اطلاع۔ اس مطبع مین ہر علم و فن کی کتب کا ذخیرہ سلسلہ وار فروخت کے لیے موجود ہے جسکی فہرست مطول ہرایک شائق کو چھاپہ خانہ سے مل سکتی ہے جسکے معائنہ و ملاحظہ سے شائقان اصلی حالات کتب کے معلوم فرما سکتے ہین قیمت بھی ارزان ہے اس کتاب کے ٹیٹل پیج کے تین صفحہ جو سادے ہین انمین بعض کتب اخلاق و تصوف فارسی و اردو وغیرہ درج کرتے ہین تاکہ جس فن کی یہ کتاب ہے اس فن کی اور بھی کتب موجودہ کارخانہ سے قدردانون کو آگاہی کا ذریعہ حاصل ہو۔

کتب اخلاق و تصوف فارسی

الا ان اولیاء اللہ لا خوف علیہم ولا ہم یحزنون
الحمد للہ سبحانہ کہ کتاب مستطاب جامع حقائق و معارف حاوی اعمال و وظائف
تالیف قطب الارشاد شمس الافراد عاشق اللہ حضرت سید مظفر علیشاہ قدس اللہ سرہ السامی
جواہر غیبی
کہ مشتمل بر کنوز اسرار الٰہی و خزائن رموز معرفت و آگاہی ست و برائے سالکان طریق
توحید مطلق خضری است بمقصود رسان و مشعلے لمعت روشن از نور ایمان
در مطبع عالی مشہور منشی نولکشور مقام لکھنؤ انطباع یافت

بسم اللہ الرحمن الرحیم

حمد

سبحانک اللھم وبحمدک لا الٰہ الا انت یا حی یا قیوم انک انت الحق المبین مالک الملک ذوالجلال والاکرام۔ تؤتی الملک من تشاء وتنزع الملک ممن تشاء ۵ لا احصی ثناء علیک انت کما اثنیت علی نفسک۔ اللہ نور السموات والارض مثل نورہ کمشکوۃ فیہا مصباح ۵ المصباح فی زجاجۃ ۵ الزجاجۃ کانہا کوکب دری یوقد من شجرۃ مبارکۃ زیتونۃ لا شرقیۃ ولا غربیۃ یکاد زیتہا یضیٔ ولو لم تمسسہ نار ۵ نور علی نورہ

نعت

الصلوۃ والسلام علی رسولہ المجتبی محمد ن المصطفیٰ صاحب التاج والمعراج المنزل علیہ یا ایہا النبی انا ارسلناک شاہدا ومبشرا ونذیرا ۵ وداعیا الی اللہ باذنہ وسراجا منیرا ۵۔ حامد محمود احمد احید وحید حاشر عاقب طٰہٰ یٰس صاحب قاب قوسین مالک لواء الحمد شفیع الامم الذی جاء فی حقہ لقد جاءکم رسول من انفسکم عزیز علیہ ما عنتم حریص علیکم بالمؤمنین رؤف رحیم ۵ ان اللہ وملائکتہ یصلون علی النبی ۵ یا ایہا الذین آمنوا صلوا علیہ وسلموا تسلیما ۵

رباعی

حمدیکہ جناب کبریا را زیبد	نعتیکہ رسول مجتبیٰ را زیبد
رفتن زخود است در ستایش ورنہ	کی گفتن حمد و نعت ما را زیبد

امابعد عرض کند بندہ گنہگار امیدوار رحمت پروردگار ابوالحسن بن محمد حسن انصاری قادری چشتی فریدآبادی کہ حضرت باعظمت قطب ارشاد مرجع ابدال واوتاد صاحب احوال سنیہ مالک مقامات علیہ مرشد دین پناہ سید مظفر علی شاہ الٰہی قدسنا اللہ بسرہ العزیز آنچہ از حقائق ومعارف در کتب بزرگان سلف وخلف خوش

می کردند بدست مبارک نسخۂ آن برمیگرفتند و سلسلۂ این کار چندان کشید کہ مجموعۂ اوراق آن انتخاب ضخامت یک کتاب رسید۔ گاہ بودے کہ یاران ممتاز را برائے مطالعہ لطف فرمودندی ہنوز این اجزا ترتیب نیافتہ بود کہ حضرت با عظمت الٰہی قدس اللہ سرہ العزیز از عالم کثرت بخلوتگاہ قربت رفیق اعلیٰ آسودند شب دہم شہر ربیع الاول ۱۲۹۹ھ یک ہزار دو صد نود و نہ ہجری انا للّٰہ و انا الیہ راجعون۔ در ایام مرض الوصال اکثر اوقات این بیت کاتب را سماع میفرمودند با آنکہ طبیب معالج حضرت حکیم سید مہر علی صاحب کہ قرابت قریبہ با حضرت الٰہی دارند براے اجتناب مبالغہ میکردہ اندا ما ذوق آن وقت رخصت امتناع نمیداد ؎

بہار دست و چمن پر جوش ساقی رو بستان کن		تبسم زیر لب فرما و تاراج گلستان کن	

بعد از آنکہ مدتی برین واقعۂ جانکاہ و نائبہ حسرت افزا گذشت مجموعہ اوراق این انتخاب از جزدان آگاہی بیرون آمد و آن ذخیرۂ بود بیش بہا از جنس حقائق و معارف و مسائل شرعیہ و حکمیہ منتخب از تصنیفات ارباب تصوف و سلوک کہ رقمزدہ کلک جواہر سلک بود و ایراد ہر مضمون بلفظ جوہر فرمودہ بسکہ از اقتضاے مقام نزاکت تمام و لطافت بلیغ در خاطر مبارک بروز کردہ بود و تدوینات ماسبق را بیشتر از نظر کیمیا اثر انداختہ دلہا می آسودند کہ این مجموعہ جواہر ارزش قبول دارد تا آنکہ دیدہ دیدہ وران اوراق رقعہ مختصر بدستخط خاص یافتند بخواے او شہادت داد کہ حضرت با عظمت الٰہی را ترتیب این اوراق منظور بود عبارتش اینست

از مفتح الابواب مفتاح فتح یافتم و در حجرہ معانی را بگشادم امید چنانست انچہ از سہو و خطا یابند بذیل کرم بپوشند چہ غرض فقیر خود نمائی نیست بلکہ مقصود کلی آنست کہ قابل آن ہر یک بقدر استعداد خود از حالات و مکاشفات این طائفہ علیہ محظوظ گردند نہ آنکہ قیل و قال را پیدا آرند و بحکم الہام این کتاب را جواہر غیبی نام نہادم جناب خداوند تعالیٰ مقبول و لساو مطلوب جانہا گرداند و از خطا و زلل نگاہدارد انہ علیٰ ما یشاء قدیر و بالاجابۃ جدیر انتہی

چون تدوین این مقاصد و ترتیب مطالب بتوقیع خاص قرار یافت یاران بمن اشارت کردند کہ این سعادت ابدی و خیر جاری را ذریعہ عاقبت خود گردانم چون کاری بزرگ و مہمی عظیم بود با خود می اندیشیدم کہ ناگہان منامی کہ بمقام ہردوئی پیش ازین دیدہ بیاد آمد و در تعبیرش حیران بودہ ام گفتم مگر این تاویل ہمان منام است۔ روزی وقت قیلولہ بخواب بودم چنان نمود کہ حضور پر نور حضرت با عظمت سیدی مولائی سید مظفر علی شاہ الٰہی قدس اللہ سرہ العزیز بر بالین این بندہ قیام با تمکین فرمودند و بر زبان مبارک این لفظ

جاری کہ من محتاج این لقا ہستم علی الفور دست سعی بکشادم و آنقدر کہ فہم ناقصم بر یافت درشش کنز بہ ترتیبش آوردم چون کتاب ابتدا اول میان عام و خاص ست بنابر آن احوال علیہ حضرت الٰہی را بایاران اعلے خاتم ختم کتاب نمودم و در آغاز برانچہ عرض داشت نیفزودم و ما توفیقی الا باللہ علیہ توکلت والیہ انیب

جوہر حمد و ثنا مر ذاتے و حقیقتے راست کہ موجود باشد بوجود ہر موجود و مسجود باشد بسجود ہر مسجود و وجود حق عین وجود ہر شئے و وجود ہر شئے عین وجود حق باشد ذات حق امر معقول ست و ذات ہر شئے امر معقول اینما تولوا فثم وجہ اللہ ہر جا کہ رو آرید آنجا وجہ اللہ باشد و ذات او کہ مقدس است از شرکت غیر پس روے تو وجہ اللہ باشد

وپہلوے تو وجہ اللہ و بطن تو وجہ اللہ و ظہر تو وجہ اللہ

جوہر در رشحات مذکورست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ حمد را بدایتی ست و نہایتی بدایت حمد آنست کہ در مقابلہ نعمتی کہ بہ بندہ دادہ اند حمدی میگوید از برای آنکہ میداند کہ حمد نعمت را زیادہ میگرداند و نہایت حمد آنست کہ جناب حق سبحانہ و تعالی مثلاً ویرا قوتی دادہ کہ بآن قوت قیام بحق عبودیت می نماید از نماز و روزہ و زکوۃ و حج و امثال آن در مقابلہ اینچنین نعمتے کہ سبب قرب و رضاء حضرت حق سبحانہ و تعالی گشتہ است حمد میگوید بلکہ نہایت حمد آنست کہ بندہ داند کہ حامد از مظہر او غیر حق سبحانہ نبودہ ست کمال بندہ جز در آن نیست کہ داند کہ او معدومی ست کہ او را نہ ذات ست و نہ صفت و نہ فعل باین اندیشہ خود را مستمر گرداند کہ او در آمظہر صفات خود گردانیدہ اند۔ ومیفرمودند کہ شکر بحقیقت آنست کہ در نعمت مشاہدہ منعم کند و فرمودند کہ امام غزالی قدس سرہ فرمودہ اند کہ اگر از نعمت متلذذ شود منافی شکر نیست اگر تلذذ از ین جہت باشد کہ سبب وصول میشود

بحق سبحانہ و تعالے

جوہر حمد سہ نوع است قولی و فعلی و حالی خواہ حق حامد باشد مر نفس خود را و خواہ عبد حامد باشد مر معبود خود را پس حمد قولی کہ حق حامد باشد مر نفس خود را چنانچہ در کتب آسمانی یعنی کلام اللہ حمد مر نفس خود را فرمودہ و حمد فعلی چنانچہ کمالات جمالی و جلالی از غیب بسوی شہادت و از باطن بطرف ظاہر رسانیدہ و حمد حالی چنانچہ خود بخود در ذات تجلی بود بفیض اقدس و حمد قولے کہ عبد حامد باشد مر معبود خود را حمد لسانی ست چنانکہ در سائر شریعت و ملت جاریست بر لسان انبیا و حمد فعلے اتیان بندہ با عمال بدنی ست از عبادت و طاعت ہر عضوی از اعضا مشغول میگردانند بعملی کہ بدان مخصوص ست بوجہی کہ در شریعت نبی آن قوم بدان منصوص ست و حمد حالی اتصاف روح و دل بود بصفات کمالات علمی و عملی و تخلق باخلاق الٰہی و این نوع حمد نزد اہل صوفیہ است و اما نزد علماء ظاہر من حیث اللغت مفہوم آن تعظیم فاعل است بجہت احسان و انعام مطلقاً علی الانام و از روی اصطلاح علمی معانی تعریف محمود است بنعوت کمال و حمد اخص است از مدح و اعم از شکر ست چرا کہ شکر مخصوص تعظیم فاعل است بسبب انچہ از نعم و مکارم او متوصل میشود بمنعم علیہ و اہل تحقیق درین معنی نظری دقیق دارند و

میگویند حامد در حالت حمد مشاهد بذات ست بے ملاحظہ افعال و صفات ومادح را در مدح نظر بملاحظہ صفات ست وشاکر را در شکر
بسبب افعال موثر ست پس مصنف علیہ الرحمۃ آغاز کتاب را بحمد وشکر ابتدا کرد چرا کہ این فعل فعل اہل کمال است
تا حامد وشاکر ذات مطلق و ذات معینہ را باشد و مصنف حمد بید وشکر بعید ازان گفتہ کہ کمالات ذات مطلق و ذات
مقید را حدی و نہایتی نیست بر ہر صفتی و نعمتی مستحق حمد وثنا ست خواہ آن صفت از ثبوتات صفات جمالی باشد وخواہ
لغوتات صفات سلبیہ و کاف صفت ذات بلا اعتبار ست وضمیر شین راجع بذات مطلق ست ۱۲- آئینہ حقائق نما
جوہر حضرت قدوۃ المحققین نجم الملۃ والدین محمد عز الدین المغربی قدسنا اللہ تعالی بسرہ العزیز در جام جہان نما
میفرمایند حمد بید وشکر جدید مرا سے ذاتی را کہ وحدتش منشا احدیت و واحدیت شد و مرآت ازلیت و ابدیت گشت
و رابطہ ظاہریت و باطنیت و واسطہ اولیت و آخریت آمد کہ حد فاصل اشارت بدوست و برزخ جامع عبارت
ازوست وحقیقت محمدی خود اوست وثنا ربی نہایت قرین حضرتے را کہ بہ تعین اول وتجلی اول کہ متضمن شعور بود
بکمال ذاتی وکمال اسمائی اجمالاً وشامل اعتبار وجود وعلم و نور وشہود بود باعث تعین دوم شد وتجلی اول کہ
متضمن شعور بود بکمال ذاتی وکمال اسمائی تفصیلاً وتجلی دوم کہ از حیثیت واحدیت بود تعین بمرتبہ الوہیت
شد کہ شامل ظاہر وجود ست کہ وجوب وصف خاص اوست وشامل ظاہر علم ست کہ امکان از لوازم اوست
وشامل حقیقت انسانی کہ برزخ ست بین الوجوب والامکان وصلوۃ نامیات بر بہتر عالم کہ حقائق ارواح
واجسام تفصیل حقیقت روح وجسم اوست وحقیقت روح وجسم اجمال جمیع اشیا ست و بر آل واصحاب او باد کہ
حاملان عرش شرع او بودند وناقلان نقش اصل وفرع رضوان اللہ تعالے علیہم اجمعین -
جوہر اے محمود بہر شانی واے معبود بہر مکانے اے مذکور بہر لسانے واے معروف بہر احسانے وجود عالم
قطرہ ایست از بحر وجود او- وعالم وجود لمعہ ایست از ظہور نور شہود او- احتجاب او ہم بنور اوست- واختفاے او بسبب
شدت ظہور اوست ؎

سر وحدت در نیابد ہیچکس	حیرت آمد حاصل دانا وبس
گرچہ توحید تو مے خوانیم ما	ہم تو دانا ئے کہ نادانیم ما
ای منزہ ذاتت از فہم عقول	در صفاتت دور عقل بوالفضول

ہمہ آثار قدرت اوست وہمہ انوار عظمت اوست ہر چہ ہست ازوست وہمہ بدوست بلکہ خود ہمہ اوست جمال
احدیتش از وصمت ملاحظہ افکار مبرا وجلال صمدیتش از زحمت ملابست انکار معرا مبارزان میدان فصاحت را
در وصف او مجال عبارت تنگ وسابقان عرصہ معرفت را در تعریف او پاے اشارت لنگ پایہ رفعت ادراکش
از موازات حواس ومحاذات قیاس متعالی وساحت عزت معرفتش از تعرض اوہام وتردد افہام خالی نہایت

عقول را در ہدایت معرفت او جز تحیر و تلاشی و لیلانیست و بصیرت صاحب نظران را در اشعۂ انوار عظمت او
جز تعامی و تعاشی سبیلی نہ منزہ است از والد و ولد و مقدس است از معونت و مدد - ذات نامحدود او را بدایت نیست
و صفات نامعدود او را نہایت نہ ازل و ابد مندرج در تحت احاطت او - و کون و مکان منطوی در طے بساطت
او جملہ اوائل در اولیت او او اخر و ہمہ اواخر در آخریت او او ائل ظواہر اشیا در ظاہریت او و باطن و بواطن اکوان
در باطنیت او ظاہر دلیل وجود او ہم وجود اوست و برہان شہود او ہم شہود اوست

	نطق و ثنایش چہ تمناست این		عقل و تمناش چہ سوداست این	

جوہر الحمد للہ رب العالمین و الصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین و خاتم النبیین و آلہ المعصومین
و صحابہ الطاہرین و اتباعہم و احزابہ اجمعین پای ادراک در میدان دریافت کنہش لنگ و قافیۂ شعور در بیان
حقیقت آن ذات بے رنگ تنگ کمال خبرداری این مرتبہ بیخبریست و نہایت ادراک این مرتبہ عجز ست غایت
ادراک درین مقام عجز ست العجز عن درک الادراک ادراک ہر چہ در عقل و فہم و وہم و حواس و قیاس گنجد
ذات سبحانہ و تعالی ازان منزہ و مقدس ست چہ این محدثات اند و محدث جز ادراک محدث نتواند کرد انچہ پیش
تو پیش ازان رہ نیست غایت فہم تست اللہ نیست ہر چہ ادراک او بدان منتہی گردد غایت ادراک او بود نہ غایت
او سبحانہ و تعالی تعالی اللہ عن ذلک علوا کبیرا از درک ادراک و عاجز ماندن از ادراک او عین ادراک
لا تفکروا فی ذات اللہ و تفکروا فی آلاء اللہ حمد فزون از عد و شکر برون از حد مر ذاتے را کہ وجود او عین ذات
اوست و ہمہ موجودات رشحہ از فیض جود اوست و قائم بدوست زہی علو جلال و زہی عظمت جمال کہ احدیتش عین واحدیت
جوہر الحمد لاحد المحیط من الازل الی الابد و المدح لاحد الوسطۃ بین الواحد و الاحد حمد فزون از عد
شکر برون از حد مر ذاتے را کہ وجود او عین ذات اوست و ہمہ موجودات رشحہ از فیض جود اوست و قائم بدوست
و او در استکمال ہیچ کمالے از کمالات محتاج نیست بل ہر چہ سوای اوست در جمیع وجوہ محتاج بدوست نہے
علو جلال و زہے عظمت جمال کہ احدیتش عین واحدیت و وحدتش عین ہر دو ہمان احدیۃ مطلقہ ست کہ در تجلے
علمی و اجمالی مسمی بوحدت شدہ و در مرتبہ تفصیلی خود را واحدیت خواندہ و در مرتبہ تجلی ثانی صورت ظاہر وجود
ظاہر علم گشتہ و صلوۃ بیحد و درود بیعد بر سبزہ شجر ایمان و آفتاب آسمان عرفان و بدر فلک انوار سبحانی و خزینہ گنج
حقائق و معانی و مفتاح اسرار رحمانی باد از آئینہ حقائق نما شرح جام جہان نما شیخ ابراہیم شطاری جنت آبادی
مرید حضرت ابو عبد اللہ محمد خطیر الدین العطاری المخاطب من حضرت القدسی الغوث

	لغت	

جوہر مقصود از ایجاد موجودات اوست و جامعیت انسان و کمالات او بواسطہ اوست سیر من اللہ

نزول اوست وسیر الی اللہ عروج اوست وسیر فی اللہ خود اوست حقیقت جامعہ انسانیہ اوست وآئینہ شیون غیر متناہیہ اوست مظہر شان الٰہی ومظہر شانش کماہی۔ لولاک لما اظہرت الربوبیتہ در شان اوست ولولاک لما خلقت الافلاک برہان اوست مقیم مقام دنیٰ مسافر عالم او ادنیٰ قابل خلعت فاوحیٰ محرم الاسرار او

نظم

اوست ایجاد جہان را واسطہ — درمیان خلق وخالق رابطہ

شاہباز لامکانی جان او — رحمۃ للعالمین در شان او

عارف اطوار سر جزو وکل — خلق اول روح اعظم عقل کل

علت غائی ز امر کن فکان — نیست غیر ذات آن صاحب قران

رہنمائے خلق وہادی سبل — مقتدائے انبیا ختم رسل

جوہر درود وثنا محدود بر صاحب مقام محمود

مظہر جامع حدوث وقدم — امی وحل عقد لوح وقلم

موجۂ اولین بحر شہود — نقطۂ آخرین دور وجود

جنبش اول از محیط قدم — سلسلہ جنبان وجود از عدم

جوہر در معنی وجود ہستی وجود بضمتین یافتن مطلوب وہستی وبمعنی جسم وبدن کہ در عرف مستعمل است در کتب لغت یافتہ نشد مگر آنکہ مجاز باشد وچون زبان زد بعضی ثقات ست ظاہرا درست باشد وہستی لفظی است فارسی کہ تعبیر از معنیش بزبان عربی بلفظ وجود میکنند ومقابل نیستی ست ودر اصطلاح صوفیہ بمعنی وجود کہ عبارت از ذوالوجود ست وبمعنی دولت چنانچہ نیستی بمعنی فقر وعارف سامی شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ لفظ وجود را گاہ بمعنی تحقق وحصول کہ معانی مصدریہ ومفہومات اعتباریہ اند اطلاق میکنند وبدان اعتبار از معقولات ثانیہ است کہ در برابر وے امرے نیست در خارج بلکہ ماہیات را عارض میشود در تعقل چنانچہ محققان حکما ومتکلمین تحقیق آن کردہ اند وگاہ لفظ وجود میگویند وحقیقتی میخواہند کہ ہستی وی بذات خود ست وہستی باقی موجودات بوے وفی الحقیقت غیر از وے موجودے نیست در خارج وباقی موجودات عارض وے اند وقائم بوے چنانکہ ذوق کمل کبرا عارفین وعظما اہل یقین بران گواہی میدہد واطلاق این اسم بر حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ بمعنی ثانی ست نہ بمعنی اول رباعی

ہستی بقیاس عقل اصحاب قیود — جز عارض اعیان وحقائق ننمود

لیکن بمکاشفات ارباب شہود — اعیان ہمہ عارض اند ومعروض وجود

جوہر صاحب تحفۃ المرسلۃ الی النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وصحابہ وسلم میفرمایند اعلموا اخوانی اسعدکم اللہ تعالیٰ وایانا ان الحق سبحانہ وتعالیٰ ہو الوجود وان ذلک الوجود لاشکل ولا حد ولا حصر ومع ہذا ظہر وتجلی بالشکل والحد ولم یتغیر عما کان من عدم الشکل وعدم الحد بل الآن کما کان بدانید برادران دینی من کہ سعد ونیکبخت گرواند شمارا حق سبحانہ وتعالیٰ وما را ہدایتی کہ حق سبحانہ وتعالیٰ ہستی است وہستی وے عین ذات ویست وآن ہستی را نہ صورت ست وہیئت ونہ او را حدست ونہ بدایت ونہ نہایت وباوجود این بشکل ظہور نمودہ وبحد تجلی فرمودہ ونگشتہ ازانچہ بودہ بلکہ در ظہور ونمود ہمچنان ست کہ پیش ازان بود واین را مثالے گوییم کہ بفہم قریب تر بود وآن اینست کہ اگر شخصے گرداگرد خود آئینہ ہا مختلف دارد خرد وکلان طویلہ وعریضہ پس در ہر آئینہ بر حسب آن آئینہ صورتے مختلف پیدا خواہد شد در آئینہ خرد صورت خرد ودر کلان صورت کلان ودر طویلہ دراز ودر عریضہ عریض بے آنکہ حقیقت آن شخص وصورت اصلی آن تغیر پذیرد ورنگے دیگر گیرد پس ببین انچہ محال بود چگونہ جائز آمد ونیز این حکم در فرشتگان وجن منقول ومعروف ست کہ ایشان بصورت مختلفہ پدید میشوند واز حقیقت خود منقلب نمیشوند بلکہ از شعبدہ بازان وساحران چنین ظاہر میشود کہ جز نمودار بیش نیست چنانچہ رسن را مار وگل را خار می سازند وما یان بچشم سر می بینیم کہ آن رسن مار گشتہ وگل خار ودر حقیقت نہ آن مار گشتہ ونہ این خار بلکہ جز نمودار چیزے دیگر نیست پس چون این معنی در مخلوقات جائز آید قادر مطلق وحکیم برحق چہ مشکل نماید حضرت عارف سامی شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ میفرمایند ؎

آن کان حسن بود ونبود از جہان نشان
الآن ان عرفت علی ما علیہ کان

اعداد کون کثرت صورت نمایش ست
فالکل واحد یتجلی بکل شان

نوریست محض کردہ باوصاف خود ظہور
نام تنوعات ظہورش بود جہان

ہرچند در نہان وعیان نیست غیر او
فی حد ذاتہ نہ نہان ست ونہ عیان

فائض وجود بود بر اعیان جن وانس
ساری بود ز لطف در اطوار جسم وجان

دانا بہر بصیرت وبینا بہر بصر
گویا بہر زبان وتوانا بہر توان

جامی کشیدہ دار زبان را کہ سر عشق
رمزیست کس نگوی حدیثی ست کس مدان

واین تمثیل کہ گفتم بر ہمہ وجوہ منباید دانست بلکہ در نا گردیدن ذات ونا گشتن صفات حق سبحانہ وتعالیٰ در ظہور فرمودن درین تعینات ودرین کہ ہر نقص وعیب راجع ست برین ظہور بر آن ذات وان الوجود واحد والالباس مختلفۃ ومتعددۃ وان ذلک الوجود حقیقۃ جمیع الموجودات وباطنہا وان جمیع الکائنات حتی الذرۃ لاتخلو عن ذلک الوجود وآن ہستی یکی ست ولباسہا مختلف وبسیار ست وتعینات بیحد وبیشمار

آن وجود حقیقت جمیع کائنات ست و باطن او و جمیع موجودات بلکه ہمہ ذرات خالی نیند از وجہ ممکن نیست کہ بی آن
ہستی ایشان را وجود متصور گردد وان ذلک الوجود لیس بمعنی التحقق والحصول لانہما من المعانی المصدریۃ
لیسا موجودین فی الخارج فلا یطلق الوجود بہذا المعنی علی الحق الموجود فی الخارج تعالی عن ذلک
علوا کبیرا و آن وجود تحقق و حصول نیست کہ اینہا از معانی مصدریہ اند کہ در خارج وجود ندارند پس لفظ وجود بمعنی
بر حق سبحانہ و تعالی کہ موجود در خارج ست اطلاق نباید کہ شان او برتر ست از انکہ آن لفظ در حق او بدین معنی کشایم
بل عنینا بذلک الوجود حقیقۃ بہذہ الصفات اعنی وجود یا بذاتہا و وجود سائر الموجودات بہا و بقاء
غیرہا فی الخارج وان ذلک الوجود من حیث الکنہ لا ینکشف لاحد و لا یدرکہ العقل و لا الوہم و لا الحواس
و لا یاتی فی القیاس لان کل من محدثات و المحدث لا یدرک بالکنہ الا المحدث تعالی ذاتہ و صفاتہ عن
الحدوث علوا کبیرا بلکہ میخواہیم بدان وجود حقیقی کہ متصف ست باین صفات عالم یعنی ہستی وے بذات او و ہستی سائر
موجودات بدو و افتقار غیر او در خارج و آن وجود از حیثیت کنہ ہیچکس را منکشف نگردد و نہ او را عقل دریابد
نہ حواس و نہ در آید در قیاس چہ اینہا ہمہ نوپیدا شدہ اند و نوپیدا شدہ بکنہ ادراک نکند مگر ہمتا خود را او ذات و صفات
حق سبحانہ و تعالی از ان برترست و معلی و من اراد معرفتہ من ہذا الوجہ و سعی فیہ فقد ضیع وقتہ و کسی کہ بخواہد
معرفت آن ہستی بحیثیت کنہ او و سعی کند در پس او تحقیق ضائع کردہ باشد عمر خود را وان لذلک الوجود مراتب کثیرۃ
جوہر شیخ ابراہیم شطاری قدس سرہ در آئینہ حق نما میفرماید کہ حق سبحانہ و تعالی در مذہب محققان متصوفہ
عبارت از وجود محض ست و وحدت او وحدتی ست حقیقی نہ وحدتی کہ مقابل کثرت باشد و وجود او عین ذات اوست
جوہر حضرت حق سبحانہ و تعالی وجود مطلق است و قائم بنفسہ است کہ عین وجود ست و ہمہ موجودات شیونات
وے اند و قائم بوے و منزہ ست از قیام صفات کہ عین صفات ست انچہ دیگران را بقیام صفات حاصل شود
او سبحانہ را بذات خود حاصل ست و مقدس ست از تعدد و ظاہر ست نزد خود و بذات خود و خود را مشاہد ست بذات
خود و غنی ست از ما سوائے خود کہ مظاہر اند و یافت و ادراک آن عقل و وہم را محال ست۔

در بیان آنکہ وجود حقیقی در ہر مرتبہ با حکام و آثار آن مرتبہ ظاہر

جوہر وجود حقیقی در ہر مرتبہ با حکام و آثار آن مرتبہ ظاہر ست و بلون آن مرتبہ ملون اگر چہ فی الحقیقت او را
رنگے نیست مثلاً اگر آفتاب در زجاج ہای مختلف الوان تابد در ہر زجاجے بقدر قابلیت آن زجاج نورے ظاہر
گردد از اخضر اخضر و از اصفر اصفر و از احمر احمر و این الوان را آفتاب نمی توان گفت چرا کہ آفتاب یک حقیقت بسیطست
ہیچ لونے را دران مدخل نیست و اگر شخصے ہر فردی از افراد لون را آفتاب گوید خطا و غلط گفتہ باشد اگر چہ ظہور ہیچ
لونے بے آفتاب نیست اما عین آفتاب نیست ہمچنان ذات مطلق در ہر مرتبہ باسمے مسمی گشتہ و در ہر تعینے متعین شدہ

و در ہر قیدے مقید ست اگر کسی مقید را مطلق گوید و یا مطلق را مقید خطا و ہذیان گفتہ باشد اگرچہ مقید بے مطلق نیست و مطلق بے مقید نہ اما مقید من حیث المقید مطلق نیست و مطلق من حیث المطلق مقید نہ چرا کہ ہر دو قید اند

فہم من فہم ۱۲ - از آئینہ حقائق نما شرح جام جہان نما

جوہر کثرت اسما و صفات ذات را متکثر نگرداند چنانچہ کثرت لتعاد (؟) اعداد واحد را متعدد و نکند ہمچنان بہ تعدد تعینات و تکثرات وجود حقیقی متکثر و متعدد نمی شود بلکہ ایشان مظاہر و مجالے اند نہ آنکہ ایشان را علیحدہ وجود ست در خارج تا مرتبہ وجود حقیقی را متکثر گردانند و ایشان را در مرتبہ ذات شیونات خوانند [آئینہ جامع مجلی ۱۲] و در مرتبہ علم اعیان ثابتہ و در مرتبہ شہادت کہ جامع جمیع مراتب ست خلق دانند آئینہ حقائق نما

جوہر در معنی کل شئی فیہ کل شئی مولانا جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ حقیقت ہستی [یعنی تعین اول ۱۲] بجمیع شیون و صفات و نسب و اعتبارات کہ حقائق ہمہ موجودات اند در حقیقت ہر موجودے ساری ست و لہذا قیل کل شئی فیہ کل شئے صاحب گلشن راز قدس سرہ میفرمایند بیت

دل یک قطرہ را گر بر شگافے		برون آید از و صد بحر صافے	

رباعی

ہستی کہ بود ذات خداوند عزیز اینست بیان آنکہ عارف گوید		اشیا ہمہ در وی اند و وے در ہمہ نیز باشد ہمہ چیز مندرج در ہمہ چیز	

جوہر خفاے او باعتبار صرافت و اطلاق ست و ظہور او باعتبار مظاہر و تعینات ہر چند حجب بیشتر ظہور بیشتر و ہر چند حجب کمتر خفا زیادہ تر

جوہر در مذہب محققان صوفیہ حق عبارت از وجود محض ست و آن وجود حقیقی ست کہ در مقابل آن عدم حقیقی است

جوہر ظہور حضرت حق سبحانہ و تعالی بے ما صورت نہ بندد و وجود ما بے او متحقق نشود فوجود نا بہ ظہوره (؟)

جوہر در اتحاد وجود وجب تعالی با حقیقتش بدانکہ اتحاد وجود واجب تعالے با حقیقتش میان حکماء متقدمین و صوفیہ موحدین متفق علیہا ست اما نزد حکما جزئی حقیقی ست و متعین بنفس کہ عین ذات اوست و نزد صوفیہ نہ کلی ست نہ جزئی و نہ خاص و نہ عام بلکہ مطلق ست از ہمہ قیود تا بحدی کہ از قید اطلاق نیز و این را حوالہ بکشف صریح و ذوق صحیح میکنند و آن طور وراے طور عقل یعنی قوت عقلیہ باد راک آن وافی نیست نہ آنکہ منافی طور عقل ست زیرا کہ بمقدمات عقلیہ اثبات آن توان کرد و نہ نفی آن حضرت شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات میفرمایند رباعی

واجب که وجود بخش او وکون ست　　تصویر وجود بخشش قول کن ست
گویم سخن نغز که مغز سخن ست　　هستی ست که هم هستی و هم هست کن ست

رباعی

هر بی سر و پا را نرسد دست بتو　　خوش آنکه ز خود برید و پیوست بتو
هستی تو هستی که بجز ذات تو نیست　　آن نیست بذات خود و لے هست بتو

درین دو رباعی اشارت ست باتحاد وجود واجب تعالی با حقیقتش چنانکه مذهب حکما و صوفیه موحده است و بیانش آنست که موجودات بحسب تقسیم عقلی سه مرتبه می تواند بود اول موجودی که وجود وے مغائر ذات وی باشد و مستفاد از غیر چون ممکنات موجوده دوم موجودی که حقیقت وے مغائر وجود وی باشد و مقتضی آن بوجهی که انفکاک وجود از وے محال باشد و خارج اگرچه بنا بر تغائر میان ذات و وجود تصور انفکاک ممکن ست چون واجب الوجود بر مذهب متکلمین سوم موجودی که وجود او عین ذات او باشد یعنی بذات خود موجود بود نه بامرے مغائر ذات ولاشک چنین موجود واجب بود زیراکه انفکاک شئ از نفس خودش تصور نمیتوان کرد فکیف که بحسب خارج واقع تواند شد و پوشیده نماند که اکمل مراتب وجود مرتبه سوم ست و فطرت سلیمه جازم ست بآنکه واجب تعالی می باید که بر اکمل مراتب وجود باشد پس ذات وی عین وجود وی باشد تنبیه و ازینجا معلوم شد که چون لفظ وجود و هستی بر واجب تعالی اطلاق کنند مراد بآن ذاتی ست که موجود ست بنفس خود و موجد ست هر غیر خود را نه کون و حصول و تحقق که معانی مصدریه و مفهومات اعتباریه اند که آنرا تحقق و وجود نیست مگر در ذهن تعالی الله عن ذلک علوا کبیرا و میفرمایند رباعی

هستی که بذات خود هویداست چو نور　　ذرات مکونات از و یافت ظهور
هر چیز که از فروغ او افتد دور　　در ظلمت نیستی بماند مستور

رباعی

خورشید فلک بنور خویش ست منیر　　جرم قمر از پرتو او نور پذیر
روشن بخود ست نور کز عقل خبیر　　افزون بندش ز مهر و مه خورده گیر

درین دو رباعی اشارت ست بتمثیلے که از براے بیان مراتب موجودات در موجودیت کرده اند و گفته که اشیاء نورانی را در نورانیت سه مرتبه است اول آنکه نور وے مستفاد باشد از غیر چنانکه جرم قمر در مقابله آفتاب روشن گردد بشعاع او و درین مرتبه سه چیز باید یکے جرم قمر دوم شعاع که بر وی افتاده است سوم آفتاب که مفید شعاع ست مرتبه دوم آنکه نور وے مقتضاے ذات وی باشد چون آفتاب بفرض آنکه ذات وی مستلزم و مقتضی نور وے بود و درین مرتبه دو چیز باید یکے جرم آفتاب دوم نور وے

مرتبہ سوم آنست کہ بذات خود ظاہر و روشن باشد نہ بنورے کہ زائد باشد بر ذات وے چون نور چہ بر
ہیچ عاقل پوشیدہ نیست کہ نور آفتاب تاریک نیست بلکہ بذات خود ظاہر و روشن ست نہ بنورے دیگر کہ بذات
وے قائم باشد و درین مرتبہ یک چیز ست کہ بخود بر دیدہ مردم ظاہر ست و دیگر چیزہا بواسطہ وے
ظاہر میشوند بآنمقدار کہ قابلیت ظہور دارند و ہیچ مرتبہ در نورانیت بالاتر از مرتبہ سوم نیست و چون این
مقدمات در محسوسات منصور گشت مراتب سگانہ موجودات کہ پیش ازین مذکور شد روشن گشت و اکملیت

مرتبہ سوم مبین شد

جوہر بدلیل اثبات اتحاد وجود واجب تعالے با الحقیقتش مولانا شیخ نورالدین عبدالرحمن جامی

قدس سرہ در شرح رباعیات میفرمایند رباعی

ہر چیز کہ جز وجود در چشم شہود	در ہستی خویش ہست محتاج وجود	
محتاج بجود واجب نبود وصف وجوب	باشد بوجود خاص و ہو المقصود	

این رباعی اشارت ست بدلیل اثبات اتحاد وجود واجب تعالی با الحقیقتش و تحریرش آنست کہ گوییم ہر چیزے
کہ مغایر وجود ست بحیثیتی کہ نہ عین مفہوم وجود باشد و نہ فرد وی چون انسان مثلاً مادام کہ منضم نگردد وجود
بوے متصف نیگردد بوجود فی نفس الامر پس ہر چیز کہ مغایر ست مر وجود را در موجودیت فی نفس الامر محتاج
باشد بغیر خود کہ وجود ست و ہر چہ محتاج باشد بغیر خود در موجودیت ممکن ست زیرا کہ ممکن عبارت ست از چیزے
کہ در موجودیت خود محتاج باشد بغیر پس ہر چیز کہ مغایر باشد مر وجود را واجب نتواند بود و بہ براہین عقلیہ
ثابت شدہ ست کہ واجب موجود ست پس واجب نتواند بود مگر وجود سوال اگر کسے گوید کہ ممکن آنست کہ در
موجودیت خود محتاج باشد بغیر یکہ موجود وے است نہ وجود وے جواب گوییم ہر چیز کہ در موجودیت محتاج
بغیر ست استفادہ وجود از غیر میکند و ہر چہ استفادہ وجود از غیر میکند ممکن ست خواہ آن غیر را وجود گویند خواہ موجد

جوہر دربیان آنکہ وجود حق و ہستی مطلق ہر جا کہ ظاہر ست عین مظہر ست

شیخ نورالدین عبدالرحمن جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند ہرگاہ کہ چیزے در چیزے نمودہ میشود ظاہر غیر
مظہر ست یعنی ظاہر دیگر و مظہر دیگر ست و الیضاً آنچہ نمودہ میشود و از ظاہر در مظہر شبح و صورت ست نہ ذات و
حقیقت الا وجود حق و ہستی مطلق کہ ہر جا کہ ظاہر ست عین مظہر ست و در ہمہ مظاہر بذات خود ظاہر است
جوہر آن وجود باعتبار مرتبہ اطلاق منزہ است از جمیع نقائص رنج و راحت راجع است بسوے تعینات
و وجود بواسطہ تلبس با مور شریفہ کمال نگیرد و بحسب ظہور در مظاہر خسیسہ نقصان نہ پذیرد نور آفتاب ہر چند برپاک
و پلید تابد ہیچ تغیر بہ بساطت نوریت او راہ نیابد نہ از مشک بوے گیرد و نہ از گل رنگ روح در بدن انسان موجود ست

ومحیط وبا وجود چندین پلید بہائے قالب او پاک ولطیف ست چنانچہ پیش از تعلق پاک ولطیف بو ویس نور حقیقی کہ از ہمہ الطف ست او را ازین چہ نقص حاصل شود۔

جوہر ظہور وخفاء شیون واعتبارات بسبب تلبس بظاہر وجود وعدم تلبس آن موجب تغیر حقیقت وجود وصفات حقیقی او نیست بلکہ مبنی ست بر تبدیل نسب واضافات وآن مقتضی تغیر در ذات نیست اگر عمرو از یمین زید برخیزد و بر یسارش نشیند نسبت زید باو مختلف شود وذاتش با صفات حقیقت خود ہمچنان برقرار خود ہمچنین حقیقت وجود بواسطہ تلبس با مور شریفہ زیادتی کمال نگیرد وبجہت ظہور در مظاہر خسیسہ نقصان نہ پذیرد ونور آفتاب ہر چند بر پاک وپلید تابد ہیچ تغیر بر بساطت نوریت او راہ نیابد نہ از مشک بوے گیرد ونہ از گل رنگ ونہ از خار عار دارد ونہ از خارا ننگ لوائح زیراکہ معیت حق سبحانہ باشیاء نہ چون معیت جوہرست بجوہر یا عرض بعرض یا عرض بجوہر بلکہ معیت وجود ست بماہیت من حیث ہی کہ بمعیت ماہیت موجود میگردد وآن معیت عبارتست از ظہور نسبت مجہول الکیفیت

میان وجود وماہیت

جوہر آن وجود محیط است بجمیع موجودات ہمچو احاطۂ ملزوم بلوازم وموصوف بہ صفات چنانچہ عالم بر صفت علم وقادر بر صفت قدرت نہ احاطۂ ظرف بمظروف یا احاطۂ کل مر جزو را

جوہر شیخ ابراہیم شطاری قدس سرہ در آئینۂ حقائق نما میفرمایند کہ حقیقت وجود بشرط لاشی معنا مسمے بمرتبۂ احدیت وغیب ہویت وذات بلاقید ست جمیع اسماء وصفات درین مرتبہ مستہلک اند ووجود بشرط جمیع اشیا کہ لازمۂ اوست از کلیات وجزئیات مسمّٰی ست باسماء وصفات مرتبہ واحدیت والوہیت ومقام جمع خوانند وحقیقت وجود نہ بشرط شی ونہ بشرط لاشی کہ اوراہر دو مساوی باشند آن مرتبہ را وحدت حقیقی وہویۃ مطلقہ خوانند کہ ساری ست در جمیع موجودات وباصطلاح صوفیہ تعین اول وتجلی اول گویند درین مرتبہ جمیع اعیان ثابتہ در حضرت علم بصورت عقل ظاہر شدند

جوہر در بیان آنکہ حقیقت ہستی از جہت صرافت واطلاق خودش ساریست در ذوات جمیع موجودات شیخ نورالدین عبدالرحمن جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند ہمچنانکہ حقیقت ہستی از جہت صرافت واطلاق خودش ساریست در ذوات جمیع موجودات بنحوی کہ در آن ذوات عین آن ذوات ست چنانکہ آن ذوات در وے عین وے بودند ہمچنین صفات کاملۂ او بکلیتہا واطلاقہا در جمیع صفات موجودات ساری اند بنحوی کہ در ضمن صفات ایشان عین صفات ایشانند چنانکہ صفات ایشان در ضمن صفات کاملہ عین آن صفات کاملہ بودند مثلاً صفت علم در ضمن علم عالم بجزئیات عین علم بجزئیات ست ودر ضمن علم عالم بکلیات عین علم بکلیات ودر ضمن علم فعلی وانفعالی عین علم فعلی وانفعالی ودر علم ذوقی ووجدانی عین علم ذوقی ووجدانی

تا غایتے کہ در ضمن علم موجوداتے کہ بحسب عرف ایشان را عالم مینامند عین علمی است کہ لائق حال ایشان ست
و علی ہذا القیاس سائر الصفات و الکمالات

جوہر نزد محققین وجود معروض ست و موجودات مقیدہ عارض وجود مطلق موجود نیست و غیر او را وجود نیست اصلا در حقیقت و نزد حکما و متکلمین وجود عارض ست مر ماہیات و حقائق را و ماہیات و حقائق معروضات وجود اند و وجود مطلق را در خارج وجود نیست بل وجود آن ذہنی ست و آن امر کلی ست عام موجود تحت افراد خود و عجب تر آنکہ حکما و متکلمین میگویند کہ وجود مطلق نقیض عدم مطلق ست و مقسم تمام موجودات و خیر محض ست و حق ست و او را ضد و مثل نیست و باز میگویند کہ آن در خارج معدوم ست

جوہر بدانکہ حق حقیقی وجود واحد مطلق ست و در مقابل وجود عدم است پس باطل حقیقی عدم باشد و حق اضافی آنست کہ نفع او بہ نسبت با بعضے باشد دون بعضے مثل عسل کہ نسبت با مزاج محرور صفراوے باعث ضر و باطل ست و نسبت با مزاج بارد بلغمی مرطوبی حق و نافع ست و پوست خربزہ و پوست برنج و کاہ گندم نسبت بانسان باطل ست چہ ماکول انسان نیست و نسبت باحیوانات حق و نافع و علی ہذا القیاس و حق اضافی و باطل اضافی ہر دو اقسام حق حقیقی اند چہ در تحت وجود داخل اند نہ خارج

جوہر بدانکہ غیر وجود عدم ست و عدم لاشی محض ست پس وجود دائما واحد ست و بر حقیقت حقیقی خود بلا تغیر و تبدیل باقی ست و عدم ہمچنان دائما بر عدمیت خود ست ہرگز وجود عدم نمیشود و موجود معدوم نمیگردد کہ قلب حقائق محال ست

جوہر شیخ رکن الدین شیرازی قدس سرہ در نصوص الخصوص فی شرح الفصوص و شیخ ابراہیم شطاری قدس سرہ در آئینہ حقائق نما شرح جام جہان نما میفرمایند الوجود وجود و العدم عدم العدم و العدم عدم الوجود

وجود حقیقی ست عدم العدم نماندہ درین بحث الا وجود	عدم چیست عدم الوجود اے حکیم کہ غیر وجود ست بیشک عدم

جوہر در بیان آنکہ وجود خیر محض ست شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ چون صفات و احوال و افعال کہ در مظاہر ظاہر ست فی الحقیقت مضاف بحق ظاہر در ان مظہر ست پس اگر احیانا در بعضی ازانہا شرے و نقصانے واقع باشد از جہت عدمیت امرے دیگر تواند بود زیرا کہ وجود من حیث ہو وجود خیر محض ست و از ہر امرے وجودے کہ شرے متوہم میشود بواسطہ عدمیت امر وجودے دیگر ست نہ بواسطہ آن امر وجودے من حیث ہو امر وجودے و حکما در انچہ وجود خیر محض ست دعوی ضرورت کردہ اند و از برائے توضیح مثالے چند آوردہ و گفتہ کہ برد مثلا کہ مفسد اثمار ست و شر ست نسبت باثمار شریت او نہ ازان جہت ست کہ کیفیتے ست از کیفیات وجود زیرا کہ او ازینجہت کمالے ست از کمالات بلکہ ازان جہت

سبب شدہ است مر عدم وصول اشجار را بکمالات لائقہ خود وہمچنین قتل مثلاً کہ شرست شریت او نہ از جہت قدرت قاتل ست بر قتل یا قاطعیت آلت یا قابلیت عضو مقتول مر قتل را بلکہ از جہت زوال حیات است و آن امر یست عدمی الی غیر ذلک من الامثلۃ ۵

ہر جا کہ وجود کردہ سیر ست اول	میدان بیقین کہ محض خیر ست اول	
ہر شر ز عدم بود و عدم غیر وجود	پس شر ہمہ مقتضائے غیر ست اول	

بدانکہ وجود را من حیث ہو وجود شری لاحق نگردد نہ آنکہ مطلقاً شر را بوے اضافت نتوان کرد چرا کہ وے اگرچہ فی نفسہ و من حیث انہ وجود بدیست اما نہ ازین حیثیت کہ سبب بدیست و مستلزم وے۔

جوہر مقرر ست نزد حکما و محققان علما کہ وجود خیر محض ست در ہر صورتے کہ باشد بدانکہ ہر کائنے کہ ہست مظہر ست اسمی را از اسمائے الٰہیہ و وجود مطلق کہ خیر محض ست بجمیع وجوہ ظاہر شدہ است بآن اسم پس ہر کائن بدین رو خیر ست و موجب ظہور احکام اسماست ازین رو ہم خیر ست ولیکن چونکہ در اسما تقابل ست در مظاہر آنہا نیز تضاد روے داد پس اثر ہر مظہر مخالف اثر دیگر ست پس ازین مخالفت یک کائن بد باشد بہ نسبت کائن دیگر و بد مطلق ممکن نیست

جوہر ظہور نیک و بد از انست کہ ذات جناب حق سبحانہ و تعالیٰ باسمائے متقابلہ متعین گشتہ پس تقابل و تضاد و توافق درین متعینات پیدا شد پس متعینے کہ موافق دیگر ست نیک و متعینے کہ متضاد و مخالف ست بد ست در حق او و مکروہ و مرغوب و خیر و شر امور اعتباری اند بر حسب طبائع مختلف چنانچہ نزد یک طبعی مثلاً شئی مکروہ و شر ست و نزد یک طبع دیگر ہمان شئی مرغوب و خیر ست و چیزیکہ بہمہ وجوہ و علی الاطلاق مکروہ و شر بود نیست و جناب حق سبحانہ و تعالیٰ خالق ہمہ است ہر چہ از وے صادر میشود ہمہ نیکوست بدی بنسبت باماست و ہرگاہ کہ نسبت بجناب حق سبحانہ و تعالیٰ و ہند ہمہ نیکیست و محض حکمت

جوہر بدانکہ وجود من حیث ہو وجود خیر محض ست و عدم من حیث ہو عدم شر محض پس ہر امرے کہ باشد بود او بہتر از نابود او باشد من حیث الوجود و نابود وے کہ لاحق او میگردد من حیث الشرع والعرف والعقل شریست عارضی و مذمومیت بہ نسبت باوے عارض میگردد پس جہت محمودیت جہت وجود ست و وجود لازم وجود مطلق ست پس باید کہ از وے ہیچ فوت نباشد و چنین کمالے کہ مستغرق جمیع کمالات نیست الا ذات احدیت جامعہ مر جمیع اسما و صفات را کہ آن مسمی باللہ ست تعالیٰ شانہ

جوہر شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ این عین واحد از حیثیت تجرد و اطلاق از تعینات و تقییدات حق ست و از حیثیت تعدد و تکثر کہ بواسطہ تلبس او بہ تعینات می نماید خلق و عالم

پس عالم ظاہر حق ست و حق باطن عالم و عالم پیش از ظهور عین حق بود و حق بعد از ظهور عین عالم بلکہ فی الحقیقت یک حقیقت ست و ظهور و بطون و اولیت و آخریت از نسب و اعتبارات هو الاول و الآخر و الظاهر و الباطن

رباعی

چون حق بتفاصیل شئون گشت عیان	مشهود شد این عالم پر سود و زیان
گر باز روند عالم و عالمیان	با رتبہ اجمال حق آید بمیان

اگر مجموع عالمیان کہ تفاصیل شئون حق اند بعدم باز گروند و بمرتبہ اجمال کہ سابقا داشتہ اند رجوع نمایند حق آید بمیان یعنی عین حق ماند و بس چنانکہ اول بود بے مظاہر تفصیلیہ کان اللّٰہ و لم یکن معہ شیٔ و میتواند کہ مراد از باز رفتن سیر عروجی باشد کہ آن بطریق جذبہ یا سلوک طالبان را میسر مے گردد

جوہر بدانکہ اجلی و اظہر جمیع مفهومات و بدیہیات وجود واحد مطلق ست کہ از غایت ظہور و وضوح مخفی و مستتر می نماید ؎ ای تو مخفی در ظہور خویشتن ٭ و سے رخت پنہان بنور خویشتن ٭ و بحقیقت غیرے نیست کہ واسطہ و سبب ظہور حق تعالیٰ گردد

جوہر ذات مطلق بقید واحدیت و موجودیت وجود نام یافت و بقید عالمیت و معلومیت علیم شد و بقید ظاہریت و مظہریت نور گشت و بقید شاہدیت و مشہودیت شہود شد

جوہر اعتبار اربع اعتبارات ذات مطلق اند و ذات مطلق بواسطہ این اعتبارات مقید بہ جمیع اعتبارات شد کہ عبارت از مرتبہ واحدیت ست چہ این اعتبارات جامع جمیع اعتبارات ست و جمیع اعتبارات از ایشان ظاہر خواہند شد کہ ایشان مثل کلی مطلق اند

جوہر مطلق بے مقید نباشد و مقید بے مطلق صورت نہ بندد اما مقید محتاج بہ مطلق و مطلق مستغنی ست از مقید پس استلزام از طرفین ست و احتیاج از یکطرف چنانکہ حرکت ید و حرکت مفتاح کہ در ید ست ۔ لوائح مطلق بے مقید نباشد یعنی وجود مطلق بے مقید نیست در نفس امر و ہمیشہ تقید کونی لازم اوست کہ بعضے از صفات الٰہی مشروطست بتحقیق وجود کونی ۔ و صوفیہ چنین گویند کہ موجودات کونی بعضے ازلیست کہ آنرا مبدعات ازلی گویند و الا تعطیل بعضے از صفات لازم می آید و می تواند بود کہ مراد از آنکہ مطلق بے مقید نباشد آن باشد مطلق باعتبار ظہور بے مقید نیست چہ مراد از آنکہ مطلق مستغنی ست از مقید آنست کہ بحسب ذات وجود عین ذات اوست پس احتیاج نباشد بہیچ قیدی و تعینی و ظہورے چنانکہ حرکت ید و حرکت مفتاح کہ در ید ست حرکت ید در صفت کہ مفتاح در وے ست چہ اینجا ہر دو حرکت باہم اند اما حرکت مفتاح محتاج ست بحرکت ید و حرکت ید را احتیاج بمفتاح نیست اگرچہ باوے وجود گرفتہ ست

جوہر ذات احدیت را با ہر صورتے و تعینے از صور علمیہ نسبتی خاص ست و آن را نسبت اسمائی خوانند زیراکہ ہر نسبتے صفات ست و ذات با ہر یک از صفات اسمی است و ازانجہت گفتہ اند کہ اسم عین مسمےٰ ست کہ در اصطلاح آن طائفہ اسم ذات مسمےٰ ست باعتبار صفتے از صفات خواہ صفت وجودی مثل علیم کہ ذات مع العلم ست یا صفت سلبی ہمچو قدوس کہ ذات مع القدس ست یعنی منزہ از عیب و باید دانست کہ مراد باسمار این الفاظ اسمار ملفوظ ست زیراکہ این اسمار ملفوظ را اسماء اسما میخوانند و اسما باعتبار ذات و صفات و افعال منقسم میشود بذاتے مثل اللہ و صفاتے مثل علیم و افعالے مثل خالق و ہر شئے از اشیا و ہر تعینے از تعینات کلیہ و جزئیہ مظہر اسمی اند از اسمار کلیہ و جزئیہ اسمار اللہ باعتبار صفات متضاد و متقابل مثل لطف و قہر و رضا و سخط منحصر در جمالیت و جلالیت اند و مخلوقے کہ غیر از انسان ست محظوظ از تعین اسما مثل ملائکہ مظہر سبوح و قدوس اند فلہذا گفتند وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ و شیطان کہ مظہر عزیز و متکبر واقع ست از اَبٰی وَاسْتَكْبَرَ و در آیتے دیگر فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ و طینت آدم را در فطرت مرکب گردانید از جمیع اسمار جمالی و جلالی کہ معبر بیدی شدہ اند و غیر از انسان ہر یکے مخلوق بیدہ واحد اند زیراکہ یا مظہر اسمار جمالیہ اند ہمچو ملائکہ رحمت یا مظہر اسمار جلالیہ مثل شیطان و ملائکہ عذاب و مبدء و معاد ہر شئی بحقیقت ہمان اسم است کہ آن شئی مظہر و مربوب آن اسم واقع ست زیراکہ فے نفس الامر اعیان ممکنات کہ اعیان ثابت اند و صور معقولہ اسمار اللہ اند کہ در عالم حق اند و ہر عینے از اعیان در علم و عین مربوب ہمان اسم است کہ خود صورت آن اسم ست و ہمیشہ در تربیت اوست بلکہ حقیقت آن شئی ہمان اسم ست و بدون آن اسم آن شئی معدوم صرف ست

جوہر حضرت حق را با ہر موجودے از موجودات و تعینے از تعینات نسبتے خاص ست و ہر یکے مظہر صفتے مخصوصہ و ذات حق را باعتبار ہر صفتے اسم می نامند پس ہر یکے مظہر اسمی از اسمار الٰہیہ باشد و حظ و قسمت ہر یکے کہ از حق یافتہ اند آن صفت خاص ست کہ ہر یکے مظہر آن واقع شدہ ست و مبدء ہر یکے از یشان آن اسم خاص ست چہ از ان اسم ظہور یافتہ اند و باز معاد ہر یکے آن اسم خواہد بود و ذات حق ہر چیزے را بصفتے خاص تربیت میفرماید شرح گلشن راز

جوہر ممکن ہالک ست و معدوم فی ذاتہ و نیست موجود مگر حق سبحانہ و تعالیٰ کہ او وجود مطلق ست و این ممکنات شیونات ست پس وجود نیست درین شیونات مگر وجود حق تعالیٰ کہ بآن موجود اند و این معدومیت ممکنات و انحصار وجود در وجود حق تعالیٰ کہ نفس ذات ست حق ست کما قال اللہ تعالیٰ کل شئی ہالک الا وجہہ یعنی ہر چیز ہالک و نابود ست مگر ذات حق تعالیٰ نہ آنکہ خیال میکنند اہل ظاہر

کہ ہر شی ہالک خواہد شد و روز قیامت لبید شاعر کہ رسول مقبول علیہ الصلوٰۃ والسلام قول آنرا مدح فرمودہ گفتہ است الا کل شیٔ ما خلا اللہ باطل آگاہ باشید ہر چیزے را کہ سوائے اللہ تعالےٰ است نابود ست و این بر عارفان مشہود ست

جوہر ذات صرف کہ لاتعین ست چون جمیع شیونات کہ لازم ذات وے اند متوجہ بتوجہ ذاتی شد نہ توجہ اجمالی و تفصیلی این مرتبہ را وجود مطلق نامند کہ ہیچ جہت و ہیچ قید مقید نیست نہ اجمالی و نہ تفصیلی

جوہر چون ذات صرف کہ کنایت از مرکز ست و ذات مطلق کہ اشارت از دائرہ است چون جمیع لوازم کہ عبارت از اسماء و صفات ست متوجہ بصورت اجمالی گشت ہیئت خط وسطانی کہ قطر دائرہ است صورت تعین اول و تجلی اول متعین و متجلی شد چہ از نقطہ لاتعین اول تعین خط اول ست چنانچہ وحدت حقیقی تعین اول از لاتعین ست و این تعین اول مصدر جمیع تعینات و سبب جملہ ظہورات گشت

جوہر دائرہ مطلق کنایت از وجود مطلق ست بسبب قطر وحدت بدو قوس عظیمہ احدیت و واحدیت مقوس کردہ شد چرا کہ ہر دو مرتبہ بقدر خود عظیم اند احدیت بقید تجرد عظیم القدر ست و واحدیت بقید جامعیت نیز عظیم است قوسے ازان مسمی است باحدیت و قوسی دیگر مسمے است بواحدیت و خط وسطانی کہ برزخ است بینہما مسمے ست بوحدت و قاب قوسین باعتبار آنکہ حامل تجلی اول ست بحقیقت محمدیہ

جوہر ذات مطلق کنایت بدائرہ است بواسطہ قطر کہ اشارہ وحدت و قاب قوسین و حقیقت محمدیہ دو قوس مقوس کردہ شد این ہر دو قوس پیش از ثبوت قطر صورت دائرہ بودند باسم قوسین مسمی نبودند چون قطر در وسط دائرہ مرور کردہ دائرہ بصورت قوسین نمایان گشت ہمچنین مرتبہ احدیت و واحدیت پیش از ظہور وحدت لاتعین بودند و بقید شرطین مشروطہ بواسطہ مرتبہ وحدت باسمے و قیدے مسمے و مقید شدند

جوہر قوس واحدیت منقسم شد بچہار قسم یعنی واحدیت کہ اعتبار ذات ست ازان رو کہ منشاء اسما از وست باعتبار اربعہ مقسوم بچہار قسم کہ وجود و علم و نور و شہود بود گشت

جوہر اعتبارات اربعہ کہ وجود و علم و نور و شہود ست در قوس واحدیت ثبت کردہ شد یعنی این امور اربعہ در قوس احدیت بجہت آن ثبت نہ افتاد کہ وحدت خط وسطانی ست دران مرتبہ امتیاز را گنجائی نیست چرا کہ درین مرتبہ ہست و نیست متساوی ست و قوس احدیت مرتبہ مجرد ست از جمیع تعینات و تقیدات بل ماحی جمیع مراتب ست پس نماند الا آنکہ در قوس واحدیت این امور اربعہ را ثابت کنند چرا کہ مرتبہ واحدیت جامع جمیع تعینات و اعتبارات ست این امور امرے کلی و اجمالی جمیع امور کلی و

جزئی را شامل ست پس این امور اربعہ را درین مرتبہ از جہت تناسب نسبت کردن انسب است
جوہر ہستی درون موجودات نیامدہ است و نہ بدو متحد شدہ زیرا کہ حلول و اتحاد را ز دو وجود چارہ
نیست تا یکے در دیگرے در آمد یا بدو متحد شود و وجود حقیقی از یکے بیش نیست و تعدد در صفات ست غیر وجود عدم ست
جوہر وجود در مظاہر رنگ مظاہر نمیگیرد اما برنگ مظاہر ظاہر شود۔ نور آفتاب رنگ ندارد
لیکن در آبگینہ ظاہر میشود شعاع آفتاب پس دیدہ میشود دران شعاع رنگہائے مختلف ست

آفتابے در ہزاران آبگینہ تافتہ	پس برنگ ہر یکے تابے عیان انداختہ
جملہ یک نورست لیکن رنگہائے مختلف	اختلافے درمیان این و آن انداختہ

ہفتاد ہزار حجاب نور و ظلمت ست تا توئے تو باتست آن ہفتاد ہزار حجاب مسدود بود و چون توبے تو
باشی آن ہفتاد ہزار حجاب کرا محجوب گرداند
جوہر خدا بالضم بمعنی مالک و صاحب چون لفظ خدا مطلق باشد بر غیر ذات باریتعالی اطلاق نکنند
مگر در صورتیکہ بچیزے مضاف شود چون کدخدا و دہ خدا وگفتہ اند کہ خدا بمعنی خود آیندہ است چہ مرکب
است از کلمہ خود و کلمہ آ کہ صیغۂ امرست از آمدن و ظاہرست کہ امر بترکیب اسم معنی اسم فاعل پیدا میکند و چون
حضرت خداوند تعالی بظہور خود بدیگرے محتاج نیست لہذا باین صفت خوانند و نزد این طائفہ علیہ خدا
ترجمہ حق ست و حق عبارت است از وجود مطلق و حقیقت اشارتست از صفات حضرت خداوند تعالے
جوہر در آنکہ حقیقت ہر شئی تعین وجود ست در حضرت علم شیخ نورالدین عبدالرحمن جامی قدس
سرہ در لوائح میفرمایند کہ حقیقت ہر شئے تعین وجودست در حضرت علم باعتبار شانے کہ آن شان مظہر اوست
یا خود وجود متعین بہمان شان در ہمان حضرت و اشیا موجودہ عبارت ست از تعینات وجود باعتبار انصباغ
ظاہر وجود باثار و احکام حقائق ایشان یا خود وجود متعین بہمان اعتبارات بروجہے کہ حقائق ہمیشہ در باطن
وجود پنہان باشند و احکام و آثار ایشان در ظاہر وجود پیدا زیرا کہ زوال صور علمیہ از باطن وجود محال است
والا جہل لازم آید تعالی اللہ عن ذلک علواً کبیرا رباعی

مائیم وجود و اعتبارات وجود	در خارج علم عارض ذات وجود
در پردۂ ظلمت عدم مستوریم	ظاہر شدہ عکس ما زمرآت وجود

پس ہر شئے بحسب حقیقت وجود یا وجود متعین ست یا تعین عارض مر وجود را و تعین صفت متعین ست
وصفت باعتبار مفہوم اگرچہ غیر موصوف است اما باعتبار وجود عین اوست و تغایر بحسب مفہوم و اتحاد
بحسب وجود موجب صحت حمل رباعی

ہمسایہ و ہمنشین و ہمرہ ہمہ اوست	در دلق گدا و اطلس شہ ہمہ اوست
در انجمن فرق و نہانخانۂ جمع	باللہ ہمہ اوست ثم باللہ ہمہ اوست

قولہ حقیقت ہر شئے تعین وجود ست در حضرت علم باعتبار شانی کہ آن شان مظہر اوست یا خود وجود متعین است بہمان شان و در ہمان حضرت این تردد باعتبار دو ملاحظہ ست یکے آنکہ نظر بر مظہر باشد نہ بر امرے کہ ظاہر است در وے و متعین ست بوے و حقیقت را باین اعتبار تعین وجود گویند و درین مرتبہ وجود مرات ست و ملاحظہ دیگر آنکہ نظر بر ظاہر در ان مظہر باشد و بر امرے کہ متعین ست دران مظہر و باین اعتبار حقیقت را وجود متعین گویند و درین نظر مظہر مرات ست و جمیع موجودات را در مرتبہ عین و خارج نیز این دو حیثیت ست جوہر بدانکہ تعین من و تو پردہ و حجاب جمال آن حقیقت مطلقہ است چون آن تعین در تجلی وحدت اطلاقی در میان نماند محو و متلاشی گردد و حجاب غیریت بالکل از مابین مرتفع گردد و در نظر عارف غیر حق ہیچ در نیاید ؎

بے نشان شو از ہمہ نام و نشان	تا بہ بینی روے جانان را عیان
از غبار ما و من ہر کو برست	از شراب وصل جانان گشت مست
ہر کہ از قید تعین وا رہید	بے من و ما خویش را مطلق بدید
در حقیقت ما و من سد رہ است	من نگویم ہر کہ از حق آگہ است

ظاہر گردد کہ حقیقت ست کہ بصورت تعینات و کثرات بر آمدہ و متلبس بلباس ما و تو ئی بودہ است
جوہر امتیاز عابد و معبود از یکدیگر بحسب اعتبار اطلاق و تقید ست و الا موجود حقیقی شئ واحد ست و من و تو و او اعتبارات عقلی آن حقیقت اند
جوہر تکالیف احکام شرعیہ لازم تعین مائی و توئی ست و پردۂ مائی و توئی حجاب وجہ کبریائی ست و احکام مذہب متفرع بر من و تست چون تعین مائی و توئی نماند حکم مذاہب و کیش نماند۔
جوہر صاحب گلشن راز قدس سرہ میفرمایند ؎ تعین بود کز ہستی جدا شد + نہ حق بندہ نہ بندہ با خدا شد + چون این تعین کہ موہم غیریت می شد مرتفع گشتہ ظاہر شد کہ غیر از حق موجودے نیست نہ آنکہ حق بندہ شدہ و نہ آنکہ بندہ خدا شدہ کہ حلول و اتحاد پدید گردد
جوہر از خود فانی شدن عبارت از ارتفاع تعینات ست از وجہ وجود مطلق زیرا کہ ظہور وحدت حقیقے موقوف آنست صاحب گلشن راز فرماید ؎ جز از حق نیست دیگر ہستی الحق ہو الحق گو اگر خواہی انا الحق + یعنی بغیر از حق ہستی دیگر نیست ہستی مطلق اوست چون محقق ہمعنی گشتی اگر ہو الحق گوئی راست ست زیرا کہ باعتبار اطلاق و قید غیریت اعتباری ملاحظہ ست و اگر انا الحق گوئی راست ست کہ کثرات تعینات

نمود وہمی ہستی مطلق اند سے نمود وہمی از ہستی جدا کن ، نہ بیگانہ خود را آشنا کن - چون توہم غیریت و تعدد بیگانگی بواسطہ تعین و نمود وہمی ست کہ عارض ہستی مطلق ست و ترا محجوب از حق میدارد پردہ خودی از میان بردارو خود را آشنا کن کہ غیریت حقیقے ندارہی پندار بیگانگی عارضی ست

جوہر در حفظ مراتب حضرت شیخ نورالدین عبدالرحمن جامی قدہ سرہ در لوائح میفرمایند حقیقت وجود اگرچہ بر جمیع موجودات ذہنی و خارجی مقول و محمول میشود اما او را مراتب متفاوت ست بعضہا فوق بعض و در ہر مرتبہ او را اسامی و صفات و نسب و اعتبارات مخصوصہ ایست کہ در سائر مراتب نیست چون مرتبہ الوہیت و ربوبیت و مرتبہ عبودیت و خلقیت پس اطلاق اسامی مرتبہ الوہیت چون اللہ و رحمن و رحیم وغیرہا بر مراتب کونیہ عین کفر و محض زندقہ باشد ہمچنین اطلاق اسامی مخصوصہ مراتب کونیہ بر مراتب الوہیت غایت ضلال و نہایت خذلان باشد رباعی

اے بردہ گمان کہ صاحب تحقیقی	واندر صفت صدق و یقین صدیقی
ہر مرتبہ از وجود حکمے دارد	گر حفظ مراتب نکنی زندیقی

جوہر در آنکہ عالم و اعیان عالم جملہ سایہ حق تعالی اند شیخ رکن الدین شیرازی قدس سرہ در نصوص الخصوص فی شرح الفصوص میفرمایند کہ عالم و اعیان عالم جملہ سایہ حق تعالے اند و این سایہ بشابہ آئینہ است مر حق تعالے را و آئینہ را در نمایندگی صور حکمی ست آنکہ اگر آئینہ کوچک ست صورت مرئیہ در وے کوچک نماید و اگر بزرگ ست بزرگ نماید و وقتے باشد کہ بسبب جرم و جوہریت آئینہ و صفا و کدورت آن خوب را زشت نماید و خوب را خوب تر ہمچنین حق تعالے بنسبت با ہر یکے از اعیان عالم کہ ظلال حق تعالے اند ظہورے دارد صغیر و کبیر و کثیف و لطیف و صافی و اصفی و جلی و اجلی و لطیف و الطف و آنچنان باشد کہ اگر آن عین کہ ظل ست قریب ست بہ بساطت و نوریت و صفا چنانچہ اعیان عقول و نفوس مجردہ حق تعالی در مظہر بغایت صفا و نوریت و لطافت نماید و اگر آن عین را بعدے حاصل ست از نوریت و بساطت بسبب حجب متکثرہ چنانچہ اعیان کثیفہ حق تعالے در مظہر در غایت کثافت نماید و حال آنکہ فی نفس الامر ذات مقدسہ حق تعالی منزہ و متعالی ست از صغر و کبر و لطافت و کثافت

جوہر در حقیقت حضرت حق سبحانہ و تعالی شیخ نورالدین عبدالرحمن جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ حقیقت حق سبحانہ و تعالے جز ہستی نیست و ہستی او را انحطاط و پستی نہ مقدس است از سمت تبدل و تغیر و مبرا است از وصمت تعدد و تکثر از ہمہ نشانہا بے نشان نہ در علم گنجد و نہ در عیان ہمہ چند و چونہا از وے پیدا و او بے چند و چون ہمہ چیز با او مدرک و او از احاطہ ادراک بیرون چشم سر در مشاہدہ جمال او خیرہ و دیدہ

سر در ملاحظہ کمال اوتیرہ ۔ و شیخ عیسیٰ قدس سرہ در شرح اسماء الحسنیٰ میفرمایند کہ حقیقت حق سبحانہ وتعالےٰ
جز وجود مطلق نیست و آن وجود مطلق عین ماہیت نفس خودست و بر و زائد نہ و او نہ کلی ست و نہ جزئی
نہ مطلق نہ مقید نہ صفت وحدت را بسر پردہ او گذر و نہ صورت کثرت را از عزت ذات او خبر او ہمہ محیط ست
و خود از احاطہ بیرون غایت نشان او بے نشانی ست و نہایت عرفان او حیرانی و آن ذات و حقیقت
مطلقہ وجود لیست بسیط کہ عبارت لاتعین و عین کافور و غیب ہویت و ہستی بحت و غیب الغیب از مرتبہ
او ناطق و او در عین صرافت خود و اطلاق خویش ہمہ موصوف و بجملہ مقید و شیخ صدر الدین قونوی قدس سرہ
مرتبہ ذات بتعین علم اطلاق میکنند و میفرمایند کہ سخن لاتعین برائے تفہیم مبتدیان ست ۔

جوہر در آنکہ وجود حقیقی یکی ست شیخ نورالدین عبدالرحمٰن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات
میفرمایند کہ وجود حقیقی یکے ست ممتاز از سائر موجودات من حیث الاطلاق والذات وظاہر ست بذات
خویش در صور اعیان جمیع موجودات من حیث الاسماء والصفات و این اعیان مرایا تعینات نور و مجالے
تنوعات ظہور اویند تا در ایشان جز وجود متعین بحسب نمایندگی مرات و صفا و کدورت آن نماید و تعددے
کہ مشاہدہ می افتد بحسب تعدد مرات ست و مثال آن در محسوسات چنانست کہ مثلاً چون تو روے بدیوار
آوری کہ در وے آئینہا نشاندہ باشند ہر آئینہ صورت تو در ہر آئینہ از ان آئینہ ہا ظاہر شدہ و لیکن ظہورات
مختلفہ بحسب جوہر آئینہ و نمایندگی آن مشاہدہ خواہی کرد بلاشک خواہی دانست کہ توئی در ان آئینہا می نمائی
و جز تو در آن کسے دیگر نیست و تو ہمچنانی و ہمان صفتی کہ بودی در مرتبہ خود پس اعیان موجودات را بمنزلہ
مرایا متعددہ متنوعہ متکثرہ دان و ذات جناب الٰہی را بمثابہ وجہ واحد

جوہر در سریان وجود واحد مطلق در کثرات کونیہ سریان وجود واحد مطلق در کثرات کونیہ ہمچو
سریان واحد ست در اعداد چہ کثرت مراتب اعداد بحقیقت غیر از تکرار واحد نیست و نسبت وجود واحد در مراتب
کثرات در تنوعات ظہور ہمچو نسبت واحد ست با مراتب عددی و چنانچہ مراتب اعداد غیر متناہیہ بشرط ظہور واحد
اند مراتب موجودات امکانیہ نیز شرائط ظہور احکام اسماء الٰہیہ اند چہ اگر مخلوق نباشد خالقیت خالق را ظہور نباشد
و اگر جرم مجرم نباشد احکام عفو و رؤف و رحیم و راحم و جبار و منتقم را ظہور نباشد ۔

جوہر در ان کہ نور حقیقی یکے بیش نیست مولانا جامی قدس سرہ در شرح رباعیات میفرمایند رباعی

در کون و مکان نیست عیان جز یک نور	ظاہر شدہ آن نور بانواع ظہور
حق نور و تنوع ظہورش عالم	توحید ہمین ست و دگر وہم و غرور

نور حقیقی یکے بیش نیست و آن نور خدا یتعالے منبسط و نامحدود و نامتناہی ست و عالم تجلی نور خدا یتعالیٰ ست

که بچندین ہزار صفت تجلی کرده ست و باین صور تها خود را ظاہر گردانیده بدان وفقک الله تعالےٰ
و ایانا بالفہم الحقائق که تعینات حق و تمیزات وجود مطلق بحسب خصوصیات و اعتبارات و شیوناتی که مستجن ست
در غیب ذات خالی ازان نیست که در مرتبه علم ست یا در مرتبه عین اگر در مرتبه علم ست حقائق و ماہیات
اشیاست که مسمی ست در اصطلاح این طائفه باعیان ثابته و اگر در مرتبه عین ست وجودات اشیاست پس
حقائق اشیا عبارت باشد از تعینات وجود حق در مرتبه علم باعتبار خصوصیات و اعتبارات و شیون مستجنه
در غیب ذات ہرگاه که وجود تجلی کند بر خود متلبس بشانے از شیون تجلی علمی عینی حقیقتی باشد از حقائق موجودات
و چون تجلی کند متلبس بشانے دیگر حقیقتے دیگر باشد از حقائق و علی ہذا القیاس و وجودات اشیا عبارت باشد از تعینات
و تمیزات وجود حق در مرتبه عین باعتبار احکام و آثار این حقائق و ماہیات بآن طریق که حقائق و ماہیات ہمیشه در باطن
وجود عینی در مرتبه علم ثابت باشند و آثار و احکام شان که ظلال و عکوس اند ایشان را در ظاہر وجود که مجلی
و آئینه ہست مر باطنش را پیدا و ہویدا و ہر وقت که ظاہر وجود متعین گردد بسبب انصباغ بآثار و احکام حقیقتے از
حقائق موجودی باشد از موجودات غیبی خارجی و چون منصبغ گردد باحکام حقیقتے دیگر موجودے دیگر باشد
ازان موجودات پس این موجودات متکثره متعدده که مسمی ست بعالم نباشد مگر تعینات نور و تنوعات ظہور
وجود حق سبحانه و تعالی که ظاہر بحسب مدارک و مشاعرے که از احکام و آثار آن حقائق ست متعدد و متکثر
می نماید و حقیقت وجود برہمان وحدت حقیقی خودست که منبع ہست مر وحدت و کثرت و بساطت و ترکیب
و ظہور و بطون را و پوشیده نماند که تعین صفت متعین ست و صفت عین موصوف ست من حیث الوجود
اگرچه غیر اوست من حیث المفہوم و لذا قیل التوحید للوجود و التمیز للعلم
جوہر در حقائق اشیا و وجودات اشیا شیخ نورالدین عبدالرحمن جامی قدس سره در شرح
رباعیات می فرمایند رباعی

گر طالب شر بود و گر کاسب خیر	گر صاحب خانقه و گر راہب دیر
از روے تعین ہمه غیر اند نه عین	و ز روے حقیقت ہمه عین اند نه غیر

بیشتر گذشت که حقائق اشیا عبارت ست از تعینات وجود مطلق در مرتبه علم و وجودات اشیا عبارت ست
از تعینات او در مرتبه عین پس حقائق اشیا و وجودات ایشان از حیثیت محض حقیقت وجود عین یکدیگر
و عین وجود مطلق باشند و تمایز و تغائر بالکلیه مرتفع باشد و از حیثیت تعین مغائر یکدیگر و مغائر وجود مطلق
نیز باشد اما مغائرت ایشان مر یکدیگر را باعتبار خصوصیات ست که مابه الامتیاز ایشان ست از یکدیگر و اما
مغائرت ایشان مر وجود مطلق را بسبب آنست که ہریک از ایشان تعینی ست مخصوص مر وجود واحد را

کہ مغایرست مرسائر تعینات را و وجود مطلق مغایر نیست مرکل را و مربعض را بلکہ در کل عین کل ست و در بعض
عین بعض و منحصر نیست در کل و در بعض پس غیریت او باعتبار اطلاق باشد از کلیت و بعضیت و از اطلاق نیز فافہم

جوہر حضرت علم را بحر امکان ازان نامند کہ از امواج جواہر اجناس و ادوار انواع و اشخاص ممکنات
دائما مواج ست و صورت امواج از بحر مادہ حادث میگردد و از قعر علم بساحل خارج می آرد و نون کنایت از ہمین مرتبہ است

جوہر شیخ نورالدین عبدالرحمن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات میفرمایند کہ بحر بلسان عرب اسم
ست مرآب بسیار را فی الحقیقت غیر از آب نیست و چون حقیقت مطلق آب متعین و متمیز شود بصورت امواج
موجش خوانند و چون منعقد گردد بشکل حباب حبابش گویند و چون متصاعد شود بخار باشد و چون آن
بخار بریکدیگر نشیند ابر شود و ابر بسبب تقاطر باران شود و باران بعد از اجتماع و قبل از وصول بیحر سیل و سیل بعد
از وصول بیحر بحر پس فی الحقیقت نیست اینجا مگر امر واحد یعنی آب مطلق کہ مسمی شدہ است بدین اسامی بحسب
اعتبارات و برین قیاس حقیقت حق سبحانہ و تعالی نیست الا وجود مطلق کہ بواسطہ تقید بمقیدات مسمی میگردد
باسما ایشان چنانکہ مسمی میگردد اول بعقل پس بنفس پس بفلک پس باجرام پس بطبایع پس بموالید الی غیر ذلک
و نیست فی الحقیقت مگر وجود حق و ہستی مطلق کہ مسمی گشتہ است بدین اسما بحسب اعتبارات تنزل از حضرت
احدیت بحضرت واحدیت و از حضرت واحدیت بحضرت ربوبیت و ازان بحضرت کونیت و ازان بحضرت جامعہ
انسانیہ کہ آخر حضرات کلیہ ست پس جاہل چون نظر کند بصورت موج و حباب و بخار و ابر و سیل گوید این البحر
و نداند کہ بحر نیست الا آب مطلق کہ بصور این مقیدات برآمدہ ست و خود را در مظاہر مختلفہ نمودہ و ہمچنین چون نظر
کند بمراتب عقول و نفوس و افلاک و اجرام و طبایع و موالید گوید این الحق و نداند کہ این ہمہ مظاہر وی اند
و وی سبحانہ خارج نیست ازین مظاہر مظاہر از وی و اما عارف چون نظر کند و اندرو بیند کہ ہمچنانکہ بحر اسمی ست
مر حقیقت مطلق آب را کہ محیط است بجمیع مظاہر و صور خویش از موج و حباب و غیرہا و میان مطلق آب این مظاہر و صور مغایرت
و مباینتی نیست بلکہ بر ہر قطرہ از قطار قطرات و ہر موجے از امواج صادق است کہ عین آب ست من حیث الحقیقت
و غیر او ست من حیث التعین ہمچنین اسم حق عبارت ست از حقیقت مطلق کہ محیط است بہر ذرہ از ذرات موجودات و بہر
مظہری از مظاہر کائنات و میان او و این مظاہر تغایر و تباین نیست و بر ہر یک ازینہا صادق ست کہ او ست
من حیث الحقیقت اگرچہ غیر او ست من حیث التعین پس نہ بیند در واقع مگر وجودے مطلق و وجودے مقید و
حقیقت وجود را در ہر دو یکے داند و اطلاق و تقیید را از نسب و اعتبارات او شناسد

جوہر ظہور حضرت حق سبحانہ و تعالے در صور کثرات و تعینات مانند حباب و امواج است کہ بر روے دریا پیدا
میشود و در بحر بنقش آن حباب و امواج مخفی نماید و حباب و امواج غیر بحر می نماید و فی الحقیقت غیر دریا در آنجا ہیچ نیست

تا زمانیکه حباب و امواج از روی بحر مرتفع نشود بحر بر صرافت وحدت ظهور ننماید و معلوم نگردد که نقوش حباب و امواج اعتباری بود و حقیقتی نداشت ۵

جمله عالم نقش این دریاست بس		هر چه گویم غیر ازین سوداست بس	

جوہر حباب اگرچه نقاب و حجاب صرافت آبست لیکن مانع دیدن آب نیست زیراکه همون آب ست که باین صورت ظاهر ست همچنان صور عالم اگرچه نقاب و حجاب جمال حضرت جمیل مطلق ست لیکن مانع مشاهده او سبحانه و تعالی در تعینات نیست

جوہر در توحید توحید در لغت گردانیدن چیزے را واحد که با وغیر را شریک و مثل و ضد ندانند و نزد علماے توحید اعتقاد کردن وحدانیت حضرت خداوند تعالی است و این ثمره معرفت استدلالی ست و نزد فرقه علیه صوفیه صافیه توحید معرفت وحدانیت حضرت خداوند تعالی است و این ثمره معرفت شهودی ست و صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرمایند که توحید را مراتب ست اول توحید ایمانی دوم توحید علمی سوم توحید حالی چهارم توحید الٰہی توحید ایمانی آنست که بنده بتفرد وصف الٰہیت و توحد استحقاق معبودیت جناب حق سبحانه و تعالی بر مقتضاء اشارت آیات و اخبار تصدیق کند بدل و اقرار دهد بزبان و این توحید نتیجه تصدیق مخبر و اعتقاد صدق خبر باشد و مستفاد بود از ظاهر علم و متمسک بدان خلاص از شرک جلی و انخراط در سلک اسلام فائده دهد و متصوفه بحکم ضرورت ایمان با عموم مومنان درین توحید مشارک اند و بدیگر مراتب (از دیگر مراتب متفرد و مخصوص) متفرد و مخصوص و توحید علمی مستفاد ست از باطن علم که آنرا علم الیقین خوانند و آنچنان بود که بنده در بدایت طریق تصوف از سر یقین بداند که موجود حقیقی و موثر مطلق نیست الا خداوند عالم و جمله ذوات و صفات و افعال را در ذات و صفات و افعال او محو و ناچیز داند و هر ذاتے را فروغے از نور ذات مطلق شناسد و هر صفتے را پرتو از نور صفت مطلق داند چنانکه هر کجا علمی و قدرتے و ارادتے و سمعے و بصرے یابد آنرا اثرے از آثار علم و قدرت و ارادت و سمع و بصر جناب الٰہی داند و علی هذا در جمیع صفات و افعال و این مرتبه از اوائل مراتب توحید اهل خصوص ست و توحید علمی اگرچه فرو مرتبه توحید حالی ست ولیکن از توحید حالی مزجی با آن همراه بود و صاحب این توحید بیشتر در ذوق و سرور بود و بدین توحید بعضے از شرک خفی برخیزد و توحید حالی آنست که حال توحید وصف لازم ذات موحد گردد و درین مقام وجود موحد در مشاهده جمال وجود واحد چنان مستغرق عین جمع گردد که جز ذات و صفات واحد در نظر شهود او نیاید تا غاتیے که این توحید را صفت واحد بیند نه صفت خود و این دیدن را هم صفت او بیند و هستی او بدین طریق قطره وار در تصرف تلاطم امواج بحر توحید افتد و غرق جمع شود و ازینجاست قول ابن عطا قدس سره التوحید نسیان التوحید فی مشاهدة جلال الواحد حتی

یکون فیما مکٔ بالواحد لا بالتوحید و منشار این توحید نور مشاہدہ است و منشار توحید علمی نور مراقبہ و
بدین توحید اکثرے از رسوم بشریت منتفی شود بر مثال نور آفتاب کہ در غلبۂ ظہور او بیشتر اجزاے ظلمت از روے
زمین برخیزد و بتوحید علمی بعضے رسوم از ان مرتفع گردد بر مثال نور مہتاب کہ بظہور او بعضے از اجزاء ظلمت منتفی
شود و اکثر ہمچنان باقی ماند و بسبب وجود بعضے از بقایاء رسوم در توحید حالی آنست تا صدور ترتیب افعال و
تہذیب اقوال از موحد ممکن بود و بدین جہت در حال حیات حق توحید چنانچہ باید گذاردہ نشود و بدین
توحید بیشترے از شرک خفی برخیزد و خواص موحدان را در حالت حیات حقیقت توحید صرف کہ بیکبارگی آثار
رسوم وجود در و متلاشی شود کلمح بر مثال برق خاطف لامع گردد و فی الحال منتفی شود و بقایاء رسوم دیگر
بارہ معاودت کند و درین حال کلی بقایاء شرک خفی مرتفع گردد و وراے این مرتبہ در توحید آدمی را مرتبہ دیگر
ممکن نیست و توحید الٰہی آنست کہ جناب حق سبحانہ و تعالیٰ در ازل الآزال بنفس خود نہ بتوحید دیگرے ہمیشہ بوصف
وحدانیت و نعت فردانیت موصوف و منعوت بود کان اللہ ولم یکن معہ شئے و اکنون ہمچنان بنعت
ازلی واحد و فرد ست والآن کما کان و تا ابدآباد ہم برین وصف خواہد بود کل شئے ہالک الا وجہہ
فرمود و نفرمود یہلک تا معلوم شود کہ وجود ہمہ اشیا در وجود او امروز ہالک ست نیست حق توحید
و این توحید ست کہ از وصمت نقصان مبرا ست و توحید ملکیہ و آدمی بسبب نقصان وجود ناقص آمد

جواہر حضرت شیخ قطب الدین دمشقی قدس سرہ در رسالہ مکیہ میفرمایند کہ نزدیک صوفیہ ترک توحید
الی اللہ تعالیٰ در توحید توحید ست و نظر کردن سوے غیر حضرت خداوند تعالیٰ تشبیہ ست یعنی کمال توحید
سقوط نظر موحد ست در رویت توحید و این در مرتبہ فناء حقیقی ست و در حقیقت کمال توحید ہمین ست
و بعضی میفرمایند کہ توحید عبارت ست از اثبات مالم یزل و اسقاط مالم یکن یعنی اثبات چیزے کہ ہمیشہ
بود و ہمیشہ باشد و آن حضرت خداوند تعالیٰ است و دور کردن چیزے کہ نبود و نباشد و آن دنیا ست
و ما فیہا و بعضے میفرمایند توحید آنست کہ ذکر نکند چیزے را مگر اللہ تعالیٰ را و نداند چیزے را مگر اللہ تعالیٰ
را و فہم نکند چیزے را سواے او سبحانہ و تعالیٰ و دوست ندارد چیزے را مگر اللہ تعالیٰ را پس دوست
دارد اللہ تعالیٰ را از جہت ذات من غیر نظر الی الصفات، و قطع طمع عن المرادات و بعضے
میفرمایند کہ علامت توحید نسیان توحید ست و بعضی میفرمایند توحید نفی تفرقہ ست و وقوف بسر حد جمع
و این وصف در بدایت توحید حالی لازم بود و حضرت شیخ نور الدین عبد الرحمٰن جامی قدس سرہ در
لوائح میفرمایند توحید یگانہ گردانیدن دل ست یعنی تخلیص و تجرید او از تعلق بما سواے حضرت حق تعالیٰ
ہم از روے طلب و ارادت و ہم از جہت علم و معرفت یعنی طلب ارادت او از ہمہ مطلوبات و مرادات منقطع

وہمہ معقولات ومعلومات از نظر بصیرت او مرتفع شود واز ہمہ وے توجہ بگرداند وبغیر حضرت حق سبحانہ وتعالی آگاہی وشعورش نماند منتہی این حال توحیدست در مرتبۂ جمع والا در نہایت توحید کہ فرق بعد الجمع ست اہل توحید را علم وشعور باشیا واقع ست لیکن بر وجہے کہ ہمہ را ظہور یک چیز دانند وبینند واضافات از ایشان منقطع ساختہ ہمہ اسنا و بواحد حقیقی نمایند کہ التوحید اسقاط الاضافات یعنی نہایتش آنست کہ در عین تفرقہ مستغرق عین جمع باشد ودر عین جمع ناظر تفرقہ چنانچہ ہیچ یک از جمع وتفرقہ مانع دیگر بنود نیست کمال توحید در رشحات مذکورست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ توحید درین زمانہ آن شدہ کہ مردم بیازار میروند ودر پسران سادہ روی می نگرند ومیگویند کہ مشاہدہ حسن وجمال حق سبحانہ وتعالی میکنیم نعوذ باللہ ازین مشاہدہ یکے از اکابر فرمودہ گرفتم کہ نفس را در مشاہدہ شاہد صوری ہیچ حظے نماند آخر حظ روحانی خود باقی ست وآنرا انکار نمیتوان کرد وہمچنانکہ سالک را از لذات نفسانی کہ حجب ظلمانی ست گذشتن واجب ست از حظوظ روحانی کہ حجب روحانی ست ہم گذشتن لازم ست

جوہر در بیان آنکہ وحدت حقیقی را تقیدات وتعددات عظیم ترین حجاب ست

شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ عظیم ترین حجابے وکثیف ترین نقابے جمال وحدت حقیقی را تقیدات وتعددات ست کہ در ظاہر وجود واقع شدہ ست بواسطہ تلبس آن باحکام وآثار اعیان ثابتہ در حضرت علم کہ باطن وجود ست ومحجوبان را چنان می نماید کہ اعیان موجود شدہ اند در خارج وحال آنکہ بوی از وجود خارجی بمشام ایشان نرسیدہ ست وہمیشہ بر عدمیت اصلی خود بودہ اند وخواہند بود وانچہ موجود ومشہود ست حقیقت وجود ست اما باعتبار تلبس باحکام وآثار اعیان نہ از حیثیت تجرد از انہا زیرا کہ ازین حیثیت بطون وخفا از لوازم اوست پس فی الحقیقت حقیقت وجود ہمچنان بر وحدت حقیقی خود ست کہ ازلاً بود وابداً خواہد بود اما در نظر اغیار بسبب احتجاب بصورت کثرۃ احکام وآثار مقید ومتعین در می آید ومتعدد ومتکثر می نماید رباعی

بحریست وجود جاودان موج زنان	زان بحر ندید غیر موج اہل جہان
از باطن بحر موج بین گشتہ عیان	بر ظاہر بحر وبحر در موج نہان

جوہر مسئلۂ وحدت مسئلہ غامض ست بسیار کسان بے تحقیق آن ملحد گشتند وبسیار بتحقیق آن مومن حقیقی شدند صاحب گلشن راز قدس سرہ راست ؎ ہر آنکس را کہ اندر دل شکے نیست یقین داند کہ ہستی جز یکی نیست * ونیز صاحب گلشن راز قدس سرہ راست ؎ دو چشم فلسفی چون بود احول * ز وحدت دیدن

حق شد معطل + از شارح قدس سرہ احول آنرا میگویند کہ یک چیز را دو بیند چون چشم وجود ممکن را غیر واجب اعتقاد کردہ و یک حقیقت را دو تصور نمودہ و ندانستہ کہ نور وجود کہ بر اعیان ممکنہ تافتہ ہمان نور وجود واجب ست و غیر وجود مطلق موجود دیگر نیست لاجرم وحدت حقیقی حق ندیدہ و از ذوق شہود توحید محروم گشتہ است

جوہر ظہور و نمود غیریت اشیا از مقتضیات قوت واہمہ ست کہ مدرک جزئیات ست و کلیات و حقائق امور اطلاع ندارد و الا یک حقیقت بیش نیست کہ بصورت مختلفہ کثرات عالم غیب و شہادت تجلی فرمودہ و در حواس چون غلط بسیار واقع است اعتماد بر مدرکات حواس نتوان کرد چنانچہ احول یکے را دو می بیند و لب را کہ معدوم ست موجود میداند و قطرہ نازلہ را خط مستقیم می انگارد و شخصے کہ در کشتی نشستہ است کشتی را کہ متحرک ست ساکن می بیند و نقطہ آتش را کہ بسرعت حرکت دوری دہند مصور بصورت دائرہ می نماید و فی الحقیقت غیر از یک نقطہ آنجا چیزے دیگر نیست ہمچنین نقطہ وحدت ست کہ بجہت سرعت تجدد ذات و تجلیات غیر متناہیہ بصورت دائرہ موجودات ممکنہ ظاہر گشتہ

جوہر ذات واحدست بحسب ذات خویش و کثرت در اسما و صفات ذات باشد کہ اسما عبارت ست از ذات مع الصفات و صفات از امور عینیہ خارجیہ نیست بلکہ نسب معقولہ و ہر چہ موجود فی العقل است اگر در خارج وجود یافت آنرا موجود فی العقل و العین خوانند و الا از قبل امور عدمیہ شمرند بہ نسبت با امور موجودہ در خارج نمایندگی کثرات از جہت شیون مختلفہ ذات ست کہ بصور اعیان ثابتہ ظہور کردہ ظاہر خلق ظاہر حق ست و باطن خلق باطن حق غیر از ذات احدیت کہ مسمی اللہ است ہر چہ ست یا تجلی ذات ست یعنی مظہرات یا صورتے ست در ذات یعنی اسمے است الٰہی یا صفتے ست ذاتی حاصل در ذات احدیت و اطلاق صورت باسم کردن ازان جہت است کہ اسما جملہ حجب ذات اند یعنی ذات مختفی ست در اسم ہمچنان معنی مختفی ست در صورت غیر مسمے اللہ مجالی و مظاہر ذات اند

جوہر چون در مشاہدہ اشیا اول حقتعالی را بیند یعنی اول نظر بر نور وجود واحد مطلق است صاحب این شہود را ذو العین گویند کہ حق را ظاہر می بیند و خلق را باطن و خلق نزد وے مرات حق ست و حق ظاہر و خلق درو پنہان چنانچہ آئینہ در صورت مختفی ماند زیرا کہ اظہر اشیا ہستی حق ست چہ او بخود پیداست و پیدائی اشیاء دیگر بواسطہ اوست مے بینی کہ فرضاً اگر صورتے از دور در مشاہدہ شود اول موجودیت او مفہوم میگردد فاما گاہ باشد کہ از غایت بعد مکان معلوم نگردد کہ آن صورت انسان ست یا فرس یا غیر آن بلکہ در ہمہ حال بحقیقت انچہ مدرک می شود وجود ست زیرا کہ غیر او عدم ست فلہذا محقق میفرماید کہ الحق محسوس و الخلق معقول سے روے تو ظاہر است بعالم نہان کجاست + گر او نہان بود بجہان خود عیان کجاست + فلہذا

یکے میفرمایدمارائت شیاً الارایت اللہ قبلہ ہ

انظر بہر چہ افگنندیم واللہ	شیا مدر نظرم بار الجز اللہ	

و دیگرے گوید مارایت شیا الا ورایت اللہ بعدہ چہ آن حقیقت بعوارض مشخصہ وپردہ تعینات مستتر گشتہ واول نظر بر نقاب می افتد انگاہ بر شاہد وصاحب این مرتبہ را ذوالعقل نامند کہ خلق را ظاہر بیند وحق را باطن حق نزدوے مرآت خلق ست ومرآت بصورتے کہ دران مرآت ظاہر گشتہ است مخفی ست ہمچون اختفائے مطلق در مقید ودیگرے فرمود مارایت شیا الا رایت اللہ فیہ ہ

از صفای مے ولطافت جام	ہم آمیخت رنگ جام مدام	
ہمہ جامست نیست گوئی مے	یا مدامست نیست گوئی جام	

ودیگرے گفت مارایت شیا الارائیت اللہ معہ زیراکہ بحکم اتحاد مظہر وظاہر عاشق ومعشوق در خارج ازیکدیگر ممتاز نیستند اگرچہ عقل تمائز بینہما می نماید ویکے را حقیقت غیر آن می شمارد وصاحب این دو مرتبہ را ذوالعقل والعین خوانند کہ حق را در خلق می بینند وخلق را در حق مشاہدہ می نمایند وشہود یکے ازان دیگر محتجب نگردد بلکہ وجود واحد را از وجہے حق می بینند واز وجہے خلق وبرویت کثرت مظاہر از شہود وجہ واحد متجلی دران محتجب نگردند ۱۲ گلشن راز

جواہر از الفاظ مبارکہ حضرت سید شرف جہانگیر سمنانی قدس سرہ این موجودات حکمنا یا از عدم پیدا آوردہ ہمچو پیدا آوردن چیزے را از چیزے ویا عدم این صور را نبودہ یا از خود صورت کردہ یا خود بشکل ہر یک ازین صور تجلی فرمودہ مع بقائہ علی ما ہو علیہ من الوحدۃ والاحدیۃ فی حد ذاتہ و حقیقتہ وشک نیست کہ اول وثانی محال ست زیراکہ عدم شے نیست کہ مادہ چیزے تواند بود یا اورا بصورتے تواند نمود وثالث نیز بجہت آنکہ موجب تجزی وتبعض اوست تعالی اللہ عن ذلک علوا کبیرا زیراکہ وحدت بوحدت حقیقۃ واحدیت ذاتیہ مطلقہ اگر متجزی ومتبعض گردد ہر آئینہ انقلاب وجود بعدم لازم آید بجہت آنکہ وجود عین وجود ست کہ غیر او جز عدم نیست ونیز مقرر ست کہ وحدت صفت نفسی اوست کہ زوال او مستبدل موصوف بود وپس نماند مگر خود بشکل بایں صور متمثل نماید وباین اشکال متشکل مع بقائہ علی ما ہو علیہ فی حد ذاتہ وحقیقتہ من الوحدۃ الحقیقۃ والاحدیۃ الذاتیۃ بلاتبدیل وتغیر ولا تعدد ولا تکسر مستمرا

ہر لحظہ بشکل آن بت عیار بر آمد	دل برد ونہان شد	
ہر دم بلباس دگران یار بر آمد	گہ پیر وجوان شد	
انجملہ ہمون بود کہ می آمد ومی رفت	ہر قرن کہ دیدی	

تا عاقبت آن شکل عرب وار بر آمد	دارائے جہان شد
رومی سخن کفر نہ گفتست چو قائل	منکر نشویدش
کافر شدہ آنکس کہ بہ انکار بر آمد	مردود جہان شد

جوہر در بیان آنکہ کلمات ارباب توحید تشویق راست تا تحصیل کمال معرفت را

حضرت شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات می فرمایند رباعی

ناکردہ طلسم ہستی خویش خراب	از گنج حقیقت نتوان کشف حجاب
دریاست حقیقت و سراب است سخن	سیراب نشد کسے ز دریا بسراب

رباعی

از ساحت دل غبار کثرت رفتن	خوشتر کہ بہرزہ در توحید سفتن
مغرور سخن مشو کہ توحید خدا	واحد دیدن بود نہ واحد گفتن

کشادگی و فضا و امکان ۱۲

تامل در کلمات قدسیہ ارباب توحید و تفکر در انفاس متبرکہ اصحاب مواجید تشویق راست نہ تحصیل کمال معرفت و تحقیق را زیرا کہ علوم و معارف ایشان ذوقی و وجدانی ست نہ تقلیدی و نقلی یا عقلی و برہانی بسان الکلیۃ (اندیشہ کردن ۱۲) بساط جستجو در نوشتن و بگفت و گوی بحاصل خرسند گشتن کمال جہالت و غایت ضلالت ست از گفتن بزبان تا یافتن بوجدان تفاوت بسیارست و از شنیدن بگوش تا کشیدن در آغوش درجات بیشمار ہر چند نام شکر بری تا شکر نخوری کام تو شیرین نشود و ہر چند وصف نافہ گوئی تا نافہ نہ بوئی مشام تو مشکین نگردد پس چون طالب صادق را بواسطہ مطالعہ این سخنان سلسلہ شوق در حرکت آید و داعیہ طلب قوت گیرد می باید کہ بمجرد گفت و شنید بسند نکند بلکہ کمر اجتہاد در بندد و حسب المقدور در تحصیل این مطلوب کوشد شاید کہ توفیق موافق آید و سعادت مساعدت نماید

جوہر حضرت قدوۃ المحققین شیخ ابراہیم شطاری قدس سرہ در آئینہ حقائق نما شرح جام جہان نما میفرمایند کہ اگر کسے سوال کند کہ کسے علم توحید و علم حقائق حاصل کردہ و عمل بران نہ ورزیدہ یعنی تصفیہ و تزکیہ نکردہ معاد روح او چگونہ باشد حضرت امام محمد غزالی قدس سرہ در رسالہ مضنون علی غیر اہلہ جواب چنین فرمودہ اند کہ او عالم فاسق ست مدتے عذاب صوری چشد بعد از روزگار محو گردد چنانچہ با ذہب نحاس باشد چون در آتش کنند و سخت بدمند جملہ نحاس سوختہ گردد و ذہب خالص بدر آید و اگر کسے سوال کند کہ حال آن کس (زر سرخ ۱۲) (مس ۱۲) چیست کہ عمل نیک ورزیدہ و علم التحقیق حاصل نکردہ ہم امام جواب میفرمایند آنکس ناقص است اما فضیلت عمل باشد او را از الم صوری نجات باشد و از بہشت صوری با نصیب بود اما از سعادت معنوی محروم ماند

چراکہ سعادت معنوی لازم علم کمال است کہ اورا حاصل نبود

جوہر فص حکمۃ احدیۃ فی کلمۃ ہودیۃ تخصیص این حکمت بکلمہ ہود یہ ازان جہت ست کہ ہود علیہ السلام عارف مراتب ثلاثہ احدیۃ و مظہر توحید ذاتی و اسمائی و فعالی بودند و درین فص توحید علی سبیل التدقیق مذکورست و احدیت راسہ مرتبہ ہست اول احدیت ذات کہ دران مرتبہ بہیچ وجہ کثرت را اعتبار نیست قل ھو اللہ احد بیان این مرتبہ احدیت مطلقہ ست دوم احدیت اسما و صفات یعنی ہمہ اسما و صفات مع کثرتہا التی لا تحصی باذات یکی ست و باین اعتبار گویند کہ اللہ واحد است ہو اللہ الواحد القہار یعنی جمیع اسما و صفات دران مستہلک در عین ذات اند سوم احدیت افعال و تاثیرات و موثرات ست یعنی کہ آن ذات متعالیہ است کہ فی الحقیقت مصدر جمیع افعال و موثر در ہمہ منفعلات ست و بحکم تربیت ہر یکے را بحسب اختلاف در استعدادات و تفاوت قابلیات سوے حضرت ذات یکتا

جوہر حضرت شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات می فرمایند رباعی

ہستی کہ حقیقت حق آمد الحق	بے آنکہ بحق بود مضاف و ملحق
قومے کہ تعینش مقید دارند	قومے دگر از قید تعین مطلق

قائلان باتحاد وجود واجب تعالی با حقیقتش دو فرقہ اند فرقہ اول ارباب فکر و نظر چون حکما و ایشان میگویند نشاید کہ واجب الوجود کلی باشد یعنی نشاید کہ او را کلیت و عموم عارض تواند بود زیرا کہ وجود کلی در خارج بے تعین صورت نہ بندد و پس لازم آید کہ واجب الوجود مرکب باشد ازان امر کلی و تعین و ترکب بر واجب محال ست چنانکہ مشہورست بلکہ واجب باید کہ فی حد ذاتہ متعین باشد یعنی تعین وے عین ذات وی باشد چنانکہ وجود وی عین ذات وی ست تا بہیچ وجہ در وے ترکب و تعدد صورت نہ بندد و چنانکہ موجودیت اشیا عبارت ازان باشد کہ ایشان را با حضرت وجود تعلقی خاص و نسبتے معین ست و از آنحضرت بر ایشان پرتوست نہ آنکہ وجود مر ایشان را عارض ست یا در ایشان حاصل و برین تقدیر موجود مفہومی باشد کلی محمول بر امور متکثرہ و وجود جزئی حقیقی ممتنع الاشتراک بین الکثیرین و اگر کسے گوید کہ متبادر بذہن از لفظ وجود مفہومے ست مشترک میان چیزہاے بسیار پس چون جزئی حقیقی باشد گوئیم کہ سخن در حقیقت وجودست نہ در آنچہ متبادر میشود از لفظ وجود پس می شاید کہ حقیقت جزئی حقیقی باشد و مفہوم کلی متبادر از لفظ وجود عرض عام نسبت بآن حقیقت چون مفہوم واجب تعالی قیاس بحقیقتش و فرقہ دوم صوفیہ قائلین بوحدت وجود اند میگویند کہ ورای طور عقل طوریست کہ دران طور بطریق مکاشفہ و مشاہدہ چیزے چند منکشف میگردد کہ عقل از ادراک آن عاجزست ہمچنانکہ حواس از ادراک معقولات کہ

مدرکات عقل ست عاجز اند و دران طور محقق شده است که حقیقت وجود که عین واجب الوجود ست نه کلی ست و نه جزئی و نه خاص و نه عام بلکه مطلق است از ہمہ قیود تا حدی که از قید اطلاق نیز معرا است بران قیاس که ارباب علوم عقلیه در کلی طبعی گفته اند و آن حقیقت در ہمہ اشیا که موصوف اند بوجود تجلی و ظہور کرده است بآن معنی که ہیچ چیز ازان حقیقت خالی نیست که اگر از حقیقت وجود بکلی خالی بوده اصلا الوجود موصوف گشتے

جوہر بحر العلوم مولانا عبد العلی قدس سره در رساله خود میفرمایند که حقیقت واجب سبحانه و تعالے وجود مطلق ست و حقائق ممکنات شیونات و تعینیات اوست پس واجب ممکن نمیتوانند شد و مطلق را وجوب لازم و متعین را امکان و محال ست که مطلق عین متعین گردد بوجیکه اصلا تغایر نماند و اطلاق مطلق باطل شود و نیز محال ست که متعین عین مطلق گردد به بطلان تغایر زیرا که از متعین تعین باطل و زائل نمیشود و شہود چنانکه سالک در مرتبه فنا فی الله رسد تعین شہود وے آن باشد و او غافل از تعین خود میشود و اما در واقع تعین مرتفع نے شود

جوہر در واجب الوجود ہر چه وجود او ضروری باشد او را واجب الوجود گویند و ہر چه عدم او ضروری باشد او را ممتنع الوجود نامند و ہر چه وجود و عدم او ضروری نباشد او را ممکن الوجود خوانند ارباب عقل و اصحاب فکر یعنی حکما و متکلمین برانند که واجب تعالی علت موجده ممکن است و ممکن معلول واجب تعالی پس واجب تعالے غیر ممکن باشد که علت موجد ہر شے غیر آن شے باشد و شیخ اکبر در فص محمدی ایشان را اصحاب علت میفرمایند و نیست نفس الامر و حقیقت حال که جماعه مذکوره برانند و نیست حق علت موجده ممکن به نہجے که ممکن غیر او باشد و او غیر ممکن ع چون ندیدند حقیقت ره افسانه زدند + و میگویند عقلاء مذکور در اثبات واجب تعالی که ہر ممکن در وجود خود محتاج باشد بسوے واجب تعالی و این حکم بدیہی ست چه ہر کسے بعد از ادراک معنی امکان حکم میکند که ہر ممکن مفتقر باشد بسوے واجب الوجود در وجود خود بواسطه یا بلا واسطه و درین حکم اہل وجدان و اہل برہان شریک اند لیکن اہل برہان برآنند که واجب تعالی غیر ممکن باشد بجمیع وجوه آرے حکم کردن بافتقار ہر ممکن بسوے واجب تعالی بدیہی ست لیکن نیست ممکن غیر واجب تعالی و واجب غیر ممکن چه افتقار ممکن بسوے واجب تعالی مثل افتقار حباب باشد بسوے آب پس حباب عین آب باشد و آب عین حباب پس واجب تعالے حقیقت الحقائق باشد و ہر حقیقتے از حقائق فردے باشد از افراد آن چنانکه ہر جسم خاص فردے باشد از افراد جسم مطلق پس واجب تعالے بر ہر فرد محمول باشد

جوہر در تحقیق واجب الوجود و در توقف الشئ علی ما یتوقف علیه و تسلسل استناد ممکن ست در وجود خود بعلتے که موثر ست در وی و استناد آن علت بعلت دیگر که دران علت اول موثر است

وهلم جرا الی غیر النهایة و چون امکان تساوی وجود و عدم ممکن است پس البته جهت ترجیح احد الطرفین نزدیک
ممکن محتاج بعلت است اگر چنانچه آن علت واجب باشد ثبت المدعی و اگر ممکن باشد خالی نیست که همان ممکن مفروض
اول است یا ممکن دیگر اگر اول باشد دور است چه ممکن اول موقوف ممکن دوم باشد و ممکن دوم موقوف
بممکن اول و اگر آن علت ممکن دیگر باشد خالی نیست که سلسلهٔ احتیاج منجر بواجب بگردد یا نگردد اگر منجر بواجب
شود فهو المراد و الا معلول ممکن دیگر باشد و آن بممکن دیگر معلول ممکن دیگر همچنین الی غیر النهایة میرود و این است
گرفتاری تسلسل چه هر چند فرض علل می نماید بجاے نمیرسد ٥ دور باطل تسلسل است محال + اوست بس
مبدء و بدو است مآل + پس قائل گشتند که واجب الوجود است چه اگر نباشد ازین دو باطل که دور و تسلسل است یکے
لازم آید ازین استدلال او را معلوم گشت که واجب الوجود می باید که باشد و معرفت حقیقی که علم بحقیقت بود حاصل
نشد چه آن معنی بنفی غیر میسر است نه باثبات هر که حق را بوسیله اشیا می داند بحقیقت جاهل است و هر که اشیا را
بحق داند او عارف است

جوهر واجب الوجود آنست که وجود او مقتضاے ذات او باشد و ممکن الوجود آنست که وجود او بمقتضاے
ذات وی نباشد بلکه از جهت موجودیت محتاج بغیر که علت ویست باشد و پیش حکما علت احتیاج ممکن بموثر امکان
است از امکان اشیا را واجب میکنند چه وجود و عدم نظر بذات ممکن متساوی اند و احد الطرفین ممکن که وجود
باشد یا عدم بر طرف دیگر مرجح نمیشوند الا بواسطه امر منافی آن ممکن که آن علت وی باشد و نزد متکلم علت احتیاج
ممکن بموثر حدوث است زیرا که احتیاج ممکن بموثر از جهت خروج است از عدم بوجود و آن حدوث است و
بعضے که علت احتیاج امکان و حدوث را داشته اند و در علت احتیاج حدوث اعتبار کرده اند شطرا او
شرطا مقصود آنست که حکیم فلسفی بلکه اصحاب استدلال مطلقا از وجود ممکن بوجود واجب استدلال
نموده می گویند که ممکن از جهت امکانیت و حدوث محتاج بعلت است و آن علت از روے امکانیت محتاج
خواهد بود بعلتے دیگر اگر آن علت دیگر واجب باشد فهو المراد و اگر باز ممکن باشد اگر همان ممکن مفروض باشد
یا منتهی بواجب شود که مقصود است یا منجر بممکنات غیر متناهیه گردد و تسلسل لازم آید و چون اثبات ذات واجب
بممکن می نمایند هر آئینه در معرفت ذات واجب حیران باشند چه معلول اثر علت است و آثار بذوات و صفات
دلائل ذات و صفات موثر اند لابد است که در دلیل از مدلول چیزے باشد و چون ذات ممکن نزد ایشان
من کل الوجوه خلاف ذات واجب است

جوهر در تنزیه حق سبحانه و تعالی از تحدید و تقیید منکران وحدت وجود دو فرقه اند یکی قائلان
بتشبیه که حق سبحانه و تعالی را جهت ثابت میکنند و دیگر قائلان بتنزیه که مجرد از مکان و جهت گویند و این تحدید

وتقیدیت مرذات حق سبحانہ وتعالی راپس حقتعالی در وجود مماثل شد مر وجود مجردات راچنانکہ مجردات بخود موجود و مجرد از مکان وجہت اند ہمچنین حقتعالی بخود ذاتے ست مجرد از مکان وجہت پس مشبہ بجواہر مجردشدہ اگرچہ مشبہ بجسمانیات نشد پس منکران وحدت وجود ہمہ مشبہ اند ومنزہ واہل تحقیق حق تعالی منزہ است درعین تشبیہ ومشبہ است درعین تنزیہ وکسی کہ منکر صفات تشبیہ ست ویا منکر صفات تنزیہ ہر دو خاطی اند ودر قرآن مجید آیات تشبیہ بسیار اند وآیات تنزیہ ہم واقع است وہر دو حق ست وایمان بہ یکے وتاویل دیگرے ایمان ببعض ست وکفر ببعض وبحر العلوم مولانا عبد العلی قدس سرہ در رسالہ خود میفرمایند کہ حق سبحانہ وتعالی منزہ است درمرتبہ ذات ومشبہ است درمظاہر پس اوست جامع میان تنزیہ وتشبیہ ونیست منزہ محض بوجہے کہ قابل تشبیہ نباشد اصلا چنانچہ اشعریہ میگویند چہ تنزیہ بایں وجہ تقییدیت ونیست مشبہ محض چنانچہ مجسمیہ میگویند کہ این تشبیہ تحدید است واللہ تعالی منزہ است از تقیید وتحدید واو سبحانہ مشبہ است درعین تنزیہ کہ اوست باتنزیہ خود درمظاہر ومنزہ است درعین تشبیہ چہ اعتبارات ہالک اند واوست موجود ولیس مشبہ بچیز باشد ودر قرآن مجید نصوص دالہ بر تشبیہ اکثر اند از نصوص دالہ بر تنزیہ وحضرت شیخ اکبر قدس سرہ در فصوص الحکم می فرمایند ؎ **فان قلت بالتنزیہ کنت مقیدا + وان قلت بالتشبیہ کنت محددا +**
پس اگر گوئی بہ تنزیہ فقط وتشبیہ اباآن یار نکنی باشی تو مقید یعنی قید کنندہ مرحق تعالی را در غیب یعنی منکر ظہور وے مشو باوجود آنکہ اللہ تعالے اخود را وصف کردہ است بہ بودن وی کہ ظاہر ست واگر گوئی بہ تشبیہ وتنزیہ را باآن منضم نکنی چنانچہ مجسمیہ میگویند کہ اللہ تعالے جسم ومشبہ است پس شوی محدد یعنی حد کنندہ مراللہ تعالی را در بعضے مراتب کہ مرتبہ تنزیہ از آن خارج باشد وحق تعالے حد ندارد وباز میفرمایند ؎ **وان قلت بالامرین کنت مسددا + وکنت اماما فی المعارف سیدا +** واگر گوئی ہر دو امر کہ تنزیہ وتشبیہ باشد یعنی حق تعالی منزہ است درعین تشبیہ ومشبہ است درعین تنزیہ باشی تو مسدد وبرطریق سداد ودرست گوئی وشوی امام وسردار در معارف الٰہیہ باز میفرمایند ؎ **فمن قال بالاشفاع کان مشرکا + ومن قال بالافراد کان موحدا +** اشفاع مصدر است از باب افعال بمعنی جفت کردن وافراد نیز مصدر ست از باب مذکور ومشترکا بصیغہ اسم فاعل از تشریک وموحد بصیغہ اسم فاعل کسی کہ اثبات غیر با حق تعالے انکند پس کسی کہ بگوید باشفاع وجفت کند خلق را با حق تعالے یعنی بگوید کہ حق تعالے را وجود علیحدہ است وممکن را وجود علیحدہ او مشرک ست واین شرک خفی ست وکسی کہ بگوید بافراد یعنی بواحد بودن وفرد بودن وجود کہ وجود نفس ذات حق تعالی است وواحد ہست وکثرت مظاہر او منافی وحدت نیست ہست آن شخص موحد وباز میفرمایند ؎ **فایاک والتشبیہ ان کنت ثانیا + وایاک والتنزیہ**

ان کنت مفردا + لفظ ثانی بصیغه اسم فاعل بمعنی ثنا کننده و یا بمعنی دوم یعنی باز دارم نفس خود را
از تشبیه اگر هستی تو ثنا کننده حق تعالی را و یا اگر هستی تو دوم حق در وجود یعنی قائل تشبیه باین طریق مشو که
خود را یک موجود دانی و حق را موجود دوم از خود باز دار نفس خود را از تنزیه اگر تو باشی مفرد یعنی جدا کننده
تشبیه را از تنزیه بالجمله باید که قائل شوی تشبیه در عین تنزیه و تنزیه در عین تشبیه را تمیز باید ـه **فما انت**
هو بل انت هو و تراه + فی عین الامور مسرحا و مقیدا + پس تو او نیستی چرا که تو مقیدی و متعین
و او مطلق بلکه تو او هستی بحسب حقیقت که حق متعین شده است در تو و هم بینی حق را در عین موجودات مسرح
و مقیدا ای خلاص از قید تعین و مقید بقید تعین یعنی ظاهر در متعین

جوهر در توحید ذات و تنزیه صفات علماء صوفیه که بسبب انقطاع از شواغل با معدن علم
اتصال یافتند و قدم ارواح و قلوب ایشان دران مستقر و ثابت و راسخ شد و دیدهٔ بصیرت شان
بنور مشاهده جمال ازلی مکتحل گشت بطریق علم الیقین و برهان مبین بل بوجه کشف و ذوق و وجدان
میدانند و می بینند و گواهی میدهند که هیچ کس و هیچ چیز مستحق معبودی و لائق مسجودی نیست الا حق سبحانه
و تعالی ذات قدیمش همیشه بوصف وحدانیت موصوف ست و بنعت فردانیت معروف و صفات مجیدش
از مشاکلت و مماثلت و اتصال و انفصال و مقارنت حلول و خروج و دخول و تغیر و زوال و تبدل و انتقال
از قدس و نزاهت او مسلوب هیچ نقصان بکمال و جمال کمال او نا منسوب جمال احدیتش از وصمت ملاحظه
افکار مبرا و جلال صمدیتش از زحمت ملابسه انکار معرا مبارزان میدان فصاحت را در وصف او مجال عبارت
تنگ و سابقان عرصه معرفت را در تعریف او پای اشارت لنگ پایه رفعت ادراکش از موازات حواس
و محاذات قیاس متعالی و ساحت عزت معرفتش از تردد اوهام و تعرض افهام خالی نهایات عقول را
در بدایات معرفت او جز تحیر و تلاشی دلیلی نیست و بصیرت صاحب نظران را در اشعهٔ انوار عظمت او جز
تعامی و تعاشی سبیلی نه ذات نامحدود او را بدایت نه و صفات نامعدود او را نهایت نه ازل و ابد مندرج
در تحت احاطت او و کون و مکان منطوی در طی بساطت او جمله اوائل در اولیت او او آخر و همه اواخر در
آخریت او اوائل ظواهر اشیا در ظاهریت او باطن و بواطن اکوان در باطنیت او ظاهر هر چه در عقل و
فهم و وهم و حواس و قیاس گنجد ذات سبحانه و تعالی از آن منزه و مقدس ست چه این همه محدثات اند
و محدث جز ادراک محدث نتواند کرد دلیل وجود او هم وجود اوست و برهان شهود او هم شهود او غایت
ادراک درین مقام عجز ست **العجز عن درک الادراک ادراک** هیچ موحد بکنه ادراک واحد جز واحد
نتواند رسید و هر چه ادراک او بدان منتهی گردد غایت ادراک او بود نه غایت واحد **تعالی الله عن**

ذلک علوا کبیرا ؎ انچه بیش تو بیش ازان ره نیست + غایت فهم تست الله نیست

جوہر صاحب مثنوی معنوی قدس سره ؎

چیست توحید خدا آموختن	خویشتن را پیش واحد سوختن
گر همی خواہی که بفروزی چو روز	هستی همچون شب خود را بسوز
زانکه ہستی سخت مستی آورد	عقل از سر شرم از دل میبرد
شد عزازیلی ازان ہستی بلیس	که چرا آدم شود بر من رئیس
ہر کہ از ہستی خود مفقود شد	منتہاے کار او محمود شد

جوہر در کمال ذاتی و کمال اسمائی حق سبحانہ و تعالیٰ صاحب تحفۃ المرسلۃ الی النبی صلے الله تعالے علیہ وآلہ وصحابہ وسلم میفرمایند وان لذٰلک الوجود کمالین احدہما کمال ذاتی وثانیہما کمال اسمائی اما الکمال الذاتی فھو عبارۃ عن ظہورہ تعالیٰ علےٰ نفسہ بنفسہ فی نفسہ لنفسہ بلا اعتبار الغیر والغیریۃ والغنا المطلق لازم لہذا الکمال الذاتی ومعنی الغنا المطلق مشاہدتہ تعالےٰ فی نفسہ جمیع الشیون والاعتبارات الآلہیۃ والکیانیۃ مع احکامہا ولوازمہا ومقتضیاتہا علےٰ وجہ کلی اجمالی لاندراج الکل فی بطون الذات ووحدتہ کاندراج جمیع الاعداد فی الواحد العددی وآن وجود را دو کمال ست یکے کمال ذاتی دوم کمال اسمائی وکمال ذاتی عبارت ست از ظاہر شدن حق سبحانہ وتعالےٰ بر ذات خود بذات خود در ذات خود براے ذات خود بے اعتبار غیر وغیریۃ وغنا مطلق لازمہ این کمال ذاتی ست ومعنی غنا مطلق مشاہدہ حق سبحانہ وتعالےٰ است در ذات خود جمیع شیون واعتبارات آلہیہ وکونیہ را با احکام ولوازم ومقتضیات او بر وجہ کلی اجمالی زیرا کہ ہمہ در بطون ذات او در وحدت او مندرج اند وانما سمیت غنا مطلقا لانہ تعالےٰ بہذہ المشاہدۃ مستغن عن ظہور العالم علےٰ وجہ التفصیل لاحاجۃ لہ فی حصول المشاہدۃ الے العالم وما فیہ لان المشاہدۃ بجمیع الموجودات حاصلۃ لہ تعالےٰ عند اندراج الکل فی بطونہ ووحدتہ وہذہ المشاہدۃ تکون شہودا عینیا علمیا کشہود المفصل فی المجمل والکثیر فی الواحد والنخلۃ مع الاغصان وتوابعہا فی النواۃ الواحدۃ ونامیدہ نشد این مشاہدہ مذکورہ بغنا مطلق مگر ازین جہت کہ حق سبحانہ وتعالےٰ بدین مشاہدہ بے نیاز ست از ظہور عالم بر وجہ تفصیل ودر حصول این مشاہدہ مر او را حاجت نیست سوے عالم وچیزے کہ در ویست زیرا کہ مشاہدہ جمیع موجودات نزدیک اندراج ہمہ در بطون ذات او ودر وحدت او حاصل ست واین مشاہدہ شہودی عینی علمی باشد چون شہود مفصل در مجمل و

بسیار در واحد و نخل با نشأتہا و باہمہ توابع او در یک خستہ واما الکمال الاسمائی فہو عبارۃ عن ظہورہ تعالیٰ علیٰ نفسہ وشہود ذاتہ فی التعینات الخارجیۃ اعنی العالم وما فیہ وہذا الشہود یکون شہودا عیانیا عینیا وجودیا کشہود المجمل فی المفصل والواحد فی الکثیر والنواۃ فی النخلۃ وتوابعہا اما کمال اسمائی عبارت ست از ظہور او تعالیٰ بر ذات خود وشہود او مر ذات خود را در تعینات خارجیہ یعنی عالم وچیزے کہ در وست واین شہود عیانی عینی وجودی باشد ہمچو شہود مجمل در مفصل ویکے در بسیار وخستہ در نخلے ودر توابع آن وہذا الکمال الاسمائی من حیث التحقق والظہور موقوف علی وجود العالم وما فیہ لان معناہ السابق لایحصل الا بظہور العالم علی وجہ التفصیل واین کمال اسمائی از حیثیت تحقق وظہور موقوف ست بر وجود عالم وبرانچہ در وست زیرا کہ معنی مذکورہ کمال اسمائی حاصل نشود مگر بظہور عالم بر وجہ تفصیل وشیخ نور الدین عبد الرحمٰن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات میفرمایند کہ حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ بموجب فرمودہ خود ان اللہ لغنی عن العالمین بحسب کمال ذاتی از وجود عالم وعالمیان مستغنی ست واما تحقق وظہور کمال اسمائی موقوف ست بر وجود اعیان ممکنات کہ مرایا ومجالی صفات واعتبارات ذات اند چہ کمال اسمائی عبارت ست از ظہور ذات مقدسہ وشہود او در مراتب تعینات خود کہ مسمی اند بغیر وسوی اگر گویند حینئذ استکمال حق تعالیٰ بغیر لازم آید گوییم کہ مراتب نیز مظہر ومجلی ست مطلقاً غیر نیست تا استکمال بغیر لازم آید بلکہ او را دو جہت ست یکے تعین شخصی وے کہ لاحق وے شدہ وآن جہت غیریت ست ویکے جہت وجودی کہ قیام ہمہ موجودات بآن وجود ست واین ہمین وجود حق ست سبحانہ ہٰکذا قال بعض شارحی الفصوص وپوشیدہ نماند کہ مرآئیت ومظہریت موجودات مر وجود حق تعالیٰ را از حیثیت غیریت ست نہ از جہت عینیت چہ مظہریت مرایا ومظاہر باعتبار تعین وتقید است وایشان باعتبار تعین وتقید غیر وجود مطلق اند اگرچہ در حقیقت وجود متحد اند ومحققان از غیریت این میخواہند وغیر حقیقی خود عدم محض ست پس جواب صواب آنست کہ گویند ذات فی نفسہا کامل است بے وجود اغیار کہ مظاہر مقیدہ است وکمال اسمائی بجہت کمال مظاہر واسماء وشیون ست نہ بجہت کمال محض ذات پس استکمال ذات بغیر لازم نیاید

جوہر در تحقیق اسما وصفات صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ معتقد جماعت متصوفہ آنست کہ خداوند تعالیٰ را اسمائے حسنیٰ نامعدود ست وصفات اعلیٰ نامحدود وہر اسمی دلیل صفتے وہر صفتے سبیل معرفتے وہر معرفتے معرفت ربوبیتے وہر ربوبیتے طالب عبودیتے واز جملہ آن اسما نامتناہی بمشیت جناب الٰہی نود ونہ اسم وہزار ویک بحسب استعداد وفہم وطاقت بشری از پردۂ غیب بعبرانے ظہور آوردہ

وجمال صفات را در ین مظاہر بر دیدہ مشتاقان لقار بقا و بقار لقار خود جلوہ کردہ تا ہر لحظہ بدان تجلی
ایشان را تسلی میدہد و ہر لمحہ از دریچہ اسمی جمال صفتے بر نظر ایشان عرض میکند و ذوق بر ذوق و شوق
بر شوق شان می افزاید چہ ہر گاہ بوجہ صفتے جدید بر ایشان مکشوف می شود ذوقے تازہ بدل ایشان
می پیوند و شوقی جدید بمشاہدہ جمال ذات در ایشان انگیختہ میگردد و حق تعالے را ورا یے نود و نہ ہزار و
یک اسمار بسیار ست زنہار گمان نبری کہ اسمار جناب آلہی در انچہ شنیدہ و بتو رسیدہ است منحصر ست چہ بسیار
اسما کہ در خزانہ عزت مکنون درج عزت ست ہیچکس را جز عالم الغیب بران اطلاعی نہ علم ازلی بمعرفت
آن منفرد ست اسمار او سبحانہ از حد بیرون است وصفات او سبحانہ از عد حد افزون و ہمچنانکہ اسمار را

نہایت نیست معانی و بطون ہر اسمی را غایت نیست

جوہر در بیان آنکہ حضرت حق سبحانہ و تعالی از روی حقیقت و ذات از ہمہ چیز پوشیدہ
تر ست شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات میفرمایند کہ حضرت حق سبحانہ
و تعالے از روے حقیقت و ذات از ہمہ چیز پوشیدہ تر ست کنہ ذات و غیب ہویت او تعالے
مدرک و مفہوم و مشہود و معلوم ہیچکس نتواند بود کما اخبر ہو عن نفسہ بقولہ ولا یحیطون بہ علما ہر چہ در عقل
و فہم و وہم و حواس و قیاس گنجد ذات خداوند سبحانہ و تعالی ازان منزہ است و مقدس چہ ہمہ محدثات
اند و محدث جز ادراک محدث نتواند کرد واما از روے تحقق ہستی پیدا تر از ہمہ چیزہاست وقال بعضہم
قدس اللہ تعالے اسرارہم حق سبحانہ و تعالے از ہمہ مخلوقات و موجودات ظاہر ست و از غایت

پیدائی پنہان ست

جوہر خداوند تعالی واحد ست لاشریک لہ ولا ضد لہ ولا ند لہ جسم نیست جوہر نیست عرض نیست
و حضرت خداوند تعالی در دار آخرت و بہشت بچشم سر دیدہ خواہد شد و بہشت و دوزخ مخلوق اند و اہل بہشت
در تنعم و اہل دوزخ در عذاب باشند و عذاب قبر و سوال منکر و نکیر و بعث بعد موت و میدان صور ہمہ حق اند خواہد شد

جوہر بدانکہ نزد بعضے صفات جناب حق سبحانہ و تعالی عین ذات ست و نزد بعضی غیر ذات و نزد بعضے نہ عین
ذات ست و نہ غیر ذات و بعضی میفرمایند کہ متعرض نشویم لفظ غیر را نہ بنفی و نہ باثبات بلکہ گوئیم کہ جناب حق سبحانہ و
تعالی موجود ست و جناب او تعالی را صفات ست کہ معدوم نشود چنانکہ ذات جناب او سبحانہ و تعالی معدوم نشود
و حضرت شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ صفات غیر ذات اند من حیث ما یفہم
العقول و عین ذات اند من حیث التحقق والحصول مثلاً عالم ذات ست باعتبار صفت علم و قادر باعتبار قدرت و مرید
باعتبار ارادت شک نیست کہ ہمچنانکہ بحسب مفہوم بایکدیگر متغائر اند با ذات نیز متغائر اند اما بحسب تحقق و ہستی عین ذات

اند بآنمعنی کہ آنجا وجودات متعددہ نیست بلکہ وجودیست واحد وہمہ صفات لنسب اعتبارات او۔

جوہر در صفات حق تعالیٰ صفات حق تعالیٰ نزد بعضے عین ذات ست ونزد بعضے غیر ذات ونزد بعضی نہ عین ذات ست ونہ غیر ذات وبعضی گویند کہ متعرض نشویم لفظ غیر را نہ بہ نفی ونہ باثبات بلکہ گوئیم کہ جناب حق سبحانہ وتعالےٰ موجود ست واو تعالیٰ را صفات ست کہ معدوم نشود چنانکہ ذات او سبحانہ ونزدیک محققین باعتبار آنکہ عقل مدرک اوست غیر ذات ست چہ او حاکم ست بہ تمیز میان ذات کہ عبارت از وجود مطلق ست ومیان صفات کہ بنسبتہا متعددہ است وباعتبار واقع وفی نفس الامر عین یکدیگر اند چہ صفت عبارت از تجلی وجود مطلق ست در مرتبہ ظہور بتجلی خاص کہ زائد بر ذات او نیست بلکہ عین ذات اوست مثلاً عالم ذاتی ست باعتبار صفت علم وقادر ذاتے ست باعتبار صفت قدرت ومرید باعتبار ارادت وشک نیست چنانکہ ذات وصفات درمیان خود متغائر اند وعین ہمچنین صفات وہما درمیان خویش نیز بحسب مفہوم ومظاہر متغائر اند تغائر کلی وعین اند بعینیت اصلی۔

جوہر صفات ذاتیہ عبارت ست از حیات وعلم وقدرت وارادت وسمع وبصر وکلام واین نزد اکثر محققان ست وبعضے بقا را نیز از صفات ذاتیہ دانند۔ وامام الائمہ از صفات صفت علم ست وبعضے برآنند کہ امام ائمہ صفت حیات ست۔ صاحب عین المعانی قدس سرہ را اول مختار است

جوہر عارف سامی حضرت شیخ نور الدین عبدالرحمٰن جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ جمیل علی الاطلاق حضرت ذوالجلال والافضال ست ہر جمال وکمال کہ در جمیع مراتب ظاہر ست پرتو جمال وکمال اوست کہ آنجا تافتہ وارباب مراتب بدان سمت جمال وصفت کمال یافتہ ہر کرا دانائے دانی اثر دانائی اوست وہرکجا بینائے بینی ثمرہ بینائی اوست بالجملہ ہمہ صفات اوست کہ از اوج کلیت واطلاق نزول فرمودہ ودر حضیض جزویت وتقیید تجلی نمودہ تا تو از جزبکل راہ بری واز تقیید باطلاق روے آری نہ آنکہ جزء را از کل ممتاز دانی وبہ مقید از مطلق باز مانی رباعی

از لطف قد وصباحت خد چہ کنی	وز سلسلۂ زلف مجعد چہ کنی
از ہر طرفے جمال مطلق تابان	اے بیخبر از حسن مقید چہ کنی

جوہر اسمار سبعہ وائمہ اسمار عبارت ست از حی وعلیم ومرید وقدیر وبصیر وسمیع ومتکلم بعضی محققان حی را امام الائمہ گویند زیرا کہ اسم حی بذات مقدم ست بر اسم علیم وحیوۃ شرط علم ست وعلم مشروط او وشرط را تقدم ست بر مشروط وبعضی گویند کہ اسم علیم بامامت اولیٰ ست از حیوۃ زیرا کہ امامت امریست نسبی ومقتضی ماموم وامام اشرف از ماموم وعلم مقتضی آنست کہ معلوم قائم باشد

بروے وہم حیوۃ اقتضا غیر حی نمیکند چرا کہ حیوۃ عین ذات ست وغیر مقتضی نسبت وظاہر ست کہ علم اشرف ست از حیوۃ وازامامت او تقدم بالطبع لازم نیاید ودانستہ کہ مزاج معتدل برق راشرط حیوۃ ست وحیوۃ را تقدم شرف ست بر مزاج پس اسم علیم برامامت اولی ست از اسم حیوۃ آئینہ حقائق نما آمام ایمہ از صفات صفت علم ست وبعضے برآنند کہ امام ایمہ صفت حیات ست عین المعانی

جوہر سبوح مشتق ست از تسبیح وقدوس مشتق ست از تقدس وہر دو در معنی تنزیہ مشارک اند من حیث اللغت ہر دو معنی تطہیر ست اما من حیث الاصطلاح مبالغہ در قدوس بیشتر ست از سبوح کہ تسبیح تنزیہ حق ست از شریک وصفات نقص چون عجز وضعف وتغیر وفنا وامثال آن وتقدس تنزیہ حق ست از جملہ کہ در تسبیح گفتہ شد واز ہرچہ لائق جناب مقدس اوست از صفات امکان خواہ آن صفتی ناقصہ باشد یا کاملہ کہ آنچہ بہ نسبت با غیر حق کمال نماید وقدوس محصور در جملہ اسما حسنیٰ ست واو در تنزیہ وکیت وکیفیت از سبوح اشد مبالغہ است پس اوخص باشد از سبوح وآنچہ اخص باشد از اعم آنرا در ذکر موخر دارند ازینجہت گویند سبوح قدوس

جوہر قال اللہ تعالے ہو الاول والآخر والظاہر والباطن ۚ وہو بکل شی علیم ۵ اوست پیش از ہمہ اشیا وپدید آرندۂ آنہا یعنی قدیم ازلی ست کہ او را بدایت نیست وپس از فنا ہمہ موجودات اوست یعنی باقی ابدست کہ آخریت او را نہایت نیست فرد اول او اول بے ابتدا آخر او آخر بے انتہا وآشکارا وجود او بکثرت دلائل ونہان حقیقت ذات او از تعقل ہر عاقل رباعی

اول وآخر تو ئی کیست حدوث وقدم اول بے انتقال آخر بے ارتحال	ظاہر وباطن تو ئی چیست وجود وعدم ظاہر بے چند وچون باطن بے کیف وکم	

صاحب بحر الحقائق فرماید کہ اول ست در عین آخریت وآخر ست در عین اولیت وبر ہمین منوال ظاہر ست در عین باطنیت وباطن ست در عین ظاہریت حضرت شیخ ابو سعید خراز قدس سرہ را پرسیدند کہ خدا تعالی را بچہ شناختی فرمودند با آنکہ میان اضداد جمع کردہ پس این آیہ خواندند وفرمودند کہ متصور نیست جمع اضداد الا از حیثیت واحد ودر اعتبار واحد ودر آن واحد قطعہ

اولے وہم در اول آخری تو محیطے بر ہمہ اندر صفات	باطنی وہم دران دم ظاہری واز ہمہ پاکی ومستغنی بذات	

داو ہمہ چیز علیم ودانا ست اول وآخر نزد علم او مساوی ست وظاہر وباطن بہ نسبت دانش او یکسان

جوہر قال اللہ تعالے لیس کمثلہ شئے وہو السمیع البصیر علما را خلاف ست در آنکہ کاف در

لکمثله زائدست یا غیر زائد بعضے برانند که زائدست پس معنی وے تنزیه باشد چنانکه از لیس مثله شیئے
این لازم آید که او را مثل هیچ وجه از وجوه نیست و قوله و هو السمیع البصیر تشبیه باشد از بهر اطلاق سمع و بصر
بر مالک و بر عبد میکنند پس در روے هم تنزیه باشد دوم تشبیه و بعضے برانند که کاف در روے زائد نیست
پس بجاے مثل باشد یعنی لیس مثل مثله شیئے و نفی مثل از مثل خود کرده باشد و اثبات مثل کرده است مثلی که
مثل از روے منفی بود و این عین تشبیه است و تنزیه درین قول باشد که و هو السمیع البصیر و در علم بلاغت گفته
که هرگاه مبتدا ضمیر باشد مقدم بر خبر و خبر وے معرف بلام بود فائده حصر دهد پس معنی این باشد که اوست
تنها که سمیع ست و بصیرست و این عین تنزیه باشد چنانکه تنزیه ذات او از سمع و بصر کرده است که آن نقص
است با آنکه آلت مخلوق ست و او تعالی منزه است از آلت چنانکه گفته اند در معتقدات که سمیع بلا سمع و بصیر
بلا بصر و اثبات سمیعی و بصیری حق را کرده باشد پس ازین آیت مذکوره بتقدیر کاف زائده نیمه اول آیه
تنزیه باشد و نیمه دیگر تشبیه و بتقدیر غیر زائد نیمه اول آیت تشبیه باشد و نیمه دیگر تنزیه و اگر نیکو تامل کنی یابی
که در هر نیمه از آیت تنزیه در تشبیه است و تشبیه در تنزیه است پس خلاصه سخن این باشد که حق ست که سمیع است
و بصیرست در هر سمیعی و بصیرے که او را سمع و بصر باشد یعنی گوش و حدقه و حق را گوش و حدقه نیست
و این عین تنزیه است در تشبیه و شیخ اکبر گفت قوله تعالے لیس کمثله شیئے یعنی نیست مثل حق تعالے
چیزے تنزیه کرد خود را از نقائص آنچه در عالم باشد چه عالم اهل عالم با یکدیگر متماثل اند پس عالم حق نباشد
و نیز فرمود و هو السمیع البصیر یعنی الله تعالے سمیع ست و بصیر یعنی شنوا و بینا پس تشبیه کرد حق تعالے که
با مثل حق سمیع و بصیر ایم بلکه عین او

جوهر در کلام جناب الٰهی صاحب مصباح الهدایة قدس سره میفرمایند که هیچ شک نیست که قدر و مرتبه
هر کلامی بحسب مقدار متکلم بود و هر چند متکلم رفیع پایه تر کلام او رفیع تر و پایه و منیع تر و چون ذات قدیم منفرد
ست بجلال و عظمت کلام همچنین منفرد بود بجلال و عظمت و اگرچه از روے افاده و نفع بمردم نیک نزدیک
ست ولیکن از جهت رفعت مرتبت و علو منزلت بغایت دورست بر مثال آفتاب که بجرم از خلق دورست
و بشعاع و حرارت نزدیک اگر بآثار منافع آن نگری در غایت قرب و ظهورش بینی و اگر بکنه حقیقت آن
نگری در نهایت بعد و بطونش یابی هم قریب ست و هم بعید هم ظاهرست و هم باطن بعضی در قرب و ظهور
او نظر کردند و گفتند حروف و صوت ست بجهت احتراز از بعد و بطون و بعضے در بعد و بطونش نظر کردند
و گفتند نه حرف ست و نه صوت و طائفه اول که گفتند حرف و صوت ست بعضی گفتند قدیم ست و بعضی
گفتند محدث معلوم شد که هر قائلے بنا بر مذهب خود و هر کدام قاعده نهاده است صحابه و تابعین بصحبت ملازمت

اصول درچنین فضول ہرگز خوض نکردند واز اصول واجبہ ایمان آوردن است بقرآن مجید ومتابعت اوامر ونواہی آن کردن اینقدر از جملہ لوازم وصول است وشروع در زوائد چون حدوث وقدم بدعت وفضول

جوہر در معنی الاعیان الثابتۃ ما شمّت رائحۃ من الوجود درشرح رباعیات مولانا عبدالرحمٰن

جامی قدس سرہ مذکورست کہ صاحب فصوص الحکم قدس سرہ درفص ادریسی میفرمایند الاعیان الثابتۃ ما شمّت رائحۃ من الوجود یعنی اعیان ثابتہ کہ صور علمیہ اند برعدمیت اصلی خود اند وبوئے از وجود خارجی بمشام ایشان نرسیدہ است ومعنی این سخن آنست کہ اعیان ثابتہ نزد افاضہ وجود ایشان ثابت ومستقر اند بربطون خود وبہیچ وجہ ظاہر نخواہند شد زیراکہ بطون وخفا ذاتی ایشان است وذاتی چیزے از ان چیز جدا نمی شود پس آنچہ ظاہر میشود ازین اعیان احکام وآثار این اعیان است کہ بوجود یا در وجود حق ظاہر میشوند نہ ذات این اعیان

جوہر دربیان آنکہ نور وجود حق سبحانہ وتعالیٰ بمثابہ نور محسوس ست وحقائق واعیان ثابتہ بمنزلہ زجاجات متنوعہ متلونہ شیخ نورالدین عبدالرحمٰن جامی قدس سرہ درشرح رباعیات

میفرمایند کہ نور وجود حق سبحانہ وتعالےٰ بمثابہ نور محسوس ست وحقائق واعیان ثابتہ بمنزلہ زجاجات متنوعہ متلونہ وتنوعات ظہور حق سبحانہ وتعالےٰ دران حقائق واعیان ثابتہ چون الوان مختلفہ ہمچنانکہ نمایندگی الوان نور بحسب الوان زجاج ست کہ حجاب وست ودر نفس الامر او را لونے نیست تا اگر زجاج صاف ست وسفید نور در روے صاف وسفید می نماید واگر زجاج کدرست وملون نور در روے کدر وملون نماید با آنکہ نور فی حد ذاتہ از لون وشکل مجرد ومعرّا است ہمچنین نور وجود حق سبحانہ وتعالےٰ باہریک از حقائق واعیان ظہورلیست کہ اگر آن حقیقت وعین قریب ست بہ بساطت ونوریت وصفا چون اعیان عقول ونفوس مجردہ نور وجود دران مظہر درغایت صفا ونوریت وبساطت نماید واگر بعیدست چون اعیان جسمانیات نور وجود دران کثیف نماید با آنکہ نور فی نفسہ نہ کثیف ست نہ لطیف پس اوست تعالےٰ وتقدس کہ واحد حقیقی ست منزہ از صورت وصفت ولون وشکل درحضرت احدیت وہم اوست سبحانہ کہ درمظاہر متکثرہ بصور مختلفہ ظہور کردہ بحسب اسما وصفات وتجلی اسمائی وصفاتی وفعالی خود را بر خود جلوہ دادہ

جوہر درنفی مجعولیت از اعیان ثابتہ وماہیات شیخ نورالدین عبدالرحمٰن جامی قدس سرہ درشرح رباعیات می فرمایند رباعی

اعیان بحضیض عین ناکردہ نزول	حاشا کہ بود بجعل جاعل مجعول

چون جعل بود افاضۂ نور وجود	توصیف عدم بآن نباشد معقول

صوفیہ موحدین با حکما محققین متفق اند در نفی مجعولیت از اعیان ثابتہ و ماہیات و کلام شیخ محقق و مدقق صدر الحق والدین القونوی و متابعان ایشان ناظر بآنست کہ نفی مجعولیت از اعیان ثابتہ بنا آنست کہ جعل را عبارت میدارند از تاثیر موثر در ماہیات باعتبار افاضہ وجود علمی خارجی بر ایشان و شک نیست کہ اعیان از ان حیثیت کہ صور علمیہ اند وجود خارجی از ایشان منتفی ست پس لازم آمد انتفاء مجعولیت نیز و بعضے از محققان ارباب نظر را درینجا تحقیقی ست و حاصلش آنست کہ ماہیات ممکنہ ہمچنانکہ در وجود خارجی محتاج اند بفاعل در وجود علمی نیز محتاج اند بفاعل خواہ این فاعل مختار باشد و خواہ موجب پس مجعولیت بمعنی احتیاج بفاعل از لوازم ماہیات ممکنہ است مطلقاً خواہ در وجود عینی و خواہ در وجود علمی و اگر مجعولیت را تفسیر کنند باحتیاج بفاعل در وجود خارجی قول بنفی مجعولیت از اعیان ثابتہ صحیح باشد اما پوشیدہ نماند کہ این تخصیص و تقیید تکلف ست و راجع باصطلاح پس صواب درین مقام آنست کہ گویند کہ مراد بنفی مجعولیت از ماہیات عدم احتیاج ایشان ست فی حد انفسہا بجعل جاعل و تاثیر موثر زیرا کہ ماہیت سواد مثلاً وقتیکہ ملاحظہ کردہ نشود با مفہوم دیگر ورائے مفہوم سواد عقل معنی جعل و تاثیر را در وے تجویز نمیکند بسبب آنکہ میان ماہیت و نفس خودش مغایرتے نیست تا فاعل بجعل و تاثیر او را نفس خودش گرداند ہمچنین متصور نیست جعل و تاثیر فاعل در صفت وجود بایں معنی کہ وجود را وجود گرداند بلکہ جعل و تاثیر وے متعلق بماہیت است باعتبار وجود بایں معنی کہ ماہیت را متصف میگرداند بوجود ہمچنانکہ تاثیر صباغ در ثوب مصبوغ نہ بآنست کہ ثوب را ثوب گردانیدہ است یا صبغ را صبغ بلکہ بہ آنست کہ ثوب را متصف بصبغ گردانیدہ است پس برین تقدیر ہر یک از نفی مجعولیت ماہیات فی حد انفسہا و اثبات مجعولیت ایشان باعتبار اتصاف بوجود صحیح باشد۔

جوہر در بیان حقیقت ہر موجود حضرت حق سبحانہ و تعالے بعلم قدیم خویش حقائق کلیہ و جزئیہ را میدانست و علم بشے مستلزم بوجود آن شے است در علم پس اشیا تمامہا موجود بوجود علمی ازلی باشند شیخ ابراہیم شطاری قدس سرہ در آئینہ حقائق نما میفرمایند کہ حقیقت ہر موجودے عبارت ست از نسبت تعین او در علم حق سبحانہ و تعالی ازلاً و آن حقیقت را در اصطلاح محققان عین ثابتہ خوانند و در اصطلاح متکلمان معلوم معدوم و در اصطلاح حکما ماہیت و در اصطلاح معتزلہ شئی ثابت

جوہر بدانکہ حقائق اشیا از اعیان ثابتہ خوانند بجہت ثبوت اینہا در حضرت علم و اعیان ثابتہ عدم اضافی اند چہ نسبت با وجود خارجی عدم اند و باستعداد خود ہا در حال عدم ثابت اند

در علم جناب حق سبحانہ و تعالے و بوے از وجود خارجی بمشام ایشان نہ رسیدہ است و ہرگز تقاضاے ظہور نمیکنند و از علم العین نمی آیند و ظاہر نشدہ است مگر احکام و آثار ایشان یعنی ہستی با احکام و آثار ایشان متلبس شدہ است و ظہور نمودہ و درین مرتبہ ظہور اشیاء کونیہ و تمیز ہریکے در علم جناب الٰہی ہست بر وجہ تفصیل پس اشیاء درین مرتبہ صور علمیہ حضرت حق تعالے اند کہ بر حضرت حق تعالے ظاہر اند و حق تعالے

عالم بانہاست تفصیلاً ہیچ یکے از ینہا نہ خود را میدانند و نہ مثل خود را

جواہر اعیان ثابتہ اگرچہ در مرتبہ علم صور متنوعہ دارند لیکن ایشان را دران مرتبہ محلہا متعدد نیست بلکہ محل ایشان امرے واحدست و آن علم حضرت باریتعالی است و بہ نسبت علم واحد معلوم نیز واحد باشد چہ معلوم من حیث المعلوم واحدست در ذات عالم چنانچہ وحدت نوعی من حیث النوع واحدست اگرچہ در خارج افراد وے متصورست ہمچنان اعیان ثابتہ در مرتبہ علم حق تعالی متعدد اند

بتعلق علم اما من حیث النفس المعلوم متعدد نیستند

جواہر بدانکہ اعیان ثابتہ آئینہ وجود حضرت حق تعالے اند و عالم عکس آن وجودست کہ بواسطہ مقابل در آئینہ ظاہر گشتہ و این عکس را ظل نیز خوانند زیراکہ چنانچہ ظل نور ظاہرست و قطع نظر از نور کردہ عدمست عالم نیز بنور وجود حضرت حق تعالے پیدا و روشن است و نظر بذات خود عدم و ظلمت است و خاصیت آئینہ آنست کہ عکس درو ظاہر میشود بر مقتضاے آئینہ چنانچہ در آئینہ کج عکس کج و در آئینہ طولانی عکس طولانی و در بزرگ بزرگ و در کوچک کوچک و علے ہذا القیاس و حال آنکہ آن شخص محاذی ہمان یک شخص باشد پس این اختلاف ہمہ از آثار و احکام آئینہ حاصل شدہ و آئینہ اصلا مرئی نمیشود چنانچہ صورت در آئینہ می بینی و آئینہ را نمی بینی و صورتے کہ در آئینہ می نماید آئینہ بآن صورت متصف نمیشود و نمی گویند کہ آئینہ آن صورت ست یا آن صورت آئینہ است بلکہ آئینہ سبب ظہور او شدہ است ہمچنین اعیان ثابتہ کہ صور علمیہ حضرت حق تعالے اند حکم آئینہ دارند کہ وجود حضرت حق تعالی با احکام ایشان ظاہر شدہ و بصورت ایشان نمودہ است و آن اعیان متصف بوجود نشدہ اند و ہمچنان معدوم اند و آثار اعیان کہ درو ظاہر گشتہ موہم آن شدہ کہ گر اعیان بوجود ظاہر شدہ و حال آنکہ

آثار اعیان در وجود پیدا شدہ

جواہر حق سبحانہ و تعالے من حیث الوجود المضاف الی الموجودات عین موجودات خارجیہ ست چراکہ اعیان موجودہ در خارج جملہ آئینہا اند مر وجود حق تعالے را و در آئینہ جز عین بینندہ و صورت او ظاہر نیست پس موجودا تے کہ آنرا محدثات میخوانی باید کہ صور تفاصیلی حق تعالے دانی پس محدثات نیز

باین اعتبار بذاته اعلی باشد نه آنکه علو ایشان اضافی باشد چنانکه علو حق تعالی ذاتی ست و این اعیان عین حق اند و اعیان ثابته ثبوت صور ایشان در علم ست پس از موجودات علمیه باشد نه از موجودات خارجیه ازینجهت شیخ اکبر قدس سره فرموده اند ماشمت رائحة من الوجود یعنی من الوجود الخارجی که صور اعیان ثابته یافت ایشان در علم ست و معدوم خارجی ست پس صور اعیان ثابته بحال خویش باقی باشد و اعیان را دو اعتبار است یکے آنکه یا اعیان مرائی وجود حق تعالی و اسما و صفات او سبحانه اند تا در وی جز آن وجود متعین بحسب نمایندگی مرآة و صفا و کدورة آن در وے نماید و تعدد در نظر بحسب تعدد مرآة ست و مثال آن در محسوس چنین دان که مثلاً تو روے بدیوارے آوری که ہمه آن دیوار آئینها در وے نشانیده باشند بلاشک صورت تو در ہر یکے ازان آئینها ظاہر خواہد شد و لے نمایندگی ها مختلف بحسب جوہر آئینه و نمایندگی آن و بے شبهه میدانی که توئی که دران آئینها می نمائی و خود تو دران نیستی و تو خود بهمان که ہستی در مرتبه خود بآن صفت که ہستی و ازینجا ہم بدانی که چگونه اعیان موجود اند در علم و معدوم اند در عین و رائحه وجود خارجی بمشام آن نه رسیده دوم آنکه گوئی در وجود فی الخارج جز اعیان نیست و وجود حق در غیب مرآة این اعیان ست و بدانکه موحد عارف که حق بر وے غالب باشد و وے در حق فانی چون ازین معنی اخبار کند باعتبار اول کند و مومن عام که خلق بر وے غلبه کرده باشد باعتبار دوم اخبار کند و عارف محقق کامل المشاہده ہر دو مرآة ہست گاه حق در خلق بیند و گاه خلق در حق و ہر دو مرآة را شناسد

جوہر عینی از اعیان موجوده فی الخارج را دو اعتبار ست یکی من حیث الحقیقت و بمعنی عبارت ست از ظہور جناب حق سبحانه و تعالی در صور مظاہر ممکنات و این تجلی را تجلی شہودی میخوانند و اعتبار دوم من حیث التعین و التشخص و ازین اعتبار ست که اشیا را ممکن و خلق می نامند و جمیع نقائص را بموجودات ممکنه ازین منسوب میدارند ؎

ازره صورت نماید غیر دوست	چون نظر کردی بمعنی جمله اوست
زان یکے ما عندکم ینفد شنو	جز پی ما عندنا باق مرو

ما عندکم ینفد اشارت باعتبار دوم ست و ما عندنا باق اشارت باعتبار اول

جوہر ہر عینی را از اعیان اقتضاے ذاتی بود که معبر باستعداد و قابلیت ست حضرت حق سبحانه و تعالی بصورت ہر عینی مناسب استعداد آن عین ازان اعیان در وجود خارجی بهمان صورت استعداد ذاتی ایشان ست و بصورت ہر عینی مناسب استعداد آن عین ظہور فرموده بے کم و زیاده پس عین ثابته مومن متقاضی ایمان بود و عین ثابته کافر و عاصی تقاضاے کفر و عصیان می نمود در وجود عینی ہر یکے ہمان صفت که تقاضا می نمود بامر

کن فیکون ظاہر گشتند پس جناب خداوند تعالے را حجت قوی ست بر خلق کہ ہر چہ بشما دادہ ام تقاضاے
ذاتی شما بود از کفر و اسلام و طاعت و عصیان و علم و معرفت و جہل ہر یک انچہ بہ لسان استعداد و زبان
حال سوال کردند ہمان یافتند پس ہر چہ برایشان وارد میشود از شرور و قبائح و نقائص عقوبات ایشانست
کہ برایشان ست و آن در حقیقت ہمہ خیر ست ہر چہ ہست از قامت ناساز بے اندام ماست + ورنہ
تشریف تو بر بالاے کس کوتاہ نیست + ما صنع اللہ فہو خیر ع زنیکو ہر چہ صادر گشت نیکوست + آن ہنر
جمیل و نیکوست جز نیکو لی و خوبی نخواہد داد و اللہ جمیل و یحب الجمال ہر کہ یافت عین مقصود خود یافت
وجود خیر محض ست صادر میشود انہ و الاخیر طلب کردند یافتند

جوہر جناب حق سبحانہ و تعالی بصورت جمیع اعیان تجلی برحسب استعدادات ایشان فرمودہ است
پس ہر صفت کہ بموجودات خارجیہ ظاہر میشود از جہت آنکہ صفت تابع ذات است منسوب بحضرت حقتعالے
است زیرا کہ حق تعالے است کہ بصورت ظاہر گشتہ و از ان روکہ ظہور حضرت حق تعالے بصورت ہر شی در خورد
استعداد است کہ اقتضاے ذاتی آن شی است بواسطہ اقتضا اسناد صفت بآن شے نیز می نمایند و اعیان فی حد
ذاتہ استعدادات متخالفہ داشتند چراکہ اعیان شیونات ذات باعتبار اسما اند و ہمابذات خود متخالف داشتند و
جمیع موجودات مظاہر اسما و صفات آلہیہ اند و چنانچہ اختلاف و تفاوت در مراتب اسما و صفات واقع است در مظاہر نیز است

جوہر اعیان ممکنات معدومات اند و عدم ظلمت ست و جناب خداوند تعالی نفس وجود ست و وجود
نور ست و چون وجود دران اعیان متعین شدہ ظاہر شد پس وجود بہ ظلمت اعیان ممکنات موجود
گشتند پس این موجودات متعینہ ظل ذات حضرت حق تعالی اند و ظل عبارتست از نور ممتزج بظلمت ہمچو
سایہ کہ در نور آفتاب و یا سراج افتد کہ او عبارتست از ظلمت ظاہر بنور پس ظاہر شد کہ تمام عالم اظلال
حضرت حق تعالے اند و این اظلال بنظر حقیقت عین حق اند و انسان کامل ظل ذات مستجمعہ جمیع اسماست
اگرچہ ہمہ موجودات متعینہ ظل ذات حضرت حقتعالی اند

جوہر بدانکہ اعیان خارجیہ سایۂ اعیان ثابتہ ست و اعیان ثابتہ سایہ وجود حضرت حق تعالی ست
پس تو ظل ظل حضرت حق تعالے ہستی و نسبتے کہ تراست با حضرت حق تعالے بنسبت ظلیت ست و چنانچہ
ظل مفتقر ست بشخص ہمچنین ظل تو نیز مفتقر ہی بحضرت خداوند تعالی و ازین بنسبت ظلیت بدانی کہ شخص از
ظل بکلی مستغنی ست و اورا بظل ہیچ افتقار نیست

جوہر بدانکہ قبول ہدایت در استعداد ہمہ نبود و مشیت ہدایت نیز ہمہ را نبود کہ مشیت تابع علم ست بدانکہ
حاکم بر ما اعیان ماست و مقتضیات اعیان انچہ باشد حق افاضہ وجود آن فرماید قبول ہدایت در استعداد

ہمہ نبود مشیت ہدایت نیز ہمہ را نبود مشیت نسبتے ست تابع علم که چیزے را تا بوجہے از وجوہ ندانند امکان آن نیست که ارادہ و مشیت بآن متعلق گردد که مشیت تابع علم است و علم بآن حاصل بود که ہمہ نفوس را استعداد قبول ہدایت نیست و حق تعالے ندہد بکسے چیزے که او را قوت قبول آن نباشد و مشیت از حق متعلق نگردد الّا که حقیقت حال تقاضاے آن کند پس عدم مشیت معلل بعدم اعطاء اعیان ایشان باشد و ہدایت ہمہ با جمعہم و اعیان ندہد الا مقتضیات ذوات و ذوات مقتضی شی و نقیض آن نباشد پس ہر عینے که تقاضای ہدایت کند آنجا ضلالت نباشد و آن عینی که تقاضاے ضلالت کند آنجا ہدایت نباشد

جوہر بدانکه اعیان مجعول بجعل جاعل نیست تا کسی گوید که چرا عین مہتدی را قابل و مقتضی ابتدا گردانید و عین ضال را مقتضی ضلالت ساخت ہمچنان که پیش ایشان ست که کس را نرسد که گوید چرا عین کلب را کلبی نجس لعین گردانید و عین انسان را انسان ظاہر ساخت بلکه اعیان صور اسماء متکثرہ الٰہیہ و مظاہر اسما اند در علم بل عین اسما و صفات قائمہ بذات قائم بل من حیث الحقیقت والہویت عین ذات اند و ازلاً و ابداً جعل و ایجاد متعلق او نه گشته

جوہر مولانا عبد الرحمن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات میفرمایند که ایجاد عبارت ست از استتار وجود حق تعالے بصور اعیان ثابتہ و ماہیات و انصباغ او باحکام و آثار ایشان و غایت و ثمرہ استتار وجود حق بصورت ہر عین ثابتہ ظہور دوست سبحانہ بحسب شانی که آن عین ثابتہ مظہر آنست

جوہر در اسماء و تعینات اسم عبارت ست از ذات موصوفہ بصفتی اسما عبارتست از ذات مع الصفات نسب و تعینات ذات که صفات اند منشاے کثرات و اختلافات موجودات شدہ و نیز بواسطہ نسب و تعینات اسما از یکدیگر ممتاز گشته و اگرچه صفات کثیر اند اما ذات واحد ست و کثرت صفات موجب تکثر ذات نمیشود و کثرت وجہ ظاہر موجود است

جوہر ہر اسم را دو دلالت ست یکے بر ذات مسمی و باین دلالت اسم عین مسمی باشد دوم دلالت بر حقیقتی که این اسم مخصوص باوست و آن حقیقت بسبب آن دلالت ممتاز میگردد از غیر آن و باین دلالت اسم غیر مسمی باشد

جوہر کثرت اسما و صفات ذات را متکثر نگردانند چنانچه کثرت تعدد اعداد واحد را متعدد نگرداند ہمچنان به تعدد تعینات و تکثرات وجود حقیقی متکثر و متعدد نشود بلکه مظاہر و مجالی اند نه آنکه ایشان را علیحدہ وجودیست در خارج تا مرتبہ وجود حقیقی را متکثر گردانند و ایشان را در مرتبہ ذات شئونات خوانند و در مرتبہ علم اعیان ثابتہ نامند و در مرتبہ شہادت که جامع مراتب ست خلق دانند

جوہر بدانکہ ہر اسمی از اسماے جزئیہ و کلیہ متصف ست بجمیع اسما زیرا کہ تمامی اسما بذات احدیت متحد اند و از یکدیگر ممتاز بخصوصیات ونسب اند و مطلقاً صفات ونسب بالقوہ لازم ذات اند و از ذات منفک نمیشوند پس ہر چیز ہمہ چیز باشد چنانچہ در غرر دلی تمامی موجودات بحقیقت نیست فاما تعین او مانع ظہور کمالات وجودست و این را اسرار تجلیات میگویند کہ عارف مشاہدہ ہمہ اشیا در ہر شے می نماید

جوہر بدانکہ ہر موجودے از موجودات مظہر اسمی معین ست و ہر موجودے نزد رب خود مرضی ست چہ سعید وچہ شقی بنابر آنکہ مظہر افعال و آثار رب خود ست و رب وی در وی اظہار کمالات و مرادات خود کردہ پسندیدہ از وازین لازم نیست کہ موجودے چون نزد رب خود مرضی باشد نزد رب موجودے دیگر ہم مرضی باشد مثلاً عبد المضل چون نزد رب خود کہ اسم المضل است مرضی ست لازم نیست کہ نزد رب عبد الہادی کہ اسم الہادی ست ہم مرضی باشد۔ انسان کامل مظہر رب مطلق ست پس راضی و مرضی و ناظر و منظور او باشد

جوہر اسم مبارک اللہ جامع جمیع اسماء الٰہی ست و اسماء الٰہی نامتناہی را ہمہ اسما متحد ست بسبب احدیت اسم اللہ و ہمچنین طریق اللہ تعالے کہ آن طریق مستقیم است و محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وصحابہ بآن مقیم جامع جمیع طرق آن اسماست بآن معنی کہ ہر اسمے از اسما رب مظہر خویش ست و مظہر او عبدی ست کہ تربیت ازان می یابد و آن اسم او را بطریق خود دعوۃ میکند چنانچہ اسم الہادی بجانب ہدایت خواند و اسم المضل سوی ضلالت راند پس ہمہ طرق اگرچہ مختلف باشند در قرب و بعد لیکن مؤتلف باشند در انہا بطرط اللہ تعالے قال صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وصحابہ وسلم الطرق بعدد انفاس الخلائق او بعدد انفاس الآلہیہ یعنی ہر طریقے بحسب ہر اسمے از اسماء اللہ تعالے تو آن بود و ہر اسمے را مظہریست و آن مظہر تابع و مربوب او و چون اسما ہمہ اسم یک ذات اند و اعیان وجودیہ جملہ مستند بآن اسما اند و او منتہی باسم اللہ پس جملہ براہ اللہ تعالیٰ باشند اما طریق اقرب طریق جامع محمدیست کہ اہدنا الصراط المستقیم صراط الذین انعمت علیہم عبارت ازانست

جوہر ذات و ہویۃ او با ہر موجودے بحکم وہو معکم ہست پس ہیچ ذرہ از ذرات موجودات نباشد کہ حق تعالے بہویۃ با او نباشد و صراط مستقیم حق است پس ہمہ بر صراط مستقیم باشند حق تعالے بہویۃ خویش از سعت رحمت رحمانی خویش با ہمہ است و ہمہ را در تحت ذیل وجود رحمانی در آوردہ کہ ایجاد جملہ برحمت رحمانی کہ آنرا بث نفس رحمانی گویند فرمودہ است تا ہر یک را بکمالے کہ استعداد او آنرا می طلبید تا ابد و قابل آن گشتہ از ازل برساند پس غضب و انتقام نسبت با مغضوب علیہم و منتقم منہم عین رحمت اوست چرا کہ اہل عالم بسبب غضب و انتقام بآن کمالے کہ مقدر ست از برائے ایشان میرسند

جوہر مامن دابة الاهو آخذ بناصیتها ان ربی علی صراط مستقیم یعنی مامن شئ موجود او ما من حیّ الاهو ای الحق آخذ بناصیتها و معنی کلام این باشد کہ ہیچ موجودے و زندہ نیست در وجود الا آنکہ حق تعالٰے ناصیہ او گرفتہ است و درو ے متصرف ست بحسب اسماء خود تا او را بہر راہے کہ میخواہد می برد و او آخذ ناصیہ است بر صراط مستقیم ست و درین آیة چند لطیفہ است یکی آنکہ موجود حی راکہ ماخوذ ست دابہ خواند تا اشارہ کند بانکہ نزد صاحب شہود و کشف اہل وجود ہمہ زندہ اند و حیاتے دارند دوم آنکہ فرمود ہو آخذ بلفظ ہو تا اشارہ کند بآنکہ ہویة حق با ہمہ اسماء و مظاہر آن ہست سوم آنکہ اسم الرب را اضافت بہ نفس خود کردہ ربی گفت و آنکہ لفظ صراط را منکر فرمود تا تنبیہی باشد بانکہ ہر ربے بہ نسبت با ہر عبد ہی بر صراط مستقیم ست کہ آن صراط مستقیم عبارت از راہے ست جامع طرق پس ہمہ مستقیم باشد چنین فرمودہ اند شیخ رکن الدین شیرازی قدس سرہ در نصوص الخصوص فی شرح الفصوص

جوہر بدانکہ مطلوب بازمربوب بیش ازین نیست کہ مظہر او باشد تا آن رب افعال و آثار خود چنانچہ مراد اوست درین مظہر بظہور رساند و انچہ رب میخواہست در وے بظہور رسید ہر آئینہ رب از وے راضی و او مرضی باشد و ازینجہت کہ عین مراد رب اند و حاصل گشت یعنی افعال و صفات او در ظہور با و کامل گشت و چنانکہ کمال بذاتہ محبوب ست سبب کمال ہم محبوب ست پس ہر یکے از رب کہ آن اسم خاص ست و مربوب کہ عبد ست از رب مطلق کہ رب الارباب است راضی و مرضی باشد کہ رب مطلق تعالٰے خلق ہر چیز بربوبیة مطلقہ چنانچہ ارادہ آن رب خاص کہ اسمی ست از اسماء او گردد بروفق ارادہ او داد بحسب قابلیت مربوب او پس حق او چنانچہ مقتضاے عین اوست بہ تمام گذارد

جوہر ذات کہ وجود مطلق است بذاتہ مبدء جمیع صفات ست پس لابد در مرتبہ متاخر متصف بہ نسب و اضافات شود ہمچو علم و قدرت و غیر آن پس از اتصاف باین صفات تعدد اعتباری حاصل شد و ذات عالم متمیز شد از ذات قادر و آنرا اسم گویند و اسم عبارت ست از ذات موصوف بصفتی و این تکثر اسماست و عین وحدت ست کہ این اسماء معبر اوست و چون اتصاف بعلم معلوم را میخواہد و قادر مقدور را میخواہد پس اعیان ممکنات کہ شیونات حق اند در علم بنحوے ثبوت پیدا کردند در حال عدم و این شیونات عبارت از تعینیات علمیہ اند و ثبوت و تقرر این اعیان در حال عدم از اقتضاے ذات حق ست و لازم ذات حق ست و این اعیان مجعول بارادہ نیست و اسما طالب اند کہ آثار و احکام آنہا ظاہر شود در وجود خارجی و ظہور آثار اسماے آمدن اعیان در خارج متصور شود پس اللہ تعالٰے این اعیان را فرمود کن پس جانب ایشان راجح شد موجود شدند باتقاء آنہا در عدم ذاتی خود بمعنی آنکہ حق سبحانہ و تعالٰے در شیونہا کہ اعیان اند

ظاہر شد پس ذات خود در عین موجود ست وظاہر ست باسمی کہ آن عین صلاحیت ظہور آن اسم واشت
و آثار اسم دران عین ظاہر شد و احکام آن عین بحسب صلوح آن عین قرب شد و آن اسم رب این عین ست
واین مربوب آن اسم ست وظاہر عین مظہر ست بوجہے غیر او بجمیع وجوہ واین ست معنی کنت کنزا مخفیا
فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق پس او سبحانہ بہر تعین متعین شدہ موجود گشت و عالم امکان
بوجود آمد تا تنزہ وے در حد ذات خود چنین فرمودہ اند ملک العلما مولوی عبد العلی قدس سرہ در شرح

مثنوی معنوی

جوہر بدانکہ ذات را وجوہ غیر متناہی ست یعنی مقتضیات اسما کہ جملہ در الوہیت جمع اند چراکہ حضرت
الوہیت عبارت ست از ذات با جمیع اسما و صفات حق را باہر یکے از خلق وجہی خاص است یعنی آن وجہ
ربوبیت کہ ازان وجہ افاضہ فیض بمربوب خود میکند و محال ست کہ موجودے را از موجودات عینیت از
ہمہ اسما و کل وجوہ نصیب باشد مگر انسان کامل کہ خلیفہ حق ست و جامع جمیع اسما ست تا تربیت علویات
و سفلیات بحکم خلافت تواند کرد

جوہر بدانکہ ربوبیت را سرے است و آن اعیان ثابتہ است کہ اول در غیب ست مخفی و بعد ازان
بشہادت می آید وظاہر میشود و آن آنست کہ بتعین تو متعین است وحقیقت او ہرگز ظاہر نشود و ہر یکے
ازان مربوب را رب معین ست کہ آن اسما اللہ اند و آن نیز در غیب مخفی ست ربوبیت ظاہر نمیگردد
الا بمربوب پس زوال او موجب این باشد و عین ثابتہ ہرگز زائل نشود پس ربوبیت ہرگز باطل نشدہ

جوہر بدانکہ وجود عین خواہ در حضرت اعیان ثابتہ باشد و خواہ در خارج زائل نخواہد شد چراکہ
وجود او بوجود رب اوست و رب دائم و او دائم اما دوام رب ظاہر ست کہ اسما اللہ اند و اسما او عین ذات
او و ذات او دائم ست پس اسما نیز دائم باشند و اما دوام عین در حضرت اعیان ہم روشن کہ آن علم
اللہ تعالی است و علم اللہ تعالی ذاتی ست و اما دوام عین در خارج و آن بحسب نشاۃ مرادست گاہ در
نشات دنیویہ موجود بوجود خارجی باشد و گاہ در نشاۃ برزخیت و گاہ در نشاۃ اخرویۃ کہ آن بعد از بعث
و حشر خواہد بود پس ثابت گشت کہ عین موجود ست دایما و ربوبیت باطل نیست دایما

جوہر جماعتی از اولیا از کثرات و تعینات تعبیر بجزو و از واحد مطلق تعبیر بکل فرمودہ اند چہ اشتمال
مر مقیدات را درین صورت مثل اشتمال کل ست مر اجزا خود را و جماعتے دیگر موجودات ممکنہ را
باعتبار تعین و تشخص محدث خواندہ اند و از واحد مطلق کہ اشیا موجودہ مظاہر وجمالی اوینہ تعبیر بقدیم
نمودہ چہ غرض مجموع کاملان اولیا بیان مراتب اطلاق و تقیید ست

جوہر کمال اسمائی کہ کمال جلا و استجلاست کمال جلا یعنی ظہور او در جمیع شیون الٰہیہ و کونیہ ازلاً وابداً و کمال استجلا یعنی شہود او مر خود را بحسب ہمین شیون پس آن ظہور و شہود یعنی عیانی ست کہ ظہور المجمل فی المفصل و الواحد فی الکثرۃ و النواۃ فی الشجرۃ و این تحقیق مطابق شیخ صدر الدین قونوی ست و شیخ عبد الرزاق کاشی در اصطلاحات خود میفرمایند کہ جلا ظہور ذات مقدسہ لذاتہ فی ذاتہ و استجلا ظہورہ لذاتہ فی تعیناتہ

جوہر حضرت شیخ نور الدین عبد الرحمٰن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات میفرمایند

حق عالم و اعیان خلائق معلوم | معلوم بود حاکم و عالم محکوم
بر موجب حکم تو کنند با تو عمل | گر تو بمثل معتدلی ور مرحوم

رباعی

حکم قدر و قضا بود سے مانع | بر موجب علم لایزالے واقع
علم ازلی تابع اعیان باشند | اعیان ہمہ مر شیون حق را تابع

قضا عبارت ست از حکم جناب الٰہی کلی بر اعیان موجودات باحوال جاریہ و احکام طاریہ بر ایشان من الازل الی الابد قدر عبارت ست از تفصیل این حکم کلی بآنکہ تخصیص کردہ شود ایجاد اعیان باوقات و ازمانیکہ استعدادات ایشان اقتضاے وقوع میکند دران و تعلق کردہ اند ہر حالے از احوال ایشان بزمانے معین و سببے مخصوص و سر قدر آنست کہ ممکن نیست ہر ہیچ عینی را از اعیان ثابتہ کہ ظاہر شود در وجود ذاتاً و صفۃً و فعلاً مگر بقدر خصوصیت قابلیت اصلی و استعداد ذاتی خویش و سر سر قدر آنست کہ اعیان ثابتہ امور خارجیہ نیستند از ذات جناب حق سبحانہ و تعالیٰ کہ معلوم جناب او سبحانہ شدہ باشند ازلاً و ابداً و متعین گشتہ در علم او سبحانہ علی ما ہی علیہ بلکہ نسب و شیون ذاتیہ جناب حق تعالے اند پس ممکن نیست کہ متغیر گردند از حقائق خود زیرا کہ ذاتیات جناب حق سبحانہ و تعالے منزہ اند و مبرا از قبول جعل و تغیر و تبدیل و مزید و نقصان و چون این امور دانستہ شد بدانکہ حکم جناب حق سبحانہ و تعالے بر موجودات تابع علم او سبحانہ ست باعیان ثابتہ و علم او سبحانہ باعیان ثابتہ تابع اعیان ہست بآن معنی کہ مر علم ازلی را ہیچ اثرے نیست در معلوم باثبات امرے کہ مر او را اثابت نمودہ باشد یا بنفی امرے کہ ثابت بودہ باشد بلکہ تعلق علم او سبحانہ بمعلوم بران وجہ ہست کہ آن معلوم فی حد ذاتہ بران ست و علم را در وے ہیچ گونہ تاثیرے و سرایتے نیست و اعیان ثابتہ صور نسب و شیون ذاتیہ جناب حقتعالے اند و نسب و شیون ذاتیہ جناب حق تعالے مقدس و منزہ اند از تغیر و تبدیل ازلاً و ابداً

پس اعیان نیز ممتنع التغیر باشند از آنچه آمده‌اند فی حد انفسها و حکم جناب حق سبحانه و تعالی بر ایشان بمقتضای قابلیات و موجب استعدادات ایشان باشد هر چه بلسان استعداد از حضرت حق وجود مطلق طلب دارند چنانکه و چندانکه شاید عطا نماید و انعام فرماید بی نقصان و زیادت خواه از درکات شقاوت خواه از درجات سعادت

جوهر بدانکه بعضی اسرار قدر بطریق اجمال دانند و بعضی بر سبیل تفصیل و این مرتبه اعلی است و دانستن اسرار قدریه دو وجه است یکی آنکه حضرت خداوند تعالی آنرا آگاه کند که عین ثابته تو تقاضای چنین و چنین حال میکند و تو چنین و چنین خواهی رسید دوم آنکه حضرت حقتعالی بعنایت خود حجب از پیش بصر بصیرت او بردارد و عین ثابته وی بوی بنماید و او عین ثابته خود ببیند و بداند و اگر عین ثابته وی مظهر اسم جامع الٰهی باشد چنین کس چنانچه مطلع گردد بر احوال خود از عین خود مطلع شود بر احوال جمله اعیان بجهت مرتبه جامعیت و فرق میان علم بنده و علم حضرت حق تعالی آنست که علم حضرت حق تعالی باستعداد بنده بی واسطه است که حضرت حقتعالی بذات خود عالم است بر آن و علم بنده بعین ثابته خود بواسطه عنایت حضرت خداوند تعالی است و عنایت حضرت خداوند تعالی ببنده بدو نوع است یکی آنکه عین ثابته بنده و استعداد او تقاضای آن عنایت کند و این عنایت از قبیل فیض مقدس است که مترتب است بر اعیان و استعدادات دوم آنکه ذات الٰهی تعالت عظمته مقتضی آنست نه عین ثابته بنده و آنرا فیض اقدس گویند و فیض اقدس است که عین ثابته را پیدا میکند و او را استعداد می بخشد

جوهر عالم بدون معلوم نمی تواند شد و اگر این معلومات منفی محض باشند پس قدرت بچه چیز باشد و اراده بچه چیز متعلق شود پس تقررات این اعیان متعلق اراده و اختیار نیست که تعلق اراده بعد تقررات است پس این تقررات مجعول نیستند باعتبار ثبوت علمی اگرچه باقتضاء ذات اند و ذات مقتضی ثبوت آنهاست و اگر مجعول می بودند پس صادق می شد که اگر بخواهد باشند و این راجع بآن میگردد بآنکه اگر خواهد عالم نشود و این سفسطه آنست و الله شیخ اکبر فرموده که اعیان واجب الثبوت اند یعنی واجب الثبوت باقتضاء ذات و شیخ عبد الرحمن جامی فرموده

کی دهد دست جعل جاعل را
که موافق کند قوابل را

جوهر قدر عبارت است از موقت ساختن آن چیز را که اشیا در مرتبه عین ثابت بر آن بوند چنانچه شیخ اکبر بیان فرمودند اعیان ثابته معلومات حق اند و حق علم از آن گرفته و علم تابع معلوم است پس معلوم علمی ما هی علم بود و علم بدان متعلق شد و تقدیر الٰهی بحسب آن معلوم متقرر گشت پس رجوع تقدیر بسوی عین ثابت است لهذا شیخ محب الله میفرماید القدر انت و قضا عبارت است از حکم

اللہ تعالیٰ بر اشیا بنا بر چیزے کہ عطا کردہ ہست معلومات از اینچہ بران ہستند معلومات در حد نفس خود بلا زیادہ پس حکم کردہ ہست قضا بر اشیا مگر بحسب طلب آن اشیا در مرتبہ عین ثابت کذا حقق الشیخ الاکبر از حضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام سوال کردند کہ تقدیر قضا مقدور کسی ہست فرمودند کہ قضا را قضا تغیر کند۔

جوہر قضا کہ سر قدر باشد حکم کلی حق تعالے در ہر شے روز نخستین با حوال ہر شے کہ جاری باشد بر آن احوال ابدالآباد و حکم کلی حق تعالے در ہر شے باندازہ علم اوست بہر شے و در ہر شے چہ حکم حق تعالیٰ تابع علم اوست باشیا و علم حق تعالے در ہر شے باندازہ چیزیست کہ دادہ باشد بہر شے کہ معلوم باشد آنرا بحق تعالیٰ یعنی چیزیکہ ہر شے بران باشد در نفس خود۔ قدر کہ متفرع باشد بر سر قدر توقیت چیزیست یعنی تعین وقت آن امر کہ بران ہر شے ثابتہ خود از غیر زیادت بران امر پس قدر تفصیل قضاست کہ حکم کلی باشد در ہر شے علم قدر جز حق تعالے را نیست الا ہر کرا خواہد اطلاع دہد

جوہر ازل عبارت از اعتبار وجودست مطلقاً و آن مسبوق بعدم نیست و افتتاح آن از عدم اضافے نے و ازل عبارت از اولیکہ افتتاح آن از عدم اضافی باشد و ابد کہ مقابل اوست عبارت از آخریتی ست کہ اختتام آن عدم اضافی باشد بوجود عین و ہر فردے را از افراد موجودات ازلیتی و ابدیتی باشد کہ ازلیت او باعتبار عین ثابتہ اوست کہ در علم حق ست و ابدیتہ او باعتبار وجود عقلی کہ وجود خارجی ہمراہ اوست

جوہر مشیت در لغت خواہست و مشیت حق ازلی و ابدی ست ہمچنانکہ ارادت اما باصطلاح این طائفہ مشیت خواستے باشد کہ منشا آن ذات بود بایجاد معدومی یا باعدام موجودے و ارادت ہمان خواہست ذات ست بایجاد معدومی پس مشیت اعم از ارادت باشد و معنی خواہست ذاتی حق آن بود کہ تجلی ذاتی فرماید و حق ہم ذات ہست و اختیار آن بر دیگر اسما از ان جہت کردہ تا محقق گرداند کہ منشا این طلب ذات ست باسما و صفات نہ باسما و صفات فحسب

جوہر بدانکہ مشیت نسبتی ست تابع علم کہ چیزے را تا بوجہے از وجوہ نداند امکان آن نیست کہ ارادہ و مشیت بآن متعلق گردد و چنانچہ مشیت نسبتے تابع علم ہست علم نیز نسبتے ست تابع معلوم و ہمچنا معلوم اعیان ثابتہ ہست و احوال آن عالم و اعیان عالم یا در آئینہ حق دیدہ شود بوجود خارجی یا حق در آئینہ عالم دیدہ شود یعنی گاہ حق آئینہ عالم باشد و گاہ عالم آئینہ حق اگر تو آئینہ باشی بوجود خارجی مر حق را خود را وجود وانی چون وجود مرآت حکم ترا باشد۔ و در نماید گی کہ واحد حقیقی کہ آن وجود مطلق حقتعالے ہست و در ان تعدد نیست بحسب تعدد خویش متعدد می نمائی و اگر اثبات وجود حق کنی بایں معنی کہ حق مرآۃ تو باشد نہ تو مرآۃ حق حکم ہمہ ترا باشد و روجود حق بمثابۂ آن معنی کہ وجود حق یکی ست من حیث ہو ہو و تعدد در اعیان مختلفہ تست و تو بحسب

کثرت خویش متعدد می نمائی و اگر اثبات آن قسم دیگر کنی من موجودے ام باین اعتبار که وجودے که از حق ست فائض بمن گشت و من بآن وجود پیدا شدم حکم ترا باشد درین وجه نیز بحسب عین مقیده معینه خویش و باین تقادیر نیز گو بحقیقت حق باشد که بر وجود خویش حکم فرماید در مرتبه و مراتب تفصیلیه خویش ولیکن چون ظهور در مظهر عین ست باین اعتبار گویند که الحکم لک بلا اشتراک علم بنده تعین ثابته خود از عنایت حق ست باوے

جوہر فرق میان ارادت و مشیت آنست هر چه در تحت ارادت ست اطلاع آن بر انبیا و اولیا جائز ست و انچه در مشیت ست انبیا و اولیا را بر آن اطلاع نیست و خوف ایشان آنست که در پرده مشیت تا چه باشد قبول یا رد و انچه ارادت ست در لوح محفوظ مکتوب ست و انچه مشیت است در ام الکتاب مکتوب است که جز حق تعالی غیرے ندانند انچه ارادت ست در لوح محفوظ مکتوب ست آنرا مقتضی گویند اولیا و انبیا را قدرت آن داده اند که بدعا آن بگردد و فاما مشیت که آنرا قضا گویند و آن حکم محکم ست و در ام کتاب ثبت ست بدعا انبیا و اولیا نگردد و ایشان را بدان اطلاع نباشد که چه رفته ست

جوہر قلم اعلی عبارت ست از عقل کل و آن تعین ملکی ست در جوہر علمی که مکنونست در وی همه اشیا تا دخول اہل جنت در جنت و اہل نار در نار و ذبح موت و لوح محفوظ عبارت است از نفس کل و آن تعین ملکی است که تفصیل انچه در قلم بود در ان متحقق ست بالقاء قلم و این لوح ام الکتاب است و انجا کتابت رقمیه نیست بلکه کتابت معانیست که از عقل برین نفس القا میشود و قال الله تعالے لکل اجل کتاب یمحوا الله ما یشاء و یثبت وعنده ام الکتاب هر اجلے را از اجال خلائق کتاب است محو میکند الله تعالے چیزے را که میخواهد و اثبات میکند چیزے را که میخواهد و نزد اوست ام الکتاب است که در و محو و اثبات را دخل نیست که آن لوح محفوظ ست از تغیر بخلاف کتب دیگر که در ان محو و اثبات میشود و این قلم اعلی انچه بودنی ست نوشته در لوح محفوظ و فراغت از نوشتن حاصل کرد و اینست معنی قول وے صلی الله علیه و آله وسلم جف القلم بما هو کائن و ملائکه بسیار اند بعضی آنها اقلام اند که قدرے از انچه در قلم اعلے بود در روے مکنونست و بعضی الواح اند و هر قلم در لوحے که باز او ست می نویسد مثل نوشتن رقوم و این اقلام هر وقت در کتابت اند گاهی مکتوب ایشان محو می شود و گاہے مثبت می نماید و آن سرور صلے الله علیه و آله وسلم صریر همین اقلام شنیده بودند در معراج و اما قلم اعلے پس خشک شده است و کتابت نمیکند و در حال چنین مستفاد ست از کلام عارف سامی مولوی عبد العلی وغیره

جوہر در حدیث وارد ست اول ما خلق الله نوری و اول ما خلق الله العقل و اول ما خلق الله القلم این هر سه چیز یک معنی بود چه وجه وسید عالم در عالم شهادت مظهر صورت روح اضافی بود از

عالم غیب وعقل اول نورانیت فائض از مبدع اضافی وقلم ہم عبارت از عقل اولست کہ واسطہ صور کلمات الٰہی
است ورابطہ اخراج آن از محل جمع بمقام تفصیل پس ہیچ منافات نبود در بیان این سر حدیث وگفتہ اند
عقل جمیع خلائق از بدو وجود دنیا تا انقطاع آن در جنب عقل رسول اللہ ہمچنانست کہ نسبت رملہ با جمیع رمال
دنیا از ینجاست کہ طائفہ از متابعان مجرد عقل چون فلاسفہ از بیشتر مدرکات احوال انبیا محروم ماندند وآنرا
انکار کردند کہ جمیع مدرکات روح در تحت احاطہ عقل نگنجد عقل اگرچہ اکرم واشرف مخلوقات ست وبہ بدو
آفرینش منصب تصدر وتفوق دارد چنانچہ در خبرست کہ اول ما خلق اللہ العقل لیکن مرتبہ روح فوق
مرتبہ اوست چہ اولیت وتصدر عقل در عالم خلق ست ودر روح از عالم امرست ونیز قیام عقل بروح
ست نہ قیام روح بعقل مثال عقل با روح چنانست کہ مثال نور آفتاب ست با قرص او ونور آفتاب اگرچہ
شریف ست لیکن قیام او بقرص آفتاب ست ہمچنانکہ بنور آفتاب صور محسوسات در زمین ظاہر شود بواسطہ
نور عقل صور معلومات ومعقولات در دل روشن میشود

جوہر ملائکہ مہیمنہ کہ بملائکہ عالین معروف اند از بدو خلقت در جمال لایزال حضرت حق سبحانہ وتعالے
مستغرق اند واز شدت اشتغال درین حال ہیچ نمیدانند کہ حضرت حق تعالے خلیفہ آدم نام آفریدہ است
یانہ وحضرت حق سبحانہ وتعالی ایشان را بسجدہ آدم علی نبینا وآلہ وعلیہ السلام امر نفرمودہ عرب گویند ہیم
ای تحیر وہیمان حیرت در عشق ست وہیمان مقامی ست از مقامات سالکان وہیمان دوام حیرت
ست مراد از عالین ملائکہ صنف اول ست از وجود وملائکہ مہیمنہ نیز از عالین اند وایشان را شعور بر آن نیست
کہ حق تعالی آدمی را ایجاد فرمودیا نہ چون موسی گفت رب ارنی انظر الیک جواب شنید کہ لن ترانی
این بر سبیل تعلیم موسی بود کہ بدیدہ سر ما را نتوانی دید ودر دار دنیا چشم سر در عالم باطن باید کشاید۔

جوہر ملائک تنزہ تام دارند ازین جہت افضل اند از انسان لہذا دائما در تسبیح اند وعصیان را بسوے
ایشان راہ نیست وشیخ عبدالرحمن جامی قدس سرہ فرمودہ کہ فضیلت شان باعتبار تنزہ است از ادناس
جسمانیہ وفضل انسان کامل بر ملائکہ بنظر جامعیت اوست وعارف ست اللہ تعالی را واین معرفت اکمل ست
از معرفت ملائکہ وانسان کامل مسبح است حق تعالے را بجمیع اسما تنزیہ وتشبیہ پس تسبیح او نیز اکمل ست
از تسبیح ملائکہ وعلما ظاہر رسل را از جمیع ملائکہ افضل دانند

جوہر در ایمان بملائکہ وکتب ورسل جناب الٰہی صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ جملہ
مومنان بعد از ایمان بوحدانیت وتنزیہ ذات وتقدیس صفات او ایمان دارند بوجود ملائکہ کہ سکان
صوامع قدس وقطان جوامع انس اند وبوجود کتب منزلہ کہ او سبحانہ بواسطہ ملک بانبیا ورسل فرو

جمع قاطن بمعنے مقیم

فرستادہ بوجود انبیا و رسل او کہ گذارندگان پیغام جناب الٰہی اند و اجماع است میان علما محقق در تفضیل
انبیا بر ملائکہ و خلاف است در تفضیل ملائکہ بر مومنان و بعضی ملائکہ از بعضی فاضل تر و در رتبہ بعضی از بعضے نازل تر
مقامات ایشان متفاوت و صفوف ایشان مختلف والصافات صفا بیان آن بعضی مقربان حضرت جلال
و معتکفان عتبہ کمال اند والسابقات سبقا اشارت بدان و بعضی مدبران امور فالمدبرات امرا وصف
ایشان و بعضی حاجبان درگاہ عزت والزاجرات زجرا نعت ایشان و بعضی ثنا خوان حضرت بادشاہی
و خوانندگان کتب جناب الٰہی والتالیات ذکرا بوصف ایشان ناطق و بعضی نقلہ اخبار و حملہ اذکار
فالملقیات ذکرا در حق ایشان صادق و مراتب صفوف ایشان بسیار ست ہر صفے مشغول بامرے
مخصوص و ہر یکے را مقامی معلوم و اجماع کردہ اند بدان کہ میان انبیا تفاضل ست بعضے از بعضی فاضلتر و
لیکن تعیین فاضل از مفضول مشروع نیست الا فضیلت رسول بر دیگر انبیا بہ نص حدیث معلوم شدہ است و
اجماع کردند بر آنکہ انبیا از جملہ بشر فاضلتر اند و ہیچکس از اولیا و صدیقان بدرجہ ایشان نرسد حضرت بایزید
بسطامی قدس سرہ میفرمایند آخر نہایات الصدیقین اول احوال الانبیاء و حضرت ابن عطا قدس سرہ
میفرمایند ادنی منازل المرسلین اعلی مراتب الانبیاء و ادنی مراتب الانبیاء اعلی مراتب الصدیقین و
ادنی مراتب الصدیقین اعلی مراتب الشہداء و ادنی مراتب الشہداء اعلی مراتب الصالحین و ادنی مراتب
الصالحین اعلی مراتب المومنین و اجماع کردہ اند بر عصمت انبیا از اقتراب کبائر و در صغائر خلاف ست و
اجماع کردہ اند بر جواز کرامات اولیاء در عہد رسول علیہ السلام و بعد از عہد ایشان مانند خوارق عادات و
تقلیب اعیان و اطلاع بر ضمائر و سماع ہواتف و اجابت دعوات و طی زمان و مکان و طائفہ کہ بران انکار کردہ
اند پنداشتند کہ تمیز و فرق میان انبیا و اولیا جز معجزہ نیست و آن صدور فعلی بود از انبیا کہ غیر ایشان از مثل
آن عاجز اند پس گفتند اگر اولیا را مسلم داریم میان ولی و نبی فرق نماند جواب آنست کہ نبوت انبیا نہ بوجود معجزات است
بل بوحی و ارسال جناب الٰہی پس ہر کہ حقتعالی بدو وحی کرد و بخلق فرستاد نبی بود معجزہ بادی باشد یا نہ و حال اولیا
نہ چنین ست معجزہ فعل انبیاست و کرامت فعل اولیا معجزہ از برائے اظہارست و دعوی بر او سابق و کرامت ازین
ہر دو صفت خالی و او کرامت بہ برکت متابعت انبیا حاصل شدہ است و وجود این دران داخل

جوہر بدانکہ ملائک موجود اند در عالم خود خارج از انسان و قدرت بران دارند کہ بر صورتیکہ
خواہند متمثل شدہ ظاہر شوند و با وجود بودن ملائکہ در عالم خود در انسان قوی شدہ موجود گشتند کہ انسان
جامع جمیع حقائق ست و حقیقت یک حقیقت ست

جوہر در مراتب وجود حق سبحانہ و تعالی مراتب وجود حضرت حق سبحانہ و تعالی از روئے جزئیہ

غیر متناہی اند چہ ظہور ذات بحت بحسب مراتب غیبیہ در حصر نمی آید الا بر سبیل کلیت و طریق اصلیت پس بعضے
میفرمایند کہ مراتب کلیہ منحصر در پنج مرتبہ است و آنرا مراتب کلیہ و عوالم کلیہ و حضرات خمس خوانند چنانچہ عارف
سامی شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات میفرمایند رباعی

واجب چو تنزل کند از حضرت ذات ۔ پنج است تنزلات او را و رتبات
غیب است و شہادت بوسط روح و مثال ۔ الخامس جمعیت تلک الحضرات

اول حضرات را مرتبہ غیب و معانی گویند و آن حضرت است بالتجلی والتعین الاول والثانی وما اشتملا علیہ
من الشئون والاعتبارات اولا والحقائق الالٰہیۃ والکونیۃ ثانیا و مرتبہ دوم را کہ در مقابل اوست
مرتبہ حس و شہادت خوانند و آن از حضرت عرش رحمن است تا بعالم خاک و آنچہ درمیان است از اصول اجناس
والانواع و اشخاص عالم و مرتبہ سوم را کہ تلو مرتبہ غیب است متنازلا مرتبہ ارواح گویند و چہارم را کہ تلو مرتبہ
عالم حس است متصاعدا عالم مثال و خیال منفصل خوانند و پنجم کہ جامع ایشان است تفصیلا حقیقت عالم است
و اجمالا صورت عنصری انسانی است و نزد بعضے مراتب کلیہ شش است و آنرا تجلیات ستہ و تنزلات ستہ
و مقامات ستہ و مراتب ستہ خوانند چنانچہ در شرح رباعیات است قال بعضہم قدس اللہ تعالی اسرارہم مراتب
کلیہ شش است زیرا کہ مراتب مجالی و مظاہر وجود اند پس خالی نیست از آنکہ آنچہ ظاہر است در ایشان ظاہر است
بر حق سبحانہ و تعالے تنہا نہ بر اشیاء کونیہ یا ہم بر حق سبحانہ و تعالی ظاہر است و ہم بر اشیاء کونیہ قسم اول را مرتبہ غیب
گویند بسبب غائب بودن اشیاء کونیہ ورے از نفس خود و از غیر خود پس ہیچ چیز را درین قسم ظہور نیست مگر بر حق سبحانہ
و تعالے و این قسم منقسم میشود بہ دو مرتبہ زیرا کہ عدم ظہور چیزے بر اشیاء کونیہ یا بسبب انتفاء اعیان ایشان است
بالکلیہ علما و عینا حیث کان اللہ ولم یکن معہ شیء و این مرتبہ التعین اول و مرتبہ اولی از غیب خوانند
و یا بسبب انتفاء ظہور است بر اعیان ایشان اگرچہ ایشان متحقق و ثابت و متمیز باشند در علم ازلی و ظاہر باشند
بر حق سبحانہ و تعالی نہ بر خود و امثال خود کما ہو الامر فی الصور الثابتۃ فی اذہاننا و نیز مرتبہ التعین ثانی و
عالم معنی و مرتبہ ثانیہ از غیب خوانند و اما قسم ثانی از مراتب کہ آنچہ ظاہر است در وی ہم بر حق سبحانہ و تعالے ظاہر است
و ہم بر اشیاء کونیہ منقسم گردد بسہ مراتب مرتبہ اول ارواح است و آن مرتبہ ظہور حقائق کونیہ مجردہ بسیطہ است کہ مدرک
است مر نفس خود را و مثل خود را چنانکہ ارواح درین مرتبہ مدرک اعیان خود اند و مثال خود و مرتبہ دوم عالم
مثال است و این مرتبہ وجود است مر اشیاء کونیہ مرکبہ لطیفہ را کہ قابل تجزیہ و تبعیض و خرق و التیام نباشند و مرتبہ
سوم عالم اجسام است و این مرتبہ وجود اشیاء کونیہ مرکبہ کثیفہ است کہ قابل تجزیہ و تبعیض اند و این مرتبہ را نام کردہ
اند مرتبۃ الحس و عالم الشہادۃ پس مجموع این مراتب پنج باشند و مرتبہ سادسہ جامع است مر جمیع مراتب را و آن حقیقت

انسان کامل ست زیرا کہ او جامع جمیع ست بحکم برزخیتی کہ دارد و نزد بعضے مراتب کلیہ ہفت ست چنانچہ صاحب
تحفۃ المرسلۃ الی النبی صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم میفرماید المرتبۃ الاولی مرتبۃ اللاتعین والاطلاق
والذات البحت لا بمعنی ان قید الاطلاق ومفہوم سلب التعین ثابتان فی تلک المرتبۃ بل
بمعنی ان ذلک الوجود فی تلک المرتبۃ منزہ عن اضافۃ النعوت والصفات ومقدس
عن کل قید حتی عن قید الاطلاق ایضا وہذہ المرتبۃ یسمی بالمرتبۃ الاحدیۃ وہی کنہ الحق سبحانہ
وتعالی ولیس فوقہا مرتبۃ اخری وکل المراتب تحتہا مرتبہ اول لاتعین واطلاق وذات بحت ست
نہ باینمعنی کہ قید اطلاق ومفہوم سلب تعین درآں مرتبہ ثابت باشند بلکہ باینمعنی کہ آں وجود دراں مرتبہ منزہ است
از اضافت جمیع نعوت وصفات ومقدس است از ہر قید حتی کہ از قید اطلاق نیز واین مرتبہ کنہ حق سبحانہ وتعالے
است وبالاے او دیگر مرتبہ نیست بلکہ ہمہ مراتب زیر این مرتبہ اند واین مرتبہ را مرتبہ احدیت می نامند والمرتبۃ
الثانیۃ مرتبۃ التعین الاول وہی عبارۃ عن علمہ تعالی لذاتہ وصفاتہ ولجمیع الموجودات علی وجہ الاجمال
من غیر امتیاز بعضہا عن بعض وہذہ المرتبۃ تسمی بالوحدۃ والحقیقۃ المحمدیۃ ومرتبہ دوم مرتبہ تعین
اول ست وآں مرتبہ عبارتست از دانستن حق سبحانہ وتعالے مرذات وصفات خود وہمہ موجودات را بروجہ اجمال
بے امتیاز بعضے از دیگرے واین مرتبہ را مرتبہ وحدت وحقیقت محمدیہ نامند والمرتبۃ الثالثۃ مرتبۃ التعین
الثانی وہی عبارۃ عن علمہ تعالی لذاتہ وصفاتہ ولجمیع الموجودات علی طریقۃ التفصیل وامتیاز
بعضہا عن بعض وہذہ المرتبۃ تسمی بالواحدیۃ والحقیقۃ الانسانیۃ ومرتبہ سوم مرتبہ تعین ثانی ست وآں عبارۃ
از دانستن حق سبحانہ وتعالے مرذات علیہ وصفات سنیہ خود وجمیع انام را بربسط تفصیل وجدا شدن یکے از
دیگرے واین مرتبہ بواحدیت وحقیقت انسانیہ نام دارند فہذہ ثلث مراتب کلہا قدیمۃ والتقدیم والتاخیر
عقلی لا زمانی واین ہر سہ مرتبہ قدیم اند وتقدیم وتاخیر عقلی ست نہ زمانی چنانچہ عقل تقاضا میکند کہ اول ذات
باید بعد ازاں صفات واول اجمال باید بعد ازاں تفصیل بے آنکہ زمانہ را ہیچ دخل باشد والمرتبۃ الرابعۃ مرتبۃ
الارواح وہی عبارۃ عن الاشیاء الکونیۃ المجردۃ البسیطۃ التی ظہرت علی ذواتہا وعلی امثالہا
ومرتبہ چہارم مرتبہ ارواح ست وآں مرتبہ عبارتست از اشیاء کونیہ مجردہ بسیطہ یعنی مادہ وترکیب ندارند وظہور
بر ذوات خود وبر امثال خود دارند والمرتبۃ الخامسۃ مرتبۃ عالم المثال وہی عبارۃ عن الاشیاء
الکونیۃ المرکبۃ اللطیفۃ التی لا تقبل التجزی والتبعیض ولا الخرق والالتیام مرتبہ پنجم مرتبہ عالم مثال ست و
آں عبارتست از اشیاء کونیہ مرکبہ لطیفہ کہ قبول نمیکند پارہ شدن ودریدن وپیوستن را والمرتبۃ السادسۃ
مرتبۃ عالم الاجسام وہی عبارۃ عن الاشیاء الکونیۃ المرکبۃ الکثیفۃ التی تقبل التجزی والتبعیض

و مرتبہ ششم مرتبہ عالم اجسام ست و آن عبارت است از اشیاء کونیہ مرکبہ کثیفہ کہ قبول میکند تجزیہ و تبعیض و خرق
و التیام را و المرتبۃ السابعۃ المرتبۃ الجامعۃ لجمیع المراتب المذکورۃ الجسمانیۃ و النورانیۃ و الوحدۃ
و الواحدیۃ و ہی التجلی الاخیر و اللباس الاخیر و ہی الانسان و مرتبہ ہفتم مرتبہ ایست شامل مر جمیع مراتب مذکورہ
جسمانیہ و نورانیہ و وحدت و واحدیت را و این مرتبہ تجلی اخیر و لباس اخیرست کہ عبارت است از انسان بے نظیر
فہذہ سبع مراتب الاولی منہا مرتبۃ اللاظہور و الستۃ الباقیۃ منہا ہی مراتب الظہور الکلیۃ و الاخیرۃ
منہا اعنی الانسان اذا عرج و ظہر فیہ جمیع المراتب المذکورۃ مع انبساطہا یقال لہ الانسان
الکامل و العروج و الانبساط علی وجہ الاکمل کان فی نبینا صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و صحابہ
وسلم و لہذا کان خاتم النبیین پس این ہفت مراتب کہ اول از ان مرتبہ لاظہورست و شش باقی مراتب
ظہور کلیہ اند و مرتبہ پسین کہ انسان است وقتیکہ ترقی کند و پیدا شود در ہمہ مرتبہ ہا مذکورہ با انبساط و فراخی خود و اورا
اورا انسان کامل گویند و عروج و انبساط بوجہ اتم در نبی ما صلے اللہ تعالی علیہ و آلہ و صحابہ وسلم بود و ہم ازینجہت خاتم
النبیین گویند و بعضے ہمین چہار الفاظ میگویند لاہوت و جبروت و ملکوت و ناسوت و میگویند کہ لاہوت عبارت از
ذات بے کیف و بے رنگ ست ہو اشارت بدوست و جبروت عبارت از تعین اول و شہود مجمل ست کلمہ اللہ عبارت
از وست لہذا ہو را ذکر لاہوتی گویند و اللہ را جبروتی پس اول مقام جمع الجمع است و ثانی مقام جمع و ملکوت عبارت
از مجموع عالم ارواح و عالم مثال است و ناسوت عبارت از مجموع عالم شہادت و حضرت انسان ست برآینجا
اعتراض وارد میشود کہ مقام تفصیل اسماء و صفات و امتیاز صور علمیہ ماہیات را کہ اعیان ثابتہ میگویند چرا باید گفت
کہ در ملکوت و ناسوت داخل نمیتوانیم کرد چہ ایشان اشیاء موجودہ فی الخارج و ممتاز از وجود حضرت حق سبحانہ
و تعالے ہستند و الاسماء و الصفات و الاعیان الثابتۃ لیس کذلک و نیز در مقام اول کہ ذات
بے کیف ست و در مقام دوم کہ ذات متعین بشہود اجمالی ست داخل نمیتوانیم کرد لہذا محققان صوفیہ میگویند
کہ ذات بحت را لاہوت باید گفت ہو اشارت بسوے اوست و مرتبہ شہود اجمالی را لاہوت اللہ عبارت از وست
و مرتبہ تفصیل اسماء و صفات را جبروت و درین مرتبہ موافق ہر صفت اسمی بر ذات اطلاق کنند باعتبار سمع سمیع و
باعتبار بصر بصیر و باعتبار علم علیم و علی ہذا القیاس و نیز اسم اللہ کہ جامع جمیع اسماء است براین مرتبہ اطلاق کردن
صحیح و واقع میدانند و تفسیر ملکوت و ناسوت بحالہ و آنچہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالے بسرہم فرمودند
سے لاہوت بیخ ست ای پسر جبروت شاخ آن نگر ÷ ملکوت گلہای شجر ناسوت جملہ بر ثمر ÷ مخالف این تحقیق
نیست چہ وجود بیخ از دانہ است کہ بمنزلہ لاہوت ست و در ذکر نا کردن آن مرتبہ مضایقہ نیست ـ
جوہر در مرتبہ احدیت احدیت عبارتست از ذات صرف و آن وجود محض و ہستی سادہ او سبحانہ است

کہ در غایت مرتبۂ استعلا رو استغنا رست و فی حد ذاتہ و کنہ حقیقتہ قیدے و اضافتے ندار د حتی کہ قید اطلاق وقید تنزیہ ہم ندارد کان اللہ ولم یکن معہ شئی اشارت بدوست نہ کلی ست و نہ جزئی و نہ مطلق و نہ مقید نہ عام و نہ خاص بے وصف و بے نعت و بے نام و بے نشان بے زبان و بے مکان صوفی چون درین مقام میرسد مضمحل و مستہلک میگردد و از خود و از غیر خود نامے و نشانے نمیداند چہ اینمرتبہ بے رنگے و بے کیفی ست چندو چون را درین جا گنجائی نیست و شبہہ و نمون را درین مقام یارا ے رسائی نہ درین مرتبہ موسی و فرعون و مسائند و احمد و ابوجہل ہم از حضرت مولانا جلال الدین رومی قدس سرہ ازین مقام خبر میدہند

	چون بہ بیرنگی رسی کان داشتی		موسی و فرعون دارند آشتی
	چونکہ بیرنگے اسیر رنگ شد		موسی با موسے در جنگ شد

جوہر یعنی آنکہ عمے جوہر یست قائم بنفسہ و اصل ہر متعین ست و ہمہ متعینات درین جوہر عمائی پیدا میشود و قائم بوے ست و تعین جامع جمیع حقائق امکانیہ است و ہمہ موجودات اعراض اند درین جوہر عمی و حضرت حق تعالے قبل پیدا کردن خلق درتعین عمائے بود چنانکہ در حدیث شریف وارد است در جواب سوال اعرابی کہ کجا بود رب قبل آنکہ پیدا کند سموات و ارض یعنی خلق یعنی اعرابی از حضرت سرور عالم صلے اللہ علیہ وآلہ وصحبہ وسلم سوال کرد کہ این کان ربنا قبل ان یخلق الخلق قال کان فی عماء ما فوقہ ہواء و لا تحتہ ہواء و بعضے اطلاق عمی نیز بر مرتبہ لاتعین کردہ اند چہ عمی بمعنی کوریست و چون عقل و کشف ادراک اینمرتبہ نمی تواند کرد گویا کہ نسبت باینمرتبہ حال او حال کوریست و نزد این طائفہ عالیہ مرتبہ لاتعین بمنزلہ خاک خشک ست کہ قابلیت صورت ندارد و تعین اول بمنزلہ خمیرست کہ قابلیت صور پیدا نمودہ لہذا گفتہ اند کہ این مرتبہ را وحدت حقیقی و کثرت اعتباریست و مجمع قابلیات و استعدادات ست یعنی قابل و مستعد صور سماوی و ارضی و غیرہا ست و تعین ثانی بمنزلہ صور ظروف و اوانی ست کہ از خمیر پیدا شدہ لہذا گفتہ اند کہ درین مرتبہ کثرت حقیقی و وحدت اعتباری ست و این مرتبہ وحدت و واحدیت را مراتب الٰہی گویند و مرتبہ ارواح و مثال و اجسام را مراتب کونی و مرتبہ انسان جامع است میان حق و عالم یعنی ہم مرتبہ الٰہی است و ہم کونی زیرا کہ برزخ است میان صفات جناب الٰہی و صور کونی شیخ نورالدین عبدالرحمن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات میفرمایند

	ہستی کہ منزہ از حدوث است و قدم		نہ کل و نہ جزو ست و نہ بسیار و نہ کم
	زیر کہ تعین چہ اخص و چہ اعم		مسبوق بود بلاتعین فافہم

حقیقت وجود از حیثیت اطلاق مشار الیہ و محکوم علیہ نمیشود بہیچ حکمی و شناختہ نمیشود و بہیچ وصفے و اضافت

کردہ نمیشود و بوے ہیچ نسبتے از نسب چون حدوث وقدم و وحدت وکثرت و وجوب امکان و وجود مبدیت یا تعلق
علم او بذات خودش یا بغیر آن زیرا کہ این ہمہ مقتضی تعین و تقیید ہست و شک نیست در آنکہ تعین و تقیید خواہ
اخص تعینات باشد مطلقاً چون تعینات شخصیہ جزئیہ خواہ اعم و اوسع ہمہ تعینات چون تعین اول خواہ اعم و
اخص من وجہ چون تعینات متوسطہ بینہما مسبوق ست بلاتعین پس ہیچ یک ازین تعینات حضرت
وجود را من حیث ہو لازم نباشد بلکہ لزوم آن بحسب مراتب و مقامات مشار الیہا ست بقولہ رفیع الدرجات
ذوالعرش پس میگر و د مطلق و مقید و کلی و جزئی و عام و خاص و واحد و کثیر بے حصول تغیر و تبدل در
ذات و حقیقتش و وقتیکہ ملاحظہ کردہ شود باعتبار اطلاق و فعل و تاثیر و وحدت و علو مرتبہ الوہیت ست ہی حقیقۃ
الحق سبحانہ و تعالے و مراو را ست وجوب ذاتی و قدم و مثال آن از صفات کمال و وقتی کہ ملاحظہ کردہ
شود باعتبار تقید و انفعال و تاثر و قابلیت وجود از حقیقت وجب بالفیض و تجلی حقیقت عالم ست و مراو را ست
امکان ذاتی و حدوث و غیرہما من الصفات و این باعتبار تنزل ست بعالم معانی و تجلی او بصور علمیہ کہ
معبر میشود باعیان ثابتہ و چون ہریک از حقیقتین متفر قتین لم الا بدست از اصلی کہ ایشان در روے واحد
باشد و او را ایشان متعدد زیرا کہ واحد صل عددست و عدد و تفصیل واحد ناچار ست از حقیقت ثالثہ کہ جامع
باشد بین الاطلاق و التقیید و الفعل و الانفعال و التاثیر و التاثر مطلق باشد از وجہے و مقید باشد
از وجہے فاعل باشد باعتبارے و منفعل باشد باعتبارے و این حقیقت احدیت جمع حقیقتین مذکورتین

است و لہا مرتبۃ الاولیۃ الکبرٰی و الآخریۃ العظمٰی

جوہر دراسماء مرتبہ احدیتہ حضرت شیخ ابرہیم شطاری قدس سرہ در آئینہ حقائق نما میفرمایند کہ مرتبہ احدیت
را لاتعین و وجود مطلق خوانند بجہت آنکہ ذات درین مرتبہ بہمہ تعین اسماء و صفات و افعال قید تعین ندارد
چہ درین مرتبہ ذات مطلق از ہمہ مطلق ست بلکہ جمیع تعینات درین مرتبہ عین ذات اند و وجود صرف
ازان گویند کہ ذات بصرافت خود خالص ست از اسم و رسم و نعت و وصف و ذات ساذج و عین کافور
ازان نامند کہ از لون اسماء و صفات و افعال سادہ ست بہیچ لونے ملون نیست اما بہر لونے کہ ملون گردد
قید آن لون گیرد و این صفت ذات مطلق ست و مجہول النعت ازان گویند کہ جمیع نعوت درین مرتبہ معروف
و مشہو د نیستند و نعت عبارتست از اسم ثبوتی و سلبی چون درین مرتبہ تصور ثبوتے و سلبی ہیچکدام نباشد پس ذات
برین مر مجہول النعت باشد و ازل الآزال ازان خوانند کہ ہیچ مرتبہ بالاتر ازین مرتبہ نیست چرا کہ ہمہ مراتب
مسبوق این مرتبہ ست و غیب الغیب ازان نامند کہ ہمہ مراتب غیب اضافی از اعیان ثابتہ تا مثال مطلق
درین مرتبہ غائب مطلق اند نہ تصور خارجی و نہ تصور علمی ازند و منقطع الاشارات ازان گویند کہ درین مرتبہ

جمیع اشارات اسمار و صفات منقطع ست التوحید اسقاط الاضافات در ینمرتبہ ست و منقطع الوجدانی ازان
گونید کہ درین مرتبہ تصور وجدان نیست نہ آنکہ ذات را وجدان نیست چراکہ تصور وجدان در مرتبہ علم ست چون علم
درینمرتبہ متصور نیست پس وجدان کہ اثر علم ست نیز نباشد کسے نگوید کہ وجدان ذات بذات چرا نباشد جواب این اسمار
مترادف اسم لاتعین است و مرتبہ لاتعین سلب جمیع تعین است پس از تصور لاتعین ذات منقطع الوجدانی باشد
و لفظ منقطع بہر دو محل بفتح طا است و وجدانی نسبت بوجدان ست و غیب ہویت ازان گونید کہ جملہ مراتب
وجود درین مرتبہ غیب و فقدان اند نسبت مراتب ظہور چنانچہ در شب تار ہمہ اشیا بالفعل موجود خارجی اند اما از
غلبہ او ہیچ اشیائی نماید چہ نابودن دیگر ست و نادیدن دیگر و عین المطلق ازان خوانند کہ ذات صرف درینمرتبہ
من کل الوجوہ مطلق ست بحدیکہ از مطلق ہم مطلق ست و ذات بلا اعتبار ازان گونید کہ جمیع اعتبارات ذات
درینمرتبہ بلا اعتبار ست کان اللہ ولم یکن معہ شئی کنایت ازین مرتبہ ست و این اسمار نیز در اصطلاح این قوم
نامہا این مرتبہ اند ذات احدیتہ و احدیت صرف و احدیت مطلق و احدیت ذات و عالم ذات و ذات ہویت
و ذات ہو ہو و ذات مطلق و ذات صرف و ذات بحت و ذات بلا تعدد و وجود بحت و وجود محض و
طوفان محض و غیب مطلق و غیب مجہول و غیب مصون و غیب مکنون و مکنون المکنون و بطون البطون و مخزن شیونہ
و عدم العدم و قدم القدم و خفاء الخفاء و مقام او ادنی و اول لانہایت و آخر لابدایت و غایت الغایات
و نہایۃ النہایات و معدوم الاشارت و ہستی مطلق و ہستی سادہ و ہستی صرف و حقیقۃ الحقائق

جوہر در مرتبہ وحدت این مرتبہ شہود و علمی ذات ست مرخود را بجمیع شیونہ من الازل الی
الابد بالاجمال غنا مطلق لازم این مرتبہ است چہ ذات مطلق بدین مشاہدہ مستغنی ست از تفصیل عالم
و آدم لاندراج الکل فی بطون الذات کالمفصل فی المجمل و کالشجر فی النواۃ ان اللہ غنی
عن العالمین اشارت بدو است

جوہر در تعین اول صاحب عین المعانی قدس سرہ میفرمایند کہ اول تعین و تعین علم ست کہ خود بر خود
بنفس خود تجلی فرمود و تعین اول وحدتے ست صرف و قابلیتے ست محض مشتمل بر جمیع قابلیات چہ قابلیت اتصاف
او بہمہ اسماء و صفات بلکہ بماہیات موجودات نیز و باعتبار تجرد او از ہمہ نسب اسماء و صفات تا غایتے کہ از تجرد درینمرتبہ
احدیت ست و باعتبار اتصاف او بہمہ اسماء و نسب صفات و اعتبارات مرتبہ واحدیت ست و حضرت محمد غوث
قدس سرہ برانند کہ تعین اول احدیت صرف است کہ عبارت از ذات مطلقہ ست و لاتعین عبارت از مجہول
النعت و وحدت کہ حقیقت محمدی است تعین ثانی ست از احدیت

جوہر اول مرتبہ تعین کہ از غیب مطلق و لاتعین ظاہر گشت وحدت حقیقی ست کہ اسقاط و اثبات

ہر دو صفت ذاتی اوست و اصل ہمہ قابلیات و جامع جمیع مراتب تعینات و استعدادات کلیہ و جزئیہ و خاص
و عامست و وحدتےست صرف و قابلیتےست محض مشتمل بر جمیع قابلیات چہ قابلیت تجرد از جمیع صفات
و اعتبارات و چہ قابلیت اتصاف بہمہ و باعتبار تجرد از جمیع اعتبارات تا غایتے کہ از قابلیت این تجرد نیز مرتبہ
احدیت ست و مراد ہست بطون و اولیت و ازلیت و باعتبار اتصاف او بجمیع صفات و اعتبارات مرتبہ واحدیت
ست و مراد ہست ظہور و آخریت و ابدیت و صورت جامع و ظہور ذات مطلق ست تعین اول فلہ الاسماء
الحسنی و ہو الاسم الاعظم و او را ظہور و بطون متساویست باعتبار آنکہ قابل ظہور و بطون ہست حقیقت
و استعداد و متضمن اشیاست در ہر باطنی باطن و در ہر ظاہرے ظاہر و در ہر انسے انس و در ہر جنے جن و در
ہر ملکے ملک و در ہر فلکے فلک و در مجردات مجرد و در مرکبات مرکب و در مثالیات مثال و در مادیات مادہ و در
عین عین و در عیان عیان و در معنی معنی و در صورت صورت و در روحانی روح و در جسمانی جسم و در
جواہر جوہر و در عرضیات عرض چراکہ او وجود مطلق ست ہر قیدے کہ مقید گردد صورت آن قید گردد
و حقیقت او را قیدے مخصوص نیست بنا بر آن قیود متضادہ را قبول میکند تنزل اول را وحدت و حقیقت محمدی
و تعین اول گویند و آن متعین شدن حضرت وجود ست بقابلیت جمیع تعینات کہ اسماء و صفات الٰہیہ باشند
آن صفات یا ثبوتیہ باشند یا سلبی چون در ین مرتبہ و آن ہست حق ہست سبحانہ مر ذات خود را بذات خود بجمیع
صفات و تعینات بسبیل جمع و اجمال ظہور اشیاء کونیہ از روئے تفصیل درین مرتبہ منفی ست فلہذا میل بدیگر مرتبہ نمود

جوہر حضرت حق تعالے تجلی اول کہ خود بر خود و در خود برائے خود تجلی فرمود شہود ذاتی مراد را حاصل
شد و در ضمن آن شہود جمالی جملہ موجودات از ازل تا ابد متحقق گردید کشہود الشجرۃ و اغصانہا و اوراقہا
و اثمارہا فی النواۃ و تجلی دوم مشاہدہ خودست بجمیع تفاصیل شیون خود اشہود تفصیلی کام موجودات
در مرتبہ علم دست داد درین مرتبہ فیض اقدس و جملہ معلومات را تقرر علمی و ثبوتے عینی حاصل شد بعدہ در مراتب
تجلیات اربعہ یافتہ یعنی تجلی روحی و تجلی مثالی و تجلی حسی شہادتی و تجلی انسانی

جوہر حضرت قدوۃ المحققین نجم الملۃ والدین محمد عز الدین المغربی قدس سرہ در جام جہان نما میفرمایند
کہ وحدتش منشاء احدیت و واحدیت شد و مرآت ازلیت و ابدیت گشت و رابطہ ظاہریت و باطنیت و واسطہ
اولیت و آخریت آمد کہ حد فاصل اشارت بدوست و برزخ جامع عبارت از وست و حقیقت محمدی
خود اوست و حضرت قدوۃ المحققین شیخ ابراہیم شطاری قدس سرہ در آئینہ حقائق نما در شرح این میفرمایند
کہ وحدت در لغت عدم تکثر ست با جزو افراد و انضمام و در اصطلاح این قوم وحدت تعین اول ست از
ذات مطلق و چون این تعین اول از لا تعین ظاہر شد و اعتبار از وی معاً ظاہر گشت یکے احدیت کہ

اعتبار ذات ست باسقاط جمیع اشیا ای لابشرط شئ و دوم واحدیت ای ذات مع کمال الصفات
که اعتبار ذات است ازان رو که منشا اسما ازویست ای بشرط شئ و در نظر اہل تحقیق وجود این اعتبارین
موقوف بوجود وحدت نیست اما ظہور ہر دو موقوف بر وحدت ست که منشا کنایات ازویست چنانچه نسبت
عاشقیت و معشوقیت از عشق چه وجود این ہر دو مرتبه قبل از عشق موجود خارجی بودند اما نسبت در ایشان
موجود نبود و چون این ہر دو نسبت با ایشان ظاہر گشت ہر دو در خارج علم یافتند ہمچنین مرتبه احدیت
که ماہیت مجرده است از قید تجرد و معرا و مبرا بود و واحدیت که ماہیت جامع اسما و صفات ست از قید
جامعیت نیز مقید نبود بلکه این ہر دو مرتبه پیش از تعین اول لاتعین بود و ہیچ تعین مقید نه بشرط
شئ و نه لابشرط شے بواسطه تعین اول که وحدت ست ہر دو مرتبه مقید و معین گشته و قوله مرآت ازلیت
و ابدیت گشته یعنی وحدت حقیقی مانند آئینه است ازل که لابدایة له است و ابد که لانہایة له است دران
آئینه مرئی میشوند این حقیقت را آئینه اشارت کرده کنایة آنست چنانچه آئینه دو رو دارد ہمچنان وحدت نیز
دو طرف دارد چرا که برزخ است بینہما و وجه دیگر آنست که صلا مرئی نمیشود و انچه حاسه باصره می بیند صورت
رائی ست نه آئینه ہمچنان انچه در خارج مرئی ست وجود ست وحدت فقط مرئی نیست و دیگر آنکه صورتے
که در آئینه دیده مے شود نمی گویند که آن صورت حال در محل آئینه است بلکه آئینه سبب ظہور صورت شده و کذا
صورت ازل و ابد در آئینه حقیقت محمدی ظاہر شده نمی گویند که ازل و ابد دران محل حقیقت محمدی حلول
کرد بل سبب ظہور ایشان گشته و قوله و رابطه ظاہریت و باطنیت و واسطه اولیت و آخریت آمد مراد از ظاہریت
اشراق انوار اسما و صفات حق ست که جمع الجمع کنایت ازانست و باطنیت حق احتجاب حق ست از کل موجودات
جمع اشاره ازین مرتبه است و مرتبه وحدت این ہر دو مرتبه تقابل را مرتبط ساخته و اولیت باعتبار مبدا ر کل
کل اشیا که الله مصدر الموجودات و آخریت باعتبار معاد کل موجودات که الی الله ترجع الامور این
ہر دو مرتبه قید ذات مطلق ست اول باعتبار وجود و آخر باعتبار شہود و قوله حد فاصل یعنی میان احدیت و
و احدیت و ازلیت و ابدیت و ظاہریت و باطنیت و اولیت و آخریت قوله اشارت بدو ست یعنی اسما مذکوره
کنایت ازہمان وحدت جامع ست چرا که جمیع مراتب ازین نسبت متمیز علمی گشته و در ہر نسبتے باسمی مسمی شدند
و جمیع مراتب در مرتبه لاتعین بے تعین بودند چنانچه شجر در مرتبه نواۃ بسبب وحدت جمیع مراتب از یکدیگر
جدا گشتند

جوہر حضرت شیخ ابراہیم شطاری در آئینه حقائق نما شرح جام جہان نما فرموده اند که کسے را وہم آن
نشود که کمال ذات در مرتبه تعین اول موجود شد و نیز گمان نه برد که اول مستتر بود و بعد ازان ظاہر گشت

یا اول معدوم بود پس ازان موجود گشت یا غائب بود بعد ازان حاضر شد چرا که این امور نا سزا استلزم نقص وجود خود اند بلکہ ہر چہ حاصل ست من الازل الی الابد یکسان خود حاصل ست و نقصان را دران مساغ راہ نیست زیرا کہ جمیع مراتب جناب حق سبحانہ وتعالیٰ ازلی اند و لازم ذات اند ابداً از ذات منفک نشوند و عقل درین مرتبہ عاجز ست حکم کردن نتواند قیاس مع الفارق میکند و میگوید اگر در مرتبہ لاتعین تعین اصلا و منفات موجود باشد پس ہیچ فرق نباشد میان تعین و لاتعین گویند این قیاس در مرتبہ عقل موجہ و مربوط ست اما در مرتبہ اطلاق این مقدمہ مقہور و ممنوع است چہ بیان وحدت و کثرت و مطلق و مقید برائے تفہیم و تفہیم طالبان است نہ فی نفس الامر کہ اول وحدت بود و اکنون کثرت شد یا اول مطلق بود و آخر مقید شد تعالیٰ اللہ عن ذلک علوا کبیرا الآن کما کان من الازل الی الابد

جوہر اول تعین کہ از لاتعین ظاہر گشت وحدت حقیقی ست کہ اسقاط و اثبات ہر دو صفت ذاتی اوست وحدت را دو نسبت متساوی اند انتفار تعدد و اثبات تعدد اگر نظر بر باطن او کنند ہمین انتفاست درین نسبت عین احدیت آمد و اگر نظر بر ظاہر او کنند عین تعدد است ازین نسبت عین واحدیت آمد و ازین حیثیت او را برزخ جامع گویند

جوہر برزخ بالفتح و زا معجمہ مفتوح و خا معجمہ بمعنی زمانہ کہ مابین وقت مرگ و زمان قیامت است و چیزے کہ میان دو چیز متخالف حائل باشد خواہ ازان ہر دو متخالف در خود مناسبتے داشتہ باشد یا نہ و برزخ ہر شے بالنصیب بود از دو شے کہ بے تصور شیئین برزخ را وجود نیست چنانچہ زمانہ حال برزخ ست میان ماضی و مستقبل و مرتبہ مثال کہ عاجز ست میان اجسام کثیفہ و ارواح مجردہ و اعراف برزخ ست میان بہشت و دوزخ و بوزنہ برزخ است میان بہائم و انسان و درخت خرما و مردم گیا برزخ است میان حیوانات و نباتات و بسد یعنی بیخ مونگا برزخ ست میان نباتات و جمادات

جوہر صاحب عین المعانی میفرمایند کہ اول تعین او تعین علم ست کہ خود بر خود بنفس خود تجلی فرمود بے توہم تقدم جہل و استتار و فقدان و غیبت و او را اسامی مختلفہ ست یعنی تعین اول و حقیقت محمدی و وحدت صرف و کنز الکنوز و غیرہا

جوہر شیخ نور الدین جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ حقیقت الحقائق کہ ذات الٰہی است تعالیٰ شانہ حقیقت ہمہ اشیاست و او فی حد ذاتہ واحد ست کہ عدد را با و راہ نیست اما باعتبار تجلیات متکثرہ و تعینات متعددہ در مراتب تارۃً حقائق جوہریہ متبوعہ است و تارۃً حقائق عرضیہ تابعہ پس ذات واحد بواسطہ صفات متعددہ جواہر و اعراض متکثرہ می نماید و من حیث الحقیقت یکے ست کہ اصلا متعدد و متکثر نیست

جوہر حقیقت الحقائق یعنی تعین اول کہ آنرا ذات الٰہی نیز گویند حقیقت ہمہ اشیاست چراکہ او در جمیع اشیا ساریست و درین مرتبہ بصفت وحدت متصف است و اصلا تعدد و تکثر را دران راہ نیست کہ مراتب تنزلات متعددہ و متکثرہ می نماید و حقائق جواہر و اعراض میشود اولاً در علم ثانیاً در خارج بصورت ایشان مے آید

جوہر صاحب گلشن راز قدس سرہ میفرمایند اول تعینے کہ از لاتعین متعین شد روح اعظم و عقل کل بود کہ عبارت از نور محمدیست صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ اول ما خلق اللہ نوری خلیفہ حق و امام مطلق و مقصود کائنات آن نورست کہ لولاک لما خلقت الافلاک و حقیقت محمدی صورت و مربوب اسم کلی اللہ ست کہ جامع جمیع اسماست و اللہ رب اوست و چنانچہ از اللہ فیض و امداد بجمیع اسما کلیہ و جزئیہ میرسد از حقیقت محمدی نیز فیض و امداد بجمیع موجودات دیگری رسد

جوہر حقیقت محمدی باصطلاح این طائفہ علیہ عبارت از ذات احدیت ست باعتبار تعین اول و مظہر حقیقی احدیت حقیقت محمدی ست و باقی مراتب موجودات مظہر حقیقت محمدی اند و حقیقت محمدی عقل اول ست کہ روح اعظم است کہ اول ما خلق اللہ العقل و اول ما خلق اللہ نوری و اول ما خلق اللہ روحی و صورت محمدی صورتے ست کہ روح اعظم بتمامی اسما و صفات درو ظاہر شدہ و ہمچنانکہ نبوت ذاتی کہ اخبار از ذات و صفات حضرت الٰہی ست اولا و بالذات روح اعظم راست کہ حقیقت آنحضرت ست در آخر نیز ختم نبوت عرضی بر صورت آنحضرت گشتہ و باقی انبیا ہر یک مظہر بعضی از کمالات آنحضرت اند و نبوت آنحضرت ازلی و ابدی ست

جوہر عقل کل کہ اصل و حقیقت انسان ست ازانجہت کہ مفیض و واسطہ ظہور نفس کل ست نسبت بانفس کل پدر ست و ازجہت آنکہ نفس کل از عقل کل زائیدہ شدہ ست عقل کل نسبت بانفس کل مادر ست و عقل کل برزخ وجوب و امکان و محیط طرفین ست وجوب جانب یمین اوست و امکان جانب یسار و نفس کل ازجانب ایسر کہ طرف امکان است حاصل شدہ و آدم از روے حقیقت صورت عقل کل ست و حوا صورت نفس کل در اصطلاح این طائفہ علیہ عقل اول کہ محیط است بحقائق اشیا بر وجہ اجمال عقل کل و حقیقت محمدی و ظل اول و ام الکتاب و روح القدس و روح اعظم و قلم اعلیٰ و لوح قضا و درۃ البیضا و عرش مجید گویند و نفس کل را کہ محیط است بحقائق اشیا بر سبیل تفصیل عرش کریم و لوح قدر و لوح محفوظ و کتاب مبین و یاقوت احمر گویند۔

جوہر در اسرار مرتبہ وحدت حضرت شیخ ابراہیم شطاری قدس سرہ در آئینہ حقائق نما میفرمایند کہ چون ذات لاتعین بصورت تعین ظہور کند اول تنزل او را تعین اول و علم مطلق و وجود مطلق گویند ازانکہ شعور ذات و یافت ذات درین مرتبہ مطلق ست بلاقید معلوم و غیریت بخلاف مرتبہ ثانی کہ دران مرتبہ علم ذات

بقید معلوم اعیان ثابتہ مقیدست و وحدت حقیقی ازان گویند کہ این اسم نفس تعین اول ست کہ لا یصدر من الواحد
الا الواحد درین مرتبہ تعدید و اعداد و کثرت و افراد نیست مساوی الطرفین ست بین النفی و الاثبات و
فلک ولایۃ المطلق بنابر آن خوانند کہ تعین اول کہ جوہر اول است ظاہری دارد و باطنی باطن او را ولایۃ
مطلق خوانند ہمناک الولایۃ للہ الحق کنایہ ازین ولایت ست و ظاہر او را نبوت مطلق نامند چرا کہ
او برزخ است بین الوجوب الاحدیۃ والواحدیۃ از مواجہ احدیت فیض اقدس بے واسطہ قبول میکند نامش
ولایۃ مطلق ست و بمواجہ واحدیت فیض مقدس اخذ کند و بخلق رساند نامش نبوت مطلق ست کنت
نبیا و آدم بین الماء و الطین اشارت بدین نبوت ست کہ جمیع ولایت اولیا و نبوت انبیا ازوی ناشی و
ظاہر شوند و کنایہ فلک ثابتات ازانست کہ چنانچہ ثبوت جملہ سیارات و ثابتات در افلاک ست ہمچنان
ثبوت ولایت کلی و جزئی انبیا و اولیا از ولایت مطلق است و تجلی اول ازان گویند کہ اول ظہور او از
لا تعین است از مرتبہ خفا اول منور گشت و قابلیت اول ازان گویند کہ او مادہ جملہ مخلوقات و موجودات
است و جمیع قابلیات از وے ظہور یابند و مقام او ادنی نیز و این قوم عبارت از احدیۃ الجمع است کہ فوق این
مرتبہ ہیچ مرتبہ نیست الا ذات صرف و درین مرتبہ مرتفع تمیز اثنینت اعتباریہ است و برزخ البرازخ بجہت آن
گویند کہ او حائل ست میان تعین و لا تعین و جامع جمیع برازخ ست و برزخ کبریٰ ازان گویند کہ حامل
مرتبتین اعظم ست یعنی احدیت و واحدیت و احدیۃ الجمع ازان گویند کہ اعتبار ذات ست من حیث ہی بے اعتبار
اسقاط و اثبات و بدین نامہا نیز می شمارند تعین اول و تجلی اول و ظل اول و ظہور اول و خلق اول و مخلوق
اول و وجود اول و موجود اول و قابلیت اول و مبدا اول و برزخ اول و نشان اول و عقل اول و عقل کل
و قلم اول و قلم اعلیٰ و سبب اول و مرتبہ اولی و واسطہ اولی و عالم معنی و حقیقت محمدی و نور محمدی و درۃ البیضا
و برزخ کبریٰ و برزخ البرازخ و برزخ جامع و مرتبہ اولی از غیب غیب مطلق و عالم مطلق و رابطہ مطلق و وجود مطلق
و مادہ مطلق و وحدت صرف و عالم وحدت و مرتبہ رحمت و عالم اجمالی و وجود اجمالی و حضرت اجمال و عالم رموز
و کنز الکنوز و کنز الصفات و عالم صفات و لوح محفوظ و ام الکتاب و نور الانوار و حقیقۃ الحقائق و حقیقت مجہول
و آدم حقیقی و حقیقت آدم و اسم اعظم و روح اعظم و ابو الارواح و عشق اکبر و احدیۃ الجمع و جمع الجمع و مقام شہود جمع الجمع
قاب قوسین و لاہوت و اطلاق اسم مبارک اللہ برین مرتبہ می کنند و مرتبہ واحدیت نیز معدن الکثرت ازان خوانند
کہ جواہر اسما و صفات ازین معدن ظہور یافت و منشا السوی ازان نامند کہ جمیع ممکنات ازین مرتبہ ظہور یافتہ و
الوہیت عبارت از حضرت اسم جامع کہ جامع جمیع اسما و صفات و افعال ست و قابلیۃ الکثرت ازان نامند کہ جمیع
کثرات اسما کلی الٰہی و اسما کلی کونی ازین مصدر صدور یافتہ و فلک الحیوۃ ازان خوانند کہ مدار حیات عالم برین

مرتبہ منوط است زیرا کہ این مرتبہ متضمن حقائق عالم ارواح و اجسام است چرا کہ ہر مرتبہ را باسم الٰہی تربیت میکند و ہر مرتبہ
وابستہ شدہ
کیانی حیات حقیقی از روے حاصل میکند و فلک کنایۃ از علو مرتبہ اوست و قابلیت ظہور یعنی مصدر جمیع ظہورات
ست و نفس رحمانی عبارت از وجود اضافی ست کہ واحدست بحقیقت و متکثر بصور معانی
جوہر ہمہ موجودات ارواح و مثال بلکہ اسما و صفات در مرتبہ تعین اول متحد اند اصلا امتیاز نیست بلکہ
دران مرتبہ قابلیت ظہور ست نہ غیر و درین مرتبہ این ہمہ شیون ذاتیہ و حروف عالیات نامیدہ میشوند و این
شیونات کہ در مرتبہ تعین اول بالقوہ بودند ہمہ در تعین ثانی متمیز گشتند و اسما و صفات شدند و ماہیات متمایزہ
در علم شدند و این اعیان ثابتہ نامیدہ شدند و چون در وجود آمدند کلمات نامیدہ شدند۔
جوہر اللہ اسم مرتبہ است کہ جامع جمیع اسما و صفات و استعدادات و قابلیات است و این مرتبہ را
در عرف صوفیہ وحدت مے نامند و حقیقت الحقائق خوانند و حقیقت محمدی گویند
جوہر شیخ نور الدین عبد الرحمٰن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات میفرمایند رباعی

در مرتبہ اول کہ صفات جبروت اعیان وجود را پدیدار نبود	از ذات جدا نبود و ملک از ملکوت در عین ظہور بلکہ در علم ثبوت

در مرتبہ نخستین کہ تعین اول ست ملک از ملکوت کہ مرتبہ ارواح ست و ملکوت از جبروت کہ مرتبہ صفات ست
و جبروت از لاہوت کہ مرتبہ ذات است ممتاز نیست بلکہ وحدتے ست صرف و قابلیتے ست محض و ہمہ مرتبہ
ہمہ در روے مندرج و مندمج من غیر امتیاز بعضہا عن بعض لا علماً و لا عیناً و خصوصیات این اعتبارات
را باعتبار اندراج و اندماج درین مرتبہ بے امتیاز ایشان از یکدیگر اگرچہ آن امتیاز بحسب علم باشد شیونات
ذاتیہ و حروف عالیات و حروف علویہ و حروف اصلیہ نیز می خوانند و بعد از امتیاز ایشان از یکدیگر
در مرتبہ ثانیہ بسبب نورانیت علم صور شیون مذکورہ اند و مسمیٰ باعیان ثابتہ و ماہیات و بعد از تلبس بوجود
و احکام و آثار اعیان مسمیٰ ست بموجودات و میفرمایند رباعی

در عالم معنی کہ نباشد اشیا ہستند ہمہ از روے ہستی یکتا	از ذات خود و غیر خود آگہ اصلا نوریت علم شان زہم کرد جدا

در مرتبہ دوم تعین یعنی ثانی کہ مسمیٰ میگردد باعتبار تحقق و تمیز جمیع معانی کلیہ و جزئیہ در روے اشیا را کونیہ را نہ ذات
خود و ذات امثال خود اصلا شعور نیست بلکہ تحقق و ثبوت ایشان درین مرتبہ مقتضی اضافت وجودیت
بدیشان بحیثیتی کہ ایشان متصف شوند بموجودیت و وجود و بسبب اضافت و نسبت بدیشان متعدد
متکثر گردد و چون بوجود متصف نشوند بطریق اولے لازم می آید کہ متصف نباشد بکمالات کہ تابع است

مر وجود را چون شعور بخود و مثل خود پیوں الشان درین مرتبہ متعدد و تمیز نباشند تعدد و تمیز وجودی بلکہ تعدد و تمیز الشان باعتبار علم باشد بخلاف مرتبہ اولی کہ دران مرتبہ این تعدد و علمی نیز ملحوظ نیست و مثال این بعینہ دانہ است کہ اصل شجرہ است و فیتیکہ وی دانہ فرض کنیم پس تعین و تجلی دانہ خودش بے آنکہ تفاصیل خصوصیات بیخ و ساق و شاخ و برگ و شگوفہ و میوہ کہ درو مندرج و مندمج اند ملحوظ وے باشد بمثابہ تعین اول ست کہ اشیا را در وی نہ تعدد وجودی ست و نہ تمیز علمی و تعین و تجلی دانہ بر خودش بعنوان تفاصیل این خصوصیات کہ بر خود بصورت بیخ و ساق و شاخ و برگ و شگوفہ و میوہ جلوہ نماید واین مفصل را در مجمل مشاہدہ کند بمنزلہ تعین ثانی ست کہ اشیا را در وے اگر چہ تعدد وجودی نیست اما تمیز علمی ست و این خصوصیات مذکور باعتبار اندراج در مرتبہ اولے بے تعدد وجودی و تمیز علمی نمود از شیونات ذاتیہ است و صور معلومیت آنہا در مرتبہ ثانیہ مثال حقائق موجودات

کہ مسمی است باعیان ثابتہ در عرف صوفیہ و بماہیات نزدیک حکما

جوہر شیخ نورالدین عبدالرحمن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات میفرمایند اول تعینی کہ ثانی غیب ہویت و مرتبہ لاتعین ست وحدتے ست کہ اصل جمیع قابلیات ست و او را ظہور و بطون مساوی ست و مشروط و مقید بہیچ یک از انتفا اعتبارات و اثبات آن نیست بلکہ او عین قابلیت ذات ست مر بطون و ظہور و ازلیت و ابدیت و انتفا اعتبارات و اثبات آن را و مر این وحدت را دو اعتبار ست اول اعتبار اوست بشرط عدم اعتبارات و سقوط آن بالکلیہ و این اعتبار احدیت ست و ذات را باین اعتبار احد خوانند و متعلق این اعتبار بطون ذات ست و ازلیت او و دوم اعتبار اوست بشرط ثبوت اعتبارات غیر متناہیہ مر او را و این اعتبار واحدیت ست و ذات را باین اعتبار واحد خوانند و متعلق این اعتبار ظہور ذات ست و ابدیت او و پس احدیت مقام انقطاع و استہلاک کثرت وجودیہ است در احدیت ذات و واحدیت اگر چہ کثرت وجودیہ منتفی ست از وے اما کثرت نسبیہ متعقل التحقق ست در وی ہمچون تعقل نصفیت و ثلثیت و ربعیت در واحد عددی کہ انتشا ہمہ اعداد از وست

و جمیع تعینات وجودیہ غیر متناہیہ مظاہر این نسب متعلقہ در مرتبہ واحدیت ست

جوہر در مرتبہ واحدیت این مرتبہ شہود علمی ذات ست مر خود را بجمیع تفاصیل شئونیہ و امتیاز بعضہا عن البعض درین مرتبہ حقائق جملہ موجودات و ماہیات تمامی کائنات بتفصیل و امتیاز بعضہا عن بعض در مرتبہ علم متحقق و ثابت شدند لہذا این مرتبہ را اعیان ثابتہ می نامند و تقدیم و تاخیر این سہ مرتبہ یعنی مرتبہ احدیت و وحدت و واحدیت کشفی و عقلی ست نہ زمانی و حقیقی چہ ذات بے قید صفات کنز مخفی در

مرتبہ اول ست و بعلم اجمال صفات و تجلیات در مرتبہ دوم و بعلم تفصیلے آنہا در مرتبہ سوم

جوہر در تعین ثانی اشیا کونیہ بوجود متصف نیستند پس متصف نباشند بکمالات کہ تابع ست مر وجود را

چون شعور بخود و مثل خود پس ایشان درین مرتبہ متعدد و متمیز نباشند تعدد و تمیز وجودی بلکہ تعدد و تمیز ایشان
باعتبار باشد بخلاف مرتبہ اولی کہ دران مرتبہ این تمیز و تعدد علمی نیز ملحوظ نیست

جوہر مرتبہ دوم مرتبہ غیب ثانی ست و غیب ثانی مسمی ست بہ تعین ثانی و مراد از تعین ثانی متحقق بودن
اشیا کہ صفات الٰہیہ و صور کونیہ اند و ممتاز بودن آن اشیا یکی از دیگرے و ثابت بودن آن اشیا
در حضرت علم ازلی یعنے منسوب ست با زل کہ علم حق ست و ازل یعنی لا بدایت در ماضی ست و ظہور
آن اشیا برائے کسے کہ عالم باشیاست یعنی حق سبحانہ و تعالیٰ و ظہورے کہ بروجہ تفصیل و فرق باشد یعنی بنحوے
کہ ہر چیزے کہ در علم مفصول و مفارق از چیزے دیگر باشد و این اشیا صور معلومہ حق اند کہ بر حق ظاہر اند
و حق عالم بانہاست و ہیچ یکے ازینہا نہ خود را میداند و نہ مثل خود را و این مسئلہ مخالف شیخ اکبر ست چہ شیخ
اکبر در فتوحات تصریح فرمودہ کہ صور علمیہ را ثبوت علمی ست و ہر یکے ازینہا را حیات و علم و قدرت و ارادت
و سمع و بصر و کلام مناسب مرتبہ ثبوت ست و درین باب چندے از آیات قرآنی را بطریق شاہد نقل فرمودہ
چنانچہ موجودات خارجی را صفات مذکورہ مناسب مرتبہ وجود ست بخلاف بعضے کہ میگویند کہ صور علمیہ الٰہیہ را
علم نیست چنانچہ صور ذہنیہ و وہمیہ و خیالیہ را

جوہر تعین ثانی خواہان آن بود کہ جمیع مراتب اجمالی و تفصیلی و حقائق بعضہا عن بعض متمیز گردد و این
حال حاصل نمیشود الا در مرتبہ واحدیت کہ آن مرتبہ الوہیت ست چرا کہ مرتبہ احدیت مرتبہ انتقال ست
و مرتبہ وحدت مرتبہ اجمال پس مرتبہ باید کہ جمیع اسما و صفات دران مرتبہ ثابت باشند و جملہ اجمال دران
تفصیل یابند و این مرتبہ الوہیت ست و ذات مطلق درین مرتبہ باسم اللہ مسمی و موصوف گردد

جوہر میان تعین اول و تعین ثانی فرقی نیست الا اجمالی و تفصیلی و تفصیل نوعی از کمال است مر علم اجمالی
را و علم اجمالی بنیاد علم تفصیلی ست و اجمال مقدم ست بر تفصیل پس ناچار مرتبہ اول مرتبہ علمی ست
و مرتبہ ثانی مرتبہ اعیانی

جوہر تعین دوم از حیثیت الوہیت دو مرتبہ را شامل ست وجوب لذاتہ و وجوب لغیرہ و وجوب لذاتہ را
ظاہر وجود گویند کہ وجوب وصف خاص اوست و وجوب لغیرہ را ظاہر علم امند کہ امکان از لوازم اوست و
مرتبہ الوہیت جامع این ہر دو مرتبہ ست بجہت آنکہ وجوب مرتبہ ظاہر ست و امکان مرتبہ باطن باقتضائے
اسم الظاہر مرتبہ ظاہر را شامل ست و باقتضائے اسم الباطن مرتبہ باطن را شامل ست و این ہر دو را ظاہر وجود
و ظاہر علم ازان گویند کہ ہر دو در خارج موجود اند اما ہر یکے را وصف خاص ست ممتنع الانفکاک یکے غنائ
مطلق بالذات و دیگر مفتقر بالذات

جوہر در اسما مرتبہ واحدیت این مرتبہ را واحدیت وحقیقت انسانیہ نام دارند وبدین اسما نیز
انکارند تعین ثانی وتجلی ثانی وفلک الحیوۃ وحضرت ربوبیت وحضرت جمع ومنشا الکثرۃ وواحدیت الکثرت
وقابلیت ظہور ومرتبہ ثانی از غیب وبرزخ ثانی ومنتہی المعرفت ومنشا السوی وحضرت الوہیت ومنتہی العابدین
وحضرت ارتسام وکون جامع وظہور ثانی وظل ممدود ونفس رحمانی ووجود مفاض ومبدء ثانی ومنشا ثانی
وعالم ملکوت وعالم باطن وعالم امر وعالم ثانی ومجموع الارواح ومبدء ثانی وعالم اسما وعالم وجود
وکنز الارواح ومعدن ارواح ومعاد ارواح ومقام ارواح ودائرۂ وحدت وظل وحدت ومبین صفات و

عین الیقین وملک باطن از تحفہ مرسلہ

جوہر در اعتبارات اربعہ اعتبار بالکسر عبرت گرفتن وباندیشہ از بے چیزے رفتن وچیزے
را نیک نگاہ داشتن واعتبارات اربعہ عبارت ست از وجود وعلم ونور وشہود کہ اعتبارات ذات مطلق اند وتعدد
وجودی ندارند محض صلاحیت ذات اند وذات بہر یک نسبت بیک اسمی مسمی گردید وذات مطلق بواسطہ
این اعتبارات مقید بجمیع اعتبارات شد کہ عبارت از مرتبہ واحدیت ست چہ این اعتبارات جامع جمیع
اعتبارات اند وجمیع اعتبارات از ایشان ظاہر خواہند شد واین امور اربعہ در قوس واحدیت ثبت
افتاد بجہت آنکہ وحدت کہ خط وسطانی ست دران مرتبہ امتیاز را گنجائی نیست چراکہ درین مرتبہ ہست و
نیست متساویست وقوس احدیت مرتبہ مجرد ست از جمیع تعینات وتقییدات بل از جمیع مراتب است
لیس نماند الا آنکہ در قوس واحدیت این امور اربعہ را ثابت کنند چراکہ مرتبہ واحدیت جامع جمیع تعینات واعتبارات ہست

جوہر در مرتبہ ارواح بعد از تنزل بمرتبہ ثانی تنزل ست بمرتبہ ارواح وروح جوہریست بسیط
مجرد از شکل ولون وزمان ومکان وخرق والتیام وعالی ست کہ اشارہ حسی بدان راہ نیابد ومدرک
ست مر نفس خود را ومثل خود را بلکہ مبدء خود را کہ جناب حق سبحانہ وتعالے ست وآنرا عالم امر وعالم غیب وعالم علوی
وعالم ملکوت گویند واین مرتبہ ظہور ذات ست مر خود را در خارج بنوعی از جدائی وغیریت وروح از حیثیت
تجرد مغائر بدن ست وتعلق تدبیر وتصرف نسبت با بدن میدارد وقائم بذات خود ست ودر بقا محتاج بدن
نیست فاما ازین حیثیت کہ بدن در عالم شہادت صورت ومظہر کمال اوست آن روح منفک از بدن نیست
واز جہت اظہار کمال محتاج ست وساری ست در اجزاء بدن نہ ہمچو سریان حلول واتحاد کہ نزد اہل نظر مشہور ست
بلکہ مثال سریان وجود مطلق کہ حق ست سبحانہ وتعالی در جمیع موجودات وباین اعتبار میان روح وجسم مغایرت
من کل الوجوہ نباشد وگفتہ اند ہر کہ کیفیت ظہور جناب حق سبحانہ وتعالے در اشیا کہ اشیا از جہت عین حق اند و
از جہت غیر اند بداند کیفیت ظہور روح در بدن کہ روح از جہت عین بدن واز جہت غیر بدن ست تواند دانست

زیراکہ رب بدن ست ہر کہ حال رب با مربوب دانست ظہور حق تعالیٰ بصور اشیا دانستہ است صاحب
مصباح الہدایۃ قدس سرہ میفرمایند کہ معرفت روح و ذروۂ ادراک آن بغایت رفیع و منیع ست
بلکہ عقول وصول بدان میسر نگردد و ارباب مکاشفات بر کشف آن غیرت نمودہ جز بزبان اشارت ازان
عبارت نکردہ و شریف تر موجودی و نزدیک تر مشہودی بحضرت عزت روح اعظم ست کہ حضرت خداوند
تعالیٰ آنرا بخود اضافت فرمودہ بلفظ من روحی و من روحنا آدم کبیر و خلیفہ اولی و ترجمان الٰہی و مفتاح
وجود و قلم ایجاد و حبذا ارواح ہمہ عبارت ازاو صاف اوست و اول صیدے کہ در شبکہ وجود افتاد او بود مشیت
قدیمہ او را بخلافت خود در عالم خلق نصب کردہ و مقالید خزائن اسرار وجود بدو تفویض نمودہ و او را بتصرف
دران ماذون گردانیدہ و از بحر حیات نہرے عظیم بروکشود تا پیوستہ استمداد او فیض حیات ازو میکند و بر اجزا
کون افاضہ می نماید و صورت کلمات الٰہی را از مقر جمع یعنی ذات مقدس بمحل تفرقہ کہ عالم خلق ست میرساند
و از عین اجمال در اعیان تفاصیل جلوہ میدہد و کرامت جناب الٰہی او را دو نظر بخشیدیکی از برائے
مشاہدہ جلال قدرت ازلی و دوم از برائے ملاحظہ جمال حکمت لم یزلی عبارت از نظر اول عقل فطری
و مقبل آمدہ نتیجہ او محبت جناب الٰہی و عبارت از نظر دوم عقل خلقی و مدبر و نتیجہ او نفس کلی ہر فیضے کہ
روح اضافی از عین جمع استمداد کند نفس کلی آنرا قابل گردد و محل تفصیل آن شود میان
روح اضافی و نفس کلی بسبب فعل و انفعال و قوت و ضعف نسبت ذکورت و انوثت پدید آمد و برابطہ امتزاج
و واسطہ ازدواج ایشان متولدات اکوان موجود گشتند و بدست قابلہ تقدیر از مشیمہ غیب بعالم ظہور آمدند پس
جمیع مخلوقات نتیجہ نفس و روح آمد و نفس نتیجہ روح و روح نتیجہ امر چہ حق تعالیٰ روح را بخودی خود آفرید بے ہیچ سببے کہ اشارت
امر بدان ست و جملہ بواسطہ روح کہ خلق عبارت ازانست و ہمچنانکہ وجود آدم در عالم شہادت مظہر صورت
روح آمد و وجود حوا در عالم شہادت مظہر صورت نفس و تولد او از آدم۔ و تولد صورت ذکور بنی آدم از
صورت روح کلی مستفاد آمد ولیکن ممتزج بصفت نفس و تولد اناث از صورت نفس کلے پدید آمد با امتزاج
صفت روح و بدین جہت ہیچ نبی بر صورت اناث مبعوث نگشت چہ نبوت نسبت تصرف

در نفوس بنی آدم و تاثیر در عالم خلق نسبت بہ ذکورت دارد مصباح

جوہر دوم در مرتبہ عالم مثال این مرتبہ ظہور ذات ست و در خارج بصور و اشکال لطیفہ غیر قابلہ مر تجزیہ
و انقسام و خرق و التیام را و وجہ تسمیہ آن بعالم مثال آنست کہ ہر فردے از عالم ارواح و عالم اجسام را صورتے
مماثل وے درین عالم است و جماعتے آنرا خیال خوانند زیراکہ مدرک اینہا قوت متخیلہ است و نزد محققین مثال
دو قسم ست یکے آنکہ قوت متخیلہ انسانی در ادراک آن شرط ست و در خواب و تخیل نمودار می شود آن گاہے

صور باشد و گاہی خطا و آنرا مثال مقید و خیال متصل نامند دوم آنکه قوت متخیله در ادراک آن شرط نیست بلکه
بقوت باصره نیز ادراک توان کرد چنانچه صورتهائے که در آئینه و چیزہائے صافی می نماید و آنرا مثال مطلق
و خیال منفصل خوانند زیراکه اینها جدا از قوت متخیله اند با خود موجود اند بحسب ارواح یعنی بودن ارواح
برنگ جسد چنانچه ارواح موسلے بصورت جسمانی در خواب می نماید و روح کامل صورت جسمانی گرفته بر یکے از
محبان خود ظاہر شود و آن صحیح و صواب ست خطا را اندر وراه نیست و عالم مثال را عالم برزخ و مرکبات لطیف
نیز گویند و در اصطلاح این طائفه علیه ارواح و مثال را جمع کرده عالم ملکوت گویند و عالم مثال واسطه فیض عالم
ارواح بعالم اجسام است و برزخ ست جامع میان ارواح و اجسام و بحسب برزخیت جامع احکام ہر دو عالم
ست که ظاہر و باطن ہست و حد فاصل است میان غیب و شهادت و نه عین جسم مرکب مادی است و نه عین جوہر مجرد عقلی
یعنی عالم مثال غیر عالم اجسام و غیر عالم ارواح ہست و نسبت بارواح کثیف ہست و نسبت باجسام لطیف لیکن
مشابهت دارد بجوہر جسمانی و بجوہر مجرد عقلی اما مشابهت وی باجسام از ان جهت ست که چنانچه اجسام محسوس مقدار است
ہمچنین عالم مثال نیز محسوس مقدار است و مقدار عبارت ہست از کمیت و کمیت عبارت از طول و عرض و عمق است
چه صورتے که در آئینه می نماید مدرک بحاسه باصره میگردد و طول و عرض و عمق دارد و مشابهت وی بارواح
از ان جهت ست که چنانچه ارواح لطیف و نورانی اند ہمچنین عالم مثال نیز لطیف و نورانی ست و از لطافت و
نورانیت آن صورت ست که بدست نمی توان گرفت و بشمشیر خرق نمیتوان کرد و شهود ذوات مجرده از ماده
در صور اشباح جسمانی در عالم مثال بود و ظهور حضرت جبرئیل در بعضی اوقات بصورت یکے از اصحاب جناب
سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و صحابه وسلم که اسم مبارک دحیه کلبی بود و شهود خضر و انبیا و اولیا سدرین
عالم باشد و کاملان مے توانند که در عالم مثال تشکل خود را بشکل دیگر از آدمی و حیوان منقلب سازند و قوت تشکل
باشکال مختلفه بعد از مردن و از قید تن برآمدن بایشان زیاده می شود و عالم مثال که روح بعد از مفارقت از
جسد بشری و جسم عنصری دران خواهد ماند غیر عالم مثال و برزخ سابقه ہست چه این برزخ ست مابین دنیا و آخرت
و برزخے که قبل از نشاء دنیوی ست از مراتب تنزلات بود و اورا با نشاء دنیا اولیت ست و برزخے که بعد از نشاء
دنیوی ست از مراتب معارج ست و او را با نشاء دنیوی آخریت ست و صورے که لاحق ارواح در برزخ اخیر میشود
صور اعمال و نتائج اخلاق و افعال ست که در نشاء دنیوی حاصل شده بخلاف صور برزخ اول و ممکن ست ظهور چیزے
که در برزخ اول ست در عالم حس و شهادت چه بسا اوقات مردم عوام و خواص چیز یا در خواب می بینند که اثر آن
بعد از بیداری در عالم شهادت پدید می آید و ممتنع ست رجوع چیزے که در برزخ ثانی ست بسوی عالم شهادت
یعنی ارواحے که از دنیا منتقل شده به برزخ ثانی رسیده اند محال ست که باز بدنیا بیایند مگر رجوع و خروج ایشان

در دار آخرت خواهد بود و صور برزخ اول عوام را در خواب مکشوف باشد و خواص را گاهی بخواب گاهی به بیداری
و قدرت ندارند بر کشف احوال برزخ ثانی مگر اقطاب و افراد و کم کسے از اہل مکاشفه مطلع میشوند. بر احوال موتی
تسمیه کرده اند برزخ اول را غیب امکانی و مثال امکانی و ثانی را غیب محالی و مثال ثانی و محالی و امتناعی
جوهر و در مرتبه شهادت مرتبه شهادت ظهور ذات ست مر خود را در خارج بصور اجسام و اجرام درین مرتبه
حق تعالی نور خود را بدو تجلی یکی طبائع دوم عناصر در ظهور انداخت از طبائع عرش و کرسی و ما فیها ظهور یافت
و افلاک سبعه نیز عند اهل التحقیق از طبائع اند و از عناصر مظهر کره نار و هوا و کره آب و کره خاک که هفت طبقه زمین
است و حیوانات آتشی و هوائی و آبی و خاکی و معدنیات و نباتات بظهور پیوست و اجسام بر دو قسم ست علویات
و سفلیات علویات چون عرش و کرسی و سموات سبعه و ثوابت و سیارات و باتفاق اهل کشف و شهود عرش
و کرسی و کواکب که مرکوز در کرسی اند و حکما آنرا ثوابت خوانند طبعی اند نه عنصری و اصلا قابل فساد و فنا و زوال
نیستند چه سطح کرسی زمین بهشت ست و عرش سقف بهشت و باتفاق علما سنت و جماعت ست که هفت چیز
در قیامت فانی نخواهند شد لوح و قلم و عرش و کرسی و بهشت و دوزخ و ارواح انسانی و کواکب دیگر که
آنرا کواکب سیاره گویند و آن هفت اند قمر ست و عطارد و زهره و شمس و مریخ و مشتری و زحل و هر یکے ازینها
بر یک فلک بترتیب مذکور یعنی قمر بر فلک اول و عطارد بر فلک دوم تا آخر و افلاک سبعه که تحت کرسی اند قابل کون
و فساد و خرق و التیام اند و شیخ اکبر در فتوحات فرموده که چون عالم فانی شود و مردم را زنده نمود و از زمین
زمین به زمینے دیگر که در قرآن مجید مسمی است بارض ساهره نقل کنند کره ناری را بر تحت خود که عناصر ثلاثه اند و
هم بر ما فوق خود که افلاک سبعه اند غالب کند و همه را برنگ خود سازد تا آنکه هیچ جسمی در جوف کرسی نماند همین مسمی بجحیم
است که جاے اشرار است و ما بین عرش و کرسی بهشت که جاے اخیار ست و طبیعت عبارت است از حقیقت
جسمانی سوال عناصر اربعه و آنچه ازینها پیدا شده است که آنرا موالید ثلاثه خوانند که آن جماد و حیوان و نبات است
همه اینها طبیعی اند چه طبیعی بمعنی منسوب طبیعت جسمانی است پس طبیعی را مقابل عنصری ذکر کردن صحیح نباشد
جواب اجسام دو قسم اند بعضے ازینها مظاهر طبیعت مجرده اند از کیفیات اربعه که آن حرارت و برودت و
رطوبت و یبوست است و این قسم مسمی ست باجسام طبیعی و بعضے دیگر ازینها مظاهر طبیعت مقیده بکیفیات
اربعه مذکوره اند و این قسم را عنصری نامند پس مراد ازین قول که عرش و کرسی و کواکب طبیعی اند آنست که این
امور ثلثه منزه اند و مبرا از تضاد کیفیات اربعه متضاده و ظاهر ست که خرابی جسمی که در و کیفیات اربعه باشد
بسبب غلبه یکی ازین کیفیات است بر دیگر و اصلا وابسته کون و فساد نیستند و کون عبارت ست از حدوث
صورتے و فساد از عدم صورتے مثلا چون آب را بجوشانند بخار گردد و صورت مائی فانی میشود این را

در اصطلاح حکما فساد گویند و صورت ہوائی پیدا میشود این را کون گویند و ہر فساد را کون لازم ست یعنی بعد ہر صورتے فاسدہ صورت کائنہ پیدا میشود و سفلیات چون بسائط عنصریات یعنی عناصر اربعہ کہ بسیط اند یعنی غیر مرکب از دو جسم و آثار علوی یعنی اثرہاے گردش افلاک و کواکب کہ از زمین بلند اند و ایشان را کائنات جو نیز خوانند و جو بمعنی مابین آسمان و زمین است مانند آتش و باد و آب خاک و این چار امثلہ بسائط عنصری ست و برق و آتش پارہ کہ از ابر جہد و رعد آواز شدید کہ از ابر برآید و ابر و باران کہ این امثلہ آثار علویت در رعد نیز حکیم آواز پاریدن ابرست چنانچہ جامہ قومی را پارہ کنند و آواز ازان خیزد ہمچنین بصدمہ ہوا ابر خرق میگردد پارہ جدا جدا شود و آواز ازو میخیزد و کہ رعدست و آیۃ دلالت میکند کہ رعد آواز تسبیح ملک ست و شیخ اکبر فرمودند چنانچہ حقتعالے در جسم ارضی افاضہ روح نمود تا انسان شد و در جسم ناری القا روح کرد تا جن و شیاطین پیدا شدند ہمچنین در جسم ہوائی کہ ابرست القا روح کردند تا فرشتہ مسبح پیدا میشود کہ آن رعدست و چنانچہ جن بسبب لطافت وجود جسمانی مسمی بارواح ناری اند ہمچنین رعد بجہت لطافت وجود جسمانی اکثر مسمی بملک کنند یا نامش روح ہوائی نہند یعنی برجاست و سفلیات مرکبات عنصریات اند چون جماد و نبات و حیوان و انسان و ہر یکے ازینہا مرکب از عناصر اربعہ است و چنانچہ عالم اجسام دو قسم ست ہمچنین عوالم دیگر کہ توابع عالم اجسام اند نیز دو قسم است چہ اینہا اعراض اند و عرض در وجود خود محتاج بجوہر ست و محتاج تابع محتاج الیہ باشد چون حرکت و سکون و ثقل و خفت و لطافت و کثافت و الوان و اضواء و حروف و اصوات و ریح

و طعوم و انواع و اصناف آن کہ تابع عالم اجسام است

جوہر و راسمار مرتبہ شہادت عالم حس و شہادت و عالم ناسوت و عالم ملکوت و عالم خلق و عالم سفلی و مرکبات کثیفہ

جوہر در مرتبہ جامع حضرت انسان این مرتبہ ظہور ذات ست مرخود را در یک مظہر اتم کہ آن نوع آدم است و در عرف این قوم عالم حس و شہادت و حضرت انسان راجع کردہ ناسوت گویند و این مرتبہ است جامع جمیع مراتب جسمانیہ و نورانیہ و وحدت و واحدیت را و این مرتبہ تجلی اخیر و لباس اخیرست و انسان وقتیکہ عروج کند پیدا می شود و در وے ہمہ مراتب مذکورہ بانبساط خود و دران وقت او را انسان کامل گویند و عروج و انبساط بوجہ اتم در نبی ما بود صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ و سلم از ینجہت خاتم النبیین و امام المرسلین گویند و ظہور و تجلی جناب حق سبحانہ و تعالے در نبی ما بجمیع اسماست غیر از وجوب ذاتی بر وجہ کمال بی غالبیت یکے بر دیگرے بلکہ بسبیل تساوی و اعتدال و در انبیاء دیگر و اولیا نیز بجمیع اسما ظہور فرمودہ است لیکن بر طریق غالبیت بعضی اسما و مغلوبیت دیگرے نہ بر سبیل اعتدال پس لفظ مظہر اتم بر نبی ما صلی اللہ تعالے

علیہ وآلہ واصحابہ وسلم منحصر باشند نہ بر غیر وحضرت شیخ اکبر قدس سرہ میفرمایند کہ انسان کامل حادث بر صورت آلہیہ است وآن چیز کہ نسبت کردہ میشود سوی او سبحانہ از اسمی یا صفتے نسبت کردہ میشود آن چیز سوی انسان کامل سوائے وجوب ذاتی کہ این صفت مختصہ حضرت حقتعالے است ومیفرمایند کہ نہ وصف کردیم او تعالے را بہ صفے مگر آنکہ مہستیم ما بآن وصف یعنی متصف بآن وصف ہستیم و ذائق آن وصف ہستیم سوائے وجوب ذاتی خاص کہ نہ متصف بآن ہستیم و نہ ذائق آن ہستیم کہ آن صفت مختصہ ذات جناب حق سبحانہ و تعالے است وعلم جمیع اعیان نیز در حق بشر محال ست وہمچنین علم تفصیل احوال اسلے الا بد

جوہر در بیان آنکہ انسان مظہر اسم مبارک اللہ تعالی است نہفتہ مباد کہ ہر مرتبہ و ہر تعین مظہر یکے از اسماء اللہ تعالے است وانسان مظہر اسم کلی اللہ تعالے است وجمیع اسماء در تحت اسم کلی اللہ تعالے کہ اسم ذات و مستجمع جمیع صفات واسماست مندرج اند ہمچو اندراج جزئیات در تحت کلی وچنانچہ اسم اللہ تعالے بحقیقت و مرتبہ مقدم ست بر جمیع اسماء وظہور وتجلی بر جمیع اسماء نمودہ انسان کامل کہ مظہر اسم مبارک اللہ تعالے است باید کہ بذات و مرتبہ بر جمیع مظاہر مقدم باشد بنابر اتحاد مظہر وظاہر و تجلی وظاہر بر باقی مظاہر باشد پس جمیع مراتب موجودات کہ مظہر اسماء اللہ تعالے اند مظہر انسان کامل باشند وحقیقت انسان کامل مشتمل باشد بر جمیع اشیاء اگرچہ انسان غیر کامل نیز مظہر جامع اسم کلی اللہ تعالے است لیکن انسان کامل کہ ابنیاء واولیاء اند از باقی افراد انسانی ازانجہت بکمال ممتاز گشتہ اند کہ بطریق تصفیہ رجوع بمبدء حاصل کردہ اند واز ہستی موہوم خویش فانی گشتہ باقی باللہ شدہ اند واہل تحقیق میفرمایند کہ حضرت حقتعالے را چنانچہ در جمیع موجودات سریان ست انسان کامل را نیز در جمیع موجودات سریان باشد چہ کامل کسی ست کہ از خودی خود فانی وبہ بقاے جناب حق تعالے باقی باشد

جوہر در معنی الانسان سری وانا سرہ حدیث قدسی ست الانسان سری وانا سرہ انسان سر من ست یعنی من ظاہرم واو باطن من ومن سر انسانم کہ انسان ظاہر من ست ومن باطن او وعارف را این ہر دو مشاہد ومیسر است گاہ حضرت حق سبحانہ وتعالے را باطن یابد وخود را ظاہر وگاہ خود را باطن می یابد وحضرت حق تعالے را ظاہر

جوہر در حقیقت انسانی چون حضرت حق سبحانہ وتعالے از مقام احدیت بواسطہ ظہور واظہار تنزل نمود بصورت حقیقت انسانی کہ روح اعظم وعقل کل است تجلی فرمود وانسان عبارت از مجموع روح وجسد وہیئت اجتماعی ست واصل وحقیقت او روح اعظم وعقل کل است کہ مخلوق اول ودر مرتبہ دوم از مراتب وجود واقع است پس تمامی حقائق عالم مظہر حقیقت انسانی ست کہ حقیقت انسانی بصورت ہمہ

عالم ظاہر شدہ وحقیقت انسانی آئینہ ومجلاء جناب حق سبحانہ وتعالی است وعالم مرات انسان کامل ست از جہت مجموع عالم مفصل مسمی بانسان کبیر ست وبسبب این جامعیت مستحق خلافت گشتہ زیرا کہ خلیفہ باید کہ بصورت ومستجمع اوصاف مستخلف بود چنانکہ صاحب الفصوص الحکم قدس سرہ میفرمایند ومن شرط الخلیفۃ ان یکون علی صورۃ المستخلف وانسان مظہر جمعیت ذات ست اجمالاً وتفصیلاً بخلاف افلاک وعناصر وغیرہا کہ ہر کدام ازانہا مظہر صفتی واسمی ست ازان جمعیت لہذا از حمل امانت مظہریت آن جمعیت ابا آوردند وانسان قبول آن نمود پس فضل جناب الہی وکرم نامتناہی روح را خلعت بجمیع اسماء وصفات جمالی وجلالی پوشانیدہ در مسند آفرینش بکرم وموفر فرمود وصورت روح در آئینۂ وجود آدم منعکس شد جملہ اسماء وصفات جناب الہی درو متجلی گشت وخطاب انی جاعل فی الارض خلیفۃ دررسید وبر منشور خلافت او این توقیع آمد ان اللہ خلق آدم علی صورتہ وبر لواے کرامت او این آیۃ ظاہر شد وعلم آدم الاسماء کلہا وملائکہ را بسجدہ او فرمود چہ ملائکہ را آن کمال وجمعیت نبود کہ بعضی ملائکہ مظہر صفت جمال اند وایشان ملائکہ لطف ورحمت اند وبعضے مظہر صفت جلال وایشان ملائکہ قہر وغضب اند وآدم را جامع صفات جمال وجلال ومحل لطف وقہر ورحمت وغضب گردانید خاتقۃ بیدی عبارت ازانست لاجرم حضرت حقتعالی را بجمیع اسماء وصفات شناخت وملائکہ نیز شناختند مگر بدان اسم کہ مظہر آن بودند کہ لاعلم لنا الا ما علمتنا اشارت بدوست وحضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب علی ابن ابی طالب کرم اللہ وجہہ از جامعیت حضرت انسان خبر مے دہند ؎

دوائک فیک وما تشعر	دائک منک وما تبصر
وتزعم انک جرم صغیر	وفیک انطوی العالم الاکبر
وانت الکتاب المبین الذی	باحرفہ یظہر المضمر
وانت الوجود ونفس الوجود	وما فیک الموجود لا یحصر
فلا حاجۃ لک فی خارج	فیخرج عنک بالسطر

وحضرت شیخ اکبر قدس سرہ می فرمایند ؎

انا القرآن والسبع المثانی	وروح الروح لا روح الاوانی
فوادی عند مشہودی مقیم	یشاہدہ وعندکم لسانی

؎

شد بہ نقش موج ما دریا عیان	انچہ در عالم تو جویائی منم

چون ظهور جمله اشیا با ماست	مظهر اوصاف رحمانی منم
هر دو عالم شد به نور ما عیان	اصل هر پیدا و پنهانی منم
نیست عالم در حقیقت جز طلسم	گنج بی پایان اگر دانی منم

جوهر در سجده ملائکه بحضرت آدم علیه السلام بعضی میفرمایند که سجده ملائکه حضرت آدم علیه السلام را من قبیل قبله است و مسجود حقیقی خداوند تعالی راست. و بعضی میفرمایند که حضرت آدم علیه السلام مسجود بودند بسجده تحیت نه بسجده عبودیت و بعضی میفرمایند که ملائکه چون نور حضرت حق تعالی را در حضرت آدم علیه السلام مشاهده کردند بی اختیار در سجود افتادند ٥ چون نبودی ذات حق اندر وجود + آب و گل را کی ملک کردی سجود + و حضرت جدی مولانا شاه امجد علی صاحب میفرمایند ٥ حرمت سے ملایک نے اُسے سجدہ کیا ہی + جس وقت کہ وہ صورت انسان مین آیا + و این کلام جامع است مر هر دو قول اخیر را و نیز میفرمایند ٥

اگرچہ اُس نور کا ہی یون تو سبھی جا پہ ظہور	پر کھلا خوب طرح صورت انسان مین آ

جوهر در بیان آنکه علت غائی ایجاد انسان ست بدانکه انسان نهایت مراتب تنزل وجود و بدایت ترقی ست و برزخ ظلمت کثرت و نور وحدت واقع است و غرض از ایجاد مراتب موجودات وجود انسانی ست و غرض از نوع انسان آن افراد اند که بسیر کشفی رجوع بمبدأ نمودند و بمرتبه کمال حقیقی رسیده اند و حصول معرفت حقیقی جز انسان را نیست و عبادت و معرفت تامه جز از آن نیاید چه باقی موجودات هر یکی به بعضی اسماء و صفات عارف شده اند که مظهر آنند و عبادت آن اسم می کنند که ایشان را از آن اسم نصیبی ست و انسان بحسب جامعیت عارف جمیع اسماست پس بحقیقت علت غائی ایجاد او باشد و علت غائی اگرچه بوجود ذهنی مقدم است اما بوجود خارجی متاخر ست چه علت غائی اول الفکر و آخر العمل ست ٥ ترا از بهر این کار آفریدند + اگرچه خلق بسیار آفریدند + شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سره در لوائح میفرمایند که آدمی اگرچه بسبب جسمانیت در غایت کثافت است اما بحسب روحانیت در نهایت لطافت ست بهر چه رو آرد حکم آن گیرد و بهر چه توجه کند رنگ آن پذیرد و لهذا حکما گفته اند چون نفس ناطقه بصور مطابق حقائق متجلی شود باحکام صادق آن متحقق گردد و عموم خلائق بواسطه شدت اتصال بدین صورت جسمانی و کمال اشتغال بدین پیکر هیولانی چنان شده اند که خود را از آن باز نمیدانند چنانکه در مثنوی معنوی ست ٥

ای برادر تو همین اندیشهٔ	مابقی تو استخوان و ریشهٔ
گر گل ست اندیشهٔ تو گلشنی	ور بود خاری تو هیمهٔ گلخنی

پس می باید که بکوشی و خود را از نظر خود بپوشی و بهر ذاتی اقبال کنی و بحقیقتی اشتغال نمائی که درجات موجودات همه

مجالی جمال او بیند و مراتب کائنات مرایای کمال او بدین نسبت چندان مداومت نمائی که با جان تو در آمیزد و ہستی تو از نظر تو برخیزد اگر بخود در آری با و آورده باشی و چون از خود تعبیر کنی از و کرده باشی مقید مطلق شود و انا الحق ہو الحق گردد رباعی

	در بلبل بقیر اربلبل باشی		گر در دل تو گل گذرد گل باشی	
	اندیشه کل پیشه کنی کل باشی		تو جزوی و حق کل ست گر روزی چند	

جوہر در بیان آنکه زلت انسان کامل بہتر ست از طاعت عامه بدانکه زلت انسان
کامل بہتر است از طاعت عامه نزد جناب حق سبحانه و تعالی ازانجہت که چون زلت از انسان کامل بظہور می آید باستغفار متوجه می شود پس بمرتبهٔ عظمیٰ میرسد که از طاعت عامه را این مرتبه حاصل نمیشود و شیخ اکبر قدس سره در فتوحات فرمودند که اہل الله چون زلت کنند منحط شوند از مقام خود و این انحطاط موجب شقاوت ایشان نیست و می شود ہبوط ولی وقت زلت و ہرچه که رسیده است بولی ازین زلت از خواری و انکسار عین ترقی ست بر حالیکه قبل ازین زلت بود زیرا که علو انسان کامل بجہت علم است و بجہت حال و درین خواری و انکسار زائد می شود علم بالله که سابق نبود و زائد می شود حال که آن خواری و انکسار ست که سابق زلت نبود و این ترقی ست بحال اشرف و کسی که این حال بیابد از خواری و انکسار وقت زلت و مقام رب را نترسد چنانکه انسان ناقص است پس نیست او از اہل طریقت بلکه او جلیس ابلیس است و این انحطاط و خواری که اولیاء را ست بعد صدور زلت عین معراج انسان کامل ست بجہت آنکه این حال اشرف است از حال سابق و معنی زلت لغزش است از مقام خود که فعل مناسب مقام ایشان نبود و از ایشان صادر شد اگرچه این فعل باین شان است که اگر از ناقص صادر می شد عصیان می بود بلکه کبیره و ہمچنین فعلے که از اولیا بلاقصد صادر شود بلکه بخطا و نسیان معصیت نیست بلکه خلاف منزلت ایشان ست و ہمچنین ولی که مکاشف باشد بقدر خود و مشہود وی می شود که در حق وی مخالفت مقدر است پس بحکم تقدیر ازوی مخالفت صادر خواہد شد آن عصیان نیست که درین حال تکلیف ازوی ساقط ست که میداند که بحکم قدر ست و این فعل اگرچه ازوی عصیان نیست لیکن مناسب منزلت وی نیست که این فعل صادر میشود ازوی

جوہر در بیان آنکه انسان کامل دائم در فراق ست بحر العلوم مولانا عبد العلی قدس سره در شرح مثنوی معنوی میفرمایند که انسان کامل ہرچند سیر الی الله و من الله تمام کرده و واصل حقیقی گشته لیکن سیر فی الله را حد و نہایت نیست که تجلیات حق تعالے را نہایت نیست پس در ہر تجلی که

مشاہدہ میکند طالب دیگری می باشد پس دائم در فراق ست لہذا جناب مستطاب سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم مامور شدند بطلب زیادتہ در علم لقولہ او سبحانہ قل رب زدنی علما ونیز دعامی فرمودند رب زدنی فیک تحیرا و اسماء جناب مستطاب حق سبحانہ وتعالی را نیز نہایتی نیست پس علم ہر اسمی کہ پیدا میشود انسان کامل را ومشاہدہ حق تعالی در آن اسم حاصل آید او را طالب معرفت باسم دیگر پیدا آید پس انسان کامل ہمیشہ در تشنگی می باشد و دریا ہای معرفت فرو می برد و تشنگی او زائل نمی شود و در حدیث شفاعت واقع است کہ الہام میکند مرا اللہ تعالی اسمائیکہ علم کسی بآن اسمائے نرسیدہ است پس یاد کنم اللہ تعالی را بآن اسماء و شفاعت کنم امت را و شیخ اکبر قدس سرہ میفرمایند کہ شفاعت کہ موجب فضل بر اولین وآخرین ست ہمین وجہ است کہ این علم حاصل شود کہ کسی را حاصل نیست و مخفی مباد کہ حقیقت الٰہیہ جامع جمیع صفات و اسماء است و اسماء غیر متناہی اند و علم غیر متناہی محال ست بر تفصیل پس معرفت حقیقت الٰہیہ بتفصیل محال ست و نیست ممکن مگر علم حقیقت الٰہیہ بوجہی کہ جمیع اسماء معلوم شود باجمال و تفصیل آن غیر واقف بحد ست یعنی حدے ندارد کہ آنجا بایستد لہذا کامل در علوم الٰہیہ ہمیشہ در سیر ست و تشنگی او مرتفع نمی شود۔

جوہر در بیان آنکہ انسان را سہ نوع ممات است۔ انسان را سہ نوع ممات است اول در ہر طرفۃ العین بحسب اقتضای ذاتی ممکن کہ لازم امکانیت است و تمامت موجودات درین موت بحسب اقتضای ذاتی ممکن در ہر طرفۃ العین با انسان شریک اند دوم ممات اختیاری کہ مخصوص نوع انسانی است و این موت عبارت از فنای جمیع ہوای نفس و اعراض از لذات جسمانی و تشہیات نفسانی و مقتضیات طبیعت و شہوت است و در اصطلاحات صوفیہ مخالفت نفس را موت احمر خوانند و موتوا قبل ان تموتوا اشارت باین موت اختیاری ست سوم ممات اضطراری و آن عبارت از قطع تعلق روح ست از بدن و این موت شامل جمیع حیوانات ست و حیات نوع انسانی نیز سہ گونہ است اول حیاتی ست کہ در ہر طرفۃ العین تجلی نفس رحمانی و امداد فیض وجودی متواتر می رسد و آن حیات در مقابل مماتی ست کہ در ہر زمان بحسب اقتضای ذاتی ممکن انسان و جمیع موجودات را واقع است و این شامل مراتب وجود و مخصوص نشاء ظہور ست دوم حیات ابدی قلبی کہ بواسطہ انسلاخ اضافات نفسانی و اتصاف بصفات قلبی حاصل میگردد و این حیات در مقابل ممات اختیاریست و این موت و حیات مخصوص نوع انسانی ست سوم حیات ست در برزخ مثالی ملکوتی بحسب حال مردہ و این حیات در مقابل ممات اضطراری ست

جوہر بحر العلوم مولانا عبد العلی قدس سرہ در رسالہ خود میفرمایند کہ ارواح دو قسم اند قسمی با بدان تعلق ندارند بحسب تصرف و تدبیر چنانچہ تدبیر و تصرف نفس ناطقہ در جسم ماست و ایشان را کروبیان گویند و ایشان نیز دو قسم اند قسمی آنند کہ بعالم اجسام ہیچ وجہے خبر ندارند چہ اینہا مجانین اند کہ تجلیات وحدت قہرے و آتش آنہا را سوختہ از ینجاست کہ بامور بسجدہ آدم علی نبینا و آلہ و علیہ السلام نشدند شیفتگی و دیوانگی دارند در عظمت جناب مستطاب خداوند تعالی و یگانہ اند در مطالعہ جمال حضرت حق سبحانہ و تعالی و ایشان را ملائکہ مہیمنہ خوانند و قسمی دیگر آنند کہ اگرچہ بعالم اجسام تعلق ندارند بنحوے کہ ہر فرد ایشان مدبر بر جسمے از اجسام باشد چنانکہ روح زید کہ مدبر جسم زید است و در شہود و قیومیت شیفتہ و متحیر اند اما ایشان حجاب بارگاہ الوہیت اند و وسائط فیض ربوبیت و فیض حضرت اقدس و اعلی بر دو قسم است فیض وجہ خاص و فیض سلسلہ ترتیب فیض وجہ خاص عبارت از فیضے است کہ بے واسطہ غیر در دل بندہ از جناب حق سبحانہ و تعالی از ان حیثیت کہ وی سبحانہ و تعالی ساریست در قالب فائز شود و فیض سلسلہ ترتیب عبارت از فیضے ست کہ بواسطہ حجاب مذکور باشد و ایشان را ملائکہ جبروتیہ خوانند و رئیس ایشان فرشتہ است کہ او را روح اعظم خوانند و باعتبار دیگر او را قلم اعلی گویند کہ اول ما خلق اللہ القلم و باعتبار دیگر عقل اول کہ اول ما خلق اللہ العقل و این روح اعظم در صف اول این طائفہ است و روح القدس کہ او را جبرئیل خوانند در صف اخیر ایشان است و قسمی دیگر آنند کہ بعالم اجسام تعلق دارند باعتبار تدبیر و تصرف ہر یکے در یک جسمی و ایشان را روحانیان گویند و ایشان نیز دو قسم اند قسمے آنند کہ در سماویات تصرف میکنند و ایشان را ملکوت اعلی خوانند و قسمی دیگر آنند کہ در ارضیات تصرف میکنند و ایشان را ملکوت ادنی گویند و بر ہر چیزے ملکی موکل است و در حدیث شریف وارد شدہ مالک الجبال و مالک الریح و مالک الرعد و ملک البرق و ملک السحاب تا جمال فسبحان الذی بیدہ ملکوت کل شی نقاب بر بندند از انہمنی بہ تحقیق نتوان دانست و ارواح ناری کہ ایشان را جن و شیاطین خوانند از جنس ملکوت اسفل اند و بعضی از ایشان بر نوع انسانی مسلط کردہ اند و ابلیس رئیس ایشانست و بعضی از ایشان قابل تکلیف اند و میان اطبا بومی و بیش ائمہ طریق و سادات تحقیق در حقیقت و ماہیت ایشان اختلاف بسیار است و ہر یکے از مقام خود خبرے دادہ اند و شرح آن دراز ست

جوہر در حفظ مراتب وجود قدوۃ المحققین صاحب تحفۃ المرسلہ الی النبی صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم میفرمایند ان اسماء مرتبۃ الالوہیۃ لا یجوز اطلاقہا علے مراتب الکون و الخلق و کذا لا یجوز اطلاق اسماء مراتب الکون علی مرتبۃ الالوہیۃ بدرستی کہ اطلاق

کردن نامہاء مرتبہ الوہیت بر مرتبہ کون و خلقت روا نیست و ہمچنین عکس آن و ترک این رعایت زندقہ (بے دین شدن ۱۲) و الحاد است نزد محققان و حضرت شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در لوائح می فرمایند کہ حقیقت وجود اگرچہ بر جمیع موجودات ذہنی و خارجی مقول و محمول می شود اما او را مراتب متفاوت ست بعضہا فوق بعض و در ہر مرتبہ او را اسامی و صفات و نسب و اعتبارات مخصوصہ است کہ در سائر مراتب نیست چون مرتبہ الوہیت و ربوبیت و عبودیت و خلقیت (جمع اسماست و اسما جمع اسم ۱۲) پس اطلاق اسامی مرتبہ الوہیت مثلاً چون اللہ و رحمن و غیرہما بر مراتب کونیہ عین کفر و محض زندقہ باشد و ہمچنین اطلاق اسامی مخصوصہ مراتب کونیہ بر مرتبہ الوہیت غایت ضلال و نہایت خذلان رباعی

اے بردہ گمان کہ صاحب تحقیقی (گمراہی ۱۲)	و اندر صفت صدق و یقین صدیقی (بے ہمرہی ۱۲)
ہر مرتبہ از وجود حکمے دارد	گر حفظ مراتب نکنی زندیقی

جوہر عالم را سہ موطن ست یکی تعین اول و درین موطن نام اجزاے عالم شیون می گویند دوم تعین ثانی ست و درین محل نام آن اعیان ثابتہ می دارند سوم خارج ست و درین محل باعیان خارجیہ می نامند و عالم را خیال ازان جہت گویند کہ با موجودات خیالی شریک ست درین کہ وجود حقیقی ندارد و او را جز در علم راہ و او را کہ ظہور و نمود نیست

جوہر حضرت شیخ محب اللہ قدس سرہ میفرمایند کہ وجود اضافی کہ وجود عالم ست موہوم محض است و وجود حقیقی و موجود حقیقی حضرت حق تعالی است و بس پس درمیان نماند مگر وجود واحد حقیقی پس کجا گنجائش اینکہ واجب تعالے کلی باشد چہ جاے کلی طبعی کہ ممتنع الوجود است در خارج۔

جوہر بدانکہ ہرچہ متعین باشد و ممتاز از غیر اصلی دارد پس ناچار است ہر موجود را از حقیقت خود و آن حقیقت را از مبداء خود کہ حقیقۃ الحقائق باشد پس تمام نشود و منقطع نگردد سوال مگر ہنگامیکہ منجر شود و سخن بسوے مبداء حقیقی کہ اصل باشد یعنی آنکہ تعین نداشتہ باشد و ممتاز نگشتہ از ہیچ موجودے

جوہر چون وجود واحد مطلق در مراتب تنزلات تجلی فرمود متعین بہ تعین شد و مقید گشت آن مقید را جزئے و مطلق را کلی گویند و مطلق شامل مقید است و کلی شامل جزئیست و مقید جزئے از جہت تقیدے کہ دارد محجوب از کلی ست و نسبت اشیاء موجودہ متعینہ با وجود مطلق کہ حق عبارت ازوست نسبت جزئیات ست با کلی

جوہر وجود موجودات از حیثیت نسب و اسما کثیر است و از حیثیت ذات کہ وجود است واحد ست چہ غیر از وجود عدم است ذات واحد باعتبار تکثر نسب و صفات متکثر نمیگردد و نمود کثرت در اسماست نہ در ذات

جوہر تعیین معین کردن و مخصوص نمودن چیزے را از میان چیزہا و تعین مخصوص شدن چیزی از میان چیزہا و گاہی مراد از ہستی و وجود نیز باشد۔ اطلاق بالکسر روان کردن و رہا کردن از بند و کشادن و گفتن و شکم راندن۔ تقیید قید کردن و بند نمودن

جوہر مراد از صور خیالی موجودات کونی ست کہ آنرا نفوس وہمی نیز گویند و عالم را خیالی ازین حیثیت گویند کہ با موجودات خیالی شریک ست در ینکہ وجود حقیقی ندارد و او راجز در علم و ادراک ظہور نمود نیست چنانکہ گذشت و وجود در جمیع موجودات مشہود می شود

جوہر تعین مخصوص شدن چیزے از میان چیزہا و گاہ مراد از ہستی و وجود نیز باشد کما قیل تعین صفت تعین است و صفت عین موصوف است من حیث الوجود اگرچہ غیر اوست من حیث المفہوم ولذا قیل التوحید للوجود والتمیز للعلم

جوہر شیخ نورالدین عبدالرحمن جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ موجود حقیقی یکے بیش نیست و آن عین وجود حق و ہستی مطلق است اما او را مراتب بسیارست اول مرتبہ لاتعین و عدم انحصار ست و اطلاق از ہر قید و اعتبارات و ازین حیثیت منزہ است از اضافات نعوت و صفات و مقدس ست از دلالت الفاظ و لغات نہ نقل را در نعت جلال او زبان عبارت ست و نہ عقل را بکنہ کمال او امکان اشارت ہم ارباب کشف از ادراک حقیقتش در حجاب و ہم اصحاب علم از امتناع معرفتش در اضطراب غایت نشان او بی نشانی ست و نہایت عرفان او حیرانی و مرتبہ ثانیہ تعین اوست بہ تعیین جامع مر جمیع تعینات فعلیہ وجوبیہ الہیہ را و جمیع تعینات انفعالیہ امکانیہ کونیہ را و این مرتبہ مسمی است بہ تعین اول زیرا کہ اول تعینات حقیقت وجود ست و فوق او مرتبہ لاتعین ست لاغیر و مرتبہ ثالثہ احدیت جمع جمیع تعینات فعلیہ موثرہ است و این مرتبہ الوہیت است مرتبہ رابعہ تفصیل مرتبہ الوہیت است و آن مرتبہ اسماء و حضرات الشان ست و اعتبار این دو مرتبہ از ظاہر وجود است کہ وجوب وصف خاص اوست و مرتبہ خامسہ احدیت جمع جمیع تعینات انفعالیہ است کہ از شان الشان ست تاثر و انفعال و این مرتبہ کونیہ و امکانیہ است و مرتبہ سادسہ تفصیل مرتبہ کونیہ است کہ مرتبہ عالم ست و عروض این دو مرتبہ باعتبار ظاہر علم ست کہ امکان از لوازم اوست و آن تجلی اوست بر خود بصور حقائق و اعیان ممکنات پس فی الحقیقت وجود یکی بیش نیست کہ در جمیع مراتب و حقائق ساریست و وی درین مراتب و حقائق عین این مراتب و حقائق ست چنانکہ این مراتب و حقائق در وی عین وی بودند حیث کان اللہ ولم یکن معہ شئی سوی حق را شمر جدا ز عالم زیرا کہ عالم ہمہ در حق ست و حق

جز عالم نیست۔ در موضع دیگر مراتب را منحصر در پنج مرتبہ داشتند و مرتبہ اول را تعین اول گفتہ مراتب تعینات
و تنزلات را شمردہ اند پس منافی این سخن نباشد کہ درین قسم مرتبہ الٰہی را دو قسم ساختہ اند یکی قسم مرتبہ ذات الٰہی ست
و دیگرے تفصیل این مرتبہ کہ مرتبہ تمیز اسماء و صفات است از یکدیگر و ہمچنین مرتبہ امکانی را دو قسم اعتبار کردہ
یکی احدیت جمع جمیع ممکنات و دیگرے تفصیل آن مرتبہ و چون در حقیقت ہمین مرتبہ امکانی ست کہ در کون
ظہور یافتہ این ظہور کونی را علیحدہ نشمردہ و می تواند بود کہ مراد از مرتبہ سادسہ کہ تفصیل مرتبہ خامس ست و چون
افرادی کونی باشد و مرتبہ علم بحقائق ممکنات و اعیان ثابتہ تمام داخل مرتبہ خامسہ باشد چرا کہ وجود عینی را مرتبہ
تفصیل است و علم را نظر مرتبہ اجمالی قولہ حق را جدا شمر ز عالم الخ یعنی عالم در حق باعتبار تعین اول عین
اوست و تمائز اصلا نیست دران مرتبہ میان حق و عالم بلکہ در مرتبہ تعین مثالی نیز عین ست چرا کہ تعدد
وجودی دران مرتبہ نیست و حق در عالم یعنی باعتبار مرتبہ ظہور در عالم عین عالم ست چرا کہ ظاہر باعتبار
ظہور عین مظہر ست میان مظہر و ظاہر دران مظہر مغایرت اصلا نیست چنانکہ مصنف فرمودہ کہ وسے
درین مراتب و حقائق عین مراتب و حقائق است چنانکہ این مراتب و حقائق در وی عین وسے

بود ز حیث کان اللہ و لم یکن معہ شیئے

جوہر وجود در تنزلات است ای ظہورات بحسب تعینات کہ آنرا شیون ہویہ ذاتی گویند از ان
روی کہ آن شیون کائنہ در ذات ست و تصریح بلفظ ہو فی قولہ تعالیٰ کل یوم ہو فی شان و مثال

ان شیون در محسوسات چون خفای شجر در نوات

خستہ خرما یعنی تخم خرما

جوہر کون عبارت از وجود عالم است ازان روی کہ عالم ست نہ باین اعتبار کہ حق ست پس بمعنے
مکون بود و کون جامع وجود انسان کامل ست کہ آن آدم است۔ آدم و عالم را دو اعتبار است یکے
من حیث ذاتہ و آن نبود و پیدا شد و یکی من حیث الوجود المطلق کہ ساری ست در کل کہ باہمہ کس
و ہمہ چیز انس میگیرد و باین اعتبار اشتقاق انسان از انس باشد و شاید کہ اشتقاق او از نسیان باشد

کہ چون بہ بعضے از انچہ شامل ست مشغول میشود از بعضی دیگر غافل میگردد

جوہر وجود ہر موجود من حیث الحقیقت عین وجود موجودات دیگر ست و از حیثیت تعین غیر است
و امتیاز ہر موجود وسے از ما عداہ خود بخصوصیت نسبت و صفت خاص ست یعنی ہر شی مظہر اسمی خاص است
از اسمائے الٰہیہ چہ اسم عبارت از ذات بانسبت خاص ست و نسبت و صفت تابع ذات اند غیر حق را وجودی نیست
جوہر جمیع موجودات از روی محض حقیقت وجود عین حق است سبحانہ و تعالیٰ و من حیث التعین غیر او
جوہر بدانکہ حق تعالیٰ با کل واحد از اعیان کہ ظلال حق تعالیٰ اند ہمچنانست کہ نور بہ نسبت

بازجاجہ کہ نمایندگی الوان نور بحسب الوان زجاج است کہ حجاب اوست وفی نفس الامر نور را لونی نیست تا اگر زجاج صافی ست وسفید نور دروی صاف وسفید نماید واگر زجاج کدر است وبالون نور دروی کدر وبالون نماید ودرحقیقت نور نہ رنگ دارد ونہ کثیف است حضرت حق تعالی واحد حقیقی ست منزہ ازصورت وصفت ولون وشکل درحضرت واحدیت وہم اوست کہ درمظاہر متکثرہ بصور مختلفہ ظہور و بروز کردہ است بحسب اسما وصفات وتجلی اسمائی وصفاتی وافعالی خود را بخود عرضہ کردہ لاتدرکہ الابصار وہو یدرک الابصار خلاصہ کلام این کہ حق را تشبیہ کردہ است بنور وحقائق واعیان موجودات را بزجاجات متنوعہ متلونہ وظہورات حق تعالی بالوان مختلفہ متظاہر وہو تعالے منزہ ومتعال عن الشکل والوضع واللون واین سخن کہ گفتہ اند لون الماء لون انائہ حکایتی ازحقیقت این صورت است۔ از نصوص الخصوص فی شرح الفصوص

جوہر بدانکہ عالم بجمیع اجزاء خویش اعراض است ومعروض وجود جناب حق سبحانہ وتعالی وعرض آنرا گویند کہ درموجودیت خود محتاج بغیر باشد چنانچہ رنگہا وبوہا ونزد متکلمین حرکت وسکون والوان اعراض اند معروض جواہر واجسام کہ بے اجسام این چیزہا ظاہر نتوانند شد ونزد محققین جواہر نیز اعراض اند معروض وجود جناب حق سبحانہ وتعالی کہ قیام جمیع موجودات بی آن متصور نیست

جوہر کثرت واختلاف صور امواج بحر را متکثر نگرداند وتعدد اسما مسمی را متعدد نکند دریا نفس زند بخارش گویند ومتراکم شود ابرش خوانند فرو چکد بارانش نام نہند روان شود سیل گویند صاحب لمعات قدس سرہ میفرمایند کہ نہایت کار آنست کہ محب محبوب را آئینہ خود بیند وخود را آئینہ او۔ یعنی نہایت سفر ممکن آنست کہ ہستی واجب را آئینہ خود بیند وہستی خود را آئینہ واجب۔ بحکم المومن مرآت المومن

جوہر بدانکہ چنانچہ سایہ را بخود وجودے نیست عالم را نیز بخود وجودی نیست وچنانچہ سایہ تابع وجود شخص است عالم نیز تابع وجود حضرت حق تعالی ست چراکہ مظہر اسما وصفات اوست واسما وصفات لازم او بل عین ذات اوست

جوہر اشیا عبارت ست از تعینات کہ وجود بآن تعینات متعین شدہ ویا عبارت ست از وجود کہ متعین باین تعینات گشتہ بہر تقدیر وجود اشیا بی تعینات صورت نبندد

جوہر بروز وکمون از مقتضیات کمال ذاتی است وظہور وحدت بنفس کثرت وبازگشت کثرت بوحدت ہم از آثار نفس رحمانی ست۔ گلشن راز

جوہر دربیان آنکہ حقائق اشیا عبارت ست از تعینات وجود مطلق درمرتبہ علم۔ شیخ

نورالدین عبدالرحمن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات میفرمایند کہ حقائق اشیا عبارت است از تعینات وجود مطلق در مرتبہ علم و وجودات اشیا عبارتست از تعینات او در مرتبہ عین پس حقائق اشیا و وجودات ایشان از حیثیت محض حقیقت وجود عین یکدیگر و عین وجود مطلق باشند و تمائز و تغائر بالکلیہ مرتفع باشند و از حیثیت تعین مغائر یکدیگر و مغائر وجود مطلق نیز باشند اما مغائرت ایشان مریکدیگر را باعتبار خصوصیات ست کہ مابہ الامتیاز ایشان ست از یکدیگر و اما مغائرت ایشان مر وجود مطلق را بسبب آنست کہ ہریک از ایشان تعینی ست مخصوص مر وجود واحد را کہ مغائر است مر سائر تعینات را و وجود مطلق مغائرست مر کل را و مر بعض را بلکہ در کل عین کل ست و در بعض عین بعض و منحصر نیست در کل و در بعض پس غیریت او باعتبار اطلاق باشد از کلیت و بعضیت و از اطلاق نیز فافہم

جوہر موجودات ممکنہ کہ بعالم موسوم ست کل است زیراکہ دو جزو دارد یک جزو او وجود است کہ تغیر و تبدل اصلا بر وراہ نیابد و یک جزو دیگر تعین کہ امر عرضی ست بمقتضاے ذاتی خود ہر لحظہ نیست میگردد و موجودات ممکنہ در حقیقت از ترکیب وجود و عدم باز دید گشتہ از امور اجتماعیہ است و وجود امور اجتماعی عرض ست زیراکہ نبود و پیدا شد و عرض بر حسب عدمیت ذاتی کہ دارد علی الدوام طالب و ساعی ست بسوی مرکز خود کہ عدم است و ہیئت اجتماعی از جملہ اجزاو مرکب ست و مرکب بانعدام ہر جزو معدوم میشود و متقررست کہ عرض دو زمانہ باقی نمیماند

جوہر قدیم و محدث کہ واجب و ممکن است از ہم جدا نیستند علی الدوام قدیم را بصور محدثات ظہور است پس قدیم را کہ حق ظاہر مراد ست حق گویند و محدث را کہ حق مظہر مراد ست عالم خوانند

جوہر ممکنات عبارت از ظہور تجلی حق ست بصورت ایشان پس ممکنات قطع نظر از تجلی حق بصورت ایشان کردہ عدم اند پس از امور اعتباریہ اند و وجود خیالی و وہمی دارند

جوہر شیخ نورالدین عبدالرحمن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات میفرمایند رباعی

ای آنکہ بفہم مشکلاتے منسوب	در نسبت امکان و وجوبی محجوب
امکان صفت ظاہر علم ست بحسب	مخصوص بظاہر وجود ست وجوب

باطن وجود عبارتست از مرتبہ لاتعین و تجرد از مظاہر و ظاہر وجود اشارت ست بمراتب تعینات کلیہ و جزئیہ وجوبیہ و امکانیہ و گاہی باطن وجود گویند مراد از ان مرتبہ صور علمیہ و اعیان ثابتہ باشد و وقتی کہ گویند وجوب صفت ظاہر وجود ست مراد بظاہر وجود صور علمیہ و اعیان ثابتہ باشد گاہی ظاہر وجود میگویند در مقابلہ باطن وجود کہ مرتبہ لاتعین و تجرد از مظاہر است و چنین مراد بظاہر وجود مراتب تعینات

کلیه و جزئیه وجوبیه و امکانیه است و گاهی ظاهر وجود میگویند در برابر باطن وجود که صور علمیه و اعیان
ثابته است و چنیند مراد بوی حیثیت عالمیت حضرت وجود ست زیراکه چون حضرت وجود بر خود تجلی کند
بذات خود و شیون و اعتبارات ذات خود لاشک او را دو حیثیت پیدا میشود حیثیت عالمیت و
حیثیت معلومیت که صور علمیه و اعیان ثابته است باطن و پوشیده است در ذات عالم و ذات عالم
نسبت بآن ظاهر چنانکه اینمعنی را در خود و امثال خود باز می یابیم و بس ظاهر ست که هر یک ازین حیثیتین مذکورتین
را اگرچه تمائز بین العالم والمعلوم بمحض اعتبار باشد اقتضاے چند خاص است چون وحدت و وجوب
و احاطه و تاثیر مر عالمیت را و مقابلات این امور اعنی کثرت و امکان و محاطیت و تاثر مر معلومیت
را پس وقتی که گویند وجوب صفت ظاهر وجود ست مراد بآن ظاهر وجود باشد بمعنے ثانی نه بمعنی
اول چه ظاهر وجود بمعنی اول شامل ست مر همه تعینات وجوبیه و امکانیه را چنانکه گذشت پس
صفت وجوب شامل جمیع تعینات ظاهر وجود بمعنی اول نباشد و متبادر از نسبت وجوب بوے
شمول است و مراد بظاهر علم صور علمیه و اعیان ثابته است که از لوازم ایشان ست صفت امکان
که عبارتست از تساوی نسبت ایشان بظهور و بطون که معبر میشوند بوجود و عدم خارجی و باطن
ظاهر علم عین وجود ست که شامل شیون و اعتبارات ست و من حیث ظاهرها تمیز نسبتی واقع فافهم فانه سر مبهم

جوہر در تجدد امثال شیخ نورالدین عبدالرحمن جامی قدس سره در لوائح میفرمایند که شیخ اکبر
قدس سره در فص شعیبی میفرمایند که عالم عبارتست از اعراض مجتمعه در عین واحد که حقیقت هستی ست
و آن متبدل و متجدد میگردد مع الانفاس و الآنات در هر آنی عالم بعدم میرود و مثل ان بوجود
می آید و اکثر اهل عالم ازین معنی غافل اند کما قال الله تعالی بل هم فی لبس من خلق جدید
و میفرمایند که عالم بجمیع اجزائه نیست مگر اعراض متجدده متبدله مع الانفاس و الآنات که در عین
واحد جمع شده اند و در هر آنے ازین عین زائل می شوند و امثال آنها بوی ملتبس میگردند پس
ناظر بواسطه تعاقب امثال در غلطی افتد و می پندارد که آن امریست واحد مستمر رباعی

بحریست نه کاهنده و نه افزاینده	امواج برو رونده و آینده
عالم که عبارت از همین امواج ست	نبود دو زمان بلکه دو آن پاینده

و می فرمایند که ارباب کشف و شهود می بینند که حضرت حق تعالی در هر نفسی متجلی ست به تجلی دیگر
و در تجلی او اصلا تکرار نیست یعنی در دو آن بیک تعین و بیک شان متجلی نمیگردد بلکه در هر نفسے
بتعین دیگر ظاهر می شود و در هر آنے بشانی دیگر تجلی می کند رباعی

ہستی کہ عیان نیست دو آن در شانی	در شان دگر جلوہ کند ہر آنے
این نکتہ بجو ز کل یوم ہو فی شان	گر بایدت از کلام حق برہانے

وسر درین آنست کہ حق سبحانہ وتعالی را اسماء متقابلہ است بعضی لطیفیہ وبعضی قہریہ وہمہ دائما درکارند تعطیل برہیچ یکی جائز نہ پس چون حقیقتی از حقائق امکانیہ بواسطہ حصول شرائط وارتفاع موانع مستعد وجود گردد رحمت رحمانیہ او را دریابد وبروی افاضہ وجود کند وظاہر وجود بواسطہ تلبس با آثار واحکام آن حقیقت متعین گردد بتعین خاص ومتجلی شود وبحسب آن تعین بعد از ان بسبب قہر احدیت حقیقی کہ مقتضی اضمحلال تعینات وآثار کثرت صوری است از ان تعین منسلخ گردد ودر ہمان آن انسلاخ بمقتضای رحمت رحمانیہ بتعین دیگر خاص کہ مماثل تعین سابق باشد متعین گردد ودر آن ثانی بقہر احدیت مضمحل گردد وتعین دیگر برحمت رحمانیہ حاصل آید وہکذا الا ماشاء اللہ پس در ہیچ دو آن بیک تعین تجلی واقع نشود ودر ہر آن عالم بعدم میرود ودیگرے مثل آن بوجود می آید اما محجوب بجہت تعاقب امثال وتناسب احوال مے پندارد کہ وجود عالم بریک حال است ودر ازمنہ متوالیہ بریک منوال دہم در لوائح میفرمایند رباعی

انواع عطا گرچہ خدا مے بخشد	ہر اسم عطیہ جدا مے بخشد
در ہر آنے حقیقت عالم را	یک اسم فنا یکے بقا مے بخشد

خواجہ ابوالوفا خوارزمی میفرمایند کہ چون اقل اجزا از زمان منقسم بدو آن است در یک آن ایجاد حاصل می شود ودر آنے دیگر اعدام منافات سخن خواجہ ابوالوفا وسخن مصنف ظاہر است وبر سخن مصنف این شبہہ می آید کہ ایجاد واعدام دو امر ست کہ بعد از دیگری متحقق می شود پس چگونہ ہر دو در یک آن کہ قسمت پذیر نیست وجود توانند یافت در توفیق بین الکلامین ودفع شبہہ می توان گفت کہ مراد مصنف از لفظ آن نہ آنی ست کہ میان علماء مشہور ست وقسمت پذیر نیست بلکہ مراد از ان زمانی ست کہ اقصر زمانہا ست منقسم بدو آن وآن بدین معنی درمیان این طائفہ شائع است

جوہر در تجدد امثال محققان صوفیہ صافیہ میفرمایند کہ ہر آن عالمی بعدم میرود وعالمی بوجود می آید واینرا تجدد امثال گویند عالم را دو وجہ است وجہی ست بسوی نفس خود ووجہی ست بسوی اصل ورب او پس ممکن از حیثیت نفس خود معدوم ست ونیست وجود او مگر از حیثیت وجہ دوم کہ وجہ رب او باشد پس ہر آن موجود ست ومعدوم عدم از حیثیت ذات ووجود از حیثیت رب موجودات ممکنہ کل است زیراکہ یک جزو او وجود ست وجزو دیگر تعین ہر جزوے کہ از کل فانی ونیست گردد بے شبہہ با نعدام جزو انعدام کل لازم آید ہر لحظہ جزو تعین بحسب عدمیت ذاتی نیست میگردد علی الدوام بحسب اقتضاء شیونات ذاتیہ حق تعالی کہ صفات وافعال اند ظاہر

برصورت جمیع مظاهر عالم میگردد ذات حق سبحانه وتعالی باعتبار صفات واسما مقتضی مظهر ست که احکام آن
صفات واسما دران مظهر بکمال ظهور رسد چنانچه وجود عالم بحق ست وظهور حق بعالم

جوهر نزد اهل تحقیق مقرر است که در تجلی حضرت حق تعالی تکرار نیست یک شان او سبحانه را ثبوت وبقا در دو آن نه در هر آن شانی بعدم میرود وشانی دیگر مثل او بوجود می آید لهذا مظاهر در هر آن موجود شوند وباز معدوم گردند زیراکه تجلی جلال در هر آن از موجودات سلب وجود میکند وتجلی جمال در همان آن اضافه وجود نماید. هر نفس در عالم حشر ونشر ست حشر بمعنی جمع است ونشر بمعنی بسط و اظهار ست یعنی بسبب آنکه هر لحظه تعینات عالم نیست میگردد ورجوع بوحدت حقیقی می نماید وهمه اشیا شئی واحد میگردد حشر است یعنی جمع است وتفرقه نمی ماند وباعتبار تتالی وتوالی فیض رحمانی وامداد وجودی وشیونات ذاتی وتجلیات اسمائی چون آن حقیقت واحده هر لحظه وهر دم بصورت جمیع کثرات وتعینات عالم ظاهر می گردد نشر ست که عبارت از بسط واظهار ست چه پیوسته از کثرت بوحدت میرود واز وحدت بکثرت می آید پس دائما در جهان این عروج ونزول که متلازم حشر ونشر ست واقع ست هر موجودے عبارت از وجود وتعین ست وهر موجود باعتبار تعین غیر موجود دیگر ست ووجود که جزء هر موجود ست شامل جمیع موجودات است

جوهر عالم در هر آن در خلق جدید ست چون اعراض جوهر واحد اند واعراض متبدل اند در هر زمان با بقاء جوهر قال الجنید ان المحدث اذا قرن بالقدیم لم یبق له اثر یعنی بدرستیکه ممکن محدث
هنگامے که مقرون شود بواجب قدیم باقی نماند آن محدث را اثری

جوهر مقتضاء اسماء الٰهی آنست که عالم علی الدوام هست ونیست باشد زیراکه موجد ومحیی ومبدی ورحمن ومنعم ومصور وخالق وقیوم وامثال ذلک اقتضاء وجود موجودات وظهور مظاهر می نمایند ومعید ومیت وضار وقهار وقابض وفرد وواحد اقتضاء عدمیت وخفاء مظاهر می کنند همیشه موجودات در خلق جدید ست وهر لحظه آفرینش دیگر ووجود تازه می یابد ودر هر طرفة العین ایجاد واعدام دیگر واقع ست اگرچه از غایت سرعت انقضاء وتجدد فیض رحمانی درنمی یابند از غایت سرعت انقضاء وتجدد الیشان انعدام وایجاد که علی الدوام الیشان را واقع ست مدت عمر خلق ممتد ودراز می نماید وادراک آن ایجاد واعدام که هر طرفة العین می باید

جوهر صاحب مثنوی معنوی قدس سره می فرمایند

صورت از بے صورتی آید برون ‌‌‌ باز شد کانا الیه راجعون
پس ترا هر لحظه مرگ ورجعتے ست ‌ مصطفی فرمود دنیا ساعتی ست
هر نفس نو می شود دنیا و ما بے ‌ خبر از نو شدن اندر بقا

سرعت تجدد رحمانی بنوعی نیست که ادراک رفتن و آمدن نمیتوان کرد بلکه آمدن عین رفتن ہست و رفتن عین آمدن اشیا آناً فاناً از مقتضیات امکانیه ذاتی نیست میشوند و بفیض تجلی حق ہست میگردند بواسطه سرعت تجدد فیض رحمانی در نمیتوان یافت که در ہر نفس ہر آن ممکنی نیست میگردد و ہست میشود زیراکه میان وجود و عدم او زمان متخلل نمیگردد تا عدمیت او ملحوظ شود بلکه علی الدوام فیض وجودی متصل است که احساس عدمیت نمیتوان نمود فلهذا علی الاتصال وجود واحد می بیند۔ وجود ممکنات عبارت از ظهور حق است بصورت الشان جوہر صور ہمه کائنات در ہر آن متبدل می شود که در ہر آن صورتے معدوم می شود و صورت آخر دران آن موجود می شود با وحدت عین و این نیست که یک صورت باقی باشد در دو آن لیکن چونکه صورت زائله شبیه صورت حادثه است حس این تبدل را نمی یابد و گمان برده می شود که همون صورت مستمره است و شیخ اکبر قدس سره فرموده بعد ذکر حال که بر عارف می شود که انجا سر لیست در آن نیست که حال نعت الٰہی ست بجهت افعال او سبحانه و توجهات او سبحانه بر کائنات اگرچه آن نعت واحد العین لیکن از تعلق بکائنات متعدد شد و الله تعالیٰ ہر وقت در شانی ست چنانکه فرموده کل یوم هو فی شان و اصغر ایام زمان فرد غیر منقسم است پس می باید که دران زمان فرد در شانی باشد و در زمان فرد دیگر در شان دیگر پس در ہر آن در شانی باشد که آن شان در زمان دیگر نباشد و این شیونها متجدده احوال مخلوقات است آنرا بقا در دو زمان نیست چنانکه متکلمان در اعراض می گویند و این احوال اعراض مخلوقات است و الله تعالیٰ خالق این احوال است بتوجهات اراده که مصاحب است حضرت کلمه کن را پس ہمیشه اراده متوجه میگردد و این عین توجه است و ہمیشه است کلمه کن ہمیشه تکوین است و در حق سبحانه در حق خلق الی غیر النهایت انتهی این کلام مستطاب ناطق ست باینکه این شیون متجدده احوال مخلوقات است و این شیون را بقا نیست در دو آن پس معلوم شد که این مخلوقات قدر مشترک است و بعد آن تصریح فرمود که محل این احوال باقی ست اگر این احوال متوالی نمی بود پس محل این احوال باقی نمی بود پس محل این احوال قدر مشترک ست پس بدانکه آن قدر مشترک اعیان ثابته ممکنات که بوی وجود در انه شمیده اند و دوران حق که وجود ہست ظاهر می شود بحسب قابلیت محل که عین ثابت است صورت میگردد این صورت که عین وجود حق است متجدد می شود در ہر آن و این وجودات ظاهره در ضمن ممکن متجدد و مراد است از احوال متجدده و ظاهر است که اگر این احوال ظهور نیابد در اعیان اعیان را وجود و بقا نباشد که آن مع وجود نیست مگر بظهور درین وجودات متجدده و اگر زیاده بیان خواهی بشنو که عین ثابت ہر کائن اگرچه ثابت و متمیز است لیکن فی حد ذاته آنرا وجود نیست بلکه معدوم است و نیست وجود مگر مستعار و آن

وجود ذات حق ست کہ در وی متجلی می شود و تجلی حق را بقا نیست و تکرار نیست کہ کل یوم ھو فی شان، در ہر آن بشان دیگر است پس در عین ثابت ہر کائن در ہر آن از وجود ظاہر میشود و صورت میگردد و در آن ثانی وے آن وجود و آن صورت زائل می شود از ان عین و نحو دیگر از وجود و صورت دیگر ظاہر میشود و قدر مشترک در میان این زائلات و کائنات عین ثابت ست کہ حقیقت شخصیہ است پس حقیقت شخصیہ مکلف باقی ست و اوست مطیع و عاصی و اوست مثاب و معذب پس ساقط شد آنچہ کہ توہم کردہ می شود کہ بر قول تجدد امثال عاصی و معذب یک نمی ماند بلکہ تعذیب ظلم کردہ و قول اللہ تعالے بل ہم فی لبس من خلق جدید اشارہ باین تجدد امثال است یعنی بلکہ آن کافران بلکہ ہمہ محجوبان در التباس اند از پیدائش نو یعنی بخلق جدید شعور نمیدارند بسبب بودن امثال و اشباہ چنین فرمودہ اند ملک العلما در شرح مثنوی معنوی کہ آنرا پیدا می کند اللہ تعالی در ہر زمان در دنیا و آخرت و این اصل اصول ست پس وقتیکہ اللہ تعالے احوالے را در مخلوق پیدا نمود آن حال در زمان فرد موجود گشت و در زمان دیگر معدوم گشت و این عدم صفت ذاتیہ وی است و او صلوح وجود نداشت مگر در زمان فرد کہ موجود شد و در ان زمان دیگر ارادہ صلوح و استعداد رفت پس این عدم آن حال را بنفسہ است و محل حال را بقا نیست مگر بآن حال یا مثل وی یا بہ ضد وی و مفتقر ست این محل بسوی رب خود در بقاء خود پس پیدا میکند در محل مثال احوال یا اضداد احوال را پس وقتیکہ موجود شوند امثال تمثل میگیرد کہ حال او باقی ست و چنین نیست در واقع وقتیکہ ثابت شد کہ حق سبحانہ و تعالی در ہر زمانے در شانی ست از توجہ الٰہی ست و حق سبحانہ را تعریف کردہ است کہ خود بنفس خود محول میگردد در صور پس ہر شانے کہ حق آنرا پیدا می کند صورت اللہ است پس عالم بر صورت حق ست و ہمین ست عالم از دے کہ پیدا ساختہ است اللہ تعالی بہر احوالیکہ متوالی اند بر عالم متجدد الامثال نیست متجدد مگر بنظر وجود بمعنی آنکہ حق کہ نفس وجود ست در اشخاص عالم بشانے ظاہر می شود در ان کہ آن شان دیگر نیست بلکہ در آن دیگر شان دیگر است اما حقیقتہ شخصیت ہر شخص از اشخاص عالم پس متجدد نیست بلکہ بظہور قدر مشترک این شیون محفوظ ست بلکہ حقیقت شخصیت قدر مشترک است میان این شیون زیراکہ حقیقت شخصیت او رایحۂ وجود نہ شمیدہ مگر بظہور این شیون و این شیونات وجود اند لاغیر و نقل و حشر این شخصیت است پس تجدد و شیونات منافے حشر حقیقت شخصیت بعینہا نیست و ہمچنین حال اعمال کہ بشانیکہ ظاہر شدہ و صفت مکلف گردیدہ فانی ست لیکن آن حقائق در شیونات دیگر محفوظ اند و نقل و حشر آن حقیقت است نہ نقل آن شان خاص کہ فانی ست ملک العلما

جوہر نزد اہل کلام مقرر است کہ عرض باقی نمی ماند در دو زمان یعنی در دو آن بلکہ در ہر آن متجدد می شود یعنی عرضی کہ در آن سابق موجود بود در آن لاحق منعدم میگردد و مثلش حادث میشود با بقای حقیقت و فلاسفہ مخالف اند درین حکم و شیخ اکبر مصرح اند بآن و درین اشارہ دلیل گرفت بر آنکہ عرض را نقل متصور نیست اگر کسی گوید کہ تجدد امثال در جواہر نیز ثابت است پس نقل جواہر نیز متصور نباشد گویم کہ در تجدد امثال ظہور وجود بشانہای مختلفہ است با بقاء تشخص کہ تمیدہ است در ذات خود بوی وجود و نیست موجود مگر از ظہور وجود اما اعراض پس حقیقت تشخصیت او فانی است در ہر آن و تشخصیت دیگر موجود میگردد پس نقل اعراض ممکن نباشد و نقل جواہر ممکن باشد و باید دانست کہ اعراض اعمال بجہت آنکہ حرکات و سکنات اثر بقا ندارد پس نقل آن ممکن نباشد پس بنابر آن مقدمہ لازم نیست و نیز از مقدمہ مذکورہ امتناع نقل اشخاص اعراض لازم ست نہ حقائق اعراض و مقیدان بنقل نقل حقائق اعراض اعمال منع می کنند بوجہ مذکور۔ ملک العلما

کنز دوم

جوہر انبا خبر دادن نبوت بضمتین و تشدید واو خبر دادن و پیغمبری۔ نبا بفتح خبر۔ نبی فعیل است بمعنی فاعل اگر مشتق از نبا است کہ بمعنی خبر دادن باشد پس نبی بمعنی خبر دہندہ بود یا مشتق از نبو کہ عاود ارتفاع باشد چون مرتبہ نبی از دیگر مخلوقات ارفع و اعلی است نبی گفتند و نبی عام ست خواہ صاحب کتاب باشد یا نباشد و رسول خاص ست آنکہ صاحب کتاب باشد رسول بمعنی فرستادہ شدہ و بمعنی پیغمبر صاحب کتاب باشد بخلاف نبی کہ آن اعم ست خواہ صاحب کتاب باشد خواہ نباشد و بمعنی قاصد و پیک۔ رسل بضمتین جمع رسول بمعنی قاصد و پیغمبر۔ رسالت بکسر پیغام بردن و پیغمبری۔

جوہر بدانکہ رسول اعلی از نبی ست و نبی اعلی از ولی چہ رسول ولایت و نبوت با رسالت دارد و نبی ولایت و نبوت دارد و رسالت ندارد و ولی ولایت دارد و نبوت و رسالت ندارد۔

جوہر بدانکہ طرق انبیا منشعب است از طریق مستقیم جامع مخصوص سید عالم صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم چرا کہ جملہ انبیا نور نبوت خویش از مشکوۃ محمدی گرفتہ اند صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و صحابہ وسلم بحکم کنت نبیا و آدم بین الماء والطین پس ہر نبی کہ پیش از سید عالم صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ وسلم آمد دعوت امت بدین و طریق محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم کرد اما بحسب استعداد قوم و چون استعدادات بکمال رسید چنانچہ بران ہیچ مزیدے نبود سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم بمیان خلق آمد و ہمہ را بصراط مستقیم جامع دعوت کرد

جوہر قدوۃ المحققین حضرت شیخ ابراہیم شطاری قدس سرہ درشرح جام جہان نما مسمی بآئینہ حقائق نما یسفر باید کہ نبوت واسطہ وبرزخ است میان رسالت وولایت چون نبوت مشتق از انبا ست وانبا اخبار ست از حقائق الہیہ یعنی معرفت ذات وصفات واسماء وافعال واین اخبار دو قسم ست یکے انبار معرفت ذات وصفات واسما واین مخصوص ولایت مطلق ست خواہ از نبی بظہور آید خواہ از ولی غیر نبی ودوم جمع ان اخبار ست با تبلیغ احکام شرعیہ وتادیب باخلاق وتعلیم حکمت وقیام بسیاست واین مخصوص برسالت ست این رانبوت تشریعی می نامند واول رانبوت تعریفی خوانند ونبوت تشریفی مختتم بحضرت رسالت صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم گشت فاما تعریفی کہ لازم ولایت مطلق است باقی ست تا دور خاتم ولایت محمد مہدی وولایت اعم از نبوت ورسالت ست ونبوت اعم از رسالت واخص از ولایت زیرا کہ ہر رسول کہ ہست البتہ نبی ست وہر نبی رسول نیست وہر نبی ولی ست ولازم نیست کہ ہر ولی نبی باشد زاین اسم ولی جاری بر بندگان حق تعالی می شود بسبب تخلق ایشان باخلاق الہی وتحقق بفنار ذات وصفات وتعلق بہ تقا بعد الفنا وصحو بعد المحو۔

(حاشیہ: یعنی نبوت تشریعی بیان احکام ست نہ اظہار اسرار)

جوہر بدانکہ ہر نبی کہ بود از آدم تا محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم جملہ نور نبوۃ از مشکوۃ خاتم النبیین گرفتند واگرچہ وجود طبعی محمد از ہمہ متاخر بود اما او بحقیقت خود در عالم ارواح بر ہمہ مقدم ونبی بودند وحدیث کنت نبیا وآدم بین الماء والطین مخبر ازین معنی ست وغیر او از انبیا در عالم ارواح نبی نبودند وتا آن زمان کہ او را نبوۃ نفرستادند نبی نشد چرا کہ مقصود آفرینش او بود واول وجودی کہ در علم اللہ تعالی سرزد او بود واز مراتب او اعیان عالم وادید شد واز نور او انبیا پیدا شدند اگرچہ انبیا پیش از اشباح ایشان ہم در عالم ارواح وہم در علم اللہ تعالی موجود بودند واستعداد ایشان مر نبوت را ہم بایشان موجود وبحسب استعداد خود طالب ظہور نبوت بودند اما با وجود نور محمدی کہ بر مثال آفتاب بود ایشان مانند کواکب در تحت اشعہ نور وے مختفی بودند وہیچ ظہور نداشتند ہمچنین بود حال خاتم الاولیا باجمیع کہ ہمہ اولیا نور ولایت از مشکوۃ وی گرفتند واو ولی بود وآدم میان آب وگل بود وغیر او از اولیا تا شرائط ولایت کہ آن تخلق باخلاق اللہ تعالی ست در ایشان پید انشد ولی نگشتند

جوہر نبی آنکس باشد کہ فرستادہ شود بخلق از برای ہدایت وارشاد ایشان بکمال کہ مقدر است بحسب استعداد اعیان ایشان را ونبی فعیل ست بمعنی فاعل از انبا کہ عبارت ست از خبر دادن یعنی مخبر از حضرت حق تعالی وذات وصفات واسماء او سبحانہ مر بندگان را یا بمعنی مفعول یعنی او را حضرت خداوند تعالی اخبار کردہ است آن امور مذکورہ

جوہر بدانکه رسالت ونبوت تشریعی ہر دو منقطع گشت وبجناب سرور عالم صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم ختم شد وسبب انقطاع آنست که این ہر دو از صفات کونی زمانی ست چون زمان آن منقطع گشت آن نیز منقطع شد ونبوت ورسالت منقسم بر دو قسم است قسمی تعلق به تشریع دارد که آن اوامر ونواہی ست از جناب حق تعالی بر خلق بواسطه انبیا وآن انقطاع پذیرفت وقسمی دیگر خبر دادن از حقائق جناب الہی و اسرار غیب واظہار اسرار عالم ملک وملکوت وکشف اسرار ربوبیت ست وآن منقطع نمی گردد وآنرا انبا گویند

جوہر بدانکه حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه وآله وسلم اکمل از جمیع انبیا اند زیرا که مظہر نبوت مطلقه اند وجمیع انبیاء دیگر استفاضه فیض از نور نبوت آنحضرت مینمایند

جوہر حضرت شیخ اکبر قدس سره میفرمایند که خاتم الرسل نبی بودند پیش از خلقت عنصری ونبوت باقی رسل وانبیا بعد آمدن در عالم عنصری ست پس خاتم الرسل نبی بودند در ہر موطن واین را لازم است که ولی ہم باشند در ہر موطن پس آن سرور عالم صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم ولی ونبی بودند در ہر موطن قبل از وجود این عالم۔

جوہر در شہادت نبوت وحق رسالت محمد مصطفی صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم

قال الله تعالی ہو الذی ارسل رسوله بالہدی ودین الحق لیظہره علی الدین کله وکفی بالله شہیدا محمد رسول الله وقال الله تعالی ما کان محمد ابا احد من رجالکم ولکن رسول الله وخاتم النبیین صاحب مصباح الہدایه قدس سره میفرمایند که اہل ایمان بر موجب شہادت جناب الہی ودلالت معجزات نامتناہی ایمان آوردند بر رسالت محمد مصطفی صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم وبر مقتضای نص کلام مجید اعتقاد کردند که جمله ادیان وملل بظہور دین ایشان منسوخ شد وحکم سائر کتب منزله بوجود قرآن مجید که بر ایشان منزل گشت زائل وباطل وبعد از ایشان طریق نبوت مسدود است وجمله دعوتها الا دعوت ایشان مردود ہر که از طریق متابعت ایشان روی گرداند واحکام شریعت ایشان را بر خود واجب ولازم نداند وے شیطان وعدو رحمان بود واز جمله زنادقه وملاحده (جمع ملحد) باشد واگر خوارق عادات بر وی ظاہر شود استدراج خوانند کرامت فرعون وقتیکه بر کنار نیل میرفت ہرگاه که او روان شدی نیل با او روان شدی وچون نیل بایستادی با او بایستادی وشک نیست که آن نه از جمله کرامت بود اگرچه او را وقوم او را چنان می نمود که آن محض قدرت وعین اعجاز ست بلکه مکر الہی بود تا او در کفر خود ہر روز راسخ تر بود واز قبول ایمان دور تر گردد اما اولیا وصدیقان را برکت متابعت رسول علیه الصلوة والسلام ممکن ست که بعضی از خوارق عادات مکشوف شود وآن کرامات جناب الہی بود در حق ایشان تا بدان واسطه یقین ایشان زیاده گردد ولازم نیست

کہ ہر کہ ولی وصدیق بود نشان صحت حال او ظہور کرامت باشد چہ تواند بود کہ پایہ صاحب کرامات از کسی کہ نہ
صاحب کرامت بود نازل تر باشد و حال این از حال آن کامل تر و سر اینمعنی آنست کہ سبب ظہور کرامات بیشتر
تقویت الیقین و تائید ایمان صاحب کرامات بود و طائفہ کہ قوت الیقین ایشان در درجہ کمال باشد ایشانرا
بمشاہدہ آثار قدرت مجرد از حکمت احتیاج نیفتد و ازین جہت نقل کرامات و خوارق عادات از صحابہ
رسول علیہ الصلوٰۃ والسلام کمتر آمدہ است و از متاخران مشائخ بسیار با آنکہ حال صحابہ فوق حال ایشان
بود و ہمچنانکہ انبیا بوحی مخصوص اند اولیا بالہامات ربانی از دیگر مومنان متمیز ند و حق سبحانہ وتعالی ایشان را
در وقائع الہام صواب کرامت کند یا بخواب یا بہ بیداری و خواب راست جزوی از اجزاء نبوت است

جوہر نسب شریف محمد بن عبد اللہ بن عبد المطلب بن ہاشم بن عبد مناف بفتح میم بن قصی بضم قاف و
فتح صاد و تشدید یا بن کلاب بکسر کاف بن مرہ بضم میم و تشدید را بن کعب بفتح کاف و سکون عین بن
لؤی بضم لام و فتح ہمزہ و تشدید یا بن غالب بن فہر بکسر فا و سکون ہا بن مالک بن النضر بفتح نون و سکون
ضاد معجمہ بن کنانہ بکسر کاف و بنونین بن خزیمہ بخا معجمہ و زاے بر لفظ تصغیر بن مدرکہ بضم میم و سکون
دال مہملہ و کسر را بن الیاس بکسر ہمزہ بر قول بعض و بفتح آن نزد بعضے از یاس ضد رجا و ہمزہ براے
وصل است و صاحب مواہب گفتہ کہ این قول اصح است بن مضر بضم و فتح ضاد معجمہ بن نزار بکسر نون
و بزاے بن معد بضم میم و فتح عین مہملہ و بعضے بفتح میم و سکون عین تصحیح کردہ اند بن عدنان بفتح عین
و سکون دال تا اینجا متفق علیہ است نسب شریف میان ارباب سیر و اصحاب علم انساب و فوق
آن معلوم و صحیح نیست باتفاق بران کہ آنحضرت از اولاد اسمعیل است و ابراہیم و نوح و ادریس
از اجداد اویند و روایت است از ابن عباس کہ گفت چون آنحضرت ذکر نسب شریف خود میکرد
تجاوز نمی کرد از معد بن عدنان پس از ان توقف میکرد و از عمر رضی اللہ تعالی عنہ روایت کردہ اند
کہ می گفت انتساب میکنیم تا عدنان و نمیدانیم مافوق آن و عروہ بن الزبیر گفتہ کہ نیافتم ما ہیچ یکے را کہ بشناسد
بعد از معد بن عدنان و از عدنان تا اسمعیل تا آدم اختلاف بسیار است و بعضی میان عدنان و اسمعیل
سی تن ذکر کردہ اند کہ معروف نیست اشخاص و احوال ایشان و بعضی کم و بعضی بیش مدارج النبوت۔

جوہر در بیان آنکہ آنحضرت را نہ جفت بود ند و چہار سریہ۔ اسمای ازواج مطہرہ۔ اول حضرت
خدیجۃ الکبری رضی اللہ تعالی عنہا بنت خویلد بن اسد بن عبد العزی بن قصی بن کلاب در سی سالگی و
بروایتے سی و پنج سالگی در عقد نکاح حضرت سرور عالم در آمدہ در انوقت حضرت سرور عالم بست و پنج
سالہ بود ند و در سن شصت و پنج سالگی پیش از ہجرت بسہ سال بروایت اصح دہم رمضان المبارک وفات یافت

سنہ آن سال را عام الحزن گفتند دوم حضرت عائشہ رضی اللہ تعالی عنہا بنت ابابکر صدیق رض در شش سالگی
بنکاح در آمده در عیدین و در سن نہ سالگی زفاف شد و نیتکہ از ہجرت ہفت ماه بروایت اصح گذشتہ فقطکہ
وفات نبی واقع شد ہیژده سالہ وران وقت عائشہ بود و بعد آنحضرت در سن شصت و پنج سالگی شده
وفات یافت در وقت معاویہ بن ابوسفیان و در بقیع در مدینہ مدفون کردند سوم حفصہ بنت عمر رض بن الخطاب
در اول ماه شعبان یا ماه آخر سال سوم از ہجرت و نزد بعضی سال دوم بہ نکاح آنحضرت در آمد و در سال
چہل و چہارم و بروایت چہل و یکسال یا چہل و پنج سال یا چہل و ہفت وفات یافت چہارم ام حبیب بنت
ابوسفیان بن حرب بن امیہ بن عبد الشمس بن عبد المناف خواہر معاویہ در سن سی و نہ سالگی بنکاح در آمد و
در سال چہل و چہارم فوت شد پنجم زینب بنت جحش در سال چہارم ہجری بقول اصح بنکاح در آمده و در سال بستم
فوت شد مدت عمر پنجاه و سہ سال و در بقیع مدفون ششم میمونہ بنت حارث بن زہره بن کلاب بن عامر
اہر خالہ عبد اللہ بن عباس در سال ہفتم از ہجرت بنکاح در آمده در حین مراجعت از عمرۂ قضا در سال
پنجاه و یکم نقل کرد و در بقیع مدفون ہفتم صفیہ بنت حیی بن اخطب بن الحرسہ از فرزندان ہارون علیہ السلام ابن
عمران و برادر موسی علیہ السلام در سال ہفتم آن حضرت اورا از برای خود اختیار فرمود و در سال پنجاہم فوت شد
در خلافت عمر خطاب در بقیع مدفون ہشتم سوده بنت زمعہ بن قیس بن عبد الشمس در ملہ بعد از فوت خدیجہ
کبری بیک سال بنکاح در آمد و در سال پنجاه و چہارم در زمان معاویہ و بقول اصح در خلافت عمر رض مدفون
در بقیع نہم ام سلمہ بنت ابی امیہ بن مغیره بن عبد اللہ بن عمران بن مخدوم در سال چہارم از ہجرت بنکاح
در آمده و در سال شصت و یکم فوت شد ابوہریره نماز ایشان گذارد

جوہر آنحضرت را ہفت فرزند بودند سہ پسر و چہار دختر نام پسران قاسم و ابراہیم و عبد اللہ حضرت قاسم از
بطن حضرت خدیجۃ الکبری تولد شده قبل از وحی مشہور است کہ پیش از بعثت متولد شده بودند دو سال زیستند
و بعضی گویند ہفده ماه در مکہ معظمہ مدفون و عبد اللہ از بطن حضرت خدیجۃ الکبری بعد وحی مشہور کنیت طیب
و طاہر بعد از بعثت متولد شده و در مکہ معظمہ المدفون فی حجاز و بعضی گویند کہ طیب و طاہر لقب عبد اللہ است
کہ بعد از بعثہ متولد شده بود در مکہ معظمہ و حضرت ابراہیم از بطن ماریہ قبطی بست سریہ بود فرستاده بادشاه
بود در ہشتم سال ہجرت متولد شده ہفت ماه بزیست و بعضے گویند ہشت ماه یا ده ماه مدفون در مدینہ در بقیع
اسامی بنات آنحضرت چہار دختر از بطن حضرت خدیجہ بودند فاطمہ و رقیہ و ام کلثوم و زینب خیر النسا فاطمہ
کنیت ایشان ام محمد لقب زاکی و بتول و راضیہ و مرضیہ در آخر ماه رمضان در مکہ معظمہ بعد از وحی
تولد شده تعداد عمر بست و ہشت سال و سہ ماه بود بتاریخ سوم شہر رمضان سنہ یازدہم ہجری وفات یافت

سبب تسمیہ فاطمہ آن بود کہ مادر آمنہ و مادر عبداللہ کہ مادر و پدر آنحضرت بودند انرا فاطمہ نام بود در سال دوم از ہجرت باصح روایت در آخر ماہ صفر در نکاح امیر نور نبوت در آمد و در ان وقت حضرت فاطمہ ہیژدہ سالہ بودند بعد از وفات حضرت رسالت پناہ بشش ماہ رحلت فرمودند باصح روایت و نماز جنازہ حضرت علی کردند و بقولی حضرت عباس و حضرت رقیہ تولد قبل از نبوت در نکاح عتبہ ابن ابی لہب بود چون او از اسلام محروم شد بامر ابی لہب اورا طلاق داد حضرت عثمان در نکاح خود در اورد و در سال دوم از ہجرت فوت شد و حضرت ام کلثوم تولد قبل از نبوت در نکاح عتبہ پسر دوم ابی لہب قبل از نبوت بود چون او از اسلام محروم شد از وجدا کرد وقتیکہ رقیہ برحمت حق پیوست حضرت عثمان در نکاح خود در اورد و در سال نہم از ہجرت وفات کرد و حضرت زینب تولد قبل از وحی و قبل از نبوت در نکاح ابو العاص ابن ربیع پسر خالہ او و وفاتش در خلافت حضرت عمر و ترتیب اولاد آنحضرت انیست کہ اول زینب تولد شد و بعد ازان ام کلثوم بعد ازان رقیہ بعد ازان عبداللہ بعد ازان ابراہیم بعد ازان قاسم بعدہ فاطمہ بعضے گویند اول قاسم بعدہ زینب بعدہ عبداللہ بعدہ رقیہ بعدہ ام کلثوم بعدہ فاطمہ بعدہ ابراہیم و قول آخر مختار جمہور ست و ہجرت آنست کہ آنحضرت از تعدی کافران از مکہ بمدینہ توجہ نمودہ آنرا سن ہجری نویسند

جوہر ولادت شریف حضرت فاطمہ رضی اللہ تعالی عنہا در سنہ احدی واربعین از مولد نبی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم گفتہ اند و این قول ابوبکر راویست و این مخالف ست آنرا کہ روایت کردہ است آنرا ابن اسحاق کہ اولاد آنحضرت صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ہمہ زائیدہ شدہ اند بیش از نبوت الا ابراہیم زیرا کہ برین قول ولادت وی رضی اللہ تعالی عنہا بعد از نبوت می شود بیک سال وابن جوزی گفتہ کہ ولادت فاطمہ رضی اللہ تعالی عنہا بیش از نبوت ست بہ پنج سال اشہر روایات است و حضرت فاطمہ اصغر بنات رسول اللہ است صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم در قولے و بقولے رقیہ و بقولے ام کلثوم رضی اللہ تعالی عنہن و حضرت فاطمہ رضی اللہ تعالی عنہا سیدۃ نساء العالمین و سیدۃ نساء اہل الجنت ست تسمیہ کردہ شدہ بفاطمہ زیرا کہ حق تعالے باز داشت اورا و محبان اورا از آتش دوزخ و بتول از جہت انقطاع وی از نساء زمان خود در فضل و دین و حسن و جمال و انقطاع وے از ماسوی اللہ تعالی و زہرا از جہت زہرت و بہجت و جمال و کمال وی و زاکیہ و راضیہ نیز از القاب شریف اوست و بود اشبہ ناس برسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم در راہ در روش و صورت و سیرت و سخن کردن و بود آن حضرت چون می در آمد فاطمہ بروی می ایستاد و می گرفت دست شریف او را و می بوسید جبین مبارک او را و می نشاند در جاے نشست خود و ہمچنین چون می در آمد آنحضرت علیہ السلام

بروی می ایستاد و میرفت وی بسوی آنحضرت و میگرفت دست مبارک آنحضرت را و می نشاند بجای خود
و تزویج کرد آنحضرت او را به علی مرتضی در سنه ثانیه در رمضان بعد از مراجعت از بدر و بعضی بعد احد گفته اند
و زفاف کرد در ذی الحجه و بقولے تزویج کرد در رجب و بقولے در صفر تزویج وی بامر حضرت حقتعالی
و وحی وی و بود پانزده ساله و پنج ماهہ و نصف ماه و مرتضی را بست و یک سال و پنج ماه و اقوال دیگر
نیز ہست و زائید وی حسن و حسین و محسن و زینب و ام کلثوم و رقیه و محسن و رقیه در زمان طفولیت وفات
یافتند و زینب را بعبد اللہ بن جعفر و ام کلثوم را بعمر بن الخطاب داد و از ایشان نسل نماند اگرچه ام کلثوم را
از عمر بن الخطاب پسرے شد و نام او زید و در حدیث صحیح آمده که فاطمة سیدة نساء اہل الجنة الحسن
والحسین سیدا شباب اہل الجنة و به صحت پیوسته که فرمود صلی اللہ تعالٰے علیه وسلم که فاطمة بضعة
منی من اذاہا فقد اذانی و من ابغضہا فقد ابغضنی و نیز آمده است که ان اللہ لیغضب
بغضب فاطمة و یرضی برضاہا روزی حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالٰے وجہہ بحضور
سید عالم صلی اللہ تعالٰی علیه و آله وسلم التماس نمود که او دوست تراست بتو از من یا من از وے فرمودند
وی دوست تر است بسوی من از تو و تو عزیز تری بر من از وی و به صحت پیوسته از عائشه صدیقه رضی اللہ
تعالٰی عنہا که فرمودند بیرون رفتند حضرت سید عالم صلی اللہ تعالٰی علیه وسلم و بود بر وے کسائے از پشم
حسن بن علی او را پیش آمد پس در زیر کساء در آورد او را بعد از ان حسین بن علی آمد او را نیز در ردائے
شریف آورد آنگاه فاطمه و علی آمد ایشان را نیز دران کسا در آورد پس این آیت بخواند انما یرید
اللہ لیذہب عنکم الرجس اہل البیت و یطہرکم تطہیرا و در شان این چہار کس فرمود من جنگی
ام باکسی که جنگ کند ایشان را و صلح کننده ام باکسے که صلح کند با ایشان روزے آن حضرت
بخانه فاطمه تشریف تشریف آورد و دید که فاطمه جامه سطبر از پشم شتر پوشیده نشسته است آن حضرت
آب در چشم مبارک در آورد و فرمود ای فاطمه امروز بر مشقت و تنگی دنیا صبر نمائے تا فردای قیامت
نعیم بہشت ترا باشد و روزی آن حضرت دست مبارک خود بر سینه مبارکه فاطمه زہرا نهاده دعا کرد
خدا و را و را از گرسنگی آزاد گردان فاطمه میفرماید تا من بودم دیگر ہرگز از دل خود زحمت گرسنگی
نیافتم و آنحضرت چون بسفر میرفت آخر کسے را که وداع کردے فاطمه زہرا بود و چون مراجعت
فرمودے اول کسی از اہل بیت خود که ملاقات نمودے وی بودے آنگاه بحجره ازواج مطہره تشریف
تشریف می برد از حضرت عائشه صدیقه رضی اللہ تعالٰے عنہا پرسیدند که از آدمیان که دوست تر
بود بر رسول اللہ فرمودند فاطمه گفتند از مردان که گفت شوہر او۔

جوہر شجرہ نسب حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم۔ بسم اللہ الرحمن الرحیم محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بن عبد اللہ بن عبد المطلب بن ہاشم بن عبد المناف بن قصی بن کلاب بن مرہ بن کعب بن لوی بن غالب بن فہر بن مالک بن نضر بن کنانہ بن خذیمہ بن مدرک بن الیاس بن مضر بن نزار بن معد بن عدنان بن ادبر بن ازود بن الیسع بن سلامان بن یعرب بن سحب بن جمل بن قیذار بن اسمعیل بن ابراہیم بن اذر بن تاخور بن شاروح بن ارغون بن قانغ بن شانخ بن غابر بن ارفخشل بن سام بن نوح بن ملک بن متادشخ بن اختوخ بن برد بن بارد بن مہرائیل بن قینان بن انس بن شیث بن آدم صفی اللہ علیہم السلام محبوب السالکین

جوہر اسم والد ماجد حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم عبد اللہ بود ونام والدہ ماجدہ آمنہ بنت وہب بن عبد المناف ونیز نام والد الشان حارث بود ونام شیرداور حلیمہ چون حضرت سرور عالم را صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم حضرت آمنہ در حمل گرفتند شب دوشنبہ بود وشانزدہم جمادی الآخری وچون تولد شدند شب دوازدہم ربیع الاول بود وشب دوشنبہ ختنہ کردہ وناف بریدہ وسرمہ کشیدہ وناخن چیدہ متولد شدند چون چہل سالہ شدند نبوت یافتند وجبرئیل آمد وچون بہ پنجاہ ودو سال رسیدند بمعراج رفتند وعمر مبارک شصت وسہ سال وسہ ماہ وسہ روز وسہ ساعت بود چون نقل فرمودند دوم ربیع الاول بود وبروایتے دوازدہم روز دوشنبہ ربیع الاول اول کسیکہ بر حضرت الشان ایمان آوردند از پیران ابا بکر صدیق بودند واز کودکان حضرت علی رض واز زنان حضرت خدیجہ کبری ودران شب کہ تولد شد شب از نور گرم بود گہوارہ حضرت الشان را بر بام کعبہ نہادند ماہ از آسمان فرود آمد گرد مہد مبارک ہفت بار طواف کرد وجملہ ستارگان نیز از آسمان فرود آمدند وگرد مہد مبارک گردیدند راز محبوب السالکین

جوہر در مدارج النبوت مذکور ست کہ انصار ہر بامداد بر بلند بہائے مدینہ آمدہ منتظر طلوع آفتاب جمال باکمال محمدی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم می ایستادند وچون آفتاب گرم می شد بخانہا برمی گشتند روزی برحکم عادت بعد از امتداد انتظار بخانہ باز آمدہ بودند کہ ناگاہ یکے از یہود در مقام معہود ایستادہ نظرش بر کوکبہ قدوم جماعتے افتاد ودریافت کہ آن حضرت اند قبیلہ انصار کہ نزدیک وی بود آواز درداد مسلمانان باستقبال اجلال آن سرور برآمدند وبالای حرہ ملاقات کردند ومبارکباد گفتند وشادیہا نمودند وجوانان وکودکان وزنان ومردان وخرد وبزرگ میگفتند جاءرسول اللہ وجاء نبی اللہ وحوش نیز بعادتی کہ دارند بازی می کردند وجماعہ از دختران

بنی النجار بشادمانی دف زنان بر آمدند و مخدرات قبائل انصار بر سر کوچہا و بر در سراہا و بر بامہا بر آمده و وصول بمدینه مطهره روز دوشنبه دوازدهم ربیع الاول یا سیزدهم و اختلاف محمول است به رویت ہلال و بہ دوازدهم جزم کرده است نووی در کتاب سیر از روضه و اقوال دیگر نیز ہست که از مقام صحت دور است و بر آمدن از مکه در بست و ہفتم از صفر بود و خروج از غار اول ربیع الاول و اتفاق ست میان علمای سیر که روز در آمدن در مدینه دوشنبه بود از ماه ربیع الاول و لیکن اختلاف است دران که چندم ماه بود و از فضائل روز مبارک دوشنبه است که ولادت سرور انبیا و ابتدای بعثت و ہجرت و قدوم بمدینه مبارک و قبض روح مطهر ہمه در روز دوشنبه بود و نزول آنحضرت در منازل بنی عمرو بن عوف بود که مسجد قبا در آنجا بنا یافته است و ہم در آنجا حضرت امیر المومنین اسد الله الغالب بتفاوت سه روز از مکه در رسیدند و در روضة الاحباب ست که حضرت امیر المومنین پیاده راه میرفت و پایہای مبارک از پیاده رفتن آبله کرده بود حضرت دست مبارک خویش را بران مالیده در زمان صحت یافت انتهی و این مثل آنست که در غزوه خیبر چشم حضرت امیر المومنین درد میکرد آنحضرت لعاب مبارک خود را مالید در حال شفا یافت و چند روز ہم درین مقام اقامت فرمودند بقولی چہارده روز و بقولی بست روز و بقولی چہار روز دوشنبه و سه شنبه و چہارشنبه و پنجشنبه و قول اول صحیح تر ست و در روز جمعه وقت ارتفاع نہار بر آمده و در طریق در بطن وادی در آن موضع که الآن مسجد صغیر بنا کرده اند نماز جمعه بگذارد و بعده بر راحله خود متوجه باطن مدینه باسکینه شد قبائل انصار اجتماع نموده در رکاب کرامت مآب روان شده و بعد از بر آمدن آنحضرت و توجه آوردن ہر یک از قبائل انصار دیده توقع و انتظار براه امید دوخته سر راه آن حضرت را گرفته پیش آمده الستادند و التماس ورود نزول بمنزل خود و عذر خدمتگاری و جان سپاری نمودند آن حضرت ہمه را دعای خیر کرده می فرمودند این ناقه من مامور است ہر جا که نشیند منزل من ہمانجا خواہد بود تا بموضعی رسید که مسجد منیف نبوی ست ناقه بے اختیار آنجا نشست و آن حضرت را ہم بر پشت ناقه حالتی که مخصوص زمان ورود وحی می بود در گرفت پس ناقه از آن موضعی که نشسته بود برخاست و قدمی چند از آن پیشتر رفت و برگردید و باز ہمان موضع اول بنشست و گویا که باین رفتن و آمدن تجدید بنای مسجد نمود چنانکه واقع شد و دار ابو ایوب انصاری اقرب مواضع بود باین موضع ابو ایوب اسباب و حوائج آن حضرت را از پشت ناقه برداشته بمنزل تشریف آنحضرت در آورده و احتمال دارد و الله اعلم که اشارتی از جانب آن حضرت نیز یافته باشد چنانکه از روایتی که در روضة الاحباب آورده ظاہر میگردد

درون منزل خود ببرے پس ہم منزل ابوایوب بسعادت نزول شریف مشرف گردید ذٰلک فضل اللہ یوتیہ من یشاء و از ابوایوب می آرند کہ گفت چون سرور عالم در منزل من شرف نزول ارزانی داشت پایان خانہ را اختیار کردو من و والدہ و فرزندان من در بالاخانہ ماندیم عرضداشت کردم یا رسول اللہ مادر و پدر من فدائے تو باد من در سکونت بالاخانہ بسیار حرج و کلفت می کشیم کہ سرور انبیا در زیر باشد و ما بر بالاخانہ نشینیم حضور بالاخانہ اختیار فرمایند فرمودند کہ جماعہ با ما اند و طوائف مردم بملازمت ما می آیند تو و اہل تو بر بالاخانہ باشند و در روایتے دیگر آمدہ کہ ابوایوب بہ تضرع و التماس می بود تا آن سرور انبیا ببالاخانہ بر آمدند و اہل ابوایوب در پایان افتادہ و مدت اقامت آن حضرت در منزل ابوایوب باصح روایات ہفت ماہ بود و در روایات کم و بیش واقع شدہ

جوہر بدانکہ حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم در مکہ مبارک چہل سالہ بودند کہ نزول وحی شد و بعد نزول وحی سیزدہ سال دیگر ماندند بعدہ از مکہ سوی مدینہ منورہ ہجرت فرمودند پنجاہ و سہ سالہ بودند و در مدینہ منورہ دہ سال ماندند سیزدہ روز مریض بودند روز دوشنبہ دوازدہم ماہ ربیع الاول وفات یافتند و بعضے دوم ماہ ربیع الاول گویند پس بقا حیات در دنیا شصت و سہ سال بود و بعضے شصت و پنج سال گویند و بعضے شصت سال و بعضی شصت و دو سال و بست و دو روز و الاول اصح و روز وفات شریف دوشنبہ ربیع الآخر و روز دفن بعضی پنجشنبہ گویند و بعضے شب چہارشنبہ و بعضی گویند وفات در روز دوشنبہ است لیکن دفن نکردند در روز دوشنبہ و سہ شنبہ و بعضے روز دفن سہ شنبہ گویند

جوہر از فضائل روز مبارک دوشنبہ است کہ ولادت سرور انبیا صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم و ابتدائے بعثت و ہجرت و قدوم بمدینہ مبارک و قبض روح مطہر ہمہ در روز دوشنبہ بود و از مدارج النبوت

جوہر در فوائد الفواد مذکورست کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالی بہ سرہم فرمودند کہ ہر پیغمبری را وقت نقل مخیر میکردند و فرمان می شد کہ تو مخیری اگر ترا می باید چندگاہ دیگر در دنیا باش و اگر نمی باید نقل کن وقت نقل جناب مستطاب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم حضرت عائشہ رضی اللہ تعالی عنہا ایں معنی را در خاطر گذرانیدند کہ جناب سرور عالم را صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم کہ ازانکہ بر آن خوش ہستند کہ تا چندگاہ دیگر میان صحابہ باشند یا بعالم بقا روند ایں معنی در دل کردہ و سوی جناب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم نگریستند جناب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و صحابہ وسلم بر لفظ مبارک راندند کہ مع النبیین والصدیقین والشہداء والصالحین

جوہر در آداب حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم صاحب مصباح الہدایۃ

قدس سرہ میفرمایند کہ نزدیک اہل تحقیق ومحبان صدیق معلوم ومحقق است کہ محبوب محبوب محبوب بود
ہر کہ محبوب محبوب را دوست ندارد بحقیقت محب نفس خود باشد نہ محب محبوب ومحبوب را بعلت آنکہ
وسیلہ انتفاع ومحل التذاذ نفس خود داند دوست دارد نہ بذات وحقیقت ومحبان صادق کہ از علت ہوا
ومراد نفس صافی گشتہ باشند واز شائبہ ہستی خالص شدہ خود را از برای محبوب خواہند نہ محبوب را از برای خود
وہمچنانکہ محبوب محبوب محبوب بود وسیلہ وصول بحضرت محبوب ہم محبوب بود وپیش اہل ایمان وایقان
ظاہر است کہ حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ہم محبوب اند وہم وسیلہ حضرت حق
سبحانہ وتعالی پس محبت جناب الہی اقتضاے صدق محبت رسول کریم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ
وسلم وچون معلوم شد کہ ہر کجا محبت بود رعایت آداب لازم باشد پس بر عموم اہل ایمان وخصوصا
ارباب کشف وعیان رعایت آداب حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم
واجب ولازم بود وحضرت سید عالم صلوۃ اللہ وسلامہ علیہ وآلہ واصحابہ اگرچہ بصورت جسمانیت
از نظر ظاہر بینان پنہان اند لیکن بصفت روحانیت بر نظر ارباب بصیرت کشوف وعیان اند
بلکہ صورت شریعت از قالب روحانیت ایشان است پس مادام کہ شریعت ایشان در
عالم باقی بود صورت ایشان بامعنی حاضر باشد وامداد حیوۃ ایشان بارواح ونفوس امت
متصل ومتواتر پس باید کہ بندہ ہمچنانکہ حق سبحانہ وتعالی را بہر صفتہ بر جمیع احوال خود ظاہر او
باطنا واقف ومطلع بیند باید کہ رسول حق سبحانہ وتعالی را نیز بر ظاہر وباطن خود مطلع وحاضر داند
معظم آداب آنست کہ در خاطر خود راہ ندہد کہ ہیچ آفریدہ را آن کمال ومنزلت وعلو مرتبہ کہ ایشان
را بود ممکن باشد یا ہیچ سالک بحضرت عزت راہ تواند یافت الا بدلالت ہدایت ایشان چہ
مقسم فیض جمیع موجودات روح مطہر نبوی ونفس مقدس مصطفویست بے واسطہ ایشان ہیچ
مرد از حضرت الوہیت فائض نشود۔

جواہر جناب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم میفرمایند کہ ہر کرا حدیثے رسد وعمل بدان
نکند جفا کردہ باشد واگر طہارت ساخت ودو رکعت نماز نگذارد جفا کردہ واگر نماز گذارد ودعا نگوید جفا
کرد وچون دعا گوید واتبدا از در وپدر نکند جفا کرد وچون مادر وپدر را بنام نخواند جفا کرد وچون بمسجد آید
نماز نگذارد ونشیند جفا کرد وچون مصحف شریف باز کرد ونخواند جفا کرد واگر بدو عوتے خواندند وی
اجابت نکند جفا کرد واگر نام من بشنود ویا بوی گل بمشام وی رسد ودرود نگوید جفا کرد واگر دو کس
بایکدیگر دوستی دارند ونام یکدیگر نپرسند جفا کردہ باشند

جوہر در فوائد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالی بہ برکتہم فرمودند کہ حضرت امیرالمومنین افضل الصدیقین رضی اللہ تعالی عنہ بجناب مستطاب سرورعالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم چہل ہزار دینار آوردند سرورعالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند کہ بر فرزندان واہل بیت چہ گذاشتہ التماس نمودند کہ جناب مستطاب خداوند تعالی بس ست ورسول او سبحانہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم وآنروز کہ چہل ہزار دینار آوردند گلیمی پوشیدہ وبیخی بران زدہ بجناب سرورعالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم آمدند ہمان زمان حضرت جبرئیل علیہ السلام بر لباس حضرت افضل الصدیقین بیامدند جناب سرورعالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند یا اخی این چہ لباس ست حضرت جبرئیل التماس نمودند یا رسول اللہ امروز جملہ ملائکہ را امر شدہ است تا بر موافقت حضرت ابوبکر رضی اللہ تعالی عنہ گلیم بپوشند ومیخے بران زنند

جوہر در سیرالاولیا مذکور ست کہ فاضل ترین ہمہ آمت حضرت امیرالمومنین ابوبکر صدیق رضی اللہ تعالی عنہ اند وسید اہل تجرید وبادشاہ ارباب تفرید مشائخ حضرت الیشان را مقدم ارباب مشاہد میدانند وحضرت الیشان بیشتر شب مشغول بجناب حق سبحانہ وتعالی بودے چون وقت سحر درآمدے از سینہ مبارک خود نفسے برآوردے ازان نفس بوی جگر سوختہ آمدی بدین سبب بود کہ حضرت امیرالمومنین عمر رضی اللہ تعالی عنہ کرات میفرمودند کاشکے عمر یک موی بودے از مویہای کہ بر سینہ مبارک امیرالمومنین ابوبکر صدیق بود رضی اللہ تعالی عنہ پانزدہ روز زحمت مزاج ذات پاک حضرت الیشان شد ودر سال سیزدہم از ہجرت برحمت جناب حق سبحانہ وتعالی پیوستند حضرت ابی بکر صدیق بن عثمان بن عامر بن عمر بن کعب بن سعد بن تیم بن مرہ کنیت پدر حضرت الیشان ابوقحافہ است وتولد حضرت الیشان در مکہ است روز جمعہ دوازدہم رمضان المبارک روز جمعہ بوقت چاشت وعمر مبارک شصت وسہ سالہ بود ومدت خلافت حضرت الیشان دو سال وشش ماہ وچہار روز ست بست ہفتم جمادی الاولی روز دوشنبہ من خمس عشر من الہجرۃ نقل کردند زہر دادہ شہید شدند در مدینہ منورہ در حظیرہ حضرت سرورعالم دفن کردند محبوب السالکین

جوہر در سیرالاولیا مذکور ست کہ حضرت امیرالمومنین عمر خطاب رضی اللہ تعالی عنہ امام اہل تحقیق بودند ودر بحر محبت غریق حضرت سرورعالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم مے فرمایند الحق ینطق علی لسان عمر واقتدائے اہل تصوف تلبس مرقع وصلابت اندر دین بدوست وقتے حضرت امیرالمومنین عمر رضی اللہ تعالی عنہ در نواحی مدینہ خشت میزدند آفتاب بر پشت مبارک حضرت الیشان

سخت بتافت گرمی آفتاب اثر کرد بنظر غضب جانب آفتاب دیدند بفرمان حضرت عزت نور از آفتاب
بستدند جہان تاریک شد و غلغله در مدینه طیبه بیفتاد که مگر قیامت قائم شد بعد حضرت المومنین بنظر رضا
جانب آفتاب دیدند آن نور بدو باز بخشیدند و مدت خلافت حضرت ایشان ده سال و شش ماه و پنج روز بود
و در سنه بست و سوم بر دست ابی لولو شهادت یافتند۔ حضرت عمر بن خطاب بن نفیل بن عبد العزی
بن رباح بن عبد الله بن فرط بن ذراح بن عدی بن لوی بن غالب بن فهر بن مالک ہشتم محرم روز
دوشنبه وقت صبح صادق در مکه متولد شدند عمر مبارک پنجاه و سه سال و پنج روز بود و مدت خلافت
ده سال و شش ماه و پنج روز و وفات بست دوم و بروایتے بست و ششم ماه ذی الحجه روز پنجشنبه
جنازه ایشان خود بهوا شده در حظیره سرور عالم در گور در آمد و ابو لولو غلام مغیره بن شعبه امیر المومنین عمر را
کشت شهید شدند محبوب السالکین

جوہر حضرت عثمان بن عفان بن ابی عاص بن امیه بن عبد الشمس بن عبد المناف بست سوم
رمضان المبارک روز جمعه متولد شدند و عمر مبارک ہشتاد سال بود و بروایتے نود سال و دوازده
سال و دو ماه و یازده روز خلافت راندو چون ایشان را بخلافت نشاندند اول کسی که با ایشان بیعت
کردند حضرت علی بودند بعده جمیع صحابه بیعت کردند مگر بعضے مردان بیعت ایشان قبول نکردند ہیژدهم
ماه ذی الحجه روز جمعه نقل کردند و بروایتی غره ماه ذی الحجه بشیر برادر محمد ابابکر مصری نام را فریب داد و ترغیب
بواسطه یقباون یقیتلون شهید گردانیدند در بقیع دفن کردند محبوب السالکین۔

جوہر در سیر الاولیا مذکورست که حضرت امیر المومنین عثمان بن عفان رضی الله تعالی عنه بانواع کرم
و فرط نعم مخصوص بودند و بالباس حلم و ابو نور علم موصوف عبد الله ابی رباحه و ابی قتاده رضی الله تعالے
عنهما روایت کرده اند که روز جمعه حرب الدار بانزد یک امیر المومنین عثمان رضی الله تعالے عنه بودم
چون غوغا بر درگاه حضرت ایشان رسید غلامان ایشان سلاح برداشتند امیر المومنین فرمودند ہر که
سلاح بر نگیرد از مال من آزاد و ما از پیش او از ترس جان خود بیرون آمدیم حضرت امیر المومنین امام حسن
علیه السلام بدر سرا سے ما را پیش آمدند با حضرت ایشان باز گشتیم و نزدیک امیر المومنین عثمان آمدیم
حضرت امام علیه السلام سلام کردند و فرمودند یا امیر المومنین من بی فرمان تو با مسلمانان شمشیر نتوانم کشید
تو امام برحقی مرا فرمان ده تا بلای این قوم از تو دفع کنم امیر المومنین فرمودند یا ابن اخی ارجع فاجلس
فی بیتک حتی یاتی الله بامره فلا حاجة لنا فی اهراق الدماء و میان اهل سلوک این مقام رضا
ست و مدت خلافت حضرت ایشان ده روز کم ده سال بود و مدت عمر ہشتاد و ہشت سال و بعضی گفته اند

نود سال و بوقت شہادت مصحف در کنار بود روز چہار شنبہ بر دست نیاز عیاض شہید شدند

جوہر در سیر الاولیا مذکور ست کہ حضرت امیر المومنین علی کرم اللہ تعالی وجہہ مقتدای اولیا و پیشواے
اصفیا بودند و باوصاف بذل و عطا و فقر میان صحابہ کرام ممتاز و بقوت و شوکت از حضرت عزت بخطاب
اسد اللہ الغالب مخاطب و بکثرت علم از جملہ صحابہ بقول انا مدینۃ العلم و علی بابہا مخصوص لہذا قال امیر
المومنین عمر رضی اللہ تعالی عنہ لولا علی لہلک عمر و بخلعت خرقۂ فقر کہ از حضرت عزت بحضرت سرور
صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم در شب معراج رسیدہ بود میان خلفای اربع مشرف گشتند لاجرم تا روز قیامت
نسبت سنت الباس خرقۂ مشائخ از حضرت ایشان ماندہ و این کار دینی استقامت از حضرت ایشان گرفت
و جناب ایشانرا در تصرف مقامی رفیع ست و شانی عظیم و در حدیث صحیح ست کہ حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی
علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم حضرت فاطمہ رضی اللہ تعالی عنہا را فرمودند کہ ترا در نکاح مردی آوردہ ام کہ عرفان او از
ہمہ بیش ست و ایمان او از ہمہ بیش۔ در سنابل از کتاب سیر منقول ست کہ میان جناب اسد اللہ الغالب
کرم اللہ تعالی وجہہ و حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم محبت از عہد کودکی بود و حضرت
اسد اللہ الغالب در ایام جاہلیت بت پرستی نکردہ حضرت ایشان را در بتکدہ می بردند و میگفتند کہ تو چرا سجدہ
نمیکنی میفرمودند کہ چون بت را سجدہ کنم سر من درد میکند و در باطن من میگذرد کہ جماد ست بے روح کہ از
ایشان ہیچ منفعت نباشد سجدہ اینچنین جمادات باطل ست و چون این کلمات را حضرت امیر المومنین حمزہ رضی
اللہ تعالی شنیدند خوش شدند و حضرت اسد اللہ الغالب را در کنار گرفتند و فرمودند ای علی مستقل در کلمات خود
باشی کہ بت پرستی کار بزرگان ما نبود حضرت ایشان فرمودند ای عم مرا محبت و برادری با محمد بن عبد اللہ است
کہ او ہمیشہ حق پرستی دارد حضرت امیر المومنین حمزہ فرمودند کہ محمد اخلاق پیغمبران دارد امید دارم کہ محمد پیغمبر شود
و با بدو ایمان آرم و روزی علی مرتضی در خدمت حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم آمدند و حضرت ایشانرا
خوش و شاد یافتند عرض کردند کہ ہر زمان کہ می آمدم رخ مبارک را زرد و چشم سرخ و گریان می یافتم امروز خوش و
خرم می بینم سر چیست فرمودند یا علی انت اخی فی الدنیا والآخرۃ امروز برمن وحی نازل شد و جبرئیل علیہ السلام
برمن سورۂ اقرأ باسم ربک الذی خلق بیاورد و پیغمبر آخر زمان منم جناب امیر المومنین خوش شدند و عرض
کردند یا سیدی ابوبکر صدیق با شما عہد کردہ بود کہ چون بر محمد وحی نازل شود ما ایمان آریم ابوبکر را خبر کنم
پس رفتند و حضرت صدیق را ازین حال خبر کردند حضرت ایشان فرمودند کہ محمد امین ست و او در تمام
عمر خود ہرگز دروغ نگفتہ اکنون ہم دروغ نگوید پس جناب امیر و حضرت افضل الصدیقین بحضرت
سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم آمدند و لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ گفتند و ایمان آوردند

واول کسے کہ میان پیران ایمان آورد حضرت افضل الصدیقین بودند میان کودکان جناب علی مرتضی وجناب امیر در مجاہدہ وریاضت چنان بودند کہ در بیان نیاید ودرخانہ حضرت ایشان سہ چہار فاقہ شدی ونفاقہ تیز شدہ است سر فقر خود باکسی نگفتی دبا حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم نیز نگشادی حضرت علی ابن ابی طالب بن عبد المطلب چون بخلافت نشستند ہمہ صحابہ برایشان بیعت کردند مگر بعضے بیعت قبول نکرد ودر روضۃ الاحباب مسطور ست کہ ارباب سیر وتواریخ آوردہ اند کہ چون واقعہ قتل حضرت عثمان بن عفان بوقوع پیوست جناب ولایت مآب درخانہ خود نشست ودر اختلاط با مردم من کل الوجوہ بر لبست رؤساء وعلماء عصر روی لجنبۂ علیہ وسدۂ سنیہ آوردند تا ہم بیعت باوی استحکام دہند آنروز اجابت نفرمودند وروایتی آنکہ بعد از پنج روز از واقعہ حضرت عثمان مصریان با اہالی مدینہ گفتند نزد مرتضی علی رفتہ التماس قبول منصب خلافت باید نمود پس باتفاق بہ آستان رفتہ گفتند یا امیر المومنین عالم را چارہ نیست از امامی و پیشوائی وخلیفہ ومقتدا ونمیدانم در روزگار از تو باین کار احق واولی جواب فرمودند مرا باین کار میلے نیست بر ہر کہ شما اتفاق کنید من با شما متابعت کنیم بعرض رسانیدند تا تو در میان ما احیا باشی کرا یارای وزن فرمودند کہ شمارا این مرتبہ نیست کہ متصدی نصب امام شوید این کار تعلق برای ورویت اہل بدر دارد کہ ارباب حل وعقد واصحاب رفیع القدر ہر فرد راکہ ایشان بخلافت وریاست قبول نمایند خلیفہ او خواہد بود این کلام متین حضرت را باین شرح وبسط چون بآن طائفہ جلیل القدر رسانید جمہور ایشان کہ در مدینہ بودند بر درسرای آنحضرت آمدہ استدعای مبایعت نمودند چون ہجوم والحاح مہاجر وانصار بدین منادہ دید از خانۂ خویش بیرون آمدہ متوجہ مسجد نبوی شدہ خطبۂ فصیحہ وبلیغہ خواند مشتمل برحمد وثناے خداوند عالم و درود بر سرور عالم بعد ازان فرمودند ای گروہ مومنان راضی ہستید باین کہ من امیر باشیم ہمہ گفتند آری

چو ہر روزی دہ نفر کافران بحضور حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم عرض کردند کہ ما یک یک نفر یک مسئلہ را بتکرار از حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب علی بن ابی طالب کرم اللہ تعالی وجہہ سوال کنیم اگر ہر کدام را جواب غیر مکرر بفرماید حدیث انا مدینۃ العلم وعلی بابہا برحق دانیم پس یکے آمد وسوال کرد یا علی علم افضل ست یا مال فرمودند علم گفت بچہ دلیل فرمودند کہ علم میراث پیغمبرانست ومال میراث کافران دوم گفت کہ علم افضل ست یا مال فرمودند علم گفت بچہ وجہ فرمودند علم ترا نگہبان است ومال را تو سوم گفت کہ علم افضل ست یا مال فرمودند علم گفت چگونہ فرمودند علم را دوست بسیار اند ومال را دشمن بسیار چہارم ہمین سوال کرد فرمودند علم گفت بچہ طور فرمودند اگر از مال چیزی بدہند کم گردد واز علم ہر چہ خرچ کنند کم نشود بلکہ زیادہ شود وپنجم ہمین سوال کرد ووجہ پرسید فرمودند صاحب مال را بخیل وشوم گویند وصاحب

علم را تعظیم نمایند ششم سوال کرد وجہ پرسید فرمودند مال را از دزد نگاہ باید داشت و علم را احتیاج نگہبانی نباشد ہفتم سوال کرد فرمودند علم روشن کند دل را و مال دل را سیاہ کند ہشتم سوال کرد فرمودند کہ مال را حساب است و علم را حساب نیست نہم سوال کرد فرمودند علم ہمراہ تو بآخرت برند و مال را بہ دنیا گذارند دہم سوال کرد فرمودند آنکہ علم دارد دعوی بندگی کند و مالدار دعوی فرعونی پس ہمہ کافران بحضور حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم مسلمان شدند

بجوہر امام اول امیر المومنین علی کنیت ابوالحسن و ابوتراب و لقب حیدر و مرتضی و یعسوب الدین و امام المتقین و پدر الیشان عمران و کنیت ابوطالب و مادر الیشان بی بی فاطمہ بنت اسد بن ہاشم بن عبدالمناف سیزدہم رجب روز جمعہ در خانہ مبارک در وجود آمدہ بعد از عام فیل سی سال و عمر شصت و سہ سال بود و قاتل الیشان عبدالرحمن بن ملجم و در شب ادینہ بست و یکم رمضان سنہ اربعین من الہجرت و قبر در نجف از بلاد کوفہ و مدت امامت و خلافت پنج سال و نہ ماہ و فرزندان الیشان امام حسن و امام حسین و محسن مات صغیراً و محمد اکبر و عثمان اکبر و عثمان اصغر و عمر اکبر و عمر اصغر و جعفر اصغر و محمد اصغر و عبداللہ و عباس اصغر و ابوالقاسم و غوث و زید۔ زینب کبرٰے و زینب صغرٰے و رقیہ کبری و رقیہ صغری ام الجدہ و نفیسہ و ام الکرام و امامہ و زینب و امہانی و ام سلمہ و میمونہ و خدیجہ و فاطمہ و ممتحنہ و امام محمد حنیف عباس اکبر و جعفر اکبر و معاشن و یحییٰ۔ امام دوم امام حسن کنیت ابو محمد و لقب زاہد و سبط مادر الیشان حضرت فاطمہ بنت رسول اللہ تولد در شب پانزدہم رمضان سنہ ۳ ہجری در مدینہ و عمر چہل و شش سال و پنج ماہ بود و نیم روز سنہ خمسین من ہجرت وفات یافت و قاتل الیشان شعیب الکبری بود و زن امام حسن جعدہ نام بنت اشعث بن قیس او را زہر دادہ وفات الیشان بعد نبی سی و نہ سال و بعد علی دہ سال و بعد از فاطمہ سی و ہشت سال و شش ماہ نہم ماہ صفر قبر در بقیع مدت امامت دہ سال و فرزندان الیشان زید و قاسم و عبداللہ و یعقوب و حسین و عبدالرحمان و اسمٰعیل و محمد و طلحہ و حمزہ و حسن مثنیٰ و فاطمہ و ام عبداللہ و ام سلمہ و رقیہ و ام الحسن و در بعضے رسائل ست کہ فرزندان امام حسن پانزدہ اند ہفت پسر و ہشت دختر۔ امام سوم حضرت امام حسین کنیت ابو محمد و لقب رشید و سبط مادر الیشان فاطمہ بنت رسول اللہ تولد پنجم رمضان سنہ چہار ہجری در مدینہ و عمر پنجاہ و شش سال و دو ماہ و قاتل الیشان شمر بن جوشن وفات دہم محرم سنہ احد و ستین ہجری قبر در کربلا مدت امامت پانزدہ سال و فرزندان الیشان یازدہ و دو دختر از انجملہ علی اکبر علی اصغر عبداللہ فاطمہ سکینہ و در رسائل دیگر ہشت فرزند چہار پسر و چہار دختر۔ امام چہارم حضرت امام زین العابدین کنیت ابو محمد و علی و لقب اسحاق و زین العباد و مادر الیشان شہربانو و تولد

ہفتم شعبان مدت عمر پنجاه وہفت سال قاتل شان عبد الملک مروان وفات ہیز دہم محرم قبر در بقیع مدت امامت ہفده سال وفرزندان امام محمد باقر وعبد اللہ وحسن وحسین اصغر وزید عمادی وعلی اصغر وخدیجه وعلیه وام کلثوم امام پنجم امام محمد کنیت ابوجعفر لقب باقر مادر ایشان فاطمه بنت حسن وتولد ماه رمضان عمر پنجاه سال قاتل ایشان ابراہیم ابن ولید وفات در ذی الحجه قبر در بقیع مدت امامت ہیزده سال وفرزندان امام جعفر

عبد اللہ وجعفر ابراہیم وعلی وزلیخا وزینب

جوہر جگر بند مصطفی صاحب الجود والسخا ابو محمد حسن مجتبی رضی اللہ تعالی عنه بن علی بن ابی طالب کرم اللہ تعالی وجهه امام دوم از ائمه اہل بیت ولادت حضرت ایشان روز سه شنبه پانزدہم ماه رمضان سال سوم از ہجرت در مدینه واقع شده اکثر اوقات حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیه وآله وسلم مرکوب میشدند وحضرت ایشان را وحضرت امام حسین علیه السلام را راکب می ساختند ومے فرمودند که نزدیک پروردگار ما بہترین خلائق ایشانند ودوستی ایشان باعث نجات است ودشمنی ایشان جز گمراہی وضلالت بار نیارد حدیث شریف مثل اہل بیتی کمثل سفینة نوح چون حضرت علی کرم اللہ تعالی وجهه شربت شہادت چشید روز دیگر در رمضان سال چہلم ہجری امیر المومنین حسن رضی اللہ تعالی عنه بجای پدر بزرگوار بر مسند خلافت نشست چہار ہزار مرد با حضرت ایشان بیعت نمودند تا مدت شش ماه چون حضرت سید عالم فرموده بودند که ایام خلافت بعد از من سی سال است از انجمله بست ونه سال وشش ماه خلفاء اربعه بر سریر خلافت متمکن بودند وشش ماه که از جمله سی سال مانده بود حضرت امیر المومنین امام حسن علیه السلام تمام کرده چون دید که معاویه در طلب حکومت بیقرار است وخون مسلمانان درین امر ریخته خواہد شد امر حکومت را بمعاویه تسلیم کرد وخود در مدینه طیبه گوشه گرفت صاحب خزانه جلالی فرماید که باانہمه خاطر معاویه نیارامید جعده بنت اشعث زن حضرت امیر المومنین حسن علیه السلام را بوعده ہا فریفته ساخت آن ناقص العقل والدین موجب گفته معاویه امام معصوم را مسموم ساخت چون حضرت المومنین دید که ایام حیات آخر رسید حضرت امیر المومنین امام حسین علیه السلام را طلب فرموده خلافت وامامت را حواله نموده بتاریخ بست د ہشتم ماه صفر سنه خمسین ہجری جان بجانان تسلیم کرد ایام حیات حضرت ایشان چہل وہفت ومدت خلافت شش ماه بود ده پسر وشش دختر گذاشتند چنانچه مفصل این ماجرا در روضة الصفا مسطور است مراة الاسرار است چون قدریان غلبه کردند ومذہب اعتزال در جہان پراگنده شد حضرت خواجه حسن بصری قدس سره بخدمت حضرت امام حسن رضی اللہ تعالی عنه نامه نوشت وآن اینست بسم اللہ الرحمن الرحیم السلام علیک یا ابن رسول اللہ وقرة عینیه ورحمة وبرکاته که شما جملگی بنی ہاشم چون کشتیہا روانید

وردریای ژرف ہر کہ متابع شما بود نجات یابد چون متابعان کشتی نوح کہ بران نجات یافتند مومنان چہ میفرمائید
اے ابن رسول اللہ در حیرت ما در قدر و اختلاف ما در استطاعت تا بدانیم کہ روشنی شما اندران چیست و ہرگز
منقطع نخواہد شد علم شما بعلم خدای عزوجل و اونگاہ دارندہ و حافظ شماست چون این نامہ رسید جواب
نوشت بسم اللہ الرحمن الرحیم انچہ نوشتہ بود این از حیرت خود و ازانکہ میگوئے از امت ما اندر قدر وانچہ
راسے من بران مستقیم است انیست کہ ہر کہ بقدر خیر و شر از خدا تعالیٰ ایمان نیارد کافرست و ہر کہ معاصے
بدو حوالہ کند فاجر یعنے انکار تقدیر مذہب قدر بود و حوالہ معاصی بخدا تعالیٰ مذہب جبر پس بخدا مختارست اندر
کسب خود بمقدار استطاعت از خدای عزوجل درین ما میان قدر و جبرست یعنی جملہ خیر و شر بتقدیر خدا تعالیٰ

است اما باختیار تو موجود میشود۔ مرآۃ الاسرار۔

جوہر حضرت امام حسین رضی اللہ تعالےٰ عنہ بن علے ابے طالب کرم اللہ وجہہ امام سوم انداز ائمہ
اہل بیت ولادت حضرت ایشان روز سہ شنبہ ماہ شعبان سال چہارم از ہجرت در مدینہ واقع شدہ
و شش ماہہ متولد گشتند حضرت ایشان فرمودند شفیق ترین برادران تو بر تو دین است ازانچہ نجات
مرد در دین بود و ہلاکش در مخالفت آن کسے سوال کرد کہ نہایت بندگے چیست فرمودند کہ نہایت
کار بندہ آنست کہ از اختیار خود برخیزد یعنے در ذات احدیت چنان غرق گردد کہ خود را در میان نہ بیند
روزے مردے آمدہ گفت یا ابن رسول اللہ من درویش درماندہ ام و اطفال دارم مرا قوت معیشت
مے باید فرمودند کہ بنشین کہ ما را رزقے در راہ است بسے بر نیامد کہ پنج صرہ دینار بیاورد آنحضرت ہر پنج
صرہ بدان درویش دادہ و از وے عذر خواست کہ ما را معذور دار ما از اہل بلائیم و از راحت دنیا باز ماندہ
و مرادہاے خود گم کردہ صاحب تاریخ طبرے مے آرد کہ چون معاویہ ابن ابے سفیان بمرد و موافق
وصیت وے یزید بن معاویہ بر مسند حکومت بہ نشست با ہمہ اہل شام بیعت بستند و نامہ براے
ولید بن عتبہ کہ از نزد پدرش حاکم مدینہ بود فرستاد کہ از چہار تن بیعت من بستان یکے عبدالرحمن بن ابوبکر
صدیق دوم عبداللہ بن عمر فاروق سوم عبداللہ بن زبیر چہارم حضرت امام حسین علیہ السلام اگر
بیعت قبول کنند بہتر والا کار آنہا بساز ولید بموجب صلاح مروان بن حکم با ہر چہار بزرگ مستحق
خلافت را تکلیف بیعت یزید نمود ہرگاہ کہ ایشان بر حکومت معاویہ راضے نبودند بر یزید چہ طور بیعت
کنند بہ جہت دفع شر متوجہ مکہ شدند و چون این خبر شائع شد کہ حضرت امام ہمام بیعت یزید قبول
نکردند و بمکہ رفتند مردم کوفہ ازین خبر شاد گشتہ محضرہا نوشتند و رسولان پیش امام علیہ السلام
فرستادند و دوازدہ ہزار متفق شدہ پیغام فرستادند حضرت امام حسین با جمیع قبیلہ متوجہ کوفہ شدند ہرچند

عبداللہ بن عباس منع کرد کہ کوفیان بیوفا اند اگر کوفیان دوستدار شما اند چرا خلیفہ یزید را از کوفہ بدر نکردند
الغرض عرض عبداللہ بن عباس سودمند نشد و ہمراہ امام چہل سوار و صد پیادہ بود از مکہ روانہ گشتند ہنوز ان
یزید بوے خبر رسانید یزید چون ماجرا شنیدہ عبداللہ بن زیاد را نامہ نوشت کہ از انجا لشکر جمع کردہ سر راہ امام بگیر
اگر بیعت من قبول کند بہتر والا او را با جمیع ہوا خواہان او بکش عبداللہ بن زیاد ملعون عمر بن سعد را با چہار ہزار
کس براے کشتن امام تعین نمودہ روے ببادیہ نہاد اول ماہ محرم سال شصت یک بود شخصے امام را دیدہ
گفت اے امام مسلمانان کجا خواہے رفت فرمود بکوفہ گفت بازگردید اینک لشکر عمر بن سعد با چہار ہزار کس
رسید و مسلم بن عقیل را کہ پیشتر بکوفہ فرستادہ بود او را کشتہ است حضرت امام از انجا کوچ کردہ بدشت کربلا
فرود آمدند از عقب عمر بن سعد رسید و مردم کوفہ بیوفائے کردہ با او متفق شدند و آب فرات را باتفاق
یکدیگر بر روے اہل بیت رسول خدا بستند تا بے آب ہلاک شوند یک ہفتہ از گفت و شنود گذشت روز جمعہ
تاریخ دہم محرم سنہ شصت و یک ہجرے از صبح جنگ آغاز شد امام معصوم با جمیع برادران و فرزندان
وغیرہ بے آب تشنہ در جنگ مشغول گشتند و آخر روز ندکور پانچ برادر و سہ فرزند و ہشتاد تن از اصحاب
شربت شہادت چشیدند و سر حضرت امام بریدہ پیش یزید لعین بردند مدت حیاتش پنجاہ ہشت سال
و بقوے پنجاہ و ہفت سال و سہ ماہ و دو روز بود چہار پسر و دو دختر داشتند و صاحب تاریخ طبرے
گوید کہ جمیع کشتگان کربلا سہ روز افتادہ ماندند بعد از ان مردمان بنے اسد آمدہ امام حسینؑ را بگور کردند
و علے اکبر بن حسین را در پایان قبر پدر دفن کردند و دیگر شہدا را بیک موضع در خاک مستور ساختند
و حضرت عباس بن علے کہ علم دار و محبوب ترین برادران حضرت امام بودند در حیات امام چند
ساعت پیشتر تر دوات نمایان کردہ شربت شہادت چشیدند ایشان را بر سر راہ عارضیہ مدفون ساختند
حضرت امام زین العابدین مریض بودند تا امانت خلافت و امامت مع وصیت بوے ایشان حوالہ
نمودہ جان بجانان سپردند و از فرزندان علے مرتضٰے محمد حنیفہ و عمر زندہ ماندند کہ ہمراہ امام نبودند
سید محمد گیسو دراز در مصنفات خود مے نویسند کہ من حیرانم بر مجتہدان امت محمدے کہ مردم امت
فرزندان پاک نہاد آنحضرت را بے گناہ کشتند و باز مسلمانے آنہا بحال خود ماندند و از ملفوظات
خواجگان چشت ما اکثر جا حضرت گنج شکر و دیگر خواجگان فرمودہ اند کہ این کافران چرا فرزندان
رسول علیہ السلام را بے گناہ کشتند و بعد از شہادت امام حسین یزید بن معاویہ بشرب دوام الفت گرفت
و بروایتے آنکہ گفت کہ از دین محمدؐ بیزار شدہ در ملت عیسی مریم درآمدم مرآۃ الاسرار۔
جوہر ذات علم و عمل مصطفوے و متصرف ولایت مرتضوے حضرت امام علی زین العابدین

بن حضرت امام حسین امام چہارم اند مادر ایشان شہر بانو بنت یزدجرد شہریار بن خسرو بن ہرمز بن نوشیروان بود ودر روضۃ الصفا وحبیب السیر مسطور ست کہ در زمان خلافت امیر المومنین عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ سہ دختر یزدجرد اسیر کردہ آوردہ بودند ہر سہ را حضرت اسد اللہ کرم اللہ تعالیٰ وجہہ در حصہ خود گرفتند کہ اینہا دختران سلاطین عجم اند فروختن ایشان مناسبت ندارد پس یکے را بحضرت امام حسینؑ بخشیدند از وے حضرت امام زین العابدین متولد گشتند ویکے بہ محمد بن ابو بکر صدیق داد از وے قاسم بوجود آمد ویکے را بعبد اللہ بن عمر فاروق عنایت کرد از وے سالم تولد نمود پس علی بن حسین وقاسم بن محمد وسالم بن عبد اللہ خالہ زاد یکدیگر بودند و تولد امام چہارم روز جمعہ پانزدہم جمادی الآخر وبروایتے در ماہ شعبان سنہ ثمان وثلثین ہجرے واقع شد اسم شریفش علی بود وکنیت وے ابو محمد وابو القاسم نیز گفتہ اند والقاب وے زین العابدین وذکے وامین است در زمان شہادت حضرت امیر دو سالہ بودند ودر واقعہ کربلا بست وسہ سالہ عمر داشتند کہ بعد از شہادت حضرت امام بر مسند امامت نشستند محمد حنیفہ بن علی در باب امامت با وے منازعت نمود امام زین العابدین فرمودند کہ در خانہ کعبہ نزدیک حجر الاسود رویم واز وے بپرسیم کہ امام زمان کیست پس ہر دو باتفاق نزد حجر الاسود رفتہ سوال کردند حجر الاسود بزبان فصیح گفت کہ امامت بعد از حسین بن علی بعلی بن حسین رسیدہ است وامام زمان اوست روز سہ شنبہ ہژدہم ماہ محرم در سنہ خمس وسبعین ہجرے در زمان سلطنت ولید بن عبد الملک بن مروان بہ ریاض جنان شتافتند ودر بقیع مدینہ بپہلوے عم خود حضرت امام حسن مدفون گشت مدت عمر پنجاہ وہفت سال وایام امامتش سی وچہار سال وبقول اکثر مورخین ولید بن عبد الملک بن مروان آن امام معصوم را زہر داد حضرت ایشان یازدہ پسر وچہار دختر داشتند - مرآۃ الاسرار

جوہر مفتاح حقائق ومعارف حضرت امام محمد باقر بن زین العابدین رضی اللہ تعالیٰ عنہم امام پنجم اند مادر ایشان بنت امام حسن بود ولادتش روز جمعہ سوم ماہ صفر وبقولے غرہ ماہ رجب سنہ سبع وخمسین ہجرے در مدینہ واقع شدہ اسم شریفش محمد ست وکنیت ابو جعفر والقابش باقر وشاکر وہادی گفتہ اند در زمان شہادت امام حسین سہ سالہ بودند ودر وقت وفات پدر خود وے وہشت سال عمر داشتند کہ بر مسند امامت نشستند کمالات حضرت ایشان بسیار است درین مختصر گنجایش ندارد در روز دو شنبہ ہفتم ذیحجہ سنہ اربعہ عشر ومائۃ در زمان سلطنت ہشام بن عبد الملک بفردوس اعلیٰ شتافتند وبقول اکثر ارباب تاریخ ہشام بن عبد الملک امام پنجم را زہر داد مدت عمر پنجاہ وہفت سال وایام امامتش نوزدہ سال مدفن در بقیع مدینہ نزدیک مرقد بہشت آئین امام زین العابدین است پنج پسر ودو دختر داشت

وبقولے شش پسر ویک دختر وبقولی سہ پسر ویک دختر داشت مرآۃ الاسرار

جوہر سر حلقہ اہل کمال امام ابوعبداللہ جعفر بن محمد الصادق رضی اللہ تعالے عنہ امام ششم اندور ششں حیات عالم از روے حقیقت متصرف بود مادر حضرت ایشان ام فروہ بنت قاسم بن محمد بن ابوبکر صدیق است وولادتش روز شنبہ ویا یکشنبہ ہفدہم ربیع الاول سنہ ثلث وثمانین واقع شدہ اسم مبارکش امام جعفر وکنیت ابوعبداللہ وابو اسمٰعیل ولقبش صادق وصابر وفاضل وطاہرست در وقت جد خود امام زین العابدین پانزدہ سالہ بود وبقولے دوازدہ سالہ ودر زمان انتقال پدر خود امام محمد باقر سی وچہار سالہ بودند وبروایتے سی ویک سال عمر داشتند کہ بعد از پدر بر مسند امامت نشستند وکمالات حضرت ایشان از شرق تا غرب فرا رسیدہ روز دوشنبہ پانزدہم ماہ رجب سنہ ثمان واربعین ومائۃ در زمان سلطنت ابوجعفر منصور دوانقی از خلفاء بنے عباس بہ ریاض رضوان شتافت وبقول اکثر مورخین آنجناب را منصور دوانقی زہر داد مدت حیاتش شصت وہشت سال وبقولے شصت وپنج سال وایام امامت سی وچہار سال بود وشش پسر ویک دختر داشتند وبقول اصح ہفت پسر وچہار دختر بودند از انجملہ پسر کلان اسمٰعیل بود مرآۃ الاسرار

جوہر امام ششم امام جعفر ولقب صادق ومادر حضرت ایشان بی بی افروہ بنت قاسم تولد در ربیع الاول وعمر شریف شصت سال وفات در شوال وقاتل حضرت ایشان ابوجعفر دوانقی وقبر شریف در بقیع ومدت امامت سی وپنج سال وفرزندان حضرت ایشان موسیٰ واسمٰعیل واسحاق وعباس ومحمد وعلے وعبداللہ وام فاطمہ۔

جوہر امام ہفتم موسیٰ کاظم کنیت ابوالحسن ولقب کاظم مادر ایشان بے بے حمیدہ بانو تولد در صفر عمر پنجاہ وچہار سال وقاتل ایشان ہارون رشید قبر در بغداد وفرزندان ایشان امام علے وابراہیم وعباس وقاسم واسمٰعیل وجعفر وہارون وحسن واحمد وہارون وحمزہ ومحمد وعبداللہ واسحاق وحسین وفضیل وسلیمان وفاطمۃ الکبرے وفاطمۃ الصغرے وام کلثوم وام جعفر ولبابہ وزینب وخدیجہ وعلیہ وحلیم وام وامیر وعائشہ وام سلمہ ومیمونہ۔

جوہر امام ہشتم امام علی رضا کنیت ابوالحسن لقب رضا مادر ایشان ام ولد ولادت در مدینہ روز پنجشنبہ پانزدہم ربیع الاول سنہ ثلث وخمسین ومائۃ وشہادت در سناباطوس روز جمعہ بست ویکم رمضان سنہ ثلث ومائتین ہجرے عمر چہل ونہ سال قاتل شان مامون رشید قبر در طوس وآنرا مشہد گویند مدت امامت بست سال وحضرت ایشان را پنج پسر بودند ویک دختر موسے اکبر وجعفر و

و ابوالحسن علی و ابراہیم محمد تقی

جوہر امام نہم امام محمد کنیت ابوجعفر و لقب تقی و مادر ایشان ریحانہ تولد رمضان عمر بست و پنج سال وفات ذی القعدہ قبر بغداد قاتل شان عبداللہ زبیر مدت امامت ہفدہ سال ایشان را یک پسر بود اسم نقی۔

جوہر امام دہم علی و کنیت ابوالحسن ثالث چہ ابوالحسن اول علی بودند دوم علی موسی الرضا سوم علی ہادی و عسکری نیز ہست لقب نقی مادر ایشان بی بی افزون ولادت در مدینہ سوم رجب سنہ اربع عشر و مائتین عمر چہل سال قاتل ایشان ابوفضیل قبر در سامرہ نزدیک بغداد مدت امامت سی سال فرزندان ایشان حسن و حسین جعفر و محمد و عائشہ وفات در زمان مستنصر خلیفہ در سرمن رای روز دوشنبہ آخر جمادی الآخر سنہ اربع و خمسین و مائتین و قبر وی در سرای وی است در سامرہ و عقب او سہ پسر حسن و حسین و جعفر اما جعفر علی کنیتش ابوعبداللہ مشہور ست

جوہر امام یازدہم امام حسن کنیت ابومحمد لقب زکی و عسکری مادر شان ام ولد ولادت حضرت ایشان در مدینہ نوزدہم ربیع الاول سنہ احد و ثلثین و مائتین ہجری قبر در پہلوی پدر در سرمن رای عمر بست و نہ سال قاتل شان زبیر بن جعفر قبر در سامرہ نزدیک بغداد حضرت ایشان یک پسر نامش محمد بن حسن۔

جوہر امام دوازدہم امام محمد و کنیت ابوالقاسم و لقب مہدی آخر الزمان و ایشان از اولاد امام حسن عسکری شوند ہر وقت کہ حقتعالی خواہد خروج کند

جوہر بعد از شہادت امیرالمومنین امام حسن رضی اللہ تعالے عنہ معاویہ بن ابی سفیان دہ سال حکومت نمود پانزدہم رجب در سال شصت ہجری بمرض طاعون در دمشق وفات یافت ولادتش پیش از بعثت پنج سال بود و در سال ہشتم از ہجرت ایمان آورد و در زمان خلافت امیرالمومنین عمر رضی اللہ تعالی عنہ حاکم شام شد و بست سال در ایام خلافت حضرت عمر و عثمان حکومت کرد و دہ سال دیگر بعد از معاودت حضرت اسد اللہ الغالب بجانب کوفہ حاکم بود و عمرش بقولی ہشتاد و ہشت و بقولی ہشتاد و پنج سال بود و زیر او پسرش یزید و ابومنصور رومی بودہ است و نہ پسر داشت از انجملہ حکومت ممالک بہ یزید حوالہ نمود مرآۃ الاسرار

جوہر در ملفوظ حضرت امیر سید محمد گیسو دراز قدس سرہ مذکور است کہ خلافت از حضرت سید عالم صلے اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم بر دو نوع است، خلافت کبرے و خلافت صغرے خلافت کبرے خلافت باطنی ست و خلافت صغرے خلافت ظاہرے و خلافت کبرے باجماع امت مخصوص است

بحضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالے وجہہ و خلافت صغری باجماع سینان حضرت امیر المومنین
افضل الصدیقین راست رضے اللہ تعالے عنہ و حضرت شیخ سعد الدین قدس سرہ در شرح رسالہ مکیہ
میفرمایند کہ حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم داعی و ہادی امت بودند چون رونق افروز
عالم بقا شدند صحابہ را داعی و ہادی گذاشتند و خلافت کبری مخصوص بحضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب ست
کرم اللہ تعالے وجہہ و بعضے را خلافت صغری بود و بعضے را نہ صغرے و نہ کبری و از حضرت امیر المومنین
اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالی وجہہ از خلافت کبرے خلفا شدند و از ان خلفا خلفا دیگرے شوند تا قیامت
این سنت جناب الٰہی جارے خواہد بود اما اجازت تامہ و مثال کہ سلف خلفا را دادہ اند و امر دیگران
را مے دہند مشروط بشروط مے کنند چون آن شروط مفقود شود بحکم اذا انتفے الشرط انتفی المشروط
تحقیق خلیفہ نماند و داعے و مرشد و ہادے و شیخ باصطلاح صوفیہ نخواند و میفرمایند کہ مشہور چہار دہ
خانوادہ اند کہ ہمہ تعلق بحضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالے وجہہ دارند و در شرح
عوارف دوازدہ امام میفرمایند پس در اصل دوازدہ خانوادہ اند یکے ادھمیان کہ تولے بحضرت ابو اسحاق
سلطان ابراہیم بن ادھم قدس سرہ دارند دوم طیفوریان کہ تولے بحضرت شیخ بایزید طیفور بن عیسی
بسطامے قدس سرہ دارند سوم محاسبیان بحضرت ابو عبد اللہ بن حارث محاسبے قدس سرہ چہارم قصاریان
بحضرت ابو صالح حمدون قصار قدس سرہ پنجم جنیدیان بحضرت ابو القاسم شیخ جنید بغدادے قدس سرہ
ششم نوریان بحضرت ابو الحسین محمد نورے قدس سرہ ہفتم سہلیان بحضرت ابو محمد سہل بن عبد اللہ
تسترے قدس سرہ ہشتم حکیمیان بحضرت ابو عبد اللہ بن علے حکیم ترمذی قدس سرہ نہم خرازیان بحضرت
ابو سعید احمد بن عیسی الخرازے قدس سرہ دہم حلاجیان بحضرت ابو منصور حلاج قدس سرہ یازدہم سیاریان
بحضرت ابو العباس قاسم مہدے السیارے قدس سرہ دوازدہم خفیفیان بحضرت ابو عبد اللہ محمد بن خفیف
قدس سرہ اما خانوادہ چشتیان متفرع از ادھمیان ست و خانوادہ سہروردیان متفرع از جنیدیان

جوہر حضرت شیخ اکبر قدس سرہ میفرمایند کہ آمدن آدم علی نبینا وآلہ وعلیہ السلام درین دار جہت جزا
نبود بلکہ از جہت ظہور خلافت و سیادت حضرت ایشان بود۔

جوہر اول خلیفہ در خلافت صغرے ابو بکر بعدہ عمر بعدہ عثمان بعدہ علے خلافت ابو بکر باجماع صحابہ است
و خلافت عمر باستخلاف ابو بکر و خلافت عثمان بمشاورت صحابہ است بفرمان عمر و خلافت علی ہم برحق ست
زیرا کہ وقت مشورت صحابہ بر علے و عثمان ہر دو کس افتاد اما چون عثمان را پیش کردند وے متعین گشت
بر خلافت و چون عثمان وفات یافت بمشورت اول علی متعین گشت و خلافت ایشان تا سی سال بود

خلافت ابوبکر دو سال و سہ ماہ و نہ شب و خلافت عمر دہ سال و شش ماہ و پنج شب و خلافت عثمان دوازدہ سال
و یازدہ شب و خلافت علی پنج سال و نہ ماہ و آن سرور بحضور خود خلافت بکسے تعیین نفرمود اگر اہل بیت
را بدادے دشمنان را تہمت میل افتادے و اگر بیگانہ را بدادے اہل بیت را غم آمدے و بعد چہار خلیفہ
بہترین مردمان عشرہ مبشرہ اند و آن دہ کس اند کہ در حق ایشان آن سرور گواہے دادہ اند بدخول بہشت
و آن دہ کس چہار خلفاے راشدین اند و شش دیگر طلحہ و زبیر و سعد بن ابے وقاص و سعید و عبدالرحمن
ابن عوف و ابو عبیدہ بن جراح و این گواہے امین گرداند از تغیر دین زیراکہ با تغیر دین بہشت نباشد
و ہر کہ شک آرد درگواہے کفرست از نیجاست کہ برخاستن بیم عاقبت از بندہ ممتنع نیست بلکہ جائزست
کہ بندہ از خوف عاقبت امین گردد و آنکہ ایشان خوف میداشتند بجہت آنکہ نباید کہ بر ما چیزے رود کہ
خلاف رضاے حق باشد و این خوف خوف شرم و از بندگی حق باشد نہ از بیم سوء خاتمہ و بعد عشرہ مبشرہ
بہترین مردمان کسانے اند کہ گواہے داد مصطفے ایشان را بہ بہشت کہ داخل خواہند شد از امت من ہفتاد ہزار
بغیر حساب و بہترین مردمان بعد ایشان عامہ صحابہ اند بقولہ خیر القرون قرنی پس بہترین مردمان علماء
عامل اند کہ ایشان را علماء آخرت گویند۔

جوہر در ذکر اصحاب رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم صاحب مصباح الہدایۃ
قدس سرہ میفرمایند کہ ہیچ شک نیست کہ محبت ہر محبوبے اقتضاء محبت کند با ہر کہ نسبتے بقرب یا بقرابت با و
وارد و اہل بیت و صحابہ رسول مقبول صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم بعضے ہم نسبت صورت و معنی
داشتند و بعضے مجرد نسبت معنی و آن نسبت ایمان ست کہ بواسطہ محبت و شرف صحبت رسول مقبول
صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم مومنان را حاصل گشت کہ انا من اللہ والمومن منی و نسبت
معنوے از نسبت صورے کامل تر و بدین نسبت انبیاء را جز میراث معنے کہ آن علم است نبودہ است پس
محبت رسول مقبول صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم محبت اہلبیت و اصحاب ایشان کہ ورثہ علم ایشان
اول ایشان بودند و از ایشان بدیگر مومنان انتقال کرد اقتضا کند و کسے روا دارد مومن حقیقی کہ در صحابہ
رسول مقبول صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ قدح کند و حال آنکہ ایشان از جہت محبت حضرت سرور عالم
صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم مہاجرت معاہد و اوطان و مفارقت اقارب و اقران اختیار کردند
و اموال خود را در قدم مبارک ایشان نثار کردند۔

جوہر ذکر حضرت خواجہ اویس قرنی رضی اللہ تعالیٰ عنہ قبلۂ تابعین بودند و قدوۂ اربعین گاہ گاہ حضرت
سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم روے مبارک سوے یمن میکردند و میفرمودند کہ

نسیم رحمت از جانب یمن می شنوم

جوہر- قال اللہ تعالی کنتم خیر امۃ بیین شرف این امت مرحومہ زادہا اللہ تعالی شرفا الحق
کہ خیر الانبیار را خیر الامم باشد و متابع خیر الکتب کہ قرآن مجید ست خیر الناس بود حضرت خضر دعا کردند کہ خداوند
مرا از امۃ مرحومہ و مغفورہ محمد گردان و چون ابراہیم علیہ السلام در صحف فضیلت این امت یافتند عرض کردند
خداوند تعالے بگردان ایشان را از امت من فرمود کہ ایشان از امت محمد اند و حضرت موسی در توریت
ہم این امت یافت عرض کردند کہ خداوند ابگردان ایشان را از امت من فرمود کہ این امت محمد اند
پس عرض کردند کہ خداوند ابگردان مرا از جملہ ایشان فرمود کہ دور ست ظاہر شدن ایشان و عیسی علیہ السلام
در انجیل فضائل این امت یافت عرض کردند خداوند ابگردان ایشان را از امت من فرمود کہ ایشان
از امت محمد اند پس عرض کردند بگردان مرا از ایشان پس حضرت خداوند تعالے برداشت حضرت
عیسی را بسوے آسمان و در آخر زمان از این امت گرداند-

جوہر حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم فرمودند کہ عمر دنیا ہفت ہزار سال بود
و پیدا شدم من در آخر ہزار ششم محدث شیخ جلال الدین سیوطے قدس سرہ میفرمایند کہ از احادیث دلالت
آثار قیامت آنست کہ مدت امت آنحضرت زیادہ از ہزار سال ست و این زیادت بہ پانصد سال نرسد
چراکہ از چند طریق از طرق احادیث وارد شدہ کہ مدت بقاے دنیا ہفت ہزار سال است آنحضرت در آخر
ہزار ششم مبعوث شدہ و دجال بر سر صد سال برآید و عیسی فرود آید او را بکشد و چہل سال برزمین بماند
و مردم بعد طلوع آفتاب از مغرب یکصد و بست سال زندگانی کنند و میان دو نفخ صور چہل سال است
پس مجموع این دویست سال باشد و امام مہدے پیش از دجال ہفت سال ظاہر شود و دجال بر سر
ہزار سال ہجرے باشد اگر بصد دیگر نرسد خروج دجال و برآمدن آفتاب از مغرب ہر چند معلوم نیست
نا ممکن نیست کہ مدت بہزار و پانصد سال بکشد مردم بعد دجال چہل سال زندگانی کنند و عیسی فرود آید
و چہل سال برزمین بماند و میان دو گوش دجال چہل گز مسافت باشد- مردم بعد طلوع آفتاب از
مغرب یکصد و بست سال برروی زمین بمانند- میان دو نفخ صور چہل سال است بنفخ اول اللہ تعالے
ہر زندہ را بمیراند و بدیگرے ہر مردہ را زندہ کند-

جوہر در خبر ست کہ خلائق در روز قیامت باتفاق نزد حضرت آدم علیہ السلام در آیند و عرض کنند
کہ اے پدر فرزندان را دریاب و در حضرت حق براے ما سخنی گوی بفرمایند کہ امروز سخن گفتن وظیفہ
من نیست بہ ابراہیم روید تا او چہ گوید حضرت ابراہیم علیہ السلام نیز ہمان فرمایند کہ آدم علیہ السلام

فرمودند علی ہذا تا آخر الامر جملہ انبیا باہم الیشان بحضور سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم آیند و عرض کنند کہ ای پیش از ہمہ و بیش از ہمہ امروز روز تست در شفاعت بکشائی و بحضرت در آئی و ہمہ را ازین حیرت برہانی حضرت باعظمت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم جناب حق سبحانہ و تعالی را ثنا گویند. و از حضرت اجازت خوانند ندا آید اشفع تشفع وسل تعطہ و در خبر معتبر است کہ در روز قیامت اول کسی کہ شفاعت کند و شفاعت او قبول کنند حضرت باعظمت محمد رسول اللہ باشند صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم و بعد حضرت ایشان دیگر انبیاء و بعد از انبیا اولیا و بعد از اولیا مومنان و آخر کسے کہ شفاعت کند جناب مستطاب ارحم الراحمین باشد سبحانہ و تعالے شانہ

جوہر در لغت جنت عبارت از زمینے ست کہ درو سے درخت بسیار مغروس باشد چنانچہ سایہ بر زمین چنان انداختہ باشد کہ زمین را ظل خود پوشانیدہ باشد و اشتقاق آن از الجن است و ہو الستر پس لفظ جنہ صیغہ مرہ باشد از الجن و در اصطلاح علماء ظاہر عبارت ست از مقامات متنزہہ و مواطن طیبہ متوطنہ از دار آخرۃ و آن جنت افعال حسنہ و اعمال صالحہ است بحسب صدور افعال و ظہور اعمال از قلت و کثرت و عرفا گویند کہ بغیر ازین جنت افعال و اعمال جنات دیگرست کہ آنرا جنات صفات گویند و آن متصف بودن بندہ است بصفات کمالیہ و لی الالطاف والافضال و متخلق گشتن باخلاق خلاق ذے الجلال والجمال و آن نیز متفاوت است بحسب مراتب اہل کمال و جنات دیگرست کہ آنرا جنات ذات گویند و آن عبارت است از ظہور رب الارباب بعباد خاص و رب بر ہر یکے بتجلی ذات و مستتر گشتن عبد در ان جنات بجو ذات در ذات و حق تعالے را سہ جنات ست از براے خود و این مستفاد است از قولہ تعالی فادخلی جنتی کہ مضاف است بذات یکی جنت اعیان ثابتہ است کہ حق تعالی بآن مستتر میشود و ذات خود را بذات خود از ورای اعیان ثابتہ مشاہدہ میفرمایند و جنت دیگر جنت ارواح ست کہ حق تعالے مستتر میگردد دران ارواح چنانچہ نہ ملک را اطلاع است و نہ بشر را و جنت دیگر عالم شہادت ست و مکونات کہ حق تعالے مستتر گشتہ دران استار چنانچہ مطلع نیست بران ہیچ اغیار ۔ از نصوص الخصوص فی شرح الفصوص

جوہر بدانکہ بہشت و دوزخ مخلوق اند و امروز موجود اند. و فانے نشوند مومنان ہمیشہ در بہشت باشند و کافران ہمیشہ در دوزخ و اہل کبائر و صغائر از مومنان در دوزخ در آیند و ہمیشہ نباشند عذاب مومن عاصی از جائزات است و عذاب کافر از واجبات و بہشت ہشت اند دار الجلال و دار القرار و دار السلام و جنت عدن و جنۃ الماوے و جنۃ الخلد و جنۃ الفردوس و جنت نعیم و دوزخ ہفت اند جہنم و لظے و حطمہ و سعیر و سقر و جحیم و ہاویہ و نام خازن بہشت رضوان است و نام خازن دوزخ مالک است ۔

جوہر بدانکہ جنت وجہنم دو مظہر کلی اند از مظاہر الٰہیہ یکے محتوی بر جمیع مراتب سعدا و دیگر مشتمل بر جمیع مدارک اشقیا وحصول کمال اعیان اشقیا در دخول جہنم است چنانچہ وصول اعیان سعدا بکمال خویش در دخول جنت است وآن کمالے کہ ہر یکے را از ان دو طائفہ بہ سبب دخول بداخل خویش حاصل گردد عین قرب ایشان است برب خویش

جوہر حضرت شیخ اکبر قدس سرہ میفرمایند کہ ہیچ آیتے در کلام ربانے وارد نشدہ کہ ازان ہمیشگی عذاب مفہوم گردد اما خلود وقیام کفار در نار مسلم الثبوت ست واین مستلزم خلود عذاب نیست ومیفرمایند کہ روز قیامت بمقتضاے رحمتی وسعت کل شئی سحاب رحمتش آتش غضب را فرو نشاند وبمقتضای سبقت رحمتی علی غضبی حدیث قدسی سلطان رافتش غنیم انتقام را شکست دہد وزحمت وکلفت عاصیان وکافران بعد چند ایام کشکش براحت وآرام مبدل شود ومیفرمایند کہ بعد مدتہا جوہر کفار اہل نار وناریکی خواہد شد وعذاب بر ایشان عذب خواہد بود یعنی عذب بمعنی حلو وشیرین مشتق از عذوبت وآرام کلی رو خواہد داد۔

جوہر صراط پلیست بر پشت دوزخ باریکتر از موے وتیز تر از تیغ ہر دو طرف او چنگلہاست ہمچو خارہاے سعدان یعنے آہن کہ باسہ گوشہ خار راست میکنند وبہر دو کنارہ او فرشتگان استادہ بگویند رب سلم سلم ہمہ خلائق بر دے بگذرند بعضے ہمچو برق وبعضی ہمچو باد وبعضی ہمچو آب وبعضی ہمچو اسپ تیز رو وبعضی ہمچو پیادہ وبعضی ہمچو مورچہ ہر کہ در پس روی انبیا واولیا مستقیم ترا در گذشتن آن پل آسان تر یکے آنچنان گذرد کہ نداند پل درمیان بود یانہ وکافر وفاسق گذشتن نتوانند وبعضے گویند پل میان دوزخ وبہشت نہادہ اند دوزخے بلغزد ودر دوزخ افتد وبہشتے در بہشت رود۔

جوہر نعیم اہل نیران میائن نعیم اہل جنان است۔ وامر التذاذ وتنعم میان اہل جنت ونعیم واہل جہنم وعذاب الیم یکے ست ویکسان ست دوزخیان از نعیم بہشت چنان گریزانند کہ گریز اہل جنت از نیران وحال آنکہ میان نعیم بہشتیان ونعیم دوزخیان نزد تجلی رحیم ورحمان در صورت رحمت جدائے وتفاوت چندانست کہ بمثل گوئے این زمین وآن آسمان است نعیم اہل دوزخ از رحمت ارحم الراحمین پیدا شد بعد از غضب وعذاب الیم ونعیم اہل بہشت از حضرت رحمن الرحیم پیدا شد بمحض امتنان جسیم اما چون مآل عذاب ایشان بعذوبت رسید ازینجہت گفتہ شد کہ امر لذہ وتنعم بالنسبۃ الیہما واحد اما من حیث التنعم والتلذذ بینہما دون بعید وتفاوۃ مدید۔ چون وعید زائل شد جز وعد نماند از بہر آنکہ بسبب مغفرت زائل گشت ہم در حق مومن عاصے وہم در حق کافر ومنافق اما اول از بہر آنکہ عفو او را دریافت ومغفرت مغفر او گشت واما ثانے از بہر آنکہ عذاب ایشان مبدل گشت بہ نعیم کہ مناسب ایشانست واخلاق وار

شقاوت کہ آن نیران ست در انجا لذتے دارند کہ آن مباین نعیم ساکنان دار السعادۃ است کہ آن جنان ست و نفوس خبیثہ اشقیا را تنعم و تلذذ از خبیثات باشد و نفوس طیبہ سعدا را نعیم مقیم از طیبات باشد آخر از حیوانات مشاہدہ کردہ باشے کہ جعل جز با قاذورات اُنس نگیرد و مُنج عسل کہ نحل است جز بزہرات نہ نشیند۔ تجلے الٰہی ازان روے کہ تجلی ست بر سعدا و اشقیا یکسان است و یکے ست اما قوابل و استعدادات متعدد و متنوع و متباین اند بعد از قبول تجلی ہر یکے انچہ در ایشانست جز آنرا نتوانند کہ بظہور رسانند ہمچنان کہ آب باران کہ از سوے آسمان فرو مے آید از جہت مائیت یک آب ست صافے و شیرین بے کدورت بزمینے میرسد و از وے نیشکر مے روید و بزمینے میرسد و از وے حنظل متولد میگردد و باران کہ در لطافت انچ و انچہ اہل شقاوت راست از عذاب تو ظاہرش عذاب مے بینے اما باطنش عذب است بہ نسبت ایشان و اشتقاق عذاب از عذوبت ست و لفظ عذاب مر معنے عذب را ہمچون پوست است مر مغز را کہ پوست صیانت مغز میکند او نیز صیانت آن مغز میکند۔

جوہر بدانکہ ایدک اللہ تعالےٰ حضرت شیخ اکبر نفی عذاب آخرت نے کنند مقامات اخرویہ بعد از فراغ حیات دنیویہ بطریق جامعیت و کلیت سہ منزل و مقام است کہ آنرا جنت جہنم و اعراف نام است و بر ہر یکے ازین مقامات ثلثہ اسمی از اسماء اللہ تعالےٰ حاکم است کہ دائم بذاتہ اہل آن مقام را طالب است و اہل آن رعایا آن اسم اند و عمارت آن منزل و مقام بوجود ایشان است و وعدحق عبارتے از رسانیدن آن کامل است بآن کمال معین کہ استعداد ہر یکے ازین سہ طائفہ آنرا طالب و بآن متواصل است مثلاً موعود اہل صلاح جنت است و منازل و مراتب آن و اہل فساد را جہنم و انچہ مناسب آن و طائفہ دیگر در وعلی الاعراف رجال و تعریف و تحقیق مناصب آن وہمچنانکہ ہمہ وعد کامل است وعید نیز شامل ست بحسب مراتب ایشان۔ وعید کہ آن عذاب است از مقتضیات اسم المنتقم است و احکام آن در پنج طائفہ ظاہر گردد و با ایشان اجرا یابد و ایشان را اہل نار گویند یکے مشرک دوم کافر سوم منافق و چہارم مومن عاصے پنجم عارف غیر عامل باشد یا محجوب غیر عارف بود و برین پنج طائفہ چون اسم المنتقم سلطنت خود براند بہ نیران جہنم ہمہ معذب باشند و عذاب ہر یکے فراخور او باشد۔ بر ہر یکے عذاب بوجہے عذب گردد تا ازان تلذذ وے و تنعمے یابند و صورت آن عذاب اول بدیگر چیز مبدل گردد و چون بر ایشان سالہا و حقبہا بگذرد کہ ہر حقبے ہزار سال آن عالم بود و ہر یکے را مناسب حال او از حضرت عزت راحتے و رحمتے برسد اما عارف غیر عامل یعنی کہ موحد بودہ حال را امید انست کہ حق ست کہ در مظہر خلقیت و کونیہ ظہورات دارد و بوجود بحقیقت اوراست

وباقی کسراب۔ وچون داء ہر مقامے نداد وحق ہر مرتبہ نگذارد چون درجحیم بود چند وقت مقیم گردد واند کہ مکان اعمال
ورمان افعال ایام دنیا بود وازان فرصت از وے فوت شد حق مطلق نظرے فرماید بحال ایشان۔ ومحجوب غیر
عارف عاصے کہ درین حجاب ماند بود کہ خدا اوے ہست خارج از عالم وحقیقت او دیگر ست وحقیقت عالم دیگر
ایشانرا نیز بعد از عذاب راحتے حاصل شود ودر مقابل آن جہل نہ چنان راحتے کہ کسے داند کہ از چہ راحت یافتند
ومنافقان نیز بعد از بعد زمان عذاب وتطاول ایام عقاب چون در ایشان دو استعداد بود یکے استعداد
کمال ویکے استعداد نقصان چون استعداد نقص بر ایشان غلبہ کرد واز ادراک کمال محروم ماندند ایشان
نیز در آتش بعد از تالم بسیار بنقص وعار خود راضے گردند وتالم از ایشان زائل گردد وتبدیل عذاب ایشان بذت و
آن باشد ودر مثال محسوس کہ مامی بنیم کہ کسان ہستند کہ در مبادی حال باموری خسیسہ دنیویہ راضی نمی باشند وبہر منصبی ومناصب
سرفرود نمی آرند وبعواقب احوال چون مبتلا میگردند بامرے خسیس راحتے میباشد میشوند وبآنچنان مالوف میگردند کہ بآن افتخار
مے نمایند والم عاران از ایشان مرتفع میشود اما تبدیل عذاب مشرکان کہ مقیدی معین را از موجودات بالوہیت فرا گرفتہ
بودند وبہ معبودیت آن مطلق شریک گرفتند بعد از انکہ منتقم از ایشان بعذاب انتقام بکشد رحمت حق مطلق از ان روے
کہ آن وجود مقیدی نیز مظہرے از مظاہر حق مطلق بود ایشانرا دریابد آلام آن عذاب از اجسام ایشان بر دارد تا قطعًا
احساس عذاب نکنند با آنکہ در جہنم باشند وتبدیل عذاب کفار کہ مستحق اشد عذاب اند بعاقبت چون ایشان نیز باستعداد
فطرے خود دران افتادہ اند ہر چند بسوزند در انواع عذاب آخر حق تعالے بحکم سبقت رحمتی علی غضبی راحتی بیابند
حاصل کلام عذاب موبد نخواہد بود من حیث انہ عذاب لیکن تابید وخلود بعضی در مقام عذاب کہ جہنم ست باشد
تا جنت وجحیم ہر دو معمور ماند واین اخبار کہ گفتہ شد منافے آیات واردہ در عذاب نیست۔

جوہر دررویتہ۔ صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند رویتہ عیان درین جہان متعذر است چہ
باقے در فانے نگنجد اما در آخرت مومنان را موعود ست وکافران را ممنوع مومنان در دنیا حق تعالے را بدیدہ
ایمان ونظر بصیرت بینند ودر آخرت بنظر عیان ولیکن طائفہ در دنیا بعلم الیقین بدانند ووعدہ عین الیقین ایشان بآخرت
بود وطائفہ بعین الیقین بینند ووعدہ حق الیقین ایشان بآخرت بود وعین الیقین چون بکمال رسد درجہ حسن البصر
یابد کہ دران زیادت صورت نہ بندد چنانکہ حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالی وجہہ ازین مقام خبر
دادند لو کشف الغطاء ما ازددت یقینا وطائفہ کہ نفے رویت کردند در آخرت محل غلط ایشان دو چیز آمد یکے
تمسک بقول جناب خداوند تعالے لا تدرکہ الابصار ودیگی قیاس آخرت بر دنیا جواب از اول آنست کہ رویت
دیگر است وادراک دیگر رویت ممکن است وادراک متعذر جرم آفتاب را توان دید وادراک نتوان کرد وجواب از
دوم آنکہ رویت دنیوی با رویت اخروی ہیچ مناسبت ندارد وباقی را با فانی چہ نسبت پس محل غلط ازینجاست

که آن طائفه پنداشتند که در آخرت رویت را جهتے و صفتی و احاطه نور مبصر باید همچنانکه در دنیا مبصرات دنیوی
را مشاهده کرده اند و این تصورات دنیا و این متصورات همه مخیلات باطل است و این غلطے بزرگ است
که کسے قیاس مرتبه که فوق حال و مقام او بود بر حال و مقام خود کند امور اخروے را امروز کسے در یابد که
او بکلی از دنیا و لذت او صرف رغبت کرده باشد و روے دل بآخرت آورده این طائفه معامله به نقد کنند و
به نسیه تن در نه دهند آنچه دیگران را فردا از لقا وعده است ایشانرا امروز عین نقد است و با اینهمه اگرچه وعده
دیگران نقد ایشان ست ایشان را نیز وعدیست که آن نقد طائفه دیگرست و آن طائفه را همچنین تا به نقد
مطلق رسد که وعده او نقد دیگرے نبود و آن حضرت سرور عالم اند صلے الله تعالے علیه و آله و اصحابه و سلم
که وعده دیگر انبیا نقد ایشان آمد همچنانکه وعده اولیا نقد انبیاست و وعده مومنان نقد اولیا و حضرت سرور عالم
را صلے الله تعالے علیه و آله و اصحابه و سلم بحسب حال خود هم مقامے موعود است که عبارت از ان مقام محمود
است هیچکس را با ایشان دران شرکت نیست و بدین معنی کلام مجید بدان ناطق ست که عسیٰ ان یبعثک ربک مقاما محمودا

جوهر رویت حضرت خداوند تعالی در دنیا بدیده دل بود نه بچشم سر لیکن بغلبه حال چنان نماید که گویا بچشم
سرمے بیند و بعضے میفرمایند که سالک این راه بجائے رسد که بصر و بصیرت یکی گردد و ظاهر و باطن یکرنگ شود
امتیاز صورت و معنے از میان برافتد آن زمان خواه بگو که بدیده دل (یقین را / بینائی را) می بینم یا بچشم سر حاصل هر دو عبارت یکیست

جوهر در دیدن محمد مصطفے صلے الله تعالے علیه و آله و اصحابه و سلم مر خداوند تعالے را در شب معراج
علما را اختلاف است بعضے گویند بدل دید چه رویت در دنیا که دار فناست در حق موسیٰ بعبارت نص
منفی باشد و بعضے گویند که رویت آنحضرت علیه السلام بچشم سر بود پیغامبر را در شب معراج رویت
خداوند تعالے دو کرت بود۔

جوهر حدیث قدسی که مروے بخارے است اعددت لعبادی الصالحین ما لا عین رأت
و لا اذن سمعت و لا خطر علی قلب بشر جناب مستطاب حق سبحانه و تعالے میفرمایند مقرر کردم و مهیا
ساختم برائے بنده هائے صالحان من آنچیز را که نیست هیچ چشم که دیده باشد و نه هیچ گوش که شنیده
و نه خطره کرده بر قلب بشر اکثر بر آنند که مراد رویت جناب مستطاب حق سبحانه و تعالی است

جوهر حضرت سرور عالم صلے الله تعالے علیه و آله و اصحابه و سلم فرموده اند که در آخرت حضرت خداوند
تعالے بصور مختلفه تجلے فرماید با اهل آخرت تا هر کس آنچه تصور کرده باشد که حق آنست و او را آن تصور
پرستیده او را ببیند فائده در کشف الآثار ست که روزی در مجلس جناب ارشاد مآب قبله کونین غوث الثقلین
شیخ محی الدین ابو محمد سید عبد القادر جیلانی رضی الله تعالی عنه وارضاه مذکور شد که فلان مرید آنجناب میگوید که من

بجناب حق سبحانہ وتعالیٰ را بچشم سر دیدم آنحضرت اور الحضور خود خوانانند و پرسیدند اعتراف نمود پس آنجناب
اورا ازین قول منع فرمودند و عہد گرفتند کہ بار دیگر ہمچنین بگوید حاضران سوال کردند کہ این مرد محق است
یا مبطل فرمودند محق است لیکن امر بروی ملتبس گشتہ و وجہش آنست کہ وی بچشم سر نور جمال را دید و ہمان
وقت از بصیرت کہ رویت قلبی ست سوراخے بطرف بصر او پیدا گشت و شعاع بصرش بنور شہود جناب
حق تعالےٰ متصل شد پس انچہ بصیرتش مشاہدہ کرد مظنون او شد کہ بصر من دیدہ است و فرق نکرد کہ اینجا
دو رویت ست قال اللہ تعالیٰ مرج البحرین یلتقیان بینہما برزخ لا یبغیان یعنی دریاے رویت
بصر و دریاے رویت بصیرت را در برابر روان ساختہ چنانکہ باہم بیامیزند و برزخے درمیان نہادہ
کہ ہر دو درہم نشوند و جناب حق سبحانہ وتعالےٰ بمقتضاے مشیت خویش نور جمال وجلال پس از لطاف
خود بطرف قلوب بندگان مے فرستد پس درمیگیرد و حاصل میکند قلب بندہ از ان نور چیزے و
درمیگیرد و حاصل میکند چشم از رویت صور و درین ہیچ ضرر نیست زیراکہ ردائے کبریائے جناب الٰہی
فوق انوار جمال وجلال ست کہ بسوے انخراق آن روا راہی نیست۔

جوہر بعضے میفرمایند کہ رویت حضرت خداوند تعالیٰ در دنیا جائز نیست نہ ببصر و نہ ببصیرت نہ بچشم و نہ بدل
مگر از جہت یقین بدانمعنے کہ یقین بداند کہ ہست و چون یقین بندہ درست گشت ہمچنان باشد کہ دیدارست
ولیکن نہ دیدار بود و ہر کہ روا دارد کہ بندہ خداوند تعالےٰ را درین جہان بیند یا معائنہ بچشم و یا بدل
ضال ست و مبتدع و کذاب و حضرت شیخ سعد الدین قدس سرہ در شرح رسالہ مکیہ مے فرمایند
کہ نفی دیدار در دنیا بمعنے دیدار عین حق یا بمعنے ادراک ہویت گفتہ است و درین شکے نیست
کہ دیدار بدین معنے نباشد بلکہ دیدار در دنیا بدل کہ آن را مشاہدہ گویند ظہور ذات وصفات بتجلے
انوار است و یقین دانستن بدل کہ خداوند تعالےٰ ہست چنانکہ باید نبود تا رفع حجاب و تجلے
انوار نشود و نہ بینے کہ شیخ ابو الحسین نورے قدس سرہ میفرمایند کہ الیقین ہو المشاہدۃ چون
یقین بندہ را بدین درست گردد لاجرم ہمچنان باشد کہ دیدار است یعنے چنانست کہ دیدار ست عین حق
وادراک ہویت است ولیکن نہ دیدار عین حق وادراک ہویت بود و اگر کسے ازین یقین علمے مراد دارد
معاذ اللہ کہ دیدار قلبی را نمیفہمے باشد کہ این نوع یقین عوام ہمہ وار ند خواص را از عوام ہیچ فرقے
نماند پس یقین کہ خواص را باشد نبود تا رفع حجاب و تجلی انوار نشود و ہمین را ما مشاہدہ و دیدار قلبی میگوئیم و حضرت
شیخ قوام الدین قدس سرہ میفرمایند کہ مکاشفہ نہ آنست کہ ہویت حضرت حق تعالےٰ ادراک کنند و یا دریابند
ہر چہ خواہے نام نہ رویت قلبے را خواہ رویت بصیرت گو خواہ مکاشفہ خواہ مشاہدہ باصطلاح صوفیہ

رویت قلبی ست نہ رویت عیانی کہ بجارحۂ بصر تعلق دارد

جوہر۔ رویت تعلق دارد بقلب و رویت متعلق است بچشم سر رویت را صفاے حجاب گویند و رویت را رفع حجاب و معنی صفار حجاب آنست کہ مثلاً یک چیز را چنانکہ ہست عینک زیر چشم نہادہ بیند و معنی رفع حجاب آنست کہ بے عینک بہ بیند آنکہ صفار حجاب ست آنرا مشاہدہ گویند و آنکہ رفع حجاب ست آنرا رویت گویند و رویت حق موقوف ست بموت صوری موعود ست بجنت بچشم سر و رویت موقوف است بموت معنوی۔ از کثرت تزکیہ و تصفیہ قلب سالک جلاکہ در دل روے نماید جمال حقیقی مے بیند از غلبہ حال بیقین تمام میداند کہ رویت است فاما اہل معرفت این را مشاہدہ گویند کمثل الشمس کہ در چہارم آسمان ست در صفار حجاب گویا کہ بذاتہ در آسمان دنیاست کہ می نماید۔ بعضے گویند کہ دیدن حق تعالے بچشم سر جائز ست در عقل چراکہ موسے سوال رویت کرد بقول رب ارنی انظر الیک و سوال محال از انبیار وا نیست بعضے گویند اشارت لن ترانی بر نفے اضافات غیریت است یعنے ہرگز تو نخواہے دید مرا اسے موسے تا کہ توئے بعضے گفتہ رویۃ در آخرت ہمچو معرفت در دنیاست چنانکہ خداوند تعالی را شناختہ شود در دنیا از غیر ادراک و در یافتن ہویت ہمچنان دیدہ شود در آخرت از غیر ادراک و دریافتن ہویت قال اللہ تعالی لا تدرکہ الابصار و ہو یدرک الابصار در دنیا بد خداوند تعالے را چشمہا پس در دنیا معرفت بچشمہای شہودی کہ مشاہدۂ ذات است عارفان را بغیر ادراک بود چنانکہ در آخرت رویۃ و مشاہدہ بغیر ادراک شود

جوہر وقتے جناب مستطاب سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بحضرت خداوند تعالے التماس نمودند کہ خداوندا فرداے قیامت حساب امت من بدست من دہی زیرا کہ امتے دارم کہ در غایت جور و جفا اند نباید کہ ایشان پیش انبیاے دیگر فضیحت شوند فرمان شد کہ حساب امت تو پیش خویش خواہم دید تا ایشان پیش تو ہم فضیحت نشوند اگر ترا امت اند مرا بندگانند۔

جوہر۔ رحمت او سبحانہ بر دو وجہ است یکے رحمۃ امتنانیہ و این رحمۃ عام و مطلق است و سابق بر غضب و غضب کہ واقع شود بر مغضوبان منسوب بر حمت است و غضب خالص نیست و این رحمت عام است ہمہ را و ازین رحمت عالم پیدا شدہ سعید و شقے و مومن و کافر و مطیع و عاصے و رسیدن رزق بعالم و ابقار عالم ازین رحمت است و این رحمت شامل است مر ابلیس را نیز و باین رحمت عذاب از کفار منقطع شود در جہنم و ابلیس نیز امیدوار این رحمت است و وجہ دیگر رحمت وجوبیہ است و آنرا حضرت خداوند تعالے برخود لازم گرفتہ و وعدہ بآن فرمودہ رحمت وجوبیہ نامیدہ شد و این رحمت مقیدہ است و متعلق است بعبا لحان و تائبان در فتوحات مکیہ میفرماید کہ سہیل بن عبد اللہ تستری

قدس سرہ گفتند کہ میان من و ابلیس مناظرہ طویلہ واقع شد و در آخر مناظرہ ابلیس گفت کہ اللہ تعالےٰ میفرماید و رحمتی وسعت کل شیٔ رحمت من وسعت کرد ہر شے را و این کلام عام است و ابلیس گفت من ہم شیٔ ہم و شے انکر النکرات است شامل است ہر چیز را پس مرا ہم رحمت وسعت کردہ است سہیل میفرماید کہ من متحیر ماندم درین حجت و فہمید ابلیس ازین آیہ کہ نہ فہمیدہ بودم من پس متفکر ماندم و این آیہ را تکرار میکردم پس ہر گاہ کہ رسیدم بقول وے سبحانہ کہ بعد این آیہ است فاکتبہا للذین یتقون و یوتون الزکوۃ پس گفتم من ابلیس را یا ملعون اللہ تعالےٰ مقید ساخت رحمت خود را و خارج گردانید از عموم پس فرمود کتابت کردم این رحمت را برائے متقیان پس تبسم کرد ابلیس و گفت اے سہیل من ترا ندانستہ بودم کہ تو باین مقام ہستے کہ تقیید رحمت کنے تقیید صفت تست نہ صفت او سبحانہ یعنے رحمت از صفات ذاتیہ حق است مقید نمے تواند شد چنانکہ ذات او سبحانہ مقید نیست و تو کہ عبد مقید ہستے پس رحمت تو نیز مقید باشد بعد ازان رفت و شیخ اکبر میفرمایند کہ این عام رحمت مسئلہ اصل ست نہ فرع و رحمت حق سبحانہ و تعالےٰ مطلق است مقید بکسے نیست و ابلیس نیز منتظر این رحمت است و مشمول این رحمت و از پارہ این رحمۃ مقیدہ است و آن رحمت وجوبیہ است کہ لازم گردانید اللہ تعالےٰ کہ بآن رحمت رحمت کند بر تائبان و مفلحان و اما رحمت مطلق چون وجود مطلق ست پس شامل ہمہ اشیاست و ابلیس را نیز وران نصیب است چنین فرمودہ ملک العلما مولوے عبد العلے قدس سرہ در شرح مثنوے معنوی

جوہر ایمان بر دو نوع است مجمل و مفصل نزد بعضے ایمان مجمل معتبر است و نزد بعضے ایمان مفصل پس ایمان مفصل بایدآوردتا باتفاق درست باشد و ایمان مجمل اینست کہ بگوئے آمنت باللہ کما ہو باسمائہ وصفاتہ و قبلت جمیع احکامہ و خلاصہ اش اینست کہ قبول کردم دین مسلمانے را و انچہ درست و بیزارم از کفر و کافرے و انچہ در وست و حضرت شیخ سعد بن بڈہن قدس سرہ در شرح رسالہ مکیہ میفرمایند کہ حضرت شاہ مینا را قدس سرہ روزینہ وقت قیلولہ و در شب معتاد بود کہ با حضور تمام میخواندند و دیگرانرا نیز میفرمودند قبول کردم دین مسلمانے را و انچہ در وست و بیزارم از کفر و کافرے و انچہ در وست و اتوب الیہ و اقول اشہد ان لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ و اشہد ان محمداً عبدہ و رسولہ بعدہ سہ کرت این دعا میخواندند اللہم انی اعوذ بک من ان اشرک بک شیئاً و انا اعلم و استغفرک لا اعلم و اتوب الیہ و اقول لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ و ایمان مفصل اینست کہ بگوئے آمنت باللہ و ملائکتہ و کتبہ و رسلہ والیوم الآخر والقدر خیرہ و شرہ من اللہ تعالےٰ والبعث بعد الموت یعنے بگوید و اعتقاد کند کہ گرویدم بخداوند تعالےٰ و گرویدن آنست کہ بداند کہ خداوند تعالےٰ یکے ست و لیجد

و باشد او بود عالم نبود او باشد عالم نباشد قدیم ست با ہمہ صفات ذات و صفات افعال وجود او را بدایت نیست
و بقا را او را نہایت نہ و او را انباز نیست و از زن و فرزند منزہ است او بکس نماند و کس بدو نماند و از خوردن
و آشامیدن و خندیدن و از جای بجاے رفتن و مکان گرفتن و از جمیع صفات نقائص منزہ است حی ست
نہ بجان سمیع ست نہ بگوش بصیر ست نہ بچشم عالم است نہ بدل قادر ست نہ بتن پنہان و آشکارا کلی و جزوی
میداند کہ ہر عالمے بصد ہزار درجہ ازین عالم برتر باشد آفریدن و ناچیز کردن تواند بارادہ قدیم ہر چہ خواست
کرد و ہر چہ خواہد کند حکیم ست مختار ست خالق ست جوہر و جسم و عرض و کل و بعض نیست صورت و ہیئت و جہت
و نہایت ندارد و بگوید و اعتقاد کند کہ فرشتگان بندگان حضرت خداوند تعالی اند شب و روز بعبادت او سبحانہ
مشغول اند سستے و کاہلی ندارند بعضے از نور اند و بعضی از نار معصوم اند از گناہان صغائر و کبائر و بعضے گویند
عصمت در بعضی فرشتگان ست و ایشانرا صفت بذکورت و انوثت نکنند بعضے از گاہ آفرینش در قیام
ہستند و بعضی در سجود و بعضی در رکوع و دشمن داشتن ایشانرا کفر است اگر کسے گوید کہ دیدار فلان برمن
چون دیدار عزرائیل است اگر در دل عداوت بودہ باشد بنا بر آن تشبیہ کافر گردد و بعضے گفتہ اند
کہ خواص بشر افضل است بر خواص ملک و عوام ملک یعنی ہمہ پیغامبران افضل اند بر ہمہ فرشتگان و عوام بشر
افضل اند بر عوام ملک یعنی اتقیا افضل اند بر عوام ملک و خواص ملک افضل اند بر عوام بشر و بعضی
ساکت اند از تفضیل رسل بر ملائکہ و تفضیل ملائکہ بر رسل و بگوید و اعتقاد کند کہ کتب خداوند تعالی کہ از
آسمان فرود آمدہ اند بر پیغامبران ہمہ برحق است و بر طریق تعین کتب ایمان نیارد چنانکہ بعضے گویند کہ صد و
چہاردہ کتب است زیرا کہ شمار کتب بدلیل قطعی ثابت نیست چہار کتب مشہور است توریت بزبان سریانی
بر موسے علیہ السلام و انجیل بزبان عبرانی بر عیسی علیہ السلام و زبور بر داؤد علیہ السلام و فرقان حمید بر محمد رسول اللہ
صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ و سلم و بگوید و اعتقاد کند کہ ہمہ پیغامبران فرستادہ خداوند تعالی برحق اند اول
ایشان آدم علیہ السلام اند و آخر ایشان محمد بن عبد اللہ بن عبد المطلب بن ہاشم بن عبد المناف ہر چہ فرمودہ اند
برحق فرمودہ اند بعضے اند و بعضے مرسل و بعضی اولو العزم ہیچ پیغمبر زن و بندہ نبود و در پیغمبری ذو القرنین و لقمان
و خضر اختلاف ست و صحیح آنست کہ خضر علیہ السلام پیغامبر اند و پیغامبران ہمہ معصوم اند از کفر قبل الوحی و بعد الوحی
و اما از گناہان معصوم اند بعد الوحی اما قبل الوحی نادر و بعضے درین اختلاف دارند و اجماع است کہ انبیا ہمہ فاضل اند
از ہمہ بشر ہیچ صدیقی و ولی در فضل با انبیا مساوی نشوند اما انبیا میان خود فاضل و مفضول اند و حضرت
محمد رسول صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ و سلم ازین ہمہ افضل اند و خاتم النبیین حضرت عیسی علیہ السلام کہ
فرود آیند کار بر شریعت نبی ما کنند باشند یکے از علماء امت مرحومہ و نبی ما رسول اند سوی ہمہ عرب و عجم

همه پیغامبران را معجزه بوده است در زمان خود معجزه نموده اند و معجزه ظهور امریست خارق عادت که برای
صدق نبوت پیدا گردد و در هنگام دعوی و تحدی از آوردن مثل آن عاجز شوند چنانچه نبی ما دعوی نبوت
کردند و معجزات روشن چون شق القمر و سلام گفتن سنگ و آمدن درخت بخواندن ایشان و نالیدن چوب و
بیرون آمدن چشمها از سر انگشتان و معجزات که از کثرت در حد نتوان رسید خصوصاً قرآن مجید معجزه باقیه است و شریعت
مستقیم و بگوید و اعتقاد کند که روز قیامت آمدن برحق است و همه را بعد میرانیدن زنده کنند از آدمیان
و پریان و پرندگان و فرشتگان و همه جانوران بحدیکه سقطی از شکم مادر افتد و صورت بسته باشد و جان
درو دمیده باشد او را نیز زنده کنند برای شفاعت مادر و پدر و بگوید و اعتقاد کند که گردیدن من باندازه
کردن خیر و شر و گردیدن بتقدیر آن باشد که بداند نیکی و بدی که از بنده در وجود می آید همه از خداوند تعالی است
نیکی همه بارادت و حکم و مشیت و امر و محبت و رضا و قضا و قدر خداوند تعالی است و بدیها همه بارادت و
مشیت و قضا و قدر خداوند تعالی است لیکن در بدیها رضا او و محبت او و امر او نیست و باید دانست
که رضا غیر ارادت است روا باشد که اراده بود و رضا نباشد چنانکه مریضی باشد که دارو کردن ارادت دارد و رضا
ندارد و رضا لائق بخیرات بود نه در شر و نزدیک اشعری محبت و رضا چنانکه در خیر ست در شر هم است و نزدیک
معتزله خیرات همه بارادت اوست و در شر ارادت او نیست و این باطل است و بگوید و اعتقاد کند که هر یک را
بعد مردن گوشت و پوست و استخوان پراگنده و خاکستر گردد بعده روز قیامت اجساد هر یک را بهیئت اولی
با جمیع صفات وی بامر خداوند تعالی پیدا گردند و زنده گردانند تا این جسد را به ثواب و عقاب رسانند
پرندگان و چهارپایان همه حشر کرده شوند برای قصاص مظالمی که میان ایشانست حاضر شوند بعده ناچیز
شوند مگر چیزی که با آدمی انس دارد مانند کبوتر و جز آن و بگوید و اعتقاد کند که بهشت و دوزخ امروز موجود
مخلوق اند اهل بهشت همیشه با عیش و نعمت باشند و اهل دوزخ همیشه در دوزخ با عذاب و عقاب بوند و بگوید
و اعتقاد کند که علامات قیامت و عذاب قبر و سوال منکر و نکیر و میزان و صور و شفاعت شافعان و خواندن
نامها و دادن نامها بعضی را بدست راست و بعضی را بدست چپ و صراط و لوح و قلم و حوض کوثر همه برحق است

جوهر بدانکه آنچه آمده است که الایمان اقرار باللسان و تصدیق بالجنان و عمل بالارکان
مراد از آن نه آنست که عین ایمان اقرار است یا عمل بل عین ایمان مجرد تصدیق دل است و اقرار و عمل
هر دو علامت و دلیل آن و هر چند ممکن است که شهادت این دو شاهد زور باشد چنانچه در حق منافقان
که اقرار و عمل در ایشان موجود بود و ایمان مفقود و لیکن بسبب آنکه بنای احکام بر ظواهر است به شهادت
این دو شاهد حکم بر ایمان مشهود له درست بود و سیف از و ساقط گردد همچنانکه قاضی را بعد از ادای شهادت

شہود حکم بر مشہود علیہ لازم گردد اگرچہ احتمال کذب دارد وقتی حضرت بلال رضی اللہ تعالیٰ عنہ شخصے را از کفار در معرکہ بنیداخت و آن شخص شہادت عرض کرد حضرت بلال بآن مبالات نمود و سر او از تن جدا کرد چون این حالت بحضرت سید المرسلین صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ اجمعین عرض داشت در معرض عتاب آمدند عرض کردند یا رسول اللہ اقرار او از خوف بود نہ از ایمان فرمودند چرا دل او را نہ شگافتے یعنے تو چہ دانستے که در دل او ایمان نبود

جوہر ایمان بر انواع ست سر نیکیہا ست و اصل جملہ عبادتہا ہیچ نیکے و عبادت بے درستی ایمان کار نیاید و بغیر ایمان در قرب حق سبحانہ و تعالےٰ نکشاید و معنے ایمان اقرار کردن بزبان و استوار داشتن بدل کہ الایمان اقرار باللسان و تصدیق بالقلب ایمان نزد حق تعالےٰ حجت ست یعنے ہدایت پس غیر مخلوق باشد و نزدیک خلق تفرقہ است یعنے ہمہ مومنان از آن نصیب مے یابند فرمودند حضرت سرور عالم کہ اللہ تعالےٰ ایمان آفرید و خلعت سخاوت او را پوشانید کہ ہمہ خلق نصیب میرساند ایمان دو قسم است مجمل و مفصل مجمل آمنت باللہ کما ہو باسمائہ و صفاتہ و قبلت جمیع احکامہ و مفصل امنت باللہ و ملائکتہ و کتبہ و رسلہ و الیوم الآخر و القدر خیرہ و شرہ من اللہ تعالےٰ و البعث بعد الموت - ایمان پنج نوع است ایمان مطبوع و ایمان معصوم و ایمان مقبول و ایمان مردود ایمان موقوف و ایمان مطبوع ایمان فرشتگان است و ایمان معصوم ایمان پیغمبران است و ایمان مقبول ایمان مومنان است و ایمان مردود ایمان منافقان است و ایمان موقوف ایمان مبتدعان ست ایمان غیر مخلوق ست و عطای حق است ہر کرا خواہد بدہد ایمان نوریست کہ در دل بندہ در آرد حق تعالیٰ او بشناسد بدان نور آفریدگار خود را بیگانگے و بیچگونگے

جوہر بدانکہ ایمان سر راس عبادت ست ہیچ عبادت بغیر درستے ایمان درست نیست و ایمانرا دو رکن است یکی اقرار بزبان و دوم تصدیق بالقلب کہ الایمان اقرار باللسان و تصدیق بالقلب لیکن تصدیق رکن اصلی ست و اقرار بزبان شرط اجرای احکام شرع است در دنیا

جوہر ایمان دو نوع است یکی عطاء حضرت خداوند تعالےٰ و آن نوریست مقذوف در قلب مومن کہ از آن توفیق بر اقرار و تصدیق یافتہ و دوم آنکہ کسب میکند بندہ بقوت ایمان عطائے یعنے چون حضرت خداوند تعالےٰ نورے در دل بندہ مے نہد بقوت آن نور عطاے اقرار و تصدیق حاصل میکند و کسب میکند بشہادت بر وحدانیت حضرت خداوند تعالےٰ و برسالت حضرت محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالےٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم و بر حقیقت جمیع چیزے کہ بر حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم منزل شدہ

جوہر صاحب رسالہ مکیہ قدس سرہ میفرمایند کہ ایمان کامل آنست کہ جمع کند میان توحید و تعظیم و قول حضرت خداوند تعالی لیس کمثلہ شیئ توحید است و قولہ تعالے و ہو السمیع البصیر تعظیم است یعنے چون دانست کہ حضرت خداوند تعالے بے شبہہ و بے نمون ست توحید را حاصل کرد و بعد حصول توحید بوے مشغول گشت و دانست کہ حضرت خداوند تعالی شنواست نہ بگوش و بیناست نہ بچشم تعظیم حاصل کرد پس چون کسی را توحید و تعظیم جمع شد ایمان کامل شد

جوہر حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ و سلم میفرمایند کہ مومن کسی ست کہ ایمن شوند ہمسایگان او از ضررہاے او و مانند آن مراد ازان ثمرہ ایمان است کہ ہمسایہ را از و مضرتے نہ رسد بجہت آنکہ ہمسایہ اہل حقوق است

جوہر سوال میکنند کہ در صفت ایمان مفصل تقدیر خیر و شر مذکور است و در کلمہ طیب و کلمہ شہادت مذکور نیست اگر ذکر آن فرض نیست در صفت ایمان چرا ذکر کردند و اگر فرض ست بکلمہ طیب و کلمہ شہادت ایمان چگونہ حاصل شود جواب بر قول بیشتری از علما ایمان مجمل بسند است پس بکلمہ طیب و کلمہ شہادت ایمان ثابت شود و نزدیک بعضی علما ذکر این امور در ایمان فرض ست از ینقدر تفصیل چارہ نیست در صفت ایمان ذکر این امور اختیار کردند تا باتفاق علما ایمان حاصل شود و سوال میکنند کہ در صفت ایمان ایمان بفرشتگان و کتب بر ایمان بپیغمبران چرا مقدم داشتند جواب ازانکہ تحقیق ایمان برسل بذکر فرشتگان و کتب متعلق است زیرا کہ بیان شرائع بکتب است و کتب را بر پیغامبران فرشتگان آرند و سوال میکنند کہ چون بدیہا ہمہ بحکم و بارادت و بمشیت حضرت خداوند تعالی است عذاب کردن ظلم بود و حضرت خداوند تعالے از ظلم منزہ است جواب ہیچکس را بر حضرت خداوند تعالی حقی و اجب نیست تا بمنع حق او ظالم گردد و دیگر ظالم آن باشد کہ در ملک کسے بے اذن او تصرف کند و چون کسی را بر وحقے واجب نبود و تصرف وے در ملک خود بود جور و ظلم نباشد بلکہ عدل بود و حضرت خداوند تعالے مالک مطلق است ہر چہ خواہد کند و کردن او یا فضل بود یا عدل و اینجا عدل است بجہت آنکہ بندہ را فاعل مختار گردانیدہ است

جوہر طوائف مردم باعتبار ایمان و عمل چہار اند اول صالحان کہ ہم ایمان دارند و ہم عمل صالح دوم فاسقان کہ ایمان دارند و عمل صالح نہ سوم منافقان کہ عمل دارند و ایمان نہ چہارم کافران کہ نہ ایمان دارند و نہ عمل

جوہر ہر کہ اقرار نکند بزبان و تصدیق کند بدل او کافر است عند الناس و مومن است عند اللہ و ہر کہ اقرار کند بزبان و تصدیق نکند بدل او مومن است عند الناس و کافر است عند اللہ و ہر کہ اقرار

کند بزبان وتصدیق کند بدل او مومن است نزدیک اللہ وعند الناس پس ہر کہ خواہد تا از حکم کفر بحکم ایمان آید اقرار کند بزبان وتصدیق کند بدل کہ الایمان اقرار باللسان وتصدیق بالقلب انیست نجات وتخلیص از کفر ونفاق

جوہر بدانکہ اصول دین اسلام است واعتقاد وایمان وایقان ومعرفت وتوحید اسلام آنست کہ فرمودند حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کہ بنا کردہ شد اسلام بر پنج چیز یکی شہادت بر وحدانیت حضرت خداوند تعالےٰ وبرسالت رسول اللہ صلی اللہ تعالےٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کہ بگوید لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ یعنے نیست الٰہے سزاوار پرستش بحق در وجود مگر اللہ تعالےٰ ومحمد رسول اللہ است دوم برپا داشتن نماز پنج وقت سوم دادن زکوٰۃ از دو لیست درم شرعے پنجدرم شرعے چہارم روزہ ماہ رمضان المبارک پنجم حج کردن اگر استطاعت وقدرت باشد وحقیقت اسلام نوریست در سینۂ مومنین کہ بدان نور در معرفت وہدایت کشادہ میگردد وفرمودند حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالےٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم مسلم کسے ست کہ سالم مانند مسلمانان از دست وزبان او ومراد ازین ثمرہ وکمال اسلام است واعتقاد صحیح گرفتن صورت علم راجح است بوجود مغیبات واستدلالات ومعانے معقولات وکشف ملکوت یعنے اعتقاد صحیح وقتے شود کہ مغیبات را کشف کند پس بدان کشف در دل علم راجح پدید آید وکمال این بجز معرفت مشہود ے نشود وحقیقت اعتقاد نوریست در دل بندہ کہ دور میکند بدان نور چیزے کہ پیش آید اورا از شک دریب واعتقاد صحیح آنست کہ خالے باشد مومن از تعطیل والحاد وتشبیہ وتجسیم وتکییف وتنقیص وحلول واتحاد واباحت معتزلہ تعطیل صفات سے کنند کہ خداوند تعالےٰ عالم بذات وقادر بذات بغیر واسطہ علم وقدرت مے گویند واین باطل است والحاد میل بسوے باطل یعنے میل از سنت وجماعت بسوے باطل نکند چنانکہ بعضے دارند کہ حضرت خداوند تعالےٰ را دو میگویند وبعضے چہار وتشبیہ آنکہ خداوند تعالےٰ مانند چیزے نداند ودیگرے را مانند خداوند تعالےٰ نداند لیس کمثلہ شئے ہمیشہ خواند وتکییف یعنے چگونگے در ذات خداوند تعالےٰ کہ خداوند تعالےٰ بیچون وبیچگون ست لون ورائحہ وحرارۃ وبرودت ورطوبت ویبوست وغیر ایشان کہ از صفات اجسام است بر خداوند تعالےٰ اعتقاد نکند وتنقیص آنکہ خداوند تعالےٰ صفت بہ تنقیص وازدیاد نکند کہ تنقیص وازدیاد یا بر عدد بود یا بر اجزا بر عدد چنان بود کہ نبود دہ شد ودہ بود یازدہ شد وبر اجزا چنان بود کہ چیزے خرد باشد بتربیت بیفزاید یا چیزے بزرگ باشد بعلتے یا بسببے بکاہد خداوند تعالےٰ منزہ است از عدد واجزا۔

جوہر صاحب مصباح الہدایۃ قدس سرہ میفرمایند کہ معنی اسلام انقیاد نفس است مر قبول احکام
جناب الٰہی را و سر انقیاد نفس انخلاع اوست از وصف دعوی الٰہیت و اتصاف بصفت عبودیت کہ ارادہ
آماریت صفت جبلی نفس است پیوستہ خواہد کہ فرمان دہ بود نہ فرمان پذیر و این صفت در وی عین منازعت
است بحضرت حق سبحانہ و تعالیٰ در الٰہیت و معبودیت پس ہرگاہ کہ در نفس صفت انقیاد جناب الٰہی پدید آید
آماریت او بمأموریت مبدل شود و این نزاع از وی برخیزد و در سلک عباد اللہ منخرط شود و اسلام قالب و
صورت ایمان است و ایمان روح و معنی آن پس حیات اسلام بایمان است و کمال ایمان باسلام

جوہر در اعمال صاحب مصباح الہدایۃ قدس سرہ میفرمایند کہ مراد از عمل درین موضع احکام مبانی
اسلام است و مبانی اسلام پنج اند اول کلمہ شہادتین و صلوٰۃ و زکوٰۃ و صوم و حج و معنی اسلام انقیاد
نفس ست مر قبول احکام جناب الٰہی را و سر انقیاد نفس انخلاع اوست از وصف دعوی الٰہیت و اتصاف
بصفت عبودیت کہ ارادت آماریت صفت جبلی نفس است پیوستہ خواہد کہ فرمان دہ بود نہ فرمان پذیر
و این صفت در وی عین منازعت است با حق سبحانہ و تعالیٰ در الٰہیت و معبودیت کہ ہیچ مخلوق را استحقاق
آن نیست پس ہرگاہ کہ در نفس انقیاد احکام جناب الٰہی پدید آید آماریت او بمأموریت مبدل شود و در
سلک عباد اللہ منخرط گردد و اسلام قالب و صورت ایمان است و ایمان روح و معنی آن پس حیات
اسلام بایمان است و کمال ایمان باسلام کہ مر وجود کمال و اوصاف ایمان در عین ایمان مجرد از صورت
اسلام چنان تعبیہ است کہ وجود ثمرہ در تخم و مراد از آمدن آدمی بدنیا این زراعت است تا امروز بزراعت
عمل اثمار حقائق ایمان بردارد و با نبار خانہ آخرت فرستد و فردا در دار السلام از آن منافع انتفاع میابد
و اشارت بدین معنی ست الدنیا مزرعۃ الآخرۃ و بوجہ دیگر ایمان بمثابہ نور مصباح است و عمل بمثابہ
زیت پس ہمچنانکہ نور مصباح باتصال امداد زیت متزائد و روشن باشد از دوام اتصال زیت عمل بمصباح
ایمان ہموارہ زجاجہ قلب سماوی و مشکاۃ نفس ارضی منور باشد و عمل کہ بمثابہ زیت است از غایت صفا و
استعداد اضاءت فی نفسہ خود نوری دارد و نور عمل بر دو گونہ است ذاتی و آن خاص مومنان راست
و عارضی و آن خاص منافقان راست ذاتی نتیجہ ایمان ست و عارضی اثر اضاءت نار کفر و نفاق و
منافقان روز قیامت چون نور مومنان مشاہدہ کنند از ایشان نور خواہند و عمل نوریست و آن مومنان را ذاتی
ست و منافقان را عاریت و فی الجملہ طوائف مردم باعتبار ایمان و عمل چہار اند اول صالحان کہ ہم ایمان دارند
و ہم عمل صالح دوم فاسقان کہ ایمان دارند و عمل صالح نہ سوم منافقان کہ عمل دارند و ایمان نہ چہارم
کافران کہ نہ ایمان دارند و نہ عمل

جوہر کفر دروغ پنداشتن است پیغامبر را و فرستادن حضرت خداوند تعالیٰ حضرت جبرئیل بر پیغامبر و حضرت خداوند تعالے را در چیزے از چیز ہاے کہ آوردہ اند حضرت جبرئیل بر پیغامبر و این تکذیب اگر ظاہر و باطن باشد کافر بود و اگر در باطن بود منافق باشد۔

جوہر در اقرار بوحدانیت حق سبحانہ و تعالیٰ در رسالت حضرت سید المرسلین صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و صحابہ اجمعین صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ بندہ کلمہ شہادت بر زبان براند اشہد ان لا الہ الا اللہ و اشہد ان محمدا عبدہ و رسولہ و بدین اقرار بر تصدیق دل خود گواہے دہد و اقرار از شہادت خاص تر است چہ ہر اقرارے شہادت بود بر نفس خود نہ ہر شہادت اقرار باشد و آنچہ آمدہ است کہ الایمان تصدیق بالجنان و اقرار باللسان و عمل بالارکان مراد ازان نہ آنست کہ عین ایمان اقرار است یا عمل بل عین ایمان مجرد تصدیق دل است و اقرار و عمل ہر دو علامت و دلیل آن و ہر چند ممکن است کہ شہادت این دو شاہد زور بود چنانچہ در حق منافقان کہ اقرار و عمل در ایشان موجود بود و ایمان مفقود و لیکن سبب آنکہ بنای احکام بر ظواہر است شہادت این دو شاہد حکم بر ایمان مشہود لہ لازم بود اگر چہ احتمال کذب دارد۔

جوہر حضرت شیخ عبد الحق محدث دہلوی قدس سرہ در مرج البحرین میفرمایند کہ حکم فقہ عام ست یعنی شامل است تمامہ خلق را و خواص و عوام محکوم اند بدان زیراکہ مقصود وے اقامت مراسم شریعت است و اعلاے اعلام دین و ملت و بناے فقہ بر علم است و لہذا قواعد و ضوابط آن کلیہ است کہ باختلاف افراد و اشخاص مختلف و متغیر نشود و حکم تصوف خاص ست یعنی مخصوص ست باہل قرب و خصوص زیراکہ آن معاملہ است میان پروردگار و بندہ و مدار این بر ذوق و حال است و احکام آن جزئیات کہ باختلاف احوال و مواجید و اذواق مختلف گردد و ازینجاست کہ حکم فقیہ و انکار وے بر صوفی جاریست و انکار صوفی بر فقیہ صحیح نہ و صوفی را رجوع بفقیہ ضروریست باحکام تا بر آن عمل کند و در احوال حقائق مخالفت شریعت نیفتد و فقیہ را در احکام رجوع بصوفی نہ پس تصوف بفقہ محتاج است و فقہ از تصوف مستغنی اگر چہ تصوف اعلیٰ و ارفع است از فقہ در مرتبہ لیکن فقہ اسلم و اعم است در مصلحت و ازینجا گفتہ اند کن فقیہا صوفیا و لاتکن صوفیا فقیہا یعنے اول داد فقاہت و عمل شریعت و حفظ ظاہر بدہ بعد ازان بمقام تصوف و اتصاف بحقیقت و تصفیہ باطن عروج کن زیراکہ این اکمل و اتم و اسلم است عملا و حالا و ذوقا و لاتکن صوفیا فقیہا یعنے ہم از اول تعلق بحقیقت و توجید و مواجید باطن مکن کہ بعد از و رعایت ظاہر و اتباع شریعت استحکام نخواہد پذیرفت مرید را باید کہ باطن حقیقت را بر ظاہر شریعت مقدم ندارد و تا بجہت باطنیہ نرود و بالحاد نکشد و بظاہر از باطن اکتفا نکند تا از اہل قشر و تقشف

نشود و بر فقاهت صرف متوقف نماند و از انوار و اسرار محروم نگردد و نیز رجوع از فقه بتصوف باعث
طلب مزید و شوق ترقی و تعطش کمال آسان است و لیکن رجوع از تصوف بفقه بعد از استیلای ذوق
باطن و غلبهٔ حقیقت دشوار پس اول تمسک بعروهٔ وثقاے شریعت و فقاهت کند بعد از آن بذروهٔ علیای
حقیقت و تصوف براید فقاهت مرتبه اسلام است و کلام درجه ایمان و تصوف مقام احسان چنانچه
در حدیث جبرئیل این هر سه مقام مبین و مفصل است نیکوئے اینکه پرستش کنی پروردگار خود را گویا می بینی
او را و حضرت امام مالک رضی الله عنه فرموده کسے که صوفی شد و فقیه نگشت از دین حق برگشت و آنکه فقیه
شد و صوفی نگشت از فرمان بیرون آمد و آنکه هر دو را یکجا کرد و تحقیق رسید بالجمله مرتبه کمال فقه صحیح و ذوق صریح
است و انفراد هر یکے از دیگرے موجب انحطاط و نقصان چنانچه علم طب بے تجربه آن کفایت نکند
و تجربه طب بے علم آن صورت نه بندد

جوهر فرض بر دو نوع است فرض عین و فرض کفایه فرض عین آنست اگر بعضے از مخاطبان
بجاے آرند از دیگران ساقط نشود چنانچه نماز و روزه و حج و زکوة و غسل جنابت و تعلم قرآن و تعلم فقه
آنمقدار که چاره نیست از دانستن آن و جهاد با کفار چون نفیر عام باشد - و فرض کفایه چنانکه جواب سلام
و جواب عاطس گفتن یرحمک الله مر آنکس را که عطسه زد و الحمد لله رب العالمین گوید و نماز
عیدین و نماز جنازه و غسل میت و تکفین و امر معروف یعنی به نیکے فرمودن و نهی منکر یعنی از بدی باز داشتن
و پرسیدن بیمار و خواندن علم و قرآن و فقه زیاده از قدر حاجت و جهاد کردن بر دشمنان دین چون نفیر
عام نباشد و معنے فرض کفایه آنست که اگر بعضے از مسلمانان بجا آرند از گردن بعضی دیگر ساقط شود و اگر همه
ترک گیرند همه آثم باشند

جوهر معنے قبله توجه کردن است بچیزے هر که روے بچیزے آرد قبله آن بود ظاهرا و باطنا قبله انبیا
و امم ایشان بیت المقدس بود و قبله حضرت سرور عالم و امم مرحومه حضرت ایشان کعبه است بعضے
گفته اند که قبله چهار اند قبله جوارح که بر جمیع مومنان فرض شده است تا بدان سمت نماز گذارند - دوم
قبله دل است که اصحاب طریقت را توجه بدانست و مشغول ایشان دران سوم قبله سر است که توجه
مریدان بشیخ باشد چهارم قبله وجه الله انبیا و اولیا را توجه بدانست و هر چه غیر اوست پشت بدوست
و هر چه اوست روے بدوست قبله عشاق جمال لم یزل و معنے کعبه میانه چیز است سمی الکعبة کعبة لانها
سرة الارض و کعبه را بیت الله و بیت الحرام گویند - و معنے حج قصد کردن است هر که قصد چیزی کند
و قصد ظاهر و باطن دران راه زند حج او همان باشد - قلب عارف حرم الله تعالی است و حرام است بر حرم

اللہ تعالیٰ آنکه در آید دران غیر اللہ تعالیٰ کعبہ عام است و کعبہ خاص کعبہ عام ظاہر است و کعبہ خاص باطن آن قبلہ و کعبہ مقام خدمت است دل و روح محل معرفت و محبت۔ کعبہ ظاہر از احجار است و کعبہ باطن پر اسرار آنمقام خلیل است وانجا رب جلیل ست

	بطوف مروہ کجا میروی صفا اینجاست	بیا و کعبہ چہ سر میزنی خدا اینجاست	

جواہر صوم بر سہ وجہ است صوم الروح بقصر الامل وصوم العقل بخلاف الہوی وصوم النفس بالامساک عن الطعام والمحارم۔ روزہ در شرع عبارت است از ترک خوردن و آشامیدن وجماع کردن از صبح صادق تا غروب آفتاب بہ نیت روزہ کہ عاقل و بالغ و مسلم باشد و پاک باشد از حیض و نفاس۔ دوم روزہ خاص و آن روزہ در چشم و بینی و گوش و دست و پاے کہ نادیدنی نہ بیند و ناشنیدنی نشنود و نابوئیدنی نبوید و ناگرفتنی نگیرد و نارفتنی نرود۔ سوم روزہ خاص الخاص ست کہ روزہ ظاہر و باطن باشد و غیر حق در دل نباشد۔

جواہر یاد کردن مرگ فضلے عظیم دارد حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم میفرمایند یاد مرگ بسیار کن کہ آن ترا در دنیا زاہد گرداند و حضرت عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا عرض کردند کہ ہیچکس بدرجہ شہدا باشد فرمودند باشد کسی کہ در روز بست بار از مرگ یاد کند حضرت ابراہیم تیمی قدس سرہ میفرمایند دو چیز است کہ راحت دنیا از من برد یکے ذکر مرگ و دیگر خوف استادن پیش حضرت خداوند تعالیٰ زنے بحضرت عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا از سخت دلی خود شکوہ کرد فرمودند یاد مرگ بسیار کن او چنان کرد قسوت از دل او برفت و حضرت امام حجۃ الاسلام قدس سرہ میفرمایند کہ ہر کہ شناخت کہ آخر کار او ہمہ حال مرگ است و قرارگاہ او گور و موکل او منکر و نکیر و موعداد قیامت و مورد او بہشت یا دوزخ است ہیچ اندیشہ او را مہم تر از اندیشہ مرگ نبود و ہیچ تدبیر بروی غالب تر از تدبیر زاد مرگ نبود و ہر کہ یاد مرگ بسیار کند ناچار بساختن زاد آن مشغول شود و گور را روضہ یا بد از روضہای بہشت و ہر کہ مرگ را فراموش کند ہمت او ہمہ دنیا باشد از زاد آخرت غافل ماند و یاد کردن مرگ بر سہ وجہ است یکی یاد کردن غافل کہ بدنیا مشغول بود کہ یاد کند و آنرا کارہ باشد از بیم آنکہ از شہوات دنیا باز ماند دوم یاد کردن تائب تا خوف بروی غالب باشد و در توبہ تائب تر باشد و تائب مرگ را کارہ نباشد لیکن تعجیل مرگ را کارہ باشد از بیم آنکہ ناساختہ بباید رفت و کراہیت ازین وجہ زیان ندارد سوم یاد کردن عارف و آن ازان بود کہ وعدہ دیدار پس از مرگ است ہمیشہ چشم بآن دارد و آرزوی آن باشد و درجہ دیگر است بزرگتر ازین کہ مرگ را نہ کارہ باشد و نہ طالب نہ تعجیل آن خواہد و نہ تاخیر آن واین مقام رضا و تسلیم است و خلق چنان غافل کہ اگر یاد کنند نیز در دل ایشان

اثرے نکند کہ دل بشغلہ دنیا چنان مستغرق ست کہ چیزے دیگر را جائے نماندہ

جوہر۔ در رشحات مذکورست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ المبارک میفرمودند کہ شریعت ست و طریقت و حقیقت شریعت اجرائے احکام ست بر ظاہر و طریقت تعمل و تکلف است در جمعیت باطنی و حقیقت رسوخ است درین جمعیت و میفرمودند کہ خدمت مولانا نظام الدین میفرمودند کہ شریعت و طریقت و حقیقت را درہمہ چیز بیان می توان کرد مثلاً دروغ گفتن کہ نہی بہ نسبت آن واقع است اگر کسی آنرا بسعی و مجاہدہ نگوید و بر طریق استقامت باشد و از زبان دور گرداند کہ باختیار و بی اختیار از زبان صادر نشود این شریعت است لیکن با وجود این میتواند بود کہ در باطن داعیہ دروغ گفتن باقی باشد سعی و مجاہدہ دران کند کہ از باطن داعیہ دروغ گفتن دور شود این طریقت است و چنان شدن کہ بی اختیار و باختیار از دروغ گفتن نیاید نہ از دل و نہ از زبان این حقیقت است حضرت خواجہ این سخن را از خدمت مولانا بسیار نقل میکردند و استحسان میفرمودند

جوہر بدانکہ متابعت اقوال جناب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم شریعت است و متابعت افعال طریقت و متابعت احوال حقیقت پس ہر کہ متابعت اقوال جناب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کرد شریعت درست کرد و ہر کہ متابعت افعال کرد طریقت درست کرد و ہر کہ متابعت احوال کرد حقیقت درست کرد۔

جوہر آغاز طریقت نہایت شریعت است تا حق شریعت نگذارد راہ طریقت بر و نکشایند اگر در ہوا پرد و یا بر آب رود فعل او کرامت نیست بل سحر یا استدراج است ؎

رہبر راہ طریقت آن بود	کو باحکام شریعت مے رود	
اینچنین کامل بجو گر رہروے	تا ز وصل دوست بابہرہ شوے	

جوہر فرمودند حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم الشریعۃ اقوالی والطریقۃ افعالی والحقیقۃ احوالی والمعرفۃ سری پس بمرتبہ سر حق تعالیٰ رسیدن ابتدا از شریعت است کسے کو در شریعت راسخ آید حقیقت راہبری خود کشاید؛ برزخ ناسوت و ملکوت شریعت است و برزخ ملکوت و جبروت طریقت و برزخ جبروت و لاہوت حقیقت کہ مرتبہ وحدت برزخ ست بین احدیت و واحدیت شریعت چیزیست کہ بحث کردہ میشود دران از حلال و حرام و مراد از ملکوت در راہ سلوک صفت در خود پیدا کردن کہ عبارت از کم خوردن و کم گفتن و بنوعے ریاضت نمودن کہ صفت بشریت او رفع گردد و صفت ملکی بروی ظاہر آید۔ جبروت در اصطلاح صوفیہ اعیان ثابتہ را گویند و در اصطلاح حکما حقائق کونیہ را

گویند و علماے متکلمین معلومات اللہ ازلے گویند

جوہر طریقت راہ و در اصطلاح سالکان تزکیہ باطن چنانکہ شریعت تزکیہ ظاہر است و مخفی نماند کہ طریقت عبارت از سیر خاص است کہ مخصوص سالکان راہ جناب خداوند تعالی است مانند ترک دنیا و دوام ذکر و توجہ بمبدا و تبتل و انزوا و صدق و اخلاص وغیر آن و اسرار طریقت اشارت از احوال حقیقت ست زیراکہ طریقت مقدمہ حصول حقیقت ست و چنانچہ طریقت سر شریعت است حقیقت سر طریقت است و طریقت بے شریعت وسوسہ است و حقیقت بی طریقت زندقہ

جوہر تقوی بفتح اول و فتح واو ترسیدن و پرہیزگاری و فارسیان گاہے بکسر واو نیز خوانند و تقوی را مراتب است اول پرہیز از شرک کہ سبب رہائی از عذاب جاودانے است دوم دور بودن از گناہ صغیرہ و کبیرہ و آن باعث حصول سعادت دوجہانی ست سوم ترک ماسوا اللہ و آن واسطہ وصول قرب ربانی ست

جوہر چہار رکعت بدو سلام بگذارد در اولی قل اللہم تا بغیر حساب پانزدہ بار و در ثانیہ سورۃ الکوثر پانزدہ بار و در ثالثہ سورۃ الکافرون پانزدہ بار و در رابعہ سورۃ الاخلاص پانزدہ بار بعد ازان این دعا دہ بار بخواند حاجت روا گردد بسم اللہ الرحمن الرحیم لا الہ الا انت سبحانک انی کنت من الظالمین حسبنا اللہ ونعم الوکیل انی مسنی الضر وانت ارحم الراحمین وافوض امری الی اللہ ان اللہ بصیر بالعباد یامن ذکرہ شرف الذاکرین یامن طاعتہ نجاۃ للمطیعین یامن رافتہ ملجاء للعالمین یامن لایخفی علیہ شئار المحتاجین برحمتک یا ارحم الراحمین و ادا آنست کہ این نماز را بعد از نیم شب کند و بین الظہر والعصر ہم آمدہ است

جوہر صلوۃ قضاء الحوائج روز جمعہ چون آفتاب برآید دو رکعت بگذارد در اولی سورۃ الفلق و در ثانیہ سورۃ الناس و بعد از سلام آیۃ الکرسی ہفت بار و باز چہار رکعت بگذارد و در ہر رکعتی سورۃ النصر یکبار و سورۃ الاخلاص بست و پنج بار بخواند و چون فارغ شود ہفتاد کرت لاحول ولاقوۃ الا باللہ العلی العظیم بخواند خواص این نماز کسے داند بجز حق سبحانہ وتعالے۔

جوہر دوازدہ رکعت بشش قعدہ و یک سلام در شب و یا روز بخواند و بعد از التحیات اللہ اکبر گوید و سر بسجدہ نہد و سورہ فاتحہ ہفت بار و آیۃ الکرسی ہفت بار و لا الہ الا اللہ وحدہ لاشریک لہ لہ الملک ولہ الحمد وہو علی کل شئی قدیر دہ بار پس گوید انی اسئالک بمعاقد العز من عرشک ومنتہی الرحمۃ من کتابک واسمک الاعظم وجدک الاعلی وکلماتک التامۃ ان تقضی حاجتی ہذہ پس سر از سجدہ بردارد و سلام دہد این نماز برائے قضاے حوائج بمرات بہ تجربہ رسیدہ

جوہر دو رکعت ہر وقت کہ تواند بگذارد و شب جمعہ فاضلتر در اولی سورۃ الکافرون دہ بار و در ثانیہ سورۃ اخلاص دہ بار بعد از سلام سر بسجدہ نہادہ دہ بار درود بخواند و دہ بار سبحان اللہ والحمد للہ ولا الہ الا اللہ واللہ اکبر و لاحول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم و دہ بار اللہم ربنا آتنا فی الدنیا حسنۃ وفی الآخرۃ حسنۃ وقنا عذاب النار و دہ بار یا غیاث المستغیثین اغثنا آنگاہ یک یک حاجت خواہد چندانکہ یاد آید بعدہ گوید یارب ہزار حاجت دینے و دنیوے من روا گردان بفضل اللہ تعالے روا شود۔

جوہر صلوٰۃ الصلوٰۃ ہمچو صلوٰۃ التسبیح است بجاے تسبیح درود خوانند ہر درودی کہ باشد و این دو رکعت ست خواہ در شب گذارد خواہ در روز اما بعد از اشراق درین نماز اثرہاست ہر مہی کہ بخواند بر آید و براے ہر مہے در سہ روز جمعہ نیز خوانند

جوہر نماز قلاقل چہار رکعت ست بیک سلام مابین مغرب وعشا در ہر رکعت با فاتحہ چہار قل ضم کند و بعد از سلام سر بسجدہ نہادہ ہفتاد و یکبار بگوید یا حی یا قیوم برحمتک استغیث بعضی از مرشدان طالبان را براے مواظبت این نماز ارشاد نمودہ اند و فرمودہ اند اگر کسے خواہد کہ کوہ را بناخن تراشد اگرچہ محال است بطفیل این نماز ممکن باشد و مخفی نماند کہ چون حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم در دعاسی بلیغ فرمودے یا نازل شدے غم وہم مے فرمودند یا حی یا قیوم برحمتک استغیث

جوہر صلوٰۃ العاشقین چہار رکعت است بیک سلام در آخر شب بدین نیت نویت ان اصلی للہ تعالیٰ اربع رکعات صلوٰۃ العاشقین براے اہم مہمات در اداے بعد از سورہ فاتحہ یا اللہ صد بار و در ثانیہ یا رحمٰن صد بار و در ثالثہ یا رحیم صد بار و در رابعہ یا ودود صد بار۔

جوہر نماز کن فیکون چہار رکعت است در اول شب آدینہ غسل پاک کند و جامہ پاک بپوشد و در اول بعد از فاتحہ صد بار بخواند افوض امری الی اللہ ان اللہ بصیر بالعباد و در دوم صد بار الا الی اللہ تصیر الامور و در سوم صد بار نصر من اللہ وفتح قریب وبشر المومنین و در چہارم صد بار انا فتحنا لک فتحا مبینا و بعد از سلام صد بار گوید غفرانک ربنا والیک المصیر بعدہ سر بسجدہ نہد و ہر دو دست بردارد و صد بار گوید استغفر اللہ ربی من کل ذنب واتوب الیہ این نماز را براے قضاء حاجات از مجربات صحیحہ میفرمایند۔

جوہر در فوائد الفواد مذکورست کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالے بسرہ المبارک فرمودند کہ نماز حضرت خواجہ اویس قرنی رضی اللہ تعالے عنہ در سوم وچہارم و پنجم رجب است بعد از ان فرمودند کہ در سیزدہم ... چاردہم و پانزدہم آوردہ اند بعد از ان فرمودند کہ بروایتے در بیست و سوم و بست و چہارم

وبست وپنجم بعد ازان فرمودند که در مدرسه دانشمندی بود مولانا زین الدین هر مسئله که ازو سوال کردندے او جواب شافی گفتی و در مباحثه بعبارت دانشمندانه درآمدے از حال تعلم و استکشاف کردند گفت که من هیچ نخوانده ام چون بزرگ شدم وقتے نماز خواجه اویس قرنے گذاردم و دعا کردم که الٰهی من بکبر سن رسیدم و هیچ تعلم نکردم مرا علمی کرامت کن جناب مستطاب حق سبحانه وتعالی به برکت این نماز در علم بر من کشاد تا در هر مسئله که سخن می افتد بجوابے شارح میشوم انتهی وطریقه نماز اینست که بوقت چاشت غسل کند و چهار رکعت بگذارد و بعد سلام هفتاد بار بگوید لا اله الا الله الملک الحق المبین لیس کمثله شئی وهو السمیع البصیر و چهار رکعت دیگر بگذارد و در هر رکعتی بعد فاتحه سورة النصر یکبار و بعد از سلام هفتاد بار گوید انک اقوے معین وادی دلیل بحق ایاک نعبد وایاک نستعین و چهار رکعت دیگر بگذارد و در هر رکعتے بعد فاتحه سه بار سورهٔ اخلاص و بعد از سلام هفتاد بار سورهٔ الم نشرح بخواند و دست برداشته بر سینه فرود آرد و حاجت خواهد و از اول غسل تا اتمام نماز تکلم نکند۔

جوهر صلوة التسبیح چهار رکعت است بهتر آنست که در چهار رکعت بعد فاتحه از مسبحات چهار سوره بخواند و مسبحات هفت سوره است سوره بنی اسرائیل و سوره حدید و حشر و صف و جمعه و تغابن و اعلی و از حضرت عبد الله بن عباس رضی الله تعالے عنه این چهار سوره مرویست سورة التکاثر و سورة و العصر و سورة الکافرون و سوره اخلاص و در روایتے سورة الزلزال و سوره والعادیت و سوره اذا نصر و سوره اخلاص و بعضے درویشان عراق و یمن در رکعت اول سورة الکافرون خوانند و در دوم سوره اخلاص و در سوم سورة الفلق و در چهارم سورة الناس و درین نماز در هر رکعت هفتاد و پنج بار تسبیح خوانند یعنے سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر و مجموع در چهار رکعت سیصد بار بدین طریق که بعد تکبیر افتتاح ثنا خواند بعده تسبیح پانزده بار بعده اعوذ خوانده سوره فاتحه و سوره دیگر خواند بعده تسبیح ده بار گوید و در رکوع ده بار و در قومه بعد تحمید ده بار و در سجده اولے بعد تسبیح معمول ده بار و بین السجدتین ده بار و در سجده ثانیه ده بار و این مختار مشائخ حنفیه است و بعضے در هر رکعت بعد از قرأت پانزده بار خوانند و بعد سجده ثانیه نشسته ده بار و باقے چنانکه مذکور شد اگر توفیق یابد هر روز یکبار بخواند والا در هفته یا در هر ماهے یا در هر سالے یا در تمام عمر یکبار و این نماز را وقت معین نیست هر که هر روز بخواند بعد اشراق بخواند و اگر بعد هفته بخواند روز جمعه بهتر و اگر در ماهے بخواند در پنجشنبه اولے و اگر در سال بخواند روز عاشورا اولے و بعضے میفرمایند که بعد زوال قبل نماز ظهر بهتر است که در روایت حضرت عبد الله بن عمر رضے الله تعالے عنه آمده و بعد زوال روز جمعه افضل

اگر حضرت عبد اللہ بن عباس رضی اللہ تعالے عنہ ہمین وقت میخوانند واز حضرت ابن المبارک رضی اللہ
تعالی عنہ پرسیدند کہ اگر سہو درین نماز لاحق شود در سجدہ سہو تسبیح مذکور دہ دہ بار گوید یانہ فرمودند درین
نماز سیصد بار تسبیح آمدہ است فقط و مخفی نماند کہ این نماز را حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ
واصحابہ وسلم بعم اکرم خود حضرت عباس رضی اللہ تعالی عنہ آموختہ اند و فضل این نماز بسیار است ودر
حدیث شریف وارد است کہ ہر کہ این نماز بخواند جمیع ذنوب صغیرہ وکبیرہ او آمرزیدہ شود وسواے

این فائدہ فوائد این نماز بسیار آمدہ

جوہر فرمودند حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ہر کہ بگذارد نماز بامداد و بنشیند در جاے
نماز تا طلوع آفتاب مقدار یک نیزہ پس دو رکعت نماز بگذارد نوشتہ شود در دیوان او کہ آمرزیدہ شود واگر چہار
رکعت بگذارد نوشتہ شود در دیوان مقبلان واگر شش رکعت بگذارد نوشتہ شود در دیوان مطیعان ومسلمان و
مخلصان واگر ہشت بگذارد نوشتہ شود در دیوان رستگاران واگر دہ بگذارد نوشتہ شود در دیوان ابدال

جوہر صاحب فوائد الفواد قدس سرہ میفرمایند کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالے بسرہ المبارک
بندہ را نماز اشراق فرمودند دو رکعت شکر اللہ در اول بعد از فاتحہ آیۃ الکرسے تا خالدون و در دوم
امن الرسول تا آخر و آیۃ اللہ نور السموات والارض تا واللہ بکل شئ علیم وبعد ازان دو رکعت
استعاذہ فرمودند در اول بعد از فاتحہ سورۃ الفلق و در دوم سورۃ الناس بعد ازان دو رکعت استخارہ
فرمودند در اولے بعد از فاتحہ سورۃ الکافرون و در ثانیہ سورہ اخلاص فرمودند کہ آن روز کہ حضرت
شیخ الاسلام ما خواجہ فرید الحق والدین قدسنا اللہ تعالے بسرہ المبارک مرا نماز اشراق فرمودند ہمین شش
رکعت فرمودند انتہی و بعضے بعد ازان دو رکعت استجابت گذارند در اول بعد از فاتحہ سورہ واقعہ
و در دوم سورۃ الاعلی والا سورۃ القدر و سورۃ الکوثر و بعد ازان دو رکعت شکر روز در ہر رکعت بعد از فاتحہ
پنجگان بار سورۂ اخلاص و حضرت مخدوم عالم خواجہ نصیر الحق والدین قدس سرہ میفرمایند کہ دو رکعت
شکرانہ مادر و پدر بگذارد در ہر رکعتے بعد از فاتحہ آیۃ الکرسے یکبار و سورہ اخلاص سہ بار و بعد از سلام
ورد دگوید و این دعا بخواند یا لطیف الطف بے ولوالدی فی جمیع الاحوال کما تحب
وترضی یا علیم یا قدیر اغفرلی ولوالدی انک علی کل شئ قدیر و وقت اشراق از طلوع
آفتاب تا برآمدن آن مقدار دو نیزہ است چون آفتاب مقدار یک نیزہ طلوع کند نماز شروع نماید و بعد
از اشراق اگر بخواند قرآن مجید بخواند یا ذکر گوید واگر صلوۃ تسبیح بگذارد بہتر واقل اشراق دو رکعت است
و متوسط چہار و اکثر دہ ۔

جوہر چون ربع روز بگذرد چہار رکعت بگذارد در اول بعد از فاتحہ سورہ والشمس بخواند و در دوم سورہ واللیل و در سوم سورہ والضحےٰ و در چہارم سورہ الم نشرح و نماز چاشت دوازدہ رکعت است و اقل چہار پس در چہار رکعت اول بعد از فاتحہ سورہ فتح بخواند پس سورہ نوح پس سورۃ القدر پس سورۃ الکوثر و در چہار رکعت دوم سورہ والشمس پس سورہ واللیل پس سورہ والضحیٰ پس سورہ الم نشرح و در چہار رکعت سوم سورۃ الکافرون پس سورۃ النصر پس سورہ تبت پس سورہ اخلاص۔ و بعد از فراغ نماز چاشت خواندن اللھم اغفرلی وارحمنی وتب علیّ انک انت التواب الغفور صد بار ماثور است و ہر کہ التزام گیرد نماز چاشت را اسباب معیشت وی را حضرت خداوند تعالےٰ مہیا دارد و فرمودند حضرت سید عالم صلی اللہ تعالےٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کہ سہ چیز باسہ چیز جمع نشود گناہ با توبہ و تونگرے با زنا و فقر و فاقہ با نماز ضحےٰ۔

جوہر بعد نماز چاشت دو رکعت براے صحت نفس گذارد در اول بعد از فاتحہ آیۃ الکرسے یکبار وسورہ والشمس یگان بار و سورۂ اخلاص پنج بار و در دوم آمن الرسول و سورہ والضحےٰ یگان بار و سورہ اخلاص پنج بار و بعد از سلام بخواند اللھم اِنے اسئالک العفو والعافیۃ والمعافاۃ فے الدنیا والآخرہ

جوہر نماز تہجد بہترین نوافل ست و وقت آن ثلث آخر از شب است دوازدہ رکعت بہ شش سلام بگذارد در اول بعد از فاتحہ دوازدہ بار سورہ اخلاص و در دوم یازدہ بار ہمچنین در ہر رکعت یک یک عدد کم کند تا در رکعت دوازدہم یکبار خواندہ بعدہ وتر بخواند و اگر گذاردہ باشد اعادہ کند و در اول بعد از فاتحہ سورۃ الاعلےٰ بخواند و در دراتیے سورۃ القدر و در دوم سورۃ الکافرون و در سوم سورۃ الاخلاص واگر قضا شود بروز ادا کند و اکثر مشائخ بعد سہرو گاہ این نماز مراقبہ طویلہ میفرمایند۔

جوہر در شب معراج دوازدہ رکعت بخواند و در ہر رکعت بعد فاتحہ سورہ از قرآن مجید و تشہد در ہر رکعتین وسلام در آخرین بعدہ صد بار گوید سبحان اللہ والحمد للہ ولا الٰہ الا اللہ واللہ اکبر بعدہ صد بار استغفار بعدہ دعا کند و شب معراج نزد اکثر شب بست وہفتم ماہ رجب است و نزد بعضے شب ہژدہم ماہ رمضان المبارک

جوہر شب قدر شب معظم است بعضے گویند گاہے در ماہ رمضان مبارک باشد و گاہے غیر رمضان و بعضے در اول شب ماہ رمضان گویند و بعضے در شب ہفدہم ماہ مذکور و بعضے نوزدہم و بعضے بست و یکم و بعضے بست وسوم و بست پنجم و بست وہفتم و بست و نہم و نزد اکثر شب بست وہفتم ماہ رمضان

جوہر صلوۃ القلب برائے صفائی دل چہار رکعت است در ہر واحد سورہ اخلاص یکبار اما بسان قلب نہ بلسان دہان

جوہر صلوۃ عشق یک رکعت است چون بہ اہدنا الصراط المستقیم برسد تکرار کند تا بیخود شود بعد و چون بہوش آید از صراط الذین انعمت علیہم شروع کند و فاتحہ را تمام نماید و سورۃ القدر ضم کند و لفظ انا انزلناہ را سہ بار تکرار کند و تمام نماید و التحیات خواند و سلام دادہ از نماز برآید اگرچہ این نماز بر دستور فقہائے حنفیہ نیست اما فقرا کردہ اند۔

جوہر صلوۃ الاسرار دو رکعت است بعد از نماز مغرب یا بعد از تہجد بدین نیت بگذارد نویت ان اصلی للہ تعالی رکعتی صلوۃ الاسرار تقربا الی اللہ تعالی والانقطاع عن غیر اللہ تعالی و بخواند در ہر رکعت بعد از فاتحہ سورہ اخلاص یازدہ بار و بعد از سلام بجانب عراق یازدہ گام رود و آنجا استادہ بہر دو دست بادب و تعظیم تمام سلام کند بعدہ یازدہ بار درود بنا بخواند و یکبار فاتحہ و یازدہ بار سورۂ اخلاص و ثواب آن بحضرت محبوب سبحانی شیخ محی الدین ابو محمد سید عبد القادر جیلانی قدسنا اللہ بسرہ المبارک بگذارند و جناب ایشان را بحضرت حق سبحانہ و تعالی وسیلہ گرفتہ حاجت خواہد و بعدہ یازدہ بار بگوید یا شیخ عبد القادر جیلانی شیئاً للہ و این نماز در خلوت بگذارد۔ در بہجۃ الاسرار مذکورست کہ حضرت غوث الثقلین قدسنا اللہ تعالی بسرہ المبارک فرمودہ اند ہر کرا حاجتے بدرگاہ عزت باشد دو رکعت نماز بگذارد و بخواند در ہر رکعت بعد از فاتحہ یازدہ بار سورہ اخلاص و بعد از سلام درود بخواند و بیاید بجانب عراق یازدہ گام و بگیرد نام مرا و وسیلہ سازد مرا بدرگاہ عزت و حاجت خواہد قضا کردہ شود حاجت او۔

جوہر دو رکعت قبل طلوع فجر بخواند و در ہر رکعت آیۃ الکرسی سہ بار و سورۃ الکافرون و سورہ اخلاص یازدہ یار بعد ازان گوید سبحان اللہ و بحمدہ سبحان اللہ العظیم و بحمدہ استغفر اللہ صد بار جناب حق سبحانہ و تعالے قضا کند دین او را و وسیع کند بروے رزق و این مشہور و مجرب است۔

جوہر صاحب وام مداومت نماید بر سورہ والعدیت یا آمن الرسول یا سورۃ النساء سیزدہ بار بخواند یا سورہ واقعہ چہل و یکبار یا بعد ہر فرض پنج بار قل اللہم مالک الملک تا بغیر حساب

جوہر صاحب فوائد الفواد قدس سرہ میفرمایند کہ بندہ را غلامے بود ملیح تمام او را بشکرانہ ارادت در نظر حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالے بسرہ آزاد گردانیدہ شد ہمان زبان غلام مذکور سر در قدم مخدوم عالمیان آوردہ بشرف بیعت مشرف گشت بعد ازان نماز دوگانہ فرمودند بر لفظ مبارک

براند کہ این دوگانہ را نیت چنین باید کرد و دعا ہا سوئے المدد

جوہر صلوة شکر النہار دو رکعت است در ہر رکعت بعد از فاتحہ اخلاص پنجبار بخواند و در شکر اللیل در ہر رکعت بعد از فاتحہ کافرون پنج بار

جوہر صلواة رضای ابوین دو رکعت است در ہر رکعت چہار قل بخواند۔

جوہر بعد از زوال چہار رکعت بگذارد در ہر رکعت بعد از فاتحہ سورہ اخلاص یا دہ بار یا پنج بار یا آیة بار بخواند این وقت ہمچو نصف لیل است و زمان نزول رحمت چہ درہای بہشت بعد زوال کشادہ میشود۔

جوہر صلوة الخضر دہ رکعت است بعد از نماز ظہر بعد از فاتحہ از سورہ فیل در ہر رکعت یک سورہ تا آخر قرآن مجید بخواند و ہر کہ این نماز پیوستہ بگذارد با خضر ملاقات کند

جوہر صلوة حفظ الایمان دو رکعت ست بعد از نماز مغرب در اول بعد از فاتحہ سورۂ اخلاص ہفت بار و سورۃ الفلق یکبار و در دوم بعد از فاتحہ سورۂ اخلاص ہفت بار و سورۃ الناس یکبار و بعد از سلام سر بسجدہ نہد و سہ بار بگوید

یا حی یا قیوم ثبتنی علی الایمان۔

جوہر بعد از نماز مغرب صلوة اوابین بست رکعت آمدہ در ہر رکعت بعد فاتحہ سہ بار اخلاص و اقل آن شش رکعت است و از فوائد الفواد معلوم شدہ کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ بکتبہم حضرت شیخ حسن علا سنجرے را بین العشائین شش رکعت اوابین فرمودہ اند۔

جوہر صلوة السعادت چہار رکعت ست در اولی سورہ اخلاص چہل بار پس سی بار پس بست بار پس دہ بار و در بعضی اول دہ بار پس بست بار پس سی بار پس چہل بار و ہر کہ شب دوشنبہ این نماز بگذارد ہرگز شقے نشود و بعضے گویند کہ صلوة السعادت دو رکعت ست در ہر رکعتے بعدہ فاتحہ آیۃ الکرسی یکبار و اخلاص سہ بار بخواند و بعد از سلام دہ بار درود و دہ بار استغفار

جوہر در فوائد الفواد مذکور است کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ بکتبہم فرمودند کہ مرا یاری بود ہمدرس او را مولانا تقی الدین گفتندی مرد صالح و دانشمند او پیوستہ بعد از صلوة مغرب دو رکعت بگذاردی در رکعت اول بعد از فاتحہ والسماء ذات البروج و در دوم بعد از فاتحہ والسماء والطارق خواندی چون او نقل کرد من او را در خواب دیدم و گفتم جناب خداوند تعالیٰ با تو چہ کرد گفت چون کار من تمام شد فرمان آمد کہ ما او را بدان دو رکعت بخشیدم یکے از حاضران سوال کرد کہ این را صلوة النور گویند فرمودند خیر این را صلوة البروج گویند آن دو رکعت کہ در ہر دو آنہای مبدای سورۂ انعام میخوانند در اول ختم بر یستہزؤن و در دوم ہم ختم بر یستہزؤن آنرا صلوة النور گویند و فرمودند کہ چون شب در آید فرشتہ بر بام کعبہ بر آید و ندا کند کہ ای بندگان جناب خداوند تعالیٰ و ای امتان حضرت محمد مصطفےٰ صلی اللہ تعالیٰ

علیہ وآلہ واصحابہ وسلم شمارا شبے بخشیدہ بود و شبے در پیش است وآن شب اول گور ست برای ذخیرہ آن
دورین شب کاری بکنید وآن کار آنست کہ دو رکعت نماز بگذارید در ہر رکعت بعد فاتحہ قل یا ایہا الکافرون
پنج بار بخوانید وچون روز برآید ہمان فرشتہ بربام بیت المقدس برآید وندا کند کہ ای بندگان جناب خداوند
تعالی وای امتان حضرت محمد مصطفے صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم حضرت خداوند تعالی شمارا
روزی بخشیدہ است وروزی در پیش است وآن روز قیامت است برای ذخیرہ آن روز درین روز کاری
بکنید وآن کار آنست کہ دو رکعت بگذارید در ہر رکعت بعد از فاتحہ پنج بار سورہ اخلاص بخوانید بعد ازان ز لفظ مبارک
راندند کہ شیخ جمال الدین ہانسوی قدس سرہ این را حدیثے روایت کردہ اند

جوہر اگر معصیتے سر زند باید کہ زود وضو کند ودوگانہ نماز گذارد واستغفار کند وازان معصیت توبہ
کند وبر گذشتہ ندامت کشد

جوہر در فتاوای تیسیر میگوید السجدۃ اثنان سجدۃ العبادۃ وسجدۃ التحیۃ سجدۃ العبادۃ
للہ تعالی خاصۃ وسجدۃ التحیۃ بدون اللہ تعالی لوجہ التکریم فی خمسۃ حال جاز للقوم ان
یسجدوا للنبی والمرید للشیخ والرعیۃ للملک والولد للوالدین والعبد للمولی فی کل حال خرص
فتاوای سراجی اذا سجد الانسان سجدۃ تحیۃ لا یکفر فتاوی خانی وان سجد الرجل للسلطان
وکان قصدہ التعظیم والتحیۃ دون الصلوۃ لا یکفر فتاوی کافی قال صدر الشہید من سجد
لغیر اللہ تعالے ویرید التحیۃ دون العبادۃ لا یکفر

جوہر قول ابن عباس سجدۃ التحیۃ بمنزلۃ السلام — در مرصاد العباد است کہ ملائکہ را سجدہ آدم
فرمودند سبب آن بود کہ حق تعالی آدم را بنور ذات متجلے کرد وسجدہ بحقیقت آدم را نبود نور ذات
صفات حق تعالی را بود چنانچہ امر در سجدہ قبلہ وکعبہ را نیست مر رب الکعبہ وقبلہ را است وپیش مشائخ
کہ سر بر زمین می نہند سجدہ نیست آن تعظیم وتکریم نور ذات وصفات معبود حقیقی ست کہ مشائخ
واولیا بدان نور متجلے اند

جوہر سجدہ پنج قسم است سجدہ عبودیت وسجدہ تحیت وجواز واباحت وفرضیت قولہ تعالے
فاسجدوا للہ واعبدوا این سجدہ عبودیت است وسجدہ کہ بغیر اللہ تعالی میکنند آن سجدہ تعویت
کہ بسجدہ سر بر زمین نہادن التوجہ تواضع وتکریم وتحیات واباحت سجدہ دو قسم ست سجدہ عبادت وسجدہ
تحیت مسئلہ تکبیر در راہ روز عید اضحی بآواز بلند گفتن سنت ثابت چون بمصلے برسد تکبیر منقطع کند ودر وقت تکبیر
بہتر ست کہ استادہ شود والفاظ در مذہب امام اعظم اینست اللہ اکبر اللہ اکبر لا الہ الا اللہ واللہ اکبر اللہ اکبر وللہ الحمد

مسئلہ۔ تاخیر نماز عید الضحی بسبب عذر تا سہ روز جائز است۔

جوہر صوم از اصول طریقت وقتے بود کہ صوم خواص داری و یا آنکہ صوم داری تا آنکہ تقلیل طعام درست نکنی ہیچ فائدہ این راہ نشود زیرا کہ مقصود این طائفہ را تجویع است وقہر نفس یکے از آداب روزہ آنست کہ چون روزہ دار باشی جائے نروے کہ مردمان آنجا طعام خورند یا خواہند خورد اگر بے قصد بیفتی نشاید کہ روزہ بکشائی و این سخن بشنو کہ ترا گویند کہ دل مسلمانان نگاہ داشتن فاضلتر است در خبر است کہ اگر جائے روی کہ مردمان طعام خورند و تو روزہ دار باشی ایشان را دعا کن تا ایشان بخورند دل نگاہ داشتن جائی باشد کہ کسے را جائے دعوت کنند و مقصود او باشد و قومے را بطفیل در خواندہ باشد۔ چون صوم بدارد یا طے کند دران عجبے و کبرے نکند چہ آن صوم بازیان تر از افطار باشد بلکہ افطار نافع تر بود

جوہر سحر خوردن بہ نسبت اتباع سنت است کہ سنت سحر از برائے تقویت بدن و تصفیہ باطن و توجہ الی اللہ است نہ برای سیری شکم

جوہر حضرت شیخ سعد الدین قدس سرہ در شرح رسالہ مکیہ میفرمایند کہ حضرت شاہ مینا قدس سرہ میفرمودند ایام بیض کہ سیزدہم و چہاردہم و پانزدہم است از بہر آن گویند کہ چون آدم علے نبینا وآلہ و علیہ السلام را سوی زمین آوردند بگریہ و زاری مشغول شدند تا آنکہ تمام اندام مبارک حضرت ایشان سیاہ گشت پس جناب حق سبحانہ و تعالے توبہ حضرت ایشان قبول فرمود فرمان رسید کہ درین روزہا روزہ دار داشتند خواجگان ما وقت بیعت مریدان را تحریص میکردند و در افطار ایام بیض بر خواجگان ما اصلا رخصت نبود و رخصت در افطار از بندگی شیخ الاسلام حضرت شیخ نصیر الدین محمود چراغ دہلی قدس سرہ شدہ است از بہر آنکہ اکثر مریدان بندگی حضرت مخدوم عالم ترکش بندان بودند رفعا للحرج بعدم لصوم ایام بیض رخصت بر افطار ہم میفرمودند و منقول ست از جناب مستطاب امیر المومنین علی کرم اللہ تعالے وجہہ کہ فرمودند روزے بحضور حضرت باعظمت سرور عالم صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم حاضر شدم فرمودند ای علی جبرئیل ترا میگوید کہ ہر ماہی سہ روزہ بدار نوشتہ شود مرترا باول روزہ ہزار نیکی و در دوم سی ہزار و در سوم صد ہزار التماس کردم کہ این ثواب خاص مرا باشد یا عموم را فرمودند ہر کہ این روزہا بدارد پس پرسیدم کہ آن روزہا کدام اند فرمودند آن روزہا ایام بیض است و در ریاحین ست کہ جبرئیل علی نبینا وآلہ وعلیہ السلام بجناب مستطاب سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم التماس نمود ہر کہ روزہ دارد یک روز در ایام بیض دور کردہ شود از انکس ثلث گناہان وے و ہر کہ

دوم روز روزہ دارد دور کردہ شود دو ثلث گناہان فے وہرکہ سوم روز روزہ دارد از ہمہ گناہان
بیرون آید و باشد ہچو کسے کہ شہید گشتہ است ودر راہ جناب خداوند تعالے وبشارت دہید مریاران
خود را وبفرمائید ایشان را بروزہ داشتن ایام بیض کہ این روزہ ہا روشن گردانند دلہای شان را
وسپید گردانند رویہای شان را۔

جوہر امام شافعی ہمیشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ پیوستہ این روزہا میداشتند ودر ذی الحجہ شانزدہم
باید داشت وصوم ستہ شوال حکم صیام دہر دارد اما علما را درین اقوال است۔ صوم را سہ مرتبہ است
صوم عوام وخواص واخص الخواص صوم عوام آنست کہ از اکل وشرب وجماع باز مانند وصوم خواص
آنست کہ سمع وبصر ودست وپا وزبان وسائر اعضا از گناہان باز دارند وصوم اخص الخواص
آنست کہ دل را از ہم دنیہ واز کار دنیویہ باز دارند واز جمیع سوی اللہ بالکلیتہ تبرا آرند۔

جوہر بدانکہ جملہ حسنات را ثوابے معین ست الآن ثواب صوم معین نیست حضرت حق تعالے
آنرا بخود اضافت فرمودہ وضامن جزای آن شدہ پس اجر آن بغیر حساب است ودر خبر ست کہ
الصبر نصف الایمان والصوم نصف الصبر ولفظ صوم در اصل لغت موضوع است برای
امساک مطلقا ودر عرف شرع عبارت است از امساک مقید بہ طعام وشراب وقاع از طلوع فجر
تا غروب آفتاب مقرون بہ نیتے معین ومطلق امساک از طعام فضیلتے بزرگ ست خصوصاً مقید
بحکم شرع چہ بیخ جملہ شہوات ومنشاء جمیع مخالفات امتلا از طعام است۔ بتقلیل طعام دل صافی گردد و
ہوا مُبیر ودونور علم افزایش گیرد۔ احوال مشائخ دران مختلف ومتفاوت طائفہ در سفر وحضر بدان
مداومت دارند بعضے صائم الدہر باشند وبعضے آن را مکروہ دانند وبعضے صوم داؤدی اختیار کردہ اند
یعنی یک روز صائم باشند ویک روز افطار کنند وفضیلت آن در خبر است ووجہ فضیلت
این صوم آنست کہ مراد از صوم مخالفت نفس است وفطام او از عادت مالوف ہرگاہ نفس
بر دوام صوم معتاد شود صوم عادت او گردد وتعاقب وتناوب صوم وافطار پیوستہ در مخالفت
بود وطائفہ بر صوم ایام شریفہ اقتصار نمودہ وآن روز عرفہ وعاشورہ وعشر اول از ذی الحجہ
وعشر اول از محرم ورجب وشعبان بحسب سنین اول واول شہر واوسط وآخر آن وایام
بیض یعنی سیزدہم وچہار دہم وپانزدہم بحسب شہور وآدینہ وپنجشنبہ ودوشنبہ بحسب اسابیع
وطائفہ بروزہ از طعام امساک نمودہ اند وپیش از غروب افطار کردہ تاہم مقصود کہ تجویع نفس است
حاصل شود وہم آفت اعجاب کہ بر رویت صوم است مندفع گردد شیخ الاسلام بر اختیار این طریق

انکار کردہ سے فی الجملہ مشائخ در اختیار صوم سہ فرقہ اند فرقہ آنانند کہ علم شان بر حال غالب بود و بعوارض احوال مبالات ننمایند و بر نیتے کہ دارند در صوم ثابت قدم باشند و فرقہ آنکہ حال شان بر علم غلبہ دارد ہر روز کہ بر خیزند موجب اشارت علم در دل ایشان اختیار صوم بود و در اثنای آن ہرگاہ کہ از غیب سانح شود چون حضور طعامی و حضور جماعتی کہ موافقت ایشان فضیلت بیند بر مقتضاے سلطان حال از افتیار و از ارادت خود باختیار و ارادت حق سبحانہ و تعالی منسلخ شوند چنانکہ جنید بغدادی کہ علی الدوام بہ نیت صوم بر خاستے و ہرگاہ کہ بعضے از اخوان حاضر شدندی با ایشان افطار کردی و فرقہ اند کہ حال و علم در ایشان معتدل بود ایشان متصرف در ہر دو گاہی اختیار صوم کنند و بعوارض ننگرند یا بجہت سیاست و تدبیر نفس خود یا بجہت دیگران گاہے افطار کنند یا بجہت رفق و لطف بنفس خود یا برای موافقت احباب و اختیار ایشان در ہر دو جانب از اختیار حق بود پس ہر یک را ازین سہ گانہ طریقت خاص ست مناسب حال و لکل وجہۃ ہو مولیہا۔ مصباح الہدایہ

جوہر بدانکہ روزہ قساوت قلبی را دور میکند و در حدیث شریف وارد ست کہ الصبر نصف الایمان والصوم نصف الصبر و در خبر ست کہ برای صائم دو فرحت است فرحۃ عند الافطار و فرحۃ عند لقاء الرحمن بعضے فرحت نزدیک افطار فرحت مغفرت را گویند چنانکہ در خبر ست ان اللہ یغفر عند وقت الافطار و بعضے فرحت عند الافطار اجابت دعا را گویند حضرت حق سبحانہ و تعالی صوم را بخود اضافت فرمود کہ الصوم لے و انا اجزی بہ از انکہ صائم بصوم موصوف بصمدیت مے شود و صمد آنرا گویند کہ وی را بطعام و شراب حاجت نباشد و بعضے گفتہ کہ صوم از افعال سر و نیت است مخلوق را در عبادات دیگر اطلاع مے شود و درین اطلاع نمی رود و دخل ریا درو نمی شود و تخصیص جزاء صوم کہ بخود فرمود بنا بر آنست کہ چون یکے را در قیامت خصمان پیدا شوند حضرت حق تعالی جزاے اعمال وے خصمان را دہد مگر ثواب صوم صائم را دہد۔

جوہر مشائخ طریقت میفرمایند کہ ہیچ خصلتے بعد از ایمان بہتر از دو خصلت نیست یکے گرسنہ را سیر کردن و دیگری سیر را گرسنہ داشتن یعنی بصوم و روزہ را چہار فائدہ است اول خاموشی دوم فکر سوم معرفت چہارم محبت مشائخ صوفیہ اتفاق کردہ اند کہ زیادہ از چہار روز توالی افطار مکروہ ست و در تمام سال چہار روز متصل افطار آمدہ است مقصود از صوم تجویع نفس ست و درین راہ گرسنگی اصلے عظیم است

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالی بہ بر کتہم بر لفظ مبارک راندند کہ در روایتی آمدہ است کہ جناب مستطاب سرور عالم صلے اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم ہر ماہ

سه روز روزه داشتی اما معلوم نیست که آن سه روز کدام بوده است بعد ازان فرمودند که آداب و روشنی الست
ثلث سال را روزه داشته شود یعنی در سال چهار ماه بعد ازان فرمودند که این را قسمتے کرده اند انانکه سه ماه
دارند ده ذی الحجه ده محرم نیز دارند وده روز دیگر روزهای تبرکه و موسم بدارند همان ثلث سال میشود بعد ازان
فرمودند که این را نوع دیگر هم تعین کرده اند اگر در هفته دو روز روزه دارند مثلا دوشنبه و پنجشنبه همان ثلث سال
می شود و فرمودند که هر که پیوسته روزه میدارد او را عادت میشود در رنج روزه بروآسان میگردد پس ثواب
دران بیشتر باشد که یک روز روزه دارد که آن بر نفس دشوار تر آید و آن روزه داؤدی ست علی نبینا و آله و
علیه السلام یک روز روزه دارد و یک روز افطار کند

جوهر بدانکه روز عاشوره و عرفه یعنی نهم عید الضحیٰ حکم صیام دهر دارد و شش روزه بعد عید و سه
روزه در هر ماه همین حکم دارد

جوهر در حدیث شریف وارد است که هر که در دوشنبه و پنجشنبه و جمعه ماه رجب و ذیقعده و ذی الحجه و محرم
روزه دارد عبادت هفتصد ساله در دیوان عمل وی ثبت گردانند

جوهر عبادت بسه مرتبه است کسی عبادت میکند از جهت ثواب و عقاب و این مرتبه عامه مومنان است
و کسی بنابر آنکه او را بنده خوانند و بشرف بندگی رسانند زیرا که بنده بزرگترین نامهاست مرآدمی را که
حضرت سید عالم صلے اللہ تعالیٰ علیه و آله و اصحابه وسلم بهیچ خطابی که یا ایها النبی و یا ایها الرسول خوش
نبودند چون خطاب شد سبحان الذی اسری بعبده بغایت منشرح گشتند و این را عبودیت گویند و شرط عبودیت
چهار چیز است وفا بالعهود و محافظة الحدود و رضا بالموجود و صبر بر مفقود و کسیے عبادت میکند اجلالا
و هیبةً و حیاءً و محبةً و این را عبودت خوانند پس عبودت اعلیٰ از عبودیت و عبودیت اعلیٰ از عبادت
پس محل عبادت تن ست و آن بجا آوردن امر ست و محل عبودیت روح و آن راضی شدن
بحکم است و محل عبودت سر است و آن عبادت در احوال است پس عبادت اصل است و عبودیت
و عبودت فرع و نیست فرع بدون اصل یعنی تا آنکه اتیان امر نبود رضا بحکم و عبادت در احوال نشود و
عبادت و عبودیت مجاهده است بالنفس و عبودت هدایت است حضرت شیخ ابو علی دقاق قدس سره
فرمودند العبادة للعوام والعبودیة للخواص والعبودة لاخص الخواص والعبادة لمن له
علم الیقین والعبودیة لمن له عین الیقین والعبودة لمن له حق الیقین فالعبادة لاصحاب
المجاهدات والعبودیة لارباب المکابدات والعبودة صفات اهل المکاشفات

جوهر بدانکه عبادت حضرت امیر المومنین افضل الصدیقین رضے اللہ تعالےٰ عنه حضرت خداوند تعالےٰ

را اجلالاً و تعظیماً بود و فرمودند حضرت سید عالم صلے اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم کہ ابوبکر بر شما از کثرت صوم و صلوٰۃ فاضل نشدہ است الا بچیزے کہ قرار گرفتہ است در سینہ او و آن عظمت و اجلال است و عبادت حضرت امیر المومنین عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ خوفاً و ہیبۃً بود از ہیبت حضرت الشان مہیب بودند چہ کسے کہ از حضرت خداوند تعالے بترسد از وی ہر چیز بترسد و حضرت سید عالم صلے اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم فرمودند کہ شیطان میگریزد از سایۂ عمر و عبادت حضرت امیر المومنین عثمان رضی اللہ تعالے عنہ از روی شرم بود و فرمودند حضرت سید عالم صلے اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم شرم نکنم من از کسے کہ شرم میکنند از و فرشتگان آسمان و عبادت حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالے وجہہ از روے محبت حضرت خداوند تعالے بود قال اللہ تعالیٰ ویطعمون الطعام علی حبہ مسکینا ویتیما و اسیرا۔

جوہر قال اللہ تعالیٰ وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون دنیا فریدیم جن و انس را مگر آنکہ عبادت کنند و عبادت خالصاً لوجہ اللہ تعالے وسیلہ قرب و معرفت ست و عبادت عادتی علامت بے سعادتے ست و نتیجۂ آن شقاوت ہ نگرد دجمع با عادت عبادت ۔ عبادت سیکنے بگذر ز عادت وہر کہ جناب حق سبحانہ و تعالے را بعلتے عبادت کند معبود او ہمان علت باشد ازینجا ست کہ گویند

ہر چہ دلبند تست معبود تست

جوہر در رشحات مذکور است کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ عبادت عبارت ازانست کہ باوامر عمل نمایند و از نواہی اجتناب کنند و عبودیت عبارت ست از دوام توجہ و اقبال بجناب حق سبحانہ و تعالے و فرمودند کہ در بعضے کتابہا فرق عبادت و عبودیت چنین کردہ اندکہ عبادت ادای وظائف بندگے ست بموجب شریعت و عبودیت حضور و آگاہے دل بر نعت تعظیم و میفرمودند کہ مقصود از خلقت انسان تعبد است و خلاصہ و زبدۂ تعبد آگاہے ست بجناب حق سبحانہ و تعالے در ہمہ احوال بنعت تضرع و خضوع

جوہر کسیکہ خود را مستغنی از بندگی داند مدعی خداوندیست و بندگی کردن انیست کہ انچہ فرمایند آن کنی و بندہ بودن انیست کہ ہر انچہ بدارند ہمدران باشی و اصل بندگی ذل و افتقار ست ہر چند اظہار آن از بندہ بیشتر الطاف حضرت خداوندی در حق او زیادہ تر و صاحب مثنوی معنوی قدس سرہ میفرمایند ہ

گر تو خواہی حرّیتے و ذل زندگی	بندگی کن بندگی کن بندگی
زندگی مقصود دہر بندگے است	زندگی بے بندگی شرمندگی ست
جز خضوع و بندگے و اضطرار	اندرین حضرت ندارد اعتبار

ہر کہ اندر عشق یابد زندگی	کفر باشد پیش او جز بندگی	
ذوق باید تا دہد طاعات بر	مغز باید تا دہد دانہ شجر	

جوہر ہر طاعتی کہ برتن دشوار تر باشد طاعت ہمان باشد و مخالفت نفس سر ہمہ طاعتہا ست و قال اللہ تعالیٰ و نہی النفس عن الہوی فان الجنۃ ہی الماوی سہ یک نفس ز نفس بفرمان تست + کفش ہا بکن کہ بہشت آن تست + این طائفہ روا ندارند کہ ہمہ عمر یک قدم بر مراد نفس وند در ابلیس اگر تعظیم نفس نبودی مخالف امر حضرت خداوند تعالیٰ نشدی و در فرعون اگر تعظیم نفس نبودی دعوی خدائی نکردی پس موافقت حضرت خداوند تعالیٰ بجز مخالفت نفس نبود

جوہر اخلاص پاک و خالص کردن دوستی و عبادت و طاعت بی ریا کردن و دین بی ریا داشتن

جوہر اخلاص آنست کہ عمل صالح کنی و از حضرت خداوند تعالیٰ ثواب آن نہ طلبی و نہ خواہی کہ ترا آن یاد کنند و برای آن ترا بزرگ دانند

جوہر بعضے میفرمایند کہ اخلاص در عمل آنست کہ صاحب آن در دنیا و آخرت بران عوض نخواہد و این اخلاص صدیقان است و بعضے میفرمایند کہ اگر طلب ثواب کند از اخلاص بیرون نیاید و حضرت ذوالنون مصری قدس سرہ میفرمایند کہ علامت اخلاص سہ چیز است یکی برابر بودن مدح و ذم خلق و دوم فراموش کردن رویت اعمال در اعمال سوم تقاضا نکردن ثواب در دین و دنیا و بعضے میفرمایند کہ اخلاص در فراموشی رویت خلق ست بدوام نظر سوی حضرت خداوند تعالیٰ تا از نظر بخلق بیرون نیائی ہرگز بکنج اخلاص نرسی و ازاینجاست کہ صوفی را بر ملامتی فضل دہند چہ ملامتی خلق را در نظر دارد کہ عمل و حال خود را می پوشد و صوفی دوام نظر بحضرت خداوند تعالیٰ دارد و بعضے میفرمایند کہ اخلاص نا دیدن اخلاص است چہ کسی کہ در اخلاص بخود اخلاص بیند اخلاص با خلاص محتاج باشد چہ التفات باخلاص و نظر دران عجب ست

جوہر بدانکہ عمل ظاہر بدون اخلاص باطن بکار نیاید ان اللہ لا ینظر الی صورکم و الی اعمالکم ولکن ینظر الی قلوبکم و نیاتکم بدرستی کہ اللہ تعالیٰ نظر نمی کند بسوی صورتہای شما و سوی اعمال شما لیکن نظر میکند سوی قلوب شما و نیات شما پس مقبول نزد اللہ تعالیٰ قلوب اند و اخلاص باطن اگر صور با پاکی قلوب باشد و اعمال ظاہر با اخلاص باطن آن زمان صور و اعمال نیز مقبول گردد —

جوہر ہر کرا مہمی پیش آید ہفت روز بخواند روز جمعہ یا اللہ یا واحد صد بار و شنبہ یا رحمن یا رحیم صد بار و یکشنبہ یا واحد یا احد صد بار و دوشنبہ یا صمد یا فرد صد بار و سہ شنبہ یا حی یا قیوم صد بار و چہارشنبہ یا حنان یا منان صد بار و پنجشنبہ یا ذوالجلال والاکرام صد بار مجرب است

جوہر عند الحاجت بگوید یارب بحق معروف کرخی حاجت من روا گردان —

جوہر برائے ہر حاجت و استعانت پانصد بار بخواند الٰہی احدی صمدی من عندک مددی

جوہر عند الحاجت یا حی یا قیوم یا حلیم یا عزیز یا کریم سبحانک یا کریم تو کنی کار صعب را سلیم
بحق ایاک نعبد و ایاک نستعین سے صد بار بخواند —

جوہر ہر کرا حاجت دینی و دنیوی باشد غسل کند و دو رکعت نماز بگذارد و بگوید الٰہی بحرمت آن
ساعت کہ با خواجہ ابو اسحاق احمد نہاوندی آشتی کردی حاجت مرا روا کن این عمل را از مجربات صحیحہ فرمودہ اند

جوہر شب پانزدہم مستقبل قبلہ نشیند و نوزدہ ہزار بار بگوید یا اللہ المستعان و ہر بار کہ ہزار تمام شود
سر بسجدہ نہد و سہ بار آمین گوید بعدہ حاجت خواہد —

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم لاحول ولاقوۃ الا باللہ العلی العظیم یا حی یا قیوم یا صمد یا ودود
یا وتر یا ذا الجلال و الاکرام بعد از نماز صبح صد بار بخواند حاجتش بر آید —

جوہر بہر حاجتی کہ باشد ہزار بار با تسمیہ بخواند امنت باللہ العلی العظیم و توکلت علی الحی القیوم

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم یا حافظ یا حفیظ یا وکیل یا رقیب یا اللہ و صلی اللہ تعالیٰ علی
محمد و آلہ و اصحابہ اجمعین بہر نیتے و حاجتے کہ بخواند حاجت روا شود عدد معین نیست

جوہر عند الحاجت ہر روز ہزار بار سورۂ اخلاص بخواند

جوہر دہ اسم اند کہ آنرا خرج بیخرجان گویند برای سیاحان متوکل در براری و منازل نافع اند چون از
خواب بیدار شود اسم الباسط را دہ بار خواند بر دو کف دمیدہ بر روی فرد آرد و در میان سنت فجر
و فرض آن یا اسرافیل یا طاطائیل یا دوریائیل بحق یا لا الٰہ الا اللہ الرفیع جلالہ یا اللہ پانزدہ بار
چون از نماز فارغ شود الباسط صد بار و العزیز چہل بار و سورۂ نصر بست و پنج بار پس این دہ اسم را بفتاد بار
بخواند وہی ہذہ سز اولر رعی جوسا منو عاغا لماتیو تو تا سلیخا ملیخا ملقوا یا قیوما بحق کھیعص و
بحق حمعسق — ہمین دہ اسم برای دفع شر جن و انس و بلیات و آفات نیز خوانند برائے اخراج جنے
کہ در خانہ و منزلے استکانت گزیدہ باشد لیکن بتغیر طریقش اینست کہ دہ بار خوانند و در ہر جہت دم کنند
سز اولر رعا زو شا منو عاغا لماطیو ثوتا شلیخا ملیخا ملخوا و یا قیوم بحق کھیعص بحق حم عسق
بحق لا الٰہ الا اللہ محمد رسول اللہ و این اسما در دفع جن اثر عظیم ست آب دم کنند بخوراند

جوہر ہر کہ سورۃ الفلق بسیار خواند رزق بآسانی میسر شود

جوہر سورۃ التکاثر در نماز نافلہ بسیار بخواند مال زیادہ شود و رزق وسیع و سورۃ الہمزہ ہمین حکم دارد —

جوہر آیة الکرسی تا خالدون بعد ہر نماز از فرائض وسنن ونوافل ودر غیر اوقات نماز مداومت
نماید غنی گردد

جوہر قل اللهم مالک الملک تا بغیر حساب مواظبت کند بعد ہر نماز از فرائض وسنن ونوافل
ودر غیر اوقات نماز ووقت خواب رزق وسیع گردد ودین او ادا شود ومحتاج نشود۔

جوہر سورۂ واقعہ ہر روز بعد نماز فجر ومغرب وعشا یکبار بخواند سختی ودرویشی نہ بیند ودشمنان او
مقہور شوند واگر معاندی نسبت بوے کیدے اندیشد ضرر واثر آن بوے لاحق شود وہمیشہ در حفظ
حضرت خداوند تعالی باشد وہر کہ این سورہ را در مجلس واحد چہل بار بخواند حاجت قضا شود

جوہر اگر تنگ دست سورۃ النصر ہر روز بعد نماز فجر بست وپنج بار بخواند توانگر گردد۔

جوہر برای دفع تنگی معیشت ہر شب سورۂ جمعہ بخواند وبعد وضو شانہ کند ریش را۔

جوہر بسم الله الرحمن الرحیم لا حول ولا قوۃ الا بالله العلی العظیم بسم الله الملک
الحق المبین من العبد الذلیل الی مولے الجلیل قد مسنی الضر وانت ارحم الراحمین بنویسد
ودر آب جاری اندازد حضرت خداوند تعالی غرضش در یک اسبوع روا وحاصل کند۔
ہفتہ وہشت روز

جوہر بعد از نماز صبح پیش از آنکہ تکلم کند صد بار گوید بسم الله الرحمن الرحیم لا حول ولا قوۃ الا بالله
العلی العظیم یا حی یا قیوم یا قدیم یا دائم یا فرد یا قدیر یا احد یا صمد ہر حاجت کہ خواہد روا شود۔

جوہر ہر کرا کار صعب پیش آید بخواند توکلت علی الحی الذی لا یموت ابدا والحمد لله الذی
لم یتخذ ولدا ولم یکن لہ شریک فی الملک ولم یکن لہ ولی من الذل وکبرہ تکبیرا
وبعد از آن تکبیر گوید مجرب است

جوہر اگر چیزے گم شود بخواند کفی بالله نصیرا وکفی بالله شہیدا وکفی بالله علیما وکفی بالله
حسیبا وکفی بالله وکیلا وبعدہ سہ بار بخواند اصبحت فی جوار الله وامسیت فی امان الله

جوہر ہر کہ دفینہ نہادہ فراموش کند یا دفینہ پدر واقربا یا غیر ایشان ہمسایگان نمیداند کہ در چہ موضع است
سورۂ والضحی مواظبت نماید واگر سورۃ الزلزال در نماز وغیر نماز بسیار خواند بر دفینہ ہای زمین اطلاع
یابد در خواب یا در بیدارے

جوہر صاحب فوائد الفواد قدس سرہ میفرماید کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا الله تعالے
بسرہم فرمودند کہ چون خوانندہ را در آیتے ذوقے وراحتے پیدا آید باید کہ آنرا تکرار کند ورحمت گردد
فرمودند کہ در حالت تلاوت وسماع سعادتی کہ حاصل میشود بر سہ قسم است انوار است واحوال ست وآثار است

و آن از سه عالم نازل میشود و آن سه عالم ملک و ملکوت و جبروت است و آن سعادت بر سه جای فرود می آید بر ارواح و قلوب و جوارح نخست انوار از ملکوت بر ارواح بعد ازان احوال از جبروت بر قلوب بعد ازان آثار از ملک بر جوارح یعنی اول در حال سماع انوار نازل میشود از عالم ملکوت بر ارواح بعد ازان در دل پیدا می آید آنرا احوال میگویند و آن از عالم جبروت ست بر قلوب بعد ازان بکاء و جنبشی که ظاهر میشود آنرا آثار میگویند و آن از عالم ملک ست بر جوارح و فرمودند که حضرت شیخ اکبر قدس سره هر کرا قرآن مجید یاد گرفتن مودی گفتی که اول سورۂ یوسف یاد گیر و فرمودند که جناب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیه و آله و اصحابه و سلم فرمودند که هر کرا نیت یاد گرفتن قرآن مجید باشد و بدان نرسد و هم بدان نیت از جهان برود او را در گور نهند فرشته بیاید و ترنجی از بهشت بیارد و بدست او و هد آنکس او را ابتلاع کند تمام قرآن مجید محفوظ اشود و در حشر حافظ مبعوث شود
(فرو بردن را)
و فرمودند که قرآن مجید بر ترتیل و با تردید باید خواند یکی از حاضران سوال کرد که تردید چه باشد فرمودند که از آیتی که خواننده را ذوقی و رقتی حاصل آید تکرار باید کرد و فرمودند که وقتی جناب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیه و آله و اصحابه و سلم میخواستند که چیزی بخوانند فرمودند بسم اللہ الرحمن الرحیم هم درین تسمیه دل مبارک را حالی پیدا شد بست بار تکرار فرمودند و فرمودند که مراتب قرآن مجید هشت نوع است پنج نوع ازان بیان فرمودند اول آنست که وقت قرآن مجید خواندن باید که دل خواننده را تعلیق بجناب حق سبحانه و تعالی باشد
(وابستگی چیزی بچیزی در آویختن را)
و اگر آن میسر نشود باید که آنچه میخواند معانی آن بر دل بگذراند و اگر آنهم نتواند باید که در حال قرآن مجید خواندن جلال و عظمت جناب حق سبحانه و تعالی بر دل بگذراند یکی از حاضران سوال کرد که اینمعنی همان تعلیق بجناب حق تعالی است که در مرتبه اولی فرمودند فرمودند قرآن ذات است جناب حق سبحانه و تعالی بود این بصفات ست مرتبه چهارم فرمودند که در وقت خواندن باید که حیا بروی غالب باشد و تصور کند که این دولت چه لائق نیست و مرا چه محل این سعادت است و اگر آنهم نباشد باید که بداند مجازی آن قرآن مجید خواندن حضرت خداوند تعالی است هر آئینه مرا جزاے بدهد
(جزا دهنده را)
درین میان بنده عرضه داشت کرد که هر بار که بنده قرآن مجید میخواند متنبه و واضح آن آنچه معلوم باشد بر دل بگذراند و اگر در اثناے تلاوت دل بنده بسوداے یا باندیشه مشغول شود باز با خود گویم که این چه اندیشه و چه سوداست دل خود بواضح مشغول کنم همان زمان بر سر آیتی رسم که آن آیت مانع آن سودا و آن اندیشه باشد آیتی در منظر آید که در حل آن مشکل باشد که در دل گذشته حضرت سلطان المشایخ فرمودند که آن معنی نیکوست آنرا نیکو نگاه دارے

جوہر حضرت خواجه ابو یوسف چشتی را قدسنا اللہ تعالی بسره المبارک در ایام جوانی قرآن مجید

یاد نمی شد حضرت خواجہ محمد چشتی قدسنا اللہ تعالے بسرہ العزیز در خواب فرمودند کہ صد بار سورۂ فاتحہ وقت خواب خواندہ باشی از برکت آن تمام قرآن مجید یاد شد۔

جوہر ہر کہ قرآن مجید یاد گیرد اول سورۂ یوسف یاد گیرد برکت او تمام قرآن مجید یاد شود۔

جوہر حضرت مُلا علی قاری قدس سرہ در شرح عین العلم میفرمایند کہ قاری ہر روز بعد تلاوت قرآن مجید این دعا بخواند اللھم ارحمنی بالقرآن واجعلہ لی اماما و نورا و ھدی و رحمۃ اللھم ذکرنی ما نسیت و علمنی منہ ما جھلت وارزقنی تلاوتہ اٰناء اللیل والنھار واجعلہ حجۃ لی یا رب العالمین و از حضرت خواجہ یعقوب چرخی قدس سرہ منقول است کہ صحابہ کبار بعد تلاوت قرآن مجید ہر روز مواظبت این درود داشتند اللھم صل علی محمد و آلہ وصحبہ بعدد ما فی جمیع القرآن حرفا حرفا وبعدد کل حرف الفا الفا۔

جوہر در خبر است ہر کہ قرآن را پیش روی خود گرداند بقیامت پیش او برود و او را سوی بہشت رہنمونی کند و ہر کہ پشت اندازد بقیامت پس پشت او فرشتہ آید و بسوی دوزخ راند و فرمودند حضرت سید عالم صلے اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کہ شب معراج گناہان امت من برمن عرض کردند ندیدم از انمیان بزرگتر از ان کسی کہ قرآن داند و نخواند۔ و امام احمد حنبل قدس سرہ فرمودند کہ بدیدم در خواب حضرت خداوند تعالی را ہر بار عرض کردم کہ یا رب بکدام عبادت قرب تو شود بندگان را سوی تو فرمود قرآن مجید بخوان عرض کردم بفہم یا بغیر فہم فرمود بفہم یا بغیر فہم یعنے قرآن فہم کند یا نکند و فرمودند حضرت سید عالم صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم اگر خواہے حضرت خداوند با تو سخن گوید پس قرآن بخوان و اگر خواہی تو با خداوند تعالے سخن گوے پس نماز بگذار

جوہر سجدہ فرض ست در سورہ رعد و نحل و بنی اسرائیل و حج و فرقان و الم تنزیل و حم السجدہ و الواجب در سورہ اعراف و مریم و ص و قرآن و سنت در النجم و اذا السماء انشقت و اقرء و تطوع در نحل یقرء فی کل سجدہ من الاربعۃ عشر قراۃ اخرے و تسبیحات شتّے۔

جوہر قال اللہ تعالی افلا یتدبرون القرآن فرمان میشود پس چرا فکر نمیکنید در خواندن قرآن مجید تا معانی بطنی و اسرار اصلے کلام اللہ بدانید حضرت امام جعفر الصادق میفرمایند کہ خداوند تعالے تجلے مے کند مر بندگان خود را در تلاوت کردن قرآن مجید لیکن ایشان را معلوم نمیشود

جوہر در رسالہ ہمدانی گوید قاری وقت تلاوت خود را بکلام اللہ سپارد چنانچہ حق تعالی بیرون ست یعنے دل را بر دانستن اسرار قرآن منتظر دارد و چون سری ازان روشن شود ہمانجا بایستد و آن را بر خاطر نقش کند و شاہد وقت خود سازد پس یقین کلام خود را بدو نماید چنانچہ حق نمودن است پس ہرچہ

در عالم غیب وشہادت است روی نماید وتاثیر آن این بود کہ اگر تا آیۂ قرآن ونُنزل من القرآن
ماہو شفاء ورحمۃ للمومنین با تعوذ وتسمیہ بر مومن ومومنہ خواند ویر زحمتے صد سالہ بد صحت یابد
واگر آیۂ ثم اماتہ فاقبرہ بر شیر ومار وہر ظالمی کہ باشد سہ بار بخواند وبد ہلاک گردد واگر آیۂ ثم اذا شاء انشرہ بر ہلاک
شدہ بخواند زندہ گردد۔ در تمہیدات میگوید کہ خوانندہ قرآن را از صفت بموصوف رفتن آنست کہ وقت تلاوت
تفکر نماید کہ چہ فرمان میشود وبچہ ترہیب میکند وبچہ ترغیب می نماید پس ازین صفات ذاتی بذات فکر کند کہ اللہ تعالی
مرا چنین میفرماید وازین چیز منع میکند این طریقہ در پردہ سخن محبوب شنیدن است اگر بتدریج برین عمل کند واطاعت
او امر واجب میند واز نواہی اجتناب نماید آن قاری را تالی گردانند وبا صفات ذاتی انس ومعرفت
ارزانی فرمایند۔ رسول علیہ السلام فرمودند کہ در خواندن قرآن مجید گریہ باید کرد واگر گریہ نیاید بستم
آرد واگر بچشم نگرید بدل گریہ کند یعنے آنحضرت چون بآیۂ عذاب میرسیدند استعاذہ کردندے یعنے
اعوذ باللہ میگفتند وبآیۂ مغفرت رحمت جستی تو ہمچنان کن فکر در تلاوت آنست کہ در آیتے کہ رسد در عذاب
ورحمت وقصہ کہ باشد تامل کند در خلقت ہر موجودے ومخلوقے فکر نماید وچون در صفات من رسند تواضع
کنند وعزت دانند وچون در خسارت وابرام کفار رسند کہ با حق ورسول کردہ اند آہستہ وباشرم
خوانند وہرچہ از تلاوت کردن لبشنود آنرا از حق شنیدن دانند ودر فوائد الفواد تلاوت با ترتیل وتردید
باید کرد وتردید آنست کہ بر آیتے کہ خوانندہ را رقتے وذوقے حاصل شود تکرار کند یعنے باز خواند و
ترتیل آن کہ رعایت مخارج کند

جوہر حضرت سید عالم صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم ماہ رجب را شہر اللہ فرمودند وشعبان را شہرے (بی حکم ۱۲)
ورمضان را شہر امتی زیرا کہ شہر رجب مخصوص است بمغفرت وشعبان را شہرے (شہر من ۱۲) بدان معنی فرمودند کہ نزول
آیۂ ان اللہ وملائکتہ یصلون علی النبی یا ایہا الذین آمنوا صلوا علیہ وسلموا تسلیما در
ماہ بودہ است ورمضان را شہر امتی بدان معنی کہ ماہ رمضان گناہان امت را میسوزد وناچیز میکند۔

جوہر باید کہ در شب براءۃ غسل کند ونیت روزہ بامداد کند وروزہ پانزدہم بدارد ودر یک چشم
یکبار سرمہ کند ودر دوم دو بار تا سال دیگر چشم او بدرد نیاید ودرین شب آونہا بجنبانند تا برکتے
تا سال دیگر پیدا آید ودرین شب از دانہ بپزد واز گوشت پرہیز کند ہر دانہ دہ نیکے ست واز دہ بدی
پاکے است ودہ درجہ از بہشت ست

جوہر در طہارت صاحب الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ طہارت شرط صحت صلوۃ است و
شیطان در ہیچ وقت بر حال بندہ مومن چندان غیرت نبرد کہ در حال صلوۃ ووقت قرب مناجات او

باخداوند تعالیٰ وطہارت کہ نوریست از انوار ایمان مومن رامشابہ سلاحے ست در دفع شیطان کہ الوضوء سلاح المومن وفضیلت وضو بر ارباب معاملات پوشیدہ نیست و وجہ فضیلت بیشتر ازانکہ درجہ محبوبی حق سبحانہ وتعالیٰ بدان یابند کہ ان اللہ یحب التوابین ویحب المتطہرین و اہل طہارت سہ طائفہ اند طائفہ عوام مومنان وطہارت ایشان بر ظواہر وتنظیف (پاک کردن) بدن ولباس و مکان مقصور بود وطائفہ عوام صوفیان وخواص مومنان وطہارت ایشان ہم در ظاہر بود بر وفق طائفہ اول وہم در باطن بر وفق طائفہ سوم وآن تزکیہ نفس بود از اخلاق ذمیمہ وتصفیہ قلب از لوث محبت دنیا و طائفہ خواص صوفیان واخص خواص مومنان وایشان با طائفہ اول و دوم در طہارت ظاہر باطن مشارک باشند وبطہارت سر از لوث ملاحظہ اغیار منفرد و بعضے از متنزہان ومتشبہان متصوفہ در تطہیر ظاہر مبالغہ نمایند ودر تطہیر باطن از انجاس غل وغش وحقد وحسد وغیر آن تسامح وتساہل روا دارند (یعنی) آن منافی سیرت اصحاب حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ست چہ از صحابہ بودند کہ پا برہنہ براہ رفتہ اند وبر زمین بے سجادہ نماز کردہ وگاہ گاہ در استنجا بر مجرد سنگ اقتصار نمودہ ولیکن ہمہ در تطہیر باطن کوشیدہ

جوہر ہرکہ باوضو باشد بہیچ بلا مبتلا نشود وہرکرا بلائے رسد واو بے وضو باشد ملامت نکند مگر نفس خود را وفرمودند جناب سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کہ آمرزش خواہند فرشتگان آنکس راکہ باوضوست مادام کہ حدث نرسیدہ است وفرمودند ہرکہ باوضو بمیرد شہید مردہ باشد و فرمودند کہ وضو حصار وسلاح مومن ست وفرمودند کہ خوردن آب بقیہ وضوے مومن شفاست از ہفتاد درد وحضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب علی بن ابی طالب کرم اللہ تعالیٰ وجہہ وجوہ آلہ الکرام طہارت ساختند وفضالہ آن طہارت استادہ خوردند واین حدیث روایت کردند کہ ہرکہ فضالہ طہارت بخورد جناب خداوند تعالیٰ آنرا علاج بیماریہا گرداند کہ اطبا از معالجہ آن عاجز آمدہ باشند۔ و وضو بر وضو نور علی نور ست و در خبر ست کہ رسول علیہ السلام از ابلیس پرسیدند کہ دشمن ترین مردمان نزدیک تو کدام ست گفت کسی کہ دائم باوضوست ۔ چون آب نیابد تیمم کند۔ در شریعت نماز بی طہارت درست نگردد و در حقیقت نیز درست نشود چنانچہ ظاہر را طہارت است باطن انیز طہارت است

طہارت ظاہر بآب ست وطہارت باطن بآب ندامت وخجالت وبآب حیا وخوف

جوہر در خبر ست فردای قیامت ہمہ کس را فرمان رسد کہ سجدہ کنید کسانیکہ باوضو و باطہارت مردہ اند سجدہ کردن توانند وکسیکہ بے وضو مردہ سجدہ را قادر نشود و در عقوبت گرفتار بود۔

کنز سوم

جوہر در تعریف علم و مراتب آن صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ مراد از علم نوریست مقتبس از مشکات نبوت در دل مومن کہ بدان راہ یابد بخداوند تعالے یا بکار خداوند تعالے و این علم وصفت خاص انسان است و ادراکات حسی و عقلی او از ان خارج و فرق میان عقل و این علم انست کہ عقل نوریست فطری کہ بدان اصلاح از فساد و خیر از شر متمیز گردد و آن مشترک است میان مومن و کافر و علم خاص مومنان راست و عقل کہ مشترک ست میان مومن و کافر آن عقل ست کہ تمیز میکند میان صلاح و فساد امور دنیوی چہ این عقل ہم مومن را تواند بود و ہم کافر را اما عقلی کہ تمیز کند میان صلاح و فساد امور اخروی آن خاصہ مومنان است و میان او و علم تلازم واقع است و دیدہ این عقل بنور ہدایت روشن است و بکحل شریعت مکحل و عقل در ذات خود یک چیز ست ولیکن دو وجہ دارد یکے در خالق و عبارت ازو عقل ہدایت کہ خاصہ مومنان ست و یکے در خلق و این عقل مشترک است کہ آنرا عقل معاش خوانند و اہل ایمان و طالبان حق و آخرت را عقل معاش تابع عقل ہدایت بود و در ہر صورت کہ عقل معاش را با عقل ہدایت موافقت و مطابقت و متابعت بود آنرا معتبر دارند و بر مقتضاے آن عمل کنند و ہر کجا عقل معاش را با عقل ہدایت مخالفت افتد آنرا از درجہ اعتبار اسقاط کنند و بدان سیالات ننمایند و ازین سبب اہل دنیا ایشان را بضعف عقل نسبت کنند و ندانند کہ ایشان را وراء عقل ایشان عقلے دیگر ست و علم سہ گونہ است یکے علم توحید دوم علم معرفت کار خداتعالے از اعدام و ایجاد و اماتت و احیاء و نشر و حشر و ثواب و عقاب و غیر آن سوم علم احکام شریعت از اوامر و نواہی و ہر یکے را ازین مسالک سہ گانہ سالک ست جداگانہ سالک مسلک اول را عالم ربانے خوانند و در علم او این دو علم دیگر داخل من غیر عکس و سالک مسلک دوم را عالم اخروے خوانند و در علم او علم شریعت مقدار فرضیت داخل من غیر عکس و سالک مسلک سوم را عالم دنیوی خوانند و او را ازان دو علم دیگر خبر نہ چہ اگر خبر داشتی انچہ دانستی بعمل آوردے از بہر آنکہ قصور در اعمال نتیجہ قصور ایمان است علماء ربانے با وجود ایقان بوحدانیت حق سبحانہ و تعالے ایمان دارند بآخرت ایشانند سابقان و اہل تصوف و علماء اخروے باوجود ایمان با حوال آخرت از علوم اسلام انچہ محتاج الیہ است بہرہ دارند و آنرا در عمل مے آرند ایشان را ابرار و اصحاب الیمین خوانند و علماے دنیوی جز ظاہر علوم اسلام ہیچ نصیب ندارند و انچہ دانستہ اند بعمل نیارند بسبب ضعیفے ایمان

وشر ایشان بدیگران متعدی بود ایشانند اصحاب الشمال واشرار الناس وعلماء السوء کہ در حق ایشان وعید وتحذیر وارد شدہ است ودر حدیث معراج آمدہ است از حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کہ آن شب بر جماعتی گذشتم کہ لبہای ایشان را بمقراض آتشین برید ند پرسیدم کہ شما چہ قومید گفتند کہ ما آن گروہیم کہ بہ نیکی میفرمودیم وخود بجا نیاوردیم واز بدی نہی میکردیم ودران اقدام نمودیم چنانکہ ہیچکس بہتر از علماء ربانی واخروی نیست ہیچکس بدتر از علماء دنیوی نیست وسبب آنست کہ ہیچ چیز از علم سودمند ترنیست وقتیکہ از بہر حق تعالے طلبند وہیچ چیز از وزیانکارتر نیست وقتیکہ از برائے دنیا جویند وعلامت علم نافع آنست کہ در نفس تقوے وتواضع باشد وعلامت علم ضار آنکہ در نفس کبر وتفاخر وغرور وطلب دنیا بود۔

جوہر در بیان آنکہ علم تابع است مر وجود را شیخ نورالدین عبدالرحمن جامے قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ شیخ صدرالدین قونوی قدس سرہ میفرمایند کہ علم تابع است مر وجود را بآنمعنی کہ ہر حقیقت از حقائق راکہ وجود است علم است وتفاوت علم بحسب تفاوت حقائق است در قبول وجود کمالا ونقصانا پس انچہ قابل است مر وجود را علی الوجہ الاتم والاکمل قابل است مر علم را علی الوجہ الاتم وانچہ قابل است مر وجود را علی الوجہ الانقص متصف است بعلم علے ہذا الوجہ ومنشاء این تفاوت غالبیت ومغلوبیت احکام وجوب امکان است در ہر حقیقت کہ احکام وجوب غالب است آنجا وجود وعلم غالبتر ودر ہر حقیقت کہ احکام امکان غالب تر وجود وعلم ناقص تر وغالباً خصوصیت حکم بتابعیت علم مر وجود راکہ در کلام شیخ واقع شدہ است بر سبیل تمثیل است والا جمیع کمالات تابعہ وجود را چون حیات وقدرت وارادت وغیرہا ہمین حال ست وقال بعضہم قدس اللہ تعالی اسرارہم ہیچ فردے از افراد موجودات از صفت علم عاری نیست اما علم بردو وجہ است یکی آنکہ بحسب عرف آنرا علم میگویند ودیگری آنکہ بحسب عرف آنرا علم نمیگویند وہر دو قسم پیش ارباب حقیقت از مقولہ علم است زیراکہ ایشان مشاہدہ میکنند سرایت علم ذاتی حق سبحانہ وتعالی را در جمیع موجودات از قبیل قسم ثانی است مثلاً آب کہ بحسب عرف اورا عالم نمیدانند اما منیم او را کہ تمیز میکند میان بلندی وپستی از بلندی عدول میکند وبجانب پستی جاری میگردد پس از خاصیت علم است جریان وی بر مقتضاء قابلیت قابل وعدم مخالفت با آن اما درین مرتبہ علم در صورت طبیعت ظاہر شدہ است وعلی ہذا القیاس سرایۃ العلم فی سائر الموجودات

جوہر اقسام علوم چہار است یعنی علم احادیث وعلم اصول فقہ وعلم نظر واستدلال کہ آنرا علم کلام گویند وعلم سلوک وتصوف اول علم روایت واخبار واثار وابن جملہ را علم احادیث گویند والروایۃ اعم یطلق علی

فعل النبی والخبر لیطابق علی قول النبی لاعلی فعلہ وآثار افعال الصحابہ دوم علم درایۃ وآن علم فقہ و
احکام متداول میان علمار اصول وعلمار فقہ یعنی علم اصول فقہ متداول میان علمار اصول است واحکام
مسائل متداولہ میان علمار فقہ است وسوم علم نظر واستدلال ست بر مخالفان مذہب اہل سُنت و
جماعت باثبات حجت براہل بدع وضلال نصرۃً للدین مانند اثبات وحدانیت حضرت خداوند تعالے
کہ حضرت خداوند تعالیٰ واحد است ودر اصطلاح این علم را علم کلام گویند چہارم علم حقائق وعلم مقامات
وعلم احوال وعلم معاملہ واخلاص است در طاعات ودر توجہ سوی حضرت خداوند تعالیٰ از جمیع جہات واین
علم را علم سلوک وعلم تصوف گویند واین اعلیٰ واشرف علوم است وعلم حقائق علم دل است وعلم
معارف وعلم اسرار کہ این را علم اشارت گویند۔ حضرت خداوند تعالے مخصوص گردانیدہ است
حضرت علیہ السلام بعلوم ثلٰثہ اول علمے است کہ بیان فرمود آنحضرتؐ ہمہ خلق را وآن علم شرائع
واحکام است کہ آنرا علم ظاہر گویند دوم علمی است کہ خاص کرد آنحضرتؐ بدان علم بعض صحابہ را
نہ غیر ایشان را چنانچہ فرمود علی علیہ السلام کہ تعلیم فرمودند مرا آنحضرتؐ ہفتاد نوع از علم کہ تعلیم نفرمودند
آن ہفتاد علم ہیچکس را جز من سوم علمے ست کہ مخصوص آمد بدان علم آنحضرتؐ کہ شریک نیست
دران علم کسی از صحابہ۔

جوہر در علم لدنی صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ علم لدنی علمی است کہ اہل قرب را
بتعلیم جناب الٰہی وتفہیم ربانی معلوم ومفہوم شود نہ بدلایل عقلی وشواہد نقلے وفرق میان علم الیقین وعلم
لدنی آنست کہ علم الیقین ادراک نور ذات وصفات جناب الٰہی ست وعلم لدنے ادراک معانے
کلمات از جناب الٰہی است بے واسطۂ بشر وآن بر سہ قسم است وحی والہام وفراست
اما وحی خاصہ انبیاست وآن دوگونہ است کلام جناب الٰہی وحدیث نبوی چہ اقوال حضرت
ایشان ہمہ وحی بودہ است وما ینطق عن الھوی کلام جناب الٰہی بواسطۂ جبرئیل بر دل رسول
مقبول صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم منزل شدہ است وحدیث نبوی بعضے بے واسطہ
جبرئیل آمدہ در محل شہود فاوحی الی عبدہ ما اوحے اشارت بدوست وبعضے بواسطہ نزول
جبرئیل وبعضے بواسطہ نفث او در دل نبی ومراد از نزول جبرئیل تنزل او ست از صورت ملکے
در ہیات بشری ومراد از نفث او القاء معنی وحے الٰہی ست در دل نبی بے واسطہ تمثل بصورتے
اما الہام مخصوص باولیاست وآن علمے ست درست وثابت کہ جناب حق سبحانہ وتعالیٰ آنرا از عالم غیب
در دل خواص اولیا قذف کند متصوفہ آنرا خاطر حقانے خوانند واما فراست علمے بود کہ بسبب

تفرس آثار صورت از غیب مکشوف شود و آن مشترک است میان خواص مومنان چنانچہ در حدیث
است اتقوا عن فراستہ المومن فانہ ینظر بنور اللّٰہ و فرق میان الہام و فراست آنست
کہ در فراست کشف امور غیبی بواسطہ تفرس آثار صورت بود و در الہام نے واسطہ آن و فرق میان
وحی و الہام آنکہ الہام تابع وحی بود و وحی تابع الہام نباشد اعنے اولیا را مرتبۂ الہام بواسطہ
متابعت رسول حاصل شود و انبیا را وحی بتبعیت دیگری

جوہر در علم الیقین — صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرماید کہ یقین عبارت است از نور
حقیقت در حالت کشف استار بشریت بہ شہادت وجد و ذوق نہ بعقل و نقل و مادام آن نور از وراء حجاب
نماید آنرا نور ایمان خوانند چون از حجاب مکشوف گردد آنرا نور یقین خوانند و بحقیقت ہر دو نور یکے
اند ہمان نور ایمان وقتیکہ مباشر دل بے حجاب بشریت گردد نور یقین بود و تا بقاء وجود است
پیوستہ از زمین بشریت غیم بشری متصاعد مے شود و طلعت آفتاب حقیقت را مے پوشاند گاہ
از لمعان آن نور ذوقے یابد پس نور ایمان پیوستہ ثابت باشد و نور یقین گاہ گاہ لامع و لائح چنانکہ
در حدیث آمدہ کہ الایمان ثابت والیقین خطرات و یقین را سہ درجہ است اول علم الیقین
و مثالش آنست کہ کسے را باستدلال از مشاہدہ شعاع و ادراکش بحرارت در وجود آفتاب بی گمان
بود دوم عین الیقین و مثالش آنست کہ کسے بمشاہدہ جرم آفتاب در وجود او بے گمان بود سوم
حق الیقین و مثالش آنست کہ کسے تیلاشے و اضمحلال نور بصر در نور آفتاب در وجود او بی گمان
بود پس در علم الیقین معلوم محقق شود و در عین الیقین مشاہد و معائن و در حق الیقین رسم دوئے
از مشاہدہ و مشاہد و معائن برخیزد و بینندہ دیدہ شود و دیدہ بینندہ و این معنے در حال
بقاء ترکیب کاملان و واصلان را جز بر سبیل ندرت و اتفاق و لمحہ دست ندہد مانند
برقے کہ ناگاہ در لمعان آید و فی الحال منطفی گردد چہ اگر ساعتے باقے بود سلک ترکیب و
ترتیب انحلال پذیرد و رسم وجود برخیزد لی مع اللّٰہ عبارت ازین دم است ؎ بر در تو
مقیم نتوان بود حلقہ میزنند و میگذرند پس ایمان اصل یقین بود و علم الیقین و عین الیقین و
حق الیقین فروع او و بعضے از بعضے غالب تر و ازین ست کہ حق سبحانہ و تعالی مومنان را
با یمان مامور گردانیدہ است یا ایہا الذین آمنوا آمنوا چہ ایمان را مراتب بسیار است ہو الذی
انزل السکینۃ فی قلوب المومنین لیزدادوا ایمانا مع ایمانہم سکینہ درین موضع عبارت است از یقین
کہ دل را از اضطراب شک آرام دہد و در حدیث آمدہ است الایمان الیقین کلہ و آنچہ بطریق

استدلال عقلی معلوم شود ازین علم الیقین دور است چہ آن علم استدلالی ست و این علم حالی
ظلمت شب شک بچراغ عقل یکبارہ مرتفع نشود مگر بطلوع آفتاب حقیقت

جوہر علم الیقین را سہ مراتب اند یکے علم کہ از استدلال پیدا شود بوجہے کہ مستقر باشد و اشتباہ
دران راہ نیابد و زوال نپذیرد بوجہے این را علم الیقین گویند و چون باز مشاہدہ آن شود بوجہیکہ
مشہود گردد و حاجت استدلال نماند آنرا عین الیقین نامند و چون ذاتی گردد بوجہیکہ عین آن مشہود
گردد آنرا حق الیقین خوانند۔ ولو کشف الغطاء ما ازددت یقینا اگر دور کردہ شود پردہ زیادہ
نکنم یقین را یعنی پردہ کہ میان من و میان احوال آخرت ست اگر آن پردہ برداشتہ شود یقین کہ
مرا در دنیا حاصل ست ہیچ در آخرت زیادت نپذیرد دیگر آنکہ زیادتی وضوح مشاہدہ بود

جوہر علم الیقین عبارت ست از ادراک معانی و فہم کلمات از اللہ تعالی بہ تعلیم الٰہی و تفہیم ربانی نزد بعضے
یقین عافیت قلب است از مرض جہل و شک بدانچہ وعدہ کردہ اند و بعضے گفتہ کہ یقین نیست
کہ ترا غم فردا نماند۔ و بعضے گفتہ کہ فرق بین الایمان والیقین کالفرق بین الاعمی والبصیر است چون
خبر کردہ شود بطلوع آفتاب بینا بہ بیند و نابینا نہ بیند لیکن ثابت شدہ است نزدیک نابینا وجود
آفتاب بتواترا خبار۔ کسی کہ صحیح شد علم الیقین او صحیح شد ایمان او و معرفت او و توحید او و کسے
کہ صحیح شد توحید او در دنیا صحیح شد رویتہ او مر خداوند تعالے را در آخرت

جوہر۔ مشائخ طریقت را در باب یقین اقوال ست بعضے فرمودند کہ یقین تحقیق کردن غیب
است بازالہ کل ظن و ریب و شیخ سہل قدس سرہ فرمودند کہ یقین عبارت از مکاشفہ است و
شیخ نوری قدس سرہ فرمودند کہ یقین اشارت از مشاہدہ است و ازینجاست کہ گفتہ اند کہ عالم
یقین مقام فناست زیرا کہ تا سالک را فنا دست ندہد اہل مکاشفہ و مشاہدہ نگردد پس یقین
مقام مکاشفہ و مشاہدہ باشد و فرمود صاحب رسالہ مکیہ شیخ قطب الدین دمشقی قدس سرہ
کہ یقین عبارت ست از ظہور نور حقیقت در موقن در حالت کشف استار بشریت بشاہد وجد
و ذوق نہ بدلالت عقل و نقل و اینمعنے موافق قول خواجہ سہل است کہ الیقین ہو المکاشفۃ
والمشاہدۃ و اما آنکہ نورے گفتہ الیقین ہو المکاشفۃ والمشاہدۃ راست نیاید۔ و قد
جاء فی الخبر الایمان الیقین کلہ ایمان یقین ست ہمہ آن یقین لیس لاجرم ایمان اصل
بود و یقین فرع

جوہر در علم حال۔ بدانکہ علوم اہل تصوف علم احوال ست و احوال کار دلست صاحب

مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ از جملہ علوم خاصہ متصوفہ یکے علم حال است یعنی دوام ملاحظہ دل
و مطالعہ سر صورت آن حال را کہ میان بندہ و خداوند ست و وقوف بر کمیت و کیفیت آن در
جمیع اوقات بموازنۂ زیادت و نقصان و مساوات و قوت و ضعف آن بمعیار صدق
تا بحسب ہر وقت بمراعات حقوق و محافظت آداب آن قیام نماید زیرا کہ ہر حالے را در نفس
خود ادبے ست و بحسب ہر وقت ادبے و باعتبار ہر مقامے ادبے مثلاً حال رضا را در نفس
خود ادبے ست و آن طمانینت نفس است در تحت مصادمات احکام جناب الٰہی و بحسب وقتے
کہ زیادت گردد ادبے دارد و آن اداے شکر است تا طریق مزید حال رضا مسدود نگردد و وقتے
نفس در مطاوی انکسار و افتقار تا بصفت استغنا و کبر و عجب ظاہر نشود و بحسب وقتیکہ
نقصان پذیرد یا موقوف شود ادبے دیگر ست و آن استغاثہ و استعانت ست بحضرت
فتاح تا در ترقے و مزید بکشاید و نفس را از حرکات نگاہدارد و در باطن بندہ از جہت طلب
مزید عزمے شوق انگیزد و شوقے حزن آمیز پدید آید و ہمچنین زیادت حال رضا را در مقام موافقت
احکام جناب الٰہی حکمے و ادبے دیگر ست و آن رضا و سرور برضا ست و در مقام
مخالفت حکمے و ادبے دیگر ست و آن انکار و حزن بر وجود رضا ست و نقصان آنرا در
ہر یکے ازین دو مقام بر عکس ادب زیادہ ادبے ست پس ہر کہ پیوستہ ملاحظہ صورت حال خود
بود میان او و خداوند و بر آداب آن بحسب ہر وقتے و مقامے محافظت و مواظبت نماید بمبلغ
کمال و بمقام رجال رسد و ہر کہ ازان غافل بود از انقطاع طریق مامون نباشد و این
شغلے شاغل است کہ اگر اوقات عمر دران صرف کردہ شود حق آن گذاردہ نیاید و سالکان
این طریق متفاوت اند بحسب قوت و استعداد و ضعف آن بعضے آنند کہ این تفاوت
احوال و تمیز میان زیادت و نقصان آن در انفاس بدانند در ہر نفس تفاوت حال خود
بہ نسبت بالنفس سابق دریابند و بعضے در اوقات بدانند و بعضے در ساعات و بعضے در ایام
حضرت شیخ سہل بن عبداللہ قدس سرہ فرمودہ بندہ سلامت نیابد الا وقتیکہ بحال خود
عالم باشد و آنرا فراموش نکند و بدان حق را مطیع باشد و ازوی پرسیدند کہ علم حال چیست
فرمود **ترک التدبیر و من کان فی ہذا المقام فہو من اوتاد الارض** یعنی ہر کہ حال و
با حق سبحانہ ترک اختیار و سلب ارادات بود دوام ملاحظہ این حال اقتضاء دوام ترک
تدبیر کند و ہر گاہ کہ در خود رغبت تدبیرے یابد آنرا نفی مے کند چہ داند کہ منافی حال اوست

وتخصیص حال بترک اختیار ازان کرده است که ہیچ حال ازان شریف ترنیست۔

جوہر در علم قیام صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند که علم قیام عبارت ازانست که بنده در جمیع حرکات وسکنات ظاہره وباطنه حق تعالے را برخود قائم ومطلع بیند ودرکل احوال واقوال وافعال او سبحانہ را رقیب خود داند واین علم عزیز است واین علم را علم مراقبه خوانند ہرکه آنرا شعار باطن خود سازد ازجمله مقامات شریفه واحوال عزیزه محظوظ گردد وتعظیم وہیبت جناب الٰہی اورا درجمیع عوارض وحوادث معلم ومودب شود وحضرت سہل بن عبداللہ تستری قدس سره مریدان را بیشتر بدین علم وصیت فرموده اند که از چهار چیز خالی مباشید یکی علم قیام که حق تعالی را برہمه حال خود شاہد ومطلع بیند دوم ملازمت عبودیت که پیوسته خود را درموافقت عبودیت او موقوف دارید سوم دوام استغاثه ازحضرت وہاب برتوفیق این دو معنی چهارم استمرار صبر برین سه چیز تا وقت ممات چه خیر دنیا وآخرت وسعادت سر وعلانیت درین چهار چیز درج ست۔

جوہر در علم سعت صاحب مصباح الہدایہ قدس سره میفرمایند که ہرگاه که اخلاق نفس مبدل ودیو طبیعت مسلمان گشت وبجاے متابعت ہوا مطاوعت خدای تعالے پدید آمد این مرتبه را مقام سعت خوانند انچه دربدایت حظ نفس بود اکنون حق او گشت وصحت این یا در بدایت مقام فنا ارادت وترک اختیار بود یا در مقام بقا بعد از فنا اما در مقام فنا ارادت ازبہر آنکه دو نفس برحد ضرورت نباشد الا بوجود واختیار آن در مقام فنا ارادت که سالک ازحول وقوت خود منخلع شود واختیار خود منخلع گردد محکوم وقت باشد نه مقید اختیار واما بمقام بقا بحق ازبہر آنکه نواصی احوال در تصرف او بود واو از تحت تصرف احوال بیرون رفته نه مقید اخذ بود ونه مقید ترک در قبضه تصرف احکام الٰہی منقاد ومستسلم گشته

جوہر در ماخذ علم صاحب مصباح الہدایہ قدس سره میفرمایند که مصدر ومنشاء جمله علوم حضرت الٰہی ست واول مورد ے که فیض علم ازے برودارد وفائض شده قلب مصطفوی ونفس مزکے نبوی بود وازقلب منور وازنفس مطہر نبوی فیض علوم واحوال واخلاق واعمال درقلوب ونفوس امت روان شد بعضے قبول اعمال بیش نداشتند ایشان عباد بودند وبعضے قبول اخلاق واعمال بیش نداشتند ایشان زہاد بودند وبعضے قبول اعمال واخلاق واحوال ہمه داشتند ایشان صوفیان بودند پس معلوم شد که ماخذ جمله علوم وجود باجود

سید عالم ست علیه افضل الصلوات واکمل التحیات واقتباس علوم ظاہرہ و باطنہ ہمہ از مشکوٰۃ کلمات تامات و مصابیح اعمال و اخلاق و احوال حضرت ایشان ست صلی اللہ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم۔

جوہر در علم فرضیت و فضیلت ۔ صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ سیفر مایند

قال النبی علیہ السلام طلب العلم فریضۃ علی کل مسلم و مسلمۃ علمے کہ طلب آن بر کافۂ مسلمان فریضہ است نزدیک علماء مختلف فیہ است بعضے گفتہ اند علم اخلاص زیراکہ ہمچنانکہ عبادت حق تعالے فرض است اخلاص در عبادت ہم فرض است چنانکہ علم عمل فرض بود علم اخلاص عمل ہم فرض بود و بعضے گویند علم آفات اخلاص ست یعنے صفات نفوس کہ ظہور آن مخرب قاعدہ اخلاص ست پس علم اخلاص موقوف بود بر علم صفات نفوس و ہرچہ واجبی بر موقوف بود آن ہم واجب باشد و بعضے گویند علم وقت ست یعنے دانستن آنکہ ہر وقت اشتغال بچہ چیز اہم و اولے ست از اقوال و افعال و بعضے گویند علم حال است یعنی دانستن حالے کہ میان بندہ و خداوند بود و ادنے کہ بدانستے حال مخصوص باشد و وقوف یافتن بر زیادت و نقصان آن در ہر وقت و بعضے گویند کہ علم خواطر است و تمیز میان آن چہ منشار احوال خواطر اند و صلاح و فساد اعمال متعلق بدانست و این جملہ کہ برشمردہ شد فضیلت اند نہ فریضہ زیراکہ ہرچہ فریضہ بود ترک آن روا نباشد

جوہر بدانکہ فضائل علم در نص و احادیث وارد ست نہ آنست کہ مجرد مسئلے داند و بران عمل نباشد عالم باحکام شرعیات باشد و عامل بران و اگر کسے علم بخواند و بران عامل نباشد از علماء سوء است و حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم فرمودند کہ بدترین خلائق علماء بد ہستند کہ ایشان بر علم خود عامل نہ باشند و فرمودند کہ منشینید نزدیک ہر عالمے مگر عالمے کہ بخواند شمارا از پنج چیز بسوے پنج چیز یعنے از پنج چیز باز دارد و پنج چیز را امر کند از شک باز دارد و بسوے یقین بخواند و از ریا باز دارد و سوے اخلاص بخواند و از رغبت دنیا باز دارد و سوے زہد بخواند و از کبر باز دارد و سوے تواضع بخواند و از عداوت باز دارد و سوی نیکخواہی بخواند و فرمودند ہر کہ طلب کند علم را تا فخر نماید بدان علم با علما یا مجادلہ کند بدان علم با سفہا یا بگرداند روے مردمان را بخود پس بگو کہ او جاے خود کند در آتش دوزخ ۔ بدانکہ واجب است بر بندہ بعد علم معرفت و توحید علم فقہ و شریعت تا حاصل نماید علم مستقیم۔

جوہر علماء رسوم علم اشیا علی ماہی علیہ فی نفس الامر را حکمت گویند و خود را حکیم و عالم اشیا علی ماہی علیہ پندارند و حال آنکہ بوی از علم صادق بمشام جان ایشان نرسیدہ چہ ایشان ارباب نظر اند و علم صادق بسبب کشف و شہود دست نمیدہد ہذا طور ورا طور العقل والبرہان لایعرف الا بالکشف والوجدان —

جوہر در علم ضرورت صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ علم ضرورت عبارتست از ادراک حد بالا نفس در حرکات و سکنات و افعال و اقوال و معرفت زمان و جنس نفس درین مقام و حد بالا بد آنست کہ نفس را ازان منع نتواں کرد چہ حق او آن بود و منع حقوق از نفس تمام ضعیف ست و حق نفس آنست کہ از منع خللے دینی یا دنیوی تولد کند پس حق نفس در ماکل و مشارب و استراحت و منام آن قدر است کہ بدان امساک روح و حفظ عقل و منع کلالت حواس کردہ شود و این قدر ضرورت و لابد است و منع آن سبب خلل مزاج و نقصان عبادات و فقدان عقل و ہر چہ ازینجا بگذرد جملہ حظ نفس ست و وقوف بر حد ضرورت عزیمت ست و تجاوز ازان بشرط علم رخصت و ارباب عزائم خواص مومنان و صوفیان اند و ارباب رخص عوام مومنان و استقامت نفس از اعوجاج طبیعت صورت نہ بندد الا بوقوف بر حد ضرورت و استقامت بران و دانستن حد ضرورت در ہمہ چیزہا علمے غامض ست و نفس را بران حد داشتن عملے مشکل اہل ہدایت را اطلاع بران بے ارشاد منتہے متعذر بود و وقوف بران حد بے امداد مربے متعسر چہ سالک مادام از صفات نفس بکلی منخلع نگشتہ باشد و نظر محبت او بانفس خود چیزے باقی بود اکثر حظوظ را حقوق خود داند و ہم وقوف و استقامت نتواند پس او را از بنیہ شیخ و مدد ہمت او چارہ نباشد و در بدایت حال تجاوز او از حد ضرورات و حقوق جائز نبود چہ ارتکاب حظوظ او را از بلوغ مقصد مانع آید و نفس را در ہمہ چیز حقے و حظے ہست تا غایتے کہ در ترک حظ او را حظے ہست حق او را شناختن واجب ست و اعطای آن لازم و ہمچنین شناختن حظوظ و منع آن ہر کہ نفس را در یک چیز بر حد ضرورت دارد اثر آن در دیگر چیزہا سرایت کند خصوصاً در طعام کہ اصل ہمہ شہوتہاست ہر گاہ کہ نفس دران بر حد ضرورت اقتصار نماید وقوف او در دیگر چیزہا بر حد ضرورت آسان بود و نفس بر مثال شجرہ خضر ست کہ ازو فروع شہوات بسیار منشعب شدہ و بیخ ہمہ شہوتہا طعام است و مدد و تازگی این شجرہ و فروع او از طعام است و اثر احوال طعام از حرام و حلال و کراہیت و ضرورت و زیادت در جمیع اقوال و احوال بندہ ظاہر شود مثلاً اگر لقمہ مکروہ بخورد یا حرام اثر آن کراہیت

حرمت در اقوال و افعال او پدید آید و اگر لقمه طیب بسبیل ضرورت تناول کند از و حرکات و کلمات طیبه ضروریه صادر شود و این قاعده است کلی مقرر و محافظت بران در تزکیه نفس اصلی معتبر و اہمال آن مایه خسران و خذلان نفس تا مدتے که بر حد ضرورت وقوف ننماید تبدیل اخلاق ذمیمه و اوصاف ناپسندیده او با خلاق حسنه و اوصاف جمیله میسر نشود۔ آدمی را بحسب روح و قلب ضرورت است و بحسب نفس و قالب ضرورتست پس ضرورت روح و قلب شهود حضرت حق تعالی و مطالعه صفات و افعال اوست سبحانه تعالے که بقای حیات و قوام هر دو بدان متعلق

است و ضرورت نفس و قالب اکل و شرب است که سبب قوام ایشان است

جوہر علم راجح عبارتست از اعتقاد قطعی و موافق حق و حقیقت علم راجح نوریست و ماخذ این علم حضرت خداوند تعالی است که می ریزد بر قلب بنده پس مے یابد بنده سبیلے بدان علم راجح بسوے خداوند تعالے و آن علم را مراتب است اول علم الیقین و آن حاصل مے شود از دیدن اشیا و استدلال بران و این مرتبه عوام است دوم عین الیقین و آن حاصل مے شود از مشاهده صفات و ظهور صفات و این مرتبه خواص است سوم حق الیقین و آن حاصل مے از ظهور ذات و تجلی ذات با صفات باتصال و وصال و این مرتبه اخص الخواص علم الیقین همچو کسیست که میداند بر طریق عادت که در دریا آبست یعنی از دیگران می شنود یا بالقرینه و استدلال میداند و عین الیقین همچو کسیست که بر کنار دریا ایستد و آب را ببیند و حق الیقین همچو کسیست که آشنا کرده در دریا و آب آن آشامیده

جوہر علم دراست و دراثت صاحب مصباح گوید که علم دراست علمی است که اول تا آنرا نخوانند و ندانند عمل کردن نتوانند و علم دراثت علمی ست که تا اول بر مقتضای علم

دراست عمل نکنند آنرا ندانند

جوہر عقل بالفتح خرد و دانش و آن قوتی ست نفس انسان را که بدان تمیز و حقایق اشیا کند و آنرا نفس ناطقه نیز گویند و گفته اند که عقل در اصل مصدر است بمعنی بند در بستن چون خرد و دانش مانع رفتن طبیعت میشود بسوی افعال ذمیمه لهذا خرد و دانش را عقل گویند و در اصطلاح حکما بمعنی ملک یعنی یک فرشته از ده فرشتگان و عقول بالفتح خردمند و بضمتین جمع عقل که بمعنے دانش است و جمع عقل که بمعنے ملک است نیز و حکما مقرر است که حضرت خداوند تعالی اول یک فرشته پیدا کرد که آنرا عقل اول و جوہر اول نیز گویند پس آن فرشته یک فرشته دیگر و یک آسمان پیدا کرد و بعده فرشته دوم یک فرشته و یک آسمان پیدا کرد همچنین ده فرشته و نه آسمان پیدا شدند و عقل عاشر یعنے فرشته دهم همه افراد عالم را بحکم حضرت خداوند تعالی پیدا کرد

و آنرا عقل فعال گویند بفتح و تشدید عین مہملہ بصیغہ مبالغہ و حضرت جبرئیل علی نبینا و آلہ و علیہ السلام ہمین عقل فعال است و ہمین دہ فرشتگان را عقول عشرہ گویند و نزد اکثر حکما آنکی دہ فرشتہ اند زیادہ از ینہا متحقق نیست

جوہر عقل اول و عقل کل عبارتست از نور محمدی صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم و ہم کنایہ از حضرت جبرئیل علی نبینا و آلہ و علیہ السلام و گاہی عقل کل کنایہ از عرش اعظم باشد و عقل کلے ہمان عقل کل و علت اولی ہم کنایہ از عقل اول عقل کل اول مرتبہ است از مراتب موجودات عقل کل مظہر احدیت و حامل احکام اجمالی ست و نفس کل مظہر واحدیت و حامل احکام تفصیلی علم است

جوہر ذو العقل عبارت از کسی ست کہ خلق را ظاہر بیند و حق را باطن پس حق نزد وی مرآت خلق ست و مرآت بصورتی کہ دران مرآت ظاہر گشتہ مختفی ست چون اختفای مطلق در مقید ما رایت شیئا الا و رایت اللہ بعدہ اشارت ازین مرتبہ است چہ آن حقیقت بعوارض مشخصہ و پردہ تعینات مستتر گشتہ و اول نظر بر نقاب می افتد آنگاہ بر شاہد و صاحب این مرتبہ را ذو العقل نامند بعضی باشند کہ در مشاہدہ مکونات اولا ملحوظ و مرئی ایشان را ذات مطلق گردد و بنور آن ذات ثانیا تعینات و اضافات بیند و بعضی باشند کہ مطالعہ ذات مطلق در مشاہدہ اشیا نمایند و بعضی باشند کہ مشاہدہ ذات مطلق بعدہ مشاہدہ اشیا فرمایند یکی گوید ما رایت شیئا الا و رایت اللہ قبلہ و یکی گوید فیہ و یکی گوید بعدہ۔

جوہر بدانکہ امور کلیہ کہ از حقایق لازمہ طبایع موجودہ در خارج ست مثل حیوۃ و علم و قدرت و ارادت مثلا از امور عقلیہ است کہ در خارج عینی ندارد یعنی اشارہ حسیہ بوی نتوان کرد تا گویند کہ این حیوۃ ست و آن علم ست و این قدرت و آن ارادت بلکہ وجود ایشان وجود عقلی ست و صفت باطنیہ دارند و این معقول باطن از وجود عینی خارجی کہ طبایع موجودہ اند در خارج ہیچ انفکاک ندارد چرا کہ از جملہ لوازم آن اعیان اند و میان لازم و ملزوم جدائی محال ست۔ امور کلیہ را در خارج عینی جداگانہ علی الانفراد نیست مثلا حیات تنہا کہ از امور کلیہ است در خارج عینی ندارد یعنی اشارہ حسیہ بوی نتوان کرد تا گوئی کہ این ست حیات۔ امور کلیہ را با وجود صفت باطنیہ حکم و اثر ست در ہر چیزی کہ در خارج او را وجود عینی ست و از طبایع موجودہ اند حیات از امور کلیہ است و در خارج وجودی ندارد و حکم از بہر آنکہ این عین موجود در خارج کہ انسان ہست تا در تعریف وی نگوئی کہ حیوان انسان خود معلوم نگردد کہ چیست و اثر از بہر آنکہ این موجود در خارج کہ انسان ست اگر او را حیات نباشد وصفش بحیات نکنند و چون حیات نباشد دیگر کمالات علم و ارادت و قدرت کہ مشروط بحیات ست او را نباشد و حال آنکہ ہست پس معلوم شد

کہ آمور کلیہ ہم حاکم ست وہم موثر بر اعیان خارجی۔ این امور کلیہ معقولہ کہ در خارج عین اعیان موجودہ ست ہمیشہ در نفس خود از امور معقولہ است کہ از معقولیت خود جدا نمیگردد و از صفت بطون عینیت دائمی ست پس این امور کلیہ بآن اعتبار کہ عین اعیان موجودہ است و باعتبار آثار ظاہرہ وی ظاہر ست و باعتبار آنکہ امور معقولہ است و در خارج عین ندارد باطن باشد ھو الظاہر والباطن

جوہر چنانکہ آدم در عالم شہادت مظہر صورت روح آمد حوا در عالم شہادت مظہر صورت نفس آمد تولد او از آدم خلق منہا زوجہا تولد نفس از روح و تاثیر از دواج نفس و روح و نسبت ذکورت و انوثت ایشان بصورت آدم و حوا منتقل گشت ہیچ نبی بر صورت اناث مبعوث نگشت چہ نبوت بسبب تصرف در نفوس بنی آدم و تاثیر در عالم خلق نسبت بذکورت دارد و نیز واسطہ سر ظہور انبیاء روح است و روح مقید صورت ذکور ست۔ تولد قالب از ہر دو و تولد صورت ذکور بنی آدم از صورت روح کلی مستفاد اند و تولد صورت اناث از صورت کلی نفس پدید آمد بامتزاج صفت روح۔

جوہر حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم فرمودند کہ امت من از انہا کہ ایمان بمن آوردہ اند و بدین اسلام گرویدہ اند و روی بقبلہ دارند ہفتاد و سہ گروہ شوند ہر گروہ را اعتقادی دیگر و رای دیگر باشد ہفتاد و دو فرقہ از انجملہ بدوزخ روند و بعلت ضلالت و فساد اعتقاد و شومی بدعت بعذاب آتش گرفتار آیند تا وقتیکہ قادر مطلق خواہد ایشان را از ان آلایشہا و کثافتہا پاک سازد و بہ بہشت در آرد و یک گروہ ازین ہفتاد و سہ گروہ گروہی باشد کہ بآتش در نرود و از جہت عقیدت مستحق عذاب نگردد پرسیدند یا رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم این فرقہ کہ بر ہدایت باشند و بدوزخ در نروند چہ کسانند فرمودند آنہا کہ در مذہب و اعتقاد موافق طریقہ من و اصحاب من باشند و این فرقہ ناجیہ را کہ حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم بدان اشارت فرمودند اہل سنت و جماعت خوانند کہ در دین و اعتقاد در پی سنت رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم و جماعت اصحاب آنحضرت رضی اللہ تعالی عنہم روند یعنی اعتماد بر عقل خود نکنند و تابع نقل و سنت باشند و آن ہفتاد و دو فرقہ را اہل بدعت و ضلالت و اہل ہوا گویند و اہل قبلہ نیز گویند و اہل قبلہ را کافر نباید گفت و خارج از دائرہ اسلام نباید شمرد و مخالفت ایشان با فرقہ ناجیہ در ہمہ جانبیست الا در بعضی مسائل و عقائد کہ در انجا خطا کردہ و بتاویل و تغییر ظواہر نصوص از جادہ مستقیم منحرف گشتہ اند

جوہر در بیان آنکہ ہر قدرت و فعل کہ ظاہر از مظاہر صادر میشود فی الحقیقت از حق ظاہر

دران مظاهرست نه از مظاهر مولانا جامی قدس سره در لوائح میفرمایند هر قدرت و فعل که ظاهر از مظاهر صادر میشود فی الحقیقت از حق ظاهر دران مظاهر ظاهرست نه از مظاهر پس نسبت قدرت و فعل به بنده از جهت ظهور حق ست بصورت او نه از جهت نفس او **و الله خلقکم و ما تعملون** بیچون وجود

و قدرت و فعل خود را از حضرت بیچون می دان

جوهر در **آفریدن افعال بندگان** صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرمایند که اعتقاد جماعت آنست که حق سبحانه و تعالی همچنانکه خالق اعیان ست خالق افعال بندگان ست و هیچ مخلوق را قدرت بر ایجاد فعلی ممکن نه الا بقدرت بخشیدن او و هیچ مرید را ارادت چیزی حاصل نه الا بمشیت او چه هرگاه که وجود فاعل که اصل ست نه از و بود فعلش که فرع وجود ست بطریق اولی نه از و باشد پس هرچه در وجود حادث می شود از خیر و شر و کفر و ایمان و طاعت و عصیان همه نتیجه قضا و قدر جناب الهی بود و بی آنکه هیچ کس را بر وحجتی متوجه گردد بلکه حجت بالغه او بر همه لازم و ثابت باشد و اگر گوئی چون فعل آفریدهٔ اوست پس عقوبت بنده لایق کرم او نبود گویم محل غلط و منشاء شکوک بیشتر آنست که کسی کار خداوند تعالی بر کار بنده قیاس کند و گوید اگر مثل این فعل بنده کند او را ظالم گویند و این معنی بر خداوند عالم روا نبود زیرا که وجود بنده ملک خداوند تعالی است و هر تصرف که مالک در ملک خود کند صحیح بود و حق تعالی همچنانکه لطیف ذوالفضل ست قهار و عادل ست و به نسبت با ذات ازلی او لطف و قهر یکسان ست و همچنانکه لطف اقتضای ظهور میکند قهر نیز اقتضای ظهور می کند و لابدست که هر یکی را مظهری بود و آن وجود مومنان ست و کفار و جنت و نارست پس حکمت بالغه جناب الهی هر صفتی را مظهری بر حسب مشیت خود از عدم بوجود آورد **یفعل الله ما یشاء و یحکم ما یرید** و آنرا که مظهر لطف گردانید باو بصفت فضل ابتدا کرد و آنرا که مظهر قهر ساخت باو طریق عدل سپرد و فضلش معرا از علل و عدلش مبرا از خلل و از ینجا معلوم شود که افعال بندگان سبب سعادت و شقاوت نبود و ثواب فضل حقتعالی است و عقاب عدل او و رضا و سخط (خشم) او صفت قدیم ست که بافعال بندگان متغیر و متبدل نشود هر کرا حق تعالی بنظر رضا ملحوظ گردانید او را عمل اهل بهشت ارزانی داشت و هر کرا محل نظر سخط گردانید او را بر عمل اهل دوزخ انگیخت و مراد ازین سخن نه آنست که آدمی مطلقا مجبورست و او را هیچ وجه اختیار نیست بلکه افعال او بیشتر تابع اختیار اوست و لیکن اختیار او نه باختیار اوست و معنی این آنست که فاعل مختار کسی بود که افعال او تابع علم و قدرت و ارادت او بود هر چه

بدانست و ارادتش بدان تعلق گرفت و قدرت بآن جمع شده ناچار موجود گردد مختار دران اختیار مجبور بود
زیراکه وجود علم و قدرت و ارادت در بنده و توفیق اجتماع ایشان در یک حال نه فعل بنده است
و نه باختیار او پس بنده هم مختار بود و هم مجبور چنانکه منقول ست از حضرت امیر المومنین حسن بن علی
رضی اللہ تعالی عنہما که فرمودند اگر مطیع باکراه و اختیار طاعت حق تعالی کند مطیع نباشد و اگر
عاصی بغلبه و اختیار معصیت کند عاصی نباشد و مع ہذا حق تعالی بنده را در مملکت خود فرو نگذارد
تا بخود ہر چہ خواہد کند و موافق این سخن از حضرت امام جعفر الصادق رضی اللہ تعالی عنہ نقل است
که لا جبر ولا تفویض ولکن امر بین امرین از جہت مشکل این مسئله شریعت از خوض
دران منع فرموده است چہ افہام عوام از ادراک آن قاصر بود و علماء راسخ را بتوفیق جناب
الٰہی بطریق مکاشفه صورت آن کما ہی مشاہده شده ذلک فضل اللہ یؤتیہ من
یشاء واللہ ذو الفضل العظیم

جوہر معتزله طائفه اند که منسوب باسلام اند و از اصول مذہب این طائفه یکی آنست که
لقاء اللہ تعالی را منکر اند میگویند که در دنیا و آخرت دیدن حق تعالی ممکن نیست دیگر میگویند
که بنده خالق افعال خود ست دیگر قایل باثنینت مبداء افعال شده میگویند که نیکی از حق است
و بدی از نفس دیگر اعتقاد ایشان اینست که مرتکب کبیره نه مومن ست و نه کافر منزلت بین المنزلتین
اثبات می کند و مشہور ست که واصل بن عطا که مقدم این جماعت ست شاگرد حضرت خواجه
حسن بصری قدس سرہ بود یک روز در مسجد با شاگردان دیگر این حکایت می گفت
که مرتکبان کبائر نه کافر اند و نه مومن و اثبات منزلت بین المنزلتین می کرد حضرت خواجه
قدس سرہ این سخن بشنیدند و فرمودند اعتزل منا یعنی از ما جدا و دور شو زیراکه قائل گشته
بر چیزی که نه بر طبق معتقد ماست ازین سخن این اسم معتزله برین فرق بماند ہمچنین مذکور ست
در شرح گلشن راز

جوہر در مسئله جبر و اختیار علما سخنها گفته اند و ہنوز تشویش خاطر باقی ست چراکه عقل در ادراک
بعض مقدمات دینی کافی نیست و گرنه در صلاح امور عبادت حاجت نزول وحی نمی افتاد
بدانکه ادعای اختیار مستقل و جبر محض ہر دو مستلزم انکار کتاب و سنت ست زیراکه
اعمال عباد مثل اعیان اینہا بحکم نص جلی مخلوق اوست سبحانه پس اختیار تام محبا
و ہمچنین مواخذه از مجبور صرف ظلم ست و ظلم بحکم شرع و عقل مسلوب است از جناب

او تعالی پس جبر محض جبر او بدیہی است که افعال ما مثل حرکات مرتعش نیست بلکه مسبوق بعلم واراده و قدرت ست
وہمین ست حصه اختیار و معنی فعل اختیاری لیکن ظهور این سه قوت باختیار ما نیست (یعنی شنبه دارد ۱۲) هر گاه میخواهند از
مبدا فائض میکنند وہمین ست حصه جبر و معنی فعل اضطراری و چون اختیار تام و جبر محض بهر دو
متحقق شد پس امر بیست متوسط چنانچه از جواب مشهور امام زین العابدین در مقابل سوال امام حسن
بصری مستفاد می شود لاجبر ولا تفویض ولکن امر بین امرین وہمین امر متوسط بلسان
شرع معتبر است بلفظ کسب واین لفظ را جبر افعال عباد اطلاق نمیکنند پس معلوم شد که افعال
ما مخلوط جبر و اختیار ست وہمین قدر اختیار ضعیف مناد تکلیف ست و بس و برعایت ضعف اختیار بنا
نهاده اند که رحمت را بر غضب سبقت داده اند با آنکه هیچ صفتی از صفات الهیه بر صفت دیگر سبقت ندارد و هر گاه
افعال او تعالی مسبوق بعلم وارادت و قدرت ست و بعلاقه مسبوقیه این هر سه صفت افعال عباد مشابهتے
من وجه با فعال او سبحانه دارند و بحرکات مرتعش که مجبور محض ست اصلا مناسبت ندارند اگر محاسبه باین افعال
متوجه شود منافی عدالت نیست و بر طور صوفیه ثبوت حصه اختیار بدین وجه می توان کرد که نزد ایشان
ظهور حضرت وجود در هر ذره از ذرات کائنات بتمامه است با کمالات مندمجه او نه ظهور جزوی است
از اجزای چرا که حضرت وجود بسیط حقیقی ست متجزی نمیگردد و ازین راه میفرمایند کل شئ فیه
کل شئ و چون اختیار نیز صفتی و شانی ست از صفات و شیونات حضرت وجود پس باید که
در هر مظهری از مظاهر خصوصًا در انسان که مشرف ست بمنصب خلافت صفت اختیار هم متحقق
باشد اگرچه ضعیف باشد و بار تکلیف امر و نهی بران بود

جوهر جباریت عبارتست از اصلاح امور و پر کردن هر شئ را بآنکه صالح آن باشد پس
اعیان که مستعد بودند بذات خود افعال را و حق سبحانه و تعالی بعلم ازلی خود دانست این استعدادات
را پس این اعیان را پر کرد بافعالی که صالح آن بودند پس اصلاح نمود این اعیان را باین
افعال و مرجع جباریت اعطاء مقتضیات اشیا بوجه کمال ست واین جباریت منافی اختیار
عبد نیست و تحقیقش آنست که ذات حق سبحانه با صفات خود متعین شده ظاهر در مظهر عبد شد پس بقدر
قابلیت این مظهر صفاتش نیز ظهور یافت پس قدرت هم ظهور یافت لیکن نه چنانکه در حق که وجود
مطلق ست زیرا که قدرت حق عام و شامل بود بلکه بقدر ظهور حق در متعین و متضیق شدن در و قدرت
هم متضیق شده بقدر قابلیت این ظهور قدرت را پس عبد قادر است بقدرت حق و اختیار
عبارتست از معنی که برانگیخته شود از ادراک خیریت احد مقدورین از دیگر بخیال این مدرک اگرچه

در واقع خیر نباشد بلکہ شر باشد و تعبیر آن معنی بخواہش کردہ میشود و ہمچنین در عبد موجود است و طریق صدور افعال کہ از عبد بقدرت صادر میشود اینست کہ عبد چون طرفین مقدور را ادراک کرد پس احد الطرفین خیر نمود نزد وی خواہش آن پیدا شد و ازین خواہش فعل در عبد پیدا شد و این خواہش را کہ از ادراک خیریت احد المقدورین پیدا شدہ و متوجہ شدہ بسوی حصول آن اختیار نامند پس عبد قادر و مختار است بر فعل و فعل از خواہش اوست کہ قدرت و اختیار حاصل ست عبد را لیکن این عبد جز مظہر ہیچ نیست و این قدرت و اختیار قدرت و اختیار حق ظاہر است درین مظہر و این مظہر قادر و مختار بقدرت و اختیار ظاہر ست خلاصہ کہ عین عبد معدوم است در ذات خود و نیست موجودیت او مگر موجودیت ظاہر پس این وجہ مسلوب بقدرت و اختیار ست و این گفتہ شد معنی قول حضرت امام جعفر صادق علیہ و علی آلہ و آبائہ الصلوٰۃ والسلام کہ نیست جبر و نیست اختیار بلکہ امر بیست بین الجبر والاختیار پس ظاہر شد کہ حق ظاہر بر می کند مظہر را با فعالی کہ مستعد است مظہر آنرا بوجہی کہ گفتہ شد پس جباریت منافی اختیار نشد و ازینجا ظاہر شد کہ از مبادی فعل اختیاری درک ملائم است و این ادراک در اختیار عبد نیست و ازین ادراک خواہش حاصل میشود پس مبادی فعل اختیاری امور اضطراریہ اند و این منافی اختیار فعل نیست زیرا کہ فعل از خواہش واقع است اگرچہ در مبادی خواہش مضطر باشد پس اگر جباریت بمعنی اکراہ گفتہ شود و اکراہ حق باین وجہ است کہ مبادی خواہش را پیدا ساخت و این اکراہ بحسب استعداد محل و صلاح اعیان ست و این اکراہ منافی اختیار نیست کہ فعل از خواہش واقع است و اینست معنی اختیار بہ فعل نیز میتواند شد تلک العلما

جوہر۔ جبریہ گویند خالق ما و افعال و اعمال ما حق ست و ما را جز اتصاف بآن افعال و اعمال بہرہ نیست چون حرکت سنگ کہ بتحریک غیری متحرک می شود و فی الحقیقت آن سنگ را دران حرکت ہیچ مدخلی نیست و اللہ خلقکم و ما تعملون و قدریہ گویند خالق در ما وصف ارادہ و قدرت نہادہ تا ایجاد افعال و اعمال اختیاریہ خود کنیم خالق ما حق ست و خالق افعال و اعمال خود مائیم و اشاعرہ کہ گروہی ست معتبر از متکلمین میگویند کہ خالق ما و افعال ما چہ اختیاریہ و چہ اضطراریہ حق ست و فاعل و کاسب افعال اختیاریہ خود مائیم از جہت انتساب افعال ما بسوی ما ست لہا ما کسبت و علیہا ما اکتسبت و نزد این ہمہ عالم غیر حق ست و حق غیر عالم عالم را موجود علیحدہ از حق می شمارند و در موجودیت شریک حق می پندارند و فرق وجوب و امکان درمیان می آرند

وصوفیہ گویند کہ غیر حق موجودی نیست ہمون حق کہ در مرتبہ بطون از جمیع شیون منزہ و مبرا در مراتب ظہور بجمیع صفات متصف و منعوت پس وجود ما وجود حق ست وہر ارادہ و قدرت وفعل کہ ظاہر از ماست فی الحقیقت از حق ست کہ در ما ظاہر ست نہ از ما وگویند کہ عالم را دو اعتبار ست یکی اعتبار عینیت دوم اعتبار غیریت از حیثیت اول فعل از ومنتفی ست بلکہ خود فاعل ست زیرا کہ ہستی موہوم و تواضع آن عین ہستی حقیقی ست و از حیثیت دوم از روی ظاہر فعل از و ظاہر میشود از ینجہت باو منسوب و اللہ خلقکم و ما تعملون میخوان و قدرت و فعل خود را از حضرت بیچون میدان بدانکہ اختیار و جبر این جماعت عالیہ غیر اختیار و جبر قدریہ و جبریہ است صاحب گلشن راز ست

نبی فرمود کو مانند گبر است	ہر آنکس را کہ مذہب غیر جبر ست	

شیخ اکبر قدس سرہ فرمودند کسی کہ مشاہدہ کرد جبر را در اختیار کہ مبادی اختیار امور اضطراریہ اند و عالم شد بآن بعلمی کہ از طریق کشف و شہود است و مخالفت میکند بجہت تقدیر نہ انتہاک حکم شرع شریف پس ہست او عمل کنندہ بچیزیکہ دانست آنرا پس ضرر نخواہد کرد آنرا آن عمل بلکہ آن شخص مغفور است کہ اللہ تعالی اورا بخشیدہ است انچہ کہ او کند و باین کلام علماء ظاہر نیز مشیر است در شرح عضدی مختصر الاصول را مذکور ست کہ اگر ابوجہل میدانست بعلم یقینی کہ ایمان نخواہد آورد البتہ ازوی تکالیف ساقط می شد چنین فرمودہ اند ملک العلماء مولوی عبد العلی در شرح مثنوی معنوی

جوہر جبریہ خود را غیر حقیقی خیال کردہ باوجود این جبر بر خود دبستہ و ملاحظہ ہستی حقیقی و فاعل حقیقی در میان نیاوردہ لاجرم گمراہ و بی ادب گشتہ و قدریہ نسبت صفات بخود کردہ و باوجود این خود را از نیکان شمردہ نعوذ باللہ من ہذہ العقائد وطایفہ صوفیہ عرفت ربی بربی لا ارانصب العین خود نمودہ و ہستی موہوم خود را گم کردہ خود را مورد تصرفات حق گردانیدہ در افعال مثل مردہ در ید غاسل دارد وہر چہ کہ از حق باو رسد بر و صابر باشد و شکایت نکند و بحکم تقدیر جبر اورا در عین اختیار مشہود باشد کہ خود را مجبور در عین اختیار بیند بمشاہدہ وشیخ اکبر قدس سرہ در فتوحات میفرمایند آن شخص کہ مشاہدہ کرد جبر را در عین اختیار از روی علم بطریق کشف و شہود و مخالفت امر شرعی کرد بحکم تقدیر نہ بحکم انتہاک شرع پس آنکس عامل ست بر طبق علم خود و این شخص مغفور ست شرح معنوی

جوہر بدانکہ دلائل و علامات عدم اختیار بندہ بسیار اند و از انجملہ عدم حصول ہر امید دلیل بی اختیاریست چہ اگر اختیار بودی تمام مقاصد بر مراد حاصل شدی دیگر آنکہ اگر کسی را اختیار در اصدور افعال بودی البتہ ہمہ امور بر نہج مرام واقع شدی و اکثر آنست کہ ہر چہ این کس میخواہد

خلاف آن واقع میشود و آنچه جناب ارشاد مآب امیر المومنین علی کرم اللہ تعالی وجہہ و وجوہ آلہ الکرام میفرمایند کہ عرفت ربی بفسخ العزائم مقوی عدم اختیاری ست چہ اگر او را اختیار بودی فسخ عزائم بظہور نپیوستی و دیگر آنکہ ہیچ کس در مرتبہ کمال کہ حاصل کردہ اند دائم نمی ماند مراتب کمال باقی می ماند اہل آن مراتب متغیر و متبدل می شوند و این دلیل تمام ست بر عدم اختیار چہ اگر اختیار داشتندی ہیچ کس از کمال تجاوز نہ نمودندی و ہمیشہ بر ہمہ حال بودندی اگرچہ تحصیل مراتب کمال بجد و سعی موہم آنست کہ آدمی را اختیار باشد اما انتقال از آن مراتب دلیل صحیح ست بر عدم اختیار

جوہر شیخ ابوالحسن نوری قدس سرہ فرمود التوبۃ ان تتوب من کل شیء سوی الحق اہل توحید ہرگاہ نظر بغیر کنند آنرا گناہ دانند معتزلہ گویند کہ اہل کفر و اہل کبائر دائم در عذاب باشند حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالی ببرکتہم فرمودند کہ این خطاست کافران دائم در عذاب باشند بسبب آنکہ اعتقاد ایشان آنست کہ آنچہ ایشان آنرا می پرستند آن معبود ایشانست و آن عقیدہ ایشان بر کفر دائم ست چون اعتقاد ایشان بر کفر دائم ست عذاب ایشان ہم دائم باشد اما اہل کبائر دائم در کبائر نہ اند وقتی کہ از ارتکاب معاصی فارغ میشوند میدانند کہ آنچہ کردیم خطا بود پس چون اعتقاد ایشان در دوام کبائر راسخ نباشد عذاب ایشان ہم دائم نباشد و فرمودند کہ عاصی در حال عصیان بسبب صفت مطیع ست اول آنکہ میداند کہ آنچہ میکنم حق نیست دوم آنکہ میداند کہ جناب خداوند تعالی میداند و می بیند سوم آنکہ امید آمرزش ہم دارد و این ہر سہ عقیدہ کار مطیعان ست و فرمودند کہ در مذہب اشعریہ ست کافری کہ خاتمہ او بر ایمان بود او مومن ست و مومنی کہ عیاذاً باللہ خاتمہ او بر کفر بود کافر است

جوہر جبر عارفان دیدن قدرت و اختیار خود محو در قدرت و اختیار حضرت حقتعالی است پس بقدرت و اختیار خود قادر و مختار نیستند بلکہ قادر و مختار اند بقدرت و اختیار حضرت خداوند تعالی و مجبور اند بجہت نبودن اختیار ایشان بالاستقلال و تو خود را مختار میدانی باین وجہ کہ قدرت خود را مستقل در ایجاد و صدور فعل میدانی و ہمچنین مجبور میدانی کہ اصلاً اختیار نیست نہ در صورت و نہ در حقیقت

جوہر بدانکہ ہمہ موجودات سعید باشند چرا کہ ہرچہ این موجود راست از افعال و اقوال و اخلاق و احوال از ربوبیت رب متصرف فیہ است و او جز آنکہ ظہور نیست و برب بآنچہ مقتضای او و فعل اوست راضی باشد کہ اگر آن راضی نبودی آن فعل از وی صادر و ظاہر گشتی و اگر گوئی بنا بر این سخن باید کہ شقی خود موجود نباشد گوئیم شقاوت و سعادت ہر دو وصف اند اگر این موجود بدانست کہ او جز آلہ ظہور نیست و ہرچہ ظاہر میگردد از وجود وی بمقتضای رب وست او را سعید گویند و اگر از ین حکمت

مجرد و عاری ماند و می پندارد که انچہ ظاہر می گردد از افعال اوست و قابلیت اوست بنفسہ بسبب این جہل اورا شقی گویند

جوہر علامت شقاوت سہ چیز اند یکی آنکہ حق تعالی اورا علم دہد و از عمل محروم گرداند دوم آنکہ عمل دہد و از اخلاص محروم گرداند - سوم آنکہ صحبت صالحان روزی کند و از حرمت ایشان محروم گرداند -

جوہر بدانکہ نفس لطیفہ است کہ مودع است درین قالب و آن محل اخلاق مذمومہ است و اخلاق مذمومہ مصدر افعال مذمومہ است و روح لطیفہ است کہ نہادہ شدہ است درین قالب و آن محل صفات محمودہ است و صفات محمودہ مصدر افعال محمودہ است تا صفات مذمومہ بصفات محمودہ بدل نگردد افعال و اقوال مذمومہ بافعال و اقوال محمودہ بدل نشود و تبدیل صفات مذمومہ بصفات محمودہ نزد این طایفہ علیہ اصلی عظیم است و این را گردش گویند

جوہر بدانکہ نفس در اصل یکی است و باعتبار صفات متغایرست یکی صفت مطمئنہ است و این نفس مومن را باشد دوم صفت لوامہ است و نزد بعضی این نفس کافر را باشد کہ بر نفس خود ملامت کند و بعضی میفرمایند کہ کافر و مومن ہر دو را باشد زیرا کہ در حدیث شریف ست کہ روز قیامت ہر نفسی لوامہ باشد فاسقان گویند چرا فسق ورزیدیم و صالحان گویند چرا اصلاح زیادہ نکردیم سوم امارہ و این صفت اصلی خلقی و جبلی است ہر یکی را باشد اگر توفیق رفیق گردد بصفت مطمئنہ رساند -

جوہر نفس آدمی طفلی ست کہ ہرگز پند ادیب گوش نکند و انچہ بیاموزند فراموش گرداند اگر بزجر و توبیخ پیش آئی آثار تربیت بروی مترتب گردد و چون مہر و شفقت کنی بے بہرہ شود ضرب الصبیان کالماء فی البستان ضرب و تادیب کودکان مثل آبی ست کہ درباغ دادہ شود یعنی چنانکہ آب موجب نشو و نمای و رونق باغ می باشد ہمچنین ضرب و تادیب کودکان باعث خوبی و نام آوری و نشو و نمای ایشان می گردد

جوہر بدانکہ دل محل تفصیل علم و کمالات روح است و تقلب ظہورات الٰہی بشیونات ذاتی است مسجد جای سجود ست و دل جای شہود و ازینجہت مسمی بقلب شدہ و واسطہ است میان روح و نفس و کمالات ہر دو بحسب برزخیت بدو ظہور یافتہ و از روح مستفیض ست و بنفس مفیض چنانچہ در ظلمت ادراک اشیا بواسطۂ نور چراغ می توان کرد در رویت جمال وحدت حقیقی در تاریکی کثرت جز بصفای دل حاصل نمی توان نمود جام جہان نما دل انسان کامل ست مراۃ حق نما بحقیقت ہمین

دلست ہ دل مخزن خزائن سر الٰہی ست ∴ مقصود ہر دو کون ز دل جو کہ حاصل ست ∴ دل رابیت
اللہ الاعظم گویند التماس کردند از جناب مستطاب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم
این اللہ تعالیٰ فرمودند فی قلوب عبادہ ہ دل یکی خانہ الیست ربانی ∴ خانۂ دیو را چہ دل خوانی
جوہر بدانکہ روح کان خیر ومحل صفات محمودہ است ونفس کان شرست ومحل صفات مذمومہ
وعقل لشکر روح ست وہوا لشکر نفس اگر لشکر روح غالب بود دل بسوی وی مائل گردد واگر لشکر نفس
غالب بود دل بسوی وی گرویدہ شود وبعضی میفرمایند کہ روح بادشاہ است ووزیر او عقل ولشکر
او ملک وحق ست وجانب دیگر نفس بادشاہ ہست ووزیر او شیطان ولشکر او ہوا ہمہ وقت محاربہ دارند
مادام کہ روح غالب شود از ان شخص خیرات وعبادات در وجود آید واگر نفس غالب شود فسق وفجور ازو
در وجود آید دل ہر طرفے کہ غالب بیند یا او یار شود وبدینمعنی کہ متقلب ست او را قلب گویند
جوہر نفس یکی است اما چہار صفت دارد اول صفت امارہ دوم لوامہ سوم ملہمہ چہارم مطمئنہ
وہر یک خاصیت جدا از جناب خداوند تعالیٰ قالب انسان را از آتش گرم وخشک وباد گرم
وتر وآب سرد وتر وخاک سرد وخشک بیافرید وعارفان ہر عنصر را بہ نفسی تشبیہ کردہ اند آتش
را بہ نفس امارہ نام کردند وباد را لوامہ وآب را ملہمہ وخاک را مطمئنہ قرار گویندہ ۱۲ وایشان را چہل مراتب
دادہ اند مراتب کہ از امارہ حاصل شود اول را جہل گویند دوم را خشم وسوم را بغض چہارم را
قہر پنجم کبر ششم کینہ ہفتم حسد ہشتم بخل نہم کفر دہم نفاق این خاصیت نفس امارہ است
حق ازو بعید ونفس لوامہ را بباد تشبیہ کردہ اند وآن ہم کنندۂ خیر است وہم کنندۂ
شر دہ مراتب دارد واز لوامہ حاصل شود زہد وتقوی وورع وبندگی ونماز وروزہ
وحج وعمرہ وزکوٰۃ وجہاد وملہمہ را بآب تشبیہ کردہ اند وعقل وحکمت ودانش ووحی والہام وخیر
حال فضل واحسان وخلق وسخاوت این مراتب از ملہمہ حاصل شود ومطمئنہ را بخاک تشبیہ کردہ اند
بامر حق حرکت میکند وخلاف او نمیکند بہشت در تحت اوست واز وحاصل شود فقر وصبر وعدل و
انصاف ورضا وعلم وتحقیق ویقین وعہد ووفا۔ نفس آدمی از چہار عناصر است چون خاک لطیف
شود آب گردد وچون آب لطیف شود باد گردد وچون باد لطیف شود آتش گردد وچون آتش
کثیف شود باد گردد وچون باد کثیف شود آب گردد وچون آب کثیف شود خاک گردد وآتش از
نور جلال است ونور جلال از نور جمال کافران از نور جلال ومومنان از نور جمال
جوہر حق تعالیٰ روح انسان پیش از جسم آفریدہ وبعدہ آتش وباد وآب وخاک را بیافرید

دو عالم را از و مرکب گردانیده بعد از ان تخمیر آدم گردانید- روح را بصفت آفرید که بهمه اوصاف موصوف تواند شد و بهر صفت که موصوف شود او را نامی بود چنانچه اماره و لوامه و ملهمه و مطمئنه- چون که از معرفت نفس بمعرفت حقتعالی می توان رسید پس فرض آمد معرفت جمیع نفوس حاصل کردن عین القضات قدس سره فرمود هر که معرفت نفس خود حاصل کرد معرفت نفس محمد او را حاصل شود قال الله تعالی لقد جاءکم رسول من انفسکم سر اینمعنی ست و هر که معرفت نفس محمد حاصل کرد همت در معرفت ذات حق تعالی بست هر که خود شناس نیست محمد شناس نیست- اماره نفس شهوت ست و لوامه نفس معصیت و ملهمه نفس الهام حق یابنده و مطمئنه نفس طاعت و عبادت و معرفت است

جوهر انکه چون نفس از اغوای قوت شیطانیه برای تلذذات بدنیه در معاصی انداز د آن نفس را اماره گویند و چون بعد فعل و اتیان اوامر قوت شیطانیه خود ملامت کند بر اتباع قوت شیطانیه آن نفس را لوامه گویند و چون بر قول قوت ملکیه عمل کند و باین اطمینان گیرد قول شیطانیه را راه ندهد آنرا نفس مطمئنه گویند و چون صفات ملکیه برو غالب آمد و امر بخیر کند آنرا نفس ملهمه گویند و این تسمیه با عتبار مراتب در اعتبارات است

جوهر غیبت بالکسر بد گفتن از پس مردم اگر راست باشد و اگر دروغ باشد بهتان بود و فرمودند حضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم الغیبة اشد من الزنا التماس کردند که غیبت از زنا چگونه سخت تر باشد فرمودند توبه زانی قبول شود و صاحب غیبت آمرزیده نشود تا خصم را خوشنود نگرداند و فرمودند هر که خورد گوشت برادر در دنیا بسبب غیبت گفتن پیش آورده شود او را گوشت او در روز قیامت و فرمودند که تو ذکر مسلمان کنی بچیزیکه او را از ان کراهیت باشد با وجود آنکه آنچیز در وی بود تو غیبت کردی او را و اگر آنچیز در وی نباشد تو بهتان کردی او را و فرمودند که در شب معراج گذشتم بر قومی که رویهای خویش بناخنهای خویش میخراشیدند حضرت جبرئیل علی نبینا و آله و علیه السلام عرض کردند که ایشان غیبت کنندگانند و فرمودند که در قیامت نامهٔ اعمال بدست غیبت گوینده دهند او هیچ حسنه در ان نبیند گوید که نیست این نامه من زیرا که من طاعت میکردم و در ینجا چیزی نیست گویند که عمل ترا غیبت گفتن تو برده است بعد از ان مردی را نامهٔ اعمال دهند او ببیند در ان طاعت بگوید این نامه من نیست زیرا که طاعت نکرده ام گویند که بنده ترا غیبت میگفت حسنات وی ترا داده شده است و مرویست که حضرت عائشه صدیقه رضی الله تعالی عنها عورتی را فرمودند که کوتاه بالاست و عورتی را

فرمودند کہ دامن چہ درازست حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند کہ غیبت کردی وجناب خداوند تعالی وحی کرد سوی موسی علی نبینا وآلہ وعلیہ السلام ہر کہ بمیرد و توبہ کند از غیبت او آخر کسی باشد کہ در بہشت درآید وہر کہ بمیرد و اصرار کند بر غیبت او اول کسی ست کہ در دوزخ درآید وصاحب کیمیاء سعادت قدس سرہ میفرمایند کہ غیبت کردن بدل ہمچنان حرام است کہ بزبان وچنانکہ نشاید کہ نقصان کسے بدیگری گوئی نشاید کہ بخود نیز گوئی وغیبت بدل آن بود کہ گمان بد بری بکسی بی آنکہ از وی بچشم چیزی بینی یا بگوش شنوی یا یقین دانی حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم میفرمایند کہ حضرت خداوند تعالی خون مسلمان ومال او وآنکہ باو گمان بد برند ہر سہ حرام کردہ است وہر چہ در دل افتد کہ آن نہ بیقین بود ونہ از قول دو عدل باشد شیطان در دل افگندہ باشد و حرام آن بود کہ دل خود را بآن قرار دہی اما خاطری کہ در اختیار درآید وآن را کارہ باشی بآن ماخوذ نباشی حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم میفرمایند کہ مومن از گمان بد خالی نبود لیکن سلامت او از آن باشد کہ در دل خود تحقیق نکند تا احتمال را در آن مجال بود بر وجہ نیک حمل کند ونشان آنکہ تحقیق کردہ است بدل او آنکس گران تر شود ودر مراعات او تقصیر کند وچون بدل وزبان بادی برآن باشد کہ بود نشان آنست کہ تحقیق نکردہ است اما اگر از یک عدل بشنود باید کہ توقف کند و او را دروغ زن ندارد کہ گمان بد بردن برین عدل ہم روا نبود وچون بیقین داند غیبت نکند ولیکن بخلوت نصیحت کند

دادِ دہندہ دعو دو صالح کہ ترشا یستہ گواہی باشد ۱۲

جوہر در تکلف تکلف بر خود رنج نہادن واز خود چیزی نمودن کہ آن در و نباشد وصاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ تکلف در جمیع احوال قولاً وفعلاً مذموم است ودر میان صدق وتکلف منافاتست از انجہت کہ تکلف یا در قول بود بزیادت تملق وثنا واظہار محبت زاید بر انچہ کہ در دل باشد یا در فعل بزیادت تواضع وتحیۃ وانفاق زاید بر قدر وسع وہمچنین مباین صدق ست وقتی بعضے از صحابہ بزیارت حضرت سلمان فارسی رضی اللہ تعالی عنہ رفتند حضرت سلمان نان جو ونمک پیش آوردند یکی از ایشان گفت اگر باین نمک سعتر بودی بہتر بودی حضرت سلمان برخاستند و مطہرہ خود گرو کردہ سعتر آوردند چون فارغ شدند آنکہ تمنا سعتر کردہ بود دست بدعا برداشت وگفت الحمد للہ الذی قنعنا بما رزقنا حضرت سلمان فرمودند اگر تو قناعت داشتی مطہرہ من بگرو نبودی وحضرت انس بن مالک رضی اللہ تعالی عنہ روایت کنند کہ وقتی بولیمہ از ولایم حضرت سید المرسلین صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم حاضر شدم در انجا نہ گوشت بود ونہ نان پس معلوم شد کہ تکلف عین تخلف ست از حقیقت صدق وگفتہ اند التصوف ترک التکلف

گیاہی ست ۱۲

جوہر در غضب غضب بفتحتین خشم گرفتن و با لفظ کردن مستعمل و صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ
میفرمایند کہ غضب و مماراتِ صفتِ شیطان ست ہچنانکہ حلم و مدارات فعلِ رحمن و میفرمایند کہ نفس ہموارہ از
کسی کہ بر عکس مراد او شود منزعج گردد و طیش و نفور در وی پدید آید و خواہد کہ بغیظ و غضب او را از خود
دور گرداند از انجہت خون در دل در ثوران آید پس اگر مغضوب علیہ را فوق خود داند و بروی
امضای غضب نتواند خون دل از ظاہر بشرہ روی بباطن نہد و در دل جمع گردد حزن و غم از ان
تولد کند و صفرت لون دلیل آن باشد و اگر او را تحت خود داند و تواند کہ بروی غضب براند خون دل
بر جوشد و عروق و شرائین از ان منتفخ گردند و اثر حمرت بر روی پدید آید و بضرب و شتم و امثال آن ظاہر
شود و اگر او را مقابل خود بیند خون دل متردد گردد میان انقباض و انبساط و از ان غل و غش تولد کند
و امثال این عوارض از نفس صوفی دور بود چہ صوفی صاحب یقین بنور توحید جملہ حوادث را از حق سبحانہ
و تعالی بیند و بدان راضی بود لاجرم باطن او از اثارت غضب ایمن باشد و حزن و غم و غل و غش از وی
منتفی بود بل غضب او وقتی پدید آید کہ از ہتک حرمات جناب الہی چیزی مشاہدہ کند و اقوال و افعال
صوفی ہمہ موزون بود بمیزان شرع ہرگز شتم و فحش از دہان وی بیرون نیاید

جوہر غضب صفتی ست مذموم و نسبت او با شیطان ست ہر کرا خشم غالب ست نسبت او با شیطان
ظاہر ست و سبب عظیم بر انگیختن خشم و اخلاق بد صحبت کسانی است کہ خشم برایشان غالب ست
در زنان و کودکان و پیران ضعیف نفس و بیماران زود خشم گیرند

جوہر در بیان تکبر تکبر بزرگی نمودن و گردن کشی کردن و در رشحات مذکور ست کہ خواجہ عبید اللہ
احرار قدس سرہ میفرمودند کہ تکبر دو نوع است مذموم و محمود تکبر مذموم تعظیم ست بر خلق و بچشم حقارت
در ایشان نگریستن و خود را از ایشان زیادہ دیدن و تکبر محمود عدم التفات ست بما دون حق تعالی
و تعظیم بر غیر او سبحانہ بایں معنی کہ ہر چہ غیر حق تعالی است در نظر وی حقیر و بیمقدار شود و علاقہ التفات
وی از ان منقطع گردد و این تکبر اصل ست و موصل بمرتبہ فنا۔ فقرا را تکبر بمعنی عدم التفات با غنیا از
تواضع بہتر پس اگر تکبر بحق کند عزت ست و عزت محمود است و اگر بغیر حق کند تکبر است
و تکبر مذموم است ہم ازینست کہ بعضی گفتہ اند التکبر ان تکبر بحق فہو محمود و ہو تکبر الفقراء
علی الاغنیاء استغناء باللہ عما فی ایدیہم و ان تکبر بغیر حق فہو مذموم و ہو تکبر الاغنیاء
علی الفقراء ازدراء لما طی فیہم من فقرہم در خبر است اذا رایتم
المتواضعین فتواضعوا لہم فاذا رایتم المتکبرین فتکبروا علیہم

کہ خود را از دیگر برتر داند و ضعت آنست کہ خود را کمینہ گرداند۔ کبر آنست کہ خود را از دیگری بزرگ داند و این دعوی کار فرعون و قارون بود و رسم شداد و نمرود ملعون و بعضی گویند کبر آنست کہ خود را از دیگری بناحق بزرگ داند۔

جوہر در بخل و شح بخل بالضم زفت شدن و شح بسہ حرکت و تشدید حا حطی حرص و بخل صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرماید کہ در مقابلہ جود بخل ست و در مقابلہ سخا شح است جود و بخل بکسب و عادت ہم دست دہد و سخا و شح صفت طبعی است اگر نفس غالب شح غالب و اگر روح غالب سخا غالب و بعضی بخل و شح بیک معنی گویند و بعضی گویند بخیل آنست کہ مال خود ندہد و شحیح آنست کہ دل بر بستدن مال غیری بناحق گمارد و بعضی گویند بخیل آنست کہ خود بخورد و دیگران را ندہد و شحیح آنست کہ نہ خود خورد و نہ غیری را دہد و بعضی گویند بخیل آنست کہ بخیلی کند از چیزیکہ در دست اوست و شحیح آنست کہ بخیلی کند از چیزیکہ در دست اوست یا در دست غیر و صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرماید کہ ہیچ خلق چندان کدورت و ظلمت ندارد کہ بخل اگر کسی ہمہ خصال نیکو دارد و بخیل بود ظلمت بخل نور جملہ صفات حمیدہ را بپوشاند حضرت شیخ شیراز قدس سرہ بخیل ار بود زاہد بحر و بر + بہشتی نباشد بحکم خبر +

جوہر حسد خواستن و آرزو بردن نعمت غیرست بزوال نعمت غیر و این مطلقاً ممنوع و مذموم است و در حدیث شریف وارد ہست کہ حسد میخورد حسنات را چنانکہ میخورد نار حطب را و غبطہ آرزو بردن نعمت غیر است بغیر ارادت زوال نعمت غیر و بغیر ارادت زوال خصوص نعمت غیر و این در امور دینی جائز و بہتر ست و در حرص امور دنیوی ممنوع پس آرزو بردن آنچہ حضرت خداوند تعالی بدان خیری بعضی را بر بعضی فضل داده و میان ایشان در قسمت فرق نہادہ یکی را مخصوص گردانیدہ بصفت عالیہ و دیگری را مخصوص کردہ بصفت سافلہ اگر صاحب صفت سافلہ آرزو کند صفت عالیہ را کہ دیگری بدان مخصوص ست اگرچہ متضمن ارادہ زوال آن نعمت نبود لیکن متضمن ارادہ زوال خصوص آن نعمت و زوال فضل او کہ نعمتی دیگرست شود حسد باشد غبطہ نبود در نہی در آید و لاتتمنوا ما فضل اللہ بہ بعضکم علی بعض محمول ہمبرین معنی است و در فوائد الفواد مذکورست کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالی بسرہ المبارک فرمودند کہ جناب مستطاب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم دعا فرمودہ۔ اللہم اجعلنی محسودا و لاتجعلنی حاسدا و فرمودند حسد آنست کہ یکی مردیگری را در نعمت بیند بخواہد کہ آن نعمت او را باشد گوید کہ خدایا آن نعمت را از وی زوال گردان و این حرام است و غبطہ آنست کہ یکی مر یکی را در نعمت بیند خود را مثل آن خواہد گوید خدایا آن نعمت را بر وی پایندہ دار لیکن مرا نیز مثل آن روزی گردان و این حرام نیست۔ و حقد عبارت ست از امساک عداوت

کینہ و نشان ۱۲

در قلب و حقد ثمرہ غضب است حسد از نتایج حقد است و حقد از نتایج غضب حقد آنست کہ با برادر مومن بسبب عداوت یا مضرت کینہ داری کند تا انتقام کشد

جوہر در حدیث صحیح وارد است کہ چہار خصلت اند اگر در شخصی باشند او منافق خالص است و اگر یکی از انہا باشد در وی خصلتی از نفاق تا اینکہ ترک کند و قتیکہ امانت سپردہ شود خیانت کند و قتیکہ سخن گوید کذب گوید و وقتیکہ وعدہ کند خلاف وعدہ کند و وقتیکہ مخاصمہ کند فجور کند و دشنام دہد

جوہر عُجب بضم اول و سکون ثانی تکبُّر و خود بینی و مرد متکبر۔

جوہر عُجب از جملہ اخلاق مذموم است حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و صحابہ وسلم فرمودند کہ سہ چیز مہلک ست بخل و ہوا و عجب فرمودند اگر معصیت نکنید ترسم از شما بچیزی کہ بدترست از معصیت و آن عجب ست و فرمودند اگر خندہ کنی و بہ تقصیر خود مقر باشی بہتر از انکہ گریہ کنی و آنرا کاری دانی و از حضرت ام المومنین عائشہ صدیقہ رضی اللہ تعالی عنہا عرض کردند کہ مرد کی بدکردار بود فرمودند چون پندارد کہ نیکو کارست و این پندار عجب است

جوہر بدانکہ از عجب آفتہا تولد کند. و یکی از ان کبر است کہ خود را از دیگران بہتر داند و گناہان خود را یا دنیارد و چون یاد آرد بتدارک آن مشغول نشود و پندارد کہ خود آمرزیدہ است و شکر نکند و از زوال نعمت نترسد و ہراس از دل او برود و از مکر حضرت خداوند تعالی ایمن گردد و بر خود ثنا گوید و اگر بخلاف رای او چیزی گویند نشنود و نصیحت کس گوش نکند و سعادت در انست کہ خود را و طاعت خود را ناچیز داند کہ گفتہ اند کہ خود را چیزی دانستن خود را ناچیز کردن است۔

	ساقی بیار بادہ کہ نزدیک عارفان		میخوارہ بہ ز زاہد معجب ہزار بار

جوہر در حدیث شریف وارد ست کہ چون دروغ گوید بندہ یکسو می شوند از وی فرشتگان کاتب اعمال از بد بوی انچہ می آید از دہن وی۔

جوہر ریا در اعمال نظر بر خلق داشتن ست و سمع کہ طالب آوازہ و ستایش خلق ست نا موس توقع حرمت و جاہ از خلق داشتن است

جوہر نشان ناشناسی ناسپاسی ست ٭ شناسائی حق در حق شناسی ست ٭ نشان و علامت ناسپاسی و جہل شخص آنست کہ ناشناس و ناخوشنود باشد و در ہر چہ بیند عیب جوئی نماید و گرفتار چون و چرا باشد و شناسائی حق در حق شناسی است کہ حق ہر کسی را شناسد و حق ہیچکس را فرو گذاشت نکند و ضایع نگرداند و ہر کہ حق کاملان نمی شناسد بتحقیقت حق خدا نمی شناسد و کفران نعمت موجب خذلان

ولعبار حرمان است

جوہر ہوا و غضب نفس را دو صفت ذاتی ست و این خاصیت عناصر ست ہوا را خاصیت آب و خاک است میل سوی سفل دارد و غضب را خاصیت باد و آتش او ست تکبر و ترفع بود ہوا سفلی و مادہ است و غضب علوی و نر بر بہایم ہوا غالب و غضب مغلوب و بر سباع غضب غالب و ہوا مغلوب ہوا بصفت جہولی و غضب بصفت ظلومی موصوف است ہوا اگر از حد اعتدال تجاوز کند و غالب شود شرہ و حرص و دنائت و بخل و خیانت و شہوت بار آرد و اگر غضب از حد اعتدال تجاوز کند و غلبہ نماید مردم را بدخوئی و تکبر و خود رائی و ترفع و صلابت مستولی گردد و اگر صفت غضب در خلقت یکی مغلوب و ناقص افتاد بی حرمتی و بی عزتی و کاہلی و عجز و دیوثی و ذلت روی نہد و اگر ناگاہ غضب غالب شد و نتوانست راند حقد در باطن پیدا آید و اگر ہوا و غضب[بدی ۱۲] ہر دو غالب آید حسد تولد شود خاصیت غاضب آنست از حسد نخواہد کہ کسی را چیزی باشد و خاصیت ہوا آنکہ خواہد ہرچہ دیگری دارد مرا ہم باشد جمیع ذمائم ازین دو صفت متولد شود این ہر دو صفت معتدل باید قول محققین الغضب مفتاح کل شر۔ نظامی ؎ سرز ہوا تافتن از سروریست ٭ ترک ہوا قوت پیغمبریست ٭ ہوا دو نوع ست یکی ہوا بر لذت و شہوت دوم ہوای جاہ و ریاست۔ ہر کہ ترک ہوا کند بوصلت حق مکرم شود و ہر کہ غضب فرو خورد بصفت حلیمی حق سیراب گردد۔

جوہر حضرت رابعہ بصری وقت نماز می گفتند آلہی دلم را در نماز حاضر کن و یا نماز بیدلی قبول کن۔

جوہر حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم میفرمایند کہ تمام در بہشت نرود۔

جوہر ریا عبارت ست از طلب منزلت در قلوب ناس بعبادات و اعمال خیر۔

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالی بسرہ المبارک فرمودند کہ اخوت[۱۲] بر دو نوع ست یکی اخوت نسبی و یکی اخوت دینی و ازین ہر دو اخوت اخوت دینی قوی تر است زیرا کہ اگر دو برادر نسبی باشند یکی مومن و یکی کافر میراث برادر مومن برادر کافر را نرسد پس این اخوت ضعیف یافتم اما اخوت دینی قوی است زیرا کہ پیوندی کہ میان دو برادر دینی باشد پیوند ایشان در دنیا و آخرت برقرار ماند۔

جوہر قال رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم المومن مرآۃ المومن یعنی مومن آئینہ مومن ست پس ببیند از مومن از انچہ ببیند بر نفس خویش و نہ بیند ہر مومن از انچہ نہ بیند بر نفس خویش۔

جوهر در فوائد الفواد مذکورست که حضرت سلطان المشایخ قدسنا الله تعالی ببرکتهم فرمودند که خواجه بود بانعمت وثروت گاه گاه بخدمت عین القضات قدس سره خرجی فرستادی همانا که وقتی عین القضات چیزی از صاحب خیر دیگر توقع کرد و غرض خود بوفا رسانید آن خواجه بشنید خاطر کوفته کرد و بخدمت عین القضات عتاب فرستاد که چرا از دیگری چیزی گرفت و این دولت باین کس ارزانی نداشت عین القضات بروی نوشت که برای این مصلحت مرنج رها کن تا دیگری نیز دولتی یابد از انها مباش که میگفت اللهم ارحمنی محمدا ولا ترحم معنا احدا

جوهر در ادب بفتحتین اندازه و حد چیزی نگاه داشتن و بمعنی دانش و طور پسندیده و بالفظ کردن و دادن و خوردن مستعمل آداب بالمجمع و علم عربی را علم ادب از ان گویند که بدان نگاه داشته می شود خود را از خلل در کلام عرب و آن دوازده قسم است علم لغت و علم صرف و علم اشتقاق و علم نحو و علم معانی و علم بیان و علم عروض و علم قافیه و این هشت اصول اند و علم رسم الخط و علم فرض الشعر و آن علمی ست که امتیاز کرده می شود بدان میان شعری که سالم از عیوب ست یا غیر سالم از عیوب و علم انشاء نثر از خطب و رسائل و علم محاضرات یعنی علم تواریخ و مانند آن و این چهار فروع اند و صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرماید که ادب عبارت ست از تحسین اخلاق و تهذیب اقوال و افعال و افعال دو قسم اند افعال قلوب و آنرا نیات خوانند و افعال قوالب و آنرا اعمال خوانند و اخلاق و نیات نسبت بباطن دارند و اقوال و اعمال بنسبت بظاهر پس ادیب کامل آنکه ظاهر و باطنش بمحاسن اخلاق و اقوال و نیات و اعمال آراسته بود و اخلاقش مطابق اقوال باشد و نیاتش موافق اعمال چنانکه نماید باشد و اشارت بدین معنی ست قول شیخ الاسلام قدس سره الادب تهذیب الظاهر والباطن و هر که در تهذیب ظاهر و باطن پیوسته متفقد احوال خود بود نخواهد که اخلاق و احوالش با اقوال مختلف باشد و اگر بیان حالی یا مقامی یا خلقی بر زبان آورد و خود را بدان متخلق و موصوف نیابد آن قول سوء ادب داند و از جمله آداب آنست که همواره جوارح و اعضا را بصوالح اعمال متحلی دارد و بهیچ حال و در هیچ مقام محافظت آن از وی ساقط نشود و مادام تا آثار محاسن آداب در ظاهر شخص پدید نیاید علامت آنست که باطن او هنوز متادب نشده است و ادیب لبیب آنست که هیچ دقیقه از دقایق آداب ظاهر او باطنا فرو نگذارد چه اهمال آداب اگر در ظاهر بود سبب عقوبت شود در ظاهر و اگر در باطن بود موجب عقوبت گردد در باطن شخصی اعور در طواف بوده میگفت اللهم انی اعوذ بک منک از کیفیت حال او پرسیدند گفت وقتی نظر شهوت در امردی صاحب جمال نگریستم در حال لطمه بر روی من آمد و یک چشم

ادیب لبیب: خداوند ادب و ادب آموزنده ۱۲
اعور: یک چشم ۱۲
امرد: بے ریش ۱۲
لطمه: طپانچه ۱۲

ریختہ شد و حضرت انس بن مالک رضی اللہ تعالی عنہ میفرماید۔ الادب فی العمل علامۃ قبول العمل
و حضرت ابو علی دقاق قدس سرہ میفرماید کہ بندہ بطاعت بجنت برسد و بادب در طاعت بحضرت خداوند تعالی
برسد و چون مرید بیرون آید از ادب باز گردد و در انجا کہ آمدہ بود و سبب ترقی آن ادب بود و چون سبب نماند
ترقی ہم نماند و حضرت ابو نصر سراج طوسی قدس سرہ میفرماید کہ مردم در حفظ آداب سہ گروہ اند یکی
اہل دنیا و بیشتر آداب ایشان در فصاحت و بلاغت و حفظ علمہا و شعرہا بود و ہر کرا این خصائل نبود
وی را بی ادب گویند دوم اہل شریعت کہ ادب ایشان بتحصیل علوم بریاضت نفس و تادیب جوارح و
ترک شہوتہا سوم اہل خصوص کہ آداب ایشان نگاہداشتن دل ست کہ ہمیشہ پاسبانی دل کنند
و از اغیار نگاہ دارند و منشار جمیع آداب شان طہارت قلب آداب و اقوال و احوال نبوی و اقوال
و افعال مصطفویست ہر متابعی بقدر متابعت از آداب ایشان نصیبی یافتہ پس کمال آداب استفاد
از کمال متابعت ایشان ست و این خاصہ صوفیان ست صاحب مثنوی معنوی قدس سرہ میفرماید

از خدا جوئیم توفیق ادب … بی ادب محروم ماند از لطف رب
بی ادب خود را نہ تنہا داشت بد … بلکہ آتش در ہمہ آفاق زد
بد ز گستاخی کسوف آفتاب … شد عزازیلی ز جرات رد باب
ہرچہ بر تو آید از ظلمات و غم … آن ز بیباکی و گستاخیست ہم
ہر کہ بیباکی کند در راہ دوست … رہزن مردان شد و نامرد اوست
ہر کہ گستاخی کند اندر طریق … گردد اندر وادی حسرت غریق

از برہان الطائفہ شیخ شبلی قدس سرہ پرسیدند کہ ما التصوف قال کلہ آداب پس صوفی نباشد
تا ظاہر و باطن او مؤدب بآداب نگردد

چوں بعضی میفرماید کہ تصوف ہمہ ادب ست زیرا کہ تصوف اقتدا است بحضرت سید عالم قولاً
و فعلاً و اخلاقاً و معلوم ست کہ سید عالم ادب از جناب خداوند تعالی گرفتہ بودند و ہر وقت را ادب ست و ہر
حال را ادب ست و آن محفوظ بودن بندہ است از بی ادبی تا از اوصاف بی ادبی پاک نگردد و شایستہ قرب حضرت
خداوندی نگردد پس ہر کہ لازم گیرد ادب را برسد بدان بلاغتی کہ مردان رسیدہ اند و ہر کہ محروم ماند از قرب
و طاعت با ترک حرمت شہود ندارند و بعضی میفرماید ہر کہ محروم ماند از ادب محروم ماند از جمیع خیرات بزرگی میفرماید کہ
توحید موجب ست ایمان را ہر کرا ایمان نیست توحید نیست و ایمان موجب ست علم شریعت را پس ہر کرا علم شریعت
نیست او را ایمان و توحید نیست و شریعت موجب ست ادب را پس ہر کرا ادب نیست او را شریعت و ایمان

و توحید نیست نعوذ باللہ منہا

جوهر در رشحات مذکورست که حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره میفرمودند که مولانا رکن الدین خوافی قدس سره که بسی فضائل و کمالات داشتند میفرمودند که من از هیچ کار خود امید وار نیستم الا از یک کار بغایت امید دارم و آن آنست که روزی در صحرائی خدمت شیخ زین الدین کلال قدس سره که از مشائخ بزرگ شیراز بودند بطهارت مشغول بودند و من کلوخ استنجای حضرت ایشان را بر رخسارهای خود بسودم تا بدان استنجا کردند و هم از ایشان نقل کردند که میفرمودند اگر صورت درویشی را بر دیوار نقش کنند از پای آن دیوار با دب می باید گذشت

جوهر در ادب معیشت صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرمایند که صوفیه متصوفه در توکل بحسب اختلاف درجات مختلف است بعضی بجهت ضعف حال در طلب رزق توسل باسباب کنند و بعضی بجهت قوت حال و سلب اختیار بکفالت حق سبحانه و تعالی اکتفا نمایند و بر وی توکل کنند و هیچ سبب توسل و توصل برزق مقسوم نجویند و طایفه اول بعضی بکسب تسبب نمایند و بعضی بسوال و بعضی بحکم صلاح وقت گاه بکسب و گاه بسوال چنانکه حضرت ابراهیم ادهم گاهی بجهت نفقه (سبب ساختن ۱۲) اصحاب لقمه حلال کسب کردی و گاهی که تنها بودی در وقت حاجت بقدر ضرورت طریق سوال سپردی و ابو جعفر حداد که استاد جنید بود هر روز شب یا شبه بین العشائین بیرون آمدی و قدر ما یحتاج از در خانها سوال کردی و ابو سعید خراز در مبدا حال وقتی که بغایت محتاج شدی دست فراداشتی و شیئا لله گفتی و این طایفه را تا ضرورتی و فاقه تمام نبوده است و صلاح وقت مقرون به اشارت غیب در سوال ندیده در آن بر خود نگشوده و مادام تا بتوانند سوال نکنند و از آن بر حذر باشند پس ادب سائل آنست که تا ضرورت باعث نشود در سوال شروع نه نماید و طایفه دوم که متوکلان اند بجهت کمال شغل بحق تعالی و مطالعه نور یقین بهیچ سببی از اسباب برزق تسبب نجویند و از هیچ مخلوق استعانت ننماید تا مسبب الاسباب بهر طریق که خواهد رزق بدیشان میرساند و از ین طائفه بعضی آنها اند که هر چه خواهند از حق تعالی خواهند تا از سه چیز یکی ایشان را ارزانی دارد یا اعطاء سوال یا صبر از ان یا ازالهٔ داعیهٔ آن از خاطر و بعضی آنها اند که هیچ نخواهند نه از خلق و نه از حق تعالی بسبب آنکه علم و ارادت خود را در علم و ارادت مطلق محو کرده اند و از ینجاست قول آنکه گفت الفقیر لا یحتاج الی الله و متوکلان را اصحاب فتوح خوانند بجهت آنکه تناول ایشان از فتوح غیب بود و وجود این طایفه در عالم از کبریت احمر عزیز تر و کمیاب تر است و حقیقت فتوح آنست که از حق تعالی شناسد نه از خلق خواه واسطهٔ آن دست مردم بود و خواه نه و خواه سبب آن معلوم باشد و خواه نه بشرط آنکه نفس را بر مقدمهٔ آن تطلعی و تشوقی نبود—

جوہر در آداب تجرد و تاہل صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ اخبار نبوی و احادیث مصطفوی در فضیلت تجرد و تاہل متماثل و متعارض اند بعضی ازان بذکر فضیلت تجرد ناطق و بعضی بر فضیلت نکاح شاہد صادق و منشاء این تعارض و تقابل اختلاف احوال نفوس ست در حق بعض کہ مغلوب شہوت اند نکاح لازم بود و در حق طایفہ کہ در اثناء سیر و سلوک باشند تجرد و تفرد فضیلت بود درویشی را گفتند چرا زن نکنی گفت زن مردان را شایستہ بود و من ہنوز بمقام مردی نرسیدہ ام درویشی را گفتند کہ سنت نکاح ترک کردہ گفت کہ من ہنوز بفرض مشغولم و ادب متاہل آنست کہ در اختیار زن نظر بر دین او دارد نہ بر دنیا و در رعایت حقوق او اہمال نکند و باید کہ خود را در تزوج از سہ آفت محافظت کند یکی کثرت مخالطت با اہل و آن آفت نفس ست دوم اہتمام بوجہ رزق و آن آفت قلب است سوم تعلق باطن بجمال زن و آن آفت روح است

جوہر در تعہدات نفس و آداب آن صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ تعہدات ضروری نفس سہ چیز ست خورش و پوشش و خواب و آنرا حقوق نفس گویند و متصوفہ در تعہدات نفس سہ طایفہ اند مخلصان و مخلصان و مخلصان مخلص مخلصان مبتدیان اند بارادت خود قائم ہرچہ کنند از بہر حق تعالی کنند مخلصان متوسطان اند بحق تعالی از ارادت و اختیار خود فانی ہرچہ کنند بحق کنند و مخلصان مخلص منتہیان اند بارادت و اختیار حق تعالی متصرف ہرچہ کنند ہم بحق تعالی کنند و ہم از بہر حق تعالی و ادب مخلصان آنست کہ از حقوق درنگذرند و ادب مخلصان آنکہ بہیچ یک از حقوق و حظوظ ارادت ندارند و ادب مخلصان مخلص آنکہ بارادت حق تعالی از بہر حق نفس را گاہی بر حقوق بدارند و گاہی در حظوظ مجال اتساع دہند و خورش حق نفس ست از بہر آنکہ قوام بدن و اعتدال مزاج بسبب طعام و شراب مربوط و مشروط است و در تناول طعام ادب آنست کہ اول دست بشوید و ہمچنین بعد از طعام چہ در خبر ست کہ فراغ نمودن
الوضوء قبل الطعام ینفی الفقر و بعدہ ینفی اللمم و حق تعالی را بہ تحمید یاد کند و تناول طعام بذکر مقرون باشد و برپای چپ نشیند و پای راست برآورد و بر دست تکیہ ننہاز د و ابتداء ختم طعام بنمک کند نزدیکی گناہ اہ
چہ در خبر است کہ فرمودند حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم کہ یا علی ابتداء طعام بنمک کن و ختم او بنمک کہ نمک شفاء ہفتاد بیماریہاست مثل جنون و جذام و برص و وجع الاضراس و غیرہ و نان چون حاضر شود طلب نانخورش نکند و باید کہ تنہا نخورد چہ اجتماع بر طعام سنت ست و طعام بر سفرہ خورد و ابتدا نکند تا آنگاہ کہ متقدم مجلس ابتدا کند و بدست راست خورد و از میان نخورد و چون لقمہ از دست بیفتد برگیرد و بخورد و نفس بر طعام ندمد و عیب طعام نکند اگر اشتہا دارد بخورد و الا بگذارد و بر

طعام خاموش نباشد که آن سیرت اہل عجم ست و لقمہ بزرگ نگیرد و نیکو بخاید و بہ پیش خود نگرد و بلقمہ دیگران و وجوہ حاضران ننگرد و از پیش خود خورد و چندان نخورد که ممتلی شود و تا سفرہ برنگیرند برنخیزد و تا جمع فارغ نشوند دست باز نکشد اگرچہ سیر بود و تان و گوشت بکارد پارہ نکند و تا نیک گرسنہ نشود طعام نخورد و چون طعام خوردہ باشد کاسہ آلودہ نگذارد و بعد از طعام حمد گوید و درود بخواند و از طعام شبہہ احتراز نماید الا جائیکہ ضرورتی افتد و حلال آنست کہ ظاہراً وجہ حرمت و کراہت آن پیدا نبود و از دست کسی رسد کہ ظلم یا فسق او معلوم نباشد و شبہت آنکہ وجہ حرمت آن ظاہر نبود لیکن از دست فسقہ و ظلمہ رسد و حرام آنکہ وجہ حرمتش ظاہر بود و حلال محمود ست و شبہت مکروہ و در طعام خوردن در پیش جماعت نروند تا آنکہ فارغ شوند و در ضیافت تکلف ننمایند الا وقتی کہ باعث بران نیتی صالح بود و انچہ حاضر بود و پیش آرند و قلیل آنرا حقیر نشمارند و مستحب ست کہ با مہمان تا در خانہ بروند و اجابت دعوت خصوصاً دعوت ولیمہ سنت ست باید کہ تصنع و تکبر ازان مانع نشود و پوششش ہم حق نفس ست بجہت دفع سرما و گرما پس ادب در لباس آنست کہ نظر برین دو مقصود مقصور دارد و غیر آن را فضول و زائد شمارد و در لباس دو شرط واجب ست یکی در عموم احوال و دوم در خصوص اوقات اما آنکہ رعایتش پیوستہ واجب ست شرط حل ست باید کہ از وجہ حلال حاصل شدہ باشد و شرط دوم کہ رعایت آن بحسب وقتی مخصوص واجب بود طہارت ست کہ صحت صلوۃ بران موقوف ست و احوال مردم در تقشف و تنعم لباس مختلف ست و در پوشیدن لباس سہ طایفہ اند متقشفان و متنعمان و تارکان اختیار و ران و ارباب تقشف دو قوم اند محققان و مبطلان اما محققان ہشت طایفہ اند اول طالبان ثواب آخرت دوم طالبان تواضع و انکسار کہ نظر شان بر دفع تکبر از نفس خود باشد و ازین طایفہ بعضی اصحاب مرقعات باشند کہ ترقیع جامہا بدان رقعہا و خرقہا کنند کہ از مزابل بردارند و بشویند تا انکسار نفس زیادت بود سوم طالبان سلامت دین اند کہ ہموارہ از وقوع در شبہات ترسند و بر لباس دون اقتصار کنند چہ نہایت حد حلال بر بدایت شبہت متصل ست ہمچنانکہ نہایت شبہت بہ بدایت حرام پیوستہ چہارم طالبان مراغمہ نفس اند کہ نظر ایشان در تقشف بر مخالفت ہوا نفس بود پس نفس را بر لباس دون اقتناع فرمایند پنجم طالبان علو ہمت در اختیار تقشف نظر بر نزاہت قلب از تلوث بار جامہ ششم طالبان فراغت وقت کہ پیوستہ بر فراغت خاطر و صفای وقت خود غیرت برند پس ترک فضول و زوائد کنند و بر ضرورات قناعت نمایند ہفتم طالبان خفت بجامہ دون بسازند تا بار ایشان بر مردم کمتر بود ہشتم و اعیان اند نظر شان در ترہد و تقلل و متقشفان مبطل دو طایفہ اند یکی عاجزان

کہ اختیار تقشف بجہت آن کنند کہ بر تحصیل لباس ناعم قدرت ندارند دوم مدعیان کہ نظر ایشان در تقشف
بر اظہار دعوی زہد بطلب قبول مردم بود و این طایفہ از تصوف بل از مسلمانی نصیبی ندارند چہ
وصف حال شان ہمہ کذب و نفاق و ریا بود و اصحاب تنعم دو فرقہ اند محققان و مبطلان محققان
سہ طایفہ اند اول منصفان کہ باندرون و بیرون بضعف و قصور خود عارف و معترف باشند دوم
صادقان و مخلصان کہ نظر ایشان و اختیار لباس ناعم مبنی بر صدق و اخلاص بود مانند آنکہ نفس را در
تقشف حظی بینند و خواہند کہ آنرا از نفس منع کنند پس لباس ناعم پوشند تا نفس از ان حظ ممنوع
شود تا خلق ایشان را از جملہ راغبان دنیا و طالبان حظوظ پندارند و صورت حال زہد و اعراض ایشان
از دنیا بدین لباس مستور شود سوم واصلان و کاملان اند کہ بعد از کمال تزکیہ نفس و طہارت قلب نظر
شان در نعومت لباس بر رفق و مواسات بالنفس بود چہ درین مرتبہ حظوظ نفس حقوق او گردد اما متنعمان
مبطل سہ طایفہ اند یکی مدعیان غالط کہ بر پندار وصول و کمال در غلط افتند دوم مدعیان مجاہد کہ دعوی
کمال کنند و خلق را چنان نمایند کہ ما از جملہ واصلانیم و لیکن باندرون دانند کہ دعوی
ایشان ہیچ معنی ندارد سوم مفتخران کہ بپوشیدن فاخر افتخار و مباہات نمایند بی آنکہ دعوی حالی یا کمالی
کنند اما تارکان اختیار جمعی باشند کہ ہیچ یک از تقشف و تنعم مقید نباشند بسبب آنکہ از ارادت و اختیار
خود منسلخ شدہ باشند و تابع ارادت و اختیار غیب گشتہ ہرچہ بدیشان رسد از لباس ناعم و غیر
ناعم ایشان فضیلت خود در ان دانند و این جماعت دو طایفہ اند یکی آنکہ ایشان را ہیچ وجہ اختیار نباشد
نہ کلی و نہ جزئی ہرگاہ ایشان را از غیب فتوحی رسد در ان تصرف ننمایند تا وقتیکہ اذنی از غیب در واقعہ
یا منام بکیفیت تصرف در ان ایشان وارد شود و طایفہ دوم در تحصیل مجبور و در تصرف مختار چون جامہ
از غیب بدیشان رسید اگر خواہند بد وزند و بپوشند و اگر خواہند ببخشند بخلاف طایفہ اولی کہ بی اذن
در ان تصرف ننمایند

جوہر حضرت شیخ عبد الحق محدث دہلوی قدس سرہ در مدارج النبوت میفرمایند کہ فرق میان صدقہ
و ہدیہ آنست کہ صدقہ بفقرا دہند و بسبیل مہربانی و ترحم دہند و ہدیہ نزدیک کبرا آرند بطریق پیشکش و بطریق
تذلل و تادب نہند

جوہر در رشحات ست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ فرمودند کہ اجر بر دو نوع ست
اجر ممنون و غیر ممنون اجر ممنون آنست کہ در مقابلہ ہیچ عملی نباشد بلکہ محض موہبت باشد و اجر غیر ممنون
آنکہ در مقابلہ عملی باشد

یعنی آنکہ کسی بظاہر درست و چیزی بصیرت ندارد ۱۲

جوہر در قلۃ المنام صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ خواب از جملۂ حقوق نفس ست چہ اگر بکلی خواب از نفس منع کنند یبوست بر دماغ مستولی شود و مزاج از اعتدال منحرف گردد و حواس و قوی از کار باز مانند و مقدار زمان خواب گفتہ اند کہ ثلثی از شبانروزست کہ ہشت ساعت بود و ازین ہشت گانہ در تابستان کہ غایت طول نہار باشد دو ساعت از روز بخواب مشتغول باید بود و شش ساعت از شب و در زمستان کہ غایت قصر نہار باشد ہشتگان ساعت از شب در خواب صرف باید کرد و این مقدار حق نفس ست ازان کمتر نشاید و بران زیادت نباید و اگر کسی خواہد کہ ازین مقدار کہ حق نفس ست چیزی کم کند چنانچہ مزاج را ضرری نرسد یکی از دو طریق تواند بود یکی مکسوب و دیگر موہوب اما مکسوب عادت ست کہ کسی بتدریج تقلیل خواب عادت کند و بقلت نوم متضرر نشود چہ عادت نائب طبیعت ست و اما موہوب روح طاعت و انس صحبت ست ہر کہ اورا ذوق طاعت و انس صحبت است قلت نوم اگرچہ برخلاف عادت بود مزاج او را زیان ندہد و اینمعنی پیش ارباب احوال بر سبیل تجربہ متحقق ست چہ بعضی از ارباب عزائم و اصحاب قلوب بودہ اند کہ سالہا قطعاً خواب نکردہ اند و بدو رکعت نماز یا وردی دیگر شب بروز آوردہ و بطہارت عصر صلوۃ صبح گذاردی آنکہ در مزاج ایشان خللے پیدا شود

جوہر در صحبت و آداب آن صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کیمیای سعادت ابدی صحبت ست و تخم شقاوت سرمدی ہم صحبت ہیچ چیز در نفوس بنی آدم از خیر و شر چندان تاثیر ندارد کہ صحبت از ینجہت طایفہ کہ بر صلاح آن نظر کردہ اند صحبت را علی الاطلاق بر وحدت تفضیل دادہ اند و طایفہ کہ نظر بر فساد و مضرت آن کردند وحدت را مطلقا بر صحبت ترجیح دادہ اند صاحب مثنوی معنوی

حرفت آموزی طریقش فعلی ست	علم آموزی طریقش قولی ست
نی زبانت کار می آید نہ دست	فقر خواہی آن بصحبت قائم ست

و حق صریح و مذہب صحیح آنست کہ ہیچ یک از صحبت و وحدت نہ مطلقا محمود ست و نہ مذموم الا بشرطی و آن نظر مصاحبت و اعتبار حال اوست اگر از اہل خیر و صلاح ست صحبت او بہتر و اگر از اہل شر و فساد بود وحدت از صحبت او بہتر ہر صحبت کہ بناء آن محبت الٰہی بود محمود و ہر صحبت کہ مبنی بر ہوا و مشارکت لذت فانی بود مذموم - و فائدہ صحبت وقتی دست دہد کہ بر شرائط و آداب آن عمل نماید - و آداب صحبت بسیارست از انجملہ چند آداب کہ بمثابۂ اصول اند ذکر میرود امید ست کہ آداب دیگر ازان معلوم نشود ادب اول تخلیص نیت و احکام قاعدۂ صحبت ست طالبان صحبت را

باید که در مبدا تخلیص و تصفیه نیت از شوائب علل فانیه و حظوظ عاجله مقدم دارد چه هر صحبت که بنا ر
آن بر قاعده واهی و علتی متناهی بود بزوال این علت زائل گردد و عاقبت بوحشت و فرقت
انجامد و ثمره صحبت در خاتمه آن پدید آید - پس لازم بود که اول نیت از شوائب علل صافی گرداند و
نماز استخاره کند و تضرع از حضرت ذو الجلال توفیق برکت صحبت و حسن خاتمت وی درخواهد ادب
دوم طلب جنسیت باید که اختیار صحبت نکند الا با طالبان حق و قاصدان آخرت تا جنسیت واقع بود
ادب سوم ترک تکلف ست باید که بتکلف زندگانی نکند چه تکلف از طریق تصوف دور ست - ادب
چهارم تنفید تصرفات در هر چه موسوم بسمیت ملکیت او الا احرم الله مفتوح و مسلوک دارد -
پنجم التوادر سر و علانیه است باید که همچنانکه ظاهرا با صاحب خود بصفا و تودد بود باطنا هم بصفا
و محبت باشد ششم تغافل ست از زلات اخوان باید که اگر بر زلتی اتفاقی از زلات اخوان وقوف
افتد خود را از ان غافل سازد داند که وقوع زلت لازم بشریت ست هفتم اظهار جمیل و ستر
قبیح ست باید که پیش خلق معائب صاحب خود مستور دارد و محاسن مکشوف هشتم تحمل و مدارا ست
باید که بار بار خود بکشد و بر مصادمت مکروه از وی صبر کند - نهم نصیحت ست باید که هر عیبی که در ان
نصیحت پسندیده بود و آنرا در صاحب مشاهده کند مبذول دارد او را بران تبنیه و اطلاع دهد
و در ازاله آن کوشد و نصیحت در خلوت کند و الا فضیحت بود دهم قبول نصیحت ست باید که اگر صاحب
وی را نصیحت کند منت شمرد - یازدهم ایثار ست باید که اصحاب را در جمیع حظوظ بر خود مقدم
دارد و آنچه مقدور او بود از حظوظ و منافع بر ایشان ایثار کند اگر چه بدان محتاج بود دوازدهم
انصاف ست باید که انصاف برادران بدهد و از ایشان انصاف نطلبد و همیشه بنقصان
و تقصیر خود معترف بود و توقع از دیگران ندارد ابو عثمان حیری گفته حق صحبت آنست که مال خود را
بر برادر خود متوزع داری و بمال وی طمع نکنی و انصاف از خود بدهی و از وی طلب انصاف
نکنی و متابع او باشی و از وی متابعت نجوئی و اندک نیکی از و بسیار دانی و بسیار نیکی از
خود اندک - سیزدهم تصدیق وعده است باید که هر وعده که با یار کند در بند آن باشد که بدان
وفا نماید چه خلاف پیمان نوعی است از کذب - چهاردهم آنکه چون تفضیل صاحب خود بشناسد
تقدیم او واجب داند - پانزدهم ادا حقوق اصحاب - شانزدهم شفقت و تعطف بر اصاغر
و قطع طمع از خدمت ایشان - هفدهم رعایت اعتدال ست در صحبت باید که حال خود در صحبت میان
انبساط و انقباض معتدل دارد و از افراط و تفریط اجتناب کند - هیژدهم حرص بر ملازمت ست باید که

بملازمت صحبت یار حریص بود و از مفارقت او محترز - نوزدہم مہاجرت مانوس ست ششم ذکر مہجور ست بخیر
کہ بعد از مفارقت یاد صاحب خود نکند الا بخیر از جہت مراعات حقوق صحبت ـــــ

جوہر کسی کہ ارادہ کند رفیق پس اللہ تعالی کافی است و اگر مونسی خواہد پس قرآن مجید
کافی است و اگر کنج خواہد قناعت کافی ست و اگر واعظ خواہد موت کافی ست و اگر اکتفا نکند باین چہار
پس اورا نار کافی ہست

جوہر اگر سخت گرسنہ شود و عاجز باشد از طلب قوت پس فرض ست بر ہر کہ بداند حال او را اینکہ او را
طعام بدہد یا رہنمائی کند بر کسی کہ او را اطعام دہد پس اگر قادر باشد بر کسب بر و لازم ست کہ کسب کند و اگر
قادر نباشد لازم ست او را کہ سوال کند و اگر ترک سوال کردہ بمیرد گناہگار شود سوال بقدر حاجت
بسند است و وقت سوال نظر بسوی حقتعالی دارد این ہم توکل بر حق ست

جوہر صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ لفظ ادب عبادت ست از تحسین اخلاق و
تہذیب اقوال و افعال

جوہر سنت سلام آنست کہ کلان تر بر خرد گوید و شہری بر روستائی و سوار بر پیادہ و خواجہ بر غلام و
بی بی بر کنیزک و استاد بر شاگرد ہر کہ بجاہ و نعمت زیادہ باشد سلام بر آنکس بود کہ حضرت سید عالم صلی اللہ
تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم میفرمایند کہ من این ادب از پروردگار خود آموختہ ام کہ حضرت خداوندی
در شب معراج بر من اول سلام فرمودند کہ السلام علیک ایہا النبی لفظ سلام در کل مواضع السلام
علیکم یا سلام علیکم بالتنوین نزدیک شافعی سلام علیکم و بر قول علما السلام علیکم و افضل ست سلام بالف و
لام و در حدیث است کسی کہ گوید سلام علیکم او را دہ حسنات ست و اگر بگوید السلام علیکم او را سی حسنہ است و اگر
در کلام تقدیم و تاخیر باشد یعنی یکی گوید السلام علیکم و دیگر نیز بگوید السلام علیکم این جائز ست زیرا کہ سلام ثانی
جواب است و اگر ہر دو معًا گویند السلام علیکم واجب ست بر ہر دو جواب

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشایخ قدسنا اللہ تعالی بسرہ المبارک فرمودند کہ
چون در صدقہ پنج شرط موجود شود بیشک آن صدقہ قبول باشد و از ان پنج شرط دو پیش از عطاست
و دو در حالت عطاست و یکی بعد از عطاست اما آن دو کہ پیش از عطاست یکی آنست کہ آنچہ خواہد داد
از وجہ حلال پیدا کند دوم شرط آنست کہ نیت کند کہ بمرد صالح دہد کہ در وجہ فساد خرچ نکند یعنی باہل صلاح
دہد و آن دو شرط کہ در حالت عطاست یکی آنست کہ بتواضع و بشاشت دہد و بانشراح دل دوم شرط
آنست کہ خفیہ بدہد و آن یک شرط کہ بعد از عطاست آنست کہ پیش کسی آنرا بر زبان نیارد و ذکر آن نکند

جوہر بدانکہ آداب در سخن گفتن آنست کہ قصد و نیت در سخن گفتن نکوخواہی و راہنمونی خلق بود و طلب نجات ایشان و مقصود نفع خلق بود نہ نفع خود و سخن نگوید با مردمان مگر بر اندازۂ عقل ایشان و ارشاد میفرماید جناب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم کہ ما گروہ انبیائیم فرمودہ شدہ ایم کہ سخن گوئیم با مردمان بر اندازۂ عقلہای ایشان ۔ و سخن نگوید در ہیچ مسئلہ مگر آنگہ سوال کردہ شود و جواب گوید بر اندازۂ فہم و طاقت سائل نہ بر اندازۂ علم خویش کہ عادت صحابہ و سلف ہمچنین بودہ است و صفت ابدالان اینست کہ سخن نگویند تا کسی از ایشان سوال نکند و سوال نکند مگر از مقام خویش و تکلف نکند بدان مقام کہ نرسیدہ است و سخن نگوید در علم در انچہ کار او ہنوز تا آنجا نرسیدہ است قال اللہ تعالی یا ایہا الذین آمنوا لم تقولون ما لا تفعلون کبر مقتا عند اللہ ان تقولوا ما لا تفعلون ای مومنان چرا میگوئید انچہ نمی کنید بزرگ ست از روی خشم عند اللہ گفتن انچہ نکنید و قال اللہ تعالی اتامرون الناس بالبر وتنسون انفسکم وانتم تتلون الکتاب ای مردمان را نیکوئی میفرمائید و نفسہای خویش را فراموش میکنید و حال اینست کہ شما کتاب میخوانید علما گفتہ اند این وعید بر امریست کہ با وجود قدرت آن فعل نکند اما امری کہ قادر بر ان فعل نباشد تحت وعید این آیت در نیاید چنانکہ اگر فقیر امر بزکوۃ و حج میکند مستحق ثواب باشد اگرچہ خود تارک ست لعدم القدرۃ علیہما و بعضی گفتہ تحت وعید این آیت کسی آید کہ وی قاصد بران فعل نباشد یا دیگری را امر بطاعت کند و خود بر خلاف آن کار کند اما اگر یکی را امر بر طاعت و تحریص بر خیرات میکند و خود نیز قاصد ست و خلاف آن امر مشغول نمی شود اگرچہ آن فعل بعمل مقرون نمیگرداند تحت این آیت در وعید در نیاید۔

جوہر باید کہ بمردمان سخن بر اندازۂ عقل ایشان گوید یعنی ایشان طاقت سماع آن دارند و فہم ایشان دران رسد

جوہر یکی از بزرگی سوال کرد ما الزہد و بحب مال مبتلا بود جواب داد کہ الزہد ترک المال و دیگری ہم سوال کرد ما الزہد و این بحب جاہ مبتلا بود فرمود کہ الزہد ترک الجاہ

جوہر آداب طعام خوردن آنست کہ بی گرسنگی طعام نخورد و در اثناء طعام خوردن از یاد حضرت حق تعالی غافل نشود و بر مائدہ پیش از بزرگان دست دراز نکند و اگر میزبان باشد دیگران را بخوردن طعام امر نکند و ہر جا کہ بنشانند نشیند و از جائیکہ بنشانند بجای دیگر نرود و پیش از شریک دست از طعام نکشد و اگر صاحب مائدہ بخدمت برخیزد مانع نیاید و در آرزوی طعام خاص با نفس خود موافقت نکند و بہرچہ پیش او نہند خرسند بود و بعد از فراغ طعام شکر منعم بجا آرد۔

جوہر چون در مستراح (پائخانہ ۱۲) رود ہر چہ کہ نام حضرت خداوند تعالی بران نوشتہ باشد از خود جدا کند و پای چپ در پیش نہد و سر برہنہ نباشد و برابر قبلہ و آفتاب و ماہتاب نہ نشیند و پشت برآنہم نیز و برپای چپ اعتماد زیادت نماید و بی ضرورت بعورت ننگرد و سخن نگوید و وقت برآمدن پای راست پیش نہد

جوہر در استبرا حد علم نگاہدارد و آنچنان بود کہ بعد از انقطاع بول سہ بار یا بیشتر بر وفق مراعات وتر ذکر را برفق و آہستگی بکشد و بیفشاند تا اگر بقیہ در مجرای بول باشد بیفتد و در تمدید و استیفا مبالغہ ننماید تا از حد علم در نگذرد و بوسوسہ و استرخاء اعصاب ناچار لازم نباشد کہ تا رطوبت یابند استبرا کنند چہ تشبیہ ذکر بہ پستان کردہ اند چند آنکہ او را کشند رطوبت از وی ظاہر شود

جوہر خواب عبارت از آنست کہ حواس بکلی از کار بیفتد و در مغلوبی حواس چیزی در نظر خیال آید و آن بر دو نوع ست یکی اضغاث احلام و آن خوابی ست کہ نفس بواسطہ خیال ادراک کند از وساوس شیطانی و ہواجس نفسانی کہ القاء شیطان و نفس باشد و خیال آنرا نقشبندی مناسب کند و در نظر نفس آرد و آنرا تعبیر نباشد دوم خواب نیک کہ آنرا رویای صالح گویند و در حدیث شریف وارد ست کہ خواب صالح یک جزوست از چہل و شش جزو نبوت و در ثمرات الحیات مذکور است کہ جناب مستطاب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم بعد از چہل سال بدعوت مبعوث شدند و تمامی عمر مبارک شصت و سہ سال بود پس بست و سہ سال از عمر خجستہ مآل در نبوت گذرانیدند از انجملہ در ابتدا شش ماہ وحی بخواب می آمد بعد از ان بست و دو و نیم سال دیگر حضرت جبرئیل علی نبینا و آلہ و علیہ السلام می آمدند و نصوص قرآنیہ نازل می شد بنا بر این قاعدہ خواب صالح یک جزوست از چہل و شش جزو نبوت زیرا کہ شش ماہ یک جزو میشود از چہل و شش جزو بست و سہ سال فرق کردہ اند میان رویاء صالح و صادق رویاء صالح آنست کہ مومن یا ولی یا نبی ببیند و از نمایش جناب حق سبحانہ و تعالی باشد و بتاویل و تعبیر حاجت بود و رویاء صادق آنست کہ بی تاویل راست باشد اما از نمایش روح بود و در رویاء صادق مومن و کافر شریک اند واقعہ غیبی دو نوع ست یکی متخیل ست کہ برہمنان و فلاسفہ و بی دینان را از کثرت ریاضت نفس و تزکیہ نفس تصفیہ دل کشف افتد و بر بعض احوال خلق وقوف باشد و از امور ناآمدہ خبر دہند اما ایشان را بدان قربی و قبول و سبب نجات نباشد دوم واقعہ غیبی آنست کہ در آئینہ آفاق و انفس جمال آیات بینات در نظر آرد۔

جوہر شیخ رکن الدین شیرازی قدس سرہ در نصوص الخصوص فی شرح الفصوص میفرمایند کہ عالم خیال انسانی دو روی دارد یکی بسوی عالم مثال مطلق کہ اصل و منشای اوست و یکی دیگر

بجانب نفس و بدن و نقوشی کہ در خیال منطبع میگردد اگر از طرف سفلی و جانب نفس و جسم ست آن
محاکات باشد از ہیئت نفسانیہ و مزاجیہ و آنرا حقیقتی و اصلی نباشد از قبیل اضغاث احلام گیرند و معتمد علیہ
نباشد. و اگر انچہ منطبع شدہ درو ی از جہت علویت ست یعنی از عالم مثال مطلق یا از قلب نورانی انسانی
منور بنور عاطفت رحمانی و آن صورت ہر آئینہ درو ی مرتسم و متجسد گردد و آن البتہ حقانی باشد خواہ
در خواب باشد و خواہ در بیداری یا بین النوم و الیقظہ و انچہ بیند از رویای صادقہ یا از قبیل وحی باشد
و محتاج بہ تعبیر و تاویل نباشد چرا کہ از خزانہ علم حق بوی نمودہ شدہ است و خطا و غلط دران نباشد و اگر
از انعکاس قلب منور بنور قدس باشد اگر قوت متصرفہ انسانیہ دران متصرف گردد و آنرا ازان صورت
نقل کند بصورتی شبیہ مناسب اگر رویا باشد بہ تعبیر محتاج بود و اگر وحی بتاویل محتاج گردد و واقعہ حضرت
ابراہیم علی نبینا و آلہ و علیہ السلام ازان قبیل بود کہ بتعبیر محتاج بود ~~نبود~~ جزا ازین سبب حضرت ایشان را
فدا رسید کہ و فدیناہ بذبح عظیم

جوہر معنی علمی کلی کہ ہست اول نزول او از ام الکتاب ست یعنی علم اللہ تعالی بعالم لوح محفوظ
کہ بمثابہ دل عالم ست و ازانجا متنزل میگردد بعالم مثال و ازانجا متجسد و متشخص میشود و پس بعالم
حس متنزل میشود و در شاہد محقق میگردد خواہ بعینہ و خواہ بصورتی مناسب آنکہ دیدہ بود و تعبیر عبارت
ازچنین صورت ست - حال حضرت ابراہیم علی نبینا و آلہ و علیہ السلام در مبدا این بود کہ ہر خوابی
کہ بدیدی و صورتی کہ در عالم خیال بوے نمودہ شدی در عالم حس و عیان بعینہ حقیقت آن نیز
مشاہدہ کردی و عرفا این حال را کشف صوری خوانند

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالی بسرہ المبارک
فرمودند کہ جناب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ و سلم میفرمودند کہ دوش یاران خود را
دیدہ ام کہ ہر یکی پیراہنی پوشیدہ اند و لیکن یکی را پیراہن تا سینہ بیش نیست و یکی را تا ناف و یکی را
تازانو اما عمر را دیدم کہ پیراہن او در زمین کشان بود عرضہ داشت کردند کہ این خواب را تعبیر
فرمودہ آید فرمودند آری پیراہن ہر یکی را بدین ہر یکی تعبیر کردہ ام و فرمودند وقتی مردی بخدمت
ابن سیرین آمد و گفت کہ من بیگاہ سفرجل در خواب دیدہ ام گفت تو سفر خواہی کرد گفتند از کجا گفتی
گفت اول سفرجل سفر ست و مردی دیگر بیامد و گفت کہ من امشب سوسن در خواب دیدہ ام گفت
ترا بدی برسد گفتند از کجا گفتی گفت، اول سوسن سو ست و آن ہمہ حکمہای او درست بود و فرمودند
کہ ابن سیرین مرد بزرگ و عالم و در عہد حضرت خواجہ حسن بصری قدس سرہ بود و فرمودند کہ امام محمد غزالی

قدس سرہ در احیاء العلوم آوردہ اند کہ آن دو خواب را کہ ابن سیرین تعبیر کردہ است از عجائب روزگارست
و آن آنست کہ وقتی مردی در ماہ رمضان بخدمت او آمد و گفت کہ من این شب در خواب دیدہ ام کہ انگشترین
در دست تست و افواہ رجال و فروج نسا را مہر می کنم ابن سیرین گفت تو مگر موذنے گفت آرے
گفت بانگ نماز نیک پگاہ چرا میگوئی و مردے دیگر بیامد و گفت کہ من در خواب دیدہ ام کہ روغن از
کنجد بیرون می آید و من باز آنرا در کنجد میکردم ابن سیرین گفت کہ آنکہ در خانہ تست نیکو تفحص کن
نباید کہ مادر تو باشد آن مرد در خانہ آمد و از جفت خود پرسید چون نیک تفحص نمود مادر او بود

جوہر جناب مستطاب سرور عالم در مبادی وحی ہر خواب کہ دیدی بعد ازان بعینہ واقع شدی
و این خواب را رویاء صادقہ خوانند و این رویاست کہ جزوی از نبوت است

جوہر جناب مستطاب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم میفرمایند کہ ہر کہ دید مرا در خواب
پس تحقیق دید مرا زیرا کہ شیطان بمثل نکند بمن بعضی میفرمایند کہ رویت شریف جناب سرور عالم صلی
اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم بر صفتے و نعتے صحیح باشد کہ در دنیا بودند و بعضے میفرمایند کہ رویت
شریف بہر صفتے کہ باشد صحیح بود و در ثمرات الحیات مذکورست کہ حضرت شیخ برہان الدین قدس سرہ
میفرمودند کہ اگرچہ شیطان بصورت منور آنسرور صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم متمثل نمی تواند شد
و خود را چنان نمی تواند نمود لیکن رویت شریف در حالت خواب بر سبیل توہم و تخیل رائی می تواند بود
چنانچہ نقل ست کہ حضرت امام محمد غزالی قدس سرہ مر برادر خود حضرت امام احمد را قدس سرہ ہر گاہ فرمودے
کہ من جناب سرور عالم را صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم در خواب دیدم فرمودی کہ آنچہ دیدہ توہم و
تصور تست تا روزی حضرت امام احمد قدس سرہ جناب سرور عالم را صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم در واقعہ
دیدند و جناب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم خوشۂ خرما بایشان ارزانی داشتند
در انوقت بعرض رسانیدند کہ برادرم منکر رویای لقای مبارک بغایت دارد میخواہم کہ بدین
سعادت مستسعد گردد و ازین خوشہ تبرکے بوے نیز عطا شود جناب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ
علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم دو خرما ازان خوشہ جدا کردند و خود را در خواب امام نمودہ عطا فرمودند حضرت
امام بعد از انتباہ صورت این معاملہ را بہ برادر باز نمودند حضرت امام احمد قدس سرہ تصدیق کردند
و خوشہ مذکورہ را کہ دو خرما ازان جدا شدہ بود ظاہر ساختند و صورت واقعہ خویش تقریر فرمودند

جوہر بدانکہ اگرچہ شیطان بجای حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم خود را
بمردم در خواب نمی تواند نمود اما بجای حضرت حق تعالیٰ می تواند نمود یعنی ابلیس بر تلبیس قدرت دارد

کہ خود را بنوعی در رویا نماید کہ ہر کہ وی را ببیند پندارد کہ حضرت حق تعالی را دیدہ

جوہر خواجہ ابن سیرین قدس سرہ میفرمایند کہ اگر کسے خود را جامہ سیاہ پوشیدہ بیند و بینندہ خواب
اگر از طائفہ لشکریان ست تعبیر آنست کہ سلطان شود و اگر از دانشمند آنست قاضی شود و اگر از عوام الناس
است غمی و اندوہے بدو رسد و نقل ست کہ یکے نزد حضرت ایشان آمد و گفت کہ من خواب دیدہ ام
کہ بانگ نماز میگویم فرمودند تو حج خواہی کرد ہمدران مجلس دیگرے گفت کہ من نیز خواب دیدہ ام
کہ بانگ نماز میگویم فرمودند کہ ترا بہ تہمت دزدی گیرند

جوہر بدانکہ حین تقریر خواب اگر تحریک دست سائل جانب راست ست یا جانب
آسمان تعبیر بخیر باشد و اگر تحریک دست او جانب چپ بود یا بجانب زمین تعبیرش شر بود و این را تعبیر
بفعل سائل گویند و نیز وقت سوال سائل گوش دارد اگر چیزی شنود کہ آن بفال مبارک ست چنانکہ
اذان یا تلاوت قرآن مجید یا ذکر اولیا و امثال آن تعبیر بخیر باشد و اگر چیزے شنود کہ آن بفال مبارک
نیست چنانکہ دشنامی و گریہ و امثال آن تعبیرش بد بود و این را تعبیر بسمع گویند و ہم وقت سوال
سائل نظر کند اگر چیزے بیند کہ آن بفال مبارک باشد مانند روی خوب یا صورت اسپ و امثال
آن تعبیر بخیر است و اگر روی زشت یا صورت چیزے بیند کہ بفال نیک نیست تعبیر شر ست

جوہر در رشحات مذکور ست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ با یکی از اکابر
سمرقند گفتم اگر کسے در خواب بیند کہ حضرت حق سبحانہ و تعالے مردہ است تعبیر این چیست
فرمودند کہ اکابر میفرمایند کہ اگر کسی در خواب بیند کہ حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ
واصحابہ وسلم مردہ اند تعبیرش آنست کہ در شریعت این صاحب واقعہ قصوری و فتوری شدہ است
و این مردن صورت شریعت ست این نیز مثل آن رنگے دارد حضرت خواجہ فرمودند کہ میتواند بود کہ
کسی را حضور مع اللہ تعالی بودہ باشد و ناگاہ آن حضور نماند تعبیر آن مردن این باشد یعنی نسبت
حضور و شہود او نابود شد و حضرت شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ میفرمایند
کہ می تواند بود کہ یکے از ہواہا کہ صاحب واقعہ آنرا خداے خود گرفتہ بودہ است از دل
وی نابود شود آن مردن خداے عبارت از نابود شدن این ہوا بود پس این خواب
دلیل باشد بر آنکہ حضور او زیادہ شود۔

جوہر بایزید خداوند تعالی را در خواب دید عرض کرد کہ راہ بتو چونست فرمود از خود گذشتی و رسیدی

جوہر حضرت جنید بغدادی فرمودند کہ حق تعالی را بخواب دیدم فرمان شد چہ میخواہے گفتم

انچه تو خواہی فرمان شد من ترا میخواہم چنانکه تو مرا میخواہی باز فرمان شد ہر چه میخواہی بخواہ گفتم ترا میخواہم

جوہر اگر کسی چیزی شیرینی در خواب خورد تعبیرش آنست که لذت ایمان نصیب وی گردد۔

جوہر بدانکه سالک را در واقعه سه فائده ہاست اول آنکه فرق میکند میان حق و باطل دوم میان وقائع نفسانی و شیطانی و حیوانی و سبعی سوم میان ملکی و قلبی و روحی و رحمانی تا که غالب نشود بر نفس صفات ذمیمه مانند حرص و بخل و حسد و حقد و کبر و غضب و شره سیفے غایت حرص و شہوت۔ اگر سبزہای خوش و روضها و تفرج و آئینه ہاء صافی و جواہر نفیس و گوہرہای شریف و ماه و ستارگان و آسمان صافی و آب ہای روان و صاف اینجمله صورت صفات و مقامات دلی ست و اگر ایوان ہای بے نہایت بیند و عالمہای نامتناہی و طیران و معارج وسطے زمین و آسمان و رفتن بر ہوا و عالم بیرنگی و بیچونی و کشف معانی و علوم لدنی و ادراکات بے الوان و تجرد از جسمانیت و تجلی روحانیت اینجمله از صفات روحانیت و نمایشهای روح و اگر مطالعه ملکوت و مشاہده ملائک و ہواتف و عرصه بہشت و دوزخ و افلاک و عرش که راس ملکوت اشیا ست در منظر آید در سلوک صفات ملکی ست و حصول صفات حمیده و اگر مشاہدات انوار عالم غیب افتد و مکاشفات الوہیت و الہامات و اشارات و مکالمات و تجلیهای صفات ربوبیت در مقام فنا و بقا و وصول تخلق باخلاق حق است از ہر نوع احوال وقائع شمه نموده اند باقی ازین قیاس کنند

جوہر اگر کسی حضرت خداوندی را بیند در خواب پس باشد رویا صحیح محتاج سوی تعبیر نه و سالک را در خواب یا در حال چیزی نماید چنانستی که کسی گوید که آن چیز پروردگار ست دیدن آن صحیح بود و لیکن محتاج بسوی تعبیر بود اما سالک درین محل بالقاء شیطان آن چیز را عین خدا پندارد و غلط افتد تعبیر آنست که آن شخص ہنوز بنده نفس ست دوست میدارد نفس خود را پس واجب است بر آن سالک که بپرہیزد از طاعت نفس و ہوای گاه باشد که در خواب چیزی ببیند و از القاء شیطان پندارد که این پروردگار ست و باشد که درین محل پندارد که حضرت حقتعالی است از القاء شیطان۔

جوہر ہر که حضرت خداوند تعالی را در خواب بیند کاری کند که او را بہشت واجب آید و از غمہای دنیا و آخرت ہنیم شود و اگر کافر بیند ایمان یابد و اگر عاصی بیند توبه یابد و اگر ظالم بیند عادل گردد و اگر مطیع بیند مزیدی در کار او پیدا آید و اگر بنده بیند آزاد گردد و اگر محبوس بیند خلاص شود و اگر بیمار بیند شفا یابد و اگر فقیر بیند غنی گردد و دیدن حضرت سید عالم صلے الله تعالی علیه و آله و اصحابه و سلم نیز ہمین حکم دارد

جوہر اگر خواب نیک بیند آنرا در باطن سخت بگیرد و با دوستان بگوید و تعبیر آن از نادان نپرسد

واگر خواب مکروہ ببیند سہ بار گوید اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم بسم اللہ الرحمن الرحیم سبحان اللہ
والحمد للہ ولا الٰہ الا اللہ واللہ اکبر ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم وسہ بار آب دہن
جانب چپ اندازد وبگردد از پہلوی کہ بدان بود وبعضے دو رکعت نماز نیز بگذارند وتصدق کنند بجری
واین خواب باکسی نگوید وتعبیر آن از کسی نجوید وبداند کہ اینچنین خواب اثری ندارد تا خواب مذکور
او را زیان نکند۔

جوہر وعدہ را وفا باید کرد وآن وعدہ ہا کہ در روز میثاق واقع شدہ ودر قرآن شریف در
مواضع مذکور گشتہ ووعدہ ہا کہ باعبد اند نیز واجب لا ایفا اند بامر الٰہی بشرط آنکہ مخالف تشریح حق نباشد و
شیخ اکبر فرمودہ از جملہ اولیاء اللہ موفون بعہد اند وقتیکہ عہد کنند وفا آن عہد میکنند وغدر کہ ضد عہد است
نمی کنند ووفا بعہدی کہ باللہ تعالیٰ است بروجہ اتم می کنند ووفا از شیمہای خاصہ اللہ تعالےٰ است
پس شخصیکہ آمد بآن امور کہ اللہ تعالیٰ تکلیف دادہ است بآن بروجہ تمام وکثیر کرد واین اتیان کو جہی
کہ عادت شود پس آن شخص وفی است واللہ دفا کرد پس معلوم شد کہ اصل ایفاء وعدہ باللہ است
وآن ایفاء اتیان بشرائع است وایفاء وعدہ باعباد از انجہت ست کہ اللہ تعالیٰ فرض وواجب گردانید
پس این ایفاء ہم ایفاست باللہ ونیز شیخ اکبر فرمودہ کسی کہ مکشوف شود بروی انچہ عارض می شود
مرمیت را وقت احتضار موجب میگردد این کشف را وفاء عہد کہ باللہ است ونیز فرمودہ کہ گاہی این
وفا بعہد این سبب کشف میشود وگاہی این کشف سبب وفاء عہد میگردد وباید دانست کہ وفاء وعید
مطلقاً کرم نیست بلکہ در بعض مواضع تخلف وعید در کرم است واللہ تعالیٰ حضرت اسمٰعیل را مدح کرد
وحضرت حق سبحانہ وتعالیٰ فرمود کہ صادق الوعد بودند مدح کرد بصدق وعید واللہ تعالےٰ جائیکہ
وصف کردہ خود را وصف کرد بصدق وعدہ وفرمود ان اللہ لا یخلف المیعاد نفرمود لا یخلف الوعید

جوہر عطا دو قسم ست عطای ذاتیہ وعطای اسمائیہ اعطیات جمع اعطیہ واعطیہ جمع عطا وعطا
ومنیحہ کہ جمع وی منح است ہر دو بیک معنی آید۔ وعطا کہ از ذات بیچون بہ بندہ رسد از تجلی اسم جامع اللہ
باشد نہ از دیگر اسماء صفات وافعال وآنرا اسم جامع از انجہت گویند کہ باعتباری اسم ذات است فقط
وباعتباری اسم ذات ست با جمیع صفات

جوہر عطایا ومنح بر دو قسم اند ذاتیہ یعنی بخششہای کہ منسوب اند بسوی ذات حق تعالےٰ ولو
ذات در انجا ظاہر ست واسمائیہ یعنی بخششہای کہ منسوب باشند بسوی اسمای حق تعالیٰ کہ از دست اسمے
از اسماء حق تعالیٰ میرسند واگر ذرہ اسمی درمیان نشود آن نعمت بدائرہ ظہور داخل نشود وبدست

ہیچ کس نیاید و امتیاز درمیان عطایای ذاتیہ و اسمائیہ کار ذوق ست و گفتن راست نیاید۔

جوہر صاحب فوائد الفواد قدس سرہ بحضرت سلطان المشائخ رضی اللہ تعالیٰ عنہ عرضہ داشت کرد کہ این کس ہرگز از کسے چیزے نخواستہ و ہمہ عمر در توقع نکشادہ اگر کسے ناخواستہ لطفے میکند و چیزی میدہد چگونہ باید کرد فرمودند کہ بباید ستد بعد ازان فرمودند کہ وقتے حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ و سلم چیزے بحضرت امیر المومنین عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ میدادند حضرت ایشان التماس نمودند کہ من چیزی دارم این بہ فقیر دیگر عنایت شود از اہل صفہ و غیر آن حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ و سلم فرمودند کہ ہر کہ ترا چیزی دہد بغیر خواست آنرا بخور و صدقہ کن و در ثمرات الحیات مذکور است کہ حضرت شیخ برہان الدین قدس سرہ میفرمودند کہ چون بر درویش توکل کیش ابواب فتوح کشاید انچہ بے خطرہ دل و احتمال شبہہ منت حاصل آید باید کہ اقبال نماید و میفرمودند چنانچہ تگاپوی و جستجوی در تحصیل اسباب معیشت خلاف اخلاق حمیدہ است ہمچنان بجد و جہد رد کردن آن ناپسندیدہ ست زیرا کہ بندہ را بر مقام تسلیم مستقیم باید بود و ترک اختیار باید نمود تجمیع تصدیع باید کشید نہ تفریق تفرقہ باید دید و منقول ست از ابوہریرہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ فرمودند من از کسی سوال نکنم و اگر کسے بدہد مرا بے سوال پس قبول کنم و بزرگے فرمودہ کہ وقتی مرا بے سوال از غیب چیزی پدید آمدہ بود و من آنرا قبول نکردم حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ بسوال آنچیز مرا مبتلا کرد و در حدیث شریف نیز وارد ست کہ اگر کسی را چیزے ناخواستہ برسد و آن رد کند بسوال آن چیز مبتلا گردد و شیخ محمود کاشی قدس سرہ در مصباح الہدایہ فرمود احوال متصوفہ در تسبب و توکل بحسب اختلاف درجات مختلف ست بعضے بجہت ضعف حال یا صلاح وقت در طلب رزق توسل باسباب کنند و بعضی بجہت قوت حال و سلب اختیار بکفالت حق سبحانہ تعالیٰ اکتفا نمایند و بر توکل کنند و ہیچ سبب توسل و توصل برزق مقسوم نجویند طائفہ اول کہ مبتدیان اند بعضی بکسب توسل نمایند و بعضے بحکم صلاح وقت گاہ بکسب و گاہ بسوال چنانکہ ابراہیم ادہم گاہی بودی کہ برای نفقہ اصحاب کسب کردی و گاہی کہ تنہا بودی در وقت حاجت بقدر ضرورت طریق سوال سپردی ابو جعفر حداد کہ استاد جنید بود بین العشائین قدر یحتاج از خانہا سوال کردی و ابو سعید خراز در مبداء حال وقتی کہ نیک محتاج شدی دست فرا داشتی و شیئاً للہ گفتی این طائفہ را تا ضرورتی و فاقہ تمام نبودہ است و صلاح وقت مقرون باشارت غیب در سوال نہ دیدہ اند دران بر خود نکشودہ اند و مادام تا توانند سوال نکنند ازان بپرہیز باشند و اما طائفہ دوم کہ متوکلان اند بجہت کمال شغل بحق تعالیٰ و مشاہدہ جمال توحید و مطالعہ نور یقین ہیچ سبب از اسباب رازق بتسبب نجویند و از ہیچ مخلوق استعانت ننمایند تا

مسبب الاسباب بہر طریق کہ خواہد رزق بدیشان رساند روزی یکے از بایزید پرسید کہ ترا بہ کسبے مشغول نمی بینم
معاش تو از کجاست جواب داد کہ مولای من خنزیر و کلب را رزق میدہد تو مے بینی بایزید را
رزق نخواہد داد و ازین طائفہ بعضے آنہا اند کہ ہرچہ خواہند از حق تعالی خواہند تا از سہ چیز یکے ارزانی دارد
یا اعطاء مسئول یا صبر از آن یا ازالہ داعیہ آن از خاطر بعضے آنہا نند کہ ہیچ نخواہند نہ از حق و نہ از
خلق بسبب آنکہ علم و ارادت خود را در علم و ارادت مطلق محو کردہ اند دانند کہ علم ازلی را احاطہ بمصالح
آنہا از علم ایشان زیادت بود و ارادت کلی را تعلق بحوائج ایشان از ارادت جزوی ایشان بیشتر و
عام تر باشد لاجرم بعلم او از سوال مستغنی باشند چنانچہ ابراہیم علیہ السلام فرمود علمہ بحالی حسبی عن
سوالی از انجاست قول آنکہ گفت الفقر لایحتاج الی اللہ۔ متوکلان را اصحاب فتوح خوانند
بجہت آنکہ از فتوح غیب تناول ایشان بود ہرچہ بینند کہ از غیب بے تطلع و تشوق نفس فتوح میشود
آنرا قبول می کنند اگرچہ بدان محتاج نباشند و اہل فتوح بعضے آنہا نند کہ در اخذ و اعطا بر سابقہ
ازلی متوقف باشند بسبب آنکہ نفس خود را در ہر حال بہ تبعیت ہوا متہم دارند و بعضے آنہا نند
کہ در اخذ متوقف باشند و در اعطا نہ چہ در اعطا حظ نفس کمتر بینند و بعضے آنہا کہ در اعطا متوقف
باشند و در اخذ نہ چہ در اخذ محض اختیار و مجرد فعل حق تعالے بینند و در اعطا اختیار و فعل خود و
بعضے کہ بنور اخذ متوقف باشند نہ در اعطا بسبب تلاشی وجود ایشان در نور توحید و تصرف در اشیا
بحق و امن از غائلہ ہوا و وجود این طائفہ در عالم از کبریت احمر عزیزتر و کمیاب ست پس ادب
تارکان اسباب و متوکلان کہ تناول ایشان از فتوح بود آنست کہ پیش از وصول بدرجہ اعلی
تجلی ذات یا صفات یا افعال کہ مبدء تجلیات ست در تناول فتوح و اعطاے سابقہ علمی جدید
و اذنی عتید مسارعت ننمایند و پیش از احکام مقام حریت در قدمگاہ احرار قدم ننہند و حال خود را
بر اصحاب تمکین و ارباب یقین بے دلیل صحیح و یقین صریح قیاس نکنند و صحت اذن بطریق نوم معلوم شود
یا بواقعہ یا بکشف مجرد نقل ست کہ شیخ حماد ہیچ طعامی نخوردی الا آنکہ در واقعہ یا در خواب دیدی کہ فلان طعام
چندین مقدار از فلان بستان یا دیگری در خواب دیدی کہ فلان طعام چندین مقدار نزد حماد ببر پس شیخ حماد
آنرا بستدی و قبول کردی و آوردہ اند کہ جناب مستطاب غوث الثقلین سیدی و شیخی سید عبد القادر جیلانی رضی
اللہ تعالی عنہ و ارضاہ بشخصی از مریدان خود گفتہ فرستاد کہ فلان کس را نزد تو ودیعتی ہست باید کہ از آن چندین
زر و چندین طعام بفرستی حالانکہ مودع غائب بود و آن شخص نزد حضرت ایشان آمد و عرض کرد چگونہ روا باشد
کہ من در ودیعت تصرف کنم و از جناب شما بپسند فتوی دہید کہ نشاید حضرت ایشان او را بدان الزام نمود

بموجب اشارت جناب مقدس ومعلی منقاد ومستسلم شد لبعد ازان عنقریب مکتوبی از صاحب ودیعت بدان شخص رسید کہ چندین زر وچندین طعام از ودیعت بردار وپیش حضرت معلا ومقدس ببرپس جناب والا او را فرمود پنداشتی کہ اشارت فقرا از صحت علم خالی بود وحقیقت فتوح آنست کہ از حق تعالی بستاند نہ از خلق خواہ واسطہ آن دست مردم بود یا نہ وخواہ سبب آن معلوم بود یا نہ بشرطآنکہ نفس را بر مقدمہ آن تطلع وتشوقی نہ بود شیخ الاسلام آوردہ است کہ وقتے مریدے از نزدیک شیخ ابوالمسعود آمد وگفت میخواہم مقدارے معین ازان موظف گردانم کہ ہر روز بخدمت تو آرند ولیکن می اندیشیم کہ صوفیان گویند المعلوم شوم شیخ گفت ما نگوییم چہ ہر معلوم کہ حق تعالی برای ما اختیار کردہ ما دران مشاہدہ فعل او کنیم وآنرا مبارک دانم

جوہر در فوائد الفواد مذکورست کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالی بسرہم فرمودند کہ وقتی حضرت امیر المومنین عمر خطاب رضی اللہ تعالی عنہ بیکے اسپے بخشیدہ بودند آن اسپ بروے لاغر شد آنحضرت خواستند کہ آن اسپ را ازان مرد بہای آنروز کہ بخشیدہ بودند بگیرند جناب سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند کہ دادۂ خود را نباید خرید اگر ہمہ بدانگے یابی —

جوہر مردی از کثرت عیال وقلت معاش بحضور شیخ شبلی قدس سرہ شکایت کرد فرمودند کہ درخانہ باز رو وہر کہ را روزی بر خداوند تعالی نیست او را از خانہ بیرون کن وجماعتے بحضور رسید الطائفہ حضرت شیخ جنید بغدادی قدس سرہ درآمدہ عرض کردند کہ طلب رزق کنیم فرمودند اگر میدانید کہ حضرت خداوند تعالی شمارا فراموش کردہ است یاد دہانم گفتند درخانہ درائیم وتوکل نشینیم فرمودند آزمودن شرک بود گفتند پس حیلہ چیست فرمودند الحیلۃ ترک الحیلۃ

جوہر ہیچگاہ بر فقیر سوال حلال نگردد یا نہ چون مشرف ہلاک شود وچارہ نیابد کہ بدان خلاص جوید سوال مباح گردد چنانچہ خواجہ ابوحفص حداد کہ استاد جنید بود اندر نماز شام ونماز خفتن بیرون آمدے وسوال کردی براندازہ حاجت خواستی نیز خواجہ ابراہیم کہ مدتی درجامع بصرہ معتکف شدہ بودند در سہ شبا روز یک شب افطار کردی وآن شب افطار از در ہا دریوزہ کردی واز مشائخ دیگر نیز بہمین منوال منقول ست ودر روایات فقہ نیز مسطورست ۔ اگر بے کسب دل فقیر برقرار ماند واعتماد بر حق ثابت ماند ترک کسب بروے لازم گردد واگر صبر نشود ودر بدر دریوزہ کند کسب بروی لازم شود واز جہت ضرورت ۔ اگر شخصے سوال نکند وبی سوال دہند نگیرد از جملہ روحانیان بود واگر سوال نکند واو را دہند قبول کند این را بر فردوس اعلی نشانند واگر سوال کند وبیاید بقدر کفاف قبول کند عزت دارست واگر بر سوال حرص کند وہمیشہ کار وی ہمین ست

سواد الوجہ فی الدارین درباره اوست بالجملہ اہتمام بر رزق قبیح است ۔ زاہد عیال دارد ضعیف که قوت مجاہده ندارد سوال کند زراعت بقدر کفاف مباح ست واگر زاہد مجرد ست وقوت مجاہده دارد اگر متوکل شود مزید درجہ است واگر چیزی نرسد فاقہ کند کہ لیلۃ الفاقۃ معراج الفقیر ہیچ نعمتے بہتر از فاقہ نیست وہیچ ملکی بہتر از قناعت نیست اگر طاقت تکسب ندارد بعد سہ فاقہ سوال مباح ست اما سوال و دریوزه از امرای و ملوک نکند از صالحی و شیخی یا کاسبی کہ کسب او از وجہ حلال بود بقدر حاجت خرچ کند باقی ہمہ ایثار کند عاشق عیال دار و ضعیف کہ تحمل مجاہده ندارد اگر بسبیے جو بدغیر تجارت از برای سد جوع کہ بدان قوت شب و روز حاصل کند داخل دنیا نیست زیرا چہ داخل حساب نیست و زیادت طلب نکند زیرا چہ بہترین رزق آنست کہ بسند کند حدیث خیر الرزق ما کفی ؎

گر گدائی میکند شاه آمدست در حقیقت پادشاہی میکند	ہر کہ باہمت درین ره آمدست نفس قانع گر گدائی میکند

عاشق مجرد و صاحب قوت کہ تحمل مجاہده دارد ہیچ چیز او را بہتر از توکل نیست ۔ آنقدر تعلق کہ بنده را با رزق ست اگر با رزاق باشد ہرگز گرسنہ نماند کہ رزق الخواص سفی یقینہم و رزق العوام فی عملہم عوام نظر بر سبب کنند و خواص نظر بر مسبب ؎ تو دانی کسے را کسے میدہد ۔ خدا امید ہاند خدا امید ہد ۔ چون توکل اختیار کند ہر چہ از غیب فتوح ہدیہ آید قبول کند و چون و چرا نیفتد کہ دران خطر عظیم ست

جوہر حضرت ابو عبد اللہ رُدیم قدس سره فرمودند یا بنی اجعل علمک ملحا و ادبک دقیقا این اشارت ست کہ علم اندک را ادب بسیار بود و این دلیل ست بر شرف و عظمت ادب ابلیس اگر چہ طاعت داشت بواسطہ ترک ادب کہ گفت انا خیر منہ مردود گشت و آدم زلت داشت بواسطہ ادب کہ گفت ربنا ظلمنا انفسنا ۔ مقبول گشت

جوہر در سفر و اقامت در رشحات مذکور است کہ احوال مشائخ طریقت در اختیار سفر و اقامت مختلف افتاده است بعضی در بدایت سفر کنند و در نہایت مقیم شوند و بعضے در بدایت مقیم شوند و در نہایت سفر کنند و بعضے در بدایت و نہایت مقیم باشند و سفر نکنند و بعضے در بدایت و نہایت سفر کنند و مقیم نشوند و ہر طائفہ را ازین چہار فرقہ در سفر و اقامت نیتی صادق و غرض صحیح است حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سره میفرمودند کہ حضرت شیخ بہاء الدین عمر قدس سره از من پرسیدند کہ مبتدی را سفر بہ یا اقامت من خود را از جواب عاجز فرانمودم بنابر مراعات ادب ایشان مبالغہ کردند کہ بگوی گفتم در سفر مبتدی را جز پریشانے

دل ہیچ حاصل نیست سفر وقتی مبارک ست کہ صفت تمکین حاصل شدہ باشد و مبتدی را در گوشہ
باید نشست و صفت تمکین حاصل باید کرد زیرا کہ تشنیع و ملامت خویشان و آشنایان و ناموس
از مردمان ویرا مانع می آید از آنکہ بخلاف شریعت کاری کند و مرتکب فعل نامرضی شود و بعضی از مشائخ
برخلاف این رفتہ اند و گفتہ کہ مبتدی را سفر می باید کرد تا بسبب مہاجرت اوطان و مفارقت اخوان
جمع وطن ۱۲
از بعضی عادات رسمی و مالوفات طبعی خلاص شود و بواسطہ ریاضات و مجاہدات کہ از لوازم سفرست
ویرا فی الجملہ تصفیہ و تزکیہ حاصل گردد اما آنچہ معتقد خانوادہ خواجگان است در باب سفر و اقامت
آنست کہ مبتدی را چندان سفر می باید کرد کہ خود را بصحبت عزیزی ازین طائفہ رساند بعد از ان
باید کہ ترک سفر کردہ خدمت و ملازمت ویرا لازم گیرد و بکار بپیچد تا وقتیکہ ملکہ نسبت این عزیزان حاصل
کند و این نسبت ملک وی شود و اگر در شہر خود این چنین کسے یابد البتہ از صحبت و خدمت وے
بہ ہیچ طرف نرود و غیر این ہرچہ کند موجب تضییع اوقات ست و فرمودند کہ شیخ بایزید قدس سرہ
در بدایت حال از بسطام سفر کردند و بصحبت یکے از مشائخ رفتند آن بزرگ فرمودند کہ باز گرد از انجا
کہ قدم برداشتہ آمدہ مقصود را گذاشتہ وی بازگشت پیر مادر وے داشت بخدمت و طلب
رضای وے قیام نمود و مقصود وے حاصل شد و حضرت شیخ اکبر قدس سرہ این سخن را چنین تاویل
فرمودہ اند کہ اشارت آن بزرگ بدان بودہ است کہ آنچہ مقصود حقیقی ست بجمیع ازمنہ و امکنہ
محیط است و ہیچ جا از احاطہ وے خالی نیست پس شیخ بایزید را بران سر آگاہ ساخت کہ در
طلب وی حاجت بقطع مسافت نیست و صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ سفر را
در تمرین نفوس طاغیہ قلوب و تلیین قاسیہ اثرے عظیم و فائدہ جسیم دارد چہ مہاجرت اوطان و خلان
نرم گردن ۱۲ از حد گذرندہ ۱۲ نرم کردن ۱۲ جمع وطن ۱۲ جمع خلیل ۱۲
و مخالفت معہودات و مالوفات و مصابرت بر مصائب و نوائب نفوس و طباع را از رسم
مصیبتہا جمع نائبہ ۱۲ جمع طبع و جمع طبیعت ۱۲
و تقید برسوم و عادات و قیود مرادات آسودہ و آزاد گرداند و اثر قساوت و غفلت از
سخت دلی و سیاہ دل شدن ۱۲
قلوب لاہیہ و ساہیہ بردارد و تاثیر سفر در تلیین نفوس کم از تاثیر نوافل صوم و صلوٰۃ نباشد
بازی کنندہ ۱۲ غافل و فراموش کنندہ ۱۲ نرم کردن ۱۲
و حضرت سید عالم صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ و سلم بر سفر ترغیب فرمودہ اند و ہرچند حصول
مقصود و وصول مقصد طالبان حقیقت بر سفر موقوف نیست چہ بعضے از مشائخ ہرگز سفر نکردہ
نہ در بدایت و نہ در نہایت لیکن بیشتر سفر کردہ اند بعضے در بدایت بجہت استفادہ و بعضے در نہایت
بجہت آنکہ صلاح وقت حال خود دران دیدہ اند چنانکہ حضرت ابراہیم خواص قدس سرہ ہرگز در
شہری بیشتر از چہل روز اقامت نکردند چہ صلاح حال و صحت توکل خود دران میدیدند و ہر کہ قصد

سفر دارد باید کہ چند ادب رعایت کند ادب اول نیت صالح کند و تعیین مقصود معتبر و از مقاصد معتبرہ طلب علم است و لقاء مشائخ و قطع مالوفات و معهودات و استکشاف احوال نفس و استخراج رعونات و دعاوی او و همچنین دیگر مقاصد معتبرہ و ادب دوم با رفیق سفر کردن کہ الرفیق ثم الطریق سوم امیر ساختن یکی از جماعت کہ باہم سفر کنند تا جملہ متابع رای او و حکم او باشند و استحقاق امارت کسی را بیشتر بود کہ در زہد و تقوی و سخاوت و شفقت کامل تر باشد چہارم تودیع اخوان است باید کہ برادران را وداع کند و بر اخوان باشد کہ او را دعا کنند پنجم تودیع منزل است باید کہ چون از منزل بر خواہد خاست دو رکعت نماز بگذارد و بدان منزل را وداع کند ششم چون بر مرکب خواہد نشست بگوید بسم اللہ الرحمن الرحیم توکلت علی اللہ ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم ہفتم بیگاہ از منزل بر آید و ابتدا بیوم الخمیس کند ہشتم چون بمنزل فرود آید نخست تحیت آن منزل را دو رکعت نماز گذارد نہم عصا و رکوہ و میان بند با خود دارد کہ مصاحبت آن سنت است دہم چون بشہری رسد کہ آنجا اقامت کند از دور چون نظر بر وی اندازد بر احیا و اموات آن شہر سلام کند و بعضے از قرآن مجید بخواند و ہدیہ بدیشان فرستد یازدہم پیش از دخول دران شہر اگر میسر شود غسل بر آرد

برادران جمع اخ ۱۲

بہ سحر یعنی بصبح ۱۲

ابریق چرمین ہندی چھاگل ۱۲

کنز چہارم

جوہر قل ان کنتم تحبون اللہ فاتبعونی یحببکم اللہ بگوای محمد اگر ہستید شما دوست دارندہ خدا تعالی پس متابعت کنید مرا خدای تعالی شما را دوست دارد پس بحکم آیہ کریمہ متابعت آن سرور ظاہر و باطن فرض شد و ظاہر متابعت مرتبہ نبوت ست و باطن متابعت مرتبہ ولایت و در اصطلاح صوفیہ ما جیہ مرتبہ نبوت است کہ حضرت رسالت پناہ بواسطہ حضرت جبرئیل اسرار توحید از حق تعالی اخذ می نمود پس جماعت کثیر در متابعت ظاہر آن سرور ماندند و فرقہ قلیل با اسرار ولایت بہرہ مند در متابعت باطن آنحضرت بپرداختند حضرت سید عالم مامور بودند کہ اسرار مرتبہ ولایت بی طلب صدق بکسی نفرمایند و الآن این سنت درین فرقہ معمول ست روزی آنحضرت صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم مغموم نشستہ بودند کہ ہر کس احوال احکام شرائع می پرسد و از اسرار باطن سوال نمیکند ہمان زمان بخاطر اسد اللہ گذشت کہ بموجب فرمان جناب الہی احکام شرائع از آنحضرت سرا خذ نمودہ متابعت ظاہری آوردم اما از احوال راز باطن خود خبر نداد تا متابعت بسر بجا آوردہ باشد پس از کمال صدق و اخلاص بخدمت حضرت رسالت پناہ رسیدہ سوال کرد آنحضرت فرمودند کہ مرا فرمان چنین بود کہ بے طلب این راز بکسی نگوی پس این اسرار از علی بفرقہ صوفیہ رسید العلماء ورثۃ الانبیاء از ینجاست

جوہر بعضے میفرماید کہ ارکان تصوف در ظاہر پنج است اول خدمت پیران و یاران دینی و خدمت درماندگان دوم خرقہ ارادت پوشیدن از پیر سوم خلوت در ذکر و فکر و عبادت چہارم صحبت با پیر کردن بی اعتراض

وبی اختیار کالمیت بین یدی الغسال پنجم فتوت در سخاوبذل وایثار اقدام نمودن وارکان تصوف درباطن نیز ہیچ است اول علم یعنی دانستن احکام شریعت وطریقت دوم عمل یعنی عمل کردن باصدق و اخلاص سوم حال پیدا آوردن درباطن خود چہارم درمقام دل رسیدن پنجم معرفت حضرت حق سبحانہ وتعالے تاہمہ ارکان ظاہر وباطن درذات سالک جمع نشود صوفی نگویند وبعضے میفرمایند کہ اول تصوف علم است واوسط عمل وآخر موہبت یعنی اول علم را خالصاً مخلصاً حاصل کند بعدہ عمل کند آخر بخشش از حضرت خداوند تعالی بیابد علم راہ می نماید وعمل یاری میدہد بر طلب وموہبت بمقصود میرساند وبعضے میفرمایند صوفی آنست کہ ملکی ندارد واگر دارد نخواہد کہ بروی قرار گیرد وبعضے میفرمایند صوفی آنست کہ دل خود را صاف کردہ باشد برای حضرت خداوند تعالی کہ جز خداوند تعالی دیگر برا نخواہد ہر مقامی کہ برسد بگذرد تا بخداوند تعالی برسد وبعضے گفتہ کہ صوفی آنست کہ ہمیشہ باخداوند تعالی باشد بغیر علاقہ وبعضے گفتہ صوفی آنست کہ خداوند تعالی ویرا از حظوظ انسانی بمیراند وبمشاہدۂ خویش باقی گرداند وحضرت جنید فرمود

الصوفی کالارض یعنے صوفی ہمچو زمین باشد در تحمل جفاء خلق یا در حق تواضع

جوہر صوفیان بر سہ وجہ اند مرید طالب ومتوسط سائر ومنتہی واصل مقام مرید مجاہدات ومکابدات است بے ریا وتجرع مرارات ومجانبت خطوظ نفس واقتصار برحقوق ومقام متوسط مراعات صدق در کل احوال وادب در جمیع مقامات ومقام منتہی صحو وتمکین است ظاہرا ومع الخلق وباطنا ومع الحق ۔

دل پیش توام دیدہ بجای دگرستم	تا خلق نداند کہ ترا مے نگرستم

جوہر حضرت سید الطائفہ ابو القاسم شیخ جنید بغدادی قدس سرہ میفرمایند کہ اصول این طائفہ پنج است یکی صوم دوم قیام شب بعبادت جناب خداوند تعالی سوم اخلاص عمل یعنے ہر عملے کہ کند مقصود او تقرب الی اللہ تعالی باشد چہارم اشراف علی الاعمال بطول رعایت یعنے دیدہ دربشدن بر عملہای خویش بطول رعایت در ہر رکنے یعنے از ہیچ رکنی غافل نشود روزی جناب سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم مردی را دیدند کہ نماز میگذارد وباجوارح بازی میکرد فرمودند اگر دل او خاشع بودی در نماز اعضار او ہم خاشع بودی پس رعایت اعمال وحسن ادب دلیل بر حسن باطن است ۔ ودر ہر دل کہ خوف جناب حق سبحانہ وتعالی غالب تر رعایت اعمال وحسن ادب نیکوتر پنجم توکل بر جناب حق سبحانہ وتعالی در ہر حال وحضرت شیخ سہل بن عبد اللہ تستری قدس سرہ میفرمایند کہ اصول ما ہفت ست یکی تمسک بکتاب اللہ تعالی تاہیچ کار مخالف کتاب نکند دوم اقتدا بجناب رسول مقبول صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم تاہیچ کاری مخالف قول وفعل جناب سرور عالم صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم نکند سوم اکل حلال

چہارم کف الاذیٰ یعنی باز ماندن از آزار مسلمانان بدست و زبان و ہمہ اعضا انچہ اجتناب از آثام ششم توبہ
ہفتم اداے حقوق یعنی حق جناب خداوند تعالےٰ و حق العباد۔

جوہر بعضے گویند کہ صوفی قائم ست بمراد خداوند تعالیٰ چنانکہ بزرگے را پرسیدند کہ چگونہ باشے گفت
چنانکہ میدارد گفتند چگونہ میدارد گفت چنانکہ میخواہد گفت چگونہ میخواہد گفت مرا با خواست او چہ کار۔
و سلطان العارفین گفت سی سال میگفتم چنین کن و چنان کن چون اول بمرتبہ معرفت رسیدم گفتم
خدایا تو مرا باش و ہرچہ خواہی کن و بزرگے گفت کہ خداوند تعالیٰ را بخواب دیدم فرمود چہ میخواہی گفت انچہ
تو میخواہی فرمود من ترا ام چنانکہ تو مرائی و این علمی ست کہ نزدیک فقیر و زاہد یافتہ نشود زیراکہ زاہد ترک را
بزرگی میدارد و اخذ را قبیح مے پندارد و ہمچنین فقیر فوقیت مقام صوفی از مقام فقر بدانست کہ فقیر با ارادہ
فقر و حظ نفس خود محجوب بود و صوفی را ہیچ ارادہ مخصوص نبود و در صورت فقر و غنا ارادہ او در ارادۂ
حق محو لبد بل ارادہ او عین ارادہ حق بود اگر صورت فقر و رسم آن اختیار کند بارادہ و اختیار خود محجوب
نبود چہ ارادہ او ارادۂ حق ہست۔

جوہر حقیقت فقر و زہد وصف خاص و لازم حال صوفی ست صوفی را مرتبہ بود در زہد ورا ے
مرتبہ زاہد کہ حظ نفس ازان دور است حدیث الدنیا حرام علی اہل الآخرۃ والآخرۃ حرام علے
اہل الدنیا وہما حرامان علی اہل اللہ

جوہر حضرت شیخ عبدالحق محدث دہلوی قدس سرہ در مرج البحرین میفرمایند راہ راست آنست کہ عقل را
تابع نقل گردانند و اعتماد بر عقل نکنند و بحجت پیش نیایند و بندہ باشند و انقیاد و تسلیم نمایند سہ زبان تازہ کردن
باقرار توبہ نہ انگیختن علت از کار تو + و این صفت در مذہب اہل سنت و جماعت پیداست و تمامہ ائمہ دین
و مشائخ طریقت کہ مشہور اند و ذکر ایشان بر صفحات روزگار مسطور است برین مذہب بودہ اند و برین
اعتقاد رفتہ و در کتب مشائخ آنجا کہ بیان اعتقاد خود می نمایند ہمین اعتقاد ست ہیچ یکے از ارباب بدعت
و اہل ہوا بمقام قرب نرسیدہ و مشائخ میفرمایند کہ وجود ظلمت بدعت عملاً و اعتقاداً مانع ظہور نور ہدایت و
ولایت است و گمان نبرند کہ طریقہ تصوف مخالف مذہب اہل سنت و جماعت است و صوفیہ فرقہ دیگر اند
ورای این فرقہ ناجیہ و انچہ ایشان را از اعمال و اخلاق و احوال و مقامات و مواجید و اذواق و نکات
و اشارات و سائر کمالات دادہ ہیچ فرقہ دیگر را نداد ہ شیخ جلال الدین سیوطی کہ از اعاظم علماء متاخرین
حدیث ست در عقائد خود می نویسد کہ اعتقاد میکنیم این کہ طریق حضرت شیخ جنید بغدادی و اصحاب
حضرت ایشان مقوم است۔

راست کردہ شدہ است ۱۲

جوہر جمیع ائمہ طریقت و اساطین ملت تابع مذہب فقہا بودہ اند چنانچہ سید الطائفہ در مذہب ابی ثور بودند و حضرت غوث الثقلین در مذہب امام احمد حنبل و شبلی مالکی و جریری حنفی و محاسبی شافعی —

جوہر صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ مراد از صوفیان واصلان و کاملان اند کہ کلام مجید عبارت از ایشان بمقربان و سابقان کنند نہ جماعتے کہ بمجرد رسمے و مطلق اسمے از دیگران متمیز و مخصوص باشند ہر کہ بدرجہ مقربان حضرت جلال و سابقان صفت کمال رسد اکابر طریقت و ارباب حقیقت اورا صوفی خوانند خواہ مترسم بود برسوم صوفیہ و خواہ نہ و معروف درمیان عموم مردم آنست کہ اسم صوفی بر کسے اطلاق کنند کہ مترسم بود برسم صوفیان اگر از اہل حقیقت بود و اگر نبود و اہل خصوص از صوفیہ مترسمان را صوفی نخوانند بلکہ متشبہ بصوفیان خوانند و سبب اختصاص اہل کمال بدین اسم آنست کہ اکثر ایشان از قدماء مشائخ بجہت تعلل و تزہد از دنیا و اقتدا بانبیا لباس صوف پوشیدہ اند و دیگر را صوفی خواندہ و این اسم درمیان ایشان متعارف شدہ و شہرت یافتہ و در زبانہا متداول گشتہ —

جوہر صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند صوفی آنست کہ از خود فانی بود و بحق تعالی باقی و متصوف آنکہ بمجاہدہ این درجہ طلب کند و مستصوف آنکہ برای جاہ و حظ دنیا خود را مانند ایشان کند و از کار و معنے صوفی متصوف خالی بود — و روایت کردہ اند حضرت امام قشیری قدسنا اللہ تعالی بسرہ المبارک بسند متصل خود از سید الطائفہ شیخ ابو القاسم جنید بغدادی قدسنا اللہ تعالی بسرہ العزیز التصوف ان یمیتک الحق عنک و یحییک بہ یعنی تصوف آنست کہ بمیراند ترا اللہ تعالی از نفس تو و احیا کند بخود یعنے فانی از وجود کونی گرداند و باقی سازد ببقاء خود پس برین تقدیر بحسب ظاہر صوفی مرادف ولی است چہ ولی آن کس است کہ فانی باشد در اللہ تعالی و باقی باشد ببقاء اللہ تعالی پس ولایت و تصوف امر واحد است و از کلام جمہور اہل اللہ مستفاد میشود کہ تصوف مرتبہ خاص است از ولایت و نزد بعضے نہایت فقر بدایت تصوف است و نزد بعضے تصوف صیانت قلب ست از غیر و از شیخ ابو سعید ابو الخیر قدس سرہ منقول ست کہ ہفصد تن از مشائخ طریقت در ماہیت تصوف سخن گفتہ اند تمام ترین و بہترین ہمہ اقوال اینست کہ التصوف صرف الوقت بما ہو اولی بہ و در نفحات الانس مذکورست کہ حضرت سفیان ثوری قدس سرہ فرمودند کہ من ندانستم کہ صوفی چہ بود تا ابو ہاشم صوفی را ندیدم و پیش از ایشان بزرگان بودند در زہد و ورع و در طریق توکل و محبت لیکن اول کسے کہ وی را صوفی خواندند حضرت ایشان بودند و ہمچنین اول خانقاہی کہ برای صوفیان بنا کردند آنست کہ برملہ شام کردند و سبب آن بود کہ روزی امیر ترسا بشکار رفتہ بود در راہ دو تن را دید ازین طائفہ علیہ کہ فراہم رسیدند

دوست در آغوش یکدیگر کردند ہمان جا نشستند و آنچه داشتند از خوردنی پیش نهادند و بخوردند و برفتند امیر ترسا را معامله ایشان با یکدیگر خوش آمد یکی از ایشان را بخواند و پرسید که آن که بود گفت ندانم گفت از کجا بود گفت ندانم گفت پس این الفت چه بود گفت ما را این طریق ست گفت شما را جای هست که آنجا فراهم آئید گفت نی گفت من برای شما جائے بسازم تا با یکدیگر آنجا فراہم آئید پس آن خانقاه بر مله شام بساخت

جوہر صوفی که تارک اشیاست نه از بہر عوض موعود است زیرا که او این وقت خوش ست و صوفی قائم باشیا در اراده خداوند تعالی است نه باراده خویش پس او نمی بیند فضیلتے در صورت فقر و نه در صورت غنا فرق ست در میان فقر و تصوف زیرا که فقیر قائم ست در اشیا بخود و واقف ست باراده خود بخلاف صوفی که او قائم ست بمراد خود خداوند تعالی چنانچه بزرگی را پرسیدند که چگونه می باشی گفت چنانکه میدارند گفتند چگونه میدارد گفت چنانکه میخواهد گفت چگونه میخواهد گفت مرا با خواست او چه کار حضرت سلطان العارفین قدس سره فرمودند سی سال میگفتم چنین کن و چنان کن چون اول مرتبه معرفت رسیدم گفتم خدایا تو مرا باش و هرچه خواهی کن و این علمی ست که نزدیک فقیر و زاہد یافته نمی شود زیرا که زاہد ترک را بزرگ میدارد و اخذ را قبیح می پندارد و ہمچنین فقیر حضرت شبلی قدس سره فرمودند اگر مرا مخیر کنند میان بهشت و دوزخ من دوزخ اختیار کنم که بهشت مراد نفس ست و دوزخ مراد دوست بخلاف فقیر و زاہد که ایشان تمیز نمے کنند میان صفت بلکه آن اختیار کنند که داعی تر ست بترک و بیرون آرنده تر است از شواغل دنیا اما اہل شام فرق نمیکنند میان تصوف و فقر و تمسک میکنند بدین آیه که فرمود خداوند تعالی للفقراء الذین احصروا فی سبیل الله و ایشان ہمه اہل تصوف بودند و ہمچنین زہد غیر فقر ست مجمع السلوک

جوہر در بیان متشبه محق بملامتیه و متشبه مبطل در مصباح الهدایه مذکور ست که متشبه محق بملامتیه طائفه باشند که اکثار نوافل و طاعات از ایشان نیاید جز برادای فرائض مواظبت نکنند و این طائفه از جهت عدم ریا با ملامتیه مشابهت دارند و ایشان را قلندریه خوانند و فرق آنست که ملامتی بجمیع فضائل و نوافل تمسک جوید و لیکن او را از نظر خلق نهان دارد و قلندری از حد فرائض در نگذرد و باظهار و اخفار اعمال از نظر خلق مقید نبود و متشبه مبطل بملامتیه طائفه باشند که بر اظهار فسق و فجور مبالغه نمایند و گویند مراد ما ازین ملامت خلق و اسقاط نظر مردم ست و حق سبحانه و تعالی از طاعت خلق بی نیاز ست

جوہر در بیان متشبه محق بفقیر و متشبه مبطل در مصباح الهدایه مذکور ست که متشبه محق بفقیر آنست که ظاهرش برسم فقر مترسم بود و باطنش خواہان حقیقت فقر و لیکن ہنوز میل بغنا دارد و بتکلف بر فقر صبر میکند و متشبه مبطل آنست که ظاہرش برسوم فقر مترسم بود و باطنش بحقیقت آن غیر مطلع و

مرادش مجرد اظہار دعوے بود و طلب قبول خلق آنرا ہم مرائیہ خوانند

جوہر در بیان تشبہ محق بزہاد و تشبہ مبطل در مصباح الہدایہ مذکور ست کہ تشبہ محق بزہاد طائفہ باشند کہ ہنوز رغبت ایشان بکلی از دنیا مصروف نشدہ باشد و خواہند کہ یکبارگی از دنیا رغبت بگردانند ایشان را متزہد خوانند و تشبہ مبطل جماعتے باشند کہ از برائے قبول خلق ترک دنیا کنند ایشان را مرائیہ خوانند

جوہر در بیان متشبہ محق بخادم و متشبہ مبطل در مصباح الہدایہ مذکور ست کہ متشبہ محق بخادم آنست کہ ہموارہ بخدمت بندگان حق تعالیٰ قیام نماید پس وقتی بحکم غلبہ نور ایمان و اختفائے نفس بعضے از تصاریف خدمات او در محل استحقاق افتد و وقتے بحکم غلبہ نفس خدمت او بہوا و ریا آمیختہ بود جمعی را کہ نہ در محل استحقاق باشند بتوقع محمدت و ثنا خدمتی بلیغ بتقدیم رساند و بعضے را کہ مستحق خدمت باشند محروم گذارد اینچنین کس را متخادم خوانند و تشبہ مبطل کسی بود کہ او را در خدمت نیت اخروی نباشد بلکہ خدمت خلق را دام منافع دنیوی کردہ بود آنرا مستخدم گویند۔

جوہر در بیان متشبہ محق بعابد و متشبہ مبطل بعابد در مصباح الہدایہ مذکور ست کہ متشبہ محق بعابد کسی بود کہ اوقات خود را مستغرق عبادت خواہد و لیکن بسبب بقایای دواعی طبیعت و عدم کمال تزکیہ نفس ہر وقت در اعمال و اوراد و طاعات او فترات و تعوقات افتد یا کسی کہ ہنوز لذت عبادت نیافتہ باشد و بہ تکلف بدان قیام می نماید او را متعبد خوانند و متشبہ مبطل بعابد شخصے بود از جملہ مرائیہ کہ نظر او در عبادت بر قبول خلق بود و در دل او ایمان بثواب آخرت نباشد و تا اطلاع غیرے بر طاعت خود نہ بیند بدان قیام ننماید

(جمع فترہ بمعنے سستی و ضعف ۱۲)

جوہر در بیان اعتقادات صوفیان صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرماید کہ معنے اعتقاد انعقاد صورتے علمے ست باطنی و انعقاد آن در دل بوجود مغیبات و ماخذ آن در مبداء حال کرار سماع اخبار و تواتر انطباع آثار ست در نفوس سادہ اطفال کہ بمرور ایام و امتداد زمان سبب انعقاد ظنون و اوہام و موجب تقلید عقیدہ عوام میگردد و صورت آن عقائد در ضمائر ایشان کالنقش فی الحجر راسخ و ثابت میشود تا غایتی کہ صحائف ضمائر و الواح خواطر ایشان بدان صور چنان منتقش و ممتلی میگردد کہ مجال و مساغ صورتے دیگر دران مجال نماید پس ہر کجا سابقہ عنایت ازلی تعلق گیرد و خواہد کہ بندہ را اعتقاد صحیح کرامت کند نخست او را از آثار رسوم عادات و مسموعات برہاند و بیخ ہوا و عناد از دل او انتزاع کند در روزگار صحبت حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ و سلم ببرکت آثار نزول وحی

ویر تو انوار نبوت نفوس است از ظلمت رسوم عادات منخلع گشته بود و قلوب از لوث طبیعت و شائبہ ہوا طہارت یافتہ لاجرم عقائد ایشان از وصمت اختلاف مبرا بود و لما از بیماری ہوا اسلیم و مبرا چون آفتاب رسالت بحجاب غیبت متواری و محتجب گشت نفوس امت با حتجاب و غیبت آن باز سایہ بر انداخت و ظلمت ہوا اندک اندک از کمین استتار بیرون آمدہ مزاج قلوب را از اعتدال استقامت روی بانحراف نہادہ و بقدر انحراف اختلاف پدید آمد و شیطان را طریق تصرف در عقائد کشودہ شد و برحسب بعد از عہد رسالت و احتجاب نور عصمت ظلمات رغبات نفوس یدنیا زیادت شد و اختلاف بیشتر پدید آمد الی یومنا ہذا پس ہر کہ طالب عقیدہ درست بود باید کہ بطبقہ اول از صحابہ اقتدا کند و بآثار ایشان اقتصار نماید و امینی دست ندہد مگر بصدق اعتقاد و افتقار و حسن التجا بحضرت وہاب و اعتصام بفضل جناب

الٰہی و ہر کرا حق تعالی نعمت صرف رغبت از دنیا بخشید او را محل نظر رغبت خود گردانید

جوہر در معنی خلق خلق بالضم خوی و عادت و مروت و اکثر اطلاق آن بدون قید بر نیک آید و گاہی بقید بمعنی خوی بد آید اخلاق بالفتح جمع و صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرماید کہ خلق عبارتست از ہیاتی راسخ در نفس کہ مبدء صدور افعال خیر یا شر گردد بسہولت و مبادی افعال خیر را اخلاق حسنہ خوانند و مبادی افعال شر را اخلاق سیئہ و منشاء اخلاق حسنہ یا طہارت طینت بود یا حسن عادت یا عقل یا ایمان یا توحید اما طہارت طینت سبب اخلاق حسنہ چنان بود کہ نفس در اصل جبلت طہارتی از خبث طبیعت یافتہ باشد و از وی در مبدء طفولیت بی زحمت تکلیف آثار حسن خلق از صدق و امانت و غیر آن ظاہر و باہر بود و ہر روز در تزاید و تضاعف باشد و تاثیر این سبب یا مستند بود بمجموع طہارت نطفہ پدر و مادر و غذای شیر و حسن خلق مرضعہ یا بہ بعضے از ان (دایہ ۱۲) و اما سبب حسن عادت بدان طریق بود کہ نفس بواسطہ حسن تربیت ابرار و ملازمت صحبت اخیار بنقوش آثار خیر منتقش گردد و حیات اخلاق حسنہ در وی مرتسم و راسخ شود و عروق صفات ذمیمہ و اخلاق سیئہ از وی مستاصل و منتزع و اما سبب عقل چنان بود کہ کسی بنور عقل میان خیر و شر تمیز کند و بحسن اخلاق مہتدی گردد و اما سبب ایمان چنان بود کہ کسے بجہت ایمان بآخرت اعتقاد ترتب ثواب کند بر اخلاق حسنہ و بر تحصیل حریص گردد و از شر متنفر و اما سبب توحید چنان بود کہ سالک بعد از ان کہ بتجلی ذات او را از خود فانی گرداند و بحق باقی دل او عرش ذات شود و نفس او مظہر صفات و ورای این ہیچ خلق دیگر نیست ہر کہ بدین مقام رسید منزلے یافت کہ فوق آن منزلے نبود و کمال این منزلت رسول اللہ را بود صلے اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ و سلم کہ بخطاب انک لعلی خلق عظیم مخاطب گشتند و بعد از آنحضرت

صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بحسب مناسبت واندازہ قرب خواص امت حضرت ایشان را نصیبے ازان کرامت شد وفرق میان این متخلق ودیگر متخلقان آنست کہ نصیب ایشان از حقائق اخلاق جز آثار ورسوم نباشد ومتخلق نشوند الا بہ بعضے ومتخلق موحد بجمیع حقائق اخلاق متخلق ومتصف باشد وہر یک از اخلاق حسنہ بمثابہ درلیست کہ متخلقان بدان در بہشت روند ومجمع ومخزن جمیع اخلاق ذات جناب الٰہی ست ہر کرا خلقے ازان بخشیدہ اند رقم خیر وسعادت بروکشیدہ اند ونشار اخلاق سیئہ یا خبث طینت وفساد جبلت بود یا سوء عادت وتعدی شر صحبت ومردم را ظاہر لیست کہ آنرا بشریت خوانند وباطنی کہ آنرا آدمیت گویند وبشریت را صورتے ست کہ آنرا خلق خوانند وآدمیت را صورتی کہ آنرا خلق خوانند فردا در صور اخلاق حشر کنند اگر در صفات بہیمی واخلاق سبعی ماندہ باشد در صور بہائم وسباع برانگیزانند وفرمودند حضرت سرور صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم یحشر امتی یوم القیامۃ علے عشرین صنفا وازان صنوف بعضے را فرمودند کہ در صور حیات وعقارب حشر کنند وبعضے را در صور قردہ وخنازیر وبعضے را در صور کلاب وعلی ہذا وطائفہ برانند کہ ہمچنانکہ تغیر خلق ممکن نیست تغیر خلق ہم ممکن نیست چنانکہ در خبر ست فرغ ربکم من الخلق والخلق والرزق والاجل وطائفہ دیگر برآنند کہ تبدیل اخلاق ممکن ست والا شرع بتحسین آن کہ حسنوا اخلاقکم نفرمودے ومذہب صحیح اینست والا سعی ومجاہدہ را ہیچ فائدہ نبودے واز حضرت سید عالم صلے اللہ تعالے علیہ واصحابہ وسلم پرسیدند کہ چہ چیز ست کہ مردم بیشتر بدان سبب در بہشت روند فرمودند حسن خُلق۔

جوہر در اخلاق صوفیان شیخ قطب الدین دمشقی قدس سرہ در رسالہ مکیہ میفرمایند ومن اخلاقہم الحلم والتواضع والنصیحۃ والشفقۃ والاحتمال والموافقۃ والاحسان والمداراۃ والایثار والخدمۃ والالفۃ والبشاشۃ والکرم والفتوۃ وبذل الجاہ والمروۃ والمودۃ والجود والعفو وکظم غیظ والصفح والسخاء والوفاء والحیاء والتلطف والبشر والطلاقۃ والسکینۃ والوقار والدعاء والثناء وحسن الخلق وتصغیر النفس وتوقیر الاخوان وتبجیل الشیخ والرحم علے الصغیر والکبیر واستعظام ما البیر واستصغار ما منہ

جوہر در حلم حلم بالکسر آہستگی وبردباری ودیر غضب شدن وآہستگی نمودن در عقوبت کسی صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند حلم آنست کہ بار غیری کشی وبار خود بروی ننہی وبعضی گویند حلم آنست کہ انحصار نفس کنی در امری کہ موجب غضب باشد باوجود قدرت صرف غضب وصاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ حلم عبارت ست از کظم غیظ واحتمال اذیت خلق نہ از سر عجز

جوهر در حلم حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و سلم در مجمع السلوک ست که روزی اعرابی طرف ردای مبارک حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه و سلم گرفته و بجانب خود کشیده گفت که هر دو شتر مرا از آن مال حق تعالی که بر تست پر کن و بده حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه و سلم از دو نور حلمی که در جبلت داشتند از چنان جفا در غضب نشدند و فرمودند که مال خداوند تعالی است و من بندهٔ خداوند تعالی ام و فرمودند ای اعرابی مکافات کنم انچه تو بر من کردی گفت نکن فرمودند چرا گفت از انکه تو مکافات بدی بدی نمیکنی بی ادبی عفو فرمودند و از سخاوت طبعی هر دو شتر او را بخرما و جو پر کرده عنایت فرمودند

جوهر در تواضع تُواضُع بضم ضاد معجمه فروتنی نمودن و خود را فرو نهادن و باللفظ کردن و نمودن مستعمل و صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرمایند که تواضع عبارت ست از وضع نفس خود بحضرت خداوند تعالی در مقام عبودیت و با خلق در مقام انصاف و وضع نفس بحضرت خداوند تعالی در مقام عبودیت یا بانقیاد اوامر و نواهی بود یا بقبول تجلیات صفات یا بفنا وجود در تجلی ذات پس انقیاد اوامر و نواهی در نفس تواضع مبتدیان ست و قبول تجلیات صفات در قلب بافنا مشیت خود در مشیت ذات تواضع متوسطان و قبول تجلی ذات در روح بافنا وجود خود در وجود مطلق تواضع منتهیان اما وضع نفس با خلق در مقام انصاف یا بقبول حق بود یا به رعایت حقوق یا به ترک ترفع و توقع و مراد از قبول حق آنست که در میان مناظرات و محاورات هرگاه که حق از طرف دیگری مشاهده کند با و طریق مکابره نسپرد بلکه بوجه انصاف و تسلیم پیش آید و هرچند درین حال ظاهراً با خلق تواضع نماید باطناً بحقیقت بحضرت حق سبحانه و تعالی نموده باشد و مراد از رعایت حقوق انکه حق ایشان فرو نگذارد بلکه بر حقوق خود مقدم دارد و مراد از ترک ترفع و توقع آنکه خود را با خلق در محل فوق مرتبه که مستحق آنست نیارد بلکه توقع رعایت حق مرتبه خود را از ایشان هم ندارد و حقیقت تواضع رعایت اعتدال ست میان کبر و ضعت و کبر عبارت است از تصور فوقیت و ترفع از درجه که مستحق باشد و ضعت عبارت ست از تضییع حق او و وضعش در مرتبه که دون حق او باشد و این رعایت بوقوف بر حد اعتدال مقامی بغایت عزیز الوجود ست و تصور آن منزلت اقدام چه مادام در نفس از بقای وجود و صفات آن اثری مانده باشد بطرف کبر مائل بود و قدر خود را ورای مرتبه داند که مستحق آن باشد لاجرم چون مشایخ طریقت این علت را در نفس پوشیده یافتند از بهر معالجه و اخراج آن از روی تشبیه اقوال ایشان در تواضع آنست که بر معنی ضعت دلالت دارد و تواضع با خلق چنان پسندیده است که خاص حق تعالی را بود بدان معنی که ایشان را مظاهر آثار قدرت و حکمت حضرت

خداوند تعالے مبیند نه ازان روی که بایشان طمع واحتیاج دارد و تواضع نعمتی ست که بران هیچکس حسد نبرد
همچنانکه کبر بلائی ست که هیچکس بر صاحب آن رحمت نکند و صاحب مجمع السلوک قدس سره میفرمایند که
تواضع معتدل ومیانه رو باشد میان کبر وضعت وکبر آنست که خود را از دیگر برتر داند وضعت آنست
که خود را کمینه گرداند در محلی که تحقیر کرده شود دران محل واضاعت حق شود فالتواضع محمود والضعة
مذمومة والکبر مذموم والعزة محمودة

جوهر در تواضع حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه وآله وسلم صاحب مجمع السلوک
قدس سره میفرمایند که در خبر است که حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم گوشت پخته
بدست مبارک خود پاره میکردند ومیخوردند نه بکارد ومیفرمودند که بادشاهان عجم از تکبر گوشت پخته بکارد
پاره کنند وخورند ومی بینیم که گوشت پخته را بدست پر کاله کردن وخوردن بتواضع نزدیک ترست واز تکبر دورتر
واز فرط تواضع در عیادت مساکین تشریف می بردند ودعوت فقرا را اجابت میفرمودند وهر طعام درویشانه
که پیش می آوردند برغبت تناول میفرمودند وبا فقرا مجالست میکردند واگر درمیان اصحاب تشریف
می آوردند هر جا که خالی مے یافتند رونق افروز میشدند واز نشستن در موضع معین که نوعے از تکبر ست
منع میفرمودند وغلام وکنیزک را بخشونت وتخویف کارنمی فرمودند وکالای وغله که در خانه حاجت افتادی
بارها خود در بازار می خریدند جریر بن عبد الله بجلی رضی الله تعالی عنه روایت میکنند که روزی حضرت
سید عالم صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم در حجره با یاران نشسته بودند ومن آخر آمدم ودیدم که دران
حجره جای نشست نمانده است من در پیش حجره نشستم ردای خود از کتف مبارک فرود آورده ولسوی من
انداخته فرمودند که بدین جامه من نشین ازان کرمی که در حق من ارزانی داشتند من در آسمان وزمین
نگنجیدم در ردای مبارک را ببوسیدم وبر دیده نهادم وبر روی مالیدم وباز بخدمت حضرت سید المرسلین
صلی الله تعالے علیه وآله واصحابه وسلم رسانیدم وائمه حدیث آورده اند ازان تواضع که در حق جریر
عبد الله بجلی ارزانی داشتند تا او بر صدر حیات بود میان یاران معظم بودی وآن حرمت که در حق او
ارزانی فرمودند در اولاد واحفاد او درمیان خلق مرعی ماند

جوهر در نصیحت نصیحت اندرز وخیرخواهی وپند دادن وبالفظ گفتن وگزاردن وپذیرفتن و
شنیدن مستعمل - صاحب مجمع السلوک قدس سره میفرمایند نصیحت آنست که نیک خواهی کنی همه را انچه خود را
خواهی دیگران را همان خواهی وانچه بر خود روا نداری بر دیگران روا نداری - وموعظة آنست که نفس خود را
بوعظ ونصیحت ونیکخواهی کند وبگوید که در یاد جناب حق سبحانه تعالی باش نه در بند غیر ؎ جز یاد حق هرچه

کنی عمر ضائع است + جز حرف عشق ہر چہ بخوانی بطالت ست + وقدم در عصیان منہ کہ مستحق عقاب دوزخ شوی
ومستوجب ہجران و دوری گردی کہ طاقت آن نداری وبدانی کہ محبت حضرت حق سبحانہ وتعالے در پیروی
حضرت باعظمت محمد رسول اللہ صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ست کما قال اللہ تعالی قل ان کنتم
تحبون اللہ فاتبعونی یحببکم اللہ ویغفر لکم ذنوبکم واللہ غفور رحیم

جوہر در شفقت شفقت بفتحات در اصل لغت بمعنی ترس ست چون مہربان از آفات وبلیات
دوست خود را ترسانیدہ باشد مجازاً بمعنے مہربانی مستعمل شدہ۔ صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند
شفقت آنست کہ بر ہمہ خلق مہربانی کنی خواہ عالم خواہ جاہل خواہ مطیع خواہ عاصی بر مطیع شفقت کنی جہت تعظیم
طاعت را و بر عاصی شفقت کنی تا مگر بسبب برکت شفقت تو بصلاح باز آید نہ بینی کہ حضرت سید عالم صلی اللہ
تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم در روز احد بمقابلہ جفاء ایشان فرمودند اللہم اہد قومی فانہم ضالون وبعضے
گویند کہ شفقت داخل نصیحت است نصیحت عام است وشفقت خاص چنانکہ مردی سخنی بر مردم گوید آن نصیحت
وانکہ بر یار خود و یا بر برادر خود یا بر پسر خود نصیحتے کند آن شفقت ست

جوہر در احتمال احتمال بر داشتن وگمان کردن۔ صاحب مصباح الہدایۃ قدس سرہ میفرمایند احتمال
آنست کہ رنج خلق بکشی از بہر حق تعالی وجفاء ایشان را تحمل کنی با آنکہ قوت مکافات باشد و در خبر ست ہر کہ
فرو خورد خشمی را وحال او انیست کہ وی میتواند کہ آنرا براند بخواند ویرا خداوند تعالی روز قیامت بر سر
خلائق تا آنکہ مخیر گرداند ویرا در ہر کدامی حور کہ بخواہد حضرت سلطان ابراہیم ادہم قدس سرہ فرمودند کہ مرا در دنیا
دو بار خوشی بودہ است اول آنکہ روزی نشستہ بودم کی آمد و بر سر من بول کرد و دوم آنکہ یکے آمد و مرا سیلی زد

جوہر در احتمال حضرت سید عالم صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم در مجمع السلوک ست کہ بعضے
عربان کہ خبر از حسن ادب نداشتند اعنی اعظمی گویان بحضور جناب سید المرسلین صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ
واصحابہ وسلم میرسیدند از شدت حرص وغلبہ غضب وتنگی معیشت وقلت علم وعقل کلمات موحش بعبارت درشت
میگفتند وجناب رسالت مآب صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم از حلم مفطوران ہمہ بے ادبیہای ایشان احتمال
میکردند واز عفو مجبول از بے طریقیہای ایشان درمیگذشتند واز سخاوت طبعی ملتمسات ہریکی را اجابت مے فرمودند

جوہر در موافقت صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند موافقت آنست کہ در کاری یار شوی در
حد مشروعات ومباحات اما جوہر مرد در موافق آنجا پیدا شود کہ در موافقت کردن ضررے ومشقتے
پیدا شود۔

جوہر در عفو و احسان عفو بالفتح از خطا در گذشتن وترک کردن عقوبت گناہ در حالت قدرت

ول بفتح اول وضم فا وتشدید واو بسیار درگذرنده از گناه کسی ـ احسان نیکوئی کردن ونیکو داشتن چیزے را وبا لفظ کردن مستعمل ـ صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند عفو آنست کہ از بدی درگذری واحسان آنکہ در مقابلہ بدی نیکی بکار داری واز جملہ مکارم اخلاق عفو واحسان ست وصوفی را تخلق بدین خلق از لوازم احوال ست چہ حقیقت معنی توحید کہ راس المال معاملہ اوست بجناب حق تعالی تقاضا آن میکند کہ خلق را در ہیچ حال بذات خود فاعل ومؤثر نداند بلکہ ایشان را وسائط مشیت وقدرت جناب خداوند تعالے بیند ومنشای عفو حقیقی این نظر ست چہ کسے کہ بخود فعلے واثرے ندارد حوالہ اسائت باو نکند وبعضے چون وجود وسائط را سبب تخلق بعفو بیند بر ایشان منت ننهند بلکہ منت پذیرند ودر مقابلہ آن احسان کنند وچون در مقابلہ ذنوب باعتذار قیام نمایند بطریق اولی معاذیر ایشان بپذیرند وبگران تشنیع وتخجیل ایشان ننمایند واز انجہت کہ افعال ایشان معلل بغرضی نبود در ازاء جفا وفا کنند ودر مقابلہ بدی نیکے چنانکہ در خبر ست احسن الی من اساء الیک وصاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند عفو آنست کہ از گناه بگذری وگناه وی را نشمری وباو بحسن معاملہ پیش آئی چنانکہ خوف از دل او برود ودر خبر ست کہ جناب سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند کہ در شب معراج قصرہای بلند در بہشت دیدم گفتم ای جبرئیل مرکراست این قصرہا گفت آن کسان را کہ خشم را فرو برند واز گناہگاران ببفورند ونیز در خبر ست کہ فردای قیامت منادی ندا کند کجا اند آن کسان کہ اجر ایشان بر جناب خداوند تعالی است پس نخیزد ہیچ یکے مگر آن کسان کہ از گناہگاران عفو کرده اند وآورده اند کہ غلامے کاسہ آش گرم بر حضرت امیر المؤمنین امام حسن رضی اللہ تعالی عنہ ریخت حضرت امام صورت خشم انگیخت غلام گفت الکاظمین الغیظ آنحضرت کظم غیظ فرمودند باز غلام گفت والعافین عن الناس فرمودند عفو کردم باز گفت واللہ یحب المحسنین فرمودند آزاد کردم ترا وبعضے این معاملہ از حضرت امیر المؤمنین عثمان رضی اللہ تعالی عنہ روایت کرده اند وصفح آنست کہ از گناہگار بگذری وباحسان پیش آئے پس عفو عام باشد وصفح خاص بود واحسان آنست کہ نیکوئی کنی با خلق نیکوئی کردن در حد شرع بشرط آنکہ از محسن بر تو احسانے سن قبل نرسیده باشد ودر لغت صفح بالفتح عفو کردن گناه ودرگذشتن از خطار کسے ـ

جوہر در مدارات مدارات ومدارا بضم میم رعایت کردن وصلح وآشتی نمودن ومدارا در اصل مدارات بود در کلام فارسی گاہی تا از ین می افتد ودر عربی تبا مستعمل ست وہمچنین محابا ومواسا ـ صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند مدارات آنست کہ با خلق نرمی کنی وآسانی گیری بدانچہ در حد شرع است وفرمودند حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم شخصے کہ داده شود نصیب او از نرمی

پس تحقیق دادہ شود نصیب از خیر و شخصے کہ محروم کردہ شود نصیب او از نرمی پس تحقیق محروم کردہ شود نصیب او از خیر

جوہر در مدارات حضرت سید المرسلین صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم در مجمع السلوک است کہ حضرت خیر البشر صلے اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ہیچ وقتے مر ہیچ طعامی را نفرمودند کہ نیکو نیست اگر خوش می آمد تناول میفرمودند واگر خوش نمی آمد نمی خوردند وحضرت انس بن مالک رضی اللہ تعالےٰ عنہ میفرمایند کہ دوازدہ سال خادمی کردم ہرگز در ہیچ کاری مرا نفرمودند چرا کردی یا چرا نکردی اگر کارے کردمے و خوش آمدے دعا فرمودے واگر خوش نیامدے میفرمودند کان امر اللہ قدرا مقدورا

جوہر ایثار بالکسر برگزیدن یعنی منفعت غیر را بر مصلحت خود مقدم داشتن واین کمال درجہ سخاوتست و بالفظ کردن مستعمل ۔ صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند ایثار آنست کہ چیزے بدیگری دہی باآنکہ محتاج باشی واہل ایثار آن بود کہ در ایثار وی میان بیگانہ و یگانہ وآشنا وغیر آشنا فرقے نبود

جوہر در بذل ومواسات بذل بالفتح دادن و در باختن و بالفظ کردن مستعمل ۔ صاحب مصباح الہدایۃ قدس سرہ میفرمایند کہ از جملہ مکارم اخلاق یکے بذل ست اعنی اعطاء خیر وآن چند نوع است اول آنکہ در مقابلہ بذلے دیگر افتد وآنرا مکافات خیر خوانند دوم آنکہ بر سبیل ابتدا وافتتاح بود با توقع مکافات وآنرا متاجرہ خوانند واین ہر دو قسم مرتبہ عوام است سوم آنکہ بر سبیل ابتدا بود بی توقع مکافات وآنرا ایثار خوانند واین قسم مرتبہ خواص ست چہارم آنکہ در مقابلہ سئیہ بود وآنرا احسان خوانند واین قسم مرتبہ اخص الخواص ست واہل ایثار چند طائفہ اند طائفہ بمال ایثار کنند چنانچہ روز غنائم بنی نضیر حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم انصار را فرمودند اگر خواہید کہ با مہاجران در غنیمت مشارک باشید اموال ودیار خود برایشان مقاسمہ نمائید والا غنیمت خاص مہاجران را باشد التماس نمودند کہ ما اموال و دیار را باایشان مقاسمہ کنیم وغنیمت خاص ایشان را مسلم داریم و طائفہ بجاہ ایثار کنند چنانکہ یکے از مشائخ پیش والی زبان قبول تمام داشتند وبعضے ارباب حوائج بجہت قضاء حاجات توسل بجاہ شیخ می جستند عاقبت والی ملول شد وشیخ بر عادت معہود نزدیک او رفتند مسموع نداشت بازگشتند در راہ صاحب حاجت دیگر باز گردانید والے ہمچنان مقبول نداشت تا چند نوبت مثل این صورت مکرر شد والی گفت چند نوبت آمدی بقبول نیفتاد ہمچنین طریق شفاعت مسلوک میدارے شیخ فرمودند بر ما گفتن است و بر تو شنیدن ما کار خود می کنیم اگر تو خواہی کار خود کن یا نہ والی را این سخن کارگر آمد واز آن حال پشیمان شد وجملہ حاجات را کہ مسموع نداشتہ بود قضا کرد و طائفہ بحیوٰۃ ایثار کنند

چنانچہ وقتی جمعی از منکران نزد خلیفہ تقبیح صورت حال متصوفہ کردند و ایشان را بکفر و زندقہ مشہور گردانیدند خلیفہ
بقتل ایشان اجازت داد ہمہ را برای ضرب رقاب حاضر کردند شیخ ابوالحسن نوری قدس سرہ در پیش
(جمع رقبہ بمعنی گردن ۱۲)
رفتند سیاف گفت چرا درین امر مبادرت جوئی فرمودند طریق من مبنی بر ایثارست میخواہم کہ این چند
(شمشیر زن ۱۲)
نفس در کام این برادران کنم این خبر بدار الخلافت رسانیدند خلیفہ بخلاص ایشان فرمان داد و حظ نفس
بحظوظ اخروی ایثار کنند چنانچہ دو یار بودند روزی بہم رسیدند یکے از ایشان بر عادت قدیم اظہار
بشر و طلاقت نکرد یار دیگر بر وانکار نمود جواب داد کہ حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ
وسلم فرمودہ اند کہ چون مسلمان بیکدیگر رسند صد جزء رحمت بر ایشان نزول کند نود جزء بہ کسے
بود کہ تازہ روے تر بود و دہ جزء بدیگرے کہ تازہ روے کمتر دارد بدین سبب خواستم کہ تازہ روئی
زیادہ باشد تا بیشتر رحمت ترا بود

جوہر در خدمت خدمت بالکسر چاکری کردن و در استعمال فارسی بمعنی تحفہ و سلام و کورنش نیز آمدہ
و بالفظ کردن و گزیدن و رسانیدن مستعمل خدمات بکسر اول و فتح ثانی جمع و صاحب مجمع السلوک قدس سرہ
میفرمایند خدمت آنست کہ مسافر و مقیم را بر موافق طبع ایشان خدمت کنی تا ایشان باوراد و ذکر بفراغ
دل مشغول باشند و اگر در خانقاہ چیزے موجود نباشد دریوزہ کند و خدمت ایشان کند و اگر خدمت
فروتنے کنی آن خدمت نیست بلکہ شفقت ست و در فوائد الفواد مذکورست کہ حضرت سلطان المشائخ
قدسنا اللہ تعالے ببرکتہم فرمودند کہ جناب حق سبحانہ و تعالے اصحاب خدمت را منظر ہا کند
و در اثنا آن فرمودند کہ خواجہ بود با نعمت و ثروت گاہ گاہ بخدمت عین القضاۃ خرچے فرستادے
ہمانا کہ وقتے عین القضاۃ چیزے از صاحب خیر دیگر توقع کرد آنخواجہ بشنید خاطر کوفتہ کرد و بخدمت
عین القضاۃ عتاب فرستاد کہ چرا از دیگرے چیزے گرفت و این دولت باین کس ارزانی نداشت
عین القضاۃ بروے نوشت کہ برائے این مصلحت مرنج رہا کن تا دیگرے نیز دولتے یابد از آنہا
مباش کہ میگفتند اللہم ارحمنی و محمدا و لا ترحم معنا احدا کما مر

جوہر در الفت الفت بالضم خوگر شدن و دوستی و بلفظ دادن و نہادن و گرفتن مستعمل صاحب
مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند الفت آنست کہ بایکدیگر سزاوارے کنی یعنی معیشت او
بر صفتے نباشد کہ مردمان باو الفت نگیرند و آن با ایشان الفت نگیرد و سزاواری مخالف شرع نبود

جوہر در بشاشت بشاشت بالفتح کشادہ روئے و خوشی طبع و تازہ روی شدن صاحب
مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ از جملہ مکارم اخلاق تازہ روئی و بشاشت است صوفی

ہمیشہ ہشاش و بشاش بود بسبب دوام اکتحال بصیرت او بمطالعہ جمال ازلی و ملاحظہ کمال لم یزلی نضارت[۱] و جہ او اثریست از آثار نظر عرفان و بشاشت او نوریست از انوار وجدان صوفیان تخلق بدین خلق با خاص و عام و اہل و نااہل بکار دارند و صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند بشاشت آنست کہ با ہمہ شینہ کشادہ رو باشی نہ ترش رو ہرچند ناخوشی بود در باطن از جہت خود و فرمودند حضرت سرور صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم ہر نیکوئی صدقہ است و بعضے نیکوئی آنست کہ ملاقی شوی برادر مومن را بروی کشادہ و آنکہ بریزی تو از دلو خویش آبی را در آوند برادر مومن و بشر آنست کہ تازگی نمائی در ظاہر بروے خلق باوجود آنکہ کراہت و ناخوشی بود در دل پس بشر قریب بشاشت است

جوہر در کرم کرم بفتحتین مروت و سخاوت و جوانمردی و مردمی و عزیزی و بزرگواری صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند کرم آنست کہ نیکوئی کنی با کسی کہ از وقتی ترا امید نیکوئی نباشد و کرم اسمی ست عام ہر چیزی را کہ بدان منفعت بدیگری رسد آنرا کرم خوانند اگرچہ ہر یکے را نامی ست علیحدہ بر سبیل خصوص چنانکہ کرم اگر بدادن مال باشد آنرا سخا گویند و اگر بسخن نیک باشد آنرا زبان لطف و شیرین گویند و اگر بسر بردن عہد و وعدہ باشد آنرا وفا گویند و اگر بدر و مند شدن بدرد دیگری باشد آنرا شفقت گویند پس ہرگاہ کہ از تو یا از دیگری بدیگری رسد تو بدان خوش دل شوی گار برجادہ کرم کردہ باشی و ہرچہ برعکس این باشد آنرا شوم گویند و آن کس را لئیم و معنے لئیم ناکس باشد

جوہر در فتوت فتوت بضمتین و تشدید واو مفتوحہ جوانمردی و مروت و صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند کہ فتوت جوانمردی را گویند و صوفیان ہمچنین گویند کہ انصاف دہی و انصاف نطلبی و بعضے گویند فتوت آنست کہ درگذری از لغزشہاے مردمان و بعضے گویند فتوت آنست کہ ہمیشہ در کار دیگرے باشی یعنے بدانچہ منفعت غیر بود در ان باشی و بعضے گویند کہ فتوت صفتے ست کہ نباشد کسے را بکمال مگر حضرت سید عالم را صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کہ ہر کسے فردا نفسے نفسے گوید جناب سرور عالم صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم امتی امتی فرمایند و بعضے گویند کہ جوانمردی آنست کہ بار خود بر خلق ننہی وانچہ داری بذل کنی حضرت معروف کرخی قدس سرہ فرمودند علامت جوانمردی سہ چیز ست یکی وفا بی خلاف دوم ستایش بے جود سوم عطا بے سوال

جوہر بذل الجاہ بعضے از اخلاق صوفیان بذل الجاہ است یعنے دادن جاہ است دادن جاہ آنست کہ اگر دو یار ہم مرتبہ باشند یا یکے از دیگرے فروتر باشد آن مرد معظم ہم مرتبہ خود را یا فروتر خود را در مجمع مردمان بیگانہ و یگانہ ریاست و وجاہت خود دہد و خود را فروتر گرداند یا کسے را کہ کاری و حاجتی افتد

[۱] تازگی ۱۲ خندان رو ۱۲ کشادگی ۱۲

وآن کار نسبتی سیکے برابد دران کار قدم زندکار وی برابر آرد چنانچہ نقل ست کہ مہتر دانیال صلوٰۃ اللہ علیہ کاتب
ملکی می گرفت از جہت برآوردن کارہای مردمان جاہ خود را درمیان نمید ید دل آن ملک را از بہران نسبت د
می آورد آن ملک بخت نصر بود ملکی جبار ظالم کہ بیت المقدس را خراب کردہ بود توریت را سوختہ بود
مصطفیٰ صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم گفت من اخذ بر کاب اخیہ المسلم لایرجوہ و لایخافہ
غفرلہ اما گفتہ اند در بذل جاہ کار صوفی کامل حال عالم ربانی ست کہ وی عالم آفات وعیوب نفس باشد
تا در بذل جاہی اقتدا جاہی مقصود دنیا شد درین محل محل ہوشیاری ست ہشیار باید بود کار ہر جاہلے
مدعی نیست لایصلح ہذا الا العبد اطلع اللہ تعالیٰ علی باطنہ و ذکر فے حاشیۃ العوارف ان
اجتماع صحۃ الاسلام مع الجاہ عسیرۃ بل متعذر ولہم فے اسقاط الجاہ من انفسہم حیلۃ
لطیفۃ وہی انہم یرون انفسہم فے الظاہر للحق عاصین و فے الباطن ہم اطوع الخلق
فکل من وجدوہ علے منکر ینظرون الیہ بہذا التاویل و قد جاء فی قصص بنی اسرائیل ان
نبیا سال اللہ تعالیٰ ان یریہ من محبیہ فامران یذہب الی البلدۃ الفلانیۃ فیہا قصاب
اسمہ فلان ہو محبنا فذہب النبی علیہ وعلی نبینا الصلوٰۃ والسلام الیہا وطالبہ من ای
شخص سالہ عنہ قال ہو فاسق زان شارب الخمر فقد ذہب الی حانوتہ فوجدہ بلباس
العیارین والسارقین وزیہم فقال اتقبل لضیف فقال اقبل بشرطان لو رائت شیئاً لاتقول
مع الخلق فقال لاتقول فلما جاء المساء اغلق باب الحانوت و ذہب الی الخرابات واشترے
جرۃ من الخمر واستاجر امراۃ فاجرۃ وجاء الی الحانوت فاکرم الضیف ونوم فتنا وم الضیف فقام
القصاب واعطے المراۃ اجرتہا ونومہا واراق الخمر وخلع لباسہ ولبس پلاساً وقام تلک اللیلۃ
اے الصبح بالخدمۃ للہ تعالے فانتبہ النبی علیہ السلام و قام و بشرہ بما اوحے
اللہ تعالے الیہ فے حقہ فبکی کثیرا وقال للنبی علیہ السلام اذا ہتک اللہ تعالے
سری ما ودعہ لیقبض روحے فدعا فاستجیب

جوہر در مروت مروت بضمتین وتشدید واو مفتوحہ مردے ومردی وصاحب مجمع السلوک
قدس سرہ میفرماید مروت آنست کہ با ہر کسے مردے کنی بہ آنچہ توانی و بعضے گویند مروت آنست کسے کہ
درباب تو احسان کردہ باشد تو ہم برو باحسان پیش آئے۔

جوہر در مودت صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرماید مودت آنست کہ دوست صفت باشی باخلق
یعنی باخلق معاملتے بظاہر کنند کہ ایشان بدانند کہ مارا دوست میدارد دگر نہ دل صوفی بجز خداوند تعالیٰ کسے را

دوست ندارد پس مودت در معنی لبتم دوست داشتن بود برضاء حق تعالے

جوہر در جود جود بالضم بخشش و صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند جود جوانمردی کردن است بے آنکہ از کسے ترا نیکی رسیدہ باشد و تو بر و بخششی کنی و از و توقع مدح و ثنا کنی و بعضے گویند جود آنست کہ فرقے نکنی میان کسے در دادن بچیزے کہ این مومن ست یا کافر مستحق ست یا نامستحق و بعضے گویند جود آنست کہ بسیار دہد و اندک نگاہ دارد ـ

جوہر در تودد و تالف صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ از جملہ اخلاق کریمہ و اوصاف شریفہ تودد و تالف است ہرچند در نہاد مردم این خلق تمام تر خیر و سعادت در و بیشتر و حدت و عزلت کہ محمود است بہ نسبت باشرار ست والا تالف و صحبت باخیار اشرف مطالب و اعز مآرب ست چہ ہر صاحبے از مصحوب خود بطریق صحبت ہرچہ برو غالب بود از خیر و شر اکتساب کند پس اہل خیر و صلاح بواسطہ مخالطت و ممازجت نفوس و ارواح اوصاف خیر از یکدیگر اکتساب کنند

(الفت داشتن ۱۲)

جوہر در کظم غیظ صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند کہ کظم غیظ یعنے فرو خوردن خشم کارے عظیم الشان ست از باب قہر نفس و جہاد با شیطان ست کہ نفس بر امضاء موجب خشم می آورد و شیطان بر ایذار و ایلام جانے می گمارد و مراد آنست کہ بر نفس و شیطان غالب آید و موافقت و متابعت ایشان ننماید التماس کردند بحضور حضرت سید عالم صلے اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم کہ چہ چیز ست کہ مارا از خشم جناب خداوند تعالیٰ دور کند فرمودند کہ خشمناک نشوی و فرمودند ہر کہ خشم فرو خورد حق تعالیٰ عذاب خود از وے بردارد و اتفاق کردہ اند برین کہ ہیچ کار نیست فاضل تر از حلم بوقت خشم و صبر بوقت طمع ـ

(درد مند کردن ۱۲)

جوہر در صفح صفح آنست کہ از گناہگار بگذری و باحسان پیش آئی پس عفو عام باشد و صفح خاص بود

جوہر در سخا سخا بالفتح جوانمردی و صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند سخا آنست کہ بعضے مال بدہد و بعضے را نگاہدارد و جود آنست کہ اکثر بدہد و بعضے را نگاہدارد و آنکہ چیزے را نگاہ ندارد و کل بدہد وے صاحب ایثار ست و ازینکہ گفتہ شد بباید دانست کہ جود اعلیٰ بود از سخا بلکہ سخا اعلیٰ و اکمل از جود ست زیرا کہ سخا صفت طبعی ست و گفتہ اند کہ حق تعالیٰ سالک را صوفی نگرداند مگر آنکہ طبیعت وے را برای سخا راست گرداند و در مقابلہ سخا شح است و شح صفت نفس ست و در مقابلہ جود بخل ست و جود و بخل مکتسب و عادت ہم ست و ہم اما سخا و شح صفت طبعی ست اگر نفس غالب شح غالب و اگر روح غالب سخا غالب پس سخا خاص باشد و جود عام بود کل سخی جواد و لیس کل جواد سخیا و حق سبحانہ و تعالیٰ را صفت بہ سخا نکنند زیرا کہ سخا از نتیجہ طبیعت است واللہ تعالیٰ منزہ عنہا و در جود دخل ریا دارد و طلب عوض عاجل و آجل در نظر دارد و مدح و ثنای

(بہر سہ حرکت و تشدید حای حطے حرص و بخل ۱۲)

(بسیار جود کنندہ ۱۲)

(ہر چہ با مہلت باشد ۱۲)

(نشان و علامت ... [illegible] ... ۱۲)

از خلق و ثواب از خالق و سخا ازین ہمہ میسر است پس بذل عام تر از ہمہ و سخا اتم و اکمل از جود و ایثار افضل و اعلےٰ
بیزار شدہ و دور شدہ و پاک کردہ شدہ ۱۲
از سخا و صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ ہیچ خلق آن نورانیت ندارد کہ سخا و ایثار تا غایتے کہ اگر شخصے
بود مستجمع خصال ذمیمہ و سخاوت درو موجود باشد نور سخاوت ظلمات ذمائم دیگر را بپوشاند و سلوک طریق
تصوف کسی را آسان دست دہد کہ در غریزت او سخاوت مفطور بود و در لوح استعداد او آیۂ ایثار مسطور
سرشت و طبیعت ۱۲
صوفی محقق و عارف مدقق کہ قدم او در علم توحید راسخ بود ہر چند در عطائے کہ دست او واسطہ بود خود را
در میان نہ بیند لیکن در عطائیکہ دست دیگر واسطۂ آن بود بعد از مشاہدہ مسبب کہ منعم مطلق است
و اداء شکر او واسطہ را نیز کہ سبب آن باشد اثبات کند و از و منت پذیرد و اثبات واسطہ در توحید او
قادح نبود و در ینمعنی بصدر رسالت صلے اللہ تعالےٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم اقتدا نمایند کہ از حضرت امیر المومنین
صدیق اکبر در بذل مال منت قبول فرمودند شیخ شیراز قدس سرہ ؎

سخاوت مس عیب را کیمیاست	سخاوت ہمہ درد ہا را دواست

جوہر در وفا وفا بالفتح وعدہ بجا آوردن و بسر بردن عہد و دوستی و سخن و بالفظ کردن و داشتن و جستن
مستعمل و صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند وفا آنست کسی کہ در باب تو احسان کردہ باشد تو ہم
در باب وی احسان کنی چنانکہ وی را باید چنانکہ ترا باید پس وفا اخص باشد از مروت

جوہر در حیا حیا بالفتح و در آخر ہمزہ و بے ہمزہ نیز بمعنے شرم و نفی آن بلفظ بے کنند و بالفظ بالیدن
مستعمل و بمعنی باران و فراخی سال و نزد بعضے با ہمزہ بمعنی شرم و بے ہمزہ بمعنی باران و صاحب مجمع السلوک
قدس سرہ میفرمایند کہ حیاء باز داشتن نفس ست حق باز داشتن از ہر چیزیکہ در شریعت و طریقت و عادت و مروت
مذموم بود و صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ حیا از جملہ احوال مقربان ست چندانکہ قرب
زیادت حیا بیش و ہر کہ ہنوز حال حیاء مدد و فرود نیامدہ باشد علامت آن بود کہ ہیچ مرتبہ از مراتب قرب نیافتہ
است و حیاء آنست کہ باطن بندہ از ہیبت اطلاع حضرت خداوند تعالی منطوی گردد و این دو گونہ است حیاء عام
و حیاء خاص حیاء عام صفت اہل مراقبہ است کہ قلب ایشان از ہیبت اطلاع رقیب قریب جل ثناءہ بر
سیات و تقصیرات خود منطوی گردد و حیاء خاص صفت اہل مشاہدہ است کہ روح ایشان از عظمت شہود
حضرت حق تعالی در حق خود منطوی گردد و این حیاء از جملہ احوال ست و حیاء عام کہ مندرج ست در صحت
مقام مراقبہ از جملہ مقامات ست و این محافظت ظاہر و باطن ست از مخالفت احکام جناب الٰہی بسبب مراقبہ
نظر حق سبحانہ و تعالی و این حیا بر دو گونہ است یکے حیا از معصیت و دوم حیاء تقصیر در طاعت

جوہر در تلطف تلطف نرمی نمودن و مہربانی کردن و صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند

تلطف آنست که با خلق نرمی کنی نه درشتی حضرت امیر المومنین اسد الله الغالب کرم الله تعالی وجهه غلام خود را
خواندند جواب نداد پس دوم بار سوم بار پس خود رفتند و دیدند که غلطیده است فرمودند ترا می خوانم نمی شنوی
عرض کرد که می شنوم فرمودند ترا بدین چه آورد که مرا جواب نه دادی عرض کرد مرا از شما ایمنی ست بکلی جواب ندادم
فرمودند ترا آزاد کردم۔

جوہر در بشر بشر آنست که تازگی نمائی در ظاہر بروی خلق با وجود آنکه کراہت و ناخوشی بود در دل پس بشر قریب بابست
جوہر در طلاقت طلاقت بفتح کشادگی زبان و تیز زبانی صاحب مجمع السلوک قدس سره میفرمایند طلاقت
آنست که کشادگی نمائی در گفتار با خلق یعنی بروی کسی سختی نکنی و درشت و بر صفتے نگوئی که وی ناخوش گردد
جوہر در سکینه سکینه بفتح سین مہمله و کسر کاف عربی آرام و آہستگی۔ صاحب مجمع السلوک قدس سره میفرمایند
سکینه آنست که آرامیده باشی در کارہا نا گفته اند ہر حالی ہر حادثی که طبع آدمی از آن از دست میرود مضطرب
میگردد صاحب سکینه اوست که در چنین حالات از دست نرود

جوہر در وقار وقار بفتح آرامیدگی و آہستگی و گرانباری ماخوذ از وقر بالفتح بمعنی گرانبار شدن و بکسر او خواندن
نوعی از لفز لیس ست صاحب مجمع السلوک قدس سره میفرمایند وقار آنست که آہسته باشی در کارہا نه آنکه عجلت [شتابی]
کنی که العجلة من الشیطان والتانی من الرحمن و وقار قریب سکینه است
[درنگ و دیر ۱۲]
جوہر در دعا دعا بضم حاجت خواستن از خداوند تعالی ادعیه بفتح اول و سکون دال و کسر
عین و فتح تحتانی جمع و بالفظ رسیدن و رساندن و رفتن مستعمل و بالفظ کردن و گفتن کنایه از وداع شدن
نیز باشد و صاحب مجمع السلوک قدس سره میفرمایند دعا آنست که مسلمان را بدعای خیریت یاد آری
منعما کان او لا حبا فیا کان او لا

جوہر در ثنا ثنا بفتح سخن نیک و ستایش و بالفظ کردن مستعمل و صاحب مجمع السلوک قدس
سره میفرمایند ثنا آنست که ہمه را نیکو گوئے اگرچه کسے جافی باشد

جوہر در حسن خلق شیخ قطب الدین دمشقی قدس سره در رساله مکیه میفرمایند قال ابن المبارک
حسن الخلق بسط الوجه وکف الاذی وبذل الندی فرمود ابن المبارک قدس سره حسن خلق نیست
که کشاده رو بود و از رنجیدن و رنجانیدن دور بود و دادن عطا بود سئل سهل التستری عن حسن الخلق
فقال ادناه الاحتمال وترک المکافات والرحمة للظالم والدعا له پرسیده شد سهل تستری
قدس سره از نیکخوئی پس گفت کمترین نیکخوئی قبول کردن جفاء خلق ست و ترک دادن مکافات است [باداش و جزای بد ۱۲]
و بخشیدن مر ظالم را و دعای خیر کردن مر آن ظالم را و شیخ سعد الدین قدس سره در مجمع السلوک میفرمایند

کہ حسن خلق یعنی نیکخوئی آنست کہ با خلق بکشد و بار خود بر ایشان ننهد و عفو را لازم گیرد بزرگے را پرسیدند کہ حسن خلق از کہ آموختی گفت از قیس بن عاصم کہ روزی در خانہ او نشستہ بودم کنیزکے در صحناب کردہ بریان می آورد از دست وی بر سر پسر قیس بیفتاد و در حال بمرد کنیزک بترسید گفت ہیچ مترس ترا از بہر حق تعالی آزاد کردم و نقل ہست کہ ترکی از خواجہ ابراہیم ادہم قدس سرہ پرسید کہ راہ آبادانی کدام ست اشارت سوی گورستان کردند آن ترک بر سر مبارک ایشان چنان زد کہ خون روان شد کسی گفت کہ ایشان سلطان ابراہیم ادہم اند آن ترک پشیمان گشتہ معذرت کردن گرفت فرمودند معذرت حاجت نیست من برای تو از حق تعالی بہشت خواستم چگونہ روا باشد کہ نصیب من از تو نکوئی بود و نصیب تو از من بدی و خواجہ معروف کرخی قدس سرہ بکنار دجلہ وضو میکردند و مصحف و جامہ خویش آنجا نہادہ عورتی آن مصحف و جامہ برداشت و روان شد خواجہ فرمودند ای خواہر چہ باکے نیست برتو پسرے یا شوہرے ہست کہ مصحف خواند گفت نہ فرمودند مصحف بدہ و جامہ ببر و روزی امام احمد حنبل قدس سرہ وضو میکردند و دستار پیش نہادہ مردی آمد و ستد و روان شد امام فرمودند ای عزیز وہبت لک قل قبلت وحجۃ الاسلام امام محمد غزالی قدس سرہ در کیمیای سعادت میفرمایند کہ خداوند تعالی بر حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ثنا کرد بخلق نیکو و فرمود انک لعلی خلق عظیم و حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند کہ مرا فرستادہ اند تا محاسن اخلاق تمام کنم و فرمودند عظیم ترین چیزے کہ در ترازو نہند خلق نیکوست سکے عرض کرد کہ دین چیست فرمودند خلق نیکو و عرض کردند کہ فاضل ترین اعمال چیست فرمودند خلق نیکو و فرمودند از عقب ہر بدی نیکوئی کن و مخالطت با خلق بخوے نیکو کن و عرض کردند کہ فلان زن بروز روزہ دارد و بشب نماز گذارد لیکن بدخوست ہمسایگان را بزبان مے رنجاند فرمودند جاے او دوزخ ست و فرمودند خوی بد طاعت را ہمچنان تباہ کند کہ سرکہ انگبین را و خلق نیکو گناہ را نیست کند چنانکہ آفتاب یخ را و حضرت فضیل عیاض قدس سرہ میفرمایند کہ صحبت با فاسق نیکوخوی دوست تر دارم کہ با قاری بدخوی و حضرت یحیی معاذ قدس سرہ میفرمایند خوی بد معصیتے ست کہ با آن ہیچ طاعت سود ندارد و خوے نیکو طاعتی ست کہ با آن ہیچ معصیت زیان ندارد

جوہر در تصغیر نفس صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند کہ تصغیر نفس آن ست کہ نفس را ہمہ وقت در کارہای خداوند تعالی خوار دارد و ہر آنچہ ہوای وے باشد نکند

جوہر در توقیر اخوان در مجمع السلوک ست توقیر اخوان آنکہ ہمہ وقت برادران مومن را تعظیم دارد و ہر کس را فاضل و خود را مفضول پندارد

جوہر در تبجیل مشائخ در مجمع السلوک مذکورست کہ بزرگ داشتن مشائخ یعنے آنانکہ بر سجادہ مشیخت ہستند یا ہر کہ در عمر بزرگ باشد ایشان را بزرگ داری و حرمت ایشان بواجبی بجا آری و فرمودۂ ایشان را عدول نکنی روزی حضرت خواجہ شقیق بلخی و حضرت ابو تراب نخشبی بر سلطان العارفین مہمان بودند و طعام پیش آوردند جوانے استادہ خدمت میکرد ہر دو بزرگواران فرمودند بیا با ما طعام بخور جوان گفت من صائمم پس خواجہ ابو تراب فرمودند بخور و ثواب یک ماہ بستان گفت روزہ نتوان کشاد پس خواجہ شقیق فرمودند بخور و ثواب یکسال بستان ہمان جواب بداد شیخ بایزید بسطامی قدس سرہ فرمودند از دوست بدارید کہ راندہ حضرت ست پس مدتی بر نیامد کہ او را بہ دزدی گرفتند و ہر دو دستش جدا کردند

جوہر در ترحم بر صغیر و کبیر در مجمع السلوک مذکورست کہ ترحم بر صغیر و کبیر آنست کہ بخشائے بر خرد و بزرگ یعنے باید کہ لطف و رحمت او بر ہمہ باشد

جوہر در استعظام ما الیہ و استصغار ما منہ مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند کہ استعظام ما الیہ و استصغار ما منہ آنست کہ ہر چہ از تو در حق کسے باشد و بکسے رسد اگرچہ آن شئے عظیم بود تو آنرا حقیر دانی و ہر چہ از دیگرے در حق تو باشد و بر تو رسد تو آنرا عظیم دانسے

جوہر در قناعت قناعت لغتہ راضی شدن باندک چیز و نزد اہل اللہ قناعت آنست کہ قلب ساکن باشد در حال افلاس چنانکہ در توانگرے می باشد و چون در افلاس سکون نشد و رنج رسید آن قناعت نیست بلکہ رنج قلب ست کہ شرارت پیدا میکند و چون افلاس باین وجہ باشد از ان افلاس پناہ باید جست و در حدیث شریف واردست کہ قناعت مال و گنج عظیم است کہ کم نمی شود و صاحب مثنوی معنوی قدس سرہ میفرمایند ؎

بیت	گنج را تو وا نمیدانی ز رنج ہر کسے را کے رسد گنج نہفت در حریصے ہیچکس سلطان نشد		گفت پیغمبر قناعت چیست گنج چون قناعت را پیمبر گنج گفت از قناعت ہیچکس بیجان نشد	

و قدوۃ المحققین صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ قناعت عبارت ست از وقوف نفس بر حد قلت و کفایت و قطع طمع از طلب کثرت و زیادت ہر نفسے کہ بدین صفت متصف شد و بدین خلق متخلق گشت خیر دنیا و آخرت و گنج غنا و فراغت بدو مسلم داشتند و راحت ابدے و عزت سرمدی نصیب او گردانیدند و غنا کہ عبارت ست از عدم احتیاج گو یا کسوتے ست کہ بر قامت قناعت دوختہ چہ احتیاج از صاحب قناعت بجہت قصر طمع از موجود و قطع نظر از معدوم صورت

نه بندد و قناعت مقدمه رضاست هر که قانع شد مستعد نزول حال رضا گشت و قناعت در امور دنیوی پسندیده است نه در امور اخروی و طمع از جناب حق سبحانه و تعالی داشتن منافی صبر و قناعت نیست و در رشحات مذکورست که حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره میفرمودند که قناعت نزد ما آنست که چون کسی نان جو نابیخته یا بدآرزوی نان جو بیخته نکند و آنرا نیز آنقدر خورد که دست و پا جنبید از برای نماز گذاردن و میفرمودند که بر وجهی می باید بود که همیشه میسر شود و در خوردن و پوشیدن قناعت باید کرد بچیزیکه از آن فرومایه تر نباشد و میفرمودند اگر کسی در بیابان افتد مثلاً که در آن نه آب بود نه آبادانی و از هیچ ممر امید طعام نباشد و ویرا برای طعام هیچ دغدغه نشود و در باطن وی نیز هیچ تفرع نبود می توان گفت که این را قناعت بحقیقت حاصل شده است ؎

دلا گر قناعت بدست آوری
در اقلیم راحت کنی سروری

اگر تنگدستی بسختی منال
که پیش خردمند هیچ ست مال

ندارد خردمند از فقر عار
که باشد نبی را ز فقرش افتخار

غنی را زر و سیم آرایش است
ولیکن فقیر اندر آسایش است

غنی گر نباشی مکن اضطراب
که سلطان نخواهد خراج از خراب

قناعت بهر حال اولی تر است
قناعت کند هر که نیک اختر است

ز نور قناعت برافروز جان
اگر داری از نیکبختی نشان

جوهر در مزاح مزاح بکسر خوش طبعی کردن و بضم خوش طبعی۔ صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرمایند که مزاح خلقی شریف ست و گفته اند المزاح فی الکلام کالملح فی الطعام و اکثار آن همگنانرا خصوصاً اهل بدایات را که نفوس ایشان از بقایای جموع و جنوح منسلخ نگشته باشد و حلوب بر دقایق صفات نفس وقوف نیافته بغایت مکروه است و صوفیان را که نفوس ایشان در تحت سیاست علم مقهور شده باشد و بقایای هوا از ان برخاسته روا بود که بجهت ترویح قلب خود یا تالیف قلوب دیگران در وقت خود بقدر حاجت طریق مزاح و مداعبت با اصحاب و با اهل سلوک دارند و آداب صوفیان در مزاح آنست که از جادهٔ صدق انحراف ننمایند و الفاظ موحش بکار ندارند و هر چه بر سبکی عقل دلالت دارد اجتناب واجب دانند و صاحب مجمع السلوک قدس سره میفرمایند که در حالت مزاح از کذب و غیبت و فحش و لغو دور باشند و اکثر اوقات نکنند که اکثر اوقات خود را بهزل دادن کار مردم سبک طبع است و با مرد با هیبت و وقار مزاح نکنند شاید که کینه گیرد و با مرد فرو تر نیز مزاح نکنند شاید که وی دلیر و شوخ گردد۔

جوهر در مزاح حضرت سید المرسلین صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم در مجمع السلوک
است که حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم گاه گاه اگر کسے غمگین بودی وبر او مزاح خوش
کردی وقتی عجوز التماس نمود که فردا حال عجائز چگونه خواهد بود فرمودند عجوز در بهشت نزول نکنند عجوز دل تنگ شد
فرمودند غم مخور که فردا عجائز (پیر زن) را در بهشت جوان گردانند و حضرت انس بن مالک رضی الله تعالے عنه فرمودند
که حضرت سید عالم صلی الله تعالے علیه و آله و اصحابه وسلم با من مزاح کردند و فرمودند یا ذالاذنین —

جوهر بعضے از محققین میفرمایند تجلے که ظهور حق ست بر دیده دل پاک سالک از روی کلیه چهار نوع ست
آثاری و افعالی و صفاتی و ذاتی آثاری آنست که بصورت جسمانیات که عالم شهادت ست از بسائط علوی و
سفلی و مرکبات بهر صورت که حضرت حق تعالی را بیند و در حین رویت جزم داند که حضرت حق تعالے است
آنرا تجلی آثاری خوانند و از جمیع تجلیات آثاری تجلی صوری یعنی در صورت انسانی مشاهده نمودن اتم و اعلی است
و تجلی افعالی آنست که بصفتے از صفات فعلی که صفات ربوبیت اند متجلی شود و اکثر آنست که تجلیات افعالے
بانوار متلونه نماید یعنی حضرت حق تعالی را بصورت نور سبز و نور سرخ و نور زرد و نور سفید بیند و تجلے صفاتے
آنست که حضرت حق تعالی بصفات سبعه ذاتیه که حیوة و علم و قدرت و ارادت و سمع و بصر و کلام ست متجلی
شود و گاه باشد که تجلی صفاتی متمثل بنور سیاه نماید یعنی حضرت حق تعالی را متمثل بصورت نور سیاه بیند و تجلی ذاتے
آنست که سالک در آن تجلی فانی مطلق شود و علم و شعور و ادراک مطلق نماند و تجلیات مذکوره بحسب صفا و
اوقات متجلے علیه متفاوت ست اگر حضرت حق تعالی را مظهر خود بیند تجلے ست کامل فاما اگر خود مظهر حضرت
حق تعالی شود یعنی بیند که خود مظهر حضرت حق تعالی است اتم و اکمل ست زیرا که تحقق در ضمن این زیاده است
و در جمیع مراتب تجلیات مذکوره حضرت حق تعالے را دیدن یا خود مظهر حق تعالی شدن در طریق تصفیه واقع است و
شهود تجلیات و بقا بالله که بحسب حال کاملان و اصل را دست میدهد آنست که بعد از فناے سالک در تجلے
ذاتی ببقاے حضرت حق تعالی باقی گردد و خود را مطلق بے تعین جسمانی و روحانی بیند و علم او که علم کلے
حضرت حق تعالی شده محیط بهمه ذرات کائنات مشاهده نماید و متصف بجمیع صفات الهیت و قیوم و مدبر
عالم باشد و هیچ چیز غیر خود نه بیند و مراد بکمال توحید عیانی اینست

آنکه سبحانی همی گفت آن زمان — این معانی گشته بود او را عیان
هم ازین رو گفت آن بحر صفا — نیست اندر جبه ام غیر خدا
ان انا الحق کشف این معنی نمود — گر بصورت پیش تو دعوی نمود
لیس فی الدارین هر گوینده است — در این معنی چه نیکو سفته است

چون نماند از تو سے با تو اثر	بے گمان یا بے از شیخنے خبر

جوہر تجلے از ذات حق تعالے بر صورت بندہ بحسب استعداد بندہ است از بہر آنکہ ذات حق تعالے منزہ است از الماداد را صورتے معینہ بود تا چون تجلے فرماید باں صورت فرماید و بندہ در حالت تجلی حق تعالے بروی بجز صورت خود در آئینہ حق نہ بیند و حضرت سید عالم ازین معنی فرمودند المومن مرآۃ المومن مومن اول اسم حق تعالی است و مومن ثانی اسم بندہ چون حق تعالے از ذات خود بہ بندہ تجلے فرماید بمثابہ آئینہ برابر شخصے تا چنانچہ صورت آن شخص بود از خوبی و زشتی در آئینہ نمودہ شد یعنے چون انسان کامل شد آن حصہ کہ ویراست کہ از وجود مطلق بروے متجلے گردد آن حصہ عین ثابتہ ویست پس صورت عین ثابتہ خود دیدہ باشد نہ حق را کہ حق از صورت معینہ محدودہ محصورہ متعالیست و بندہ مقید بصورت معینہ چگونہ حق را تواند دید

جوہر بدانکہ ذات حضرت حق تعالے باعتبار تجلے و ظہور او سبحانہ در ہمہ مظاہر ہمہ اشیاست و تمامت اشیا بحق تعالے موجود اند و بدون او سبحانہ معدوم و انسان کہ ذات حق تعالے تجلے و ظہور بصورت اشیاء نمودہ است اضافت وجود بر ایشان کردہ می شود و ہرگاہ اسقاط این اضافت نماینہ ہر آئینہ اشیا فی حد ذاتہا معدوم باشند و غیر حق تعالے ہیچ نباشد انیست معنی التوحید اسقاط الاضافات یعنے توحید انست کہ اسقاط اضافت صفت وجود و ہستے بغیر نماید

جوہر مناسبت میان حق و بندہ آنست کہ حق تعالے متجلےست بان اعتبار کہ وجودے مطلق است و تقید باسم و رسم نیست و بندہ از رق قیود شخصیہ مطلق و معرا گشتہ و از عبودیت اسمار جبرو ثیہ مخلص و منزہ شدہ چرا کہ بندہ اللہ تعالی است بلکہ بکلی وے فانے شدہ افعال در افعال حق و صفات در صفات حق و از بندہ۔ آنکہ بان متمیز ست از حق کہ آن وجود شخصے ویست نماندہ پس چون مناسبت میان عبد و رب حاصل شد تجلے متواصل شد بدین صفت کہ بندہ جز خود را در آئینہ حق نہ بیند

جوہر بدانکہ ممکن نیست کہ حضرت حق تعالے را چنانچہ حق ست ببیند بجہت آنکہ تا مناسبت تمام میان بندہ و حق حاصل نشود رویت محال ست و اگرچہ بندہ از قیود نفس بریاضت خلاص یافتہ و متخلق باخلاق اللہ گشتہ مناسبت حاصل کردہ اما انچہ بندہ بان متعین گشتہ از وجود شخصے ہنوز باقی ست پس مناسبت تمام او را حاصل نشدہ پس رویت ممکن نباشد در چنین حال بندہ را لحقیقت کہ صورت خود چنانچہ خود ست نہ بیند الا در حق بر مثال آئینہ در عالم کہ چون در مقابل شخص آید شخص صورت خود در ان بیند و آئینہ را در ان نہ بیند و حال آنکہ میداند کہ صورت خود ندید الا در آئینہ

جوہر بدانکه آئینه مثالے ست مر تجلی را درین عالم دردی دیده نمیشود جز صورت خود در جرم آئینه خود نمی تواند دید سبحانه الله تعالی ظاهر کرد آئینه را تا مثالی باشد اهل عالم را مر تجلی ذاتے حق بر حق تا چون نظر کنند در آئینه جز صورت خود نه بینند پس بدانند که ذات الٰهی نتواند دید الا وقتے که تجلے اسمائی فرماید از ورای حجاب نوری۔ آدمی صورت خود در آئینه مے بیند و میداند بیقین که صورت ویست در آئینه از آنجهت که صورت خود را می شناسد و از انجهت که در آئینه کوچک صورت خود را کوچک می یابد و در آئینه بزرگ صورت خود را بزرگتر از ان می یابد که هست و میگوید که این صورت من نیست و میداند که در اندرون آئینه هیچ صورتی نیست میداند که میان وے و آئینه نیز صورتے نیست پس بیقین مے تواند گفت که خود در آئینه دیدم چراکه اگر از وی چگونگی آن پرسند نتواند گفت و بیقین میداند که صورت خود را دیده پس بنابر تردد هم منفے بود و ثبت هم موجود بود و هم معدوم هم معلوم و هم مجهول۔ حق تعالے این آئینه را برای بندگان ضرب المثلے ساخت و پیدا کرد تا بنده بدانند بیقین که چون از ادراک حقیقت مثل این صورتے که هم ازین عالم مخلوق ست عاجز و متحیر میگردد و ادراک یقینے که سبب اطمینان او بود حاصل نمیشود بطریق اولے که از ادراک حقیقت رب حق تعالی که خالق ست و با هیچ چیز تشابه ندارد عاجز تر و نادان تر و متحیر تر باشد

جوہر در فیض اقدس و فیض مقدس شیخ نور الدین عبد الرحمٰن جامی قدس سره در لوائح میفرمایند که حضرت حق سبحانه و تعالی را دو تجلی ست یکی تجلی عینی علمی که صوفیه تعبیر از ان بفیض اقدس کرده اند و آن عبارت از ظهور حق ست سبحانه ازلاً در حضرت علم بر خود بصور اعیان و قابلیات و استعدادات ایشان و دوم تجلے شهودی وجودی که معبر مے شود بفیض مقدس و آن عبارت است از ظهور وجود حق سبحانه و تعالی منصبغ باحکام و آثار اعیان و این تجلے ثانی مترتب بر تجلی اول ست و مظهر ست مر کمالاتے را که بتجلے اول در قابلیات و استعدادات اعیان اندراج یافته ــ

جوہر قدوة الکاشفین شیخ محمد بن یحیی بن علی الجیلانی قدس سره در شرح گلشن راز میفرمایند که توحید شهودی عیانی وجدانی ذوقی را سه مرتبه است اول آنکه حضرت حق سبحانه و تعالے بتجلے افعال بر سالک متجلے شود و سالک صاحب تجلی جمیع افعال اشیا را در افعال حق تعالی فانی یابد و در هیچ مرتبه و هیچ شے مر غیر حق تعالی فاعل نه بیند و غیر حق تعالی را موثر نشناسد و در اصطلاح این طائفه این مقام را محو خوانند دوم آنکه حضرت حق تعالی بتجلی صفاتی بر سالک متجلے شود و آن سالک جمیع صفات اشیا را در صفات حق تعالی یابد و صفات اشیا را صفات حق مے بیند و اند و غیر حق تعالے مطلقاً هیچ صفت نه بیند

بینند و دانند و خود را هم اشیا را مظهر و مجلای صفات الهی شناسد و صفات او را در خود ظاهر بیند و در اصطلاح محققان این را
مقام طمس (اندراس شدن ۱۲) گویند و مرتبه سوم آنست که حضرت حق سبحانه و تعالی بر تجلی ذاتی بر وی متجلی شود و سالک
جمیع ذوات اشیا را در پرتو نور تجلی ذات احدیت فانی یابد و تعینات عدمی وجود را لقبا در توحید ذاتی مرتفع
شود، هیچ شئے را غیر حق تعالی نه بیند و نداند و وجود ذوات اشیا را وجود حق تعالی شناسد و باصطلاح این
طائفه محو عبارت ازین فناست و صاحب این مقام جمیع ذوات و صفات و افعال اشیا را مضمحل و متلاشی
در اشعهٔ انوار ذات و صفات و افعال حق تعالی می یابد —

جوهر ذات حق تعالی را باعتبار تنزل و ظهور در مرتبه علم و علین صفت اعتبار کلی لازم ست که صفات
سبعه ذاتیه اند که حیوة و علم و قدرت و ارادت و سمع و بصر و کلام ست و اشتمال هر تجلی بر جمیع تجلیات را در
اصطلاح سر التجلیات میگویند و در تحت هر تجلی از تجلیات نامتناهی وجه الهی بنابر اشتمال او بر تمامت تجلیات
هزاران بحر علم و معرفت و اسرار از علم راز و غیب نهفته و مخفی است۔ ذات حق سبحانه و تعالی را صفات
نامتناهیه اند و ذات را باعتبار هر صفت و نسبت ظهور و تجلی خاص ست پس هر آئینه تجلیات حضرت
حق تعالی غیر متناهی باشد۔

جوهر شطحیات بالفتح و حاء مهمله مکسور و یاء تحتانی مشدد باصطلاح صوفیه کلماتیکه بوقت مستی و ذوق
بے اختیار از بعض اهل الله صادر میشوند چنانکه از حضرت منصور قدس سره انا الحق. از حضرت سید الطائفه
ابو القاسم شیخ جنید بغدادی قدس سره لیس فی جبتی سوا الله و از حضرت سلطان العارفین شیخ
بایزید بسطامی قدس سره سبحانی ما اعظم شانی مشائخان این کلمات را نه رد کنند و نه قبول۔

جوهر تجلی ظهوری بر دو نوع است عام و خاص عام را تجلی رحمانی نامند که افاضه وجود و جمیع
ما یتبعه من الکمالات بر تمامت موجودات فرموده در این تجلی همه موجودات مساوی اند ما تری
فی خلق الرحمن من تفاوت۔ و رحمتی وسعت کل شیء و این رحمت را رحمت امتنانی خوانند
چه بمحض منت و عنایت بے سابقه عمل بر همه اشیا افاضه این رحمت فرموده و فضل عبارت ازین تجلی ست
بر دو عالم که عبارت از غیب و شهادت و دنیا و عقبی است بدین تجلی بانوار وجود روشن ساخته است

این بود مر ذوات را شامل	ناقص اند وے برابر کامل
کافر و گبر و مومن و ایمان	همه را اندرو مساوی دان

خاص را تجلی رحیمی گویند که فیضان کمالات معنویه بر دوستان و صدیقان و ارباب قلوب از دست شغل و معرفت
و توحید و رضا و تسلیم و توکل و متابعت اوامر و اجتناب از نواهی و ازین تجلی تعبیر بفیض نموده

در این تجلی کافر از مومن و عاصی از مطیع و ناقص از کامل ممتاز گشته اند۔ شرح گلشن راز۔

جوہر عارف چون تجلی اسم القہار بیند در پناہ تجلے اسم الحفیظ بگریزد ولیکن داند کہ جناب حق سبحانہ وتعالیٰ درین صورت متجلی ست باید کہ دلیری نکند نقل ست کہ مریدے بموجب فرمودہ شیخ خود در کوہستان عزلت داشت ماری پیش وی رسید خواست کہ دیرا بگیرد مارا درا بگزید این خبر بشیخ خود رسانند جمعی آمدند درا نزد یاب شیخ بردند شیخ فرمود کہ مار را چرا گرفتی گفت شما فرمودہ بودید کہ غیر حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ نیست پس آن مار را غیر حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ ندیدم ازینجہت دلیری کردم دویرا بگرفتم شیخ فرمود ہر گاہ کہ خداوند تعالیٰ را بلباس قہر بینی بگریز و نزدیک او مرو دالا چنین کند پس دعا کرد و باد بروے دمید او شفا یافت پس فرمود بعد ازین گستاخی مکن تا وقتیکہ او را نیک بشناسی۔

جوہر تجلی و ظہور حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ جیالے ہے باشد جلالی یا شد تجلی جمالی آنست کہ مستلزم لطف و رحمت و قرب باشد جلالے آنکہ موجب قہر و غضب و بعد باشد و بحقیقت ہر جمالے مستلزم جلالی ست و در پس پردہ ہر جلالے نیز جمالے ست زیراکہ جلالی احتجاب حق ست بحجاب عزت و کبریائی از عباد تا ہیچکس او را بالحقیقت و ہویت چنانچہ ہست نشناسد و جمال تجلی حق ست بوجہ و حقیقت خود از برای ذات خود پس جمال مطلق را جلالے باشد و آن قہاریت حق است مر جمیع اشیا را بافنا در تجلی وجہ مطلق و این مرتبہ علو جمال است و این جمال را دنوی ہست کہ بآن اشیا نزدیک میگردد و آن دنو جمال مطلق است بصورت جمیع اشیا و این دنو جمال را نیز جلالے ست و آن احتجاب جمال مطلق است بر تعینات اکوان۔ شرح گلشن راز

جوہر روی مہ رویان بمناسبت نور و لطف و رحمت با تجلی جمالی مشابہت داشتہ باشد و زلف بتان شوخ دلربا را بمناسبت ہر ظلمات و پریشانی و حجاب با تجلی جلالی نسبت تمام بود باشد در دے و زلف محبوبان مثالی و نمودار تجلی جمالی و جلالی باشد۔ شرح گلشن راز۔

جوہر اہل اللہ میفرمایند کہ تجلے ذاتے در دنیا حاصل نیست موطن آن دار آخرت است اگر کسے بتجلی ہمت خود را بحصول تجلی گمارد در تمام اوقات میسر نیاید الا در بعضے زمان بلکہ در آن و بعضے قائل اند کہ تا یکپاس دو پاس و زیادہ ازان سے تواند این بحال می ماند در دار دنیا۔

جوہر تجلے عبارت ست از ظہور ذات و صفات الوہیت و روح را نیز تجلی باشد و بسیار سالکان درین مقام مغرور شدہ اند و پنداشتند کہ تجلے حق یافتند اگر شیخ کامل صاحب تصرف نباشد ازین ورطہ خلاص دشوار بود چون آئینہ دل از صفات بشریہ و زنگار طبیعت صافی شود بعضے صفات روحانی

بر دل تجلی کند و آن از غلبات انوار روحانیت بود که روح بجملگی از صفات بشری بیرون آمده باشد و گاه
بود که روح بجملگی صفات خویش در تجلی آید و این از محو آثار کل صفات بشریت بود و گاه بود که ذات روح که
خلیفه حق است در تجلی آید و بخلافت خود دعوی انا الحق کند و فرق در تجلی روحانی و ربانی آنست که تجلی
روحانی وسمت حدوث دارد آنرا قوت افنا نباشد اگرچه در وقت ظهور ازاله صفات بشریت کند اما فنا
نتواند کرد چون تجلی در حجاب شود در حال صفت بشریت پیدا گردد اما در تجلی حضرت حق سبحانه و تعالی
ازین آفات ایمن باشد دیگر آنکه از تجلی روحانی آرام دل پدید آید و از شک و ریب خلاص نیابد ذوق معرفت تمام پدید
تجلی حضرت حق سبحانه و تعالی بخلاف این باشد و دیگر آنکه از تجلی روحانی غرور و پندار پدید آید و عجب و هستی بیفزاید
و در طلب نقصان شود و خوف و نیاز کم شود و از تجلی حضرت حق سبحانه و تعالی این جمله برخیزد و هستی به نیستی
بدل شود و در طلب بیفزاید و تشنگی زیاده گردد و خوف و نیاز بیفزاید۔ و انسان آئینه ذات و صفات حق سبحانه
و تعالی ست چون آئینه صافی گشته بهر صفت که حضرت خداوند تعالی خواهد تجلی کند اگر بصفت حیات
متجلی شود چنان بود که خضر و الیاس را حیات باقی بود و اگر بصفت کلام متجلی شود چنان بود که موسی را
بود و اگر بصفت رزاقی تجلی بود چنان باشد که مریم را بود و چون بصفت خلاقی تجلی کند چنان
باشد که عیسی را بود و اگر بصفت اماتة تجلی کند چنان بود که مرید خواجه ابوتراب نخشبی را بود در حالی که
نظر خواجه بایزید قدس سره بروی افتاد نعره زد جان بداد چنین کس همت بر هر که گمارد هلاکش کند و دیگر
صفات همچنین میدان و فرق بغایت دقیق ست میان مشاهده و مکاشفه و تجلی و استتار میان
این طائفه متعارف است انیست خلاصه کلام شیخ شرف الدین احمد یحیی آنچه در مکتوب خود نوشته۔

جوهر وصول بحضرت خداوند نه از قبیل وصول جسم ست بجسم یا عرض ست بعرض یا جوهر ست بجوهر
یا علم است بمعلوم یا عقل ست بمعقول یا شئے است بشئے تعالی الله عن ذلک علوا کبیرا۔

جوهر هر که بطریق تصفیه کما ینبغی استغال نماید و دل او که بحقیقت برزخ جامع وجوب
امکان ست بسبب ذکر و توجه کلی بمبدا و رفع موانع بنور قدس منور گشته صفائی تام حاصل کند هر چه هست درو نمایان
و صور جمیع اشیا از مادیات و مجردات در آن دل مکشوف گردد و بواسطه صفائی و مناسبت که بعالم معانی
حاصل کرده مجردات که در عالم جسمانی صور حسیه ندارند متشکل باشکال محسوسات گشته بر وظاهر شوند بمناسبتی
که بمیان او و صورت ایشان بوده و گاه در عالم مثال ملتبس بلباس مظاهر حسنه بر وظاهر شود و این را
در اصطلاح تانیس خوانند که عبارت از تجلی حق ست بصور مظاهر حسنه و این ابتدای تجلیات القلوب ست شرح گلشن راز

جوهر سالکان که بمراتب تجلیات افعالی میرسند بسبب آن احوال که در آن دم برایشان غالب است

حق تعالے را در عالم برزخ مثالے ممثل بصور مظاہر محسوسہ از انسان وغیرہ مشاہدہ می نمایند واین را تجلیات افعالے سے نامند زیرا کہ حق بصور اشیا ظاہر شدہ ودر اصطلاح صوفیہ تانیس نامند۔

جوہر بدانکہ بذوق ووجدان باین مقام رسیدی کہ تجلے ذاتی ترا حاصل شد بجائے رسیدی کہ غایت سیر سائران ونہایت سلوک سالکان است واعلی ازین مقام مخلوق را ممکن نیست پس طلب زیادہ مدار ونفس را در طلب رنجہ مکن ومپندار کہ بشر را مقامے عالے تر ازین دست دہد کہ بالای این عدم محض است سوال چون گفتی کہ درین وصول ورویت جز عین ثابتہ خود ندیدہ چگونہ درروی عین وی حق نباشد جواب گویم کہ دیدن بندہ عین خود را وظاہر شدن صورت عین وی بر روے عین بدان حق ورسیدن بحق است از بہر آنکہ اعیان ثابتہ شیون وصفات واسمار حق اند پس مطلقا مغائر حق نباشند واسمار وصفات من وجہ عین حق اند ومن وجہ غیر حق پس چون سالک مشاہد عین خود گرد مشاہد حق گشتہ

جوہر بدانکہ لابد ست مرید مبتدی را از شیخ کامل کہ اقتدا کند بشیخ قولاً وفعلاً زیرا کہ شیخ ہمراہ است مرید مبتدی را در راہ سلوک چہ معلوم ست راہے راکہ ندیدہ باشد بے راہبر رفتن دشوار ست وراہبر کسے بود کہ راہ را دیدہ باشد وکار درویشی وشیخی را محک ومعیار ست وآن قرآن مجید واحادیث واجماع امۃ مسلمہ است پس ہر چیزیکہ از شان شیخی موافق معیار باشد آن صحیح ست یعنے اگر قول وفعل شیخ موافق کتاب وسنت واجماع ست صحیح شیخ قوام الدین فرمود ای درویش محک ومعیار این کار کتاب وسنت وسیر سلف کہ اہل اقتدا بودند نہ اجازات مجرد ومقام تبرک کہ فلان فرزند درویش ست در جای آبا واجداد خود نشستہ وچیزے کہ از شان شیخی مخالف معیار ست آن فاسد وباطل یعنی اگر قول و فعل شیخ مخالف کتاب وسنت واجماع بود ہیچ نباشد آن شیخ لائق شیخی ومقتدائی نبود ہر کہ بدو اقتدا کند بمقصود نرسد قال اللہ تعالی یا ایہا الذین امنوا اتقوا اللہ وابتغوا الیہ الوسیلۃ ای مومنان از خدا بترسید واز عذاب او پرہیز کنید وبجوئید سوی خدا تعالی وسیلہ ووسیلہ بسوی او پناہ گرفتن بہ بندگان خاص است وتقرب سوی مشائخ عظام وفقرار کرام است وقال علیہ السلام اصحابی کالنجوم بایہم اقتدیتم اہتدیتم یاران من ہمچو ستارگان اند بہر کدام کہ اقتدا کنید شما راہ بیابید یعنے کلام خدا ورسول خدا اشارت باین میکند کہ طالب را اقتدا بشیخی کامل باید در صحبتش حالتی پیدا شود کہ دل از دنیا سرد شود و محبت حق تعالے ورسول او ودوستان او واعمال صالحہ وتوفیق حسنات واجتناب وبیزاری از سیئات در دل پیدا شود ودر صحبتش دوام حضور حاصل گردد واز یاد آلہے اطمینان وجمعیت میسر شود ۔ صاحب مثنوی معنوی

قدس سره میفرمایند ؎

رو بجو یار خدای را تو زود	چون چنین کردی خدا یار تو بود
گفت پیغمبر که یزدان مجید	از پی ہر درد درمان آفرید
چون ترا آن چشم باطن بین نبود	گنج می پندار اندر ہر وجود
چون که گنجی ہست در عالم مرنج	ہیچ ویران را مدان خالی ز گنج
گر سفر داری بدین نیت برو	ور حضر باشد ازین غافل مشو
در بدر میگرد و می رو کو بکو	جستجو کن جستجو کن جستجو
قصد ہر درویش میکن بی گزاف	چون نشان یابی بجد میکن طواف

جواہر حضرت شیخ فانی فی اللہ و باقی باللہ شاہ کلیم اللہ قدسنا اللہ تعالی بسره العزیز در کشکول
میفرمایند که بحکم من لیس له شیخ فشیخه الشیطان بر ہر صاحب دل متحتم ست که طلب شیخ نماید و اینجا
این مشکل نماید که چون مبتدی ست امتیاز مصلح از مفسد نتواند کرد و ولی را از غیر وی جدا نتواند نمود پس
بقیاس مصلحان مفسدان را نیز مصلح داند یا عکس و درین ہر دو شق غلط کرده باشد حضرت شیخ
شرف الدین یحیی منیری قدس سره در حل این مشکل میفرمایند که عادت جناب الٰہی و سنت حضرت خداوندی
برین جاریست که ہیچ عصر را از مشائخ و زہاد و عباد و اوتاد و اخیار و نجبا و نقبا و ابدال و اقطاب و غوث و
سائر اہل اللہ از اہالی خدمات و غیرہم من العاشقین والمعشوقین خالی نداشته و ندارد و نخواہد داشت
پس لا بد ست مر طالب صادق را که بخدمت مشائخی که بر جاده این طریقه میروند و باین سیرت معروف اند
مراودت نماید و مرات و کرات مجلس ایشان را دریابد و در ہر بار متفحص دل خود شود اگر ببیند که از ہجوم
وسواس ہواجس و انواع خطرات که حاوی دل آلوده فی الجمله رہائی بدست می آید صحبت آنرا که این دولت
از در او می آید لازم گیرد که قلت صحبت نتیجه این نعمت ست اگر مستمر گردد امید بیشتر ست و اگر ہیچ تفاوتی
در ہیچ حالتی نیابد بداند که نصیب من پیش این شیخ نیست و وای خود و از دیگر طلب نماید بی آنکه انکاری
در باطن پیدا آرد و میفرمایند که جناب فیضمآب مرشد الکونین غوث الثقلین محبوب سبحانی شیخ محی الدین
ابو محمد سید عبد القادر جیلانی رضی اللہ تعالی عنه و ارضاه فرموده اند که ہر که قیام نماید در نصف لیل و دو رکعت
بخواند و سجده کند و الحاح نماید و استغاثه کند بجناب خداوند تعالی و این دعا بخواند یا رب دلنی علی
عبد من عبادک المقربین یدلنی علیک و یعلمنی طریق الوصول الیک جناب خداوند تعالی
فتح کند بر وی باب وصول را و دلالت فرماید بر وی از اولیای خود که دلالت کند و ارشاد نماید

بحضرت باعظمت حق سبحانہ وتعالیٰ واین مجرب شدہ است مرات وکرات۔

جوہر فرمودہ حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالےٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم الرفیق ثم الطریق صاحب مثنوی معنوی قدس سرہ

یار باید راہ را تنہا مرو	از سر خود اندرین صحرا مرو
ہرکہ او بے مرشدے در راہ شد	او ز غولان گمرہ و در چاہ شد
گر نباشد سایۂ پیر ای فضول	پس ترا سرگشتہ دارد بانگ غول

حضرت امام اعظم نعمان بن ثابت کوفی باآنکہ وفور علم وعقل از ہمہ داشت ومجتہد وصاحب مذہب شریعت بود بجہت صحبت وشرط ادب طریقت کہ واجب است بیعت بحضرت امام جعفر صادق کرد وخرقہ اجازت ازو پوشید وتلقین ذکر وفکر ازو گرفت ونیز خرقہ اجازت تبرکا از حضرت فضیل عیاض پوشید وذکر ازو گرفت وحضرت امام شافعی کہ مجتہد وا تا دوقت بود ارادت بحضرت ہبیرۃ البصرے آورد وبیعت باو کرد وخرقہ اجازت ازوی پوشید وحضرت امام احمد حنبل بیعت بہ بشر حافی کردند وازو خرقہ پوشید وحضرت امام محمد ارادت بحضرت داؤد طائی آورد وبیعت وخرقۂ اجازت ازو پوشید و حضرت امام ابویوسف بحضرت حاتم اصم بیعت کرد ومرید شد وحاتم مرید شقیق بود ابوعلے کنیت او است

جوہر شیخ ابوالنجیب رحمۃ اللہ فرمودہ کہ طالب آنرا باید کہ ارادت وبیعت شیخ زندہ کند کہ ازو پند ونصیحت پذیرد وخرقہ اجازت بعد ازیافت حق پوشاند وشیخی کہ نقل کردہ است باو بیعت وارادت باتفاق شیوخ سلف روانیست کہ راہ منفعت ظاہر بروبستہ شد۔ بعضے مشائخ کہ مرید میگیرند در وقت مرید کردن مرید را میگویند کہ تو مرید فلان مشائخ شدی از دست من این غلط ست باید کہ اول نام پیر حاضر کہ بدو بیعت کردہ است بگوید بعد آن نام پیر غائب بزبان آرد۔

جوہر بعضے از شرائط شیخ ست کہ کریم ورحیم باشد برعامہ مریدان وعامہ خلق وصبور باشد از بلاہا وجفاہا وحلیم باشد بر مریدان وعامہ مومنان وغیر فظ وکظ وقاس یعنی درشت وکم فہم و سخت دل نباشد وطواف اسواق وجامع دنیا ومحب زینت وطالب جاہ وصیت نبود وطالب اتباع یعنی مریدان ومعتقدان ومغلوب الحال و شطاح نباشد

جوہر طریق بیعت از بعضے چنین منقول ست کہ اول فاتحہ بارواح مقدسہ مشائخ کرام الطریقہ بخواند بعدہ استغفر اللہ ربی من کل ذنب واتوب الیہ بخواند بعدہ لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ واشہد ان محمدا عبدہ ورسولہ بعد ازان بگوید بیعت کردم از پیغامبر علیہ السلام

بواسطۂ حضرات علیہ طریقہ فلان برانیکہ آنچہ حق سبحانہ فرمودہ است بجا خواہم آورد

جوہر بدانکہ اتفاق ارباب طریقت است کہ غیر مجاذیب باقی اصناف اولیاء اللہ تعالےٰ را بی ارشاد صاحب کمالیکہ مرشدی باشد وصول بمقصد حقیقی کہ مقام ولایت است میسر نیست

جوہر بدانکہ نزد ارباب طریقت مجذوب مجرد صالح نیست برای تربیت و شیخیت اگرچہ از واصلان است لیکن راہ بسوی حضرت حق سبحانہ وتعالی بریاضت نیافتہ وبردقایق سیر وسلوک وحقائق مقامات ومنازل وقوف نیافتہ ومذموم ومحمود را نشناختہ ومجذوب مجرد را مجذوب ابتر نیز گویند وہمچنین سالک مجرد کہ ہنوز از مضیق مجاہدہ بفضاے مشاہدہ نرسیدہ لائق شیخی ومقتدائی نبود وسالک مجرد را سالک ابتر ہم خوانند اما مجذوب سالک وسالک مجذوب شایان شیخی ومقتدائی باشند لیکن مجذوب سالک از سالک مجذوب اعلیٰ باشد ومجذوب سالک آنکہ اول بقوت امداد جذبات بساط مقامات را طی کردہ بعالم کشف رسید بعد ازان منازل ومراحل طریق را بقدم سلوک باز دید وسالک مجذوب آنکہ اول جملہ مہالک صفات نفسانی را بقدم سلوک در نوشتہ آنگاہ بامداد جذبات جناب الٰہی بعالم کشف ویقین رسیدہ۔ اگر بود فنا بالکل مسلوب العقل باشد ودران سکر وبیخودی بماند وآن طائفہ را مجذوب مطلق نامند وایشان معاف ومرخان حق اند قلم تکلیف بر ایشان نیست ایشان مجانین اند وانکار این جماعت نمیتوان کرد واقتدا ہم بدیشان نمی توان نمود محققان صوفیہ این طائفہ را کامل نمی نامند چہ ایشان در مقام سکر وفنا وجمع اند ومرتبہ کمال بقا بعد الفنا وصحو بعد المحو وجمع الجمع است وسالکان مقام جمع واستہلاک پردہ دران شرع اند لہٰذا سید الطائفہ جنید فرماید کہ الجمع بلا التفرقۃ زندقۃ وجمع الجمع توحید مرتبہ جمع نسبت باہشیاران زندقہ است والامستان جام فنا را خبر از خود نیست شرح گلشن راز

جوہر در معرفت سالک مجذوب ومجذوب سالک وسالک ابتر ومجذوب ابتر صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرماید کہ سالک مجذوب آنست کہ اول جملہ مفاوز ومہالک صفات نفسانی را در قدم سلوک در نوشتہ بود آنگاہ بامداد جذبات الٰہی از مدارج قلبی بر معارج روحی در گذشتہ وبعالم کشف ویقین رسیدہ وبمشاہدہ ومعاینہ پیوستہ ومجذوب سالک آنست کہ اول بقوت امداد جذبات بساط مقامات را طے کردہ بود وبعالم کشف وعیان رسیدہ بعد ازان منازل ومراحل طریق را بقدم سلوک باز دیدہ وحقیقت حال را در صورت علم باز یافتہ مرتبہ شیخی ومقتدائی این دو کس را مسلم است وسالک ابتر آنکہ ہنوز از مضیق مجاہدات بفضاء مشاہدات نرسیدہ بود ومجذوب ابتر آنکہ ہنوز بردقائق سیر وسلوک وحقائق مقامات ومنازل وقوف نیافتہ باشد ہیچ یک استحقاق منصب شیخوخت ندارند وولایت تصرف در مرید وتربیت بر قانون طریقت بدیشان مفوض نگشتہ ومرید معنی

(حاشیہ: جمع مفازہ جای بےآب ومنازل ۱۲)

محب سالک مجذوب ست و مراد بمعنے محبوب مجذوب سالک است

جوہر صاحب فوائد الفواد قدس سرہ میفرمایند کہ بندہ با چندیار بزرگ بیعتے تجدید کرد حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالے بسرکتہم ملائم این حال حکایت فرمودند کہ چون جناب مستطاب سرور عالم صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم عزیمت مکہ کردند پیش فتح حضرت امیر المومنین عثمان رضے اللہ تعالے عنہ را برسالت بر مکیان فرستادند درین میان از جای حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم را خبر رسانیدند کہ حضرت امیر المومنین عثمان را کشتند حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم چون آن شنیدند صحابہ را طلبید ند وفرمودند بیعتے مکنید تا بمکیان حرب کنیم یاران بیعت کردند آنزمان جناب سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم در شجرہ درختے تکیہ کردہ بودند آن بیعت را بیعۃ الرضوان گویند درین میان صحابی کہ ایشان را

بیخ درخت از بالائے زمین تا مخل روئیدن شاخہا ۱۲

ابن الاکوع گویند بیامدند و بیعت کردند جناب سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند کہ تو پیش ازین بیعت نکردہ التماس نمودند کہ کردہ ام این ساعت باز تجدید بیعت میکنم جناب سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ایشانرا دست بیعت دادند بعد ازان حضرت سلطان المشائخ فرمودند کہ این تجدید بیعت ازینجاست بعد ازان فرمودند اگر مریدی خواہد تا تجدید بیعت کند و شیخ حاضر نباشد جامہ شیخ پیش نہد و بآن جامہ بیعت کند درین میان فرمودند کہ عجب ندارم کہ حضرت شیخ الاسلام فریدالدین قدس سرہ بارہا ہمچنین کردہ باشند و من ہم چنین مے کنم

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت شیخ الاسلام خواجہ فرید الحق والدین را قدسنا اللہ تعالے ببرکتہم پسرے بود از ہمہ پسران مہتر او برفت و در پایان گور حضرت خواجہ قطب الحق والدین قدسنا اللہ تعالیٰ ببرکتہم مخلوق شد این خبر بحضرت شیخ فرید الحق والدین رسید فرمودند کہ خواجہ قطب الدین خواجہ ما و مخدوم ماست اما این بیعت درست نباشد بیعت و ارادت آنست کہ دست شیخے بگیرند —

جوہر نفس پلید حرکات و تلونات انواع دارد گاہ بگوید کہ آنوقت دیگر بودہ است کہ مرشدان بودند اکنون مرشدان نماندند گاہ بگوید آخرالزمان پدید آمدہ است فیض منقطع شدہ فتح باب نشود یا نشود اصلا ملتفت مشو

جوہر در فضیلت شیخ صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ بعد از درجہ نبوت ہیچ درجہ فاضلتر از درجہ نیابت نبوت نیست در دعوت خلق با حق تعالے بر طریق متابعت رسول اللہ تعالیٰ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم و مراد از شیخی این نیابت است

جوہر در آداب مرید با شیخ صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ مرید را مراعات آداب

صحبت شیخ از لوازم و اہم آداب ست پس ہرگاہ کہ مرید در صحبت شیخ مودب بود منظور نظر رحمت حضرت
آلہی گردد و قبول شیخ او را علامتی صحیح و دلیلے صریح گردد بر قبول حق تعالی و قبول رسول اللہ صلی اللہ
تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم و قبول جملہ مشائخ کہ متوسط باشند میان شیخ و رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ
وسلم چہ شیخ در دعوت خلق با طریق متابعت رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بمثابہ نائب ست
رسول اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم را کہ الشیخ فی قومہ کالنبی فی امتہ آداب اول اعتقاد تفرد
شیخ ست بہ تربیت و ارشاد و تادیب و تہذیب مریدان و واسطہ نفوذ اقوال و رابطہ سرایت احوال
شیخ در مرید محبت ست ہرچند محبت کامل تر استعداد مرید صورت تربیت شیخ را قابل تر دوم ثبات
عزیمت ست بر ملازمت صحبت شیخ باید کہ با خود تصور و مقرر چنان دارد کہ فتح الباب من از ملازمت صحبت
و خدمت شیخ تواند بود سوم تسلیم تصرفات شیخ ست باید کہ طریق تنفیذ تصرفات او در نفس و مال خود
(روان کردن فرمان و نامہ ۱۲)
کشودہ دارد و ہرچہ فرماید مسلم و راضی بود چہارم ترک اعتراض ست باید کہ ہیچ وجہ ظاہر او باطنا در خود
مجال اعتراض بر تصرفات شیخ ندہد و ہرگاہ کہ بر وے چیزے از احوال شیخ مشکل آید قصہ موسے و خضر
یاد کند کہ موسے با وجود نبوت و وفور علم بر بعضے از تصاریف او انکار نمود و بعد از کشف اسرار آن از
انکار با قرار باز گشت پس ہرچہ علم او بدان رہ نبرد از تصرفات شیخ حوالہ با قصور فہم و قلت علم خود کند
پنجم سلب اختیار است باید کہ در ہیچ امری از امور دینی و دنیوی کلی و جزوی بی مراجعت با ارادت شیخ و
اختیار او شروع ننماید ششم مراعات خطرات شیخ ست باید کہ ہر حرکت کہ خاطر شیخ آنرا کارہ بود بران
اقدام ننماید چہ خطرات ضمیر مشائخ بکراہت و رضا در نفوس مریدان اثری تمام دارد ہفتم رجوع نمودن ست
با علم شیخ در کشف وقائع باید کہ در کشف واقعات اگر در خواب بود یا در بیداری با علم شیخ رجوع نماید
ہشتم اصغاء سمع است با کلام شیخ باید کہ پیوستہ منتظر و مترصد بود کہ بر لفظ شیخ چہ میرود و زبان
او را واسطہ کلام حق داند و یقین شناسد کہ او بحق گویاست نہ بہوا نہم غض صوت است باید کہ در صحبت
(فرو داشتن آواز ۱۲)
شیخ آواز بلند نکند دہم باید کہ با شیخ طریق مباسطت نسپرد و نہ للقبول و نہ للفعل یازدہم معرفت اوقات کلام ست
بطریق استعجال و ہجوم بر مکالمت با او اقدام ننماید دوازدہم محافظت حد و مرتبہ خود ست سیزدہم کتمان
اسرار شیخ ست باید کہ ہر حال کہ آنرا شیخ پنہان دارد از کرامات و واقعات و غیر آن و مریدان اطلاع
یابد در افشار آن رخصت نجوید چہاردہم اظہار اسرار خود ست پیش شیخ پانزدہم آنست کہ ہرچہ از شیخ نقل
کند بر قدر فہم مستمع کند

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالی لسرہ المبارک

فرمودند که چون بخدمت پیر درآیند در ینجا آن نباشند که بالا و فرد ببینند ہر جا که فرجه بینند نشینند که جای آینده ہمان باشد بعد ازان فرمودند که وقتی جناب مستطاب سرور عالم صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بمقامی نشسته بودند و حلقہ یاران گرد آنحضرت صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ نشسته سه کس بیامدند یکی دران دائره فرجه یافت برفور بیامد و آنجا بنشست و دوم پس دائره نشست و سوم روی ازانجا بتافت و بازرفت ساعتے شد که جناب سرور عالم صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فرمودند که این ساعت جبرئیل علیہ السلام بیامد و مراخبر کرد که جناب مستطاب خداوند عالم میفرماید که آنکس بیامد و در دائره جا یافت و نشست ما او را در پناه خویش جا دادیم آنکس که در دائره جا نیافت و از شرم پس دائره بنشست ما از و شرم داشتیم فردای قیامت او را فضیحت نکنم و آنکس که روی بتافت و بازرفت رحمت مانیز ازو روی بتافت بعد ازان حضرت سلطان المشائخ فرمودند ادب اینست آنکه بیاید ہر جا که در مجلس جا یابد بنشیند و اگر نیابد پس دائره بنشیند و باید که در میان ننشیند و ہر که در میان نشیند او ملعون باشد

جوہر در آداب مرید با شیخ و آداب شیخ با مرید صاحب مصباح الہدایہ میفرماید که چنانکه مرید را با شیخ ادب ست که آن حق ارادت ست شیخ را با مرید ہم ادب ست که حق تربیت ست۔ مرید را ادب اول ایثار است باید که بر شیخ ایثار حظوظ و قطع تعلقات ظاہر غالب بود تا بمطالعہ آثار آن صدق و یقین مرید زیادہ گردد و قطع تعلقات بر او آسان شود و رغبت تجریدش قوت گیرد و اگر فتوحے دست دہد زائد از قدر ضرورت بر فقرا و مساکین تفرقه کند۔ دیگر موافقت فعل ست یا قول در دعوت ہرگاه که مرید را بفعلی یا ترکے دعوت خواہد کرد اول باید که آن معنی در حال او ظاہر شود و باید که فقر بر غنا اختیار کند تا مرید را اختیار فقر که شرط سلوک ست آسان بود ہر چند که بنسبت با حال او فقر و غنا یکسان باشد دیگر رفق با ضعفا ست ہرگاه در مرید مشاہده ضعف عزیمت و ارادت کند باید که با وے مدارات نماید و طریق رفق و مواسات سپرد و از حظوظش منع نکند دیگر تصفیہ کلام است باید که کلام خود را از شوائب ہوا صاف دارد دیگر معرفت استعداد است اگر در مرید استعداد سلوک طریق مقربان بیند او را باحوال اہل قرب دعوت کند و التحریص و ترغیب نماید و اگر صلاح حال مرید در تجرد و از اسباب بیند یا در کسب یا در ترک آن او را بدان فرماید که فراخور استعداد و موافق حال او بود دیگر باید که بہیچ وجه طمع بمال مرید یا خدمت او نکند و بدان تعلق نسازد و تربیت و ارشاد را که بہترین صدقه است در مقابلہ قبول عوضے باطل نگرداند۔ دیگر رفع قلب ست بحضرت الٰہی در حال کلام باید که چون با مرید سخن خواہد گفت اول دل بحضرت الٰہی بردارد و ازوی طلب معنی کند تا زبان او بحق ناطق باشد

وکلامش در افادت صادق دیگر کلام تعریض ست ہرگاہ کہ از مرید چیزے مکروہ معلوم کند باید کہ سخن بہ تعیین وتصریح باو نگوید بلکہ بطریق تعریض وکنایہ (بکنایہ سخن گفتن ۱۲) باجماعتے کہ حاضر باشند سخنے در اندازد کہ مفہوم آن بر مراد دلالت کند دیگر حفظ اسرار مرید ست باید کہ اسرار مرید نگہ دارد دیگر عفو ست از زلات مرید باید کہ اگر در مرید تقصیرے بیند عفو کند دیگر باید کہ از مرید توقع تعظیم وتبجیل ندارد اگرچہ حق او آنست (لغزشہا یعنی خطاہا ۱۲) مرید را از قیام نمودن بران از اہم آداب ست ولیکن شیخ را توقع آن پسندیدہ نباشد دیگر قضاء حقوق مرید ست دیگر توزیع اوقات است پس شیخ باید کہ او را اخلوتی خاص بود در انجا بوظایف وطاعات مشغول باشد دیگر اکثار نوافل است باید کہ مرید را بصوالح اعمال مانع نگردد وباخود تصور نکند کہ مرا بدین احتیاج نیست

جوہر ہدایت دو نوع است حقیقے ومجازی ہدایت حقیقے من اللہ تعالے است کہ بے واسطہ غیری ہر کرا خواہد بسوی خود راہ نماید کما قال اللہ تعالیٰ یہدی بہ من یشاء الی صراط مستقیم وجاے دیگر فرمود یہدی اللہ لنورہ من یشاء

جوہر تحصیل کمالات را قابلیت فطرے باید کہ ہدایت عبارت از انست وبے ہدایت سعی وکوشش فائدہ ندہد قال اللہ تعالے انک لا تہدی من احببت ولکن اللہ یہدی من یشاء وہو اعلم بالمہتدین سبب نزول این آیت آن بود کہ حضرت رسول علیہ السلام جمعی از خویشان خود را میخواستند کہ قبول دین مبین نمایند وبراہ ہدایت آیند چون قابلیت فطری نداشتند ارادۂ اللہ بآن متعلق نشدہ بود ہدایت ایمان روزی ایشان نشد تنبیہ آنحضرت صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند کہ اصل این کار ہدایت فطری ست نہ سعی وکوشش تنہا

جوہر اکابر طریقت میفرمایند کہ طالب را باید کہ روی دل خود را از جمیع جہات گردانیدہ متوجہ بہ پیر خود سازد ووجود شریف او را مغتنم داند وخود را تمام باو سپارد وسعادت خود را در مرضیات او داند وشقاوت خود را در خلاف مرضیات او شناسد وباوجود پیر بے اذن او بہو افل واذ کار نپردازد ودر حضور او بغیر او التفات ننماید حتی کہ بذکر ہم مشغول نشود مگر آنکہ او امر کند وغیر نماز فرض وسنت در حضور او نکند ودر جائے نہ ایستد کہ سایہ او بر جامہ او ویر سایہ او افتد وبحضور شیخ بر مصلا ننشیند مگر وقت نماز وظیفہ وبر مصلای او پای ننہد ودر جای وضوی او طہارت نکند وظروف خاص او استعمال نکند ودر حضور او آب نخورد وطعام تناول ننماید وبکسی سخن نکند وبیشتر نظر نکند ولعاب دہن بآنجانب نیندازد وہرچہ از پیر صادر شود آنرا صواب داند اگرچہ بظاہر صواب ننماید بداند کہ ہرچہ میکند از الہام میکند اگرچہ در بعضے صور بالہامش خطا رہ باید چہ خطاء الہامی در رنگ خطاء اجتہادیست ودر امور سلطے وجزئے اقتدا بہ پیر کند وہیچ اعتراض در حرکات وسکنات او

مجال ندہد زیرا کہ در اعتراض غیر از حرمان نتیجہ نیست و بی سعادت ترین جمیع خلائق عیب بین این طائفہ علیہ
است نجانا اللہ سبحانہ عن ہذا البلاء الالیم والخطب العظیم وطلب خوارق کرامات از پیر خود نکند و واقعہ کہ روے دہد از
پیر نہان ندارد و تعبیر کہ بر طالب منکشف شود نیز عرض نماید و صواب و خطا از وجوید و بر مکشوفات خود
اعتماد ننہد و بی ضرورت و بی اذن او جدا نشود و آواز خود بر آواز پیر بلند نکند و با او سخن بلند نگوید و ہر فیض و
فتوحی کہ برسد آنرا بتوسط پیر تصور نماید و اگر در واقعہ بیند کہ فیضے از مشائخ دیگر رسیدہ است آنرا نیز از پیر خود
داند و مریدی کہ ببرکت توجہ پیر بمرتبہ فنا و بقا برسد و راہ الہام و طریق فراست بروی ظاہر شود و پیر آن را
مسلم دارد و بکمال او گواہی دہد آن مرید را میرسد کہ در بعضے امور الہامی بمقتضای الہام خود عمل نماید اگرچہ
نزد پیر خلاف آن متحقق بود چہ آن مرید درین وقت از ربقہ تقلید برآمدہ است تقلید در حق وی خطا است
و حرمت و تعظیم وی نگاہدارد ظاہراً و باطناً و احترام ظاہر آنست کہ جدل و بحث و حجت نکند در چیزے کہ
بشنود از شیخ مسائل دینی و احکام یقینی اگرچہ باشد کہ بیند کہ شیخ خطا میگوید زیرا کہ نظر شیخ اتم ست از نظر
او و علم شیخ اکثر ست از علم او و ہرچہ فرماید بجا آرد بدانچہ تواند و اختیار خود ترک کند ہمچنین در جمیع عبادات
بے اجازت شیخ و تلقین او تشرع نکند و خود را از خندہ نگاہدارد و بیشتر نظر نکند در روی پیر و آواز بلند نکند
پیش شیخ و پیش شیخ سر فرو کردہ بنشیند و اصغا رسمع بر کلام شیخ بکلی دہد و زبان او را واسطہ کلام حق دارد و بداند
کہ او بحق گویاست نہ بہوا و راست و چپ ننگرد و احترام و تعظیم باطن مرید مر شیخ را آنست کہ انکار نکند مرید بر شیخ
اعتقاد کند تنفر در شیخ بہ تربیت و ارشاد و تادیب و تہذیب مریدان چہ اگر دیگری را قابل او یا کامل تر از و بیند
رابطہ محبت ضعیف بود چہ واسطہ نفوذ اقوال و رابطہ سرایت احوال شیخ در مرید محبت ست ہرچند محبت
کامل تر استعداد مرید صورت تربیت شیخ را قابل تر و اسرار شیخ را نہان دارد و اسرار خود پیش شیخ ظاہر
کند نگاہداشت خاطر شیخ کند و ترک آرد اعتراض بر و و حمل کند افعال و اقوال و را بر وجہ جمیل بدانچہ ممکن گردد
پس ہر کہ در صحبت شیخ کامل باشد بعدہ اعراض کند بر و عقد صحبت گسستہ باشد توبہ کردن بر و واجب است
و شرط ست ترک اعتراض بر جناب خداوند تعالی یعنی ہرچہ از جناب خداوند تعالی برسد رنج و راحت تسلیم کند
و راضی باشد و شرط ست ترک اعتراض بر شیخ خود از قول و فعل و حال و شرط ست کہ بداند کہ نیست ہیچ یکے
از مشائخ وقت او کہ برساند ویرا بسوی جناب خداوند تعالی جز شیخ او اگرچہ باشد ہر یکے از مشائخ موصوف
بدین خاصیت مذکور و اگر خطور کند بدل مرید کہ در عالم است شیخی کہ برساند ویرا بسوے جناب
خداوند تعالی جز پیر وی او تصرف کند در و شیطان و بلغزاند ویرا و شرط ست کہ تسلیم تصرفات ظاہر و باطن او
باشد در معاملات و احوال شیخ بنظر ارادت نگرد نہ بنظر عقل کوتہ بین تصرف نکند کہ شرط اعظم تسلیم بودن است

جوہر مرید صادق وجود خود را در تحت و تصرف شیخی کامل که بمرتبہ تکمیل رسیدہ باشد و سیر و سلوک و جذبہ در وہم پیوستہ منقاد و مستسلم گرداند و اگر در تحت تصرف سالک ابتر یا مجذوب ابتر آید استعداد کمال انسانیت در و فاسد گردد و بہ مبلغ رجال و مقام کمال نرسد۔

جوہر مقتضاء حکمت بالغہ جناب الٰہی در عالم صورت آنست کہ وجود توالد و تناسل صورت نبندد الا بعد از ازدواج متوالدین ہمچنان در عالم معنے۔ ہر چند وجود فرزند بے پدر در قدرت جناب الٰہی ممکن است چنانکہ وجود عیسیٰ اما در حکمت ممتنع است ہمچنین وجود مولود معنوی بے ازدواج مرید و مراد اگرچہ در قدرت ممکن ست چنانکہ وجود بعضے از مجذوبان ولیکن در حکمت متعذر ست

جوہر مرشد کامل ارشاد ہر کس لائق استعداد او می نماید نقل ست کہ حضرت شیخ ابوسعید ابوالخیر قدس سرہ چون مرید را تلقین کردی نزد خود می نشاندی و اسماء اللہ تعالیٰ بر وے می خواندے و نگاہ بمرید میکردی تا بکدام اسمی تغیر در وے پیدا میشود از ہر اسم کہ تغیر در وے میدیدی می فرمود کہ باین اسم ذکر گوئی تا زمانیکہ کار مرید بآن تمام می شد باز او را می نشاند و اسماء اللہ تعالیٰ بر وے میخواند و از ہر اسمیکہ در و تغیر میدید بار دیگرے فرمود تا کار او در فقر با تمام سے رسید ؎

مرشدے را چنین کسے شاید	رہروان را نظر چنین باید

جوہر روایت کردہ اند حضرت امام محمد غزالی در احیاء العلوم کہ فرمودند حضرت سید عالم صلے اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم الشیخ فی قومہ کالنبی فی امتہ و مشائخ طریقت میفرمایند مقتدا کسی بود کہ بعلم شریعت و طریقت و حقیقۃ ماہر و کامل شود چنین کسے بعلوم ثلثہ مشرف بود مثل نبی در دعوت و ارشاد ہادی شود الشیخ فی قومہ کالنبی فے امتہ وصف وی می باشد و نیز صاحب سجادہ کسی را گویند کہ بر سہ جادہ مستقیم بود یعنی شریعت و طریقت و حقیقت و الا صاحب سجادہ نگویند الا رسماً و مجازاً

جوہر شرط ست ربط قلب با شیخ از جہت ارادت تام زیرا کہ شیخ رفیق ست در راہ پس تا آنکہ با رفیق ربط قلب محکم نشود بمنزل و بمقصد رسیدن آسان نشود و ربط قلب با شیخ آنست کہ دوام دل خود را با شیخ بدارد و روحانیت شیخ را حاضر بداند و از راہ باطن از وی استمداد ہمت کند تا رابطہ ارادت بولایت شیخ محکم نشود از صحبت او فائدہ گرفتن متعذر است

جوہر در فوائد الفواد مذکور است کہ حضرت سلطان المشائخ فرمودند کہ سالک چون در بیعت پیر مستقیم شد آنچہ کہ پیش از آن کردہ باشد بدان ماخوذ نیست

جوہر مبتدی را باید کہ استحکام نیت کند و آن عبارت ست از پاک کردن نفس از دواعی ہوا و از ہر چیزے کہ نفس را در آن حظے عاجل بود از تنعمات و لذات و نیز باید کہ از حرکات مذمومہ دور بود

وصحبت یاران کہ پیش از توبہ بودند بکلی ترک کند و وحدت گزیند و از فضول ولایعنی خود را نگاہدارد و بعضے گویند
ہرچہ ورای فرض و واجب و سنت و مستحب و راحت اصحاب نیست ہمان لایعنی ست و نزد بعضے ہر کاری و
گفتاری کہ بے نیت خالص در وجود آید ہمان لایعنی ست و نزد بعضے ہرچہ از حضرت خداوند تعالی باز دارد

خیر اکان او شرا ہمان لایعنی است این سخن تمام ست و از ابناء دنیا محبت نکند

جوہر صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ مرید و مراد را بر دو معنی اطلاق کنند یکی بر معنی مقتدی
و مقتدا و دیگر بر معنی محب و محبوب مرید بمعنی مقتدی آنست کہ بصیرتش بنور ہدایت بینا گردد و آتش طلب کمال در نہادش
برافروزد و مراد بمعنی مقتدا آنست کہ قوت ولایت او در تصرف بمرتبہ تکمیل ناقصان رسیدہ باشد و این چنین
شخص یا سالک مجذوب بود یا مجذوب سالک و مرید بمعنی محبت سالک مجذوب ست و مراد بمعنی محبوب مجذوب سالک ۔

جوہر حضرت شیخ سعد الدین حمٰن قدس سرہ در شرح رسالہ مکیہ میفرمایند کہ اگر پیر بعید بود و رسیدن نتواند
روا بود کہ پیر تربیت و صحبت دیگری بگیرد تا در ہلاکت و ضلالت نیفتد اما باید کہ پیر تربیت و صحبت مخالف
پیر ارادت نباشد تا مر ید را با پیر ارادت خللے نیفتد و بعد ممات پیر نیز روا بود کہ از بہر ارشاد و تربیت بدیگرے
توجہ کند تا بی بہرہ نماند و چون پیر ارادت قریب بود و زندہ باشد با وجود او بدیگرے توجہ نکند و دیرا
نگذارد و این در صورتے ست کہ پیر موصوف بود بصفات مشائخ و اگر چنین نباشد روا بود کہ با وجود
پیر ارادت پیر تربیت و صحبت دیگرے بگیرد و بعضے میفرمایند کہ اگر از نادانسے خود بجاہل یا اہل بدعت
ارادت آوردہ یا از دست او خرقہ باطل پوشید باز بخدمت شیخ حق رود و تجدید ارادت کند و از دست
او خرقہ پوشد تا گمراہ نشود و بعضے میفرمایند کہ ہرچند مشائخ بیشتر باشند درمیان او و جناب مستطاب
سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ و اصحابہ وسلم طریقہ روشن تر باشد چنانچہ در موضعے کہ شمع و چراغ بیشتر باشد
روشنی بیشتر پیدا آید و از بعضے کتب اصحاب حضرت ابو الجناب شیخ نجم الدین کبرے قدس سرہ معلوم شدہ
کہ حضرت ایشان را سہ شیخ بودند یکے حضرت اسمعیل قصری دوم شیخ عمار یاسر سوم حضرت شیخ ضیاء الدین
ابو النجیب ازین سبب حضرت ایشان را شیخ ولی تراش گویند زیرا کہ مدد و قوت حضرت ایشان از سہ
شیخ بود و در رشحات مذکورست کہ حضرت ناصر الملت والدین خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ باین تقریب
میفرمودند کہ چون مرید صادق شیخ اکمل از شیخ خود بیابد ویرا جائز ست کہ از کامل ببرد و بہ اکمل بپیوندد و
فرمودند کہ شیخ ابو عثمان خیری قدس سرہ فرمودہ اند کہ مرا از مبادی حال دائم در خاطر می بود کہ از مواجید و اذواق
این طائفہ علیہ بہرہ مند شوم اتفاقا بمجلس وعظ شیخ یحییٰ بن معاذ رازی رسیدم دل من آنجا آرمید ملازم
وی شدم و بعد از ان بصحبت شاہ شجاع کرمانی افتادم چون پیش وی در آمدم مرا از مجلس خود بیرون کرد

و فرمود کہ وی رجا پدر ست از وی کاری نمی آید با خود گفتم سر من ست واین آستانہ بعد از مدتی مرا در صحبت
خود راہ داد و چندگاہ در ملازمت وی بودم درین اثنا وی را عزیمت ملازمت شیخ ابو حفص حداد شد من نیز در ملازمت
وی رفتم چون بصحبت شیخ ابو حفص حداد افتادم مرا بتمام از من ربودند اما بشاہ شجاع نمی توانستم گفت کہ اینجا
بباشم چون وقت رفتن شد شیخ ابو حفص شاہ را فرمودند کہ ما را با این جوان چیزے خوش ست وی را اینجا گذارد و مرا گذاشت
و رفت و کار من در خدمت و صحبت شیخ ابو حفص حداد تمام و شیخ مجدد الف ثانی قدس سرہ در مکتوبی میفرمایند کہ
مقصود حضرت حق سبحانہ وتعالی ست و پیر وسیلہ است بوصول جناب قدس او سبحانہ اگر طالب رشد خود را پیش
شیخ دیگر بہ بیند و دل خود را در صحبت او بحضرت خداوند تعالی جمع یابد رواست کہ در حیات پیر بے اذن او
پیش آن شیخ برود و طلب رشد از و نماید اما باید کہ از پیر اول انکار نکند و جز بہ نیکی یاد ننماید و میفرمایند کہ مشائخ
پیر تعلیم و پیر صحبت را نیز فرمودہ اند و تعدد پیر تجویز نمودہ و اگر از پیری خرقۂ ارادت گرفتہ باشد از دیگری خرقہ
ارادت نگیرد و اگر گیرد خرقہ تبرک گیرد و درینجا لازم نمی آید کہ پیر دیگر اصلا نگیرد بلکہ رواست کہ خرقہ ارادت
از یکے گیرد و تعلیم طریقت از دیگرے و صحبت با ثالث دارد و اگر این ہر سہ دولت از یکے میسر گردد نعمت
است و جائز ست کہ تعلیم و صحبت از مشائخ متعدد استفادہ نماید انتہی و نزد اہل تحقیق ہر کہ شیخ کامل
دارد باید کہ بشیخ دیگر رجوع ننماید مگر از پیر ناقص رجوع خود ضروری ست کہ او قابل آن نیست کہ با او
صحبت داشتہ شود بلکہ صحبت با او داشتن استعداد خود را ضائع ساختن است

جو ہر اکابر طریقت میفرمایند ہر چند کہ وجود فرزند بے پدر در قدرت جناب خداوند تعالی ممکن است
چنانکہ وجود عیسے علی نبینا وآلہ وعلیہ السلام اما در عالم حکمت ممتنع است ہمچنین مولود معنوی نیز از ازدواج
مرید و مراد اگرچہ در قدرت ممکن ست چنانکہ وجود بعضے مجاذیب لیکن در عالم حکمت متعذر و ولادت
معنوی وقتی پدید آید کہ مرید نفس خود را بسوی شیخ تسلیم کند و بیرون آید از تصرفات نفسانی و بگردد کالمیت
تحت یدی الغسال کما مر و چنانکہ در ولادت صوری فرزند جزء مادر و پدر میگردد در ولادت معنوی
نیز جزء شیخ می شود و در ولادت صوری حیات چند روزہ است و در ولادت معنوی حیات ابدیست
آنرا ولادت اولی اصغر گویند و این را ولادت ثانی اکبر خوانند مادر و پدر واسطۂ نزول از عالم معانی
بعالم ظاہر ست و شیخ واسطۂ عروج و ترقی مدارج است از عالم ظاہر بعالم باطن و استاد واسطہ
تعلیم علوم ظاہری و رسمی ست و شیخ واسطۂ تعلیم علوم معنوی و حقیقیے است مرید بواسطۂ پیر بحضرت
خداوند تعالی میرسد کہ فوق جمیع سعادت دنیویہ و اخرویہ است ازینجاست کہ فرمودہ اند کہ حقوق پیر
فوق حقوق سائر ارباب حقوق ست

جوہر در ثمرات الحیات مذکورست کہ حضرت شیخ برہان الدین قدس سرہ میفرمودند بصفتے کہ پیر در دل مرید موصوف گردد ہمان صفت نقد وقت مرید شود مریدی کہ پیر خود را بحری مملو از دُرر اسرار و معانی و جواہر تجلیات انوار ربانی داند جناب خداوند تعالی لآلی حقیقت و معرفت خویش در درج سینہ او مندرج گرداند و مریدے کہ پیر را عابد و مرتاض گمان کند طے مراتب مجاہدہ بروی آسان کند و مریدی کہ پیر را متشرع و متورع اعتقاد کند و پیر را بر احکام شرعیہ منقاد کند و مریدی کہ داند کہ پیر او دام تزویر گسترده ست و ہمگی ہمت او بر تحصیل لوازم معیشت معروف کرده حاصل خود ہمان بیند و مادام بدام تلبیس ابلیس مبتلا بود۔

(دُرر: جمع دُر بمعنی مروارید بزرگ ۱۲ — منقاد: مطیع ۱۲ — تزویر: مکر و فریب ۱۲)

جوہر بہ ثبوت پیوستہ کہ آفت مرید در آزار پیر است کہ ہیچ تدارک آن ممکن نیست آزار پیر اصل شقاوت است اگر مرید را اثرے از احوال باوجود آزار پیر باقی ماند از استدراج باید شمرد کہ آخر بخرابی خواہد کشید و غیر از ضرر نتیجہ نخواہد داد و اختلاط با دنیا داران و سوء اعتقاد با پیران از امراض مہلکہ است ۔

جوہر در رشحات مذکورست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ از سید الطائفہ جنید بغدادی قدس سرہ منقول است کہ فرمودند کہ مرید صادق آنست کہ مدت بیست سال کاتب شمال چیزے نیابد کہ بروے نویسد یعنی این سخن نہ آنست کہ مرید معصوم بود کہ درین مدت ہیچگونہ جرمیہ از وی صادر نشود بلکہ این معنے ست کہ پیش از انکہ کاتب شمال چیزے نویسد بتدارک آن مشغول شود و آنرا از خود دفع کند بروجہے از وجوه ۔

جوہر در فوائد الفواد مذکورست کہ حضرت سلطان المشائخ نفعنا اللہ تعالی بمحبتہم و رزقنا الاقتدا بسیرہم فرمودند کہ یوسف نام مردی بود از مریدان حضرت شیخ الاسلام خواجہ فرید الدین قدسنا اللہ تعالی بسرہم وقتی بخدمت حضرت شیخ الاسلام عتاب میکرد کہ من چندین سال در بندگی مے باشم ہر کسے از خدمت شیخ بخشش یافت مرا ہیچ نصیبے نیست کہ پیش از ہمہ بودی این و مانند این میگفت حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ از جانب من تقصیرے نیست از جانب تو نیز استعدادی و قابلیتے باید و من از ان خود میکنم اگر جناب مستطاب خداوند تعالے ندہد آنرا چہ توان کرد مرید ہمچنان بر سر شکایت بود تا درین میان نظر حضرت شیخ الاسلام بر پسر خرد سالی افتاد او را فرمودند بیا و ہمانجا کہ حضرت شیخ الاسلام نشستہ بودند مقابل حضرت ایشان خشتہا انبار کرده بودند حضرت شیخ الاسلام آن کودک را فرمودند کہ ازان خشتہا یک خشت برائے این یار بیار کودک رفت و یک خشت درست آورده پیش آن نہاد باز فرمودند کہ برو یک خشت برائے این یار بیار و این اشارت بدان یوسف کردند آن کودک رفت و نیم خشت بیاورد و پیش او نہاد حضرت شیخ الاسلام فرمودند من این را چہ کنم من از ان خود کردم اما چون ترا روزی ہمین قدر بود من چہ

جوہر چون حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بیعت میکنانیدند عورت را قدح آب می آوردند و دستهای عورات دران قدح آب میکرد و حضرت رسالت پناہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم نیز دست خود را درمیان قدح میداشت و بیعت می کنانید و بعضے مشائخ نیز بمتابعت حضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم عورت را بیعت برین طریق بر آب می کنانند فاما در پردہ و خرقہ دامنی دو نیم گز میدہند و عہد میکنند چنانچہ بارحال صاحب محبوب السالکین می نویسد کہ طریق بیعت کردن شیخ ما اینست اول بجہت استقامت توبہ خود و توبہ مرید فاتحہ بخواند بعد بسم اللہ الرحمن الرحیم اللہم انی اعوذ بک من ان اشرک بک الی آخرہ بعدہ سہ بار درود بعدہ سہ بار استغفر اللہ الذی لا الہ الا ہو الحی القیوم غفار الذنوب واتوب الیہ بعد سہ بار لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ بعدہ دست راست خود بر دست راست مرید نہد چنانچہ ہر دو انگشت مرید و پیر ملحق شود محکم بگیرد و آہستہ سورۂ القارعہ بخواند و بر سینہ مرید بدمد بعدہ دست بگرداند بعدہ دست مرید بالای دست خود کند بعضے بعد این دبا مرید عہد کند بدین طریق بگوید کہ مارا قبول کردی و شیخ مارا قبول کردی و شیخ شیخ مارا قبول کردی و پیران مارا قبول کردی مرید ہمہ قبول کند و این در حق مردان ست کہ مارا قبول کردی و بعورت امر و نہی لبندہ است بعدہ بگوید انچہ خدا و رسول خدا فرمودہ است بکن وانچہ منع کردہ است مکن و مرید قبول کند بعدہ شیخ گوید الحمد للہ ما نیز ترا قبول کردم باذن شیخ و مشائخ ترا در سلک خواجگان خود در آوردم بعدہ طاقیہ بر سر خود نہادہ بر سر مرید نہد و بگوید اللہ اکبر اللہ اکبر لا الہ الا اللہ واللہ اکبر اللہ اکبر وللہ الحمد و سہ موی از پیشانی بگیرد فاما حضرت بندگی شیخ نظام الدین تھانیسری نگرفتند ازین سبب شیخ ما نیز نگرفتندی بعدہ مرید بغیر دستار با طاقیہ دوگانہ نماز شکر الارادت بگذارد و بخواند در ہر رکعت بعد فاتحہ اخلاص سہ بار بعد سلام بسجدہ رود و در سجدہ حاجت خواہد کہ وقت استجابت دعاست بعدہ سر در قدم شیخ آرد و جمیع یاران را دست بوس کند و بیعت کنانیدن نسوان اینست اگر نسا غائب ست بوکالت محارم نسبی و رضاعی بیعت کند وانچہ شرائط بیعت ست بہ موکلہ بفرماید و خرقہ دامنے دہد و اگر نسوان حاضر ست در پردہ مرید کند بیعت دست نکند چنانچہ عہد با رجال کند با عورت نکند

جوہر حضرت شیخ سعد الدین قدس سرہ در شرح رسالہ مکیہ میفرمایند کہ پیر پیر این فقیر حضرت شیخ قوام الدین قدس سرہ در ارشاد المریدین آوردہ اند کہ در معرفۃ المریدین السالکین مسطور است بروایت حضرت خواجہ حسن بصری قدس سرہ کہ از حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالے وجہہ مقراض راندن ست سہ بار موی ستدو اصل راندن مقراض از حضرت شیث ست و حضرت ایشان را حضرت جبرئیل علےٰ نبینا وآلہ وعلیہم السلام تعلیم فرمودہ اند و اتفاق جملہ اہل سلوک و طبقات ست کہ چون

مسلمانی خواہد کہ در ارادت شیخی در آید مے باید کہ حرکات و سکنات قلوب ثلثہ و نفس او نظر کند کہ
آن شخص مبتلا نفس امارہ است یا نہ یا مرفوق بلوامہ است یا مشرف و مزین بنفس مطمئنہ و در او صاف
قلوب ثلثہ نظر کند کہ وی قلب سلیم دارد یا قلب منیب یا قلب شہید و کار صحت ارادت بمقراض
راندن است زیرا کہ احوال مقراض یکے سر لیست از اسرار جناب الٰہی ہیچکس بدین سر اطلاع نیافتہ اگرچہ
بعضے گفتہ اند کہ مقراض قطع علائق ست میان بندہ و مولے و طریق مقراض راندن آنست کہ مستقبل
قبلہ نشیند و مقراض بدست گیرد و سہ بار تکبیر گوید و در وقت راندن مقراض میان اہل سلوک اختلاف
است بعضے گفتہ اند کہ لاحول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم گوید و اول یک موے از ناصیہ او بستاند
بعدہ بگوید ملکا و پادشاہا بندہ گریختہ از حضرت تو بودہ است امان می طلبد تا در حد بندگی در آید و
چون بندگان بندگی نماید و میخواہد کہ ہرچہ از یاد غیر تو باشد آن ہمہ عبرت او گردد بعد ازان یک موی دیگر
از جانب راست ناصیہ او بستاند و یک موی دیگر از چپ ناصیہ او بستاند کہ حضرت امیر المومنین
اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالے وجہہ ہمچنین کردہ اند

جوہر در محبوب السالکین منقول ست از رسالہ رد المنکرین بندگی حضرت شیخ الہداد لاہوری
السنوری کہ بیعت کردن ازین آیہ بظہور مے آید قال اللہ تعالے ان الذین یبایعونک انما
یبایعون اللہ یعنے بتحقیق آنانکہ بیعت کردند با تو جز این نیست کہ بیعت کردند با خدای عز و جل
ید اللہ قوت خدای تعالے کہ امر او ست فوق ایدیہم زبر قوت ہائے ایشان ست کہ فرمانبرداری
بامر خدا و متابعت رسول فمن نکث پس ہر کہ بشکند عہد و بیعت را فانما ینکث علے نفسہ پس
شک نیست کہ می شکند بر نفس خود یعنے ضرر آن بہ نفس او رسد و من اوفی و ہر کہ وفا کند بما عاہد علیہ
بانچہ عہد کردہ است آن با خدای یعنے بیعت صوری و معنوی را قبول کرد فسنوتیہ اجرا عظیما
پس زود دہد خدای تعالی او را مزدی بزرگ ای عزیز بیعت و ارادت پیوند کردن با مشائخ برحق
در مرصاد العباد منقول ست کہ معنی ارادت خواستن است چون کسی خواہد مرید و بیعت شیخی شود پس
باید کہ این خواست را بمشیت مقرون گرداند یعنے بشیوخ برحق وسیلہ نماید کما قال اللہ یا ایہا الذین
آمنوا اتقوا اللہ وابتغوا الیہ الوسیلۃ التوسل الی اللہ التقرب الی الفقراء کما قال النبی صلے اللہ
تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم من اراد ان یجلس مع الانبیاء فلیجلس مع العلماء ومن اراد ان یجلس
مع اللہ فلیجلس مع الفقراء مراد از فقراء مشائخ مرشد و ہادی است ہرگاہ وسیلہ سوی حق تعالی
طالبان را بواسطہ قرب مشائخ باشد پس ارادت و بیعت با شیخ واجب و لازم آید بعد از رسالت پناہ

صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بیعت باصحابہ میکردند بعدہ مرتبہ بمرتبہ بمشائخ رسید و تجدید بیعت کہ مریدان
بامشائخ میکنند این راسندی تمام ست وقتی کہ حضرت رسالت صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم حضرت عثمان را
بر کیان فرستادہ بودند آواز برخاست کہ عثمان را کیان کشتند آنحضرت آن زمان زیر درختے نشان نام
نشستہ بودند یاران را برای محاربہ کیان نامزد میکردند و بیعت می کنانیدند و آن بیعت را بیعت رضوان
ہم گویند و شجرۃ المبایعہ ہم خوانند در باب آن یاران این آیہ نازل شد لقد رضی اللہ عن المومنین
اذ یبایعونک تحت الشجرۃ چون یاران شدند یاری اکوع نام بازگشت وگفت یارسول اللہ صلے اللہ تعالے
علیہ وآلہ واصحابہ وسلم مرا در باطن خطرہ بود آن دفع شد تجدید بیعت خواہم کرد رسول صلے اللہ تعالے
علیہ وآلہ واصحابہ وسلم او را تجدید بیعت کنانید برین قضیہ اگر از مریدے صغیرہ وکبیرہ چیزے در وجود آید بالتماس پیر
شیخ ہم تجدید بیعت کنا ند تا از محاربہ نفس و شیطان روی نگرداند و از سر تائب شود و اگر شیخ حاضر نباشد
باخرقہ و تسبیح تجدید بیعت کند۔ ارادت و بیعت و خرقہ در عہد ولایت خواجہ جنید اشتہار یافتہ و ارادت و بیعت
نسا با مشائخ بمتابعت اذا جاءک المومنات یبایعنک علی ان لایشرکن تا غفور رحیم یعنے اے محمد
چون بیایند بر تو زنان مومنات تا بیعت کنند با تو برین کہ شریک نیارند با خدا تعالے چیزے را و دزدی نا
نکنند و بر کسے بہتان و افترا نکنند بعضے عورتان بچگان را از کوچہ برگرفتند و اضافت و افترا بر شوہران خود میکردند
کہ از شما زادہ ایم بین ایدیہن این مراد است و بعضے بچگان از زنا مے آوردند و افترا بر شوہران
خود میکردند کہ از شما زادہ ایم و ارجلہن این مراد ست ولا یعصینک فی معروف انیست کہ بے فرمانے
نکنند و آن معروف ست چنانچہ نوحہ کردن و جیبہا پارہ کردن و در صحرا بے اذن شوہر رفتن و خود را برا ے
نامحرمان آراستن بعد آنکہ این شروط قبول کردند فرمان شد فبایعہن پس ای محمد بیعت کنان ایشان را
واستغفر لہن اللہ ان اللہ غفور رحیم و آمرزش خواہ از حق تعالیٰ برای ایشان حق تعالے آمرزگار
و بسیار بخشندہ۔ و حالت ارادت غسل کند و از خانہ خود بہ نیت پیوند مخصوص بحضرت شیخ احرام بندد و صحبت
یاری صاحب پیوند بر شیخ رود تا او آداب پیوند و ارادت آوردن بیاموزد و بعد پیوند شکرانہ پیش شیخ آرد
بدانچہ مقدور باشد بعدہ با اصحاب مجلس و خادم مصافحہ کند و خدمت او را نوافل تصور فرماید شرط دیگر ہر چہ
شیخ فرماید آنرا بے ناغہ خواند و نگذارد تا وقت مردن یعنے انچہ از پیش شیخ روز پیوند او را دو نوافل برگیرد
تا موت آنرا ترک ندہد۔ صاحب مثنوی معنوی ؎

چون گرفتے پیر ہن تسلیم شو	ہمچو موسیٰ زیر حکم خضر رو
صبر کن در کار خضر ای بے نفاق	تا نگوید خضر رو ہذا فراق

گرچہ کشتے بشکند تو دم مزن	ور چہ طفلے را کشد تو مو مکن
دست او را حق چو دست خویش خواند	پس ید اللہ فوق ایدیہم براند
دست پیر از غائبان کوتاہ نیست	دست او جز قبضۂ اللہ نیست
گر بگوید کفر دارد بوے دین	ور بشک گوید شکش گردد یقین
صحبت صالح ترا صالح کند	صحبت طالح ترا طالح کند
نار خندان باغ را خندان کند	صحبت مردانت از مردان کند
یک زمانہ صحبتے با اولیا	بہتر از صد سالہ طاعت بے ریا
گر تو سنگ صخرہ و مرمر شوی	چون بصاحب دل رسی گوہر شوی
گوہرے چہ بلکہ دریائے شوی	آفتاب چرخ پیمائے شوے
سایۂ شاہان طلب ہر دم شتاب	تا شوی زان سایہ بہتر ز آفتاب
ہر کہ خواہد ہمنشینے با خدا	گو نشیند در حضور اولیا
چون شوے دور از حضور اولیا	در حقیقت گشتۂ دور از خدا
تا توانی ز اولیا رو بر متاب	جہد کن واللہ اعلم بالصواب

جوہر طالب خود را بحضرت خداوند تعالی بسپارد و باشد پیش او کالمیت بین یدی الغسال تا ہیچ تصرفے و تحرکے نماند در ہمہ تصرف حضرت حق تعالی را متصرف داند

جوہر طریق بیعت شاہ مینا صاحب از مجمع السلوک مرید را پیش می نشاند بعدہ میفرمود این برادر را بہ برادری قبول کردی او میگفت قبول کردم بعدہ میفرمود ہر دو برادران توبہ کنیم واین استغفار میخواند استغفر اللہ الذی لا الہ الا ہو الحی القیوم و اتوب الیہ سہ کرۃ خود میخواند و آن مرید نیز میخواند بعدہ بر سر آن مرید اگر چہ مخلوق بودی مقراض را می راندند اول بمقراض سوی پیشانی او قصر میکردند بعدہ راست و چپ سر سوی او قصر میکردند و بوقت راندن مقراض میخواند اللہم قصر املہ و احفظہ عن المعاصے و بعد راندن مقراض میخواندند اللہم صل علے محمد و علے آل محمد و بارک و سلم اللہم ثبتنا علی التوبۃ و احفظنا عن المعصیۃ الحفظ منک بحق محمد و اہل بیتہ و بوقت پوشانیدن کلاہ میخواندند الٰہی توجہ بتاج الکرامۃ و السعادۃ و احفظہ عن المعاصی و ثبتہ علے دین الاسلام و بعضے را شیرینیے بدست مبارک خود در دہن او می نہادند و این دعای خواندند اللہم ارزقہ حلاوۃ الایمان برحمتک یا ارحم الراحمین

جوہر بدانکہ طالبان جناب حق سبحانہ و تعالے عالے ہمتان اند از حضرت حق تعالی جز حق تعالے نخواہند

حضرت رابعہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا میفرماید خداوندا اگر رابعہ ترا بترس دوزخ پرستیدہ است رابعہ را ہم در دوزخ بسوزد اگر بامید بہشت پرستیدہ است بہشت را بر رابعہ حرام گردان واگر ترا برای تو پرستیدہ آ دیدار خویش از رابعہ دریغ مدار و میفرماید الٰہی مرا در دنیا ہرچہ قسمت کردۂ بدشمنان خود دہ وہرچہ در آخرت نصیب ماکردۂ بدوستان خود دہ رابعہ را در دنیا اندوہ تو غمگسار بس ودر آخرت نام تو یادگار بس

جوہر مشائخ طریقت میفرمایند کہ طالب را باید کہ بگفتار خلق خود را در تشویش ندارد و در مدح و ذم ایشان نپردازد کہ از دست خلق بہیچ نوع خلاص نیست و بہیچ وجہ فراغ نہ

جوہر میفرماید حضرت سید عالم صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کہ حضرت خداوند تعالیٰ میفرماید ہرکہ طلب کند مرا بیابد مراد ہرکہ طلب کند غیر مرا نیابد مراد و درین رجاء عظیم ست بوجدان حضرت خداوند تعالے بشرط طلب بکمال ارادت واخلاص طلب از شائبہ طلب غیر

جوہر بدانکہ مبتدی طالب محتاج است از جہت تلقین ذکر از شیخ و صاحب رسالہ مکیہ شیخ قطب الحق والدین دمشقی قدس سرہ میفرماید کہ تلقین گرفتن صحابہ از رسول مقبول صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ثابت ست در حدیثے کہ روایت کردہ است شداد بن اوس و عبادہ بن صامت حاضر بود کہ تصدیق میداشت پس گفت شداد کہ من نزدیک رسول اللہ صلے تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بودم ناگاہ فرمودند کہ ہست درمیان شما غریبے یعنے کافرے التماس نمودم کہ نیست پس مودند بہ بستن در پس فرمودند کہ بردارید دستہای خود را وبگوئید لا الٰہ الا اللہ پس برداشتیم دستہاے خود را ساعتی واین کلمہ بگفتیم پس بنہادند رسول مقبول صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم دستہای خود را وفرمودند الحمد للہ اللہم انک بعثتنی بہذہ الکلمۃ وامرتنی بہا ووعدتنی علیہ الجنۃ انک لا تخلف المیعاد ثم قال ابشروا فان اللہ قد غفر لکم ہمہ سپاس وستائش مر خداوند تعالیٰ راست خداوندا بدرستے کہ تو بعث کردی مرا بدین کلمہ وامر فرمودی بدین کلمہ ووعدہ کردی مرا بدین کلمہ بہشت را بدرستی کہ تو خلاف نکنی وعدہ را پس فرمودند کہ مژدہ باد مر شما را بدرستی کہ خداوند تعالے بیامرزید شما را و تلقین کردہ اند صحابہ تابعین را از مشائخ شیخا بعد شیخ الی زماننا یعنے صحابہ چنانچہ از جناب مستطاب سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم تلقین یافتند صحابہ تابعین را ہمچنین آموختند و تابعین نیز مشائخ تبع تابعین را تلقین کردند و تبع تابعین مشائخ دیگر را تلقین فرمودند ہمچنین شیخا بعد شیخ تلقین جارے بودہ است تا زمانہ ما و فرمودند صاحب رسالہ مکیہ قدس سرہ کہ ثابت شدہ است نزدیکا ائمہ طریق از جماعت صوفیہ و سادات سلوک طریقت و حقیقت کہ جناب ارشاد مآب امیر المومنین علے کرم اللہ تعالے وجہہ

و وجوہ آلہ الکرام بحضرت با عظمت سرور عالم صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم التماس نمودند کہ مرا اسہل نوے فرمایند براقرب طرق اسے اللہ تعالی واسہل بر عباد او سبحانہ وتعالی وافضل عند اللہ تعالے فرمودند یا علی لازم گیر مداومت ذکر اللہ تعالی در خلوت وفرمودند یا علی قیامت قائم نشود کہ بر روی زمین کسے باشد کہ بگوید اللہ اللہ پس جناب امیر المومنین التماس نمودند کہ چگونہ ذکر گویم فرمودند کہ بہ بند چشمہای خود را و بشنو از من پس فرمودند سہ بار لا الہ الا اللہ وجناب امیر المومنین می شنیدند پس جناب امیر المومنین سہ بار لا الہ الا اللہ فرمودند و سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم مے شنیدند پس تلقین فرمودند جناب امیر المومنین این ذکر را بحضرت خواجہ حسن بصری رضی اللہ تعالے عنہ وحضرت ایشان حضرت خواجہ حبیب عجمی را رضی اللہ تعالے عنہ الی آخرہ۔

جوہر حضرت شیخ فانی فی اللہ وباقی باللہ شاہ کلیم اللہ رضے اللہ تعالی عنہ در کشکول میفرمایند کہ طالب صادق چون بملازمت شیخ کامل ومکمل برای کسب طریقت بیاید باید کہ شیخ فرماید کہ سہ روزہ متواتر دارد و اگر تواند طے کند والا اندک طعام افطار نماید و در ہر روزے کلمہ تہلیل واستغفار وصلوۃ ہر یکے ہزار بار بگوید آخر شب سوم غسل کردہ پیش شیخ آید بفرماید کہ مرید فاتحہ واخلاص وآمن الرسل و استغفار و شہد اللہ تا حکیم بخواند بعدہ گوید کہ بیعت کردی بدین ضعیف وخواجہ این ضعیف وخواجگان خواجہ او پیغمبر صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم وبرحضرت رب العزت عہد کردی کہ جوارح را بر نہج مستقیم شرع دارے ودل را بمحبت حق تعالی دہی و درین وقت دست راست خود بر دست راست او نہد لقولہ تعالے ید اللہ فوق ایدیہم وطائفہ کہ گرد وپیش نشستہ باشند دست بدامن طالب زنند واگر در مجلس ہجوم زیادہ بود دامن دامن گرفتہ بگیرند ہلم جرا مرید گوید بیعت کردم وعہد بستم کہ بر نہج شرع باشم ودل بمحبت او دارم بعد ازان خرقہ بپوشاند وگوید ولباس التقوے ذلک خیر العاقبۃ للمتقین ودر خلوت ملائم حال مرید ذکرے تلقین فرماید کہ غیرے مطلع نشود ومیفرمایند کہ طریق تلقین انیست کہ یکبار شیخ گوید مرید بشنود و یکبار مرید گوید شیخ بشنود تا سہ نوبت حوالہ سازد یعنے چنانچہ مرا از پیران رسیدہ است من بتو رسانیدم مرید قبول کند وامر بکند طالب را کہ بعد ہر نماز پنجگانہ درود دہ بار واخلاص دہ بار و شش رکعت بسہ سلام صلوۃ اوابین گذارد و دو رکعت بعد این بہ نیت حفظ الایمان بخواند و نزد خواب صد بار تہلیل بخواند و فاتحہ اہل شجرہ خویش خواندہ باشد۔

جوہر در فواید الفواد مذکورست کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالے بسرہ العزیز فرمودند کہ مردی بخدمت حضرت خواجہ اجل شیرازی قدس سرہ آمد وارادت آورد ومنتظر فرمان خواجہ بود

از نماز وا و را د چہ فرماید خواجہ ہمین گفت انچہ برخود روا نداری بر غیرے روا مدار وخود را ہمان خواہ کہ دیگر یرا خواہی الغرض آن مرید بازگشت و بعد از مدتے باز آمد بخدمت شیخ عرضہ داشت کرد کہ من آن روز بخدمت پیوستم و منتظر بودم تا خواجہ چہ فرماید از نماز واو را ہیچ نفرمود امروز منتظران تربیتیم خواجہ جواب داد کہ آنروز تختہ سبق توچہ بود مرید حیران ماند ہیچ جواب نگفت خواجہ تبسم فرمود و گفت کہ آنروز ترا گفتم کہ انچہ برخود نپسندی بر دیگری مپسند وخود را ہمان خواہ کہ غیر خود را خواہے تو خود آن سخن یاد نداشتی چون تختہ اول درست نکردی تختہ دیگرے چگونہ دہم۔

جوہر سلوک بضمتین راہ رفتن و نیک روی کردن در امورات و در اصطلاح حضرات صوفیہ سلوک عبارت ست از تہذیب اخلاق تا ساختہ شود برای رسیدن بحضرت الوہیت یعنی از اخلاق ذمیمہ بیرون آید و در اخلاق حمیدہ درآید و اخلاق ذمیمہ مانند حب دنیا و حب نسا و حب جاہ و حقد و حسد و کبر و بخل و غضب و عجب و کذب و غیبت و نمیمہ و حرص و ظلم و ریا و اہل و نظر در عیب خلق و قلۃ الرحم و ترک نصیحت و تعلق بمخلوق و عداوت و طمع و رعونت و کثرت اکل و شہوت و غیرہا و اخلاق حمیدہ علم و حلم و حیا و رضا و عفو و رافت و نصیحت و تواضع و مروت و مدارات و محبت و شجاعت و سخاوت و عدل و تقوی و زہد و ورع و توکل و اخلاص و صدق و غیرہا

جوہر معنے سلوک کہ سیر است دو نوع است سیر الے اللہ و سیر فی اللہ سیر الی اللہ نہایت دارد اہل تصوف گویند سیر الے اللہ آنست کہ سالک چندان سیر کند کہ حضرت خداوند تعالی را بشناسد و چون بشناخت سیر الے اللہ تمام شد ابتدا ر سیر فے اللہ شود و سیر فے اللہ آنست کہ بعد شناختن چندان سیر کند کہ تمام صفات و اسما و علم و حکمت دریابد و تا زندہ باشد ہمدرین کار باشد و اہل وحدت گویند کہ سیر الی اللہ عبارت از انست کہ چندان سیر کند کہ بیقین بداند کہ وجود یکی بیش نیست مر جز وجود حضرت خداوند تعالے وجودی دیگر نیست و این بجز حصول فنا و فنار الفنا نشود و سیر فے اللہ آنست کہ بعد دانستن چندان سیر کند کہ تمام حکمتہا کما ہے بداند و ببیند و بعضے گویند سیر فے اللہ امکان ندارد کہ عمر آدمی قلیل و علم و حکمت حضرت خداوند تعالے کثیر و بعضے میفرمایند امکان دارد کہ استعداد آدمی متفاوت است

جوہر بدانکہ سلوک و ریاضت و تصفیہ بواسطہ آنست کہ مستعد جذبہ الٰہی شوند و الا ہیچکس بالعمل وصول بآنحضرت ممکن نیست۔

جوہر کسانیکہ گفتہ اند کہ حق تعالی را نمے توان دید از وجہے راست گفتہ اند یعنے من حیث الذات و آنہا کہ گفتہ اند مے توان دید ہم راست گفتہ اند یعنے من حیث الاسماء و الصفات۔

جوہر صاحب فواید الفواد قدس سرہ میفرمایند کہ سخن در سلوک افتاد حضرت سلطان المشائخ نفعنا اللہ
تعالی بمحبتهم و رزقنا الاقتداء بسیرتهم فرمودند کہ روندہ رو بکمال دارد یعنی سالک تا در سلوک ست امیدوار
کمالیت است بعد ازان فرمودند کہ سالک ست و واقف ست و راجع اما سالک آنست کہ او راہ رود و
واقف آنست کہ او را وقفہ افتد بندہ عرضہ داشت کرد کہ سالک را ہم وقفہ افتد فرمودند آری ہرگاہ کہ
سالک را در طاعت فتوری افتد چنانکہ از ذوق طاعت بماند او را وقفہ باشد اگر زود تدارکی یابد و تائب
شود باز سالک تواند بود اگر عیاذاً باللہ تعالی ہمبران بماند ہم آن باشد کہ راجع شود بعد ازان لغزش این
راہ را بر ہفت قسمت بیان فرمودند اعراض[1] حجاب[2] تفاصل[3] سلب مزید[4] سلب قدیم[5] تسلی[6] عداوت[7] و
این قسمت را تمثیل فرمودند کہ دو دوست باشند عاشق و معشوق و مستغرق محبت یکدیگر درین میان اگر از عاشق
حرکتی یا سکنتی یا قولی یا فعلی در وجود آید کہ ناپسندیدہ دوست او بود آن دوست از و اعراض
کند یعنی روی بگرداند پس عاشق را واجب ست کہ در حال باستغفار مشغول شود و بمعذرت
پیوندد ہرآینہ دوست ازو راضی شود و آن اندک اعراضی کہ بودہ باشد ناچیز گردد و اگر آن محب ہم
بدان خطا اصرار کند و عذر آن نخواہد آن اعراض بحجاب کشد و معشوق حجابی در میان آرد حضرت
سلطان المشائخ چون بدین سخن رسیدند دست مبارک بالا کردند و آستین پیش روی شریف نہادند
و فرمودند کہ مثل این حجاب شود میان محب و محبوب پس محب را واجب آید کہ در اعتذار کوشد و توبہ
گزارد و اگر درین بار ہم آہستگی کند آن حجاب بتفاصل کشد و آن دوست از وی جدائی گزیند پس
اول اعراضی بود چون عذر نخواست حجاب شد و چون ہم بدان ناپسندیدگی مصر بود تفاصل شد پس
اگر دوست ہم مستغفر نشود سلب مزید شود و مزیدی کہ او را بود در اوراد و ذوق طاعت و عبادت و غیرہ
آن مزید از وی بازستانند پس اگر عذر آن ہم نخواہد و بدان بطالت بماند سلب قدیم شود یعنی طاعتی
و راحتی کہ پیش از مزید داشتہ آنرا ہم بستانند پس اگر اینجا ہم در توبہ تقصیری رود بعد ازان تسلی شود تسلی چہ
باشد یعنی دوست او را بر جدائی او دل بیارامد پس اگر باز ہم در انابت اہمال رود عداوت پیدا
شود آن محبت کہ بودہ باشد بعداوت مبدل شود نعوذ باللہ منہا

جوہر مسافر و سالک آنست کہ از منازل شہوات طبعی و مشتہیات نفسانی و لذات و مالوفات
جسمانی عبور نماید و از لباس صفات بشری منخلع گردد و از ظلمت تعین خودی کہ حجاب نور اصل و
حقیقت او بود صافی گردد و پردہ پندار خودی از روی حقیقت براندازد۔ شرح گلشن راز

جوہر قطع منازل و مراحل سالک کہ عبارت از سلوک ست از امکان و تعینات بجانب

واجب است سیر کشفی ست که بترک شین وافعال واقوال قبیحه ونقصان صفات وافعال ردیه موقوف است زیراکه تا دام که سالک طریقت ترک اعمال[عیب ۱۲] وافعال واقوالیکه در طریقت یا در شریعت عیب ست ننماید واز اخلاق و صفاتیکه موجب نقص وتقلید و عدم وصول بمبدء است اعراض نکند بمراتب مکاشفات ومشاہدات نرسد وسیر کشفی اعلے از سیر استدلالی ست چه آن بطریق شهود ومعائنه است واین بطریق دلیل و لیس الخبر کالمعائنه وسیر کشفے عبارت از رفتن سالک است از مقام تقلید بجانب اطلاق۔

جوہر شرط است برای سالک دوام صوم وتقلیل غذا عند الافطار بحیثیتی که زیان نرساند سالک را گر بعضے مشائخ طریقت میفرمایند هر که حیوة ابد طمع دارد باید که چهار مرگ پیش از مرگ بمیرد فقر دائم وصبر دائم وجوع دائم واز جامۂ رعونت دور بودن۔

جوہر سالکان دو نوع اند محبوبان ومحبان آنکه جذبۂ ایشان مقدم ست محبوبان اند وآنکه سلوک ایشان مقدم ست محبان اند۔

جوہر ارباب طریقت میفرمایند که سلوک در ریاضت وتصفیه بواسطه آنست که مستعد جذبۂ الٰہی شوند والا ہیچکس را بعمل وصول بآنحضرت ممکن نیست ؎

کسے مراد بیابد که جستجو دارد	بجست وجوی نیابد کسے مراد دلے

جوہر ارباب طریقت میفرمایند که شوق وعشق سالک طالب صادق بمرتبه باشد که در راه طلب هر چه از مراتب دنیا وعقبے پیش آید از همه گذر کند وچنان عالی همت باشد که اگر مراتب ومقامات کل بر وعرض کنند بگوشۂ چشم نگاه بران ننماید واز مطلوب حقیقے باز نماند ؎

در کنار خویش سر خواہی فکند	زانکه گر جائے نظر خواہی فکند
تا بدان دل شاد باشی یک نفس	کیست زو بهتر بگو اسے ہیچکس
انچه میخواہم من از تو هم توئے	من نه شادے خواہم ونه خسروی

جوہر شارح گلشن راز قدس سره میفرمایند که سالکان را معراج روحانی به بدن شاۓ وگاه بے بدن حاصل میشود چنانچه سالک مے بیند که عروج بآسمانها گاه بترتیب وگاه بے ترتیب می نماید ودر هر آسمان بحسب مناسبتے که درمیانه بود ارواح انبیا واولیا وملائکه را مشاہده میکند واز آسمانها تا بعرش واز بالاء عرش سیران مے نماید۔

جوہر آنکه کیفیات وکمیات مکشوفات اولیا کما ینبغی [سیر کردن ودر گفتار نمودن ۱۲] خارج از تحریر وتقریر است وبرون از احاطۂ ادراک وعقول۔

جوہر گاہ باشد کہ سالک از محسوسات غائب شود و بعضے از حقائق امور غیبی برو منکشف شود آنرا واقعہ خوانند و اگر در حالت بیداری یعنی دست دہد آنرا مکاشفہ نامند و شرط صحت واقعات استغراق است در ذکر و غیبت از محسوسات و وجود اخلاص و تجرید سر از ملاحظہ اغیار و واقعات و منامات بعضے کاذب باشند و بعضے صادق زیراکہ بیشتر در واقعات و منامات نفس با روح مشارک بود و در بعضے مستقل و کذب صفت نفس است و صدق صفت روح پس کذب مدرک نفس بود و صدق مدرک روح و واقعات چنانکہ مومن موحد را بود بعضے رہائب و فلاسفہ و براہمہ را از غایت ریاضت نیز مے شود لیکن ایشان را بدان منزلتے نبود بلکہ داعی سوی غلو ضلالت و غرور شود اما در حق مومن موحد کرامت بود چہ سبب تقویت یقین و مزید عبودیت ایشان گردد و مکاشفات ہمہ صادق باشند زیراکہ مکاشفہ از نمودن حضرت خداوند تعالی ست در حالت تجرد روح از غشاوہ بدن

جوہر بدانکہ ہر یکے از واقعہ و منام منقسم ست بسہ قسم کشف مجرد و کشف مخیل و خیال مجرد کشف مجرد آنست کہ کسے بدیدہ روح مجرد از خیال صورتے کہ ہنوز در غیب بود در خواب یا در واقعہ مطالعہ کند و بعد ازان ہمچنانکہ دیدہ باشد در عالم شہادت واقع شود یا از غیب بعالم شہادت آمدہ باشد لیکن بہ نسبت با بینندہ حکم غیب دارد مثلاً کسے بیند کہ فلان جای دفینہ است برین صفت پنہان چون باز جوید ہم بران صفت بود کہ دیدہ باشد و این را کشف مجرد ازان خوانند کہ قوت متخیلہ دران ہیچ تصرف نہ نمودہ و آنرا لباس خیالی نہ پوشانیدہ و اگر یعنی بطریق مشاہدہ ادراک شود مدرک آن بصیرت روح بود و اگر باستماع ہاتف و القای سمع معلوم شود واسطہ ادراک آن سمع روح بودہ فرق میان کشف مجرد و مکاشفہ آنست کہ کشف مجرد در خواب یا در واقعہ بود و خواب و واقعہ در حال غیبت از محسوسات و مکاشفہ در بیداری بود و کشف مخیل آنست کہ در خواب یا در واقعہ در حال ادراک روح نفس مداخلت نماید و قوت متخیلہ آنرا از خزانہ خیال کسوت صورتے مناسب از محسوسات بپوشاند و دران کسوت مشاہدہ افتد معبر در تعبیر آن مناسب صورت خیالے عبور کند و حقیقت آنرا کہ مدرک روح بود دریابد چنانکہ موذنے در ماہ رمضان المبارک نزدیک حضرت شیخ ابن سیرین قدس سرہ رفت و گفت کہ بخواب دیدہ ام کہ فروج مردم را ختم میکردم و از مباشرت مباح بازمے داشتم فرمودند کہ تو موذنی قبل از وقت اذان میگوئے بدان سبب مردم را از مباشرت مباح منع میکنے دریافت کہ قوت متخیلہ او معنے مدرک روح را کہ منع مباشرت مباح است در صورت خیال ختم فروج پوشانیدہ چہ در عالم شہادت صورت ختم را از بہر منع تصرف دیدہ بود و در خزانہ خیال چنان باقی ماندہ و خیال مجرد آنست

که بسبب غلبهٔ خواطر نفسانی روح از مطالعهٔ عالم غیب محجوب ماند و در حال نوم یا در واقعه آن خواطر قوی تر گردد و قوت متخیله آن خواطر را کسوت خیالی پوشانیده بر نفس عرض کند و نفس صور تہاے آن خواطر بعینها مشاہده کند چنانکه کسے را پیوسته خاطر گنج یافتن غالب بود به بیند که گنجے یافته است معبر داند که این مشاہده از روے نفس ست آنرا اعتبار نکند و این را خیال مجرد و خیال باطل خوانند و اینمعنے اگر در خواب افتد آنرا اضغاث احلام گویند یعنے خوابہاے پریشان از تحدیثات نفس و یا متخیلات شیطانے و خوابہاے باطل که تعبیر نه پذیرد و اگر در واقعه افتد واقعهٔ کاذبه گویند و درین قسم وقوع صدق اصلا صورت نه بندد چه نفس باستقلال بے مشارکت روح منشی خواطر بود و صدق از صفات نفس دور و کشف مخیل زان گویند که هر حقیقت که کشف می شود آنرا در کسوت خیالے مناسب مشاہده میکند و در کشف مخیل مداخلت کذب باشد لیکن کذب محض صورت نه بندد چه اگر بعضے از خواطر نفسانی با مدرکات روحانی پیوندد و جملهٔ تخیله کسوت خیالے بپوشاند بعضے ازان صادق بود و بعضے کاذب معبر بقوت علم حقایق مدرک روحانے را از شوائب خاطر نفسانی خالص گرداند و اگر در حال ادراک روح خواطر نفسانے با مدرک روحانے منضم نشود و متخیله جز حقائق روح را لباس نپوشاند واقعه یا خواب صادق بود۔

جوہر در کشف مخیل صاحب مصباح الہدایه قدس سره میفرماید که کشف مخیل چنان بود که روح انسانی در خواب یا در واقعه بعضے از مغیبات دریابد و نفس بجهت تعلق بدو بادی دران ادراک مشارکت نماید و بقوت متخیله آن را از خزانه خیال کسوت صورتی مناسب از محسوسات پوشاند و دران کسوتش مشاہده کند پس معبر یا شیخ در تعبیر و تفسیر آن نوم یا واقعه بوجه مناسب از صورت خیالی عبور کند و حقیقت آنرا که مدرک روح بود دریابد و بیان کند چنانکه وقتے موذنے در ماه رمضان پیش ابن سیرین رفت و گفت بخواب چنان دیدم که فروج مردم را ختم میکردم و از مباح باز میداشتم ابن سیرین گفت تو موذنے و پیشتر از وقت بانگ میگوئی و بدان سبب مردم را از مباشرت مباح منع می کنی دریافت که قوت متخیله او معنے مدرک روح را که منع بود از مباشرت مباح در صورت خیال ختم فروج پوشانیده است، چه در عالم شهادت صورت ختم را از بهر منع تصرف دیده بود و این صورت در خزانه خیالی باقی مانده و همچنانکه مرید مجاہد در واقعه ببیند که با سبع و بهائم در محاربه است و یا با حیات و عقارب در قتال یا با کفار و ملاحده در جدال شیخ داند که او با نفس در مقام جهاد است و گاه معنے صفت غضب و شهوت او را در صورت حیات و عقارب مے بیند و گاه معنے تمرد و جحود او را در صورت کفار و ملاحده مطالعه مے نماید علے هذا هر حقیقت که برو کشف شود آنرا در کسوت خیالی مناسب مشاہده کند ازینجهت نام این قسم کشف مخیل کرده شده و درین

الہام یعنی ۱۲ منه | دسته ہاے گیاه خشک و تر با ہم آمیخته جمع ضغث بالکسر ۱۲ | آغاز کننده و از خود چیزے گوینده ۱۲ | جمع ملحد بمعنے بیدین ۱۲ | در نبرد ۱۲ | دیده و دانسته انکار کردن ۱۲

قسم مداخلت کذب باشد ولیکن کذب محض دران صورت نه بندد بسبب آنکه از ادراک روح خالی نباشد
پس اگر در حال ادراک روح خواطر نفسانی با مدرک روحانی منضم نشود و متخیله جز حقائق مدرکات روح را
لباس خیالی نپوشاند آن واقعه یا خواب همه صادق بود و اگر بعضے از خواطر نفسانی با مدرکات روحانی بپیوندد
و جمله را متخیله کسوتهاے خیالی پوشاند بعضے ازان صادق بود و بعضے کاذب پس معبر بقوت علم تعبیر
حقائق مدرکات روحانی از شوائب خاطر نفسانے خالص گرداند

جوہر در خیال مجرد صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند که خیال مجرد آن بود که خواطر نفسانی
بر دل غلبه کند و بغلبه آن روح از مطالعه عالم غیب محجوب ماند پس در حال نوم یا واقعه آن خاطر قوی تر گردد
و متخیله هر یک را کسوت خیالے پوشاند و مشاهده افتد باصور آن خواطر بعینها چنانکه کسے را بهوس
خاطر گنج یافتن غالب بود و در خواب بیند که گنجے یافته است یا مرتاضی که داعیه قبول خلق او را بران باعث
بود در واقعه بیند که مسجود خلائق است معبر و شیخ دانند که این مشاهده نتیجه آرزوی نفس است لاجرم آنرا
اعتباری نکنند و خیال باطل خوانند و اینمعنے اگر در خواب افتد آنرا اضغاث احلام گویند و اگر در واقعه
افتد واقعه کاذبه خوانند۔

جوہر بدانکه سالک را بقدر رفع حجاب و صفای عقل اول دیدهٔ عقل او کشاده میشود و معانی
معقولات روی می نماید و این را کشف نظری گویند برین اعتماد نشاید بیشتر حکما درین مقام مانده اند و
همت بر تحصیل عقل و ادراک معقولات گماشته و عمر دران صرف کرده و آنرا وصول بمقصود حقیقے شناخته و چون
سالک ازین بگذرد بنور دل بپیوندد مکاشفات دلی پدید آید و این را کشف نوری خوانند و چون ازین
بگذرد مکاشفات سری پدید آید اسرار آفرینش و حکمت وجود هر چیز ظاهر گردد و این را کشف الهی نامند
و چون ازین بگذرد مکاشفه روحانے پدید آید نعیم و جحیم و ملائکه و عوالم نامتناهی مکشوف شود و این را کشف
روحانی گویند و چون ازین بگذرد مکاشفات خفی پدید آید بعالم صفات حضرت خداوندی راه یابد و این را
مکاشفات صفاتی گویند درین حال اگر بصفت علمی مکاشفه شود علم لدنی پدید آید و اگر بصفت سمعی
مکاشفه شود استماع کلام الله تعالی و خطاب پدید آید و اگر بصفت بصیرے مکاشفه شود رویت و مشاهده
پدید آید و اگر بصفت جلال مکاشفه شود بقای حقیقے پدید آید و اگر بصفت وحدانیت مکاشفه شود وحدت پدید
آید باقی صفات را همبرین قیاس کن اما کشف ذاتی مرتبه بلند است عبارت و اشارت از بیان آن قاصر

جوہر در رشحات مذکور است که حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره میفرمودند نهایتے که اولیا
با آن میرسند آنست که مشاهده از ایشان غائب نشود یا آنکه مشاهده از ایشان غائب شود از غایت

استغراق در مشاهده شاهد حقیقی و میفرمودند که تجلے کشف ست و ظهور را نمیفی برده گونه تواند بود یکی کشف عیانی و آن مشاهده جمال مقصود است بچشم سر از دو ار الجزا و دوم آنکه بتوسط کثرت احضار با غلبه محبت آنچه غائب ست کالمحسوس شود زیراکه از خواص محبت ست که غائب را کالمحسوس گرداند انیست نهایت اقدام ارباب کمال در دنیا و میفرمودند که آیا نهایت این کار حضور و مشاهده است یا فنا و نیستی و آنچه فهم میشود از کلام بعضے اکابر انیست که نهایت حضور و مشاهده باشد لیکن در واقع نهایت فنا و نیستی مے نماید زیراکه گرفتار حضور و مشاهده نیز گرفتار غیر ست

جوهر چون تجلیات متوالیات الیه بر دل سالک متعاقب گردد و در تحت غلبات تجلیات از دائره تکلیف و طور عقل بیرون افتد و از جام مالامال وصال مست گشته و از کاسات مترادفات تجلیات از دست رفته در غلبات سکر و حال تلفظ بکلماتے کند که چون آنرا باحوال هشیار مدارس دانائی موازنه کنند نوعے از سوء ادب نماید بر ایشان مواخذه نباید کرد و بمناسبت آن محل و حال که گفته قبول باید کرد

و اگر حوصله قبول آن نداری باری زبان طعن مکشا

جوهر در رشحات مذکور ست که حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره میفرمودند که مردم تصوف کرده اند که مگر کمال در انا الحق گفتن است و کمال در انست که انا را از بیش بردارند و هرگز یاد وے نکنند و میفرمودند که اصل کار بے پیوندیست میں فرمودند که بیش من هیچ شعرے بهتر ازین رباعی نیست که پهلوان محمود لوریا گفته است رباعی

جانا بقمار خانه رندے چند اند
رندی چند که کس نداند چند اند
با مردم کم عیار کم پیوندند
بر نسیه و نقد هر دو عالم خندند

بعد ازان فرمودند که اگر کسے حقیقت معنے لا اله الا الله را داند ازین سخن داند که حقیقت پهلوان محمود گرفتار هیچ قیدی نبوده است و بتجلی ذاتی مشرف بوده و روزے بعضے از خدام و اصحاب را مخاطب ساخته سخنان میفرمودند و دران اثنا فرمودند حاصل آنکه سعی می باید کرد تا دل را توجه دائمے بجناب مستطاب حق سبحانه و تعالے حاصل شود بعد ازان تواند بود که وے را آگاه سازند باین معنے که این توجه از دست بذات او و آن متوجه را در میان هیچ مدخلی نبوده است

جوهر در رشحات مذکور ست که حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره میفرمودند کسے را که داعیه این طریق باشد و دران اثنا خاطر تاهل وے را تشویش دهد باید که استغفار بسیار کند اگر بان دفع نشود جای رود که از زنان دورتر بود اگر بان نیز دفع نشود مدتے بر صوم و تقلیل طعام مداومت نماید و معالجه کنند

گر قوت شہوی را تسکین حاصل شود و اگر بآن نیز دفع نشود گرد گورستان ہا گردد و از مردگان عبرت گیرد و از ارواح
بزرگان استمداد ہمت کند اگر بآن نیز دفع نشود گرد زندگان گردد و از بواطن ارباب قلوب دریوزہ نماید شاید کہ
بار آن خاطر از وی بردارند و او را در زیر آن بار ضائع نگزارند و میفرمودند کہ کدخدائی انبیا و اولیا را مناسبت
کہ با وجود آن از حق سبحانہ محجوب نمی شوند و عوام الناس را نیز لائق است کہ بآن تکمیل مرتبہ حیوانیت می کنند
اما طائفہ کہ درین میانہ اند و آرزوی طریقہ دارند ایشان را بغایت نامناسب است یک نفس کہ با حق سبحانہ
کہ از درون بر آید بہتر از ہزار فرزند ست زیرا کہ دران ہزار فائدہ و نفع است و درین ہزار فتنہ و ضرر و میفرمودند کہ اگر
بالفرض مرا پانصد سال عمر باشد ہمہ را صرف استغفار کنم ہنوز تدارک آن گناہے کہ از من صادر شدہ است
نتوانم کرد و آن گناہ کدخدائی ست و صاحب رشحات قدس سرہ فرمود اگر درین سخنان کہ از حضرت
ایشان نقل افتادہ کسے را دغدغہ شود کہ کدخدائی سنتے ست پسندیدہ و در صفت آن آیات قرآنی
ظاہر ست و احادیث صحیحہ ثابت پس نفی کردن آن روا نبود جواب ازین دغدغہ آنست کہ نفی اینجا
نہ بر سبیل اطلاق ست بلکہ بہ نسبت بعضے اشخاص ست کہ لائق بحال ایشان تجرید ظاہر و باطن ست
مخفی نماند کہ در ہر زمانے بحسب حکمت الٰہی انچہ مناسب حال طالبان و مصلحت کار مریدان ست
بر زبان اولیا و اہل ارشاد کہ وارثان علم خاصہ محمدیہ اند علے مصدرہا الصلوۃ والسلام جاری میشود پس
چون درین زمان مناسب حال مبتدیان طریق طریقت شیوہ تجرد و فراغت بود لاجرم حضرت ایشان کہ حکیم
الٰہی بودند و جامع حکم نامتناہی اند بہ تجرد ایما نمودند و از تاہل اجتناب فرمودند

جوہر در رشحات مذکور ست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ سالک را باید کہ
راہ مذلت و خواری سپرد برای حصول نیستی تا جمال شاہد لاہوتی در آئینہ نیستی بہ بیند و میفرمودند ہر طالبی
کہ از خواری و دشنام مردم خوش بر نیاید ہرگز بوی از معانی مردان بمشام جان او نخواہد رسید زیرا کہ نزد
اہل تحقیق لا فاعل فی الوجود الا اللہ امرے مقرر ست پس ہرچہ از محبوب رسد از دشنام و
خواری محب بینا را مایہ سرور و موجب حضور خواہد بود و میفرمودند ہر کہ بہ نسبت کسی چیزی گوید کہ از ان
نقصان لازم آید البتہ آن کس را ناخوش خواہد آمد و آدمی مجبول ست تا آنکہ از نسبت نقصان بوی متاثر
شود و ناخوش گردد و کار آنست کہ این ناخوشی را از خود دور کند و این میسر نشود جز برجوع بحضرت حق سبحانہ و
تعالی میسر نیست بذکر و مراقبہ نمی شود و سلوک نزد ارباب طریقت معتبر باین ست و میفرمودند کہ اکابر طریقت
گفتہ اند ہر مذمت و دشنام کہ از کسی نسبت بتو واقع شود باید کہ بحقیقت دانی کہ توانی اگر ترا خوک و سگ
و امثال آن گویند یقین کنی کہ در تو از ان صفات حصہ است چرا کہ آدمی نسخہ جامع است ہمچنانکہ صفت

لکی دارد از صفات سبعی و بہیمی نیز خالی نیست یکے از اکابر پیش سید الطائفہ حضرت شیخ ابو القاسم جنید بغدادی قدس سرہ نشستہ بود حضرت شیخ شبلی قدس سرہ درآمدند آن بزرگ حضرت ایشان را پیش حضرت سید الطائفہ ستائش بسیار کرد بعد ازان کہ سخن ایشان تمام شد حضرت سید الطائفہ فرمودند کہ این ہمہ تعریف این خوک را کردی آن بزرگ بغایت منفعل شدند کہ بواسطہ تعریف ایشان حضرت شیخ مر حضرت شبلی را خوک خواندند اما در باطن و ظاہر حضرت شبلی را ازان ہیچگونہ اثر کراہت پیدا نشد و ہیچ تغیرے در ایشان راہ نیافت

چیست تعظیم خدا افراشتن	خویشتن را خوار و خاکی داشتن

جوہر سیر فتح اول و سکون یا بمعنی رفتن و رفتار و سیر دو نوع است نزولے و عروجے سیر نزولی عبارت از سیر وجود مطلق ست برای ظہور وجود مقید و این تنزل احدیت است در مراتب کثرات امکانیہ از جہت اظہار احکام اسماء و صفات و سیر نزولی را سیر مطلق در مقید و سیر کلے در جزوی و سیر ظہوری و انبساطی نیز خوانند و آن از مرتبہ عقل کل است تا مرتبہ انسانی و در سیر نزولے ہر چند از مبداء دورتر میگردد ظاہر تر و جامع تر می شود مثل سیر دریا بسوی ساحل و سیر عروجی اشارت ست از سیر وجود مقید برای خفای مقید در مطلق سیر و سیر عروجی را سیر رجوعی مقید بجانب مطلق و سیر جزوی بسوی کلی و سیر شعوری و انقباضی نیز خوانند و این سیر از مرتبہ انسانی تا مرتبہ ذات مطلق ست و در سیر عروجی ہر چند کہ از مبداء بیشتر رود مجرد تر و خفا تر می شود مثل سیر قطرہ بسوی دریا و در رشحات مذکور ست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ سیر بر دو نوع ست سیر مستطیل و سیر مستدیر سیر مستطیل بعد در بعد ست و سیر مستدیر قرب در قرب سیر مستطیل مقصود را خارج از دائرہ خود طلبیدن ست و سیر مستدیر گرد دل خود گشتن و مقصود را از خود جستن

جوہر چون سالک بسیر رجوعی بمقام احدیت کہ مبداست وصول یافت وجود مجازی او در وجود حقیقی محو مطلق گشت امتیاز رب و مربوب مرتفع شد و غبار غیریت و ہمی بہ تموج دریاے وحدت فرو نشست و غیر حق مطلق نماند و بعد فنا و اتصال بمقام اطلاق بسیر نزولے و ظہوری بجہت تکمیل ناقصان بمقتضای حکمت جناب الٰہی باز بعالم تقیید نزول نمود درین سیر باللہ بر سالک ظاہر شد کہ یک حقیقت ست کہ بصورت کثرات اشیا تجلی و ظہور نمودہ و در ہر تعینے از تعینات بصفت خاص ظاہر گشتہ و غیر از وجود واحد ہیچ موجود حقیقی دیگر نیست و نمود کثرات از مقتضیات کثرت صفات ست و از تکثر صفات تکثر در ذات واحد لازم نمے آید و کلیت و جزویت و اطلاق و قید ہمہ اعتبارات آن حقیقت اند و غیریت اشیا

مجرد اعتبارے بیش نیست

جوہر بدانکہ این سفر کہ سیر و سلوک مقید است بجانب مطلق و معبر بسیر الی اللہ است جز از انسان کامل متصور نیست و حاصل نمی شود الا بجذبہ مطلق حق یا بجذب مقید حق و سیر و سفر بجذبہ مقید حق بحکم اکثریت ست و جذبہ مقید عبارت ست از ولایت ارشاد شیخ کامل و توبہ و تبتل و نفی خواطر و ذکر و فکر تمام و توجہ بمبدا مدام و توکل و تسلیم و تجرید و تفرید و مشاہدہ و معائنہ و سکر و صحو و انفصال و اتصال و فنا و بقا۔

جوہر صاحب شرح گلشن راز قدس سرہ میفرمایند کہ چون سالک مسافر سیر الی اللہ گردد ضرور او را از جمیع مراتب تنزلات عبور باید نمود تا بمقام اطلاق رسد و چون سیر سالک بعالم مثال کہ عالم ملکوت است برسد قوی روحانیات را متمثل بصور مثالیہ کہ مناسب صفای سالک باشد مشاہدہ نماید۔ سالک را در مشاہدہ صور مثالے دو حالت ست یکی آنکہ اگر آفتاب و ماہ و ستارہ بیند و دران حین کہ می بیند میداند کہ این آفتاب و ماہ و ستارہ است و این محتاج تعبیر ست و حالت دوم آنکہ در حین رویت ایشان چنان میداند کہ آفتاب و ماہ و ستارہ حضرت حق تعالیٰ است آنزمان داخل تجلیات آثاریست

جوہر صاحب ثمرات الحیات بخدمت پیر خود حضرت شیخ برہان الدین قدس سرہ التماس نمودند کہ ہرگاہ ذات متعالی صفات جناب حق سبحانہ و تعالیٰ را نہایتی متصور نیست و متحقق ست کہ سیر فی اللہ نیز لانہایت است فکیف تعریف منتہی بر سالک طریق تحقیق صادق افتد فرمودند کہ در ویش را منتہی نہ ازان رو گویند کہ سیر وی بمنتہای ذات بلا اکنہ و جہات پیوست بلکہ بدین وجہ گویند کہ بمنتہای مطلب خویش رسید و سیر و سلوکش برطبق مراتب و مقامات وی تتناہی گردید ؎ شکر خدا کہ انچہ طلب کردم از خدا + بر منتہای ہمت خود کامران شدم + رمز آنست کہ و ما منا الا لہ مقام معلوم یعنے نیست ہیچکس از ما مگر آنکہ مر او را مقامی ست معلوم کہ ازان مقام تجاوز نتواند کرد ؎

ہیچ کس را کنہ او رہ نیست		عقل و جان از کمالش آگہ نیست

جوہر تفکر کہ وسیلہ معرفت ست باصطلاح اہل ارباب کشف و شہود رفتن سالک است بسیر کشفے از کثرات و تعینات بجانب وحدت وجود مطلق و این رفتن عبارت از وصول سالک است بمقام فنا فی اللہ محو و متلاشی گشتن در اشعۂ نور وحدت ذات یعنی سالک تعین خود و جمیع تعینات را در بحر وحدت مستغرق یابد و بعد از فنا و رجوع بعدم اصطلے متحقق ببقا باللہ گشتہ اشیا را مظہر یک حقیقت بیند و شناسد و این مرتبہ نہایت شہود کاملانست

جوہر تفکر باصطلاح این طائفہ علیہ رفتن سالک است بسیر کشفے از کثرات و تعینات و این رفتن

عبارت از وصول سالک ست بمقام فنا فی الله محقق آن کاملی که حقیقت اشیا کما ینبغی بر وظاهر شده و
منکشف گشته باشد تفکر عبارت ست از سیر الی الله و سیر فی الله و سیر بالله موقوف ست تجرید ظاهر و تفرید
باطن یعنی بحسب ظاهر ترک اشغال دنیوی و مال و ملک و جاه و منصب هرچه سالک را از یاد دوست
باز دارد از همه اعراض نماید و از همه مجرد شود و بحسب باطن دل و سر خود را از غیر حق معرا و مبرا گرداند و بظاهر و باطن
متوجه حق گردد و یک نفس از یاد آنحضرت غافل نباشد ؎

هرچه مانع آیدت از یاد دوست
از سر علی بشنو که آن طاغوت تست

جوهر تفکر سه نوع است ممنوع و مستحب و واجب ممنوع و آن تفکر در ذات پاک حضرت خداوند
تعالی و تفکر در انجام کار و در حکم و در مصالح او سبحانه و تعالی و در تفکر در اسرار خلق که نهال خصومت ست
و مستحب و آن تفکر در صنائع حضرت خداوند تعالی که مورث حکمت ست و تفکر در عجائب اقسام آن و تفکر
در نعماء تازه و آلاء بے اندازه حضرت خداوند تعالی که موثر محبت ست و واجب و آن تفکر در افعال خویش که موجب
تعظیم حضرت خداوند تعالی است و تفکر در عیوب خویش و آن مصدر شرم ست و تفکر عرض نامه اعمال
و ملاحظه صحیفه اعمال خویش و آن منشاء بیم ست

جوهر تفکر سه است تفکر در عیبهای نفس خود تا آنرا باصلاح باز آرد و این بمنزله عبادت یک
شبانه روز ست و تفکر در آلاء حضرت خداوند تعالی و این شکر و طاعت مے آرد و بمنزله عبادت یکساله
است و تفکر در آفرینش آسمانها و زمینها و دلائل وحدانیت حضرت او سبحانه و این اثبات ایمان ست
و بمنزله شش سال ست و در حدیث ست که تفکر یک ساعت بهتر از عبادت هفتاد سال است
و نیز در حدیث ست که تفکر یک ساعت بهتر از عبادت آدمیان و پریان ست

جوهر بدانکه اهل تصوف سه چیز را میخواهند جذبه و سلوک و عروج جذبه عبارت از کشش ست
و سلوک عبارت از کوشش و عروج عبارت از بخشش

جوهر جذبه دو نوع ست خفی و جلی جذبه خفی عبارت ست از دوست داشتن بنده حضرت
خداوند تعالی را و جذبه جلی اشارت ست از دوست داشتن حضرت خداوند تعالی بنده را و سلوک
ممکن نیست مگر بجذبه خفی و وصول الی الله تعالی ممکن نیست مگر بجذبه جلی تا حضرت خداوند تعالے
بنده را دوست ندارد و بنده بحضرت خداوند تعالی نرسد و مشرف نشود کسے از سالکان بجذبه جلی
مگر بمتابعت جناب مستطاب سید المرسلین صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه اجمعین قل ان کنتم تحبون
الله فاتبعونی یحببکم الله و یغفر لکم ذنوبکم والله غفور رحیم — بگو لے محمد

صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم اگر دوست میدارید جناب خداوند تعالی را پس پیروی من کنید تا دوست دارد شما را جناب خداوند تعالی و بیامرزد گناہان شما و جناب خداوند تعالی آمرزندہ و مہربان است

محال ست سعدی کہ راہ صفا　　توان رفت جز در پے مصطفیٰ

جوہر بدانکہ نزد اہل طریقت سلوک و ریاضت و تصفیہ بواسطۂ آنست کہ مستعد جذبہ جناب الٰہی شوند و الا ہمہ کس را بعمل وصول بآنحضرت ممکن نیست۔

جوہر مجاہدہ رنج و مشقت و کوشش و باکافران جنگ کردن در لغت ست و در اصطلاح حضرات صوفیہ مجاہدہ عبارت ست از کارزار کردن بانفس و شیطان از حضرت شیخ بہاء الدین زکریا قدس سرہ پرسیدند کہ مجاہدہ چیست فرمودند مجاہدہ آنست کہ ہرچہ نفس آرزو کند تا بست سال آن آرزو بدو نہ رساند و فرمودند کہ بست سال نفس خود را جز پنج درم سنگ آب و دو درم سنگ طعام ندادہ ام و نیز و خود میدانم کہ ہنوز چیزے نمیکنیم و نزد متقدمان این ہیچ در ہیچ ست کہ ایشان ہفتادگان سال نفس را آب ندادند و در عذاب داشتہ اند و حضرت خواجہ محمد چشتی قدس سرہ مدت سی سال در عالم تحیر استادہ می بودند پہلوی مبارک ایشان بر زمین نیامدہ یک سال دو سال نفس را آب و نان نہ دادی و شبہا بنماز معکوس مشغول بودی چاہے در درون خانہ بود خود را درون آن سرنگون بیاویختے و نماز کردی پس ای عزیز سیرت مشائخ سلف و اہل طریقت در رنج داشتن نفس و ترک دادن آسانیہا بود

جوہر حضرت جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ در ورزش این نسبت شریفہ بر وجہے باید کرد کہ در ہیچ وقتے از اوقات و ہیچ حالتے از حالات از ان نسبت خالی نباشی چہ در آمدن و رفتن و چہ در خوردن و نوشیدن و خفتن و چہ در شنیدن و گفتن فی الجملہ در جمیع حرکات و سکنات حاضر الوقت می باید بود تا ببطالت نگذرد بلکہ واقف نفس باشد تا بہ غفلت بر نیاید۔

جوہر در رشحات مذکور ست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ لطافت این نسبت بر وجہی ست کہ نفس توجہ بوی مانع ظہور ویست چنانچہ در مظاہر جمیلہ این معنی ظاہر ست کہ چون بایشان نیک متوجہ شوند محجوب گردند و ہم حضرت ایشان فرمودند کہ لطافت این نسبت بر وجہے ست کہ اگر سنگے را بے جہت کلی ہم بزنے این نسبت غائب شود

جوہر صاحب مفتاح الانوار قدس سرہ میفرمایند کہ بعضے نفوس قدسیہ اند کہ احتیاج بمداد مکتسبے نیست حضرت حق تعالی مرشد ایشان ست ذلک فضل اللہ الخ اما با این ہمہ ہیچ گی از روح بزرگے تعلق می بخشند کہ تربیت روحی بکمال میرساند ایشان را فیضیہ اویسیہ گویند

جوہر بدانکہ ہفتاد ہزار حجاب نورانی و ظلماتی در ہفت لطیفہ انسانی مندرج ست در ہر لطیفہ دہ ہزار تا اینہمہ حجب مرتفع نشوند بنور حقیقے نرسد دہ ہزار حجاب ظلماتی پوشیدہ است در لطیفہ قالبیہ و رنگ آن تیرہ است چون ذکر کند ظلمت بسوزد و دہ ہزار مکنون ست در طبیعت نفسیہ و رنگ آن ازرق ست و دہ ہزار مودع است در لطیفہ قلبیہ و لون آن احمر ست و دہ ہزار در لطیفہ سر و رنگ آن ابیض ست و دہ ہزار در لطیفہ روحانیہ و لون آن اصفر است و دہ ہزار در لطیفہ روح خفی و رنگ آن سبز ست چون سالک بنور روح رسد انا الحق و سبحانی گوید و لطیفہ انانیہ عبارت ازین گفتن ست و دہ ہزار ازان باقیہ یافتہ می شوند در لطیفہ حقیقے۔

جوہر بدانکہ رفع حجاب ظلماتی اسہل ست بر سالک از رفع حجاب نورانی زیراکہ نفس زاکیہ از اخلاق ذمیمہ مے گریزد بالطبع و انس میگیرد بنور و چیزیکہ مانوس کسے بود یکبارگی دل برگذاشتن آن نمیرود۔

جوہر بدانکہ مدرکات باطنہ از نفس و دل و عقل و سر و روح و خفی ہر یکے را حجابہاست پس حجاب نفس شہوت و لذتہا و ہواہا ست ہر کہ بشہوات و لذات و ہواہا مغرور لاجرم از معرفت نفس دور و حجاب دل مناظرہ در غیر حق ست و ہر کرا مناظرہ بر غیر حق است و غفلت از حق شد لاجرم از رسیدن بدل محروم و حجاب عقل وقوف بامعانی معقولہ است ہر کرا وقوف بامعانی معقولہ باشد از کمال عقل دور ماند و کمال عقل آنست کہ دید و ذات و صفات خداوند تعالی باشد نہ مطالعہ معانے معقولہ مانند فلاسفہ و حجاب روح بمکاشفہ روحانے ست کہ این راکشف روحانی گویند در مبادی آن مقام کشف معارج و عرض جنان و جحیم و رویت ملائکہ و مکالمات ایشان پدید مے آید و چون تجلے صفا گیرد عوالم نامتناہے مکشوف شود و حجاب زمان و مکان برخیزد و بیشتر خارق عادات کہ آنرا کرامات گویند درین مقام پدید آید و اینہمہ حجاب روح ست باید کہ ہمت بیشتر کند تا بمکاشفات خفی رسد و حجاب خفے عظمت و کبریاست چون حق تعالے بوصف عظمت و کبریا بر سالک متجلے شود سالک انچہ یافتہ بود ہمہ گم کند و دہشت و حیرت قائم مقام آن نشیند و علم و معرفت بجہل مبدل شود و این آن جہل ست کہ بالاء علم است سالک دریای صفت گردد پس باید کہ ہمت بیشتر کند تا بتجلے ذات و نور حقیقے رسد و واصل آنکہ بتجلیٔ ذات و نور حقیقے رسد۔

جوہر صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرماید کہ کیمیاے سعادت ابدے صحبت است و تخم شقاوت سرمدی ہم صحبت ہیچ چیز در نفوس بنی آدم از خیر و شر چندان تاثیر ندارد کہ صحبت ازین جہت طائفہ کہ بر صلاح آن نظر کردہ اند صحبت را علی الاطلاق بر وحدت تفضیل دادہ اند و طائفہ کہ نظر بفساد و مضرت آن کردند وحدت را مطلقاً بر صحبت ترجیح دادہ و حق صریح و مذہب صحیح آنست کہ ہیچ یک از صحبت و وحدت نہ مطلقاً محمود ست و نہ مذموم الا بشرطے و آن نظر بمصاحبت و اعتبار حال او ست

اگر از خیر و صلاح ست صحبت او بهتر و اگر از اهل شر و فساد بود وحدت از صحبت او بهتر هر صحبت که بنای آن
محبت جناب الٰهی بود محمود و هر صحبت که مبنی بر هوا و مشارکت لذت فانی بود مذموم و فائده صحبت وقتی
دست دهد که بر شرائط و آداب آن عمل نماید و آداب صحبت بسیار ست از انجمله بیست آداب بمثابه اصول اند
امید ست که آداب دیگر از ان معلوم شود و آداب اول تخلیص نیت و احکام قاعده صحبت ست طالبان
صحبت را باید که ابتدای تخلیص نیت از شوائب علل فانیه و حظوظ عاجله کنند

جوهر بدانکه صحبت اجنبی سبب فتور نسبت و موجب تفرقه و کدورت ست روزی فتوری بوقت
حضرت شیخ بایزید بسطامی قدس سره راه یافت فرمودند که در مجلس ما بیگانه است بجست و جوی آن باید پرداخت
چون جست و جوی بلیغ کردند عصای بیگانه یافتند آنرا بیرون انداختند فی الحال احد وقت خود شدند و حضرت
خواجه احمد یسوی قدس سره نیز روزی در نسبت فتوری دید فرمود که بیگانه درین صحبت رسید که بواسطه
آن سر رشته نسبت گم گردید چون تفحص کردند کفش بیگانه یافتند آنرا بیرون انداختند تفرقه بجمعیت مبدل گشت
و صفای وقت فی الحال در پیوست و هم یکی از اصحاب حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره جامه بیگانه
پوشیده بمجلس حضرت خواجه حاضر گردید بعد از لحظه آنحضرت فرمودند که درین مجلس بوی بیگانه می یابم پس آن عزیز
را فرمودند که این بوی از تو می آید مگر لباس بیگانه پوشیده آن عزیز برخاست و آن جامه را از بر کشیده دور
انداخت و در رشحات مذکور ست که حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره میفرمودند که اهل این نسبت
را صحبت و ربایت بغیر طائفه که این نسبت بر ایشان غالب ست سبب فتور عظیم درین نسبت می شود
اگرچه آن صحبت اهل زهد و تقوی باشد و این نه انکار زهد و تقوی است که آن در غایت صفا و نورانیت
است لیکن چون بران طائفه زهد و تقوی غالب ست اهل این نسبت را در صحبت ایشان همان نسبت
حاصل می شود و از نسبت شریفه خود که فوق همه نسبتهاست باز می مانند چه حکم غالب راست ببینید که
صحبت بدان و بیگانگان را چه تاثیر باشد و از ایشان چه نسبتهای تیره حاصل شود و می فرمودند که با جمعی
نشینید که بر شما غالب نباشند تا شما را نخورند غالب نباشند یعنی بحسب نفس و هوا قوی نباشند و شما را نخورند
یعنی وقت شما را ضائع و نابود نکنند

جوهر در ثمرات الحیات مذکور ست که حضرت شیخ برهان الدین قدس سره میفرمودند اگر مرشد طالب
خویش را از اختلاط با مشائخ دیگر منع نماید شاید زیرا که طریقه سلوک این طائفه مختلف ست یکی خلوت
میگزیند و یکی در جلوت می نشیند یکی ریاضت میفرماید و یکی رعایت قوت می نماید چون سالک مبتدی
برخلاف سلوک پیر خویش مسالک متنوعه مشاهده کند محتمل که مذبذب شود و در ورطه تعطیل افتد و میفرمودند

هر که مذهب او مخالف مذهب شما نماید صحبت او اختلاط را نشاید زیرا که در ان مصاحبت مداهنت نموده آید و آن بقاعده اهل نفاق گراید نخست موعظه پر صحبت این حرف ست بدکه از مصاحب ناجنس احتراز کند و میفرمودند که از صحبت مجاذیب نیز محترز باید بود و از هر گونه امداد و اعانت این جماعت باید نمود زیرا که در خدمت مجذوب فائده است و در صحبتش نقصان عائده۔

جوهر در رشحات مذکورست که حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره روزی یکی را مخاطب ساخته فرمودند که اگر در صحبت خواجه بهاء الدین قدس سره النفیس حاصل شده باشد بعد ازان بصحبت بزرگی دیگر افتی و از وی نیز همان نسبت باز یابی چه می کنی خواجه بهاء الدین را می گذاری یا نمی گذاری پس فرمودند که از هر جای دیگر که آن نسبت را باز یابی باید که آنرا هم از حضرت خواجه بهاء الدین دانی و فرمودند که یکی از مریدان قطب الدین حیدر بخانقاه شیخ شهاب الدین سهروردی قدس سره افتاد بغایت گرسنه بود روی بجانب ده پیر خود کرد و گفت شیئاً لله قطب الدین حیدر حضرت شیخ شهاب الدین از حال وی آگاه شدند خادم را فرمودند تا طعام پیش وی برد چون درویش از طعام فارغ شد باز روی بجانب ده پیر خود کرد و گفت شکر الله قطب الدین حیدر که ما را هیچ جا فرو نگذاشتی چون خادم نزد شیخ رفت از وی پرسیدند که چون یافتی آن درویش را گفت سهل کسی ست طعام شما میخورد و شکر قطب الدین حیدر میگوید شیخ فرمودند که مریدی را از وی می باید آموخت که هر جا فائده می یابد از برکت شیخ خود میداند چه بظاهر و چه بباطن۔

جوهر در بیان خلوت صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرمایند که خلوت داشتن برین طریق که رسم متصوفه است امری محدث ست و از جمله مستحسنات ایشان در روزگار حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم جز صحبت سنت نبود و فضیلت آن بر دیگر فضایل راجح آمده و از نیجهت صحابه را بصحبت نسبت کرده اند نه بوضعی دیگر چه هیچ وصف ایشان را ورای صحبت سید عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم نبود و بسبب آنکه نفوس ایشان از برکت مشکوٰة نبوت بصفت طمانینت موصوف بود و از پرتو نور عصمت نیز طهارت و طهارت محفوظ لاجرم ملازمت صحبت ایشان را از همه چیز فاضل تر بود و از جمله عبادات کامل تر بعد ازان چون آفتاب رسالت بحجاب غیب متواری گشت نفوس اصحاب قید ظلمات اندک اندک در حرکت آمدند و خلاف و جدال و اختلاف پیدا شد و خلوت مرغوب محبوب گشت طالبان حق تعالی از بهر سلامت دین صوامع و خلوات اختیار کردند هر چند خلوت در عهد رسالت سنت نبود ولیکن پیش ازان حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم بجهت غلبه محبت جناب الهی خلوت در

داشتے وگاہ گاہ بغار حرا رفتی و آنجا بذکر و تعبد شبہا گذاشتے

جوہر در شرائط خلوت صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرماید کہ مراد از خلوت پیش صوفیان مخصوص و مقید نیست باربعین چہ انقطاع از خلق و اشتغال بحق تعالی امری مطلق ست و با دوام عمر دوام آن پیوستہ و فائدہ تعیین اربعین آنست کہ مبادی کشف غالبًا باستکمال این مدت چنانکہ شرط ست ظاہر شود و اگر کسی را آن دولت دست دہد کہ اوقات خود را تا آخر عمر بطاعات حق تعالی و فراغ از خلق مشغول دارد و اگر آن نعمتی نبود و اگر نتواند چند مدت خلوت در سیانہ برآورد و اقلش آن بود کہ بہر یک سال یکبار بخلوت نشیند و فائدہ خلوت صورت نہ بندد الا بمحافظت شرائط آن پس ہر کرا عزیمت خلوت مصمم گردد شرط آنست کہ اول تخلیص نیت کند از شوائب طلب اعواض دنیوی و اغراض اخروی چہ ثواب اعمال برحسب نیات ست ہر چند نیت کہ مقصود ست از عمل خالص تر ثواب آن فاضل تر و کامل تر و ہیچ شک نیست کہ ہیچ مقصود و مقصد از قرب حضرت حق سبحانہ و تعالی افضل و اکمل نبود ہر چہ غیر از دست بوصمت حدوث موسوم ست و بوصمت فنا موسوم طائفہ کہ مراد ایشان از خلوت و ریاضت ظہور کرامات و خوارق عادات بود نہ قرب حضرت عزت اگر چیزی از مطلوب بر ایشان منکشف شود مکر و استدراج بود و چون شرائط اخلاص مراعات کردہ شود باید کہ اگر مطالبتے شرعًا برو متوجہ بود از رد مظلمہ غیر آن از عہدہ آن بیرون آید پس غسلے کامل برآورد و در تنظیف جامہ و مصلے احتیاط کند و جای برای خلوت گزیند کہ از شواغل و موانع دور بود و چون بدر خلوت رسد گوید رب ادخلنی مدخل صدق واخرجنی مخرج صدق واجعل لی من لدنک سلطانا نصیرا و چون بر سر مصلے رود نخست پای راست در پیش نہد و بگوید بسم اللہ و باللہ والحمد للہ والصلوۃ والسلام علی رسول اللہ اللہم اغفر لی وافتح لی ابواب رحمتک پس دو رکعت نماز بخشوع و خضوع از سر حضور بگذارد و در رکعت اول بعد از فاتحہ بخواند ومن یعمل سوءا او یظلم نفسہ ثم یستغفر اللہ یجد اللہ غفورا رحیما و در دوم ربنا علیک توکلنا والیک انبنا والیک المصیر و از سر صدق از جملہ ذنوب استغفار کند و باندرون از التفات بما سوی اللہ با حضرت عزت انابت نماید و ادب چنان ست کہ برابر قبلہ نشیند و تا تواند در حالت جلوس بر ہیئت تشہد بود و با خود چنان تصور کند کہ حاضر حضرت عزت ست و رسول اللہ صلے اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم حاضر اند و بعد از تخلیص نیت و انابت و دوام اشتغال با حق تعالے ہفت شرط دیگر رعایت کند اول دوام وضو ہر گاہ کہ در خود کلالتے بیند تجدید وضو کند تا نور طہارت ظاہر در باطن منعکس گردد دوم دوام صوم سوم تقلیل طعام باید کہ مقدار فطور از رطلے طعام زیادت نبود و اگر بر نان و نمک اقتصار کند بہتر و اصحاب خلوت سید الطائفہ اند اقویا و متوسطان و ضعفا ضعفا ہر شب افطار کنند و متوسطان

جمع نمید ریختے جاے اشکال نا شدن ۱۲
عیب ۱۲
داغ کردن و مجاز از تہمت کردن ۱۲
پاک کردن ۱۲

بہر دو شب افتد یا بہر سہ شب قلت طعام را در تقلیل و تحلیل اجزای ترابے کہ مایہ کدورت و ظلمت و کثافت اند
اثری تمام است و شرط چہارم قلت منام ست باید کہ تا تواند خواب نکند و دوام سہر در تحلیل رطوبات بدنے
بیداری و بیدار بودن ۱۲
و تقلیل مواد نسیان و عصیان و جہل و غفلت بغایت موثر ست و در اماتت نفس و احیاء قلب نیک مفید و
شرط پنجم قلت کلام است باید کہ ہموارہ زبان را از مکالمت با خلق نگاہدارد چہ آفات کلام بسیار ست و
سلامت ازین آفات جز سکوت نیست و شرط ششم نفی خواطر ست باید کہ پیوستہ جملہ خواطر را
بقوت ذکر دفع کند و شرط ہفتم دوام عمل ست باید کہ علی الدوام ظاہر و باطن خود را بسوت عبادت
و عبودیت متحلے دارد اما متوسطان را مداومت بر تلاوت قرآن مجید بعد از ادای فرائض و سنن اولے
زیور پوشندہ و آراستہ شوندہ ۱۲
و ہمان خاصیت کہ اہل ہدایت را از ملازمت ذکر روی نماید ایشان را از تلاوت حاصل گردد و اما
منتہیان را کہ نور ذکر صفت ذاتی ایشان گشتہ باشد فاضل تر و اکمل تر علی صلوۃ ست
چہ ہیئت صلوۃ عبادتی ست تامہ جامعہ کہ جمیع اجزاء عبادات از ذکر و تلاوت و خشوع جوارح و خضوع
قلب در وے مندرج ست

جوہر خلوت عبارت از حبس حواس ظاہر ست برای فتح حواس قلب تا مشاہدہ کند در بیداری
چیزے را کہ می بیند غیر وی در حالت نوم و سد طرق حواس ظاہر شرط ست برائے فتح حواس قلب
این طائفہ بنا رسلوک راہ دین و وصول بمقامات یقین بر خلوت و عزلت و انقطاع از خلق نہادہ اند
و ہمہ اولیا و انبیا در بدایت حال خلوت اختیار کردہ اند و حضرت سرور عالم تعبد میکردند در غار کوہ
حرا یک ہفتہ و دو ہفتہ و گاہے اقامت میفرمودند در غار حرا یک ماہ۔ و چون بسبب قضاء حاجت
بیرون آید درنگ نکند و اگر در خانہ درنگ کرد بقول امام اعظم اعتکاف فاسد شود و نزدیک صاحبین
فاسد نشود تا درنگی اکثر از نیم روز نبود و اگر ساعتے بغیر عذر از خلوتخانہ بیرون رود اعتکاف بر قول
امام اعظم فاسد شود و بر قول صاحبین تا آنکہ اکثر از نیم روز نباشد فاسد نشود و بعضے گویند اعتکاف صحیح
نیست مگر در مسجد جامع و بعضے گویند صحیح نیست مگر در مسجدی کہ ادا کردہ شود در و پنج نماز با جماعت
و مشائخ خانقاہای خود را حکم دہند از بہر آنکہ مقصود از مسجد بانگ نماز و جماعت است و در
خانقاہ تکلم نکند مگر بخیر و خاموشی ہم بکلے مکروہ است و خلوتی و معتکفے اگر بدرس علم و تعلم قرآن مشغول
شود نزدیک امام اعظم فاسد نشود و نزدیک احمد مکروہ بود و اگر بامور دنیا مشغول شود بر قول
امام اعظم فاسد شود و خلافاً للمالک و باید کہ خلوتخانہ خرد بود بمقداری کہ در و نماز بگذارد و مربع نشیند
در وقت ذکر و خلوتخانہ تاریک باشد و در روشنی و شعاع آفتاب در و نیاید و اگر خلوتخانہ تاریک نبود

پرده فرو گیرد و چنان بکوشد که آوازی هم نیاید نزد بعضی در خلوت و عزلت فرق نیست و بعضی
گویند که عزلت از خلق بود۔

جوہر چون در خلوت نشیند و عزلت گزیند باید که غسل نماید و نیت کند دران غسل که این غسل میت ست یعنی خود را مانند مرده سازد و همگی خود را بحضرت خداوند تعالی سپارد و باشد پیش حضرت خداوند تعالی همچو مرده پیش غسال و در همه تصرفها حضرت خداوند تعالی را متصرف داند و از خلوتخانه بیرون نیاید الا بضرورت چنانکه برای وضو و نماز جمعه و جماعت و از جهت جمعه بیرون آید بعد زوال آفتاب و بعضی گویند نزدیک بانگ نماز و اگر دور باشد بیرون آید در وقتیکه ممکن باشد و باید که چشم در پیش دارد و در استاد و چپا نگرد و دل و زبان را مشغول ذکر گرداند و با غلبه شهوت نه نشیند تا او را نیتی از بهر حق خالص نشود و استغفار بسیار گوید و بتضرع و زاری بحضرت خداوند باز گردد و خلوت آن بود که بجز از حق تعالی از همه مجرد شود و دل از غیر حق تعالی خالی کند تا بجز حق تعالی اندر دل وی هیچ چیز از علتها نماند و خلوت گیرنده دلاور و ثابت قدم در کار دین باشد و سالک خلوت گیرنده گوشت بسیار نخورد که خوردن گوشت دل را در قساوت آرد در هفته یکبار یا دو بار بخورد و هر باری که بخورد بوزن پنجاه درم سنگ باشد زیاده ازین ممنوع ست و نقصان و خرد کند سالک لقمه را اگر طعام خورد باید که لقمه های خرد بستاند یعنی بسیار بخاید تا طعام مضر نشود و در بسیار خائیدن طعام لذت در طعام حاصل شود و معنی خلوت آنست که مگر داند نفس خود را بکلی برای جناب خداوند تعالی و غیر مقصود و منظور نباشد مولوی معنوی ره

روی در دیوار کن تنها نشین		وز وجود خویش هم خلوت گزین	

جوہر بدانکه بعضی خلوت را بر عزلت فضل نهند و بعضی عزلت را بر خلوت و هم ازین است که عزلت را قلیل الوجود دانند و خلوت را کثیر الوجود و مے گویند که خلوت غیر عزلت ست که خلوت از اغیار ست و عزلت از نفس و بعضی میفرمایند که عزلت آنست که با خلق اختلاط نکند و در جماعت مردم نه نشیند و صحبت نماید و خلوت حبس حواس ظاهر ست برای فتح حواس دل تا ببیند سالک در بیداری چیزے را که مے بیند غیر وی در حالت خواب و بستن طریقهای حواس شرط ست برای کشادن حواس دل کما هو شرط سالک ست دوام خلوة و دوام طهارت و دوام ذکر بدل و زبان و دوام صوم و دوام حفظ لسان و سائر حواس از لایعنی و دوام نماز اوقات خمس با جماعت در اول وقت و دوام نماز جمعه و حسن ادب بجناب خداوند تعالی و اخلاص عبودیت و صدق در طلب و صدق در خشوع و خضوع و صدق در ذلت و افتقار بسوی جناب خداوند تعالی و صدق در توکل علی الله تعالی و صدق در ترک ریا و سمعه و صدق در دور کردن

شادیہا و ہواہای نفس و طمعہای فاسد در خلق و استغنا از خلائق بخالق و نخوردن مگر وقت فاقہ و نخفتن مگر وقت
غلبہ خواب و نگفتن مگر وقت ضرورت - و خلوتخانہ خرد بود بمقدارے کہ درو نماز بگذارد و تاریک باشد
کہ درو شعاع آفتاب و روشنی روز نیاید و چون تاریک نباشد پردہ گیرد و آواز ہم درو نیاید
و مربع نشیند در وقت ذکر کمام

جوہر مشائخ طریقت خلوت را تا یکماہ یا چہل روز میفرمایند و طائفہ از مشائخ اختیار کردہ اند خلوت
و اربعینات را تا آنکہ تمام شود کار ایشان و لیفرماید جناب خداوند تعالے ایشان را بدعوت و ارشاد
خلق بسوی راہ مستقیم و لبعضے اختیار فرمودہ اند اربعینات را و استراحت را در میان خلوت یک ہفتہ
و دو ہفتہ و این اولے ست زیرا کہ این مجاہدہ موافق ست بمجاہدہ جناب سرور عالم صلے اللہ تعالے
علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم کہ جناب ایشان در غار کوہ حرا گاہے یک ہفتہ و گاہے دو ہفتہ تعبد میکردند
و تعبد میکردند دران کوہ یکماہ

جوہر در ثمرات الحیات مذکور ست کہ حضرت شیخ برہان الدین قدس سرہ میفرمودند کہ یکے از روزہا
در اربعین بخواندن اسما مشغول بودم ناگاہ جمیع اعضاء من بنام من ذاکر شدند و بزبان فصیح اسم
برہان بیان میکردند چون صورت حال بخدمت حضرت شیخ باز نمودم فرمودند بسیار خوب ست عرض
کردم اگر باسم حق ذاکر شدندی اولے بودی فرمودند این اتم و افضل ست

جوہر در آنکہ ذکر اللہ تعالے فرض ست بر طالبانیکہ دوست میدارند خداوند تعالی را حضرت
شیخ قطب الدین دمشقی قدس سرہ در رسالہ مکیہ میفرمایند ذکر اللہ تعالے فرض علے الطالبین
المحبین قال اللہ تعالے فاذکروا اللہ قیاما و قعودا و علی جنوبکم ذکر خداوند تعالی در جمیع احوال فرض ست
بر طالبانے کہ دوست میدارند خداوند تعالے را زیرا کہ فرمود خداوند تعالی ذکر کنید خداوند تعالے را ایستادہ
و نشستہ و بر پہلو غلطیدہ و لفظ اذکروا امر ست و امر برائے وجوب و فرض ست پس ہر آئینہ ذکر فرض باشد
و ازین نص اشارہ است کہ ذکر در حال قیام و قعود و اضطجاع درست باشد و در تفسیر درر المعانی ست
فی قولہ تعالی الذین یذکرون اللہ قیاما و قعودا ان المراد من الآیۃ المداومۃ علے ذکر
اللہ تعالے فی ای حال لان الانسان لا یخلو من احدی الحالات الثلث یعنی القیام
و القعود و الاضطجاع در خلاصہ دخانی آوردہ لا یامر بالتسبیح و التہلیل مضطجعا و کذا الصلوۃ
علی النبی صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم قال ابن عباس رضی اللہ تعالی عنہ ای
بالذکر باللیل و النہار فے البر و البحر و السفر و الحضر و الفقر والمرض و الصحۃ و السر و العلانیۃ گفت ابن عباس رضی اللہ

تعالی عنه معنی آیه مذکور ذکر کنید خداوند تعالی را بذکر کردن بشب و روز بهر جائی که باشید خواه در خشکی خواه در تری خواه
در سفر خواه در حضر و بهر حال که باشید خواه در غنیمت خواه در فقر خواه در مرض خواه در صحت خواه در سر خواه در علانیه
یعنی بهمه حال بهر حال از ذکر خداوند تعالی غافل مباشید که الغفلة عن الله تعالی من اکبر الکبائر و شیخ سعد الدین
قدس سره در شرح این رساله مسمی بمجمع السلوک میفرمایند آن کسانیکه خداوند تعالی را دوست میدارند علامت
ایشان همین ست که همیشه در ذکر مستغرق باشند هیچ ساعتی بی ذکر فارغ نمانند بلکه صحبت ذاکران و دیدن ایشان را
مشتاق باشند در خبر ست چون آدم علیه السلام را در زمین آوردند سی صد سال گریستند پس حق تعالی بسوی
آدم چه چیز می گریاند ترا گفت الهی گریه من نه از جهت نعیم بهشت نه از خوف جحیم ست لیکن گریه من بسبب اشتیاق
فرشتگانی ست که میان عرش و کرسی سعی می کنند و ایشان هفتاد هزار صف ذکر میگویند یکی دست
دیگری گرفته ذکر گویان رقص و تواجد می کنند و بآواز بلند میگویند من مثلنا و انت حبیبنا حق تعالی حجاب
از آدم برداشت درین خبر اشارات ست یکی آنکه این طائفه را ذکر دوام می باید و اشتیاق دیدن ذاکران
و شنیدن ذکر ذاکران می شاید چنانکه فرشتگان را ذکر دوام بوده آدم علیه السلام را اشتیاق دیدن و شنیدن
روی نمود دوم آنکه در حالت ذکر رقص و تواجد کنند و استاده ذکر کنند مانند فعل فرشتگان بودند ممنوع باشد سوم
آنکه معلوم شد که رقص و تواجد فعل فرشتگان ست پس فعل فرشتگان را انکار نباید و صوفیان را از رقص
و تواجد منع نشاید چهارم آنکه یکی از صوفیه دست یکی بگیرد و در رقص شود چنانکه امروز بعضی صوفیه را رسم
است آن نیز مانند فعل فرشتگان بود پنجم آنکه اظهار نعمت و تحدیث نعمت بطریق من مثلنا انت حبیبنا
منافی و ممنوع نباشد قال بعضهم لم یفرض الله تعالی علی عباده فریضة الا جعل لها حدا
معلوما ینتهی الیه و عذر اهلها فی سائر الاحوال الا الذکر فانه تعالی لم یجعل له حدا معلوما ینتهی
الیه و لم یعذر احدا فی ترکه الا من کان مغلوبا فی عقله و لو عذر احدا فی ترک الذکر لعذر زکریا
علیه السلام قال الله تعالی آیتک ان لا تکلم الناس ثلثة ایام الا رمزا ثم قال الله
تعالی واذکر ربک کثیرا گفتند بعضی مشائخ فرض نکرد خداوند تعالی بر بندگان خویش فریضه مگر آنکه گردانید
مر آن فریضه را حدی معلوم که نهایت شود آن فرض سوی آن حد معلوم و معذور داشت صاحب
آن فریضه را در بعضی احوال کالصلوة و الصوم و غیرهما مگر ذکر را پس بدرستی که خداوند تعالی نگردانید
ذکر را حدی معلوم که نهایت شود سوی آن حد و معذور نداشت کسی را در ترک ذکر مگر هر که مغلوب بود
در عقل خویش و اگر معذور داشتی خداوند تعالی کسی را در ترک ذکر هر آئینه معذور داشتی زکریا علیه السلام را
ذکریا را با آنکه از وی سلب تکلم کرده بود از ذکر معذور نداشت بلکه از وی دران حالت نیز ذکر بسیار خواست

روایت کرده اند که چون زکریا علیه السلام از خداوند تعالی درخواست ولد نمود و علامتی طلب فرمود قال
آیتک ان لا تکلم الناس ثلثة ایام الا رمزا واذکر ربک کثیرا وسبح بالعشی والابکار فرمود خداوند تعالی
علامتی که میجوئی آن بود که سه روز با مردمان سخن نگوئی مگر بروجه اشارت بدستی و روی و چشمی و ابروی
و یاد کن پروردگار خود را و شام و صبح تسبیح خوان و کذا کلم یعنی احدا

جوہر در فضیلت کلمه طیبه حضرت شیخ قطب الحق والدین دمشقی قدس سره در رساله ملکیه میفرماید
روی عن ابن عباس رضی الله تعالی عنه انه قال یفتح الله تعالی ابواب الجنة وینادی مناد
من تحت العرش ایتها الجنة وکل ما فیک من النعم لمن انت فتنادی الجنة وکل ما فیها من النعم
نحن لاهل لا اله الا الله ونشتاق الی اهل لا اله الا الله ولا نطلب الا اهل لا اله الا الله ولا یدخل
علینا الا اهل لا اله الا الله ونحن محرمون علی من لم یقل لا اله الا الله ولا یؤمن بلا اله الا الله
وعند ذلک تقول النار وکل ما فیها من العذاب لا یدخلنی الا من انکر لا اله الا الله ولا اطلب
الا من کذب بلا اله الا الله وانا حرام علی من قال لا اله الا الله ولا املی الا من جحد لا اله الا الله

جوہر ذکر لا اله الا الله مرکب ست از نفی و اثبات - و در کلمه توحید نفی ما سوی حق و اثبات حق ست
و خلاص از شرک خفی جز بمداومت و ملازمت بر معنی این کلمه حاصل نیاید پس ذاکر را می باید که در وقت
جریان این کلمه بر زبان موافقت میان دل و زبان نگاه دارد و طرف نفی وجود جمیع محدثات را بنظر
فنا مطالعه نماید و در طرف اثبات وجود قدیم را بالعین بقا مشاهده فرماید تا بواسطه تکرار این کلمه صورت
توحید در دل قرار گیرد و ذکر صفت لازم دل گردد معمول مشائخ طریقت آنست که یاد می کنند حضرت
حق سبحانه و تعالی را بکلماتیکه شرع شریف بدان وارد ست لیکن مشتهر ذکر شریف لا اله الا الله محمد
رسول الله اختیار فرموده اند و فضیلت آن بر سایر اذکار ثابت ست چنانچه در حدیث شریف
وارد ست که افضل الذکر لا اله الا الله و این کلمه طیبه را سلطانی عظیم ست اگرچه بمجرد لسان باشد
و تاثیر آن در طهارت باطن نهایت قویست و از خواص اوست که طالب را کشان کشان بمطلوب میرساند
و انس بحضرت قدس می بخشد و فرمودند حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم که بسیار
گوئید ذکر لا اله الا الله تا بگویند مردمان که او مجنون ست و فرمودند وقتیکه بگوید بنده لا اله الا الله
این کلمه آسمانها را می شگافد و استاده می شود روبروی حضرت سبحانه و تعالی پس او سبحانه
و تعالی میفرماید که بایست میگوید که چگونه بایستم و قرار گیرم حال آنکه نیامرزیده گوینده مرا پس حضرت حق سبحانه
و تعالی میفرماید که جاری کردم بر زبان گوینده مگر حال آنکه بالتحقیق آمرزیده ام او را و فرمودند هر که گوید لا اله

الا اللہ بیرون آید از دہان او مرغ سبز و بال سفید مکلل بزر و یاقوت و تا بعرش برسد و آواز کند ہمچو زنبور انگبین فرمان آید که ساکت باش عرض کند که چگونه ساکت باشم تا گوینده من آمرزیده نشود فرمان رسد که ساکت باش گوینده ترا آمرزیدم وای فرشتگان گواه باشید که سبحات زلات گوینده این مرغ را بآب غفران محو کردم و حضرت خداوند تعالی آن مرغ را بهقتاد زبان کرامت فرماید تا آمرش خواہد صاحب خود را تا روز قیامت آمنا و صدقنا و آن روز آن مرغ بیاید و دست گوینده خود را بگیرد و در بہشت برد و فرمودند که مے کشاید جناب خداوند تعالے ابواب جنت و ندا میکند منادے از تحت عرش که ای جنت با نعمتہا که در تست مر ارائی پس ندا کند جنت و ہر چیز که در وست از نعم ما ہستیم برائے اہل لا الہ الا اللہ و مشتاقیم سوی اہل لا الہ الا اللہ و طلب نمی کنیم مگر اہل لا الہ الا اللہ را و در نیاید در ما مگر اہل لا الہ الا اللہ و حرامیم بر کسے که بگوید لا الہ الا اللہ و بر کسی که ایمان نیارد به لا الہ الا اللہ و بگوید نار و ہر چیزے که در وست از عذاب در نیاید در من مگر کسے که منکر باشد لا الہ الا اللہ را و طلب نکنیم مگر کسے را که تکذیب میکند لا الہ الا اللہ را و حرامیم بر کسے که بگوید لا الہ الا اللہ و پُر نشویم مگر از کسے که منکر باشد لا الہ الا اللہ را و نیست جوشیدن و آواز کردن من مگر بر کسے که منکر باشد لا الہ الا اللہ را پس فرمودند که بیاید رحمت و مغفرت حضرت حق سبحانه و تعالی و بگوید که منم مر اہل لا الہ الا اللہ را و ناصر و محب ام مر کسی را که بگوید لا الہ الا اللہ و فضل کننده ام بر کسے که بگوید لا الہ الا اللہ و جنت مباح است بر کسی که بگوید لا الہ الا اللہ و نار حرام است بر کسی که بگوید لا الہ الا اللہ و مغفرت از ہر گناه ثابت ست مر اہل لا الہ الا اللہ را و فرمودند که نیست بر اہل لا الہ الا اللہ وحشتی در ہنگام موت و در ہنگام بعث و فرمودند که ہر که ہر روز ہر بامداد بگوید بسم اللہ الرحمن الرحیم لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ کرامت کند او را جناب حق سبحانه و تعالی ہفت چیز اول قبض کند روح او را بر اسلام دوم آسان کند بر وی سختی جان کندن سوم منور کند گور او را چہارم بنماید او را منکر و نکیر به بہترین صورتہای خویش پنجم بدہند نامه اعمال او بدست راست او ششم گران گرداند ترازوی او بحساب ہفتم بگذراند از پل صراط چون برق جہنده و فرمودند که شفاعت من در روز قیامت مر آن کسے راست که بگوید لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ پس ہیچ عبادت در حضرت معبود حقیقے فضیلت ندارد که گفتن لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ

جوہر ہر که بعد از نماز فجر ہزار بار گوید لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ آسان شود بروے اسباب رزق و حضرت شیخ کلیم اللہ قدس سره میفرمایند که مراد از رزق تمام ترست از انکه روحانی باشد یا جسمانی و ہر که نزد خواب رفتن ہزار بار گوید بیتوتت کند روح او تحت عرش و قوت خورد بحسب قوت خویش و اگر نزد ہلال دیدن ہزار بار بگوید حفظ کند او را جناب حق سبحانه و تعالی از جمیع اسقام و ہر که بگوید ہزار بار نزد داخل شدن در

شہر یا خروج ازان مصون و مامون دارد او را جناب خداوند تعالی و ہر کہ بحضور ہزار بار گوید کشف شود بر وی اسرار ملک و ملکوت و ہر کہ برای نجات مردہ یا زندہ ہفتاد ہزار بگوید داخل شود در جنت

جوہر بدانکہ مجموع کلمہ لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ را ذکر ناسوتی گویند و الا اللہ را ملکوتی
وناسوت عبارت ست از عالم ملک و شہادت ۱۲
و اللہ را جبروتی و ہو را لاہوتی
جبروت عالم صفات را گویند ۱۲

جوہر در رشحات مذکور ست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ بعضے اکابر ذکر لا الہ الا اللہ را ذکر عام گفتہ اند و ذکر اللہ را ذکر خاص و ذکر ہو را ذکر خاص الخاص و حال آنکہ ذکر لا الہ الا اللہ ذکر خاص الخاص میتوان گفت زیرا کہ تجلیات جناب حق سبحانہ و تعالی را نہایت نیست و در ان صورت ہرگز تکرار متصور نہ پس در ہر آنے نفی صفتے میکند و اثبات صفتے پس ہمیشہ از نفی و اثبات خلاص نباشد و میفرمودند کہ معنی لا الہ الا اللہ پیش بعضے کہ اللہ اسم ذات ست من حیث ہی آن تواند بود کہ لا الہ نیست الہ کہ عبارت از مرتبہ الوہیت ست یعنے ذات مع الصفات الا اللہ مگر ذات بحت معری عن الکل انتہے را از خود دور نمی باید داشت زیرا کہ در زمان خلو دل از اغیار مشہود سر جز ذات مقدس ہیچ نیست

جوہر بعضے میفرمایند کہ در گفتن لا الہ مدی تمام کشد و در الا اللہ نیز و مد کلمہ نفی را از مد کلمہ اثبات دراز تر کشد و بعضے میفرمایند کہ ندانیم کہ ہم درین حالت نفی موت ہرسد پس ترک مد اولی باشد

جوہر حضرت شیخ فانی فی اللہ شاہ کلیم اللہ قدس سرہ در کشکول میفرمایند در خلوت تنگ و تاریک مربع نشیند و رگ کیماس جانب چپ را بانگشت نرینہ پای راست و بانگشت متصل آن محکم گیرد و رگ کیماس رگے کہ مربوط ست بباطن قلب چون قوت دران رسد حرارت پیدا آید کہ موجب تصفیہ قلب ست و ازین حرارت چربی گرداگرد دل کہ محل و مقر خناس ست بگداز د وساوس و ہواجس کم گردد و ہر دو دست بر ہر دو زانو نہد و انگشتان دست چنان کشادہ دارد کہ نقش اسم مبارک اللہ پیدا آید بعدہ سر را بزانوی چپ برد و بجدی سرنگون شود کہ ریش بخنصر دست رسد و از انجا لا الہ گویان سر را بزانوی راست گذرانیدہ دور تمام بکتف راست رساند تا سر و کمر و پشت برابر شود و اندکے سر را از کتف بجانب پشت کج کند و از انجا نفس راست کردہ بقوت ضرب الا اللہ بر فضای دل بزند و آواز را فرو برد کہ این نیز ممد حرارت باشد و باز از سر گیرد و در حالت نفی چشم کشادہ دارد و در حالت اثبات بہ بندد و اصابع دست و پا را موافق زبان سازد تا بیست و یک زبان ذاکر باشد یعنے در وقت نفی انگشتان دست و پا را بر دارد و در وقت اثبات ضرب کنان نہد و کلمہ محمد رسول اللہ بعد سوم بار یا پنجم یا ہفتم یا نہم یا در ہر عشر یکبار بگوید تا ذکر کلمہ طیبہ باشد و نظر دل بواسطہ محکم دارد و این ذکر را نفی و اثبات چہار ضربی گویند و بعضے

سیفر باید کہ در حین نفی بزانوی چپ اشارہ بنفی خطرہ شیطانی کند و بزانوی راست بہ نفسانی و بکتف ملکی و در اثبات ثبوت خطرہ رحمانی بر دل کہ تعلق بارشاد دارد بملاحظہ لامعبود یا لا مطلوب یا لا مقصود یا لا موجود حاضر دارد و منظر دل برواسطہ محکم ثابت دارد و بعضے میفرمایند کہ در عین لا الہ الا اللہ در را استاحضرت

رسالت صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم را تصور کند و در چہارم شدرا و در دل اللہ را حاضر دانم

جوہر در بیان آنکہ مقصود از ذکر فنا در مذکورست پس ہمت بر مجرد تلفظ کلمہ طیبہ من اللسان والجنان ندارد کہ اگر چہ من وجہ فائدہ دارد لیکن موصل بسوے مقصود بے حضور مذکور نمے شود چہ مقصود

از ذکر فنا در مذکورست نہ فنا در اسم مذکور۔ کشکول

جوہر مراقبہ وحدت الوجود عبارت ست از ملاحظہ معنے کلمہ طیبہ در کل حال سبے رعایت الفاظ و بے شرط وضو و اگر با وضو باشی اولیٰ ست و بی تخصیص وقت و ملاحظہ دم و نحو لا و خروجا پس اول نفی خودی کنے کہ عین معنی لا الہ است بعدہ ثابت کنی وجود مطلق را کہ عین معنے الا اللہ ست

جوہر بدانکہ ذکر دل سالک ہم سالک تواند شنید و آنکہ میگویند کہ آواز ذکر سالک غیر او تواند شنید اصلے ندارد چنانچہ حضرت شیخ کلیم اللہ قدس سرہ در کشکول میفرماید کہ بر ذکر دل سالک غیرے من حیث الاستماع اطلاع یابد غلط عوام ست و حضرت شیخ شرف الدین یحیے منیرے قدس سرہ میفرمایند کہ گروہے از اہل اکتساب چنین صورتے نقل میکنند سببش آنست کہ چون ذکر از سینہ کنند صدای ضعیف بمعاونت حنجرہ پیدا آید سامع پندارد کہ از دل ست واین نہ آن بود و ما این قسم دیدہ ام و شنیدہ ام و از عجائب حالات و غرائب ارادت سالکان آنست کہ علم بذکر کائنات دست دہد و لو تدریجا و درین قسم مشتبہ مے شود امر بر سالک کہ بعضے بذکر اللہ مشغول اند بشنوند کہ دست ہم ذکر اللہ گو ید و دیوار ہم اللہ گوید و این از قبیل استیلاء ذکر ذاکرست بر ذاکر نہ از قبیل استماع ذکر کائنات زیرا کہ ہر کونے را ذکر خاص است حتے شخوص کائنات بذکرہائے مختلف ممتاز اند و ہر جلسے و نوعے بیک ذکری معین مشغول باشند اگر در حالت ذکر اللہ از دیوارے ذکرے خاص و از در ذکر خاص شنیدہ تواند کہ

از قبیل اطلاع بذکر کائنات باشد اگر چہ درین مرتبہ ہنوز احتمال باقی ست

جوہر حضرت شیخ فانی فی اللہ و باقی باللہ شاہ کلیم اللہ جہان آبادی قدس سرہ در کشکول میفرمایند کہ برخیز د و روی سوی عرش کند و گو ید انت فوقے و بجانب طبقات ارض نگرد و بنشیند و بگوید انت تحتی و بگرداند روی سوی پیش و بگوید انت امامی باز بگرداند سر بجانب پس و بگوید انت خلفی و بدست راست بگوید انت یمینی و بدست چپ انت شمالے باز بر دل خود ضرب بزند

وگوید انت فی و بر خیزد و گرد گرد وگوید انا مع الجهات فیک اینما تولوا فثم وجه واین ذکر محو الجهات ست ذاکر کلیۃً مربع نشیند و یک الکل گویان ضربے پیش زند یا رمنک الکل گویان ضربے یمین والیک الکل گویان ضربے شمال یا کل الکل گویان ضربے سوے آسمان یا بر قلب از کشکول و تعنی انیست که بسبب نست بقار کل عالم واز تست وجود کل عالم و بسوی تست رجوع کل عالم و توئی کل کل

جوہر بقعیدہ صلوۃ نشیند مگر اینکه بیرون کند ہر دو قدم را از زیر ہر دو سرین خود و نهد سرین خود بر زمین و محکم بگیرد بدست راست بازوی چپ و بدست چپ بازوی راست در پنج ضرب این کلمات بگوید یا معی یا معی یا معی یا ہو یا ہو و ضرب اول میان قدم راست و زانوی راست و ضرب دوم مابین دو زانو و ضرب سوم میان قدم چپ و زانوی چپ و ضرب چہارم بر جگر و ضرب پنجم بر فضای دل بقوت با حضور آنکه ہو اشاره است با حدیث مطلقه لیس کمثله شئ وگاه باشد که اقتصار کند ہمین سه کلمه ہو ہو یا معی و سند بحال ست مگر آنکه ہو ہو با سمان ضرب کند و یا معی بجانب دل و اولی آنست که در ایام این ذکر غذاے ذاکر شیر باشد و اکثر حال عطریات استعمال کند و این را ذکر معیت گویند در اندک مدت مشاہده ذاتیه و صفاتیه پیدا گردد و در ذکر محو الجہات و معیت تصور معانے و برزخ شرط است - کشکول -

جوہر حضرت شیخ کلیم اللہ قدس سره در کشکول سیفر ماید که عارف ربانی عبد الکریم جبلی ثم الزبیدی میگوید علامت آن کسی که او را ذکر قلب ست آنست که بشنود از ہمه اشیا یا بعضے اشیا و نزد بعضے ذکرے که ذاکر ست بآن ذکر در ہمه اوقات یا اکثر اوقات بر قدر ہسور آن ذاکر و تمکین او دران مقام و علامت آنکه مر او را ذکر روح ست آنست که بشنود از ہمه اشیا تسبیح مخصوص نه بیند فاعلیت فاعلے غیر سبحانه و تعالی و احمد بن غیلان مکے گوید ذکر قلب استوار حضور حق و خلق ست و ذکر روح غلبه حضور حق بنسبت حضور خلق و ذکر سر انیست که نباشد او را حضوری غیر حضور حضرت حق و ذکر خفے انیست که مخفے شود وجود روح

ہمچو خفاسے کون در سر انتہی

جوہر ذکر معلا انیست که دو زانو نشسته لفظ یا از دل صنوبری کشیده و بطرف راست برده آنکه جانب پشت کج شده ہو گویان بشدت تمام بر دل ضرب کند

جوہر ذکر مقدس انیست که مربع نشیند و طرف راست سبحان اللہ و طرف چپ الحمد للہ و طرف آسمان لا اله الا اللہ و بر دل اللہ اکبر ضرب کند و در وایت از حضرت ابوہریره رضی اللہ تعالے عنه که فرمودند جناب مستطاب سرور عالم صلے اللہ تعالے علیه و آله و اصحابه وسلم بر آئینه گفتن من سبحان اللہ والحمد للہ ولا اله الا اللہ واللہ اکبر محبوب تر ست بمن از جمیع چیزے که طلوع کرده است بران آفتاب

جوہر ساکت ماند و فکر کند کہ من ہیم اوست۔
جوہر ہرچہ مدرک نفس گردد از کلیات و جزئیات در مطالعہ وجود مطلق نماید
جوہر ہر دو چشم بہ بندد و نظر بر دل گمارد و تصور کند کہ جناب حق سبحانہ وتعالی را می بینم
جوہر آئینہ مقابل دارد و چشم بر ہم نزند و بر عکس خود بتصور معنی خلق اللہ آدم علی صورتہ
نگران باشد و صورت خود را صورت جناب حق سبحانہ وتعالی داند
جوہر معنے بیچون و بیچگون بی شبہہ بے نمون کہ مفہوم میشود از اسم مبارک۔ اللہ بلے توسط عبارات
عربے و فارسی وغیرہا ملاحظہ نماید و ازین توجہ دوام آگاہی دست دہد و بفنا و فنا کشد و این طریق اعلی
است لیکن حصول آن بیش از تصرف جذبہ در وجود سالک تعذری دارد
جوہر میگویند کہ در شب و روز ہر آدمی را بست و چہار ہزار دم می باشد و تحقیق آنست کہ بست
و یک ہزار و سہ صد و شصت دم ہر روز جاری مے شود در خواب و بیداری۔
جوہر حق ست کہ بصورت عبد ظہور فرمود و صفت خالقیت خود در وی بظہور رسانید
جوہر ذکر پاس انفاس برای نفی خواطر و زوال حدیث نفس اثرے عظیم دارد و سندش ہیست آنکہ
کہ دہن بستہ لا الہ را با دم بیرون گذارد و الا اللہ را با دم درون کشد و بدم ذاکر باشد و در بست و کشاد نظر
بر ناف دارد و ملاحظہ و واسطہ را رعایت کند و گاہ باشد کہ پاس انفاس بکلمہ اللہ کنند و سند او ہیست
کہ ضمہ ہای اللہ را باشباع بخوانند تا از و واو متولد شود و در وقت مد نفس اللہ بدم گویند یعنے دم لسان
دل باشد و وقت صدور نفس ہو بدم گویند و دانستنی ست کہ معتاد دخول دم ہشت انگشت ست
چہار انگشت گرم و چہار انگشت سرد و معتاد خروج آن دہ انگشت پس در پاس انفاس مقدار چہار انگشت
دم بدر آرد و مقدار دوازدہ انگشت اندرون کشد و دم را بر دل امساک کند کہ موجب حرارت قلب
و زیادت عمر ست و چنان عادت سازد کہ در شبا روز سہ صد و شصت دم گذارد
جوہر سند ذکر آور د بر وانیست کہ مربع نشیند و بر منکب راست آورده ہا گوید و بر منکب چپ آورده
ہو و سر نگون کردہ در خود ہی گویان ضرب کند و این معمول اکثر مشائخ ست و معنی ہا اوست موجود و
معنے ہو ہمہ اوست و معنی ہی با ماست و این ذکر را منسوب میکنند بجناب تجلی مآب سر حلقہ محبان و سر دفتر محبوبان
غوث الثقلین شیخ محی الدین ابو محمد سید عبد القادر جیلانی قدس اللہ تعالی سرہ العزیز و بعضے میگویند
کہ حضرت با عظمت امیر المومنین اسد اللہ الغالب علی کرم اللہ تعالی وجہہ و وجوہ آلہ الکرام با لہام باطنے
جناب مستطاب سید المرسلین صلے اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ اجمعین از کلمہ طیبہ استخراج نمودہ بار مفتوحہ

اختصار لا الٰہ است وہای مضموم اختصار الا اللہ وہای مکسورہ اختصار محمد رسول اللہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم واین ذکر را اگر جہر کند در صحرا رود وچہ بلند گردانش در آبادی مورث ویرانی است

جوہر در ذکر پاس انفاس شیخ کلیم اللہ قدس سرہ در کشکول میفرمایند کہ لا الٰہ را با دم بیرون گذارد و الا اللہ با دم درون کشد و بدم ذاکر باشد و نظر پیوستہ در لبست وکشادہ بر ناف دارد وچندان ذکر کند کہ دم ذاکر گردد و در خواب وبیداری ذاکر بود عمرے وچندان گردد وگاہ باشد کہ پاس انفاس بکلمۂ اللہ کنند وسند او انیست کہ ضم ہای اللہ را باشباع خوانند تا از و واو متولد شود و در وقت دخل نفس اللہ بدم گویند یعنے دم لسان دل باشد و در وقت صدور نفس ہو بدم گویند کما مرو در ذکر پاس انفاس برابر ست کہ ذکر لا الٰہ الا اللہ باشد یا ذکر اللہ واگر سوزش از خیشوم پیدا شود و بدماغ حرارت وخشکی رساند خیشوم و دماغ را بروغن بادام چرب کردہ باشند

جوہر ہر دو چشم بندد و در جوف دل نوری مثل نور چراغ تصور نماید وچنان تصور کند کہ این نور بوجہے تابان ست کہ از منفذ ہر مویش بیرون آمدہ ہمہ ذرات کائنات نور گشتہ ازین شغل تمامے حقائق عالم سالک را مکشوف شود وحالت سیر فی الاشیا باللہ کہ سیر رابع است دست دہد تصور کند کہ شعاع او از راہ دہنش مثل شعلہ ہای آتشین بیرون مے آید۔

جوہر چشم پوشیدہ ونظر بر دل گمارد وحضرت خداوند تعالی را حاضر وناظر وباخود داند این را مراقبہ صفا گویند اگر درین حال ملاحظۂ فنا ومحویت بود مراقبہ فنا گویند ومراقبہ توحید نیز یاران حضرت شیخ عبد الحق ردولوی قدس سرہ مشغول بمراقبۂ فنا مے بودند واز خود بیخود مے شدند وبے شعور مے گشتند وحضرت شیخ عبد القدوس گنگوہے قدس سرہ در ابتدای حال چندگاہ درین مراقبہ بودند

جوہر ہر دو چشم کشادہ دارد ونظر سوی بالا دیا در مقابلہ ہوا اندازد و دران کوشد کہ پلک نزند ازین شغل بعضے انوار پدید آید وآتش از پلک خیزد وتمام اندام گیرد وعشق پیدا شود واین را مراقبہ ہوا گویند درین مراقبہ بعضے اولیا چشم در ہوا نہادہ سالہا در عالم تحیر ماندہ اند محبوب السالکین

جوہر در حجرہ تنگ وتاریک چشم کشادہ بر ہوا یکجا دارد انوار از عالم قدس بیاید وبحق تعالی برسد

جوہر طریق ذکر انا انت انت انا انیست سر سوکہ بنید تصور معانے این الفاظ کند بمواظبت این ذکر در چند مدت مشاہدہ ذات خود در ہمہ چیز حاصل شود

جوہر مواظبت اللہ عالم الغیب والشہادۃ نماید ونفس اسم مبارک اللہ در دل تصور کند ودل خود را بصورت آفتاب تصور نماید بجدی کہ اشیائی کہ از چشم خلق نہان مے باشند بروے در انوار جرم

آفتاب عیان گردند و چون این حالت قرار گیرد هر وقتی که در آیتی از آیات قرآن مجید تامل کند و چشم فرو بندد جمله اسرار و کمالات آن آیه معائنه شوند همچنین بر سر قبر چشم بسته تصور عالم الغیب والشهاده نماید احوال صاحب قبر معلوم گردد و حقیقت حشر و نشر و احوال روح نیز ازین شغل مکشوف می گردد

جوہر بر نوک بینی صورت چراغ تصور کند بعد از ورزش تمام آن چراغ مثل ماهتاب درخشان شود بعده شکل آفتاب تابان گردد بعده از میان آفتاب صورت آدمی ظاهر شود و با سالک در تکلم آید و علوم غیبیه و نوادر از جفر بروی القا کند و اخبار غیبیه بدو رساند و از سالک خوارق عادات ظاهر شود و این شکل حقیقت سالک ست و بعضے میفرمایند که در مقام فرق ابرو ستاره لمعان و تابان تصور کند پس آن ستاره ماهتاب شود پس آفتاب و از میان آفتاب صورت آدمی نمایان شود و با سالک در تکلم آید

جوہر حضرت شیخ فانی فی الله و باقی بالله شاه کلیم الله قدس الله تعالی سره المبارک در کشکول میفرمایند که ذکر لسان بر دو وجه است جهر یا خفیه اگر بلند گویند جهر شود والا خفیه باشد و ذکر قلب مطالعه لفظے ست با حضور مدلول آن و ذکر روح فراموشی از ان اسم ست و حضور مسمے و این تفاوت است بحسب حالات ذاکرین بعضے را گاه باشد و اکثر نباشد و بعضے را عکس این و بعضے را دوام لیکن در انند کما ذاکریم و ذکر در میان داریم و مذکور مقصود ماست که حاضر ست پیش بصیرت ما و این هنوز انحطاط دارد و نهایت آنست که ذکر و ذاکر از میان برداشته گردد و غیر مذکور معلوم و مفهوم نماند و لذت ذکر نیز برخیزد و این علم با این لذت نیز نماند

جوہر دو زانو نشیند و هر دو سرین را برابر کف پای دارد و سوراخ هر دو گوش را از سبابتین محکم بر بندد و متوجه شود باوازی که در دماغ مثل آواز افتادن آب از بالا مسموع میگردد و یک لحظه از و غافل نشود و سعی کند تا این آواز بر جمله آواز ها غالب آید و بی امداد انگشتان از شعور عالم غائب شود و میگویند که این آواز لیست قدیم ازلی و ابدی و اصل جمیع آواز ها ست و جمله آواز ها از و بظهور آمده و مظاهر او ست و همه عالم پر ست ازین صدای مطلق و اولیا را بواسطه آن الهام می شود و باعث جمعیت خاطر شتیت موجب فتح عالم لطافت و اطلاق ست و مورث می شود در بودگی و بیخودی و غیبت را که مقدمه فنا ست و رابطه میگردد میان این شخص و مطلوب او و این را صوت سرمدی و صوت لایزالے گویند و در جوگ اهند نامند

جوہر سند ذکر اره انیست و ذکر نشاری نیز گویند که دو زانو نشیند و هر دو دست بر سر دو زانو نهد و گویان از دل بر سر ناف ضرب دهد و هی گویان دم را از تحت ناف بمد و شد بجانب صدر بر آرد چنانچه

وکمر ولپشت برابر شوند و باز از سر گیرد و این ذکر را بعضے بہو وہی سکنند و بعضے بلفظ مبارک اللہ و
این ذکر را برائے صفائے دل مجرب وسریع التاثیر گفتہ اند و ذکر ارّہ یک نوع ذکر
است در سلسلہ مشائخ ترک۔

جوہر دو زانو نشیند و ہر دو دست بر زانو نہد و سر بجانب کتف راست آورد و بی حرکت زبان
اسم مبارک اللہ را خفی بر دل ضرب کند یا لفظ اللہ جہراً بر دل ضرب کند و چندان ذکر کند و غلبہ این ذکر
بر سالک بحدی رسد کہ از ہر در و دیوار آواز اللہ شنود و فی الحقیقت این ذکر ذکر دل سالک ست کہ از ہر طرف
می شنود نہ ذکر جمیع کائنات چہ اذکار کائنات باختلاف السنہ و لغات باہم مختلف اند و باز از سر گیرد۔

جوہر اسم مبارک اللہ را بی حرکت زبان و بغیر حبس گفتن گیرد و نظر بسوے دل دارد

جوہر نقش اسم مبارک اللہ را برنگ زر یا نقرہ یعنے برنگ آفتاب یا ماہتاب در دل صنوبری
بحدی تصور کند کہ بغیر تصور نقش مذکور در نظر در آید و محققان ذکر را ہوتی گویند و ذکر یاہوتی
انیست کہ سر را ایستادہ کردہ ضرب ہو پیاپے بر دل زند و معنے ہمہ اوست در دل دارد و درین
صورت ذکر ہو یک ضربی می شود

جوہر حضرت شیخ فانی فی اللہ و باقی باللہ شیخ کلیم اللہ قدس سرہ در کشکول میفرمایند انوار کہ
ظاہر می شود گاہ سفید و گاہ سبز و گاہ عقیقے و آخر ہمہ سیاہی و این نور حیرت ست اگر نور از طرف راست متصل کتف
ظاہر شود آن نور کاتب یمین ست و اگر غیر متصل باشد آن نور شیخ ست و اگر از طرف پیش ظاہر شود
آن نور محمد ست صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم و اگر از طرف چپ متصل کتف ظاہر شود آن نور
کاتب یسار ست و اگر غیر متصل باشد داند کہ تلبیس ابلیس ست و کذلک اگر صورتے از چپ ظاہر
شود ہم تلبیس ابلیس ست و اگر نوری از بالا ظاہر شود داند کہ از ملائکہ حفظہ است و اگر بلا ہیبت ظاہر
شود و در خاطر دہشت آید و بعد از رفتن حضور نماید داند کہ تلبیس ابلیس ست و اگر در وقت ظہور حضور
شود و بعد رفتن فراق شود و اشتیاق بود داند کہ آن نور مطلوب ست و اگر از بالای دل ظاہر شود
داند کہ از صفای دل ست اما طالب صادق بہیچ یکے از انوار سر فرو دنیارد و انشراح نگیرد۔

جوہر بدانکہ سالک را در اوائل بذکر کلمہ طیبہ ملاحظہ معنی لا معبود الا اللہ میفرمایند تا در مقام
اول انابت مستقیم گردد ثم لا مقصود الا اللہ تا قصد از ہر چیز برگشتہ باو سبحانہ بیاید ثم لا محبوب الا اللہ
تا آتش عشق و محبت در دلش افروختہ شود ثم لا موجود الا اللہ تا بہر ذرہ جز ہستے مطلق نہ بیند و بعضے در
اول حال تلقین لا موجود الا اللہ احسن دانند و صواب آنست کہ موافق حال سالک استعداد او ہر چہ مناسب

دانند تلقین فرمایند

جوہر عالم کبیر عبارت از مجموعہ کائنات ست چہ خلق وچہ امر و عالم صغیر اشارت از انسان۔

جوہر عالم خلق عبارت ست از نفس و عناصر اربعہ و عالم امر اشارت ست از عالمی کہ از اوصاف و لوازم جسمانی منزہ و مبراست و آن قلب و روح و سر وخفی و اخفے ست

جوہر حضرت شیخ فانی فی اللہ و باقی باللہ شاہ کلیم اللہ رضی اللہ تعالی عنہ در کشکول مے فرمایند کہ حال می شود و رغیبت و بیخودی و محویت و فنا حالتے کہ تنگ مے شود عبارت ازان و آنجا حاصل نمے باشد غیر احدیت حق تعالے و وجود مطلق سبحانہ اگر گوئی وجود مطلق ہرگز مدرک نمے شود و آنچہ در حیطہ ادراک می آید نیست مگر حادث و صورت ذہنی از جملہ عوالم ست و ہر عالم حادث ست و حادث وجود مطلق نتواند بود کہ او قدیم ست و آنچہ او قدم دارد مدرک نگردد گویم آرے چنین ست امر کہ گفتے مگر نیست کہ سالک در فنا ذاہل و غافل و عاطل مے شود از نسبتے کہ مقتضائے آن نسبت اثبات دو طرف ست منسوب و منسوب الیہ و این فنا ست پس اینجا عدم ادراک ست نہ ادراک عدم و ہمین متناول است قول سیدنا ابی بکر الصدیق رضی اللہ تعالی عنہ العجز عن درک الادراک ادراک اگر گوئے پس چہ معنے دارد قول ایشان شہود الذات و تجلی الذات و محبۃ الذات و معرفۃ الذات و چگونہ متحقق می شود این امور گویم نتیجہ عرفان وضع ہر شئے ست در مرتبہ او و اعطار ہر شئے حق آن شی پس در ما نحن فیہ دو امر ست یکی ذات بحت خالص ساذج و یکے امورے کہ ورای این مرتبہ است پس حق اول اثبات است و حق ثانی نفی و حق معرفت در اول انیست کہ شناختہ نشود اصلا و حق معرفت در ثانی انیست کہ شناختہ شود کما ہو پس آنکہ قصد میکند معرفت در اول و نکرت در ثانی بغایت از کار دور ست پس اثبات حق و حق اثبات حق و باطل مخرج معرفت ست و از عدم معرفت بشئے لازم نمے آید عدم تحقق آن شئے در نفس لامر پس ذات مقدس او تعالی مثبت و محقق غیر معروف است پس غیبت ازین امور در آئینہ ذات معنے شہود ذات و استتار این امور از بصائر معنے تجلے ذات ست و انقطاع محبت ازین امور معنے محبت ذات است و نکرت این امور معنے معرفت ذات ست و بر ہمین قیاس کن معنے مضافات ذات را پس معرفت متصور نمے شود دران سبحانہ مگر باسما و صفات و افعال و این ہم نہ بکنہ بل بوجہ زیرا چہ کنہ ہر شئے از اشیائے معرفت را دران راہ نیست چہ کنہ ہر شئے حقیقت الحق ست چہ سبحانہ تعالے حقیقت الحقائق است و حقیقت حق سبحانہ و تعالے مدرک ہیچ بشر و ملک و جن نبود پس حقیقت ہمہ مدرک نشود و این مرتبہ غایت عرفان است فنعم ما قال من قال اول العوام

آخر الخواص و بدایة الجهال نهایة العلما - لیکن ع ببین تفاوت رہ از کجاست تا بکجا +

جوہر باید که در اکثری از اقسام اذکار و افکار بجلسه مربع معهوده عند الذاکرین بالنفی والاثبات و یا بجلسه صلوة مناسب حال آن ذکر دیده اختیار کند

جوہر در ذکر کلمه طیبه نفی و اثبات مرکب ست لا اله باطله را و آنچه سوای الله است نفی میکند الا الله اثبات ذات باریتعالی است ۔ تا بجاروب لا نروبی راه + نرسی در سرای الا الله ـــ

جوہر حضرت شیخ فانی فی الله و باقی بالله شاه کلیم الله قدس الله تعالی بسره العزیز در کشکول می فرمایند که در خلوت تنگ و تاریک مربع بنشیند اگرچه مربع نشستن بدعت ست و جلسه متکبران در جمله اوقات منهی ست الا در وقت ذکر گفتن که آنحضرت صلے الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم چون نماز بامداد بگذاردی در مقام خویش مربع بذکر بنشستی تا آفتاب نیک برآمدے و پشت راست دارد و چشم ها بر بندد و هر دو دست بر هر دو زانو نهد و از انگشت نرینه پاے راست بانگشت متصل آن رگ کیماس جانب چپ محکم گیرد تا در باطن قلب حرارتے پیدا آید که موجب تصفیه است و ازین حرارت چربے که گرد اگرد دل که محل و مقر خناس گفته اند بگداز د وساوس و هواجس کم گردد بعده باست و یک زبان بذکر مشغول گردد جهر یا خفیه آنچه مقتضاے وقت و طبع باشد کما مر و مراعات کند شرائط این بیت را بیت برزخ و ذات و صفات و مد و شد و تحت و فوق + مے نماید طالبان را کل نفس ذوق و شوق + و شرائط این بیت در ذکر سه پایه نیز مراعات نمایند اما آنجا بمعنے دیگر و اینجا مقصود انیست که مراد از برزخ واسطه صورت شیخ ست و مراد از ذات وجود مطلق حق سبحانه و مراد از صفات ائمه سبعه که حیات و علم و سمع و بصر و قدرت و ارادت و کلام و مراد از مد کلمه لا و مراد از شد تشدید الا الله و از تحت شروع از زانوی چپ و ایصال کلمه لا تا سر زانوے راست و از آنجا ایصال کلمه الا تا کتف راست و آنجا نفس راست کرده بقوت زدن بر فضاے دل بکلمه الا الله و این مراد ست از فوق و این ذکر را نفی و اثبات چهار ضربے گویند ـــ

جوہر در وقت تصور نقش الله را برنگ زر یا نقره یعنی برنگ آفتاب یا مهتاب بر دل دارد کما مر

جوہر مشغولی را پنج وقت ست بعد نماز فجر تا برآمدن آفتاب و بعد از نماز ظهر و بعد از نماز عصر تا نماز مغرب و تهجد و اهل الله شب و روز مشغول باشند - و فرمودند حضرت علیه السلام هر آئینه ذکر بامداد و شبانگاه فاضل ترست از شکستن تیغ در راه جناب حق تعالی و از دادن مال از روی بخشش مانند آب ـ و وقت سحر چه در شب حواس صوری را تصرفے نباشد در عالم محسوس

جوہر حضرت شیخ سعد بدھن قدس سرہ در شرح رسالہ مکیہ میفرمایند کہ پیر دستگیر قطب العالم شاہ مینا قدس سرہ چون می خواستند کہ ذکر را شروع کنند سہ کرہ درود میخواندند بعدہ فان تولوا فقل حسبی اللہ لا الہ الا ہو علیہ توکلت وہو رب العرش العظیم بعدہ کلمہ لا الہ الا اللہ بآواز بلند سہ گفتند و سوم کرہ محمد رسول اللہ بعدہ بآواز بلند شروع میکردند و دہم بار محمد رسول اللہ می گفتند بعدہ چون باز شروع میکردند تا آنکہ ذوقی می بودی و دم بستہ می شدی لا الہ الا اللہ بآواز بلندی گفتند و چون بخود باز می آمدند محمد رسول اللہ می گفتند و میفرمودند بدین طریق عمل ہر دو می شود یعنی چون شروع اول کرہ و سوم کرہ محمد رسول اللہ گفتہ می شود عمل ہنگام تلقین میشود کہ در ہنگام تلقین پیران را رسم ست کہ سہ کرہ میگویند و سوم کرہ محمد رسول اللہ میگویند و بعد دوم کرہ چون شروع کردہ میشود دہم کرہ محمد رسول اللہ گفتہ میشود عمل بدانچہ در بعضی کتب گفتہ اند کہ دہم کرہ محمد رسول اللہ بگوید عمل بدان میشود و نیز فرمودند کہ عمل بندگی سلطان العارفین شیخ قوام الحق والدین ہمچنین بودہ است و در اساس الطریقہ کہ تصنیف حضرت ایشان ست نیز برین اشارہ میکنند و از فتاوای صوفیہ معلوم می شود کہ بعد ہشتم کرہ یا دہم کرہ محمد رسول اللہ گوید

جوہر انوار کہ در حالت ذکر و مراقبہ ظاہر شود اگر از کتف راست نور سفید ظاہر شود آن نور کراماً کاتبین است کہ ایشان اعمال حسنہ می نویسند و اگر از طرف راست ظاہر شود بے اتصال کتف آن نور مرشد ست و اگر از پیش ظاہر شود یعنی از جانب قبلہ آن نور محمدی ست صلے اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم و اگر از کتف چپ پیدا شود آن نور ملائکہ کتبہ سیئہ است و اگر نوری بی اتصال کتف ظاہر شود آن نور ابلیس ست و اگر از چپ ببینی کہ پیر معمر عصا و تسبیح بدست گرفتہ ظاہر شود آن ابلیس ست و اگر نور از بالا و یا از پس ظاہر شود آن نور ملائکہ است کہ برای محافظت تو حاضر اند و اگر نوری بلا جہت ظاہر شود و در ابتدای ظہور آن نور در خاطر دہشت در آید و بعد رفتن ہیچ حضور در باطن نماند آن نور نیز از آن ابلیس ست و اگر نوری بلا جہت ظاہر شود و بعد رفتن او حضور در خاطر ماند و اشتیاق در طلب غالب شدہ آن نور حضرت صمدیت ست و اگر نوری از بالای سینہ یا از ناف ظاہر گردد و در رنگ آتشی وددوار دآن نور خناس است و اگر نور از دل ظاہر شود اگر سفید باشد کہ بزردی زند آن نور دل ست و اگر سفید خالص باشد آن نور روح اعظم ست کہ در دل طالب تجلی کردہ و نوری کہ بصورت آفتاب ظاہر شود نور روح است و اگر بصورت قمر نماید آن نور دل ست محجوب

جوہر سہ پایہ را اگر بطور قرب نوافل اشتغال نماید معانی اللہ سمیع اللہ بصیر اللہ علیم بہ اسمع و بہ ابصر و بہ اعلم تصور فرماید تا صفات سالک مسلوب شوند و صفات حق تعالیٰ در وی پیدا شود و متوسط

بطریق قرب فرائض اشتغال نماید پس معنی آن بالعبد اسمع بالعبد ابصر بالعبد اعلم ملاحظه دارد و حاصلش آنکه حق بلسان عبد میگوید که بالعبد اسمع درین صورت حق را فاعل داند و خود را آله فعل و هستی خود را عین حق و در مرتبهٔ اطلاق فهمیده و جمیع صفات و ذات حق را صفات و ذات خود دانسته سمع و بصر و علم خود بخود مر خود را ثابت کند پس بداند که من حقم که مے شنویم بسمع خود۔

جوہر سند ذکر جبروتی سر الکتف راست بلند کرده بر پستان چپ الله گویان چنان ضرب کند که پهلوی چپ خم شود و ہر بار که ضرب کند اسم ذات را بیکی از امهات صفات متصف سازد و بنظاره خلق آدم علی صورة الرحمن ناظر باشد و این تصور در ہمہ اذکار جبروتے مرعی دارد

جوہر محاربه دو نوع ست محاربه صغیر آنست که دہن بسته و دم گرفته اسم الله را بدل با واسطه ملاحظه بشد و مد و تحت و فوق گوید و صوت حسن یار کند و چنان کوشد که تا چہل ذکر در یکدم رسد و چون در یکدم از چہل ذکر زیاده شود آنرا محاربه کبیر خوانند و چون دو لیست ذکر در یکدم با اعانت ملاحظه و واسطه بشد و مد رسد آنرا مقام محویت گویند و استغراق رو نماید سلطان ذکر پیش آید۔

جوہر شیخ نورالدین عبدالرحمن جامی قدس سره در شرح رباعیات میفرمایند که اولا صورت آن شخص که این نسبت از و یافته باشند در خیال در آورند تا آن زمان که اثر حرارت و کیفیت معهوده ایشان پیدا شود پس ملازم آن کیفیت بوده بآن صورت و خیال که آئینه روح مطلق ست متوجه لقلب شعر ند که عبارت ست از حقیقت جامعه انسانی که مجموع کائنات از علوے و سفلے منفصل آنست اگرچه آن از حلول در اجسام منزه است اما چون نسبت میان او و میان این قطعه لحم صنوبرے ست پس توجه باین لحم صنوبری باید نمود و چشم فکر و خیال و ہمہ قوے را بدان باید گماشت و حاضر آن بودن و بر در دل نشستن و ما شک نداریم که درین حالت کیفیت غیبت و بیخودے سر نماید آن کیفیت را راہے فرض مے باید کردن و از پے آن رفتن و ہر فکرے که در آید متوجه بحقیقت قلب خود بودن و نفی آن کردن اگر خاطر تشویش دهد باحضار خیال مرشد امید ست که مندفع شود و الا باید که سه نوبت نفس السوت برند چنانکه از دماغ چیزی میراند و خود را خالی مے سازد و چون آن وسوسه و خیال که مشوش او باشد موجودی خواهد بود از موجودات ذہنی آنرا بالحقیقت قائم بالحق بلکه عین حق داند زیرا که باطل نیز بعضے از ظهورات حق ست و مادام که این نسبت بیخودے در ترقے باشد فکر در حقائق اشیا و توجه بجزئیات عین کفر ست سے باخودے کفر و بیخودے دین ست + بلکه فکر در اسماء و صفات حق ہم نباید کرد و اگر برسد آنرا نیز نفی باید کرد چه مطلب روحانیت این طائفه توجه بغیبیے ست که سرحد دائے

حیرت ست و مقام تجلی انوار ذات ست و شک نیست که ذکر در اسماء و صفات این مرتبه فرود تر ست ؎
تو مباش اصلا کمال اینست و بس ٭ رو در و گم شو وصال اینست و بس ۔ و میفرمایند رباعی

سررشتهٔ دولت ای برادر بکف آر — وین عمر گرامی بخسارت مگذار
دائم همه جا با همه کس در همه کار — میدار نهفته چشم دل جانب یار

ورزش این نسبت شریفه مے باید کرد بنوعے که هیچ وجه ازین نسبت خالی نباشد و دائما حاضر بوده گوشهٔ چشم دل را در خانه و بازار و خرید و فروخت و خوردن و آشامیدن و همه حالات بر حقیقت جامعه خود دارد و اور العین خود سازد و حاضر داند و بتصور جزوی ازو غافل نشود بلکه همه اشیا را بوی قائم داند و سعے کند که آنرا در همه جزو ات مستحسنه و غیر مستحسنه مشاهده کند تا بجای برسد که خود را در همه بیند و همه اشیا را آئینه جمال و کمال خود داند بلکه همه را اجزاء خود بیند ع جزو در ویش ست جمله نیک و بد ۔ و در حالت سخن گفتن نیز ازین مشاهده غافل نشود بلکه گوشهٔ چشم دل را بدان سو دارد اگرچه بظاهر با هر دیگر مشغول باشد چنانکه گفته اند ؎ از درون شو آشنا و از برون بیگانه وش ۔ اینچنین زیبا روش کم می بود اندر جهان ۔ و هر چند همت بیشتر باشد این نسبت قوی تر گردد و باید که خود را از غضب راندن نگاه دارد که راندن غضب طرف باطن را از نور معنی تهی سازد و بعضے از اہل طریق که منسوب اند بسلطان ابراهیم ادهم قدس سره در ابتدا توجه بیکی از محسوسات چون سنگی یا کلوخی و غیر آن می کنند بدان طریق که چشم ظاهر بران می دوزند و اصلا مژه برهم نمی زنند و بجمیع قوی ظاهری و باطنی متوجه آن می شوند تا آن غایت که خواطر بالکلیه مندفع مے شود و کیفیت نسبت بیخودی دست میدهد

جواهر محمد دارا شکوه قدس سره در رساله حق نما میفرمایند که چون در دمندی را طلب حضرت حق تعالے بهم رسد اول باید که در جای خالی تنها رفته صورت فقیری که باو حسن ظن داشته باشد یا صورتیکه باو تعلق عشق مجازی بود یا صورت آبا و اجداد ورا اگر دیده است تصور مے نموده باشد و طریق تصور همینست که چشم برهم نهاده صورتے را که دیده است متوجه بدل صنوبری شده بچشم دل مشاهده نماید و آن مثال را که درین تصور بچشم دل مشاهده نماید عالم مثال نامند و این تصور مقدمه فتح عالم ملکوت ست از ملکوت جدا ساخته عالم مثال نامیده اند والا عالم مثال داخل عالم ملکوت ست هرگاه بطریق مذکور تصور پیش گیری رفته رفته صورت متصور درست گردد و باعث فتح عالم ملکوت شود و چون این تصور نیز بتو خوب در آید مبارک گشت بر تو فتح عالم مثال

جواهر طریق خواجگان ماوراء النهر قدس الله تعالی اسرارهم آنست که توجه ادراک خود را از همه باز دارند و بمشاهده حق سبحانه و تعالے مے پردازند و نهایت این جمعیت مرتبه فناست

جواهر در حدیث قدسی وارد ست یا محمد انت انا و انا انت ۔ و در حدیث نیز واقع است کلهم لطلیب

رضائی وانا طالب رضائک یا محمد

جوہر حضرت جنید فرمود کہ حقیقت ذکر فانی شدن ذاکر ست در ذکر و ذکر در مشاہدہ مذکور

جوہر صاحب رسالہ مکیہ قدس سرہ فرمود کہ سالک مداومت کند بر ذکر قوی خفی لتبشر طاسافد و اثبات و

شارح گوید کہ ذکر قوی آنست کہ دم را فرو برد و حصر دم کند تا آن ممد حرارت ذکر باشد و اثر آن زود بدل رسد

و نفی کند بکلمہ لا الہ جمیع خواطر را خیر اکان او شرا و اثبات کند بالا اللہ یعنے خداوند تعالی را در دل اثبات

کند و جائے دہد و غیر را نفی کند

جوہر بعضے ذکر جہر را اختیار دارند و بعضے ذکر خفے و ہر دو فریق تمسک میکنند بآیات و اخبارات و ذکر

خفے ذکرے را گویند کہ زبان بندد و بدل گوید و گروہے کہ اختیار ذکر خفے دارند بعضے از ایشان ذکر را منع

نکنند و بعضے در منع ذکر جہر مے کنند ایشان نیز تمسک بآیات و احادیث دارند

جوہر ذکر خفے ورای ذکر زبان ست بلکہ ورای ذکر دل ست و ورای ذکر سر و ورای ذکر جان ست معلوم شد

کہ مقصود ہر یکے مبنی بر نیت ست و در ذکر جہر آواز میانہ کند یعنی فرود از جہر و بالا از خفی کہ آن ذکر متوسط باشد

جوہر آنحضرت صلے اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم ذکر میکردند حضرت خداوند تعالی را در جمیع احیان

و اوقات و ہمیشہ ذکر حق تعالے کردی و ہیچ چیز ایشان را از ذکر حق تعالی باز نداشتی و سخن ایشان مجموع

در یاد حق تعالے و حمد و ثنا و تمجید و توحید و تسبیح و تقدیس تہلیل و تکبیر بودی و در حالت خاموشی در دل ایشان

ہمگی یاد حق تعالی بود و دل و زبان و انفاس ایشان در حالت قیام و قعود و اضطجاع و نشستن و برخاستن و رفتن

و خوردن و آشامیدن و در آمدن و بر آمدن و سفر و اقامت و سائر حالات از ذکر حق تعالی منفک نبودی

و ذکر بمعنی یاد کردن ست مقابل نسیان کہ بمعنے فراموشے ست ۔ الذکر ضد النسیان ۔ قاموس ۔ پس

شامل باشد ذکر قلبی را بلا شبہ

جوہر وقت شروع ذکر تجدید توبہ کند و بگوید اللہم انی اعوذ بک من ان اشرک بک شیئا و انا اعلم

تا آخر بعدہ پنج بار استغفر اللہ الذی لا الہ الا ہو الحی القیوم و اتوب الیہ بعدہ الصلوۃ والسلام

علیک یا رسول اللہ الصلوۃ والسلام علیک یا حبیب اللہ الصلوۃ والسلام علیک یا

نبی اللہ بعدہ با تسمیہ سہ بار کلمہ طیبہ بگوید بعد ازان بہر ذکر کہ خواہد مشغول شود و بعد ختم مجلس فی کرسہ بار

سبحان اللہ والحمد للہ تا علی العظیم بعد ازان درود بخواند بعدہ این دعا بخواند اللہم انک قلت

فاذکرونی اذکرکم و قد ذکرناک علی قدر قلة علمی و عقلی و فہمی و اذکرنی علی قدر سعة نفسک و

علمک و مغفرتک اللہم افتح قلوبنا بذکرک یا خیر الذاکرین

جوہر در سیر الاولیا مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدس سرہ میفرمودند کہ حضرت خواجہ قطب الدین بختیار اوشی قدس سرہم ہر شب ہزار بار این درود میخواندند اللہم صل علی محمد عبدک ونبیک وحبیبک ورسولک النبی الامی وعلی آلہ وسلم فرمودند کہ ہمین درود اختیار کردم

جوہر بدانکہ مقصود از نفے نفے اغیار ست واز اثبات اثبات یار ونفے نفی ملاحظہ غیر نباشد واثبات بے تصور غیر صورت نہ بندد زیراکہ در نفے واثبات علم غیر باقی ست وغرض از ذکر ذہول و نسیان از غیر ست پس طریق باید برای نفی واثبات پس در نفے واثبات احتیاط بلیغ باید واین مشکل آمد برای ہمین ست ذکر نفے واثبات

جوہر مراقبہ بضم میم وفتح قاف امید داشتن ونگاہداشتن چیزی را وگردن فرو انداختن ومراقبہ برآوردہ شدہ است از رقیب ورقیب بمعنی پاسبان ونگہبان۔ چون طالب از ذکر جلی ملال گیرد بذکر خفی مشغول شود وچون از ذکر خفی ملول شود بفکر مشغول شود وچون ازین ہم ملال گیرد بمراقبہ مشغول بود وتشکل نشستن در مراقبہ انواع است یکی آنکہ بر شکل قعدۂ نماز نشیند ودو دست بر ہر دو زانو نہد وسر فرو انداختہ مستغرق گردد واین مختار ست دوم آنکہ بر دو سرین نشیند وہر دو زانو ایستادہ کند مانند اقعاء الکلب یعنی نشستن کلب وسر بر ہر دو زانو بدارد وبداند کہ حق تعالی حاضر ست وناظر باسن ست ودرین علم چنان خوض کند ومستغرق شود کہ شعور از غیر کلی برود ومیگویند کہ اگر بطرفۃ العین این علم برود مراقبہ نباشد

جوہر اول درجہ ذکر آنست کہ ذاکر ذکر را باعظمت وہیبت تمام کند وذکر اللہ اللہ بر دل وی مستولی شود ودل ذاکر مستغرق ذکر باشد ودرجہ دوم آنست کہ از اللہ اللہ گفتن باز ماند

جوہر قال اللہ تعالی واذکروا اللہ ذکرا کثیرا لعلکم تفلحون کثرت ذکر جناب خداوند تعالے موجب جمعیت ظاہر وباطن وسبب نجات دنیا وآخرت است

جوہر بدانکہ در جمیع حرکات وسکنات ظاہر وخطرات ونیات باطن حضرت خداوند تعالی را بر خود رقیب ومطلع دیدن ودر ظاہر از افعال معاصی ودر باطن از خطرات مذمومہ محترز بودن وشرم داشتن تا ظاہر وباطن در توبہ مستقیم بود مراقبہ کہ تابان ست ودل را متوجہ حضرت خداوند تعالے داشتن وپاسبانی دل خود کردن تا در و غیر حضرت خداوند تعالے رہ نیابد مراقبہ سالکان ست وحضور دل بحضرت خداوند تعالے وغیبت از ماسوا مراقبۂ عارفان است۔

جوہر بدانکہ استیلاء ذاکر بر ذکر آنست کہ ذکر بتکلف زبان گوید واستیلاء ذکر بر ذاکر آنست کہ ذکر غالب شود وبے اختیار بر زبان جاری گردد ودل ذاکر بران انس گیرد

جوہر بعضے صورت مرشد را پیش خود نشستہ تصور نمایند و بعضے صورت او در آئینۂ دل صنوبری خود تصور نمودہ بروی ناظر باشند و بعضے خود را عین او پندارند و این نہایت مفید ست و موصل بفنا لیکن حصول آن بزودی متعذر۔

جوہر بدانکہ ذکر حضرت خداوند تعالے در جمیع احوال فرض ست بر طالب محب قال اللہ تعالے فاذکروا اللہ قیاما وقعودا وعلے جنوبکم و مشائخ طریقت میفرمایند کہ بہر حال از ذکر خداوند تعالے غافل نباشد کہ الذکر من علامۃ السعادۃ والغفلۃ من علامۃ الشقاوۃ والغفلۃ من اللہ تعالے من اکبر الکبائر وان لکل شئی عقوبۃ وعقوبۃ العارف انقطاعہ عن الذکر ؎ گر زمانے غافل از رحمان شوی اندر ان دم ہمدم شیطان شوی + پس شب و روز و ہر جا کہ باشد خواہ در خشکی خواہ در تری خواہ در سفر خواہ در حضر در تنگی و فراخی و مریض باشد یا صحیح محدث باشد یا غیر محدث و خوشی و ناخوشی ظاہرا و باطنا و لیلا و نہارا و قیاما و قعودا و مضجعا مستغرق ذکر حضرت خداوند تعالی باشد زیرا کہ طلب او در کل حال دلیل ست بر صدق محبت ہر طاعت موقوف بر وقت ست الا ذکر جناب خداوند تعالی و جمیع طاعات زائل شود در روز قیامت چنانکہ نماز و روزہ و غیر آن زیرا کہ وا ز تکلیف دنیاست نہ آخرت لیکن طاعت تہلیل و تمجید زائل نشود

جوہر بزرگے فرمود کہ اہل لا الہ الا اللہ بسیار اند و مخلصان اندک یعنی آن کسان کہ لا الہ الا اللہ بزبان گویند بسیار اند و مخلصان کہ مقصود در گفتار و کردار اخلاص دارند اندک ؎

ذکر را اخلاص مے باید نخست	ذکر بے اخلاص کے باشد درست

جوہر مراقبہ برزخ الانسان کامل را ظاہرا و باطنا بخود قرار دہد۔ مراقبہ اسم ذات نقش اسم ذات بر دل صنوبری برنگ زرد متصور باشد۔ مراقبہ معیت چون اللہ حاضری گوید موجودات علوی و سفلی را در خیال آرد و ملاحظہ نماید کہ او حاضر ست مرا باین حضور و چون اللہ ناظری گوید منظر برخود دارد و از موجودات بردار د و متصور شود کہ او ناظر ست بنظر من و چون اللہ شاہدی گوید ہمگی کائنات در منظر آوردہ ملاحظہ کند کہ او شاہد ست مرا بشہود و چون اللہ معی گوید چشم را بندد و ملاحظہ معے و ہو معکم اینما کنتم کند اللہ حاضری را نشاو اللہ ناظرے چپا اللہ شاہدے پیش اللہ معے در خود بملاحظہ مذکور گوید۔

جوہر در کتب صوفیہ اقسام اذکار بالوف کشیدہ و انواع مراقبات بمئات من بر خلاصہ اذکار و مراقبات اختصار کردم و آن نیز موقوف بر ارشاد مرشد است آنچہ بمقتضای وقت و طبع باشد و مناسب حال طالب ارشاد فرماید

جوہر ذکر از وجہے کونی ست واز وجہے ربانی زیراکہ از روی لفظ ونطق کونی ست واز روی مدلول ربانی بلکہ رب ست پس آن برزخ باشد میان حق وخلق ۔ از شرح رباعیات قال اللہ تعالی فاذکرونی اذکرکم وذکر ثمرہ محبت ست کہ من احب شیئا اکثر ذکرہ

جوہر در فضیلت ذکر حق سبحانہ وتعالی بدانکہ افضل ترین عبادات ومقصود از جمیع طاعات ذکر جناب مستطاب حق سبحانہ وتعالی است بہر روشی کہ میسر آید جہر باشد یا خفے ونعمتے ست عظمی وعطیہ ایست کبری ہر کرا توفیق ذکر ارزانی فرمودند لسعادت ابدی ودولت سرمدی مختص گردانیدند در حدیث قدسی آمدہ کہ من ہمنشین آن کسم کہ یاد میکند مرا وانیس آن کسم کہ طلب انس کرد بما وحدیث دیگرست مروی بخاری اللہ تعالی میفرماید کہ با عبد خودم وقتیکہ یاد کند مرا ودر حرکت آید دولب وی وفرمودند حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم لکل شئی صقالۃ وصقالۃ القلب ذکر اللہ تعالی رواہ البیہقی والتماس کردند بجناب سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کہ کدام عمل فاضل ترست فرمودند کہ فاضل ترین اعمال آنست کہ بمیری وزبان تو تر باشد بذکر اللہ تعالے وعرض کردند کہ کدامین بندگان فاضل تراند از روی درجہ عند اللہ تعالی در روز قیامت فرمودند آن کسان کہ ذکر جناب خداوند تعالے بسیار گویند وحضرت شیخ سعد الدین بدھن قدس سرہ در شرح رسالہ مکیہ میفرمایند کہ حضرت شاہ مینا قدس سرہ میفرمودند کہ در خبرست کہ حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند کہ جناب خداوند تعالے را فرشتگانند کہ طواف می کنند در کوچہا وراہ ہا ومی جویند اہل ذکر را چون مے یابند قومے کہ ذکر جناب خداوند تعالی میگویند ندا میکنند کہ بیائید بسوی حاجت خویش وگرد میگیرند اہل ذکر را بہ پرہای خویش تا آسمان دنیا وزیر یکدیگرے آیند وچون اہل ذکر متفرق می شوند میروند بسوی آسمان پس فرمان رسد ایشان را از حضرت خداوند تعالی کہ از کجا آمدید عرض کنند کہ از نزد یک بندگان کہ در زمین اند پس فرمان رسد کہ چہ میگویند بندگان من عرض کنند کہ تسبیح وتہلیل وتحمید وتمجید میگویند پس فرمان رسد کہ اے فرشتگان گواہ میگیرم شمارا کہ بیامرزیدم ایشان را پس فرشتہ گوید یارب درمیان این ذاکران فلان است کہ نیست از جملہ ذاکران برای حاجت خود آمدہ بود ناگاہ میان ایشان نشست فرمان شود کہ ایشان قومے اند کہ بے بہرہ نشود ہمنشین ایشان اورا نیز آمرزیدم ؂

فطوبی لہم ثم طوبی لہم	ولبشری لہم ثم لبشری لہم

جوہر حضرت جبرئیل علے نبینا وآلہ وعلیہ السلام بحضور حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم التماس نمودند کہ جناب خداوند تعالی میفرماید کہ دادم امت ترا کہ نہ دادم ہیچ امت را

فرمودند چیست عرض کردند فاذکرونی اذکرکم فرمودند حضرت سید عالم صلی اللہ تعالےٰ علیہ وآلہٖ واصحابہٖ وسلم
کہ ہرکہ مطیع باشد حضرت خداوند تعالیٰ را پس او ذاکر او سبحانہ گویند اگرچہ اندک باشد او را نماز و روزہ و تلاوت
قرآن مجید وہرکہ عاصی شود فراموش کنند ذاکر او سبحانہ اگرچہ بسیار بود او را نماز و روزہ و تلاوت قرآن مجید و
فرمودند اگر کسے می نشیند با قوم کہ ذکر میکنند حضرت خداوند تعالیٰ را از نماز فجر تا طلوع آفتاب دوست ترست
بسوی من از اینکہ آزاد کنند چہار فرزند از فرزندان اسمعیل و اگر مے نشیند با قوم کہ ذکر میکنند حضرت خداوند
تعالیٰ را از نماز عصر تا نماز مغرب دوست ترست نزدیک من از اینکہ آزاد کنند چہار فرزند از فرزندان اسمٰعیل و فرمودند
کہ ذکر مولیٰ بر زبان داشتن نشان ایمان ست و بیزاری از نفاق و حصار یست از دیو و حرز یست از دوزخ ۔
جوہر در خبر ست کہ شیطان بر سینۂ بنی آدم نشستہ است چون ذکر میگویند دور می شود و چون غافل
شود از ذکر لقمہ میکند در دہن خود دل وی را پس در حکایت مے آرد دل وی را و بہ حدیث نفس مے دارد
و در آرزوی فاسد مے اندازد
جوہر ہرکہ ذاکر باشد از آفتہا امین بود و از شر شیطان و نفس برہد و ذکر در گور مونس او باشد ۔
جوہر اطمینان دل بجز ذکر حضرت خداوند تعالیٰ محال ست زیرا کہ مطلوب و محبوب دل ذات حضرت
خداوند تعالیٰ ست و ذکر صفتے ست از صفات حق تعالیٰ لاجرم دل بذکر حضرت خداوند تعالےٰ غذا حاصل
کند و قوی و پاک و روشن شود و قرب حضرت خداوند تعالےٰ یابد ؎

یاد حق آمد غذا اے روح را	مرہم آمد این دل مجروح را

جوہر مراد از ذکر محبت و معرفت مذکور ست و فنا در مذکور و بقا بمذکور ست و ذکر با فکر معتبر ست کہ
ذکر بے فکر مثال علم بے عمل ست ہر ذکر کہ بفکر باشد فتح باب کند و فکر در ذکر آنست کہ نفی اغیار کنے و اثبات
یار و حقیقت ذکر آنست کہ فراموش کند ماسوی اللہ تعالیٰ را در ذکر و مقصود از ذکر استغراق ست بمذکور
و علامتش اینکہ التفات نکند دل ذاکر بسوی ذکر زیرا کہ التفات بسوی ذکر حجابی ست و گاہ در حالت
ذکر از بن دندان حلاوتی شیرین تر از شہد پیدا مے شود و این وقتی بود کہ بحقیقت ذکر رسد و گاہے
ہیبتے در دلش افتد و ہستے او نیست شود و این را عالم فنا گویند و این وقتے بود کہ بذکر روح رسد
جوہر مرویست کہ حضرت علی کرم اللہ تعالیٰ وجہہ فرمودند یا رسول اللہ دلنی علی اقرب الطرق
الی اللہ تعالیٰ و اسہلہا علی عبادہ و افضلہا عند اللہ فقال رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ
علیہ وآلہٖ واصحابہٖ وسلم علیک بمداومۃ الذکر اللہ تعالیٰ فقال کیف اذکر یا رسول اللہ قال رسول
اللہ غمض عینیک و اسمع منی ثلث مراۃ والنبی یقول ثلث مراۃ و علی یسمع ثم یقول

علی ثلث مرات ولسنیے علیه السلام یسمع ــ از شرح اسماء حسنی حضرت علیمی

جوہر ذکر بر چہار وجہ است اول آنکہ لسان ذاکر باشد و دل غافل دوم آنکہ زبان ذاکر بود و دل بادیا لیکن گاہ گاہ غافل مے شود بخلاف زبان سوم آنکہ زبان موافقت دار دیا دل و دل بازبان لیکن گاہ گاہ ہر دو غافل مے شوند چہارم آنکہ زبان غافل بود و دل ذاکر ــ

جوہر استیلای ذاکر بر ذکر آنست کہ ذاکر ذکر بتکلف گوید و ذکر از دست بیرود و این را کشاکش گویند و استیلای ذکر بر ذاکر آنکہ بے اختیار ذکر بزبان جارے گردد و چون در نظر ذاکر جز مذکور نیاید این استغراق ذکرست در شہود مذکور و چون ذاکر در وجود مذکور فانی شود و با وصاف مذکور متجلے گردد این استیلاے ذاکرست در وجود مذکور ــ و استیلاے مذکور بر ذاکر و ذکر و این مقام تجلے و شہود حق است

جوہر حضرت رسالت صلے اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم فرمودند ہر کہ خواہد حق تعالے ذنوب او بخشد بگوید لا الٰہ الا اللہ و اگر خواہد کہ محفوظ دارد از ذنوب بگوید اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم

جوہر اللہ حاضری گوید باین معنے کہ من حاضرم بحضور او یعنے موجودم بوجود او و او حاضرست بحضور من یعنی ظاہرست بوجود من واللہ ناظری گوید و ملاحظہ کند کہ من ناظرم بنظر او و او ناظرست بنظر من واللہ معی گوید و بداند کہ من باوی ام بصورت او یعنی باطلاق او و او با من ست بصورت من یعنے بتقید من و جہت

جوہر بسوی خود متوجہ شود و اللہ حاضری گوید و تصور کند کہ او سبحانہ حاضرست باین صورت پس بر خود نظر کند و اللہ ناظری گوید و تصور نماید کہ او ناظرست باین نظر پس اللہ معی گوید و معیت جناب حق سبحانہ و تعالے با خود مشاہدہ این را شغل معیت گویند

جوہر اللہ حاضری اللہ ناظری گوید و تصور کند کہ جناب حق سبحانہ و تعالی موجودست

جوہر چشم بہ بندد و نظر بر دل گمارد و جناب حق سبحانہ و تعالی را حاضر و ناظر و مع خود داند

جوہر ہو الاول و الآخر و الظاہر و الباطن اول ست کہ قبل او ہیچ شے نبود و آخرست کہ بعد فنای عالم باقی خواہد ماند و ظاہرست باعتبار صفات و افعال خود و باطن ست باعتبار ذات خود درین مفہوم چنان مستغرق گردد کہ سواے او سبحانہ و تعالے ہیچ شے در خیال نیاید

جوہر مدانکہ ہو الاول ہو الآخر ہو الظاہر ہو الباطن را ذکر روح گویند بمواظبت این در اندک مدت در غیبت و شہادت از ازل تا ابد یک ہستی خالص معاینہ مے کند و بمرتبہ بے کیفے برسد و سند این نیست کہ جلسہ معہودہ نشستہ ہو الاول گویان بر زانوی چپ ضرب کند و ہو الآخر گویان بر زانوے راست

وہو الظاہر بر دوش راست وہو الباطن بر دل باز ہمین نوع از سر گیرد و فکر معی از دست ندہد یعنی ہمہ او ست چہ در مرتبہ اولیت وچہ در مرتبہ آخریت وچہ در مرتبۂ ظہور وچہ در مرتبہ بطون۔

جوہر سالک التفات نکند سوی بروق ولوامع ولوائح والوان منورہ وبروق آنست کہ برق وار بجہد وزود منقطع شود وہر چہ سالک را در اثنای ذکر در صورت بروق مے آید گاہ بود کہ نور ذکر باشد وگاہ بود کہ از غلبات انوار روحانیت حجب صفات بشری متحرق شود بر مثال ابر و پرتو از روحانیت در صورت برق مشاہدہ افتد ولوامع را لمعان متعاقب بود واندکے توقف کند وآن از نور ذکر باشد واز نور وضو ولوائح از نور نماز و قرآن مجید وایمان واسلام باشد وانچہ در صورت چراغ وشمع و مانند آن بیند نورے بود مقتبس از ولایت شیخ یا از حضرت نبوت یا از ایمان واسلام یا از استفادہ علوم یا از نور قرآن مجید وآن چراغ وشمع دل بود کہ بدان مقدار نور منور شدہ است واگر در صورت قندیل ومشکات بیند نور عرفان بود وانچہ در صورت علویات بیند چون کواکب واقمار وشموس از انوار روحانیت بود کہ بر آسمان دل بقدر صقالت آن ظاہر مے شود وگاہ بود کہ کوکب خرد یا بزرگ را آسمان بیند بداند کہ آئینہ دل بقدر کوکب صاف شدہ وآسمان جرم دل بود وکوکب نور روح بقدر صفاے دل واگر بے آسمان بیند عکس نور دل بود یا نور عقل یا نور ایمان وگاہ نفس چنان صاف شود کہ آسمان وار در نظر آید وچون آئینہ دل تمام صفا یابد ماہ تمام بیند واگر نہ ناقص بیند وچون بکمال صفا گیرد پرتو نور روح بود بر مثال خورشید بیند وچندانکہ صفا زیادہ تر خورشید درخشان تر باشد۔ واگر ماہ وخورشید یکبار بیند ماہ دل بود کہ از عکس نور روح منور شدہ است وخورشید روح باشد۔ واگر آفتاب و ماہتاب وستارگان در حوض یا در دریا یا در جوے آب یا در چاہ بیند از انوار روح بود۔

جوہر بجلسہ مربع بقوت تمام دم از سوراخ چپ بینی لا الٰہ گویان بکشد واز ہمون راہ یا از سوراخ راست الا اللہ گویان بگذارد یا الا اللہ گویان بکشد والا اللہ گویان بگذارد یا اللہ گویان بکشد واللہ گویان بگذارد یا اللہ گویان بکشد وہو گویان بگذارد یا ہو گویان بکشد وہو گویان بگذارد واین را ذکر جاروب نامند در نفی ماسوا وسلب خواطر دخلی عظیم دارد واگر کشش دم از سوراخ راست کنی مضرت شدید بدماغ رسد کہ علاج آن دشوار ست

جوہر مراقبہ برزخ عبارت از انست کہ انسان کامل را ظاہرا وباطنا بخود قرار دہد۔

جوہر کہ بر تلاوت سورہ ماعون مداومت نماید مطاع ومستجاب الدعوات شود۔

جوہر بدانکہ انسان کہ عالم صغیر عبارت از انست مرکب از اجزای عشرہ است وآنرا لطائف عشرہ

ے نامند پنج ازان از عالم خلق دآن نفس وعناصر اربعہ است وپنج از عالم امر یعنی عالمی کہ ازاوصاف ولوازم جسمانی منزہ ومبراست وآن قلب وروح وسر وخفی واخفی ست حق تعالی بعد تسویہ ہیکل جسمانی انسانی کہ از اجزاے عالم خلق ترتیب وترکیب یافتہ ہر یکے را از خمسہ عالم امر کہ فوق العرش بلامکانی موصوف اند بموضع از مواضع جسمانی انسانی کہ مناسبتے بآن داشت تعلق بخشید تا انسان جامع خلق وامر شود ومستحق اسم صغیر گردد پس اول مشغول بلطیفہ قلب میکنند وآن تعلق دارد بمضغہ کہ زیر پستان چپ معلق ست وآنرا قلب صنوبرے میخوانند وطریق مشغولی چنانست کہ سالک متوجہ بقلب صنوبری شود وبداند کہ این مضغہ بمثابہ حجرہ است کہ آن لطیفہ بآن تعلق دارد واسم مبارک اللہ را بران مضغہ جاری گرداند دران وقت دم زیر ناف حبس کند وزبان بکام چسپاند جمیع حواس یکسو کردہ توجہ تمام بقلب صنوبری نمودہ مسمی اسم مذکور بصفت بیچون و بیچگون ملاحظہ نماید وتصور صورت قلب وتصور نقش اللہ وصفتے از صفات مثل سمیع وبصیر و حاضر وناظر ہیچ ننماید دوم تا آنوقت نگاہدارد کہ در حضور فتور وخللی نفتد وبدین طریق مداومت نماید ودر اوقات چہ نشستن وبرخاستن وچہ خوردن وآشامیدن وچہ گفتن وچہ خفتن شعور باقی باشد ونگاہداشت جہد بلیغ نمایند بفضل الٰہی حرارت وگرمی وشوق وذوق خواہد یافت وآثار وانوار مترتب خواہد شد ونور قلب را زرد مقرر نمودہ اند فنا وغیبتی ہم دست خواہد داد وچیزے دران غیبت بقدر استعداد بران خواہد کشادو کمال کشایش این لطیفہ آنست کہ در فعل حق تعالے فانے گردد وہمان فعل باقے شود پس سالک درین وقت خود را مسلوب الفعل وبیکار خواہد یافت وتمامے افعال خود را افعال حق تعالے خواہد دانست ومعلوم ومشہود او بغیر حق تعالے نخواہد ماند ماسوا مطلقاً فراموش خواہد شد واین فراموشی کسے را تا مدت ودراز وکسے را تا تمام عمر می ماند بحدے کہ اگر بہ تکلیف اورا یاد دہانند. یاد نے آید سالک درین وقت داخل دائرہ ولایت مے شود واین مرتبہ را تجلی فعلی وفناے قلب مے نامند وولایت این لطیفہ زیر قدم حضرت آدم است ہر کہ آدمے المشرب باشد وصول او بجناب او تعالے از ہمین لطیفہ خواہد بود وسیر او بر سائر لطائف نخواہد افتاد مگر آنکہ مرشد کامل بہمت کشش ببرد من بعد بلطیفہ روح مشغول میکنند وآن بموضعے کہ زیر پستان راست ست تعلق دارد واین لطیفہ بفنا وبقا در صفات ثبوتیہ سبحانہ وتعالے مشرف مے شود وسالک در سیر این لطیفہ صفات خود را از خود مسلوب مے یابد وبحق منسوب مے داند چہ سمع وچہ بصر جمیع صفات را چنان مے شناسد کہ حق تعالے مے شنود ومے بیند وخود نہ سمع دارد ونہ بصر وحصول این حالت را از تجلی صفات میگویند نور این لطیفہ سرخ ست وولایت این لطیفہ زیر قدم حضرت ابراہیم ست ہر کہ ابراہیمے المشرب باشد وصول بجناب او تعالے بعد قطع لطیفہ قلب از ہمین لطیفہ خواہد بود ومن بعد

حاشیہ: لطیفہ روح را چون الطف ست از قلب بمناسبت بر پستان یادکہ بود بنابران ویرا بجانب راست از سینہ در زیر پستان جا دادہ اند و اصل الاصول این لطیفہ صفات ثبوتیہ حق ست چون صفات ہفتگانہ از حیوٰۃ و علم وغیرہ دیکھ کام بحضرت ذات نمود ۱۲

بلطیفہ سر کہ مابین وسط سینہ و قالب تعلق دارد مشغول مے کنند و این لطیفہ را تجلی شیونات ذاتیہ فنا و بقا حاصل مے شود و این لطیفہ را نور سفید نشان میدہند و ولایت این لطیفہ زیر قدم حضرت موسیٰ ست و وصول موسوے المشرب بجناب او تعالے بعد مراتب سابقہ ازہمین لطیفہ خواہد بود و من بعد بلطیفہ خفے کہ مابین روح و وسط سینہ تعلق دارد مشغول مے کنند فنا این لطیفہ در صفات سلبیہ است و نور این لطیفہ را نور سیاہ معین کردہ اند و ولایت این لطیفہ زیر قدم عیسےٰ ست و وصول عیسوے المشرب بجناب او تعالے بعد قطع درجات سابقہ ازہمین لطیفہ خواہد بود و من بعد بلطیفہ اخفی کہ بوسط سینہ تعلق دارد مشغول مے سازند فنا این لطیفہ تجلے مرتبہ برزخیت در مرتبہ تنزیہ و مرتبہ احدیت مجردہ است می شود و نور این لطیفہ را نور سبز فرمودہ اند و ولایت این لطیفہ زیر قدم حضرت سید المرسلین صلے اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ و سلم ست ہر کہ محمدی المشرب باشد وصول او بجناب او ازہمین لطیفہ خواہد بود بعد طے مراتب سابقہ قلب را از تجلی ظلال صفات نصیبہ است و سیر در دائرہ ظلال ولایت صغریٰ کہ ولایت اولیا ست و لطیفہ نفس را از تجلی صفات بہرہ است و سیر در دائرہ صفات ولایت کبرے کہ ولایت انبیا ست و از عناصر اربعہ سہ عنصر را غیر از خاک از تجلی صفات باعتبار اسم الباطن حصہ است چنانچہ نفس را از تجلے صفات باعتبار اسم الظاہر نصیبہ بود و سیر درین دائرہ ولایت علیا کہ ولایت ملائکہ است و عنصر خاک را از تجلے ذات بہرہ است کہ کمالات نبوت ست و بعد از حصول کمال لطائف عشرہ و فناے آنہا تجلے برہئیت وجدانے افتد چون کہ از لطائف خمسہ عالم امر فراغ حاصل مے نمایند معاملہ بالطائف عالم خلق مے افتد و آن نفس و عناصر اربعہ اند۔

جوہر انسان کہ عالم صغیر عبارت از انست مرکب از اجزاے عشرہ کہ اصول آنہا در عالم کبیر ست و پنج ازان از عالم امر کہ قلب و روح و سر و خفے و اخفے باشد و پنج ازان از عالم خلق کہ نفس و عناصر اربعہ باشد چنانچہ اصول عناصر در عالم خلق موجود اند ہمچنین اصول لطائف خمسہ مذکورہ در عالم امر کہ عبارت از فوق عرش ست و بلامکانیت متحقق و فوق عرش مجید و تحت اصول دیگر اصل قلب ست لہذا قلب را برزخ درمیان عالم خلق و امر فرمودہ اند چہ منتہاے عالم خلق عرش ست و باین وجہ کہ عرش منتہاے عالم خلق ست در و بامر دارد و ویرا برزخ گفتہ اند و فوق مطلب اصل روح ست و فوق آن اصل سر و فوق آن اصل خفے و فوق آن اصل اخفے حق تعالے خواست کہ انسان را بمقتضاے حکمت بالغہ باین نوع ترکیب دہد بعد از تسویہ قالب ہر یکے ازین لطائف خمسہ را تعلقے و تعشقے باین عناصر جسمانے داد

از فوق العرش فرود آورده بمقام خاص که هر یک را بآن مقام مناسبت بود متمکن ساخت لطیفه قلب را
درین مضغه که در ته پستان چپ ست و قلب صنوبریش خوانند جا داده صنوبریش برائے آن گویند که
مانند ثمر صنوبر مقلوب ست و اصل الاصل این لطیفه صفت اضافیه حق ست که عبارت از فعل و تکوین
ست کمال این لطیفه آنست که در فعل حق فانی و مستهلک گردد و بهمان فعل بقا یابد و این زمان
سالک خود را مغلوب الفعل خواهد یافت و افعال خود منسوب بحق خواهد ساخت فنائے قلب و تجلے
فعلے کنایت از همین مقام ست و نشان آن آنست که تعلق علمے و حبے بغیر حق نماند۔

جوہر مرض دل سه چیز ست که بدان بغیر جناب حق سبحانه و تعالے مشغول ست یکی حدیث نفس
که همیشه بقصد و اختیار در دل حدیث میکند خواه در خلا و خواه در ملا دوم خطره و آن بغیر قصد مے آید
و مے رود سوم نظر بغیر یعنے علم باشیار متکثره و اصل در علاج این مرض شغل باطن ست۔

جوہر مرض دل کفار کفر و شرک جلی ست و مرض دل مومن معاصی و شرک خفے مرض القلب
اشد من جمیع البلایا۔ علاج ترک محبت دنیا و مال و جاه و اختلاط خلائق از خویش و بیگانه و تحرز از
سخن لایعنے و تجنب از بسیاری خواب و خنده و خالے داشتن معده از طعام قلة الطعام و قلة الکلام
و قلة المنام صحت دل یکے تنهائے از خلق دوم خاموشے سوم غم مرگ پیش دل داشتن و نفی
کردن خطره و هواجس از دل

جوہر ملک العلما مولوے عبد العلی قدس سره در شرح مثنوے معنوے میفرمایند که نزد صوفیه
کرام حقیقت روح یعنے ست مجرد از ماده و لطیفه الٰهیه است باز از نفس کل و عقل کل که عبارت از
لوح و قلم ست و روح مشتمل ست بران هر دو و این مظهر جامعه است در عالم امکانے مراءت یارکونیه
را و اسمار الٰهیه را و هر علمی که منجو اهر از عقل کل و نفس کل میگیرد و در اخذ علوم حاجت بسوے فکر ندارد
و متعین و متصور مے شود بصورت روح حیوانے و روح حیوانے جسمے ست لطیف برزخ میان عالم
مجرد و ماده و صاحب قوا ست و یک پرتو از عقل کل یک قوت وے است و این عقل جزو وے ست
و روح متعین و متصور بامداد این قوت فرق میکند میان خیر و شر و نافع و ضار و یک پرتو از نفس کل
قوت دیگر ست مر این روح را و آنرا نفس جزئے مے نامند و چون نفس کل برائے تدبیر عالم ست
و هر جزوے از اجزاء عالم را هر چه ضروریست از نفس کل میرسد برائے ابقاء عالم همچنین
نفس جزو در آنچه صلاح بدن مے باشد بوے میرساند برائے ابقاء بدن بوجه کمال لهذا نفس
جزو روح را مسخر میکند برائے ارتکاب آنچه مقتضے بدن و حیوانیت ست و چنانچه نفس

کل علومی و تدبیراتی میگیرد که در ابقای عالم آنرا دخلی ست همچنین نفس جز از عقل جز تدبیراتی و فکرها میگیرد
تا عمارت بدن خراب و ضعیف نگردد لیکن این نفس نمی کوشد مگر در حظوظ بدنیه و از قوی دیگر مراین روح را
قوت شیطانیه است که آن اغوا میکند نفس را بر ارتکاب محرمات که بآنها حظ بدنی حاصل شود پس مقتضی نفس و
قوت شیطانیه آنست که بدن در دنیا صالح ماند لیکن نفس را از اصلاح اخروے کاری نیست و نه از فساد
اخروے و اما قوت شیطانیه پس فساد آخرت میخواهد و روح را یک قوت ملکی ست که آن امور مصلحه آخرت
میخواهد و بدان امر میکند لیکن قوت ملکیه چون ساجد ست و مطیع روح ست پس مانع نمے آید از انچه که مے کند از
شر و در بجز نهے و چون نهی شنید ساکت می ماند برای انیکه مطیع و ساجد ست و قوت شیطانیه چون که ساجد و مطیع
نیست مانع می آید از خیرات و باعث می شود بر شر در نفس و شیطان اگرچه مشارک اند در انفار مصالح بدنیه
و نیویه لیکن مادام که از اغوا قوت شیطانیه در معاصے مے انداز د برائے تلذذات بدنیه آن نفس را اماره میگویند
و چون مهذب شد اندکے از تهذیب تا باین رسید و چون که خود را ملامت میکند بر اتباع قوت شیطانیه بعد
فعل و اتیان او امر قوت شیطانیه آن نفس را لوامه گویند چون زیاده تهذیب یافت که بر قول قوت ملکیه
عمل کند و اطمینان باین میگیرد و قول شیطانیه را راه ندهد آنرا النفس مطمئنه گویند و چون صفات ملکیه بر و غالب
آمد امر بخیر کند نه بشر آنرا النفس ملهمه گویند و این تسمیه ها باعتبار مراتب و اعتبارات ست نه بنظر اختلاف در ذات
و قوت شیطانیه اصلا مهذب نمے گردد غایت این ست که مقهور میگردد و امر بشر نمے تواند کرد از مقهوریت
اگرچه در پے آن مے باشد و چون نفس مهذب شد و قوت شیطانیه مقهور گشت روح متعین بکمال روحی رسد
و علوم غیبیه از عقل کل و نفس کل میگیرد بلکه مستغرق در حضرت حق تعالے می باشد و تا انکشاف اعیان ثابته
رسد و تفصیل این امور عرض عریض دارد و بالجمله روح انسانے لطیفه مذکوره است متعین و متصور به روح حیوانی
ست و نسبت روح حیوانے بوے نسبت متعین ست بمطلق جزئے ست نه کلے و انچه که شیخ عبد الرحمن جامے
قدس سره نقل کرده اند از شیخ صدر الدین قونوے که ارواح کمل عالم اند بکلیة خود یعنے که در ضمن روح حیوانی
ست مقهور ست در نظر ایشان و علم ایشان و اما عامه جاهل اند از کلیت روح خود و همین متعین را حقیقت روح
خود مے دانند و این متعین خاص که در عامه است حادث ست با حدوث بدن و در کل قدیم ست و سے تواند
که روح انسانے که آن لطیفه است باخلاق خود قدیم ست و روح حیوانے که متعین ست حادث ست در همه
کسان خواه کمل باشند خواه ناقص لیکن چونکه کمل مے دانند که این حقیقت ماست گفته شد که حقیقت روح
ایشان قدیم ست و چون عامه نمے دانند حقیقت روح مگر همین متعین را گفته شد که روح ایشان حادث ست
با حدوث ابدان و کسے که حقیقت او ملحوظ ساخت چون شیخ محب الله قدس سره گفته که روح همه کسان

قدیم ست کہ حقیقت روح ہمہ اناسی یک ست وآن لطیفۂ الٰہیہ مطلقہ است وآن قدیم ست واین وجہ وجیہ است، لیکن در کلام ایشان لفظ جمع واقع است کہ ارواح کمل قدیم ست ودر کلام شیخ محب اللہ ارواح قدیم موافق این عبارت قیصرے مگر آنکہ گفتہ آید کہ جمع باعتبار تعدد کہ باضافت حاصل ست واللہ اعلم باسرار خواص عبادہ پس روح حیوانے جسمے ست ومتحد ست بارواح انسانے وہیچ فرقے نیست مگر بعروج ونزول چنانکہ شیخ محب اللہ گفتہ در تفسیر قول عارفان ارواحنا اجسادنا کہ روح وجسد یکے ست در مرتبۂ عروج روح ست ودر مرتبۂ نزول جسد ست واین روح حیوانی جسد روح انسانی وبعضے بمرکب تعبیر کنند وروح انسانے اگرچہ در مرتبۂ اطلاق خود عالم ست باشیا واز لذات والم بری ست لیکن چون متصور شد روح حیوانے گردید درین مرتبہ از علوم سادہ است وبعد تعلق ببدن علوم پیدا میکند وبلذت والم متصف میگردد واین روح حیوانے ساری ست در بدن باین معنٰی کہ ہر جزوے از اجزا روح حیوانی منطبق بر ہر جزوی از اجزا بدن است نہ باین معنٰی کہ فلاسفہ گویند در روح حیوانی مصطلح ایشان کہ بخار اغذیہ است کہ ساریست در مسامات بدن بلکہ این سریان مجہول الکنہ است اشبہ باتحاد ست واین روح از بدن خارج مے شود در وقت موت چنانچہ در احادیث تصریح بدان ست وایمان بآن فرض ست وبدن برزخے میگیرد واین روح تا آن بدن برزخے سوال کردہ مے شود در قبر واین نیست کہ این روح معدوم میگردد چنانکہ فلاسفہ حکم میکنند بر مصطلح خود واین فقیر از شاہ شاکر اللہ قدس سرہ کہ از ارباب کشف وشہود بود شنیدہ کہ میفرمودند کہ گاہے این روح حیوانی از بدن اولیا در حال حیات خارج مے شود وسیر میکند وبدن انجا مثل بدن نائم بلکہ میت می ماند وچون باز در بدن مے آید ہر جزو وے بر ہر جزو از بدن منطبق شدہ داخل می شود واز کلام ایشان مفہوم می شد کہ این حالت بر ایشان گذشتہ است ونیز میفرمودند کہ این روح حیوانے اگرچہ جسم ست لیکن چنین الطف کہ داخل در اعداد مجردات ست والطف از صور مثالیہ است واین ابدیست وغیر آن روح حیوانے ست کہ فلاسفہ آنرا روح حیوانے گویند کہ متولد از بخارات اغذیہ است واین تابع این جسم عنصرے وقابل فناست حقیقت روح یکے ست وتعدد ایشان بر مثال موجہاست چنانکہ موجہا متعدد الذات اند وآب یک ست ہمچنین حقیقت روح کہ لطیفۂ الٰہیہ است یک است وچون متعین ومتصف شدہ متعدد الذات گشتہ ۔ ملک العلما

جوہر بدانکہ ارواح قبل اجساد مخلوق اند چنانکہ در حدیث شریف واقع است کہ ان اللہ خلق الارواح قبل الاجساد بالفی عام پیدا کرد اللہ تعالٰے ارواح را قبل ابدان بدو ہزار سال و شیخ عبد الرحمن جامی از شیخ صدر الدین قونوے نقل کردند کہ ارواح کمل قدیم اند کہ ارواح ایشان

کلی اند و ارواح عامہ حادث اند با حدوث ابدان وقیصری گفت کہ ہمہ ارواح قدیم اند وحدیث شریف دلالت بر وجود ارواح قبل از اجساد میکند نہ بر قدم بلکہ بر حدوث دلالت کند مگر آنکہ گفتہ شود کہ مراد عدد الفی عام نیست بلکہ کنایت از طول زمان ست و آن طول بلا نہایت ست ومراد از کلیت جامعیت ست و اگرچہ کلیت را دخل در قدم و حدوث معلوم نمی شود مگر این گفتہ آید کہ چون جامع ست ارواح کمل پس وجود این ارواح مثل باقی این ارواح باشد تا این ارواح ازو برآیند۔

جوہر روح اعظم را کہ عبارت از حقیقت محمدی ست صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم در عالم مظاہر بسیار ست از انبیا و اولیا و مقام ہدایت ومرتبہ قطبیت کبرے در جمیع ازمنہ واد و ار آن حقیقت راست و این معنے را بروز کمل خوانند وحمل این معنے بر تناسخ نے توانکرد زیراکہ تناسخ مخصوص بعضے و دون بعضے نیست و این بروز مخصوص کمل ست وظہور حقیقت محمدی صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم در صور مختلفہ کمل باشد ظہور ہویت حق ست در مظاہر اسما و صفات و ادراک این معنے جز بکشف خاص میسر نیست وکمل را قوت ظہور در عالم شہادت بعد از انتقال بعالم غیب ست چہ ایشان مطلق گشتہ اند و در برازخ مقید نیستند

گلشن راز۔

جوہر دل انسانی مظہر حضرت الوہیت ست وبحسب قابلیت واستعداد ی کہ وارد آئینہ شیونات غیر متناہیہ آلہیہ گشتہ ومحل ظہور عظمت وکبریائی حق ست و ہیچ مرتبہ از مراتب وجود وسعت گنجائی آنحضرت ندارد دیگر دل انسان کامل و دل مظہر اسم العدل ست و اعتدال بدن ونفس وجمیع قوی نفسانی وروحانی ہمہ منوط باوست و ہیچ چیز در مراتب وجود قائم باحکام ظاہر و باطن نشد مگر دل کہ او صورت احدیت الجمع میان ظاہر و باطن ست وبدین سبب مظہر جمیع شیونات آلہیہ واقع شدہ وجامعیت انسان وکمالات او بواسطۂ این دل ست ؎

در حقیقت دان کہ دل شد جام جم	مے نماند اندرو ہر بیش وکم
دل بود مرات وجہ ذوالجلال	در دل صافے نماید حق جمال
حق نگنجد در زمین و آسمان	در دل مومن بگنجد این بدان
مظہر شان الٰہے دل بود	مظہر شانش کماہے دل بود

و دل بحسب برزخیت ظاہر و باطن مجمع اضداد و متقابل ست۔ و حقائق مراتب ظاہرہ و باطنہ کہ ہر دو عالم عبارت ازوست در دل انسان جمع گشتہ تمامت اسما متقابل آلہیہ از جلال وجمال درو بحسب قابلیت ظہور یافتہ وہر لحظہ بموجب تصاریف احکام آن اسما ظہور بشان دیگرے نماید گاہے بحکم غلبۂ

اسمار جلالے ابلیس میگردد چہ ابلیس مظہر مخصوص اسمار جلالیہ است ووقتے دیگر بمقتضای آثار احکام اسمار جمالی آدم می شود زیراکہ در آدم صفات جمالی غالب و صفات جلالے مغلوب ست، دو ساعت دل بنابرین جامعیت بریک حال نیست گاہ بطوف عالم علوے رود گاہ مطافش عالم سفلے شود۔

جوہر میگویند کہ دل در انسان در سہ موضع است یکی اندرون سینہ زیر پستان چپ وآنرا دل صنوبرے گویند چہ آن بر شکل برگ صنوبر ست دیگر در ام الدماغ وآنرا دل مدور نامند و دل بر نگسا نیز چہ خاصیت او آنست ہر گاہ کہ سالک باین دل متوجہ شود خطرہ اصلا روے نماید و دیگر در محل ناف وآنرا دل نیلوفرے خوانند وبعضے در نشستگاہ میفرمایند ونزد بعضے دل در چہار موضع ست سہ مذکور چہارم درمیان دو ابرو وآنرا دل عبرت گویند

جوہر قلب عبارتست از حقیقت جامعہ انسانیہ کہ مجموع کائنات از علوے وسفلی مفصل آنست و آن منزہ است از حلول در اجسام وچونکہ احضار آن دشوار ست لہذا در بدایت حال متوجہ شوند بقطعہ لحم الیسرے صنوبری کہ میان قلب حقیقی واین مضغہ کہ قلب مجازی اشارت بدوست ارتباطی ست کہ ہیچ عضو نیست

جوہر دل انسانی مظہر حضرت الوہیت ست وآئینہ شیونات غیر متناہی ست ومحل ظہور عظمت وکبریائی محل تفصیل علم وکمالات روح اوست وجامعیت انسان وکمالات او بواسطہ اوست ہیچ مرتبہ از مراتب وجود وسعت گنجائی آنحضرت ندارد مگر دل وہیچ چیز در مراتب وجود قائم باحکام ظاہر وباطن نشد مگر دل۔

جوہر بدانکہ چون قلب وروح از ارجاس بدنیہ مطہر واز کدورات وانجاس جسمانیہ مقدس گشت ہر چہ بوی وارد شود مطابق ماہو الامر علیہ من اللہ باشد

جوہر در حدیث صحیح واقع شدہ کہ خطرہ بدل رود اگرچہ خطرہ چنین باشد کہ اعتقاد آن کفر بود ضرر ندارد تا آنکہ بر زبان نیارد چون بعد آمدن این خطرہ انکار بران خطرہ پیدا شود آن عین ایمان ست۔

جوہر انچہ در دل مردم حادث می شود پنج مرتبہ است خطرہ و وسوسہ وفکر وتردد وعزیمت خطرہ چیزیست کہ در دل بیاید ودبگذرد ووسوسہ آنکہ بیاید وزود نگذرد ووسوسہ قریب ست بخطرہ واین ہر دو را دل مالک نیست وفکر اندیشہ کردن ست در تقبیح وتحسین وتردد درمیان کردن وناکردن وعزیمت قصد ست در کردن وفکر قریب ست بعزیمت واین ہر دو را دل مالک ست وبمجرد فکر ماخوذ نباشد تا بعزم تا نجا مدد حکم مواخذہ بر عزیمت است

جوہر عوام ہر چیز را کہ بے قصد در دل بگذرد خاطر خوانند وخواص انچہ از جناب حق سبحانہ وتعالے باشد ویا از ملک آنرا خاطر نامند وہر چہ از شیطان ونفس بود اگرچہ خاطر نامند لیکن در حقیقت انچہ از شیطان پدید آید

وسواس خوانند وانچه از نفس ظاهر شود هواجس نامند حرام خوار را همه وسواس بود نه خاطر و آنرا که لقمه او شبهه باشد خاطر با وسواس و هواجس آمیخته بود۔

جوہر صاحب فوائد الفواد قدس سره میفرمایند که سخن در خطره و عزیمت و فعل افتاد حضرت سلطان المشائخ قدسنا الله تعالیٰ بسرکتهم فرمودند که اول خطره است یعنی اول چیزی که در دل مردم بگذرد و بعد ازان عزیمت یعنی بدان اندیشه دل نهد بعد ازان فعل ست یعنی آن عزیمت را بفعل رسانند بعد ازان فرمودند که عوام را تا فعل نکنند نگیرند اما خواص را هم در خطره مواخذه باشد باید که مردم در هر حالی بجناب مستطاب خداوند تعالیٰ بگریزند زیراکه خطره و عزیمت و فعل همه آفریده جناب مستطاب خداوند تعالیٰ است در همه احوال پناه بجناب او سبحانه جوید بعد ازان فرمودند که شیخ ابوسعید ابوالخیر قدس سره میفرمودی که هیچ خطره در دل من نگذشت که من بفعل آن متهم نشدم اگرچه هرگز آن فعل نکرده بودم تا وقتیکه درویشی در خانقاه ایشان آمد شیخ ابوسعید ابوالخیر کمال معرفت او بدیدند دانستند که چه مردست وقت افطار دختر خود را فرمودند که کوزه آب پیش او ببرد دختر اگرچه خرد بود با ادب تمام و غایت حرمت آب پیش آن درویش برد شیخ ابوسعید را ادب دختر بغایت پسندیده نمود در خاطر گذرانیدند که تا کدام بنده نیکبخت خواهد بود که این دختر در حباله او خواهد آمد چون این اندیشه در خاطر شیخ گذشت حسن موذن را که خادم خانقاه بود در بازار فرستادند و فرمودند برو و خبر از بازار بیار که در شهر چه آوازه است حسن ببازار رفت و باز آمده پیش شیخ رفت والتماس نمود که در بازار سخنے شنیده ام که هیچ گوشے طاقت شنیدن آن ندارد شیخ فرمودند که بگو عرض کرد که آن سخن بر زبان چگونه رود شیخ فرمان دادند که انچه شنیده بباید گفت حسن التماس کردند که یک مرد دیگرے را میگفت که شیخ ابوسعید میخواهد که دختر خود را در حباله خود آرد شیخ بخندیدند و فرمودند همان خطره مرا بر من مواخذه کردند چون حضرت سلطان المشائخ این حکایت تمام کردند بنده عرضه داشت کرد که ازین حکایت معلوم مے شود که شیخ ابوسعید در عهد خود نیکبخت ترین بندگان بوده اند فرمودند آرے و بنده را درین سخن استحسان فرمودند۔

جوہر نیت خطره الیست که در دل می آید و خیر خداے تعالےٰ کسے بروے مطلع نیست۔ رسول علیه السلام فرمودند نیة المومن خیر من عمله۔ رسول علیه السلام فرمود هر که در بامداد نیت کند که امروز حضرت حق تعالیٰ را طاعت و عبادت کنم حضرت حق تعالےٰ مراین بنده را بدهد ثواب طاعت آن روز اگرچه دران روز عاصی شود

جوہر مطالبه نفس دو نوع ست حقوق و حظوظ و حقوق ضروری اند که قوام بدن و بقاء حیوة بدان مربوط و مشروط ست پس سالک را لازم ست تمیز حقوق از حظوظ تا حقوق را امضا کند و حظوظ را نفی و متبدے را لبے حقوق و ضرورت هلاکت بود و زیادت از حقوق و ضرورت نیز هلاکت شود پس وقوف در حد

ضرورت وحقوق لازمست وتجاوز ازان گناه ومنتهی اگر از مضیق ضرورت بیرون آید وخواطر حظوظ را مضاف کند زیادت نباشد

جوہر محققین میفرمایند که چون بر سالک در وقت اشتغال تذکر حق خطرات آید این ملاحظه دارد که این خطرات از حق ست بلکه این ملاحظه دارد که این خطرات عین حق ست

جوہر حضرت جامی قدس سره در لوائح میفرمایند که هرچند خواطر منتفی تر و ساوس مختفی تر آن نسبت قوی تر پس کوشش می باید کرد تا خواطر متفرقه از ساحت سینه خیمه بیرون زند و نور ظهور هستی حق سبحانه وتعالے بر باطن تو پرتو افگند و ترا از تو بستاند و از مزاحمت اغیار برهاند نه شعور بوجود ت ماند و نه شعور بعدم شعور بوجود بل لم یبق الا الله الواحد الاحد قوله نه شعور بوجود ت الخ این مرتبه فنا و فنا ست قوله بل لم یبق یعنے در نظر شهود و ادراک او غیر از حق مدرک نماند و آنچه می ماند ظهور و تعین حق سبحانه باشد که دران مرتبه آن تعین نظر باد تجلی دانست و این تجلی نظر باستعدادات ذوات متفاوت ست

جوہر بدانکه ابلیس روحی ست مخلوق از نار و در عالم ارواح موجود ست و بهر صورتے که خواهد متمثل مے شود و تکلم میکند باهر که خواهد و همون حقیقت که روح ناریست در انسان قوت شده موجود است که انسان جامع جمیع حقائق ست و اغواے ابلیس بدو وجه است یکی آنکه آن روح آتشی متجسد شده تکلم کند دیگر آنکه قوت شیطانیه که در وست در قلب وسوسه اندازد و همون روح آتشی یکی ست در جمیع افراد انسان قوی شده متحقق ست و از خصائص ذات آن سرور ست صلے الله تعالے علیه وآله واصحابه وسلم که شیطان حضرت ایشان مسلم شده بود در دیگرے متحقق نے تواند شد آیا نمے بینے که شیطان آدم مسلم نشده پس دیگرے را از اولیا چه رسد

جوہر جناب سرور عالم صلی الله تعالے علیه وآله واصحابه وسلم میفرمایند که قتل بی تیغ آنست که اگر شیطان مومن را وسوسه کند باید که بلعنت وے مشغول نشود که اگر بلعنت وے مشغول شود وی شاگرد و بگوید که از ذکر مانع شدم مگر بگوید بسم الله الرحمن الرحیم لاحول ولاقوة الا بالله العلی العظیم چنان بود که ویرا بے تیغ کشته باشد و آمرزش بے توبه آنست که چون کسے براے قضاے حاجت انسانی مستقبل قبله نشیند و یاد آید و را روے از قبله بگرداند جناب خداوند تعالے او را بیامرزد بے توبه و رضاے جناب خداوند تعالے بغیر عبادت و خدمت آنست که استنجا کند بآب بعد آنکه بکلوخ خود را پاک کرده باشد و تونگرے بے مال آنست که بگوید سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر ولاحول ولاقوة الا بالله العلی العظیم از عرش تا تحت الثرے از نیکیهاے آن بنده پر شود و طهارت بغیر آب آنست که بگوید در آغاز وضو بسم الله الرحمن الرحیم پاک شود جمله اعضاء او و هر که بسم الله الرحمن الرحیم نگوید پاک نشود مگر اعضاے وضو

جوہر در کشف الآثار منقول ست از جناب تجلی مآب سر حلقۂ اقطاب سر وفتر افراد و راس الاولیاء و تاج الاصفیا سید العاشقین و سند المعشوقین متصرف فی الکونین غوث الثقلین محبوب سبحانے شیخ محی الدین ابو محمد سید عبد القادر جیلانے قدسنا اللہ تعالے ببرکتھم و نفعنا اللہ تعالی بمحبتہم و رزقنا الاقتدار بسیرتہم کہ میفرمودند وقتے در زمان سیاحت در صحرا اقدام و چند روز آب میسر نشد و تشنگی بر من غلبہ نمود پس پارہ ابر بر سرم سایہ کرد و شبنم آسا بر سرم بریخت اندکے سیراب شدم بعد ازان نوری نمودار گشت بحدی کہ تمام انوع را روشن گردانید و دران نور صورتے پدید آمد و گفت کہ من پروردگار توام حلال گردانیدم بر تو جمیع محرمات را یا آن چیز را کہ حرام کردہ ام بر غیر تو گفتم پناہ میخواہم بجناب خداوند تعالے از شیطان رجیم دور شو اے لعین پس بمجرد گفتن این کلمہ آن نور بتاریکی مبدل شد و آن صورت مانند دود برخود پیچید و گفت اے عبد القادر بحکم پروردگار از من خلاص شدی بسبب علم و فقاہتے کہ در منازل خویش داری تحقیق ہفتاد کس اہل طریقت را بہمین واقعہ گمراہ ساختم پس گفتم این فضل و منت پروردگار من ست مردم از آنحضرت پرسیدند کہ چگونہ دانستہ شد کہ شیطانست فرمودند بقول او کہ حلال گردانیدم بر تو محرمات را۔

جوہر حضرت شیخ سعد الدین قدس سرہ در شرح رسالہ مکیہ میفرمایند کہ حضرت سید الطائفہ شیخ ابو القاسم جنید بغدادی قدس سرہ در کتاب عمدہ خود می نویسند کہ روزے حضرت سید عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ابلیس را غمگین دید پرسید کہ این اندوہ از سبب چیست عرض کرد کہ از رنج چہار گروہ این امت اول موذنان کہ بانگ نماز میگویند ہر کہ بشنود و بجواب مشغول شود گویندہ و شنوندہ آمرزیدہ میشود دوم غازیان چون تکبیر میگویند برائے جناب خداوند تعالے و در جنگ مے آیند فرمان میشود کہ ایشان را با اہل بیت بیامرزیدم سوم درویشان کہ از کسب حلال خود بدرویشان و بہر کسے نصیب کنند حضرت خداوند عالم ایشانرا وآن کسان را بیامرزد چہارم کسے کہ نماز بامداد بگذارد و بنشیند تا آفتاب بر آید پس نماز اشراق بگذارد

جوہر تمثل میکند شیطان بصورت پیرو مے نماید مرید را چیزہاے کہ فاسد گرداند بدان اعتقاد مرید و چون محکم شود ارادت مرید در حق شیخ خود محال ست کہ تمثل کند و این در صورتے ست کہ شیخ متابع نبی بود و عامل بشریعت و طریقت و حقیقت زیرا کہ فرمودند حضرت سید عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کہ شیخ درمیان قوم خود ہمچو نبی ست درمیان امت خود۔

جوہر از حضرت ام المومنین عائشہ صدیقہ رضی اللہ تعالے عنہا آمدہ است کہ فرمودند سیر نشدند حضرت سید عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم سہ روز پیاپی از نان گندم تا گذشتند ازین عالم و در روایت

دیگر آمده از نان جو دو روز پیاپی واگر میخواستند آنحضرت صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم عطا میفرمود حضرت
خداوند تعالے چیزیکه در خیال نیاید و در وہم نگنجد و فرمودند آنحضرت صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم
که عرض کرده شد بر من که گردانیده شود برای تو بطحاء مکه طلا پس گفتم لا یا رب مگردان این چنین گرسنه می شوم
روزے و سیر می شوم روزے دیگر پس روزے که گرسنه می باشم تضرع میکنم به سوی تو و دعا میکنم ترا و روزی که
سیر می شوم حمد می گویم و ثنا میگویم بر تو و در حدیث دیگر آمده که حضرت جبرئیل علی نبینا وآلہ وعلیہ السلام عرض کردند
با آنحضرت صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم که جناب خداوند عالم میفرماید آیا دوست دارے که بگردانم برای
تو این کوہها را طلا و باشند با تو ہر جا که باشی پس فرمودند اے جبرئیل دنیا خانه کسے ست که نیست مرا و را
خانه و مال کسی ست که نیست او را مال و جمع میکند آنرا کسے که نیست آنرا عقل پس عرض کردند حضرت جبرئیل
ثابت دارد ترا یا محمد صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم حضرت خداوند تعالے بقول ثابت و فرمودند حضرت
عائشه رضی اللہ تعالے عنہا که نگذاشتند رسول اللہ تعالے صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم درہمے و
نه دینارے و نه شاتے و نه بعیرے را و در حدیث عمرو بن الحارث آمده که نگذاشتند مگر سلاح را و بغله و زمینی را که
گردانیده بود آنرا صدقه و فرمودند حضرت عائشه رضی اللہ تعالی عنہا که وفات یافت آنحضرت صلی اللہ تعالی
علیہ وآلہ وسلم و نبود در خانه من چیزے که بخورد او را جگرداری مگر نصف کیل از جو در طاق خانه افتاده و فرمودند
که در نگ میکردیم یک ماه که نمے افروختیم آتش را و نبود خوراک ما مگر خرما و آب و فرمودند حضرت ابن عباس
رضی اللہ تعالے عنہما که حضرت سید عالم صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم و اہل حضرت ایشان شبهای پیاپی گرسنه بود
و فرمودند حضرت عائشه رضی اللہ تعالی عنہا که سیر نخورد آنحضرت صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ہرگز و
شکایت نکرد بسوے کسے و بود فاقه نزد آنحضرت صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم دوست و میگریستم از جہت شفقت
بر آنحضرت صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم از آنچه می دیدم حال حضرت ایشان را و می گفتم روحی فداک یا
رسول اللہ کاشکے پسند میکردی از دنیا بچیزے که قوت می شد و قوت می بخشید میفرمودند ای عائشه چه کار است
مرا با دنیا و چه کنم من دنیا را و فرمودند حضرت عائشه بود زیر افگندنے آنحضرت صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ
وسلم که خواب میکردند بر آن مگر چیزے که آگنده وی پوست درخت خرما بود و مرویست از حفصه که گفته بود
فرش رسول اللہ پلاسی که دو ته میکردیم پس خواب میکردند پس ته میکردم و بود که خواب میکردند آنحضرت
صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم احیانا بر سریر بافته شده برسنے از برگ خرما۔

جوہر در فوائد الفواد مذکورست که حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالے بسره العزیز بر لفظ مبارک
راندند که کمال مرد در چهار چیز پیدا می شود قلة الطعام و قلة الکلام و قلة المنام و قلة الصحبة مع الانام

جوہر: بدانکہ تا سالک گرسنگی اختیار نکند از حرص و ہوا نفس خلاص نیابد اہل اللہ دوست دارند گرسنگی را کہ گرسنگی طعام صدیقین ست و ثمرہ گرسنگی ہمہ رحمانے ست و نتیجہ سیری ہمہ شیطانی ہمہ علم و حکمت در گرسنگی نہادہ اند و ہمہ معصیت و جہل در سیری تعبیہ کردہ پس اکل حلال اختیار کند بقدری کہ بدن محفوظ باشد و این قدر قوت پیدا شود کہ در مجاہدہ بانفس و عبادت جناب خداوند تعالیٰ فتور نیفتد و ازین زیادہ خوردن راہ زن طریقت ست و نیز در خوردن تلذذ نفس ملحوظ نباشد بلکہ بقدر قوت کہ نزد این طائفہ علیہ ہر چیزے کہ بہوا خورد ہمان اسراف ست و بتدریج طعام کم کند و بر طریقی نخورد کہ گرسنگی مزاحمت و بہ و آنچنان ہم نخورد کہ در معدہ گرانی پدید آید کہ از عبادت باز دارد و کاہلی آرد و ہر چہ خورد با حضور و ذکر جناب خداوند تعالیٰ بخورد زیرا کہ طعام بذاتہ علت ست و ذکر بجناب حق سبحانہ و تعالیٰ دارو ی اوست پس اگر بر خود گرانے از طعام یابد ذکر بسیار گوید یا نماز بسیار گذارد و در رشحات مذکور ست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ گرسنگی پر و بیداری پر دماغ را ضائع میگردانند و از ادراک حقائق و دقائق باز میدارد و از نیجہت ست کہ در کشف بعضے از اہل ریاضت غلطہا واقع شدہ است و صاحب مثنوی معنوی قدس سرہ میفرمایند

چون گرسنہ می شوی سگ می شوی	تند و بدکردار و بدرگ می شوی
چون توگشتی سیر مرداری شدے	منجمد چون نقش دیواری شدے
پس دمی مردار و دیگر دم سگے	چون کنی در راہ شیران ہمتگے
آلت اشکار خود را سگ بدان	کمتر ک انداز سگ را استخوان
زانکہ سگ چون سیر شد سرکش شود	کے سوے صید و شکار خود دود

جوہر در قلۃ الکلام بدانکہ زبان ترجمان قلب ست و مفتاح خیر و شر و شر زبان سخت تر ست و نگاہداشت از شر او از ہمہ اعضا دشوار تر و شرط ست سالک را دوام سکوت از لایعنے قول باشد یا فعل یا فکر و خاموشی مخصوص بزبان نیست بر دل و جوارح ہم باید کہ از نیہا غیر رضا حق سبحانہ و تعالیٰ نیاید و این خاموشی اہم ترین خاموشیے ست پس باید کہ اغلب احوال ساکت ماند و بدون حاجت کلام خالی از ذکر خداوند تعالیٰ نگوید کہ سلامتی در خاموشی نہادہ اند و ہر خاموشے کہ نباشد در فکر صنع و یاد حق تعالیٰ آن سہو ست و ہر نطق کہ نباشد در ذکر حق تعالیٰ آن لغو ست و حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم فرمودند ہر کہ ایمان آرد بحضرت خداوند تعالیٰ سخنے نیک بگوید کہ دران فائدہ او و شنوندہ باشد یا ساکت ماند و فرمودند کہ نیافرید حق تعالیٰ در آدمی فاضل تر از زبان بدان

زبان در آید در بہشت و بدان زبان در آید در دوزخ پس بند کن زبان را کہ زبان سگ گزندہ است و التماس
کردند کہ چیست کہ ازان خوف باشد اشارت بزبان مبارک کردند و فرمودند کہ ازان خوف باید کرد و فرمودند
کہ بامداد ہمہ اعضا آدمی بزبان میگویند کہ خود را نگہدار کہ در سلامتی تو سلامتی ماست و در مضرت تو مضرت
ما در روزے اعرابی عرض کرد کہ مرا عملے ہدایت شود کہ بدان در بہشت روم فرمودند کہ طعام دہ گرسنہ را و آب
دہ تشنہ را و امر معروف و نہی منکر بجا آر و اگر این ہمہ نتوانے زبان نگاہدار و در خبر ست ہر کہ نگاہدارد
زبان خود را از نکوہیدن مردمان بیامرزد خداوند تعالے گناہان او را و ہم در خبر ست کہ نگاہدار زبان
را و سخن مگو مگر در خیر کہ تغلب شیطان بر آدمے بواسطۂ زبان اوست و حضرت امیر المومنین افضل الیقینین
رضی اللہ تعالے عنہ در دہن مبارک خود سنگ مے داشتند و سوائے وقت تناول طعام و نماز و ذکر
بیرون نمے آوردند و مشائخ طریقت میفرمایند کہ مومن کم سخن و بسیار عمل باشد و منافق بسیار سخن و کم
عمل بود و میفرمایند کہ چون صلاح دل خواہی زبان را نگہدار و خاموشی لازم گیر زیرا کہ خاموشی پردہ است
مر جاہل را و زینتے ست عاقل را ؎ ترا خامشی اے خداوند ہوش ٭ وقار ست و نااہل را پردہ پوش ٭
و میفرمایند اگر جمعیت خواہے پیش زبان بریدگان برو و اگر وحشت خواہی سخن از دہان دریدگان بشنو و حضرت
شیخ ابوحفص حداد قدس سرہ فرمودند اگر بداند کہ آفت در سخن گفتن چیست خاموش ماند و اگر بداند کہ در خاموشے
چہ آفت ست ہمیشہ سخن گوید پس خیر چنین ست و شر چنین و حاصل آنست جائے کہ گفتن برائے رضائے
حق تعالے بود خاموشی بد بود و جائیکہ خاموشے برائے رضای حق تعالے بود گفتن بد بود و حضرت
شیخ شیراز قدس سرہ میفرمایند ؎

تامل کنان در خطا و صواب	بہ از ژاژ خایان حاضر جواب
کمال ست در نفس انسان سخن	تو خود را بگفتار ناقص مکن

ژاژ خایان: بیہودہ گویان ۱۲

نقل ست کہ بزرگے در راہ میگذشت پرسید کہ این خانہ از آن کیست بعدہ پشیمان شد کہ لغو گفتم مرا درین گفتن
فائدہ نبود و در رشحات مذکور ست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ روزے بخدمت مولانا
نظام الدین قدس سرہ رفتم روے بفقیر کردہ فرمودند سکوت و آرام بہ یا حدیث و کلام باز فرمودند بینیم اگر
این مرد از قید ہستے خود رستہ است ہرچہ کند مانع نیست و اگر بخود گرفتارست ہرچہ کند بروے تاوان ست
گناہ ۱۲
حضرت خواجہ فرمودند کہ ما از خدمت مولانا بہتر ازین سخن نشنیدہ ام و حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب
کرم اللہ تعالے وجہہ میفرمایند کہ ہمہ نیکوئے جمع ست در چہار چیز یکے خاموشے زبان و جوارح و دل از غیر محبوب
حضرت خداوند تعالے دوم نطق بغیر ہوائے نفس سوم نظر بر چیزی بغیر ہوائے نفس چہارم حرکت بہ رضای حقتعالے

پس خاموشی خود را فکر گرداند و نطق خود را ذکر و نظر خود را عبرت و حرکت خود را تعبد۔

جوہر طالب را باید کہ معدہ را از اکل خالی و صاف دارد و آب بسیار نخورد تا خواب بر و غلبہ نکند۔ و ہم از بہر رعایت بیداری شب ترک قیلولہ نکند و در روز خود را بمعصیت ملوث نگرداند و بین العشائین زندہ دارد بذکر یا بتلاوت قرآن مجید یا بنماز یا بمراقبہ ہر کہ احیا بین العشائین کند کدورتے کہ بسبب اختلاط با خلق در روز بوجود آمدہ باشد جناب حق سبحانہ و تعالے آنرا محو گرداند و گذاردن نماز تہجد بروے آسان گردد و بعد عشاء اخیرہ تجدید وضو کند کہ دران اثری عظیم ست و اگر غسل کند اولی باشد و ترک تکلم کند بعد عشاء اخیرہ کہ تکلم درین وقت زائل گرداند نور حضور را کہ بواسطہ احیا بین العشائین حاصل شدہ باشد و عمداً در خواب نرود و بعد عشاء اخیرہ بذکر یا بنماز یا بتلاوت قرآن مجید یا بمراقبہ مشغول ماند و اگر خواب غلبہ کند وضو کند یا چند گام روان شود

جوہر بشکند نان را بہر دو دست و مقدم دارد خوردن نان شکستہ را بر نان درست و اکرام کند نان را و نمالد بآن دست را و نہ نہد بروی کاسہ و انتظار نکند بعد حضور آن و لقمہ خرد بگیرد و نیک بخاید و طعام را سرد کردہ بخورد کہ موجب برکت ست و ہمین مسنون ست و بخورد ریزہ ہای طعام را کہ بر سفرہ افتادہ باشد کہ ماثورست و التفات نکند ہنگام خوردن بچپ و راست۔

جوہر اجتناب کند از آشامیدن آب در اثناء اکل مگر بجہت گرفتن لقمہ در گلو یا تشنگی صادق و بسیار نخورد کہ آن کم میکند ہاضمہ را و بگیرد در آشامیدن آب کوزہ را بدست راست و بنوشد در سہ دم و ابتدا کند بہ تسمیہ و تمام کند بہ تحمید در ہر نفس کہ سنت ہمین ست

جوہر بدانکہ نوم حضرت سید المرسلین صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بر قدر اعتدال بود و نمی کردند نوم فوق قدر محتاج الیہ و منع نمیکردند نفس را از قدر محتاج الیہ و عادت شریف بود کہ در شب گاہے بخواب رفتے و بعد ازان برخاستے و نماز کردی و باز بخواب رفتی ہکذا چند باز بخفتی و برخاستی و خواب بر پہلوی یمین کردی در جانب قبلہ و رخسار شریف بر کف دست راست نہادی و در صورت تعریس ایستادہ کردی ذراع را و نہادے سر بر کف دست تا آسان گردد بیداری (باخر شب فرود آمدن مسافر را) و وجہ خواب بجانب یمین انیست کہ قلب معلق ست در جانب الیسر پس چون در جانب الیسر بخسپد دل در آسایش و راحت میباشد و چون در جانب یمین بخسپد دل در قلق میباشد پس کسانیکہ طالب صحت بدن و آسایش قلب عنصری اند چنانکہ اطبا نوم بجانب الیسر کنند و آنہا کہ طالب صحت قلب معنوی و حیات حقیقی اند چنانکہ اتقیا خواب بجانب یمین اختیار کردہ اند و قلب آن سرور صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم خواب نمیکرد دائما خواہ نوم بر جانب ایمن باشد یا الیسر و ہمین فرمودند سید عالم

صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم از نوم بروی افتادہ کردن وردی ترین نوم نوم برپشت ست ونوم بررو ی از وی ردی تر گفتہ اند ضرر نمی کند استلقا برپشت از برای راحت بی نوم وور احیاء العلوم ست کہ خفتن برچہار وجہ است خفتن برظہر برای معتبرین کہ نظر کنند در آسمان وکواکب وفکر کنند در آیات آن وخفتن بریمین برای متعبدان وبرخیزندگان برای نماز شب وخفتن بریسار برای راحت گیرندگان بہضم طعام وخفتن بررو ی برای نگون بختان وبیخبردان وخواب میکرد آنحضرت صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم گاہی برفرش گاہی برنطع وگاہے برپلاس وگاہی برزمین وبود فراش وی از چرم کہ حشو او لیف بود

جوہر در بیداری شب اختلاف ست بعضے مشائخ اول شب بیدار بودہ اند ونصف آخرین در خواب شدہ برای دفع ملال تا خواب مزاحم اوقات در دنشود وبعضے اول شب خواب کردہ اند وچون نصف باقی ماندہ بیدار شدہ مشغول شدند وحضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالے بسرہ المبارک فرمودند کہ شیخ سیف الدین باخرزی قدس سرہ چون یک ثلث شب گذشتی بیدار شدی امام وموذن حاضر می بودند نماز خفتن بگذاردے بعدہ تا صبح بیدار می بود وطریقہ حضرت شیخ قطب الدین منور قدس سرہ در شب بیداری ہمین بود وبعضے از سلف ہمہ شب بیدار بودہ اند تا چہل کس از تابعین نماز بامداد گذاردہ اند چنانکہ حضرت امام اعظم وحضرت سعید مسیب وحضرت فضیل عیاض رضی اللہ تعالی عنہم

جوہر مشائخ صوفیہ میفرمایند انچہ خواہی وقت سحر ووقت صبح خواہ کہ سحر خیزان وصبح خیزان را در آن وقت در حضرت عزت عزت تمام ست ہرچہ خواہند بے واسطہ یابند

چہ خوش ملکی ست ملک صبحگاہی	دران کشور بیابے ہرچہ خواہی
ہر آن خلعت کزان درگاہ پوشند	چہ آید صبحدم آنگاہ پوشند

در خبر ست چون مومن را بعد ممات در لحد وضع کنند بعد جواب منکر ونکیر بسیار ندامت وحسرت خورد کاشکے در دنیا برائے روشنائی گور خود شبہا نماز بسیار کردمے وبیدار بودمے ہر کرا کہ قیام شب مطلوب بود باید کہ اسبابے را کہ اعانت کنندہ بر قیام شب باشد نگاہدارد واسباب معین بر قیام شب بسیار اند بعضی ازان قلت اکل ست پس معدہ را از اکل خالی وصاف دارد تا آب بسیار نخورد کہ از بسیاری آب ضعیف وسست گردد وخواب بسیار غلبہ کند وبعضے ازانست کہ تن خود را در روز بکارہاے مشغول دارد کہ بدان کارہا در اعضا سستے پدید نیاید وبعضے ازانست کہ ترک قیلولہ نکند کہ قیلولہ سنت ست وہم از بہر اعانت بیداری شب ست وبعضے ازانست کہ در روز خود را بگناہان ملوث نگرداند زیرا کہ بسبب گناہان دل قساوت میگیرد وبدان شامت از قیام شب محروم می ماند وبعضے ازانست کہ بین العشائین زندہ دارد یا بذکر یا تلاوت

یا بنماز یا بمراقبه زیرا که هرگاه که صوفی احیا بین العشائین کند کدورتے که بسبب اختلاط با خلق در روز بوجود آمده باشد خداوند تعالے آنرا محو گرداند و بعضے از انست که بعد عشاء اخیره ترک تکلم کند زیرا که چون درین وقت بحکایات مشغول شود تازگی نور حضور که بواسطه احیار بین العشائین شده باشد زائل گردد و بعضی از انست که بعد عشار اخیره تجدید وضو کند واگر تواند غسل کند و اگر خواب غلبه کند وضو کند یا چند گام روان شود۔

جوہر بحضور سید عالم عرض کردند که از حضرت خداوند عالم بخواهند که هر دعائی که کنم آنرا اجابت فرماید فرمودند طعام خود حلال دار تا دعاے تو مستجاب شود روزی حضرت افضل الصدیقین شیرے از کسب بندۂ خویش بیاشامیدند پس از بنده پرسیدند که از کجا بوده است عرض کرد براے جماعتے کهانت کردم ایشان بمن دادند انگشت در دهن آوردند و آنرا بسختی از حلق بیرون آوردند و عرض کردند بجناب خداوندی که عذر میخواهم از انقدر که در رگها بمانده و همچنین حضرت عمرؓ خطاب از شیر شتران صدقه بغلط مقدارے بیاشامید انگشت بحلق فرو کردند و آنرا بیرون انداختند۔

جوہر در فوائد الفواد مذکورست که حضرت سلطان المشائخ قدسنا الله تعالے بسر کتهم فرمودند که جوانے بخدمت حضرت سلطان ابراهیم ادهم قدس سره مرید شد و این جوان کثیر الطاعت بود چنانکه حضرت ایشانرا از بسیارے طاعت و عبادت او عجب آمد با نفس خود عتاب کردند که این جوانے نو در آمده چنداین طاعت میکند و ترا چندین نیست بعد ازان بنور ضمیر روشن خود معلوم کردند که آنهمه شیطانے ست آنجوان لقمه تا چه وجه میخورد و شیطان او را بران طاعت میداشت آن جوان را فرمودند ازین طعامے که من میخورم قوت خود هم ازین ساز آن جوان همچنان کرد و طعام درویشانه که حضرت ایشان میخوردند از وجه هیزم فروشی بود و آن جوان هم ازان طعام خوردن گرفت آن غلبه طاعت بے اصل او فرونشست باندک عبادت باز آمد چنانکه نماز فریضه بجایه گزاردن گرفت تا کار آن جوان ساخته شد و باصل باز آمد کما مر۔

جوہر در رشحات مذکورست که حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره فرمودند که در باطن هر کس نسبت ارادت ظهورے کرد باید که آنرا از حق سبحانه و تعالے نعمتے عظیم دانسته بحق آن قیام نماید و قیام نمودن بحق آن جز این نیست که بهمگے خود بجناب حق سبحانه و تعالے متوجه شده هستے خود را صرف آنجناب کند و پیش محققین ثابت شده است که وجدان بر طلب مقدم ست تا حق سبحانه و تعالے بر دل بوصف ارادت تجلے نکند آن دل را استعداد ارادت و طلب حق سبحانه و تعالے حاصل نشود و نتیجه آن تجلے میل و انجذاب ست بجناب حق سبحانه و تعالے پس اول دل بنده را جذب تجلے ارادے حق سبحانه و تعالے شده باشد

بعد از ان طالب و مرید وے گشتہ و این را تمثیلی ست و آن آنست کہ شخصے در پلسے منظری میرود ناگاہ صاحب جمالے از بالای منظری بروی جلوہ کرد و دل وی را بربود و در باطن وی میل و انجذابے بآن صاحب جمال پیدا شد پس درین صورت وجدان بر طلب و ارادت مقدم ست بعضی سوال کردہ اند کہ چون وجدان مقدم ست طلب را چہ فائدہ ہست جواب گفتہ اند کہ طلب از برای استیفای حظ ست دیگر آنکہ وجدانی کہ بر طلب مقدم ست بر وجہ اجمال ست و فائدہ در طلب آنکہ آن اجمال تفصیل یابد۔

جوہر وقت نزول روح مرکوب بود و حال راکب و چون روح غالب شود حال مرکوب گردد۔ یکے صاحب حال باشد ولی را حال صاحب شود و انچہ اسرار حق از ایشان بیرون افتد از غلبۂ حال بود۔ چون حال بکمال رسد وقت شود و حال اولیا را بود و وقت انبیا را و بعضے حال را بر وقت فضل دادہ و بعضی فضیلت وقت بر حال کردہ۔ میگویند کہ وقت مبتدی را ست و حال متوسط را و نفس منتہی را۔ مہتر یعقوب صاحب وقت بود کہ گاہ از فراق دیدہ سپید کرد و گاہ از وصال بینا گشت و حضرت ابراہیم صاحب حال بود کہ در فراق محزون شدنہ در وصال مسرور در ہرچہ دیدے ہمہ حق دیدی حال صفت مراد ست و وقت صفت مرید۔

جوہر در سلسلۂ قادریہ ذکر اسم ذات یعنی کلمہ مبارک اللہ ہفت روز بدل گوید نہ بزبان تا او را حالتے پیدا آید کہ غیر حق نہ بیند ہرچہ بیند او را بیند و اگر تا چہل روز مداومت نماید حق تعالے او را وجود تصرف بخشند

جوہر مقام مشیخت بالاتر از مقام ولایت ست چہ ولایت عبارتست از فنا فی اللہ و بقا باللہ و ظہور من اللہ و صفات او و مشیخت اشارت ست از تصرف در عالم ملک و ملکوت۔

جوہر قال رسول اللہ صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم لی مع اللہ وقت لا یسعنی فیہ ملک مقرب ولا نبی مرسل شان نزول این حدیث آنست کہ وقتی حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ تعالے عنہا در رسیدند حضرت سید عالم صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم فرمودند من انت فرمودند انا عائشہ باز فرمودند من عائشہ فرمودند بنت ابی بکر باز فرمودند من ابو بکر فرمودند صدیق محمدؐ باز فرمودند من محمدؐ حضرت صدیقہ دانستند کہ حضرت علیہ السلام در عالم دیگر اند و چون حضرت علیہ السلام بہوش آمدند حضرت عائشہؓ ماجرا اظہار نمودند آنحضرت علیہ السلام فرمودند لی مع اللہ وقت الخ بدانی جائیکہ محمدؐ از محمدؐ خبر ندارد از عائشہ چہ خبر دارد محبوب السالکین۔

جوہر حضرت شیخ فانی فی اللہ و باقی باللہ شاہ کلیم اللہ قدسنا اللہ تعالے بسرہ العزیز در کشکول میفرمایند کہ وصل عبارت ست از انقطاع عما سوی اللہ و عدم التفات بہمہ کون و انہماک و استہلاک در بیرنگے

پیوند و پیوستن ضد ہجر ۱۲ کوشیدن در کاری و مبالغہ کردن اندرون ۱۲

محض واطلاق صرف کہ مقدمہ آن بیخودی وغیبت از جمیع حواس ست کہ مشابہ بحالت موت ست الا آنکہ
در موت حضور نیست و درین نیست مگر حضور و سالک چون باین سرحد رسد اسم ولایت مراد را مسلم بود
اگرچہ این حالت یک ساعت ہم باشد باز اگر بصحو برند از اصحاب تمکین شد و این افاقت گاہ زود بخشند
و گاہ دیر واگر بہمان بیخودی و سکر گذارند از ارباب تلوین مانند پس در سلوک چون مد نظر سالک محض اضمحلال
در مشاہدہ ذات بیرنگ باشد سلوکش تمام تر آید واگر چپ و راست نظر افگند و در کشف تعنیات دیگر آویزد و
از جادہ مستقیم دور افتادہ بود و در رشحات مذکور ست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند
وصل پیش ما آنست کہ دل را بجناب حق سبحانہ وتعالے آگاہے حاصل شود بسبیل ذوق واز غیر وی
ذہولی دست دہد وچون این نسبت متصل گردد بدوام وصل مشرف گشتہ است ومیفرمودند وصل
بحقیقت آنست کہ دل بحق سبحانہ وتعالے جمع شود بسبیل ذوق چون این معنے دائم شود آنرا
دوام وصل گویند نہایت انیست وآنکہ حضرت خواجہ بہاء الدین قدس سرہ فرمودہ اند کہ ما نہایت
را در بدایت درج میکنیم مراد ہمین ست وآنکہ فرمودہ اند با واسطہ وصول پیش نیستیم از ما منقطع میباید شد
و بمقصود باید پیوست ہمین وصل است ومیفرمودند کہ اگر ذکر بر وجہے ملکہ شود کہ دل ہمیشہ حاضر
بود و ذاکر درین حضور متلذذ باشد از ابرار است ویرا حاضر مع اللہ می توان گفت اما واصل
مع اللہ نمی توان گفت واصل آنست کہ اسناد حضور از وے منتفی شود وحاضر جناب حق سبحانہ تعالے
را داند بذات خود وعلماء ظاہر گویند ہر کہ بحضرت خداوند تعالے ایمان آورد و یکی دانست و یکی گفت
بدو رسید اگرچہ در قال وقیل ہمیشہ مشغول بود ؎

خویش را بگذار و بیخود خوش درآ	اندرون بزم وصل جانفزا
نیستے از خویش عین وصل اوست	بگذر از ہستے دلت گر وصل جوست

جوہر در شرح رسالہ مکیہ مذکور ست کہ ادنی وصال بندہ بحضرت خداوند تعالی مشاہدہ بندہ است پروردگار
خود را بعین قلب اگرچہ باشد آن وصال ومشاہدہ از بعید واین مشاہدہ از بعید اگر پیش از رفع حجاب ست
محاضرہ گویند واگر بعد رفع حجاب ست مکاشفہ گویند ومکاشفہ بے رفع حجاب نبود یعنی بعد رفع حجاب بیقین
داند کہ حضرت خداوند تعالی با ما حاضر و ناظر و شاہد ست واین را نیز ادنی وصال گویند. وچون تجلی ذات
شود در مقام مشاہدہ اعلے درآید واین را وصال اعلی گویند وسالک را اول مقام محاضرہ است بعدہ
مکاشفہ بعدہ مشاہدہ پس محاضرہ ارباب تلوین واہل علم الیقین راست ومکاشفہ سالکان واہل عین الیقین
راست ومشاہدہ ارباب تمکین واہل حق الیقین راست۔ الوصال ہو الرؤیۃ والمشاہدۃ ببصر القلب

فی الدنیا وبعین الراس فی الآخرہ

جوہر بدانکہ رویتہ در دنیا بچشم سر امکان ندارد اما بچشم دل ممکن ست بعضی میفرمایند کہ مشاہدہ رویتہ حضرت حق تعالیٰ است ببصیرت قلب بغیر شک وشبہہ کانہ رآہ بالعین وبعضے میفرمایند کہ ہمین چشمی کہ بر روی ست منعکس می شود چشم دل میگردد ہم بدین چشم بنیند وبعضی گفتہ رویتہ حق تعالیٰ در منام جائز ست وانچہ مردم در خواب می بنیند از چشم دل می بنیند ہمین چشم منعکس میشود در دل وبعضی گویند کہ انچہ خواب کہ در دنیا دیدہ اند انچنین نیست کہ اینجا چیز دیگر بہ بنیند وفردا چیز دیگر پس ثابت شد کہ طالب جناب خداوند تعالیٰ بلاکیف وکیفیت در دنیا بہ بنیند

جوہر رویتہ خداوند تعالیٰ در دنیا بچشم دل بود در حالت بیداری چنانکہ در حالت خواب در دنیا باشد وکسے خواہد کہ بشرف رویتہ خداوند تعالیٰ در خواب مشرف شود باید کہ سورۂ آل عمران بخواند در حدیث شریف وارد ست کسے کہ بخواند سورۂ آل عمران از دنیا بیرون نرود تا رب خود را در منام بیند وجبرئیل بر جنازۂ او نماز گذارد وفراخ شود قبر او مد بصر ودر خبر ست ہر کہ سورہ طہٰ در چہل شب جمعہ پیاپی بخواند حقتعالی را در خواب بیند۔

جوہر صاحب گلشن راز قدس سرہ ؎ وصال حق ز خلقیت جدائی ست ؛ ز خود بیگانہ گشتن آشنائی ست ؛ وصال بحقیقت عبارت از انست کہ سالک را از تعین وہستی مجازی وپندار دوئی کہ موسوم بخلق وخلقیت ست جدائی حاصل شود وتعین وہستی سالک کہ سبب امتیاز خلق از حق میشد مرتفع گردد فلہذا فرمود کہ ز خود بیگانہ گشتن آشنائی ست یعنی وصال وآشنائی حق آنست کہ از خودی بالکل بیگانہ شود وہستے وتعین سالک در تجلی احدی محو وفانی گردد ؎

فانی شو اگر بقات باید	بگذر ز خود ار خدات باید
مردان کہ رہ خدا سپردند	در عالم زندگی بمردند
گر مردن تو ز خود تمام ست	حشر تو ہم اندرین مقام ست
حقا کہ بہ ہر دو کون امیرے	گر پیشتر از اجل بمیرے

جوہر صاحب شرح گلشن راز قدس سرہ میفرمایند کہ در مراتب تصفیہ سالکان را معراج روحانی ببدن مثالی وگاہ بے بدن حاصل میشود چنانکہ سالک مے بیند کہ عروج بآسمانہا گاہ بترتیب وگاہ بے ترتیب مے نماید ودر ہر آسمانی بحسب مناسبت ارواح انبیا واولیا وملائکہ مشاہدہ می نماید واز آسمانہا تا بعرش وبالای عرش سیر مے نماید۔

جوہر فرمودند حضرت سید المرسلین صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کسے کہ دوست دارد لقائے حضرت خداوند تعالیٰ را دوست دارد حضرت خداوند تعالیٰ لقای اورا وکسی کہ دشمن دارد لقای حضرت خداوند تعالیٰ را دشمن دارد حضرت خداوند تعالیٰ لقای اورا مراد بلقا موت داشتہ اند وفرمودند حضرت عایشہ صدیقہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا ما مکروہ مے داریم یعنی بحکم نفس وطبیعت موت را آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند اینچنین نیست کہ تو فہمیدۂ حضرت خداوند تعالیٰ مے بخشد محبت موت ہر کرامی خواہد از بندگان خود اگرچہ قریب ایام موت باشد۔

جوہر مشاہدہ دیدن و باکسی در جای حاضر بودن ومعاینہ روبرو چیزی را دیدن ودر اصطلاح صوفیہ مشاہدہ عبارتست از دیدن سالک ذات بی کیف را در پردہ تجلیات اسماء وصفات ومعاینہ عبارتست از رویت حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ بی پردۂ تجلیات ومخفی نماند کہ معاینہ را بفنا مراد دارند کہ المعاینۃ رویۃ اللہ بلا حجاب وہو الفناء برین تقدیر دیدن اینجا یعنے نابودن ست چراکہ حق مطلق را بی قید تعین دیدن نتوان پس حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ را عیان دیدن بی تعین بطریق مجاز باشد نہ حقیقۃ

جوہر نزد محققین عارف را مشاہدہ دوام باشد وبعضی بجانب عدم دوام میل دارند ونزد شیخ اکبر قدس سرہ مشاہدہ خلق در حق اکمل ست از مشاہدہ حق در خلق

جوہر مشاہدہ ذات مطلقہ در تعینات وتجلیات بر دو وجہ است یکی آنکہ چون نزول کند در اسماء یا ارواح ویا غیر آن پس مشاہد او نشود اولاً ومشاہد شود کیفیت ظہور او درین تعین وتقید او بعد از ان متعین شہود شود واین مشاہدہ اکمل کاملان ست ودر فتوحات مذکورست کہ این مشاہدہ افضل الصدیقین ست لہٰذا فرمود ما رایت شیئا الا رایت اللہ قبلہ ودیگر مشاہدہ ذات مطلقہ درین تعین وتجلی خواہ مشاہدہ ذات مع این تعین وتجلی مکشوف شد ودر فتوحات گفتہ کہ این شہود عبا تیست چنانکہ مے فرمود ما رایت شیئا الا رایت اللہ معہ وخواہ مشاہدہ ذات بعد مشاہدہ تعین باشد

جوہر بدانکہ چون ما مشاہدہ حق کنیم خود را مشاہدہ کردہ باشیم وچون حق تعالیٰ ما را مشاہدہ فرماید خود را مشاہدہ کردہ باشد از بہر آنکہ ما آئینہ حقیم وحق آئینہ ماست کہ المومن مرآۃ المومن پس اگر ما اورا نگریم خود را بینیم واگر او ما را ببیند خود را دیدہ باشد کہ نظر کنندہ در آئینہ ہر آینہ خود را بیند نہ آئینہ را۔

جوہر محققین میفرمایند کہ خود را مغلوب مشاہدہ ذات نباید ساخت تا تعطیل حواس لازم آید از تحصیل کمالات دیگر باز ماند این دار کسب ست جوارح بیکار نباید داشت واز مغلوبیت ہیچ حاصل نیست الا آرام واین در آخرت حاصل ست کہ بعد از موت ست وآنجا کسب نیست

جوہر بعضی از قائلان وحدت وجود بعلم یقینی میدانند کہ حضرت حق سبحانہ وتعالی حقیقت وباطن جمیع موجودات ست لیکن مشاہدہ او سبحانہ در خلق از جہت کم استعدادی خود نمی توانند و بعضی از ایشان مشاہدہ حضرت حق تعالی در خلق میکنند. واین مرتبہ اعلی است از مرتبہ اولی و بعضی از ایشان مشاہدہ حضرت حق تعالی در خلق ومشاہدہ خلق در حضرت حق تعالی میکنند بحیثیتی کہ یکے مر دیگرے را مانع نمے آید واین مرتبہ ارفع واعلی است ازان ہر دو مرتبہ

جوہر در قبض وبسط صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمانید کہ سالک طریق حقیقت چون از مقام محبت عام بگذرد و باوائل محبت خاص رسد داخل زمرۂ اصحاب قلوب وارباب احوال شود حال قبض وبسط در دل او فرو آمدن گیرد ومقلب القلوب تعالی شانہ قلب او را ہموارہ میان این دو حال متعاقب ومتناوب منقلب میدارد تا بکلی حظوظ او را از و قبض کند واز نور خودش منبسط گرداند. ومراد از قبض انتزاع حظ ست از قلب بجہت امساک وقبض حال سرور ازو ومراد از بسط اشراق قلب ست بلمعات نور حال سرور وسبب وجود ومنشاء قبض ظہور صفات نفس وحجاب شدن آنست وسبب بسط ارتفاع حجاب نفس ست از پیش دل وگاہ بود کہ مبتدیان راہمی یا نشاطی در نفس پدید آید پندارند کہ قبض ست یا بسط وبدین اشتباہ در غلط افتند ونہایت قبض بسط ست ونہایت بسط فنا ودر فنا قبض وبسط محال و قبض وبسط از جملہ احوال اند مبتدیان را ازان نصیبی نباشد ومنتہیان بسبب خروج از تحت تصرف حال ازان گذشتہ لاجرم مخصوص بود بمتوسطان ومبتدیان را بجای قبض وبسط خوف ورجا بود وہمچنانکہ منتہیان را بجاے آن فنا وبقا بود و خوف ورجا بحکم ایمان مشترک بود میان متوسط ومبتدی وہمچنین ہم ونشاط بحکم طبع ومنتہیان را بجہت انسلاخ از وجود نہ قبض ونہ بسط ونہ خوف ونہ رجا ونہ ہم ونہ نشاط الا آنکہ چون نفس ایشان بمقام قلب رسیدہ باشد او صاف قلب بر وظاہر گردد وہم ونشاط او بقبض وبسط مبدل شود و بدل قبض وبسط دل در نفس باقی ماند وہرگز مرتفع نگردد ودر رسالہ قشیریہ مذکور ست کہ قبض وبسط حضر دو حالت اند مر کسے را کہ از خوف ورجا ترقی کردہ است پس قبض حال عارف ست بمنزلہ خوف مر مبتدی را وبسط حال عارف ست بمنزلہ رجا مر مبتدی را وفرق میان خوف وقبض آنست کہ خوف از وارد در مستقبل میشود وقبض از وارد فی الحال می شود وہمچنین فرق میان بسط ورجا آنکہ رجا بامر حاصل در مستقبل ست وبسط بوارد حاصل فی الحال پس بنابراین مذکور قبض وارد لیست بر عارف کہ باز دارد از مطلوب خود وازین در غم ماند وبسط وارد لیست بر عارف کہ مطلوب وی حاصل آید. وازان در فرح ماند

جوہر بدانکہ چہار اجزا کہ خاک وآب وباد وآتش اند وآنرا عناصر اربع گویند ہر یکی را ازینہا صفاتی است

لازم پس لازم جزو ترابی کثافت وکدورت وظلمت وجہالت وثقالت وقساوت ست ولازم جزو مائی رغبت
واختلاط وامتزاج بانفوس وقبول تاثر وتلون ونسیان ومیل بسوی نوم ولازم جزو ہوائی میل بشہوات
نفس وکثرت ملالت درطاعت وسرعت تغیر ازجاے بجاے ولازم جزو ناری غضب وکبر واستعلا وطلب
جاہ وریاست پس سالک عندالعبور برجزو ترابی درخواب یا درواقعہ می بیند کہ قطع میکند بیابانہا وعندالعبور
برجزو مائی می بیند انہار وبحار وحیاض وریاض وعندالعبور برجزو ہوائی می بیند کہ می پرد درہوا وسیر د
وعندالعبور برجزو ناری بیبند چراغ ومشعلہ وبروق واشیاء محرقہ وعندالعبور برجزو ناری درعالم مشاہدہ
انوار مے آید ودر بدایت حال بیشتر برمثال بروق ولوامع ولوائح پدید ارشود وچون صقالت دل زیادہ شود
برمثال چراغ وشمع ومشعلہ وآتشہا افروختہ مشاہدہ شود وبعدہ انوار علوی پدید شود اول بصورت کوکب
خرد وبزرگ بعدہ بصورت ماہتاب بعدہ بصورت آفتاب۔

جوہر درحدیث شریف وارد ست کہ آخر چیزے کہ بیرون آید از سر صدیقان حب جاہ وریاست ست
ممکن ست کہ اشارت باشد بسوے خلاص صدیقین از لازمہ جزو ناری کہ آخر عناصر ست وحب جاہ بدترین
خصائل ذمیمہ است کہ سالک اگرچہ بمرتبہ صدیقی برسد ہم خوف جاہ باقی ست اگر کرم کریم رفیق گردد آخر
از سر صدیق بیرون رود آنگاہ صدیق خالص مخلص شود **رزقنا اللہ تعالی وجمیع الطالبین و
اعاذنا وجمیع المومنین حب الجاہ والریاست**

جوہر چون غالب میشود برنفس صفات ذمیمہ خیال نقشبندی میکند ہریکی را ازین صفات درصورت
حیوانے کہ آن صفت برآن حیوان غالب بود پس اگر بر سالک صفت حرص غالب بود آنرا درصورت
موش [فار ۱۲] ومورچہ [نمل ۱۲] بیند وشرہ [غایت حرص ۱۲] را درصورت خنزیر وعجب را درصورت سوسمار [ضب ۱۲] وبخل را درصورت سگ [کلب ۱۲] و
تمرد وحقد را درصورت مار [حیۃ ۱۲] وکبر را درصورت پلنگ [نمر ۱۲] وغضب را درصورت یوز [فہد ۱۲] وصفت سبعے را درصورت
شیر [اسد وغیرہ از سباع ۱۲] وشہوت را درصورت خر [حمار ۱۲] وصفت بہیمیہ را درصورت گوسفند [غنم ۱۲] وصفت شیطانی را درصورت
شیاطین ودیوہا وغیلان ومکر وحیلہ را درصورت روباہ [ثعلب ۱۲] وخرگوش [ارنب ۱۲] واگر آنہا را [مرادہ ۱۲] برخود غالب ومستولی
بیند بداند کہ این صفات برمن غالب ست پس سعے کند در تطہیر آن صفات کہ آن صفات دور گردد
واگر مسخر ومغلوب بیند بداند کہ عبور میکند از صفات واین صفات گذشتنی ست واگر بیند کہ مے کشد
وقہر میکند این حیوانات را بداند کہ خلاص مے یابد ازین صفات واگر بیند کہ این صورتہا متغیر
ومتبدل مے شود بصورتہاے دیگر بداند کہ تبدیل صفات مے شود واگر باشد در منازعت ومکابرہ
باایشان پس غافل وامین نباشد تا آنکہ منتفی نشود انسیت بیان وقائع نفسانی وشیطانی وحیوانی

وسبعی و بیان وقائع ملکی و قلبی و روحی و رحمانی آن ست که آبهای صاف و روان بیند و چشمها و حوضها و دریاها و شهرهای خوش و اگر بیند که از صفاتی چند که لازم جزو ترابی اند مانند امساک و کسالت و جهالت و قساوت و ظلمت و کدورت می گذرد قوت متخیله آنرا در لباس خیال قطع مفاوز و فلوات بر دیده صاحب واقعه جلوه دهد و چون بیند از صفاتی چند که لازم جزو مائی اند مانند سرعت اختلاط و امتزاج بانفوس شریره و قبول تلون و تاثر از صحبت ایشان و نسیان بجواب می گذرد قوت متخیله آنرا در کسوت عبور از انهار و بحار جلوه دهد و چون بیند از صفاتی چند لازم جزو هوائی ست مانند میل بشهوت و کثرت هلال و سرعت تغیر از حال بحال بجواب می گذرد قوت متخیله آنرا در صورت صعود بر هوا و تجاوز از آن جلوه دهد و چون بیند که از صفاتی چند که لازم جزو ناری ست مانند غضب و کبر و استغنا و طلب جاه و رفعت می گذرد آنرا کسوت خیال مجاورت از آتش مشاهده کند و آخرش منزلی از منازل صفات که از آن عبور کند انیست و اگر حقیقت روح برو مکشوف شود آنرا در صورت شمس مطالعه کند و اگر حقیقت قلب برو مکشوف شود آنرا در صورت قمر مشاهده کند و اگر صفات قلب برو متجلی شود آنرا در صورت کواکب بیند و علی هذا هر حقیقت که برو کشف گردد آنرا کسوت خیالی مناسب مشاهده کند از ینجهت نام این قسم کشف مخیل کرده شد و درین قسم امکان مداخلت کذب باشد و لیکن کذب محض صورت نه بندد بسبب آنکه از ادراک روح خالی نباشد پس اگر در حال ادراک روح خواطر نفسانی با مدرک روحانی منضم نشود و متخیله جز حقائق مدرکه روح را لباس خیالی نه پوشاند آن واقعه یا خواب هم صادق بود و اگر بعض خواطر نفسانی با مدرکات روحانی بود و چامه را متخیله کسوت خیالی بپوشاند بعضی از آن صادق بود و بعضی کاذب پس معبر و متاول بقوت علم تعبیر و تاویل حقائق مدرکه روحانی از شوائب خواطر نفسانی منقح و خالص گرداند و آنرا تعبیر و تاویل کند

جوہر اگر بر شخصی محبت و عشق غالب بود بصورت جوی یا شراب ظاهر گردد و گاهی بصورت اشتران مست ظاهر آید و اذکار و تسبیح بصور انگور و سیب و خربزه ظهور یابد و لذت طاعت و عبادت بصورت گلها هویدا شود و صدق و اخلاص و ورع و تقوی و معرفت و توجه تام بمبدا از صور حور و غلمان و قصرها و جواهر نفیسه جلوه گری نماید و شهوة بصورت سگ و مار ظاهر گردد و بے غیرتی و دیوثی بصورت خوک می نماید و ناموس و ریا بصورت اژدها آید و تکبر بصورت شیر هویدا گردد و درندگی بصورت گرگ نماید و بخل کژدم و مور ظاهر گردد و علی هذا القیاس

جوہر اگر در واقعه بیند که شخصی را چشم راست نابینا ست و چشم چپ روشن تعبیرش آنست

که نظر او از عالم ملکوت پوشیده است و توجه او بعالم ملک ست و این حال اہل حجاب است و مرتبہ عوام و اگر بیند که چشم چپ نابیناست و چشم راست روشن تعبیر ش آنست که نظر او از عالم ملک پوشیده است و توجه او بعالم ملکوت ست و این حال اہل کشف ست و مرتبہ خواص و اگر بیند که ہر دو چشم شخصے ازین طائفه نابیناست تعبیر ش آنست که نظر وی از ملک و ملکوت پوشیده است و ناظر ست بعالم لاہوت و این حال اخص الخواص ست۔

جوہر چون بہ بیند در واقعه که جنگ میکند باسباع و بہائم و با حیات و عقارب و با کفار بداند که در مجاہده نفس ست سعی کند بصدق و ثبات بر مجاہده و غافل نباشد از مکر نفس۔

جوہر حضرت سید الطائفه قدس سره میفرمایند که میان بنده و حضرت خداوند تعالیٰ چہار دریاست تا آن ہمارا قطع نکند بحضرت حق تعالے نرسد یکی دنیا و کشتی آن زہد بود دوم آدمیان و کشتی آن دور بودن از خلق سوم ابلیس و کشتے آن بغض ست چہارم ہوا و کشتی آن مخالفت نفس ست و میفرمایند ہر چشمے که بغیر حضرت خداوند تعالے مشغول شود نابینا به و ہر زبان که بذکر او سبحانه نیست گنگ به و ہر گوشی که بحق شنیدن مترصد نیست کر به و ہر تن که بکار حضرت خداوند تعالی نیست مرده به و میفرمایند که صوفی چون زمین بود که ہمه پلیدیہا در وے افگنند و ہمه نیکوئے از وی بیرون آرند پرسیدند صحبت دوستے با که داریم فرمودند باکسے که ہر نیکوئے که با تو کرده باشد بروی فراموش بود و انچه بروے بود میگذارد و پرسیدند ہیچ چیز فاضل تر از زیستن بود فرمودند گریستن بر گریستن پرسیدند که بنده کیست فرمودند آنکه از بندگی کسان آزاد بود۔

جوہر از جنید گفتند که پیران خراسان بران یافتم که حجاب سه است یک حجاب خلق و دوم دنیا سوم نفس جواب داد که این حجاب دل عام ست خاص محجوب بچیزے دیگر ست رویته الاعمال و مطالعة الثواب علیها و رویته النعمة شیخ الاسلام گفت آنکه کردار خود بیند دل او از الله محجوب ست و آنکه پاداش جوید بران و آنکه از منعم نعمت نگرد محجوب ست و اسطے گوید مطالعة الاعواض علی الطاعات من نسیان الفضل پاداش طاعت فرا چشم آمدن و طلب کردن ثواب فضل و منت الله را فراموش کرد ست

جوہر حق الله تعالے و حق عباد بجا آرد و حق جناب خداوند تعالے آنست که انچه فرموده است ہمه بر پا داری و از نواہے باز مانی و حقوق عباد بسیار است پیر را در و پدر و استاد حقوق دارند و قرابتیان و خویشاوندان ہمه حقوق دارند ہمسایه بر ہمسایه حقوق دارد و غلامان و کنیزگان نیز بر موے حقوق دارند و مسلم بر مسلم نیز حقوق دارد و حقوق پیر و مادر و پدر و استاد آنست که ایشانرا

تعظیم دارد و از خدمت و بندگی ایشان تقصیر نماید اگر مرخص شرعے یا امر مباح باشد باخلاص و رغبت دل
بجا آرد و پیش ایشان آواز بلند نکند و حق مادر از حق پدر بزرگ ست اما اگر یکی بمراعات دیگرے برنجد
درین محل جائے کہ مقام تعظیم باشد حق پدر را ترجیح دہند و جائے کہ مقام انعام و خدمت باشد حق مادر را
ترجیح دہد و اگر مادر و پدر ہر دو بیایند بسبب پدر استادہ شود و اگر ہر دو چیزے طلبند اول مادر را بدہد و مادر و
پدر را بنام گرفتہ نخواند و چون بیند کہ مادر و پدر خلاف شرع میکنند تا بتواند با ادب تمام آہستہ امر معروف
کند اگر بشنوند فبہا و اگر نہ ساکت ماند و بدعا و استغفار ایشان مشغول گردد و حقوق قرابت آنست کہ مراعات
و تعظیم ایشان نیکو کند و گاہ گاہے بملاقات ایشان رود و اگر قرابتے قطع کند قرابت دوم را شاید کہ
تواصل کند بقطع نورزد و حق مسلم بر مسلم آنست کہ چون دیرا ببیند سلام گوید و قوسے بر ضعیف سلام گوید
و راکب بر راجل و قائم بر قاعد و صحیح بر مریض یا سلام گوید منحط بر عاصے از جہت اعظام چون صغیر بر کبیر
و قلیل بر کثیر و رعیت بر بادشاہ و شاگرد بر استاد و مرید بر پیر

جوہر من کان للہ کان اللہ لہ کسے کہ باشد برائے اللہ تعالے باشد اللہ تعالے برائے او
بدانکہ اللہ تعالے مالک ست و عبد مملوک او بجمیع وجوہ است و بودن عبد برائے اللہ تعالی آنست
کہ حق عبدیت و مملوکیت ادا سازد پس اللہ تعالے حق مالکیت با وادا کند و مصلح امور او باشد و بر
خزائن خود خازن سازد و باینمعنے بودن حق مالک خود شیخ ابو یزید بسطامے قدس سرہ فرمودند ملکی اعظم
من ملکک وانت ملکی وانا ملکک وانت اعظم یعنی مالک من اعظم ست از مالک تو و تو مالک
من ہستے و من مالک توام و تو اعظم ہستے از من۔ چنین فرمودہ اند مالک العلما قدس سرہ

جوہر صاحب گلشن راز قدس سرہ نشان ناشناسے ناسپاسے ست ؛ شناسائی حق در حق
شناسی ست ؛ یعنے نشان و علامت ناشناسی و جہل شخص آنست کہ ناسپاس و ناخوشنود باشد و در ہرچہ
بیند عیب جوئی نماید و گرفتار چون و چرا باشد و شناسائی حق یعنی خداشناسے در حق شناسے ست کہ حق ہر کس
راشناسی و حق ہیچ کس را فروگذاشت نکنی و ضائع نگردانے

جوہر رسیدن آن نور کہ سبب کشف مستور مے شود بدو طریق می تواند بود یکے بفیض جذبہ و جذبہ
عبارت از نزدیک گردانیدن حق مر بندہ را بمحض عنایت ازلیت و مہیا ساختن انچہ در طے منازل
بآن شد محتاج باشد بے آنکہ زحمتے و کوششے از جانب بندہ باشد اللہم ارزقنا و طریق جذبہ راہ انبیا
و اولیا ست دوم عکس برہان و برہان و لیلی است و طریق دلیل عکس طریقہ جذبہ است چہ جذبہ بعدم اعتبار
وسائل ست و دلیل اعتنا جاد لیل و عکس برہان اضافت بیانی باشد یعنی عکس جذبہ کہ برہانست

جوہر در رشحات مذکور ست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ مکر الٰہی دو ست یکی بہ نسبت عوام و دیگرے بہ نسبت خواص مکرے کہ بہ نسبت عوام ست ارواف نعمت ست با وجود تقصیر در خدمت و مکرے کہ بہ نسبت خواص ست ابقاے حال ست با وجود ترک ادب و میفرمودند کہ صاحب وجد و حال در راہے میرود و در میان آن راہ سگی خفتہ باشد وی آنرا خیزاند تا خود بآسانی تواند گزشت چون بگذرد و در خود نگرد و آن وجد و حال را باقی یابد داند کہ آن مکری ست از مکرہاے الٰہی نسبت بوی کہ با وجود آن فعل وجد و حال را بوی باز گذاشتہ ست

جوہر مکر الٰہی آنست کہ بندہ را چنین اسباب مساعد کند کہ بآن حیلہ براے فوز بمطالب خود کند و داند کہ درین صلاح امور وی ست و در واقع در ان فساد امور باشد و خلاف مطلوب بظہور آید و این مکر الٰہی عین حکمت ست کہ بآن مقتضی استعداد عین با و میرساند و آنچہ کہ سزاوار ست او را و در واقع با و میرساند این مکر چونکہ مشتمل بر حکمت ست حقیقت مفصل نیست۔ و مکرہاے بندہ شر محض ست۔ ملک العلما۔

جوہر بالفتح سگالیدن و در اصطلاح این طائفہ علیہ عبارتست از موافقت نعمت با مخالفت شرعی و ابقاے حال با سوء ادب و اظہار آیات و کرامات بی حکم

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالے بسرکتہم فرمودند کہ ہر کرا دیدہ شود بہ از خود تصور باید کرد چہ این کس مطیع باشد و آن کس دیگر عاصی زیرا کہ شاید بود کہ طاعت این کس آخرین طاعتہا باشد و معصیت او آخرین معصیتہا بعد ازان فرمودند کہ حضرت خواجہ حسن بصرے قدس سرہ میگفتے کہ ہر کرا دیدم بہ از خود تصور کردم مگر یکروز و ازان سزاے خود دیدم و آنچنان بود کہ روزے حبشیے را دیدم بر لب آبے نشستہ و قرابہ پہلوے خود نہادہ و ہر زمان ازان قرابہ چیزے تجرع میکرد و عورتے نزدیک او نشستہ بود و در خاطر من گذشت کہ بارے بہ از وے یم ہمدرین بودم کہ کشتی در آب غرق شدن گرفت ہفت تن دران کشتے بودند ہر ہفت غرق شدن گرفتند آن حبشی بر فور خود را در آب زد و شش تن را بیرون کشید و روسوے من کرد و گفت ای حسن آن یکے را تو بیرون کش حضرت خواجہ گفت کہ من متحیر ماندم بعد ازان مرا گفت درین قرابہ آبست و این عورت کہ پہلوے من نشستہ است والدہ من ست من براے امتحان تو اینجا نشستہ بودم رو کہ تو مرد ظاہر بینے۔

جوہر صاحب گلشن راز قدس سرہ دران موضع کہ نور حق دلیل ست ؎ چہ جاے گفتگوے جبرئیل ست ؛ شارح قدس سرہ فرماید ہر گاہ کہ نور تجلی الٰہی رہبرے نماید سالک را و آنرا بمقام محو اثنینت و کمال میرساند و سالک و اصل بے وسیلہ و آن حق را بنور حق مشاہدہ می نماید و جبرئیل کہ صورت متمثلہ عقل و مظہر

علم ست در مقام فنا راہ ندارد زیرا کہ در مرتبہ فنا فی اللہ علم و عقل و ادراک و شعور و سائر صفات محو می گردد
و فنا می صرف را با علم و شعور منع جمع است پس ہر آئینہ جبرئیل را در انمقام کہ نور الٰہی دلیل می شود راہ نباشد و
گفتگوی و پیغام او دران مرتبہ راہ نمائے نتواند کرد۔

جوہر در اتصال صاحب مصباح الہدایۃ قدس سرہ میفرمایند کہ نہایت جملہ احوال شریفہ اتصال
محب ست بمحبوب و آن جز بعد از فنا وجود محب و بقا او بمحبوب صورت نہ بندد و چہ قبل الفنا امکان
وصول نیست آنجا کہ سطوات انوار قدم تاختن آرد ظلمت حدثان را چہ مجال ماند و ہمچنین در حال فنا وصول
میسر نگردد پس اتصال بعد از بقا وجود محب بمحبوب تواند بود تا از سطوت نور تجلی مضمحل و ناچیز نگردد
و از نجبت اہل اتصال را در مکاشفات و مشاہدات ہیچ ضعف طاری نشود و قوای ایشان از تلاشی
و اضمحلال محفوظ بود و ذات ایشان از تاثیر و تغیر بسبب مخالطت با خلق و مشاہدہ شواہد ممنوع بود چہ اگر
بعد از وصول بسببی از اسباب تغیرے و وہنے بحال ایشان راہ یابد از مقام وصول رجوع کردہ باشند
و آن ممکن نیست ہیچ چیز از ممکنات سر واصل و ہم او را از مشاہدہ محبوب و اشتغال بدو مشغول و منصرف نتواند کرد چہ رجوع واصل در ہمہ حال با محبوب خود بود و اتصال بر دو قسم ست اتصال شہودے
و اتصال وجودی اتصال شہودی وصول سر محب ست بمحبوب در مقام مشاہدہ چنانکہ شیخ ابو الحسن نورے
قدس سرہ فرمودند الاتصال مکاشفات القلوب و مشاہدات الاسرار و اتصال وجودی عبارت ست
از وصول ذات محب بصفات محبوب و اتصافش بدان و مراتب آنرا نہایت نیست چہ کمال اوصاف
محبوب را غایت نیست و این حال را سیر فی اللہ خوانند چندانکہ منازل آنرا قطع کنند بہ نہایت آن
نرسند و ہر چہ در دنیا بدان رسند ہنوز اول منزلے بود و از منازل وصول و بعمر ابدی در آخرت بہ نہایت
آن نتواند رسید۔

جوہر معنی الاتصال بالحق الانقطاع عما دون الحق و قال الاتصال بالحق علی
قدر الانفصال عن الخلق من لم ینفصل ای من لم ینفصل عن الکونین لم یتصل
بمکون الکونین و نیست مراد باتصال بندہ بحضرت خداوند تعالے اتصال ذات بندہ بذات حضرت
خداوند تعالے زیرا کہ اتصال ذات بذات نباشد مگر بین الجسمین و این توہم در حق حضرت خداوند تعالے
کفر ست پس وصول بحضرت خداوند تعالے نہ از قبیل وصول جسم ست بجسم یا ظلم بعادم یا شغل معقول باشی
تعالی اللہ عن ذالک علوا کبیرا بلکہ بمقدار انقطاع سالکان از غیر حضرت خداوند تعالے اتصال
ایشان ست بحضرت حق تعالے پس سالک بعد انقطاع از غیر حضرت خداوند تعالے اگر در مقام خوف

در جاست ہم وصال ست واگر در مقام انس و ہیبت ست ہم وصال ست و اگر در مقام قبض و بسط است
ہم وصال ست اما در مقام جمال و جلال عین وصال ست و وصول حضرت خداوند تعالیٰ نہ از
طرف بندہ است بلکہ از فضل و کرم و عنایت بی علت تصرفات جذبات حضرت الوہیت ست

جوہر در انس و ہیبت صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ انس عبارت است از
التذاذ باطن بمطالعہ کمال جمال محبوب و ہیبت عبارتست از انطوای باطن بمطالعہ کمال جلال محبوب
و منشار این انس و ہیبت یا جمال و جلال صفات بود کہ مشرب قلب ست یا جمال و جلال ذات کہ مشرب
روح ست و انس و ہیبت قلب گاہ گاہ بسبب نازلہ حال فنا و وجود تلوین در معرض زوال و فنا افتند
و انس و ہیبت روح بسبب بقار وجود و استقرار در محل تمکین از تعرض فنا ایمن باشد و مادام تا حال
مشاہدہ مستقیم نگردد و مقام نشود انس و ہیبت در باطن سالک متناوب و متغالب باشند گاہ حال انس
غلبہ گیرد و از و فرط انبساط تولد کند و گاہ حال ہیبت و از و فرط انقباض پدید آید و چون در مقام مشاہدہ
تمکین یافت حال انس و ہیبت در و مستقیم و معتدل گردد ہیبت مقوم انس باشد بدانمعنے کہ صاحب
آنرا از فرط انبساط با محبوب رعایت کند و انس معدل ہیبت بود بدانمعنے کہ صاحب آنرا از فرط انقباض
محافظت نماید و ہرگاہ حال انس مقام گشت پیوستہ سر محب بمطالعہ جمال محبوب مشغول بود لاجرم بہیچ
حال از مقام خود منزعج نشود و مادام تا بحوادث و عوارض خارجی منزعج گردد ہنوز حال انس مقام او
نگشتہ باشد و ازینجاست قول حضرت ذوالنون مصری قدس سرہ کہ او فی مقام الانس آنست کہ چون در آتش
انداختہ شود انس وی مکدر نگردد و باکسے کہ انس وار دارد و غائب نشود و از علامات اہل انس ست توحش
از غیر محبوب تا غایتے کہ از نفس خود نیز وحشت دارد و علامت آنکہ چنانکہ با ذکر محبوب انس گیرد کہ در عموم
اوقات مستغرق بفکر و ذکر او باشد و از رویت اغیار غائب و علامت آنکہ ہر دم کہ برآید تعظیم محبوب در نظر او
بیش بود و فرد و مرتبہ انس ذات و صفات مرتبہ دیگر ست کہ آنرا انس با طاعت محبوب خوانند مانند انس با صلوٰۃ
و تلاوت و ذکر لسانے و این انس مرتبہ عباد ست و انس با صفات مرتبہ سالکان و انس با ذات
مرتبہ واصلان —

جوہر در قرب صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ لفظ قرب در عرف متصوفہ عبارتست
از استغراق وجود سالک در عین جمع بغیبت از جمیع صفات خود تا غایتے کہ از صفت قرب و استغراق
و غیبت خود ہم غائب بود و الا از جمیع صفات خود غائب نبودہ باشد و اہل قرب را چندانکہ در مراتب قرب
محبوب قرب می افزاید خوف و ہیبت و انس و ہیبت زیادت میشود بزرگے فرمودہ بندہ ہر چند کہ قرب وار
ترسیدن ۱۲

وعلم قرب دارد قرب نبود تا آنکہ از علم قرب غائب نشود قرب نبود وقرب تام آنست کہ شہود وحدت مانع شہود کثرت نگردد وشہود کثرت مانع شہود وحدت نشود وپوشیدہ نماند کہ قرب جناب حق سبحانہ وتعالی بدل بندہ براندازہ قرب دل بندہ بود بجناب او سبحانہ ہرچند دل او بجناب خداوند تعالی نزدیک تر حضرت خداوند باو نزدیک تر صاحب مثنوی فرماید قرب نی بالا وپستی رفتن ست ؛ قرب حق از قید ہستی رستن ست ؛

جوہر در قرب نوافل و قرب فرائض

صاحب رسالہ تحفۃ المرسلہ الی النبی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم میفرمایند ان القرب قربان قرب النوافل وقرب الفرائض اما قرب النوافل فہو زوال صفاتہ البشریۃ وظہور صفاتہ تعالی علیہ بان یحیی ویمیت باذنہ تعالی ویسمع ویبصر من جمیع جسدہ لا من الاذن والعین فقط وکذا یسمع المسموعات من بعید ویبصر المبصرات من بعید وعلی ہذا القیاس وہذا المعنے فناء الصفات فی صفات اللہ تعالے وہو ثمرۃ النوافل قرب دو نوع ست یکی قرب نوافل دوم قرب فرائض قرب نوافل عبارت است از دور شدن صفات بشریت سالک وظاہر شدن صفات حق تعالے بنوعے انبساط برد بدین وجہ زندہ کند مردہ را وبمیراند زندہ را باذن حق تعالی وببیند وبشنود از ہمہ بدن خویش نہ از گوش وچشم فقط وہمچنین مسموعاتے کہ دور اند آنہا را بشنود ومرئیاتے کہ بعید اند آنہا را ببیند. وہمبرین قیاس دیگر صفات اوو اینست معنے فانے شدن صفتہاے سالک در صفات حق تعالے واین ثمرہ قرب نوافل است واما قرب الفرائض فہو فناء العبد بالکلیۃ عن شعور جمیع الموجودات حتی عن نفسہ ایضا بحیث لم یبق فی نظرہ الا وجود الحق سبحانہ وتعالی وہذا معنی فناء العبد فی اللہ تعالی وہو ثمرۃ الفرائض اما قرب فرائض پس آن عبارت ست از فانی شدن سالک بکلیۃ از شعور ہمہ موجودات تا آنکہ از نفس خود نیز بحیثیتے کہ نماند در دیدہ باطن او مگر ہستے حق سبحانہ وتعالے واینست معنی فناء سالک در ذات حق تعالی واین نتیجہ قرب فرائض ست وبحر العلوم مولانا عبد العلی قدس سرہ در شرح مثنوے معنوے میفرمایند قال اللہ تعالی بلسان نبیہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم لایزال یتقرب الی العبد بالنوافل حتی احببتہ فاذا احببتہ کنت سمعہ وبصرہ ویدہ ورجلہ ولسانہ فبی یسمع وبی یبصر وبی یبطش وبی یمشی وبی ینطق ہمیشہ متقرب مے شود عبد بسوے من باداء نوافل تا اینکہ دوست دارم او را پس وقتیکہ دوست دارم او را شوم من سمع او وبصر او ویداو ورجل او ولسان او پس بمن شنود وبمن بیند وبمن بطش کند وبمن مشی کند وبمن نطق کند وشاید از ید ورجل قوت محرکہ کہ در ید ورجل ست کہ بآن بطش ومشے مے شود مراد ست واز لسان قوت لسان

کہ بآن لسان حرکت کرده ناطق میشود واین مرتبہ قرب از نوافل ست وحق تعالی درین مرتبہ باطن عبد
میگردد وعبد ظاہر وقوای اوکہ باطن اند درحق تعالی فانی میشوند وباقی بہ بقاء حق تعالی میشوند پس شنیدن
ودیدن وبطش ومشی ونطق کہ از قوای میشود ہمہ از حق تعالی ست کہ اوعین قواست واین امر مکشوف ومشہود
عبد ست کہ باطن خودرا عین عبد می یابد بخلاف محجوب اگرچہ قوای اوعین حق ست در نفس الامر لیکن ونمی یابد
کہ باطن عین حق ست ودر قرب فرائض حق ظاہر عبد میشود وعبد باطن ونزد بعضے قرب چہار قسم است
یکے قرب نوافل کہ عبارت ست از استتار صفات بشریت سالک واتصاف او بصفات الٰہیہ چنانکہ
در حدیث قدسی ست دوم قرب فرائض کہ ذات سالک باستہلاک جہت خلقیت در جہت حقیقت محو گردد
سوم قربے ست جامع درمیان این ہر دو قرب بے آنکہ لمحہ یکی باشد ولمحہ دیگرے بلکہ ہر دو قرب معاً
باشند ودر اصطلاح این قوم این مرتبہ راجمع الجمع گویند چہارم قربے ست کہ نہ اینست ونہ آن ونہ جامع
است بینہما یعنی ہیچ یکے ازین سہ احوال مقید نیست واین مقام را احدیۃ الجمع گویند واین خاصہ
نبے ماست صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کسے رامیسر نیاید مگر بکمال متابعت حضرت سید الانام
علیہ الصلوٰۃ والسلام وحضرت شیخ عیسی قدس سرہ در شرح اسماء حسنی میفرمایند کہ تخلق یعنی ظہور حق
بقوا ومشاعر سالک علی طریق قرب الفرائض باشہود سالک بصفات حق سبحانہ بر طریق قرب نوافل
آنجا بندہ سبب ادراک ست واینجا حق سبحانہ علت شہود وفرق میان قرب نوافل وقرب فرایض عند الشہود
والتحقیق دقیق ست کہ ہر کسی بران مطلع نگردد واکثر اہل تحقیق قرب فرائض را بر قرب نوافل فضل دہند
چنانکہ نماز فرض را بر نماز نفل ونزد این ضعیف چنان مے نماید کہ قرب نوافل اولی تر از قرب فرائض ست
چہ در قرب فرائض سبب ادراک بندہ است ودر قرب نوافل حق وشک نیست کہ چون سبب قوی و
راسخ باشد مسبب ہمبران وجہ روی کشاید مثلاً اگر پہلوانی سوزنی زند معلوم ست کہ قوت پہلوان زخم
کار خنجر نفرماید واگر لاغرے خنجر ویا شمشیر در کار برد زخم خنجر از زخم سوزن فاضل تر آید ہمچنین شہودے
کہ بسبب حق واقع شود اولی تر از شہودی کہ بسبب بندہ در وجود آید۔ وپوشیدہ نماند کہ در قرب نوافل عبد
فاعل ست وحق آلہ فعل ودر مرتبہ قرب فرائض حق فاعل ست وعبد آلہ فعل

جوہر حدیث قدسی آنست کہ معنی او بی واسطہ از حق بہ پیغمبر علیہ السلام فرود آمدہ باشد۔ حدیث
قدسی لایزال العبد یتقرب الی بالنوافل حتی احبہ فاذا احببتہ کنت سمعہ وبصرہ ولسانہ ویدہ
ورجلہ فبی یسمع وبی یبصر وبی ینطق وبی یبطش وبی یسعی وفی روایۃ وبی یمشی یعنی ہمیشہ
بندہ نزدیک میشود بمن بنوافل یعنی بطاعات وعادات نافلہ مثل نماز وروزہ بغیر فرض وقرات

قرآن و تسبیح و ذکر و فکر عبادہ و معاونۃ فقرا و مساکین تا وقتیکہ من او را دوست دارم و چون من او را دوست داشتہ ام من گوش وی باشم و من چشم وے باشم پس بمن بشنود و بمن بیند و بمن گوید و بمن گیرد و بمن دوُوَد۔

جوہر جناب حق سبحانہ و تعالے بنفس تو ظہور فرمودہ است و دائم بتو نزدیک ست و چنانچہ غایت بعد موجب عدم ادراک ست غایت قرب نیز سبب عدم ادراک مے شود۔

جوہر فنا نزد این طائفہ بوجوہ کثیرہ اطلاق میشود یکی فنار از معاصی و اخلاق ذمیمہ است و از لوازم این فنا ربقا بطاعت است و در رسالہ قشیریہ مذکورست کہ این فنار معدوم مے سازد افعال ذمیمہ را و احوال خسیسہ را پس وقتیکہ فنا شود از افعال ذمیمہ و اخلاق خسیسہ پس جائز نیست کہ چیزے از آن فانے شدہ موجود باشد و می شاید کہ مراد آن باشد کہ افعال ذمیمہ و اخلاق سیئہ با وصف مذمومیۃ و خسیۃ باقے نمی ماند والا اعیان افعال و اخلاق ذمیمہ باطل نمی گردد چنانکہ تائب وقتیکہ توبہ کرد عین آن معصیت از عالم واقع نرفتہ بلکہ وصف بودن وے معصیت باطل گشتہ چنانکہ اللہ تعالے میفرماید در حق تائبان اولئک یبدل اللہ سیاٰتھم حسنات و نفرمود کہ اعیان آن سیات باطل گشت و ہمچون حرص و شہوت چونکہ متعلق بمال و حظوظ دنیاویہ بود مذموم بود و چون متعلق گشت بسوے مشاہدہ حق کہ حرص مشاہدہ حق شد و یا حرص علم گشت آن حرص محمود گشت پس عین حرص باطل نشد بلکہ تعلق کہ موجب مذمومیت وے بود باطل گشت پس مذمومیت افعال و اخلاق باطل شد نہ اعیان افعال و اخلاق و شیخ اکبر قدس سرہ در فتوحات مکیہ میفرماید کہ صاحب این فنا بر دو قسم ست یکی آنہا اند کہ فانے شوند از اعیان معاصی کہ اعیان معاصی بر ایشان مقدر نگشتہ و این عصمت ست کہ در انبیا و رسل است دیگر آنکہ فانے شوند از مخالفات اگرچہ اعیان آن متحقق باشند و مقدر نشدہ است از جناب حضرت حق سبحانہ و تعالی بر ایشان معصیت اصلا مثل اصحاب بدر کہ جناب حق سبحانہ و تعالے بلسان جناب سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ وسلم فرمود در حق ایشان اعملوا ما شئتم لقد غفرت لکم پس ہمہ اشیا در حق ایشان مباح شدند پس فنا شد مخالفت در حق ایشان پس مخالفت از ایشان صادر نتوانند شد مگر در مباح و مے شاید کہ این قول اعملوا ما شئتم اصحاب بدر خود از حضرت حق سبحانہ و تعالے شنیدند کہ ایشان از اصحاب مناجات بودند و تکلم با حضرت حق تعالے داشتند و ظاہر آنست کہ این حدیث حکایت ست کہ اللہ تعالے بآن خطاب فرمود و مثل اہلبیت رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم کہ حضرت اللہ تعالی ارادہ کردہ اذہاب رجس از جناب ایشان پس ایشان مطہرانہ بی شبہہ

پس معصیت در حق ایشان معصیت نیست اگرچہ از غیر ایشان از امت معصیت باشد و مثل قومے از
اہل اللہ کہ صادر شد از ایشان ذنب پس استغفار کردند با مشاہدہ رب کرمے بخشند و میگیرد پس خطاب
اللہ تعالے بایشان شد و ایشان شنیدند اعملوا ما شئتم لقد غفرت لکم و قسم دوم رجال اللہ اند کہ
سر قدر برایشان مکشوف ست و معائنہ کردند آنچہ کہ مقدر گشتہ است برایشان از افعال صادرہ از
ایشان بجہت اینکہ این افعال اند نہ بجہت آنکہ محکوم بمعصیت و طاعت اند ایشان در حضرت نور
خالص نمی بینند فاعل مگر اللہ را و ہمہ افعال را حسن میدانند کہ این افعال اللہ اند پس چون معائنہ
کردند این افعال را ہمچنین در حضرت نور مبادرت میکنند بسوے جمیع افعال و فانی مے شوند از
احکام این افعال کہ معصیت ست یا طاعت ست پس طاعات را میکنند و در مخالفات نیز واقع میشوند
از غیر نیت قربت در طاعات و از غیر نیت انتہاک امر شرع در فعل مخالفات کہ ایشان فانی اند از
بودن طاعت و معصیت و شعور بدان ندارند این چنین ذکر کردہ شیخ اکبر قدس سرہ و نیز فرمودند
کہ اللہ تعالے مرا اطلاع دادہ من عالم ہستم باینکہ ہمچنین رجال اللہ اند ولیکن با یکی از ایشان ملاقی
نشدم و ندیدم احدی را از ایشان و وجہ دیگر فنا فنا را افعال ست و این فنا ست از افعال عباد بلکہ
مے بیند کہ اللہ تعالے از ورائے حجاب این افعال می کند پس فنا ست از صدور این افعال
از عباد و باقی ست بمشاہدہ صنع رب و درین فنا اعیان افعال موجود اند و مشہود ہم ہستند و وجہ سوم
از فنا فنا ست از صفات مخلوقات این صفات را عین حق مے بیند پس میگوید بحق و مے شنود
بحق و می بیند بحق پس قوائے خود را مستہلک در ذات حق داند و ہمہ قوای را حق می داند و از
قوای خود غافل ست و عین ثابت خود را مشاہدہ میکند کہ این مظہر حق ست و در عین ثابت حق ظاہر ست
و آثار آن قوائے را می بیند کہ آثار حق اند و درین عین ثابت و درین فنا قوائے و صفات زائل نمیشود
بلکہ از تعینات آنہا این فانی غائب ست و نمی بیند مگر حقیقت وے کہ حقیقت حق ست و شیخ اکبر
قدس سرہ فرمودند کہ صاحب این فنا وقتیکہ فرق کند میان مسموع و مرئے و مطعوم و متمیز گرداند
یکے را از دیگرے در حال این فنا پس او صاحب این فنا نیست و وجہ چہارم از فنا فنا ر ذات ست
و صاحب این فنا غافل و غائب مے شود از ذات خود و از جمیع ما عدا مشہود اگرچہ ذات وے و
ما عدا مشہود از وجود زائل نشدہ لیکن این فانی غائب ست از ان پس ذات وی و جمیع ما عدا مشہود
فانی اند در شہود وی و این فنا در ہر شہود می باشد خواہ مشہود حق باشد خواہ غیر حق چنانکہ میگویند فنا ر
فی الشیخ و این فنا ر ابقا بالمشہود لازم ست و یک نوع ازین فنا ر فی اللہ ست و این فنا ست از

عالم وجمیع ماسوی اللہ پس این فانے مشاہد الیہ است وفانی ست از ماسوی حق کہ از ذات خود نیز پس
درین فنا علم نیست بانیکہ من مشاہد حقم ورنہ ملاحظہ ذات شد پس فانی نشد از ذات وشیخ اکبر قدس سرہ
درباب مذکور فرمودند کہ صاحب این حال کہ بمشاہدہ حق فانے گشتہ از ماعدا فانی ست اما مشاہد حق است
در شیونات زیراکہ او خالی نیست از شیونات پس اگر مشاہدہ حق درین شیونات کرد باین وجہ کہ
این شیونات مظہر اوست پس او فانی نیست از جمیع ماسوے اللہ واگر مشاہدہ کردہ است حق را بغیر
شیونات بلکہ در مرتبۂ غنار حق پس صحیح الدعوے ست واو را فنار فے اللہ بوجہ اتم حاصل است و
شیخ اکبر فرمودند کہ این مشہد بود مر ابوبکر صدیق را کہ فرمود صدیق اکبرؓ ما رایت شیئًا الا وقد
رایت اللہ قبلہ پس ثابت گردید کہ خود اللہ را دیدند وہیچ چیز نبود مع اللہ زیراکہ این رویت
قبل رویت اشیا بود وبعد از ان قائم کردہ شدند صدیق اکبر در مشہد آخر پس دیدند صدور اسمار از حق
و دیدرستیکہ البتہ دیدہ بود صدیق اکبر اللہ را حال آنکہ چیزے نبود با اللہ پس آن رویت قبل این شہود
گردانیدند وفرمودند ما رایت شیئًا الا وقد رایت اللہ قبلہ پس ثابت کردند نزد این مخاطبہ انچہ
در نفس الامر بود از تقدم حق سبحانہ در مرتبۂ غنی وثبوت عالم در مرتبۂ متاخر وظہور حق در عالم کہ شیونات
حق اند در مرتبۂ متاخر نیز واز لوازم این فنا بقا باللہ است کہ حقیقت آن فناست از ماسوے و
بقاست باللہ واین فنار فے اللہ نوع دیگر ست وآن فناست از صفات ونسبت حق کہ ارادہ
وقدرت ست تا آخر صفات پس مے بیند صاحب این فنا ومشاہدہ مے کند حق را در اعیان
مظاہر بصورت استعداد آن مظاہر پس غائب وفانے ست از آثار حق ونسبت حق با عالم کہ صفات اند
ونیز باید دانست کہ درین فنارات گاہے علم فنا می باشد وگاہی از فنا ہم فانے مے شود وبعضے این را
فنار الفنا می نامند واین فنار حقیقی وکامل ست واما در اصطلاح این طائفہ قدس اسرارہم پس
فنار الفنا نام بقا بعد الفناست وہر فنائیکہ مذکور شد بازار آن بقاست کہ لازم آن فناست پس بازار
فنار از معاصی بقار بطاعت ست وبازار فنار از افعال عباد بقار بفعل ہست وبازار فنار فی اللہ تعالے
بقار باللہ است چنین فرمودہ اند مولوی عبد العلی قدس سرہ در شرح مثنوے معنوی مرتبہ
فرق بعد الجمع چون سیر سالک در عروج تمام مے شود ووجود وے فانے میگردد بالکلیہ نزول میکند
بہ بشریت واعیان خود را مشاہدہ میکند در مرآۃ حق واکمل مقام عارف ست واعیان خود را میداند
کہ معدوم اند ونیست وجود مگر حق را واین اعیان موجود نمیگردند پس ہمہ افعال وصفات را بحق می بیند
کہ حق سبحانہ درین اعیان ظاہر شدہ افعال در اعیان میکند واعیان را در ذلت وافتقار بجمیع وجود

می بیند کہ از لوازم اعیان ممکنہ وذلت وافتقار است - از شرح مولوی عبد العلی۔

جوہر فنا بر دو قسم ست اول آنکہ علم مرکب داشتہ باشد و قسم ثانی آنکہ علم بسیط گردد اما علم مرکب عبارتست از کیفیتی ادراکیہ کہ از باطن سالک منتشی گردد و متوجہ بحضرت مقصود شود و منقطع از جمیع ماسوا اوگردد و غیر مقصود راہ نداشتہ باشد یا بسبب آنکہ ہرچہ مدرک او میگردد بصفت غیریت مدرک او نمیگردد بلکہ بصفت عینیت ملحوظ می شود ونہایت آنکہ ملتبس بشیون وتعینیات کہ آنرا وجود خارجی نیست واین ادراک را بدانند کہ نفس الامریست ومطابق واقع است چنانچہ قائلین بوحدت وجود بمشرب صافی نو وغبار ازین نشستہ اند یا بسبب آنکہ ہرچہ مدرک او میشود از غایت توجہ بمقصود ونہایت لحاظ مطلوب و فرط محبت و نیاز و قوت عشق بدوست ہمہ مقصود ومطلوب ویار و دوست دیدہ مے شود واگرچہ در نفس الامر چنین نیست بلکہ وجودات متکثرہ متغائرہ از وجود خاص حضرت واجب الوجود اند در واقع مگر آنکہ بفرط شغف چنین وانمودہ اند واین حکم کہ ہمہ اوست حکمیست کاذب غیر مطابق واقع چنانچہ قائلین بوحدت شہود خیال خام را پختہ اند مہر تقادیر رفع غیر من حیث الغیریت در تحصیل وحدت متفق علیہ فریقین ست پس سالک از علوم متکثرہ گریختہ در پناہ علم واحد شد و باین توحید تقرب الٰہی یافت اما اینقدر باقی ست کہ علم این علم دارد و بسبب این علم علم او علمیست مرکب یعنے علم مضاف اسے العلم ہنوز دارد۔

تا در تو ز پندار تو ہستے باقی ست	پیدا ان بیقین کہ بت پرستی باقی ست
گفتی بت پندار شکستم رستم	این بت کہ تو پندار شکستی باقی ست

اما علم بسیط عبارتست ازین کہ بکیفیتے ادراکیہ متوجہ مقصود گردد و سالک را منقطع از جمیع ماسوا سازد حتی کہ علم باین علم ہم باقی نماند پس درین محل علم سالک بسیط گردد و فناء حقیقی حاصل شود و بعضے علم اول او کہ مرکب بود آنرا فنا گویند وعلم ثانے کہ بسیط گشتہ آنرا فناء الفنا گویند واین منتہای حد جذب وبیخودی و غیبت ست تا کدام سعادتمند را روزے بود واین را آثارست کہ ہر مدعے نتواند باین دعوی برخاست وتا سالک باین مرتبہ جذب وبیخودی نرسید در وصف ولایت نہ در آمدہ بلی این جذب از اہاد وعباد واخیار وابرار تواند بود اما بقرب وصول کہ معنے ولایت ست ہنوز نرسیدہ باشد وجذبہ شرط مرتبہ ولایت ست اما استقامت ودیمومت آن شرط نیست بلکہ بعضی را باشد کہ سالہا مجذوب وسکران دارند بعد ازان بصحو فرستند چنانچہ گویند کہ سلطان العارفین سی سال درین مقام بود و بعضے را باشد کہ یک ساعت بود و مجاذیب درین مرتبہ مقید ماندہ اند وعروج ازین نفرمودہ اند و

نصیحو نیامدند بنابر آن بہ تربیت نشایند و مشائخ کہ شاہان تختگاہ ہوشیاری و خلفای انبیا اند باین دولت فائز اند۔ کشکول۔

جوہر حضرت شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ فنا عبارت از انست کہ بواسطہ استیلای ظہور ہستی حق بر باطن بماسوای او شعور نماند و فنای فنا آنکہ بآن بی شعوری ہم شعور نماند و پوشیدہ نماند کہ فنای فنا در فنا مندرج ست زیرا کہ صاحب فنا را اگر بفنای خود شعور باشد صاحب فنا نباشد بجہت آنکہ صفت فنا و موصوف آن از قبیل ماسوای حق اند سبحانہ و تعالی پس شعور بآن منافی فنا باشد۔ انتہی شارح گوید کہ فنا را در اصطلاح صوفیہ مراتب ست کہ بر ہر مرتبہ ازان اطلاق فنا میکنند چنانچہ در مرتبہ تجلی افعال فنا گویند و در تجلی صفات نیز و در مرتبہ کہ شعور بغیر نماند اگرچہ شعور باشد بعدم شعور لفظ فنا نیز اطلاق میکنند و فنای فنا بر مرتبہ فنای کلی اطلاق میکنند کہ شعور نماند بخود و نہ بغیر خود و نہ بی شعوری خود پس انچہ مصنف فرمودہ کہ پوشیدہ نماند کہ فنای فنا در فنای کلی مندرجست نہایت فنا و حقیقت فناست چرا کہ مصنف فنای کلی را قبل ازین ذکر کردہ و تعریف نمودہ لاغیر پس غرض ازین سخن کہ فنای فنا در فنا مندرج ست اعتراض بلکہ تنبیہ است بر آنکہ فنای فنا از لوازم و علامت فنای کلی ست و مندرج ست در وی تا فنای فنا متحقق نگردد فنای کلی میسر نیست بخلاف فناہای دیگر کہ در ایشان فنای فنا شرط نیست

جوہر فنا بر دو وجہ است اگرچہ زیادہ گفتہ اند اما بازگشت این ہمہ باین دو وجہ است یکے فنا از وجود ظلمانی طبیعی دوم فنا از وجود نورانی و حدیث نبوی باین دو وجہ ناطق ست کہ ان للہ سبعین الف حجاب من نور و ظلمۃ و فنای فنا کہ در میان اہل اللہ متعارف ست انیست کہ چنانچہ از وجود جسمانی فانی گشت از وجود روحانی نیز فانی گردد۔

جوہر فنا عبارت از زائل شدن تفرقہ و تمیز ست میان قدم و حدوث زیرا کہ چون بصیرت روح منجذب بمشاہدہ جمال الٰہی شد نور عقل کہ فارق بود میان اشیا در غلبہ نور ذات مختفی و مستتر گشت کاختفاء انوار الکواکب عند ظہور الشمس ہستی مجازی سالک و جمیع کثرات در پرتو تجلی ذاتی بالکل محو و نابود گشت و این حالت راجع نیز نامند زیرا کہ جمیع کثرات درین تجلی رنگ وحدت گرفتہ واحد شدہ اند و کثرات و اغیار فانی شدہ و لم یبق الا الحی القیوم و درین حالت ہرچہ از سالک استماع افتد بحقیقت گویندہ آن حق ست چہ ہستی سالک درمیان نیست و درین مقام ست کہ بایزید قدس سرہ فرمود لا الہ الا انا فاعبدونی و سبحانی ما اعظم شانی۔ ایچنین فرمودہ اند قدوۃ المحققین شیخ محمد بن یحیی بن علی الجیلانی قدس سرہ در شرح گلشن راز

جوہر در فنا و بقا صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ فنا عبارت ست از نہایت سیر الی اللہ
و بقا عبارت ست از بدایت سیر فی اللہ چہ سیر الی اللہ وقتی منتہی شود کہ بادیہ وجود را بقدم صدق یکبارگی
قطع کند و سیر فی اللہ آنگاہ متحقق شود کہ بندہ را بعد از فنار مطلق وجودی و ذاتی مطہر از لوث حدثان ارزانی فرماید
تا بدان در عالم اتصاف باوصاف جناب الٰہی و تخلق باخلاق ربانی ترقی کند و اختلاف اقوال مشائخ
در تعریف فنا و بقا مستند ست باختلاف احوال سائلان ہر کسے را فراخور فہم و صلاح حال او جوابے
گفتہ اند و از فنا و بقار مطلق بسبب عزت آن تعبیر کمتر کردہ بعضی گفتہ مراد از فنا فنار مخالفات ست
و از بقا بقار موافقات و اینمعنی از لوازم مقام توبہ نصوح ست و بعضے گفتہ فنا زوال حظوظ دنیویست
و بقا بقار رغبت در آخرت و اینمعنی لازم مقام زہد ست و بعضے گفتہ فنا زوال حظوظ دنیوی و اخرویست
مطلقاً و بقا بقار رغبت بحق تعالیٰ و این لازم صدق محبت ذاتی ست و بعضی گفتہ فنا زوال اوصاف
ذمیمہ است و بقا بقار اوصاف حمیدہ و اینمعنے از مقتضیات تزکیہ و تجلیہ نفس ست و بعضے گفتہ فنا غیبت
ست از اشیا و بقا حضور با حق تعالےٰ و اینمعنی نتیجہ سکر و حال ست و شیخ الاسلام قدس سرہ فرمودند
الفنار المطلق ہو ما یستولی من امر الحق سبحانہ علی العبد فیغلب کون الحق سبحانہ علی کون العبد و
حقیقت فنار مطلق اینست و اقسام دیگر ہر یک فنائیست بوجہی و فنا دو نوعست فنار ظاہر و فنار باطن فنار ظاہر
فنار افعالست و این نتیجہ تجلی افعال جناب الٰہی ست و صاحب این فنا چنان مستغرق بحر افعال جناب الٰہی
شود کہ نہ خود را و نہ غیر را ہیچ فعل و ارادت و اختیار بیند حق و اثبات نکند الا فعل و ارادت و اختیار حق سبحانہ
و تعالیٰ و چنان مسلوب الاختیار گردد کہ بخود ش ہیچ فعل نماند بعضی از سالکان درین مقام بماندہ نخوردہ
و نہ آشامیدہ تا آنگاہ کہ حق تعالیٰ کسی را برایشان گماشتہ تا بتعہدات ایشان از طعام و شراب و
غیر آن قیام نماید و فنار باطن فنار صفات ست و فنار ذات و صاحب این حال گاہ در مکاشفہ
صفات قدیمہ غرق فنار صفات خود بود و گاہ در مشاہدہ آثار عظمت ذات قدیم غرق فنار ذات خود
تا چنان وجود حق تعالیٰ بر دو غالب شود کہ باطن او از جملہ وساوس و ہواجس فانی گردد و بقائی کہ
در از ار فنا ظاہر بود آنست کہ حق تعالیٰ بندہ را بعد از فنار ارادت و اختیار مالک ارادہ و اختیار کند
و در تصرف مطلق العنان گرداند تا ہر چہ خواہد باختیار و ارادت حق تعالیٰ میکند و بقائیکہ در از ار فنار
باطن بود آنست کہ ذات و صفات فانیہ در کسوت وجود باقی از قبر خفا در محشر ظہور انگیختہ شود و حجاب
کلی از پیش برخیزد و چنانکہ نہ حق حجاب خلق گردد و نہ خلق حجاب حق و صاحب فنا را حق حجاب خلق
بود ہمچنانکہ نا رسیدگان منزل فنا را خلق حجاب حق تعالیٰ است و صاحب بقا بعد الفنا ہر یک را در مقام خود بی آنکہ

حجاب دیگری گردد مشاہدہ کند و فنا و بقا در و باہم مجموع و در یکدیگر مندرج باشند در فنا باقی بود و در بقا فانی الا آنست کہ در حال ظہور بقا فنا بطریق علم مندمج و فنا ظاہر نصیب ارباب قلوب و اصحاب احوال است و فنا باطن خاصہ احرار کہ از رق تصرف احوال آزاد شدہ باشند و از تحت حجاب قلب برون رفتہ و بصحبت مقلب پیوستہ۔

جوہر در بیان آنکہ فنا اسم ارتفاع تعین ست و بقا اسم وجود فنا اسم ارتفاع تعین ست و بقا اسم وجود ست کہ این تعینات بر وطاری میگردد چنانچہ تعین انائی خزفی مثلاً با ناسار مرتفع میگردد با و اطلاق فنا و عدم میکنند با آنکہ سفال را باقی خوانند و چون تعین سفال منقطع شود خاک گردد اطلاق فنا بہ سفال میکنند و خاک را باقی گویند و اطلاق فنا و عدم بر اشیا بملاحظہ تعین و تشخص ست چہ فنا از ذات تعین ست و اطلاق بقا بر مظاہر بواسطہ ظہور تجلی وجود ست بصورت الیشان ؎

گشت روشن حادث از نور قدم	درحقیقت غیر حق باشد عدم
بود عالم جز نمودے بیش نیست	شو ز ارباب یقین بر ظن ما یست

جوہر صاحب عین المعانی قدس سرہ میفرمایند کہ فنا عبارت از انست کہ بواسطہ علم ظہور وجود حق سبحانہ و تعالی بصور جمیع اشیا باعتبار انصباغ ظاہر وجود و احکام و آثار ایشان بر دل سالک حالتی بے کیف پیدا آید کہ عبارت ازان قاصرست مگر آنکہ گفتہ شود ہیمان فی ہیمان و طمس فی طمس و محو فی محو پس دران حالت نہ از حرکات و سکنات و علم و جہل خود خبر دارد و نہ از ذوات و اوصاف جمیع اشیا و نہ بنفس خود شعوری بود بلکہ اگر دران حالت شعور این فنا و حالت بی کیفی حاصل شود منافی فنا بود کل شئی ہالک الا وجہہ نقد وقت او گردد و معاذ اللہ اگر ازین حالت شعور خودی نماید و بہ بقا متصف نشود از جملہ جاہلان و در زمرہ محذومان شمردہ شود اعوذ باللہ ان اکون من الجاہلین و آثار این حالت نہ آنست کہ بعضے مردم پندارند کہ صاحب فنا نخورد و نخسپد و نہ جنبد بلکہ میخورد و می خسپد و می جنبد و از نہایکی فعل او نباشد و نہ ثمرہ این حالت آن باشد کہ مردے بواسطہ حرارت یا برودت مغشی علیہ شود و نہ آنست کہ از تکالیف شرعی برخیزد و برہنہ و بی ملاحظہ احکام ظاہری میگردد و نہ لیمہ است کہ در ہر چیزے لیمے او کشد و شعور نخود وار دیش کمالیت اہل فنا آنست کہ بواسطہ امداد و ولایت شیخ قدم در بقا نہد اگر استعداد او وفا کند صاحب مرصاد العباد قدس سرہ فرمود کہ حاجت مرشد بعد از فنا بسیار افتد کہ تا فنا بخود رسیدن ہم ممکن است۔

جوہر حضرت جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند رباعی

آنراکہ فنا شیوہ و فقر آیین ست	نی کشف و یقین نہ معرفت نہ دین ست
رفت او ز میان ہمین خدا ماند خدا	الفقر اذا تم ہو اللہ انیست

دو احتمال می تواند بود یکی آنکہ مراد حال فنا و مرتبہ جمع باشد و چون فقر و فاقہ سالک بکمال رسید یعنی ہیچ چیز غیر از حق سبحانہ در نظر شہود او نماند پس انچہ بعد ازین در نظر شہود او ماند اللہ تعالی ست و بس و مصرعہ ثالث نیز ناظر باین معنے ست یعنی در نظر شہود او جز حق تعالی انیست و احتمال دوم آنکہ مراد فنا مرتبہ فرق بعد الجمع و بقا بعد الفنا ست کہ عارف دران مقام ذات خود را ہم در مرتبہ علم و ہم در مرتبہ عین از صور تجلیات حق می شناسد و حق مطلق را متصف باین اوصاف می بیند در مرتبہ تنزلات پس او را نہ علم و یقین و نہ معرفت نہ دین ست یعنی در مرتبہ شہود و علم او ہیچ صفت باو منسوب نیست ہمہ ذات حق راست و معنے بیت آخر نیز بدین منوال ست۔

جوہر صاحب شرح گلشن راز قدس سرہ میفرمایند کہ حالات و مقالاتی چندست کہ بطریق کشف و وجدان بر اولیاء اللہ و عرفا و سالکان راہ ظاہر مے شوند کہ آنہا را مواجید می نامند یعنی بوجدان یافتہ شدہ و ازین وجدان حالی مرادست نہ عملی و یکی ازان حالات فناست و فنا عبارت از زائل شدن تفرقہ و تمیزست میان قدم و حدوث زیرا کہ چون بصیرت روح منجذب بمشاہدہ جمال ذات الہی شد نور عقل کہ فارق بود میان اشیا در غلبہ نور ذات مختفی و مستتر گشت کاختفاء انوار الکواکب عند ظہور الشمس و بحکم قل جاء الحق وزہق الباطل ہستی مجازی سالک و جمیع کثرات در پرتو تجلی ذاتی بالکل محو و نابود گشت و این حالت را جمع نیز نامند زیرا کہ جمیع کثرات درین تجلی رنگ وحدت گرفتہ واحد شدہ اند و کثرات و اغیار فانی شدہ درین حالت ہرچہ از سالک استماع افتد بحقیقت گویندۂ آن حق ست چہ ہستے سالک در میان نیست و دیگر ازان سکرست و سکر حیرت و دہشت و ولہ و ہیمان ست کہ در مشاہدہ جمال محبوب بسر محب میرسد چون سر سالک بمشاہدہ جمال محبوب رسید بواسطہ دوری از تفرقہ و بعد در باطن وی نشاط و انبساط بنوعے درآید کہ حواس او از محسوسات غافل شد و عقلش مغلوب عشق گشت و تمیز از مابین مرتفع شد از غایت بیخودی نمیداند کہ چہ مے گوید و این حالت را سکر بجہت آن گفتہ اند کہ در اوصاف مذکورہ بسکر ظاہر مے ماند و درین حال بودند حضرت حسین منصور حلاج قدس سرہ و دیگر ازان دلال ست و دلال اضطراب و قلق را میگویند کہ در جلوہ محبوب از غایت عشق و ذوق بباطن سالک میرسد و ہرچند درین حال بمرتبہ آن سکر بیخودی نیست اما اختیار خود نیز ندارد و از شدت اضطراب ہرچہ بر دل او ازان حال لائح میشود بی اختیار میگوید و ازین حالت بود

حکایت چوپان کہ حضرت مولانا جلال الدین محمد رومی قدس سرہ در مثنوی معنوی نظم فرمودند مثنوی

دید موسیٰ یک شبانے را براہ — کو ہمین گفت اے کریم وای آلہ
تو کجائے تا شوم من چاکرت — چارقت دوزم کنم شانہ سرت
جامہات دوزم سپشہایت کشم — شیر پیشت آورم اے محتشم
اے فدا اے تو ہمہ بزہای من — ای بیادت ہی ہی وہیہای من
گفت موسیٰ ہاے خیرہ سر شدی — خود مسلمان ناشدہ کافر شدی
گفت اے موسیٰ دہانم دوختی — وز پشیمانے تو جانم سوختی
جامہ را بدرید وآہے کرد تفت — سر نہاد اندر بیابان ویرفت
وحی آمد سوے موسیٰ از خدا — بندۂ مارا ز ماکردے جدا
تو براے وصل کردن آمدے — یا براے فصل کردن آمدی
ما زبان را ننگریم وقال را — ما درون را بنگریم وحال را
موسیا آداب دانان دیگر اند — سوختہ جان وروانان دیگراند
چونکہ موسیٰ این عتاب از حق شنید — در بیابان جانب چوپان دوید
عاقبت دریافت اورا بدید — گفت مژدہ دہ کہ دستوری رسید
ہیچ آدابے وترتیبے مجو — ہرچہ میخواہد دل تنگت بگو
کفر تو دین ست ودینت نور جان — ایمنے از تو جہانے در امان

جوہر اصل فنا آنست کہ سالک را نہ علم بخود ماند ونہ بغیر خود بلکہ علم این بے علمے نیز نماند۔
جوہر در رشحات مذکورست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ فنار مطلق را معنے نہ آنست کہ صاحب فنا را باوصاف وافعال خود شعور نباشد بلکہ معنی وی آنست کہ نفی اسناد اوصاف وافعال از خود کند بطریق ذوق واثبات کند مرفاعل حقیقی را وآنکہ صوفیہ گفتہ اند نفی باثبات جنگ ندارد باینمعنے ست وفرمودند مثلاً این جامہ کہ من پوشیدہ ام عاریت ست ومرا علم نیست باآنکہ این عاریت ست وازین سبب کہ من آنرا ملک خود میدانم بآن تعلق دارم ناگاہ مرا علم شد باین کہ این جامہ عاریت ست فے الحال تعلق من ازان منقطع شد وحال آنکہ تلبس من بآنجامہ بالفعل واقع است جملہ صفات را برین قیاس باید کرد کہ ہمہ عاریت اند تا دل ازانہا دون جناب حق سبحانہ وتعالے منقطع شود وپاک ومنظہر گردد ومیفرمودند کہ بقا بعد الفنار را دو معنے ست یکی آنکہ

بعد از انکه سالک متحقق شد بشهود ذات و دران رسوخ تمام یافت واز استغراق و غیبت بشعور و حضور باز گشت مظهر تجلیات اسماء فعلی میشود و آثار اسماء کونیه را در خود بازمی یابد و میان هریک از آن اسما امتیاز میکند و از هر اسمی حظی خاص فرا میگیرد و معنی دیگر آنکه در هر آنے جزوی لایتجزی از اجزاء زمان در خود اثری از آثار اسماء ذاتیه که آنرا در خارج مظاهر نمی باشد بازمے یابد و آناً فاناً این آثار متنوعه متلونه را در باطن خود درمی یابد و باعتبار اختلاف آثار امتیاز میکند میان هر یکے از اقصر در اکثر زمانے از ازمنه و این بغایت نادر و عالی ست و اکمل افراد انسانیه را از ارباب ولایت خاصه این معنی بر سبیل ندرت حاصل میشود و آیة کل یوم هو فی شان موید این معنی ست۔

جوہر بدانکه فانے را اگر اینقدر شعور باقی ماند که من فانے شدم پس او را علم خود و علم فنار خود باقی است اگرچه بما سوای جناب حق سبحانه وتعالی شعور ندارد و لیکن علم این علم دارد و بسبب این علم علم او مرکب ست و این فنار ناقص ست و اگر او را بما سوای جناب حق سبحانه وتعالے شعور نماند حتی که علم باین علم هم نماند درین محل علم سالک بسیط ست و این فنار حقیقی و کامل ست و درینجا سالک را اصلاً شعورے نماند و بعضے علم اول را که مرکب ست فنا گویند و علم ثانے را که بسیط گشته فنار الفنا خوانند و این منتہائے حد جذب و بیخودی و غیبت ست و تا سالک باین مرتبه جذب و بیخودی نرسد در وصف ولایت در نیاید و بے این جذب از زہاد و عباد و اخیار و ابرار تواند بود اما بقرب و وصول که معنے ولایت ست ہنوز نرسیده باشد و جذبه شرط ولایت ست اما استدامت و دیمومت آن شرط نیست بلکه بعضے را باشد که سالها مجذوب و سکران وارند کما مر۔

جوہر شیخ ابوسعید خراز قدس سره فرمودند الفنار هو التلاشے بالحق والبقاء هو الحضور مع الحق و حضرت جنید بغدادی قدس سره فرمودند الفناء استعجام الکل عن اوصافک و اشتغال الکل منک بکله و این قول جامع است فناء ظاهر و باطن [عاجز شدن ۱۲ / در سخن] را۔ مصباح الهدایه۔

جوہر [بکاری در شدن ۱۲] بدانکه ظهور تاثیرات عجیبه و نمود تصرفات غریبه بدون حصول دولت فنا و بقا دست نمیدهد و به نسبت متوسطان بیشتر صورت میگیرد و از منتهیان کمتر واقع مے شود زیرا که منتهی با وجود قوت و قدرت بسبب کمال قرب و آگاهی که با مبداء دارد باین امور خسیسه سر فرو نمی آرد

جوہر در رشحات مذکور ست که حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره میفرمودند که استغراق و استهلاک نیز موجب ترقی نیست زیرا که تحقیق پیوسته است و معلوم شده که ترقی بازبسته بدوام عمل ست و بزبان استغراق و استهلاک بحقیقت باز ماند از عمل ست بلکه استغراق و استهلاک از احکام آن موطن ست که

بطریق استجال درین موطن ظاہر شدہ است اگر در موطن دنیا ظاہر نشدی در موطن عقبی بطریق اکمل ظاہر شدی
پس بنا بر این تحقیق ست کہ ارباب احوال تبرا کردہ اند از احوال

جوہر بدانکہ بیخودی اصل عبادات و سر ہمہ طاعات است و خود بینی اعظم حجب ست و جمیع حجابہا متفرع بر آنست ہیچ حجابے بدتر و محکم تر از خود بینی نیست ہر کہ از پندار خودی فانی گشتہ از جمیع حجب صوری و معنوے خلاص یافتہ ست

چون روے راہ خدا بیخود برو	دوست خواہی از خودی بیگانہ شو
پردہ خود از میان بردار زود	تا عیان بینے تو روے یار زود
سد راہ تو توے آمد بدان	ورنہ حق پیداست در کون و مکان
تا تو پیدائی خدا باشد نہان	تو نہان شو تا کہ حق گردد عیان
چون نماند از توے با تو اثر	بے گمان یابے از نمیعنی خبر

جوہر کامل را در بقا بعد الفنا کثرت مرات مشاہدہ حضرت حق سبحانہ و تعالے میشود پس وحدت در کثرت مشہود میگردد و دیگر آنکہ حضرت حق تعالی آئینہ مشاہدہ کثرت باشد پس کثرت مشہود میشود و منکشف میگردد کہ این کثرت از شیونات حضرت حق ست سبحانہ و تعالی و فی حد ذاتہ وجود ندارد موجود ست بوجود جناب حق سبحانہ و تعالی کہ مرات آنہاست و نزد شیخ اکبر قدس سرہ مشاہدہ ثانیہ اکمل است از اولی صاحب بقا بعد الفنا ہر یکے را در مقام خودے آنکہ حجابے دیگرے گردد و مشاہدہ و فنا و بقا در دو باہم مجموع و در یکدیگر مندرج باشند در فنا باقی بود و در بقا باقے الا آنست کہ در حال ظہور بقا فنا بطریق علم مندرج۔

جوہر بدانکہ نزد شیخ اکبر قدس سرہ مشاہدہ خلق در حق اکمل ست از مشاہدہ حق در خلق عارف کامل را در بقا بعد الفنا حق مرات او گردد و اعیان عالم کہ شیونات حق اند در ذات حق مشہود گردد و درین مشاہدہ او تفرقہ میکند میان حق و خلق و میان افراد خلق فیما بین و این مشاہدہ اکمل است از انکہ حق را در خلق مشاہدہ کند و کاملان کہ مکشوف ست سر قدر بر آنہا اعیان ثابتہ را مشاہدہ مے کنند با استعداد آنہا پس عین ہر شخص کہ با استعداد و مشاہدہ کردہ حال وے از سعادت و شقاوت ظاہر شود و اگر عین خود را مشاہدہ کردہ حال او ظاہر و علم این عارف از ان معلوم ماخوذ ست کہ علم اللہ تعالے از ان معلوم ماخوذ ست ہر دو از موطن واحد گرفتہ اند اما فرق بدو وجہ است یکی آنکہ این علم کہ عارف را حاصل شدہ حادث ست از فضل او سبحانہ اول بالذات نیست بخلاف حق کہ این علم او را بالذات ہست

واز لی ست وودوم فرق آنست کہ عارف را علم جمیع اعیان علی التفصیل نیست ونہ علم احوال اعیان سواہ علی التفصیل ست ومجازاً علم اعیان واحوال اعیان علی التفصیل ست اینچنین مستفاد است از کلام شیخ اکبر قدس سرہ۔

جوہر بدانکہ بعد فنا بعضے از اہل سلوک بالکل مسلوب العقل باشند ودران سکر وبیخودے بمانند وآن طائفہ را مجذوب مطلق می نامند وایشان معاف وترخان حق اند وقلم تکالیف بر ایشان نیست ایشان مجانین اند انکار این جماعت نمی توان کرد واقتدا ہم بدیشان نمے توان نمود محققان صوفیہ این طائفہ را کامل نمی نامند چہ ایشان درمقام سکر وفنا جمع اند ترخان کسی کہ بادشاہ اورا از تکالیف آداب معاف کردہ باشد وبگناہے مواخذہ نکند۔

جوہر صاحب عین المعانی قدس سرہ فرمودکہ بقا عبارت ازانست کہ درعین ہیمان وبی شعورے شعوری بخودی خود ظاہر شود واین علم کہ بدان عدم شعور خود مطلع است علم حق باشد وعلم این علم ثانی ہم علم حق باشد پس خود را عالم وحق مطلق ومرید وکلیم وسمیع وبصیر وقدیر داند پس درحرکات خود اسما افعالی را درکار دارد۔

جوہر درمرتبہ بقا باللہ تفاوت مراتب کمل بحسب تحقق واتصاف بصفات حضرت الٰہی بسیارست بعضے متحقق باکثر صفات الٰہی شدہ اند وبعضی باقل وباز درین اقل واکثر تفاوت بسیارست وفرد کامل کہ مظہر ذات ومجموع اسما وصفات باشد وخواص واحکام اسم کلی اللہ بجزئیات وکلیات درو ظاہر شود او متحقق بہمہ صفات الٰہی گردد کہ حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم اند وباقی انبیا وتمامی اولیا اگرچہ مظہر این اسم کلی اند لیکن مظہر این اسم بہ بعضے صفات ومظہر تام کہ مجموع صفات درو بالفعل بظہور پیوستہ باشد آنحضرت اند صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم

جوہر بقا باللہ کہ بحسب حال کاملان را دست میدہد آنست کہ بعد از فنا سالک درتجلی ذاتے ببقاء حق باقی گردد وخود را مطلق بے تعین جسمانی وروحانے بیند وعلم اوکہ علم کلی شدہ محیط بہمہ ذرات کائنات مشاہدہ نماید ومتصف بجمیع صفات الٰہیہ وقیوم ومدبر عالم باشد وہیچ چیز غیر خود نہ بیند ومراد بکمال توحید عیانے اینست ؎

آنکہ سبحانی ہمیگفت آن زبان	این معانے گشتہ بود او را عیان
ہم ازین روگفت آن بحر صفا	نیست اندر جبہ ام غیر خدا
آن انا الحق کشف این معنی نمود	گر بصورت پیش تو دعوی نمود

لیس فی الدارین ہر کو گفتہ است		در انمعنے چہ نیکو سفتہ است	

جوہر چون عبد فانی بحق شدہ باقی گردد باو و باین مرتبہ رسد کہ حق ناطق بلسان او باشد آنوقت انا الحق از لسان این عبد ظاہر میشود و گویندہ حق ست بلسان او کہ لسان او حق ست و مشار الیہ بلفظ انا ذات حق ست پس این کلمہ از کمال معرفت بر لسان وی جاری شدہ و اگر عبد باین مرتبہ نرسیدہ است پس قائل این ہمون عبد ست و مشار الیہ بلفظ انا ذات عبد ست پس این کفر ست و موجب لعنت ست کہ باین وجہ تکبر علی اللہ اشد شرک ست و این منکر را حضرت شیخ اکبر قدس سرہ ازان فریق شمار کردہ اند کہ اہل نار اند و موبد در نار اند۔

جوہر بقاء باللہ عبارت ست از مرتبہ جمع الجمع کہ مستجلب حیرت کبریٰ ست و این حیرت کبرے نزد اکثر محققین آخرین مقامات ست اگرچہ نزد بعضی مقام آخر رضا و تسلیم ست بدانکہ بقا باللہ رجوع الی البدایت ست یعنی در بدایت کہ مرتبہ تفرقہ و ادراک اشیا من حیث تعینا تہا ست نظر مبتدی در دید مظاہر من غیر نظر الی الظاہر ست درین مرتبہ غفلت تمام شامل حال او ست و بعد از ترقے باوج غیبت و بیخودی و انجذاب تمام و سلخ قیود و تعینات و طمس تشخصات و اضافات رجوع باز باعتبارات تعینات و تشخصات و اضافات میکند اما بدید دیگر نہ بدید اول اگرچہ ہر دو مرتبہ شریک ست بایکدیگر درین مقدار کہ اعتبار تعینات در ہر دو معتبر ست اما فرق جلی ست چہ سالک در اول مقصود و مطلوب و متوجہ الیہ قلب او محض امور متعینہ و مشخصہ مقیدہ است و ملاحظہ و مطالعہ امر مطلق مفقود و ناموجود و سالک در ثانے مقصود و مطلوب و متوجہ الیہ قلب او محض ذات مطلق ست و تشخصات و اضافات و تعینات ملحوظ من حیث انہا مظاہر اسمائیہ و صفاتیہ است پس چنانچہ در اول فارق بود میان جلال و جمال ہمچنان در ثانے نیز فارق ست اما بنظر دیگر و بدید دیگر لیکن در مرتبہ ثانے بعضے باشند کہ در مشاہدہ مکوّنات اولاً ملحوظ و مرئے ایشان را ذات مطلق گردد و بنور آن ذات ثانیا تعینات و اضافات بینند و بعضے باشند کہ مطالعہ ذات مطلق در مشاہدہ اشیا نمایند و بعضے باشند کہ مشاہدہ ذات مطلق بعد مشاہدہ اشیا فرمایند یکے گوید ما رائیت شیئا الا رائیت اللہ قبلہ و یکے گوید ما رائیت شیئا الا رائیت اللہ فیہ و یکے گوید ما رائیت شیئا الا رائیت اللہ بعدہ الغرض ما منا الا لہ مقام معلوم عارف چون بمقام آخر نزول فرماید عوام را میان او و میان سائر الناس فرق کردن دشوار آید و اینجا تا معنے اولیائی تحت قبائی لا یعرفہم غیرے مفہوم گردد چون دریافت اہل اللہ کہ بمرتبہ کمال رسیدہ اند مشکل ست زیرا کہ ظاہر ایشان ہمچو ظاہر سائر الناس ست عوام انکار ایشان

بسیار کنند بخلاف مجاذیب و مجانین کہ بسبب مخالفت اطوار ایشان با طوار سائر الناس امتیاز ے نمایند و باعتقاد پیش آیند اما از جملہ اہل صحو آنانکہ در مقام فردیت حقیقت نزول کردہ اند از ایشان خوارق عادات کمتر بینند زیرا کہ متوجہ الیہ ایشان ذات بحت بیرنگ ست و تصرفات انفسی و آفاقی از تاثیرات صفات ست و ہر چند از ان مقام فروتر باشند تصرفات بیش از ایشان بظہور آید کشکول

جوہر عارف اگرچہ فانی گشتہ باقی باللہ شدہ است اما تعین کہ بآن تعین از حق واجب ممتاز ست از واقع مرتفع نیست و شیخ اکبر قدس سرہ در فص آدمی از فصوص الحکم فرمودہ اند کہ این تعین حجاب ست کہ مرفوع نمیگردد و شیخ عبد الرحمن جامی قدس سرہ در شرح آن فرمودہ اگرچہ مرتفع مے شود از شہو و عارف اگرچہ متخلق ست با خلاق اللہ و اسمار الٰہیہ ظاہر شدہ است دران لیکن بوجوب ذاتی موصوف نمے تواند شد اصلا و شیخ اکبر قدس سرہ دران فص گفتہ کہ انسان بر صورت حق ست دران جز کہ نسبت کردہ میشود بسوے حق از اسما و صفات نا عدا ر وجوب ذاتے کہ این وجوب ذاتے صحیح نیست در حق حادث و نیز شیخ میفرمایند کہ وصف نمیکنم حق را بوصفی مگر آنکہ ہستم من آن وصف یعنے موصوف بآن وصف مگر وجوب ذاتی خاص و شیخ محب اللہ قدس سرہ در شرح آن فرمودند و مثل وجوب ذاتی اطلاق و عدم تعین کہ بآن موصوف نمی تواند شد پس ازینجا ظاہر شد کہ تعین اصلا مرتفع نمے شود از واقع و عبد گاہے مطلق نمی شود و ممکن واجب نمی شود پس در فنا تعین از شہود می رود نہ غیر و بعد نزول ببقا علم و امتیاز میان متعین پیدا آید اما وجوب و اطلاق صفت ذاتیہ حق ست عبد بآن موصوف نمی شود و تقید و افتقار صفت ذاتیہ عبد ست از و مرتفع نمی شود و این فنا گاہی باین وجہ میشود کہ زائل گردد از شہود او تعینات خلقیت و وجہ عبودیت در وجہ الوہیت مستہلک سے گردد در شہود بجز ذات حق مطلق نمی ماند و بعد نزول ببقا متخلق با خلاق الٰہیہ سے یابد خود را عدار وجوب ذاتے و اطلاق و مثل آن و کمال درین بقا آنست کہ ذلت و افتقار او مشہود باشد و او صفات را مسلم وار بحق مطلق و این اعلیٰ درجات فناست و اسفل ازین آنست کہ تعین خود در شہود مختفی یابد در حق چون اختفار نور کوکب در نور شمس پس ظاہر رب باشد و مختفی عبد و اسفل ازین فنا آنست کہ صفات خود را عین حق نامد پس باو بیند و باو شنود و اگرچہ صاحب فنا خود را عین حق می نامد و انا الحق میگوید بنظر ارتفاع تعین از شہود او و او متصف بصفات حق گشتہ لیکن در نفس الامر او متعین ست و عبد ذلیل ست نہ مطلق گشتہ و نہ واجب ملک العلا

جوہر ہر چیزے و تعینی کہ محسوس ست بالضرورت آن چیز را دو عالم ست یکی عالم صورت کہ می بینیم

ودیگر عالم معنی وحقیقت کہ بعد از انتقال از عالم صورت دران عالم مخلد خواہد بود زیراکہ ہر تعینی از تعینات وکثرات مظہر وصورت اسم خاص ست از اسمار آلہیہ ومعنی وحقیقت آن تعین ہمان اسم کہ آن عالم صورت مظہر اوست وآن اسم در پردہ تعین مختفی وظاہر ست وفنار اسم ارتفاع آن تعین ست وچون تعین کہ مستلزم فنا بود نماند البتہ اشیا بوجود حق باقی باشد چون رجوع از حق بخلق کنند اگرچہ نزول ایشان باز بطبیعت ست لیکن ظہور ایشان بہ طبیعت وآثار طبیعت نیست چنانچہ پیش از سلوک بود بلکہ بر ساحل طبیعت بامر حق واقف اند۔ ہمہ را او توان گفت وہر یک را او نتوان گفت۔ اگرچہ ذات با ہر یکی ہست از مظاہر اما نتوان گفت کہ ہر یکے اوست۔

جوہر از حصول مرتبہ فی اللہ عبدیت از نفس الامری رو و بلکہ او را لحاظ تعین خود وصفات خود نمی باشد پس در نفس الامر عین حق نیست وحجاب تعین گاہے مرفوع نمی شود از نفس الامر اگرچہ مرفوع میشود از شہود او چنانکہ شیخ اکبر قدس سرہ در فص آدمی از فصوص الحکم نص فرمودند بران و نزول از فنا سوی بقا بود۔ الفنا شہود وعبدیت حاصل ست پس البتہ درین حال او عبد ست۔ شرح مثنوی

جوہر ارکان وصول چہار اند اول غیرت یعنی غیور باشد کہ دل ونظر را از مشاہدۂ جمال حضرت خداوند تعالی بملاحظہ غیر مشغول وملتفت ندارد دوم علو ہمت یعنی نزدیک مشاہدات ومکاشفات تجلیات حضرت خداوند تعالی عالی ہمت باشد اگر بر مشاہدات ومکاشفات وتجلیات جمال وجلال شود مضطرب نگردد وہمت بیشتر کند سوم حفظ حرمت وعزت شیخ یعنی حرمت وعزت شیخ نگاہدارد واز ہمہ مشائخ شیخ خود را عزیز تر داند چہارم شفقت بر اصحاب یعنی توقیر کند اصحاب کبار را ورحمت کند اصحاب صغار را واین ارکان وصول نباشد مگر نزدیک کمال ایمان ہر کرا ایمان کامل ارکان وصول ویرا شامل۔

جوہر صاحب فوائد الفواد قدس سرہ بجناب فیض مآب سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالے بسرکتہم عرضہ داشت کردند کہ بیشتر از بزرگان احوال خود را مستور داشتہ اند حکمت چیست فرمودند اگر سر فاش شود محرمیت سر دیگر را نشاید چون یکی با یکی رازی گوید وآن شنوندہ آشکارا کند پیش آن راز گویندہ راز دیگر نگوید عرضہ داشت کردند کہ چگونہ ہست کہ خواجہ ابوسعید ابوالخیر قدس سرہ بارہا از غیب سخنہا بر سر زبان آوردہ اند فرمودند آنزمان کہ اولیا در غلبات شوق می باشند از سر سکر چیزے میگویند تا آنکہ کامل ست ہیچ نوع اسرار بیرون ندہد بعد ازان دو بار این مصراع بر لفظ مبارک راندند مصرع مردان ہزار دریا خوردند وتشنہ رفتند ۞ بعد ازان فرمودند کہ حوصلہ وسیع باید کہ اسرار را شاید واہل انیمعنے اصحاب صحو اند عرضہ داشت کردند کہ مرتبہ اصحاب صحو چیست فرمودند

مرتبہ اصحاب صحو از مرتبہ اصحاب سکر بلند ست و فرمودند کہ شیخ عثمان بس بزرگ کسی بود اور اتفسیر نیست
بعد ازان فرمودند کہ ساکن غزنین بود سبزی پختی و فروختے از شلغم و چقندر و مانند این و در بیابان خفتی و اگر
کسی بیامدی و درم قلب بدو دادی وازانچہ او پختہ بودی بخریدی او آن درم بستدی اگرچہ بدانستے
کہ قلب ست و بہ بہاے سرہ بدو دادی تا خلق راچنان معلوم شد کہ او درم سرہ و قلب را فرق نمیکند
بیشتری می آمدند و درم قلب میدادند و او بجاے سرہ میگرفت تا وقت نقل او شد روی سوی آسمان
کردہ گفت خداوندا تو دانائی کہ خلق مرا درم قلب دادند و من بجاے سرہ قبول کردم و بر روی ایشان
رد نکردم اگر از من طاعت قلب در وجود آمدہ است بکرم خود بر روے من رد مکن بعد ازان فرمودند
کہ وقتے درویشے صاحبدلی بر وآمد و طعام از دیگ او طلب نمود شیخ عثمان کفلیج در دیگ کرد چون
برآورد دیدہ درمروارید بود آن درویش گفت من این راچہ کنم باز کفلیج در دیگ کرد دیدہ زر سرخ
برآورد آن درویش گفت آن سنگریزہ بود و این سنگ ست چیزے بکش کہ من بخورم بارسوم کفلیج
در دیگ کرد و برآورد ہمان سبزے کہ پختہ بود بیرون آمد آن درویش چون این حال بدید شیخ را
گفت اکنون ترا اینجا نمے باید بود ہمدران چند روز شیخ عثمان از دنیا نقل کرد بعد ازان فرمودند
کہ چون درویش ازین بابت کشف کند او را روے بودن نباشد حکیم سنائے اینمعنے را
نظم کردہ است ؎

پیش منما جمال جان افروز	چون نمودے برو سپند بسوز
آن جمال تو چیست مستے تو	وان سپند تو چیست ہستے تو

بعد ازان بر لفظ مبارک راندند کہ انچہ اولیا بیرون میدہند از مستے ایشانست کہ اصحاب سکر اند برخلاف
انبیا کہ اصحاب صحو اند بعد ازان بر لفظ مبارک راندند کہ مرد را کشف و کرامت حجاب راہ است کار
استقامت محبت دارد

جوہر قال اللہ تعالیٰ وہو معکم اینما کنتم اللہ تعالے با شماست ہر جائیکہ باشید یعنی مکانیت شما
منافی معیت او سبحانہ با شما نیست و تأمل این معیت عینیت او تعالیٰ است در وجود و عین شئ از شئ جدا
نمی تواند شد و این معیت حق تعالے معیت مطلق ست با مقیدہ و معیت ظاہر ست با مظہر و این معیت
مختلف نمیگردد باختلاف مکان و معیت ذات مستجمع باسماء و صفات با انسان ست و انسان در
ہر جا کہ باشد ذات مستجمع با اوست و علماء ظاہر میگویند کہ این معیت باعتبار شمول علم و قدرت ست
مرتبہ ممکن را و این منافی آن معیت نیست کہ گفتہ شد و قال اللہ تعالیٰ وللہ المشرق والمغرب

فاینما تولوا فثم وجه الله ط برای الله تعالیٰ مشرق و مغرب ست پس بہر سو که متوجه شوید در انجا وجه یعنی ذات الله تعالیٰ است پس در ہر جہت دبا ہر متعین الله تعالیٰ است اگرچه در ذات خود منزه از مکان است حضرت مولوی معنوی شیخ جلال الدین محمد رومی قدسنا الله تعالیٰ بسرہم در مثنوی شریف میفرمایند

چون محمد پاک شد زین نار و دود	ہر کجا رو کرد وجه الله بود
تو رفیقے وسوسه بدخواه را	کے بدانی ثم وجه الله را

جوہر علمائے ظاہر گویند که حضرت خداوند تعالیٰ ظاہر و باطن ما را میداند بدین معنی او با ماست و بعضے از صوفیه گویند که بودن چیزی با چیزی معیت ست و بودن حق با خلق نه ہمچون بودن جسم ست با جسم و نه عرض با عرض و نه جوہر با جسم و عرض که حق تعالیٰ نه جسم ست و نه جوہر و عرض پس معیت او ازین برتر کیفیت آن بعقل ادراک کرده نمیشود اما چون فرموده است اعتقاد باید کرد که او با ماست و بعضے از صوفیه گویند که معیت او با ہمه عالم با کمال تنزیه و تقدیس ست و بی کیف و مثال معیت او با عالم چون مثال معیت روح ست با تن در روح نه درون قالب ست و نه بیرون قالب نه متصل بقالب و نه منفصل از قالب با اینہمه ہیچ ذره از قالب نیست که روح بآن ذات موجود نیست و نزد محققین معیت او بذات و صفات ست نه صفات فقط قال الله تعالیٰ والله معکم و قوله تعالیٰ و ہو معکم و قوله تعالیٰ نحن اقرب الیه من حبل الورید دلالت میکند بر قرب حقیقی بعد ذات۔

جوہر در مقامات طریقت بدانکه در طریقت منازل و مقاماتست و ہر منزلی و مقامی را بدایتی و نہایتی ست چنانچه توبه و انابت و ورع بدایتی و نہایتی دارد نہایت توبه بدایت انابت ست و نہایت انابت بدایت ورع و ہمچنین باقی مقامات بدایتی و نہایتی دارند پس سالک باید که از مقامی بمقامی انتقال نکند مگر بعد درست کردن در مقامی که ہست فلا یشتغل بالانابة الا بعد الفراغ من التوبة والاستقامة فیه ثم لا یشتغل بالورع الا بعد الفراغ من الانابة والاستقامة فیه ثم لا یشتغل بالتقوی الا بعد الفراغ من الورع کذالک البواقی۔ و حضرت شاه مینا قدس سره میفرمودند آنکه سالکان گفته اند که انتقال از مقامی بمقامی نکند مگر در مقامی که ہست او را استوار گرداند سد این راه است و این در حق کسی ہست که وی را درد و محبت با کمال نبود اما چون یکی را بفضل الله تعالیٰ درد عشق یکبارگی گیر و دوی اگرچه مبتدی بود پیران ما وے را پیش از استقامت توبه و ورع و زہد و تقوی تلقین ذکر و مراقبه کنند و ربط قلب با شیخ آموزند۔

جوہر سالک در سلوک مقامات چون بمقامی رسد و آن مقام وی را مسلم میشود و انچه حقوق

آن مقام ست بتمامی بگذارد و بوده حکم ہمچنین ست که مقامی که برتر از ان مقام ست بدان سلوک کند بعده
دران مقام سلوک نمیکند ہمدرین مقام که اورا مسلم شده است می ماند این را وقوف گویند چنانکه یکی را
مقام توبه مسلم شود و حقوق آن مقام گذارد و بعد از مقام توبه بمقام زہد ست و در زہد نمیرود و ہم در مقام توبه
می ماند گویند که درین توقف کرد اما رجوع آن باشد بعد از انکه یکی را مقام توبه مسلم شد خواست که ازانجا
ترقی کند در مقام زہد آمد و بوده شده اید این مقام را معاینه کرد نتوانست بدان ترقی کند بماند بازگشت
ہم در مقام توبه آمد این رجوع باشد یا خود ملقی افتد اورا دران مقام که اورا مسلم شده رجوع کند
بمعصیت وقعو و رجوع در مقامات آید که مقامات از مکاسب است بخلاف احوال که آن مواہب ست

از ملفوظات شیخ شرف الدین احمد بن یحیی منیری

جوہر در حال و مقام صاحب مصباح الہدایه قدس سره میفرمایند که در اصطلاح صوفیان حال
وارد بیست غیبی که از عالم علوی گاه گاه بدل سالک فرود آید و در آمد و شد بود تا انگاه که اورا بکمند جذبه
الہی از مقام ادنی باعلی کشد و مراد از مقام مرتبه است از مراتب سلوک که در تحت قدم سالک آید و محل
استقامت او گردد و زوال نه پذیرد پس حال که نسبت بفوق دارد در تحت تصرف سالک نیاید بلکه وجود
سالک محل تصرف او بود و مقام که نسبت به تحت دارد محل تصرف سالک بود و از نجہت صوفیان میفرمایند
الاحوال مواہب والمقامات مکاسب باآنکه ہیچ مقام از مداخلت حال خالی نبود و ہیچ حال از
مقارنت مقامی جدا نه و منشاء اختلاف اقوال مشائخ در احوال و مقامات ازینجاست که یک چیز را بعضے
حال خوانند و بعضے مقام چه جمله مقامات در بدایت احوال باشند و در نہایت مقام شوند چنانچه توبه و
محاسبه و مراقبه ہر یک در مبدء حالی بود و در معرض تغیر و زوال انگاه بمقارنت کسب مقام شود پس جمله احوال

نزدیکی و مقابله و برابری چیزے و مجازاً بمعنی قصد کردن و در پی شدن ۱۲

محفوف بود بمکاسب و جمله مقامات محفوف بود بمواہب و فرق آنست که در احوال مواہب ظاہر گردد

گرداگرد گرفته شده ۱۲

و مکاسب باطن و در مقامات مکاسب ظاہر بود و مواہب باطن و بعضے مشائخ خراسان میفرمایند
الاحوال مواریث الاعمال و ازینجاست قول حضرت امیر المومنین علی ابن ابی طالب کرم الله تعالی
وجہه سلونی عن طرق السموات فانی اعرف به من طرق الارض یعنی طرق وصول باحوال
که بجہت فوقیت نسبت بسموات دارند از من بپرسید و آن مقامات ست از توبه و زہد و صبر و غیر آن
که وسائط استنزال احوال اند و بعضے مشائخ بر انند که حال آنست که ثبات و استقرار نیابد بلکه

فرود آمدن ۱۲

چون برق پدید آید و زائل گردد و اگر باقی و ثابت ماند حدیث نفس ست و بعضے بر انند که تا ثابت
و باقی نشود آنرا حال نخوانند چه حلول اقتضاء ثبوت کند و چیزی که چون برق لامع گردد و فی الحال

منطفی شود و اسم حال بر و درست بناید و این مذہب اختیار حضرت شیخ شہاب الدین سہروردیست قدسنا
اللہ تعالی بسرہم و فرمودہ اند کہ تقار حال را بہ حدیث نفس نشود مگر حالی ضعیف کہ نفس قوی آنرا در وقت
طروق و لمعان سلب کند. و اما احوال قویہ ہرگز با نفس ممتزج نشود ہمچنانکہ روغن با آب و ہر واردی کہ
چون برق لامع گردد و در حال منطفی شود آنرا باصطلاح متصوفہ لائح و لامع و طالع و طارق و مادہ خوانند
ظہورش مستوجب خفا بود و کشفش مستلزم استتار و این قول اشارتست بہ دوام رضا و شک نیست کہ رضا از
جملہ احوال است پس دوام حال مستلزم حدیث نفس نبود. و بحر العلوم مولانا عبد العلی قدس سرہ در شرح مثنوی
معنوی میفرمایند کہ حال عبارت ست نزد اہل اللہ از چیزی کہ وارد شود بر قلب از غیر تعمل و کسب پس تغیر
بخشد مر صاحب خود را کہ بر و وارد شدہ است و مقام عبارت ست از آدابی کہ متصف شدہ است بآن عبد
و مقام امر کسبی ست و حال امر وہبی و محصول مقام استیفاء امور مرسومہ است شرعاً بر وجہ کمال و عبد وقتیکہ
تمام را فرا گرفتن و تمام گرفتن حق ۱۲
قائم شود با وقات بانچہ کہ متعین ست بروی شرعاً از فرائض و اعمال و مجاہدات و ریاضات شرعیہ
بر وجہ کمال چنانکہ مامور شدہ است از شرع پس آن شخص صاحب مقام ست چنانکہ اقامت صلوٰت
کند بر وجہی کہ مامور گشتہ پس ملکہ مقدسہ پیدا شود کہ آنرا استقرار نباشد مگر نزد حق تعالی پس آن شخص صاحب
آرام گرفتن و ثابت شدن ۱۲
این مقام ست چنین ذکر کردہ اند شیخ اکبر قدس سرہ پس صاحب مقام آداب شرعیہ را نگاہ میدارد و
بر وجہ اتم در جمیع احوال و اخلاق و اعمال و بر صاحب مقام ہم احوال وارد می شود لیکن او در ورود
احوال از آداب شرعیہ بیرون نمی افتد او مالک احوال و حافظ احوال خود ست و حق احوال بر طبق
آداب شرعیہ وفا میکند و آنکہ صاحب مقام نیست او مغلوب حال خود مے باشد و از عروض بعض احوال
از آداب شرعیہ بیرون می رود مگر بعض از مغلوب الحال کہ عنایت حق تعالے با ہمہ ہار فتہ گاہے
بر آنہا ہمچنین طاری نمی شود کہ از آداب شرعیہ بیرون اند از دو مقام امر ثابت ست کہ زائل نمی شود
مگر با نتفاء شرطے از شروط این مقام چنانکہ مقام تکلیفات شرعیہ زائل می شود از انتفاء شرط تکلیف
پس بموت این مقام زائل میشود و بعض اہل اللہ فرمودہ اند کہ حال ثبات ندارد بلکہ امر آنی ست
و بعضے فرمودند کہ ثبات دارد اگر حال ثابت نباشد آن حال نیست و حق آنست کہ این خلاف در عبارت
ست و مقصود واحد ست چنانکہ از فتوحات ظاہر مے شود زیرا کہ در ہر زمانے عارض میشود بدل وے
حال دیگر قائم می شود مماثل اول و ہمچنین تا مدتے پس کسے کہ حقیقت امر ملاحظہ کرد و تجدد امثال را
مرعے داشت حکم کرد کہ احوال را بقا نیست بلکہ ہر آن حال دیگر پیدا مے شود و کسے کہ تماثل را
نگاہ و لحاظ داشت و امثال در ظاہر امر واحد می نماید گویا کہ حال اول تا این مدت باقے ست حکم

ثبات و بقا فرمود چنانکہ در رسالہ قشیریہ از ابوعثمان حیری منقول ست کہ مدت چہل سال است کہ مرا اللہ تعالے
قائم نمود بجاے کہ آنرا مکروہ داشتم اما قشیری فرمودند کہ مقصود آنست کہ رضا باحوال از جملہ احوال است و
شیخ اکبر فرمودند کہ این قول در طریق اہل اللہ بعید ست چہ حالیکہ از آداب شرعیہ بیرون ساز در رضا بآن حال
از عارف نمی تواند شد کہ رضا باین حال کبیرہ است و مراد از قول ابوعثمان حیرے قدس سرہ آنست کہ مدت
چہل سال نہ قائم نمود در ظاہر و باطن وے امریکہ مذموم باشد شرعاً نزد من و ملاقات کردم شیخ صدوق
راکہ صاحب حال بود بر قدم ابویزید بسطامے قدس سرہ پس گفت مراکہ مدت پنجاہ سال ست کہ در دل
من خاطرے نگذشت کہ آنرا شرع مکروہ داشتہ باشد پس این عصمت الٰہیہ است از حق تعالے
و قومی را از اہل اللہ اطلاقی دیگر ست بر لفظ حال راکہ شیخ اکبر قدس سرہ فرمودند کہ اہل زمان ما اطلاق
حال برین معنی میکنند و آن ظہور عبد ست بصفت حق کہ تکوین ست و موجود میکرد آثار ہمت وی
چون احیاء موتے و جز آن و حاصل آنکہ بودن عبد بوجہے کہ قادر باشد بر تکوین بہمت خود مر اشیاء را
و قادر باشد بر تحکم و قہر سلطنت بر تمام عالم و علیٰ ہذا بازاء این حال مقام ست بمعنی ظہور بصفت عبدیت
کہ افتقار و ذلت ست و او را بوجہے قدرت نباشد بتصرف بہمت خود و تصرف و تکوین کہ از صاحب مقام
بظہور می آید برای امتثال حق تعالیٰ است پس درین تصرف ہم بصفت عبدیت اند کہ امتثال امر سید
ضرورے ست چنانکہ رسل اصحاب مقام اند و معجزہ کہ از ید ایشان ظاہر می شود از امر حق تعالے بود
نہ بہمت ایشان و در اثبات رسالت خود بمعجزات مامور بودند پس بحکم سید بظہور بعبدیت امتثال آن
مے فرمودند و حضرت عیسی علی نبینا و آلہ و علیہ السلام در وقت انشار طیر و احیاء موتے باذن اللہ تعالے
میفرمودند براے اشارت بآنکہ افعال من بامر جناب الٰہی اند و من قدرت براین افعال ندارم کہ
عبد محض ام و بعض اولیا اصحاب مقام کہ تصرف در عالم مے کردند از امر جناب الٰہی بود براے
امتثال امر میکردند و درین تصرف عبد محض بودند چنانکہ حضرت شیخ محے الدین عبد القادر جیلانے
رضے اللہ تعالے عنہ چونکہ محی الدین بودند بر منصب رسل قائم شدند و بتصرف در عالم مامور شدند
پس تصرف میکردند براے امتثال و این صاحب حال کہ قدرت بحکم و تصرف دادہ شد بعضے از ایشان
چنین ہستند کہ قادر بر تصرف نمیکردند براے اثبات عبدیت و ایشان صابر اند بر بلا و جود کہ از عالم
میرسد چنانکہ منقول ست از شیخ ابومدین مغربے کہ قادر بود بر تصرف لیکن تصرف نمیکردند و
بعضے از ایشان تصرف بحکم میکنند و اظہار قدرت خود کہ معطی شدند از حق تعالے مے نمودند و صاحب مقام
افضل ست بعد از ان قسم اول از صاحب حال

جوهر در تصحیح مقامات در مصباح الهدایه مذکورست که اختلاف کرده اند در انکه سالک را تصحیح مقامی که قدمگاه اوست پیش از ترقی بمقامی فوق آن ممکن بود یا نه حضرت جنید بغدادی قدس سره میفرمایند که ممکن ست که بنده از حالی بحالی رفیع تر ازان ترقی کند پیش ازانکه حال او تمام شود بلکه هنوز یقینی ازان باقی مانده بود چون بجاے فوق آن ترقی کند ازانجا بر حال اول اطلاع یابد و آنرا تصحیح کند و شیخ عبد الله انصاری قدس سره میفرمایند که تصحیح هیچ مقام ممکن نشود الا بعد از ترقی بمقامے فوق آن تا سالک از مقام اعلی در مقام ادنی نگرد و بران مطلع گردد و آن را تصحیح کند و شیخ شهاب الدین سهروردی قدس سره میفرمایند که هیچ سالک را پیش از تصحیح مقامی که قدمگاه اوست ترقی بمقامی فوق آن میسر نشود ولیکن قبل ترقی از مقام اعلے حالی بدو نازل شود که بواسطه نزول آن مقام بروی مستقیم گردد یا ترقی او از مقامی بمقامی بتصرف حق تعالی و موهبت او سبحانه بود نه بکسب خود تا به ترقے از ادنی باعلی نزدیک شود از اعلی با دنی حال نازل نگردد- و بحر العلوم مولانا عبد العلی قدس سره در شرح مثنوی معنوی میفرمایند که در رساله قشیریه مذکورست که شرط انتقال از مقامی بمقامے دیگر آنست که حق اول مقام بتمامه و کماله ادا نماید و هیچ فروگذاشت آن نکند بعد ازان بمقامی دیگر انتقال کند چون مقام قناعت که کسے که قائم بآن شود و قناعت بجمیع وجوه طبیعت خود سازد بعد ازان بمقام توکل انتقال کند

جوهر در مقام توبه صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرمایند که اساس جمله مقامات و مفتاح جمیع خیرات و اصل همه منازلات و معاملات قلبی و قالبی توبه است و حصول مقام توبه نصوح موقوف ست بر تقدم سه حال و مقارنت چهار مقام و مداخلت پنج رکن احوال سه گانه تنبیه ست و زجر و هدایت تنبیه حالے ست که در بدایت توبه بدل فرود آید و اورا از خواب غفلت برانگیزاند و این حال رالیقظه نیز خوانند و زجر حالے ست که اورا از اقامت و سلوک بر ضلالت وغی ازعاج کند و بر طلب طریق مستقیم دلالت نماید و مقامات چهار گانه رویت عیوب افعال ست و رعایت و محاسبه و مراقبه رویت عیوب افعال آنست که در هیچ فعل خود بنظر استحسان ننگرد و رعایت آنکه پیوسته ظاهر و باطن خود را از قصد مخالفات محافظت و حراست نماید چه همچنانکه معصیت ذنب ظاهر ست تلذذ از تذکار آن بعد از ترک ذنب باطن ست پس باید که همیشه رعایت ظاهر و باطن نماید و در ازاله از تذکار ذنب متروک سعی نماید اگر بکلی زائل نشود باید که انکار آن در دل دارد چه انکار درین موضع در کفارت ذنوب موثر بود و از حضرت سهل بن عبد الله تستری قدس سره پرسیدند که اگر بنده از چیزی

توبہ کند و ترک دہد بعدہ آن چیز در خاطر گذرد یا بیند یا شنود و حلاوت آن یابد چہ کند فرمودند کہ حلاوت
طبع بشریست مادام کہ زندہ است آنچہ طبعی ست بقای دارد و مواخذہ نبود و از بہر این حیلہ نیست مگر
آنکہ در دل منکر بود و لازم گرداند بر خود انکار آنرا و بسوی خداوند تعالی بنالد و اگر از انکار آن
چشم زدنی غافل ماند خوف ہیکلم بر آن بندہ کہ سالم نماند و محاسبہ آنست کہ پیوستہ متفقد و متفحص احوال
خود باشد موافقات و مخالفات را حصر و احصا کند و مراقبہ آنست کہ در جمیع حرکات و سکنات ظاہر
و خطرات و نیات باطن جناب حق سبحانہ و تعالے را بر خود رقیب و مطلع بیند و ارکان پنجگانہ ادای
فرائض ست و قضای مافات و طلب حلال و رد مظالم و مجاہدہ و مخالفت بالنفس و نتائج توبہ
چہار چیز ست محبت جناب الٰہی ان اللہ یحب التوابین و تمحیص ذنوب التائب من الذنب
کمن لا ذنب لہ و تبدیل سیات بحسنات اولئک یبدل اللہ سیاتہم حسنات و اختصاص بدعوت
حملۂ عرش فاغفر للذین تابوا و علامت توبہ دو چیز ست ندم بر فائت و تعجیل تدارک چنانکہ در خبر ست
اعظم الذنوب عند اللہ تعالیٰ استخفاف الذنوب و تاخیر التوبۃ و معنے توبہ شرعاً رجوع است
از معصیت حق تعالیٰ باطاعت او سبحانہ و این مجملی ست کہ تفصیل آن درجات دارد درجۂ اول توبۂ عمال
ست و آن رجوع ست از اعمال فاسدہ باعمال صالحہ و درجۂ دوم توبۂ زہاد ست و آن رجوع ست
از رغبت اندرون بدنیا با بی رغبتی از ان سوم توبۂ اہل حضور و آن رجوع ست از غفلت باحضور چہارم
توبۂ متخلقان و آن رجوع ست از اخلاق سیئہ باخلاق حسنہ پنجم توبۂ عارفان و آن رجوع ست از رویت
حسنات خود باحقتعالی اہل معرفت ہر گاہ حسنہ بخود اضافت کنند از ان توبہ واجب دانند و از فعل خود بفعل حقتعالے
بازگردند ششم توبۂ موحدان و آن رجوع ست از ماسوی حق تعالی با حق تعالی اہل توحید ہر گاہ کہ نظر بغیر
کنند آنرا گناہ دانند و از ان توبہ لازم شمرند و در ضمن آن نظر فنا وجود خود لازم بینند و حضرت شیخ قطب الدین
دمشقی قدس سرہ در رسالۂ مکیہ میفرمایند علی السالک ملازمۃ انواع العبادات فی جمیع احوالہ
و یعلم ان اللہ تعالیٰ محاسبہ علی الاستقصار قال اللہ تعالی و ان کان مثقال حبۃ من
خردل اتینا بہا و کفی بنا حاسبین بر سالک ست لازم گرفتن انواع عبادات در جمیع حالات
خویش و بداند بدرستے کہ خداوند تعالی حساب کنندہ است بر نہایت فرمود خداوند تعالے و اگر ذاتی را
عمل مقدار حبہ از خردل بود آنرا برائے او حاضر کنم و بسندہ ایم ما از ان رو یا درین حساب کہ حساب کنندہ ایم
و ذلک فی المقامات و ہی قیام العبد بین یدی اللہ تعالی فی عباداتہ فاولہا التوبۃ و
ہی الرجوع الی اللہ تعالی مع دوام الندم و کثرۃ الاستغفار و آن لازم گرفتن انواع عبادات

بود جمیع حالات ثابت ست در مقامات یعنی تا انہمہ مقامات را بر خویشتن ثابت نگر داند ملازمت انواع
عبادات در جمیع حالات میسر نشود و آن مقامات استادن بندہ است پیش خداوند تعالی در عبادات دی
و اول آن مقامات توبہ است بعد بیدار شدن از خواب غفلت و آن توبہ بازگشتن ست سوی خداوند تعالی
از معصیت سوی طاعت با دوام پشیمانی از کردن نامرضیہ خداوند تعالے و بسیار استغفار از کردن
نامحبوبیۂ جل دعلاو در حدیث صحیح واقع است کہ توبہ عبارت از ندم ست واکثر برانند کہ ارکان توبہ
سہ اند یکی ندم برایتان ذنب دوم ترک آن ذنب سوم عزم بر عدم عود بآن ذنب و بعضے میفرمایند
کہ مجرد ندم کافی ست کہ ندم بی آن دو رکن نتواند بود و حضرت شیخ اکبر قدس سرہ میفرمایند کہ عزم بر عدم
عود شرط نیست کہ اورا حکم قضا معلوم نیست چنین نشود کہ بنقض عہد متصف گردد بلکہ توبہ عبارت از ندم
ست با وجود استغفار و میفرمایند در حدیث شریف کہ ذکر ندم ست ذکر رکن اعظم ست مر توبہ را پس ندامت
ضرورست و رکن اعظم ست و توبہ فرض ست پس ندامت نیز فرض ست و بعضی گویند کہ پشیمانی بر مافات
فائدہ نمی دہد کہ ہرچہ واقع شد آن مرتفع نمیگردد و تحقیق آنست کہ پشیمانی موثرست در تبدیل سیئہ بجنسہ
کہ سیئہ را حسنہ میگرداند و نیز رافع ظلمت گناہ است و چون استغفار با پشیمانی بود تاثیر در رفع ظلمت بوجہ اکمل واشد

جوہر بعضی میفرمایند کہ توبہ دو نوع ست توبہ انابت و توبہ استجابت توبہ انابت آنست کہ بترسی
کہ جناب خداوند تعالی قادرست اگر خواہد ہنگام ارتکاب گناہ بگیرد و ازین خوف گناہ نکنی یا بترسی
بدانی کہ ہنگام گناہ مرا می بیند اگر از من بیزار گردد در ہر دو کون کسی را قدرت آن نیست کہ مرا بجناب
خداوند تعالے برساند و توبہ استجابت آنست کہ شرم داری از جناب خداوند تعالی بسبب اقرب بودن
او سبحانہ از حبل الورید و ازین جہت از گناہ باز مانی و بعضی میفرمایند کہ توبہ سہ نوع ست اصح و صحیح و فاسد
اصح توبہ نصوح ست و صحیح آنکہ گناہ کند و فی الحال توبہ کند بصدق اگرچہ در گناہ بیفتد و فاسد آنکہ بزبان
توبہ کند و لذت معصیت در خاطر او باشد

جوہر اساس جملہ مقامات و مفتاح جمیع خیرات و اصل ہمہ منازلات و معاملات قلبی و قالبے
توبہ است و اول چیزے کہ سالک بوسیلہ آن بمقام قرب حضرت حق تعالی وصول یابد توبہ است و اول
مقامی کہ بران عبور نماید مقام توبہ است لہذا توبہ را باب الابواب گویند

جوہر بدانکہ احتمال رسیدن قضاء موت در ہر وقت ست شاید ہمین نفس نفس آخرین بود چنین نشود
کہ موت با غفلت از حق تعالی آید پس لازم شد کہ بتوبہ مشغول شود و ہمیشہ در یاد حق تعالی باشد

جوہر مشائخ طریقت میفرمایند کہ توبہ تو وقتی توبہ شود کہ بصدق دل و انابت تمام توبہ کنی و ہمہ اعضا را

از خلاف رضای حضرت حق تعالیٰ باز داری چشم را از نادیدنی دوست را از ناگرفتنی و پاے را در جاے نارفتنی وگوش را از ناشنیدنی و ہمیشہ ہمبرین ستقیم بمانی انگاہ بہرہ ازین راہ بیابی واگر تو گاہ وزتوبہ وگاہ درعصیان باشی شریعت قبول فرماید لیکن بمقصودی کہ داری بدست نیاید وایمان کامل روی نماید

جوہر چون آفتاب از مغرب برآید و در توبہ بستہ شود اگر کافر از کفر توبہ کند و ایمان بیارد و یا منافق از نفاق توبہ کند و در اخلاص درآید قبول نشود اما در توبہ مومن عاصی درین حالت علما را اختلاف است بعضے گویند در مشیت است اگر بخواہد قبول کند واگر بخواہد رو کند و بعضے گویند کہ قبول ست و بعضے گویند کہ قبول نیست واما روح چون بحلقوم رسد وانزہاق روح نزدیک شود و احوال و عذاب آخرت آنرا معائنہ گرداند درین حالت اگر کافری توبہ از کفر کند و ایمان بیارد ایمان پاس باشد و آن قبول نیست واگر مومن عاصی درین حالت توبہ کند اگرچہ بعضی علما قبول دارند و بعضے در مشیت حضرت حق تعالیٰ دارند اما بین کہ از کجا تا بکجا در حالت اختیار و صحت توبہ نکرد و اکنون عذاب آخرت را معائنہ میکند بضرورت پارسائی میکند حیف ست ہزار حیف و شرم ست ہزار شرم حضرت خداوند تعالیٰ این فقیر را و جملہ مومنان را در حالت اختیار بے اضطرار توبہ نصوح روزی گرداند و ہمیشہ بتوبہ نصوح مستقیم دارد آمین۔

جوہر بدانکہ پاک بودن از گناہ از اول آفرینش تا آخر کار فرشتگانست و مستغرق بودن در معصیت و مخالفت ہمہ عمر پیشہ شیطان و بازگشتن از راہ معصیت براہ طاعت بحکم توبہ و ندامت کار آدم و اولاد یست ہر کہ بتوبہ تقصیر گذشتہ را تدارک کرد نسبت خود بآدم درست کرد و ہر کہ بر معصیت تا آخر عمر اصرار کرد نسبت خود باشیطان راست کرد اما ہمہ عمر در طاعت بودن آدمی را خود ممکن نیست چہ او را کہ آفریدہ اند در ابتدا ناقص و بے عقل آفریدہ اند و اول شہوت را بروی مسلط کردہ اند کہ آن آلہ شیطان ست قال اللہ تعالیٰ توبوا الی اللہ جمیعا ایہا المومنون لعلکم تفلحون حق تعالیٰ ہمہ خلق را توبہ فرمود ہر کہ امید فلاح دارد توبہ کند و حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند ہر کہ توبہ کند پیش ازانکہ آفتاب از مغرب برآید توبہ او قبول ست و فرمودند پشیمانی توبہ است و فرمودند من ہر روز ہفتاد بار توبہ و استغفار کنم و فرمودند ہر کہ از گناہان توبہ کند حق تعالیٰ گناہ او را فراموش گرداند بر فرشتگان کہ آنرا نوشتہ باشند و فراموش گرداند بر دست و پاے وے و بر آنجا یکہ در وے معصیت کردہ باشد تا چون حق تعالیٰ را ببیند بر وے ہیچ گواہ نباشد و فرمودند کہ حق تعالیٰ توبہ بندہ پذیرد و پیش ازان کہ جان بگلو رسد و بحد غرغرہ رسد و فرمودند کہ حق تعالیٰ دست کرم کشادہ است کسی را کہ بروز گناہ کردہ باشد تا بہ شب توبہ کند بپذیرد وکسے را کہ بشب گناہ کردہ باشد تا بروز توبہ کند و بپذیرد تا انگاہ کہ آفتاب از مغرب برآید و درہای توبہ

بود جمیع حالات ثابت ست در مقامات یعنی تا انہمہ مقامات را بر خویشتن ثابت نگرداند ملازمت انواع عبادات در جمیع حالات میسر نشود و آن مقامات استادن بنده است پیش خداوند تعالی در عبادات وی واول آن مقامات توبه است بعد بیدار شدن از خواب غفلت و آن توبه باز گشتن ست سوی خداوند تعالی از معصیت سوی طاعت با دوام پشیمانی از کردن نامرضیه خداوند تعالے و بسیار استغفار از کردن نامحبوبه جل وعلاو در حدیث صحیح واقع است که توبه عبارت از ندم ست واکثر بر انند که ارکان توبه سه اند یکی ندم بر اتیان ذنب دوم ترک آن ذنب سوم عزم بر عدم عود بآن ذنب و بعضے میفرمایند که مجرد ندم کافی ست که ندم بی آن دو رکن نتواند بود [در آمدن] وحضرت شیخ اکبر قدس سره میفرمایند که عزم بر عدم عود شرط نیست که اد را الحکم قضا معلوم نیست چنین نشود که بنقض عهد [شکستن] متصف گردد بلکه توبه عبارت از ندم ست با وجود استغفار و میفرمایند در حدیث شریف که ذکر ندم ست ذکر رکن اعظم ست مر توبه را پس ندامت ضرورست و رکن اعظم ست و توبه فرض ست پس ندامت نیز فرض ست و بعضی گویند که پشیمانی بر مافات فائده نمی دهد که هر چه واقع شد آن مرتفع نمیگردد و تحقیق آنست که پشیمانی موثر ست در تبدیل سیئه بحسنه که سیئه را حسنه میگرداند و نیز رافع ظلمت گناه است و چون استغفار با پشیمانی بود تاثیر در رفع ظلمت بوجه اکمل میشود

جوہر بعضی میفرمایند که توبه دو نوع ست توبه انابت و توبه استجابت توبه انابت آنست که بترسی که جناب خداوند تعالی قادر ست اگر خواهد هنگام ارتکاب گناه بگیرد و ازین خوف گناه نکنی یا بترسی بدانکه هنگام گناه مرا می بیند اگر از من بیزار گردد در هر دو کون کسی را قدرت آن نیست که مرا بجناب خداوند تعالے برساند و توبه استجابت آنست که شرم داری از جناب خداوند تعالی بسبب اقرب بودن او سبحانه از حبل الورید و ازین جهت از گناه باز مانی و بعضی میفرمایند که توبه سه نوع ست اصح و صحیح و فاسد اصح توبه نصوح ست و صحیح آنکه گناه کند و فی الحال توبه کند بصدق اگرچه در گناه بیفتد و فاسد آنکه بزبان توبه کند و لذت معصیت در خاطر او باشد۔

جوہر اساس جمله مقامات و مفتاح جمیع خیرات و اصل همه منازلات و معاملات قلبی و قالبی توبه است و اول چیزے که سالک بوسیله آن بمقام قرب حضرت حق تعالی وصول یابد توبه است و اول مقامی که بران عبور نماید مقام توبه است لهذا توبه را باب الابواب گویند۔

جوہر بدانکه احتمال رسیدن قضاء موت در هر وقت ست شاید همین نفس نفس آخرین بود چنین نشود که موت با غفلت از حق تعالی آید پس لازم شد که بتوبه مشغول شود و همیشه در یاد حق تعالی باشد

جوہر مشائخ طریقت میفرمایند که توبه تو وقتی توبه شود که بصدق دل و انابت تمام توبه کنی و همه اعضا را

از خلاف رضای حضرت حق تعالیٰ باز داری چشم را از نادیدنی دوست را از ناگفتنی و پاے را در جاے نارفتنی و گوش را از ناشنیدنی و ہمیشہ ہمبرین مستقیم بمانی انگاہ بہرہ ازین راہ بیابی واگر تو گاہ در توبہ و گاہ در عصیان باشی شریعت قبول فرماید لیکن مقصودی کہ داری بدست نیاید و ایمان کامل روی ننماید

جوہر چون آفتاب از مغرب برآید و در توبہ بستہ شود اگر کافر از کفر توبہ کند و ایمان بیارد و یا منافق از نفاق توبہ کند و در اخلاص درآید قبول نشود اما در توبہ مومن عاصی درین حالت علما را اختلاف است بعضے گویند در مشیت است اگر بخواہد قبول کند و اگر بخواہد رد کند و بعضے گویند کہ قبول ست و بعضے گویند کہ قبول نیست و اما روح چون بحلقوم رسد و انزہاق روح نزدیک شود و احوال و عذاب آخرت آنرا معاینہ گردانند درین حالت اگر کافری توبہ از کفر کند و ایمان بیارد ایمان یاس باشد و آن قبول نیست و اگر مومن عاصی درین حالت توبہ کند اگرچہ بعضی علما قبول دارند و بعضے در مشیت حضرت حق تعالیٰ دارند اما ببین کہ از کجا تا بکجا در حالت اختیار و صحت توبہ نکرد واکنون عذاب آخرت را معائنہ میکند بضرورت پارسائی میکند حیف ست ہزار حیف و شرم ست ہزار شرم حضرت خداوند تعالیٰ این فقیر را و جملہ مومنان را در حالت اختیار بے اضطرار توبہ نصوح روزی گرداند و ہمیشہ بتوبہ نصوح مستقیم دارد آمین۔

جوہر انکہ پاک بودن از گناہ از اول آفرینش تا آخر کار فرشتگانست و مستغرق بودن در معصیت و مخالفت ہمہ عمر پیشہ شیطان و باز گشتن از راہ معصیت براہ طاعت بحکم توبہ و ندامت کار آدم و آدمیانست ہر کہ بتوبہ بتقصیر گذشتہ را تدارک کرد نسبت خود بآدم درست کرد و ہر کہ بر معصیت تا آخر عمر اصرار کرد نسبت خود باشیطان راست کرد اما ہمہ عمر در طاعت بودن آدمی را خود ممکن نیست چہ او را کہ آفریدہ اند در ابتدا ناقص و بے عقل آفریدہ اند و اول شہوت را بروی مسلط کردہ اند کہ آن آلہ شیطان ست قال اللہ تعالیٰ توبوا الی اللہ جمیعا ایہا المومنون لعلکم تفلحون حق تعالےٰ ہمہ خلق را توبہ فرمود ہر کہ امید فلاح دارد توبہ کند و حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند ہر کہ توبہ کند پیش از انکہ آفتاب از مغرب برآید توبہ او قبول ست و فرمودند پشیمانے توبہ است و فرمودند من ہر روز ہفتاد بار توبہ و استغفار کنم و فرمودند ہر کہ از گناہان توبہ کند حق تعالیٰ گناہ او را فراموش گرداند بر فرشتگان کہ آنرا نوشتہ باشند و فراموش گرداند بر دست و پاے وے و بر آنجائیکہ در وے معصیت کردہ باشد تا چون حق تعالیٰ را ببیند بر وے ہیچ گواہ نباشد و فرمودند کہ حق تعالےٰ توبہ بندہ پذیرد و پیش از ان کہ جان بگلو رسد و بحد غرغرہ رسد و فرمودند کہ حق تعالےٰ دست کرم کشادہ است کسی را کہ بروز گناہ کردہ باشد تا بشب توبہ کند و بپذیرد و کسے را کہ بشب گناہ کردہ باشد تا بروز توبہ کند و بپذیرد و تا انگاہ کہ آفتاب از مغرب برآید در ہای توبہ

بستہ گردد و فرمودند کہ ہیچ آدمی نیست کہ گناہگار نیست ولیکن بہترین گناہگاران تائبان اند و فرمودند
ہر کہ از گناہ توبہ کند ہمچون کسی باشد کہ خود اصلاً گناہ نکردہ باشد و فرمودند توبہ از گناہ آن بود ہرگز باز سر آن
نروی و فرمودند روز دوشنبہ و پنجشنبہ اعمال عرضہ کنند ہر کہ توبہ کردہ باشد بپذیرند و ہر کہ آمرزش خواستہ باشد
بیامرزند حقیقت توبہ نور معرفت و ایمان ست کہ پیدا آید و بآن نور ببیند کہ گناہ زہر قاتل ست وا و بسیار خوردہ
و ہلاک نزدیک ست بضرورت پشیمانی و ہراس در وی پدید آید و آتش خوف در میان جان او افتد و
عزم کند کہ گذشتہ را تدارک کند و در مستقبل تیز بر سر آن نرود و نفس توبہ پشیمانے ست و اصل آن نور
معرفت و ایمان ست و فرع آن بدل کردن احوال و نقل کردن جملہ اندامہا از معصیت و مخالفت باطاعت
و موافقت۔ توبہ واجب ست بر ہمہ کس در ہمہ وقت۔ ہر کہ بالغ شد و کافر ست بر وی واجب ست کہ از
کفر توبہ کند۔ بدانکہ توبہ چون بشرط خود بود بضرورت مقبول شود و چون توبہ کردی در قبول آن بشک مباش
و سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم فرمودند کہ حسنات سیات را چنان محو کند کہ آب شوخ جامہ را
و فرمودند چون ابلیس ملعون شد گفت بعزت تو کہ از دل آدمی بیرون نیایم تا جان در تنش باشد حضرت
خداوند تعالے فرمود بعزت من کہ در توبہ بر وی نہ بندم تا جان در تنش بود۔

جوہر بدانکہ اسم تواب و عفو و غفور مستدعی بازگشتن از گناہ و در گذرانیدن از معاصی اہل عصیان
و آمرزیدن ایشان ست و تا جرائم و عصیان صادر نشود توبہ از چہ کند و مغفرت کرا دریابد و عقوبہ نسبت
باچہ باشد پس در حالتے کہ از انسان مخالفتی صادر میگردد مستدعی اسم رحیم و عفو و غفور ست و اگر چہ ظاہر
گناہ او مخالفت می نماید امّا بمقتضاے خواہش اسما طاغوتہ می نماید کہ ہر اسمے از اسما خواستے وار د مناسب
ظہور او و این سر از حدیث قدسی فہم کن کہ لو لم تذنبوا لذہبت بکم و خلقت خلقا یذنبون و
یستغفرون فاغفر لہم و بے گناہے غالباً مقتضے عجب ست و انانیت و بحکم حدیث آن عصمت از
گناہ سخت ترست چنانچہ فرمودند حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم کہ لو لم تذنبوا لخشیت
علیکم ما ہو اشد من الذنب الا و ہو العجب الا و ہو العجب الا و ہو العجب چون انسان را
در گناہ کردن کہ ترک آن واجب و بفعل آن مواخذہ است چندین لطائف علمے و عملے و دانستن اسرار
اسمائی حاصل مے شود نیگر کہ در اتباع عبادت و تحصیل معارف و تہذیب اخلاق و تکمیل نفس او را چہ معانی
و اسرار اسمائے رو نمے نماید۔

جوہر حضرت سید عالم صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم میفرمایند کہ ہر درد را دوا می ست
و دوا روی گناہ نیست مگر استغفار و فرمودند ہر کرا نبود چیزے کہ صدقہ بدہد او استغفار گوید مومنین و

مومنات را پس آن صدقہ است و حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ساعت بساعت استغفار میکردند و در روایتے ہر روز ہفتاد بار و در روایتی زیادہ از ہفتاد بار و در روایتی صد بار و ظاہر آنست کہ مراد کثرت استغفار و مبالغہ در آنست نہ خصوص این عدد و در روایت حضرت ابن عمر آمدہ رضی اللہ تعالے عنہما کہ ما می شمردیم آنحضرت صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم را در یک مجلس پیش از انکہ برخیزند میفرمودند استغفر اللہ الذی لا الہ الا ہو الحی القیوم واتوب الیہ و در روایتی استغفر اللہ العظیم الذی الخ و در روایتے ہم از حضرت ابن عمر آمدہ کہ می شمردیم آنحضرت صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم را در مجلس شریف رب اغفرلی وتب علی انک انت التواب الغفور صد بار استغفار گفتن آنحضرت صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم تعلیم وتشریع سنت مرامت مرحومہ را تا ہمیشہ مستغفر و تائب باشند والا آنحضرت صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم معصوم و مغفور اند یا این استغفار برائے امت مے کردند و بعضے میفرمایند کہ استغفار برای آن بود تا مستغرق عین شہود نگردند و لوازم وجود بشریت مردم از جناب ایشان منتفع شوند و ہذا ہو الحق

جوہر بدانکہ کفارہ ہر شادی و بطر کہ در دنیا کردہ رنجی و اندوہی باشد کہ از دنیا بکشد کہ بسبب شادی و راحت دنیا دل بدنیا آویختہ گردد و بہر رنجی کہ کشد دل ازان گسستہ شود و برای انیست کہ در خبر ست کہ ہر رنجی کہ بمومن رسد اگر ہمہ خاری بود کہ در پای او رود کفارہ گناہان او باشد و فرمودند حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کہ بعضی از گناہ آنست کہ جز اندوہ کفارہ آن نکند و در روایتے جز اندوہ عیال و معیشت آنرا کفارہ نکند و حضرت عایشہ رضی اللہ تعالی عنہا میفرمایند کہ بندہ کہ گناہ بسیار دارد و طاعتی ندارد کہ کفارہ کند حضرت خداوند تعالے اندوہے در دل او افگند تا کفارہ آن شود۔

جوہر خوف حضرت خداوند تعالے مورث کشایش باطن ست و موجب بخشایش و اما من خاف مقام ربہ ونہی النفس عن الہوی فان الجنۃ ہی الماوی و اما کسے کہ ترسیدہ باشد از استادن بحضور پروردگار خویش و باز داشتہ باشد نفس را از شہوت پس ہر آینہ بہشت ہمانست جاے او و امیدوارے سبب رستگاری و دواے بیماری لا تقنطوا من رحمۃ اللہ ناامید نشوید از رحمت خداوند تعالے ۔

ترسان و امیدوارے باش	پیوستہ درین دو کاری باش
زادورہ معرفت ہمین ست	حاصل بہ بہشت دوزخ انیست

جوہر حضرت محبوب سبحانی قدسنا اللہ تعالے بسرہ العزیز میفرمایند کہ خوف چند قسم ست خوف برائے گناہگاران وترس بعبادت گذاران وخشیت بعاملان و وجد بمحبان وہیبت بعارفان پس گناہگاران راخوف از عقوبت ست وخوف عابدان از فوت ثواب عبادت ست وخوف عاملان از شرک خفی ست درطاعت وخوف محبان از فوت لقار رحمٰن ست وخوف عارفان از ہیبت وتعظیم جناب آلہی ست واین اشد اقسام خوف ست زیراکہ این خوف دائم ست زوال ندارد بخلاف اقسام دیگر کہ وقت ظہور رحمت ورافت جناب آلہی از میان برمیخیزد وحق رجا در باب اولیا آنست کہ حسن ظن بحضرت خداوند تعالیٰ داشتہ باشد زیراکہ رجائے کہ بجہت طمع است البتہ تقاضائے حصول مطلوب مقدارات جناب آلہی در وی جاریست واہل صفوت راچنین تقاضا جائز نیست وسزاوار بحال ولی بناشد کہ اوبے رجا بود ورجار او تقاضا برحضرت خداوند تعالے باشد پس بہتر آنست کہ معنے رجا درحق ولی حسن ظن باید گفت نہ بجہت طمع در نفع ونہ بجہت دفع سور زیراکہ اہل ولایت میدانند کہ حضرت حق تعالے جمیع مایحتاج الیہ انہارا مہیا ساختہ ومقرر نمودہ است پس بسبب علم خویش از رنج تقاضا فارغ اند پس بہترست کہ رجا درحق انہا حسن ظن باید گفت نہ تقاضا درجا بدون خوف صورت ندارد زیراکہ شخصے کہ امید وصول چیزے دارد مے ترسد از فوت آن چیز وحسن ظن بحضرت خداوند تعالے معرفت جمیع صفات باری ست وامید رافت ورحمت اوست از جہت او سبحانہ وتعالے نہ از جہت بندہ زیراکہ صفاتش محسن وکریم ورحیم ولطیف ورؤف ست وحسن ظن بحضرت حق تعالے حوالہ کردن مقاصد خویش بر سابقہ امر عنایت جناب آلہی ونظر قلب ست بسوے حق تعالے بے تطبیع فواد وبے تمنیہ ارواح ونفوس ورجار عامہ آنست کہ ہرگاہ بزرگترین اسباب مقصود مہیا باشد اسم رجا راست آید واگر اعظم اسباب آن فوت شود پس نامش طمع است درضمن رجا ورجا بلاخوف امن ست وخوف بلارجا ناامیدی ست

از سفر الاسرار

جوہر حضرت شیخ سرے سقطے قدس سرہ میفرمایند کہ گناہ خود را فراموش نکند وحضرت سید الطائفہ ابوالقاسم شیخ جنید بغدادے قدس سرہ میفرمایند کہ گناہ خود را فراموش کند درمیان قولین بظاہر ضدمے نماید لیکن ضد نیست زیراکہ حضرت شیخ درحق مبتدے فرمودہ اند ومبتدی راشاید کہ ہیچ ساعتے گناہ را فراموش نکند تادخل عجب وطاعت نشود وحضرت سید الطائفہ درحق منتہے فرمودہ اند چون یکے را حضرت خداوند تعالے بکرم خویش بمقام انتہار ساند اورا شاید کہ

گناہ فراموش کند زیرا کہ ذکر جفا در جال وفا جفا است

جوہر در کیمیا سعادت مذکور ست کہ در بنی اسرائیل یکی گناہ بسیار داشت خواست کہ توبہ کند از یکے عابد ترین اہل روزگار گفت کہ نود و نہ کس را کشتہ ام مرا توبہ بود گفت نہ او را نیز کشت تا صد تمام شد پس او را عالم ترین اہل روزگار نشان دادند از وی گفت کہ مرا توبہ بود گفت بود لیکن باید کہ از زمین خود برو سے کہ آن جای فساد ست و بفلان جاے رو کہ جاے صلاح ست او رفت و میان آن دو جاے فرمان رسید فرشتگان عذاب و رحمت در وے اختلاف کردند ہر یکے گفت در ولایت منست حضرت خداوند تعالیٰ فرمود تا آن زمین را پیمودند و او را بزمین اہل صلاح نزدیک تر یافتند بیک وجب پس فرشتگان رحمت جان او ببردند

جوہر در رشحات مذکور ست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ ازین امت مسخ صورت مرتفع است لیکن مسخ باطن واقع است و علامت مسخ باطن آنست کہ صاحب کبیرہ را از ارتکاب کبائر باطن متالم و متاثر نشود و از غایت اصرار بر فسوق و معاصے بمرتبہ رسیدہ باشد کہ چون کبیرہ ازوے صادر شود بر عقب آن در باطن وے ندامتی و ملامتی پیدا نشود و اگر ویرا متنبہ نمایند قساوت قلب بمثابہ بود کہ متنبہ و متاثر نگردد

سخت دل و سیاہ دل شدن ۱۲

جوہر گناہ دل مومن را تاریک میکند و اثر گناہ بمثابہ دخان در دل می نشیند و حجاب معرفت حضرت حق تعالیٰ میگرداند بدبختان را مہلت دہند تا گناہ ایشان زیادہ شود و قساوت در دل جاگیر و از معرفت و کمال محروم گردانند و براے عذاب آخرت ساختہ و مہیا دارند

آمادہ و ساختہ شدہ ۱۲

شرم نداری کہ گنہ مے کنے	نامۂ خود را چہ سیہ مے کنے
سگ نکند باسگ بیگان گان	انچہ تو با حضرت شہ مے کنے

جوہر قال رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ والہ واصحابہ وسلم اذا رایت اللہ انعم علی عبدہ وہو مقیم علی معصیتہ فاعلم انہ لیستدرج ہر گاہ ببینے حضرت خداوند تعالیٰ را کہ بر بندہ خود انعام میفرماید و حال آنکہ آن بندہ بر معصیت مداومت کنندہ است پس بدانکہ حضرت خداوند تعالیٰ او را اندک اندک بعذاب قریب مے گرداند

جوہر اصل توبہ پشیمانے ست و نتیجہ آن ارادتے ست کہ پیدا آید و پشیمانی را علامت آنست کہ آتش اندوہ در جان او افتد و کار او زارے و گریہ و تضرع باشد و ہر چند این آتش سوزان تر اثر آن در تکفیر گناہان عظیم تر و در خبر ست کہ با تائبان نشینید کہ دل او رقیق تر باشد و حلاوت معصیت در دل

تلخی بدل شود و اراد تی کہ ازین پشیمانی خیزد بسہ چیز تعلق دارد حال و ماضی و مستقبل حال آنکہ بترک ہمہ معاصی بگوید و ہر چہ بروی فرض ست بآن مشغول شود و مستقبل آنکہ عزم کند کہ تا آخر عمر بآن صبر کند و با خداوند بظاہر و باطن عہدی کند محکم کہ ہرگز باز بر سر معصیت نرود و در فرائض تقصیر نکند و ارادت بماضے بآن تعلق دارد کہ گذشتہ را تدارک کند کہ حقوق خداوند تعالی و حقوق بندگان کہ تقصیر کردہ

جوہر حیرت دوگونہ است مذموم و محمود حیرت مذموم ناشی میشود از جہل و تصادم شکوک و تعارض ادلہ و جز آن و حیرت محمود گاہی از توالی تجلیات و تتالی بارقات ناشی میشود و گاہی از مشاہدہ وحدت در کثرت و آنکہ مبتدی را پیش آید مذموم ست و آنکہ منتہی را روی نماید محمود ست زیرا کہ حیرت مبتدی مستلزم السداد راہ است و حیرت منتہی مستوجب استغراق فی اللہ آن باعث زوال طریقت ست و این نتیجہ کمال معرفت صاحب مثنوی معنوی قدس سرہ میفرمایند

کاملان کز سر تحقیق آگہ اند	بیخود و حیران و مست و والہ اند
نی چنان حیران کہ پشتش سوی اوست	بل چنان حیران کہ روو در روی اوست
آن یکی را روی او شد سوی دوست	وین یکی را روی او خود روی اوست

عرب گویدہیم اسے تحیر و ہیمان حیرت در عشق است و ہیمان مقامی ست از مقامات سالکان راہ اللہ و صاحبدلان آگاہ و در اصطلاح خویش تعریف آن چنین کردہ اند کہ ہو دوام الحیرۃ و ثباتہا و ملائکہ مہیمیہ آن طائفہ را گویند کہ از بدو خلقت در جمال لایزال حق تعالے مستغرق اند و از شدت اشتغال درین حال مشاہدہ جمال ہیچ نمے دانند کہ حق تعالے و تقدس خلیفہ آدم نام آفریدہ است یا نیافریدہ و ایشانند کہ بملائکہ عالین معروف اند و حضرت حق تعالی ایشان را بسجدہ آدم امر نفرمود

جوہر بدانکہ اول مقامات توبہ است و آخر مقامات حیرت و بعضی رضا و تسلیم را گفتہ اند و مخفے نماند کہ جمال کمال ذات او تعالی مستدعی حیرت ست نہ شک و حیرت مذمومہ ہمین شک ست و حیرت پیدا میشود از معرفت و ادراک ذات شی بخلاف شک کہ منشار آن جہل و نکرۃ است و حیرت میباشد در حضور و شک در غیبت و متحیر آناً فآناً صعود میکند بسوی ذروہ کنہ شی بسبب نہایت شوق بدرک آن و شاک آناً فآناً می افتد در حضیض جہل از حقیقت شی بسبب عدم التفات باو

جوہر در بیان آنکہ تائب با متقی برابر ست در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالی بسرہ المبارک فرمودند کہ تائب با متقی برابر ست متقی آنست کہ مثلاً در ہمہ عمر خویش شرب نکردہ باشد یا معصیتے بوجود نیاوردہ باشد و تائب آنست کہ کردہ باشد و انابت آوردہ بعد ازان

با نفتم بمعنی شراب نوشیدہ ۱۲

فرمودند که هر دو برابر باشند بحکم این حدیث که التائب من الذنب کمن لا ذنب له و فرمودند آنکه معصیت کرده باشد و ازان معصیت ذوقها گرفته چون تائب شود و طاعت کند هر آئینه ازان طاعت نیز ذوقها گیرد ممکن ست که یک ذره ازان راحت که در طاعت یا بد آن ذره خرمنهای معاصی را بسوزد و فرمودند که اگر کی از شرب توبه کند هر آئینه حریفان و قریبانش او را مزاحمت نمایند و در هر شراب خوردن او را طلب کنند و جهد کنند تا او باز شراب خورد و انیعنے انگاه باشد که او را اندک مایه هوسی در دل مانده باشد و اگر تائب دل ازان اندیشه بکلی صاف کند هیچ قریبے و حریفے مزاحمت نتواند بود دلیل بر صدق توبه او بر کشتن قریبان و حریفان باشد از و فرمودند هر گرا بمعصیتے و فسقی مردمان بر زبان گیرند انگاه باشد که دل آن کس اندک بدان فسق و معصیت مائل باشد اما چون تائب دل خود تمام ازان ناشایستها باز آرد هیچکس او را بدان جرم و خیانت یاد نکند آهسته معانے دلیل بر استقامت توبه است یعنے تا تائب بر سر توبه مستقیم ست او را کس بمعصیت نتواند خواند و هم بزبان ذکر نتواند کرد و نه بفسق و فجور نام او بر زبان تواند راند اما اگر میل باشد بدان گناه هر آئینه او را در طلب مزاحمت نمایند و هم بزبان ذکر او بفسق و فجور برند و فرمودند که سالک چون در بیعت پیر مستقیم شد آنچه پیش ازان کرده باشد بدان ماخوذ نیست۔

جوهر در مقام انابت شیخ قطب الدین دمشقی قدس سره در رساله مکیه میفرمایند ثم الانابة و هی الرجوع من الغفلة الی الذکر و قیل التوبة فی الظاهر و الانابة فی الباطن پس از توبه مقام انابت ست و آن انابت بازگشتن ست از غفلت بسوے ذکر و گفته اند توبه در ظاهر است و انابت در باطن یعنی توبه در افعال ظاهر ست که از معصیت بطاعت آید و انابت در باطن و این میان او و میان خداوند تعالی باشد و بعضی گویند که توبه خوف ست و انابت رغبت پس خوف از عذاب دوزخ بود و رغبت از امید نعمت و راحت بهشت باشد و خواجه ابو دقاق قدس سره میفرمایند که توبه بر سه قسم است اول توبه است و میانه انابت و آخر اوبه پس هر که توبه کند از عقوبت او صاحب توبه است و هر که توبه کند بطمع ثواب او صواب انابت ست و هر که توبه کند مراعات فرمان خداوند را او صاحب اوبه است و بعضی میگویند توبه صفت مومنان ست قال الله تعالی توبوا الی الله جمیعا ایها المومنون و انابت صفت اولیا قال الله تعالی و جاء بقلب منیب و اوبه صفت انبیا و مرسلان است قال الله تعالی نعم العبد انه اواب

جوهر در مقام عفت شیخ قطب الدین دمشقی قدس سره در رساله مکیه میفرمایند ثم العفة و هی ترک الشهوات پس از انابت مقام عفت ست و آن ترک شهوات اعضا است چه هر اعضا

شہوتی دارد باید کہ تائب و منیب از شہوات ہر اعضا باز ماند تا توبہ و انابت استقامت گیرد و در مقام
عفت درآید خداوند تعالی از وے ہمہ اعمال پذیرد

جوہر در مقام ورع و تقوی
شیخ قطب الدین دمشقی قدس سرہ در رسالہ مکیہ میفرمایند ثم الورع و ہو ترک المحذورات ثم التقوی و ہو ترک الشبہات پس از عفت مقام
مقام ورع است و آن ترک ممنوعات است پس تقوے است و آن ترک شبہات است حضرت
شیخ شبلی قدس سرہ میفرمایند ورع آنست کہ پرہیز کنے از آنکہ غافل و پراگندہ کند دل ترا از حق تعالی
چشم زدنے و شیخ سعد الدین قدس سرہ در مجمع السلوک کہ شرح این رسالہ است میفرمایند کہ نزد بعضے
ورع ترک چیزیست کہ پوشیدہ است بر وے کہ حلال ست یا حرام و این دو نوع ست اگر صاحب دل ست
فتوی از دل طلبد و اگر صاحب دل نیست بہ فتواے مفتیان رود و ورع چہار قسم ست ورع عدول
و ورع صالحان و ورع متقیان و ورع صدیقان ورع عدول آنست کہ در فتوی حرام و در ارتکاب آن
فسق واجب آید و ورع صالحان آنست کہ باز بودن از آنچہ احتمال تحریم بران راہ یابد چنانکہ صیدے
را یکی زخم کند و از پیش نظر غائب شود پس آنرا مردہ یابد آنرا نباید خورد زیرا کہ احتمال آن دارد کہ بافتادن
یا بسببے دیگر مردہ باشد نہ بزخم و اختیار آنست کہ آن حرام نیست ولیکن گذاشتن آن از ورع صالحانست
اما در چیزے کہ احتمال تحریم بدان راہ نیابد گذاشتن آن از ورع موسوسان باشد چنانکہ کسی از شکار باز
ماند از بیم آنکہ شکارے از آدمی کہ مالک آن باشد جستہ بود و ہمچنین ماہیے کہ از دست و خریطہ صیاد
خریدہ بود و بر مثل این احتمالات احتراز کردن از وسوسہ باشد اما اگر در گوش ماہیے حلقہ باشد احتراز
نمودن از ان از ورع باشد سوم آنکہ در فتوے حرام نباشد و در حلیت آن شبہہ نبود ولیکن بیم آن
باشد کہ بحرام ادا کند و آن ترک چیزیست کہ در ان باک نباشد از ترس آنچہ در ان باک است و این
ورع متقیان ست و بعضے گویند کہ تمام تقوے آنست کہ بندہ در مثقال ذرۂ بترسد تا بدان حد کہ آنچہ
حلال داند از بیم آنکہ حرام باشد بگذارد و چہارم آنکہ اصلا در ان باک نباشد و ترس آن نبود کہ در ان باک
بود ولیکن تناول آن براے خداوند تعالے نبود و نہ بر نیت آنکہ در عبادت خداوند تعالے قوت گیرد
باز بودن از ان ورع صدیقان ست آوردہ اند کہ حضرت ذوالنون مصرے قدس سرہ محبوس بودند
و چند روز طعام نیافتند زنے طعامے از وجہ حلال براے ایشان بر دست یکے از زندانیان فرستاد
ایشان آنرا نخوردند آن زن با ایشان عتاب کرد فرمودند میدانم کہ از وجہ حلال بود اما بر دست
یکے از زندانیان فرستادہ بود نخوردم و صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند

کہ اصل دین وقاعدہ اسلام ورع ست و ورع در اصل وقایۂ نفس ست از وقوع در مناہی و ورع از جہت دوم مقام توبہ است کہ وقایہ نفس از وقوع در منہی بعد از ترک آن بے تقدیم توبہ متصور نگردد واگر تورع از منہی قبل الوقوع فیہ تقدیر کنیم شک نیست کہ این مقام فوق توبہ بود ازان معنے و بعضے برائے احتیاط گفتہ اند کہ ورع ترک شبہات و فضول ست قولاً و فعلاً و ظاہراً و باطناً اگرچہ ظاہر شرع دران رخصت دادہ است و تورع ازمعنے درست نیاید الا بترک شبہہ و بعضی درین اغنیا ط کردہ اند و گفتہ کہ ورع ترک کل ست چہ شاید کہ ظاہراً وجہ شبہہ در چیزے نماید و مع ذلک مختلط و ممتزج بود پس حذر واحتراز ازان یقیناً بترک کل متحقق شود و ازینجاست قول حضرت جنید بغدادے قدس سرہ کہ ورع ترک کل ست و بعضے از مشائخ بتعلیم و تعریف جناب الٰہی نہ بعلم ظاہر وجہ حل و حرمت اشیا دانستہ اند چنانکہ بر طرف انگشت وسطے حضرت حارث بن اسد المحاسبے قدس سرہ رگی بود چون دست بطعام شبہہ دراز کردے آن رگ برخاستے بدان تعریف حرمت طعام بدانستے و نخوردے و حضرت سہل بن عبداللہ تستری قدس سرہ میفرمایند الورع اول الزہد والزہد اول التوکل والتوکل اول القناعۃ والقناعۃ اول الرضا و حضرت ابراہیم خواص قدس سرہ میفرمایند الورع دلیل الخوف والخوف دلیل المعرفۃ والمعرفۃ دلیل القربۃ و ہمچنانکہ در مقام توبہ بحسب تفاوت اقدام رجال اثبات درجات بعضہا فوق بعض کردہ شد در مقام ورع و دیگر مقامات ہمچنین قیاس باید کرد چہ در ہر مقام بحسب غلبہ حال ہر طائفہ را قدمگاہی دیگر ست۔

جوہر در مقام محاسبہ شیخ سعد الدین قدس سرہ در مجمع السلوک میفرمایند کہ شیخ قطب الدین دمشقی قدس سرہ بعد بیان مقام تقوے بیان مقام محاسبہ نفس نیاوردہ شاید کہ محاسبہ نفس را در ورع و تقوی داخل گردانیدہ و قسمے علٰحدہ نشمردہ و شیخ ضیاء الدین ابوالنجیب سہروردے قدس سرہ در آداب المریدین بعد ورع تقوے را بیان نکردند شاید کہ تقوے را در ورع آوردند بلکہ بعد ورع محاسبہ نفس را بیان کردند و فرمودند ثم محاسبۃ النفس وہی تفقد زیادتہا من نقصانہا ومالہا وما علیہا پس از مقام ورع مقام محاسبہ نفس ست و آن باز جستن زیادت نفس ست از نقصان نفس وانچہ مراد راست وانچہ بروست و گفتہ اند در توبہ استقامت نیاید تا تائب را با نفس محاسبہ نباشد تا آن محاسبہ آخر کار بدانجا رسد کہ ہمہ مالہا بداند و ما علیہا یکلے نماند و مخفے نماند کہ تا محاسبہ نفس نبود ورع و تقوے میسر نشود ہر کہ او عنان نفس بدست او داد کار دین را برباد داد و محاسبہ آنست کہ ہر روز با نفس خود از قول و فعل کہ در وجود آید حساب کند اگر خیر باشد شکر حضرت خداوند تعالے بجا آرد

وازتوفیق حضرت او سبحانہ وتعالیٰ داند و ماتوفیقی الا باللہ واگر شر باشد نفس راملامت کند وپشیمان شود
وزود بتوبہ واستغفار مشغول گردد ومحاسبہ شب بعد اشراق کند ومحاسبہ روز بعد از مغرب
جوہر در مقام زہد صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ زہد ازجملہ مقامات سینہ ومراتب
روشن وبلند ۱۲
علیہ است چنانکہ درخبرست کسے راکہ زہد دادند خیر کثیر دادند ومراد از زہد صرف رغبت است از متاع دنیا
واعراض قلب ازاعراض آن ومقام زہد ثالث مقام توبہ وورع است چہ سالک طریق حق اول نفس را
روی از چیزی گردانیدن ۱۲ ... متمم
بمقمعہ توبہ نصوح از تورط وانہماک درمناہی وملاہے قمع ومنع کند ومجال حظوظ وشہوت بروتنگ گرداند
تورط در ہلاکت انداختن تو ژلازم ... ۱۲ ... محو وزردشدن برچیزے ... ورشکستن وخوار گردانیدن ۱۲
انگاہ بمصقلہ ورع وتقوی آئینہ دل را اززنگ ہوا وطبع روشن وصافی گرداند تا صورت حقیقت دنیاو
آخرت کماہے دروئمایدپس دنیارا برصورت قبح وفنا مشاہدہ کند وازوے اعراض نماید وآخرت رابرصورت
حسن وبقامطالعہ کند ودروے راغب گردد وحقیقت زہد متحقق شود وہرچند بہ نسبت منتہیان صورت
ترک وتجرید لازم حقیقت زہد نیست ولیکن بنسبت بمبتدیان چون صورت ترک وتجرید از لوازم زہدست
بیشتر اقوال مشائخ درتعریف زہد ازجہت تمیز مدعیان از صادقان مشتمل ست بروجود ترک املاک
وخطوط چون قول حضرت جنید بغدادے قدس سرہ الزہد خلو الایدی عن الاملاک والقلوب
عن التمتع وقول حضرت سرے سقطے قدس سرہ الزہد ترک حظوظ النفس من جمیع مافی الدنیا
واین زہد عوام ست ودرجہ اولی وزہد خواص دردرجہ ثانیہ زہد درزہدست ومعنی آن صرف رغبت ست
ازحصول زہد کہ مستندان رغبت واختیار بندہ وتطلع نفس اوست بحظوظ آخروے وانمیغیبہ لفبا دارادت
پیوستہ درچیزی نگریستن ۱۲
واختیار خود درارادت واختیار حق راست آید وزہد اخص خواص دردرجہ ثالثہ زہد باللہ است وآن
زہدیست دردنیا وآخرت باختیار حق بعد از فنا را اختیار خود واین زہد مخصوص ست بانبیا وخواص
اولیا وبعضی گفتہ اند کہ زہد درزہد عدم مبالات ست بزہد ازجہت استحقار دنیا وزہد نتیجہ حکمت ومنتج علم
باک داشتن واندیشہ کردن ۱۲ ... نتیجہ دہندہ ۱۲
وہدایۃ ست وراز ازہد رغبت در دنیا نتیجہ جہالت ومنتج کوری دل ست وزہد نتیجہ حکمت ازان
مقابلہ وبرابر ۱۲
جہت ست کہ حکیم کسے راگویند کہ بنا رکارہا برا ساس محکم نہد وشک نیست کہ زاہد بجہت اعراض از دنیار
فانسے ورغبت درآخرت باقی نیار کار خود برقاعدہ استوار مہادہ وشیخ قطب الدین دمشقی قدس سرہ در
رسالہ مکیہ میفرمایند ثم الزہد وہو ترک مایشغلہ عن اللہ تعالیٰ پس از تقوی مقام زہدست وآن
ترک چیزے کہ مشغول کند سالک را ازخداوند تعالیٰ کہ ماشغلک عن اللہ تعالیٰ فہو صنمک وقال ابراہیم
بن ادہم قدس سرہ الزہد فرض وفضل وکرمۃ فالفرض فی الحرام والفضل فی الحلال
والکرمۃ فی الشبہات فرمودند حضرت ابراہیم ابن ادہم قدس سرہ زہد فرض ست وفضل ست

ومکروہ است یعنی سبب کراہت ست پس فرض در حرام ست کہ ترک آن فرض ست و فضل در حلال ست
بزرگی و نوازش
کہ حلال را ترک آرد اگر زیادہ از لابد باشد و مکرمت ترک شبہات ست کہ شبہات و محتملات را ترک آرد و
صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند کہ روایت کردہ اند از امام احمد حنبل رضی اللہ تعالی عنہ کہ زہد سہ
نوع ست زہد عوام و آن ترک حرام ست و زہد خواص و آن ترک فضول حلال ست و زہد عارفان
و آن ترک چیزی کہ از حق تعالی بندہ را مشغول کند و بعضی گویند زہد ترک حلال ست از دنیا و روی گردانیدن
از دنیا و از شہوتہای دنیا و روی گردانیدن از دنیا نہ آن باشد کہ از دنیا بیرون رود ولیکن آن باشد کہ یاد دنیا
بنیارد و مراد از دنیا بجوید و بعضی گویند زہد دو نوع ست زہدی کہ مقدور بندہ است و زہدیست کہ مقدور
بندہ نیست اما زہدی کہ مقدور بندہ است سہ چیز ست ترک طلب چیزے کہ ندارد از دنیا و دور کردن
چیزے کہ دارد از دنیا و ترک خواست دنیا در باطن اما زہدی کہ مقدور بندہ نیست اینست کہ دنیا بر دل
زاہد یکلی سرد گردد ولیکن بندہ چون زہد مقدور بجا آرد زہد غیر مقدور نیز حاصل گردد صعب ترین کارہا
درین باب بیرون کردن خواست دنیاست از دل بسا تارک بینی در ظاہر و محب باشد دنیا را در
باطن پس مہم آنست کہ خواست دنیا از دل بیرون رود و گفتہ اند چون بندہ بدو چیز مواظبت کند یعنی
انچہ ندارد نطلبد و انچہ دارد دور کند خداوند تعالے او را توفیق دہد کہ خواست دنیا نیز از دل دور کند و کسی کہ
دست خویش از املاک ہمہ کون خالے کند او را مقام زہد درست نیست تا دل از طلب دنیا خالی نکند
از بہر آنکہ طالب راغب ست و زہد ضد رغبت ست و الضدان لایجتمعان ملک دنیا حضرت سلیمان
علیہ السلام را بود و زاہد بود پس درست شد کہ خالی کردن دل از طلب با وجود ملک بہتر از خالی کردن
با وجود طلب در دل و حضرت ذوالنون مصری قدس سرہ فرمودند علامت زاہد سہ چیز ست تفریق المجموع
و ترک طلب المفقود و الایثار عند الفوت بزرگی از شیخ بایزید بسطامی پرسید کہ حد زہد نزد شما چیست فرمودند
چون بیابم بخورم و چون نیابم صبر کنم آن بزرگ فرمودند زہد ما آنست کہ چون نیابم صبر کنم و چون بیابم ایثار کنم

جوہر در آنکہ انچہ زاہد را بآن قناعت باید کرد و در دنیا نگاہ داشتن مستقبل را بزرگترین درجہ آنست
کہ بیش از آنکہ گرسنگی دفع کند ہیچ چیز نگاہ ندارد کہ اصل زہد کوتاہے امل ست و اصل حرص درازے
امل و میانہ آن بود کہ قوت ماہے یا چہل روز نگاہدارد و کمترین درجہ آن بود کہ یک سالہ نگاہ دارد
و اگر زیادت از یکسالہ نگاہ دارد از زہد محروم ماند و رسول صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم برائے
عیال یکسالہ نہادے کہ ایشان طاقت صبر نداشتندی واما برائے خود شبانگاہ را ہیچ نگذاشتی و کمترین
نان خورش سرکہ و ترہ است و میانہ روغن و انچہ از آن کنند و مہین گوشت اگر بر دوام خورد از زہد رفت

واگر در ہفتہ یکدو بار بیش نخور دبکلی از درجۂ زہد بیرون نیفتد اما وقت خوردن باید کہ در روزی یکبار بیش نخورد واگر در دو روز یکبار خورد تمام تر بود واما چون در روز دو بار خورد آن زہد نبود۔ کیمیاے سعادت

جوہر مہم دنیا شش چیز ست خوردنی وپوشیدنی ومسکن وخلوت خانہ وزن ومال وجاہ مہم اول طعام ست حضرت ذوالنون مصری قدس سرہ فرمودند کہ علامت زاہدی کہ سینہ او کشادہ باشد سہ چیز ست تفریق المجموع وترک طلب المقصود والایثار عند القوت وبعضی فرمایند کہ حد زہد آنست کہ چون بیابیم بخوریم وچون نیابیم صبر کنیم وبعضے فرمایند کہ چون نیابیم صبر کنیم وچون بیابیم ایثار کنیم

جوہر ہر کہ خواہد کہ زہد بداند باید کہ از احوال سید عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بداند آنحضرت صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم را وقت بودی کہ چہل شب درخانہ چراغ نبودی وغیر از خرما وآب ہیچ طعامے نبودی مہم دوم جامہ است زاہد را باید کہ یک جامہ بیش نبود تا چون بشوید برہنہ ماند بود واگر دو باشد زاہد نبود وکمترین آن پیراہنے وکلاہے وکفشے بود وبیشترین آن بود کہ با این دستارے وازارے بود اما جنس کمترین پلاس بود ومیانہ پشم درشت واعلی پنبہ درشت وچون نرم وباریک شد زاہد نبود۔ کیمیاے سعادت۔

جوہر در ترک دنیا دوستی دنیا از جملہ مہلکات ست ودشمنی آن از منجیات۔ ہر کہ چہل روز در دنیا زاہد شود چشمہاے حکمت بر دل او کشادہ شود وفرمود سید عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم اگر خواہی کہ خدایتعالی ترا دوست دارد در دنیا زاہد باش وفرمودند حضرت سید عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ہر کہ در دنیا زاہد شود حق تعالی در حکمت بر دل او بکشاید وزبان او را بآن گویا گرداند واز دنیا او را بسلامت بدار السلام برد۔ کیمیاے سعادت۔

جوہر صاحب کیمیاے سعادت گوید ہر کہ بہ ترک دنیا گوید براے اظہار سخاوت یا بسببی دیگر جز طلب آخرت او زاہد نبود وفروختن دنیا بآخرت ہم زہدی ضعیف باشد نزد اہل معرفت بلکہ عارف آن بود کہ آخرت را نیز از پیش بردارد ہمچنانکہ دنیا برداشت بلکہ از دنیا وآخرت جز حق تعالے نخواہد وہر چہ جز دوست ہمہ در چشم وے حقیر گردد واین زہد عارفان ست وروا باشد کہ این عارف چنان بود کہ از مال نگریزد بلکہ مے ستاند وبموضع خود مے نہد وبمستحقان مے دہد چنانکہ عمر رضی اللہ تعالے عنہ کہ مالہای روے زمین ہمہ در دست او بود واو از آن فارغ بلکہ چنانکہ عائشہ رضی اللہ عنہا کہ صد ہزار درم بیک روز خرچ کرد وخود را بیک درم گوشت نخرید پس عارف باشد کہ با صد ہزار درم کہ در دست داشتہ باشد زاہد بود ودیگرے یک درم ندارد وزاہد نبود بلکہ کمال در آنست کہ دل از دنیا گسستہ بود

تا نہ بطلب آن مشغول باشد و نہ بگریختن ازان نہ آنرا دوست دارد و نہ دشمن چہ ہر کہ چیزے را دشمن دارد
ہم بآن مشغول بود چنانکہ آن کس کہ دوست دارد و کمال درانست کہ از ہر چہ جز حق تعالی ست فارغ بود
یکی عبد اللہ مبارک را گفت رحمۃ اللہ علیہ یا زاہد گفت زاہد عمر عبد العزیز ست کہ مال دنیا در دست اوست
و با آن کہ بران قادرست وران زاہدست اما من کہ چیزے ندارم از من زاہدے چون درست آید۔

جوہر درجات زہد زاہد راسہ درجہ است یکی آنکہ از دنیا دست بدارد و دل او بآن مے نگرد
لیکن مجاہدہ و صبر میکند و این را متزہد گویند نہ زاہد اما راہ زاہد این بود و دوم آن بود کہ دل بآن ننگرد
اما بزہدے نگرد و زہد خود را کارے میداند و این زاہدست اما از نقصانے خالی نبود سوم آن بود کہ در
زہد نیز زاہد بود یعنی کہ زہد خود را نہ بیند و آن را کارے نداند۔ درجات زہد در حق انچہ کہ زہد برای آنست
سہ چیزست یکی آنکہ زاہد شود تا از عذاب آخرت برہد و این زہد خائفان ست و دیگر آنکہ برائے ثواب
آخرت باشد و این تمام تر بود کہ این زہد برجا و محبت بود و این زہد راجیان ست سوم کہ در دل او نہ بیم دوزخ
بود و نہ امید بہشت بلکہ دوستے حق تعالے دنیا و آخرت ہر دو از دل برداشتہ باشد کیمیائے سعادت۔

جوہر دنیا بالضم این جہان و معنے اصلی زن بسیار نزدیک شوندہ است مشتق از دنو کہ بمعنے نزدیک
شدن باشد چرا کہ دنیا اقرب ست بسوئے آدمے بہ نسبت عقبی یا بمعنے زن سخت و خسیس و ناکس و غیر منصرف
مونث ادنی ست مشتق از دنائت کہ بمعنے ناکسے و زبونی والف لفظ دنیا را بخلاف الف لفظ عقبی و ضربی
و نصرے وغیرہ برسم الخط عربے و فارسی بشکل الف نویسند چرا کہ اینچنین الف کہ بعد یای تحتانی واقع
شود بشکل الف نویسند چنانکہ در علیا وغیرہ مگر در لفظ یحیی علما بیا نگارند۔

جوہر ترک دنیا عبارتست از ازالہ محبت غیر جناب حق سبحانہ و تعالے پس کسی کہ در دل او محبت
جناب خداوند تعالی جا گیرد ہیچ چیز او را مانع یاد حضرت حق تعالی نیاید و غافل از جناب او سبحانہ نکند
اگر اینچنین کس مال برای امور دینی جمع کند چنانکہ برائے حج یا برای ایفائے حق واجب چون نفقہ
عیال و امثال آن این دنیا نیست بشرطیکہ محبت بآن ندارد و کسی کہ ہنوز بمقام محبت نرسیدہ و غافل
ست از حضرت حق تعالے اگرچہ مال ندارد طالب دنیاست۔

جوہر در فوائد الفواد مذکورست کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالے بسرہ العزیز فرمودند
ترک دنیا آن نیست کہ خود را برہنہ کند مثلاً لنگوٹہ بندد و بنشینند ترک دنیا آنست کہ لباس بپوشد و
طعام بخورد و اما انچہ میرسد بروان میدارد و جمع نکند و باو میل نکند و خاطر را متعلق چیزے ندارد و فرمودند
کہ اصل دانائی آنست کہ از دنیا پرہیز کند و فرمودند اگر مردے وصیت کند کہ ثلث مال من بعد از من

بمروے بدہند کہ او اعقل الناس باشد و حکم آن انیست کہ آن مال بکسی دہند کہ او تارک دنیا باشد یکی از حاضران التماس نمود کہ چون آن تارک دنیا باشد چگونہ قبول کند فرمودند کہ سخن در مصرف میرود حکم موضع مصرف آنست و مناسب اینمعنی فرمودند کہ دنیا نہ ہمین زر و سیم ست و اسباب و غیر آن واز بزرگی روایت فرمودند کہ او گفتہ است لبطناک و بناک شکم تو دنیای تست ہر چہ کمتر خوری از تارکان دنیا باشی و ہر چہ سیر خوری بناشی جواب سائل نیز باین وجہ میشود و ہیچ مانع ترک دنیا نمی شود کہ قبول بکند و بنفس و بدست و بجوارح خود صرف نکند و بفقراو محتاجان بدہد و اگر بنفس خود ہم آنقدر صرف کند کہ سد جوع مفرط باشد ہیچ مانع نیست و فرمودند کہ وقتے جناب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم با یاران میفرمودند کہ درویشی را مخیر کردند کہ تو دنیا و انچہ در دنیاست اختیار میکنی یا انچہ در عقبیٰ برای تو مہیا کردہ آن درویش گفت انچہ در عقبیٰ براے من مہیا کردہ اند ہمان اختیار کردم چون حکایت تمام شد حضرت افضل الشاہدین رضی اللہ تعالیٰ عنہ گریستن گرفت صحابہ پرسیدند کہ حال چیست فرمودند انچہ جناب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم فرمودند کہ درویش را در میان دنیا و عقبیٰ مخیر کردند ہم جناب سرور عالم اند صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم و فرمودند بزرگی بود وقتی مصلے بر روی آب انداختہ بود و نماز میکرد و میگفت خداوندا استغفر از ارتکاب کبیرہ میکند او را از آن توبہ دہ ہمدرین حال خضر حاضر شد و گفت ای بزرگ من کدام کبیرہ ارتکاب میکنم گفت تو درختی در بیابان نہال کردہ و در سایۂ آن می نشینی و آسایش میگیرے و میگوئی کہ براے خدا تعالےٰ کردہ ام خضر در حال مستغفر شد بعد از آن آن بزرگ در معنے ترک دنیا خضر را گفت کہ ہمچنین باش کہ من میباشم خضر گفت کہ تو چگونہ می باشی آن بزرگ گفت ہمچنین مے باشم کہ اگر جملہ دنیا مرا دہند و بگویند کہ این را قبول کن و گویند کہ حساب این بر تو نخواہد بود و این ہم گویند کہ اگر تو قبول نکنے ترا در دوزخ خواہند برد من دوزخ را قبول کنم و دنیا را قبول نکنم خضر گفت چرا گفت زیرا کہ دنیا مبغوض جناب خداوند تعالےٰ است و چیزے کہ جناب خداوند تعالےٰ او را دشمن دارد من بجاے او دوزخ قبول کنم و آنرا قبول نکنم۔

جوہر حضرت مولوی معنوی شیخ جلال الدین محمد رومے قدسنا اللہ تعالےٰ بسرہ العزیز در مثنوے شریف مے فرمایند ؎

چیست دنیا از خدا غافل شدن	نے قماش و نے زر و فرزند و زن
چونکہ مال و ملک را از دل براند	زان سلیمان خویش را مسکین نخواند
ہر کہ از دیدار برخوردار شد	این جہان در پیش او مردار شد

انجہان واہل او بے حاصل اند
ہر دو اندر بیوفائی یک دل اند

ے نماید نور نار و نار نور
ورنہ دنیا کی بُدی دار الغرور

بند بگسل باش آزاد اے پسر
چند باشے بند سیم و بند زر

یک دو روزی چہ کہ دنیا ساعت ست
ہر کہ ترکش کرد اندر راحت ست

معنے الترک راحت گوش کن
بعد ازان جام بقا را نوش کن

وصاحب گلشن راز قدس سرہ میفرمایند ؎

اگر خواہے کہ گردے مرغ پرواز
جہان جیفہ پیش کرگس انداز

بدونان دہ مر این دنیاے غدار
کہ جز سگ را نشاید داد مردار

جوہر در حدیث شریف وارد ست کہ حب دنیا سر ہمہ خطاست و ترک دنیا سر ہمہ عبادت است و دنیا جیفہ است و طالب آن سگانند و دنیا سجن مومنین ست و جنت کافرین و حضرت شیخ شبلے قدس سرہ مے فرمایند کہ اگر مارا گویند کہ دنیا قبول کن والا ترا در دوزخ بسوزم من دوزخ را قبول کنم نہ دنیا را وحضرت شیخ سہل بن عبد اللہ تستری قدس سرہ میفرمایند کہ عقل را ہزار نام ست و ہر نامے را از ان ہزار نام ست و اول ہر نامے ترک دنیاست ؎

ترک دنیا گیر تا سلطان شوے
ورنہ ہمچون چرخ سرگردان شوے

جملہ در بازو فروکن پاے راست
گر کفن را ہیچ نگذاری رواست

ہر کرا مشغول دنیا کردہ اند
جان او محجوب مولا کردہ اند

ترک دنیا در طریقت اصل دان
طاعت و سیر سلوکش فرع آن

و در ثمرات الحیات مذکور ست کہ حضرت شیخ برہان الدین قدس سرہ میفرمودند کہ در بنولا طالبان ریاضت مے کنند و نتیجہ آن مترتب نمی شود بنابر انیست کہ دل کماینبغے از دنیا منقطع نمی گردد و این بدان ماند کہ موشے در چاہے افتادہ باشد و جیفہ آنرا نا کشیدہ آب از چاہ مے کشیدہ باشند درین صورت ہر چند آب بر آید پاکے از چاہ روے نماید اگر اول این جیفہ را کہ مصدر ناپاکے ست از چاہ بر آرند بہ کشیدن چند دلو معدود دہ آب پاک ظاہر شود ؎ خاطرت کے رقم فیض پذیرد ہیہات ؛ مگر از نقش پراگندہ ورق سادہ کنے ؛ و میفرمودند کہ چون بر حضرت شیخ محمد غوث قدس سرہ بعد از ارتکاب ریاضات شاقہ و تجرید و تفرید دنیا عرض کردند حضرت ایشان اقبال نمودند دران اثنا ارواح بزرگان حاضر شدند و فرمودند اے فرزند آنچہ بر تو عرض میکنند قبول کن کہ قبول دنیا مکمل را بعد از وصول مرتبہ کمال

نقصان ندارد حسب الارشاد ارواح مطہرہ اعزہ اختیار فرمودند بعد ازان اظہار نمودند کہ قبل ازین تسبیحات جمادات ونباتات وحیوانات شنودمی ازانگاہ کہ مرتکب امتعہ فانیہ دنیویہ شدم از استماع تسبیح جمادات باز ماندم مقصود ازین بیان این بود کہ ہرگاہ در شخصے کہ تکلیف ربانی وترغیب روحانی التفات بدنیا نمودہ باشد اینقدر اثر کند آنان را کہ بطلب نفسانی وتکلیف جسمانی اشتغال بحطام فانیے نمایند ثمر چہ بخشد ع

آشنا را حال اینست واے بر بیگانہ

جوہر طلب دنیا وطلب حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ ہر دو ضدان لایجتمعان اند چنانچہ از حضرت امیر المومنین عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ منقول ست کہ فرمودے اگر دین ودنیا یکجا فراہم آمدی مرا رسیدی

	این خیال ست ومحال ست وجنون		ہم خدا خواہی وہم دنیای دون	

جوہر می آرند کہ چون جناب خداوند تعالیٰ دنیا را آفرید خطاب فرمود کہ اے دنیا خدمت کن ہر کسے را کہ خدمت کرد مرا وطلب کن خدمت از کسے کہ خدمت کرد ترا وگفتہ اند کہ جملہ بدیہا را در خانہ جمع کردند وکلید آن دوستے دنیا کردند وجملہ نیکیہا در خانہ جمع کردند وکلید آن دشمنے دنیا کردند

جوہر اہل دنیا را بجز پریشانے وپشیمانے وحسرت وندامت حاصل نیست زندگانے را برائے مال از دست میدہند ونمیدانند کہ مال بے عمر بکار نمے آید وعمر از مال نمے افزاید تمام عمر در جمع ومحبت وطلب آن صرف میکنند وآخر می گذارند وبجاے آن حسرت وندامت مے برند عاقل رنج از برائے چیزی برد کہ چون بدست آید باو بماند وازان تمتع بر دارد نہ آنکہ محنت بسیار کند تا بدست آرد وچون وقت تمتع شود بدیگرے سپارد وحسرت آن بدل بردارد۔

جوہر دنیا پایخانہ آدم ست چون آدم گندم خوردند حاجت انسانیے پیش آمد فرمان رسید کہ بہشت جاے آن نیست در دنیا باید رفت۔

جوہر حضرت رابعہ مناجات کردے وگفتی الٰہی مرا از دنیا ہر چہ قسمت کردہٗ بدشمنان خود دہ وہر چہ در آخرت نصیب رابعہ کردہٗ بدوستان خود دہ رابعہ را در دنیا اندوہ تو غمگسار بس واندر آخرت نام تو یادگار بس۔

جوہر شیخ سعد الدین قدس سرہ در مجمع السلوک میفرمایند کہ در خبر ست کہ علما امینان رسول اند بادام کہ در دنیا در نیایند وخود را بمحبت وجمع آن نیالایند وچون در دنیا در آیند ودر محبت وجمع آن بیالایند حذر کنید از ایشان در دین خود یعنے دین از ایشان نگیرید ودر صحبت شان منشینید وحضرت سفیان الثورے رضے اللہ تعالے عنہ کہ در عصر خویش قدوۂ اہل شریعت بودند مے فرمایند

کہ اگر کسی طاعت اہل آسمان و زمین بجا آرد و دنیا را دوست دارد در روز قیامت آواز ہا زنند کہ یا اہل قیامت این آن مرد ست چیزی کہ خداوند تعالیٰ آن را رانده بود این مرد او را بدوستی گرفته بود۔

جوہر ارباب کمال کہ اشارت بہ ترک ناموس کرده اند برائے آنست کہ اصل مذاہب فاسده و عقائد باطله ہمہ از ناموس ناشی شده است و ظاہر گشته و حجابے ازین اقوی ارباب مناصب و اصحاب جاه را واقع نیست و ترک دنیا نزد ایشان آسان تر از ترک ناموس و ترک حب جاه ست

جوہر در مقام فقر صاحب مصباح الہدایہ قدس سره میفرمایند کہ سالک طریق حقیقت بمقام فقر کہ عبارت ست از عدم تملک اسباب نرسد الا بعد از عبور بمقام زہد چہ اول تا رغبت او از دنیا منصرف نگردد عدم تملک او درست نیاید و اسم فقر بر کسے کہ رغبت دارد بدنیا اگر چہ ہیچ ملک ندارد عاریت و مجاز بود چہ فقر را اسمی و رسمی و حقیقتی ست اسمش عدم تملک با وجود رغبت و رسمش عدم تملک با وجود زہد و حقیقتش عدم امکان تملک چہ اہل حقیقت بواسطہ آن کہ جملہ اشیا را در تصرف و ملکیت مالک الملک بینند امکان حوالہ مالکیت با غیر روا ندارند فقر ایشان صفت ذاتے بود کہ بوجود اسباب و عدم آن متغیر نشوند اگر تقدیرا مملکت عالم جملہ در حوزه تصرف ایشان آید ہمچنان خود را از تملک آن برے دانند و مترسمان بحدوث اسباب متغیر شوند و اہل تصوف در فضیلت فقر و غنا سخن رانده اند ناحیه درمیان مملکت ۱۲
و مذہب صحیح آنست کہ نسبت بمبتدیان و متوسطان فقر از غنا فاضلتر و نسبت بامنتہیان ہر دو متساوے چہ صورت غنا معنے فقر و حقیقت آن از ایشان سلب نتواند کرد و فقرا محقق چند طائفہ اند طائفہ دنیا و اسباب آن را ہیچ ملک نہ بینند اگر چہ در تصرف ایشان بود و ہر چہ بدست ایشان آید ایثار کنند و بران توقع عوضی در دنیا و آخرت ندارند و طائفہ با این وصف اعمال و طاعات را اگر چہ از ایشان صادر شود از خود نہ بینند و چشم عوض بران نگذارند و طائفہ با این دو وصف ہیچ حال و مقام از آن خود نہ بینند و جملہ را لطف و فضل او سبحانہ شمارند و طائفہ با این اوصاف ذات و ہستی خود را از آن خود نہ بینند ایشان را نہ ذات بود و نہ صفت نہ فعل نہ اثر در ہر دو عالم ہیچ ندارند و این وصف کہ ہیچ ندارند ہم ندارند و درین مقام ست آنچہ گفتہ اند الفقیر لا یحتاج الی اللہ چہ احتیاج صفت محتاج بود و قائم بذات او و اینجا نہ ذات ست و نہ صفت ہمانا الفقر فخری اشارت بدین معنے ست و این فقریست کہ بعض صوفیہ ورا ازین ہیچ مقام اثبات نکرده اند و صاحب این فقر را در دو کون ہیچ کس نشناسد مگر جناب حق سبحانہ و تعالے حضرت خداوند تعالیٰ غیور است خواص اولیاء خود را از نظر اغیار مستور دارد تا غایتے کہ از نظر خود نیز مستور باشند و شیخ قطب الدین دمشقی

قدس سرہ در رسالہ مکیہ میفرمایند ثم الفقر وہو عدم الاملاک وتخلیۃ القلب عما خلت عنہ الید
پس از ارادت مقام فقر ست وآن نابودن املاک ست کہ الفقیر من لاشئ لہ وخالی شدن دل
ازانکہ خالی شدہ است از وی دست وصاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند اگر دست از املاک
خالی شدہ است لیکن دل از طلب وے خالی نشدہ او را مقام فقر نبود زیراکہ طالب ہر چیزی مطالب
خود ست بحکم طلب اگرچہ آنرا نیابد حضرت شبلی قدس سرہ فرمودند فقر آنست کہ او را اغنا نبود مگر بحق تعالی
وحضرت نورے قدس سرہ فرمودند فقر آنست کہ نزدیک عدم سکوت باید ونزدیک وجود بذل شاید
وحضرت عبد اللہ انصاری قدس سرہ میفرمایند کہ فقر سہ وجہ است اضطراری واختیاری وحقیقی
اضطراری نیز بر سہ وجہ است کفارتے وعقوبتی وقطیعتی نشان کفارتی صبر ست ونشان عقوبتی اضطرار
ونشان قطیعتے شکایت وفقر اختیارے نیز بر سہ وجہ است درجتے وقربتے وکرامتے نشان درجتے
قناعت ست ونشان قربتے رضاست ونشان کرامتے ایثار ست وفقر حقیقی نیز بر سہ وجہ است
روے حاجت از خلق گردانیدن ودست حاجت بحق تعالی برداشتن وہرچہ دون حق تعالی است
آنرا پشت دادن وحضرت ابن جلا قدس سرہ فرمودند فقر آنست کہ ترا نباشد وچون باشد ہم ترا
نباشد یعنی تا نباشد ترا میل وطلب نباشد وچون یافتی بر موجود اعتماد نباشد تا حال وجود وحال
عدم یکسان باشد پس فقر عبارت از نیستے ست کہ گفتہ اند اگر چند سر موی از دنیا در ملک فقیر باشد
فقر وے تمام نبود وانچہ گفتہ اند اذا تم الفقر یعنے لاحول ولاقوۃ وانچہ گفتہ اند فہو اللہ یعنی الا اللہ
ومقام نبوت جامع است مرجملہ مقامات را باانیمہ حضرت سید عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ
واصحابہ وسلم افتخار بفقر کردند وفرمودند الفقر فخری معلوم شد کہ فقر برتر ست از زہد بخلاف
زہد کہ مجرد ترک حظوظ فانے ست برامید یافت نعمت وحظوظ باقے واین را اہل معرفت بیع و
شرا وسلم گویند۔

جوہر در فقر روزے رؤسای قریش در مجلس شریف معلی بحضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی
علیہ وآلہ واصحابہ وسلم حاضر بودند ونزد ایشان فقرا نشستہ صورت مصاحبت داخلاص می نمودند
رؤسای قریش ناخوش شدہ عرض کردند کہ ما را از ایشان ننگ می آید ومخالطت با ایشان خوارے
می نماید اگر ایشان از صحبت دور شوند ما وامثال ما بیائید وایمان آرند فرمان رسید ودور مکن کسانے را
کہ پروردگار خود را در بامداد وشبانگاہ میخوانند بازپیغام کردند کہ اگر ایشان دور نشوند باما در مجلس ننشنند
فرمان رسید کہ مجلس کن خود را با کسانیکہ پروردگار خود را در بامداد وشبانگاہ میخوانند باز پیغام کردند

که در حضور ما بر ایشان توجه نشود بلکه توجه بسوی ما رود فرمان رسید که تجاوز نکنند و چشم تو از دیدن روی درویشان اگرچه نزدیک خلق درویشانند لیکن نزد من توانگر ایشانند خود حضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم عظمت فقرا ملاحظه نمودند فرمودند خداوندا در حیات و ممات مسکین باشم و حشر من نیز در زمرهٔ مساکین بود و دولت فقر خدا یا بمن ارزانی دار و کراین کرامت سبب حشمت درویشانست

جوہر حضرت امیر المومنین ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه فرمودند الامن عرف الله تعالی لم یکن له فاقة ولا وحشة بعضی میفرمایند که لم یکن له فاقة اشاره است بر آنکه اذا تم الفقر فهو الله ولم یکن له وحشة اشاره است بر کمال انس وانبساط۔

جوہر فقر عبارت از فنا فی الله است واتحاد قطره با دریا و این نهایت سیر و مرتبه کاملان است و آنچه فرموده اند الفقر سواد الوجه فی الدارین عبارت از آنست که سالک بالکلیه فانی فی الله شود بحیثیتے که او را در ظاهر و باطن و دنیا و آخرت وجود نماند و بعدم اصلی ذاتی راجع گردد و انیست فقر حقیقی واز نیجهت فرموده اند که اذا تم الفقر فهو الله زیراکه این مقام اطلاق ذات حق ست و انجا غیر اعتباری گنجایش ندارد و مجمع اضداد و تعانق اطراف عبارت ازین مرتبه است و این سواد اعظم ست زیراکه سواد اعظم آنست که هرچه خواهند دروباشد و هرچه در تمامت موجودات مفصل ست درین مرتبه بطریق اجمال است کالشجر فی النواة و مجموع عالم تفصیل این مرتبه اند و هیچ شے بیرون ازین مرتبه نیست و این مرتبه غیر از انسان کامل هیچ موجود دیگر را میسر نیست و ازین جهت ست که انسان کامل اکمل همه موجودات است و سبب ایجاد عالم۔

جوہر حدیثی که روایت کرده اند بعض اہل تصوف از رسول مقبول صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم الفقر فخری و معنی آن ثابت ست چنانکه در خبر صحیح ثابت ست که مختار گردانید مرا میان آنکه باشم من نبی ملک یا نبی فقیر پس اختیار کردم که نبی فقیر باشم واکثران بودن فقر فخر موجه باین وجه نمودند که فقر با قناعت و رضا لازم ست و آن موجب وصول بمراتب رفیعه است و مانع است در اکثر از حظوظ نفسانیه بخلاف غنی در اکثر مانع رفعت مرتبه و موقع است در حظوظ نفسانیه و ثواب فقرا بیشتر ست از ثواب اغنیا که فقرا داخل شوند جنت را قبل اغنیا اگرچه در اعمال مساوی باشند اینکه گفته اکثرے ست نه کلی زیراکه اگر شخصے را بخواهش حق تعالے جهت طلب از وی دنیا با طلب با ورود امر الٰهی بطلب ملک و غنا رسید او را بوجهی مانع نیست از رسیدن بمقامات علیه و این فضل که به این غنی حاصل ست نیست مر آن فقرا را که باین مرتبه رسیده اند چنانکه حضرت سلیمان علیه السلام

ملک و غنی بودند و بمقام اعلیٰ رسیدند و غنا ہیچ ضرر بمقام الیشان نکرد و از حضرت سلیمان کہ دعا کردہ بود
برائے یافت ملک چنین کہ غیر را سزاوار نباشد بامر الٰہی بود چنانکہ شیخ اکبر نص فرمودند بران در فصوص الحکم
پس درین طالب عبد ممتثل امر الٰہی بودند و ماجور خواہند شد بدین طلب و ہمچنین بعض عارفان کہ اغنیا بودند
و غنا بایشان ضرر نرسانید در مقامات الیشان۔ مقام عبدیت فوق ہمہ مقامات ولایت است و آن
استیفار حقوق عبدیت ست و صاحب این مقام نمی بیند چیزے را در ملک خود زیراکہ عبد مالک
نمی تواند شد و ہمہ اشیا را ملک جناب حق سبحانہ و تعالےٰ می بیند و خود تصرف نمیکند مگر بامر سید خود و بوجہے
ترک نمیکند حقی از حقوق عبدیت و این مقام محمدیست صلی اللہ تعالےٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم آنسرور عالم
علیہ السلام عبد محض بودند و جناب خداوند تعالیٰ تعبیر فرمودہ است ازانجناب سرور عالم علیہ السلام بعبد اللہ
و عبدیت را فقر و ذلت لازم ست پس صاحب این مقام خود را فقیر می بیند در کل حال و ذلیل می بیند
خود را بین یدی اللہ و این فقر و ذلت عین عزت ولیست و موجب رفعت عظیمہ ست لہٰذا فرمود کہ فقر فخر من ست
و این فخر او علیہ السلام ظاہر شود بروز قیامت بر ہمہ کسان و ازین فقر سید الاولین والآخرین است
صلے اللہ تعالےٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم و ہمہ مامور باتباع او شدند۔ ملک العلما در مثنوی معنوی۔

جوہر صاحب فوائد الفواد قدس سرہ میفرمایند کہ سخن در معاملہ فقرا افتاد و بیع و شرائے الیشان حضرت
سلطان المشائخ قدس اللہ تعالیٰ بسرہ العزیز فرمودند کہ شیخ بدر الدین اسحاق یکی را شطرنجے داد ندو
فرمودند کہ این را ببازار ببر و بفروش بعد ازان فرمودند کہ درویشانہ فروشے التماس کردند کہ درویشانہ
فروختن چگونہ باشد فرمودند کہ بخانہ باز نیارے بہر بہائی کہ بدہند بفروشی۔

جوہر در رشحات مذکورست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ در معنے آیۃ **یا ایہا الناس
انتم الفقراء الی اللہ** میفرمودند کہ آدمیان محتاج حق سبحانہ اند و چون حق تعالےٰ بعلم قدیم خود میدانست
کہ آدمے بحسب مقتضائے بشریت بنان و آب و اسباب دنیوی محتاج خواہد بود لاجرم جمال قیومیت خود را
از مظاہر اشیا ظاہر گردانید تا آدمے بہرچہ محتاج شود فی الحقیقت محتاج بحق سبحانہ باشد از وجہ قیومیت
وے تعالےٰ شانہ۔

جوہر فقرا چنانکہ شیخ اکبر قدس سرہ فرمودہ اند آن کسانند کہ مفتقر و محتاج شوند باعتبار آنکہ ہرچیز
اسمے است پس عامہ انسان محجوب اند باشیا از حق و این فقرا سادات مے بینند اشیا را مظاہر حق کہ
تجلی کردہ است درین اشیا برائے عناد خود پس این فقیر در احتیاج خود بسوئے سمع و بصر ہم محتاج نیست
مگر بحق چہ سمع و بصر مظہر حق اند و ہمچنین جمیع اشیا باین مرتبہ است کہ مظہر حق ست و این حال فقرا ست

فقیر آنست کہ محتاج بہر شی باشد و بسوی خود کسی را محتاج نہ بیند کہ خود را عبد می بیند د کامل ست در عبودیت پس این فقر اشرف و اعظم حال ست از حالات بایزید سوال کرد ند از حق بما ذا اتقرب الیک بچہ چیز قرب حاصل کنم بتو اے اللہ تعالے در جواب فرمود بالذلۃ والافتقار تقرب حاصل کن بذلت وافتقار یعنے خود پیش ہر خلقے ذلیل و خوار باش و خود را در ہمہ حال مفتقر بسوے حق دان بہر مظہر کہ حق ظاہر مے شود۔ شرح مثنوی۔

جوہر ے جملہ ماو من بہ پیش او نہید، مالک ملک اوست ملک او را دہید، یعنے جملہ اشیا تسلیم او بسجا نہ بکنید کہ او مالک ہمہ کائنات ست و شما فقیر ہستید اصلاً شما را ملک نیست چنانکہ اللہ تعالے میفرماید وانتم الفقراء الی اللہ تعالی شیخ ابویزید را قدس سرہ فرمود متقرب شو بسوے من باآن چیز کہ نزد من نیست ابویزید قدس سرہ عرض کرد کہ چہ چیز ست کہ نزد تو نیست ای اللہ فرمود کہ ذلت وافتقار ست کہ نزد من نیست متقرب شو بذلت وافتقار پس کمال وے آنست کہ خود را فقیر اے اللہ داند در ہمہ اوقات و این فقر را نصب العین دارد بحسب ظاہر او مفتقر است باشیا رخارجہ از ذات چنانکہ محتاج ست بسلطان واموال ولباس وغیر آن ویا داخلہ در ذات چنانکہ مفتقر است بسوے قوے خود پس آن ولی این فقر را فقر بسوے حق داند ومشہود وی باشد کہ انہمہ محتاج الیہ مے نماید ہمہ مظاہر حق اند و این حاجت کہ ہست بسوی ظاہر ست نہ بسوے مظاہر و شیخ اکبر فرمودہ کہ از اولیا فقرا اند و آنہا کسانند کہ محتاج میشوند بسوے ہر شے من حیث آنکہ آن شے عین مسمی اللہ است چہ حقیقت آیے است از انکہ مفتقر شو واحدی بسوے غیر اللہ واللہ تعالے خبر دادہ است کہ ہمہ افراد انسان فقیر و محتاج اند بسوے اللہ علی الاطلاق بلا تخصیص پس دانستم کہ حق ظاہر است در صورت ہر شے مفتقر الیہ ست واکثر ناس محجوب اند باشیا مفتقر الیہا از اللہ تعالے و گمان مے برند کہ ما محتاجیم بغیر اللہ تعالے و این سیدان کہ اولیا اللہ اند مے بینند اشیا را مظاہر حق و حق متجلی شدہ است دران مظاہر براے عباد خود پس نیست محتاج این فقیر مگر بسوے اللہ در احتیاج بسوے اشیا پس چہ لطیف ست سریان حق در موجودات و سریان بعض در بعض اللہ تعالے میفرماید و ما خلقت الجن والانس الا لیعبدون نہ پیدا کردم جن وانسان را مگر براے آنکہ عبادت کنند مرا یعنے ذلیل باشند پیش من و تذلل حاصل نمی شود مگر آنکہ وانند بمعرفت شہود مرا در ہمہ اشیا پس متذلل شوند مرا کہ ظاہرم و نہ متذلل شوند مظاہر را و فقیر آنست کہ متذلل شو بسوے ہر شے تا این مشاہدہ پیدا شود و نہ مفتقر شود بسوے وے ہیچ چیز و ہیچ احد در شہود وے پس این اسنی حالات ست و شیخ اکبر تحقیق فقر

الفتحندہ ۱۲

بوجہ اتم فرمودہ گفتہ کہ فقر و حاجت و ذلت صفت ذاتیہ است انسان را و انسان بہر وجہ فقیر ست بسوی اللہ در مظاہر کہ ظاہر شود و فرمودہ کہ غنی صفت حق ست و انسان موصوف نمی شود اصلاچہ اللہ تعالے مصالح ایشان در استعمال اعیان بعض اشیا گردانید پس ناچار ست کہ آن اشیا را استعمال نماید پس سوی این اشیا فقیر و محتاج ست و اورا غنا نیست بہمہ حال پس او فقیر ست بہمہ وجوہ بسوے اللہ۔ ہمہ کائنات ملک اللہ است و انسان بہر وجہ فقیر و ذلیل ست و این مشہود ست مر عارف را پس مے باید انسان را کہ ہر چیز مسلم دارد بوے و خود را خلیفہ داند و تصرف کند بوجہ خلافت نہ بوجہ آنکہ ملک خود داند کہ منافی معرفت شہودی ست لیکن بوجہی کہ شرع شریف بآن اذن دادہ است۔ شرح مثنوے معنوی

جوہر درویش بالفتح بمعنے خواہندہ از درہا و این در اصل درویز بود زا را بشین معجمہ بدل کردند و دریوز در اصل در آویز بود بمعنی آویزندہ از در چون گدا بوقت سوال از درہاے آویزد یعنی درہا را میگیرد لہذا گدا را درویش گفتند و بعضی محققین نوشتہ اند کہ درویش در اصل دریوز بود درمیان یا و دا و قلب مکانے کردند درویز شد بعدہ زا را بشین بدل کردند و یوز صیغہ امر ست از یوزیدن کہ بمعنے جستجو کردن است این وجہ آخرین مستفاد ست از سراج اللغات و وجہ اول کہ سابق مذکور شد از مدار و مؤید و سرورے و کرج وچون اطلاق این لفظ بر خدا رسیدگان گوشہ نشین صادق نمے آید و زیبائی نماید لہذا فقیر صاحب معرفت را بجہت تمیز درویش بضم دال باید گفت درینصورت مرکب باشد از دُر کہ بمعنی مروارید ست و ویش کہ در اصل واش بود مزید علیہ وش کہ کلمہ تشبیہ است چنانکہ سار مزید علیہ سر بعدہ وا و را کسرہ دادہ الف را بقاعدہ امالہ یاے مجہول کردند کسے از اہل لغت این وجہ ننوشتہ فقیر مؤلف بدعاے درویشان از قوانین فارسیہ استخراج نمودہ۔ چنین مذکور ست در غیاث اللغات

جوہر درویش باصطلاح این طائفہ حلیہ آنست کہ در پرتو نور تجلی نیست گشتہ و در فنا از خودے عین بقا بحق یافتہ۔

جوہر در بیان آنکہ فقیر صابر فاضل تر ست یا غنی شاکر صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند کہ فقیر صابر نزدیک شیخ جنید بغدادے و خواص و ابو النجیب سہروردی و بیشتر علما را فاضل ست از غنی شاکر و علامت آن فقیر آنست کہ از زوال فقر چنان ترسد کہ غنی از زوال غنا اما دلیل بر آنکہ فقیر را بر غنی فضل ست قولہ تعالیٰ المحمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم واصبر نفسک مع الذین یدعون ربہم بالغداۃ والعشی یریدون وجہہ این مراد جہت فقرا بود و جاے دیگر فرمود ولا تطرد الذین یدعون ربہم بالغداۃ والعشی یریدون وجہہ و این نیز از بہر ہمان فقرا بود و در خبر

مشہور ست یدخل فقراء امتی الجنۃ قبل الاغنیاء بنصف یوم و ذالک خمسمائۃ عام و در حدیثی باربعین خریفا و از اربعین خریفا چہل سال مراد ست و مراد ازین تقدم تقدم درویش حریص ست بر توانگر حریص و تقدم پانصد سال تقدم درویش زاہد ست بر توانگر حریص و نیز در خبر ست کہ جبرئیل علیہ السلام بحضور حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم عرض کردند کہ خداوند تعالےٰ سلام میرساند و میفرماید کہ این کوہہا را زر گردانم و باشما باشند فرمودند دنیا سرای کسی ست کہ او را سرا نباشد و مال کسی ست کہ او را مال نباشد آنرا کسی جمع کند کہ عقل ندارد و در خبر ست کہ آخر پیغمبران کہ در بہشت رود حضرت سلیمان بن داؤد ست برای ملک او و آخر یاران من کہ در بہشت برود عبدالرحمن بن عوف ست برای توانگری او و در خبر ست از اہل بیت کہ فرمودند حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم چون خداوند تعالیٰ بندہ را دوست دارد و مبتلا گرداند و چون بدوستی کامل او را دوست دارد او را سرمایہ گیرد یعنی او را نہ اہل گذارد و نہ مال و مردے بخدمت حضرت ابراہیم ادہم قدس سرہ دہ ہزار درم آورد قبول نکردند و فرمودند میخواہی کہ نام من از دیوان درویشان پاک کنی اہل تصوف میفرمایند معراج الفقیر فی لیلۃ الفاقۃ فقر سری ز اسرار در ملک و ملکوت ہر چہ بود در نظر حضرت سید عالم صلی اللہ تعالےٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم در شب معراج نہادند بگوشہ چشم ننگریستند و فرمودند الفقر فخری اگر امروز آنچہ نمرود و فرعون را دادند ترا دہند در زیر این سرے و دون نہ بینی کہ حضرت سید المرسلین صلی اللہ تعالےٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم از شب معراج باز آمدند در خانہ قوت یک روز نبود ابن عطا قدس سرہ گفت توانگر شاکر فاضل تر از درویش صابر حضرت جنید بغدادی قدس سرہ ابن عطا را برائے این دعاء بد کردند پس او مبتلا شد بکشتن فرزندان و تلف مال و زوال عقل چہار دہ سال و رجوع کرد بتفضیل درویش صابر بر توانگر شاکر و در خبر ست کہ درویشان پیش حضرت سید عالم صلے اللہ تعالےٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بنالیدند از سبقت توانگران بخیرات و صدقات و حج وغیرہ پس حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ایشان را کلمات آموختند در تسبیح و فرمودند کہ ایشان بدان بیش ازان یابند کہ توانگران یافتہ اند پس توانگران نیز کلمات آموختند پس درویشان بحضور حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم باز گشتند حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند ذالک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء و روایت ست از انس بن مالک کہ درویشان رسول فرستادند بخدمت حضرت سید عالم صلی اللہ تعالےٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم و آن رسول التماس کرد کہ درویشان عرض میکنند کہ توانگران در بہشت روند کہ حج میکنند و ما نمے توانیم و عمرہ میکنند و ما نمی توانیم و چون بیمار شوند مالہای خود خرج میکنند فرمودند کہ درویشان را از من برسان کہ ہر کہ از شما صبر کند

وثواب امید دارد و او را سه خصلت باشد که توانگران را نبود اما یک خصلت آنکه در بہشت غرفہاست که اہل بہشت
دران ہمچنان نگرند که اہل زمین در ستارگان آسمان و دران در نرود مگر پیغمبر درویش یا شہید درویش یا مومن
درویش دوم آنکه درویشان پیش از توانگران بہ نیم روز و آن پانصد سال باشد در بہشت روند سوم آنکہ
چون توانگران سبحان اللہ گویند و درویش ہم گوید توانگر بدرویش نرسد اگرچہ دہ ہزار درم دران نفقہ کند ہمچنین
ہمہ کارہا نیک و این دلیل ست بر آنکہ آنچہ فرمودند ذٰلک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء بدان زیادت ثواب
درویشان خواست بر ذکر کذا فی ترجمۃ الاحیاء در این جواب محل نظر ست زیرا کہ جوابی ظاہر بالکلف ست
اولی آنست کہ بگوییم ذٰلک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء عائد بسوی گفتن تسبیحات مراد باشد یعنی گفتن تسبیحات
کہ شما میگفتید ایشان ہم میگویند فضل خداوند تعالے ست و ازین فضل غنی بر فقیر نیاید زیرا کہ در گفتن تسبیحات
فریقین برابراند و آنچہ در حدیث ست الید العلیا خیر من الید السفلی یعنے دست برتر کہ دست دہندہ است
بہترست از دست فروتر کہ آن دست ستانندہ است علی ما ورد فی تتمۃ ہذا الحدیث والید العلیا
ہی المنفقۃ والید السفلی ہی السائلۃ پس محققان میفرمایند کہ بہترے دست معطی نہ بدین وجہ است
کہ وے غنی ست مال میدہد بلکہ بدین وجہ است کہ از مال بیرون می آید و بصفت فقر خود را می آراید
پس ہمین حدیث کہ در فضیلت سخا و عطاست دلیل ست بر فضل فقیر بر غنی نہ فضل غنی بر فقیر کہ غنا را شان بوجود
اسباب ست و غنا را باسباب نیست ذاتے ست بزرگی فرماید کہ اگر اغنیا صاحب صدقہ باشند فقرا صاحب
صدق باشند و صدقہ ہرگز مانند صدق نباشد پس ہر کہ فضل نہد غنا و انفاق و عطا را بر فقر بسبب سخا و عطا چنان بود کہ کسی
فضل آرد معصیت را بر طاعت باعتبار فضل توبہ و توبہ را افضل ست از ہر ترک معصیتے کہ مذمومہ است نہ باعتبار
نفس معصیت ہمچنین فضل انفاق و عطا کہ ہست از بیرون آوردن مالیست کہ شاغل ست مر بندہ را از خداوند تعالے
و در خزانہ جلالی مذکورست کہ صاحب کشف المحجوب قدس سرہ میفرمایند کہ ید علیا ید فقیرست زیرا کہ ید فقیر ید نیابت
من اللہ تعالے است و زکوۃ حق فقیرست و فقیر حق خود می ستاند و فرمودند کہ ید فقیر معطیہ است زیرا کہ معطے نوبت
ست و آن باقی ست پس علیا ید آخذست و ید معطی ید سفلی باشد زیرا کہ فانے میدہد و درویش قانع فاضلتر
توانگر حریص ممسک باشد و توانگرے کہ مال خود در خیرات نفقہ کند فاضلتر از درویش حریص بود اما
توانگرے کہ بمال تمتع گیرد اگرچہ در مباح باشد فاضلتر از درویش قانع نباشد

جوہر در صدق صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ صدق از جملہ مکارم اخلاق است
و حضرت سید عالم صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم بر آن تحریص فرمودند علیکم بالصدق فانہ یہدی
الی الجنۃ و مراد از صدق فضیلتے ست راسخ در نفس آدمی کہ اقتضاء توافق ظاہر و باطن و تطابق سر و علانیہ

اوکند اقوالش موافق نیات باشد وافعالش مطابق احوال آنچنانکه نماید باشد ولازم نبود آنچنانکه باشد نماید
چه ممکن ست حقیقت اخلاص برکتمان بعضی از احوال باعث شود ودر صدق ریا ممکن ست چه ریا اظهار
خیر ست در نظر غیر شاید که دران اظهار صادق بود لیکن مخلص نباشد وحقیقت صدق اصلی ست که فروع
جمله احوال واخلاق پسندیده ازان متفرع ومنشعب اند وصدق درجه ثانی نبوت ست جمله سعادت دینی ودنیوی
نتائج از ازدواج صدق ونبوت اند اگر صدق نبودی که حامل نقطه نبوت گشتی ونتیجه انبار غیب بحصول نه پیوستی
پس بنا ر همه خیرات بر قاعده صدق بود از حضرت سید الطائفه شیخ جنید بغدادی قدس سره پرسیدند که میان
صدق واخلاص هیچ فرق ست فرمودند بلی الصدق اصل وهو الاول والاخلاص فرع وهو تابع
وهرگاه که نفسی بکمال صدق متخلق گردد چنانکه ظاهر وباطن او بایکدیگر متساوی شوند اسم صدیقی بر دافتد
وفروع اخلاق حسنه ازوے منشعب گردد واصول صفات ذمیمه ازو منتزع شود صدق حدیث پدید آید
وکذب وافترا وبهتان برخیزد وانصاف روی نماید ودعوے متواری شود ووفا بجای اخلاف وعد بنشیند
ووفاق بجاے نفاق بنشیند وغش پنهان شونده [illegible] بصفا وخیانت باماانت مبدل گردد وحریت ثابت شود وتکلف
برخیزد وعلامت صادق آنست که اگر تقدیراسرار وعلانیه گردد وخلق عالم بیکبار بر حال او مطلع شوند متغیر وشرمسار
نگردد وعلامت صدق محبتش آنکه دعوی محبت بر وے دشوار آید وخلاف مراد آسان وعلامت کذب آنکه
برعکس این بود وصادق کسے را گویند که او راست بود در اقوال خویش وصدیق کسے را گویند که او راست بود

در جمیع اقوال وافعال واحوال

جوہر در مقام صدق شیخ قطب الدین دمشقی قدس سره در رساله مکیه میفرمایند ثم الصدق
وهو استواء السر والعلانیة وذلک بالاستقامة مع الله تعالیٰ ظاهراً وباطناً سراً وعلانیاً
پس از مقام فقر صدق ست وآن برابر کردن ست نهان وآشکارا واین برابرے کردن بسبب استقامت
یافتن با خداوند تعالیٰ ظاهر وباطن نهان وآشکارا یعنی هر کرا در ظاهر وباطن با حق تعالیٰ استقامت بود
کو جز حق تعالے در خطره نگذرد برابر کردن نهان وآشکارا وی را مسلم شود۔

جوہر در مقام صبر شیخ قطب الدین دمشقی قدس سره در رساله مکیه میفرمایند ثم الصبر وهو ترک الشکوی
الی غیر الله تعالیٰ پس از تصبر مقام صبر ست وآن ترک گله کردن ست بسوے غیر الله تعالیٰ وصاحب
مجمع السلوک قدس سره میفرمایند که درین اشارت ست که اگر این گله بنده را با خداوند تعالے افتد آنرا
شکایت نگویند بلکه اظهار عجز وبیچارگی خود ست وانیمعنے در شرع محمود ست حضرت سهل عبدالله تسترے
قدس سره میفرمایند الصبر انتظار الفرج من الله تعالے صبر منتظر بودن کشادگے از حق تعالے

بدانکہ کہ نالد و قال اللہ تعالیٰ والصابرین فی الباساء والضراء وحین الباس اولئک الذین صدقوا واولئک ہم المتقون باساء مصیبت ست و ضراء درویشی ست وحین الباس ہنگام کارزار یعنے صبر کنندگان درین حالتہا ایشان صادقانند وایشان متقیان در خبر ست کہ الایمان نصفان نصفہ شکر و نصفہ صبر یعنے موجب ایمان دو نیمہ است نیمی شکر در نعمت و نیمی صبر در بلا اگر بندہ شکر در نعمت کرد و صبر در بلا بدانکہ آنجا ایمان و توحید ست و اگر دعوی ایمان و توحید مبنی و این ہر دو نہ بینی بدانکہ آنجا دعوی مجرد ست و دعوے مجرد بی گواہ معلوم ست و از امیر المومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالی وجہہ منقول ست الصبر من الایمان بمنزلۃ الراس من الجسد صبر از ایمان بمنزلہ سر ست از تن و تن بے سر چہ بود ہمچنین ایمان بے صبر۔

صبر سہ قسم ست یکی صبر از اتیان عصیان دوم صبر بر طاعت و عبادت کہ نفس را دشوار است سوم بر مصائب و این از ان ہر دو عظیم القدر ست مرویست کہ روز رستخیز حضرت خداوند تعالی بفرماید کسانیکہ را کہ ببلا مبتلا کردہ بودم و ایشان صبر کردہ اند من شرم میدارم کہ بر ایشان دیوان عمل نشر کنم یا میزان حساب بر پا کنم۔

جوہر در بہجت الاسرار مذکور ست کہ سوال کردہ از حضرت غوث الثقلین رضی اللہ عنہ از صبر فرمودند صبر عبارت ست از استادن و ساکن شدن بہ آزمایش و بلا بحسن ادب و ثبات نمودن با خدا تعالی با چشیدن تلخی قضا ام او سبحانہ بعمل کردن بر کتاب و سنت و صبر چند قسم ست صبر للہ و آن ثبات ست بر اوامر الٰہی و باز ماندن از نواہے او تعالے و صبر مع اللہ و آن عبارت از سکون و اطمینان در مقابل جریان قضا و فعل در حق بندہ و ظاہر کردن غنا با وجود فقر بے ترشروئے و صبر علی اللہ و آن عبارت ست از میلان بندہ بسوی وعدہ حق تعالے در ہر باب و سیر از دار دنیا بسوے عقبی سہل ست بر مومن و جدائے خلق بواسطہ حق سخت ترست و سیر کردن از نفس بسوے حق سخت ترست و ہم صبر مع اللہ سخت ترست و فقیر صابر بہتر ست از غنی شاکر و فقیر شاکر بہتر ست از ہر دو و فقیر صابر و شاکر بہتر ست از ہمہ و امتحان ہمیکند و بلا نمی فرستد مگر کسے را کہ مے شناسد او را۔

جوہر صاحب مصباح الہدایہ میفرمایند کہ معنے صبر در عرف حبس مرید ست از مراد منہی عنہ با ربط کارہ بر مکروہ و مامور بہ و اثبات این مقام بعد از مقام فقر از ان اتفاق افتاد کہ از جملہ انواع صبر یک صبر بر فقر ست ہر چہ پیش مومن آید از نعمت و بلا داند کہ نتیجہ قضا و قدر الٰہی و حاصل ارادت و اختیار حق ست پس اگر از جملہ مکارہ بود بر ان صبر کند و اگر از جملہ ملاذ و محاب بود بر ان شکر گوید و صبر سہ نوع ست صبر نفس

وصبر قلب وصبر روح اما صبر نفس دوگونہ است یکی صبر از مراد ودوم صبر بر مکروہ وصبر از مراد دوگونہ است فرض ونفل فرض صبر است از محرمات شرعیہ کہ نفس بدان تشوق بود ونفل صبر بر مکارہ چون شبہات وزیادت قوے وفعلی چہ ترک آن از قبیل مستحسنات ست وصبر بر مکروہ ہم دوگونہ ست فرض ونفل فرض صبر ست برادار فرائض عبادات از صلوۃ وصوم وزکوۃ وحج ونفل را انواع بسیار ست مانند صبر بر نوافل عبادات وصبر بمراعات اقتصاد وصبر بر کتم کرامات واحوال وصبر بر خمول وصبر بر ندامت وصبر بر فقر وصبر بر اخفای آن وصبر بر بلا ومصیبت وصبر بر نعمت وعافیت چہ صبر در نعمت تا در مناہی صرف نشود دشوار تر صبر بر بلا باشد وصبر بر عافیت تا در فتنہ نیفتد دشوار تر از صبر بر مصیبت باشد سہیل بن عبداللہ قدس سرہ گوید الصبر علی العافیۃ اشد من الصبر علی البلاء وصبر نفس را صبر فی اللہ خوانند اما صبر قلب ہم بر دوگونہ است صبر بر مکروہ وصبر از مراد اما صبر بر مکروہ یا بر دوام مراقبہ وذکر اللہ تعالیٰ وآنرا صبر علی اللہ گویند یا بر التفات بعالم نفس واشتغال بہ تدبیر وسیاست او وآنرا ہم صبر للہ خوانند واز ین صبر للہ تا صبر للہ

نہان داشتن وراز پوشیدن ۱۲

اول بعد المشرقین فرق ست چہ صبر للہ اول ہمچون صبر علی اللہ نیست یا ولی بود کہ ہنوز از شائبہ میل بعالم نفس ومتابعت ہوا صافی نشدہ باشد وصبر للہ دوم بنسبت با ولی کہ بکلی متوجہ بعالم قدس گشتہ باشد وخواہد کہ عنظار بشریت کہ حجاب دوام مشاہدہ است از پیش بردارد واشارت علم بابقاء رابطہ حیات کالبد کہ مرکب تکالیف ست بر تدبیر مصالح نفس صبر فرماید اما صبر از مراد بہ نسبت بصابر اول ذوم از مخالفت نفس وہوا بود آنرا ہم صبر للہ گویند ونسبت با صابر سوم صبر از دوام محاصرہ ومکاشفہ بود وآنرا صبر عن اللہ خوانند

جوہر بحر العلوم مولانا عبدالعلی قدس سرہ میفرمایند کہ صبر عبارتست از ترک شکوے بوصول رنج بسوے غیر اللہ تعالیٰ اما شکوے بسوی اللہ تعالیٰ مانع صبر نیست بلکہ ترک شکوے بسوے او سبحانہ مقاومت باجناب الٰہی ست واین صبر موجب رفعت مرتبہ است پس رنج مفضی بہ نعمت شد پس غضب مشوب برحمت شدہ وشیخ اکبر قدس سرہ میفرمایند کسی کہ در رنج این نعمت داند کہ آن رنج مشوب بآن نعمت ست او شاکر ست نہ صابر کہ او رنج را رنج نمیداند چنانکہ امیر المومنین عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ در ہر رنج کہ میرسید شکر میکردند وفرمودند شیخ اکبر کہ شکوی بسوی اللہ تعالیٰ منافی صبر وقناعت نیست زیراکہ اللہ تعالیٰ در حق حضرت ایوب علیہ السلام فرمود انا وجدناہ صابرا بدرستیکہ یافتیم ایوب را صابر با وجود آنکہ شکوے مرض خود بسوے اللہ تعالیٰ کردہ بود۔

جوہر شخصے از حضرت شبلی قدس سرہ پرسید کہ کدام صبر اشد ست بر صابرین فرمودند صبر فی اللہ سائل گفت لا فرمودند صبر للہ گفت لا فرمودند صبر مع اللہ گفت لا فرمودند پس کدام صبر سخت تر ست

سائل گفت صبر عن اللہ شیخ شبلی نعرہ زدند و فوت ہمہ صبرہا صبر باللہ است چہ حصول آن ببقا بعد الفنا تعلق دارد ہرگاہ کہ بندہ از خود فانی و بحق باقی گشت صبر او بل ہمہ اوصافش بحق تعالی بود و اشارت مشائخ در صبر بیشتر آنست کہ بصبر نفس تعلق دارد چنانکہ قول بعضی ست الصبر حبس النفس علی المکروہ و حقیقت صبر آنست کہ در صبر ہم صابر بود نہ منتظر فرج چہ انتظار فرج منافی صبر است۔ مصباح۔

جوہر صبر روح بر دو گونہ است یکی صبر بر مکروہ و آن صبر ست بر اطراق بصیرت از تحریف نظر و مشاہدہ جمال ازلی و انطوار روح در مطاوی حیا رعایت ادب شہود را و این صبر را صبر مع اللہ خوانند دوم صبر از مراد و آن صبر ست از اکتحال بصیرت بنور مشاہدہ جمال ازلی در حضرت جلال لم یزلے و این صبر را صبر عن اللہ خوانند و دشوارتر صبرہا اینست چہ درین صبر منازعت با روح ست و منازعت با روح دشوارتر از نفس است و قلب۔ کشاف[12]

جوہر در صبر جمیل صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند کہ صبر جمیل آن باشد کہ دانستہ نشود کہ صاحب مصیبت کیست باید کہ اظہار اندوہ و تغیر عادات برخوردنی و پوشیدنے و آن کارہا کہ در تحت اختیار او و داخل ست از آن دور باشد و رضا بقضای حق تعالی ظاہر گرداند و بر عادت خود مستمر ماند و دردمند شدن دل و رفتن آب چشم از حد صابران بیرون نیارد چہ این مقتضای بشریت ست۔

جوہر در آنکہ درجہ صبر در مصیبتہا چہ باید سوال درجہ صبر در مصیبتہا چہ باید کہ کار با ختیار او نیست و او مضطر ست اگر مراد آنست کہ در نفس او کراہت مصیبت نباشد این در اختیار در نیاید جواب بیرون آمدن او از درجہ صابران بجزع باشد و دریدن گریبان و زدن رخسارہ و مبالغہ در شکایت۔

جوہر در بیان اہل صبر در مجمع السلوک مذکور ست کہ اہل صبر بر سہ مقام اند اول آن ترک شکایت ست و این درجہ تائبان ست دوم رضا بمقدور و این درجہ زاہدان ست سوم محبت آنست کہ مولی با وی کند و این درجہ صدیقان ست پس مقام محبت عالی تر ست از مقام رضا چنانکہ مقام رضا عالی تر از مقام صبر ست و این انقسام در صبرے مخصوص ست و آن صبر ست بر مصیبت و بلا۔ ناشکیبائی[12]

جوہر در آنکہ بر بلاہای حق تعالی صابر بلکہ شاکر باید بود در رشحات مذکور ست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ بر بلاہاے حق تعالے صابر بلکہ شاکر باید بود زیرا کہ حق تعالے را بلاہاے صعب تر از یکدیگر بسیار ست پس فرمودند کہ خدمت مولانا نظام الدین قدس سرہ گفتند کہ دہ برادران توانا بودند کہ از یک شکم آمدہ بودند و پشت ایشان بر یکدیگر چسپیدہ چون بزرگ شدند و الحمد زبان بشکر جناب الٰہی جارے داشتند کسے از ایشان پرسید کہ با وجود چنین بلاے صعب

کشمار او واقع است چہ جاے شکر گذاریست گفتند ما می دانیم کہ حق سبحانہ وتعالے را ازین بلا بلا ہای صعب تر بسیار ست برین بلا شکرے گوئیم کہ مبادا بابتلاے ازین عظیم تر مبتلا شویم ناگاہ یکی از ایشان بمرد آن دیگر ہی گفت اینک بلای صعب تر پیدا شد اکنون اگر این مردہ را از من قطع کنند من نیز بمیرم و اگر قطع نمیکنند مرا مردہ کشی می باید کرد تا وقتیکہ بدن وی فرسودہ شود و بریزد۔

جوہر در مقام تصبر شیخ قطب الدین دمشقی قدس سرہ در رسالہ مکیہ میفرمایند ثم التصبر وہو حمل النفس علی المکارہ وتجرع المرارات پس از صدق مقام صبر کردن ست تبکلف وآن داشتن نفس ست بر مکروہات و شدائد و خورانیدن وچشانیدن تلخیہاست یعنی اگر وی مالک صبر نباشد بستم خود را در صبر آرد۔

جوہر در مقام ارادت شیخ قطب الدین دمشقی قدس سرہ در رسالہ مکیہ میفرمایند ثم الارادۃ وہی استدامۃ الکد وترک الراحۃ پس از زہد مقام ارادۃ است وآن دوام رنج کشیدن وترک راحت کردن ست شیخ سعد الدین قدس سرہ در شرح این رسالہ مسمے بجمع السلوک میفرمایند ازینجاست کہ گویند مرید را اگر در رخصت گشتن زہر قاتل ست ہر مریدے کہ گرد رخصت گشت از وے ہیچ کارے نیاید ومنع کسب در حق کسی بود کہ اوقات او مستغرق بحق تعالے باشد اگر در کسب مشغول شود در کار او خلل افتد وقوت آن دارد کہ بے کسب ماندن تواند واگر چنین نبود کسب کردن شاید ومصنف مقام ارادت را بعد مقام زہد آورد وشیخ نجیب سہروردے قدس سرہ در آداب مقام ارادت را از زہد مقدم آورد والاولے ما قال المصنف از مقام الارادۃ علی ما ذکرلا تصح لا بعد تصحیح التوبۃ و الورع والتقوی والزہد۔

جوہر در مقام اخلاص شیخ قطب الدین دمشقی قدس سرہ در رسالہ مکیہ مے فرمایند ثم الاخلاص وہو اخراج الخلق عن معاملۃ اللہ تعالی پس از رضا مقام اخلاص است وآن بیرون آوردن خلق ست از معاملہ کہ برائے حق تعالے است یعنی ہر کارے کہ کند خلق را در نظر نیارد وغرضی ومقصودے در معاملہ خود نباشد الا التقرب بہ الی اللہ تعالی

جوہر در اہل شکر صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ اہل شکر دو فرقہ اند مبتلان ومحقان مبطلان اہل نفاق اند کہ جز بر نعم ظاہرہ دنیوے شکر نگویند وبر نعم باطنہ اخروے مانند بلا وفقر وی از حق تعالے بکرہ دانند وآنرا نہ نعمت بلکہ نقمت شمرند ونص تنزیل در حق ایشان انیست ومن الناس من یعبد اللہ علی حرف فان اصابہ خیر اطمان بہ وان اصابتہ فتنۃ انقلب علی وجہہ واما محقان

مومنان اند که ثواب فقر و تحمل بلا در آخرت بی گمان اند و آنرا از اجل نعم شمارند و ایشان سه طائفه اند ضعفا و اقویا و اصفیا ضعفا آنند که اگرچه بنعم اخروی ایمان دارند و بران شکر گویند و لیکن بسبب ضعف حال و تشبث صفات نفوس میل به نعم دنیوی زیادت دارند و بران شکر بیش گویند و امّا اقویا آنها اند که بقوت حال میل بنعم اخروی بیش کنند و بران شکر زیادت گویند و تزکیه نفس خود دران شناسند و امّا اصفیا لکن از تشبثات و تعلقات بقایای نفوس پاک و صاف شده باشند و ایشان را بخود هیچ اختیار نمانده و باختیار حق تعالی مختار شده و آنچه پیش آمد از بلا و عافیت بهیچ طرف میل نکرده۔

(جنگ در زدن ۱۲)

جوهر در مقام شکر صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرمایند از آنجهت که ثمره صبر جمیل ثواب جزیل ست و ادای شکر بر حصول این نعمت لازم و واجب و مقام شکر تالی مقام صبر آمد و معنی شکر از روی لغت کشف و اظهار ست مطلقاً و در عرف علما اظهار نعمت منعم بواسطه اعتراف دل و زبان و اعتراف قلبی موجب اظهار نعمت نسبت بانفس شاکر ست و اعتراف لسانی نسبت بدیگران پس کمال شکر باجتماع هر دو صورت بندد و از معظمات نعم جناب الٰهی یکی نعمت شکر ست که توفیق ادای آن به بنده ارزانی داشته اند پس شکر آن هم واجب بود و ادای این شکر هم میسر نشود الا بعزل و غیبت نفس خود و استغراق در نعم جناب الٰهی چنانکه گفته اند الشکر هو الغیبة عن الشکر

(بیکاری و بیکار کردن ۱۲)

جوهر در شکر علمی و عملی صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرمایند که شکر را بدایتی ست و نهایتی بدایت او علم ست بوجود نعمت و وجوب شکر بران و کیفیت ادای شکر هر نعمتی و نهایتش عمل بر مقتضای دلالت علم چنانچه بداند که اموال دنیوی نعم جناب الٰهی اند و ادای شکر از منعم مطالب و کیفیت آن صرف ست در مصارف شرعی مانند زکوة و صدقات و عطایا و هدایا و کفران آن امساک یا صرف و زدو معاصی و همچنین بداند که هر یک از قوی ظاهره و باطنه و جوارح و اعضا نعمتی ست و او باستخراج شکری خالص خداوند تعالی را از ان مامور و مطالب و بداند که شکر هر یک علی الیقین چیست مثلاً داند که زبان نعمتی ست و نطق در و نعمتی و شکر آن تلاوت کلام جناب الٰهی و ذکر او سبحانه و اظهار نعمت او و صدق و کفران آن کذب و بهتان و غیبت و شتم و چشم نعمتی ست و بینایی در و نعمتی شکر آن مطالعه آیات قدرت و حکمت جناب الٰهی و مشاهده و کفران آن نظر بمحرمات و مکاره و فضول و گوش نعمتی ست و شنوایی در و نعمتی شکر آن استماع کلام جناب الٰهی و حدیث نبوی و مواعظه و کفرانش استماع غیبت و لغو و عقل نعمتی ست شکر آن قبول علوم شرعی و هدایت طرق خیرات و اصلاح امور معاش و معاد و کفرانش رد علوم ایمانی و مکر و حیله و علم نعمتی ست و شکر آن دلالت بر اعمال صالحه و انتشار آن با اهل و کفرانش تعلیم نا اهل

پس ہرگاہ کہ بندہ این نعمتہا بداند و چگونگی شکر ہر یک معلوم کند شکر علمی کہ بدایت شکرست رسیدہ باشد
و ہرگاہ کہ بر مقتضای آن عمل کند بشکر عملی کہ نہایت شکرست پیوستہ و شکر علمی از جہت سہولت کثیر الوجود ست و شکر
عملی از غایت عزت قلیل الوجود و نص کلام مجید بدین معنی ناطق ست کہ اعملوا آل داود شکراً و قلیل من
عبادی الشکور و بداند کہ جملہ نعمتہا در دو قسم منحصر اند دنیوی و اخروی نعم دنیوی ظاہر اند و نعم اخروی باطن
نعم دنیوی مانند صحت و عافیت و رزق و غنا و نعم اخروی مانند ایمان و عمل صالحہ و صبر بر فقر و بلا۔

جوہر در مقام خوف صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ از جملہ منازل و مقامات طریق
آخرت یکے خوف ست اعنی انزعاج قلب و انسلاخ او از طمانینت امن بتوقع مکروہی ممکن الحصول
و این مقام تالی مقام شکر از انست کہ نظر شاکر در مقام شکر مقصور بود بر ملاحظہ نعمت جناب الٰہی کہ طمانینت
امن لازم آنست تا آنگاہ کہ از مقام خوف بملاحظہ امکان نزول نقمت و سخط نازلہ بدلش فرود آید و اورا
از طمانینت و امن انزعاج کند و بتوقع سخط ممکن الحصول بمنزلہ خوف کشد و نظر جلال بینش با نظر جمال
بین قرین گردد و بر ظاہر صلاح حال اعتماد نکند و پیوستہ از نوازل قہر و غضب خائف بود و خوف
از ایمان بغیب تولد کند و بر دو گونہ باشد خوف عقوبت و خوف مکر خوف عقوبت عوام مومنان را بود
و سبب آن دو چیز اند تصدیق وعید و مطالعہ جنایت و علامتش ہم دو چیز احتراز از وقوع در جنایت
فیما بعد و تعجیل تدارک جنایۂ ماضیہ و تسکین حرارت این خوف بملاحظہ مواعید مرجیہ صورت
بندد و صاحب این خوف اگر چہ ایمان بغیب دارد از اہل محبت نبود چہ خوف او از عقوبت نفس دلیل
محبت نفس ست و در دلے کہ محبت نفس بود محبت جناب الٰہی نبود چہ سلطان محبت جناب الٰہی ہر جا کہ
قصد نزول کند غیر را مجال اقامت نماند اما خوف مکر محبان صفات را بود کہ تعلق بصفات جمالے دارند
مانند رافت و رحمت و لطف و رضا و امثال آن و از صفات جلالے مانند عقوبت و قہر و سخط خائف باشند
و در صورت لطف جلی از قہر خفی ایمن نباشند و پیوستہ از سوء عاقبت و بلاء قطیعت ترسند و سبب این خوف
دو چیز اند محبت جناب الٰہی و ملاحظہ مکر و علامتش ہم دو چیز اند یکے آنکہ ہمہ کس از و ترسند چہ با خوف او اثری
از آثار جلال و ہیبت جناب الٰہی ہمراہ بود دوم آنکہ از ہیچ چیز نترسد الا از خداوند تعالیٰ۔

جوہر در مقام رجا صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ معنے رجا ارتیاح قلب ست
بملاحظہ کرم مرجو و اثبات این مقام بعد از مقام خوف از انجہت افتاد کہ ترجیح رجا بعد از ترجیح خوف
صورت بندد و تبرید او با مقدمۂ تسخین خوف مقید بود و از انجہت کہ فائدہ رجا تبرید و ترویح ست نسبت
بجمال دارد و از انجہت کہ فائدہ خوف تسخین و تبریح ست نسبت بجلال دارد و در تفضیل رجا اخبار

بر دن شدن چیزی ۱۲ — سکون قلب بے ہراس شدن ۱۲ — از بیم خدا و ہیبت حق — خشم و غضب — گناہ کردن ۱۲ — جدائی ۱۲ — امید — راحت دادن و خوشبو دار کردن ۱۲ — خنک گردانیدن ۱۲ — گرم گردانیدن ۱۲

رجا در تنبیہ — عداوت — سختی امید — امید داشتن — و بمعنی — بغیب چیزہ جاب — سزا — نہ — ہمسایہ ۱۲

واردست ولیکن فائدہ آن مشروطست بمازجت ومعادلت باخوف داہل رجار دو طائفہ اند طالبان خط
وطالبان حق ہر کہ رجار او بر نیل خط دنیوی یا اخروی مقصور بود وخلاف آنرا کارہ باشد رجار او مظنہ
اعتراض بود امار جار طالبان حق بلقار او عین موافقت مراد او باشد نہ مظنہ اعتراض چہ اعتراض طلب
مخالفت مراد اوست وطلب لقار او مخالف ومراد او نہ وعلامت صدق رجا تہیہ اسباب وصول ست بمرجو بود
آن دو چیز اند توجہ کلی بدو وقطع تعلقات موانع کہ نفی شرک ست وعمل صالح وہر کہ بچیزے امیدوار بود
وہر عملی کہ بدان متوسل باشد مسارعت نماید اورا مدعی ومتمنی خوانند نہ صاحب رجار وموافق انیمعنی قول
حضرت شاہ کرمانی قدس سرہ است علامۃ الرجار حسن الطاعۃ وخوف ورجا بمثابہ دو قدم اند
سالکان طریق راکہ بدان قطع منازل ومراحل کنند گاہی بقدم خوف از مہالک وقوف وسکون وفرت
میگذرند وگاہی بقدم رجار از ورطات یاس وقنوطرہ بدر می برند۔

جوہر در مقام توکل صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ مراد از توکل تفویض امرست
باتدبیر وکیل علی الاطلاق واعتماد بر کفالت کفیل ارزاق واین مقام بعد از رجاست چہ معاملہ تفویض
واعتماد باکسی رود کہ اول کرم او ملاحظہ رفتہ باشد وتوکل نتیجہ ایمان ست بحسن تدبیر وتقدیر عزیز علیم
وعلی اللہ فتوکلوا ان کنتم مومنین واین ایمانے بود در درجہ یقین کہ صاحب آن بداند کہ جملہ امور
مقدرہ مقسوم اند بتقدیر مشیت کاملہ وقسمت عادلہ ودران بزیادت ونقصان تغیرے وتبدیلے نہ
وچون انیمعنی محقق شد علامتش آن بود کہ زمام تدبیر بہ قبضہ تقدیر سپارد واز حول وقوت خود منخلع
گردد وحضرت شیخ سری سقطی قدس سرہ میفرمایند التوکل الانخلاع من الحول والقوۃ وحضرت
حمدون قصار قدس سرہ میفرمایند التوکل ہو الاعتصام باللہ تعالیٰ وتوکل عنایت عبارتست
از اعتماد بر حسن مشیت قدیمہ وتوکل کفالت اشارتست از اعتماد بر صدق کفالت وتوکل کفالت
داخل بود در توکل عنایت من غیر عکس ومتوکل حقیقی آنست کہ در نظر شہود او جز وجود مسبب الاسباب
وجودے دیگر نگنجد وتوکل او بوجود وعدم اسباب متغیر نگردد واین توکل کسے را بود کہ بذروہ مقام
توحید رسیدہ باشد وتا رسیدن بدین مقام متوکل در تصحیح مقام خود بترک اسباب محتاج بود چہ اعتبار
وجود آن در توکل او قادح باشد لاجرم پیوستہ در رفع ودفع اسباب کوشد وحال حضرت ابراہیم
خواص قدس سرہ در تصحیح این مقام بترک اسباب نیک مشہورست کہ ہرگز در مقامے زیادہ
از چہل روز اقامت نکردے ودر اخفار حال خود از نظر خلق احتیاط بلیغ نمودے تا علم خلق
بتوکل او سببے از اسباب رزقش نگردد وطائفہ کہ وجود اسباب پردہ حال الیشان بود تا نظر

اغیار بدان نیاید والیشان درتحت قباب اسباب از نظر غیر مستور باشند وخلق پندارند که ایشان با اسباب اند والیشان با مسبب الاسباب اند هر که در توکل صاحب یقین وتمکین شود سراو از هیچ عارضی وحادثی منزعج ومختلج نگردد وقتی جماعتی از حضرت جنید بغدادی قدس سره پرسیدند که اگر ما در طلب رزق سعی نمایم چگونه باشد فرمودند که اگر میدانید که رزاق شمارا فراموش کرده است در طلب رزق سعی کنید گفتند پس درخانه نشینیم وتوکل کنیم فرمودند جناب خداوند تعالے را بتوکل خود امتحان نکنید که جز حرمان نصیبے نباشد گفتند چه حیله کنیم فرمودند ترک حیله - وشیخ قطب الدین دمشقی قدس سره در رساله مکیه میفرمایند ثم التوکل علی الله تعالیٰ وهو الاعتماد علی الله تعالے فے الوعد والوعید بازالة الطمع عن سواه پس از اخلاص مقام توکل ست بر خداوند تعالے وآن اعتماد کردن ست بر خداوند تعالیٰ در وعد ووعید بدور کردن طمع از کسے که جز اوست وعد در خیر گویند ووعید در شر ودر مجمع السلوک مذکورست که علامت متوکل سه چیز ست یکی آنکه سوال نکند وبدل طمع کسے نکند که الطمع ام الجنائث دوم آنکه اگر کسی ویرا بی سوال بدهد رد نکند سوم آنکه اگر برسد حبس نکند ونگاه ندارد۔

جوهر در آنکه فقیرے که مال ندارد پنج حال دارد صاحب مجمع السلوک قدس سره میفرمایند فقیرے که مال ندارد پنج حال دارد حال اوّل که عالے ترست چنان باشد که اگر مال بدو رسد آنرا کراهت دارد وبدان متاذے شود آن زهدست ونام صاحب آن زاهد حال دوم آنکه دران رغبت ندارد وکراهت ندارد وصاحب این حال راراضی خوانند سوم آنکه وجود مال نزدیک او دوست تراز عدم آن باشد آنرا قانع خوانند چهارم آنکه تا طلبیدن بعجز باشد والا راغب بود اگر بطلبیدن آن راهے یابد بطلب مشغول بود آنرا حریص خوانند پنجم آنکه ماے ندارد وبران مضطر باشد چون گرسنه که نان ندارد آنرا مضطر خوانند وورائے این پنج حال حالی ست که آن عالے تر از زهدست وآن انیست که وجود مال وفقد آن نزدیک او برابر باشد پس اگر بیابد نه بدان شاد شود ونه از ان برنجد پس حال او چون حال ام المومنین عائشه رضی الله تعالے عنها ست که صد هزار درم بایشان رسیدند در روز تفرقه کردند خادمه گفت اگر بیک درم برائے ماگوشت خریدے به بودے فرمودند مرا یاد ندادی پس کسی که حال واین باشد اگر همه دنیا در دست او بود اورا زیان ندارد که او مالهارا در خزانه خداوند تعالے داند نه در دست خود وصاحب این حال را مستغنے گویند زیرا که او بے نیاز ست هم از وجود مال وهم از فقد آن لیکن غنے نخوانند تا نام غنی باقی ماند کسے را که غنار مطلق از همه چیزها ورا ست وآن اگرچه از مال مستغنے ست هم بوجود وهم بعدم از چیزها دیگر وجز آن مستغنے نیست پس زهد درجه است که آن کمال ابرارست وصاحب

این حال از مقربان ست لاجرم زہد در حق او نقصان ست چہ حسنات الابرار سیات المقربین و این برای آنست کہ کراہت دارندہ دنیا مشغول ست بدنیا چنانکہ رغبت کنندہ است دران مشغول ست بدان و مشغول بجز خداوند تعالیٰ حجاب ست از خداوند تعالیٰ۔

جوہر زاہدے در مسجد معتکف بود و امام مسجد او را گفت اگر کسب کنی فاضل تر باشد زاہد گفت چہ ولیست کہ ہر روز دو نان میرساند امام گفت بودن تو در مسجد بہتر زاہد گفت اگر امامت نکنی ترا بہتر بود کہ تو وعدہ جہود را بر وعدہ جناب خداوند تعالیٰ کہ بداون روزی فرمودہ است ترجیح کردی۔

جوہر حضرت شیخ ابوسعید خراز قدس سرہ فرمودند کہ در بادیہ رفتم بی توشہ و مرا فاقہ رسید از دور مرحلہ دیدم شاد شدم پس در نفس خود اندیشیدم کہ بر غیر جناب خداوند تعالیٰ اعتماد کردم پس سوگند خوردم کہ در مرحلہ نروم تا نبرند و خود را در ریگ تا سینہ پنہان کردم اہل مرحلہ در نیم شب آوازے بلند شنیدند کہ ای اہل مرحلہ جناب خداوند تعالےٰ را وے ست کہ خود را در ریگ حبس کردہ است او را دریابید پس جماعتے بیامدند و مرا بیرون آوردند

جوہر جناب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بعد دفن درویشی فرمودند کہ روز قیامت روے این چون ماہ شب چہاردہم باشد و اگر در وی یک خصلت نبودی روی او چون خورشید بودے التماس کردند کہ آن خصلت چیست فرمودند کہ وی بسیار نماز و روزہ و ذکر داشت لیکن چون زمستان آمدے جل تابستان برای تابستان نگاہداشتے و چون تابستان آمدی جل زمستان برای زمستان نگاہ داشتی و فرمودند اگر توکل کنید برای جناب خداوند تعالیٰ چنانچہ حق توکل ست شما را روزی دہد چنانچہ پرندگان را کہ بامداد گرسنہ بروند و شبانگاہ سیر باز آیند و بدعای شما کوہہا از جای میلغزند

جوہر حضرت شیخ سعد الدین قدس سرہ در شرح رسالہ مکیہ میفرمایند کہ اگر یکی را کسب مشوش وقت او بود و ترک کسب موجب ترقی در ذکر و فکر و استغراق باشد و مع ذلک بر آمدن مردمان و آوردن چیزے چشم ندارد و دیر انشستن در خانہ توکل و ترک کسب کردن اولی و اگر یکی ترک کسب کند و دل او مضطرب شود و برآمدن مردمان و آوردن ایشان چشم دارد آنرا کسب کردن اولی زیرا کہ التفات دل بسوی خلق ست و ترک آنہم از ترک کسب بود

جوہر بعضے بجہت صنعت و صلاح وقت در طلب رزق توسل باسباب کنند و بعضے بجہت قوت حال و سلب اختیار بکفالت جناب حق سبحانہ و تعالےٰ اکتفا نمایند و بر توکل کنند و ہیچ سبب توسل و توصل برزق مقسوم بجویند طائفہ اول کہ مبتدیان اند بعضی بکسب توسل نمایند و بعضے بحکم صلاح وقت گاہ بکسب و گاہ بسوال چنانکہ حضرت ابراہیم ادہم قدس سرہ گاہی بناطوری یا حصاد و بقمہ حلال بر نفقہ اصحا

کسب کردی و گاہی کہ تنہا بودی در وقت حاجت بقدر ضرورت طریق سوال سپردی و ابو جعفر حداد کہ استاد جنید بود بین العشائین قدر ما یحتاج از خانہا سوال کردی و ابو سعید خراز در مبادی حال وقتی کہ نیک محتاج شدی دست فرا داشتی و شیئا للہ گفتی این طائفہ را تا ضرورتی و فاقہ تمام نبودہ است و صلاح وقت مقرون باشارت غیب در سوال ندیدہ اند در آن بر خود نکشودہ اند مادام تا بتوانند سوال نکنند از ان پر حذر باشند چہ شریعت از ان تحذیر فرمودہ پس آداب سائل آنست کہ تا ضرورت باعث نشود در سوال شروع نکند مادام کہ امکان و طاقت دارد و نفس را بصبر از مشتہی خود مطالبہ نماید تا آنگاہ کہ دری از غیب کشاید چہ ہرگاہ کہ نفس در موافقت حاجات باعطار صبر مسامحت نماید غنا رحقیقی از ماسواے اللہ حاصل آید طائفہ دوم کہ متوکلان اند یعنی بجہت کمال شغل بحق سبحانہ و تعالی و مشاہدہ جمال توحید و مطالعہ نور یقین ہیچ سبب از اسباب رزق بہ تسبب بجویند و از ہیچ مخلوق استعانت ننمایند تا مسبب الاسباب بہر طریق کہ خواہد رزق بدیشان رساند و ازین طائفہ بعضے آنہا نند کہ ہر چہ خواہند از حق تعالی خواہند تا از سہ چیز یکی ارزانی دارد یا عطار مسئول یا صبر یا ازالہ داعیہ آن از خاطر و بعضی آنہا نند کہ ہیچ نخواہند نہ از حق و نہ از خلق بسبب آنکہ علم و ارادہ خود را در علم و ارادہ مطلق محو کردہ اند دانند کہ علم ازلے را احاطہ بمصالح آنہا از علم ایشان زیادہ بود و ارادہ کلی را تعلق بحوائج ایشان از ارادہ جزوی بیشتر و تمامتر باشد لاجرم بعلم او از سوال مستغنی باشند. چنانچہ ابراہیم علیہ السلام فرمودہ علمہ بحالی حسبی عن سوالی از ینجاست قول آنکہ گفت الفقر لا یحتاج الی اللہ و متوکلان را اصحاب فتوح خوانند بجہت آنکہ از فتوح غیب تناول ایشان بود و ہر چہ بینند کہ از غیب بی تطلع و تشوق نفس فتوح میشود آنرا قبول فرمایند اگرچہ بدان محتاج نباشند و اہل فتوح بعضے آنہا نند کہ در اخذ و عطا بر سابقہ ازلے متوقف باشند بسبب آنکہ خود را در ہر حال بہ تبعیت ہوا متہم دارند و بعضے آنہا اند کہ در اخذ متوقف باشند و در اعطا نہ چہ در اعطا حظ نفس کمتر ست و بعضے کہ در اعطا متوقف باشند و در اخذ نہ در محض اختیار و مجرد فعل حق بینند و در اعطا اختیار و فعل خود و بعضے کہ نہ در اخذ متوقف باشند نہ در اعطا بسبب تلاشی وجود ایشان در نور توحید و تصرف در اشیا بحق و امن از غائلہ ہوا و وجود این طائفہ در عالم از کبریت احمر عزیز تر و نایاب ست پس ادب تارکان اسباب و متوکلان کہ تناول ایشان از فتوح بود آنست کہ پیش از وصول بدرجہ اعلی تجلی ذات یا صفات یا افعال کہ مبدار تجلیات ست در تناول فتوح و اعطای سابقہ علمی جدید واوبے عینیہ مسارعت ننمایند و بیش از احکام مقام حریت در قدمگاہ احرار قدم نہ نہند و حقیقت فتوح آنست کہ از حق ستانند نہ از خلق خواہ واسطہ آن دست مردم بود یا نہ خواہ سبب معلوم بود خواہ نہ بشرط آنکہ اورا

بر مقدمہ آن نظامے و تشوقی نہ بود و وظیفہ وقت صوفی آنست کہ در ہر حالی کہ باشد از سوال و فتوح ادب آن نگاہدارد۔ مصباح الهدایۃ۔

جوہر در مقام رضا صاحب مصباح الهدایۃ قدس سرہ میفرمایند کہ رضا عبارت ست از رفع کراہیت و استحلاء مرارت احکام قضا و قدر و ازین تفسیر محقق شود کہ مقام رضا بعد از عبور بر منزل توکل تواند بود چہ لازم نیست کہ بالیقین سابقہ قسمت و توکیل قسام کراہیت موجود نباشد و مرارت احکام در مذاق حلاوت نماید حضرت ذوالنون مصری قدس سرہ فرمودند الرضا استقبال الاحکام بالروح و حضرت حارث محاسبی قدس سرہ فرمودند الرضا سکون القلب تحت جریان الحکم و حضرت جنید بغدادی قدس سرہ فرمودند الرضا رفع الاختیار این اشارت ست باصل رضا چہ رفع کراہیت کہ اصل مقام رضاست نتیجہ رفع اختیارست و ہمچنانکہ رضا نفس اثر رضا قلب ست رضا قلب اثر رضا رب است ہرگاہ نظر رضوان جناب الٰہی بدل تعلق گیرد صفت رضا در وی پدید آید پس علامت اتصال رضوان جناب الٰہی بدل بندہ اتصال رضا بندہ بود بدو و حال محبت لازم مقام رضاست و رضا و محبت ہرگز از بندہ مفارقت نکنند نہ در دنیا و نہ در آخرت بخلاف خوف و رجا کہ در آخرت مفارقت کنند و مقام رضا مقام واصلان ست نہ مقام سالکان و شیخ قطب الدین دمشقی قدس سرہ در رسالہ مکیہ میفرمایند ثم الرضا وہو التلذذ بالبلوی پس از صبر مقام رضاست و آن لذت گرفتن ست ببلاہا و شیخ سعد الدین قدس سرہ در مجمع السلوک میفرمایند چون بندہ بقضا رضا نیارد و بجا آوردن مقدور بازنگردد در اضطرار از عجز عصیان چیزے حاصل نیاید پس بندہ را بحکم بندگی در حکم خداوند تعالے رضا باید داد و گردن بتقدیر او سبحانہ باید نہاد و بزرگان در باب رضا سخن بسیار گفتہ اند امامقدارے کہ دانستن آن چارہ نیست آنست کہ راضی بخداوند تعالی کسی ست کہ ویرا اعتراضی بر تقدیر خداوند تعالی نباشد بزرگی فرماید سلامتی یا در عدم یا در قدم اما وجودی کہ میان عدم و قدم است از بہر ابتلا ہمہ بلاہاست و ہمہ علت چہ توان کرد راست گفتہ ؎ ای کاش نبودہ عراقی ؛ کز بست ہمہ فساد باقے ؛ از رابعہ رضی اللہ تعالی عنہا پرسیدند کہ بندہ کی در مقام رضا رسد فرمودند وقتے کہ در مصیبت و بلا چنان خوش دل باشد کہ در ہنگام نعمت و از حضرت شیخ بایزید بسطامے قدس سرہ پرسیدند کہ چہ میخواہے فرمودند کہ مرا ہیچ خواست نباشد و ارادت من در ارادت جناب حق سبحانہ و تعالی محو باشد تا مراد من مراد او سبحانہ باشد و حضرت شیخ ابو تراب نخشبی قدس سرہ فرمودند کہ بمرتبہ رضا نرسد کسی کہ دنیا را در دل وی وقعتی و مقداری بودہ باشد و امام محمد غزالی قدس سرہ در کیمیاء سعادت میفرمایند کہ رضا بقضاء خداوند تعالی بلندترین مقامہاست و رضا بہرچہ خداوند تعالے کند ثمرہ محبت ست و از برائے … حضرت

سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم الرضاء بالقضاء باب اللہ الاعظم و از قومی پرسیدند که نشان ایمان شما چیست گفتند در بلا صبر کنیم و بر نعمت شکر کنیم و بقضاء رضا دهیم فرمودند این قوم حکما اند و علما و فرمودند که خداوند تعالیٰ میفرماید که هر که بر بلاء من صبر نکند و بر نعمت من شکر نکند و بقضاء من راضی نباشد گو که خدای دیگر طلب کند و فرمودند که خداوند تعالیٰ میفرماید که تقدیر کردم و هر چه خواهد بود حکم کردم هر که راضی ست رضای من او راست و هر که راضی نیست خشم من او راست و گروهی گفته اند که رضا به بلا و هر چه بخلاف هوا باشد ممکن نیست و این خطاست بلکه چون دوستی غالب شد رضا بخلاف هوا ممکن ست بدو وجه یکی آنکه چنان مستغرق و مدهوش شود بعشق که از درد خود آگاهی نیابد چنانکه کس بود که در حرب چنان مشغول شود که درد جراحت بروی آید ندانند تا آنگاه که خون بچشم نه بیند و وجه دوم آنکه الم دریابد و لیکن چون داند که رضاء دوست او در آنست او بآن راضی باشد و حضرت سهل تستری قدس سره در وی داشتند و دوا نکردند گفتند چرا دوا نکنی فرمودند زخم دوست را درد نکند و حضرت جنید بغدادی قدس سره فرمودند که حضرت سری سقطی قدس سره را گفتم محب الم بلا بیابد فرمود نه و زنان که در یوسف علیه السلام می نگریستند از عظمت جمال او دست بریدند و خبر نداشتند و در مصر قحط بود چون گرسنه شدندی بدیدار ایشان رفتندی گرسنگی فراموش کردندی این اثر از جمال مخلوق بود اگر جمال خالق کسی را مکشوف شود چه عجب اگر از بلا بیخبر بود و گروهی گفته که شرط رضا آنست که دعا نکنی و هر چه نیست از خداوند تعالیٰ نخواهی و بآنچه هست راضی باشی و بر معصیت و فسق انکار نکنی که آن نیز از قضاء خداوند تعالیٰ است و از شهری که در آن معصیت یا وبا غالب باشد نگریزی که این از قضا اگریختن بود و این همه خطاست که حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم دعا کرده بودند و فرمودند الدعاء مخ العبادۃ است و خوردن آب تا تشنگی رود و خوردن نان تا گرسنگی رود و پوشیدن جامه تا سرما دفع کند خلاف رضا نبود پس دعا کردن تا بلا برود هم این بود اما رضا دادن بمعصیت چگونه روا بود که از آن نهی آمده است و گفته که هر که بآن رضا دهد در آن شریک ست و از جای که معصیت غالب باشد هم ست اگریختن که معصیت سرایت کند و اگر نکند بلا و عقوبت آن سرایت کند و همچنین اگر در شهری تنگی و قحط باشد روا بود که از آنجا بر دو مگر که طاعون بود که از آن نهی ست چه اگر تندرستان بروند بیماران ضائع مانند

جوهر رضا آنست که حق تعالیٰ ترا بعبودیت پسندد و تو حق را بربوبیت پسندی صاحب اسرار الطریقت قدس سره میفرماید اگر صد سال آن کنی که او پسندد برابر آن یک ساعت نباشد که آنچه او کند تو پسندی در رضا نزد یک مشائخ خراسان از جمله مقامات ست و آن از نهایت توکل ست و مشائخ عراق گفته

که رضا از جملۂ احوال ست که بکسب بنده حاصل نشود -

جوہر بخدمت حضرت شیخ برہان الدین قدس سره بر سبیل استرشاد پیام فرستاد که مراد رنیولا تفرقه روی داده و جمعیتی که داشتم رو بعدم نهاده در جواب وی فرمودند که خلاف عادت و انصراف وضع معیشت کرده باید اگر کسوت درویشی در بر ست لباس خوب باید پوشید و اگر کنج عزلت مقرر ست در سیر و سیاحت باید کوشید و اگر نوافل کثیره معتاد ست بفریضه و سنن موکده اختصار اختیار باید نمود و امیدوار وصول فیض نامتناہی جناب الٰہی باید بود شاید که بجوی آب رفته باز آید -

جوہر در جمع و تفرقه در شرح گلشن راز مذکور ست که جمع در اصطلاح این طائفه مقابل فرق ست و فرق احتجاب ست از حق بخلق یعنی ہمه خلق بیند و حق را من کل الوجوه غیر داند و جمع مشاہده حق است بے خلق و این مرتبه فنا سالک ست چه تا زمانیکه ہستی سالک بر جای باشد شہود حق بی خلق نیست و جمع الجمع شہود خلق ست قائم بحق یعنی حق را در جمیع موجودات مشاہده نماید که ہر جا بصفتی دیگر ظاہر گشته و این مقام بقا باللہ است و این مقام را فرق بعد الجمع و فرق ثانی و صحو بعد المحو خوانند چه بعد از وحدت صرف که جمع و محو ست بمقام فرق و صحو تنزل نموده و ازین اعلیٰ تر مقام کامل را نیست چه ہر شی چنانچه ہست می بیند و میداند و صاحب این مقام وحدت در کثرت و کثرت در وحدت مشاہده می نماید و نزد این کامل وحدت آئینه کثرت ست و کثرت آئینه وحدت ست و صاحب این مقام چنانچه بر رویت کثرت محتجب از وحدت حقیقی نمی شود بر رویت وحدت نیز محتجب از کثرت نمی گردد -

فرق چه بود عین غیر انگاشتن	جمع غیرش را عدم پنداشتن
صاحب تعطیل اہل فرق دان	کو ندید از حق درین عالم نشان
ہر که گوید نیست کلی ہیچ غیر	در یقین اوست مسجد عین دیر
صاحب جمع ست پیشش نیست فرق	جان او در بحر وحدت گشته غرق
جمع جمعست آنکه حق بیند عیان	در سرا یار ہمه فاش و نہان
صاحب این مرتبه کامل بود	زانکه این آن ہر دو را شامل بود

و صاحب مصباح الہدایه قدس سره میفرمایند که لفظ جمع در اصطلاح صوفیان عبارت است از رفع مباینت و اسقاط اضافات و افراد شہود حق سبحانه و تعالیٰ و لفظ تفرقه اشارت ست بوجود مباینت و اثبات عبودیت در بوبیت و فرق حق از خلق پس جمع بے تفرقه زندقه بود و تفرقه بے جمع

محض تعطیل و جمع با تفرقہ حق صریح و اعتقاد صحیح چہ حکم جمع تعلق بروح دارد و حکم تفرقہ تعلق بقالب دا دام تا
رابطہ ترکیب میان روح و قالب باقی بود اجتماع جمع و تفرقہ از لوازم وجود بود پس عارف محقق پیوستہ
بروح کہ محل مشاہدہ است در عین جمع بود و بقالب کہ آلہ مجاہدہ است در مقام تفرقہ و خلاصہ اشارت
آنست کہ استتار و غیبت خلق در غلبہ ظہور و استیلاء شہود حق جمع بود و استتار و غیبت حق در شہود وجود خلق
تفرقہ و عارف سامی شیخ نورالدین عبدالرحمن جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ تفرقہ عبارت از انست
کہ دل را بواسطہ تعلق باموز متعددہ پراگندہ سازی و جمعیت آنکہ از ہمہ بمشاہدہ واحد پردازی جمعی گمان
بروند کہ جمعیت در جمع اسباب ست در تفرقہ ابد ماندند و فرقہ بیقین دانستند کہ جمع اسباب از اسباب تفرقہ است
دست از ہمہ افشاندند۔

جوہر بدانکہ در مقام جمع عدم امتیاز عابد و معبود و تابع و متبوع ست چہ جمع مشاہدہ حق ست بی خلق
واین مرتبہ فنا سالک ست و چون ساکنان مقام جمع پردہ دران شرع اند لہذا حضرت سید الطائفہ
شیخ ابوالقاسم جنید بغدادی قدسنا اللہ تعالی بسرہم فرمودند کہ جمع بلا تفرقہ زندقہ است و جمع الجمع
توحید یعنے مرتبہ جمع نسبت با ہوشیاران زندقہ است والامستان جام فنا را از خود خبر نیست ؎
جوہر بدانکہ بعضی در شہود وحدت چنان مستہلک اند کہ ہمہ را یک بینند و این حال فنا و مرتبہ
جمع ست و بعضی حقائق موجودات را کہ عبارت از اعیان ثابتہ است صور تجلیات وجود مطلق دانند
در مرتبہ علم و موجودات را کہ ظاہر وجود اند منصبغ باحکام آن تجلیات بینند و شناسند در مرتبہ عین واین
مقام فرق بعد الجمع ست۔

جوہر محجوب گوید کہ ہمہ خلق ست و موحد گوید کہ ہمہ حق ست و محقق گوید کہ من کل الوجوہ حق نیست
و من کل الوجوہ خلق نیست بنظر مراتب الوہیت و عبودیت یعنے باعتبار حقیقت حق است و باعتبار
تعین و ظہور بکثرت خلق ست و متحیر درین مقام دم زدن ندارد و العجز عن درک
الادراک بکار دارد۔

جوہر در تمکین و تلوین تمکین جا دادن و پابرجاے کردن و بمعنے قسم ردوقع و تلوین
گوناگون کردن۔

جوہر صاحب مصباح الہدایۃ قدس سرہ میفرمایند کہ تمکین عبارت ست از دوام کشف حقیقت
بسبب استقرار قلب در محل قرب و تلوین اشارت ست بتقلب قلب میان کشف و احتجاب
بسبب تناوب و تعاقب غلبت صفات نفس و ظہور آن و مادام تا شخص از حد صفات نفس عبور

نکرده بعالم صفات قلب نرسیده او را صاحب تلوین نگویند چه تلوین بجهت تعاقب احوال مختلفه بود
و مقید صفات نفس را صاحب حال نخوانند پس تلوین ارباب قلوب را تواند بود که هنوز از عالم صفات
تجاوز نکرده و بذات نرسیده چه صفات متعدد است و تلوین جائے تواند بود که تعدد باشد و ارباب کشف
ذات از حد تلوین گذشته و بمقام تمکین رسیده چه ذات بجهت وحدت تغیر صورت نه بندد و خلاص از تلوین
کسے را بود که دل او از مقام قلبی بمقام روحی عروج کند و از تحت تصرفات تعدد صفات بیرون آید و در
فضائے قرب ذات متمکن گردد و اینجا لطیفه است که چون قلب از مقام قلبی بمقام روحی رسد نفس نیز از
مقام نفسی بمقام قلبی انتقال کند و تلوین که پیش ازان قلب را بود از قبض و بسط و حزن و سرور و خوف
و رجا درین مقام عارض نفس شود و نفس به نیابت قلب صاحب تلوین گردد و این تلوین در حقیقت
تمکین را قادح نباشد بسبب عدم احتجاب نور کشف یقین بوجود این تلوین و ممکن نیست که تا رسم بشریت
باقی بود تغیر از طبیعت بکلی مرتفع شود و لیکن این تغیر صاحب تمکین را از مقام تمکین خارج نگرداند و
صاحب رشحات قدس سره فرموده اند که تلوین عبارت ست از گردیدن دل سالک در احوالے که بر وے
میگذرد و بعضے گفته که گردیدن دل ست میان کشف و احتجاب بسبب غیبت صفات نفس و ظهور آن
و هر آئینه سالک را درین مقام توان شناخت از جهت تلوین احوال وے میان صفات متقابله مثل
قبض و بسط و سکر و صحو و امثال آن و تمکین عبارت ست از دوام کشف حقیقت بواسطه اطمینان دل در موطن
قرب و هر آئینه سالک را درین مقام نتوان شناخت زیرا که صاحب تمکین بمرتبه علم سعت رسیده است
و در اکل و شرب و بیع و شرا و نوم و یقظه و سائر صفات بشرے مشابه و مماثل اهل ظاهر شده و تقلید اهل تمکین
در امور طبعی و ترک ریاضات و مجاهدات موجب خطر زندیقی ست و حضرت شیخ اکبر قدس سره در اصطلاحات
خود آورده اند که نزد اکثر مشائخ تلوین مقام ناقص ست لیکن نزد ما افضل و اکمل همه مقامات ست و حال
بنده در وی همان حال ست که جناب خداوند تعالیٰ در شان خود میفرماید که کل یوم هو فی شان و تمکین
نزد ما تمکین ست در تلوین و مولانا رضی الدین عبدالغفور قدس سره میفرمودند که معنی کلام حضرت شیخ اکبر که نزد ما
اکمل مقامات نه آنست که هر زمان سالک بتجلی از تجلیات مشرف شود و یا هر زمان و یرا دری از مدرکات معلوم
گردد بلکه مراد آنست که حقیقت آدمی بی رنگ شود و مطابق اصل گردد که عبارت از ذات بحت بی کم و کیف
است پس چنانچه آنجا کل یوم هو فی شان واقع ست اینجا نیز هر زمان از حقیقت وی رنگی بر آید و او را
تابع خود گرداند و نسبت حقیقت او بهمه رنگها برابر شود بلکه هر لحظه بمقتضای رنگی از شیونات جناب الٰهی عمل کند
و در حقیقت خود بی رنگ باشد و شکی نیست که شناختن چنین شخصی که بهمه رنگها بر آید و نسبت او با همه رنگها برابر بود

و در حقیقت خود بی رنگ باشد مشکل تر و دشوار تر خواهد بود از شناختن صاحب تمکین کہ ہمیشہ در یک رتبہ مقیم است
و بر یک رنگ ثابت و مستقیم۔

جوہر در تجلی و استتار صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ مراد از تجلی انکشاف شمس
حقیقت ست از غیوم صفات بشری بہ غیبت آن و مراد از استتار احتجاب نور حقیقت ست بہ ظہور صفات
بشرے و تراکم ظلمات آن و تجلی سہ قسم ست یکی تجلی ذات و علامتش اگر از بقایا ر وجود سالک چیزی باقی
ماندہ باشد فنا ر ذات و تلاشی صفات ست در سطوت انوار آن و آنرا صعقہ خوانند چنانکہ حال موسے
علیہ السلام کہ ایشان را بدین تجلی از خود فانی کردند قولہ تعالیٰ فلما تجلی ربہ للجبل جعلہ دکا وخر موسی صعقا پس
ہرگاہ متجلی شد رب موسی بذات جبل را پارہ پارہ ساخت و افتاد موسیٰ مصعوق چون از حق سبحانہ وتعالیٰ
طالب رویتہ کردند و ہنوز بہ بقا بعد الفنا نرسیدہ بودند و بقایا ر صفات وجود شان برقرار بدلالت ارنے
بوقت تجلی نور ذات بر طور نفس وجود شان متلاشی گشت و بقیہ کہ طالب رویتہ بود برخاست و اگر از بقایا
وجود فانی بکلی منخلع شدہ باشد و حقیقتش بعد از فنا ر وجود ببقا ر مطلق واصل گشتہ بنور ازلے ذات ازلی را
مشاہدہ کند و این خلعتی ست کہ خاص حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم را بخشیدند
دوم تجلی صفاتست و علامت او اگر بذات قدیم بصفات جلال تجلی کند از عظمت و قدرت و کبریا و جبروت
خشوع و خضوع بود و اگر بصفات جمال تجلی کند از رافت و رحمت و لطف و کرامت سرور و انس بود و معنی
این نہ آنست کہ ذات ازلی تعالیٰ متحول و متبدل موصوف بود تا وقتی بصفت جلال متجلی شود و وقتی بصفت
جمال و لیکن بر مقتضار مشیت و اختلاف استعدادات گاہے صفت جلال ظاہر بود و صفت جمال باطن
و گاہے برعکس آن سوم تجلی افعال ست و علامت آن قطع نظر از افعال خلق و اسقاط اضافت خیر و شر
و نفع و ضر بدیشان و استوار مدح و ذم و قبول و رد خلق چہ مشاہدہ مجرد افعال جناب الٰہی خلق را از اضافت
افعال بخود معزول گردانند و اول تجلی کہ بر سالک آید در مقامات سلوک تجلی افعال بود و آنگاہ تجلی صفات
بعد از آن تجلی ذات پس افعال تجلی نزدیک تر از صفات بود و صفات نزدیک تر از ذات و شہود
تجلی افعال را محاضرہ خوانند و شہود تجلی صفات را مکاشفہ و شہود تجلی ذات را مشاہدہ و مشاہدہ حال
ارواح ست و مکاشفہ حال اسرار و محاضرہ حال قلوب و مشاہدہ از کسے درست آید کہ بوجود مشہود
قائم بود نہ بخود چہ حدثان را طاقت تجلی نور قدم نیست تا مشاہد در مشہود فانی نشود و بدو باقی نگردد
مشاہدہ او نتواند کرد آوردہ اند کہ قومی از قبیلہ مجنون از مشاہدہ آثار حرقت فراق و شدت اشتیاق
برچہرۂ حال مجنون روزی بشفاعت بسوی قبیلہ لیلی رفتہ گفتند چہ شود اگر لحظہ دیدہ مجنون بمشاہدہ جمال

لیلی منور شود وقوم لیلی گفتند انیقدر ضنتی نیست ولیکن مجنون خود طاقت دیدار لیلی ندارد وعاقبت او را حاضر کردند وگوشہ خرگاہ لیلی بر داشتند نظرش بر عطف دامن لیلے آمدن ہمان بود وافتادن ہمان سنے الجملہ تجلے حق سبحانہ وتعالے سبب استتار خلق ست واستتارش موجب ظہور حق تعالی پس ہر گاہ حق سبحانہ وتعالے بافعال خود متجلی شود افعال خلق دران مستتر گردد وہر گاہ بصفات متجلی شود صفات وافعال خلق دران مستتر گردد وہر گاہ بذات متجلی گردد ذات وصفات وافعال خلق دران مستتر گردد وحکیم مطلق از جہت مصلحت عالم حکمت وتوسیع آثار رحمت بر خواص حضرت خود از بقایای صفات نفوس کرستار استتار اند باقی گذارد تا رحمتی بود ہم درحق ایشان وہم درحق دیگران اما درحق ایشان تا مصالح نفوس قیام نمایند وبقدر آن درجات قرب حاصل کنند واما درحق دیگران تا در عین فنا وبحر جمع ہیلاشی ومستغرق نشوند ووجود ایشان سبب انتفاع دیگران گردد وبعضے علمار صاحب دل فرمودہ اند کہ استغفار حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم طلب این ستر بود تا مستغرق عین شہود نگردند وبواسطہ وجود بشریت مروم از جناب ایشان منتفع شوند وبحر العلوم مولانا عبد العلی قدس سرہ درشرح مثنوی معنوی میفرمایند کہ حضرت موسے علیہ السلام طلب رویت کردند از حق تعالے ورویت میخواہد رائی را ومرئی را پس بدون تفرقہ میسر نمے شود ودرین دار با این جسم عنصرے بدون افنا میسر نمی تواند شد پس اللہ تعالے فرمود طاقت رویت با بودن تو نمے تواند شد ونیست درطاقت انسان مگر مشاہدہ درتجلی واللہ تعالے فرمود کہ اگر درتجلی من برجبل طور جبل را قرار شود تو ہم طاقت رویت خواہے داشت ودرین تجلی نہ جبل ماند ونہ موسیٰ علیہ السلام ماند پس اللہ تعالے تعلیم نمود موسی علیہ السلام را کہ درتجلی چونکہ تو باقی نماندے وبفنا رسیدے پس رائے نماند پس رویت چگونہ حاصل شود پس درین تجلی حضرت موسی علیہ السلام مشاہدہ حق سبحانہ وتعالے نمودند وبسبب این مشاہدہ فانے شدند ورویت حاصل نشد پس عدم حصول رویت برائے آنیست کہ رویت رائے را میخواہد ودرتجلی حق تعالے رائے نماند پس منع از رویت از نقصان حضرت موسیٰ علیہ السلام نیست۔

جوہر در وقت ونفس صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ صوفیان لفظ وقت را بر سہ معنے اطلاق کنند گاہے وقت گویند ومراد وصفی بود کہ بر بندہ غالب باشد مانند قبض وبسط وحزن وسرور وصاحب آن وقت از غایت غلبہ حال ادراک حال دیگر نمے تواند کرد چنانکہ صاحب قبض گم از غلبہ حال قبض چنان متاثر وممتلی بود کہ نہ از بسط گذشتہ اثری یابد ونہ از بسط آیندہ بلکہ جملہ اوقات را برنگ وقت حال بیند ونیز تصرف او دراحوال دیگران بر وصف حال خود باشد ومنشار غلط او در ترف

سالک دیگران ازینجا بود که ہر حال که آنرا موافق حال خود بیند بر صحت آن حکم کند و اگر بر خلاف آن یابد آنرا مختل
داند و معنی وقت بدین تفسیر عام بود ہم سالک را و ہم غیر سالک را متناول باشد و گاہی مراد از وقت حالی بود که
بر سبیل ہجوم و مفاجات از غیب روی نماید و بغلبه تصرف سالک را از حال خود بستاند و منقاد حکم خود گرداند
واین وقت خاصه سالکان ست و اشارت بدوست آنچه گفته اند الصوفی ابن الوقت و فلان بحکم وقت یعنے
بمراد حق از مراد خود مسلوب ست و باختیارش از اختیار خود محجوب و گاہی مراد از وقت زمان حال باشد که
متوسط بود میان ماضی و مستقبل و نفس عبارت از دوام حال مشاہده و تواتر و تعاقب امداد آن که حیات قلوب
اہل محبت بدان مربوط ست بر مثال تواتر و تعاقب امداد انفاس که بقاء حیات قوالب بدان مشروط ست
و فرق میان وقت بمعنے دوم و نفس آنست که وقت حالی ست در معرض فترات و وقفات و وارد ست
در صدد تعاقب و تناوب ظهور و خفا و نفس حالی ست دائم مجرد از فتور و وقوف ازینجا گفته اند

الوقت للمبتدی والنفس للمنتهی

جوہر در رشحات مذکور ست که حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره میفرمودند که بعضی از کبراء طریقت
در معنی حدیث لی مع الله وقت فرموده اند ای وقت مستمر شامل لجمیع اوقاته یعنی سر حضرت نبی صلی الله
تعالی علیه وآله واصحابه وسلم بحضرت حق تعالی اتصالی و ارتباطی حاصل بود بر سبیل دوام که دران ہیچ چیز گنجائی
نداشت اما در قوت مدرکه که مسمی بالقاب ست ہمه چیز را گنجائی بود از مصالح دنیا و محاربه اعدا و معاشرت
ازواج طاہرات وغیر آن وبعضی فرموده اند لی مع الله وقت ای وقت عزیز نادر و میفرمودند که خدمت
خواجه علاء الدین غجدوانی قدس سره میل بقول ثانی میکردند و می فرمودند که کاملان را بر سبیل ندرت
این حال واقع می شود

جوہر وقت در استعمال این طائفه عبارت ست از حالی که اندر ہر بنده پدید آید و او را بآن حال آرام
بود وقتی باشد که عارف را سکون واجب کند و وقتی باشد که شکر واجب کند و وقتی باشد که شکایت واجب
کند و وقتی باشد که صبر واجب کند و وقتی باشد که جزع واجب کند و وقتی باشد که گفتار واجب کند و وقتے
باشد که خاموشی واجب کند گاه صحبت خلق واجب کند گاه عزلت واجب کند ازین گفته اند که عارف
ابن وقت خود ست و ابن فرزند را گویند یعنی چنانکه فرزند تبع مادر و پدر باشد عارف نیز ظاہر و باطن تبع
حق باشد و او در میان نه ہر چه از وی پرسند جوابی خوبتر از آن نبود که بگوید الله مجمع السلوک
جوہر صاحب مصباح الہدایه قدس سره میفرماید که مراد از شہود حضور ست ہر چه دل حاضر آنست شاہد آنست
و آن چیز مشہود اوست اگر حاضر حضرت حق تعالی است شاہد اوست و اگر حاضر خلق ست شاہد آن و صوفیان

مشہود را شاہد خوانند بسبب آنکہ ہر چیز کہ دل حاضر آن بود آن چیز ہم حاضر دل باشد و ہر گاہ کہ لفظ شاہد مطلقا بر صیغہ واحد استعمال کنند مراد ایشان حضرت حق تعالی بود و چون شواہد گویند بصیغہ جمع مراد شان خلق بود بجہت وحدت حضرت حق تعالی و کثرت خلق و چون لفظ شہود مجرد گویند مراد شان حضور حق تعالی بود چہ بدل ایشان پیوستہ حاضر و شاہد بود و اہل شہود و طائفہ اند اصحاب مراقبہ و ارباب مشاہدہ اما غیبت وصفی ست در مقابلہ شہود و آن بر دو گونہ است غیبت مذموم در مقابلہ شہود خلق و غیبت محمود در مقابلہ شہود حضرت حق تعالی و این بر دو قسم ست غیبت مبتدیان و آن غیبتی ست از محسوسات بسبب غلبہ شہود حق تعالی و غیبت متوسطان و آن غیبتی ست از وجود در غلبہ شہود حق تعالی و این نہایت غیبت ست و بدایت فنا اما مقام منتہیان ورای حال غیبت ست چہ غیبت حال کسی بود کہ ہنوز از مضیق وجود خود خلاص کلی نیافتہ باشد و بمقام سعت وجود مطلق نرسیدہ و بر غیب و شہادت احاطہ نیافتہ و اہل غیبت مذموم بشاہد خلق از شہود حق تعالے غائب اند و اہل غیبت محمود بشاہد حق تعالی از شہود خلق غائب و اہل کمال را نہ شہود حق تعالی از خلق غائب گرداند نہ شہود خلق از حق تعالی و تناوب و تعاقب شہود و غیبت محمود سالکان اہل تلوین را بود اما واصلان و متمکنان را جز دوام شہود حق تعالی حالی دیگر نبود ایشان را غیبت نبود نہ محمود و نہ مذموم حضرت شیخ شبلی قدس سرہ روزی در بدایت غلبہ حال و ہنگام ظہور تباشیر صبح کشف در پیش حضرت شیخ جنید بغدادی قدس سرہ رفتند منکوحہ حضرت شیخ حاضر بودند خواستند کہ پردہ کنند حضرت شیخ فرمودند کہ شبلی غائب ست تو بر حال خود باش ہمچنان با اوشان در سخن بودند ناگاہ شیخ شبلی بگریہ در آمدند حضرت شیخ منکوحہ خود را فرمودند اکنون وقت آنست کہ نہان شوی کہ شبلی بہوش آمد دلیل بر آنکہ غیبت از خلق در شہود محبوب حال مبتدیان ست منتہیان از ان گذشتہ و قصہ حضرت زلیخاست کہ در محبت حضرت یوسف علی نبینا و آلہ و علیہ السلام درجہ تمکین داشت بشہود حضرت ایشان از احساس غائب نشدہ چنانکہ صاحبات و لائمات اوشان کہ ہنوز در محبت حضرت یوسف و شہود جمال حضرت ایشان مبتدی بودند بغلبہ حال شہود حضرت ایشان از احساس غائب گشتند و از بریدن دست خود خبر نداشتند

جوہر بدانکہ غیبت از خود و حضور بحضرت حق سبحانہ و تعالی بقدر مرتبہ محبت ست ہر کرا محبت بیشتر غیبت از خود و حضور بحضرت خداوند تعالے بیشتر

جوہر در ہر شی کہ نظر کند وجود را با مظہر یا بدو مظہر را با خصوصیت مظہر و بایکدیگر مخلوط نگرد و اندر این شہود کامل و مکمل ست و صاحب این شہود را ذو العین و ذو العقل گویند و این مرتبہ انسان کامل ست و بعضے مظہر را یابند بے مظہر این شہود کامل ست و صاحب این شہود را ذو العین گویند و بعضی مظہر را یابند بی مظہر

واین شهود ناقص ست وصاحب این شهود راذو العقل گویند

جوهر در محو و اثبات صاحب مصباح الهدایة قدس سره میفرمایند که محو در اصطلاح صوفیان عبارت ست از ازاله وجود بنده و اثبات اشارت ست بتحقق آن بعد از محو محو و اثبات مضاف اند بامشیت ازلی ومتعلق باراده لم یزلی یمحوا الله ما یشاء ویثبت ما یرید ومحو راسه درجه است درجه ادنی وآن محو صفات ذمیمه واعمال سیئه است ودرجه وسطی وآن محو مطلق صفات ست حمیده و ذمیمه و درجه علیا وآن محو ذات ست ودر مقابله هر محوی اثبات ست ومعنی فنا وبقا ومحو واثبات بیکدیگر نزدیک ست وفرق میان محو وفنا واثبات وبقا ادراک نتوان کرد الا باشارتی دقیق وآن آنست که بقا حاصل نمی شود الا بعد از فناء ذات واثبات لازم نیست که بعد از فناء ذات بود چنانکه اثبات اخلاق مرضیه واعمال حسنه بعد از محو ذمائم اخلاق وسیات اعمال اصحاب تزکیه وارباب تجلیه را وهمچنین فناء افعال و صفات بکلی حاصل نشود الا بعد فناء ذات ومحو آن موقوف نیست بر محو ذات پس محو واثبات از فنا وبقا عامتر باشند چه فنا وبقا را استعمال نکنند الا در محو بشریت واثبات الوهیت ودر معنی محو چند الفاظ دیگر استعمال کنند چنانکه محق وسحق وطمس ودور نباشد که اگر در میان این الفاظ فرقی نهند وگویند مراد از محق محو اعیان صفات ست ومراد از سحق محو عین ذات ومراد از طمس محو آثار صفات وذات ودر رساله قشیریه مذکورست که محو عبارت ست از رفع اوصاف عادت واثبات عبارت ست از اثبات احکام عبادت ومحو سه قسم ست یکی محو زلت دوم محو غفلت از ضمیر وباطن سوم محو علت از سرائر پس در محو زلت اثبات معاملات بالله تعالی است ودر محو غفلات اثبات منازلات ست ودر محو علت اثبات مواصلات است واین محو واثبات باضافت بسوی عبد ست واما حقیقت محو واثبات از جانب حضرت حق سبحانه وتعالی است پس محو چیزیست که ستر کرد جناب خداوند تعالی ونفی کرد از عبد واثبات چیزیست که ظاهر کرد یمحوا الله ما یشاء ویثبت وحضرت شیخ اکبر قدس سره میفرمایند که محو نزد این طائفه رفع اوصاف عادت ست وازاله علت وچیزی که ستر کرد الله تعالی ونفی کرد پس عادتیکه در عوام ست محو میکنند در خصوص عباد خود واز خصوص عباد کسانند که اوصاف عادت را محو میکنند از باطن دباقی می ماند در ظاهر واز جمله عادات توجه باسباب وعلل ست واز صاحب محو زائل می شود این توجه وزائل نمی شود از وی نفس اسباب چه حضرت خداوند تعالی معطل نمی سازد حکمت وضع اسباب که اسباب حجب الهیه اند موضوع اند مرفوع نمیتوانند شد واعظم حجاب عین عبد ست وعین عبد سبب معرفت ست چه بدون عین عارف نمی تواند شد پس ازاله علت در محو در حکم ست نه در عین واز جمله حکمت الهیه است که اسباب را باقی دارد با محو از کون

بسوی آن اسباب و محو شدن حکم آن

جوهر در تجرید[1] و تفرید[2] صاحب مصباح الهدایة قدس سره میفرمایند که مراد از تجرید ترک اغراض دنیویست
ظاهراً و نفی اعواض اخروی و دنیویست باطناً و مجرد حقیقی کسی بود که در تجرد از دنیا طالب عوضی نباشند بلکه باعث
بران تقرب بحضرت الهی بود و هر که بظاهر غرض دنیا را بگذارد و بباطن بدان عوضی در عاجل یا آجل طمع
دارد بحقیقت ازان مجرد نگشته باشد معاوضه و متاجره در خاطر دارد و همچنین در جمیع طاعات نظر او بر
ادای حق ربوبیت بود بصرف عبودیت نه بر عوضی و غرضی دیگر و اما تفرید نفی اضافت اعمال ست بنفس خود
و غیبت از رویت آن بمطالعه نعمت و منت جناب حق سبحانه و تعالی بر خود پس حقیقت تجرید که ترک توقع
اعواض ست لازم حال تفرید بود چه هرگاه توفیق تجرید و طاعت نعمت جناب الهی داند نه فعل و کسب خویش
بدان عوضی توقع ندارد بلکه وجود خود را غرق منت بیند و صورت تجرید لازم حقیقت تجرید ست از آنکه
داخل ست در وی اما لازم تفرید نیست چه شاید که باوجود اسباب تفرید حاصل بود و حقیقت تجرید
لازم صورت تجرید نیست چه شاید که با ترک عوضی متوقع بود و همچنین تفرید لازم تجرید نیست چه شاید که با ترک
توقع اعواض خود را در کسب مدخلی بیند

جوهر در سکر[3] و صحو[4] صاحب مصباح الهدایة قدس سره میفرمایند که لفظ سکر در عرف صوفیان
عبارت ست از رفع تمیز میان احکام ظاهر و باطن بسبب اختطاف نور عقل در اشعه نور ذات و بیان این
سخن آنست که اهل وجد دو طائفه اند محبان ذات و منشاء وجد ایشان ذات بود و محبان صفات و منشاء
وجد آنها عالم صفات و وجدی که از عالم صفات بود آن قوت ندارد که وجدے که از آثار انوار ذات
بود پس واجد ذات در بدایت وجد بجهت قوت و غلبه وارد مغلوب سلطنت حال گردد و عقلش که
واسطه تمیز و بصر قلب ست در تو اتر اشعه انوار ذات مختطف شود و سررشته تمیز از دست تصرف
و اختیارش مسلوب گردد چنانکه محل حکم ظاهر که تفرقه است از محل حکم باطن که جمع است نشناسد و
بافشار اسرار ربوبیت که مکنون خزانه غیب اند مبالات ننماید و بمثل سبحانی و انا الحق زبان انبساط
کشاید صوفیان این وجد را باعتبار تواتر و قوت غلبه حال خوانند و باعتبار رفع تمیز سکر اما صحو عبارت
ست از معاودت قوت تمیز و رجوع احکام جمع و تفرقه با محل خود و بیانش آنست که چون وجود
سالک بغلبه انوار ذات فانی و مستهلک شود جناب خداوند تعالی او را وجودے باقی بخشند که
از لمعان انوار ذات متلاشی و مضمحل نگردد و هر وصفی که از وی فانی شده باشد اعاده کند پس عقل
نیز که رابطه تمیز ست معاودت نماید و برزخی گردد میان روح و نفس تا هیچ یک از حد خود

[1] تجرید برهنه کردن چیزها از زوائد ایشان ... باشد و پیراستن و اصلاح نمودن ۱۲
[2] تفرید یکتا کردن و تنها ماندن ۱۲
[3] سکر مستی ... و آنچه از شراب باشد ... و دنیا ۱۲
[4] صحو هشیار ... باشد ۱۲

تجاوز نماید و حکم جمع را مستقر خود که عالم ادراج ست راجع گرداند و حکم تفرقہ را محل خود که عالم نفس ست رد کند و ترتیب افعال و تہذیب اقوال و حفظ آداب و کتم اسرار ہر یک دیگر بارہ باز آید بوجہی کہ از آفت زوال محفوظ بود و ہمچنانکہ تواجد مقدمہ وجد ست تساکر مقدمہ سکر ست و متساکر صادق واجدی بود کہ ہنوز بمقام سکر نرسیدہ باشد و مشتاق آن بود کہ تصرف غلبہ حال او را از دست تفرقہ در رباید و غرق جمع گرداند پس متساکر اہل وجد بود و سکران اہل غلبہ وجد و صاحی اہل وجود و بعبارتی دیگر متساکر را اہل ذوق گویند و سکران را اہل شرب و صاحی را اہل ری و ذائق واجدی بود کہ نائرہ وجدش در و منطفی گرد و شارب واجدی بود کہ امداد وجدش متواتر بود و قوت عقلش از غلبات آن مغلوب بر مثال کسی کہ ادوار کاسات شرابش متعاقب بود و سر رشتۂ تمیز از دست تصرفش مسلوب و ریان واجدی بود کہ از غایت تمکن و قوت حال از تواتر امداد وجد متغیر و متاثر نگردد بر مثال شارب بے مدمن کہ طبیعت شراب جزو وجود او گشتہ بود چندانکہ خورد مست نگردد و از حد تمیز بیرون نرود۔

جوہر مولانا عبد العلی قدس سرہ در شرح مثنوی معنوی میفرمایند کہ سکر عبارتست نزد این طائفہ از غیبتی کہ حاصل می شود از وارد قوی و وارد عبارتست از خواطر محمودہ کہ وارد می شود بر قلوب و نباشد از تعمل عبد و کسب وی و در رسالہ قشیریہ فرق کردہ در میان غیبت و سکر بدین وجہ کہ صاحب سکر گاہے مبسوط می باشد وقتیکہ مستوفی نباشد در سکر پس لقبیہ ادراک می ماند این را تساکر گویند و درین حال احساس را ساغ باشد و نیز صاحب سکر اشد غیبت باشد و شیخ اکبر قدس سرہ فرمودند در باب چہل و نہم و دو صد از فتوحات کہ در سکر طرب و التذاذ می باشد و مراد قوم از غیبت تو اردقوی غیبت ست از جمیع آن اشیا کہ مناقض سرور و طرب اند و ہر حالیکہ پیدا کند طرب و بسط و افشاء اسرار را آن سکر نیست بلکہ غیبت یا فنا یا محو خواہد بود و نیز فرمودند درین باب کہ سکر مفارق ست مر سائر غیبات را کہ سکر متقدم ست بر صحو مثل صعقہ و افاقہ و حضور را با غیبت این نسبت نیست و فنا را با بقا این نسبت نیست و سکر سہ قسم ست طبعی و عقلی و الٰہی اول سکر طبعی و آن انیست کہ صاحب سکر طبعی در متخیلہ صورت مطلوب خود قائم نمودہ از ماعدا او غائب شدہ مشاہدہ این صورت نماید و اصغا بسوی وی کند و این نداند کہ این صورت در متخیلہ است بلکہ یقین کند کہ این صورت در خارج خیال ست و چون در صحو آید داند کہ این صورت در خیال بود و قول رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ و سلم اعبد اللہ کانک تراہ و اللہ فی قبلۃ المصلی بریں تخیل بدین وجہ شیخ اکبر قدس سرہ حمل کردند و قسم دوم سکر عقلی ست و آن انیست کہ دلیل عقلی بر نعوت اللہ تعالٰے قائم کردہ انچہ مدلول این دلیل ست مشہود خود ساختہ غائب باشد از ماعدا و آن مثل صفات تشبیہ کہ مخبر صادق صلی اللہ تعالٰے

ہوشیار شدن از مستی و باک بودن از اثر بد خمار ۱۲

خود را ست داننمودن بلغیر مستی ولشنہ ۱۲

بگوش نہادن و گوش فرا داشتن ۱۲

علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم بآن خبر داده است پس ملتذ و مسرور باشد بآن مدلول و غائب باشد از ماعدای او و چون ازین سکر بصحو آید و اختیار صفات ملاحظه نماید البتہ بدان ایمان آرد و بر مدلول و دلیل خود منتصر نشود و شیخ اکبر فرموده که این سکیران در حال سکر خود در معجزات بخبر صادق نموده و این نعوت تشبیہ را ثابت نکرده بدان ماخوذ نخواهد شد البتہ بجهت آنکه سکران معذور است و قسم ثالث سکر آنی که از تجلیات الٰہیہ پیدا می شود و این سکران از ماعدای این تجلیات غائب و غافل محض است و ملتذ از مشاهده این تجلی باشد و شیخ اکبر میفرمایند که کسے که سکران گشته از مشاهده حق و بآن ملتذ شده و غافل گشته بآن مشاهده از ماعدا پس صحونمی باشد او را

جوہر سکر حیرت و دہشت و ولہ و ہیجان است که در مشاهده جمال محبوب فجاة بسر محبوب میرسد چون سالک بمشاهده جمال محبوب رسید بواسطه دوری از تفرقه و بعد در باطن وی فرح و نشاط و انبساط بنوعی در آمد که حواس او از محسوسات غافل شد و عقلش مغلوب عشق گشت و تمیز از مابین مرتفع شد و از غایت بیخودی نمیداند که چه میگوید و این حالت را سکر بجهت آن گفته اند که در اوصاف مذکوره بسکر ظاهری می ماند و درین حال بود حسین منصور حلاج قدس سره که انا الحق فرمود در شرح گلشن راز

جوہر صاحب گلشن راز قدس سره ؎ انا الحق کشف اسرار است مطلق + بجز حق کیست تا گوید انا الحق یعنی انا الحق کشف اظهار اسرار است مطلق یعنی بے شایبہ شک و شبهه و حاشا که ہر ذره و بے معنی باشند و غیر حق کیست و موجود دیگر کجاست تا انا الحق گوید ؎

چو کردی خویشتن را پنبہ کاری	تو ہم منصور وار این دم برآری

جوہر صاحب گلشن راز قدس سره میفرمایند که درین سه حالت که فنا و سکر و دلال است اہل دل فرخص اند بآنکه بهر عبارت که خواهند ازان حالات و جدانی تعبیر نمایند اما در حالت فنا که غایت انتفای آئینہ سالک و اصل است باتفاق ہمه علما او مکلف نیست و در حالت سکر که ازان پست تر است چون نمیداند که چه می گوید چنانچه مست صوری را معذور میدارند او نیز معذور است و در مرتبه دلال که از سکر انزل است بواسطه شدت اضطراب که وارد هست هرچه میگوید نیز معفو داشته اند و این رخصت نسبت بارباب مواجید و صاحب حال است که بسبیل شہود و وجدان بدان حالات و مقامات رسیده اند آن جماعتی که بتقلید عبارات آن کاملان یاد گرفته اند و بمجرد همین تقلید خود را اصحاب آن حال میشمارند زیرا که باتفاق ارباب طریقت نسبت بآن جماعت هرچه مخالف شرع شریف از اقوال و افعال باشد واجب المنع است صاحب گلشن راز قدس سره ؎ ترا که نیست احوال مواجید۔ مشو

کافر نہ دانی بتقلید + شارح قدس سرہ فرماید کہ اگر ترا آن حالات وجدانی کہ ذکر رفت بنا شد و بحسب حال و مکاشفہ بآن مراتب نہ رسیدہ باشی زنہار بمجرد تقلید آن اہل کمال کہ صاحب آن حال بودہ اند کافر نشوی و متکلم بآن کلمات نگردی کہ اتفاق اہل طریقت و شریعت ست کہ ہر کہ بے آن حالات آن سخنان گوید محکوم بکفر ست و منع او واجب

جواہر صاحب گلشن راز قدس سرہ می فرمایند ؎ مجازی نیست احوال حقیقت ؏ نہ ہر کس یابد اسرار طریقت ؏ شارح قدس سرہ می فرمایند یعنی احوال حقیقت کہ انبیا و اولیا علیہم السلام ازان اخبار فرمودہ اند مانند لی مع اللہ وقت و مثل قول حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب انا القلم و انا اللوح المحفوظ و انا العرش و انا الکرسی و انا السموات السبع والارض و حکایت در غیبی از اولیا بسیار منقول ست مانند انا الحق و سبحانی ما اعظم شانی و لیس فی جبتی سوی اللہ و انا الفاعل فی ہذا العالم و غیرہا پس کسی فکر باطل نکند کہ سخنان چند مجازی غیر واقعی ست و حقیقتے نداشتہ است چہ این ہمہ احوال کاملان ست کہ در مراتب کشف و شہود بر ایشان ظاہر شدہ و ایشان بآن متحقق گشتہ اند و بیان حالات واقعی فرمودہ اند و نہ چنان ست کہ ہر کسی اسرار طریقت می توان یافت چہ این معنی مشروط بشرائط بسیار ست از قابلیت فطری و تائید جناب الٰہی و ارشاد شیخ و سلوک در ریاضات و قطع منازل کہ ارباب طریقت فرمودہ اند و طریقت سیر خاص مراد ست کہ مخصوص سالکان راہ حضرت حق تعالیٰ است مانند ترک دنیا و دوام ذکر و توجہ بمبدا و تبتل و انزوا و دوام طہارت وضو و صدق و اخلاص و غیر آن و اسرار طریقت عبارت از ہمان احوال حقیقت ست زیرا کہ طریقت مقدمہ حصول حقیقت ست و چنانچہ طریقت سر شریعت ست حقیقت سر طریقت ست و طریقت بی شریعت وسوسہ است و حقیقت بے طریقت زندقہ و الحاد۔

جواہر مستی عبارت از حیرت و ولولہ است کہ در مشاہدہ جمال دوست سالک صاحب شہود را دست میدہد و خمار عبارت از احتجاب محجوب است تحت عزت و ظاہر شدن پردہاے کثرت بر روے وحدت و این مقام تلوین ست یعنی احتجاب سالک ست از مقام حال بلند بظہور آثار احوال

جواہر از بعضی ازین طائفہ بسبب غلبہ حال و سکر محبت کلمات و اشارات صادر شدہ کہ بفہم اہل ظاہر در نیاید و بعضی اعمال و حرکات بوجود آمدہ کہ مخالف ظاہر فتواے شریعت باشد آنرا شطحیات مشائخ و ہفوات الشیان خوانند و مبہمات و موہمات نیز گویند کلمات مثل انا الحق و سبحانی و لیس فی جبتی سواہ و انا ہو و ہو انا و افعال مثل تنویر لحیہ و خرق ثیاب و القاء دراہم در آب و القاے

ہفوہ بالفتح خطا کردن جمعش ہفوات ۱۲

نورہ زدن ۱۲

نفس و مہالک و امثال آن و منشاء صدور این کلمات و افعال طفح سکر و غلبہ حال و فقدان ضبط و اختیار
بالفتح لبالب و پر شدن ظرف ۱۲
است۔ مرج البحرین

جوہر باید دانست کہ انا الحق از منصور و سبحانی از بایزید و لیس فی جبتی یکی از مشائخ و قم باذنی از شیخ شمس الدین تبریزی در وقت زندہ کردن مردہ بمعنی برخیز بحکم من و نورہ زدن در ریش از شبلی در وقت فوت پسر و خرق ثیاب و القای دراہم از شبلی و القاء نفس در مہالک از حضرت بودہ است ذوالنون مصری در قریہ وقت شب کہ سکان آن قریہ بخوف شیر درہای خود را وقت شب بند مے نمودند

جوہر بدانکہ افشار سر حقیقت بجز در حالت مستی و بیخودی مطلق یا در مرتبہ مخموری کہ تمام بیخود نیست و از مقام فنا و سکر تنزل نمودہ فاما از غایت خمار آن مستی خود را آگاہ نمی تواند داشت جائز نیست و در شریعت و طریقت ممنوع ست ارباب طریقت می فرمایند ہر حقیقتی کہ شریعت او را رد کند آن زندہ است و تا زمانیکہ سالک باخود باشد و عقلش برقرار بود الفاظی کہ مخالف شرع شریف باشد نگوید و اگر بمجرد تقلید ارباب حال گوید باتفاق اہل اللہ محکوم بکفر ست و واجب المنع۔

جوہر نزد بعضی معنی صحو باز آمدن ست بہوشیاری از پس غیبت و سکر غائب شدن بواردی با قوت کہ دل صاحب دل را سلب کند۔ حضرت جنید قدس سرہ گوید کہ سکر را بر صحو فضل نتواند بود چہ صاحب صحو ہمیشہ مرابط بود و آن مقام تمکین ست و مقام حضرت رسالت و در ترجمہ قشیری سکر بر صحو فضل دارد چہ صاحب سکر اہل انبساط بود و از لطائف جمال در سکر کشف یابد۔ مشائخ را در فضل صحو و سکر اختلاف ست قول بایزید کہ سکر مرد را بانبساط راہ دہد۔ صاحب ترجمہ عوارف گوید سکر ارباب قلوب را باشد و آن استیلای حال ست از مشائخ کبار بعض وقت کلماتی متضمن عجائب اسرار غیبی در وجود آید آن بواسطہ تقاضای سکر بود صاحبان صحو را اینجا راہ نیست۔

جوہر شیخ عبدالحق محدث دہلوی قدس سرہ در مرج البحرین میفرمایند کہ انچہ ازین طائفہ در حالت سکر و غلبہ حال صادر گردد قولاً و فعلاً طریق اسلم در انجا تسلیم ست و ترک مبادرت بانکار و اعتراض با عدم جواز تقلید

جوہر حضرت شیخ سعدالدین قدس سرہ در شرح رسالہ مکیہ می فرمایند کہ حضرت شاہ مینا قدس سرہ میفرمودند کہ برین طائفہ چون کسی ظلم کند یا دزد مال نبرد دعای بد نگویند و اگر گویند توکل باطل شود بلکہ چون دزدی مال ببرد یا گم شود خوشحال نشوند و فرمایند کہ دران خیریت بودہ است

جوہر مریدی بہ بندگی شاہ مینا قدس سرہ اسپی آورد شب دزدان بردند و پیغام فرستادند کہ

چیزی باشید و ببرید حضرت ایشان فرمودند که اراده جناب خداوند تعالی برین رفته بود و خیریت در آنست
مال داده آوردن خلاف این راه است شما را بخشیدم و نقل ست که اسپ حضرت امام ربیع قدس سره را
دزدان بردند و حضرت ایشان نمازی گذاردند و میدیدند و نماز قطع نکردند ازین حال التماس کردند فرمودند
در چیزی بودم که نزدیک من دوست تر ازان بود و دینارهای حضرت علی فضیل قدس سره را دزدان
بردند حضرت ایشان بسیار گریست ازین التماس نمودند فرمودند بران بیچاره می گریم که روز قیامت از وی
بپرسند و او را حجتی نباشد و روزی درجاک زرینه حضرت شیخ بهاء الدین زکریا قدس سره گم شد خبر
رسانیدند فرمودند الحمد لله بعده یافتند باز خبر رسانیدند فرمودند الحمد لله و فرمودند که گفتن الحمد لله در هر دو

بار بسبب رفتن و آمدن دنیا نبود بلکه بسبب قرار دل بوده است

جوهر توکل اعتماد بر کسی کردن و بحضرت خداوند تعالی سپردن و دل برداشتن از اسباب دنیا و
بحضرت مسبب الاسباب توجه نمودن

جوهر بدانکه این طائفه علیه در بیان حد توکل بسیار فرموده اند هر کسی از مقام خویش سخنی فرموده
و عبارات ایشان هم ازان مختلف گشته بعضی میفرمایند توکل آنست که جناب خداوند تعالی را استوار
داری در عهدهائی که کرده است یعنی اعتقاد داری که هرچه قسمت کرده است بتو رسد اگرچه جهان بمنع
آن مشغول شود و هرچه قسمت نکرده است بجهد و کوشش تو اگرچه در جهان ست بتو نرسد و بعضی میفرمایند
که توکل آنست که برابر گردد نزدیک تو بسیار و اندک و موجود و معدوم و بعضی میفرمایند توکل آنست
که ساقط شود خوف و رجا از غیر جناب حق سبحانه و تعالی و بعضی میفرمایند التوکل الاسترسال بین یدی
الله تعالی استرسال آن باشد که هر کجا که بکشد برود و این ظاهر ست که شتری که آن بزرگی به پاره ریسمان
تر استرسل میگردد تو از وی ضعیف تر و حکم خداوند تعالی ازان ریسمان قوی تر مسترسل را این معنی باشد
که هر کجا که بکشد ابا نیارد و بعضی میفرمایند توکل آنست که بغیر جناب حق تعالی امید ندارد و از غیر او
سبحانه نترسد متوکل آن بود که واثق بود بحضرت حق تعالی که حضرت حق تعالی را در هرچه کند متهم ندارد و
شکایت نکند یعنی در ظاهر و باطن تسلیم باشد بعضی میفرمایند که اگر دوگان و ماران چپ و راست تو باشند
سر تو برای آن بجنبد و حضرت شیخ بایزید بسطامی قدس سره می فرمایند که اگر اهل بهشت در بهشت
به نعم رسند و اهل آتش را در آتش عذاب کنند پس تو میان ایشان تمیز کنی از جمله متوکلان بیرون
آئی و حضرت ذو النون مصری را قدس سره از توکل پرسیدند فرمودند خلع ارباب و قطع اسباب و
حضرت شیخ سری سقطی قدس سره فرمودند التوکل الانخلاع من الحول والقوة و حضرت خواجه

حضرت شیخ ابوتراب نخشبی قدس سرہ و حمدون قصار قدس سرہ فرمودند التوکل ہو الاعتصام باللہ تعالیٰ و حضرت شیخ ابوتراب نخشبی قدس سرہ
صوفی را دیدند کہ سہ روز گرسنہ بود بعد ازان دست بر پوست خربزہ انداخت فرمودند تصوف ترا نشاید کہ
تصوف نباشد مگر با توکل و توکل درست نباشد کسی را کہ بیش از سہ روز طعام صبر نکند و نیز درویشی چون بعد از پنج روز گفت
کہ من گرسنہ ام حضرت ابوعلی رودباری قدس سرہ فرمودند کہ این را در بازار ببر بدید کار کسب فرمائید توکل کار این نباشد

جوہر حضرت شیخ سعدالدین قدس سرہ در شرح رسالہ مکیہ میفرمایند سببہا کہ زائل کنندہ ضرر ست سہ قسم است
قطعی و وہمی و ظنی قطعی چون آب کہ زائل کنندہ ضرر تشنگی و نان کہ زائل کنندہ ضرر گرسنگی ست ترک آن
بکلی از توکل نیست بلکہ ترک آن در ہنگام بیم مرگ حرام ست و وہمی چون داغ و افسون و ترک آن شرط
توکل است و ظنی چون فصد و مسہل و جز آن ناقص توکل نیست لیکن متوکل را ترک دارو عزیمت ست و
کردن آن رخصت و حضرت امام احمد حنبل رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرمودند کسی کہ اعتقاد بر توکل دارد دوست
دارم کہ معالجہ دارو خوردن و غیر آن باز دارد و حضرت امام علتہا داشتند و طبیب را خبر نمی کردند پس کمال توکل
آنست کہ گرد دارو نگردد و این ترک تداوی و علاج کسی را میسر آید کہ بروی کشف افتد کہ اجل او بنہایت
رسیدہ ست و دارو سود نخواہد کرد یا آنکہ بیمار مشغول باشد بحال خود و بیم عاقبت و گناہ و اطلاع جناب
خداوند تعالیٰ بروی غالب شود و درد بیماری از وی فراموش گرداند و دل او بمعالجہ نپردازد و یا آنکہ
مقصود بندہ از ترک معالجہ آن باشد کہ بیماری زائل نشود تا ثواب بیماری و بلا بیابد بدانچہ برطرا جناب
خداوند تعالیٰ نیک صبر کند چہ در ثواب بیماری اخبار بسیار آمدہ است و گروہی کہ ثواب بیماری بسیار دیدند بیماری
را دوست داشتند و غنیمت شمردند و از علاج باز ماندند تا در زمرہ متوکلان کامل باشند و جزای صبر بیابند

جوہر بعضی میفرمایند کہ توکل کسی را درست ست کہ پنج روز چیزی نخوردہ باشد و باکی از خلق پیدا نکند و
او را نظر بغیر حضرت حق تعالیٰ نباشد و بتوکل در مسجد نشستن کسی روا است کہ زبان زبان نظر بر در نکند
کہ کسی در آید و چیزی بیارد ہر کہ بدین نیست در مسجد نشیند ضائع ماند وقتی مسافری بحضور حضرت سلطان
المشائخ رض آمد و بعد چند روز اجازت طلبید و در دہلی بملاقات اقارب رفت و نزدیک خانہ اقارب مسجدی دید
دران مسجد بتوکل نشست برین امید کہ از خانہ اقارب نان و آب خواہد رسید چند روز دران جا بود و کس از
حال او باز پرس نکرد و بیحال شد باز بخدمت حضرت سلطان المشائخ آمدہ سوال کرد کہ اگر یکی متوکل شود و
اول روز چیزی نرسد چہ کند فرمودند صبر کند تا روز دوم عرض کرد اگر دوم روز ہم نرسد فرمودند صبر کند تا روز سوم
عرض کرد اگر روز سوم ہم چیزی نرسد فرمودند او را بر حضرت خداوند تعالیٰ توکل نبودہ باشد آنرا نظر بر
حضرت خداوند تعالیٰ باشد او را سوم روز ضائع نگذارد ؎ قناعت توانگر کند مرد را ✦ خبر کن حریص جہان گرد را

جوہر حضرت شاہ شجاع کرمانی را دختری بود او را در عقد نکاح درویشی داد چون دختر در خانہ درویش آمد نان خشک دید گفت این چیست درویش گفت دوش باز ماندہ بود بجہت امشب گذاشتم دختر قصد کرد کہ بیرون آید درویش گفت دانستم کہ دختر شاہ با من نتواند بود دختر گفت از بی نوائی تو نمیروم از ضعف ایمان و یقین تو میروم کہ از دوش بازہ نان نہادی و اعتماد بر رزاق نداری ولیکن عجب از پدر خود دارم کہ بیست سال مرا در خانہ داشت و گفت ترا بہ پرہیز گاری خواہم داد آخر بکسی داد کہ اعتماد بر جناب حق سبحانہ و تعالیٰ ندارد درویش گفت این گناہ از عذری بود گفت عذر آنست کہ درین خانہ من باشم یا نان خشک۔

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ نفعنا اللہ تعالیٰ بمحبتہم و رزقنا الاقتدار بسیرتہم فرمودند کہ توکل سہ مرتبہ دارد مرتبہ اولی آنست کہ مردے یکی را بجہت دعوی خود وکیل کرد و آن وکیل ہم عالم باشد و ہم دوست پس این موکل امین باشد کہ وکیلی دارم کہ در ہمہ کار و عادی و دانا ست و ہم دوست من ست درین صورت ہم توکل باشد و ہم سوال چنانکہ گاہ گاہ آن وکیل را گوید کہ آن دعوی را چنان جواب گوئی و آن کار را چنان بآخر رسان و مرتبہ دوم آنست کہ طفلی باشد شیر خوارہ کہ مادر او را شیر میدہد او را ہمین توکل باشد سوال نباشد و این طفل نگوید کہ مرا فلان وقت شیر بدہ ہمین گریہ کند اما او را تقاضا نکند و نگوید کہ مرا شیر بدہ او را ثقہ در دل باشد بر شفقت مادر اما مرتبہ ثالث توکل آنست کہ مردہ باشد پیش غسال این مردہ را ہیچ سوالی و تصرفے و حرکتی و سکنتی نباشد ہر گونہ کہ غسال را می باید او را می گرداند می شوید و این مرتبہ اعلیٰ ست و مقام بلند۔

جوہر حضرت شیخ سعد الدین قدس سرہ در شرح رسالہ مکیہ می فرمایند کہ حضرت شاہ مینا قدس سرہ میفرمودند کہ حقیقت توکل در بیابان نشستن ست و تبرک و تجرید گوشہ گرفتن و از اختلاط خلق صورۃً و معنیً دست داشتن و ترک حیلہ و چارہ و تودد و تحبب کردن اگرچہ گوشہ گرفتن و بعبادت مشغول شدن و در شہر سکونت کردن نیز از توکل گفتہ اند لیکن بشرط آنکہ شہرت و کثرت اختلاط و منزلت در دل نباشد للہ و فی اللہ از خلق خلوت گزیند و از اختلاط ایشان دل را منقطع دارد۔

جوہر ای عزیز کار توکل قناعت و صبر ست ہر کرا صبر و قناعت دادند گنجی و ملکی دادند و ہر کرا در بدر دوانیدند خواہ بجوارح خواہ بدل خوار و ذلیل گردانیدند اگر یکی بجوارح نرود و در دل پویان و جویان باشد از جملہ متوکلان نباشد متوکل آن بود کہ بدل و جوارح قانع باشد بدل و جوارح بغیر جناب خداوند تعالیٰ التفات نماید حضرت شاہ مینا قدس سرہ بارہا این بیت میفرمودند ؎

شیر نر بوسہ دہد بپا مرد قانع را قدم	مادہ سگ خاید بدندان پای مرد حرص را

جوہر بدانکہ مشایخ در بیان حد توکل بسیار فرمودہ اند و ہر کسی از مقام خویش سخنی فرمودہ و عبارات ایشان ہم ازان مختلف گشتہ بعضی میفرمایند کہ توکل آنست کہ اعتقاد داری کہ ہر چہ قسمت کردہ اند بتو رسد اگرچہ جہان بدفع آن مشغول شود و ہر چہ قسمت نکردہ اند بجہد و کوشش تو نرسد و بعضی میفرمایند کہ توکل آنست کہ برابر گردد نزدیک تو بسیار و کم و موجود و معدوم و بعضی میفرمایند کہ توکل آنست کہ ساقط شود خوف و رجا از غیر جناب حق سبحانہ و تعالی و بعضی میفرمایند کہ توکل آنست کہ اگر دو گان و ماران چپ و راست تو باشند سر تو برای آنہا نجنبد و حضرت شیخ بایزید بسطامی قدس سرہ میفرمایند کہ اگر اہل بہشت در بہشت بہ تنعم رسند و اہل آتش را در آتش عذاب کنند و تو میان ایشان تمیز کنی از جملہ متوکلان بیرون آئی کمام و حضرت شیخ ابوتراب نخشبی قدس سرہ صوفی را دیدند کہ سہ روز گرسنہ بودہ دست بر خربزہ انداخت فرمودند تصوف ترا نشاید کہ تصوف نباشد مگر با توکل و توکل درست نباشد کسی را کہ پیش از سہ روز طعام صبر نکند و نیز درویشی بعد از پنج روز گفت کہ من گرسنہ ام حضرت شیخ ابوعلی رودباری قدس سرہ فرمودند کہ این را در بازار ببرید و کار کسب فرمائید توکل کار این نباشد کمام و حضرت شقیق بلخی قدس سرہ فرمودند کہ توکل انیست کہ دل تو آرام گیرد بانچہ جناب خداوند تعالی وعدہ فرمودہ و علامت توکل سہ چیز است یکی آنکہ سوال نکند و بدل طمع کسی نکند کہ الطمع ام الخبائث دوم آنکہ اگر کسی بلا سوال دہد و نکند سوم آنکہ اگر برسد حبس نکند و نگاہ ندارد

جوہر کسب کردن ہیچ در توکل زیانی نیست مگر مبالغت در کسب نماید آن زیان توکل است و دو چیز دیگر یکی داغ کردن و دوم افسون بدین ہمہ توکل را نقصان لازم آید پیغمبران در مرض خود استعمال دوا کردہ اند و بدان نقصان در توکل ایشان نیامدہ است و در احیاء العلوم است کہ رسول علیہ السلام ہر شبی سرمہ کردندی و ہر ماہی حجامت کنانیدی و ہر سالے دوا خوردندے و ہر یکے کسب کردہ اند داؤد زرہ بافتی و سلیمان زنبیل بافتہ اند و ہمچنین دیگر اگر درین کار نقصان توکل بودے ہرگز ایشان نکردندے در کیمیا سعادت آوردہ است کہ وقتی موسیٰ را علت بیرون آمد بنی اسرائیلیان بخدمت موسیٰ گفتند کہ برائے دفع این علت فلان فلان گیاہ است اگر آنرا بیارند و استعمال کنند در حال بہتر شود ایشان فرمودند اللہ تعالے شافی ست چند روز گذشت و آن علت زیادہ شد باز بنی اسرائیلیان ہمان گیاہ را ذکر کردند موسیٰ فرمودند اللہ تعالے شافی ست تا چند کرت بنی اسرائیلیان آن گیاہ را ذکر کردند موسیٰ علیہ السلام ہمین جواب فرمود کہ اللہ تعالے

شافی ست بعد ازان وحی نازل شد که ای موسی تو میخواهی که بتوکل خود حکمت ما را باطل گردانی تا همان
دوائی که نبی اسرائیل گفته اند استعمال نکنی ما صحت نخشیدنی نهیم

جوهر بعضی میفرمایند که توکل آنست که بنده پیش امر حضرت خداوند تعالی چون میت پیش غاسل باشد و
بعضی میفرمایند که توکل چنگ زدن ست بحضرت خداوند تعالی و بعضی میفرمایند که حقیقت توکل قطع امید و بیم
از غیر حضرت خداوند کریم ست و بعضی میفرمایند که متوکل را سه مقام ست یکی آنکه چون بیاید شکر کند و چون نیاید
صبر ورزد دوم آنکه یافت و نایافت نزد او یکسان باشد سوم آنکه نایافت را بر یافت برتری نهد که دریافت
خواهش خود و در نایافت خواهش حضرت حقتعالی بیند

جوهر حقیقت توکل بیرون آمدن ست از رویت وسائط و اسباب بکلی بلکه حقیقت آنست که بداند
که حضرت حق را در فعل و صفت شریکی نیست و شرکت خود و غیر را در فعل و قدرت و جمیع صفات از میانه
محو گردانده امانت صفات و افعال را بصاحب امانت که حق ست واگذارد و خود را درمیان نه بیند گلشن راز

جوهر جناب حق سبحانه و تعالی اسباب نهاده است بمیان و مسببات را بآن اسباب ربط داده است
پس عارف کامل را باید که مسببات را از اسباب طلب نماید و این اسباب حجب الله اند که حق تعالی از
پرده این حجب مسببات را عطا میفرماید و توکل اگرچه فرض ست لیکن صفت قلبیه است منافی طلب
مسببات از اسباب نیست و هرچند که نظر عارف از اسباب برخاسته باشد چنانکه بمشاهده عرفاست که
موثر حق را می بینند و اسباب را بمیان نمی بینند لیکن اسباب از میان نرفته و حق سبحانه و تعالی از پرده اسباب
میکند اگرچه در مشاهده ایشان نباشد پس طالب مسببات از اسباب با توکل بر حق سبحانه از کمال معرفت
ست و ترجیح جهد با توکل بر توکل صرف واقعی ست و این حکم عام ست خواه مسببات امور دنیوی باشند
یا امور اخروی لیکن طالب اسباب امور دنیوی فوق حاجت نمیکنند که دنیا زائل ست و فنا دارد و
اشتغال بآن بیفائده است مگر آنکه دانند که جمع اسباب دنیا و به عنایت حق باین عارف ست پس
قبول میکنند و در اسباب دنیا و به جهد میکنند و اگر رضی حق دران دانند و یا آنکه خلیفه و یا قاضی باشند پس
البته آن اسباب را طلب کنند که بآن خلافت و قضا منتظم گردد پس جهد با توکل البته راجح و افضل ست
در نفس الامر در طریقت ملک العلما

جوهر در فتوحات مذکور ست و منقول ست از سهیل بن عبدالله تستری در رساله قشیریه توکل عبارتست
از اعتماد بر الله تعالی و انقطاع از اسباب و تکیه بر اسباب از قلب بداند که هرچه میرسد از الله میرسد سبب در میان
باشد یا نباشد و خود را پیش او سبحانه مثل میت داند در ید غاسل که تقلیب میکند بوجهی که خواهد و سعی را دخل آن

نداند واین توصیف قلبیہ است وحرکت جوارح برای تلاش اسباب منافی توکل نیست لعد تحقق شدن بر دکہ تقدیر ہر شے از جانب اللہ است اگر متعسر ست بتقدیر وی سبحانہ متعسر ست واگر آسانست بتقدیر وی آسان ست نہ از جہت عدم تہیاء اسباب وتہیاء اسباب وہر چہ مقدر ست بہ بندہ خواہد رسید اسباب درمیان باشد یا نہ واین تقدیر بر طبق استعداد اعیان ثابتہ است پس ہر چہ کہ بر بندہ می آید از وی می آید واین توکل درست وراست نمی آید مگر بآنکہ اللہ تعالی را وکیل در جمیع امور گرداند وخود را بوجہی تصرف نکند وہم تصرفات بہ اللہ تعالی سپرد کند واگر جمع اسباب کند این ہم از اللہ تعالی داند وتحقیق این توکیل چنانکہ در فتوحات مذکور ست آنست کہ اللہ تعالی ہمہ اشیاء را سوای ایشان برای ایشان پیدا نمود چنانکہ اللہ تعالی میفرماید خلق لکم ما فی الارض جمیعا پیدا کردہ شدہ است برای شما نہ برای دیگری ہر چہ کہ در زمین است تمام آن پس میرسد انسان را کہ صرف کند آن اشیاء را دران کہ مصلحت وی ست وانسان از مصالح جاہل است بسا اشیاست کہ او دران مصلحت گمان می کند وواقع دران مصلحت نیست واللہ تعالی علیم وخبیر است واعلم است بمصالح عباد پس می باید کہ اللہ تعالی را وکیل گرداند تا عطا فرماید مصالح عباد را وشاید مراد از مصالح امور لیست کہ اعیان مستعد امور بودند در ازل وسزاوار وکالت نیست مگر اللہ کہ مرتبہ الوہیت جامع است مر اسماء فعالہ را پس علیم ست قادر ست خالق ست وچون خالق اوست وقادر اوست . بر رسانیدن مصالح عباد را پس خلاصہ این مقال اینست کہ کسب منافی توکل نیست اما کسب مقید ہم نیست زیرا کہ بسیار مردمان حیلہ می کنند وحیلہ ایشان سود مند نمی شود ووواقع نمی شود مگر مقدر پس باید کہ خود را

تسلیم حق سازد وبر قضا متوکل شود وکسب را بگزارد

جوہر کسب وطلب اسباب منافی توکل نیست واین ظاہر ست کہ توکل عبارتست از اعتماد بر حق بہ انقطاع از غیر حق وکسی کہ معتمد بر سبب نباشد وسبب مطلوب مرتب شود از حق کہ مسبب الاسباب ست واگر مرتب نشود اضطراب بقلب نرسد برای اینکہ معطی وتابع حق ست وبتقدیر وی راضی باید بود

جوہر در وجد ووجود وتواجد صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ در اصطلاح صوفیان وجد وارد لیست کہ از حضرت حقتعالی بر دل آید وباطن از مہیات خود بگرداند چون حزن وسرور وحضرت جنید بغدادی قدس سرہ میفرمایند وجد آنست کہ جملہ اوصاف واجد منقطع گردد ودر حالتی کہ ذات او بسرور موسوم شود وحضرت ابو العباس عطا قدس سرہ میفرمایند وجد آنست کہ جملہ اوصاف واجد منقطع گردد ودر حالتی کہ ذات او بہ حزن موسوم شود وصاحب وجد کسی بود کہ ہنوز از حجب صفات نفسانی بیرون نیامدہ باشد وبوجود وجود از وجود حق تعالی محجوب شود وگاہ گاہ فرجہ در حجاب وجود او پدید آید وازانجا پرتوی از نور وجود

لہ وجد بالکسر دریافتن وبمعنی اندوہگین شدن وکذا گمشدہ را یافتن وبا لفتح توانگر شدن وخشمگین شدن ودر عرف حالت ذوق وشوق کہ صوفیان را شود ۱۲ سہ وجود وجودن یافتن مطلوب وہستی ۱۲ منہ

حق تعالی برو نابد و آنرا در ربابد و بعد ازان دیگر باره حجاب منطبق شود و موجود مفقود گردد پس وجد متوسط
بود میان فقدے سابق و فقدی لاحق و مراد از وجد آنست که وجود واجد در غلبه نور شهود غائب و ناچیز گردد
گم کردن و گم شدن ۱۲
پس وجد صفت محدث بود و وجود صفت قدیم و اشارت بدین معنی ست قول حضرت ذوالنون مصری قدس
سره که الوجود بالموجود قائم والوجد بالواجد قائم و بیان این سخن آنست که صاحب وجد هنوز از وجود
خود بکلی فانی نشده باشد پس واجد او بود و وجد باو قائم و صاحب وجود از وجود خود بکلی فانی شده باشد و
بوجود موجود یعنی بحضرت حق تعالی قائم و باقی شده پس صاحب وجود نه ذات واجد بود اعنی ذات بنده
بل ذات موجود بود اعنی ذات حقتعالی و وجود بوی قائم و وجد مقدمه وجود ست چه هر وجد در فتح قلعه وجود بشری
بمثابه منجنیق ست از عالم جذبه جناب الٰهی نصب کرده تا چون قلعه وجود منشلم شود وجد وجود گردد پس نهایت
وجد بدایت وجود بود اعنی وجود وجد بسبب فقد وجود واجد ست و فقد وجود واجد شرط وجود موجود و اشارت
بدین معنی ست انچه حضرت ابوالحسن نوری قدس سره فرمودند که الوجد فقد الوجود بالموجود و همچنانکه وجد
مقدمه وجود ست تواجد مقدمه وجد ست و معنی تواجد استدعاء وجد ست بطریق تذکر و تفکر یا تشبه باهل
وجد در حرکات و سکنات بدلالت صدق و هرچند تواجد صورت تکلف است و تکلف مخالف صدق
لیکن چون نیت متواجد در صورت تواجد توجه کلی بود از برائے قبول امداد فیض رحمانی منافی صدق
نبود و تواجد وصف اہل بدایت بود و وجد حال اہل سلوک و وجود حال خاص ارباب وصول

جوہر استقامت بمعنی راست شدن و در رشحات مذکور ست که حضرت خواجه عبیدالله احرار قدس سره
میفرمودند که استقامت امرلیست بغایت صعب زیرکه استقامت استقرار ست در حد وسط در مجموع افعال و اقوال
و اخلاق و احوال بروجهی که تجاوز از انچه ضروریست در مجموع افعال صادر نشود و از طرفین افراط و تفریط مصئون و
محفوظ باشد ازینجاست که گفته اند کار باستقامت دارد کرامات و خوارق عادات را اعتباری نیست۔

جوہر استقامت درجه کمال ست هرکه مستقیم نبود در صفت خود قدم اول بصحت ننهاده است و هر کرا
در کارها استقامت نباشد جهد او بیفائده شود و از مقامے بدیگر نرسد نشان استقامت اہل بدایت
آنست که در معاملات ایشان فتور نبود و نشان متقصدان آنست که در منازل ایشان را توقف نیفتد
و نشان استقامت اہل نهایت آنست که در احوال مشاهده مر ایشان را حجابی نباشد نزدیک اصحاب
تحقیق استقامت بیرون آمدن از معهودات نفس و جدا شدن از رسوم و عادات خلق و حاضر بودن
بحضرت حق تعالی بحقیقت صدق در طاعت و عبادت و محبت و معرفت حق است قال الله تعالی
فاستقم کما امرت راست باش چنانچه فرموده شدی استقامة العوام فی اوامر الملک

واستقامة الخواص فی اوامر الملکوت واستقامة خاص الخاص فی امور السر والجبروت

جوہر بدانکہ طریق سلامت وراہ استقامت آنست کہ ظہور عبد دائما بظہور عبدیت باشد کہ مقام عبودیت اشرف مقامات و دور از آفات است

جوہر در القاب ارباب مراتب ثلثہ یعنی ذوالعقل وذوالعین وذوالعقل وذوالعین

شیخ نورالدین عبدالرحمن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات میفرمایند رباعی

ذوالعینی اگر نور حقت مشہود ست	ذوالعقلی اگر شہود حق مفقود ست
ذوالعینی وذوالعقلی شہود حق وخلق	با یکدیگر اگر ترا موجود است

این رباعی اشارت ست بالقاب ارباب مراتب ثلثہ پس ذوالعین در اصطلاح این طائفہ عبارت ازان کس ست کہ شہود حق بروی غالب ست حق سبحانہ وتعالی را ظاہر بیند وخلق را باطن پس خلق در نظر او بمثابہ آئینہ باشد مر حق را بسبب ظہور حق در خلق ہمچو ظہور صورت در آئینہ و اختفاء خلق در حق چون اختفاء آئینہ بصورت وذوالعقل عبارت از کسی ست کہ شہود خلق بروی غالب باشد خلق را ظاہر بیند وحق را باطن پس حق در نظر او بمنزلہ آئینہ باشد مر خلق را وخلق بمنزلہ صورت منطبع در آئینہ لاجرم حق باطن باشد کما ہو شان المراۃ وخلق ظاہر کما ہو شان الصورۃ المرتسمة فی المراۃ وذوالعین وذوالعقل عبارت ازان کس ست کہ حق را در خلق مشاہدہ کند وخلق را در حق ولشہود ہیچ کدام محجوب نگردد از شہود دیگری بلکہ وجود واحد را بعینہ از وجہی حق بیند واز وجہی خلق نمود کثرت مانع نیاید شہود وحدت را وشہود وحدت مزاحم نگردد نمود کثرت را وہم در شرح رباعیات می فرمایند رباعی

اعیان ہمہ آئینہ وحق جلوہ گر است	یا نور حق آئینہ واعیان صور ست
در چشم محقق کہ حدید البصر است	ہر یک زدو این آئینہ آن دگر ست

اعیان را کہ حقائق موجودات اند دو اعتبار ست اول آنکہ اعیان مرایاء وجود حق واسماء وصفات او ست سبحانہ واعتبار دوم آنکہ وجود حق مرآت آن اعیان ست پس باعتبار اول ظاہر نمی شود در خارج مگر وجودے کہ متعین ست در مرایاء اعیان ومتعدد است بتعدد احکام وآثار ایشان پس بمقتضاء این اعتبار غیر از وجود حق در خارج ہیچ مشہود نیست واین بیان حال موحدی ست کہ شہود حق بروی غالب ست وباعتبار دوم در وجود غیر از اعیان ہیچ مشہود نیست ووجود حق کہ مرآت اعیان ست در غیب است و متجلی وظاہر نیست مگر از وراء تتق غیب واین بیان حال کسی ست کہ شہود خلق بروی غالب ست اما محقق ہمیشہ مشاہدہ ہر دو مرآت میکند یعنی مرآت حق ومرآت اعیان ومشاہدہ صوری کہ ہر دو مرآت ست

بے انفکاک و امتیاز

جوہر در آداب حضرت ربوبیت صاحب مصباح قدس سرہ میفرمایند کہ حفظ آداب ہم ثمرہ محبت ست وہم تخم محبت ہر چند محبت بکمال تر محب را اہتمام بر عایت آداب حضرت محبوب بیشتر و چندانکہ صورت ادب بر محب ظاہر تر نظر محبت محبوب با او زیادہ تر پس ہر بندہ کہ محبت جناب الٰہی در دل او راسخ تر اہتمام او بمراعات آداب حضرت عزت بیشتر وہر چند قرب او بحضرت عزت بیشتر مطالبہ دقائق آداب در نہاد او قوی تر ویکے از جملہ آداب حضرت الوہیت آنست کہ نظر از مشاہدہ جمال ربوبیت بملاحظہ غیرے مشغول ملتفت ندارد۔

جوہر در حیاء صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ حیاء از جملہ احوال مقربان است چندانکہ قرب زیادت حیا بیش وہر کہ ہنوز حال حیا بروی فرود نیامدہ باشد علامت آن بود کہ ہیچ مرتبہ از مراتب قرب نیافتہ است وحیا آنست کہ باطن بندہ از ہیبت اطلاع حضرت خداوند تعالیٰ منطوی گردد واین دو گونہ بود حیاء عام وحیاء خاص حیاء عام صفت اہل مراقبہ است کہ قلب ایشان از ہیبت اطلاع رقیب قریب جل ثناءہ بر سیأت وتقصیرات خود منطوی گردد وحیاء خاص صفت اہل مشاہدہ است کہ روح ایشان از عظمت شہود حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ در خود منطوی گردد واین حیا از جملہ احوال ست وحیاء عام کہ مندرج ست در صحت مقام مراقبہ از جملہ مقامات ست واین محافظت ظاہر وباطن ست از مخالفت احکام جناب الٰہی بسبب مراقبہ نظر حضرت حق تعالیٰ واین حیا بر دو گونہ است یکی حیاء از معصیت ودوم حیاء تقصیر در طاعت

جوہر صاحب فوائد الفواد قدس سرہ میفرمایند کہ لختی سخن در ترک اختیار افتاد یعنی باختیار خود کاری نمی باید کرد حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ المبارک بر لفظ مبارک راندند کہ مرد محکوم دیگری بہ کہ حاکم خود باشد بعد ازان فرمودند کہ شیخ ابوسعید ابوالخیر قدس سرہ روز جمعہ از خانقاہ بجہت نماز بیرون آمدہ مریدان را پرسیدند کہ راہ مسجد جمعہ کدام ست وچگونہ باید رفت یکی از حاضران گفت راہ اینست از ایشان پرسیدند کہ چندین بار بنماز جمعہ رفتید راہ نمیدانید فرمودند میدانم اما بدان پرسیدم تا صاحب اختیار نباشم

جوہر حریت انقطاع خاطر ست از تعلق ما سوی اللہ تعالیٰ بالکلیتہ ودر مقام حریت دستے رسد کہ غرضی از اغراض دنیوی واخروی نماند وحریت نہایت عبودیت ست کمال مرد بی بندگی نبود و آزادگی بے بندگی نشود ؎ من ازان روز کہ در بند توام آزادم + بادشاہم کہ بدست تو اسیر افتادم

وحریت نہ آنست کہ احکام بندگی ازوی زائل شود بلکہ حریت آنست کہ از بندگی نفس خود آزاد گردد یعنی انچہ نفس فرماید بران نرود بلکہ مالک نفس گردد و نفس مطیع و منقاد او شود سالک چون بمقام حریت رسد کلفت تکالیف ازوی ساقط می شود انچہ دیگران بمشقت بجا آرند وی بآسانی آرد نہ آنکہ نفس تکالیف ساقط شود۔

جوہر حر در اصطلاح این طائفہ علیہ آن کس ست کہ احتیاج بخلق نبرد و از خلق آزاد باشد و در عبدیت حضرت حق تعالی باشد علی الکمال وصاحب فتوحات قدس سرہ میفرمایند کہ حریت عبارتست از ازالہ صفت عبد بصفت حق باین شرط کہ حق سمع و بصر عبد گردد و جمیع قوای عبد شود و عبد نبود و عبارت مگر ازین قوا و چون این قوی حق شدند وحق عبد نیست بوجہی پس عبدیت این عبد درین حال زائل شد و حر شد اگرچہ عین او باقی ست و اطلاق حریت اگرچہ بر حق صحیح و متعارف نیست بجہت آنکہ او سبحانہ قابل عبدیت نیست لیکن بر وی سبحانہ صادق و اطلاق شدہ است سلب عبدیت بر و چون عبد متصف شد درین مرتبہ بسلب عبدیت و عبد قبل وصول باین مرتبہ عبد بود بجمیع وجوہ پس این سلب عبدیت در عبد حریت شد

چنین فرمودہ اند ملک العلما مولوی عبد العلی قدس سرہ در شرح مثنوی معنوی

جوہر حریت وہو انقطاع الخاطر عن تعلق ماسوی اللہ تعالی بالکلیۃ در مقام حریت وقتی رسد کہ غرضی از اغراض دنیاوی و اُخروی نماند و بعضی گفتہ کہ انسان کامل آزاد آنست کہ ویرا ہشت چیز بکمال بود اقوال و افعال و معارف و اخلاق نیک و ترک و عزلت و قناعت و فراغت ہر کہ این ہشت چیز دارد کامل و آزاد ست و ہر کہ چہار اول دارد و چہار آخر ندارد بالغ ست اما آزاد نیست و کامل آزاد و طائفہ شدند بعضی بعد از ترک عزلت و قناعت و خمول اختیار کردند و بعضی بعد از ترک رضا و تسلیم۔ سالک چون استیفاء مقام عبودیت بکلی میکند در مقام حریت میرسد نہ آنست کہ احکام بندگی ازوے زائل می شود احکام بندگی مر بندہ را مادام کہ عاقل ست و در حیات ست لازم ست بلکہ حریت از انست کہ از بندگی نفس خویش آزاد می گردد یعنی انچہ نفس فرماید او بران نرود بلکہ او مالک نفس گردد و نفس مطیع و منقاد او شود و چون در مقام حریت رسد کلفت تکالیف ازوی ساقط شود نہ آنکہ نفس تکالیف ساقط شود یعنی انچہ دیگران بمشقت بجا آرند وے بہ آسانی آرد و انچہ دیگران برنج بجا آرند وے بہ نشاط و خوشی بیارد و ہم ازین ست کہ بعضے گویند کاشکے در بہشت نماز بودی نہ بینی کہ مصطفی علیہ السلام کہ موصوف بجملہ معانی و کمالات بود ازوے احکام بندگی زائل نشد بلکہ فرمان شد واعبد ربک حتی یاتیک الیقین ای الموت ازدیگرے کے ساقط شود و ہر چند کہ قرب زیادہ تر بندگی زیادہ تر و حریت بندہ نہایت عبودیت است

ہر چند کہ مردم در عبودیت نہایت در حریت نہایت کمال مرد بی بندگی نبود و آزادگی بی بندگی نشود مولوی معنوی

گر تو خواہی حری و دل زندگی + بندگی کن بندگی کن بندگی + حریت بدایت بندہ است نزدیک آغاز خلقت پس بندہ تا نہایت بندگی نکند بحریت نرسد

بندگی کردن کمال خواجگی ست	خواجگی را خواجگی از بندگیست
بادشاہم کہ بدست تو اسیر افتادم	من ازان روز کہ در بند توام آزادم

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالی بسر کنہم فرمودند کہ در خطہ ناگور بزرگی بودند کہ ایشان را حمید الدین سوالی گفتندی از ایشان سوال کردند کہ بعضی مشائخ نقل می کنند و بعد از فوت ایشان ہیچکس نام ایشان نمیگیرد و بعضی چون نقل می کنند صیت ایشان باقصائے عالم میرسد این تفاوت احوال از کجاست فرمودند آنکہ در حال حیات در اشتہار خود کوشیدہ است بعد از وفات نام او مندرس می شود و آنکہ در حال حیات خود را پوشیدہ داشتہ است بعد از وفات نام او وصیت او ہمہ جہان میرسد

جوہر در کمال حقیقی نزد محققین کمال حقیقی آنست کہ در آئینہ کثرت وحدت بیند و در مرآت وحدت کثرت و کثرت حجاب وحدت او نباشد و وحدت پردہ کثرت وی نگردد حق را در خلق و خلق را در حق مشاہدہ نماید بلکہ وجود واحد را از وجہی حق بیند از وجہی دیگر خلق و ذات واحد را در ہر شے بصفت خاص ملاحظہ نماید و بتجلی خاص متجلی بیند و تکثر صفات را موجب تکثر ذات نداند و از مرتبہ تعین و تقید کہ مبدء سیر عروجی و رجوعی ست در طریق سیر الی اللہ و فی اللہ بمقام اطلاق رسیدہ بود و جہت تکمیل ناقصان از مرتبہ اطلاق بسیر باللہ و عن اللہ و الی اللہ باز بمرتبہ تعین تقید بیاید

جوہر حضرت شیخ فانی فی اللہ شاہ کلیم اللہ قدس سرہ در کشکول می فرمایند کہ آن وجود مطلق قبل از ین کہ متعینی بوجود ظلی کونی پیدا نماید مخفی بود و ازان بے نشان نشان نبود و بمقتضائے محبت خود بجود از ان صرافت تنزل بمراتب الہی و کیانی فرمود و در ہر متعینی باعتبار تقید بذلک التعین باسم عاشق برآمد و باعتبار رفع ذلک التعین باسم معشوق جلوہ گر آمد پس کمال ہر تعین آنست کہ رجوع بآن اطلاق کند و از بیرنگی کہ برآمدہ باز بآن رسد و گفتگوئے ما در تعین خاص حضرت انسان ست کہ مظہر جامع ذات و صفات آمدہ و از سائر تعینات بصفت حمل امانت ممتاز گردیدہ پس کمال آنست کہ بعد فنا فی اللہ رسیدہ باقی ببقا باللہ باشد سیر اول سیر الی اللہ است و سیر ثانی سیر فی اللہ نہایت در اول ست نہ در دوم۔

جوہر صاحب گلشن راز قدس سرہ میفرمایند ؎ کسی مرد تمام ست کز تمامی + کند با خواجگی کار غلامی + وقدوۃ المحققین شیخ محمد بن یحیی بن علی الجیلانی قدس اللہ تعالی اسرارہم در شرح این بیت میفرمایند کہ در اصطلاح محققان کہ سلاطین ممالک طریقت اند کمال آنست کہ سالک سائر بارشاد مرشد کامل بطریق تصفیہ وتجلیہ وشہود نہ بطریق علم بر مراتب عبور نماید واز سرحد محسوس ومعقول درگذشتہ بانوار تجلیات اسمائی وصول یابد ودر پرتو نور تجلی ذات احدی محو وفانی مطلق شود وببقای احدیت باقی گشتہ متحقق بجمیع اسماء وصفات الہی گردد وچون حق را در ہر شانی بروزی واقتضای خاص ست کامل آنست کہ مظہر جمیع ظہورات گشتہ بلواحق ولوازم وصفات ہمہ شیونات متصف ومتحقق گردد فلہذا می فرمایند ؎ کسی مرد تمام است کز تمامی + یعنی مرد تمام کامل آنست کہ از تعین وتقید کہ مستلزم عبودیت ومتابعت بود عبور نمودہ است غنی مطلق وخواجہ جہان گشتہ وباوجود چنین خواجگی کار غلامی کہ عبارت از متابعت وعبودیت است میکند

جوہر بعضی میفرمایند کہ مریض را ہر روز پیش رو بنشاند وبقدر پانصد نفس سلب مرض نماید وقاعدہ سلب آنست کہ تصور نماید کہ بانفسی کہ اندرون میرود عوارض جسمانی شخص مقابل از قالب او بر می آید وکشیدہ می شود وبانفسی کہ بیرون می آید تصور نماید کہ آن عوارض بر روی زمین می افتد واز اندرون سلب کنندہ بیرون می آید تا صاحب سلب متاثر ومتاذی نگردد وطریق سلب امراض روحانی وسلب نسبت وقبض وبسط نیز نزد ایشان ہمچنین است۔

جوہر معرفت در لغت دانستن وشناختن ست ومعرفت در وضع اصل لغت اسم ست مر علمی را کہ باشد بعد آنکہ نبود ولہذا علم حضرت حق سبحانہ وتعالی را معرفت نخوانند کہ علم او سبحانہ وتعالی قدیم است وحضرت حق سبحانہ تعالی را عارف نگویند۔

جوہر در تعریف معرفت صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ معرفت عبارت است از باز شناختن معلوم مجمل در صور تفاصیل معرفت ربوبیت کہ مشروط ومربوط است بمعرفت نفس چنانکہ در حدیث شریف آمدہ است من عرف نفسہ فقد عرف ربہ عبارت بود از باز شناختن ذات وصفات جناب الہی در صور تفاصیل احوال وحوادث ونوازل بعد از انکہ بسبیل اجمال معلوم شدہ باشد کہ موجود حقیقی وفاعل مطلق اوست سبحانہ وتعالی وتا صورت توحید مجمل علمی مفصل عینی نشود چنانکہ صاحب علم توحید در صور تفاصیل وقائع واحوال متجددہ متضادہ از ضر ونفع ومنع وعطا وقبض وبسط وضار ونافع ومانع ومعطی وقابض وباسط حق تعالے را نہ بیند ونشناسد بی توقف در رویت او را عارف نخوانند واگر باول وہلہ ازان غافل بود وعنقریب حاضر گردد وفاعل مطلق را در صور تصرفات مختلفہ باز شناسد

او را متعرف خوانند نه عارف و اگر با وجود علم حق مطلق را از صور وسائط و روابط باز نه شناسد و تاثیرات افعال را حواله با وسائط کند او را ساهی و لاهی و مشرک خفی خوانند مثلاً اگر در معنی توحید تقریری کند و خود را مستغرق بحر توحید نماید و دیگری آنرا بر سبیل انکار بدو باز گرداند و گوید این سخن نه از سر حال ست بل نتیجهٔ فکر و رویت ست در حال بر نجد و بر وخشم گیرد و نداند که این رنجش او عین مصداق قول منکر ست و الا فاعل مطلق را در صورت این انکار باز شناختی و بر وخشم نگرفتی و همچنین در معرفت نفس هر صفت ناپسندیده که به علم اجمال معلوم شود وقتیکه باول وهله که پدید آید در نفس متعین و تفصیل باز شناسد و از آن حذر کند او را عارف خوانند و الا متعرف بود یا غافل مثلاً اگر بعلم داند که کبر و عجب در نفس صفتی مذموم است هر گاه این صفت در نفس ظاهر شود فی الحال آنرا باز شناسد و در پردهٔ انکسار و تواضع گریزد تا نفس دیگر باره به باز شناختن این صفت در خود بعجب ظاهر نشود در امثال این صورت را معرفت نفس خوانند و اگر باول وهله حاضر نبود بل ثانی الحال حاضر گردد و این صفت را باز شناسد او را متعرف مستغرق خوانند و اگر علم مجمل را در صورت تفصیل اصلا باز نشناسد او را غافل خوانند و این علم او را نافع نباشد بل زیان کار بود و وظیفه عارف رضا بقضاست و وظیفه متعرف صبر بر آن و وظیفه غافل کراهیت و اضطراب و معرفت الهی را مراتب است اول آنکه هر اثری که یابد از فاعل مطلق داند دوم هر اثری که از فاعل مطلق یابد بیقین داند که نتیجه کدام صفت ست از صفات او سوم آنکه مراد حق را در تجلی هر صفتی بشناسد چهارم آنکه صفت علم الهی را در صورت معرفت خود باز شناسد و خود را از دائرهٔ علم و معرفت بلکه از وجود خود اخراج نماید چنانکه از حضرت شیخ ابو القاسم جنید بغدادی قدس سره پرسیدند که معرفت چیست فرمودند المعرفة وجود جهلک عند قیام علمه گفتند زدنا ایضا فرمودند هو العارف و المعروف و حضرت سهل بن عبد الله تستری قدس سره فرمودند المعرفة هی المعرفة بالجهل چندانکه مراتب قرب زیادت شود و آثار عظمت الهی ظاهر تر گردد علم بجهل بیشتر حاصل گردد و معرفت نکارت زیادت شود و حیرت بر حیرت بیفزاید و فریاد رب زدنی فیک تحیرا از نهاد عارف برخیزد و این معنی که تقریر کرده می شود همه علم معرفت ست نه معرفت چه معرفت امری وجدانی ست و تقریر از آن قاصر اما علم مقدمه آنست پس معرفت بی علم محال بود و علم بی معرفت وبال و علم و معرفت را چند صورت تواند بود علم معرفت و معرفت علم و علم علم و معرفت معرفت و این صورت اکمل صور اوست

جوهر در معرفت حق تعالی الشیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سره در شرح رباعیات میفرمایند که معرفت و ادراک حق تعالی دو قسم ست قسم اول ادراک اوست باعتبار کنه ذات و تجرد او از تعینات

اسماء وصفات وتلبس بمظاہر کائنات واین ممتنع است زیراکہ ازین حیثیت بحجاب عزت محتجب ست پس شرع در طریق معرفت او ازین وجہ اضاعت بضاعت وقت ست وطلب انچہ ممکن نیست ظفر بر تحصیل ان محال مگر بوجہ اجمالی بداند کہ ورای انچہ متعین شدہ است امریست کہ ظہور متعین بدوست واو فی حد ذاتہ از تعین مبراست وازلک قال سبحانہ وتعالی یحذرکم اللہ نفسہ واللہ رؤف بالعباد پس حق سبحانہ وتعالی برحمت کاملہ ورافت شاملہ راحت بندگان خود خواستہ کہ ایشان را از سعی در انچہ ممتنع الحصول است حذر فرمودہ ودر حدیث نیز وارد ست تفکروا فی آلاء اللہ ولا تفکروا فی ذات اللہ وشیخ محی الدین قدس سرہ میفرماید التفکر فی ذات اللہ محال فلم یبق الا التفکر فی الکون اگر گوئی چون تفکر در ذات محال ست پس نہی متوجہ چیست گویم نہی متوجہ پندار ذات ست وفکر در ان چنانکہ در مثنوی معنوی مذکور ست ے

انچہ در ذاتش تفکر کردنیست	در حقیقت آن نظر در ذات نیست
ہست آن پندار او زیرا براہ	صد ہزاران پردہ آمد تا الٰہ

وقسم دوم ادراک اوست سبحانہ وتعالی باعتبار تعینات نور وتنوعات ظہور او در مراتب تنزلات ومرایای مکونات واین ادراک نیز بر دوگونہ است اول ادراک بسیط وہو عبارۃ عن ادراک وجود الحق سبحانہ مع الذہول عن ہذا الادراک وعن ان المدرک ہو وجود الحق سبحانہ ثانی ادراک مرکب وہو عبارۃ عن ادراک وجود الحق سبحانہ مع الشعور بہذا الادراک وبان المدرک ہو وجود الحق سبحانہ ودر ظہور وجود حق سبحانہ وتعالی بحسب ادراک بسیط اختفائی نیست زیراکہ ہرچہ ادراک میکنی اول ہستی مدرک شود اگرچہ از ادراک این غافل باشی چنانکہ اول ادراک الوان واشکال بواسطہ ادراک ضیاست کہ محیط ست بآنہا وشرط رویت است باوجود این بینندہ در ادراک آنہا از ادراک ضیا غافل می شود وبغیبت ضیا معلوم می شود کہ ورای آنہا امری دیگر مدرک بودہ است کہ ضیاست ہمچنین نور ہستی حقیقی کہ محیط ست بضیاء الوان واشکال وبیندہ وبجمیع موجودات ذہنی وخارجی وقیوم ہمہ اوست وادراک شی بے ادراک او محال ست اگرچہ از ادراک او غافل باشی واین غفلت بواسطہ دوام ظہور وادراک اوست کہ اگر چون این ضیا نیز غائب شدی ظاہر گشتی کہ در وقت ادراک موجودات امرے دیگر کہ نور وجود حق سبحانہ وتعالی ست نیز مدرک بودہ است زیراکہ ے

ظہور جملہ اشیا بضد است	ولی حق را نہ ضد ست ونہ ند ست
چہ ذات حق ندارد نقل وتحویل	نیابد رہ درو تغییر وتبدیل
اگر خورشید بریک حال بودے	شعاع او بیک منوال بودے

طہور دستور ۲۱

نبودی ہیچ فرق از مغز تا پوست	ندانستی کسی کاین پرتو اوست

ونظر باین ادراک بسیط ست آنکہ گفتہ اند ؎ بود در ذات حق اندیشہ باطل ٭ محال محض دان تحصیل حاصل
واما ادراک ثانی کہ ادراک مرکب ست محل فکر خفا وصواب وخطاست وحکم ایمان وکفر راجع بدوست و
تفاضل میان ارباب معرفت بتفاوت مراتب اوست واشارت بآنست قول حضرت امیر المومنین صدیق
اکبر رضی اللہ تعالی عنہ العجز عن درک الادراک ادراک۔

جوہر معرفت ذات آنست کہ بداند کہ خداوند تعالی موجود ست صنع بی صانع نشود دوا حارست وبداند
کہ خداوند تعالی یکی ست گروہی واحد گویند وگروہی احد وگروہی واحد واحد را بیک معنی دارند گروہی فرق
کنند احد فی ذاتہ واحد فی صفاتہ گویند اما در لغت فرق ست چون گوئی مافی الدار احد چنان باشد
کہ دران خانہ ہیچ کی نیست وچون گوئی مافی الدار واحد چنان بود شاید در آن دو کس باشند وفرد ست
وبداند کہ خداوند تعالی فرد ست ومعنی فرد آنست کہ ویرا مثل وشبہ وجنس نیست فرد ست در ذات
وفرد ست در صفات وافعال کہ ذات وصفات وافعال وے ہیچ ذات وصفات وافعال نماند وذات
ست وذات مالیعلم وبیین بہ پس اگر ذات نبود دانستگی نشود وشی نداند کہ خداوند تعالی چیز نیست از الشی
اسم لکل موجود عندنا خلافا للمعتزلۃ اذ الشی عندہم اسم لموجود ومعدوم وشکی نیست کہ خداوند
تعالے موجود ست وہرچہ موجود باشد اطلاق شی بر وجائز بود قائم بنفسہ است ودر قیام خویش
محتاج بغیر نیست چہ اگر قائم بنفسہ نباشد محتاج بغیر باشد سزاوار الوہیت نبود ولا یشبہ شیئا وخداوند
تعالے مانند نیست چیزی را از بہر آنکہ ہمہ چیزہا در زمان یا در مکان اند یا فوق چیزے یا تحت چیزی
اند وہمہ چیزہا متصل اند یا منفصل اند بچیزی دیگر وہمہ چیزہا مجتمع اند یا متفرق متحرک اند یا ساکن وخداوند
تعالی ازین منزہ ومبرا است ولا یشبہہ شئے ومانند نیست خداوند تعالی را چیزی چہ اگر او را مانند
بودی بکل وجود موجود بودی یا ببعض وجود واگر بکل وجود مانند بودی بکل وجود آنہ نیز بودی پس وجود آنہ
یا زیادہ لازم شدی وآن محال واگر مانند ببعض وجود بودی لبعض وجود آنہ بودے واین نیز محال ومعرفت
صفات آنست کہ بشناسد خداوند تعالے را کہ حی ست نہ بجان از بہر آنکہ وے عالم وقادر ست و
علم وقدرت نبود مگر حی را و دیگر آنکہ از وجود وہمہ موجودات ست تا خود حی نبود وجود موجودات دیگر چگونہ
بود وعالم ست نہ بدل کہ دی قادر ست قادر را تا علم نبود قادر نشود

جوہر بدانکہ معرفت ہدایت ست از حضرت خداوند تعالی تا اگر ہدایت نباشد بمعرفت او سبحانہ
نرسد از حضرت شیخ ابو الحسن نوری قدس سرہ پرسیدند کہ دلیل برحق چیست فرمود دلیل برحق حق ست

گفتند پس کار عقل چیست فرمود عقل عاجز ست و عاجز راه نماید مگر بر عاجزی و اتفاق ست درین که جاہل را صفت جہل ست ادراک العلم عالم راه نیست و ہر چیزی را که صفت عجز ست وی را بر قدرت قادر راه نیست عقل عاقلان مقدور و مقہور و مغلوب و خداوند تعالی قادر و قاہر و غالب وظیفه عقل استدلال است و استدلال در محلی بود که وی را بدایت و نہایت باشد و خداوند تعالی بی بدایت و بے نہایت است ہر کجا که عقل نہایت داند بدایت بود معرفت حضرت خداوند تعالی را ہیچ غایت نیست حضرت خداوند تعالی را با مومنین لطف ست که با کافران نیست اگر اینچنین فضل با کافران بودی ہمه ایمان می آوردند معرفت دو قسم است استدلالی و شہودی کمال معرفت استدلالی علماء راسخین راست و عوام را نیز بود لیکن معرفت ناقص و الا لازم آید که موحد و مسلم نشوند و الامر لیس کذلک و معرفت شہودی اولیا راست مرتبه اصحاب مشاہده است ایشان حق را بحق شناخته اند نه از غیر حیرت مشاہده او را از وصف غائب کند ببینید و نداند که چه می بیند و اگر خواہد که از دیدن خبر دہد نتواند چون نداند که چه می بیند چگونه خبر دہد که چه می بینیم غرض از ایجاد موجودات معرفت ست و کمال آن مخصوص نوع انسانی است ۔

جوہر معرفت متصور نمی شود دران سبحانه مگر باسماء و صفات و افعال و انہم نه بکنه بل بوجه زیرا که کنه ہر شی از اشیا معرفت را دران راه نیست چه کنه ہر شی حقیقت الحق ست چه سبحانه حقیقت الحقائق ست و حقیقت حق مدرک ہیچ بشر و ملک و جن نبود پس حقیقت ہمه مدرک نشود و این مرتبه غایت عرفانست کشکول

جوہر عارف کامل را حاجت بسوی ریاضت نمی ماند پس اگر ریاضت میکند برای القاء عبودیت و ادای شکر ست چنانکه جناب مستطاب سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه و سلم فرمودند افلا اکون عبدا شکورا در جواب کسے که التماس نمود که خدمت شما چرا تعب در عبادت می کشید و این مقامی ست اعلی دارفع و ریاضت بعضی برای آنست که در ترک ریاضت کسی بدظن نشود و از شومی این ظن بورطه ضلالت نیفتد و این بظاہر ریا می نماید لیکن چون قصد وسے ہدایت ست از اخلاص غیر عارف بہتر ست اینست معنی قول مشہور ریاء العارفین خیر من اخلاص المریدین و الا عارف از ریا پاک است

جوہر شیخ اکبر قدس سره میفرمایند که چون عارف بکمال رسد واسطه میان او و حضرت حق تعالے برخیزد و علوم از حضرت حق تعالے گیرد بی واسطه اگر چه وصول بآن مرتبه بواسطه پیران شده است ۔

جوہر حضرت شیخ فانی فی الله و باقی بالله شاه کلیم الله قدسنا الله تعالی بسره المبارک در کشکول میفرمایند که عارف چون بمقام آخر نزول فرماید عوام را میان او و میان سائر الناس فرق کردن دشوار آید

زیراکہ ظاہر ایشان ہمچو ظاہر سائر الناس ست عوام انکار ایشان بسیار کنند بخلاف مجاذیب و مجانین کہ بسبب
مخالفت اطوار ایشان با طوار سائر الناس امتیازی نمایند و باعتقاد پیش آیند و از جملہ اہل صحو آنانکہ در مقام
فرویت حقیقت نزول فرمودہ اند از ایشان خوارق عادات کمتر بینند زیراکہ متوجہ الیہ ایشان ذات بحت
بیرنگ ست و تصرفات انفسی و آفاقی از تاثیرات صفاتست

جوہر بدانکہ عارف چون خلق شی کرد محافظت آن مخلوق خود ہم بہمت تواند کرد یعنی مادام کہ ہمت وی
مصروف باشد بمحافظت آن چیز وجود آن موجود و محفوظ باشد و عارف را در محافظت آن ہیچ گرانی
برہمت نہ نشیند و ہرگاہ کہ غفلتی بر عارف طاری شود یعنی ہمت او مصروف امرے دیگر گردد آن مخلوق
وے منعدم شود چراکہ علت حفظ آن ہمت او بود چون علت بانصراف منعدم شد معلول نیز منعدم
شود مثلاً عارف کامل خلق دہ مثل صورت خود در دہ مکان مختلف در آنی واحد کرد مادام کہ ہمتش مصروف
ببقاء آن باشد باقی باشد چون ہمت از ان بگرداند در حال آن دہ صورت منعدم گردند و صورت او تنہا
ماند۔ حق را غفلت نیست و عبد را غفلت ست و حفظ عبد مانند حفظ حق نیست ہمیشہ عبد از حق متمیز
ست و در حفظ حق را قطعاً غفلت نیست دائماً حق باجمیع حضرات در حضور ست و لایشغلہ شان
عن شان حق را وصف مشہور ست و در حفظ عبد غفلت را مجال ست و دوام حضور عبد محال۔ بدانکہ چون
النفس متوجہ ایجاد صورتی از صور می شود بقوت وہمیہ آنرا حاصل و حاضر میکند در خیال و درین عارف
و غیر عارف از عوام داخل و مشارک اند و استحضار این جملہ در متخیلہ توانند و بوہم نتوانند کہ آنچہ در خیال
موجود ست از قوت متخیلہ و قدرت خالقہ بوجود خارجی رسانند چراکہ آن چیز را جز در خیال وجود ممکن نباشد
و ہمچنین قدرت عام ست ہم عارف بالحقائق و ہم غیر ایشان کہ خلق و اظہار آن نتوانند و عارف متصرف فی الوجود
نہ ہر عارف کہ او حقائق اشیا و صور آن شناختہ و دانستہ باشد چون بقوت روحانیہ خویش قاصد و متوجہ ایجاد
خلق شی از اشیا گردد کہ خارج از عالم خیال او باشد و در عالم اعیان خارج موجود باشد آنرا پیدا تواند کرد و
حاجت محتاجان بآن روا تواند کرد

جوہر بدانکہ عارف جز وجود حق ہیچ چیز مشاہدہ نکند۔ و عالم را وجود حقیقی نباشد۔ محقق عارف آن باشد
کہ عقیدہ او ہیولای اعتقادات باشد تا ہرچہ در وی صورت بندد آن صورت نماید و باز چون تجلی مجدد
شود و در تحت حکم آن تجلی درآید گاہ گاہ ظہورش بمقام ربوبیت بود و گاہ در پایگاہ عبودیت باشد و فرق
میان اہل شطح و محقق آنست کہ محقق احیاناً باین مقام ظہور کند از برای آنکہ حق مقام ربوبیت گذاردہ
باشد و خود را از قید تقید بیرون آوردہ باشد و اہل شطح بحکم غلبہ مقام بر ایشان مغلوب گردند و باز گردیدن نمی توانند

عندغلبته الربوبیة ازهر دو اظهار مقام الوهیت صادر مے گردد۔

جوہر میان عارف و معروف مناسبتی باید که باشد و چون معروف که حق ست واحد الذات کثیر الصفات ست مقتضای حکمت الٰهی آن بود که بموجب خلق اللّٰہ تعالیٰ آدم علی صورتہ انسان نیز که عارف حقیقی ست واحد به شخص و کثیر بصفات و افعال و قوی باشد تا بحکم جامعیت معرفت کامله که علت غائی ایجاد ممکنات است درین اشارہ بحصول موصول گردد و آنکه در عبارت عرفا آمده است که الکثرة بین الوحدتین اشارہ بوحدت حقیقی حق است و وحدت شخصی انسان است۔

جوہر در رشحات مذکور ست که حضرت خواجه عبید اللہ احرار قدس سره میفرمودند که عجز از معرفت الست که معلوم گردد که لایعرف اللّٰہ الا اللّٰہ یعنی معرفت مقتضای ترکیب انسانی نیست انچه در ترکیب انسانی ظاهر ست از معرفت از آن انسان نیست بلکه انسان آئینه شده است که در وی بصورت معرفت حجاب حق سبحانه و تعالیٰ عکس انداخته است اینچنین عجزی منافی معرفت انسان نیست چنانچه بعضی گمان برده اند که عجز از معرفت جهل است و این باطل ست۔

جوہر مقصود از ایجاد موجودات و کائنات معرفت حضرت موجد ست تعالیٰ و تقدس و نزد اهل تحقیق مقرر ست که اول چیزی که بر بنده مکلف واجب ست معرفت حضرت خداوند تعالیٰ است که اصل جمیع معارف یقینی و عقائد دینی ست و وجوب واجبات شرعیه متفرع برین اصل میگردد و طرق معرفت اگرچه از روی جزئیت لاینحصر ست که الطرق الی اللّٰہ تعالیٰ بعدد انفاس الخلائق لیکن از روے کلیت منحصر بدو قسم ست استدلالی و کشفی استدلالی طلب دلیل ست از مصنوع بصانع و کشفی رفع حجاب مصنوع ست از جمال صانع و معرفت استدلالی نسبت با معرفت کشفی کالجهل ست که ولیس الخبر کالمعائنة و معرفت کشفی که عبارت از انفصال و اتصال ست حاصل می شود بطریق تصفیه باطن و تخلیه سر از غیر و تجلیه روح و معرفت حقیقی اتصال بمبدا اصلی ست بسیر عروجی که سیر الی اللّٰہ است و این هر دو طریق معبر بفکر ست چه فکر سیر است از ظاهر بباطن و از صورت بمعنی۔

جوہر نزدیک عارفان از معرفت حق تعالیٰ معرفت ذات و صفات مراد ست و معرفت ذات آنست که ذات حق تعالیٰ من حیث هو هو موجود مطلق و هستی بحت ست یعنی حقیقت حق جز هستی نیست که اعلیٰ مرتبه در موجودیة هستی محض راست که بخود موجود ست و در هستی خود محتاج بامرے دیگر نیست و علماء ظاهر گویند که حقیقت حق تعالیٰ ورا هستی ست و هستی را یکے از صفات ذاتی گویند و ذات را مقتضی گویند وجود را مقتضے گویند و ذات را من حیث هو هو بیان نکنند و عارفان گویند که ذات حق من حیث

ہو ہو عین ہستی مطلق ست یعنے وجود کہ آن ہستی مطلق ست پوشیدہ تر است از روے ثبوت۔

جوہر یکی گفت من عرف اللہ کل لسانہ و دیگری گفت من عرف اللہ طال لسانہ حضرت شاہ مینا فرماید یکی محمول بر ذات ست و دیگر محمول بر صفات فالمعنی من عرف اللہ بالذات کل لسانہ و من عرف اللہ بالصفات طال لسانہ چہ کسی کہ در معرفت صفات ست ویرا مقام تلوین است وکسی کہ در معرفت ذات ست ویرا مقام تمکین است و یا از یکے معرفت استدلالی مراد ست واز دیگری معرفت شہودی من عرف اللہ بمعرفۃ الاستدلال طال لسانہ ومن عرف اللہ بمعرفۃ الشہودی کل لسانہ وحضرت افضل الصدیقین فرمودند من عرف اللہ لم یکن لہ فاقۃ ولا وحشۃ ہر کہ شناخت حق تعالی را نباشد اورا حاجتے ونہ وحشتی لم یکن لہ فاقۃ اشارہ می کند برانیکہ اذا تم الفقر فہو اللہ و لم یکن لہ وحشۃ اشارہ است بر کمال انس وانبساط۔

جوہر در معرفت نفس صاحب مصباح الہدایۃ قدس سرہ میفرماید کہ لفظ نفس را بر دو معنی اطلاق کنند گاہی نفس الشی گویند و بدان ذات وحقیقت آن چیز مراد بود چنانکہ گویند فلان چیز بنفس خود قائم ست وگاہی اطلاق لفظ نفس کنند و مراد ازان نفس ناطقہ انسانی بود کہ عبارت ست از مجموع خلاصہ لطائف اجزاے ترکیب بدن کہ آنرا روح حیوانی وطبعی خوانند ونوری بروفائض شود از روح علوی انسانی و بدان نور مورد الہام فجور وتقوی گردد وہر چند معرفت او بجمیع اوصاف متعذر ست چہ او صفت بوقلمون دارد و بہر دم برنگی دیگر نماید و ساعت بساعت بشکلی دیگر برآید و در ارتباط و اشتراط معرفت جناب الٰہی معرفت او اشارت ست بدان کہ شناختن او بجمیع اوصاف و رسیدن بکنہ معرفتش متعذر و ہیچ آفریدہ نیست ہمچنانکہ رسیدن بکنہ جناب الٰہی د معرفت او کماہی متعذر ست وضبط احوال کماینبغی متعسر نفس امارہ ولوامہ و مطمئنہ جملہ اسامی اوست بحسب مراتب مختلفہ و اوصاف متقابلہ در ہر مرتبہ بسبب وصفی دیگر اسمی دیگر یافتہ در اوائل کہ ہنوز ولایت وجود در تحت تصرف او بود اورا نفس امارہ خوانند و در اوسط چون ولایت وجود بتصرف دل مفوض گردد و نفس بربقہ طاعت وانقیاد او متقلد شود و ہنوز از نوازع صفات نفس و تمرد و استعصائ او بقایا چند ماندہ بود و بدانجہت پیوستہ خود را ملامت کند آنرا نفس لوامہ خوانند و در او اخر چون عرق نزاع بکلی از وے منتزع و متاصل گردد و از حرکت منازعت با دل طمانینت یابد و در تحت جریان احکام رام گردد و کراہتش برضا مبدل شود آنرا نفس مطمئنہ خوانند و در بدایت کہ نفس ہنوز در مستقر طبیعت راسخ بود ہموارہ خواہد کہ روح و قلب را از عالم علوی بمستقر خود کہ مرکز سفلی ست کشد و خود

را بہ ترتیبی دیگر بر نظر ایشان جاوہ دہد و شیطان بدلالگی در میان ایستادہ جمال مزخرف او را تزئین میکند

جوہر در کیفیت ارتباط معرفت جناب الٰہی بمعرفت نفس صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ ہیچ معرفت بعد از معرفت جناب الٰہی شریف تر و نافع تر از معرفت نفس انسانی نیست علی الخصوص کہ معرفت جناب الٰہی مربوط و منوط و ابستہ بدان چنانکہ در حدیث صحیح ست من عرف نفسہ فقد عرف ربہ و لفظ نفس درین خبر اگر بر معنی ذات و حقیقت حمل افتد مراد آن بود کہ ہر کہ ذات و حقیقت خود را بہ صفت فوقیت و احاطت بر جمیع اجزاء وجود خود بشناسد و ہمہ جنود ملکی و شیطانی و حقانی و جسمانی و روحانی در تحت احاطت ذات خود در عالم صغیر مشاہدہ کند ذات مطلق را با جمیع اجزاء وجود و موجودات روحانی و جسمانی و ملکی و شیطانی و جنی و انسی ہمان نسبت تصور کند در عالم کبیر پس معرفت او دلیل معرفت جناب الٰہی باشد و اگر بر نفس ناطقہ حمل افتد فحوای حدیث این بود کہ ہر کہ نفس خود را بصفت عبودیت شناسد پروردگار خود را بصفت ربوبیت بشناسد اگر در نفس خود رضا بحکم خداوند تعالی یابد داند کہ این صفت نتیجہ صفت رضاء حق تعالی است از و چنانکہ رضی اللہ عنہم و رضوا عنہ بران مشعر ست و اگر در خود صفت محبت جناب الٰہی غالب یابد داند کہ محبت جناب الٰہی بران سابق و مقدم ست و اگر در خود شوق حضرت ربوبیت مطالعہ کند داند کہ نتیجہ شوق حق تعالی است و اگر در خود ذکر حق سبحانہ و تعالی یابد داند کہ بمقدار آن نزدیک حق تعالی مذکور ست فاذکرونی اذکرکم عبارت از انست۔

جوہر در معرفت بعضی از صفات نفس صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ معدن صفات ذمیمہ و منشاء اخلاق سیئہ در وجود آدمی نفس ست ہمچنانکہ منبع صفات حمیدہ و منشاء اخلاق حسنہ روح ست و از صفات ذمیمہ و اخلاق سیئہ نفس یکی عبودیت ہواست نفس ہموارہ خواہان بود کہ بر مشتہیات و لذات حسی اقدام نماید و مرادات طبیعت در کنار او نہد و خداوند تعالی را در عبودیت شریک گیرد این صفت از نفس بر نخیزد الا بزہد و محبت جناب الٰہی و دیگر صفات نفاق ست در اکثر احوال ظاہر نفس با باطنش موافق نبود در حضور مردم را مدح گوید و در غیبت بر خلاف آن بود و این صفت از نفس بر نخیزد الا بوجود صدق و دیگر صفت ریاست پیوستہ نفس در بند آن بود کہ خود را در نظر مردم بموجبات محامد ایشان آراستہ دارد اگرچہ نزدیک حق تعالی مذموم بود و این صفت از نفس بر نخیزد الا بمعرفت حقارت مقدار خلق و صفت دیگر دعوی الہیست و ضدیت و ندیت حق تعالی نفس پیوستہ خواہد کہ خلق او را ثنا گویند و مدح کنند و در اوامر و نواہی طاعت دارند و محبت او را اختیار کنند و این معنی عین دعوے الہیست و این صفت از نفس بر نخیزد الا بتجلی صفات الٰہی و صفت دیگر عجب و خودبینی ست نفس ہموارہ

بمحاسن خود نگران بود و این صفت از جملہ مہلکات ست و این وصف اعجاب برنخیزد الا بمعرفت حقارت او وصفت دیگر بخل و اساک ست ہر چہ از اموال و مرغوبات بچنگ آرد دران آویزد و از دست بیرون ندہد و چون این صفت در نفس قوی گردد حسد ازو تولد کند زیرا کہ حسد بخیلی کردن ست بمال دیگران نخواہد کہ از کس چیزے بدیگرے رسد و اگر کسی را بہ نعمتی مخصوص بیند زوال آن طلبد و چون قوت زیادہ گرد و حقد پدید آید ہر کرا با خود در نعمتی مساوی یا بد یا بالفضیلۃ متمیز بیند زوال و ہلاک او را پیوستہ خواہان بود و صفت بخل از نفس برنخیزد الا بغلبۂ نور یقین و صفت دیگر شرہ است نفس پیوستہ در شہوات و لذات متعدے و متمادی بود و مثل او در شرہ بہ پروانہ زدہ اند کہ بنور شمع اکتفا نماید و با دراک ضرر حرارت ممتنع و متزجر نشود و خود را بر جرم آتش میزند تا سوختہ گرد و نفس نیز بر تحصیل لذات زیادت می شود تا بہالکت انجامد و این صفت از نفس برنخیزد الا بتقوی و ورع و صفت دیگر طیش و سبکباے ست نفس بر ہیچ چیز قرار نگیرد و این صفت ازوی برنخیزد الا بصبر و صفت دیگر سرعت ملال ست نفس را از چیزہا زود ملال پدید آید و ازین بلا خلاص نتوان یافت الا باقامت وظائف شکر و صفت دیگر کسالت ست و این علت از نفس برنخیزد الا بریاضات بلیغہ و ہر یک ازین صفات مرضی ست مخصوص در نفس و اطبار نفوس بعض انبیا و اولیا کہ متابعان ایشانند ہر یک را علاجے مخصوص کردہ و صفات ذمیمہ نفس بیشتر از آنست کہ بتحریر و تقریر درست آید۔

جوہر در معرفت بعضی صفات نفس صاحب مصباح الہدایۃ قدس سرہ میفرمایند کہ معدن صفات ذمیمہ و منشاء اخلاق سیئہ در وجود آدمی نفس ست ہمچنانکہ منبع صفات حمیدہ و منشاء اخلاق حسنہ روح ست و از صفات ذمیمہ و اخلاق سیئہ نفس یکی عبودیت ہوا ست نفس ہموارہ خواہان آن بود کہ مرادات طبیعت در کنار او نہد تا مطاوعت و انقیاد ہوا در میان نہد و حق تعالی را در معبودیت شریک گیرد و این صفت از نفس برنخیزد الا بنہد و محبت جناب الٰہی و دیگر صفت نفاق ست و در اکثر احوال ظاہر نفس با باطنش موافق نبود و غیبت و حضور مردم پیش او یکسان نباشد در حضور مردم را مدح گوید و در مواجہہ اظہار صداقت کند و در غیبت برخلاف آن بود و این صفت از نفس برنخیزد الا بوجود صدق و دیگر صفت ریاست پیوستہ نفس در بند آن بود کہ خود را در نظر مردم آراستہ دارد و اگرچہ نزدیک حق تعالی مذموم بود چون تکاثر اموال و تفاخر بدان و کبر و جباری و استغنا و از ہر چہ پیش خلق مذموم بود احتراز نماید اگرچہ نزدیک حق تعالے پسندیدہ باشد چون فقر و عجز و این صفت از نفس برنخیزد الا بمعرفت حقارت مقدار خلق و صفت دیگر دعوے الہیت ست نفس پیوستہ خواہد کہ خلق او را ثنا گویند

و مدح کنند و در او امر و نواہی طاعت دارند و محبت او را اختیار کنند و از وے خائف و ترسان باشند و این
صفت از نفس برخیزد الا تجلی صفات جناب الٰہی و صفت دیگر عُجب و خود بینی ست ہموارہ نفس بمحاسن
صفت خود نگران بود و صورت احوال خود بچشم رضا و تعظیم مطالعہ نماید و اندک چیزے کہ از دیگرے
رسد آنرا در محل اعتبار نیارد و عنقریب فراموش کند و این صفت از مہلکات است و این صفت
برنخیزد الا بمعرفت حقارت او صفت دیگر بخل و امساک ست ہر چہ از اموال و از اسباب و مرغوبات
و مشتہیات بچنگ آرد و ران آویزد و از دست بیرون ندہد یا از بہر تکاثر و تفاخر یا از بہر خوف
فقر و احتیاج و چون این صفت در نفس قوی گردد حسد از و تولد کند زیرا کہ حسد بخیلی کردن ست بمال دیگران
نخواہد کہ از کس چیزی بدیگری رسد و اگر کسی را بہ نعمتی مخصوص بیند زوال آن طلبد و چون قوت زیادت
گیرد حقد پدید آید ہر کرا با خود در نعمتی مساوی یا بد یا بفضلی متمیز بیند یا سبب انتزاع نعمتی از خود بیندارد
زوال و ہلاکت او را پیوستہ خواہان بود و صفت بخل از نفس برنخیزد الا بغلبہ نور یقین کما مر

جوہر در معرفت روح قال اللہ تعالیٰ ویسألونک عن الروح قل الروح من امر ربی

و صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ پایہ معرفت روح و ذروہ ادراک آن بغایت رفیع و منیع ست
بلند ی کوہ ۱۲
بلند عقول وصول بدان میسر نگردد و سیمرغ غیبت کہ نشیمن بر قاف عزت دارد و بلواح عبارت صید فہم
و وہم نشود و گوہریست از قعر بحر عظمت برخاستہ بمیزان قیاس تقدیر اوصاف او ممکن نبود ارباب
مکاشفات و اصحاب قلوب بر کشف آن غیرت نمودہ اند و جز بزبان اشارت از ان عبارت نکردہ تشریف
تر موجودے و نزدیک تر مشہودی بحضرت عزت روح اعظم ست کہ حق سبحانہ و تعالے آنرا بخود اضافت
کردہ است بلفظ من روحی و من روحنا آدم و خلیفہ اول و ترجمان الٰہی و مفتاح وجود و قلم ایجاد و جنس
ارواح ہمہ عبارت از اوصاف اوست و اول صیدے کہ در شبکۂ وجود افتاد ذات او بود و مشیت قدیم
او را بخلافت خود در عالم خلق نصب کردہ و مقالید خزائن اسرار وجود بدو تفویض نمودہ و او را تصرف
دران ماذون گردانیدہ و از بحر حیات نہرے عظیم بروے کشود تا پیوستہ از و استمداد فیض حیوۃ
مے کند و بر اجزاء ارکون افاضہ مے نماید و صورت کلمات الٰہی را از مقر جمع اعنی ذات مقدس
بمحل تفرقہ کہ عالم خلق ست می رساند و از عین اجمال در اعیان تفاصیل جلوہ می دہد و کرامت الٰہی
او را دو نظر بخشید یکی از برای مشاہدہ جلال قدرت ازلی دوم از برائے ملاحظہ جمال حکمت
لم یزلی عبارت از نظر اول عقل نظرے و مقبل آمد و نتیجہ او محبت الٰہی و عبارت از نظر دوم عقل
خلقے و مدبر و نتیجہ او نفس کلی ہر فیضی کہ روح اضافی از عین جمع استمداد کند نفس کلی آنرا

قابل گردد و محل تفصیل آن شود و میان روح اضافی و نفس کلی بسبب فعل و انفعال و قوت ضعف نسبت ذکورت
و انوثت پدید آمد و برابطۂ امتزاج و واسطۂ ازدواج ایشان متولدات اکوان موجود گشتند پس جمیع مخلوقات
نتیجہ نفس و روح آمد و نفس نتیجہ روح و روح نتیجہ امر حق سبحانہ و تعالی روح را بجو د سے خود آفرید بی ہیچ
شی کہ اشارت امر بد انست و جملہ بواسطہ روح کہ خلق عبارت از انست و چون لابدست کہ ہر خلیفہ مستجمع
اوصاف مستخلف بود بفضل الٰہی و کرم نامتناہی روح را در خلافت ایجاد خلعت جمیع اسما و صفات جمالی و جلالی
خود پوشانید و در مسند آفرینش مکرم و موقر گردانید و صورت روح در آئینہ وجود آدم خاکی منعکس شدہ و
جملہ اسما و صفات الٰہی در و متجلی گشت پس خطاب انی جاعل فی الارض خلیفۃ در رسید و منشور
خلافت او این توقیع آمد کہ ان اللہ خلق آدم علی صورتہ و ملائکہ را سجدہ او فرمودند چہ ملائکہ را کمال
و جمعیت نبود چنانکہ او را از انجہت کہ بعضے از ایشان مظہر صفت جمال اند و بس و ایشان ملائکہ لطف و
رحمت اند و بعضی مظہر صفت جلال اند و بس و ایشان ملائکہ قہر و عذاب اند و آدم را جامع صفات جمال و جلال
و محل لطف و قہر و رحمت و غضب گردانید و عبارت از ان این آمد خلقتہ بیدی لاجرم حق تعالی را بجمیع اسما
شناخت و ملائکہ حق تعالی را نشناختند الا بدان اسم کہ مظہر آن بودند لا علم لنا الا ما علمتنا اشارت بدانست و
ہمچنانکہ وجود آدم در عالم شہادت مظہر صورت روح آمد وجود حوا در عالم شہادت مظہر صورت نفس و تولد
او از آدم کہ وخلق منہا زوجہا مثال تولد نفس از روح و تاثیر ازدواج نفس و روح و نسبت ذکورت
و انوثت ایشان بصورت آدم و حوا منتقل گشت

جوہر در معرفت سر و عقل صاحب مصباح الہدایہ میفرمایند طائفہ برانند کہ سر لطیفہ ایست روحانی محل
مشاہدہ چنانکہ روح لطیفہ ایست محل محبت و دل لطیفہ ایست محل معرفت و فوق قلب و روح ست و نزد بعضی
فوق قلب ست و تحت روح و بعضی میفرمایند کہ سر نہ عینی دیگرست جز قلب و روح و سبب اشتباہ جماعتی
کہ سر را فوق روح دانند آنست کہ روح را بعد خلاص کلی از تعلقات قلبی و نفسی متصف بوصفی غریب یافتند
گمان بردند کہ عینی دیگرست ورای روح و گروہی کہ سر را فوق قلب و تحت روح گویند سبب آنست کہ
دل را از تعلقات ہوا جس نفسانی و وساوس شیطانی خلاص یافتند بصفتی غریب تصور کردند کہ عینی دیگر
ست وراے دل و بعضے میفرمایند کہ سر نہ از اعیان ست بلکہ از جملہ معانی ست و مراد از وحالی ست مستور
میان بندہ و حضرت خداوند تعالے کہ غیر را بران اطلاع نیفتد و گفتہ اند کہ بندہ را بحضرت خداوند تعالے
سر لیست و سر السر لیست کہ آنرا اخفی گویند سر آنست کہ جز حضرت خداوند تعالے و بندہ بران اطلاع
ندارد و سر السر آنکہ بندہ نیز بران اطلاع ندارد و مگر عالم السر و الخفیات و بعضی میفرمایند کہ سر معنی لطیف ست

ہمچنانکہ زبان ترجمان دل ست
مکنون در صمیم روح و قلب و عقل را تفسیر آن متعذر و زبان را تعبیر آن متعسر چنانکہ زبان ترجمان دل ست
عقل ترجمان روح ست ہر معنی کہ روح آنرا از غیب مشاہدہ میکند عقل واسطہ می شود و تقریر آن بادل
میکند ولیکن بیشتر معانی مدرکہ روح آن بود کہ عقل از تقریر آن بادل قاصر آید ہمچنانکہ اکثر معانی دل آن بود
کہ زبان از تفسیر آن عاجز شود پس آن معانی کہ در روح باقی ماند اسرار روح بود کہ دل را بران اطلاع نیفتد
و آن معانی کہ در دل باقی ماند اسرار دل بود کہ مخاطب بران اطلاع نیابد ازینجاست کہ طائفہ از متابعان
مجرد عقل چون فلاسفہ و غیرہم از بیشتر مدرکات ارواح ابنیا محروم ماندند و آنرا انکار کردند چہ جمیع مدرکات
روح در تحت احاطہ عقل نگنجد و عقل اگرچہ اشرف و اکرم مخلوقات ست و در صدر آفرینش منصب تصدر
تفوق دارد چنانکہ در خبر ست کہ اول ما خلق اللہ العقل لیکن مرتبہ روح فوق مرتبہ اوست چہ اولیت
و تصدر او در عالم خلق ست و روح از عالم امر ست نہ از عالم خلق و نیز قیام او بروح ست نہ قیام روح بدو
اگر کسے گوید میان این حدیث کہ اول ما خلق اللہ العقل و این حدیث کہ اول ما خلق اللہ نوری
و این حدیث کہ اول ما خلق اللہ القلم توفیق و تطبیق بر چہ وجہ صورت بندد گوئیم کہ این ہر سہ چیز عبارت
از یک معنی بیش نیست چہ وجود سید عالم در عالم شہادت مظہر صورت روح اضافی بود و در عالم غیب
و عقل اول و نور لیست فائض از روح اضافی و قلم عبارت ہم از عقل اول ست کہ واسطہ اظہار
صور کلمات الہی ست و رابطہ اخراج آن از محل جمع بمقام تفصیل پس ہیچ منافات نبود میان این سہ

حدیث۔ از مصباح الہدایہ

جوہر در معرفت قلب صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ معرفت اوصاف قلب کماہی
متعذر ست و عبارت ازان متعسر بسبب دوام تقلب او در اطوار احوال و ترقی در مدارج کمال و ازین جہت
او را قلب خوانند و چون احوال مواہب الہی اند و مواہب او نامتناہی تقلب و ترقی قلب در مدارج
کمال و معارج جلال و جمال ازلی بی نہایت بود لاجرم اوصاف و احوال او و حد عدد و عد حد نگنجد ہر کہ در
تحدید و تعدید آن سخن راند اگر بحقیقت در نگرد بیقین داند کہ جز تعیین حد ادراک خود ازان نکرد چندین ہزار
غواص بحار معارف در بحر معرفت دل غواصی کردند ہیچ یک بقعر او نرسیدند و مراد از دل بزبان اشارت
آن نقطہ است کہ دائرہ وجود ازو در حرکت آمد و سر ازل و ابد در وہم پیوستہ و جمال و جلال وجہ
باقی بر و متجلی شد عرش رحمان و منزل قرآن و برزخ میان غیب و شہادت و محب و محبوب الہی
اوست صورت دل از عشق پدید آمد ہر کجا جمالی بیند با و در آمیزد و ہر جا حسنی یابد بدو در آویزد ہر گز
منظور و محبوب نماند و جود او بعشق قائم ست و وجود عشق بدو و دل در انسان بر مثال عرش رحمان ست

عرش قلب اکبرست در عالم کبیر و قلب عرش اصغرست در عالم صغیر و جملہ قلوب در تحت احاطہ عرش مندرج اند ہمچنانکہ جزئیات ارواح در تحت روح اعظم و جزئیات نفوس در تحت نفس کلی و دل را صورتی ست و حقیقتی صورت او آن مضغہ صنوبر نسیت کہ در جانب الیسر از بدن و دیعت ست و حقیقت او آن لطیفہ ربانی کہ ذکرش تقدیم یافت و میان این حقیقت و صورت او نفس ناطقہ و روح حیوانی متوسط اند زیرا کہ حقیقت دل محض لطافت ست و صورتش عین کثافت و میان کثیف مطلق و لطیف مطلق ہیچ وجہ مناسبت نہ پس نفس ناطقہ و روح حیوانی کہ ہر یک روی در عالم لطافت دارند و روی در عالم کثافت میان صورت دل و حقیقت او واسطہ گشتند تا ہر اثر کہ از حقیقت دل صادر شود اول بنفس رسد و بہ نسبت وجہ لطیف او را قبول کند و بہ نسبت وجہ کثیف بروح حیوانی رساند و ہمچنین روح حیوانی بہ نسبت وجہ لطیف آنرا بستاند و بہ نسبت وجہ کثیف بصورت دل سپارد و از وی در اقطار بدن منتشر گردد۔

جوہر بدانکہ مسجد مقام نماز ست و دل محل نیاز آن جای سجود ست و این جاے شہود۔

جوہر صاحب مصباح الہدایۃ قدس سرہ میفرمایند ہمچنانکہ اول فیض رحمت حضرت الہیت بر حقیقت عرش فائز شود و از و بجملہ عرش رسد و بواسطہ ایشان بصورت عرش پیوند و از انجا باقطار عالم شہادت رسد و نسبت صورت عرش با حقیقت او بسبب آنست کہ ہر فیضی کہ از ان حقیقت بعالم شہادت رسد حسب صورت او رسد و انگاہ از وی بدیگر اجسام سرایت کند ہمچنین نسبت صورت قلب با حقیقتش و جملہ قلوب فیض از عرش یابند و حقیقت آن از حقیقت عرش و صورت آن از صورت عرش و قتی کہ میان دل و عرش بواسطہ اقبال بر حق سبحانہ و تعالی تقابل و محاذات پدید آید و ہیچ چیز از مخلوقات عظیم تر از عرش نیست و کلام جناب آلہی از عظمت او این عبارت کرد

وہو رب العرش العظیم

جوہر دل راہفت طورست اول راصدر نامند و آن جای اسلام است قال اللہ تعالےٰ افمن شرح صدرہ للاسلام فہو علےٰ نور من ربہ و محل وساوس شیطان و تسویل نفس یوسوس فی صدور الناس من الجنۃ والناس کنایت از دست طور دوم قلب ست و این معدن ایمان ست اولٰئک کتب فی قلوبہم الایمان مخبر ازین سرست و نیز خانہ نور عقل و بینائی دل ست کہ آنرا بصیرت گویند ازینجاست قولہ تعالی لہم قلوب لایعقلون بہا طور سوم اشغاف و این عشق و محبت ست کما قال اللہ تعالی قد شغفہا حباً عشق مجازی ازین طور در نگذرد و چہارم فواد و این محل

مشاہدہ ورویت جمال وجلال قولہ تعالی ما کذب الفواد ما رای اشارت باوست پنجم راحۃ القلوب
واین مقام شوق وذوق ست بجز عشق حضرت خداوند تعالی ودوستی غیر را دران مجال نیست ششم سویدا
واین مقام مکاشفات غیبی وعلم لدنی ومعارف حروف مقطعات وگنجینہ اسرار الہی ست ہفتم بہجۃ القلوب
ظہور صفات ذاتی وتجلیات الہی اینجاست سالک این ہفت اطوار دل راطی کند ہر گاہ بطور بہجۃ القلوب
رسد ہمہ تعینات اسمائی وصفاتی از بصر بصیرت او برطرف گردد ودر ذات بحت مضمحل شود وجز وجود
مطلق وغیر ہستی حق در بصر بصیرتش چیزے نماند۔

جوہر در معرفت قلب در مصباح الہدایۃ مذکورست کہ حضرت سید عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ
واصحابہ وسلم میفرمایند کہ دل چہارست اول دل پاک وروشن کہ دروی چراغ افروختہ بود وآن دل
مومن ست دوم دل سیاہ وسرنگون وآن دل کافرست سوم دل متردد میان کفر وایمان وآن دل
منافق ست چہارم دل مصفح ذوجہین کہ وجہی ازو محل ایمان بود ودیگر محل نفاق مدد ایمان وروا ز عالم قدس
وطہارت برمثال سبزہ کہ مدداز آب پاک یابد ومدد نفاق ورواز عالم خبث وآلایش برمثال قرحہ
کہ مدداز قیح وصدید یابد پس ہرچہ غالب شود بردازین دو حکم آن گیرد وبناے اختلاف این چہار
قسم برانست کہ دل نتیجہ روح ونفس ست وروح ونفس ہمیشہ در تنازع وتجاذب باشند گاہ روح غالب
می شود ونفس را از مرکز سفلی بمقام علوی می کشد وگاہ نفس غالب میگردد وروح را از اوج کمال
بحضیض نقصان مے آرد ودل پیوستہ تابع آن طرف بود کہ غالب گردد تا آنکہ ولایت وجود کلی
بر یکے مقرر شود ودل در متابعت او قرار گیرد وسعادت وشقاوت مترتب ست برین دو انجذاب
اگر سعادت ابدی وعنایت سرمدے در رسد روح را مدد توفیق ازلی دارد تا قوت گیرد ونفس
را بالشکرش مغلوب گرداند وبکلی از نفس وقلب اعراض کردہ بر مشاہدہ حضرت جلال اقبال نماید
دل نیز بر متابعت او از مقام قلبی کہ تقلب لازم اوست بمقام روحی متصاعد شود ودر مقر روح قرار
گیرد برمثال فرزندے کہ در متابعت پدر میرود آنگاہ نفس نیز در پے دل از محل ومقر خود
کہ عالم طبیعت ست بیرون آید ودر پے دل کہ فرزند اوست برود وبمقام دل رسد اینچنین
دل دل مومن ست واگر حال برعکس آن بود وآثار شقاوت ازلی در رسد وروح را بعالم خود کشد
روح از مقام خود بمحل قلب نزول کند وقلب از مقام خود بمحل نفس آید ونفس در زمین طبیعت
راسخ گردد اینچنین دل دل کافر بود واگر ہنوز نصرت کلی از ہیچ طرف واقع نشود وتجاذب وتنازع باقی باشد
ولیکن جانب نفس قوت دارد ودل درمیان متردد بود ومیل او بیشتر بنفس بود وآن

منافق ست و اگر جانب روح قوت بیش دارد یا جانبین متقابل باشند میل دل بیشتر بروح بود یا بجانبین
علی السویہ باشد در و ایمان ہم موجود بود و ہم کفر و آن مصحف است کہ ورودی وارد و در یکے ایمان و در یکے
کفر و نفاق۔

جوہر در معرفت خواطر صاحب مصباح الہدایۃ قدس سرہ میفرمایند کہ معرفت خواطر و تمیز و تفصیل
آن از جمیع غوامض علوم ست و ادراک فوائد و عوائد آن از دقائق فہوم طالب صادق مشتاق و
متعطش معرفت خواطر بود کہ صلاح و فساد اعمال بدان متعلق ست و سعادت و شقاوت بدان منوط
و مربوط و مراد از خاطر وارد لیست کہ بر دل گذر کند در صورت خطابے یا تعریفی یا طلبی و وارد از خاطر
عام ست چہ ہر خاطر سے وارد بود و نہ ہر واردی خاطر باشد مانند وارد حزن و سرور و قبض و بسط و
اکثر برانند کہ خواطر چہار ست حقانی و ملکی و نفسی و شیطانی خاطر حقانی علمی ست کہ حق تعالے از بطنان غیب
جمع بطن
بے واسطہ در دل اہل قرب و حضور قذف کند و خاطر ملکی آنست کہ بر خیرات و طاعات ترغیب کند و از
می اندازد
معاصی تحذیر نماید و خاطر نفسانی آنست کہ بر تقاضاے حظوظ عاجلہ و اظہار دعاوی باطلہ مقصور باشد
و خاطر شیطانی آنست کہ داعی بود بمناہی و مکارہ و فرق میان خاطر حقانی و ملکی آنست کہ خاطر حق را
مکروہات یعنی رنج دہندہا
ہیچ خاطر دیگر معارض نشود چہ باظہور سلطنت او جملہ اجزاء وجود منقاد و مستسلم شوند و ہمہ خواطر
دیگر مضمحل و متلاشی گردد جائیکہ سلطان خیمہ زد غوغا نماند عام را و با وجود خاطر ملکے معارضہ خاطر
نفسانی ممکن ست و فرق میان خاطر نفسانی و شیطانی آنست کہ خاطر نفسانی بنور ذکر منقطع نشود و
بر تقاضاے مطلوب خود الحاح نماید تا بمراد رسد اگر چہ سالہا بران بگذرد الا وقتے کہ توفیق جناب الٰہی
رفیق گردد و خاطر شیطانی بنور ذکر منقطع بود اگر چہ ممکن ست کہ بنوع دیگر در آید و ہیچ یک از خاطر
شیطانی و ملکی و نفسانی منقطع نشود الا در حال فنا و این معنی بیش از لمحہ دست ندہد چون
از سر حد فنا در عین شہود با رسم وجود رجوع افتد خواطر سہ گانہ معاودت نماید و شیخ مجد الدین
بغدادی قدس سرہ زیادہ کردہ اند بر خواطر اربع خاطر روح و خاطر قلب و خاطر شیخ را و
بعضے افزودہ اند خاطر عقل و خاطر یقین را و در حقیقت این خواطر پنجگانہ مندرج اند در تحت آن
خواطر چہارگانہ چہ خاطر روح و قلب در تحت خاطر ملک اند و خاطر عقل اگر مدد روح و قلب بود از
قبیل خاطر ملک باشد و اگر مدد نفس و شیطان بود از قبیل خاطر نفس و شیطان باشد و خاطر شیخ و آن
معنے بود کہ از مدد ہمت شیخ بدل مرید طالب پیوندد و مشتمل بر کشف معضل و حل مشکل کہ مرید
در استکشاف آن از ضمیر شیخ استمداد کند و فی الحال برو مکشوف گردد و در تحت خاطر

حقانی داخل بود پس وجود شیخ بمشابہ بابی ست مفتوح بر عالم غیب کہ از وہر لحظہ امداد فیض حق تعالیٰ بدل مریدمی رسد وخاطر یقین کہ وار دلیست حجرد از معارضات شکوک ہم داخل ست در تحت خاطر حقانی۔

جوہر مطالبات نفس دوگونہ است بعضی حقوق وبعضی حظوظ حقوق آنکہ قوام بدن وبقاء حیات بدان مربوط ومشروط است وحظوظ ہرچہ بران زیادت بود پس حقوق را امضا کند وحظوظ را نفی روان[۱۲] وارباب ہدایت را وقوف بر حد ضرورت وحقوق لازم ست وتجاوز ازان گناہ بود کہ طریق سعت بکشاید

جوہر در معرفت مرید ومراد صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ می فرمایند کہ مرید ومراد را بر دو معنی اطلاق کنند یکے بر معنی مقتدی ومقتدا ودیگری بر معنی محب ومحبوب اما مرید بمعنی مقتدی آنست کہ بصیرتش بنور ہدایت بینا گردد وبنقصان خود نگرد وآتش طلب بکمال ورنہادش برافروزد وآرام نگیرد الا بحصول مراد ومراد بمعنی مقتدا آنست کہ قوت ولایت او در تصرف بمرتبہ تکمیل ناقصان رسیدہ باشد۔

جوہر در معرفت اختلاف احوال مردم صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ می فرمایند کہ مراتب طبقات مردم علی اختلاف درجاتہم بر سہ قسم ست قسم اول مرتبہ واصلان وکاملان وآن طبقہ علیا ست وقسم دوم مرتبہ سالکان طریق کمال وآن طبقہ وسطی ست وقسم سوم مرتبہ مقیمان وآن مرتبہ سفلی ست واصلان مقربان وسابقان اند وسالکان ابرار واصحاب یمین ومقیمان اشرار واصحاب شمال واہل وصول سہ طائفہ اند اول انبیا کہ حق سبحانہ وتعالے ایشان را بعد از وصول کمال بجہت تکمیل ناقصان بخلق رجوع فرمودہ است ووجود ایشان را رابطہ غیب وشہادت گردانید تا خلق را بحق دعوت میکنند وطائفہ دوم مشائخ متصوفہ اند کہ بواسطہ کمال متابعت حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم مرتبہ وصول یافتہ وبعد ازان رجوع برای دعوت خلق بطریق متابعت ماذون ومامور شدہ واین دو طائفہ کاملان اند کہ فضل عنایت ازلے ایشان را بعد از استغراق در عین جمع ولجہ توحید از شکم ماہی فنا بساحل تفرقہ ومیدان بقا خلاص ونجات ارزانی فرمود تا خلق را بدرجات دلالت کنند وطائفہ سوم آن جماعت اند کہ بعد از وصول بدرجہ کمال حوالہ تکمیل ورجوع بدعوت خلق بدیشان نرفت غرق بحر جمع گشتند ودر شکم ماہی فنا چنان ناچیز ومستہلک شدند کہ از ایشان ہرگز خبری واثری بساحل تفرقہ وناحیہ بقا نرسیدہ ودر سلک زمرہ سکان قباب عزت وقطان دیار

حیرت انخراط یا فقدان بعد از کمال وصول ولایت تکمیل بدیشان مفوض نگشت واهل سلوک بر دو قسم اند طالبان مقصد اعلی و مریدان وجه الله و طالبان بهشت و مریدان آخرت اما طالبان حق دو طائفه اند متصوفه و ملامتیه متصوفه
در میان جماعتی در دینی ۱۲

آن جماعت اند که از بعضی صفات نفوس خلاص یافته اند و به بعضی از احوال و اوصاف صوفیان موصوف گشته و مطلع نهایات احوال ایشان شده لیکن هنوز به بقایا صفات نفوس از وصول غایات و نهایات اهل قرب و صوفیه متخلف گشته و ملامتیه جماعتی اند که در رعایت معنی اخلاص و محافظت قاعده صدق غایت جهد مبذول دارند و در اخفاء طاعات از نظر خلق مبالغه واجب دانند با آنکه هیچ دقیقه از صوالح اعمال مهمل نگذارند چنانکه عاصی از ظهور معصیت پرهیز کند ایشان از ظهور طاعت که مظنه ریا باشد حذر کنند تا قاعده اخلاص خلل نه پذیرد و این طائفه هر چند عزیز الوجود و شریف الحال باشند ولیکن حجاب وجود خلقت هنوز از نظر شان بکلی منکشف نشده بدان سبب از مشاهده جمال توحید محجوب مانده اند و فرق میان ایشان و صوفیه آنست که جذبه عنایت قدیمه هستی صوفیه را بکلی از ایشان انتزاع کرده و حجاب خلق از نظر شهود ایشان برداشته لاجرم در اتیان طاعات و صدور خیرات خود را و خلق را در میان نه بینند و باخفاء اعمال و ستر احوال مقید نه اگر مصلحت وقت در اظهار طاعات بینند اظهار کنند و اگر در اخفاء بینند اخفا کنند و طالبان آخرت چهار طائفه اند زهاد و فقراء و خدام و عباد زهاد طائفه اند که بنور ایمان و ایقان جمال آخرت مشاهده کنند و دنیا را در صورت قبح بینند و تخلف این طائفه از صوفیه بدانست که زاهد بحظ نفس خود از حق محجوب بود چه بهشت مقام حظ نفس است و صوفی بمشاهده جمال ازلی و محبت ذات لم یزلی از هر دو کون محجوب چنانکه در حدیث آمده است الدنیا حرام علی اهل الآخرة والآخرة حرام علی اهل الدنیا وهما حرامان علی اهل الله پس صوفی را در زهد مرتبه بود ورای مرتبه زاهد که حظ نفس از آن دور بود و فقرا طائفه اند که مالک هیچ چیز از اسباب و اموال دنیوی نباشند و در طلب فضل و رضوان الهی مهاجرت اوطان نموده و ترک مالوفات کرده و باعث این طائفه بر ترک یکی از سه چیز بود اول رجاء تخفیف حساب یا خوف عقاب چه حلال را حساب لازم است و حرام را عقاب دوم توقع فضل ثواب و مسابقت در دخول جنت چنانکه حضرت جبرئیل علیه السلام روزی بحضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم بشارت آوردند که یدخل فقراء امتک الجنة قبل الاغنیاء بنصف یوم وهو خمس مائة عام سوم طلب جمعیت خاطر و فراغت اندرون از برای اکثار طاعات و حضور دل در آن و تخلف فقیر از ملامتیه و متصوفه بدانست که او طالب بهشت و خواهان حظ نفس خود است و ایشان طالبان حق و خواهان قرب او و در ای این مرتبه در فقر مقامی است

فوق مقام ملامتیہ ومتصوفہ وآن وصف خاص صوفی ست چہ صوفی اگرچہ مرتبہ او ورائے مرتبہ فقیر ست لیکن
خلاصہ مقام فقر در مقام او درج ست وسبب آنست کہ صوفی را عبور بر مقام فقر از جملۂ شرائط ولوازم
ست پس فقیر را در مقام صوفی صفتی دیگر زائد بود وآن سلب نسبت جمیع اعمال واحوال ومقامات ست
از خود وعدم تملک آن چنانکہ ہیچ عمل وہیچ حال وہیچ مقام از خود نہ بیند وبخود مخصوص نداند بلکہ خود را
از خود نہ بیند پس او را نہ وجود بود ونہ ذات ونہ صفات محو در محو وفنا در فنا واین حقیقت فقر است
کہ مشائخ در نفیسات آن سخن گفتہ اند وانچہ پیش ازین در معنی فقر یاد کردہ شد رسم فقر است وصورت
آن شیخ ابوعبداللہ حفیف قدس سرہ فرمودند الفقر عدم الاملاک والخروج عن احکام الصفات
واین حد جامع ست مشتمل بر رسم فقر وحقیقت آن وفوقیت مقام صوفی از مقام فقر بدان ست کہ فقیر بارادت
فقر وعلت حظ نفس محجوب بود وصوفی را ہیچ ارادت مخصوص نباشد ودر صورت فقر وغنا ارادت او در
ارادت حق محو بود بل ارادت او عین ارادت حق باشد وبعضے گفتہ کہ فقیر صادق آن بود کہ از غنا
چنان محترز بود کہ غنی از فقر وقتی توانگرے دہ ہزار درم پیش حضرت سلطان ابراہیم ادہم آورد حضرت
ایشان آنرا رد کردہ فرمود کہ میخواہی کہ بہ دہ ہزار درم نام ما از دیوان فقرا محو کنی وفرق میان فقر
وزہد آنست کہ فقر بے وجود زہد ممکن بود چنانکہ شخصے ترک دنیا کند وہنوز رغبت اندرون بدان
باقی بود وہمچنین زہد بی فقر ممکن ست چنانکہ کسے باوجود اسباب وعیش ازان مصروف بود وفقرا
را رسمے ست وحقیقتی رسم او عدم املاک ست وحقیقت او خروج از احکام صفات وسلب اختصاص
چیزے بخود۔ بعضے گویند الصوفی ہو الخارج عن النعوت والرسوم والفقیر ہو الفاقد الاشیاء
وحضرت ابوالعباس نہاوندی قدس سرہ فرمایند نہایۃ الفقر بدایۃ التصوف۔ ورسم فقر صورت
زہد ست ومعنی زہد صرف رغبت از دنیا وحق سبحانہ تعالی چون خواہد کہ بعضی از اولیاء خود را در تحت قباب
عزت از نظر اغیار محجوب گرداند ظاہر ایشان بلباس غنا کہ صورت رغبت ست بپوشاند تا اہل ظاہر ایشان را
از جملہ راغبان دنیا پندارند وجمال حال ایشان را از جملہ نامحرمان پوشیدہ ماند واین حقیقت فقر وزہد
وصف خاص ولازم حال صوفی ست واما رسم فقر اختیار بعضی از مشائخ صوفیان ست ومراد ایشان
وران اقتدا بانبیاء وتعلل از دنیا وترغیب ودعوت طالبان بصورت فقر بزبان حال واختیار ایشان در
مستند باختیار حق بود نہ بطلب حظی اخروی وآما خدام جماعتی باشند کہ خدمت فقرا وطالبان حق اختیار
کنند چنانکہ باداؤد علیہ السلام خطاب کردند یا داؤد اذا رایت لی طالبا فکن لہ خادما واوقات
خود را بعد از اداء فرائض در تفریغ خاطر ایشان از اہتمام بامور معاش واعانت بر استعداد امر معاد

مصروف دارند و آنرا بر نوافل عبادات تقدیم کنند و در طلب مایحتاج ایشان در ہر طریق کہ شرعاً مذموم نباشد
مداخلت نمایند بعضی بکسب و بعضی بدر یوزہ و بعضی بفتوح و نظر ایشان در اخذ و اعطاء بر حق بود و خلق
را در اخذ واسطہ اعطار حق دانند و در اعطاء واسطہ قبول و عباد ان طائفہ اند کہ پیوستہ بر وظائف
عبادات نوافل مواظبت و ملازمت نمایند برائے نیل ثواب اخروی و این وصف در صوفی موجود
بود و لیکن معرا و مبرا از شوائب علل و اغراض چہ ایشان حق را برائے حق پرستند نہ از برائے ثواب
اخروی و فرق میان عباد و فقرا آنکہ باوجود غنا شاید کہ شخص عابد بود و شاید کہ نہ اما متشبہ بانبیا علیہم
السلام مشائخ طریقت و علماء صوفیہ اند کہ بمتابعت رسول علیہ السلام از سر بصیرت خلق را باحق دعوت
می کنند و متشبہ مبطل آنکہ دعوے نبوت کند و بکذب و افترا وحی را بخود نسبت دہد اما متشبہ محق
بصوفیان متصوفہ اند کہ بنہایات احوال صوفیان مشتاق باشند و متشبہ مبطل بدیشان جماعتی کہ خود را در
صوفیان اظہار کنند و از خلعت عقائد و اعمال و احوال ایشان عاطل و خالے و اما متشبہ محق بمجذوبان
واصل طائفہ باشند از اہل سلوک سیر ایشان ہنوز در قطع منازل صفات نفوس بود و از تابش
حرارت طلب وجود شان در قلق و اضطراب و پیش از ظہور تباشیر صبح کشف ذات در مقام فنا گاہ
گاہ برقے از بوارق کشف ذات بر نظر شہود ایشان لامع و لائح گردد و اما متشبہ مبطل بمجذوبان واصل
طائفہ باشند کہ دعوے استغراق در بحر فنا و استہلاک در عین توحید کنند لیکن نہ حال آن
جماعت بود

جوہر عارف آنست کہ حضرت حق تعالی را در جمیع صور مشاہدہ کند و ہیچ صفت و تعین و
نسبت او را مقید نسازد و بشناسد کہ بغیر از یک وجود وجودی دیگر نیست و وجودات مخصوصہ ہمہ
نمایش و عکوس وجود حضرت حق تعالی اند کہ در مرایا تعینات منعکس گشتہ اند و پیوستہ وجود مطلق
مشہود او باشد و یک لحظہ از شہود او غافل نشود و بعضی اطلاق عارف بر کسے می نمایند کہ داند کہ
بغیر از حضرت حق تعالی وجود حقیقی نیست اعم از آنکہ دانش وی بدلیل بود یا بالشہود

جوہر اصحاب سیمیا و ارباب شعبدہ صورتی کہ خارج از خیال ایشانست ہم اظہار می توانند کرد و فرق
میان سیمیائی و مشعبد و عارف کامل متصرف آنست کہ ایشان ایجاد و اظہار آن در خیالات حاضران
می کنند بقوت تصرف خویش در عالم خیال ایشان نہ آنکہ آنرا وجودی باشد قائم بنفسہ کسائر الموجودات
این عارف متعین کامل مظہر لیست از مظاہر حق تعالے پس خالق حقیقی حق تعالی باشد کہ درین مظہر
تفصیلی کہ این عارف متعین ست بخالقیت ظہور فرمودہ ہمچنانکہ در مقام جمع بخالقیت کل ظہور کرد-

جوہر چون عارف غافل گردد صورت مخلوق او عاطل و باطل شود و حال آنست که غفلت عارف مطلقاً نباشد بر وجہی که از جمیع حضرات عوالم خمسہ غافل گردد چرا که او ضبط حضرات کردہ او را بر عوالم خمسہ احاطہ حاصل شدہ تا آن چیز بآن صورت پیدا کرد بعد ازانکه آن چیز در ہر حضرت از عین ثابتہ و روحانیہ و مثالیہ وغیرہ بصورت مناسب آن حضرت پیدا شد و بعضی ازان ضابط بعضی گشتند که ہر چہ او در خارج موجود میکرد و چارہ نیست ازانکه او را اولاً در حضرت علمیت صورتے مناسب باشد و ثانیاً او را در حضرت عقلیہ

جوہر ہرانکه عارف بہمت خود صورت در مثال مطلق و یا در خارج می سازد و در عالم غیب ہیچ صورت روحانیت پیدا میکند و داخل می شود بآن صورت در ارواح و تاثیر ہمت فرع عرفان ست تا انسان عارف باللہ نگردد ہمت او موثر نشود و قوت تصرف او را حاصل نگردد و ہر گاہ معرفت کامل شد و در بقاء بعد الفنا و تفرقہ بعد الجمع رسید قوت تصرف اصلاً باقی نماند و این را دو وجہ است اول آنکه کامل المعرفت متحقق ست بعبودیت پس نظر وی بسوی اصل ولیست و اصل وی ذلت و افتقار ست و تحقق بعبودیت میخواہد که ممتثل امر سید خود باشد و این مقام اعلی و ارفع و مقام محمدی ست صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم و از عنایات حضرت ایشان انبیا و رسل و اولیاء این امت را نیز حاصل ست وجہ دوم آنکه صاحب معرفت کاملہ میداند که متصرف و متصرف فیہ واحد اند حقیقةً اگرچہ صور مختلفہ دارند پس این شہود مانع تصرف می افتد و وقتیکه کامل المعرفت مامور بتصرف باشد او را تصرف ضرور لیست برای امتثال امر سید خود و ایفای حق عبودیت چنانکه انبیا و رسل که در مقام عبدیت بودند بہمت خود اصلاً تصرف نمی کردند که ہمت ایشان را اصلاً تاثیر نبود و در اظہار معجزات مامور بودند برای اتمام حجت و کمال معرفت در انبیا بود و معجزاتی که از ایشان صادر می شد از دعای ایشان یا بامر ایشان بود و درین دعا و امر مامور بودند ہمچنین اولیا که در مقام عبدیت بودند ہمت خود در تصرف نمی کردند بجہت آنکه قوت تصرف باقی نماندہ بود ہمچنانکه انبیا و رسل را یا بجہت آنکه قوت تصرف دادہ شدند لیکن عبودیت اختیار کردند و از تصرف باز ماندند و کاملان که بر ید ایشان خرق عادات ظاہر می شد از جہت عبدیت بود که ایشان مامور بآن بودند چنانکه جناب تجلی مآب سر حلقہ محبان و سر دفتر محبوبان غوث الصمدانی محبوب سبحانی شیخ محی الدین ابو محمد سید عبد القادر جیلانی قدسنا اللہ تعالی بسرہم که کامل المعرفت بودند و خرق عادات بر ید شریف حضرت ایشان بسیار واقع شدہ بجہت آنکه مامور بودند برائے اقامت حجت بر مخالفان دین برائے آنکه حضرت ایشان محی دین محمدی بودند صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم

جوہر در رشحات مذکور ست که حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند که ہمت عبارت از جمع

خاطر ست برامر واحد بر وجهی که خلاف آن بخاطر نگذرد از چنین همت مراد متخلف نیست اصحاب تجرید باید که گاه گاه امتحان همت کنند و معلوم فرمایند که ایشان را مناسبت بحضرت اسمائیه بچه مرتبه رسیده است و همت ایشان را چگونه تاثیر ست و میفرمودند که در اوائل جوانی که باخدمت مولانا سعد الدین کاشغری در هری بودیم و باید یکدیگر سیری کردیم گاهی بکنار معرکه کشتی گیران میرسیدیم و قوت توجهات خود را امتحان می کردیم و همت بریکی از ان دو کس می گماشتیم تا او غالب می شد باز خاطر بران دیگری گماشته می شد آن دیگر بسے غالب می شد همچنین چند بار اتفاق می افتاد مقصود آن بود که معلوم شود که تاثیر همت بچه مرتبه رسیده است و فرمودند که اکابر گفته اند همچنانکه معارضه باقرآن ممکن نیست معارضه باهمت نیز ممکن نیست همت عارف خلاق ست مرادات از وی متخلف نیست هرکه باچنین همتی معارضه کند البته مغلوب شود تا که گفته اند اگر کافری همیشه خاطر خود برامری دارد و همت برچیزی گمارد البته میسر گردد ایمان و عمل صالح دران شرط نیست همچنانکه قلوب صافیه را تاثیر ست نفوس شریره را نیز تاثیر ست و میفرمودند که آنچه حضرت شیخ اکبر قدس سره در فتوحات فرموده اند که عارف را همت نیست معنی وی آنست که ممکن نظر بحقیقت و ذات خود هیچ ندارد آنچه از اوصاف کمال او را حاصل ست مثل علم و قدرت و قوت و ارادت همه عاریت ست از حضرت حق سبحانه و تعالی پس عارف حد خود دانسته در مقام فقر حقیقی که نیستی محض ست می باشد چنانچه مقتضای ذات اوست و باوصاف عاریتی ظاهر نمی شود لیکن جمعی که از هوا و وساوس نفسانی و شیطانی بسبب کمال عنایت و محض موهبت الهی باز رسته اند باید که باطن خود را تابع ارادت و مشیت حضرت حق سبحانه و تعالی گردانند یعنی درصورتیکه این طائفه ملهم شوند به تسلیط همت بر اندفاع و هلاک ظالمین و تخلیص مسلمین از اشرار باید که همت مصروف دارند و خاطر تمام بر دفع و رفع اعدا گمارند

جوهر در کرامت حسیه و معنویه حضرت شیخ اکبر قدس سره در فتوحات می فرمایند که کرامت از جناب حق سبحانه و تعالی از اسم بر ست و کرامت نمی شود مگر ابرار را و آن دوگونه است حسیه و معنویه کرامت حسیه عبارت ست از خرق عادت که ظاهر می شود بر دست ابرار اگرچه از طلب او شان نباشد و عامه نمی شناسند کرامت را مگر همین خرق عادت را مثل کلام موافق خاطر و اخبار بمغیبات و مشی بر آب و طی ارض و امثال آن و درین کرامت احتمال مکر جناب الهی ست و این کرامت اسکه را میخواهد و کرامت معنویه محفوظ شدن آداب شرعیه و توفیق یافتن بمکارم اخلاق و محافظت بر ادای واجبات و توجه بسوی خیرات و اجتناب از اخلاق ردیه مثل حسد و مانند آن و یافتن طهارت قلب و مراعات انفاس

آنیست کرامت مراولیا را و درین دخل نیست مگر واستدراج را دنی شناسند این را مگر خواص واین کرامت
دلیل وفار عقود وعهود ست ودلیل رضا بقضا ست

جوہر در کرامات اولیا در فوائد الفواد مذکورست که حضرت سلطان المشائخ قدسنا الله تعالے بسره المبارک فرمودند که شیخ بهاء الدین زکریا قدس سره شبی روی سوے حاضران آوردند وفرمودند کی باشد از شمایان که امشب دو رکعت نماز کند ودریک رکعت ختم قرآن مجید کند از حاضران کسے انیمعنی را قبول نکرد خدمت شیخ بهاء الدین پیش رفتند ودریک رکعت ختم قرآن مجید کردند وچند سیپاره دیگر خواندند ودر رکعت دوم سوره اخلاص خواندند ونماز تمام کردند وملائم انیمعنی حکایت دیگر فرمودند که شیخ بهاء الدین قدس سره میفرمودند که هرچه بمن رسید از نماز واوراد ومشائخ وزهاد همه بکردم مگر یک چیز نتوانستم کرد وآنچنان بود که بمن رسانیدند که فلان بزرگ از آغاز صبح تا طلوع آفتاب قرآن مجید ختم می کند هرچند خواستم نتوانستم وهم درین محل حکایت دیگر فرمودند که حضرت قاضی حمید الدین ناگورے قدس سره وقتی طواف کعبه مبارک می کردند بزرگے را دران طواف بدیدند در عقب الیشان رفتن گرفتند از هرجا که الیشان قدم برمی داشتند حضرت قاضی قدم آنجا می نهادند آن پیر بر آن حال اطلاع یافت وفرمود متابعت ظاهر چه میکنی متابعت آن کن که من میکنم حضرت قاضی پرسیدند که شما چه مے کنید فرمودند من روزی هفصد بار ختم قرآن مجید می کنم حضرت قاضی بنهایت متعجب شدند وباخود اندیشیدند که مگر معانی قرآن مجید بر خاطر لوہم می گذراند وموهوم می خواند پیر سر برآورد وفرمود ملفوظاً لا موهوماً چون حضرت سلطان المشائخ این حکایت تمام کردند اعز الدین علی شاه که یکے از مریدان خاص ست سوال کرد که این مگر کرامت باشد حضرت سلطان المشائخ فرمودند آرے انچه عقل را دران گنجایش نباشد از کرامت باشد ۔

جوہر در فوائد الفواد مذکورست که حضرت سلطان المشائخ قدسنا الله تعالی بسره المبارک فرمودند که شیخی بود بس بزرگ بر کرانه آبی مقام داشت قدرے طعام موجود کرد وعیال خود را گفت که این طعام را برسر گیر واز آب بگذر بگذاره آب درویشی نشسته است این را پیش اونه تا بخورد عورت گفت آب بزرگ ست وگذشتن از و دشوار شیخ گفت برو بر کناره آب درروی جانب آب کن وبگوے اے آب بحرمت آنکه شوہر من هیچ وقت صحبت نکرده است مرا راهی ده زن در تعجب شد با خود گفت که چندین فرزندان ازین آورده ام این سخن چگونه گویم هم فرمان شوهر بجاے آورد وبرروے آب این کلمه بگفت در زمان آب بشگافت دو وشق شد وراهی خشک در میان پدید آمد وزن بسلامت

بازگشت چون بدان درویش رسید طعام پیش او نهاد درویش طعام بخورد و زن را گفت که تو باز گرد
زن گفت من که بخدمت تو آمدم شوهر من سخنی گفته بود که بآب گفتم آب مرا راه داد و این زمان بچه
استظهار باز روم درویش گفت شوهر تو چه سخن گفته بود زن آن معنی باز راند درویش گفت برو و در آب
گوئی که بحرمت آنکه این درویش در سی سال طعام نخورده است مرا راهی ده حیرت زن زیادت شد
با خود گفت که یک محال آن بود که شوهر من گفت و یک محال دیگر اینست که این مردی گویا او همین
ساعت پیش من طعام خورده است این سخن چگونه بگویم بحکم اشارت این درویش بر کناره آب
آمد و گفت ای آب بحرمت آنکه این درویش درین سی سال طعام نخورده است مرا راهی ده
در زمان آب بشگافت و شق شد و راه خشک در میان پدید آمد و زن بسلامت بگذشت و پیش شوهر
آمد و در پای او افتاد و گفت باید که مرا سر این دو معنی بگوئی که چه بود هم تو چندین گاه با من صحبت
کرده و هم آن درویش پیش من طعام خورد آن هر دو دروغ بآب گفتم آب مرا راه داد چه حکمت
بود شیخ گفت بدان و آگاه باش که من هیچ وقت با تو بهوای نفس خود صحبت نکرده ام صحبتی که کرده ام
با تو برای ادای حق تو کرده ام پس بدین معنی گوئی هیچ وقت با تو صحبت نکرده ام و آن مرد درین سی
سال هیچ طعام برای ذوق نفس خود نخورده است برای قوت طاعت خورده است اینست معنی هر دو
سخن یعنی مردان جناب خداوند تعالی هرچه کنند برای جناب او سبحانه کنند

جوهر الاحسان ان تعبد الله کانک تراه احسان آنست که عبادت کنی الله تعالی را بآن
طور که گویا که می بینی او را یعنی در خیال صورت او را نصب العین سازی فان لم تکن تراه فانه
یراک و کان تامه است نزد صوفیه پس اگر تو موجود نشوی در میان خواهی دید او را برای آنکه
او می بیند ترا پس از طرف او حجاب نیست و نیست حجاب مگر بسوی تو پس اگر این توئی تو برخیزد
او سبحانه دیده شود شرح مثنوی عبد العلی

جوهر قوله علیه السلام فی الاحسان ان تعبد ربک کانک تراه شخصی پرسید از رسالت
پناهی علیه السلام ما الاحسان یعنی چیست احسان و نیکوکاری فرمود در جواب ان تعبد ربک
کانک تراه فان لم تکن تراه فانه یراک یعنی احسان اینست که عبادت کنی رب خود را بجای
که گویا می بینی آنرا و اگر نیستی باین حالت و قوت که او را بینی پس بدرستی که او می بیند ترا پس
قول نبی علیه السلام کانک تراه اشارت باستعمال خیال باشد شرح فصوص محب الله

جوهر عارفان را اگرچه در حالت غیر بلا تجلی و مشاهده است اما در بلا تجلی و مشاهده مخصوص ست هیچ

[illegible]

چیز حقیقت انسانی راچنان پاک وصاف نمی سازد که بلا ومحنت که بالخاصیت رافع حجاب غایظه اندو
بلا از جناب حق سبحانه وتعالی امر طالبان رانشان محبت ست ودر حدیث شریف ست که چون دوست دارد
خداوند تعالی بنده را مبتلا گرداند اورا به بلا وفردی بحضور سرور عالم صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم
التماس نمود یارسول الله انی احب الله فرمودند استعد بالبلاء ودر حدیث صحیح واقع ست هر رنج
که بمومن میرسد دران کفارهٔ [پوشنده گناهان ۱۲] بعض ذنوب ست تا اینکه رنج خلیدن خار نیز کفاره است ودر روایت [نقل کردن سخن ۱۲] کردن
امام احمد قدس سره که آن سرور صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم فرمودند وقتیکه کثیر شوند گناهان عبد
مومن ونباشد اورا عمل که کفاره آن ذنوب [گناه یا جمع ذنب ۱۲] باشد مبتلا سازد الله تعالی آن عبد را بحزن تا که کفاره واقع
شود مر آن عبد را ازین ذنوب ودیگر روایت ست که مذکور شد نزد آنحضرت صلی الله تعالی علیه وآله
واصحابه وسلم حمی [تپ] پس دشنام داد حمی راشخصی پس فرمودند که دشنام مده حمی را پس بدرستیکه آن حمے
پاک میکند ذنوب راچنانکه پاک میکند آتش خبث آهن را ودر حدیث شریف ست که تپ یکروزه
کفاره گناهان یکساله است وحضرت ابن مسعود رضی الله تعالی عنه فرمودند که مومن را صحیح دل تر
وبیمار تن تر بیابی ومنافق را صحیح تن وبیمار دل تر بیابی وحضرت شیخ ابوالقاسم جنید بغدادی قدس سره فرمود
که بلا سراج عارفین ست وبیدار کننده است طالبان را از خواب غفلت وغافلان را سبب هلاکت
ست وحضرت شیخ شبلی قدس سره در مناجات خود فرمود خداوندا دوستان خود را تا چند کشی فرمود
تا دیت [خونبها ۱۲] یابند التماس نمود که دیت ایشان چیست فرمود جمال ولقاء من وحضرت شیخ ابوسعید
خراز [چرم دوز ۱۲] قدس سره فرمود که بلا از خداوند تعالی سوی محبین تحفه وهدیه است وحضرت شیخ سهل بن عبدالله
تستری قدس سره فرمود اگر نبودی بلا از جناب حق تعالے نبودی مرنیده راطریق وصال بسوی
جناب او سبحانه وحضرت ذوالنون مصری قدس سره فرمود طالب را بلا آزماید پس باید که خندان
بلا کشد وتحمل نماید که عین بلا شود وبلا عین او شود وبعضے می فرمایند که تا برتن حضرت ایوب علی نبینا
وآله وعلیه السلام گوشت بود ننالید وچون گوشت نماند دیدند که بلا به نهایت رسید ترسیدند
که چون بلا برخیزد عطا برخیزد بزوال بلا از بیم زوال عطا نالیدند وفرمودند انی مسنی الضر وانت
ارحم الراحمین وحضرت یعقوب نهرجوری قدس سره فرمود که جهان فریاد کنند از بلا وطلب کنند
دور شدن آن از جناب حق سبحانه وتعالی وعارفان خوش کنند بلا را ونخواهند دور شدن آن ۵

کوتاه دیدگان همه راحت طلب کنند	عارف کجا که راحت او در بلای اوست

جوهر در حدیث قدسی واقع است اگر یاد کند بنده مرا در بلا یاد کنم من آن بنده را در بلائی که بهتر ست

ازان بلاکہ یاد کردہ است بندہ دران بلا۔

جوہر در غیرت صاحب مصباح الہدایۃ قدس سرہ میفرمایند کہ از جملہ لوازم محبت حال غیرت است و ہیچ محب نبود الا کہ غیور باشد و مراد از غیرت حمیت محب ست بر طلب قطع تعلق محبوب از غیر یا تعلق غیر از محبوب لسبب مشارکتش با وی یا لسبب اطلاعش بدو و غیرت بر سہ گونہ است غیرت محب و غیرت محبوب و غیرت محبت و این تقسیم مناقض آن نبود کہ غیرت خاص محب را بود چہ غیرت محبوب ہم محب تواند بود و ہمچنین غیرت محبت اما غیرت محب بر دو نوع است غیرت محب غیر محبوب و غیرت محب محبوب غیرت محب غیر محبوب در قطع تعلق محبوب از غیر مفید نباشد ولیکن در قطع تعلق غیر از محبوب مفید بود چنانکہ غیرت ابلیس در قطع تعلق نظر محبوب او با آدم ہیچ اثر نکرد بلکہ تیغی بر تعلق وی آمد و از محبوبش بکلی قطع کرد لاجرم مہجور و ملعون ابد ماند اما در قطع تعلق محب غیر محبوب از محبوب اثر ہا نمود و می نماید و غیرت محب محبوب یا بر تعلق محبوب بود با غیر بحبی یا بر تعلق غیر با محبوب بحبوبی یا بر نسبت مشارکت غیر با محبوب یا بر اطلاع غیر بر محبوب اما غیرتش بر تعلق محبوب با غیر بحبی چنان بود کہ بعضی از آثار محبت محبوب بر شخصی مشاہدہ کند بدان محل غیرت نماید تعلق آن نظر از ان محل قطع کند آنگاہ معلوم گردد کہ تعلق آن نظر بدان محل عاریت بود از محبت علما محقق بحفظ حرمات مشائخ و تبجیل ایشان وصیت فرمودہ اند و غیرتش بر تعلق غیر با محبوب بحبوبی داخل این غیرت بود اما غیرتش بر نسبت مشارکت غیر با محبوب چنان بود کہ غیر را در نسبت محبت یا تعظیم یا ذکر با محبوب مشارکت بیند خواہد کہ نسبت آن مشارکت با محبوب باخلاص در محبت و تعظیم و ذکر بدو دارد و اسباب آنرا باقی نگذارد و اما غیرتش بر اطلاع غیر بر محبوب چنان بود کہ او را با محبوب خود در سر معاملہ باشد و از محاضرہ و مشاہدہ و ملاطفہ او تمتعی یابد و نخواہد کہ دیگرے برین حال بل بر محبت او اطلاع یابد آنرا بانکار یا لسبعی دیگر باز می پوشد و در قطع سبب اطلاع می کوشد اما غیرت محبوب یا بر تعلق محب بود با غیر یا بر اطلاع غیر بر حال محب و وجود این غیرت از محبوب وقتی صورت بندد کہ محب محب بود چہ غیرت لازم محبت ست و محبت صفت ذاتی محب و محبوب را بحبوبی از وی ہیچ نصیبی نہ الا بحبی اما غیرت محبوب بر تعلق محب با غیر بیشک قطع تعلق او کند از غیر و این غیر عبارتست از ہر چہ موجب سکون و قرار دل محب گردد از دنیا و آخرت و ما فیہا پس اگر تعلق با دنیا بود دنیا را از وی قبض کند و اگر تعلق او با مردم بود جہت جاہ و قبول آن جاہ را بہ تقبیح صورت حال او در نظر مردم بشکند و بہ تیغ ملامت از ایشان تعلق او را قطع کند و اگر تعلق او با نفس خود بود صورت معائب و قبائح نفس را بر نظر او جلوہ دہد تا آن تعلق بریدہ شود و اگر تعلق او بہ بہشت و حور و قصور و انواع نعیم اخروی بود آنرا لسبعی از اسباب قطع کند

چنانکه دل حضرت آدم علیه السلام بالنعیم جنت وصحبت حوا تعلق گرفت به تیغ غیرت آن تعلق را قطع کرد وایشانرا
از وطن مالوف وصحبت حوا بسبب صدور جریمه دور گردانید اما غیرت محبوب بر اطلاع غیر بر حال محب چنان
بود که حال او را از نظر اغیار بحجاب عزت وقباب غیرت خود مستور دارد تا جز نظر او بر وے نیاید
اولیائی تحت قبابی لایعرفهم غیری واین غیرت مانند غیرت رجال ست بر نساء وهمانا مضمون این حدیث
الاولیاء عرائس الله تعالی فی الارض اشارت باین معنی ست وغیرت از خواص محبان است وفهم
معنی غیرت از غوامض علوم بود نه هر کسی بدان راه برد واگرچه غیرت وصف ذاتی محب است وجود
آن صفت درو بواسطه محبت ست اگر نه محبت بودی محب را هرگز غیرت نبودی پس قیام غیرت هم
بمحب بود وهم بمحبت وقیام یک صفت بدو ذات محال ست پس یا محب ذات بود ومحبت بدو قائم
یا بر عکس ومحبت باصالت وتقدم از محب اولی ست چه قیام او بذات خود ست وقیام محب بدو واز جهت
که محبے ومحبوبی دو اعتبار اند عارض ذات محبت شده وروے بقبله وے آورده ومحبت رابطه
اتحاد ست میان محب ومحبوب تا محب را بمحبوب رساند وچون محب روی بکلی در محبت آورد محبوب
واو یکے شد واین حال نتیجه غیرت محبت بود که روے او را از همه جهات بگرداند ودر قبله خود آرد ودر
خودش محو گرداند وذات محبت ومحب ومحبوب درین مقام هر سه یکے شود پس نه وصل ماند ونه فراق
ونه قرب ونه بعد ونه رد ونه قبول چه تصور این عبارات در ذات واحد صورت نه بندد ودرین مقام
است آنچه گفته اند

معشوق وعشق وعاشق هر سه یک ست اینجا	چون وصل درنگنجد هجران چه کار دارد

جوهر در شوق صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرمایند که مراد از شوق هیجان داعیه تمتع از
لقاے محبوب ست در باطن محب ووجود آن لازم صدق محبت ست وشوق بحسب انقسام
محبت منقسم شود بدو قسم شوق محبان صفات بادراک لطف ورحمت واحسان محبوب وشوق محبان
ذات به لقا ووصال وقرب محبوب واین شوق از غایت عزت چون کبریت احمر قلیل الوجود ست چه بیشتر
طالبان رحمة الله اند نه طالبان الله صاحب دلی فرموده چندین هزار عبد الرحمن وعبد الرحیم وعبد الکریم
بینی که یک عبد الله نه بینی یعنی طالبان رحمت بسیار اند وطالبان جناب حق سبحانه وتعالی کم وحال شوق
مطیه است که قاصدان کعبه مراد را بمقصد ومقصود رساند ودوام او بدوام محبت پیوسته است
مادام تا محبت باقی بود شوق لازم باشد وبعضے بر بقاے شوق در مقام حضور وشهود انکار کرده اند
واین انکار وقتے متوجه شدے که شوق مخصوص بودے بطلب مشاهده ولازم نیست چه اهل

ازنو منور گردانیدن
ذلیل کردن نفس
بیچ کاره وبے نشان از تو جز شدن ۱۲
۳ یعنی بر انگیخته شدن
۴ یعنی خواهش و اراده
۵ برخورداری ومنفعت گرفتن ۱۲

خصوص را دارای مشاهده محبوب مطالب و مآرب دیگرست که با وجود شهود مشتاق آن باشند چنانکه وصول و قرب و ترقی و استدامت آن نه هر که مشاهده محبوب یافته بدولت وصل او رسیده و نه هر که واصل شد مقام قرب یافت و نه هر که قریب شد به منتهای درجات قرب فائز گردید و نه هر که آن درجه یافت بر و مستدام و باقی ماند پس محب به نسبت بانچه یافته باشد از مشاهده محبوب و قرب او مشتاق نبود و به نسبت بانچه نیافته مشتاق بود و نیز شوق مشاهده بوجه عین الیقین ست و حصول او درین عالم ممکن و شوق الوصول بحق الیقین و حصول او کما ینبغی درین عالم متعذر

جوهر بدانکه یکی از احوال سینه در محبت شوق ست که نزدیک محبت حادث میشود و حدوث شوق بعد از محبت نیز مواهب جناب خداوند تعالی است کسب را دخل نیست و شوق از محبت همچو زهد از توبه است چون توبه قرار گیرد زهد ظاهر شود و چون محبت قرار گیرد شوق ظاهر شود و شوق را ثمره از ثمرهای محبت گفته اند و میگویند که اشتیاق اعلی از شوق ست که شوق بلقا ساکن گردد و اشتیاق بلقا سکون نمی گیرد بلکه بیقراری می پذیرد۔

جوهر در گریه صاحب مثنوی معنوی قدسنا الله تعالی بسره المبارک می فرمایند

کردهٔ بر دیگران نوحه گری	مدتی بنشین بحال خود گری
روشنی خانهٔ باشی همچو شمع	گر فرو باری تو همچون شمع دمع
بهر گریه آدم آمد بر زمین	تا بود گریان و نالان و حزین
ای خنک چشمی که آن گریان اوست	وی همایون دل که آن بریان اوست
اشک کان از بهر حق بارند خلق	گوهرست و اشک پندارند خلق
چون بگرید آسمان گریان شود	چون بنالد چرخ یارب خوان شود
چون خدا خواهد که مان یاری کند	میل ما را جانب زاری کند
ای دریغا اشک من دریا بدی	تا نثار دلبر زیبا بدی
تو چه دانی ذوق آب دیدگان	عاشق نانی تو چون نادیدگان
زور را بگذار زاری را بگیر	رحم سوی زاری آید ای فقیر
آفتاب عقل را در سوز دار	چشم را چون ابر اشک افروز دار
مایه در بازار این دنیا زرست	مایه آنجا اشک دو چشم ترست
این نجاست ظاهر از آبی رود	آن نجاست باطن افزون می شود

جز بآب چشم نتوان شستن آن ⁂ چون بخاسائی بباطن شد عیان
گر تو یوسف نیستی یعقوب باش ⁂ روز و شب در گریہ و آشوب باش
کام خود موقوف زاری دل ست ⁂ بی تضرع کامیابی مشکل است
ز ابر گریان شاخ سبز و تر شود ⁂ زانکہ شمع از گریہ روشن تر شود
تا نگرید ابر کے خندد چمن ⁂ تا نگرید طفل کے جوشد لبن
با تضرع باش تا شادان شوی ⁂ گریہ کن تا بی دہان خندان شوی
از پی ہر گریہ آمد خندہ ہا ⁂ مرد آخر بین مبارک بندہ
اشک خواہی رحم کن بر اشکبار ⁂ رحم خواہی بر ضعیفان رحم آر

جوہر در بیان فرق گریہ از غم و گریہ از شادی در ثمرات الحیات مذکور ست کہ روزی درویشی از حضرت شیخ برہان الدین قدس سرہ سوال نمود کہ در ساعت زوال فراق و وصال معشوق باعث آب چشم را سبب چیست فرمودند چنانچہ گریہ از غم وجود میگیرد از شادی نیز صورت می پذیرد غایتا تفاوت بین الدمعین اینست کہ اگر گریہ از غم ناشی ست آبش نمکین ست و گریہ کہ منشار آن شادیست آبش شیرین ست۔

جوہر مشائخ میفرمایند کہ مردم در محبت دنیا و آخرت چہار قسم اند قسمی آنکہ ابتدا ایذا کنند بے آنکہ کسی ایشان را آزار رساند و ایشان فروترین آدمیانند و خارج اند از دائرہ اعتبار دوم آنکہ اگر کسے ایشان را ایذا و آزار کند مکافات و جزای آن بدہند بر حسب فرمودہ شرع شریف و ایشان عوام مومنان اند و قسم ثالث آنکہ عفو کنند و انتقام نکنند و اینہا خواص اند و قسم رابع آنند کہ در برابر اسائت احسان و نزد جفا وفا نمایند و ایشان اخص خواص و صدیقانند۔

جوہر در محبت صاحب مصباح الہدایۃ قدس سرہ میفرمایند کہ بنای جملہ احوال علیہ بر محبت ست ہمچنانکہ بنای جمیع مقامات شریفہ بر توبہ و ازانجہت کہ محبت محض موہبت ست جملہ احوال[بلند ۱۲] را کہ مبنی اند بران مواہب خوانند و محبت میل باطن ست بعالم جمال و آن بر دو گونہ است محبت عام اعنی میل قلب بمطالعہ جمال صفات و محبت خاص اعنی میل روح بمشاہدہ جمال ذات و قول سید الطائفہ شیخ ابوالقاسم جنید بغدادی قدس سرہ المحبۃ دخول صفات المحبوب علی البدل من المحب درینمعنی سخن تمام ست چہ حقیقت محبت رابطہ است از روابط اتحاد کہ محب را بر محبوب باشد و جذبہ است از جذبات محبوب کہ محب را بخود کشد و بقدر آنکہ او را بخود کشد از وجود او چیزی محو کند

تا همه صفات او را از وی اول قبض کند آنگاه ذات او را بقبضه قدرت از وی بر باید و به بدل آن ذاتے که
شایستگی اتصاف بصفات خود دارد بوی بخشد بعد از آن صفات او داخل آن ذات بدل یافته شود و آنچه
(صفت کردن و بصفتی موصوف شدن ۱۲)
فرموده اند علی البدل اشارت بدین معنی ست نگفت علی المحب چه مادام تا محب موجود بود ذات او را
شایستگی دخول صفات محبوب نباشد لا تحمل عطایاه الا مطایاه و علامات آن بسیار ست چه هر
(بر ندارد عطاهای خداوند تعالی مگر مرکب های خداوند تعالی ۱۲)
موی بر اندام محب شاهد عدل ست بر صدق محبت او و هر حرکتی علامتی و هر سکونی آثارتی اما جهت تمیز
(نشان)
صادقان از مدعیان بعضی از آن بر شمارم علامتی از آنست که در دل او محبت دنیا و آخرت نبود و
شاید که محبت جناب خداوند تعالی با شفقت بر خلق در یک دل جمع شود و بعضی را آن شفقت محبت
(مهربانی ۱۲)
نماید نشان آنکه شفقت ست آن بود که اگر صاحب این دو وصف را مخیر کنند میان ترک طرفی
و ایثار دیگری طرف خلق ترک گیرد چنانکه رسیده است که وقتی حضرت امیر المومنین سید الشهدا امام
حسین علیه السلام بحضور امیر المومنین اسد الله الغالب عرض کردند که با من محبت میدارید فرمودند
نعم باز عرض کردند که حقتعالی را دوست دارید فرمودند نعم حضرت امام فرمودند که دو محبت در قلب واحد
جمع نشوند و فرمودند چه میفرمائید در آنکه مخیر کنند میان قتل من و ترک ایمان فرمودند اختیار کنم قتل تر بر ترک
ایمان حضرت امام فرمودند این محبت ست و آن شفقت و علامتی دیگر آنکه هر حسن که بر وی عرض کنند بدان
التفات نماید و نظر از حسن محبوب نگرداند و علامتی دیگر آنکه وسائل بوصول محبوب را دوست دارد و مطیع باشد چه
آن محبت و طاعت عین محبت و طاعت محبوب بود قل ان کنتم تحبون الله فاتبعونی و من یطع الرسول
فقد اطاع الله از ینجاست و علامتی دیگر آنکه از موانع وصول محبوب اگر خود فرزند بود بر حذر باشد و علامتی دیگر
آنکه بر ذکر محبوب مولع و مشغوف بود چنانکه در خبر ست من احب شیئا اکثر ذکره و از آن هرگز ملول نشود بلکه
هر کرتے که بشنود لذتی و طربی زائد در وی پدید آید تا غایتی ذکر محبوب دوست دارد که اگر در اثنا ملامت خود
بشنود از آن ملامت لذت یابد و علامت دیگر آنکه محبوب را در جمیع اوامر و نواهی طاعت دارد و هرگز قصد
مخالفت حکم او نکند حضرت سهل بن عبدالله تستری قدس سره فرمودند المحبة معانقة الطاعة و مباینة
المخالفة و از حضرت رُویم قدس سره پرسیدند که محبت چیست فرمودند الموافقة فی جمیع الاحوال
و علامتے دیگر آنکه هر چه اختیار کند نظر او در آن بر طلب رضاء محبوب مقصور بود نه بر غرضے
دیگر و علامتے دیگر آنکه اندک مراعات محبوب بسیار داند و بسیار طاعت خود اندک چنانکه حضرت
شیخ بایزید بسطامی قدس سره فرمودند المحبة استقلال الکثیر منک و استکثار القلیل
(بسیار خواستن ۱۲)
من حبیبک و علامتی دیگر حیرت و هیمان ست در مشاهده جمال محبوب چه نظر بصیرت محبان در پرتو
(بر یک حال ماندن از تعجب ۱۲)

اشعهٔ نور مشاهده محبوب کلیل و حسیر گردد و از آن حیرت و هیمان و دهش و عرق تولد کند و صاحب این حال
(جمع شعاع ۱۲ — بالفتح حیران کردن و بالتحتین متحیر شدن ۱۲ — مانده و درنجور شدن ۱۲)
اگر در مقام تمکین بود و قوت استلاع احوال دارد حیرت و هیمان از حیز روح تجاوز ننماید و قالب را از حضور
(بگشوفر و بردن ۱۲ — کرانه هر چیز و مکان ۱۲)
و محافظت ترتیب اقوال و افعال مانع نگردد بلکه چندانکه روح او در مشاهده حیران تر قالب او در محاضر بیشتر
ترلاجرم طالب او این بود که رب زدنی فیک تحیرا و اگر قوت و تمکین چندان ندارد و در غلبات این
حال سررشتهٔ تمیز از دست اختیارش ربوده گردد و علامتی دیگر آنکه مشاهده محبوب و وصال او در
شوقش نقصان نیارد بلکه هر لحظه در مشاهده و هر نفس در مواصلت شوقی جدید و تعطشی داعیهٔ
هل من مزید در نهاد او انگیخته گردد و چندانکه مراتب قربش زیاده گردد نظرش بر مرتبه فوق آن افتد
و شوق و قلقش در طلب وصول تزاید و تضاعف پذیرد و همچنانکه جمال محبوب را نهایت نیست شوق
(افزون شدن ۱۲)
محب را غایت نیست و این علامات اندکی ست از بسیار حصر آن بمجاهدات ممکن نگردد و بنابر کثرت
علامات در تعریف محبت اقوال مختلف ست هر کس بحسب وصفی و علامتی دیگر تعریفی فراخور حال خود فرموده
و همچنین در تعریفات دیگر که اختلاف کرده اند همین سبب ست

جوهر ذات مطلق خود را دو آئینه ساخت یعنی آئینهٔ علمی و صوری و حسن خود را بر خود جلوه داد یکی
ناظر شد و دیگر منظور نام عاشق و معشوق پیدا آمد

توحید حلول نیست نابودن تست — ورنه بگزاف آدمی حق نشود
هر که شد محرم دل در حرم یار بماند — و آنکه این کار ندانست در انکار بماند
زمین زاده بر آسمان تاخته — زمین و زمان را بس انداخته

ظهور ربوبیت از بهر وجود اوست و مقصود از ظهور عالم وجود اوست و در راه حق تعالی یک قدم ست
که دع نفسک و تعال و قال ابویزید قدس سره رایت ربی فی المنام فقلت یا رب
کیف الطریق الیک فقال اترک نفسک و تعال

جوهر اتفاق اصحاب طریقت و ارباب حقیقت آنست که اهم ترین مطلوب عشق حضرت رب العالمین
ست و عشق حضرت رب العالمین مقدم ست از عشق بنده زیرا که آن عشق از مواهب ازلی
ست و عشق بنده از مکاسب ست و عشق بر سه نوع ست یکی از آن عشق اکبر ست و آن عشق
الله است که آنرا موهبی گویند و بدان عشق حضرت رسالت مخصوص ست

جوهر حضرت مولوی معنوی شیخ جلال الدین محمد رومی قدس الله تعالی سره در مثنوی شریف می فرمایند

شاد باش ای عشق خوش سودای ما — ای طبیب جمله علتهای ما

هر کرا جامه ز عشقی چاک شد
او ز حرص و عیب کلی پاک شد

آتش عشقست کاندر نی فتاد
جوشش عشقست کاندر می فتاد

عشق جوشد باده تحقیق را
او بود ساقی نهان صدیق را

عشق را صد ناز و استکبار هست
عشق با صد ناز می آید بدست

تو بیک خواری گریزانی ز عشق
تو بجز نامی چه میدانی ز عشق

باد و عالم عشق را بیگانگی
اندرو هفتاد و دو دیوانگی

هر که جز عشق ست شد ماکول عشق
دو جهان یکدانه پیش نول عشق

عشق را با پنج و با ششش کار نیست
مقصد او جز که جذب یار نیست

هر چه گویم عشق را شرح و بیان
چون بعشق آیم خجل باشم ازان

درنگنجد عشق در گفت و شنید
عشق دریاییست قعرش ناپدید

هر چه جز عشق خدای احسن ست
گر شکر خواریست آن جان کندنست

چیست جان کندن سوی مرگ آمدن
دست در آب حیاتی نازدن

عشق آن زنده گزین کو باقیست
از شراب جانفزایت ساقیست

عشق زنده در روان دور بصر
هر دمی باشد چو غنچه تازه تر

عشق بر مرده نباشد پایدار
عشق را بر حی و بر قیوم دار

عشق مولی کی کم از لیلی بود
گوی گشتن بهر او اولی بود

خانه را من روفتم از نیک و بد
خانه ام پرگشت از عشق احد

جز بیاد او نجنبد میل من
نیست جز عشق احد سرخیل من

غرق عشقی ام که غرقست اندرین
عشقهای اولین و آخرین

قصهٔ عشقش ندارد مطلعی
هم ندارد همچو مطلع مقطعی

حد ندارد این سخن کوتاه کن
در حدیث عاشقان برگو سخن

هر کجا شمع بلا افروختند
صد هزاران جان عاشق سوختند

هر کجا یاری وفا آنجا رود
هر کجا عاشق جفا آنجا رود

عاشقان را باده خون دل بود
چشمشان بر راه و بر منزل بود

مال خود ایثار راه او کنند
جاه خود ایثار جاه او کنند

نیست از عاشق کسی دیوانه‌تر / عقل از سودای او کورست و کر
زانکه این دیوانگی عام نیست / طب را ارشاد این احکام نیست
عاشقی پیداست از زاری دل / نیست بیماری چو بیماری دل
دل همه او دلسوزی عاشق هم اوست / روز او هم روزی عاشق هم اوست
نیست شان از جستجو یک لحظه ایست / از پی هم یکزمان شان ایست نیست
در دل عاشق بجز معشوق نیست / در میان شان فارق و مفروق نیست
جمله معشوق ست و عاشق پرده / زنده معشوق ست و عاشق مرده
در ده ای ساقی یکی رطل گران / خواجه را از ریش و سبلت وارهان
هین روش بگزین و ترک ریش کن / ترک این ما و من و تشویش کن
من اگر قلاش و گر دیوانه ام / مست آن ساقی و آن پیمانه ام
بر کف من نه شراب آتشین / وانگهی کر و فر مستانه بین
من مراد خویش را دیدم یقین / هر چه خواهی گو مرا تو بعد ازین
خواه احمق دان و خواهی عاقلم / یافتم من هر چه می خواهد دلم
عاشقم من بر فن دیوانگی / سیرم از فرهنگی و فرزانگی
من نخواهم عشوهٔ دانش شنود / آزمودم چند خواهم آزمود
آزمودم عقل دوراندیش را / بعد ازین دیوانه خواهم خویش را
زین خرد جاهل همی باید شدن / دست در دیوانگی باید زدن
هر چه غیر شورش و دیوانگی ست / اندرین ره دوری و بیگانگیست
کار مردان روشنی و گرمی ست / کار دونان حیله و بی شرمی است
اوستاد دیوانه که دیوانه نشد / این عسس را دید و در خانه نشد
ظاهرا شوریده و شیدا شدم / لیک در باطن همانم که بدم
عقل من گنج ست و من ویرانه ام / گنج اگر پیدا کنم دیوانه ام
هین مرا بگذار ای بگزیده یار / تا رسن بازی کنم منصوروار
هست بر پای دلم از عشق بند / سود نکند وار دم را این وعظ و پند
عشق و ناموس ای برادر راست نیست / بر در ناموس ای عاشق مایست

ای عدو شرم و اندیشہ بیا	کہ دریدم پردۂ شرم و حیا	
وقت آن آمد کہ من عریان شوم	جسم بگذارم سراسر جان شوم	
خود ہمون آلست وہم ساقی و مست	ہر سہ یک شد چون طلسم تو شکست	
رخت خود را من زرہ بر داشتم	غیر حق را من عدم پنداشتم	

جوہر در عشق عشق با لکسر بسیار دوست داشتن چیزی و نزد اطبا مرضی ست از قسم جنون کہ از دیدن صورت حسین پیدا می شود و در مصطلحات یعنی سلام و وداع نیز نوشتہ چہ در اصطلاح آزادان ست کہ بجای سلام علیک عشق اللہ گویند و عشق ماخوذ ست از عشقہ کہ آنرا لبلاب گویند چون بر درختے پیچد آنرا خشک کند عشق ہم بر ہر کہ طاری شود غیر محبوب محو گرداند و بعضی میفرمایند کہ عشق غیر مشتق است (عشق پیچان ۱۲) کہ خود مادہ واقع شدہ و بحر العلوم مولانا عبد العلی قدس سرہ در شرح مثنوی معنوی میفرمایند کہ مراد از عشق فرط محبت ست و این عشق صفت حق تعالی ہم ہست و صفت ملک ہم ست و صفت انسان ہم ست (زیادت و غلبہ ۱۲) حقیقت عشق یک ست لیکن نحو تحقق در عشاق مختلف و نحو عشق انسانی اکمل ست از نحو ملکے (نحو نحو) و حضرت شیخ اکبر قدس سرہ میفرمایند کہ از عشق در قرآن مجید تعبیر شدہ بفرط محبت وقتیکہ حب شامل شود انسان را بتمامہ اعمی گرداند از ہر شی سوائے محبوب و ساری شود این حب در تمام اجزاے بدن و متصل (نابینا ۱۲) شود بوجود پس میگردد نظر وی در ہر شی بسوی محبوب و بیند محبوب را در ہر صورت و نہ بیند ہر چیز را مگر آنکہ بگوید اینست محبوب پس نام نہادہ میشود این بعشق و روایت کردہ شدہ از حضرت حسین بن منصور حلاج قدس سرہ وقتیکہ قطع کردہ شد دست و پا نوشتہ شد بر زمین از خون حضرت ایشان اللہ اللہ در ہر جا کہ واقع شد آن خون و این صفت ست از محبت کہ بآن انسان متصف ست و ہیچ نوع را سوائے انسان ازان نصیبی نیست اگرچہ ملک باشد ورنہ در ہر نوع پارہ از محبت آلہیہ ہست بحسب صلوح آن نوع و انسان کامل کہ عاشق ست بر حضرت حق تعالی ہمین معنی عشق ولیست و ہمین (نیکو شدن ۱۲) معنی عشق حضرت خداوند تعالی است بر انسان کامل کہ او سبحانہ باجمیعت اسماء و صفات محب و مشتاق انسان کامل ست کہ این حب ساریست در ہمہ اسماء و صفات چنانکہ ساری ست و در ہمہ اعضاء و قواے انسان کامل۔

جوہر عشق صورت بسہ وجہ است اول آنکہ عاشق را مشاہدہ جناب حق سبحانہ و تعالے بدون تقید بصورت حاصل ست و صورت او را باز نمیدارد از مشاہدہ و مقصود وی مشاہدہ ظاہر باشد نہ مشاہدہ مظہر پس این عشق صورت نیست بلکہ عشق حضرت حق تعالے است کہ در صورت مشاہدہ

او سبحانہ میکند و این حال اکمل کاملان ست و ایشان را کہ جمال حضرت حق تعالے در صور جمیلہ مشاہدہ میکنند اصحاب تجلی صوری میگویند دوم آنکہ عاشق در صورت مشاہدہ حضرت حق تعالی میکند و ہمین مظہر مقصر ست و ازین حال تجاوز نمیکند پس این انحصار نقصان ست نہ مشاہدہ در مظاہر صور و این عشق صورت اگرچہ عشق حضرت خداوند تعالی ست کہ ظاہر ست دران صورت لیکن این مرتبہ را اہل کمال فروتر دانند سوم آنکہ عاشق برنگ و صورت ست و قصد وے مجرد صورت مبنی ست نہ مشاہدہ معنی کمینہ تر را کہ ظاہر ست دران صورت آن عشق نیست بلکہ صورت پرستی ست کہ عاقبت وے بعد زوال رنگ و صورت حسرت و ندامت و ننگ ست ہمی چند از ابیات گذشتہ بمناسبت مقام مکرر ایراد می یابد

عشق ہاے کز پے رنگے بود	عشق نبود عاقبت ننگے بود
ہر چہ جز عشق خدای احسن ست	گر شکر خواریست آن جان کندن ست
چیست جان کندن سوی مرگ آمدن	دست در آب حیاتے نازدن
عشق بر مردہ نباشد پایدار	عشق را بر حیّ و بر قیوم دار
عشق آن زندہ گزین کو باقیست	از شراب جانفزایت ساقی ست
عشق زندہ در روان و در بصر	ہر دمی باشد ز غنچہ تازہ تر
عشق مولی کی کم از لیلے بود	گوی گشتن بہر او اولے بود
خانہ را من روفتم از نیک و بد	خانہ ام پر گشت از عشق احد
جز بیاد او نجنبد میل من	نیست جز عشق احد سرخیل من
غرق عشقی ام کہ غرق ست اندرین	عشقہاے اولین و آخرین
قصۂ عشقش ندارد مطلعے	ہم ندارد ہمچو مطلع مقطعے

جوہر بحضرت داؤد علی نبینا و آلہ وعلیہ السلام فرمان رسید حرام گردانیدہ ام بر دلہا کہ در آید درد محبت من و محبت غیری ع یا خانہ جاے رخت بود یا خیال دوست

جوہر در شرح رسالہ مکیہ مذکور ست کہ سالکان میان عشق و محبت فرقی گفتہ اند عشق نہایت محبت را گویند بدایت محبت موافقت بعدہ میل بعدہ موانست بعدہ مودت بعدہ ہوا بعدہ خلت بعدہ محبت بعدہ شغف بعدہ تیم بعدہ ولہ بعدہ عشق موافقت آنست کہ دشمنان حضرت حقتعالی یعنی دنیا و شیطان و نفس را دشمن داری و دوستان او سبحانہ را دوست داری و میل و موانست آنست کہ از ہمہ گریزان باشی و حضرت حقتعالی را ہمہ وقت جویان و مودت آنست کہ در خلوت دل مشغول باشی بعجز و زاری و اشتیاق و بیقراری

ہوا آنست که دل را ہمیشه در مجاہده داری و خلت آنست که پر کنی جمله اعضار خود را بدوست و خالی از غیر و محبت آنست که از اوصاف ذمیمه پاک گردی و با وصاف حمیده موصوف و شغف آنست که از شدت محبت غایت حرارت شوق حجاب دل را پاره گردانی و آب دیده را پنهان داری تا محبت را کسی نداند که محبت سر ربوبیت ست و افشاء سر ربوبیت کفر ست مگر بغلبه حال و تیم آنست که خود را بنده محبت و اسیر او گردانی و تجرید ظاہر و تفرید باطن موصوف گردی و وله آنست که آئینه دل را برابر جمال دوست داری و مست شراب جمال گردی و عشق انست که خود را گم کنی و بیقرار شوی

جوہر حضرت سلطان المشائخ قدسنا الله تعالی بسره العزیز میفرمایند که درین راه خواجگی و غلامی درمیان نیست ہر که در عالم محبت راست آمد کار او ساخته شد و حضرت مخدوم عالم خواجه نصیر الحق والدین چراغ دہلی قدسنا الله تعالی بسر کتہم میفرمایند که چون محبت شد ہمه شد ؎

تشنه او میر گر تو زنده	خاک آن در باش گر تو بنده
ذره درد خدا در دل ترا	بهتر از ہر دو جہان حاصل ترا

جوہر سیر و سلوک بی عشق میسر نشود و کسانیکه بنقد نماز و روزه خرسند گشتند از شرف مقامات و علو درجات بے خبر رفتند ؎

ہزاران عاقل و فرزانه رفتند	ولی از عاشقی بیگانه رفتند
اسیر عشق شو کازاد باشے	غمش بر سینه نه تا شاد باشے
زیاد عشق عاشق تازگی یافت	ز ذکر او بلند آوازگی یافت
اگر مجنون نه مے زین جام خوردے	که او را در دو عالم نام بردے
مئی عشقت دہد گرمی و مستی	وگر افسردگی و خود پرستی
متاب از عشق رو گرچه مجاز لیست	که آن بہر حقیقت کارساز لیست
ولی فارغ ز درد عشق دل نیست	تنے بے درد دل جز آب گل نیست
غم عشق از دل کس کم مبادا	دل بے عشق در عالم مبادا

آورده اند که در سالی شصت کرد رو ہشتاد و یک لکھ و شصت ہزار آدمی در وجود می آیند ازین میان حضرت خداوند تعالی نود ہزار عاشقان در وجود می آرد که دنیا بدلیشان قائم ست و نود ہزار از دار فنا بدار بقا برمے دارد۔

جوہر حضرت سهل بن عبد الله تستری قدس سره فرمودند من احب الله فهو العیش

ومن احب الله فلاعیش له وحضرت شاه مینا قدس سره فرمودند که معنی فهو العیش آنست که خوش شود عیش او زیرا که محب لذت میگیرد و بهر چیزی که فرود می آید بر محب از محبوب از مکروه و محبوب مطبوع و نامرغوب و معنی لاعیش له آنست که محب طالب وصال می باشد و خوف انقطاع همیشه دارد و لاجرم بدین صفت بے عیش ماند ؎ زندگانی نتوان گفت حیاتی که مراست ۔ زنده آنست که با دوست وصالے دارد ۔ بعضے میفرمایند که محبت ایثار کردن محبوب مر محبوب راست و بعضے میفرمایند محبت اطاعت کردن ست در اوامر محبوب و باز ماندن از نواهی محبوب و راضی بودن بچیزے که بر ما نازل کرده و محبوب محبت دو نوع ست یکی محبت عام دوم محبت خاص محبت عام محبت صفات ست و محبت خاص محبت ذات و محبت ذات از مواهب ست و محبت صفات از مکاسب و هرچه مواهب ست کسب و عمل بنده را بدو تعلق نیست و هرچه از مکاسب ست طریق اکتساب محبت دوام ذکر ست مع تخلیه القلب عما سوی الله تعالے

جوهر حضرت مولوی معنوی قدس سره میفرمایند ؎

جهد کن تا ترک غیر حق کنے ۔ دل ازین دنیای فانی بر کنے
درد مندان را نباشد فکر غیر ۔ خواه در مسجد برو خواهی بدیر
هر که او بی درد باشد رهزن ست ۔ زانکه بی دردی انا الحق گفتن ست
نی دران دم دولتے و نعمتے ۔ نے دران سر راحتے و لذتے
گفت فرعونی انا الله گشت پست ۔ گفت منصوری انا الله بر ترست
این انا هو بود در سرای فضول ۔ زانجا د نور نه از راه حلول
زانکه او سنگ سیه بود این عقیق ۔ آن عدو نور بود این عشیق
جهد کن تا سنگیت کمتر شود ۔ تا بلعلے سنگ تو انور شود
وصف هستی میرود از پیکرت ۔ وصف مستی میفزاید در سرت
چیست مستی حسها مبدل شدن ۔ چوب گز اندر نظر صندل شدن
صبر کن اندر جهاد و در عنا ۔ دمبدم مے بین بقا اندر فنا
هر که رنجے دید گنجے شد پدید ۔ هر که جدی کرد در جدی رسید
میزند جوش نزول راز دگر لیک زبان ۔ لبعبارات دگر می کشد این مضمون را
گر بر نفش نرود دل چه کند هر شکنے ۔ بکمند دگرے میکشد این مفتون را

کس ندانست کہ آن قبلۂ عشاق کجاست	گرچہ ہر گوشۂ ابروی بتی قبلہ نماست

المجاز قنطرة الحقیقة ؎

مجاز پل حقیقت ست

عشق از معمورہ میخواند بویرانی مرا	عاشق ویرانہ کرد این کنج تنہائی مرا
عقل دانائی فروش و عشق نادانی پسند	حکم دانائی مسلم داشت نادانی مرا
دل پریشان بود با زلف پریشان جمع شد	وجہ جمعیت شد این جمع پریشانی مرا

شراب محبت حق بنوش و از آتش شوق او بجوش و از در عشق او بخروش و بشکرانہ آن ہزار جان بفروش غذای نفس اکل و شرب ست و غذای قلب محبت و معرفت و غذای روح انس و قرب و غذای سر مشاہدہ دوست و غذای محبت درد و بلا و غذای بے ہمت گدایان و شکستگان حق آمدہ ہمت بدن طاعت حق است و ہمت زبان ذکر دوست و ہمت دل محاضرہ و ہمت روح مشاہدہ و ہمت سر ابروی دوست کہ کعبۂ عاشقانست و محراب شیفتگان۔ رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم فرمودند کہ دوست دارد خدا بندہ را بگرداند در دل او توجہ و فرمود ہر کہ بگرید از ترس خدا بخشد او را خدا گناہان او را اگرچہ بشمار قطرہ باران باشد

عشق ہمین سوختن و ساختن ست و در فراق چشیدن و خون جگر خوردن۔

جوہر عاشق تا سر نفس را بہ تیغ مجاہدہ نیندازد و تاج سروری و رعنائی را دور نکند ہرگز ہمای سعادت عشق بروے سایہ نیفگند ؎

تا مرد بہ تیغ عشق بے سر نشود	در مذہب عاشقان مطہر نشود
ہم عشق طلب کنی و ہم سر خواہی	آری خواہی و لیے میسر نشود

جوہر در رشحات مذکورست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ فرمودند کہ باصطلاح صوفیہ محبت ذاتیہ عبارت از ارتباط و تعشقی ست بجناب حق سبحانہ و تعالی بی آنکہ آنرا سببی دانند یا موجبی شناسند بلکہ میل و انجذابی ست کہ بر رفع آن قدرت نباشد ؎

بیدلان را دلبران جستہ بجان	جملہ معشوقان شکار عاشقان
تشنگان گر آب جویند از جہان	آب ہم جوید بعالم تشنگان
دست اشکستہ بر آور در دعا	سوی اشکستہ بود فضل خدا
بادہ از ما مست شد نی ما ازو	قالب از ما ہست شد نہ ما ازو
رو بجو یار خدا ایرا تو زود	چون چنین کردی خدا یار تو بود

[illegible]

گفت پیغمبر کہ یزدان مجید　　از پی ہر درد درمان آفرید

جوہر مآل محبت دنیا حسرتست و ندامت وثمرہ محبت دین جنت ونتیجہ محبت حضرت خداوند تعالے حضرت خداوند تعالی است وہی سعادت ے تو و طوبی دما و قامت یار + فکر ہر کس بقدر ہمت اوست

جوہر از خواص عشق ست کہ کافر را مومن کند و مومن را محقق وملحد را موحد کند ومنکر را مصدق ومنافق را موافق کند ومتکبر را متواضع وعاصی را مطیع کند ومطیع را مطاع واشرار را ابرار گرداند وابرار را محرم اسرار وسوقی را صوفی کند وبندہ را خواجہ وباکار را بیکار کند وبیکار را ماجور وبے درد را دردمند کند ودردمند را اسیر درد وغافل را آگاہ کند وخفتہ را بیدار ونامرد را مرد کند ومرد را فرد ومجبور را مختار کند ومختار را بے اختیار اول می سوزد وآخر می سازد آزادی در بند اوست ورستگاری در کند او

جوہر آنکہ بیان عشق جز بزبان عشق راست نیاید کسی سر عشق را جز عشق ندانستہ است

عشق را ہر دم نوائے دیگرست　　در سر عاشق ہوائے دیگرست
حسن مطلق راست ہر جا جلوۂ　　زان دلم ہر لحظہ جائے دیگرست
عشق مضراب دگر میزد این قانون را　　سر بصحرای دگر میدہد این مجنون را
میزند جوش زدل راز دگر لیک بان　　بعبارات دگر میکشد این مضمون را
گر بزلفش نرود دل چکند ہر شکنے　　بکمند دگری میکشد این مفتون را
کس ندانست کہ آن قبلۂ عشاق کجاست　　گرچہ ہر گوشہ ابروی سببے قبلہ نماست
از مقید سوی مطلق سفری دارد عشق　　مستقر دیگر و در راہ دگری دارد عشق

جوہر ولایت نبی افضل از نبوت اوست چہ ولایت جہت حقیقت اوست ونبوت جہت ملکیتہ ورسالت جہت بشریت وفقہا گویند ہر کہ گوید کہ ولی افضل از نبی ست کافرست نہایت عقل بدایت ولایت ست ونہایت ولایت بدایت نبوت ست مانبی بمثابہ جنینم و ولی بمثابہ طفل ونبی بمثابہ بالغ شیخ سعد الدین حموی گفتہ نہایۃ الانبیا بدایۃ الاولیاست یعنے بدایت ولایت ولی متابعت و مطاوعت شرائع است کہ نہایت کار نبی ست ولایت چہار قسم ست اول ولایتی کہ باطن نبوت مطلقہ است ثانی ولایت مقیدہ ہر نبی ثالث ولایت مطلقہ ہر نبی و آن در محمد مشکوۃ اقتباس ولایت انبیاست و در دیگر انبیا مشکوۃ ولایت اولیاست رابع ولایت مطلقہ عام کہ مخصوص بوے نیست وہر یک را خاتمی ست وخاتم قسم اول حضرت امیر المومنین علیؑ ست ولہذا فرمودہ است اگر اہل کتب اربعہ جمع شوند حکم کنم بر ہر یک از ایشان بکتاب او وخاتم ولایت مقیدہ

محمدیہ بزعم شیخ محی الدین محمد بن العربی الحاتم الطائی الاندلسی واتباع نفس نفیس شیخ است موید الدین جندی در شرح فصوص گوید شیخ در اول محرم در اشبیلیہ از بلاد اندلس بخلوت نشست و نہ ماہ طعام نخورد و در اول عید مامور شد بہ بیرون آمدن و مبشر شد بآنکہ خاتم ولایت محمدیہ است و خاتم ولایت مطلقہ محمدیہ مہدی است کہ از نسل آنحضرت صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم است و حضرت سید علی ہمدانی قدس سرہ در حل فصوص میفرماید خاتم ولایت مقیدہ محمدیہ بمرتبہ قلب محمد رسد و خاتم ولایت مطلقہ بمرتبہ روح و خاتم ولایت عامہ عیسی علیہ السلام ست و بعضے برآنند کہ روح عیسٰے در مہدی بروز کند و نزول عیسٰے عبارت ازین بروزست و مطابق انیست لا مہدی الا ابن مریم۔

جوہر ولایت بکسر ملک ایک بادشاہ و زمین آبادان و متکفل کار کسے شدن و دوستی و تصرف و حکومت و تقرب بندہ نیک باخداوند تعالی و بفتح یاری دادن و صداقت و ولی دوست و صدیق و یاری دہندہ و متصرف و صاحب و خداوند و بندہ نیک مقرب جناب حق تعالی و این لفظ مقطوع الاضافۃ می آید چنانکہ ولی عہد و ولی نعمت داغ

جوہر ولایت عبارت ست از قیام بندہ بحق تعالی و این دولت عظمی و سعادت کبری بآن می تواند بود کہ حق تعالے متولی بندہ شود و حافظ و ناصر او گردد تا او را بدین مرتبہ کہ نہایت مقام قرب و تمکین ست برساند و ولی کسی را گویند کہ حق سبحانہ و تعالی بحفظ خود او را از عصیان و مخالفت محفوظ نگاہدارد و تا بنہایت ولایت کہ وصول بحق ست برساند باینمعنی ولی فعیل بمعنی مفعول ست و میتواند بود کہ ولی فعیل بمعنی فاعل باشد

جوہر در ولایت مطلقہ و مقیدہ بدانکہ شیخ رکن الدین شیرازی قدس سرہ در نصوص الخصوص فی شرح الفصوص میفرماید کہ انچہ شیخ اکبر قدس سرہ در فتوحات در فصل ثالث عشر در جواب سوالات حکیم ترمذی و در فصل رابع عشر و در فصل خامس عشر فرمودند مضمون آن بطریق اجمال انیست کہ ولایت منقسم میگردد بر دو قسم مطلقہ و مقیدہ ولایت مطلقہ صفتی ست کہ من حیث ہی ہی جناب خداوند تعالی راست ان اللہ ہو الولی الحمید و مظہر آن در عالم ملک عیسی ست علی نبینا و آلہ و علیہ السلام کہ ختم ولایت بوی شود کہ بعد از وے ولی نباشد و ولایت مقیدہ ہم صفتی است الہیہ از ان روی کہ مستندست بانبیا و اولیا و قوام این مقیدہ بآن مطلقہ است یعنی فیضی است کہ از مطلق ولایۃ احدیۃ باشخاص انبیا و اولیا فائض میگردد و آن مطلقہ کلیہ و مقیدہ جزئیہ بوجہی جزو وے ظہور میکند و ظہور این فیض در مقید بحسب مرتبہ صاحب آنست پس ولایت مقیدہ

ولایت بفتح
یاری کردن
یاری کار شدن
دوستی شدن
یاری شدن
دوست و دوستی
نیکوان و یاری
بادشاہی کار

محمدی اتم واکمل ولایت بداند انبیا و اولیا باشد چرا کہ او بہتر و مہتر ہمہ آمد و نبوت ہمہ انبیا با ولایت ایشان
در تحت نبوت و ولایت محمدی ست چون نور کواکب در تحت نور آفتاب و ولایت دیگر اولیا مندرج
ست در تحت ولایت انبیا چرا کہ ایشان افضل و اکمل اند از اولیا پس ولایت محمدی بہ نسبت با ولایت
انبیا بمثابہ مطلقہ بود و باز ولایت دیگر انبیا بہ نسبت با ولایت اولیا بمثابہ مطلقہ بود و ہر یک ازین
ولایت مطلقہ و مقیدہ محمدی و دیگر انبیا مقتضی مظہر یست کہ ختم آن مطلق و آن مقید دران مظہر بود
در عالم ملک و شیخ اکبر قدس سرہ میفرمایند کہ من خاتم ولایت مقیدہ محمدی ام و مہدی آخر الزمان
کہ از نسل رسول صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم ست خاتم ولایت مطلقہ محمدی باشد پس
مفہوم سخن این باشد کہ شیخ اکبر قدس سرہ در ولایت بمرتبہ قاب محمد صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ
وسلم رسیدہ بود و بعد از وے ہیچ ولی بمرتبہ دل محمد صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم نرسید و
این معنی ختم نشد بر وے ولیکن ولایت دیگر انبیا ختم نشد و ایشان را وارثان ہستند کس باشد
کہ در ولایت بمرتبہ دل ابراہیم یا موسیٰ یا عیسی علیہم السلام رسد و تا زمان ظہور و نزول عیسی علی نبینا و آلہ
و علیہ السلام این طائفہ باشند لیکن عیسیٰ نزول کند و بولایت ظہور کند و ہر ولی کہ در زمان وی بود در گذرد
و ختم ولایت شود تا قیامت بر خیزد و شیخ اکبر قدس سرہ در اول فتوحات میفرمایند کہ در مکاشفہ کہ
مرا بود بار روح محمدی صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم رسول مرا خاتم ولایت مطلقہ نمود یعنی عیسی
علی نبینا و آلہ و علیہ السلام و مرا از پس قفا ختم ولایت بداشت و محمد صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و
اصحابہ وسلم بحضرت ایشان فرمودند کہ این پسر تو و خلیل تو و عدیل تست پس من بدانستم کہ من خاتم
ولایت مقیدہ محمدی صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم ام و او خاتم ولایت علی الاطلاق چرا کہ
عدیل مساوی بود و چون ازان مکاشفہ باز آمدم تعبیر آن ہمت کردم کہ من ختم ولایت محمدیم
ام پس بحیثیت تحقیق این تعبیر با مشائخ آن عصر این واقعہ بگفتم و نگفتم کہ بنیندہ آن واقعہ کیست مشائخ
جملہ تعبیر باین کردند کہ این بنیندہ ختم ولایت محمدی صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم خواہد بود
جوہر بدانکہ ظہور ولایت مطلقہ و نبوت مطلقہ از جوہر اول ست و جوہر اول روح محمدی ست
صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم کہ اول ما خلق اللہ روحی پس محمد صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ
و اصحابہ وسلم پیش از آدم علی نبینا و آلہ و علیہ السلام نبی بودہ باشند باعتبار روح کہ فرمودند کنت
نبیا و آدم بین الماء والطین و اکنون ازین عالم سفر فرمودند و در عالم تحقیق پیوستند ہم نبی
باشند بحکم لا نبی بعدی چرا کہ نبوت حضرت ایشان جوہر یست و نبوت دیگر انبیا عرضی بود قائم

بود وہر دوری از دور نبوت حقیقت وی دائرہ سائر بود تا بخاتمہ رسید دور خود را تمام کرد چہ نقطہ اول بنقطہ
آخر پیوست دور نبوت ختم گشت او مرکز بود الیشان دائرہ در ہر دوری یک فرد کامل مشخص معین گشت
اول فرد کامل آدم ست و آخر فرد کامل او خاتمہ علیہ الصلوٰۃ والسلام ست و در وسط فرد اول و خاتم
جملہ افراد انبیا ظاہر گشتند و بست وہشت انبیا از ایشان نبوت کلی دارند از بست وہشت اسم
کلی آلہی ظہور یافتہ اند و فیض یک اسم یک نبی را نفیض گشتہ بخواص آن اسم افعال و اطوار و اقوال
ایشان از ایشان ظاہر شدا نہ باطن ہر نبی یک ولی در عصر آن نبی مخصوص ظہور یافتہ چنانچہ در عصر
موسیٰ ہارون و در عصر سلیمان آصف و در عصر نبی ما حضرت علی کرم اللہ تعالےٰ وجہہ۔
جواہر شیخ اکبر فرمودہ کہ ولایت عامہ باقیست و تشریع مجتہدان باقیست و نبوتی کہ نبوت و تشریع
بآن سرور مختوم ست و بعد او تشریع نیست و مقصود شیخ اکبر از لقاء نبوۃ عامہ آنست کہ یک مرتبہ در
ولایت ست کہ دران مرتبہ انبا از غیب میرسند آنرا شیخ اکبر نبوۃ عامہ نام نہادہ برای اینکہ انبام از غیب
میرسد و این انبا در اکثر تفسیر احکام شریعت باشد و گاہی بعضی را انبار احکام شرعیہ نیز میشود لیکن نہ
مطلقاً بلکہ باحکام مقررہ در شرع محمدیہ بدون زیادہ و نقصان و انبا بآن وجہ میشود کہ شریعت مقررہ
محمدیہ انیست و درین ہیچ شائبہ تشریع نیست بلکہ معرفت تشریع مقرر از رسول خاتم الرسل ست و صاحب
این مقام خلیفۃ اللہ نامیدہ می شود و عیسیٰ بعد نزول صاحب این مقام ست کہ احکام مقررہ در شریعت محمدیہ
بہ انبام غیبی معلوم کردہ عمل بآن خواہد کرد بما انہ کہ شریعت محمدی ست و ہمچنین امام محمد مہدی موجود
احکام شرعیہ از غیب باو معلوم شود و یک ملک باو موکل خواہد بود کہ انبام آن کہ حکم شریعت محمدیہ
انیست کہ درین شائبہ تشریع اصلا نیست و قول مجتہدان کہ واجب العمل ست بانجہت ست کہ آنسرور
صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم تشریع اجتہاد فرمودند و حکم مستخرج باجتہاد بر مجتہد و متبع او واجب
گردانید پس این تشریع رسول ست ہمچو تشریع صلوۃ و زکوۃ و غیر آن از احکام۔ تشریع جدید اصلا
باقی نیست مختوم و منقطع شد۔ نبوت تشریع و رسالت اگرچہ منقطع است بعد آن سرور صلی اللہ تعالےٰ
علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم لیکن اولیا امت را کہ علما صلحا اند مر نبوت اللہ تعالےٰ عطا فرمودہ است
بانیمعنی کہ در زمرہ انبیا محشور شوند و نبوت ایشان در دار دنیا ظاہر نیست چنانکہ عیسیٰ بعد نزول
اگرچہ مشرع نخواہند بود و تابع شرع محمدی خواہند بود و مراتب نبوت ایشان عند اللہ باقی ست
اگرچہ تشریع از ایشان نخواہد شد و اللہ تعالےٰ مخصوص گردانید این امت را بآنکہ گردانید
ورا ایشان علما مخصوص گردانید علما را بہ اجتہاد در احکام۔ شرح مثنوی

جوہر بعضی می فرمایند کہ ولی سہ نوع ست یکی بمجرد ایمان بغیر عمل صالح واجتناب از محرمات ومعاصی قال اللہ تعالیٰ اللہ ولی الذین آمنوا و این ولایت مخرج ست از عداوت کفر ومتوصل بمحبت حضرت حق تعالیٰ دوم ولی کسی ست کہ متوالی بود طاعت او بغیر تخلل عصیان سوم درجہ ولایت کہ آن بعد درجہ نبوت ست وہو ولایۃ الاجتبار والاختصاص والاصطفاء قال اللہ تعالیٰ یجتبی اللہ من یشاء ویہدی الیہ من ینیب وہو تنزیہ السر عن ملاحظۃ الاکوان مع ملازمۃ الطاعۃ وترک العصیان

جوہر حضرت امام قشیری قدس سرہ میفرمایند کہ ولی را دو معنی ست یکی فعیل بمعنی مفعول وآن شخصے ست کہ حضرت خداوند تعالیٰ برخود گرفتہ است کار او چنانکہ فرمودہ وہو یتولی الصالحین پس او را نسپارد بسوے او لحظہ بل ہمیشہ بعنایت خود گرفتہ است رعایت او دوم فعیل بمعنی فاعل وآن شخصے ست کہ برخود گرفتہ است عبادت وطاعت حضرت خداوند تعالیٰ بغیر تخلل عصیان

جوہر حضرت شیخ سعد الدین قدس سرہ در شرح رسالہ مکیہ می فرمایند کہ حضرت شاہ مینا قدس سرہ میفرمودند کہ روا باشد کہ وے بداند کہ ولی ست بجہت آنکہ این ولایت از کرامت ونعمت حضرت خداوند تعالیٰ ست پس دانستن وی موجب زیادت شکر باشد وبعضی گویند روا نباشد بجہت آنکہ این دانستن موجب امن باشد از خوف عاقبت و درین خطر عظیم ست

جوہر ولایت حقیقت عامہ است کہ شامل نبی و ولی ست وولایت اولیا تابع نبوت انبیا ست فاما اظہار اسرار وحقائق کہ از مقام ولایت ست در انبیا مختفی ست بآن معنی کہ انبیا مبعوث بجہت تشریع شرائع وتبلیغ احکام اند چہ شرع تکلیف امر باعمال مخصوصہ است یا نہی از اعمال مخصوصہ واگر از انبیا اظہار اسرار حقیقت واقع می شود آن از مقام ولایت نبی ست نہ از مقام نبوت او چہ نبوت تشریعی پیام احکام ست نہ اظہار اسرار وبعد از ختم نبوت ظہور ولایت ست زیرا کہ از ظاہر بباطن می توان رسید چون نبوت مختتم گشت ولایت بے انضمام نبوت یعنی ولایت محض باقی ماند واز لباس نبوت عاری شد

جوہر حضرت خواجہ معروف کرخی قدس سرہ می فرمایند کہ علامت اولیا حضرت خداوند تعالیٰ سہ است اندیشہ ایشان حضرت خداوند تعالیٰ بود وقرار ایشان بحضرت خداوند تعالیٰ وشغل ایشان ہم بحضرت خداوند تعالیٰ۔

جوہر حضرت شیخ اکبر قدس سرہ میفرمایند کہ خاتم الاولیا ولی بود قبل نشات عنصرے وولایت

باقی اولیا بعد تسویہ نشات عنصری و بدن عنصر نیست و خاتم الولایت کہ عیسی ست بعد نزول از آسمان
بامداد فیض محمدی ولی بود قبل از نشات عنصری

جوہر بدانکہ بایذای اولیا غضب حضرت خداوند تعالی متوجہ می شود و ایذاء اولیا آنزمان غضب
می آرد کہ ولایت ایشان معلوم باشد و الا ماخوذ نشود مگر بقدر آنکہ ماخوذ شود از ایذاے عامہ مومنین
و حضرت شیخ اکبر قدس سرہ میفرمایند کہ از رحمت حضرت خداوند تعالی ست کہ اولیا را مستور گردانید
از عامہ ناس زیرا کہ عوام مجبول بعدم تعظیم و تکریم بنی نوع خود اند پس عامہ بجبلت خود انکار فضل
اولیا کنند پس اگر ولایت دانستہ انکار آرند مورد غضب گردند لہذا اولیا را مستور گردانید تا از انکار
غضب نرسد کہ این جہل عذری تواند بود و این حکم خلاف حکم انبیاست کہ ایشان را با معجزات فرستادہ
و مستور نساختہ پس انکار ایشان موجب عروض غضب خواہد شد

جوہر بدانکہ تا شرائط ولایت کہ تخلق باخلاق اللہ است پیدا نشود ولی نگردد و شرائط ولایت
آنست کہ سالک از خیالات وہمی منزہ گردد و وجودات فعلی و صفاتی و ذاتی خود را در افعال و صفات
و ذات جناب حق سبحانہ و تعالی فانی کند آنگاہ او متخلق باخلاق جناب الہی بود و آن زمان وے باشد و
اسمے از اسمار جناب حق سبحانہ و تعالے ولی ست کہ وہوا لولی الحمید پس این ولی مظہر
اسم وے گردد۔

جوہر قدوۃ المحققین حضرت شیخ ابراہیم شطاری قدس سرہ در شرح جام جہان نما مسمی بآئینہ حقائق نما
مے فرمایند کہ ولایت باطن نبوت ست و نبوت ظاہر ولایت پس ولایت لازم نبوت ست یعنے
بے ولایت نبوت ظاہر نمی شود چرا کہ ولایت قرب حق تعالے ست تا نبی را قرب نباشد معجزہ کہ
اثر قدرت مطلق ست از وے ظاہر نگردد و فیض مطلق را بخلق رسانیدن نتواند و خلق مقید
بحق مطلق نرسد چرا کہ میان حق و خلق واسطہ نبی ست در ہر عصری و در ہر دورے اگر آن واسطہ
در میان نباشد مقید بمطلق ہرگز نرسد

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالی بسرہ العزیز فرمودند
کہ شیخ را ہم ولایت باشد و ہم ولایت ولایت آن باشد کہ مریدان را بحضرت خداوند تعالی
تفرق(؟) محبت
میرساند و آداب طریقت تعلیم می فرماید و انچہ میان او و میان خلق ست آنرا ولایت گویند و انچہ
میان او و میان حضرت خداوند تعالی است آن ولایت ست و آن خاصہ محبت ست چون شیخ
از دنیا رحلت کند ولایت را با خود برد اما ولایت با کس تسلیم کند و اگر او ندہد روا باشد کہ حضرت

خداوند تعالی آن ولایت او بدیگرے دہد

جوہر بدانکہ ولایت قطعاً منقطع نگردد کہ صفت جناب الٰہی ست قال اللہ تعالےٰ وھو الولی الحمید صفات جناب الٰہی ازلی و ابدی اند پس ولایت دایما باشد و وصول بحضرت الٰہی ممکن نیست ہیچ کس را از نبی و غیر نبے الا بولایت —

جوہر شیخ اکبر قدس سرہ میفرمایند کہ ابدال قسمی از اولیا اللہ تعالےٰ اند ہر وقت کہ خواہند بدل خود قائم کنند مشابہ در صورت و جائی کہ روند مثل خود صورتے روحانی منبشانند بوجہی کہ رائی را شک نباشد در بودن عین او و در نفس الامر عین او نیست و اگر جناب خداوند تعالےٰ بدل کسی صورت قائم کند و او نداند کہ بدل من صورتے قائم ست آن شخص از ابدال نیست و آن ہفت اند و ایشان اقطاب اقالیم سبع اند بہر ہر اقلیم بدست ہر یکے از انہا ست و صاحب اقلیم اول بر قدم حضرت خلیل اللہ است و ثانی بر قدم حضرت کلیم اللہ و ثالث بر قدم حضرت ہارون و رابع بر قدم حضرت ادریس و خامس بر قدم حضرت یوسف و سادس بر قدم حضرت عیسیٰ و سابع بر قدم حضرت آدم علے نبینا و آلہ و علیہ السلام و آنچہ در افواہ عوام افتادہ کہ خاصہ ابدال آنست کہ چون یکے از انہا بمیرد دیگرے بر جایش نشیند لاطائل محض کہ این حکم اکثر اولیا ست بلکہ شان قطب الاقطاب ہم ہمین ست و در مصطلحات حضرت شیخ کمال الدین عبد الرزاق کاشی قدس سرہ مذکور ست کہ بدلا آنہا اند کہ ہر وقت کہ خواہند بدل خود صورتی قائم کنند و آن ہفت اند بر قدم حضرت خلیل اللہ اگر از بدلا ہمین ابدال قصد فرمودہ اند پس مخالف شیخ اکبر اند و اگر از بدلا قوم دیگر از اولیا قصد فرمودہ کہ مشارک اند ابدال را درین وصف مخالف شیخ اکبر نیستند و حضرت شیخ اکبر قدس سرہ مے فرمایند کہ گاہے نامیدہ مے شوند نقبا با بدال و ایشان دوازدہ اند بعدد برج افلاک ہر نقیب عالم ست بخاصیت ہر برج و آنچہ مودع است دران برج از اسرار و تاثیرات کواکب را و خواص کواکب را وقتیکہ نازل شوند در برجی از بروج و این نقبا مطلع شدند علم شرائع را و استخراج میکنند خبایای (پوشیدگیہای ہر چیز ۱۲) نفوس و مکر نفوس و امثال آن و ابلیس مکشوف میباشد نزد ایشان و میدانند از ابلیس کہ نمیداند ابلیس در نفس خود و ایشان میدانند نفس سعید و شقی و گاہے نامیدہ می شوند رجبیون با بدال و عدد ایشان چہل ست و سبب تسمیہ برجبیون آنست کہ در رجب قائم می شوند بمقام خود و در باقی سال کسب می کنند چون رجب داخل می شود مستولی می شود بر ابدال ثقل عظیم بر ایشان کہ طاقت حرکت انگشت نباشد و

مستولی: برکسی دست یابندہ و غلبہ کنندہ ۱۲

ودر روز دوم اندکی ثقل رفع می شود و در سوم تمام ثقل زائل می شود و برایشان کشف مے شود در رجب وبعض آنہا را تمام سال باقی می ماند و من ملاقی شدم بیکے از ایشان کہ کشفش تمام سال باقی ماندہ بود و بروے منکشف شدہ بود حال روافض میدید آنہا را تمام سال خنازیر اگر توبہ بصدق دل مے نمود انسان مے دید و اگر از زبان توبہ کاذب میکرد او ہمون خنزیر مے دید و می گفت

تو در دعوی توبہ کاذبی

جوہر در ثمرات الحیات مذکورست کہ حضرت شیخ برہان الدین قدس سرہ روزی بین النوم والیقظہ جناب مستطاب سید العرب والعجم صلی اللہ تعالےٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم را دیدند کہ آنسرور در سینۂ مبارک خود را بر سینہ ایشان مالیدند و فرمودند کہ ترا حضرت حق سبحانہ وتعالےٰ مقام خاتم الولایت عطا فرمودہ بعد از انتباہ تعبیر این معاملہ چنین کردند کہ چون خاتم الولایت یکے بیش نیست و قبل ازین نیز بعضے اہل اشارت بشارت بخصوصیت این مقام یافتہ اند پس می تواند بود کہ در ہر عصری خاتم الولایتی باشد و وے بسبب اعانت و ہدایت اہل آن عصر را از حضرت حق تعالیٰ رحمتے وعنایتے باشد و فرمودند کہ جناب حق تعالےٰ یکے را از اولیا بمرتبہ مخصوص می کند کہ جمیع انبیاو اولیا از وے فیض اخذ می کنند و مستفیض می شوند او را خاتم الولایت مے گویند و این مقام حضرت امام محمد مہدی ست رضی اللہ تعالےٰ عنہ و فرمودند کہ اگر کسے از طریق استبعاد در اید وسوال نماید کہ ہرگاہ کمالیت اولیا از متابعت انبیاست تکیف ممکن باشد کہ یکے از اولیا بمرتبہ مخصوص آید کہ خاتم الانبیا نیز از وے استفاضہ نماید جواب او انیست کہ علماء طریقت فرمودہ اند کہ اخذ فیض خاتم النبوت از خاتم الولایت بمثابہ اتخاذ بال صاحب مال است از خزینہ دار خویش۔

جوہر بعضی از اقطاب صاحب تحکم عظیمہ اند و قدم ایشان بر رقاب ولی اللہ است و این مرتبہ الیست کہ صاحب آنرا صولت وغلبہ است بر ہمہ اولیا وگاہے این مرتبہ با قطبیت جمع مے شود چنانکہ حضرت غوث الثقلین سید عبد القادر جیلانی قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ المبارک قطب الاقطاب بودند و صاحب این مرتبہ چنانکہ فرمودند قدمی علی رقاب کل ولی اللہ و ہمہ اولیا امر حضرت ایشان قبول فرمودند و مولانا عبد العلی قدس سرہ در شرح مثنوی می فرمایند کسے کہ این قول را از شطحیات شمار کرد او خاطی ست و حضرت شیخ اکبر قدس سرہ در فتوحات می فرمایند کہ من ملاقات کردہ ام شخصے را در زمان خود کہ باین مرتبہ رسیدہ بود لیکن حضرت سید عبد القادر جیلانی

رضی اللہ تعالیٰ عنہ اتم بودند ازین شخص در امور و مراتب

جوہر چنانچہ جمیع انبیا اقتباس نور نبوت تشریعی از مشکوۃ خاتم الانبیا مے نمایند جمیع اولیا نور ولایت از آفتاب ولایت خاتم الاولیا می برند لہذا ولایت خاتم الاولیا مسمی بولایت شمسیہ است و ولایت سائر اولیا مسمی بولایت قمریہ چہ ماخذ نور ولایت جمیع اولیا و لایت مطلقہ خاتم الاولیاست ہمچنانکہ نور قمر مستفاد از شمس ست

جوہر بدانکہ مرجع و ماخذ نبوت نبی ولایت خود ست کہ عبارت از جہت قرب او ست بحضرت خداوند تعالیٰ و قوت نبوت بحسب قوت ولایت خود او ست آمقدار کہ او را قرب با حق تعالےٰ باشد ہمان مقدار تصرف او بر خلق باشد چہ اگر آن قرب معنوی کہ ماخذ علوم و احکام است نباشد نبوت و رسالت نتوانند بود و تا ولایت بکمال نرسد نبوت ظاہر نمی شود از ینجہت فرمودہ اند کہ نہایۃ الولایۃ بدایۃ النبوۃ چہ تا از مبدء فیاض استفاضہ علوم و احکام نماید بدیگران نتوانند رسانید

جوہر بدانکہ ماخذ ولایت غیر نبی نبوت ست پس نبی ہمچو آفتاب بود و ولی مثل ماہ زیرا کہ نور ماہ مستفاد از آفتاب ست ہمچنان نور ولایت غیر نبی مستفاد از نبوت نبی ست و نور نبوت نبی از آفتاب ولایت خود مے تابد

جوہر قال اللہ تعالیٰ اللہ ولی الذین آمنوا فرمود اللہ تعالیٰ اللہ تعالیٰ یاری کنندہ و نصرت دہندہ و بندہ نواز و یار مومنان ست و فرمود بعض کبار دو ولایت است الولایۃ بالفتح المحبۃ و بالکسر التصرف یکے ولایت ست کہ بیرون آوردہ می شود از عداوت کفر و این ولایت مر عام مومنان راست پس گفتہ می شود مومن ولی خداست و تعریف ولی خاص از رسول صلی اللہ تعالےٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم پرسیدند از اولیا فرمودند آنانکہ چون دیدہ شوند یاد کردہ شود خدا ولی آنست کہ بدیدن وے خدا یاد آید و از غیر وے دل سرد گردد آمدہ است در خبر الٰہی فرمود خداوند تعالےٰ اولیاء خاص کسانی اند کہ ایشان در یاد من باشند و من در یاد ایشان باشم بعضے گفتہ ولی سہ نوع ست یکی تجرد ایمان بغیر عمل صالح و اجتناب از محرمات و معاصی بقولہ تعالےٰ اللہ ولی الذین آمنوا و این ولایت مخرج ست از عداوت کفر و متوصل ست بجہت حق دوم وے کسے ست کہ متوالی بود طاعت او بغیر تخلل عصیان و این نیز علامت ولی عامست کہ بزبان علم شریعت و بقانون اصطلاح علما باللہ گویند و بغیر انیمعنی اطلاق این لفظ نکنند بلکہ فاسق و ظالم گویند سوم درجہ ولایت کہ آن بعد درجہ نبوت ست و ہو ولایۃ الاجتباء والاختصاص والاصطفاء

وامام قشیری گفت مر ولی را دو معنی ست یکی فعیل بمعنی مفعول و آن شخصی ست که حق سبحانہ بر خود گرفته است کار او را چنانکه فرمود وہو یتولی الصالحین پس او را انسپار و بسوے نفس او لحظہ بل ہمیشہ بنهایت خود گرفته است رعایت او دوم فعیل بمعنی مبالغه است از فاعل و آن شخصے ست که بر خود گرفته است عبادت وطاعت حق تعالے

جوہر نبوت بمعنی انبا و اخبار یا تبلیغ ست و نبی آنست که از ذات وصفات و اسماء الٰہی و احکام خبر دہد و اخبار حقیقی پیش اہل تحقیق اولا بالذات از ان عقل کل ست که مبعوث ست بجهت انبا بلی واسطه بجانب نفس کل و بواسطه بسوے نفوس جزویه و ہر نبی از انبیا از زمان آدم تا زمان خاتم مظہر ست از مظاہر نبوت روح اعظم که عقل کل ست پس نبوت عقل اول دائمی باشد و نبوت مظاہر زائل عرضی

جوہر در قول بدایۃ الاولیا نہایۃ الانبیاء در لطائف اشرفی مذکور ست که حضرت قدوۃ الکبرے سید اشرف جہانگیر سمنانی قدس اللہ تعالی سرہ العزیز می فرمودند که در ملازمت حضرت شیخ علاء الدولہ سمنانی قدس اللہ سرہ المبارک جماعتی نشسته بودند و بحث بدایۃ الاولیا نہایۃ الانبیا می گذشت فرمودند جماعتی که گفته اند بدایۃ الاولیا نہایۃ الانبیا آنرا غدرے ہست که ایشان ازین سخن این خواسته اند که بدایۃ الاولیا نہایۃ الانبیاء فی الشریعۃ ونہایۃ الاولیا بدایۃ الانبیا فی الطریقۃ

جوہر خاتم الاولیا عبارتست از حضرت امام محمد مہدی رضی اللہ تعالے عنہ که موعود جناب سرور عالم صلی اللہ تعالے وآلہ واصحابہ وسلم اند چنانچه در دور نبوت کمال احکام شرعیه در زمان شریف حضرت خاتم الانبیا بظہور پیوسته مختتم گشت در دور ولایت نیز حقائق ومعارف واسرار الٰہی در دور خاتم الاولیا بکمال رسیده بآنحضرت مختتم شود وبحقیقت خاتم الاولیا ہمان حقیقت و باطن خاتم الانبیا ست که نشاء وی بطریق بروز نه بطریق تناسخ ظاہر گشته چنانچه جمیع انبیا اقتباس نور نبوت تشریعی از مشکوۃ خاتم الانبیا می نمایند جمیع اولیا نور ولایت از آفتاب ولایت خاتم الاولیا اقتباس می کنند لہذا ولایت خاتم الاولیا مسمی بولایت شمسیه است و ولایت سائر اولیا مسمی بولایت قمریه چه ماخذ نور ولایت جمیع اولیا ولایت مطلقه خاتم الاولیا ست ہمچنانکه نور قمر مستفاد از شمس ست کما مر آنفا۔ و خاتم الرسالت و خاتم الولایت قبل از وجود عنصری ولی بودند و ولایت اولیاء دیگر بعد آمدن در نشاء عنصرے۔

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست که حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالے بسرہ المبارک

فرمودند که انبیا را علم کامل و عمل کامل باشد ایشان ساحی اند انچه ایشان اظهار کنند آن معجزه باشد و اولیا را نیز علم کامل و عمل باشد فرق همین ست که ایشان مغلوب باشند انچه ازیشان در ظهور آید آن کرامت باشد و بعضے مجانین باشند که ایشان را نه علمی باشد و نه عملی انگاه ازیشان خرق عادت معائنه افتد آنرا معونت گویند و طائفه باشند که ایشان را اصلا ایمان نباشد چون اهل سحر و غیر آن چیزے که ازیشان دیده شود آنرا استدراج گویند

جوهر لی مع الله وقت لا یسعنی فیه ملک مقرب و لا نبی مرسل مرا با الله تعالی وقتی است که نه وسعت کند مارا دران وقت هیچ فرشته مقرب و نه نبی مرسل یعنی آنسرور علیه السلام را از جهت ولایت جامع او قربے ست که دران غیر شریک نمی تواند شد بلکه او هم بجائیکه مرسل ست دران قرب نمی تواند شد درین اشاره است بآنکه ولایت آنسرور علیه السلام افضل ست از نبوت او و انیست معنی ان الولایة افضل من النبوة که ولایت نبی از نبوت او افضل ست نه آنکه ولایت ولے افضل باشد از نبوت شرح مثنوی

جوهر بدانکه علما را درین اختلاف ست که خضر بشر ست یا ملک بعضی ملک گویند و بعضے بشر و کسانیکه بشر گویند نیز اختلاف دارند بعضی نبی گویند و بعضی رسول و بعضے ولی و نام ایشان بلیا بن ملکان بود و خضر لقب و ابو العباس کنیت و در خضر سه لغت ست فتح خا با کسر ضاد و کسر خا با ساکن نهاد و فتح خا با ساکن ضاد و خضر پیری بلند بالا امردوشی اندک سبزی گرائیده کشیده موے تنگ عارض کشاده ابرو دست و پا اندک سخت نرم خوے خورده لباسی کم التفاتے سبک گامی کوتاه جامه خرد دستارے کهنه در رشته جامه بی تکلف بے رعونت ناگاه در اید چنانکه نتوان دانست که از کجا در آمد و ناگهان غائب باشد چنانکه نتوان دانست که کجا رفت و خضر پسرے ملکے از ملوک بوده است پدر روی خواست که وی را بجاے خود بنشاند خضر قبول نکرده از پدر بگریخت بجزائر دریا پیوست و بعضے گفته اند که از نسل بنی اسرائیل ست و خضر را امیشاک موت باشد و علما را اختلاف ست درین که خضر را تا این وقت بقاهست یا نه بعضی گویند باقی نیست و بعضے گویند باقی است از چشمه حیات آب نوشیده است

جوهر قال رسول الله صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه و سلم بسا پراگنده موے مدفوع بالابواب اگر سوگند خورند بر الله تعالی هر آئینه راست گرداند حضرت خداوند تعالی آنرا بعضے سفر یابند که این حدیث اشاره میکند بیافتن اولیا خواص که لبساط نبوت پیچیده شده است و پیچیده نشده است لبساط ولایت

جوہر بدانکہ ہر یکی را قابلیت استماع اسرار معارف طریقت وحقیقت نیست از ینجہت انبیا بیان شرائع فرمودہ وتبین اسرار حقیقت پیش ہر کسی نفرمودہ واحوال معنوی کہ بر اولیاء اللہ ظاہر گشتہ مخفی داشتند چہ این طائفہ امینان حضرت حق تعالی اند وامانتی کہ من عند اللہ تعالی مخصوص بآن گشتہ بی اشارت حضرت خداوند تعالی پیش کسی اظہار نمی فرمایند زیرا کہ ستر احوال پیش این طائفہ طریق اسلم ست کہ از رعونت وریا ودعوی دور است۔

جوہر بدانکہ انبیا مخلوق اند از اسماء ذاتیہ حضرت حق تعالی واولیا از اسماء صفاتیہ وبقیہ کائنات از صفات فعلیہ وحضرت سید المرسلین صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم مخلوق اند از ذات حق تعالی وظہور حضرت حق تعالی دروی بالذات ست پس انبیا واولیا مظہر اسماء وصفات گشتند وآنحضرت مظہر ذات وہر او راست علو مکانۃ کہ تعبیر کردہ می شود ازان بحقائق اسماء وصفات وعلو مکان کہ تعبیر کردہ شود بوسیلہ ومقام محمود پس وی اعلی وافضل موجودات ست مکاناً ومکانتاً

جوہر نبوت تشریع ورسالت کہ امر بابلاغ اوامر ونواہی حق تعالی باشد وارسال احکام وشرائع ناموسی بسوے امت کہ دروے صلاح دنیا وآخرت ایشان باشد کہ نبی ازو موضوع بود وولایت ماخوذ ست از ولا کہ قرب ست وآن منقسم می شود بدو قسم عامہ وخاصہ ولایت عامہ شامل ست جمیع مومنان را بحسب مراتب ایشان وولایت خاصہ شامل نباشد الا واصلان را از سالکان پس آن عبارت باشد از فانی شدن بندہ در حق بآن معنے کہ افعال خود را ور افعال حق وصفات خود را در صفات حق وذات خود را در ذات حق فانی یابد قال الولی ہو الفانی فی اللہ سبحانہ والباقی بہ والظاہر باسمائہ وصفاتہ وولایت باطن نبوت ست نبی از راہ ولایت کہ باطن ولیست از حق عطا وفیض می ستاند واز راہ نبوت کہ ظاہر ولیست بخلق افاضت می کند ومی رساند وانچہ منقول است از بعضے اولیاء اللہ کہ ولایت از نبوت فاضل تر ست مراد آنست کہ جہت ولایت نبی از جہت نبوت او فاضل ترست نہ آنکہ ولایت تابع فاضل ترست از نبوت نبی متبوع۔ نقد الفصوص۔

جوہر نسبت خاتم الرسل با خاتم اولیا ہمان نسبت ست کہ دیگر انبیا را با وی از بہر آنکہ خاتم رسل رسول ونبی وولی ست رسالت ونبوت ظاہر او وولایت باطن او بود وخاتم اولیا مظہر ولایت مقیدہ او ور ظاہر در زمان غیبت او۔ خاتم الولایت صورت حسنہ است از حسنات خاتم الرسل صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم وآن درجہ عالیہ اوست کہ مقام محمود است ووسیلہ تام

پس خاتم الولایت مظہر این درجہ محمدی ست و محمد صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ و اصحابہ وسلم مقدم انبیا وسید ولد آدم ست در فتح باب شفاعت و تقدم محمد صلی اللہ تعالے علیہ و اصحابہ وسلم برجمیع انبیا و سیادۃ او برطوائف اصفیا از روے تعین شخصے وے در حالتے خاص ست کہ آن حالت شفاعت است۔

جوہر بدانکہ نبی ما مظہر اسم اعظم جامع حق ست تعالیٰ شانہ ظاہر او رسالت و باطن او ولایت وجمیع انبیا مظاہر امہات اسما حق اندکہ آن اسما در تحت اسم جامع داخل اند پس نبوت ہمہ انبیا ماخوذ بود از مقام نبوت محمد علیہ السلام و مرتبہ نبوت منتہی گشت و ختم شد بوجود محمد علیہ السلام کہ بعد از وے نبی نباشد چرا کہ در مراتب نبوت تمام او سیر کرد و در روے نبوت بکمال رسید و وراے کمال حال او در نبوت ہیچ دیگر ممکن نیست بماند مرتبہ ولایت کہ آن باطن نبوت ست و آن منقطع نشدہ بحسب استعداد او بروئی چیزے از ولایت بظہور میرسد تا آنگاہ کہ تمام آن در مستعدی کامل بظہور رسد چنانچہ وراے آن مرتبہ در ولایت ممکن نبود و ولایت نیز بوی ختم گردد او را خاتم ولایت گویند و شیخ اکبر و بیشترین محققان برانند کہ آن عیسیٰ روح اللہ است۔ صاحب مقام نبوت و ولایت باصالت بحکم مظہریت اسم اعظم جامع رسول عربی ست و او در عالم غیب بود و فیض رسالت از وی بجمیع انبیا میرسید و ولایت کہ باطن نبوت بود ہم از وی استفاضہ میکرد و چون بعالم غیب رفت و سرور نقاب حجاب کشید حقیقت وی فیض ولایت باولیاے رساند تا آنگاہ کہ از عالم محیب در صورت خاتم اولیا تجلی کند و مہر خاتمیت ولایت بر ولایت زند پس انبیا و اولیا جملہ خازن نبوت و ولایت او باشند و ترا معلوم ست کہ سلطان مال خود بخزینہ دار بسپارد و او را بفرماید کہ این مال من بعضے بخدم و حشم و حواشی من صرف کن و بعضے بمصالح خاصہ من صرف کن و بعضے را نگاہ دار چون من از تو طلب دارم بمن دہ پس خازن بامر سلطان ہر یک را چنانچہ فرمودا از خزانہ چیزے میرساند چون از وے طلبد بسلطان رساند درین عطا کہ خازن از خزانہ سلطان کند ہیچ عاقل خزینہ دار را برابر سلطان تفضیل نکند و در مرتبہ سلطان ہیچ نقصے پیدا نشود ہمچنین بدان کہ خاتم الاولیا خزانہ دار ولایت محمدی ست و جمیع اولیا انبیا تبع و حواشے او آدم و من دونہ تحت لوائی مجاز ازیں معنی ست

جوہر انبیا از ان روی کہ صاحب ولایت اند جناب حق تعالیٰ را نہ بینند جز از مشکوۃ خاتم الاولیا چون حال انبیا در رویت چنین ست اولے کہ نہ نبے بود بطریق اولے کہ او نیز از مشکوۃ

خاتم الاولیا بیند و درخبرست کہ خاتم الولایت کہ عیسی ست علی نبینا و آلہ وعلیہ السلام چون بخاتمیت ولایت ظہور کند و رحکم شریعت تابع خاتم رسالت بود۔ خاتم ولایت تابع شریعت بود ظاہرا ہچنانکہ آن احکام را بباطن از حق فرا گیرد از بہر آنکہ خاتم ولایت بحکم ولایت مطلع ست بر آنچہ در علم اللہ تعالی است از احکام الہی و از احکام الہی یکے شریعت محمدیست پس ولی بباطن آن احکام از آن معدن ستاند کہ جبرئیل ستدہ باشد و بمحمد صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم آوردہ و بظاہر از رسول ستاند و بآن عمل کند۔

جوہر خاتم الاولیا بعینہ خاتم رسل ست کہ ظاہر می گردد نہ بر سبیل تناسخ بل بر سبیل بروزاست کہ کمل راست از جہت لطافت اشباح ایشان کہ اشباحہم ارواحہم از بہر آن ظاہر میگیرد و تا خلق را باسرار و حقائق الہی آگاہ کند در آخر ہچنانچہ در اول ایشان را آگاہ گردانید باحکام الہی قال اللہ تعالی ولا تعجل بالقرآن من قبل ان یقضی الیک وحیہ وحال آن بود کہ چون جبرئیل نازل شید پیش از انکہ ادای رسالت و احکام کند سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم سبق می گرفتند و آن احکام می خواندند چرا کہ حضرت ایشان بباطن مطلع بودند بر علم اللہ تعالے از راہ ولایت خطاب رسید کہ وقت اظہار معنے ولایت نیست حالیا بنبوت بسازد و پیش از انکہ جبرئیل بر تو خواند مخوان۔

جوہر ولایت بر سبیل اتمیت و اکملیت در نشاۃ قابلہ خاتم الاولیا ظہور فرماید زیرا کہ مظہر ولایت مطلقہ اوست و باقی اولیا علی التفاوت مراتبہم اقتباس نور ولایت از مشکوۃ خاتم الاولیا مے نمایند و لایۃ مطلقہ بایشان مقیدست و در افراد و این ولایت مطلقہ باطن نبوت حضرت رسالت پناہ صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم است۔ خاتم الاولیا ہمان خاتم الانبیاء باطن آن حضرت است

جوہر نبوت واسطہ و برزخ ست میان ولایت و رسالت چہ نبوت مشتق از انباست و انبا اخبارست از حقائق اللہ یعنی معرفت ذات وصفات و اسما و افعال و احکام الہی و این اخبار دو قسم ست یکی اخبارست از معرفت ذات وصفات و اسما و این مخصوص و لایت مطلق ست خواہ از نبی بظہور آید و خواہ از ولی غیر نبی و دوم جمع آن اخبارات ست با تبلیغ احکام شرعیہ و تادیب اخلاق و تعلیم حکمت و قیام بسیاست و این مخصوص برسالت ست و این را نبوت تشریعے می نامند و اول نبوت تعریفی و نبوت تشریعی مختتم بر رسالت پناہ صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم گشت فاما تعریفی کہ لازم و لایت مطلق ست باقی ست تا دور خاتمہ ولایت کہ آن امام مہدی

ست و ولایت اعم از نبوت و رسالت ست و نبوت اعم از رسالت و اخص از ولایت ست زیراکہ
ہر رسولے کہ ہست البتہ نبی ست و ہر نبی ولی ست و لازم نیست کہ ہر ولی نبی باشد و ہر نبی نیز رسول
بود و اسم ولی جاری بر بندگان خاص حق تعالے می شود بسبب تخلق ایشان باخلاق الٰہی و تحقق
بفنا ر ذات و صفات و تعلق ببقا بعد الفنا و صحو بعد المحو و نبوت اخبار ست و نبی خبر دہندہ ست
از ذات و صفات و اسما و احکام الٰہی و ولایت عبارت از قیام بندہ بحق بعد از فنا ر از نفس خود
و حصول این دولت عظمیٰ و سعادت کبریٰ بآن می تواند بود کہ حق متولی و متعہد بندہ شود و حافظ و
ناصر وی گردد تا او را بدین مرتبہ کہ نہایت مقام تمکین و قرب است برساند و در اصطلاح صوفیہ
ولی کسے را مے نامند کہ بموجب و ہو یتولی الصالحین حضرت حق متولی و متعہد و حافظ وی گشت
تا از عصیان و مخالفت او را محفوظ دارد تا بہ نہایت کمال کہ مرتبہ فنا ر جہت عبدانیت و بقا ر جہت
ربانی مراد ست وصول یابد تا بمعنی ولی فعیل بمعنی مفعول ست و می تواند بود کہ ولے فعیل بمعنی فاعل
باشد بجہت مبالغہ و ماخوذ از تولی و تعہد بندہ بودن عبادت و طاعت حق را بر توالی و تتابع بنوعے
کہ ہیچ مخالفت و عصیان در مابین آن عبادت متخلل نگردد و ولے غیر مجذوب مطلق مے باید
کہ باین ہر دو صفت متصف و متحقق شود یعنے علے الدوام قیام باد ا ر حقوق اللہ نماید و در
حفظ حضرت حق باشد تا نفس او اصلا اقدام بمخالفت و عصیان نتواند نمود بحکم احاطہ
و اشتمال کہ ولایت راست مظاہر وے بدو گونہ اند یکے ولی غیر نبی مثل اولیا ر امت
مرحومہ محمدیہ صلے اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ و سلم دوم نبی غیر رسول ہمچون انبیا ر
بنی اسرائیل

جوہر بدانکہ آنچہ در کلام اکابر آمدہ کہ الولایۃ افضل من النبوۃ و الولایۃ اعلیٰ من النبوۃ
آن معنی دارد کہ ولایت نبی کہ جہت قربت اوست بحضرت خداوند تعالیٰ افضل و اعلیٰ ست از
جہت نبوت او کہ انبا و اخبار خلق ست زیراکہ ولایت جہت حقانی ابدیست و ہرگز منقطع نشود
و نبوت جہتی ست نسبت با خلق و منقطع است و آنچہ منقول ست کہ الولی فوق النبی و
الرسول نیز ہمین معنی دارد کہ جہت ولایت شخص واحد کہ نبی و رسول ست بلند تر از جہت نبوت و
رسالت خود ست نہ آنکہ ولی کہ تابع نبی و رسول ست اعلیٰ از نبی و رسول ست زیراکہ تابع در ان
چیز کہ تابع است بمتبوع نمی رسد چہ اگر برسد تابع نباشد

جوہر در لطائف اشرفی مذکور ست کہ حضرت سید اشرف جہانگیر سمنانی قدس سرہ فرمودند

کہ در شرح دیوان امیر المومنین علی کرم اللہ وجہہ و وجوہ آلہ الکرام آوردہ است کہ ولایت چہار قسم ست
اول ولایتی کہ باطن نبوت مطلق ست دوم ولایت مقیدہ ہر نبی سوم ولایت مطلقہ ہر نبی و آن در
محمد ست صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم کہ مشکوۃ اقتباس ولایت انبیاست و در دیگر انبیا
مشکوۃ اقتباس ولایت اولیاست چہارم ولایت مطلقہ عامہ کہ مخصوص بہ نبوت نیست و ہر یک
ولایت را خاتمے ست خاتم قسم اول حضرت امیر المومنین علیؑ است کرم اللہ وجہہ و وجوہ آلہ الکرام
و خاتم ولایت مقیدہ محمدیہ شیخ محی الدین ابن عربی ست و اتباع او کہ نفس او نفس شیخ ست و
خاتم ولایت مطلقہ محمدیہ مہدیؑ ست کہ از نسل آن حضرت صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم
ست و حضرت سید علی ہمدانی مے فرمودند کہ خاتم ولایت مقیدہ محمدیہ بمرتبہ قلب محمدؐ صلی اللہ
تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ برسد و خاتم ولایت مطلقہ محمدؐیہ بمرتبہ روح محمدؐ صلی اللہ تعالے علیہ
و آلہ و اصحابہ وسلم برسد و خاتم ولایت مطلقہ عامہ عیسٰی ست علے نبینا و آلہ و علیہ السلام

جوہر بدانکہ ولایات اولیا ولایات انبیاست زیرا کہ ہر ولی بر قدم یک نبی می باشد و ولایت
آن ولی ولایت آن نبی ست کہ آن ولی بر قدم اوست و حضرت شیخ اکبر قدس سرہ می فرمایند
کہ بر قلب ہر نبی یک ولی ست کہ ولایت نبی در وی ظاہر ست و او نائب ست از ان نبی و
برای ادب تعبیر کنند کہ بر قدم آن نبی ست و این ولی روحاً و جسداً مغائر ست آن نبی را لیکن متحد
است در ولایت کہ ولایت نبی کہ اصالتاً بود درین ولی کہ بر قدم ولیست ظاہر شد بہ تبعیت او پس
مساوات ولی مر نبی را لازم نمے آید

جوہر صاحب فوائد الفواد قدسنا اللہ تعالے بسرہ العزیز می فرمایند کہ سخن در مردان غیب افتاد
کہ ایشان کسے را کہ قابل می بینند و عالی ہمت در طاعت و مجاہدہ در مے یابند سیر باشند درین تنا
حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالی بسرکتہم فرمودند کہ نصیر لقب جوانے بود در بدایون از و
شنیدم کہ می گفت پدر من مردی بود و اصل تا شبے او را از پیش در آوازی دادند او بیرون آمد
ما از درون از انہا ہمین سلام علیک شنیدم و انیقدر ہم شنیدم کہ پدر ما گفت فرزندان و اہل بیت
را وداع کنم گفتند فرصت بر نمیگیر و بعد از ان ہیچ ندانستم کہ ایشان و پدر ما کجا شدند و فرمودند
کہ مردے بود خواجہ علے نام ہر بار مردان غیب بر در حجرۂ او بیامدندی و گفتندی السلام علیک
خواجہ علی ہمین آواز شنیدی و بس چند بار ہمچنین بود تا روزی بیامدند و گفتند السلام علیک ای
خواجہ علی خواجہ علی گفت ای مردان ہمین سلام خواہید گفت و آواز خواہید داد و خود را نخواہید نمود

چون این سخن بگفت پیش آن آواز ہم نشنید درین میان بندہ عرضہ داشت کہ دیگر خواجہ علی
گستاخی کرد فرمودند آرے بدان انبساطے کہ کرد از ان دولت ہم بماند بعد ازان فرمودند کہ
مردان غیب اول آواز مے دہند و سخن مے شنوانند بعد ازان ملاقات مے کنند بعد ازان
مے ربایند در آخر این حکایت بر لفظ مبارک راندند کہ تا چہ مقام بار راحت ست آنجا کہ
کہ این کس را مے برند۔

جوہر بدانکہ قطب الاقطاب حاکم ست بر ہمہ عوالم و از بقای او عالم باقی ست و این غوث
است مر عالم را و نام او عبد اللہ ست یعنی مظہر این اسم جامع ست پس باطن وی باطن حضرت
سید المرسلین ست صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم و اوست عبد الجامع و متخلق بہمہ اسماء و جامع
جمیع اسمار الٰہیہ و مظاہر کونیہ و مرأت حضرت حق تعالی است کہ حضرت حق تعالی خود را با جمیع اسماء در وے
بیند و ہر چہ مقدر ست در عالم او را معلوم می گردد و اتم مظہر حقیقت حضرت سید المرسلین ست صلی اللہ
تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم و قطب حقیقی و غوث ازلی روح حضرت سید المرسلین ست صلی اللہ
تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم و این قطب خلیفہ روح آنحضرت ست صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم و
قائم مقام در ایصال فیض حضرت خداوند تعالی و این قطب نمی شود مگر واحد در زمان خود و چون
وفات یابد دیگرے بجائش قائم شود تا قیامت و ہمہ اولیا تابع او ہستند لیکن ملائکہ مہیمنہ و افراد
خارج اند از حکم او۔

جوہر قطب را دو وزیر باشند کہ ایشان را امامین نامند یکی در یمین کہ نظر او در ملکوت ست
و عبد الرب نام وارد و دیگرے در یسار کہ نظر او در ملک بود و عبد الملک نام دارد و این اعلی
ست از عبد الرب و حضرت شیخ اکبر قدس سرہ میفرمایند کہ چون این قطب وفات یابد امام الیسر قطب
گردد و امین الیسر شود و قائم مقام امین دیگری شود ہمچنین تا یوم قیامت خواہد شد

جوہر حضرت شیخ عبد الحق محدث دہلوی قدس سرہ در مدارج النبوت میفرمایند کہ سحر حرام ست
و از کبائر ست باجماع و گاہے کفر می باشد اگر در وی قولے یا فعلے باشد کہ موجب کفر بود و تعلیم و تعلم
وی حرام ست و بعضی گفتہ کہ تعلم وی اگر بہ نیت دفع سحر از خود بود حرام نیست و ساحر اگر در سحر وے
کفر نباشد تعزیر کردہ شود و اگر کفر باشد قتل کردہ شود و در قبول توبہ وی اختلاف ست چنانکہ
زندیق و زندیق آنرا گویند کہ منکر دین و نبوت و حشر و نشر و قیامت باشد و در حقیقت سحر اختلاف
است بعضی گویند کہ مجرد تخیل و ایہام ست و حقیقتی ندارد یعنی آنچہ حاصل میشود در مسحور از احوال و افعال

مجرد وہم وخیال ست واختیار ابوجعفر استرآبادی از شافعیہ وابوبکر رازی از حنفیہ وطائفہ دیگر اینست و نووی گفتہ کہ صحیح آنست کہ آنرا حقیقت ست وجمہور علما برین اند وکتاب وسنت مشہورہ دلالت دارد برین کذا فی المواہب وشیخ ابن حجر عسقلانی گفتہ کہ محل نزاع آنست کہ آیا واقع می شود بسحر انقلاب عین وقلب ماہیت یا نہ کسی کہ میگوید کہ وی تخیل محض ست منع میکند آنرا و آنہا کہ قائلند بآنکہ مرادرا حقیقت ست اختلاف کردہ اند در آنکہ مراورا تاثیر ست فقط چنانکہ تغیر میدہد مزاج را پس نوعے از امراض ست یا منتہی می شود باحالت چنانکہ جماد حیوان میگردد یا حیوان جماد جمہور بر اول اند و بعضی میگویند کہ سحر ثبوت و وقوع ندارد و این سخن مکابرہ وباطل ست وکتاب وسنت بخلاف آن ناطق ست

جوہر در فرق سحر ومعجزہ فرق درمیان سحر ومعجزہ آنست کہ از سحر در خیال صورت پیدا می شود و در معجزہ در خارج وآن مثل واقعیات دیگر ست وفرق ست درمیان معجزہ وکرامت بعضی میفرمایند کہ انبیا را اظہار معجزات باید و اولیا را اظہار کرامات نشاید مگر از جہت ارشاد مریدی و ترغیب طالبے یا از جہت یاری دادن درماندہ یا آنکہ مفرتی در شرع شریف و دین و اسلام بہ بینند یا آنکہ ایشان مغلوب وقت باشند وجناب خداوند تعالی بر ایشان ظاہر فرماید یا امر فرماید یا اختیار دہد ایشانرا ونزد بعضی فرق نیست زیراکہ ہر دو فضل جناب خداوند تعالی ست اگر در مظہر متبوع ظاہر شود معجزہ نامند واگر در مظہر تابع ظاہر شود کرامت گویند

جوہر صاحب فوائد الفواد قدس سرہ میفرمایند کہ یکی از حاضران بجناب فیض مآب سلطان المشایخ نفعنا اللہ تعالی بحبتہم التماس نمود کہ آن حدیث چگونہ بودہ است کہ صاحب الورد ملعون و تارک الورد ملعون فرمودند کہ این حدیث درباب یکی ست از اہل کتاب وآنچنان بود کہ بجناب نبوت مآب صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم رسانیدند کہ فلان جہود یا ترسا وردبسیار می خواند آن سرور صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند صاحب الورد ملعون آن خبر بدان کتابی رسید اوراد او را تارک شد سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم چون لشنیدند فرمودند کہ تارک الورد ملعون وبعضی گویند کہ این حدیث عام ست وتاویل او چنان باشد کہ اگر کسے عمداً بے عذر ترک ورد کند انچنین کسی را گویند تارک الورد ملعون واگر یکی باشد مثلاً رئیس قومی وآمد وشد خلق ومصالح مسلمانان بسخن او باز لبستہ بود واو بورد مشغول شود ومہم مسلمانان بانجام نرسد انچنین کسے را گویند صاحب الورد ملعون درین محل بندہ عرضہ داشت کرد کہ اگر یکے را اشتغال کلی پیش آید یا عذری کہ بورد معہود نرسد در شب آن ورد بخواند چگونہ باشد فرمودند کہ نیکو

باشد اگر در روز فوت شود در شب باید خواند و اگر در شب فوت شود در روز باید خواند شب خلیفہ روز ست و روز خلیفہ شب بعد ازان فرمودند کہ ہر کہ وردے را تارک شود بے عذر از سہ حال بیرون نباشد یا او را میل شہوتے شود بہ حرام یا خشمی نہ بر محل یا بلاے بدو رسد و لائم این معنے حکایت فرمودند کہ مولانا عزیزا قدس سرہ یک روز از اسپ خطا شد و بازوی او برآمد ازو پرسیدند کہ چہ حال است گفت ہر روز سورۂ یٰس می خواندم امروز نخواندہ بودم —

جوہر حضرت شیخ فانی فی اللہ و باقی باللہ شاہ کلیم اللہ قدسنا اللہ تعالی بسرہ العزیز در کشکول میفرمایند کہ در کتب سلوک ہر مقامی را بوصفی و نعتی موشح بینی کہ دل ہمان خواہد کہ غیر آن نخواہد و ہمت بورزش آن استوار گردد کہ بجز او نباشد و طلب کل مفوت کل ست پس مذبذب گردی کہ کدام مقام را در پیش گیری و ورزش آن مقدم داری و ہر احدی را در اختیار و ایثار شانی ست اما نزد این بی ہیچ مختار آنست کہ سالک ہمت تمامی ہمت خود معطوف آن دارد کہ بعد ادای فرائض و سنن موکدہ رداتب پیوستہ بتوحد عزیمت در مقام ذکر و فکر و انس باشد و چند گاہ انہماک در کثرت نوافل و تلاوت قرآن مجید و تسابیح و اوراد و دعوات و اذخار موارد ثواب و تزئین عبارات و اشارات و جمیع مواطن خیرات یکسو نہد و شب و روز در افنای ہستی موہوم خویش کوشد تا جذبہ عنایت ازلی او را از خود بربایدو بسرحد فنا و منہ الی البقا رساند تا ذات ذات او نبگردد و صفت صفت او بیند و فعل فعل او داند و اثر اثر او یابد و بانچہ ممد این کار بود بہ پردازد و ازانچہ مخل این امر باشد نہ پردازد کہ بازگشت ہر صاحب شغلی بدین ست و متفق علیہ جمیع سلاسل این پس طالب را واجب ست ارتکاب آن مشغولی کہ او را از حد خود بر باید و ہیچ امر درین باب چون ذکر و فکر نیست اما مقدم دارد بعضے اقسام ذکر را بر بعضی کہ ترتیب مشایخ چنین بودہ است و می فرمایند کہ اذکار را بر مراقبات مقدم باید داشت و بعضے در اول وہلہ مراقبہ فرمایند و این نیز رواست اگر استعداد مرید مقتضی آن باشد بلکہ طرح مواہب ہر چند بیشتر بہتر اما حق آنست کہ اول بذکر رنگین کنند و بجو شانند و بجوشانند بعد ازان بمراقبہ بیرنگ کنند و خموشانند و مے فرمایند کہ بعضے فرمودہ اند کہ اصلح بحال مبتدی ذکر ست و بحال متوسط تلاوت قرآن مجید و بحال منتہی نماز نفل اما مختار این بے ہیچ آنست کہ اقتصار بر ملازمت ذکر خفی و تصفیہ دل از نقوش اغیار و عدم التفات بماسوے اللہ تعالی و توحید و عظمت بسوی حضور و انس و فنا در حضرت قدس و محویت و محق و طمس درین کار اقرب

ہمت بستن و قصد و ارادہ کردن بر چیزی و حریص شدن و سعی نمودن و معنی مراد ۱۲

گناہ کردن و شروع بکار نامشروع کردن و سوار شدن بر چیزی ۱۲ غ

معنی ہلاک گردن

یکسو کردن و

و کم بیدار کردن ۱۲

و دور شدن و

در اصطلاح صوفیہ

ذہاب رسوم و حدود و اثبات

ست بالکلیہ و صفات

خفقان در این

انتہائی از بند ست ۱۲ غ

ادائی ادائی فرائض و سنن موکدہ

اقارب واصل او اصل ست اگرچہ دانم کہ اکثر انواع عبادات از فوت شود لیکن چہ باک کہ شان این طور
جابر از نقصان ست ومیفر ماید کہ کلام مشائخ درحدود واقسام ذکر وفکر بغایت مختلف ست لیکن
عمدہ قول ابو عبدالرحمن سلمی ست کہ فرمودند ذکر بر چند قسم ست ذکر لسان وآن ظاہر ست وذکر قلب
وآن تصفیہ کردن دل ست از ہواجس ووساوس جہت انہماک در ذکر جناب حق سبحانہ وتعالے
وذکر سر وآن پر کردن باطن ست بذکر تا ہر گز راہ نیابد خواطر ہنگامی کہ ارادہ کند ورود را ازین معلوم
شد کہ ذکر سر اثر ذکر قلب ست وسر لطیفہ است فوق قلب ودوام حضور راز مقتضیات سر ست
وقلب بسبب تقلباتی کہ وارد از ونمی آید دوام حضور وذکر روح وآن فانی شدن ذاکرست از
صفت خویش وہمچنین فکر را اقسام ست یکی تفکر سالک ست درانچہ جاری می شود بروی از
مخالفات ومعاصی وعجز از ادائے حقوق جناب حق سبحانہ وتعالی دیگی تفکر سالک درانچہ جناب
خداوند تعالی با او احسان والطاف فرمودہ واین در مقابل آن ترک شکر کردہ ودرین کہ اگر شکر کند
ہم ناقص وقاصر خواہد بود دیگی تفکر اوست در سابق ازل جف القلم بما ہو کائن اما السعادۃ و
اما الشقاوۃ ودر لاحق آن سابق جاوہ نماید دیگی تفکر اوست در بدائع وصنائع ملکی وملکوتی وازین مطالعہ
استیلاء عظمت وکبریاء جناب حق سبحانہ وتعالی بر دلش تازہ گردد پس یاد کند وعدہ ووعید را وبدانکہ جلیس
متفکر نفس است وجلیس ذاکر جناب حق سبحانہ وتعالی لہذا ائمہ ذکر را بر فکر ترجیح دادہ اند ومیفر مایند کہ
ذکر صفت جناب حق سبحانہ وتعالی است بخلاف فکر پس انچہ صفت اوست اتم ست از انچہ صفت
او نیست وذاکر در حقیقت راجع بسوی ذات حق ست چہ ذکر نتیجہ معرفت ومحبت ست ومتفکر در
مطالبہ نفس ووقت وحال وقلت وکثرت وزیادت ونقصان ومحاسبہ انفاس خویش ست وبالجملہ ذکر
مستتبع فکرست وفکر مستتبع ذکرست لیکن ذکر اتم واعلی واصفی از فکرست چہ فکر مقدمۂ توبہ است وذکر مقدمۂ
وصول ست وفرمود حضرت علیہ السلام بحضرت علی رضی اللہ عنہ کہ چون تقرب جویند مردمان بسوے خالق خود پیروی کنند ۱۲
بانواع نیکوئی پس تو نزدیکی بجوے بسوے پروردگار خود بانواع عقل وسر یعنی صرف نمای عقل
وبراے خود را بتفکر در صفات وشیونات ذات ومحافظت کن سر خود را از غیر حق تعالے و
بصرف عقل وحفظ سر سبقت نمائے مردم را بدرجات وقرب حق نزد مردم در دنیا وعند اللہ
تعالے در آخرت۔

جوہر در آنکہ ذکر فاضل ترین عملہا ست شیخ قطب الدین دمشقی قدس سرہ در رسالہ مکیہ
می فرمایند اعلم انہ قد انکشف لارباب البصائر ان الذکر افضل الاعمال ولہذا اعظم

امر الذکر قال اللہ تعالیٰ ولذکر اللہ اکبر قال ابن عباس رضی اللہ تعالےٰ عنہ لہ وجہان
احدہما ان ذکر اللہ تعالیٰ لکم اکبر من ذکرکم ایاہ والآخر ان ذکر اللہ تعالیٰ اکبر من کل عبادۃ
سواہ بدان بدرستے کہ شان انیست کہ تحقیق گشتہ شدہ است مرصاحبان بینائی یعنے عارفان رابدرستی
کہ ذکر فاضل ترین عملہاست ولہذا بزرگ شد کار ذکر مقرون با فکر زیرا کہ گفت خداوند تعالےٰ
ہر آئینہ ذکر خداوند تعالےٰ بزرگ ترست گفت ابن عباسؓ مراین آیت را دو وجہ است یکے
آنست کہ ذکر خداوند تعالیٰ بزرگ ترست از یاد کردن شما مر خداوند تعالیٰ را و وجہ دوم آنکہ بدرستی
کہ ذکر خداوند تعالیٰ بزرگ ترست از ہر عبادتی کہ جز ذکرست وقال علیہ السلام یقول اللہ تعالےٰ
انا مع عبدی ما ذکرنی وتحرک بی شفتاہ وسئل رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ
وسلم ای الاعمال افضل فقال ان تموت ولسانک رطب بذکر اللہ تعالیٰ وفرمود رسول علیہ السلام
کہ میفرماید خداوند تعالیٰ من با بندۂ خویشم مادام کہ ذکر میکند مرا وحی جنبانند بسبب نام من دو لب خود را و پرسیدہ
شد رسول اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کدام عمل فاضل ترست پس فرمودند فاضل ترین عمل آنست
کہ بمیری تو وزبان تو تر باشد بذکر خداوند تعالیٰ نہ بی حیات ونہ بی ممات ونہ بی دولت ونہ بی عزت
کہ مردن بدین گونہ باشد وجز ذکر خداوند تعالیٰ بر زبان نراند والذکر یوصل الذاکر الی المذکور بل
یجعل الذاکر مذکوراً لقولہ تعالیٰ فاذکرونی اذکرکم و ذکر میرساند ذاکر را سوی مذکور بلکہ بگرداند ذاکر
را مذکور لقولہ تعالیٰ فاذکرونی اذکرکم یعنی چون بندہ خداوند تعالیٰ را ذکر کند پس لاجرم ذاکر مذکور خداوند
تعالیٰ میگردد و این در ابتدا ء حال ست تا چون بہ نہایت کار رسد ذکر زبان بذکر دل می شود بلکہ بذکر خفی
میرود آن ہنگام ذکر را از ذاکر بتاند نہ ذکر باشد نہ ذاکر ماند ذاکر عین مذکور شود اعلم ان جمیع
العبادات المراد منہ الذکر وقال اللہ تعالیٰ اقم الصلوٰۃ لذکری بدان بدرستے کہ جمیع عبادات
کہ ہست مراد و مقصود از ان عبادات ذکرست فرمود خداوند تعالےٰ برپای دار بدنماز را از جہت

یاد کردن من یا در وقت یاد کردن من یا برای یاد کردن من

جوہر ورانکہ ذکر ضد نسیان ست حضرت شیخ کلیم اللہ قدس سرہ در کشکول مے فرمایند کہ ذکر
ضد نسیان ست پس انچہ ترا از ان یاد مقصود حاصل شود توسل والتفات بآن عبادت ست سواء
کان اسما او رسما او فعلا او جسما او جسمانیا او مجردا او غیر ذلک وانچہ ترا از ان نسیان مقصود حاصل
شود توسل والتفات بآن ضلالت وبطالت بود سواء کان اسما او غیر ذلک پس ہمہ افعال
واقوال واحوال صوفی بشرط تذکر وتیقظ وانتباہ ذکرست وبشرط عدم عدم۔

جوہر در ذکر کلمہ طیبہ حضرت شیخ فانی فی اللہ شاہ کلیم اللہ دہلوی قدس سرہ در کشکول می فرمایند که در خلوت تنگ و تاریک مربع نشیند اگرچہ مربع نشستن بدعت ست و جلسہ متکبران در جملہ اوقات منہی ست الا وقت ذکر گفتن که حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم چون نماز بامداد گذاردی در مقام خویش مربع بذکر نشستی تا آفتاب نیک بر آمدی و لپشت راست دارد و چشم ہا بر بندد و ہر دو دست بر ہر دو زانو نہد و از انگشت نرینہ پاے راست و بانگشت متصل آن رگ کیماس جانب چپ را محکم گیرد تا در باطن قاب حرارتی پیدا آید که موجب تصفیہ است و ازین حرارت چربی گرد اگرد دل که محل و مقر خناس گفتہ اند بگداز دو وساوس و ہواجس کم گردد بعدہ با لبست و یک زبان بذکر مشغول گردد جہر یا خفیہ انچہ مقتضای وقت و طبع باشد و مراعات کند شرائط این بیت را ۵ برزخ و ذات و صفات و مدّ و شدّ و تحت و فوق ۱۲ ــــ مے نماید طالبان را اکل نفس ذوق و شوق ۱۲ و شرائط این بیت را در ذکر سہ پایہ نیز مراعات نمایند اما آنجا بمعنی دیگر ست و اینجا مقصود اینست که مراد از برزخ دو اسطہ صورت شیخ ست و مراد از ذات وجود مطلق حق تعالے و مراد از صفات ائمہ سبعہ که حیات و علم و سمع و بصر و قدرت و ارادت و کلام ست و مراد از مدّ مدّ کلمہ لا و از شدّ تشدید الا اللہ و مراد از تحت شروع از زانوی چپ و ایصال کلمہ لا تا سر زانوی راست و از انجا ایصال کلمہ الٰہ تا کتف راست و آنجا نفس را ست کردہ بقوت زدن بر فضاء دل بکلمہ الا اللہ و این مراد ست از فوق و این ذکر را نفی و اثبات چہار ضربی گویند کما مر

جوہر در رشحات مذکور ست که حضرت مولانا سعد الدین فرمودہ اند که طریق تعلیم ذکر آنست که اول شیخ بدل گوید لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ مرید دل خود را حاضر کند و در مقابلہ دل شیخ بدارد و چشم فراز کند و دہان را استوار دارد و زبان را بر کام چسپاند و دندان را بر ہم نہد و نفس را بگیرد و بالتعظیم و قوت تمام در ذکر شروع کند بر موافقت شیخ و بدل گوید نہ بزبان و در حبس نفس صبر کند و در یک نفس سہ بار گوید چنانکہ اثر حلاوت ذکر بدل رسد و حضرت ایشان در بعضے از کلمات قدسیہ خود نوشتہ اند که مقصود از ذکر آنست که دل ہمیشہ آگاہ بحق سبحانہ و تعالے باشد بوصف محبت و تعظیم و اگر در صحبت ارباب جمعیت این آگاہی حاصل شود خلاصہ ذکر حاصل شود و اگر در صحبت این آگاہی حاصل نشود طریق آنست که ذکر گفتہ شود و طریقے که نگاہداشت این آسان تر بود آنست که دم را در زیر ناف حبس کردہ و لب را بالب چسپاند و زبان را بر کام بر وجہے که

عــــہ کلمہ بزرگ کہ گرد بان و ارند ۱۲

نفس در درون بسیار تنگ نشود وحقیقت دل راکه عبارت ازان معنی مدرکه دراک ست که ہر طرف
میرود واندیشه دنیا و مصالح دنیاوی ہمه اومی اندیشد و در طرفة العین او را بآسمان رفتن وتمام عالم را
سیر کردن میسر ست از ہمه اندیشه ہا بیزار ساز و وبیرا متوجه گوشت پاره که بر صورت صنوبر ست گرداند
و او را مشغول بذکر گفتن کند باین طریق که کلمه لا را بطرف بالا کشد وکلمه اله را بطرف دست راست حرکت
کرده وکلمه الا اللہ را سخت بر دل صنوبری زند چنانکه حرارت او بتمام اعضا برسد و در طرف نفی وجود جمیع
محدثات را بنظر فنا مطالعه باید کرد و در طرف اثبات وجود حق سبحانه وتعالی را بنظر بقا و مقصود مطالعه باید نمود
و بجمیع اوقات را مستغرق این ذکر باید گردانید و ہیچ شغل ازان باز نباید ماند تا بواسطه تکرار کلمه صورت
توحید در دل قرار گیرد و ذکر صفت لازم دل گردد

جوہر شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سره در شرح رباعیات می فرمایند که مشائخ طریقت
از جمله اذکار ذکر لا اله الا اللہ را اختیار کرده اند و حدیث نبوی چنین وارد ست که افضل الذکر لا اله
الا اللہ وصورت این ذکر مرکب ست از نفی واثبات و در کلمه توحید نفی ماسوی حق و اثبات حق سبحانه
وتعالی است وخلاص از شرک خفی جز بمداومت وملازمت بر معنی این کلمه حاصل نباید پس ذاکر می باید
که در وقت جریان این کلمه بر زبان موافقت میان دل و زبان نگاه دارد و در طرف نفی وجود جمیع
محدثات را بنظر فنا مطالعه نماید و در طرف اثبات وجود قدیم بعین بقا مشاہده فرماید تا بواسطه تکرار این
کلمه صورت توحید در دل قرار گیرد و ذکر صفت لازم دل گردد و در اوقات فترات ذکر لسانی
فتور و قصور بدل ذاکر راه نیابد وصورت توحید که معنی ذکر ست از وجه ظاہر دل محو شود وحقیقت آن
در وجه باطن دل ثبت گردد وحقیقت ذکر با جوہر دل متحد شود و ذاکر در ذکر و ذکر در مذکور
فانی گردد۔

جوہر بجلسه معهود لا اله از جانب چپ تا کتف راست رسانیده سر و کمر بلند کرده الا اللہ بر مبدا
ضرب کند یعنی بر دل و ہمین روش مدام مشغول شود و این ذکر را نفی واثبات دو ضربی گویند
یک ضربش لا اله است بر کتف یمین وضرب دوم الا اللہ ست بر فضای دل و باید که محمد رسول اللہ
سوم بار یا پنجم بار یا ہفتم بار یا نہم بار بگوید۔

جوہر در ذکر سه پایه حضرت شیخ کلیم اللہ قدس سره در کشکول میفرمایند که ذکر سه پایه مشابه ابریق ست
که او را سه پایه باشد که بی وجود یکی قائم نتواند شد واین ذکر را سه رکن ست یکی اسم ذات دوم ملاحظه
صفات امہات یعنی علیم وسمیع وبصیر سوم واسطه که آنرا برزخ ورابطه گویند وشرائط مشہوره این ذکر

ہفت ست سـ۵ برزخ و ذات و صفات و شد و مد و تحت و فوق + می نماید طالبان را کل نفس ذوق و شوق + برزخ عبارت از واسطه است و ذات عبارت از اسم ذات و صفات عبارت از صفات امهات یعنی علیم و سمیع و بصیر و شد عبارت از تغلیظ تشدید الله و مد عبارت از تمدید الف الله و تحت عبارت از آنست که همزه الله را از زیر ناف کشد با قوت و فوق عبارت از انست که در دماغ تمام کند و طریقش آنست که همزه الله را از تحت ناف بقوت بر کشد و تمام دم را بسوی سینه بگیرد و قبض دم کند و بدل الله گوید باز بادی سمیع بگوید با تصور معنیش باز الله گوید و بادی بصیر گوید با تصور معنیش باز الله گوید و بادے علیم گوید با تصور معنیش و این را عروج گویند ثم العلیم ثم البصیر ثم السمیع و این را نزول گویند ثم السمیع ثم البصیر ثم العلیم و این را عروج ثانی گویند و سر درین آنست که احاطه سمیع کمتر از احاطه بصیر ست و احاطه بصیر کمتر از احاطه علیم ست پس سالک در اول حال در مرتبه عقل شهادت ست که مرتبه است کمتر از همه مراتب پس تقدیم سمیع نماید و چون ازین ترقی نماید و بمرتبه غیب رسد تصور بصیر نماید و چون ازین ترقی کند و بمرتبه غیب الغیب رسد علیم تصور نماید و باز رجوع نماید و باید دانست که الله سمیع الله بصیر الله علیم الله علیم الله بصیر الله سمیع الله سمیع بصیر الله علیم یک ذکر ست که مشتمل بر دو عروج متوسط النزول ست و حبس دم آنقدر نماید که در دو سه ذکر یا زیادت تا دولیست و پنجاه ذکر تواند کرد تا حرارت در باطن پیدا آید

جوهر در ذکر ناسوتی و ملکوتی و جبروتی و لاهوتی حضرت شیخ کلیم الله قدس سره در کشکول میفرمایند که مجموع کلمه لا اله الا الله محمد رسول الله ذکر ناسوتی ست و الا الله ملکوتی و الله جبروتی و هو لاهوتی

جوهر در سند ذکر حدادی دو زانو نشیند چنانچه هر دو سرین بر زمین باشند و هر دو دست پیوسته جانب آسمان دراز کرده لا اله گویان بر هر دو زانو ایستاده شود و چون به نشستگاه آید هر دو دست میان هر دو زانو نهد و الا الله بر سینه ضرب کند و بعضی لا اله از دل بکتف رسانند و ضرب الا الله بر دل زنند و بعضے اسم مبارک الله گویند و هو بر سینه ضرب کنند و این ذکر منقول است از امام ابو حفص حداد قدس سره۔

جوهر در آنکه سالک حقیقت خود را مشهود چشم دل خود دارد حضرت شیخ کلیم الله قدس سره در کشکول میفرمایند که سالک بچشم دل بسوی حقیقت خود که عبارت از حقیقت جامعه اوست نگرد و حقیقت خود را مشهود چشم دل خود دارد و در همه احوال و افعال پس نظر کند که حقیقت جامعه وی در جمیع

موجودات عوالم
موجودات حسنه و قبیحه و لطیفه و کثیفه محسوسه و غیر محسوسه سار لیست تا آنکه مشاهده کند که جمیع
قائم بانیست و این سرایت در همه موجودات کرده پس هرچه محسوس و معقول افتد آئینه باشد که ذره
جمع الجمع
بیند حقیقت جامعه خود را گویا تمام عالم بمنزله جسم آمده و سالک بمنزله روح آن جسم و این مرتبه را
گویند و چون این مراقبه قوت گیرد آنچه در عوالم بگذرد مر سالک را ازان اطلاع افتد اگر شادی
است شادی و اگر غمی ست غم زیرا که ادراک روح الم و نعیم بدن از جمله ضروریات است

جوهر در ذکر مشی اقدام حضرت شیخ کلیم الله قدس سره در کشکول می فرمایند اگر شتاب رود و به هر
گامے الا الله گوید و اگر آهسته رود در رفع پاے راست لا گوید و در وضع پای چپ اله گوید
باز در رفع پای راست الا گوید در وضع پای چپ الله گوید و اگر میانه رود در هر قدمی الا الله گوید

جوهر در رشحات مذکورست که حضرت ناصر الحق والدین خواجه عبید الله احرار قدس سره میفرمودند
که خواجه محمد علی حکیم ترمذی قدس سره فرموده اند که زندگی دل را درجات ست و زندگی دل حاصل
نمی شود جز باقتضاء و اقتضاء دوام ذکرست در نوم و یقظه و ذکر در نوم آنست که در خواب بیند
که ذکر می گوید و این ذکر را که در خواب گویند حضرت شیخ اکبر قدس سره و بعضی دیگر از مشائخ طریقت
موجب ترقی نمی فرمایند زیرا که ترقی منوط بعمل ست که ناشی از علم باشد و آنچه در خواب دیده میشود
که بذکر مشغول ست نه ازین قبیل است

جوهر در رشحات مذکورست که حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره میفرمودند که حضرت خواجه
محمد پارسا قدس سره فرموده اند که مداومت بر ذکر بجای میرسد که حقیقت ذکر با جوهر دل یکے
می شود معنی این سخن تواند بود که این باشد که چون حقیقت ذکر امریست منزه از حرف و صوت و جوهر دل
که عبارتست از لطیفه مدرکه وی نیز منزه است از شائبه کم و کیف پس بواسطه کمال تشغل
این طائفه بآن امر منزه از حرف و صوت میان ایشان اتحادی شود و وصف یکے و یگانگی روی
نماید دران حال ذاکر بواسطه استیلاے مذکور هیچ تفرقه و تمیز نتواند کرد میان دل و حقیقت ذکر
چه دل او را بمذکور ارتباط بر وجهی شده که غیر مذکور را در اندیشه وے گنجائے ندارد

جوهر در رشحات مذکورست که حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره میفرمودند که چون در صحبت
ارباب جمعیت نشسته شود و دل بجناب حق سبحانه و تعالی جمع گردد و آرام گیرد آنجا احتیاج بذکر گفتن
نیست زیرا که غرض از ذکر حصول این نسبت ست و ذکر از برای آنست که محبتی که در دل مضمرست ظاهر گردد

جوهر بدانکه ذکر با جماعت بهتر بود و در حلقه نشستن و در حالت ذکر امری جائز و پسندیده است حضرت

ابراہیم علی نبینا و آلہ وعلیہ السلام از جناب حق سبحانہ و تعالیٰ جماعتی درخواستند وجناب خداوند تعالے جمعی از غیب فرستاد پس حضرت ایشان بآن جماعت ذکر جناب خداوند تعالیٰ می گفتند وبروایت حضرت امام احمد حنبل قدس سرہ حضرت داؤد علی نبینا و آلہ وعلیہ السلام نیز با جماعت ذکر جناب خداوند تعالیٰ می گفتند

جوہر در رشحات مذکورست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ درمعنی آیۃ فاعرض عمن تولی عن ذکرنا می فرمودند کہ این آیت متناول دو معنی ست یکی آنکہ از ظاہر آیت مفہوم می شود کہ اعراض کن از طائفہ کہ از ذکر ما اعراض کردہ اند کہ اہل حجود وغفلت اند و دیگرے آنکہ طائفہ ہستند کہ از کمال استغراق و استہلاک در شہود و مذکور وصف ذکر از ایشان مرتفع شدہ است اگر فرضاً ایشان را بذکر تکلیف کنند ذکر ایشان را مانع از شہود و مذکور خواہد شد پس حضرت رسول مقبول صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم مامور شدند با آنکہ اعراض کنند ازچنین طائفہ کہ اعراض کردہ اند از ذکر و در شہود و مذکور مستغرق شدہ باینمعنی کہ ایشان را بذکر گفتن تکلیف نفرمایند

جوہر حضرت شیخ فانی فی اللہ شاہ کلیم اللہ قدس سرہ در کشکول میفرمایند کہ خطرات چہار اند خطرہ شیطانی و آن موجب تکبر وغضب وعداوت وحسد و امثال آنست خطرہ نفسانی و آن موجب شہوت طعام وفرج و اذخار و زینت و امثال آنست خطرہ ملکی و آن موجب طاعات وعبادات امید مثوبات و امثال آنست خطرہ رحمانی و آن موجب اخلاص و محبت و شوق و امثال آنست پس سر زانوی چپ موضع دفع خطرہ شیطانی ست کہ مقر او چپ ست و سر زانوی راست موضع دفع خطرہ نفسانی ست کہ ہموارہ میان نفس و شیطان مقابلہ شرکت ست در اغوا و کتف راست موضع دفع خطرہ ملکی است کہ کاتب یمین ست و فضای دل مقر و موضع نصیب خطرہ رحمانی ست و چون ملاحظہ در تفصیل این خطرات موجب تشتت بال و تنوع حال ست پس امر کلی کہ جامع این مراتب باشد تلقین فرمایند پس در اوائل لا الہ الا اللہ ای لا معبود الا اللہ ثم لا مقصود الا اللہ ثم لا مطلوب الا اللہ ثم لا موجود الا اللہ ہمہ خطرات در حیطہ این منطمس گردد و این بی ہیچ در اول حال تلقین ہمین اخیر احسن میدانند کہ دفع مؤنت و کوتاہ کردن سفر اقرب الصواب است

جوہر در فوائد الفواد مذکورست کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالے بسرہ المبارک فرمودند کہ خناس دیویست کہ دائم در دل فرزند آدم باشد ہرگاہ مردم بذکر جناب حق سبحانہ وتعالیٰ مشغول شوند او دفع شود بعد از ان فرمودند کہ مولانا علاء الدین ترمذی در نوادر الاصول می آرند

پراگندہ شدن ۱۲
پریشان شدن ۱۲
دل و جان ۱۲
پراگندگی ۱۲
پریشانی ۱۲
پرہیز کردن
دیو دور کردن و دفع
گمراہ کردن ۱۲
برابر کردن
گاہ اعتماد کرد
غنودہ شدن ۱۲
ضعیف شدن
غنودہ ۱۲
بار گران
شب ۱۲

کہ چون حضرت آدم علی نبینا وآلہ وعلیہ السلام از بہشت بدنیا آمدند روزی حضرت حوا نشستہ بودند ابلیس بیامد وخناس را بیاورد وحضرت حوا را گفت کہ این فرزند من ست این را پیش خود داری این بگفت وبرفت حضرت آدم رسیدند خناس را دیدند از حضرت حوا پرسیدند کہ این کیست فرمودند کہ این را ابلیس بیاورد وگفت کہ فرزند من ست این را پیش خود بداری حضرت آدم فرمودند کہ چرا قبول کردی او مارا دشمن ست پس حضرت آدم خناس را چہار پرکالہ کرد وبر سر چہار کوہ نہاد چون حضرت آدم غائب شدند ابلیس بیامد وحضرت حوا را پرسید کہ خناس کجاست حضرت حوا فرمودند کہ حضرت آدم اورا چہار پرکالہ کرد وبر سر چہار کوہ نہاد ابلیس چون بشنید آواز داد کہ یا خناس خناس در زمان حاضر شد ہم بر ہیئت اولی چون ابلیس بازگشت حضرت آدم بیامدند باز خناس را استادہ دیدند پرسیدند کہ چہ حال ست حضرت حوا صورت حال باز گفتند حضرت آدم باز آن خناس را بکشت وذرہ ذرہ بکرد وبسوخت وآن ذرات را در آب روان انداخت چون حضرت آدم غائب شدند باز ابلیس بیامد واز حال خناس پرسید حضرت حوا صورت حال باز گفتند ابلیس آواز داد کہ یا خناس خناس در زمان حاضر شد چون ابلیس بازگشت حضرت آدم بیامدند وخناس را حاضر دیدند وماجرای حال معلوم کردند این بار خناس را بکشتند وبہ پختند وبخوردند درین میان ابلیس بیامد وآواز داد کہ یا خناس خناس از دل آدم آواز داد وگفت لبیک ابلیس گفت ہمانجا باش کہ مقصود من ہمین بود

جوہر در موضوع ومبادی ومسائل علم تصوف علم الٰہی کہ عبارت از علم تصوف است اشرف واعز جمیع علوم دینیہ است زیرا کہ موضوع آن ذات حق ووجود مطلق ست ومبادی این علم امہات حقیقی ست ومسائل آن عبارت ست ازانچہ بدو تعین می شود حقائق ومتعلقات این اسما ثلثہ نیز درین علم مبین می شود ووصول العبد الی ربہ والقرب منہ الذی ہو المقصد الاعلیٰ من تحصیل العلوم والاعمال والطاعات والعبادات وہیچ یک از علوم دیگر مستجمع این امور نیستند پس علم تصوف اشرف واعلیٰ جمیع علوم باشد۔

جوہر صاحب حقائق نما قدس سرہ می فرمایند کہ علم حقائق را احاطہ است بجمیع علوم محاسبہ متداول ست درمیان علما وحکما چرا کہ بیان این علم متعلق بذات وصفات حق تعالےٰ است وذات وصفات او سبحانہ بر جملہ اشیا محیط ست پس علم حقائق بر جملہ علوم متداولہ محیط باشد وچنانکہ سائر علوم را موضوع ومبادی ومسائل ست این علم را نیز ہست وموضوع ومبادے ومسائل جمیع علوم فرع موضوع ومبادی ومسائل این علم ست وموضوع این علم وجود حق تعالیٰ است چرا کہ دفع این

علم معرفت وجود حق ست چنانچہ موضوع علم طب بدن انسان کہ شناختہ می شود از واحوال بدن انسان و مبادی او امہات صفات حقائق کہ لازم وجود حق اند کہ عبارت از اسماء ذات وصفات و افعال اند و مسائل او عبارت ست از انچہ بدو بیین می شود حقائق و متعلقات اسماء ثلثہ و مرجع این ہمہ بد و چیز ست معرفت ارتباط عالم بحق و حق بعالم وانچہ ممکن ست از معرفت وانچہ دشوار ست پس چارہ نیست مرکسانے را کہ طالب معرفت این مبادی و مسائل باشند مسلم داشتن طائفہ اہل اللہ را کہ عارفان الٰہی اند علم حقائق اشرف و اعز جمیع علوم ست بشرف موضوعہ وعز مبادیہ و مسائلہ واگرچہ موضوع کلام و حکمت موضوع علم الٰہی ست لیکن دران علم از کیفیت وصول عبد بسوی پروردگار خود بحث نمی کنند پس این علم انفع باشد وارفع از جمیع علوم۔

جوہر مخفی نماند کہ بمجرد ضبط مقالات ارباب توحید و تخیل معانی آن اکتفا کردن و آنرا مرتبہ از مراتب کمال شمردن غایت خسران و نہایت حرمان ست نہ ہر کہ از مشاہدات صوفیہ تعبیر کند صوفی مشاہدہ باشد و نہ ہر کہ از معارف ارباب توحید دم زند عارف موحد گردد و یا کہ از

شیراز قدس سرہ می فرمایند ؎

نہ ہر کہ چہرہ برافروخت دلبری داند	نہ ہر کہ آئینہ سازد سکندری داند
نہ ہر کہ طرف کلہ کج نہاد و تند نشست	کلاہ داری و آئین سروری داند
ہزار نکتۂ باریک تر زمو اینجاست	نہ ہر کہ سر بتراشد قلندری داند

و حضرت شیخ نور الدین عبد الرحمٰن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات می فرمایند رباعی

تا کردہ طلسم ہستی خویش خراب	از کنج حقیقت نتوان کشف حجاب
دریاست حقیقت و سراب ست سخن	سیراب نشد کسی ز دریا بسراب

رباعی

از ساحت دل غبار کثرت رفتن	خوشتر کہ بہرزہ دُرِّ وحدت سفتن
مغرور سخن مشو کہ توحید خدا	واحد دیدن بود نہ واحد گفتن

تامل در کلمات قدسیہ ارباب توحید و تفکر در انفاس متبرکہ اصحاب مواجید تنبیہ و تشویق راست نہ تحصیل کمال معرفت و تحقیق را زیرا کہ علوم و معارف ایشان ذوقی و وجدانی ست نہ تقلیدی و نقلی یا عقلی و برہانی پس بالکلیت لبساط جستجو در نوشتن و بگفت و گوی سبب حاصل خرسند گشتن کمال جہالت و غایت ضلالت ست از گفتن بزبان تا یافتن بوجدان تفاوت بسیار است

واز شنیدن بگوش تا کشیدن در آغوش درجات بیشمار ہر چند نام شکر بری تا شکر نخوری کام تو شیرین نشود وہر چند وصف نافہ گوئی تا نافہ بوئی مشام تو مشکین نگردد پس چون طالب صادق را بواسطہ مطالعہ این سخنان سلسلہ شوق درحرکت آید و داعیہ طلب قوت گیرد مے باید کہ بمجرد گفت وشنید پسند نکند بلکہ کمر اجتہاد دربندد وحسب المقدور درتحصیل این مطلوب بکوشد شاید کہ توفیق موافق آید وسعادت مساعدت نماید وحضرت شیخ اوحد الدین کرمانی قدس سرہ می فرمایند ؎

اسرار حقیقت نشود حل بسوال	نہ نیز بدر باختن حشمت و مال
تا دیدہ و دل خون نکنی پنجہ سال	ہرگز ندہند راحت از قال بحال
اوحدی شصت سال سختے دید	تا شبے روے نیکبختی دید
این ہمہ گفت وگوے توحید ست	راہ وحدت تبرک وتجرید ست
سخن وحدت ست ہمچو سراب	از سراب اسے پسر کہ شد سیراب

آوردہ اند کہ شخصے را در اثناے تفکر وتعمق در مسئلہ توحید خوابش درربود کتابے درنظرش داشتند برحاشیہ آن نوشتہ بود کہ دریافت سر توحید جز بزوال تعینات وفناء رسوم وعادات دست ندہد وتصرف کردن دران بنظر عقلے محل خوف سوء خاتمت ست واللہ ولی الہدایۃ والاعانۃ

جوہر تناسخ تعلق روح ست ببدن بعد از خراب شدن بدن اول ومستلزم تکرار ست زیرا کہ ہمان روح ست کہ بعد از مفارقت از بدنی متعلق ببدنی دیگر میگردد وہم جاہلے کہ روح را قدیم می گویند وقائم بنفس خود نمی دانند بلکہ جہت بقا محتاج ببدن دیگر می دارند وبتجلی ظہور حقیقت ست در ہر مظہرے بخصوصیتے وصفتی ونوعی نہ بر سبیل تکرار شرح گلشن راز

جوہر در اساس خانقاہ وفائدہ آن صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ می فرمایند کہ ہرچند بناء خانقاہ واختصاص آن بمحل مساکنت واجتماع متصوفہ رسمے محدث ست از جملہ مستحسنات صوفیان ولیکن خانقاہ را با صفہ کہ مسکن فقراء وصحابہ بود در روزگار حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم مشابہتے ونسبتے ست چہ صفہ مقامے بود در مدینہ محل سکون واجتماع فقراء اصحاب حضرت سید عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ہر کہ او را مسکنی نبودے درانجا اقامت نمودی واگر کسی بمدینہ رسیدی وآشنائی نداشتی کہ بدو فرود آید بصفہ نزول کردی ودر تاسیس بناء خانقاہ چند فائدہ است یکی آنکہ محل نزول وسکون طائفہ بود از فقراء کہ ایشان را مسکنی وماواے دیگر نباشد دوم آنکہ بسبب مساکنت دردی متصوفہ را

بایکدیگر اجتماع وصحبت بیشتر دست دهد سوم آنکه بسبب اتحاد مسکن واطلاع براحوال یکدیگر رقیب یکدیگر باشند

جوهر دربیان رسوم اہل خانقاه وخصائص الیشان صاحب مصباح الهدایة قدس سره

میفرمایند که اہل خانقاه دو طائفه اند مسافران ومقیمان اما رسم صوفیان در سفر آنست که چون بخانقاه قصد نزول دارند جهد کنند تا پیش از عصر بمنزل رسند واگر در راه بضرورتی تخلف شوند و وقت عصر در آید آن شب بمسجد یا گوشه دیگر نزول کنند و روز دیگر بوقت ارتفاع آفتاب قصد خانقاه کنند و چون در خانقاه روند اول تحیت مقام را دو رکعت بگذارند پس سلام کنند و بمعانقه ومصافحه با حاضران مبادرت نمایند وسنت آنست که از جهت مقیمان بحق القدوم غرامة از طعام یا غیر آن در میان آرند وبکلام مسابقت نمایند وسه روز از خانقاه بقصد مهمی که دارند از زیارت احبا وامواتها نروند تا هیات باطن از تغیرات عوارض سفر بقرار خود باز آید و بے اجازت از اہل خانقاه برخروج اقدام ننمایند وامامقیمان خانقاه باید که مسافران را به بود و طلاقت وجه تقرب کنند واگر مسافری بخانقاه رسد بنظر حقارت وعدم مبالات در وی ننگرند ومقیمان خانقاه سه طائفه اند اہل خدمت واہل صحبت واہل خلوت اہل خدمت طائفه باشند از مبتدیان ایشان را خدمت فرمایند تا بدان واسطه مقبول ومنظور دلها شوند آنگاه اہلیت صحبت واستعداد قبول فوائد یابند وببرکت صحبت شایسته خلوت شوند۔

جوهر حضرت سلطان المشائخ در راحت القلوب وصاحب سیر الاولیا از خواجگان چشت روایت کرده اند که حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم در شب معراج خرقه از حضرت عزت یافته بودند حضرت ابو بکر صدیق را فرمودند که اگر این خرقه بتو دهم چکنی گفت که من صدق ورزم بعده بحضرت عمرؓ فرمودند که اگر بتو دهم چه کنی عرض کردند که عدل کنم بعده بحضرت عثمان رضی الله تعالے عنه فرمودند که اگر بتو دهم چه کنی عرض کردند که سخاوت ورزم بعده بحضرت امیر المومنین علے ابن ابیطالب کرم الله تعالے وجهه فرمودند که اگر این خرقه بتو دهم چه کنی عرض کردند که من پرده پوشی کنم وعیب بندگان حق تعالی بپوشم حضرت سید عالم صلے الله تعالے علیه وآله واصحابه وسلم آن خرقه بحضرت امیر المومنین علی ابن ابی طالب کرم الله تعالے وجهه عطا فرمودند وفرمودند که مرا فرمان حضرت خداوند تعالے چنین بود که هر که این جواب دهد خرقه باو دهی کما مر وصاحب لطائف اشرفی قدس سره میفرمایند که باتفاق مشائخ حضرت جبرئیل جامه از حضرت صمدیت آورده وحضرت رسالت صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه آنرا چهار قسمت کرده قطعه بابو بکر صدیق

وقطعہ بعمرؓ بن خطاب وقطعہ بعثمانؓ بن عفان وقطعہ بعلیؓ ابن ابیطالب داده وصیت کردند کہ محافظت کنند
در وقت حاجت بیارید چون حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم آن جامہ را طلب کردند
از اصحاب مذکور سہ کس رفتند ونیافتند حضرت علیؓ ہر چہار قطعہ بخدمت حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی
علیہ وآلہ واصحابہ وسلم آوردند فرمودند کہ ترا مبارک باد و بپوشش وبپوشان

جوہر در ذکر چہار پیر از حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب علی ابن ابیطالب کرم اللہ تعالے
وجہہ خرقہ خلافت فقر بچہار کس رسید کہ ایشان را چہار پیر گویند اول حضرت امام حسن علیہ السلام
دوم حضرت امام حسین علیہ السلام سوم خواجہ کمیل بن زیاد چہارم خواجہ حسن بصرے وآین نزدیک
اکثر مشائخ کبار ست وبعضے گویند کہ خرقہ خلافت حضرت امیر المومنین علیہ السلام تنہا بحضرت
خواجہ حسن بصری رسید واین ضعیف ست از انکہ امامت وخلافت حضرت امام حسن علیہ السلام
از اکثر کتب معتبرہ ثابت ست وصاحب نفحات از امام مجد الدین بغدادی نقل می کند کہ خرقہ حضرت
امیر علیہ السلام بدو کس رسیدہ یکے خواجہ حسن بصری ودوم خواجہ کمیل بن زیاد ودر لطائف
اشرفی مذکورست کہ در ارادت خواجہ حسن بصری اختلاف ست بعضے گویند کہ ایشان را ارادت
بحضرت امام حسین علیہ السلام ست وبعضے گویند کہ ایشان را ارادت بخواجہ کمیل بن زیاد ست
فاما صحیح آنست کہ ایشان را ارادت بحضرت امام حسین علیہ السلام ست وبعضی گویند کہ ایشان را
ارادت بحضرت علے مرتضے است ۔ مرآۃ الاسرار ۔

جوہر در الباس خرقہ صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ می فرمایند کہ از جملہ رسوم موضوعہ
صوفیان یکے الباس خرقہ است واز جملہ فوائد آن یکے تغیر عادت ست وفطام از مالوفات طبعی و
مفارقت از ہر چیز را
حظوظ نفسانی چہ نفس را ہمچنانکہ در مطعومات ومشروبات ومنکوحات شربی ولذتے است در
ملبوسات نیز حظی ست وہر لباسے کہ پوشیدن آن نفس را عادت گشت بیشک از وی حلاوتے
یابد پس تغیر لباس صورت تغیر عادت بود وتغیر عادت عین عبادت ست وخرقہ دو نوع است
خرقہ ارادت وخرقہ تبرک خرقہ ارادت آنست کہ چون شیخ صدق ارادت مرید در طلب حقتعالی
مشاہدہ کند ویرا خرقہ پوشاند وخرقہ تبرک آنست کہ کسے بر سبیل حسن ظن ونیت تبرک بخرقہ مشائخ
آنرا طلب کند وبعضے برین دو خرقہ خرقہ ولایت زیادہ کردہ اند وآن آنست کہ چون شیخ در مرید
آثار ولایت وعلامت وصول بدرجہ تکمیل وتربیت مشاہدہ کند وخواہد کہ اورا بہ نیابت وخلافت خود
نصب کردہ بطرفی فرستد واورا در تصرف وتربیت خلق ماذون گرداند ویرا خلعت ولایت د

تشریف عنایت خود پوشانند

جوهر در اختیار خرقهٔ ملوّن صاحب مصباح الهدایة قدس سره می فرمایند که اختیار خرقه ملون بجهت صلاحیت قبول اوساخ و تفریغ خاطر اهل معاملات و مراقبات از اهتمام بمحافظت جامه سفید و اشتغال بغسل آن، از جمله مستحسنات مشائخ ست (جمع وسخ بمعنی چرک و ریم) اگرچه از صدر نبوت فضل بسیار در شان جامه سفید وارد ست و لون ازرق اختیار متصوفه است با آنکه لون سیاه در قبول اوساخ از ازرق تمامتر و اهل این طریق سه فریق اند فریق اول مبتدیان و حال ایشان ترک اختیار بود با شیخ ایشان را بجز وهیچ چیز جائز نه الا بارادت شیخ و فریق دوم متوسطان و حال ایشان ترک اختیار بود با حق تعالی و ایشان را در لباسے مخصوص اختیار نه هرچه مقتضی وقت باشد ایشان بحکم آن باشند و فریق سوم منتهیان و ایشان باختیار حق تعالے مختار باشند ایشان هرچه اختیار کنند مختار بود و مرید حقیقی چون زمام اختیار بدست تصرف شیخی کامل صاحب بصیرت سپارد و منقاد و مستسلم او گردد شیخ او را از عادات طبعی و مالوفات نفسانی فطام فرماید و در امور دینی و دنیوی او تصرف کند پس اگر بیند که او را در لباس مخصوص لذتی ست او را از آن بیرون آرد و لباس دیگر پوشاند و بعضے از مشائخ مریدان را بتغیر لباس نفرموده اند و هم بران لباس که داشته بملازمت ترغیب نموده نظر ایشان بر اخفاء حال و ترک اظهار بود و مشائخ بر مثال طبیبان اند امراض مریدان مختلف هر یک بنوعے که دانسته اند صلاح دران دیده معالجه کرده پس جمله تصرفات ایشان سبب صلاح و صواب بود

جوهر در معنی استحسان قدوة المحققین صاحب مصباح الهدایة قدس سره سے فرمایند که مراد از استحسان استحباب امری و اختیار رسمی ست که متصوفه آنرا باختیار خود وضع کرده اند از جهت صلاح حال طالبان بے آنکه دلیلے واضح و برهانے لائح از سنت بران شاهد بود مانند الباس خرقه و بناء خانقاه و اجتماع از بهر سماع و نشستن در چله و غیر آن و طائفه بر ایشان انکار دارند و گویند این طریقه بدعت ست و بدعت عین ضلالت ست جواب آنست که مراد از بدعت مذموم آنست که مزاحم سنت بود اما بدعتی که مزاحم و منافی سنت نه بود و متضمن مصلحتے باشد مذموم نیست بلکه محمود باشد مانند قیام کردن بجهت داخل (آینده) چه این عادت در روزگار حضرت سرور عالم صلی الله تعالے علیه و آله و اصحابه و سلم سنت نبود لیکن بعد ازان عادتے مستمر گشته میان اهل اسلام و این معنی عین مصلحت ست و مصلحت در شرع معتبر و نیز تصنیف کتب و درس علوم مستنبطه در

عہد رسالت نبود و بعد از زمان علماء اسلام چند کتب در علوم اسلامی تالیف کردہ اند و بعض علوم از خود استخراج کردہ و استنباط نمودہ مانند فقہ و اصول کلام و مسائل اجتہادی در فقہ و ہیچ شک نیست در آنکہ احداث و ابداع این علوم پسندیدہ است چہ حفظ سنت و علم احکام و استحکام قواعد دین اسلام بدان منوط و مربوط ست پس اگر ہر بدعتی ضلالت بودی بایستی کہ احداث این امور ہمہ ضلالت بودی و چون حال چنین بود چرا نشاید کہ طائفہ نیز رسوم چند احداث کنند و مراد شان ازین تزکیہ نفوس طالبان و تصفیہ قلوب راغبان طریق حقیقت و استجلاب انوار یقین و حفظ قواعد دین بود

جوہر در شرح رسالہ مکیہ مذکور ست کہ حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم شب معراج در بہشت حجرہ دیدند و دران صندوقی و دران خرقہ عرض کردند می خواہم کہ این خرقہ مرا باشد فرمان رسید کہ بہوش پوشیدند و عرض کردند کہ بمن مخصوص باشد یا بکسے از امتان من ہم فرمان رسید کہ برسد و سخنے تلقین شد کہ ہر کہ از چہار یار تو این را جواب بگوید او را بدہ پس بحضرت امیر المومنین ابو بکر صدیق رضی اللہ تعالی عنہ فرمودند کہ اگر ترا بدہم چہ کنے عرض کردند کہ صدق ورزم فرمودند اجلس مکانک و بحضرت امیر المومنین عمر خطاب رضی اللہ تعالے فرمودند عرض کردند کہ عدل ورزم فرمودند اجلس مکانک و بحضرت امیر المومنین عثمان رضی اللہ تعالی فرمودند عرض کردند کہ حیا ورزم فرمودند اجلس مکانک و بحضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب علی بن ابی طالب کرم اللہ تعالی وجہہ فرمودند عرض نمودند کہ عیب پوشی بندگان حضرت خداوند تعالے کنم فرمودند انت لہ و ہو لک خرقہ مشائخ ہمین ست کما مر ارا

جوہر خرقہ ارادت و تصوف آنست کہ بعد از تربیت تمام بپوشانند و خرقہ تبرک و تشبہ آنکہ در اول قدم بپوشانند تا آن خرقہ مرید را قیدی و باز دارندہ از معاصی باشد تا اگر آنرا قصد معاصے شود سوی لباس مردان نظر کند شرم پدید آید و از جناب خداوند تعالے بترسد و مرید تا آنکہ در خرقہ تشبہ و تبرک ست مرید رسمی ست و چون خرقہ تصوف و ارادت بپوشد مرید حقیقے گردد

جوہر در شرح رسالہ مکیہ است کہ چون درست شد مرید را مقام توبہ و ورع و تقوے و در آمد در مقام زہد و ادب کرد نفس خود را بمجاہدہ پس بپوشد مرقع اگر رغبت دارد دران پوشیدن مرقع پوشیدن دو گروہ را روا است یکی منقطعان دنیا و دیگر مشتاقان مولی را مرقع جامہ اولیا است و شرط پوشیدن آن بود کہ این را کفن بداند کہ امید از لذات و حیات منقطع گرداند و عمر خود را بر خدمت خداوند تعالی

وقف گرداند در رساله شیخ علاء الدین سمنانی آورده است اگر نعوذ بالله منها خذلان دررسد و مرید بقهقری
رجوع کند و باز بر بطالت خود رود بر شیخ واجب ست که آن خرقه باز ستاند و اگر شیخ حاضر نباشد خلیفه
شیخ یا اصحاب پیش قدم واجب بود که آن خرقه از وی بستانند بعضی مشائخ لباس را بے تکلف اختیار
کنند و مریدان را بفرمایند تا هر چه بیابند بپوشند اگر عبای یابند همان و اگر قبای یابند همان و این
روش بهتر ست ٥ مراد اهل طریقت لباس ظاهر نیست + کمر بخدمت سلطان به بند و صوفی باش +
و بعضی زیاده از یک جامه مکروه پندارند و بعضی زیادت از یک جامه از بهر احتیاط روا دارند و
بعضے مرید را جامه و خرقه زرد بپوشانند هر که دنیا را پس پشت انداخته باشد از رسال دنباله عمامه پس
پشت کند و هر که بصفت موتی اشده باشد تشبیهاً للموتی پیش اندازد و هر که این دو صفت نباشد در دستار
پیچد و دنباله را پیش سینه جانب چپ اختیار کرده اند بدانکه بعضی مشائخ لباس را بر صفات مخصوص
اختیار کرده اند و لباس بر صفات مخصوص پنج نوع ست ثمنی و مرقع و ملمع و خشن و طاق ثمنی آنست
که دیر اظهارت و بطانت شود و در میان آن چیزی نباشد و این اول لباس مرید ست و اشاره برانست
که مرید در اول بدو چیز مشغول ست ادای اوامر و اجتناب نواهی پس چون در باطن دو چیز باشد
در ظاهر لباس او ثمنی باشد که الظاهر عنوان الباطن پس چون مرید بدین هر دو ثابت قدم شد
و قرار گرفت پس بپوشد مرقع و آن لباسی را گویند که مراد را ظهارت و بطانة بود و میانه ایشان چیزے
از نمد یا غیر آن آگندها باشد و این اشاره برانست که مردی را سه صفت ست نفس الکلمه و عین الکلمه
و محض الکلمه نفس کلمه ثبات ست در ادای اوامر و اجتناب نواهی و عین کلمه انس و آرام ست بذکر
خداوند تعالی و محض کلمه ترقی کردن و قطع مقامات کردن ست و المراد بالکلمة خطاب الله جل جلاله
معنًا ظاهراً و باطناً و چون مرید درین مقام رسد روا بود که ملمع بپوشد و ملمع لباسے است که در
رنگهاے مختلف باشد و این لباس اشاره است بران که بنده شناخته است اختلاف صنائع
و بدائع خداوند تعالی که در عالم ست و فهم کرده است از هر چیزے حقیقت آن و آرام گرفته است
دل و با انواع بلاها و سختیها بعد آن روا بود که خشن بپوشد و خشن خرقه را گویند که مراد را آگندها بسیار بود
و این لباس اشاره است بر قبول کردن جراحتها و مصیبتها یعنے سرسوزنی که میخلانند و خشن میرسانند
جراحتے را در دل خویش و رام می گرداند دل خود را بدان جراحت بعد آن روا بود که طلق بپوشد
و طلق خرقه را گویند که با بسیارے آگندها پرکالهاے وی از خرقهاے مختلف از جدید و کهنه بسیار باشد
و این لباس اشارت ست لبوسے ترک تکلف و فرو میرانیدن بشریت و ترک التفات بملاقات مردمان

وبعضے در اول قدم بپوشانند تا آن پوشش ولباس مرید را قیدی از معاصی وہوا باشد یا بشرم خلق یا بشرم خالق واین را خرقہ تبرک گویند بعضی فرمودہ درویش ہر لباسی کہ بپوشد باید کہ بنیت ومعنی بپوشد اگر سپید بپوشد باید کہ چنانچہ او ظاہر سپید پوشیدہ است باطن را نیز از حقد وحسد وکبر وبخل واز کدورات مصفی کردہ باشد ولباس کبود ولباس اہل مصیبت ست کسی کہ آنرا بپوشد باید کہ او براے گناہان خود ہمہ حال مصیبت دارد ومشائخ فرمودہ اند ہر کہ با جامہ کبود بخسپد در طریقت جنابت بود بروے غسل لازم شود اما خرقہ کبود کسی بپوشد کہ ہواجس شیطانی از الہام رحمانی بداند ولباس سرخ کسی بپوشد کہ خود را چون شہید خون آلودہ مردہ داند وجامہ ہزار خطی کسی بپوشد کہ جمیع طرق مشائخ را سلوک کند وبا ہمہ اولیا با فعال واقوال متابعت نماید وگلیم کسی پوشد کہ از تحمل بار فقر ومجاہدہ ننالد واین گلیم از پشم شتر ست ومثل شتر دو تنگ بار دنیا وعقبی بر وے نہند کہ ہیچ از ان ننالد درویشی در نظر شیخ شہاب الدین سہروردی خرقہ ہزار میخی پوشیدہ کلام بسیار میکرد شیخ فرمود این خرقہ را چہ می گویند گفت ہزار میخی فرمود

اگر یک میخ بر دہن میزدی بہ بودی کمام

جوہر در سماع صاحب مصباح الہدایۃ قدس سرہ میفرمایند کہ از جملہ مستحسنات متصوفہ کہ محل انکار بعضے از علماء ظاہر ست یکی اجتماع ایشان ست از برای سماع غناء[1] والحان واستحضار قوال وجہ انکار ایشان آنکہ این رسم بدعت ست چہ در عہد رسالت وزمان صحابہ وتابعین وعلماء ومشائخ سلف معہود نبودہ است بعضی از مشائخ متاخران وضع کردہ اند ومستحسن داشتہ جواب آنست کہ ہر چند بدعت ست ولیکن مزاحم سنت نیست پس مذموم نبود خصوصاً کہ مشتمل باشد بر فوائد واز جملہ فوائد یکے آنست کہ اصحاب ریاضات وارباب مجاہدات را از کثرت معاملات گاہ گاہ اتفاق افتد کہ ملالتے وکلالتے در قلوب ونفوس حادث شود وقبضے ویابسی کہ موجب فتور اعمال وقصور احوال بود طاری گردد پس مشائخ متاخر از بہر رفع این عارضہ ودفع این حادثہ ترکیبی روحانی از سماع اصوات طیبہ والحان مناسبہ واشعار مشوقہ بر وجہی کہ مشروع بود نمودہ اند وایشان را بر تناول آن بوقت حاجت تحریص فرمودہ تا بدان واسطہ کلالت وملالت از ایشان مرتفع شود وفائدہ دوم[2] آنکہ سالکان را در اثناء سیر وسلوک بسبب ظہور واستیلاء صفات نفوس وتفات[؟] وحجبات بسیار افتد کہ بدان سبب مدتی طریق مزید احوال بر ایشان مسدود گردد وبطول فراق صورت اشتیاق نقصان پذیرد پس ممکن بود کہ مستمع را در سماع الحان لذیذہ یا غزلی کہ وصف الحال او بود حالی غریب کہ تحریک داعی[3] شوق کند روی نماید وآن وقفہ از پیش برخیزد وباب مزید مفتوح شود فائدہ سوم آنکہ اہل سلوک را کہ

[1] نغمہ
[2] فراگرفتن
[3] [حاشیہ ناخوانا]

حال ایشان از سیر بطیر و سلوک بجذبہ و محبی بمحبوبی تا نجامیدہ باشد در اثناء سماع ممکن بود کہ سمع روح مفتوح گردد و لذت خطاب ازل و عہد اول یاد آید و طائر روح بیک نہضت غبار ہستی و لوث حدوث از خود بیفشاند و از غواشے قلب و نفس و جملہ اکوان مجرد گردد و در فضاء قرب ذات در طیران آید و سیر و سلوک بطیر مبدل شود و یک لحظہ چندان راہ قطع کند کہ سالہا بسیر و سلوک در غیر سماع نتواند کرد و اگر منکر سماع این فوائد را بآفات کہ در سماع متوقع بود مقابلہ کند گویم رفع آن آفات واجب آید و بامکان وقوع آن ترک سماع لازم نآید و خیر الاعمال کہ صلوٰۃ ست در حق بعضے موجب فلاح ست چنانکہ قد افلح المومنون الذین ہم فی صلوٰتہم خاشعون و در حق بعضے سبب ویل چنانکہ ویل للمصلین الذین ہم عن صلوٰتہم ساہون باوجود احتمال سہو و غفلت کہ موجب ویل ست ترک صلوٰۃ جائز نبود و درین زمان سماع بر وجہی کہ عادت اہل روزگار متصوفہ رسمی ست عین وبال و محل انکار ست چہ بیشتر درین وقت مشاہدہ میرود بناء آن بر دواعے نفسانی و حظوظ طبعی ست نہ بر قاعدہ صدق و اخلاص و طلب مزید حال کہ وضع این طریق در اصل بران اساس بودہ است جماعتی را باعث بر حضور مجلس سماع داعیہ تناول طعامی کہ دران مجمع متوقع بود و طائفہ را میل برقص و لہو و طرب و عشرت و قومی را رغبت بمشاہدہ منکرات و مکروہات و جمعی را استجلاب اقسام نعم دنیوی و بعضی را اظہار وجد و حال و گرمی را گرم داشتن بازار و این جملہ محض گناہ و عین وبال ست و محل انکار و بساط شکایت نہ درین عہد بلکہ در زمان رئیس القوم حضرت جنید بغدادی قدس سرہ کہ وقت ظہور مشائخ و اجتماع صوفیان بود مبسوط بودہ است و حضرت ایشان در آخر حال سماع غنا نمیکردند گفتند اکنون چرا سماع نکنی فرمودند مع من یعنی باکہ سماع کنم گفتند از برای خود بشنو گفت عمن از کہ بشنوم و این قول اشارت بدانست کہ سماع بایاران ہمدرد باید کرد و از کسی باید شنید کہ صاحب درد بود و از سر صدق و ارادت گوید نہ بجہت محض اجرت و شک نیست کہ آواز خوش از جملہ نعمتہای جناب الٰہی ست و روح انسانی را بسماع اصوات طیبہ و نغمات متناسبہ لذت ذاتی بود و در روح بعضی از حیوانات ازان لذت یابد چنانکہ شتر بنغمہ حدی بارہای گران بآسانی بکشد و بیک منزل چندین منازل از سر نشاط طی کند حضرت ابوعلی دقاق قدس سرہ میفرمایند السماع حرام علی العوام لانہم یسمعون بحیوٰۃ نفوسہم و مباح علی الزہاد لانہم من ارباب المجاہدات و مستحب لاصحابنا لانہم یسمعون بحیوٰۃ قلوبہم

جوہر در آداب سماع در مصباح الہدایہ مذکور ست کہ از جملہ آداب سماع اول آنست کہ اخلاص

نیت بر حضور مجمع سماع مقدم دارند و بازجویند که باعث بران چیست اگر مطلوب نفسانی بود ازان احتراز واجب دانند و اگر داعیه صدق و ارادت و طلب مزید حال و شمول برکت جمع بود مجرد از شوائب ہوا و دواعی طبیعت و حال آنکه دران مجمع شیخی یا مقدمے که حضور او مغتنم بود حاضر باشد یا اہل سماع اخوان متوافق و طالبان صادق باشند توفیق چنین صحبتی غنیمت باید شمرد و اگر معلوم بود که مجمع سماع مشتمل ست بر بعضی از محرمات و منکرات چون حضور زنان و امردان یا مکروہات چون حضور کسی که نسبت با این طائفه ندارد مانند متزہدی که او را ذوق سماع نبود و بنظر انکار نگرد یا صاحب جاہی از ارباب دنیا که با و بتکلف و مدارات باید بود یا بحضور کسی که بتکلف دروغ اظہار وجد کند و تواجد کاذب وقت حاضران مشوش گرداند طالبان صادق را اجتناب از حضور چنین مجمعی لازم بود و شرط آنست که چون شخصے حاضر مجلس شود باد ب بنشیند و سکون و وقار شعار و دثار ظاہر و باطن خود گرداند و اطراف بدن را از زوائد حرکات و فضول افعال و اقوال مجموع و مضبوط دارد خصوص بحضور مشائخ و باندک لمعه از لمعات وجد مضطرب نشود و اگر نعوذ باللہ بے اثری از آثار نوازل وجد و حال اظہار وجد و دعوی حال کند خود عین نفاق و محض گناه بود بل قبیح تر زلتے و شنیع تر حالتے باشد۔

جوہر در خاصیت سماع صاحب مصباح الہدایۃ قدس سرہ می فرمایند که خاصیت سماع آنست که ہر چه بولایت بشریت سلطنت وارد آنرا تقویت کند و غالب تر گرداند پس در حق طائفه که سر ایشان بمحبت و ارادت حق تعالی مشغول و متعلق بود سماع ممد و معاون باشد بر طلب کمال و در حق بعضے که ضمیر ایشان بہوا ممتلی بود موجب ہلاک و وبال و ازینجاست منشاء اختلاف احوال ائمه در تحلیل و تحریم سماع و وجد در سماع اگرچه کمال حال مبتدیان ست ولیکن نقصان حال منتہیان ست چه وجد عبارت ست از بازیافتن حال شہود و بازیافتن بعد از گم کردن بود پس واجد در سماع بحقیقت فاقد بود و سبب فقدان حال شہود ظہور صفات ظلمانے بود و آن صفات نفسانی ست که حجب مبطلان ست یا نورانی و آن صفات قلبے ست که حجب محقانست و منشاء وجد در سماع یا مجرد نغمات طیبه و اصوات متناسبه باشد و تلذذ ازان نصیب روح بود یا مجموع اصوات با معانے ابیات و التذاذ ازان مشترک بود میان روح و قلوب در حق محقان و میان ارواح و نفوس در حق مبطلان و در مجرد نغمات که روح باستلذاذ ازان منفرد بود قلب استراق سمع کند در حق محق و نفس در حق مبطل و منتہیان را بجہت خلاص از حجاب حال شہود دائم بود حضرت سہل بن عبداللہ تستری قدس سرہ فرمودند حالی قبل الصلوۃ

دزدیدہ گوش بسخن کسی داشتن ۱۲

کمالی فی الصلوٰۃ و این اشارت ست بدوام حال شہود و ہر کہ او را این مقام بود حال او در سماع
ہمچنین بود کہ پیش از سماع و ہر وقتے کہ پیوستہ حاضر بود ہر آوازی کہ بدو رسد خطاب جناب الٰہی فہم کند
پس سماع او موقوف نبود بر نغمات و الحان آدمی بلکہ جایی شود کہ سماع او از اندرون خود بود و این
چنین کس کہ سماع او متصل باشد پیوستہ بدل حاضر غیب بود و گوش باطنش از حدیث نفس خالی
پس گاہ خطاب جناب الٰہی شنود و گاہے تسبیح ذرات و گاہی از ازل بشنود و گاہی از خارج روایت
است از امیر المومنین علی کرم اللہ تعالیٰ وجہہ وقتی کہ بانگ ناقوس می شد باصحاب فرمودند کہ شما
می دانید کہ او چہ میگوید عرض کردند کہ نے فرمودند کہ می گوید سبحان اللہ

جوہر در القاء و اعطاء خرقہ لقوال وغیرہ در مصباح الہدایۃ مذکور ست خرقہ کہ از اصحاب
سماع بقوال رود دو نوع ست صحیحہ و ممزقہ اما حکم خرقہ صحیحہ اگر مراد واجد در القاء و اعطاء آن تخصیص
قوال بود دیگرے را با وے دران مشارکت و مساہمت نباشد و اگر مراد تخصیص او نبود شخصی کہ حاضر باشد
مشارکت لا
برحسب اجتہاد خود اگر مصلحت بیند لقوال دہد و اگر خواہد بدیگرے بخشد و اگر حاضران مجلس سماع ہمہ
اخوان باشند و شخص دیگر حاضر نہ خرقہ لقوال دہند چہ محرک و باعث وجد کہ سبب القاء خرقہ باشد قول
او بود و بعضے گویند خرقہ از ان جمع بود چہ سبب باعث وجد نہ مجرد قول قوال بود بل سبب آن مجموع
قول او و برکت جمع باشد و مستند قول این طائفہ قیاس بر قضیہ واقعہ بدر کہ جوانان لشکر اسلام
در قتال با اعدا مسارعت نمودند بامید آنکہ غنیمت ہمہ ایشان را بود چون ظفر یافتند خواستند کہ
جملگی غنیمت بردارند با پیران نزاع پدید آمد و رجوع بحضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و
آلہ و اصحابہ وسلم کردند وحی منزل شد یسئلونک عن الانفال قل الانفال للہ والرسول پس
حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم غنیمت را میان ایشان بسویت قسمت فرمودند
و بعضی گویند اگر باجرت گرفتہ اند بی نصیب بود و الا مشارک جمع باشد و اگر کسے را در القاء خرقہ
نیتی باشد و نخواہد کہ دیگر باسر خرقہ رود خرقہ او را بقوالان دہند اما حکم خرقہ ممزقہ کہ صاحب وجد آن را
از سر غلبہ حال و سلب اختیار بر خود خرق کند آنست کہ بر حاضران مجلس سماع جنساً او غیر جنس
قسمت کنند و شرط در مساہمت غیر جنس آنست کہ در حق این طائفہ حسن ظن دارد و بہ تبرک خرقہ
ایشان را معتقد بود و اگر کسے در حال قسمت حاضر شود و در وقت سماع حاضر نبودہ باشد او را
نیز دہند و اگر خرقہ ہا کہ انداختہ باشند بعضے صحیحہ بود و بعضی ممزقہ اگر شیخ حاضر باشد و مصلحت بیند روا
بود کہ خرقہ صحیحہ را بہ تبعیت ممزقہ تمزیق کند و بر حاضران منقسم گرداند

جوہر سماع چہار قسم ست حلال و حرام و مباح و مکروہ حضرت شیخ ابو علی دقاق قدس سرہ فرمودند
السماع حرام للعوام لبقاء نفوسہم و مباح للزہاد لحصول مجاہداتہم و مستحب لاصحابنا لحیوۃ
قلوبہم و حلال ست بر محبان حق تعالی و حضرت شیخ سہل بن عبد اللہ تستری قدس سرہ فرمودند سماع
مستحب ست برای اہل حقائق و مباح ست برای اہل علم و مکروہ است برائے اہل فسق و فجور و حضرت
ابو سعید ابو الخیر قدس سرہ فرمودند کہ درویش چون در سماع دست برہم زند شہوتی کہ در دست باشد
بریزد ہمچنین در سائر اعضا و چون نعرہ زند ہر شہوتی کہ درون باشد بیرون رود و خوشی ہا حرام نیست و
انچہ از خوشیہا حرام ست نہ از ان حرامست کہ خوش ست بلکہ از ان حرام ست کہ در وی ضرری
ست و فسادی چہ آواز مرغان خوش و حرام نیست و سبزہ و آب روان و نظارہ شگوفہ و گل خوش ست
و حرام نیست پس آواز خوش در حق گوش ہمچو سبزہ و آب روان ست در چشم و ہمچو مشک در حق بینی و ہمچو
طعام خوش در حق حلق و ہمچنین حکمتہائے نیکو در حق عقل و دلیل بر آنکہ طیب بازی و نظارہ دران حرام
نیست آنست کہ عائشہ رضی اللہ تعالے عنہا روایت میکند کہ روز عید زنگیان در مسجد بازی میکردند
رسول علیہ السلام مرا گفت کہ بینی گفتم کہ خواہم بر در ایستاد و دست خود پیش بداشت تا زنخدان بر
دست وی نہادم و چندان نظارہ کردم کہ چند بار گفت کہ بس نباشد گفتم نی و این در اخبار صحیح ست
و این دو بار بود کہ وبرابرین رضا دادند و ازین خبر پنج رخصت ست رخصت اول آنکہ بازی
و لہو و نظارہ در وی چون گاہ گاہ باشد حرام نیست کہ عائشہ رض روایت میکنند کہ بازی زنگیان رقص
و سرود بود رخصت دوم آنکہ در مسجد میکردند رخصت سوم آنکہ در خبر ست کہ رسول علیہ السلام گفت
عائشہ رض را کہ ببازی مشغول شوی و این فرمان باشد رخصت چہارم آنکہ ابتدا کرد عائشہ را کہ خواہی کہ بینی
و این تقاضا باشد نہ چنان باشد کہ اگر وی نظارہ کردی و خاموش بودی رخصت پنجم آنکہ خود با عائشہ رض
بایستاد ساعتی دراز بدین معلوم شود کہ برای موافقت زنان و کودکان تا دل ایشان خوش شود چنین
کارہا کردن از خلق نیکو بود و در صحاح ست کہ عائشہ رضی اللہ تعالی روایت میکند کہ من کودک بودم
لعبت را بسیار دوستمی چنین کہ عادت دختران ست و چند دختر از من کودک تر نزدیک بیامدندے و چون
رسول صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم در آمدے آن کودکان بازپس گریختندی رسول علیہ السلام
ایشان را بہ نزدیک من فرستادندی۔ آنجا کہ سماع مباح ست بہ پنج سبب حرام شود باید کہ حذر
کند سبب اول آنکہ از زنے یا کودکے در محل شہوت شنود و این حرام ست و سماع از کودکے کہ در
محل فتنہ نباشد مباح ست و از زنی کہ زشت بود و مباح نیست نظر بر زنان بہر صفت کہ باشد حرام است

اما اگر آواز شنود از پس پرده اگر بیم فتنه بود حرام بود وگرنه مباح دلیل آنکه دو کنیزک در خانه حضرت عایشه رضی
سرود میگفتند و رسول علیه السلام آواز شان می شنیدند پس آواز عورت نیست و سرود و رباب
وچنگ و بربط واصوات مزامیر وچیزی که بانای عراقی باشد نهی آمده است نه بسبب آنکه خوش باشد
اگر کسی بانا خوش وناموزون زند هم حرام بود اما طبل شاهین ودف اگرچه در روی جلاجل بود حرام
نیست بلکه سلف دف خود زدند واگر جلاجل درافزاید حرام شود وطبل حاجیان وغازیان را خود
رسم ست. رقص مباح ست که زنگیان در مسجد رقص میکردند وعایشه رضی الله تعالی عنها بنظاره
شد ورسول علیه السلام بحضرت مرتضی علی رض فرمود که یا علی تو از منی ومن از تو از شادی این رقص
کرد چند بار پای بر زمین زد چنانکه عادت عرب بود که در نشاط شادی کنند. غایت آنست که بازی
باشد بازی نیز حرام نیست

جوهر در فوائد الفواد مذکور ست که حضرت سلطان المشائخ قدسنا الله تعالی بسره المبارک فرمودند
که چند چیز موجود شود سماع آنگاه شنود وآن چیست مسمع ست ومسموع ومستمع وآله سماع ست وفرمودند
مسمع گوینده است می باید که مرد تمام باشد وکودک وعورت نباشد اما مسموع انچه میگوید باید که
که هزل وفحش نباشد اما مستمع آنکه می شنود باید که بحق شنود ومملو باشد از یاد حق اما آله سماع و
آن مزامیر ست چون چنگ ورباب ومثل آن باید که درمیان نباشد. اینچنین سماع حلال باشد آنگاه فرمودند
که سماع صوتی ست موزون چرا حرام باشد وانچه میگویند کلامی ست مفهوم المعنی وآن چرا حرام
باشد دیگر تحریک القلب ست اگر آن تحریک بیاد حق باشد مستحب ست واگر میل بفساد باشد حرامست

جوهر حضرت شیخ فانی فی الله شاه کلیم الله قدس سره در کشکول میفرمایند که نغمه آتشی که
در نهاد سالک می باشد از فرط محبت می افروزد نه از خارج چیزی می آرد ودر ابتدای حال
گریه وزاری وبیقراری وحرکات عنیفه ورطوبات چشم وبینی ودهن پیدا می شود واین عالم در دست
که از کثرت ذکر پیدا می شود وآنانکه بمرتبه تحیر رسیده اند گریه نکنند بفراق واگر بگریند در وصال گریه ایشان
بر منافات باشد. اما امور دیگر که طور عشق مقتضی آنست نباشد وفرق کرده اند که آب چشم این مردم شیرین
می باشد وآب چشم آنانکه بدرد گریند شور وتلخ بود وحرکت رقص آنها بغایت سبک وملائم ونهایت
موزون واکثر بر طبق وزن الحان رقص کنند که آنرا نواطق روحانی گویند بغایت دلالت بر
انشراح صدر وبسط قلب کند اگرچه عوام این قسم رقص را آنقدر اعتبار نه نهند واز آن سماع اهم انشراح
یابند اما خواص دانند که این حرکت از وجود قلب ست وآنکه اول برخیزد ورقص کند انچه در مجلس بگذرد

برزمہ او بود ان خیر انخیر وان شر الشر وحضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالی ببرکتہم فرمودند کہ
اگر پشت صوفی برزمین رسد خود را فرا افکند یا جامہ خود را و صاحب رسالہ قشیریہ قدس سرہ میفرمایند کہ
حرکت از ہر کہ باشد خواہ مبتدی خواہ منتہی خواہ متوسط در حال او چیزی میکاہد نباید کہ بی ہجوم و استیلا از
جا رود تا ممکن بود ثابت و راسخ باشد

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالی بسرہ المبارک فرمودند
کہ مشائخ فرمودہ اند کہ سہ وقت نزول رحمت باشد یکی در حالت سماع دوم در وقت طعامی کہ بہ نیت قوت طاعت بخورند
سوم در وقت ماجرای و صفا کردن درویشان

جوہر حرامست آن سماع کہ خطرات نفسانی و شیطانی آرد و از و شہوت زیادہ شود و رغبت بر چہرہ
و زلف و خال و میل بر دیدن زنان و کودکان گردد و سماعیکہ در وبیم فتنہ باشد و فحش و ہجو
و طعن بر اہل دین بود و جای سماع محفوظ باشد از رہگذر مردم و در انجا متکبران و بیہودہ گویان
نباشند و زاہدان خشک نہاد و پیران بد اعتقاد و متکلف الوجد نباشند و اہل سماع خاموش باشند و دو
زانو نشینند و دل را بجناب حق سبحانہ و تعالی حاضر دارند و منتظر عطا و فیض جناب حق سبحانہ و تعالی باشند و چون
غالب شود سماع بر کسی از اہل مجلس و برخیزد ہمہ موافقت وی کنند۔ نزد شیخ اکبر سماع مفید رفع درجہ نمی تواند شد
اگرچہ مباح ست و شوق می انگیزد

جوہر صاحب کیمیای سعادت قدس سرہ میفرمایند کہ سماع مباح بہ پنج سبب حرام شود باید کہ
ازان حذر کند سبب اول آنکہ از زنی شنود یا از کودکی کہ در محل شہوت باشد اگرچہ کسی را دل بکار
حضرت خداوند تعالی مستغرق بود و سماع از کودکی کہ در محل فتنہ نباشد مباح ست و از زنی کہ زشت
بود مباح نیست اگر آواز از پس پردہ شنود و بیم فتنہ باشد حرام والا مباح بدلیل آنکہ دو کنیزک در خانہ حضرت
عایشہ رضی اللہ تعالی عنہا سرود میگفتند و آواز ایشان حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ می شنیدند
سبب دوم آنکہ با سرود رباب و چنگ و بربط و چیزی از رود ہا یا نای عراقی بود و طبل و شاہین و دف اگرچہ
دران جلاجل بود حرام نیست و دف در پیش حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم
زدہ اند و در عروسی دف زدن فرمودہ اند و طبل حاجیان و غازیان خود رسم ست اما طبل مخنثان حرام بود
کہ شعار ایشان ست و آن طبلے دراز بود میان باریک و ہر دو سر پہن و حضرت امام شافعی قدس
سرہ میفرمایند دلیل بر آنکہ شاہین حلال ست کہ آواز آن در گوش مبارک حضرت سید عالم صلی اللہ
تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم آمد انگشت مبارک در گوش مبارک کردند و حضرت ابن عمر را رضی اللہ تعالی عنہما

فرمودنا گوش دار چون دست بدارد مرا خبر ده پس رخصت دادن حضرت ابن عمر را تا گوش دارد دلیل
آن باشد که مباح ست اما انگشت در گوش مبارک کردن دلیل آنست که دران وقت حالی بوده باشد
شریف وسبب سوم آنکه در سرود فحش باشد یا ہجا یا طعن در اہل دین یا صفت زنی معروف باشد
که صفت زنان پیش مردان گفتن نشاید اما شعری که دران صفت زلف وخال وجمال وصورت بود
وحدیث وصال وفراق وانچه عادت عشاق ست گفتن وشنیدن آن حرام نیست واگر کسی در اندیشه خود
برزنی که او را دوست دارد یا بر کودکی فرود آرد اندیشه وی حرام بود واگر برزن وکنیزک خود سماع کند
حرام نبود اما صوفیان وکسانی که ایشان بدوستی حضرت خداوند تعالی مشغول ومستغرق باشند و
سماع بران کنند زیان ندارد که ایشان از ہر یکی معنی فہم کنند که درخور احوال ایشان باشد سبب
چہارم آنکه شنوند جوان باشد وشہوت بروی غالب ودوستی حضرت حق تعالی نشناسد چون حدیث زلف و
خال وصورت نیکو شنود شیطان شہوت او را بجنباند سبب پنجم آنکه عوام که سماع بعادت کنند بر طریق
عشرت وبازی این مباح باشد اما بشرط آنکه پیشه نگیرند ومواظبت بران نکنند که چنانکه بعضی از گناہان
صغیره است چون بسیار شود بدرجه کبیره رسد بعضی از چیزہا مباح ست بشرط آنکه گاه گاه بود واندک
چون بسیار شود حرام بود چه زنگیان یک بار در مسجد بازی کردند حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ و
آلہ واصحابہ منع نفرمودند اگر مسجد را بازیگاه ساختندی منع فرمودی ومزاح کردن گاه گاه مباح ست
لیکن اگر کسی بعادت گیرد مسخره باشد

جوہر صاحب فوائد الفواد قدس سره میفرمایند که ذکر حضرت شیخ شہاب الدین سہروردی
قدس سره افتاد که ایشان سماع نشنیدی حضرت سلطان المشایخ قدسنا اللہ تعالی بسرکتہم بلفظ مبارک
راندند که حضرت شیخ نجم الدین کبری قدس سره فرمودی ہر نعمتی که در بشر ممکن ست شیخ شہاب الدین را
داده اند الا ذوق سماع وفرمودند که وقتی حضرت شیخ اوحد الدین کرمانی قدس سره بر شیخ شہاب الدین
آمد شیخ مصلای خود پیچیده در زیر زانو نہاد واین معنی نزد مشایخ بغایت تعظیم ست الغرض
چون شب در آمد شیخ اوحد الدین سماع طلبید شیخ شہاب الدین قوالان را طلب فرمود ومقام سماع
مرتب کرد وخود بگوشه رفت وبطاعت وذکر مشغول گشت شیخ اوحد الدین وآنہا که اہل سماع بودند
بسماع مشغول شدند چون بامداد شد خادم خانقاه بخدمت شیخ شہاب الدین آمد وگفت شب را
سماع بود ہر آئینه این جماعت را نہاری باید شیخ فرمود که شب را سماع بود خادم گفت آری شیخ
گفت من خبر ندارم بعد از ان حضرت سلطان المشایخ فرمودند که غایت استغراق شیخ نگرید که چنان

در ذکر مشغول بوده است که از غلبه سماع خبر نداشته و هر بار که سماع فرو داشت میکردند و اہل سماع قرآن میخواندند شیخ می شنید و سماع ایشان با چندین غلبه نمی شنید بباید دانست که تا چه مشغولی داشت

جوہر در ثمرات الحیات مذکور ست که حضرت شیخ برہان الدین قدس سره میفرمودند که بندگی حضرت شاه لشکر محمد عارف قدس سره مریدان خویش را آنگاه رخصت مجلس سماع میدادند که روزه طی میداشتند و میفرمودند که چون مشائخ طریقت را در حین سماع وجد وارد می شود و رقص صورت می بندد در ان حالت لگد فنا بر زمین و زمان میزنند و آستین ہمت از دو جہان می افشانند اما بعد از فراغ آن تجدید وضو لازم نمی دانند و بہمان طہارت نماز می خوانند اگر منکری برین حرف انگشت اعتراض نہد و بگوید که اگر سماع ایشان از نتائج بیخودی ست پس مستلزم نقض طہارت ست و اگر در ان حالت باخود حاضراند پس مستدعی بدعت ست جواب وانیست که اسقاط شعور ایشان از ظہور جذبات بمثابه سقوط نور چراغ ست در حضور آفتاب نه بینی که چون چراغ را در آفتاب گذارند کیفیت ضیا از لمعه اش خارج نشود بلکه در مقابله تجلیات آفتاب جہان تاب مضمحل و متلاشی نماید و باز چون در خانه تاریکش در آرند احتیاج باقتباس نیفتد ہمچنان برصرافت اصلی تابان باشد و میفرمودند که سماع حقیقتی را که در ضمیر انسان مضمر است بظہور می آرد و نقاب از جمال شاہد ہمیشه ال ورحال برمیدارد لہذا قال ابو طالب المکی فی قوت القلوب من انکر السماع فقد انکر سبعین صدیقا من الصحابة والتابعین ؎

ہر که شد محرم دل در حرم یار بماند	وانکه این کار ندانست در انکار بماند

جوہر آداب سماع سه چیز ست زمان مکان اخوان۔ دیگر ادب آنست که ہمه سر در پیش افگنند و در میان سخن نگویند و آب نخورند و از جوانب ننگرند و دست و سر نجنبانند و تکلف ہیچ حرکت نکنند و چنانکه در تشہد نماز نشینند بادب بنشینند و ہم دل با حق تعالی دارند و باختیار نخیزند و چون کسے بسبب غلبات وجد برخیزد با وی موافقت کنند شافعی گوید که جماعت در تراویح وضع عمر ست و این بدعت نیکوست و بسیار خیر است بدعت مذموم آن بود که مخالفت سنتی بود و التفاق فقہاست که در سماعی که فسق نباشد شنیدن آن مباح ست چنانکه در وقت عروسی و ولیمه و ہنگام آمدن از سفر و ختان و در وقت تمام شدن قرآن مجید پس مطلقاً حرام گفتن سماع را نشاید تا بکفر نکشد حرام چند قسم ست یکی بعینه حرام است چنانکه زنا و قتل و غیر ہا دوم لغیره است نغمه از جہت بعضی امور تنبیه حرام است و گرنه بعینه حلال ست پس بعضی امور بعینه حلال باشد و لغیره حرام بود آنرا مطلق حرام گفتن نمی باید ہر جا که اختلاف علما باشد بحث و مباحثه کردن در ان مناسب نبود

جوہر مثال صورت کہ بعد از چشم پوشیدن دیدہ می شود مراد روح آن صورت ست کہ بدن دار ارواح مردم ہمان صورت کہ در عالم شہادت داشتند بی بدن موجود اند وہمہ وقت در نظر بیتوانند حاضر شد ہر کس کہ در خواب بود خواہ آگاہ خواہ غافل روح او بچشم وگوش وزبان وجمیع حواس وقوی باطن بی وسیلہ قوی ظاہری بدن لطیف گرفتہ در عالم ملکوت سیر میکند و دل ہر کسے کہ آگاہی و لطافت حاصل کردہ در ملکوت صورتہا نیک و لطیف بیند و محظوظ شود و دل ہر کہ زیر بار کثافت و غفلت تن ست صورتہای کریہ وھیب می دیدہ باشد و بانچہ در ناسوت با دگر فتار ست ہمان را مشاہدہ نماید و بے حظ و بے مزہ گردد پس عالم مثال کلیہ عالم ملکوت ست صور ناسوتیہ فنا پذیر ست و صور ملکوتیہ اصل صور ناسوتیہ است ہیچگاہ فانی نشوند وہمیشہ باقی مانند و عالم ملکوت را عالم خواب و لطافت گویند و عالم ناسوت را عالم بیداری و کثافت نامند

جوہر حضرت شیخ فانی فی اللہ و باقی باللہ شاہ کلیم اللہ قدسنا اللہ تعالی بسرہ العزیز در کشکول میفرمایند کہ مشائخ وضع برزخ قرار دادہ اند مقصود ازین اجماع متفرقاتست چہ آدمی بہ تفرقہ حواس و ہجوم خطرات از توحید علمی باز می ماند برزخ جمعیت حواس بہم سازد خصوص وقتیکہ برزخ ادب خواہ باشد کہ بملاحظہ صورت وہمی یا حقیقی آن برزخ کہ از شان او طلب ادب باشد خشوع وخضوع در حضور پیدا می شود و آن نافع ست و کثرت ممارست یعنی کہ دران برزخ موجوع در سالک پیدا می آرد کہ اندیشہ ہر چہ پروردہ شود رنگ آن گیرد کہ آن ہیولانی صفت است و مر ہر صورت را قابل ست و ہر مکون برزخ می تواند شد چہ برزخ بمعنی واسطہ است میان دل و مقصود کہ آن از نہایت لطافت و تنزہ مدرک نمی شود پس جمال آنرا درانچہ حاضر سازند آن برزخ باشد و از ذرہ تا خورشید و از فرش تا عرش ہمہ جلوہ گاہ اوست درانچہ نظر کنی اگر دیدۂ بینا داشتہ باشی آنرا بینی آری تفاوت در برازخ ہست مثلاً برزخ شیخ مورث معنی دیگر باشد و برزخ ہجر و کلوخ مورث چیزی دیگر بود و ہر چند برزخ لطیف بود و از معانی معقولہ بود کار نیکو بود و ہر چند کثیف بود و از صور مرئیہ بود کار زبون تر بود و مشائخ بحسب استعداد برزخی مقرر سازند آنرا کہ قوت عاقلہ بود از عالم معانی معقولہ کلیہ فرمایند و آنرا کہ نہ آن بود از عالم صور محسوس جزئیہ فرمایند اما مختار این بی ہیچ آنست کہ حالت سالک تجسس باید نمود کہ کدام چیز در نفس او وقع عظیم دارد و کدام شی در دیدہ او جمال دارد مثلاً شخصی ست کہ عاشق پسری بود و بعشق او والہ و شیدا پس جمال آن پسر در دیدۂ او از جمال شیخ بیشتر باشد شیخ برزخ خود نفرماید بلکہ برزخ ہمان پسر فرماید در اشتغال و مراقبات

که کثرت شغل آنرا از ان واسطه آهسته آهسته خواهد کشید و از تعلقات صوری به تعلقات معنوی خواهد رسانید و نیز مثلا شخصی ست که جمال گل و چمن در دیدهٔ او از همه بغایت زیباست برزخ این چمن گل با یاد داشت که شیخ اگر جمال خود فرماید آن کار که دران صورت می کرد درین صورت نتواند کرد اما شغل او را ازین مرتبه خواهد کشید وقس علی ذالک

جوهر در رشحات مذکورست که حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره میفرمودند که کشف قبور آنست که روح صاحب قبر متمثل می شود بصورت مناسب از صور مثالی و صاحب کشف وی را در آن صورت بدیده بصیرت مشاهده می کند اما چون شیاطین را قوت تمثل و تشکل بصور و اشکال مختلفه می باشد ازانجهت خواجگان ما این کشف را اعتباری نگرفته اند و طریقه ایشان در زیارت اصحاب قبور آنست که چون بسر قبر عزیزی رسند خود را از همه نسبتها و کیفیتها تهی سازند و منتظر نشینند تا چه نسبت ظاهر می شود ازان نسبت که ظاهر می شود حال صاحب قبر معلوم کنند و طریق ایشان در صحبت مردم بیگانه همبرین وجه است که هر که پیش ایشان نشیند بباطن خود نظر کنند هر چه بعد از آمدن آن کس ظاهر شود دانند که آن نسبت از وست و ایشان را دران دخل نیست بحسب آن نسبت با وی زندگانی کنند از لطف و قهر وحضرت شیخ اکبر قدس سره این را تجلی مقابله فرموده اند و ظهور آنچنین بواسطه کمال جلا و صفاست که باطن منور ایشان را حاصل ست و آئینه حقیقت ایشان از نقوش کونیه پاک و صاف شده است و بسبب کمال محاذات که بآن ذات بی کم و کیف دارد جز تجلی ذاتی در وی هیچ نماند و هر گاه که دیرالطبع دی باز گذارند غیر آن امر بی کیف هیچ چیز دیگر در وی ظاهر نخواهد شد پس هر چه دران آئینه پیدا خواهد آمد از آن او نخواهد بود بلکه بواسطه تقابل شخصی خواهد بود که در وی منعکس گشته

جوهر بدانکه شرط در اشراف خاطر نفی خواطر خود ست پس خود را از جمیع نسب و خطرات خالی کرده بصفت علمی او سبحانه طرف باطن شخص مقابل متوجه شود پس هر چه از خیر و شر و نور و ظلمت و غیر آن در باطن منعکس گردد بداند که عکس شخص مقابل ست

جوهر بعضی میفرمایند که پشت که بقبله مقابل سینه میت نزدیک قبر نشیند و در صورت عذر هر جا که خواهد نشسته فاتحه بروح او بخواند بعد ازان بصفت علمی او سبحانه و تعالی متوجه شود پس هر چه از آثار سعادت و شقاوت ظاهر گردد بداند که عکس صاحب قبرست و اگر حرارت و اثری از عقوبت از قبر یابد فاتحه بخواند و ختم تهلیل بروح او بخشد و متوجه شود تا آنکه آن حرارت به برودت مبدل گردد و اثر عقوبت نماند

جوهر در رشحات مذکورست که حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره میفرمودند که نزد ارباب تحقیق

مقرر شدہ است کہ ترقی بعد الموت واقع ست وسخن حضرت شیخ محی الدین عربی قدس سرہ ناظر باین ست
ایشان فرمودہ اند کہ در تجلی از تجلیات با بو الحسین نوری قدس سرہ جمع شدم مرا تقبیل کرد و از من سیراب
شد گفتم نہ تو گفتہ کہ تشنہ توحید از غیر سیراب نشود خجل شد گفتم چون دون از عالی فرا گیر از غیر فرا گرفتہ است
وغیر ازین سخنان از ارباب تحقیق بسیارست کہ دلالت میکند بر ترقی بعد الموت وصاحب رشحات
قدس سرہ فرمودہ کہ حضرت شیخ اکبر قدس سرہ در بعضی از مواضع فتوحات فرمودہ اند کہ ازان
مردم کہ نفی ترقی بعد الموت کردہ اند یکی شیخ ابو الحسین نوریست پس حال او بعد الموت از دو امر بیرون
نیست یا بعلم یقین دانستہ کہ ترقی واقع ست یا دانستہ کہ واقع نیست اگر دانستہ کہ واقع ست
ثبت المدعی واگر دانستہ کہ واقع نیست این علم دیگرست کہ بعد از موت اورا حاصل شد پس بہر حال
ترقی بعد الموت حاصل ست

جوہر در الفاظ مصطلحہ حضرت خواجہ عبد الخالق غجدوانی قدس سرہ صاحب رشحات

قدس سرہ میفرمایند کہ از کلمات قدسیہ حضرت خواجہ عبد الخالق غجدوانی قدس سرہ ہشت کلمہ است کہ
بناء طریقہ خواجگان قدس اللہ تعالی ارواحہم بر آنست ہوش[1] در دم ونظر[2] بر قدم وسفر[3] در وطن و
خلوت[4] در انجمن ویاد کرد[5] وباز گشت[6] ونگاہ داشت[7] ویاد داشت[8] وسہ کلمہ دیگرست از جملہ مصطلحات
این طائفہ علیہ وآن وقوف زمانی ووقوف عددی ووقوف قلبی ست ہوش در دم آنست
کہ ہر نفسے کہ از درون برآید باید کہ از سر حضور وآگاہی باشد وغفلت بآن راہ نیابد شیخ سعد الدین
کاشغری قدس سرہ فرمودہ اند کہ ہوش در دم یعنی انتقال از نفسے بنفسے می باید کہ از سر غفلت نباشد و
از سر حضور باشد ہر نفسے کہ میزند از حق سبحانہ وتعالی خالی وغافل نباشد درین طریقہ رعایت وحفظ
نفس را اہم داشتہ اند یعنی باید کہ جمیع انفاس بر نعت حضور وآگاہی مصروف شود اگر کسے محافظت نفس
نمیکند میگویند فلان کس نفس گم کردہ است یعنی طریق روش گم کردہ است وحضرت خواجہ بہاء الدین
قدس سرہ فرمودہ اند کہ بناء کار درین راہ بر نفس باید کرد ونفس را نگذارد کہ ضایع گردد ودر خروج
ودخول نفس وحفظ ما بین النفسین سعی نماید کہ بغفلت فرو نرود وبر نیاید وشیخ نور الدین عبد الرحمن جامی
قدس سرہ در شرح رباعیات آوردہ اند کہ شیخ ابو الجناب نجم الدین الکبری قدس سرہ در رسالہ فواتح الجمال
میفرمایند کہ ذکری کہ جاری ست بر نفوس حیوانات انفاس ضروریہ ایشان ست زیرا کہ در برآمدن وفرو
رفتن نفس حرف ہا کہ اشارت بغیب ہویت حق سبحانہ وتعالی ست گفتہ می شود اگر خواہند واگر نخواہند وہمین حرف ہاست
کہ در اسم مبارک اللہ ست والف ولام از برای تعریف ست وتشدید لام از برای مبالغہ دران تعریف

پس می باید که طالب هوشمند در نسبت آگاهی بحق سبحانه وتعالی برین وجه باشد که در وقت تلفظ با بن
حرف شریف هویت ذات حق سبحانه وتعالی ملحوظ وی باشد و در خروج و دخول نفس واقف بود
که در نسبت حضور مع الله فتوری واقع نشود تا برسد بدانجا که بی تکلف نگاهداشت این نسبت همیشه
حاضر دل او بود و بتکلف نتواند که این نسبت را از دل دور کند و نظر بر قدم آنست که سالک را در رفتن
وآمدن و همه جا نظر او بر پشت پای او باشد تا نظر او پراگنده نشود و بجای که نمی باید نیفتد و می شاید که
نظر بر قدم اشارت بسرعت سیر سالک بود در قطع مسافات هستی و طی عقبات خودپرستی یعنی نظرش
(راهای دشوار جمع عقبه)
بهر جا که منتهی شود فی الحال قدم بر آن نهد و سفر در وطن آنست که سالک در طبیعت بشری سفر کند یعنی از
صفات بشری بصفات ملکی و از صفات ذمیمه بصفات حمیده انتقال فرماید و از خواجه بهاء الدین
قدس سره پرسیدند که بناء طریقه شما برچیست فرمودند خلوت در انجمن بظاهر با خلق و بباطن
با حق سبحانه وتعالی است ؎ از درون شو آشنا و از برون بیگانه وش ٭ اینچنین زیبا روش کم می بود اندر جهان
و خواجه اولیاء کبیر قدس سره فرموده اند که خلوت در انجمن آنست که اشتغال و استغراق در ذکر بمرتبه
رسد که اگر ببازار در آید هیچ سخن و آواز نشنود بسبب استیلاء ذکر بر حقیقت دل و یاد کرد عبارت از
ذکر لسانی و یا قلبی ست و بازگشت آنست که هر بار که ذاکر بزبان دل کلمه طیبه را گوید در عقب آن
بهمان زبان گوید که خداوندا مقصود من توئی و رضاء تو زیرا که این کلمه بازگشت نفی کننده است خاطری
را که بیاید از نیک و بد تا ذکر او خالص ماند و سر او از ماسوا فارغ گردد و اگر مبتدی در ابتداء ذکر این کلمه
بازگشت از خود صدقی در نیابد باید که ترک آن نکند زیرا که بتدریج آثار صدق بظهور می آید و نگاهداشت
عبارت از مراقبه خواطر است چنانکه در یکدم چند بار کلمه طیبه را بگوید که خاطر او بغیر نرود و حضرت مولانا
سعد الدین قدس سره در معنی این کلمه فرمودند باید که یک ساعت و دو ساعت و زیادت از دو ساعت
آن مقدار که میسر شود خاطر را نگاه دارد که غیری بخاطر وی نگذرد و خدمت مولانا قاسم علیه الرحمة که از
کبار اصحاب و مخصوصان حضرت ایشان بوده اند روزی بتقریبی میفرمودند که ملکه در نگاهداشت
بآن درجه رسیده است که از وقت طلوع فجر تا چاشت دل را از خطور اغیار نگاه می توان داشت
بر وجهی که درین مقدار که زمان قوت متخیله از عمل خود معزول گردد و عزل قوت متخیله تمام از عمل اگرچه
نیم ساعت باشد نزد اهل تحقیق امری بغایت عظیم است و آن از نوادر است و بعضی کمل اولیا را احیانا
اینمعنی دست میدهد چنانچه حضرت شیخ محی الدین ابن عربی قدس سره در فتوحات مکی آنجا که بیان سجود
قلب کرده اند در اسوله و اجوبه خواجه محمد علی حکیم ترمذی تحقیق این بحث فرموده اند و یاد داشت که مقصود ازین همه

آنست عبارت از دوام آگاهی ست بحق سبحانه و تعالی بر سبیل ذوق و بعضی باین عبارت گفته اند که حضور
بی غیبت ست و نزد اهل تحقیق مشاهده استیلا شود حق سبحانه و تعالی ست بر دل بتوسط حب ذاتی
که کنایت از حصول یادداشت ست و حضرت ایشان در شرح این چهار کلمه که مذکور شد
این عبارت فرمودند که یادکرد عبارت از تکلف ست در ذکر و بازگشت عبارت از رجوع است
بحق سبحانه و تعالی بران وجه که هر بار که کلمه طیبه را گوید از عقب آن بدل اندیشد که خداوندا مقصود من
توئی و نگاهداشت عبارت از محافظت این رجوع است بی گفت زبان و یادداشت عبارت از رسوخ آنست
در نگاهداشت و وقوف زمانی حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره فرمودند که وقوف زمانی که کار گذرنده
رونده راه است آنست که بنده واقف احوال خود باشد که در هر زمان صفت و حال او چیست بموجب
شکرست یا موجب عذر و حضرت مولانا یعقوب چرخی قدس سره فرمودند که حضرت خواجه بهاء الدین قدس
سره مرا در حال قبض باستغفار امر فرمودند و در حال بسط بشکر فرمودند که رعایت این دو حال
وقوف زمانی ست و هم خواجه بهاء الدین قدس سره فرمودند که بناء کار سالک را در وقوف زمانی
بر ساعت نهاده اند تا دریابند نفس شود که بحضور می گذرد یا بغفلت که اگر بر نفس بنا کنند دریافتن این
دو صفت نشود و وقوف زمانی نزد صوفیه عبارت از محاسبه ست و حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره
فرمودند که محاسبه آنست که هر ساعتی آنچه بر ما گذشته است محاسبه کنیم که بغفلت چیست و بحضور چیست می بینیم که همه نقصان ست
بازگشت میکنیم و عمل از سر می گیریم و وقوف عددی عبارت از رعایت عددست در ذکر و حضرت خواجه بهاء الدین
قدس سره فرمودند که رعایت عدد در ذکر قلبی برای جمع خواطر متفرقه است و آنچه در کلام خواجگان قدس الله تعالی
ارواحهم واقع است که فلانی مر فلانی را بوقوف عددی امر فرموده مقصود ذکر قلبی ست با رعایت عدد
نه مجرد رعایت عدد در ذکر قلبی و ذاکر باید که در یک نفس سه کرت یا پنج کرت یا هفت کرت
و یا بست و یک کرت گوید و عدد طاق را لازم شمرد و حضرت خواجه علاء الدین عطار فرمودند که
بسیار گفتن شرط نیست باید که هرچه گوید از سر وقوف گوید و حضور باشد تا فائده بران مترتب شود
و چون در ذکر قلبی عدد از بست و یک بگذرد و اثر ظاهر نشود دلیل باشد بر بیحاصلی آن عمل و اثر ذکر
آن بود که در زمان نفی وجود بشریت منتفی شود و در زمان اثبات اثری از آثار تصرفات جذبات
الوهیت مطالعه افتد و آنکه حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره فرمودند که وقوف عددی اول مرتبه
علم لدنی ست می تواند بود که نسبت با اهل بدایت اول مرتبه علم لدنی مطالعه این آثار تصرفات
جذبات الوهیت بود که حضرت خواجه علاء الدین قدس سره فرموده اند چه آن کیفیتی و حالتی است

که موصل ست بمرتبه قرب علم لدنی در ان مرتبه مکشوف می شود و نسبت با اہل نہایت وقوف عددے که
اول مرتبه علم لدنی ست آن باشد که ذاکر واقف شود بر سریان واحد حقیقی در مراتب اعداد کونی
همچنانکه واقف ست بر سریان واحد عددی در مراتب اعداد چنانی حضرت مولوی جامی قدس سره

در شرح رباعیات فرموده‌اند رباعی

در مذهب اہل کشف و ارباب خرد		سار یست احد در همه افراد عدد	
زیرا که عدد گرچه برونست ز حد		هم صورت و هم ماده اش هست احد	

و تحقیقت این وقوف ست که اول مرتبه علم لدنی ست و وقوف قلبی بر دو معنی محمول ست یکی آنکه
دل ذاکر واقف و آگاه باشد بحق سبحانه و تعالی و آن از مقوله یادداشت ست و حضرت ایشان در بعضی
از کلمات قدسیه خود نوشته‌اند که وقوف قلبی عبارت از آگاهی و حاضر بودن دل ست بجناب حق سبحانه
و تعالی بر آن وجه که دل را هیچ بایستی غیر از حق سبحانه و تعالی نباشد و جای دیگر فرموده‌اند که در حین ذکر
ارتباط و آگاهی بذکور شرط ست و این آگاهی را شهود و وصول و وجود و وقوف قلبی گویند و معنی دوم
آنست که ذاکر از دل واقف بود یعنی در اثنای ذکر متوجه باین قطعه لحم صنوبری الشکل که او را مجاز دل میگویند
و در جانب ایسر محاذی پستان چپ واقع است و او را مشغول و گویا بذکر گرداند و نگذارد که از ذکر و
مفهوم ذکر غافل و ذاہل گردد و حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره در ذکر حبس نفس و رعایت عدد لازم
نمی شمرده‌اند اما وقوف قلبی را بهر دو معنی که گفته‌اند لازم شمرده زیرا که خلاصه آنچه مقصود ست از ذکر در
وقوف قلبی است

چو ہر ہوش در دم یعنی انتقال نفس بنفس می باید که از سر غفلت نباشد و نظر در قدم یعنی
سالک را در رفتن و آمدن نظر بر پشت پای می باید تا نظر او پراگنده نشود و بجای که نمی باید نیفتد و خلوت در
انجمن یعنی خلوت می باید که در میان خلق باشد بظاهر بخلق و بباطن بحق تعالی تا خلق از احوال او واقف نباشد
و احوال او بغارت نبرند و سفر در وطن یعنی سفر او می باید که از طبیعت بشری بصفات ملکی و از صفات
مذمومه بصفات مرضیه حمیده انتقال کند یاد کرد عبارت از انست که تکرار کند ذکری را که از درویشی
بوی رسیده و باز گشت عبارت ست از انکه گوید در عقب ہر ذکری خداوندا مقصود من از ذکر رضای
خداوند تعالی ست و نگهداشت عبارت از ینکه درویش دل خود را نگهدارد از انکه غیر در خاطر نگذرد
یادداشت آنکه دل خود را بآنجناب دارد و مجرد از لباس حرف و صوت عربی و فارسی و مجرد از جمیع
بعضے اینمعنی را مشاهده می گویند

جوہر خرابات اشارت بوحدت ست اعم از وحدت افعالی و صفاتی و ذاتی و ابتدای آن عبارت از مقام فنای افعال و صفات ست و خراباتی سالک عاشق لاابالی ست که از قید رویت تمائز افعال و صفات واجب و ممکن خلاص یافته افعال و صفات جمیع اشیا محو در افعال و صفات الٰہی دارد و ہیچ صفتی بخود و بدیگران منسوب ندارد و نہایت این خرابات مقام فنای ذاتست که ذوات ہمہ را محو و منطمس در ذات حضرت حقتعالی یابد

جوہر صاحب گلشن راز قدس سرہ ؎ خراباتی شدن از خود رہائی ست + خودی کفرست اگرچہ پارسائی ست + شارح قدس سرہ سالک ناسک بترک رسوم و عادات و قیود از خود رہائی و خلاص یابد و خودی خود را مطلقًا بازگذارد چہ اضافت فعل و صفت و ہستی بخود نمودن نسبت بحقیقت کفرست زیراکه کفر پوشیدن حق بتعین و ہستی خود و غیرست باینمعنی که وجود یا صفت یا فعل را بالغیر حق منسوب دارد پس حق را پوشانیده باشد و اظہار غیر نموده و پارسائی عبارت ست از اعراض از مقتضیات طبیعی و شہوی یعنی اگرچہ این پارسائی صفات مستحسنہ است موجب خودبینی باشد سالک ہنوز از مقام کفر نگذشتہ ہمچنان حق را در خود پوشانیده است

جوہر صاحب گلشن راز قدس سرہ ؎ خرابات آشیان مرغ جانست ٭ خرابات آستان لامکانست ٭ شارح قدس سرہ چون نہایت سیر عروجی مقام وحدت ست و بازگشت روح انسانی آنجا خواہد بود پس ہرآینہ خرابات که مقام وحدت ست آشیان مرغ جان انسانی و منزلگاه حقیقی او باشد و خرابات آستان لامکان ست زیراکه خرابات مقام وحدت ست اعم ازانکه وحدت افعالی و صفاتی باشد یا ذاتی و مقام توحید صفات آستان لامکان توحید ذاتی ست چہ اول بتوحید صفاتی میرسند و ازانجا بتوحید ذاتی و تا آستان نگذری قدم درخانہ نتوان نہاد

جوہر خرابات وحدت مقام رندان لاابالی ست و ایشان شراب بیخودی درسر گرفتہ اند و در مستی آن از ہستی خود رستہ رند کسی را گویند که از احکام کثرات و تعینات معرا گشتہ

جوہر مستی عبارت از حیرت و ولولہ است که در مشاہدہ جمال دوست سالک صاحب شہود را دست میدہد و خمار عبارت از احتجاب محبوب است بحجب عزت و ظاہر شدن پردہای کثرت برروی وحدت و این مقام تلوین است
جوش و خروش ۱۲

جوہر صاحب گلشن راز قدس سرہ بتا اینجا مظہر عشق ست و وحدت ٭ بود زنار بستن عقد خدمت ٭ شارح قدس سرہ از عشق درین محل حقیقت مطلقہ مرادست چنانچہ شیخ فخرالدین عطار عراقی قدس سرہ در لمعات

فرمودند زیرا که نزد اہل کشف و شہود جمیع موجودات مظہر آن حقیقت اند و بصورت ہمہ اوست که تجلی و ظہور
فرموده یعنی اینجا که مشرب پاک ارباب کمال ست بت مظہر عشق ست که ذات مطلقه مرادست و چون
در صورت بت حق ظاہر باشد ہر آینه بت باین اعتبار متوجه الیه ہمه ارباب کمال باشد و ہر مظہری را نیز
باین اعتبار متوجه الیه بت می توان گفت چه محبوب حقیقت ست که در صورت او پیدا آمده و ازین ہمه
ذرات مقصود و متوجه الیه اند و زنار درین محل که ارباب حال فرموده اند اشارت به بستن عقد و بند
خدمت و طاعت محبوب حقیقت ست در ہر مرتبه که باشد

جوہر بدانکه چشم اشارت ست بشہود حق در اعیان و استعدادات ایشان و آن شہود معبر
بصفت بصیری ست و صفات از نور که حاجب ذات ست معبر بابروست و لب اشارت ست
بنفس رحمانی که افاضه وجود بر اعیان می نماید و زلف اشارت بتجلی جمالی ست در صورت مجالی جسمانی
و خط اشارت بحقیقت من حیث ہی ہی که شامل خفا و ظہور و کمون و بروز ست و خال اشارت بنقطه
وحدت ست من حیث الخفا که مبدا و منتہاء کثرت ست - شرح گلشن راز

جوہر صاحب گلشن راز قدس سرہ چو کفر و دین بود قائم به ہستی :: شود توحید عین بت پرستی ::
شارح چون کفر و دین بحسب صورت از امور متضاده اند قائم به ہستی و وجود اند و ہستی مطلق حق ست
پس ہر آئینه که توحید و یگانه گردانیدن حق عین بت پرستی باشد چه اگر کفر و بت را من حیث الحقیقت
غیر دانی شرک باشد و قابل توحید حقیقی نباشد ایضاً ہ چو اشیا ہست ہستی را مظاہر :: از انجمله یکی
بت باشد آخر - یعنی چون تمام موجودات مظاہر و مجالی ہستی حق اند که حق عبارت ازوست و بصورت
نقش ہمه ظاہر و متجلی ست ہر آینه از انجمله مظاہر یکی بت که کافران او را عبادت میکنند بت بواسطه
مظہریت که دارد باطل نیست چه از حکیم مطلق عبث نمی آید در ضمن خلق و ایجاد ہر موجودی صد حکمت
و فائده است ہ

گر ترا از وی رحمت و گر زحمت ست	ہر چه بینی محض خیر و حکمت ست
فعل حق باطل نباشد ای سلیم	زانکه نامد فعل باطل از حکیم

جوہر در اصطلاحات -
بتکده و بتخانه و شراب خانه و دیر و خرابات و عالم معنی باطن عارف کامل را گویند -
پیر مغان و پیر خرابات و خمار و باده فروش مرشد را گویند -
ترسا مرد روحانی را گویند که از صفات ذمیمه نفس اماره خلاص یافته باشد و متصف بصفات

حمیدہ شدہ باشد۔

ترسابچہ واردات غیبی راگویند کہ از عالم غیب در دل سالک فرود آید

گبرو کافر کسی کہ یکرنگ در وحدت شدہ وروی از ماسوی اللہ تعالی برتافتہ۔

می ذوق راگویند کہ از دل سالک سرزند واورا خوشوقت گرداند۔

ساغر و پیمانہ کسی کہ مشاہدہ انوار غیبی وادراک مقامات کند۔

زنّار علامت یکرنگی و یک جہت شدن راگویند۔

یار و دلبر و محبوب و صنم و دوست تجلی صفات راگویند۔

غمزہ و بوسہ وفیض جذبہ باطن راگویند۔

لب و دہان صفت حیات راگویند۔

چشم و ابرو و جمال کلام و الہام غیبی راگویند۔

قلاش و قلندر اہل ترک راگویند۔

شیدا اہل جذبہ و اہل شوق راگویند۔

ساقی و مطرب فیض رسانندگان معنی راگویند۔

شراب و بادہ بمعنی محبت ست ۔

می لعل خون عاشقان کہ از راہ دیدہ در جام کنارش ریزند۔

مستی فرو گرفتن عشق با جمیع صفات و مست و خراب و استغراق راگویند و مست و شیدا اہل حزن و ذوق راگویند۔

اقامت غلبہ عشق راگویند۔

رجعت رجعت از مقام وصول بقہر بطریق انقطاع راگویند۔

قلاشی معاشرت و مباشرت اعمال راگویند۔

اوباش آن کہ غم ثواب و عقاب نکند۔

قلندر و قلاش اہل صفا و اہل ترک و اہل فنا راگویند۔

شمع نور اللہ را گویند۔

کباب پرورش دل در تجلیات حق۔

صبوحی محادثہ راگویند۔

صبح طلوع احوال و اوقات و اعمال را گویند۔
بامداد مقام بازگشت احوال و اوقات۔
کفر تاریکی را گویند۔
بت و شاہد معانی مقصود را گویند۔
کشف و شہود مرتبہ عین اللہ را گویند۔
چلیپا عالم طبایع را گویند۔
دیر عالم انسانی را گویند۔
کلیسا عالم حیوانی را گویند۔
طامات معارف را گویند۔
جفا پوشانیدن دل سالک از مشاہدہ
جور باز داشتن سالک از سلوک عروج و خشم ظہور صفات قہر را گویند۔
دلدار صفت باسطی را گویند۔
دلبر صفت قابضی را گویند
زلف غیب ہویت را گویند۔
گیسوی ظاہر طالب را گویند۔
میخانہ عالم لاہوت را گویند۔
بادہ عشق را گویند
وصل عبارتست از نسیان خود بشہود نور وجود حقتعالی۔
وفا عنایت ازلی را گویند۔
غمگساری صفت رحمانی را گویند۔
خال سیاہ عالم غیب را گویند۔
تفرد عبارتست از تنہا کردن دل از جمیع ماسوی اللہ تعالی۔
اتحاد عبارتست از استغراق در ہستی حضرت حق سبحانہ و تعالی۔
سعادت عبارتست از خلاص شدن بدیدن حقتعالی۔
شقاوت عبارتست از حقتعالی باز ماندن۔

جوہر انتخاب غزلیات از دیوان حضرت خواجہ شمس الدین محمد حافظ شیرازی قدس سرہ

الا یا ایها الساقی ادر کاسا وناولها ... که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها
(آگاہ شو ای ساقی دائر کن پیالہ را دبدہ آن را ۱۲)

بمی سجاده رنگین کن گرت پیر مغان گوید ... که سالک بیخبر نبود ز راه و رسم منزلها
(قبلہ ۱۲)

شب تاریک و بیم موج و گرداب چنین هائل ... کجا دانند حال ما سبکباران ساحلها
(ہولناک ۱۲ — زیرا کہ ۱۲)

همه کارم ز خود کامی به بدنامی کشید آخر ... نهان کی ماند آن رازی کزو سازند محفلها

حضوری گر همی خواهی ازو غائب مشو حافظ
متی ما تلق من تهوی دع الدنیا واهملها
(ہرگاہ ملاقات کنی کسی را کہ دوست میداری ترک دہ دنیا و بگذار آن را ۱۲)

[illegible]

ای فروغ ماه حسن از روی رخشان شما ... آبروی خوبی از چاه زنخدان شما

عزم دیدار تو دارد جان برلب آمده ... بازگردد یا برآید چیست فرمان شما

با صبا همراه بفرست از رخت گلدسته ... بو که بوی بشنوم از خاک بستان شما
(مخفف بود ۱۲)

دل خرابی میکند دلدار را آگه کنید ... زینهار ای دوستان جان من و جان شما
(در تاکید اشارت بمعنی البتہ و ضرور ۱۲)

ای شهنشاه بلند اختر خدارا همتی ... تا ببوسم همچو گردون خاک ایوان شما

میکند حافظ دعائی بشنو و آمین بگو
روزی ما باد لعل شکرافشان شما

دل میرود ز دستم صاحبدلان خدا را ... دردا که راز پنهان خواهد شد آشکارا

ده روزه مهر گردون افسانه است و افسون ... نیکی بجای یاران فرصت شمار یارا

کشتی نشستگانیم ای باد شرطه برخیز ... باشد که باز بینیم دیدار آشنا را

در حلقه گل و مل خوش خواند دوش بلبل ... هات الصبوح هبوا یا ایها السکارا
(بزم — مدہ شراب — بیائید ای مستان ۱۲)

آسایش دو گیتی تفسیر این دو حرفست ... با دوستان تلطف با دشمنان مدارا

در کوی نیکنامی ما را گذر ندادند ... گر تو نمی پسندی تغییر کن قضا را

آن تلخوش که صوفی ام الخبائثش خواند ... اشهی لنا و احلی من قبلة العذارا
(اصل پلید ہا ۱۲ — مرغوب تر است بسیار او شیرین تر از بوسہ رخ ۱۲)

هنگام تنگدستی در عیش کوش و مستی ... کین کیمیای هستی قارون کند گدا را

حافظ بخود نپوشید این خرقه می آلود
ای شیخ پاکدامن معذور دار ما را

صبح طلوع احوال و اوقات و اعمال را گویند۔
بامداد مقام بازگشت احوال و اوقات۔
کفر تاریکی را گویند۔
بت و شاہد معانی مقصود را گویند۔
کشف و شہود مرتبہ عین اللہ را گویند۔
چلیپا عالم طبایع را گویند۔
دیر عالم انسانی را گویند۔
کلیسا عالم حیوانی را گویند۔
طامات معارف را گویند۔
جفا پوشانیدن دل سالک از مشاہدہ
جور باز داشتن سالک از سلوک عروج و خشم ظہور صفات قہر را گویند۔
دلدار صفت باسطی را گویند۔
دلبر صفت قابضی را گویند
زلف غیب ہویت را گویند۔
گیسوی ظاہر طالب را گویند۔
میخانہ عالم لاہوت را گویند۔
بادہ عشق را گویند
وصل عبارتست از نسیان خود بشہود نور وجود حقتعالی۔
وفا عنایت ازلی را گویند۔
غمگساری صفت رحمانی را گویند۔
خال سیاہ عالم غیب را گویند۔
تفرد عبارتست از تنہا کردن دل از جمیع ماسوی اللہ تعالی۔
اتحاد عبارتست از استغراق در ہستی حضرت حق سبحانہ و تعالی۔
سعادت عبارتست از خلاص شدن بدیدن حقتعالی۔
شقاوت عبارتست از حقتعالی باز ماندن۔

جوہر انتخاب غزلیات از دیوان حضرت خواجہ شمس الدین محمد حافظ شیرازی قدس سرہ

الا یا ایہا الساقی ادر کاسا وناولہا	کہ عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلہا
بمی سجادہ رنگین کن گرت پیر مغان گوید	کہ سالک بیخبر نبود زراہ و رسم منزلہا
شب تاریک و بیم موج و گردابی چنین ہائل	کجا دانند حال ما سبکباران ساحلہا
ہمہ کارم زخود کامی بہ بدنامی کشید آخر	نہان کی ماند آن رازی کزو سازند محفلہا

حضوری گر ہمی خواہی ازو غائب مشو حافظ
متی ما تلق من تہوی دع الدنیا واہملہا

آگاہ شو ای ساقی دائر کن پیالہ و بدہ آن را ۱۲ — زیراکہ ۱۲ — ہولناک ۱۲ — ہرگاہ ملاقات کنی کسی را کہ دوست میداری ترک دہ دنیا و گذار آن را ۱۲

ای فروغ ماہ حسن از روی رخشان شما	آبروی خوبی از چاہ زنخدان شما
عزم دیدار تو دارد جان برلب آمدہ	باز گردد یا برآید چیست فرمان شما
باصبا ہمراہ بفرست از رخت گلدستہ	بو کہ بوی بشنوم از خاک بستان شما
دل خرابی میکند دلدار را آگہ کنید	زینہار ای دوستان جان من و جان شما
ای شہنشاہ بلند اختر خدارا ہمتی	تا ببوسم ہمچو گردون خاک ایوان شما

میکند حافظ دعائی بشنو و آمین بگو
روزی ما باد لعل شکر افشان شما

مخفف بود ۱۲ — در تاکید اشارت بمعنی البتہ و ضرور ۱۲

دل میرود ز دستم صاحبدلان خدارا	دردا کہ راز پنہان خواہد شد آشکارا
دہ روزہ مہر گردون افسانہ است و افسون	نیکی بجای یاران فرصت شمار یارا
کشتی شکستگانیم ای باد شرطہ برخیز	باشد کہ باز بینیم دیدار آشنا را
در حلقۂ گل و مل خوش خواند دوش بلبل	ہات الصبوح ہبوا یا ایہا السکارا
آسایش دو گیتی تفسیر این دو حرفست	با دوستان تلطف با دشمنان مدارا
در کوی نیکنامی ما را گذر ندادند	گر تو نمی پسندی تغییر کن قضا را
آن تلخوش کہ صوفی ام الخبائثش خواند	اشہی لنا و احلی من قبلۃ العذارا
ہنگام تنگدستی در عیش کوش و مستی	کین کیمیای ہستی قارون کند گدارا

حافظ بخود نپوشید این خرقۂ می آلود
ای شیخ پاکدامن معذور دار ما را

بزم ۱۲ — مدہ شراب — بیائید — ای مستان ۱۲ — عمل پلید ہیا ۱۲

ساقی بنور بادہ برافروز جام ما	مطرب بگو کہ کار جہان شد بکام ما
ما در پیالہ عکس رخ یار دیدہ ایم	ای بیخبر ز لذت شرب مدام ما
هرگز نمیرد آنکہ دلش زندہ شد بعشق	ثبت ست بر جریدۂ عالم دوام ما

حافظ ز دیدہ دانۂ اشکی ہمی فشان
باشد کہ مرغ وصل کند قصد دام ما

صلاح کار کجا و من خراب کجا	ببین تفاوت رہ از کجاست تا بکجا
چہ نسبت ست برندی صلاح و تقوی را	سماع وعظ کجا نغمۂ رباب کجا
دلم ز صومعہ بگرفت و خرقۂ سالوس	کجاست دیر مغان و شراب ناب کجا
چو کحل دیدۂ ما خاک آستان شماست	کجا رویم بفرما ازین جناب کجا

قرار و صبر ز حافظ طمع مدار ای دوست
قرار چیست صبوری کدام و خواب کجا

اگر آن ترک شیرازی بدست آرد دل ما را	بخال ہندوش بخشم سمرقند و بخارا را
بدہ ساقی می باقی کہ در جنت نخواہی یافت	کنار آب رکناباد و گلگشت مصلی را (در جہان)
ز عشق ناتمام ما جمال یار مستغنی ست	بآب و رنگ و خال و خط چہ حاجت روی زیبا را
نصیحت گوش کن جانان کہ از جان دوست تر دارند	جوانان سعادتمند پند پیر دانا را
بدم گفتی و خرسندم عفاک اللہ نکو گفتی	جواب تلخ می زیبد لب لعل شکرخا را

غزل گفتی و در سفتی بیا و خوش بخوان حافظ
کہ بر نظم تو افشاند فلک عقد ثریا را

دوش از مسجد سوی میخانہ آمد پیر ما	چیست یاران طریقت بعد ازین تدبیر ما
در خرابات مغان ما نیز ہم منزل شویم	کین چنین رفت ست در روز ازل تقدیر ما
ما مریدان رو بسوی کعبہ چون آریم چون	رو بسوی خانۂ خمار دارد پیر ما

بر در میخانہ خواہم گشت چون حافظ مقیم
چون خراباتی شد ای یار طریقت پیر ما

شب ز مطرب کہ دل خوش باد وی را	شنیدم نالۂ جان سوز نی را
چو شوقم دید در ساغر می افزود	بگفتم ساقی فرخندہ پی را

رہانیدی مرا از شر هستی ۞
چو پیمودی پیاپے جام می را

حماک الله عن شر النوائب
جزاک الله فی الدارین خیرا

چو بیچو گشت حافظ کے شمارد
بہیچو مملکت کاؤس وکے را

صوفی بیا کہ آئینہ صافست جام را
تا بنگری صفای می لعل فام را

راز درون پردہ ز رندان مست پرس
کین حال نیست صوفی عالی مقام را

عنقا شکار کس نشود دام باز چین
کانجا همیشه باد بدست است دام را

در بزم دور یکدو قدح درکش و برو
یعنی طمع مدار وصال دوام را

حافظ مرید جام می ست ای صبا برو
از بندہ بندگی برسان شیخ جام را

رونق عهد شبابست دگر بستان را
میرسد مژدہ گل بلبل خوش الحان را

ملک آزادگی و کنج قناعت گنجی ست
کہ بشمشیر میسر نشود سلطان را

برو از خانہ گردون بدر و نان مطلب
کین سیہ کاسہ در آخر بکشد مهمان را

گر چنین جلوہ کند مغبچہ بادہ فروش
خاکروب در میخانہ کنم مژگان را

نشوی واقف یک نکتہ ز اسرار وجود
گر تو سرگشتہ شوی دائرہ امکان را

حافظا می خور و رندی کن و خوش باش ولی
دام تزویر مکن چون دگران قرآن را

بملازمان سلطان کہ رساند این دعا را
کہ بشکر پادشاهی ز نظر مران گدا را

چہ قیامتست جانان کہ بعاشقان نمودی
رخ همچو ماہ تابان دل همچو سنگ خارا

ز رقیب دیو سیرت بخدای خود پناهم
مگر آن شهاب ثاقب مددی کند خدا را

بجندا کہ جرعۂ دہ تو بحافظ سحر خیز
کہ دعای صبحگاهے اثرے کند شما را

صبا بلطف بگو آن غزال رعنا را
کہ سر بکوہ و بیابان تو دادہ ما را

غرور حسن اجازت مگر نداد ای گل
کہ پرسشی نکنی عندلیب شیدا را

چو با حبیب نشینی و بادہ پیمائی
بیاد آر محبان بادہ پیما را

ندانم از چه سبب رنگ آشنائی نیست … سهی قدان سیه چشم ماه سیما را
جز اینقدر نتوان گفت در جمال تو عیب … که خال مهر و وفا نیست روی زیبا را

در آسمان چه عجب گر ز گفتهٔ حافظ
سماع زهره برقص آورد مسیحا را

ساقیا برخیز و در ده جام را … خاک بر سر کن غم ایام را
ساغر می در کفم نه تا ز سر … بر کشم این دلق ازرق فام را
گر چه بدنامی ست نزد عاقلان … ما نمی خواهیم ننگ و نام را
باده در ده چند ازین باد غرور … خاک بر سر نفس نافرجام را
محرم راز دل شیدای خویش … کس نمی بینم ز خاص و عام را

صبر کن حافظ بسختی روز و شب
عاقبت روزی بیابی کام را

می دمد صبح و کله بسته سحاب … الصبوح الصبوح یا اصحاب
(پردهٔ تنک که جهت دفع مگس در پیش …) (شراب صبح ۱۲)
میچکد ژاله بر رخ لاله … المدام المدام یا احباب
(شراب ۱۲)
در میخانه بسته اند دگر … افتح یا مفتح الابواب
(ای کشاینده … در ها ۱۲)
زاهدا می بنوش رندانه … فاتقوا الله یا اولی الالباب

حافظا غم مخور که شاهد بخت
عاقبت بر کشد ز چهره نقاب
(دور کند ۱۲)

بیا که قصر امل سخت سست بنیادست … بیار باده که بنیاد عمر بر بادست
غلام همت آنم که زیر چرخ کبود … ز هر چه رنگ تعلق پذیرد آزادست
نصیحتی کنمت یاد گیر و در عمل آر … که این حدیث ز پیر طریقتم یادست
مجو درستی عهد از جهان سست نهاد … که این عجوزه عروس هزار دامادست
(پیر زن ۱۲) (شوهر ۱۲)
چه گویمت که بمیخانه دوش مست و خراب … سروش عالم غیبم چه مژدها دادست
که ای بلند نظر شاهباز سدره نشین … نشیمن تو نه این کنج محنت آبادست
ترا ز کنگرهٔ عرش میزنند صفیر … ندانمت که درین دامگه چه افتادست
(فریاد میکنند ۱۲) (… ۱۲)
غم جهان مخور و پند من مبر از یاد … که این لطیفهٔ نغزم ز رهروی یادست

[illegible]

رضا بداده بده وز جبین گره بکشای — که بر من و تو در اختیار نگشاده است
ای رضای خود بداده حقیقتاً ۱۲
نشان عهد و وفا نیست در تبسم گل — بنال بلبل بیدل که جای فریاد است

حسد چه می بری ای سست نظم بر حافظ
قبول خاطر و لطف سخن خداداد است

برو بکار خود ای واعظ این چه فریاد است — مرا فتاد دل از کف ترا چه افتاد است
بکام تا نرساند مرا لبش چون نے — نصیحت همه عالم بگوش من باد است
مقصود ۱۲
میان او که خدا آفریده است از هیچ — دقیقه ایست که هیچ آفریده نگشاد است
گدای کوی تو از هشت خلد مستغنی ست — اسیر بند تو از هر دو عالم آزاد است
زلف ۱۲
اگرچه هستی عشقم خراب کرد ولے — اساس هستی من زین خراب آباد است
دلا منال ز بیداد و جور یار که یار — ترا نصیب همین کرده است و این داد است

برو فسانه مخوان و فسون مدم حافظ
کزین فسانه و افسون مرا بسی یاد است
قصه ۱۲

روزه یکسو شد و عید آمد و دلها برخاست — می بمیخانه بجوش آمد و می باید خواست
نوبت زهد فروشان گران جان بگذشت — وقت شادی و طرب کردن رندان برخاست
باده نوشی که در و هیچ ریائے نبود — بهتر از زهد فروشی که در و روی و ریاست

حافظ از عشق خط و خال تو سرگردانست
همچو پرگار و لے نقطهٔ دل پا برجاست

چو بشنوی سخن اهل دل مگو که خطاست — سخن شناس نئی دلبرا خطا اینجاست
سرم بدنیا و عقبی فرو نمی آید — تبارک الله ازین فتنها که در سر ماست
بر امی تعجب و تعظیم
در اندرون من خسته دل ندانم کیست — که من خموشم و او در فغان و در غوغاست
ازان بدیر مغانم عزیز میدارند — که آتشی که نمیرد همیشه در دل ماست

ندای عشق تو دوشم در اندرون بود
فضای سینهٔ حافظ هنوز پر ز صداست

روضهٔ خلد برین خلوت درویشانست — مایهٔ محتشمی خدمت درویشانست
گنج عزلت که طلسمات عجایب دارد — فتح آن در نظر همت درویشانست

قصر فردوس که رضوانش بدربانی رفت
منظری از چمن نزهت درویشانست

آنچه زر می‌شود از پرتو آن قلب سیاه
کیمیائیست که در صحبت درویشانست

دولتی را که نباشد غم آسیب زوال
بی تکلف بشنو دولت درویشانست

خسروان قبلهٔ حاجات جهانند ولے
از ازل تا به ابد صحبت درویشانست

روی مقصود که شاهان جهان می‌طلبند
مظهرش آئینهٔ طلعت درویشانست

گنج قارون که فرو میرود از قهر هنوز
خوانده باشی تو که از غیرت درویشانست

حافظ اینجا بادب باش که سلطان و ملک
همه در بندگی حضرت درویشانست

مطلب طاعت و پیمان درست از من مست
که به پیمانه کشی شهره شدم روز الست

من همانم که وضو ساختم از چشمهٔ عشق
چار تکبیر زدم یکسره بر هر چه که هست

می بده تا دهمت آگهی از سر قضا
که بروی که شدم عاشق و بر بوی که مست

کمر کوه[له] کمست از کمر مور اینجا
نا امید از در رحمت مشو ای باده پرست

حافظ از دولت عشق تو سلیمانی یافت
یعنی از وصل تواش نیست بجز باد بدست

رخ تو در نظر آمد مراد خواهم یافت
چرا که حال نکو در قفای فال نکوست

نه این زمان دل حافظ در آتش طلبست
که داغدار ازل همچو لالهٔ خودروست

وله

دل سراپردهٔ محبت اوست
دیده آئینه دار طلعت اوست

من که سر بر نیاورم بدو کون
گردنم زیر بار منت اوست

تو و طوبیٰ و ما و قامت یار
فکر هر کس بقدر همت اوست

دور مجنون گذشت و نوبت ماست
هر کسی پنج روزه نوبت اوست

ملکت عاشقی و گنج طرب
هر چه دارم ز یمن همت اوست

هر گل نو که شد چمن آرای
اثر رنگ و بوی صحبت اوست

فقر ظاهر مبین که حافظ را
سینه گنجینهٔ محبت اوست

[له] له مقدار کوه گناه کمتر از پر موی است نزد بخشش حق تعالی ۱۲

آن سیه چرده که شیرینی عالم با اوست　　چشم میگون لب خندان دل خرم با اوست
با که این نکته توان گفت که آن سنگین دل　　کشت ما را و دم عیسی مریم با اوست

حافظ از معتقدان است گرامی دارش
زانکه بخشایش بس روح مکرم با اوست

دارم امید عاطفتی از جناب دوست　　کردم جنایتی و امیدم بعفو اوست

حافظ بدست حال پریشان تو دلے
بر باد زلف یار پریشانیت نکوست

زاهد ظاهر پرست از حال ما آگاه نیست　　در حق ما هر چه گوید جای هیچ اکراه نیست
در طریقت هر چه پیش سالک آید خیر اوست　　بر صراط مستقیم ای دل کسی گمراه نیست
هر که خواهد گو بیا و هر که خواهد گو برو　　گیر و دار و حاجب و دربان درین درگاه نیست
هر چه هست از قامت ناساز بی اندام ماست　　ورنه تشریف تو بر بالای کس کوتاه نیست
بر در میخانه رفتن کار یکرنگان بود　　خودفروشان را بکوی می فروشان راه نیست
بر در پیر خراباتم که لطفش دائم است　　ورنه لطف شیخ و زاهد گاه هست و گاه نیست

حافظ ار بر صدر ننشیند ز عالی همتی ست
عاشق دردی کش اندر بند مال و جاه نیست

ای نسیم سحر آرامگه یار کجاست　　منزل آن مه عاشق کش عیار کجاست
شب تار است و ره وادی ایمن در پیش　　آتش طور کجا وعدهٔ دیدار کجاست
آن کس است اهل بشارت که اشارت داند　　نکتها هست بسی محرم اسرار کجاست

حافظ از باد خزان در چمن دهر مرنج
فکر معقول بفرما گل بیخار کجاست

منم که گوشهٔ میخانه خانقاه منست　　دعای پیر مغان ورد صبحگاه منست
ز پادشاه و گدا فارغم بحمد الله　　گدای خاک در دوست پادشاه منست
غرض ز مسجد و میخانه ام وصال شماست　　جز این خیال ندارم خدا گواه منست
مرا گدای تو بودن ز سلطنت خوشتر　　که ذل (خواری ۱۲) جور و جفای تو عز و جاه منست
مگر به تیغ اجل خیمه بر کنم ورنه　　رمیدن از در دولت نه رسم و راه منست

ازان زمان که بران آستان نهادم روی
فراز مسند خورشید تکیه گاه منست

گناه گرچه نبود اختیار ما حافظ
تو در طریق ادب کوش گو گناه منست

روزگاریست که سودای بتان دین منست
غم این کار نشاط دل غمگین منست

تا مرا عشق تو تعلیم سخن گفتن کرد
خلق را ورد زبان مدحت و تحسین منست

دولت فقر خدایا بمن ارزانی دار
کین کرامت سبب حشمت و تمکین منست

حافظ از حشمت پرویز دگر قصه مخوان
که لبش جرعه کش خسرو شیرین منست

خلوت گزیده را بتماشا چه حاجتست
چون کوی دوست هست بصحرا چه حاجتست

ارباب حاجتیم و زبان سوال نیست
در حضرت کریم تمنا چه حاجتست

جام جهان نماست ضمیر منیر دوست
اظهار احتیاج خود آنجا چه حاجتست

حافظ تو ختم کن که هنر خود عیان شود
با مدعی نزاع و محابا چه حاجتست

خوشتر ز عیش و صحبت باغ و بهار چیست
ساقی کجاست گو سبب انتظار چیست

هر وقت خوش که دست دهد مغتنم شمار
کس را وقوف نیست که انجام کار چیست

پیوند عمر بسته بموئیست هوش دار
غمخوار خویش باش غم روزگار چیست

سهو و خطای بنده چو گیرند اعتبار
معنی عفو و رحمت پروردگار چیست

زاهد شراب کوثر و حافظ پیاله خواست
تا در میانه خواستهٔ کردگار چیست

اگر بلطف بخوانی مزید الطافست
وگر بقهر برانی درون ما صافست

بیان وصف تو گفتن نه حد امکانست
چرا که وصف تو بیرون ز حد اوصافست

عدو که منطق حافظ طمع کند در شعر
همان حدیث همای و طریق خطافست

بنال بلبل اگر با منت سر یاریست
که ما دو عاشق زاریم و کار ما زاریست

دران چمن که نسیمی وزد ز طرهٔ دوست
چه جای دم زدن نافهای تاتاریست

دلش بنالہ میازار و ختم کن حافظ
کہ رستگاری جاوید در کم آزاریست

عیب رندان مکن ای زاہد پاکیزہ سرشت
کہ گناہ دگری بر تو نخواہند نوشت

ہمہ کس طالب یارند چہ ہشیار چہ مست
ہمہ جا خانہ عشق ست چہ مسجد چہ کنشت

ناامیدم مکن از سابقۂ روز ازل
تو چہ دانی کہ پس پردہ کہ خوبست کہ زشت

بر عمل تکیہ مکن خواجہ کہ در روز ازل
تو چہ دانی قلم صنع بنامت چہ نوشت

حافظا روز اجل گر بکف آری جامے
یکسر از کوی خرابات برندت بہ بہشت

جز آستان توام در جہان پناہی نیست
سر مرا بجز این در حوالہ گاہی نیست

مباش در پی آزار ہر چہ خواہی کن
کہ در شریعت ما غیر ازین گناہی نیست

خزینۂ دل حافظ بزلف و خال مدہ
کہ کارہای چنین حد ہر سیاہی نیست

حال دل با تو گفتنم ہوس ست
خبر دل شنفتنم ہوس ست

ای صبا امشبم مدد فرمائے
کہ سحرگہ شکفتنم ہوس ست

ہمچو حافظ برغم مدعیان
شعر رندانہ گفتنم ہوس ست

ساقی بیار بادہ کہ ماہ صیام رفت
در دہ قدح کہ موسم ناموس و نام رفت

وقتی عزیز رفت بیا تا قضا کنیم
عمری کہ بے حضور صراحی و جام رفت

مستم کن آنچنان کہ ندانم ز بیخودی
در عرصۂ خیال کہ آمد کدام رفت

بر بوی آن کہ جرعۂ جامی بما رسد
در مصطبہ دعای تو ہر صبح و شام رفت

امید و طمع!!

زاہد غرور داشت سلامت نبرد راہ
رند از رہ نیاز بدار السلام رفت

دیگر مکن نصیحت حافظ کہ رہ نیافت
گم گشتۂ کہ بادۂ عشقش بکام رفت

روی تو کس ندید و ہزارت رقیب ہست
در غنچہ ہنوز و صدت عندلیب ہست

در عشق خانقاہ و خرابات شرط نیست
ہر جا کہ ہست پرتو روی حبیب ہست

عاشق کہ شد کہ یار بحالش نظر نکرد — ای خواجہ درد نیست وگرنہ طبیب ہست

فریاد حافظ اینہمہ آخر بہرزہ نیست
ہم قصۂ غریب و حدیثے عجیب ہست

رواق منظر چشم من آشیانۂ تست — کرم نما و فرود آکہ خانہ خانۂ تست

سرود مجلست اکنون فلک برقص آورد
کہ شعر حافظ شیرین سخن ترانۂ تست

درد ما را نیست درمان الغیاث — ہجر ما را نیست پایان الغیاث

ہمچو حافظ روز و شب بیخویشتن
گشتہ ام سوزان و گریان الغیاث

بسر جام جم انگہ نظر توانی کرد — کہ خاک میکدہ کحل بصر توانی کرد
دلا ز نور ریاضت گر آگہی یابی — چو شمع خندہ زنان ترک سر توانی کرد

گدائی در میخانہ طرفہ اکسیریست — گر این عمل بکنی خاک زر توانی کرد
تو کز سرای طبیعت نمیروی بیرون — کجا بکوی حقیقت گذر توانی کرد
جمال یار ندارد نقاب پردہ ولی — غبار رہ بنشان تا نظر توانی کرد

گر این نصیحت شاہانہ بشنوی حافظ
بشاہراہ طریقت گذر توانی کرد

بیا کہ ترک فلک خوان روزہ غارت کرد — ہلال عید بدور قدح اشارت کرد
ثواب روزہ و حج قبول آنکس برد — کہ خاک میکدۂ عشق را زیارت کرد
مقام اصلی ما گوشۂ خرابات ست — خداش خیر دہاد آنکہ این عمارت کرد

حدیث عشق ز حافظ شنو نہ از واعظ
اگرچہ صنعت بسیار در عبارت کرد

برید باد صبا دوشم آگہی آورد — کہ روز محنت و غم رو بکوتہی آورد
(قاصد)

رساند رایت منصور بر فلک حافظ
چو التجا بجناب شہنشہی آورد

بوی خوش تو ہر کہ ز باد صبا شنید — از یار آشنا سخن آشنا شنید

سر خدا که عارف سالک بکس نگفت
در حیرتم که باده فروش از کجا شنید

ما باده زیر خرقه نه امروز می کشیم
صد بار پیر میکده این ماجرا شنید

یارب کجاست محرم رازی که یکزمان
دل شرح آن دهد که چه دید و چها شنید

حافظ وظیفهٔ تو دعا گفتن ست و بس
در بند آن مباش که نشنید یا شنید

تا زمی خانه و می نام و نشان خواهد بود
سر ما خاک ره پیر مغان خواهد بود

حلقهٔ پیر مغانم ز ازل در گوش ست
ما همانیم که بودیم و همان خواهد بود

بر سر تربت ما چون گذری همت خواه
که زیارت گه رندان جهان خواهد بود

بر زمینی که نشان کف پای تو بود
سالها سجدهٔ صاحب نظران خواهد بود

برو ای زاهد خودبین که ز چشم من و تو
راز این پرده نهانست و نهان خواهد بود

عیب مستان مکن ای خواجه کزین کهنه رباط
کس ندانست که رحلت بچسان خواهد بود

بخت حافظ گر ازین گونه مدد خواهد کرد
زلف معشوق بدست دگران خواهد بود

تنت بناز طبیبان نیازمند مباد
وجود نازکت آزردهٔ گزند مباد

سلامت همه آفاق در سلامت تست
بهیچ عارضه شخص تو دردمند مباد

شفا ز گفتهٔ شکر فشان حافظ جوی
که حاجتت بعلاج گلاب و قند مباد

جان بی جمال جانان میل جهان ندارد
هر کس که این ندارد حقا که آن ندارد

با هیچکس نشانی زان دلستان ندیدم
یا من خبر ندارم یا او نشان ندارد

ذوق چنان ندارد بی دوست زندگانی
بی دوست زندگانی ذوق چنان ندارد

ای دل طریق رندی از محتسب بیاموز
مست ست و در حق او کس این گمان ندارد

کس در جهان ندارد یک بنده چو حافظ
زیرا که چون تو شاهی کس در جهان ندارد

چه مستی ست ندانم که رو بما آورد
که بود ساقی و این باده از کجا آورد

فلک غلامی حافظ کنون بطوع کند
که التجا بدر دولت شما آورد

حسب حالی ننوشتی شده ایامی چند | قاصدی کو که فرستم تو بیغامی چند
ما بدان مقصد عالی نتوانیم رسید | هان مگر پیش نهد لطف شما گامی چند
قند آمیخته با گل نه علاج دل ماست | بوسهٔ چند بیامیز بدشنامی چند
عیب می جمله بگفتی هنرش نیز بگو | نفی حکمت مکن از بهر دل عامی چند
پیر میخانه چه خوش گفت بدردی کش خویش | که مگو حال دل سوخته با خامی چند

حافظ از تاب رخ مهر فروغ تو بسوخت
کامگارا نظرے کن سوے ناکامی چند

حسن تو همیشه در فزون باد | رویت همه سال لاله گون باد
اندر سر من هوای عشقت | هر روز که هست در فزون باد
قد همه دلبران عالم | در خدمت قامتت نگون باد
هر سرو که در چمن بر آید | پیش الف قدت چو نون باد
هر کس که به هجر تو لنازد | از حلقهٔ وصل تو برون باد

لعل تو که هست جان حافظ
دور از لب هر خسیس دون باد

سالها دل طلب جام جم از ما میکرد | آنچه خود داشت ز بیگانه تمنا میکرد
مشکل خویش بر پیر مغان بردم دوش | کو بتائید نظر حل معما میکرد
بیدلی در همه احوال خدا با او بود | او نمی دیدش و از دور خدا را میکرد
گفتم این جام جهان بین بتو کی داد حکیم | گفت آن روز که این گنبد مینا میکرد

گفتمش سلسلهٔ زلف بتان دانی چیست
گفت حافظ گله از شب یلدا میکرد

ساقی حدیث سرو و گل و لاله میرود | وین بحث با ثلاثهٔ غساله میرود
ایمن مشو ز عشوهٔ دنیا که این عجوز | مکاره می نشیند و محتاله میرود
شکر شکن شوند همه طوطیان هند | زین قند پارسی که به بنگاله میرود

حافظ ز شوق مجلس سلطان غیاث دین
خامش مشو که کار تو از ناله میرود

سحرم دولت بیدار ببالین آمد — گفت برخیز که آن خسرو شیرین آمد
قدحی درکش و سرخوش بتماشا بخرام — تا ببینی که نگارت بچه آئین آمد

چو صبا گفتهٔ حافظ بشنید از بلبل
عنبرافشان بتماشای ریاحین آمد

سحر بلبل حکایت با صبا کرد — که عشق گل بما دیدی چها کرد
غلام همت آن نازنینم — که کار خیر بی روی و ریا کرد
من از بیگانگان هرگز ننالم — که با من هرچه کرد آن آشنا کرد
بشارت بر بکوی می فروشان — که حافظ توبه از زهد و ریا کرد
شاهد آن نیست که موئی و میانی دارد — بندهٔ طلعت آن باش که آنی دارد
با خرابات نشینان ز کرامات ملاف — هر سخن جای و هر نکته مکانی دارد

مدعی گو برو و نکته بحافظ مفروش
کلک ما نیز زبانی و بیانی دارد

صوفی از باده باندازه خورد نوشش باد — ورنه اندیشهٔ این کار فراموشش باد
پیر ما گفت خطا بر قلم صنع نرفت — آفرین بر نظر پاک خطاپوشش باد

بغلامی تو مشهور جهان شد حافظ
حلقهٔ بندگی زلف تو در گوشش باد

صبا به تهنیت پیر میفروش آمد — که موسم طرب و عیش و تازه نوش آمد

ز خانقاه بمیخانه میرود حافظ
مگر ز مستی زهد و ریا بهوش آمد

غلام نرگس مست تو تاجدارانند — خراب بادهٔ لعل تو هوشیارانند
ترا صبا و مرا آب دیده شد غماز — وگرنه عاشق و معشوق رازدارانند
نصیب ماست بهشت ایخدا شناس برو — که مستحق کرامت گناهکارانند
تو دستگیر شوای خضر پی خجسته که من — پیاده میروم و همرهان سوارانند
بیا بمیکده و چهره ارغوانی کن — مرو بصومعه کانجا سیاه کارانند
خلاص حافظ از آن زلف تابدار مباد — که بستگان کمند تو رستگارانند

گداخت جان که شود کار دل تمام و نشد	بسوختیم درین آرزوی خام و نشد

هزار حیله برانگیخت حافظ از سر مهر
بدان هوس که شود آن حریف رام و نشد

گوهر مخزن اسرار همانست که بود	حقهٔ مهر بدان مهر و نشانست که بود

حافظا باز نما قصهٔ خونابهٔ چشم
که درین چشمه همان آب روانست که بود

گرچه بر واعظ شهر این سخن آسان نشود	تا ریا ورزد و سالوس مسلمان نشود
گوهر پاک ببایدکه شود قابل فیض	ورنه هر سنگ و گلی لولو و مرجان نشود

ذره را تا نبود همت عالی حافظ
طالب چشمهٔ خورشید درخشان نشود

مژده ای دل که مسیحا نفسے می آید	که ز انفاس خوشش بوی کسی می آید
کس ندانست که منزلگه مقصود کجاست	اینقدر هست که بانگ جرسی می آید
جرعه ده که بمیخانهٔ ارباب کرم	هر حریفے ز پے ملتمسے می آید

یار دارد سر صید دل حافظ یاران
شاهبازے بشکارے مگسے می آید

	ولہ	
مرا برندی عشق آن فضول عیب کند		که اعتراض بر اسرار علم غیب کند
کمال صدق محبت ببین نه نقص گناه		که هر که بے هنر افتد نظر بعیب کند
کلید گنج سعادت قبول اهل دلست		مباد کس که درین نکته شک و ریب کند
شبان وادی ایمن گهی رسد بمراد		که چند سال بجان خدمت شعیب کند
من و انکار شراب این چه حکایت باشد		غالبا این قدرم عقل کفایت باشد
منکه شبها ره تقوی زده ام با دف و چنگ (خلاف تقوی کرده ام ۱۲)		این زمان سر براه آرم (توبه کنم) چه حکایت باشد
زاهد از راه برندی نبرد معذورست		عشق کاریست که موقوف هدایت باشد

دوشش ازین غصه نخفتم که حکیمی می گفت
حافظ ار باده خورد جای شکایت باشد

میان عاشق و معشوق فرق بسیارست	چو یار ناز نماید شما نیاز کنید

نخست موعظهٔ پیر میفروش اینست | که از معاشر ناجنس احتراز کنید
معاشران گره از زلف یار باز کنید | شبی خوش است باین قصه‌اش دراز کنید
حضور مجلس انس است و دوستان جمعند | و ان یکاد بخوانید و در فراز کنید

اشاره است و ان یکاد الذین کفروا که برای دفع چشم زخم

اگر طلب کند انعامی از شما حافظ
حوالتش بلب یار دلنواز کنید

مرا مهر سیه‌چشمان ز سر بیرون نخواهد شد | قضای آسمانست این و دیگرگون نخواهد شد
مرا روز ازل کاری بجز رندی نفرمودند | هر آن قسمت که آنجا شد کم و افزون نخواهد شد

ولہ

نه هر که چهره برافروخت دلبری داند | نه هر که آینه دارد سکندری داند
نه هر که طرف کله کج نهاد و تند نشست | کلاه داری و آئین سروری داند
هزار نکتهٔ باریک‌تر ز مو اینجاست | نه هر که سر بتراشد قلندری داند
تو بندگی چو گدایان بشرط مزد مکن | که خواجه خود روش بنده‌پروری داند

خسروا گوی فلک در خم چوگان تو باد | ساحت کون و مکان عرصهٔ میدان تو باد
زلف خاتون ظفر شیفتهٔ پرچم تست | دیده فتح ابد عاشق جولان تو باد
ای که انشای عطارد صفت شوکت تست | عقل کل چاکر طغراکش دیوان تو باد

حافظ خسته باخلاص ثناخوان تو شد
لطف عام تو شفابخش ثناخوان تو باد

دلا بسوز که سوز تو کارها بکند | دعای نیم‌شبی دفع صد بلا بکند
عتاب یار پری‌چهره عاشقانه بکش | که یک کرشمه تلافی صد جفا بکند
ز ملک تا ملکوتش حجاب برگیرند | هر آنکه خدمت جام جهان‌نما بکند
طبیب عشق مسیحادم است و مشفق لیک | چو درد در تو نبیند کرا دوا بکند
تو با خدای خود انداز کار و دل خوش دار | که رحم اگر نکند مدعی خدا بکند

بسوخت حافظ و بوی ز زلف یار نبرد
مگر دلالت این دولتش صبا بکند

دانی که چنگ و عود چه تقریر میکنند | پنهان خورید باده که تکفیر میکنند
قومی بجد و جهد گرفتند وصل دوست | قومی دگر حواله بتقدیر میکنند

فی الجمله اعتماد مکن بر ثبات دهر	کین کارخانه ایست که تغییر می کنند

می خور که شیخ و حافظ و مفتی و محتسب
چون نیک بنگری همه تزویر می کنند

دوش وقت سحر از غصه نجاتم دادند	واندران ظلمت شب آب حیاتم دادند
من اگر کامروا گشتم و خوشدل چه عجب	مستحق بودم و اینها بزکاتم دادند
بعد ازین روی من و آئینه حسن نگار	که درانجا خبر از جلوه ذاتم دادند
هاتف آن روز بمن مژده این دولت داد	که بباز اره غمت صبر و ثباتم دادند
کیمیائیست عجب بندگی پیر مغان	خاک او گشتم و چندین درجاتم دادند
بحیات ابد آن روز رسانیده مرا	خط آزادگی از حسن مماتم دادند

همت حافظ و انفاس سحرخیزان بود
که ز بند غم ایام نجاتم دادند

دوش دیدم که ملائک در میخانه زدند	گل آدم بسرشتند و به پیمانه زدند
جنگ هفتاد و دو ملت همه را عذر بنه	چون ندیدند حقیقت ره افسانه زدند
آسمان بار امانت نتوانست کشید	قرعه فال بنام من دیوانه زدند
آتش آن نیست که بر شعله او خندد شمع	آتش آنست که در خرمن پروانه زدند

کس چو حافظ نکشید از رخ اندیشه نقاب
تا سر زلف عروسان سخن شانه زدند

در ازل پرتو حسنت ز تجلی دم زد	عشق پیدا شد و آتش بهمه عالم زد
جلوه کرد رخش دید ملک عشق نداشت	عین آتش شد ازین غیرت و بر آدم زد
مدعی خواست که آید بتماشاگه راز	دست غیب آمد و بر سینه نامحرم زد
عقل می خواست کزان شعله چراغ افروزد	برق غیرت بدرخشید و جهان برهم زد
دیگران قرعه قسمت همه بر عیش زدند	دل غمدیده ما بود که هم بر غم زد
نظری کرد که بیند بجهان صورت خویش	خیمه در آب و گل مزرعه آدم زد

حافظ آن روز طرب نامه عشق تو نوشت
که قلم بر سر اسباب و دل خرم زد

دیدم بخواب خوش که بدستم پیاله بود	تعبیر رفت کار بدولت حواله بود
چل سال رنج و غصه کشیدیم و عاقبت	تدبیر ما بدست شراب دوساله بود

دیدم که شعر دلکش حافظ بمدح شاه
هر بیت از آن سفینه به از صد رساله بود

در نمازم خم ابروی تو در یاد آمد	حالتی رفت که محراب بفریاد آمد
از من اکنون طمع صبر و دل و هوش مدار	کان تحمل که تو دیدی همه بر باد آمد
دلفریبان نباتی همه زیور بستند	دلبر ماست که با حسن خداداد آمد

مطرب از گفتهٔ حافظ غزلی نغز بخوان
تا بگویم که ز عهد طربم یاد آمد

دست از طلب ندارم تا کام من برآید	یا جان رسد بجانان یا جان ز تن برآید

گویند ذکر خیرش در خیل عشقبازان
هر جا که نام حافظ در انجمن برآید

رسید مژده که ایام غم نخواهد ماند	چنان نماند و چنین نیز هم نخواهد ماند
توانگرا دل درویش خود بدست آور	که مخزن زر و گنج درم نخواهد ماند
غنیمتی شمر ای شمع وصل پروانه	که این معامله تا صبحدم نخواهد ماند
سروش عالم غیبم بشارتی خوش داد	که بر در کرمش کس دژم نخواهد ماند
برین رواق زبرجد نوشته اند بزر	که جز نکوئی اهل کرم نخواهد ماند
چه جای شکر و شکایت ز نقش نیک و بدست	که کس همیشه گرفتار غم نخواهد ماند
سرود مجلس جمشید گفته اند این بود	که جام باده بیاور که جم نخواهد ماند

ز مهربانی جانان طمع مبر حافظ
که نقش مهر و نشان ستم نخواهد ماند

زاهد خلوت نشین دوش بمیخانه شد	از سر پیمان گذشت بر سر پیمانه شد

منزل حافظ کنون بارگه کبریاست
دلبر و دلدار رفت جان بر جانانه شد

نفس برآمد و کار از تو بر نمی آید ؛	فغان که بخت من از خواب بر نمی آید

چنان بحسرت خاک در تو می میرم ... که آب زندگیم در نظر نمے آید

زلبسکه شد دل حافظ رمیده از همه کس
کنون ز حلقهٔ زلفت بدر نمے آید

نقد صوفی نه همه صافی و بیغش باشد ... ای بسا خرقه که شایستهٔ آتش باشد

خوش بود گر محک تجربه آید بمیان ... تا سیه روی شود هر که درو غش باشد

ناز پرورده تنعم نبرد راه بدوست ... عاشقی شیوهٔ رندان بلاکش باشد

ولہ

نسبت رویت اگر با ماه و پروین کرده اند ... صورت نادیده تشبیهی تخمین کرده اند

شمهٔ از داستان عشق شور انگیز ماست ... آن حکایتها که از فرهاد و شیرین کرده اند

ساقیا می ده که با حکم ازل تدبیر نیست ... قابل تغییر نبود آنچه تعیین کرده اند

ولہ

واعظان کین جلوه در محراب و منبر میکنند ... چون بخلوت میروند آن کار دیگر میکنند

مشکلی دارم ز دانشمند مجلس باز پرس ... توبه فرمایان چرا خود توبه کمتر میکنند

ولہ

ساقیا مایهٔ شباب بیار ... یکدو ساغر شراب ناب بیار

غلغل قمری ار نماند رواست ... قلقل شیشهٔ شراب بیار

یک دو رطل گران بحافظ ده ... گر گناه است و گر ثواب بیار

ولہ

شب قدر است طی شد نامهٔ هجر ... سلام فیه حتی مطلع الفجر

وفا خواهی جفا کش باش حافظ
فان الربح والخسران فی التجر

(پس تحقیق نفع و نقصان در تجارت باشد)

عاشق زارم مرا با کفر و با ایمان چه کار ... تشنهٔ دردم مرا با وصل و با هجران چه کار

از لب جانان بجو یابم نشان زندگی ... پیر رای جان من با جان و با جانان چه کار

کشتهٔ عشقم مرا از شحنهٔ دوران چه غم ... مفلس عورم مرا با زمرهٔ دیوان چه کار

قبلهٔ و محراب من ابروی دلدار است و بس ... این دل شوریده را با این چه با آن چه کار

چونکه اندر هر دو عالم یار می باید مرا ... با بهشت و دوزخ و با حور با غلمان چه کار

هر که از خود شد مجرد در طریق عاشقی ... از غم و دردش چه آگاهی و با درمان چه کار

صورت مردان چه خواهی سیرت مردان گزین ... مرد عاشق پیشه را با صورت ایوان چه کار

حافظا گر عاشق و مستی و گر ره باز گو ... عاشق یارم مرا با کفر و با ایمان چه کار

مستم از بادهٔ شبانه هنوز
ساقی ما نرفت خانه هنوز

می کشی و بغمزه می گوئی
توبه کردی ز عشق یا نه هنوز

نرگس مست و غمزهٔ جادو
میزند تیر بر نشانه هنوز

نازنینا ز عشق تو بالله
عالمی توبه کرد و ما نه هنوز

دُر دریای عشق مے طلبی
جان نیاورده درمیانه هنوز

حافظ خسته درمیان نامد
میکند یار زو کرانه هنوز

مژه ات خنجر بلاست هنوز
فتنه با نازت آشناست هنوز

روی بنما که آفتاب رخت
روز بازار شوق ماست هنوز

حافظا از شکیب رفته مجو
چون ترا عشق در قفاست هنوز

ولہ

درد عشقی کشیده ام که مپرس
زهر هجری چشیده ام که مپرس

گشته ام در جهان و آخر کار
دلبری برگزیده ام که مپرس

آنچنان در هوای خاک درش
میرود آب دیده ام که مپرس

بی تو در کلبهٔ گدائی خویش
رنجهای کشیده ام که مپرس

من بگوش خود از دهانش دوش
سخنانے شنیده ام که مپرس

سوی من لب چه می گزی که نگوی
لب لعل گزیده ام که مپرس

همچو حافظ غریب در ره عشق
بمقامی رسیده ام که مپرس

بدور لاله قدح گیر و بی ریا می باش
ببوی گل نفسے همدم صبا می باش

نگویمت که همه سال می پرستی کن
سه ماه می خور و نه ماه پارسا می باش

گرت هواست که چون جم بسر غیب رسی
بیا و همدم جام جهان نما می باش

چو پیر سالک عشقت بمی حواله کند
بنوش و منتظر رحمت خدا می باش

چو غنچه گرچه فرو بستگی ست کار جهان
تو همچو باد بهاری گره کشا می باش

مرید طاعت بیگانگان مشو حافظ
ولے معاشر رندان آشنا می باش

چرا نه در پی عزم دیار خود باشم | چرا نه خاک کف پای یار خود باشم
همیشه پیشهٔ من عاشقی و رندی بود | دگر بکوشم و مشغول کار خود باشم

بود که لطف ازل رهنمون شود حافظ
وگرنه تا به ابد شرمسار خود باشم

حاشا که من بموسم گل ترک می کنم | من لاف عقل میزنم این کار کی کنم
از نامهٔ سیاه نترسم که روز حشر | با فیض لطف او صد ازین نامه طی کنم
خاک مرا چو در ازل از می سرشته اند | با مدعی بگو که چرا ترک وی کنم

این جان عاریت که بحافظ سپرد دوست
روزی رخش به بینم و تسلیم وی کنم

خیز تا از در میخانه کشادی طلبیم | بر در دوست نشینیم و مرادی طلبیم
زاد راه حرم دوست نداریم مگر | بگدائی ز در میکده زادی طلبیم
لذت داغ غمت بر دل ما باد حرام | اگر از جور غم عشق تو دادی طلبیم

بر در مدرسه تا چند نشینی حافظ
خیز تا از در میخانه کشادی طلبیم

در خرابات مغان نور خدا می بینم | وین عجب بین که چه نوری ز کجا می بینم
کیست دردی کش این میکده یارب که درش | قبلهٔ حاجت و محراب دعا می بینم
سوز دل اشک روان آه سحر نالهٔ شب | این همه از اثر لطف شما می بینم

دوستان عیب نظربازی حافظ مکنید
که من او را ز محبان خدا می بینم

زلف بر باد مده تا نه دهی بر بادم | ناز بنیاد مکن تا نکنی بنیادم
رخ برافروز که فارغ کنی از برگ گلم | قد برافراز که از سرو کنی آزادم
زلف را حلقه مکن تا نه کنی در بندم | چهره را آب مده تا ندهی بر بادم
شهرهٔ شهر مشو تا ننهم سر در کوه | شور شیرین منما تا نکنی فرهادم

حافظ از جور تو حاشا که بنالد روزی
من از ان روز که در بند توام آزادم

فاش میگویم و از گفتهٔ خود دلشادم — بندهٔ عشقم و از هر دو جهان آزادم
من ملک بودم و فردوس برین جایم بود — آدم آورد درین دیر خراب آبادم
نیست بر لوح دلم جز الف قامت یار — چکنم حرف دگر یاد نداد استادم
کوکب بخت مرا هیچ منجم نشناخت — یارب از مادر گیتی بچه طالع زادم

پاک کن چهرهٔ حافظ بسر زلف ز اشک
ورنه این سیل دمادم بکند بنیادم

ما سرخوشان مست دل از دست داده ایم — همراز عشق و همنفس جام و باده ایم
ای گل تو دوش جام صبوحی کشیدهٔ — ما آن شقایقیم که با داغ زاده ایم
پیر مغان ز توبهٔ من گر ملول شد — گو باده صاف کن که بعذر ایستاده ایم

گفتی که حافظ این همه رنگ و خیال چیست
نقش غلط مبین که همان لوح ساده ایم

ما برین در نه پی حشمت و جاه آمده ایم — از بد حادثه اینجا به پناه آمده ایم
لنگر حلم تو ای کشتی توفیق کجاست — که درین بحر کرم غرق گناه آمده ایم
آبرو میرود ای ابر خطاپوش ببار — که بدیوان عمل نامه سیاه آمده ایم

حافظ این خرقهٔ پشمینه بینداز که ما
از پی قافله با آتش و آه آمده ایم

ما ز یاران چشم یاری داشتیم — خود غلط بود آنچه ما پنداشتیم

گفت خود دادی بما دل حافظا
ما محصل بر کسی نگماشتیم

من ترک عشقبازی و ساغر نمیکنم — صد بار توبه کردم و دیگر نمی کنم
باغ بهشت و سایهٔ طوبی و قصر حور — با خاک کوی دوست برابر نمی کنم
تلقین درس اهل نظر یک اشارتست — کردم اشارتی و مکرر نمی کنم
هرگز نمی شود ز سر خود خبر مرا — تا در میان میکده سر بر نمی کنم
شیخم بطنز گفت حرامست می مخور — گفتم بگو که گوش بهر خر نمی کنم
تقویم این بس است که چون زاهدان شهر — ناز و کرشمه بر سر منبر نمی کنم

حافظ جناب پیر مغان مأمن وفاست
من ترک خاکبوسی این در نمی کنم

هر چند پیر و خسته دل و ناتوان شدم — هر گه که یاد روی تو کردم جوان شدم
شکر خدا که هر چه طلب کردم از خدا — بر منتهای مطلب خود کامران شدم
آن روز بر دلم در معنی گشاده شد — کز ساکنان درگه پیر مغان شدم

دوشم نوید داد بشارت که حافظا
باز آ که من بعفو گناهت ضمان شدم

دیدار شد میسر و بوس و کنار هم — از بخت شکر دارم و از روزگار هم
زاهد برو که طالع اگر طالع منست — جامم بدست باشد و زلف نگار هم
ما عیب کس برندی و مستی نمی کنیم — لعل بتان خوش است و می خوشگوار هم

حافظ که در نثار تو چندین گهر فشاند
پیش کف تو شد خجل و شرمسار هم

بارها گفته ام و بار دگر می گویم — که من دل شده این ره نه بخود می پویم
در پس آئینه طوطی صفتم داشته اند — آنچه استاد ازل گفت همان می گویم
دوستان عیب من بیدل حیران مکنید — گوهری دارم و صاحب نظری می جویم
خنده و گریه عشاق ز جای دگرست — می سرایم بشب و وقت سحر می مویم

واعظم گفت که حافظ در میخانه مپوی
گو مکن عیب که من مشک ختن می بویم

باز آی ساقیا که هواخواه خدمتم — مشتاق بندگی و دعاگوی دولتم
هر چند غرق بحر گناهم ز شش جهت — تا آشنای عشق شدم ز اهل رحمتم
عیبم مکن برندی و بدنامی ای حکیم — کاین بود سرنوشت ز دیوان فطرتم
می خور که عاشقی نه بکسبست و اختیار — این موهبت رسید ز دیوان قسمتم
دریا و کوه در ره و من خسته و ضعیف — ای خضر پی خجسته مدد کن بهمتم
دورم بصورت از در دولتسرای دوست — لیکن بجان و دل ز مقیمان حضرتم
حافظ به پیش چشم تو خواهد سپرد جان — در این خیال ار بدهد عمر مهلتم

آنکه پامال جفا کرد چو خاک راهم — خاک می بوسم و عذر قدمش میخواهم

من نه آنم که بجور از تو بنالم حاشا — چاکر معتقد و بندهٔ دولت خواهم

بسته ام در خم گیسوی تو امید دراز — آن مبادا که کند دست طلب کوتاهم

پیر میخانه سحر جام جهان بینم داد — واندران آئینه از حسن تو کرد آگاهم

با من راه نشین خیز سوی میکده آی — تا ببینی که دران حلقه چه صاحب جاهم

مست بگذشتی و از حافظت اندیشه نبود
آه اگر دامن حسن تو بگیرد آهم

بعزم توبه سحر گفتم استخاره کنم — بهار توبه شکن میرسد چه چاره کنم

سخن درست بگویم نمی توانم دید — که می خورند حریفان و من نظاره کنم

اگر ز کسی بزبانم حدیث توبه رود — ز بی طارتی آنرا همی غراره کنم

مرا که نیست ره و رسم لقمه پرهیزی — همان به است که میخانه را اجاره کنم

گدای میکده ام لیک وقت مستی بین — که ناز بر فلک و حکم بر ستاره کنم

نه قاضیم نه مدرس نه محتسب نه فقیه — مرا چه سود که منع شرابخواره کنم

ز باده خوردن پنهان ملول شد حافظ
ببانگ بربط و نی رازش آشکارا کنم

بیا تا گل برافشانیم و می در ساغر اندازیم — فلک را سقف بشکافیم و طرح دیگر اندازیم

اگر غم لشکر انگیزد که خون عاشقان ریزد — من و ساقی بهم سازیم بنیادش براندازیم

سخندانی و خوشخوانی نمی ورزند در شیراز
بیا حافظ که ما خود را بملک دیگر اندازیم

تا سایهٔ مبارکت افتاد بر سرم — دولت غلام من شد و اقبال چاکرم

شد سالها که از سر من بخت رفته بود — از دولت وصال تو باز آمد از درم

بیدار در زمانه ندیدی کسی مرا — در خواب اگر خیال تو گشتی مصورم

درد مرا طبیب نداند دوا که من — بی دوست خسته خاطر و با دوست خوشترم

هر کس غلام شاهی و مملوک صاحبی ست
حافظ کمینه بندهٔ سلطان کشورم

این چه شوریست که در دور قمر می بینم — همه آفاق پر از فتنه و شر می بینم
هر کسی روز بهی می طلبد از ایام — مشکل آنست که هر روز بتر می بینم
ابلهان را همه شربت ز گلاب و قند است — قوت دانا همه از خون جگر می بینم
اسپ تازی شده مجروح بزیر پالان — طوق زرین همه در گردن خر می بینم
دختران را همه جنگ است و جدل با مادر — پسران را همه بدخواه پدر می بینم
هیچ رحمی نه برادر به برادر دارد — هیچ شفقت نه پدر را به پسر می بینم

پند حافظ بشنو خواجه برو نیکی کن
زانکه این پند به از دُرّ و گهر می بینم

شراب لعل کش و روی مه جبینان بین — خلاف مذهب آنان جمال اینان بین
بزیر دلق ملمع کمندها دارند — درازدستی این کوته آستینان بین
بخرمن دو جهان سر فرو نمی آرند — دماغ کبر گدایان خوشه چینان بین
اسیر عشق شدن چاره خلاص منست — ضمیر عاقبت اندیش پیش بینان بین

غبار خاطر حافظ ببرد صیقل عشق
صفای نیت پاکان و پاک دینان بین

صبح ست ساقیا قدحی پر شراب کن — دور فلک درنگ ندارد شتاب کن
زان پیشتر که عالم فانی شود خراب — ما را ز جام بادهٔ گلگون خراب کن
ما مرد زهد و توبه و طامات نیستم — با ما بجام بادهٔ صافی خطاب کن

کار ثواب باده پرستی ست حافظا
برخیز و روی عزم بکار ثواب کن

کرشمه کن و بازار ساحری بشکن — بغمزه رونق بازار سامری بشکن
بباد ده سر و دستار عالمی یعنی — کلاه گوشه بآیین دلبری بشکن

چو عندلیب فصاحت فروش شد حافظ
تو رونقش بسخن گفتن دری بشکن

ای آفتاب آینه دار جمال تو — مشک سیاه مجمره گردان خال تو
صحن سرای دیده بشستم ولی چه سود — کاین گوشه نیست درخور خیل خیال تو

مطبوع تر ز روی تو صورت نه بست هیچ — طغرا نویس ابروی مشکین مثال تو

برخاست بوی گل ز در آشتی در آی — ای نوبهار ما لب فرخنده فال تو
(نقش)

در صدر خواجه عرض کدامین جفا کنم — شرح نیازمندی دل یا ملال تو
(مبارک و میمون ۱۲)

حافظ درین کمند سر سرکشان بسی ست
سودای کج مپز که نباشد مجال تو
(قدرت و طاقت ۱۲)

بجان پیر خرابات و حق صحبت او — که نیست در سر من جز هوای خدمت او

بهشت اگرچه نه جای گناهکارانست — بیار باده که مستظهرم برحمت او
(یاری خواهنده و پناه قوی پشت شونده ۱۲)

چراغ صاعقه آن شراب روشن باد — که زد بخرمن من آتش محبت او

بیار باده که دوشم سروش عالم غیب — نوید داد که عامست فیض رحمت او

مکن بچشم حقارت نگاه بر من مست — که نیست معصیت و زهد بی مشیت او

مدام خرقهٔ حافظ بباده در گروست
مگر ز خاک خرابات بود فطرت او

ای پیک راستان خبر یار ما بگو — احوال گل به بلبل دستان سرا بگو

برچین چو می شد آن سر زلفین مشکبار — با ما سر چه داشت ز بهر خدا بگو

گر دیگرت بران در دولت گذر فتد — بعد از ادای خدمت و عرض دعا بگو

برین فقیر نامهٔ آن محتشم بخوان — با این گدا حکایت آن پادشا بگو
(صاحب حرم و حشم ۱۲)

حافظ گرت بمجلس او راه میدهند
می نوش و ترک زرق برای خدا بگو
(دروغ و مکر و زیاد نفاق ۱۲)

از من جدا مشو که توام نور دیدهٔ — آرام جان و مونس قلب رمیدهٔ

منعم کنی ز عشق وی ای مفتی زمان — معذور دارمت که تو او را ندیدهٔ

چشم بد از تو دور که در طرز دلبری — خط بر جمال یوسف کنعان کشیدهٔ

زین سرزنش که کرد ترا دوست حافظا
پیش از گلیم خویش مگر پا کشیدهٔ

ای که با سلسلهٔ زلف دراز آمدهٔ — فرصتت باد که دیوانه نواز آمدهٔ

آب و آتش بهم آمیخته از لب لعل — چشم بد دور که خوش شعبده باز آمدهٔ

ساعتی ناز مفرما و بگردان عادت ‌ ‌ ‌ چون بپرسیدن ارباب نیاز آمده

گفت حافظ دگرت خرقه شراب آلوده است
مگر از مذهب این طایفه باز آمده

نصیب من چو خرابات کرده است اله ‌ ‌ ‌ درین میانه بگو زاهدا مرا چه گناه
مراد من ز خرابات چون که حاصل شد ‌ ‌ ‌ دلم ز مدرسه و خانقاه گشت سیاه

برو گدای در پیر گدای شو حافظ
تو این مراد نیابی مگر شیئاً لله

وصال او ز عمر جاودان به ‌ ‌ ‌ خداوندا مرا آن ده که آن به
بشمشیرم زد و با کس نگفتم ‌ ‌ ‌ که راز دوست از دشمن نهان به

سخن اندر دهان دوست گوهر
ولیکن گفتهٔ حافظ از آن به

از خون دل نوشتم نزدیک دوست نامه ‌ ‌ ‌ انی رایت دهراً من هجرک القیامه
هر چند کازمودم از وی نبود سودم ‌ ‌ ‌ من جرب المجرب حلت به الندامه
دارم من از فراقت در دیده صد علامت ‌ ‌ ‌ لیست دموع عینی هذا لنا العلامه
پرسیدم از طبیبی احوال دوست گفتا ‌ ‌ ‌ فی بعدها عذاب فی قربها غرامه
گفتم ملامت آرد گر گرد دوست گردم ‌ ‌ ‌ والله ما راینا حبا بلا ملامه
باد صبا ز حالم ناگه نقاب برداشت ‌ ‌ ‌ کالشمس فی ضحاها تطلع من الغمامه

حافظ چو طالب آمد جامی و جان شیرین
حتی یذوق منه کاساً من الکرامه

و له

دوش رفتم بدر میکده خواب آلوده ‌ ‌ ‌ خرقه تر دامن و سجاده شراب آلوده
آمد افسوس کنان مغبچهٔ باده فروش ‌ ‌ ‌ گفت بیدار شو ای رهرو خواب آلوده
شست و شویی کن وانگه بخرابات خرام ‌ ‌ ‌ تا نگردد ز تو این دیر خراب آلوده
ماه من پرده بر انداختهٔ یعنی چه ‌ ‌ ‌ مست از خانه برون تاختهٔ یعنی چه
شاه خوبانی و منظور گدایان شدهٔ ‌ ‌ ‌ قدر این مرتبه نشناختهٔ یعنی چه
حافظا در دل تنگت چو فرود آید یار ‌ ‌ ‌ خانه از غیر نپرداختهٔ یعنی چه

ای بیخبر بکوش که صاحب خبر شوی ‌ ‌ تا راه بین نباشی کی راهبر شوی

دست از مس وجود چو مردان ره بشوی ‌ ‌ تا کیمیای عشق بیابی و زر شوی

گر نور عشق حق بدل و جانت اوفتد ‌ ‌ بالله کز آفتاب فلک خوبتر شوی

از پای تا سرت همه نور خدا شود ‌ ‌ در راه ذوالجلال چو بی پا و سر شوی

بنیاد هستی تو چو زیر و زبر شود ‌ ‌ در دل مدار هیچ که زیر و زبر شوی

گر در سرت هوای وصال است حافظا
باید که خاک درگه اهل بصر شوی

ای پادشه خوبان داد از غم تنهائی ‌ ‌ دل بی تو بجان آمد وقت است که باز آئی

ای درد توام درمان در بستر ناکامی ‌ ‌ وی یاد توام مونس در گوشهٔ تنهائی

مشتاقی و مهجوری دور از تو چنانم کرد ‌ ‌ کز دست بخواهد شد پایان شکیبائی

خودبینی و خودرائی در عالم رندی نیست ‌ ‌ کفر است درین مذهب خودبینی و خودرائی

حافظ شب هجران شد بوی خوش یار آمد
شادیت مبارک باد ای عاشق شیدائی

ای در رخ تو پیدا انوار پادشاهی ‌ ‌ در فکرت تو پنهان صد حکمت الهی

کلک تو بارک الله در ملک دین گشاده ‌ ‌ صد چشمهٔ آب حیوان از قطرهٔ سیاهی

بر اهرمن نتابد انوار اسم اعظم ‌ ‌ ملک آن تست و خاتم فرما هر آنچه خواهی

در حشمت سلیمان هر کس که شک نماید ‌ ‌ بر عقل و دانش او خندند مرغ و ماهی

عمریست پادشاها کز می تهی است جامم ‌ ‌ اینک ز بنده دعوی و ز محتسب گواهی

ای عنصر تو مخلوق از کیمیای عزت ‌ ‌ وی دولت تو ایمن از صدمت تباهی

جائی که برق عصیان بر آدم صفی زد ‌ ‌ ما را چگونه زیبد دعوی بیگناهی (بیخوف)

حافظ چو دست از تو گه گاه می برد نام
رنجش ز بخت منما باز آ بعذر خواهی

ای دل آن به که خراب از می گلگون باشی ‌ ‌ بی زر و گنج بصد حشمت قارون باشی

در ره منزل لیلی که خطرهاست بجان ‌ ‌ شرط اول قدم آنست که مجنون باشی

ساغری نوش کن و جرعه بر افلاک فشان ‌ ‌ تا بچند از غم ایام جگرخون باشی

حافظ از فقر مکن ناله که گر شعر اینست
هیچ خوشدل نه پسندد که تو محزون باشی

ای دل بکوی عشق گذاری نمی کنی
اسباب جمع داری و کاری نمیکنی
چوگان گام در کف و گوئی نمیزنی
بازی چنین بدست وشکاری نمیکنی

حافظ برو که بندگی بارگاه دوست
گر جمله می کنند تو باری نمی کنی

ای قصهٔ بهشت ز کویت حکایتی
آب خضر ز نوش لبانت کنایتی
انفاس عیسی از لب لعلت لطیفهٔ
شرح جمال حور ز رویت روایتی
هر پاره از دل من و از غصه قصهٔ
هر سطری از خیال تو وز رحمت آیتی

دانی مراد حافظ ازین آه و ناله چیست
از تو کرشمهٔ و ز خسرو عنایتی

ای که دائم بخویش مغروری
گر ترا عشق نیست معذوری
مستی عشق نیست در سر تو
رو که تو مست آب انگوری

بگذر از ننگ و نام خود حافظ
ساغر می طلب که مخموری

این خرقه که من دارم در رهن شراب اولی
وین دفتر بیمعنی غرق می ناب اولی
چون عمر تبه کردم چندانکه نگه کردم
در کنج خراباتی افتاده خراب اولی
من حال دل زاهد با خلق نخواهم گفت
کاین قصه اگر گویم با چنگ و رباب اولی

چون پیر شدی حافظ از میکده بیرون رو
رندی و هوسناکی در عهد شباب اولی

سحرم هاتف میخانه بدولتخواهی
گفت باز آی که دیرینهٔ این درگاهی
با گدایان در میکده ای سالک راه
با ادب باش گر از سر خدا آگاهی
اگرت سلطنت فقر ببخشند ای دل
کمترین ملک تو از ماه بود تا ماهی
قطع این مرحله بی همرهی خضر مکن
ظلمات است بترس از خطر گمراهی

حافظ خام طمع شرمی ازین قصه مدار

علت چیست که مزدش دو جهان میخواهی

جوهر انتخاب غزلیات از دیوان مغربی

خورشید رخت چو گشت پیدا　　ذرات دو کون شد هویدا
مهر رخ تو چو سایه انداخت　　زان سایه پدید گشت اشیا
دریای وجود موج زن شد　　موجی بفگند سوی صحرا
این جمله چه بود عین آن موج　　وان موج چه بود عین دریا
هر چیز که هست عین کل ست　　پس کل چه بود سراسر اجزا
اجزا چه بود مظاهر کل　　اشیا چه بود ظلال اسما
اسما چه بود ظهور خورشید　　خورشید جمال ذات والا
صحرا چه بود زمین و امکان　　کائنست کتاب حق تعالی

ای مغربی این حدیث بگذار
سر دو جهان مکن هویدا

سوای طالب هر مطلب ست مطلب ما　　ورای مشرب هر شاربست مشرب ما
هنوز روز و شب از کائنات هیچ نبود　　که روز ما رخ او بود و زلف او شب ما

نخست لوح دل از نقش کائنات بشوی
چو مغربیست اگر هست عزم مکتب ما

هیچ دانی که ما کئیم و شما　　سایهٔ آفتاب نور خدا
بگذر از سایه زانکه خورشید ست　　انچه تو سایه خوانیش هر جا
سایه و آفتاب یک چیز اند　　هست او واحد و کثیر نما
هست یک عین اینهمه اعیان　　یک مسمی ست این همه اسما
جمله نقش تعینات ویند　　هر چه هستند در زمین و سما
بهزاران هزار شکل غریب　　می نماید بخویشتن خود را
کثرت نقش موج گوناگون　　نیست الا بجنبش دریا
آنچه امواج خوانیش بحر ست　　گشته ظاهر بکسوت من و ما

بیا در بحر با ما شو رها کن این من و ما را — که تا دریا نگردی ندانی سر دریا را
اگر امواج دریا را بجز دریا نمی بینی — یقین دانم که بتوانی مسمی دیدن اسما را
ز کثرت سوی وحدت شو ز وحدت آی در کثرت — ز راه وحدت و کثرت توان دیدن اشیا را

الا ای مغربی جوئی اگر عنقای مغرب را
برون از مشرق و مغرب بباید جست عنقا را

ز روی ذات بر افگن نقاب اسما را — نهان باسم مکن چهرهٔ مسمی را
اگر چه سایهٔ عنقای مغربست جهان — ولیک سایه حجاب آمدست عنقا را
نقوش کثرت امواج ظاهر دریا — حجاب وحدت باطن شدست دریا را

ز مغربی چو توئی ناظر رخ زیبا
نهان از و مکن ای دوست روی زیبا را

ای صفات بیکران تو طلسم گنج ذات — گنج ذات گشت مخفی در طلسمات صفات
هست عالم سر بسر نقش طلسم گنج تو — از طلسم نقش هرگز حل نگردد مشکلات
ای صفات نقش بند کارگاه هر دو کون — سایهٔ نور صفاتست نقش کائنات
ظل نقش کائنات از نور تو دارد ظهور — گر چه باشد انبساط نور عین ممکنات
سایه گر هستی نماید لیک اندر اصل نیست — نیست را از هست گر بشناختی یابی نجات

ای دلت سرگشته و حیران لبان مغربی
بی جهت را گر همی خواهی گذر کن از جهات

ای نور تو مهر کون ذرات — ذات تو برون ز نفی و اثبات
اسما و صفات کون هر یک — در ذات تو بود محو بالذات
نه اسم و نه صفت بود آنجا — نه رسم و نه شکل و وضع هیئات
چون داشت ظهور از مظاهر — اسما و صفات را کمالات
موجود شدند ازین کار — ارضین و عناصر و سموات
مصباح رخ ترا نگارا — کونین زجاجه است مشکات

مهر تو بمغربی عیان شد
با آنکه جهان ازوست ذرات

ای صفاتت حجاب چهرهٔ ذات　　ذات پاکت ظهور بخش صفات

مغربی آنچه عالمش خوانند
عکس رخسار تست در مرآت

ای کائنات ذات ترا مظهر صفات　　ای پیش اهل دیده صفات تو عین ذات
تا روی دلفروز تو آهنگ جلوه کرد　　شد جلوه گاه روی تو مجموع کائنات
تا آفتاب حسن و جمالت ظهور کرد　　ظاهر شدند جمله ذرات کائنات
هم گنج و هم طلسمی و هم جسم و هم روان　　هم اسم و هم مسمی و هم ذات هم صفات

هم مغربی و مشرق و هم مغربی و مهر
هم عرش و فرش و عنصر و افلاک هم جهات

ای از دو جهان نهان عیان کیست　　وی عین عیان پس این نهان کیست
آن کس که بصد هزار صورت　　هر لحظه همی شود عیان کیست
گوئی که نهانم از دو عالم　　پیدا شده در یگان یگان کیست
گفتی که همیشه من خموشم　　گویا شده پس بهر زبان کیست
گفتی که ز جسم و جان برونم　　پوشیده لباس جسم و جان کیست

در دیدهٔ مغربی نهان شو
از دیدهٔ او ببین عیان کیست

در هزاران جام گوناگون شرابی بیش نیست　　گرچه بسیارند انجم آفتابی بیش نیست
گرچه برخیزد ز آب بحر موج بیشمار　　کثرت اندر موج باشد لیکن آبی بیش نیست
ای که هستی تو آمد روی دلبر را نقاب　　برگشا از روی دلبر چون حجابی بیش نیست
چیست عالم اگر می پرسی نشانی نام او　　بر محیط هستی مطلق حبابی بیش نیست

مغربی آمد حجاب روی جانان مغربی
در گذر از خود چه شد آخر حجابی بیش نیست

چون یکی اصل جملهٔ عدد است　　جنبش جمله سوی اصل خود است
چون ز یک جزء یکی نشد ظاهر　　پس یکی بیش نیست آنچه صد است
باطن بحر جملگی آب است　　ظاهر بحر سر بسر زبد است

ظاهرش را همیشه از باطن — جنبش و حول و قوت و مدد است

مغربی هر که غرق این دریاست
وارسیده ز دانش و خرد است

دو عالم چیست نقش صورت دوست — چه جای نقش و صورت بلکه خود اوست
دو صد آئینه یک روی مقابل — اگرچه صد نماید لیک یک روست
تو این چشمی و ابروی که بینی — یقین میدان که این آن چشم و ابروست

چه خوبان مظهر روی نگارند
در ایشان مغربی حیران ازان روست

مهر سرگشته کافتاب کجاست — آب هر سو روان که آب کجاست
یار خود بی نقاب میگوید — که سراپا ربی نقاب کجاست
همه در پرده خویش را جویان — عارفی رسته از حجاب کجاست
چند پرسی که خود کلید خودی — کیست مفتاح و فتح باب کجاست

مغربی چون تو مهره شرقی
چند پرسی که آفتاب کجاست

چنان مستم چنان مستم چنان مست — که نه پا دانم از سر نه سر از دست
جز آنکس را که مست جام او یم — ندانم در جهان دیگر کسی هست
بکلی خواهم از خود گشت بیخود — اگر باده دهد ساقی ازین دست
دلم عهدی که بسته بود با کون — چو شد سرمست آن مجموع بشکست

دگر در مشرق و مغرب نگنجد
چو ذات مغربی از مغربی رست

آنچه مطلوب دل و جانست و در جان و دلست — لیکن از مطلوب خود جان بیخبر دل غافلست
منزل جانان بجان و دل همی جوید دلم — غافل از جانان که او را در دل و جان منزلست
ما همه دریا و دریا عین ما بوده ولی — ماهی ما در میان ما و دریا حائلست
چشم دریابین کسی دارد که غرق بحر شد — ورنه نقش موج بیند هر که او در ساحلست
کیست کامل در دو عالم هر که دریا عین اوست — عین دریا هر که شد میدان که مرد کاملست

چون بدانستی که حق هستی باطل نیستی ست	روی حق را گیر و بگذر از هر انچه باطلست
نقطهٔ توحید عین و جمع دریای وجود	حاصل آنرا که بر خط عدالت واصلست

چیست دانی در میان جان و جانان مغربی
برزخ جامع خط موهوم و حد فاصلست

دلی که آینهٔ روی شاهد ذاتست	برون ز عالم نفی و جهان اثباتست
مجو که بر ورق کائنات نتوان یافت	علامت اثر آن که بی علاماتست
کسی نجست و نه جوید ز لوح هر دو جهان	نشان و نام کسی را که محو بالذاتست
کسی که در دو جهانش نه ذات هست و نه اسم	وجود یافتنش نوع از محالاتست
هر آنکه عادت و رسم و رسوم نیست پدید	چه داند آنکه و را راه و رسم و عاداتست
مقام آنکه نباشد مقیم هیچ مقام	ورای منزلت و رتبت و مقاماتست

وجود مغربی اندر فضای هستی او
چو پیش پرتو انوار مهر ذراتست

هیچکس را انچنین یاری که ما را هست نیست	کس از زین باده که ما مستیم از و سرمست نیست
از پی پیوند او از خویشتن باید برید	بی بریدن اینکه کس هرگز بدو پیوست نیست

هستی گر مغربی را هست آن هستی اوست
مغربی را اینکه از خود هیچ هستی هست نیست

حسن روی هر پری از حسن روی اوست	آب حسن دلربا هر سو روان از جوی اوست
کعبهٔ اهل نظر رخسار جان بخش ویست	قبلهٔ ارباب دل طاق خم ابروی اوست
تا نبود از وی طلب او را کسی طالب نشد	جست و جوی گر بود ما را ز جست و جوی اوست

مغربی زان میکند میلی بگلشن کاندرو
هر کرا رنگی و بوی هست رنگ و بوی اوست

چون رخت را هر زمان حسن و جمالی دیگرست	لاجرم هر دم مرا با تو وصالی دیگرست
اینکه هر ساعت جمالی می نماید روی او	پیش ارباب کمالات این کمالی دیگرست
گرچه عالم سربسر نقش مثال روی اوست	لیکن او را هر زمان در دل مثالی دیگرست
هیچکس گرچه ز جائی نیست خالی در جهان	لیکن این جائی که ما راهست جائی دیگرست

گوش دل نگشوده نتوانی شنیدن این مقال … زانکه هر سمعی سزاوار مقالی دگرست

مغربی را در نظر پیوسته زان ابرو و روی
هر طرف بدری و هر جانب هلالی دیگرست

صفا و روشنی کاندرون خانه هاست … ز عکس چهرهٔ آن دلبر یگانه ماست
جهان و هر چه درو هست سر بسر موجست … ز جوش جنبش دریای بیکرانه ماست
اگر زمان نبوت گذشت و دور رسل … ولی ظهور ولایت درین زمانه ماست

کلید مخزن اسرار مغربی دارد
چو مدتیست که او خازن خزانه ماست

هر آنکه حضرت آنحضرتست مطلوبست … محب دوست بتحقیق عین محبوبست
دوای درد درون راهم از درون طلب … اگرچه درد تو افزون ز درد ایوبست
نمونه است ز دیوان دفتر حسنت … هر آنچه بر ورق کائنات مکتوبست
ز حسن اوست که در کائنات پیوسته … خروش و ولوله و جوش و شور و آشوبست

بمغربیست که رویش ز مغرب است نهان
که مغربی بجز از روی دوست محجوبست

آنچه کفرست بر خلق بر ما دین ست … تلخ و ترش همه عالم بر ما شیرین ست
چشم حق بین بجز از حق نتواند دیدن … باطل اندر نظر مردم باطل بین ست
گل توحید نروید ز زمینی که درو … خار شرک و حسد و کبر و ریا و کین ست
نیست در جنت ارباب حقیقت جز حق … جنت اهل حقیقت بحقیقت اینست

مغربی از تو بت چین تو در جمله صور
نیست محجوب که او را صفت تمکین ست

آنکه او دیدهٔ جان و دل و نور بصرست … هر کجا می نگرم صورت او در نظرست
پی بدو برد کسی کز پی خود دور افتاد … اثر از دوست کسی یافت که او بی اثرست
تو بدین چشم کجا چهرهٔ معنی بینی … چشم صورت دگر و چشم معانی دگرست

مغربی علم تر و خشک ز دل بر می خوان
دل کتابیست که آن جامع هر خشک و ترست

چو بحر نامتناہی ست دائما امواج　　حجاب وحدت دریاست کثرت امواج
دلم کہ ساحل دریای بی نہایت اوست　　بجز مدام با امواج بحر او محتاج
علاج درد دلم غیر موج دریا نیست　　چہ طرفہ درد کہ موجش بود دوا و علاج

ہر آنچہ مغربی از کائنات حاصل کرد
بگرد بحر محیطش بیکزمان تاراج

چون عکس رخ دوست در آئینہ عیان شد　　بر عکس رخ خویش نگارم نگران شد
چون عزم تماشای جہان کرد ز خلوت　　آمد بتماشای جہان عین جہان شد
ہر نقش کہ او خواست بر آن نقش بر آمد　　پوشیدہ بہان نقش بدان نقش عیان شد
ہر کثرت خود گشت ز وحدت خود دید　　ہم عین ہمین آمد و ہم عین ہمان شد
جائی ہمہ اسم آمد و جائی ہمگی رسم　　جائی ہمہ جسم آمد و جائی ہمہ جان شد

ای مغربی آن یار کہ بی نام و نشان بود
از پردہ برون آمد و با نام و نشان شد

پا از حد خویشتن برون نمی باید نہاد　　گر نہادی پیش از این اکنون نمی باید نہاد
ہر کہ مادون حق آمد پیش ما آن دون بود　　نام حق را ہیچ بر مادون نمی باید نہاد
عشق و حسن دوست را مجنون و لیلی مظہر اند　　تہمتی بر لیلی و مجنون نمی باید نہاد

مغربی اسرار بحر بیکران خود پیش از این
از زبان موج با ہامون نمی باید نہاد

ولہ

دل ہمہ دیدہ شد و دیدہ ہمہ دل گردید　　تا مراد دل و دیدہ ز تو حاصل گردید
قطع پیوند خود و ہر دو جہان کرد دلم　　سالہا تا کہ زمانی ز تو واصل گردید
با امیدی کہ رسد موج از آن بحر بدل　　سالہا ساکن آن لجہ و ساحل گردید
منزلی بہ ز دل و دیدہ من ہیچ نیافت　　ماہ من گرچہ بسی گرد منازل گردید
ز قدت سرو بستان آفریدند　　ز رویت ماہ تابان آفریدند
ز حسن روی تو تابی عیان شد　　از آن خورشید تابان آفریدند
لب و دندان او را چون بدیدند　　در و یاقوت و مرجان آفریدند
چو عکس زلف و رخسارش نمودند　　بگیتی کفر و ایمان آفریدند

برای سجده بردن پیش رویش جهانی را مسلمان آفریدند
گهی را بهر طاعت خلق کردند گهی را بهر عصیان آفریدند
چو حسن خویشتن را جلوه دادند برای جلوه انسان آفریدند
برای عاشقان از هجر و وصلش هزاران درد و درمان آفریدند

چو خود خوردند باده مغربی را چرا سرمست و حیران آفریدند

بی نقاب آن جمال نتوان دید وز رخش جز مثال نتوان دید
روی او را ز زلف و خال توان دید بی زلف و خال نتوان دید
بخیالی ازو شدم قانع که ازو جز خیال نتوان دید
آفتابست در ظلال نهان زو بغیر از ظلال نتوان دید

مغربی هیچ چیز از ان عنقا بجز از پر و بال نتوان دید

دلی دارم که در وی غم نگنجد چه جای غم که شادی هم نگنجد
درین خلوت بجز دمساز ناید درین مجلس بجز همدم نگنجد
حدیث بیش و کم اینجا رها کن که اینجا وصف بیش و کم نگنجد
چنان پر گشت گوش از نغمهٔ دوست که در وی بانگ زیر و بم نگنجد

زبان ای مغربی درکش ز گفتار مگو چیزی که در عالم نگنجد

ز دریا موج گوناگون بر آمد ز بیچونی برنگ چون بر آمد
چو این دریای بیچون موج زن شد حباب آسا بر و گردون بر آمد
ازین دریا بدین امواج هر دم هزاران گوهر مکنون بر آمد
گهی در خلوت لیلی فرو شد گهی در صورت مجنون بر آمد
بمعنی هیچ دیگرگون نگردید بصورت گرچه دیگرگون بر آمد

چو شعر مغربی در هر لباسی بغایت دلبر و موزون بر آمد

رخت هر دم جمالی می نماید ... ز حسن خود مثالی می نماید
جمالت را کمالاتست بسیار ... از آن هر دم کمالی می نماید
تجلی میکند هر لحظه بر دل ... دلم را طرفه حالی می نماید
مرا هر ذره از ذرات عالم ... بنور او وصالی می نماید

بچشم مغربی غیری محالست
کسی گوید محالی سی نماید

اسود الوجه فی الدارین اگر داری خبر ... چشم بگشا و جمال کفر و فقر ما نگر
از سواد اینچنین کفر مجازی مرد دار ... سوی دار الملک آن کفر حقیقی کن نظر
کفر باطن حق مطلق را بجو پوشیدن ست ... با چنین کفر ز کفر ما کجا یابی خبر
حق بحق پوشیده کردی و نگهی کافر شدی ... چون شوی کافر ز ایمان آگهی یابی خبر

کفر و ایمان چون حجاب راه حق اند ای پسر
رو بسان مغربی از کفر و ایمان در گذر

یار ما هر ساعتی آید ببازاری دگر ... تا بود حسن جمالش را خریداری دگر
کسوت دیگر بپوشد جلوهٔ دیگر دهد ... منظر دیگر نماید بهر اظهاری دگر
کار او عشق ست با خود عشقبازی میکند ... نیستش جز عشق با خود با خلق کاری دگر

از زبان جملهٔ ذرات عالم مغربی
میکند بر هر رویش تازه اقراری دگر

اندر آمد نزد در خلوت دل یار سحر ... گفت کس را مکن از آمدنم هیچ خبر
گفتمش کی ز تو یا هم خبری گفت ندم ... که نماند ز تو در هر دو جهان هیچ اثر
گفتمش هیچ توان در تو نظر کردی ... گفت آری چو شود جمله ذات تو نظر
گفتمش هیچ توان در تو رسیدن گفتا ... در من آنکس برسد کو کند از خویش گذر
گفتمش هیچ ترا در دو جهان هست مثال ... گفت در صورت و معنی ست زمانی بنگر
گفتمش من چه ام و تو چه و عالم چیست ... گفت من دانه ام و تو ثمر و کون شجر
گفتمش دیدهٔ من تاب جمالت دارد ... گفت دارد چو شوم چشم ترا نور بصر
روی من هر تجلی طلبد مظهر پاک ... نیست بهتر بجهان پاک تر از تو مظهر

برای سجده بردن پیش رویش   جهانی را مسلمان آفریدند
یکی را بهر طاعت خلق کردند   یکی را بهر عصیان آفریدند
چو حسن خویشتن را جلوه دادند   برای جلوه انسان آفریدند
برای عاشقان از هجر و وصلش   هزاران درد و درمان آفریدند

چو خود خوردند باده مغربی را
چرا سرمست و حیران آفریدند

بی نقاب آن جمال نتوان دید   ور نه رخش جز مثال نتوان دید
روی او را ز زلف و خال توان   دید بی زلف و خال نتوان دید
بخیالی ازو شدم قانع   که ازو جز خیال نتوان دید
آفتاب ست در ظلال نهان   زو بغیر از ظلال نتوان دید

مغربی هیچ چیز از آن عنقا
بجز از پر و بال نتوان دید

دلی دارم که در وی غم نگنجد   چه جای غم که شادی هم نگنجد
درین خلوت بجز دمساز ناید   درین مجلس بجز همدم نگنجد
حدیث بیش و کم اینجا رها کن   که اینجا وصف بیش و کم نگنجد
چنان پر گشت گوش از نغمهٔ دوست   که در وی بانگ زیر و بم نگنجد

زبان ای مغربی درکش ز گفتار
مگو چیزی که در عالم نگنجد

ز دریا موج گوناگون بر آمد   ز بیچونی برنگ چون بر آمد
چو این دریای بیچون موج زن شد   حباب آسا بر او گردون بر آمد
ازین دریا بدین امواج هر دم   هزاران گوهر مکنون بر آمد
گهی در خلوت لیلی فرو شد   گهی در صورت مجنون بر آمد
بمعنی هیچ دیگرگون نگردید   بصورت گرچه دیگرگون بر آمد

چو شعر مغربی در هر لباسے
بغایت دلبر و موزون بر آمد

چون جملہ جہان مظہر آیات وجود اند / اندر طلب ز مظہر آیات گذشتیم
با ما سخن کشف و کرامات مگوئید / چون ما ز سر کشف و کرامات گذشتیم
ای شیخ اگر جملہ کمالات تو این ست / خوش باش کزین جملہ کمالات گذشتیم
از کعبہ و بتخانہ و زنار و چلیپا / در میکدہ و کوی خرابات گذشتیم
اینہا بحقیقت ہمہ آفات طریق اند / المنة للہ کہ ز آفات گذشتیم

ما از پی آنم کہ بود مشرق انوار
از مغربی و کوکب و مشکات گذشتیم

ما از میان خلق کناری گرفتہ ایم / اندر کنار خویش نگاری گرفتہ ایم
دامن نخست از ہمہ عالم فشاندہ ایم / وانگہ بصدق دامن یاری گرفتہ ایم
سرگشتہ گشتہ ایم چو پرکار سالہا / تا بر مثال نقطہ قراری گرفتہ ایم

با آنکہ ہیچ کار نیاید ز مغربی
او را بیاری از پی کاری گرفتہ ایم

معنی حسن تو در صورت جہان می بینیم / عکس رخسار تو در جام جہان می بینیم
دفتر حسن بتان را بنظر می آریم / از تو در ہر ورقی نام و نشان می بینیم

مغربی از من و تو درگذر و در خود بین
چند گوئی کہ ترا در دگران می بینیم

ما از ازل بتخانہ خمار آمدیم / دردی کشان میکدہ یار آمدیم
در خلوت عدم می ہستی ز جام دوست / کردیم نوش مست ببازار آمدیم
تا گاہ حلقہ زد سر زلفش بگرد ما / ما در میان حلقہ گرفتار آمدیم
کاری بغیر عشق نداریم در جہان / عشقست کار ما و درین کار آمدیم
بودیم یک وجود و لیکن درین جہان / بسیار در مظاہر بسیار آمدیم

از یار مغربی سخنی در ازل شنو
ما جملہ زان حدیث بگفتار آمدیم

آنکہ در صورت خوبان ہمہ دم می بینیم / تو نگوئی کہ من آن روی نکو می بینیم
نیست در دیدہ من ہیچ مقابل ہمہ رو ست / تو قفائی نگری من ہمہ رو می بینیم

هر کجا می نگرد دیده در رو می نگرد هر چه بینم از در جمله باو می بینم
تو زیک سوی نظری کن و من از همه سو تو زیکسو و کنش از همه سوی بینم
گاه با جمله و گه جمله از و می دانم گاه او جمله و گه جمله از و می بینم

مغربی آنکه تو اش می طلبی در خلوت
من عیان بر سر هر کوچه و کوی می بینم

هر سو که دویدیم همه سوی تو دیدیم هر جا که رسیدیم سر کوی تو دیدیم
هر قبله که بگزید دل از بهر عبادت آن قبلهٔ دل را خم ابروی تو دیدیم
روی همه خوبان جهان را بتماشا دیدیم ولی آئینهٔ روی تو دیدیم
در ظاهر و باطن بمجاز و بحقیقت خلق دو جهان را همه در سوی تو دیدیم

از مغربی احوال مپرسید که او را
سودا زدهٔ طرهٔ هندوی تو دیدیم

منم که روی ترا بی حجاب می بینم منم که بی شب در روز آفتاب می بینم
ندانم از چه سبب تشنه ام چو من خود را بذات و نعت و صفت عین آب می بینم
منم که بر لب دریای بی نهایت او مثال هر دو جهان چون حباب می بینم
مرا بهیچ کتابی مکن حواله دگر که من حقیقت خود را کتاب می بینم

چه باده خورد دل مغربی که من او را
بسان نرگس مستت خراب می بینم

ای تو مخفی در ظهور خویشتن وی رخت پنهان بنور خویشتن
با دو عالم بی دو عالم دائما عشقبازی در حضور خویشتن
چون شعوری یافت از آیات ذات گشت عاشق بر شعور خویشتن

ولہ

گفتمش خواهم که بینم مر ترا ای نازنین گفت خواهی گر مرا بینی برو خود را ببین
گفتمش با تو نشستن آرزو دارد دلم گفت اگر این آرزو باشد ترا با خود نشین
گفتمش بیپرده با تو گر سخن گویم رواست گفت بیپرده نشاید گفت با پیش ازین

ولہ

گاه مائی و گه شمائی تو می ندانم چنین چرائی تو
هر زمان کسوت دگر پوشی بلباسی دگر برائی تو

هیچکس مر ترا نیاورد دست | خود بخود آمدی خدائی تو
در امنت کز جهان نه لیکن | می ندانم که از کجائی تو

ولہ

تو از مائی و لی ما را ندانی | نه دریائی و دریا را ندانی
اگر دریا ندانی این عجب نیست | عجب آنست صحرا را ندانی
تو اشیائی و اشیا جملگی تو | اگرچه هیچ اشیا را ندانی
همه اسمای تو هستند ظاهر | ظهور جملهٔ اسما را ندانی

الا ای مغربی عنقای مغرب
توئی با آنکه عنقا را ندانی

تو میخواهی که تا تنها تو باشی | کسی دیگر نباشد تا تو باشی
ازان پنهان کنی هر لحظه ما را | ز چشم خلق تا پیدا تو باشی
چو ما نیستی یک لحظه موجود | نمی شاید که خود بی ما تو باشی
ز جزوی گر بکلی باز گردی | چو کل در جملهٔ اجزا تو باشی
دوئی آنجا نمی گنجد روان شو | که یا من باشم آنجا یا تو باشی

بسان مغربی خود را رها کن
بما بگذار خود را تا تو باشی

جوہر انتخاب دیوان جناب شاہ نیاز احمد صاحب قدس سرہ

ای غنی ذات تو از اقرار و از انکار ما | بی نیاز از ما و از پیدائی و اظهار ما
نی بهارت هستی ما نی خزانت نیستی | ای بهارت بی تعلق از گل و از خار ما
کنز مخفی بود اندر غیب مطلق ذات تو | نام ما آنجا کجا بود و کجا آثار ما
هستیت خود بحر مواجیست ناپیداکنار | قطره باشد یا نمی زان بحر این انهار ما
کی رسد شاهین فکر اندر هوای اوج تو | بی پر و بال است آنجا طائر طیار ما
نی یکی گنجد در آنجا نی دوئی گفتن روا | بسکه هست عالی ز اطلاق کم و بسیار ما
نسبت تنزیه و تشبیهش نمودن ناسزاست | کی سزد این قیدها در ذات بحت یار ما
اعتبارات و اضافاتی که آید بر زبان | نیست در هستی ساذج کو بود دلدار ما
عین ادراک است عاجز ماندن از ادراک او | کار ما عجز است آخر کار و در سر کار ما

حیرت اندر حیرت آمد حیرت اندر حیرت است / هست با حیرت ز سرتاپای کاروبار ما
گنگ میگردد زبان اهل عرفان زین مقام / ما عرفنا گفت اینجا سید ابرار ما

داده ام از ذات احدیت نشانت ای نیاز
چشم دل بکشا و بنگر معنی اشعار ما

ای نهان در کنج غیب از دیدهٔ ابصار ما / نیست جز تو کس عیان در کوچه و بازار ما
خود نقاب روی او ماییم دیگر هیچ نیست / گر براندازد ز رویش گم شود آثار ما
گر به هفتاد و دو ملت جام وحدت در دهد / دور گردد اختلاف و این همه تکرار ما
در مقامی کو نماید روی خود بی پردهٔ / کی بماند دین و کفر و سبحه و زنار ما
در شناسائی چسان آید رخ زیبای او / تاب دیگر میدهد هر لحظه بر انظار ما
رائی و مرآت و مرئی جملگی یک ذات اوست / عقل حیرانست در صنعت گری یار ما

هستیت مار است بر گنج جمالش ای نیاز
گنج می آید بدست ار کشته گردد مار ما

خود تجلی کرده بر خود آن بت عیار ما / شاهد روی خود آمد یار گلرخسار ما
بی تعین بود کنز مخفی اندر کنج غیب / در تعین آمد آن گنجینهٔ اسرار ما
جلوهٔ نوری نمود و نور احمد نام ساخت / پس بود احمد احد از روی این گفتار ما

از تعین اول و وحدت بیانی کرده ام
ای نیاز آور بگوش این گوهر شهوار ما

به بستان تجمل گلعذاری کرده ام پیدا / سراپا دلکشی رنگین نگاری کرده ام پیدا
قیامت قامتی بالابلائی آفت جانی / بتی غارتگری دین سحرکاری کرده ام پیدا
نگاری کافری زاهد فریبی عشوه پردازی / عجائب دلربائی طرفه یاری کرده ام پیدا
جوانی نکته دانی طبع موزونی سخن سنجی / سر لوای حسنی خوش شعاری کرده ام پیدا
جگر آتش دل آتش سینه آتش دیده ها آتش / بااین هجر آتش کاروباری کرده ام پیدا

سر و سامانم از عجز و نیاز و بیخور و خوابیست
بزور ناتوانی حال زاری کرده ام پیدا

بملک مستی خود شهریاری کرده ام پیدا / درون گردن من شهسواری کرده ام پیدا

برافگندم نقاب از رخ رها کردم تعین را
بزور بیخودی یک اختیاری کرده ام پیدا

بصید ما سوی شاهین همت کی فرود آرم
باوج قدس بهر او شکاری کرده ام پیدا

مکان در لامکان دارم نشانم بی نشانیهاست
برون از چرخ دایر من دیاری کرده ام پیدا

شناور مانده ام اندر بحر حسبت وجوی یک عمری
رسیدم تا بخود با بحر کناری کرده ام پیدا

شنا کردن درون بحر بیحد سخت مشکل بود
ببازوی نیاز و عجز کاری کرده ام پیدا

(گوشه و طرف ۱۲)

وله

امشب آنست که زد حلقه جهان دربر ما
نیر نور خدا کرد طلوع از بر ما

در شبستان جهان بربط شمع سحر
بی فروغست مه چارده با اختر ما

(خانه که شبها در او زن باشند ۱۲ — فرش و درود کش ۱۲ — آفتاب ۱۲ — سینه و بغل ۱۲)

وله

هوای سیر گل دیدن ندارم
چو بلبل ذوق نالیدن ندارم

منم پروانه و هم شمع و هم سوز
بگرد غنچه گردیدن ندارم

نگه آسا روم بر اوج افلاک
زجای خویشتن جنبیدن ندارم

زخورشیدم درخشان جمله ذرات
بخود حرف درخشیدن ندارم

بگرد خود همین گردم چو گردون
برون از خود خرامیدن ندارم

محیط عالم و مرکز نشینم
خطر از دست لغزیدن ندارم

نیاز از من مپرس این دم دگر هیچ
دماغ هیچ پرسیدن ندارم

ای طالبان ای طالبان من با شما هر جاستم
هم جلوه گر در دیده ها هم مضمر دلهاستم

این دوری و مهجوری ام از وهم و پندار شماست
در نسبت خود با شما دریا و موج آساستم

تا بت ترم من از همه بی آنکه اثباتم کنند
بی آنکه استثنا کنند از جمله مستثناستم

برعکس از هم این حجاب پرده می باشم عیان
چندانکه بی پرده شوم در پرده ها اخفاستم

هم صورت ناسوتیم هم معنی لاهوتیم
پنهان تر از پنهان و هم پیدا تر از پیداستم

گه شیخم اندر خانقه گه رندم اندر میکده
گه سبحه و سجاده ام گاهی می و میناستم

هم اول و آخر منم هم ظاهر و باطن منم
هم عالم دنیا منم هم نشئه عقباستم

گاهی نیاز ایمان من گه بی نیازی شان من
این هر دو می زیبد بمن هم بنده هم مولاستم

جوہر انتخاب کلام جناب سید امجد علی شاہ صاحب متخلص بہ اصغر جد امجد حضرت الٰہی قدس سرہ

بہ بزم گرم میخواران غمش نشست و نشیند
که در آتشکده زنهار خس نشست و نشیند

زعالی همتان کی پست فطرت فیض می یابد
که بر خوان فلک کرگس نشست و نشیند

سزای عاشقان باشد سر خود را فدا کردن
بزیر تیغ قاتل بوالهوس نشست و نشیند

عروج اہل حق باشد بهر نوعی ولی اصغر
بیام دار چون منصور کس نشست و نشیند

شهید تیغ نگاه تو دلفگار انند
قتیل خنجر عشق تو بیشمار انند

ز اشک چشم عیان گشت سر عشق بکار
وگرنه جان و دلم هر دو رازدار انند

ببین که بلبل و پروانه و دل عاشق
براه عشق رفیق هم اند و یار انند

بفرقت تو نباشیم نا امید از وصل
که عاشقان تو هر دم امیدوار انند

بخندهای گل و شمع هیچ نقصان نیست
اگرچه بلبل و پروانه سوگوار انند

بچشم کم منگر سوی ما که در عالم
شهان مملکت عشق خاکسار انند

امید مهر از ایشان مدار ای دل من
که جمله ماه جبینان ستم شعار انند

چه دور رحمت حق گر گذر کند اینجا
که اہل میکده یکسر گناهگار انند

نشاط عید ز دیدار او بدل یابند
که طالبان رخ دوست روزه دار انند

ستم که بندهٔ اصغر مرا چه میبدانی
که عاشقان گل روی تو هزار انند

تا که از هستی جاوید نشان خواهد بود
نور آن مهر بهر ذره عیان خواهد بود

روی بنما که با قرار در آید منکر
تا بکی حسن عیان تو نهان خواهد بود

بسکه آن چشم سیه مست مرا کرد شهید
خاک من کعبهٔ رندان جهان خواهد بود

من اگر خاک شوم چشم دلم ذره صفت
سوی مهر رخ جانان نگران خواهد بود

چشم مستش نظری گر بخرابات کند
سا غو بیخودی پیر مغان خواهد بود

آن دل آئینه طلعت که بود محو رخت
منظر دیدهٔ صاحب نظران خواهد بود

بشنو از پردهٔ دل نغمهٔ وحدت اصغر

راز این ساز عیانست و عیان خواهد بود

بجهان نیست غیر حق موجود — ذات او هست عابد و معبود
مشت خاکے چه داشت مرتبهٔ — خود بآدم شدست او مسجود
عاشقان راز دین و هم دنیا — نیست جز ذات یار خود مقصود
عاشق خویش گشته و شیدا — تا جمالش بدهر جلوه نمود

بزمین و زمان و کعبه و دیر
هست امجد علی خدا موجود

شور زنجیر چون بگوش آمد — دل دیوانه ام بهوش آمد
شکر لله که در زمان بهار — در بزم یار باده نوش آمد

چون مریدان بصدق دل اصغر
بر در پیر مے فروش آمد

دلم پرسوز و شیدا آفریدند — برای درد او را آفریدند
لب لعل تو دل را زندگی داد — برای مرده عیسی آفریدند
بنادان زحمت دنیا رسد کم — مرا افسوس دانا آفریدند
دل عاشق بود با مهر و الفت — بتان را بے محابا آفریدند

دل امجد علی را حیف الله
برائے بیدلیها آفریدند

شدنی هر چه هست خواهد شد — فکر دنیا و دین نباید کرد

عاشقان راست عاقبت بالخیر
هیچ شک اندرین نباید کرد

شکوه از بخت کنم یا ز ستمگاری دوست — طعنه بر عشق زنم یا بوفاداری دل

خواب غفلت بجهان مایهٔ رنج ست اصغر
هست آسایش دارین به بیداری دل

گر خزان و بهار می بینم — جلوهٔ رنگ یار می بینم
در رخ زشت و نیک اهل جهان — نور حق آشکار می بینم

کعبه و دیر را بوحدت حق
خوب دار القرار می بینم

دل بچشم سر بسوی بتان
طرفه تر این بهار می بینم

کعبه و دیر را بدان اصغر
خانهٔ آن نگار می بینم

تا ستیزه چیست پیشه داریها
زیستن در امید واریها

راستی در جهان بود اصغر
مایهٔ عیش رستگاریها

ببین بچشم دل خود که در جهان همه اوست
بنور خویش هویدا بجسم و جان همه اوست

شراب و ساقی و هم مست شادمان همه اوست
جلیس کعبه و شیخ و ورد خوان همه اوست

گهی بطلعت وصل و گهی بصورت هجر
زمان جوش گل و موسم خزان همه اوست

ببین بدیدهٔ دل مظهر جمال و جلال
سموم دوزخ و هم روضهٔ جنان همه اوست

ثنای اوست هو الظاهر و هو الباطن
عیان بخلق و نهان در جهان جان همه اوست

ز حسن و قبح هر آنچه که اندرین عالم
شرار گلخن و هم رنگ گلستان همه اوست

ز فیض پیر عیان شد چنین بمن اصغر
که در لباس تن پیر و نوجوان همه اوست

حرف از دهان او چه تمنا کند کسی
از تنگدل عطا چه تقاضا کند کسی

دل داده ایم یکسر ریش گرفته ایم
بهتر ازین بزلف چه سودا کند کسی

زنگش نشان خون شهیدان همی دهد
گلزار دهر را چه تماشا کند کسی

مجنون صفت بسیر بیابان رسیده ایم
خود را ازین زیاده چه رسوا کند کسی

دل داده ام بیار و دگر جان رسیده ایم
خود را ازین زیاده چه شیدا کند کسی

از درگه کسی که ز دل با خبر بود
اصغر علی بگو چه تقاضا کند کسی

جواهر غزلهای متفرقات

چهره را صیقلی از آتش می ساختهٔ
خبر از خویش نداری که چه پرداختهٔ

ای بسا خانهٔ تقوی که رسیدست باب
تا ز منزل عرق آلوده برون تاختهٔ

بر سر کوی تو چندانکه نظر کار کند　　دل و دین ست که بر یکدگر انداخته

دولت حسن تو وقت ست کند پایه رکاب　　کار ما را چه بوقت دگر انداخته

شعله را که از وطور بزنهار آید
در دل صائب خونین جگر انداخته

آمدم تا مست و حیرانت کنم　　همچو زلف خود پریشانت کنم

عزم آن دارم که مهمانت کنم　　جان و دل را هی دست قربانت کنم

ور تو افلاطون و لقمانی بعلم　　من بیک تعلیم نادانت کنم

علم بخشم تا که معلومت شود　　از سر معلوم نادانت کنم

گر تو ترک سر کنی مردانه وار　　همچو اسمعیل قربانت کنم

بر توکل همچو ابراهیم باش　　آتش نمرود ریحانت کنم

گر یقین دانی که بر من عاشقی　　از جمال خویش حیرانت کنم

ساقی مجلس شوم تا صبحدم　　از شراب شوق مستانت کنم

شمس تبریزی بمولانا - بگو　　واقف اسرار یزدانت کنم

نه مردم نام و ننگم نه باکس صلح و نه جنگم　　نه دلشادم نه دلتنگم نه زینسانم نه زانسانم

نه از قوم خراباتم نه از اهل مناجاتم　　نه مرد زهد و طاماتم برون از کفر و ایمانم

چه شخصم من نمیدانم که هم دانا و نادانم　　چو زاین و آن بگذشتم نه این دانم نه آن دانم

نه مستم من نه هشیارم نه در خوابم نه بیدارم　　نه با یارم نه بی یارم نه غمگینم نه شادانم

زمین و آسمانم من ورای جسم و جانم من　　نه اینم من نه آنم من نکو دانم نکو دانم

ما تاج سر افراز همه خلق خدائیم　　ما بادشه مملکت هر دو سرائیم

گاهی چو هلالیم و گهی بدر منیریم　　گه شرق نمائیم و گه از غرب برائیم

مائیم که از ما و منی هیچ نمانده است　　در علیین بقائیم و منور ز صفائیم

مائیم که از سایهٔ هستی بگذشتیم　　ما سایه نخواهیم همائیم همائیم

سفلی ز هر سفلی منم علوی ز هر علیاستم　　بنده ز هر بنده منم مولا ز هر مولاستم

در بار من لاهوت شد سر از من ناسوت شد　　کرسی من تحت الثری از نه فلک بالاستم

محکوم هر حاکم منم مظلوم هر ظالم منم　　حاکم منم ظالم منم بر هر صفت پیداستم

آنجا کہ احمد با احد ہمراز می شد بی مدد
ہمراز احمد من بدم ہم ذات کل شایستم

من بندۂ سلطانم سلطان جہان باخم
زاندم کہ رخش دیدم شوریدہ و حیرانم

شوریدۂ و شیدا ایم پوشیدۂ و پیدا ایم
اینجایم و آنجایم گہ اینم و گہ آنم

ہم علوی و ہم سفلی ہم عرشی و ہم فرشی
ہم جاعل افلاکم ہم فاعل ارکانم

ہم نورم و نورانی ہم ظلمت ظلمانی
ہم ظاہر و ہم باطن ہم اینم و ہم آنم

ہم نور شہنشاہم ہم عاشق اللہم
ہم طالب درگاہم ہم صاحب عرفانم

مولا بجدادانی منصور شدی آری
ہم مرد خدا بینم ہم مرد خدادانم

ولہ

قبلۂ حاجات ما کوی خرابات آمدہ
شاہد و می رند را عین مناجات آمدہ

بت پرستی گر گرفتار خودی نی حق پرست
در طریقت بیخودی اصل عبادات آمدہ

از فنا چون می توان در بزم وصلش راہ یافت
پس بمعنی نیستی عین کمالات آمدہ

چون ز مستی می توان رستن ز ہستی لاجرم
عاشقان را می پرستی بہ ز طاعات آمدہ

بشنود انی انا اللہ چون کلیم از ہر درخت
ہر کہ او بر طور دل از بہر میقات آمدہ

آیت حسن تو خواند جان ما ہر ورق
حال عارف برتر از کشف و کرامات آمدہ

تا اسیری از خودی فانی و باقی شد بدست
ساقی میخانہ و پیر خرابات آمدہ

ولہ

نو بہارست جنون چاک گریبان مددی
آتش افتاد بجان جنبش دامان مددی

آمد فصل بہارست جنونم گل کرد
جوش زد خون بدلم نشتر مژگان مددی

گرمی عشق ز بس در جگر آتش افروخت
تشنگی سوخت مرا ای لب جانان مددی

جام میناست بدست تو تغافل تا چند
گشت مخموریم ای ساقی مستان مددی

مضطرب ساختہ بیدار ترا رنجوری
فخر دین فخر جہان مرشد پاکان مددی

جوہر در مثنویات - از مثنوی مولانا روم

بشنو از نے چون حکایت می کند
وز جدائیہا شکایت می کند

کز نیستان تا مرا ببریده اند
از نفیرم مرد و زن نالیده اند

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق
تا بگویم شرح درد اشتیاق

هر کسی کو دور ماند از اصل خویش
باز جوید روزگار وصل خویش

من بهر جمعیتی نالان شدم
جفت خوش حالان و بدحالان شدم

هر کسے از ظن خود شد یار من
از درون من نجست اسرار من

سر من از ناله من دور نیست
لیک چشم و گوش را آن نور نیست

تن ز جان و جان ز تن مستور نیست
لیک کس را دید جان دستور نیست

آتش ست این بانگ نائی نیست باد
هر که این آتش ندارد نیست باد

آتش عشق ست کاندر نے فتاد
جوشش عشق ست کاندر می فتاد

بند بگسل باش آزاد ای پسر
چند باشی بند سیم و بند زر

هر کرا جامه ز عشقی چاک شد
او ز حرص و عیب کلی پاک شد

شاد باش ای عشق خوش سودای ما
ای طبیب جمله علتهاے ما

ای دوای نخوت و ناموس ما
ای تو افلاطون و جالینوس ما

جسم خاک از عشق بر افلاک شد
کوه در رقص آمد و چالاک شد

جمله معشوق ست و عاشق پرده
زنده معشوق ست و عاشق مرده

ای کمینه بخششت ملک جهان
من چه گویم چون تو میدانی نهان

ای همیشه حاجت ما را پناه
بار دیگر خود غلط کردیم راه

از خدا جوئیم توفیق ادب
بی ادب محروم ماند از لطف رب

از ادب پر نور گشت ست این فلک
و از ادب معصوم و پاک آمد ملک

بی ادب تنها نه خود را کرد بد
بلکه آتش در همه آفاق زد

بد گمانی کردن و حرص آوری
کفر باشد پیش خوان مهتری

هر چه بر تو آید از ظلمات و غم
آن ز بیباکی و گستاخیست هم

هر که گستاخی کند در راه دوست
رهزن مردان شد و نامرد اوست

بد ز گستاخی کسوف آفتاب
شد عزازیلی ز جرأت رد باب

ای لقاے تو جواب هر سوال
مشکل از تو حل شده بی قیل و قال

بردن پادشاه آن طبیب را

عاشقی پیداست از زاری دل / نیست بیماری چو بیماری دل
علت عاشق ز علتها جداست / عشق اصطرلاب اسرار خداست
عاشقی گر زین سر و گر زان سرست / عاقبت ما را بآن شه رهبر است
هرچه گویم عشق را شرح و بیان / چون بعشق آیم خجل باشم از ان
آفتاب آمد دلیل آفتاب / گر دلیلت باید از وی رو متاب
خوشتر آن باشد که سر دلبران / گفته آید در حدیث دیگران

خلوت طلبیدن

هان و هان این راز را با کس مگو / گرچه از تو شه کند بس جست وجو
چونکه اسرارت نهان در دل بود / آن مرادت زودتر حاصل شود
گفت پیغمبر که هر که سر نهفت / زود گردد با مراد خویش جفت
دانه چون اندر زمین پنهان شود / سر او سرسبزی بستان شود
وعدهٔ اهل کرم گنجی روان / وعدهٔ نااهل شد رنج روان
وعده کردن را وفا باشد بجان / تا به بینی در قیامت فیض آن

دریافتن آن ولی

عشقهایی کز پی رنگی بود / عشق نبود عاقبت ننگی بود
وانکه عشق مردگان پاینده نیست / زانکه مرده سوی ما آینده نیست
عشق زنده در روان و در بصر / هر دمی باشد ز غنچه تازه تر
عشق آن زنده گزین کو باقیست / از شراب جانفزایت ساقیست

حکایت مرد بقال

کار پاکان را قیاس از خود مگیر / گرچه ماند در نوشتن شیر و شیر
جمله عالم زین سبب گمراه شد / کم کسی ز ابدال حق آگاه شد
همسری با انبیا برداشتند / اولیا را همچو خود پنداشتند
کاملان کز سر تحقیق آگه اند / بیخود و حیران و مست و واله اند
نی چنان حیران که پشتش سوی اوست / بل چنین حیران که رو در روی اوست

آن یکی را روی او شد سوی دوست / وین یکی را روی او خود روی اوست

روی هر یک می نگر میدار پاس / بو که گردی تو ز خدمت رو شناس

چون بسی ابلیس آدم روی هست / پس بهر دستی نشاید داد دست

کار مردان روشنی و گرمی ست / کار دونان حیله و بی شرمی ست

داستان آن پادشاه

خشم و شهوت مرد را احول کند / ز استقامت روح را مبدل کند

چون غرض آمد هنر پوشیده شد / صد حجاب از دل بسوی دیده شد

سایهٔ یزدان بود بندهٔ خدا / مردهٔ این عالم و زندهٔ خدا

خاک شو مردان حق را زیر پا / خاک بر سر کن حسد را همچو ما

در بیان خسارت

فهم و خاطر تیز کردن نیست راه / جز شکسته می نگیرد فضل شاه

جان کو دل را طاقت آن جوش نیست / با که گویم در جهان یک گوش نیست

روح می بردت سوی چرخ برین / سوی خاک و گل شدی در اسفلین

اسپ همت سوی اختر تاختی / آدم مسجود را نشناختی

آخر آدم زادهٔ ای ناخلف / چند پنداری تو پستی را شرف

پرورد در آتش ابراهیم را / ایمنی روح سازد بیم را

گوش ما هوش ست چون گویا توئی / خشک ما بحر ست چون دریا توئی

با تو ما را خاک بهتر از فلک / ای سماک از تو منور تا سمک

صورت رفعت بود افلاک را / معنی رفعت روان پاک را

اعتراض کردن

ما چو نائیم و نوا در ما ز تست / ما چو کوهیم و صدا در ما ز تست

ما که باشیم ای تو ما را جان جان / تا که ما باشیم با تو در میان

ما عدمهائیم و هستی های ما / تو وجود مطلقی فانی نما

باد ما و بود ما از داد تست / هستی ما جمله از ایجاد تست

لذت هستی نمودی نیست را / عاشق خود کرده بودی نیست را

لذت انعام خود را وا مگیر — نقل و باده و جام خود را وا مگیر

منگر اندر ما مکن در ما نظر — اندر اکرام و سخای خود نگر

ما نبودیم و تقاضا ما نبود — لطف تو ناگفتهٔ ما می‌شنود

هر که او بیدارتر پر دردتر — هر که او آگاه‌تر رخ زردتر

انبیا را کار عقبی اختیار — جاهلان را کار دنیا اختیار

کافران چون جنس سجین آمدند — سجن دنیا را خوش آیین آمدند

انبیا چون جنس علیین بدند — سوی علیین بجان و دل شدند

ده چراغ ار حاضر آید در مکان — هر یکی باشد بصورت غیر آن

فرق نتوان کرد نور هر یکی — چون بنورش روی آری بی‌شکی

در معانی قسمت و اعداد نیست — در معانی تجزیه و افراد نیست

نکته‌ها چون تیغ فولادست تیز — گر نداری اسپری وا پس گریز

رو بمعنی کوش ای صورت پرست — زانکه معنی بر تن صورت پرست

همنشین اهل معنی باش تا — هم عطا یابی و هم باشی فتا

جان بی‌معنی درین تن بی خلاف — هست همچون تیغ چوبین در غلاف

چون غلاف اندر بود با قیمتست — چون برون شد سوختن را آلتست

نار خندان باغ را خندان کند — صحبت مردانت از مردان کند

گر تو سنگ صخره و مرمر شوی — چون بصاحبدل رسی گوهر شوی

حق همی گوید نظر ما بر دلست — نیست بر صورت که آن آب و گلست

دل تو این آلوده را پنداشتی — لاجرم دل ز اهل دل برداشتی

دل نباشد غیر آن دریای نور — دل نظرگاه خدا وانگاه کور

نی دل اندر صد هزاران خاص و عام — در یکی باشد کدامست و کدام

آن ولی کز آسمانها برترست — آن ولی ابدال یا پیغمبرست

دل ترا در کوی اهل دل کشد — تن ترا در حبس آب و گل کشد

عقل اینجا ساکت آمد یا مضل — زانکه دل یا اوست یا خود اوست دل

گفت پیغمبر که حق فرموده است — من نگنجم هیچ در بالا و پست

در زمین و آسمان و عرش نیز	می نگنجم این یقین دان ای عزیز
در دل مومن بگنجم ای عجب	گر مرا جوئی دران دلها طلب

مثنوی دیگر

خود پرستی راه شیطان آمده	بت شکستن راه مردان آمده
مصطفی شیخ منست در راه دین	او مرا بنموده است راه یقین
من نه عطارم تو عطارم ببین	در ره حق راز و اسرارم ببین
من برای جمله عالم آدمم	لاجرم در نقش آدم آدمم
اولین و آخرین من بوده ام	ظاهرین و باطنی من بوده ام
بعد پنجه سال او اسرار یافت	از فرید الدین لقب عطار یافت
چون که اندر راه حق چابک شوی	از وجود خویشتن فانی بوی
ای برادر در کمال خویش باش	در ره توحید حق بی کیش باش
هر که اندر بند نقش خویش ماند	در ره حق همچو کافر کیش ماند
نقش را اینجا حجاب راه دان	این سخن را از دل آگاه دان
این نه تقلیدست نه این راه هوست	راه تحقیق است و راه مصطفی است
راه احمد بود توحید ای پسر	از ره توحید حق شو با خبر
در خودی خود گرفتار آمدی	لاجرم در عین پندار آمدی
ای ز وصلت غرق توحید آمدم	لاجرم در عین تفرید آمدم
من ندانم تو منی و ما توئی	محو گشتم در تو گم گشته دوئی
من بوصلت عارف مطلق شدم	عارفی رفته تمامی حق شدم
چون نماند نقشها اندر میان	آن زمان نقاش را بینی عیان
چون ترا باشد کمال دین حق	خویش را هرگز نه بینی غیر حق

مثنوی دیگر

الا ای همای همایون نظر	خجسته سروشی مبارک خبر
سر فتنه دارد دگر روزگار	من و مستی و فتنهٔ چشم یار
شنیدم که چون غم رساند گزند	خروشیدن دف بود سودمند

همان به که خونم بجوش آوری
دمی چنگ را در خروش آوری

بیا ساقی از باده پر کن سبوے
مغنی کجائی بزن بر سبوے

که تا وجد را کارسازی کنم
برقص آیم و خرقه بازی کنم

بیا ساقی آن کیمیاے فتوح
که با گنج قارون دهد عمر نوح

بدستم ده و روی دولت ببین
خرابم کن و گنج حکمت ببین

من آنم که چون جام گیرم بدست
ببینم دران آئینه هرچه هست

بمستی توان دُر اسرار سفت
که در بیخودی راز نتوان نهفت

چو خواهد شدن عالم از ما تهی
گداے ببه ز شاهنشهی

دم از شیر مردان دیرینه زن
صلای به شاهان پیشینه زن

ز نظم نظامی که چرخ کهن
ندارد چو او هیچ زیبا سخن

ازان پیشتر کادرے در ضمیر
ولایت ستان باش و آفاق گیر

زمان تا زمان از سپهر بلند
بفتح دگر باش فیروزمند

ازان می که جان داروی هوش باد
مرا شربت و شاه را نوش باد

دل بے نوایان مسکین بجو
پس انگاه جام جهان بین بجو

بیا ساقی این نکته بشنو ز نی
که یک جرعه می به ز و ہیم کی

بده تا بگویم باواز نے
که جمشید کی بود و کاوس کی

بمستی در پارسائی زنم
دم خسروی در گدائی زنم

بیا ساقی آن جام چون مهر و ماه
بده تا زنم بر فلک بارگاه

بده کز جهان خیمه بیرون زنم
سراپرده بالای گردون زنم

بیا ساقی آن می که شاهی دهد
بپاکی او دل گواهی دهد

بده تا بنوشم بیاد کسے
که هست از غمش در دلم خون بسی

بیا ساقی آن آب آتش خواص
بمن ده که تا یابم از غم خلاص

بمن ده که از غم خلاصم دهد
نشان ره بزم خاصم دهد

برون آری از فکر خود یک دمم
بهم بر زنے خانمان غمم

بمن ده که بدنام خواهم شدن
مرید می و جام خواهم شدن

بیا ساقی آن جام صافی صفت
که بر دل کشاید در معرفت

بده تا صفای درون آردم
دمی از کدورت برون آردم

بیا ساقی آن می که حال آورد
کرامت فزاید کمال آورد

بمن ده که بس بیدل افتاده‌ام
درین دیر بی حاصل افتاده‌ام

بیا ساقی از می طلب کام دل
که بیست ندارم من آرام دل

ز تسبیح و خرقه ملولم مدام
بمی رهن کن هر دو ورا والسلام

اگر عاقلی خیز و دیوانه شو
مریز آب خود در خاک میخانه شو

در خاک رهبان میخانه کوب
ره میفروشان میخانه روب

مگر آب آتش خواصت دهند
بمستی ز هستی خلاصت دهند

بجامی برون آورندت ز خویش
بوحدت رسی پرده افتد ز پیش

که حافظ چو در عالم جان رسید
چو از خود برون شد بجانان رسید

جوهر در قصائد

گفتا بصورت ارچه ز اولاد آدمم
لیکن بمرتبه بهمه حال برترم

چون بنگرم در آئینه عکس جمال خویش
گردد همه جهان بحقیقت مصورم

نورم که در ظهور من اشیا ظهور یافت
ظاهر ترست هر نفس انوار اظهرم

هر ذره کاشکار شد از مشرق وجود
یک لمعه بود از لمعات منورم

خورشید آسمان ظهورم عجب مدار
ذرات کائنات اگر گشت مظهرم

ارواح قدس چیست نمودار معنیم
اشباح انس چیست نگهدار پیکرم

بحر محیط رشحهٔ از فیض فایضم
نور بسیط لمعهٔ از نور انورم

از عرش تا بفرش همه ذرهٔ بود
در نور آفتاب ضمیر منورم

روشن شود ز روشنی ذات من جهان
گر پردهٔ صفات خود از هم فرو درم

آبی که زنده گشت از آن خضر جاودان
آن آب چیست قطرهٔ از حوض کوثرم

آن دم که زد مسیح همی مرده زنده کرد
یک نفخه بود از نفس روح پرورم

بحر ظهور و بحر بطون قادم بهم
در من نگر که مجمع بحرین اکبرم

فی الجمله مظهر همه اسماست ذات من
بل اسم اعظم بحقیقت چو بنگرم

اوصاف لایزال ز من گشت آشکار
بنگر من که آئینهٔ ذات انورم

قصیده از شیخ عبدالحق محدث دهلوی قدس سره

بیا ای دل دمی از هستی خود ترک دعوی کن
منه چشم بر صورت نظر بر عین معنی کن

پس آنگه بر سر کوی فنا نه پای استغنا
وجود خویش را گم در شهود نور مولی کن

اگر خواهی تماشای جمال شاهد معنی
نخستین چشم صورت بین ببیل عشق اعمی کن

چه حاجت کز پی خلوت روی در کنج تنهائی
بیا در دوست خود را از خیال غیر تنها کن

بیا در انجمن خلوت گزین و از ره دیگر
بچشم دل جمال دوست را هر دم تماشا کن

بسیرش غیر را محرم مگردان بلکه در خلوت
چنان پوشیده کن ذکرش که از دل نیز اخفا کن

مسمی واحد و اسمای او از حد عدد بیرون
بهر اسمی شهود نور ذات آن مسمی کن

در اسمای حقیقی شد مسمی عین هر اسمی
عجب مشکل حدیث است این بگوش هوش اصغا کن

حقیقت از شریعت نیست پیش عارفان بیرون
مثال این بکشتی ساز و شبه آن بدریا کن

اگر خواهی زبان بکشائی و در راه سخن پوئی
ثنای بادشاهی یثرب و سلطان بطحی کن

سر برآرای ملک آفرینش احمد مرسل
که پیش از وی نشد در ملک هستی کار فرما کن

نشد تا بر سر منشور عالم خاتم حکمش
ز دیوان ازل نامد برات منشور طغرا کن

بیان قربت او قاب قوسین ست و او ادنی
بمقدار علو قدر او این نیز ادنی کن

قیاس رتبه و مقدار فضل از انبیا تا وی
ز قطره تا بدریا یا ز ذره تا به بیضا کن

حبیب الله بود و انبیار ادان محب الله
قیاس کار از اسری بعبده جای تو لی کن

اگر خیریت دنیا و عقبی آرزو داری
بدرگاهش بیا و هر چه میخواهی تمنا کن

ثنایش گو ولی چون نیست لایق شان تو مگر
باین یک بیت مدحش را علی الاجمال ایفا کن

مخوان او را خدا از بهر امر شرع و حفظ دین
دگر هر وصف کش میخواهی اندر مدحش املا کن

چو از انشای تفصیل صفاتش عاجزی ای دل
بیا و عرض حال خویش بر خدامش انشا کن

خرابم در غم هجر جمالت یا رسول الله
جمال خود نما رحمی بجان زار و شیدا کن

اسیران تو جان دادند در هجر لب لعلت
دهان بکشا و از راه کرم احیا و موتی کن

بهر صورت که باشد یا رسول الله کرم فرما
بلطف خود سر و سامان جمع بی سر و پا کن

محب آل وصحاب توام کار من حیران	بلطف خویش هم امروز هم در روز فردا کن
بیا حقی مده تصدیع خدام جنابش را	که احوال تو معلوم ست اظهارش مکن یا کن

دیگر

خذ بلطفک یا الٰهی من له زاد قلیل	مفلس بالصدق یاتی عند بابک یا جلیل
منه عصیانٌ ونسیانٌ وسهوٌ بعد سهو	منک احسان وفضل بعد اعطاء الجزیل
ذنبه ذنب عظیم فاغفر الذنب العظیم	انه شخص غریب مذنب عبد ذلیل
یا الٰهی لی ذنوب مثل رمل لا تعد	فاعف عنی کل ذنب واصفح الصفح الجمیل
قل لنار ابردی یا رب فی حقی کما	قلت قلنا نار کونی بردا فی حق الخلیل
انت شاف انت کاف فی مهمات الامور	انت ربی انت حسبی انت لی نعم الوکیل
کیف حالی یا الٰهی لیس لی خیر العمل	سوء اعمالی کثیر زاد طاعاتی قلیل
واشف عنی کل داء واقض عنی حاجتی	ان لی قلب سقیم انت من یشفی العلیل
هب لنا ملکا کبیرا نجنا مما نخاف	ربنا اذ انت قاض والمنادی جبرئیل
رب هب لی کنز فضل انت وهاب کریم	اعطنی ما فی ضمیری دلنی خیر الدلیل

این موسی این عیسی این یحیی این نوح
انت یا صدیق عاصی تب الی المولی الجلیل

جوہر در رباعیات

ازیار وفا که دید تا من بینم	راحت ز جفا که دید تا من بینم
تو عمر منی وبیوفائی چه کنم	از عمر وفا که دید تا من بینم

رباعی

با مردم نیک و بد تنی باید بود	در بادیه دیو و دد تنی باید بود
مفتون معاش خود تنی باید بود	مغرور بعقل خود تنی باید بود

رباعی

همه شادی و عشرت باشد ای دوست	دران خانه که مهمانش تو باشی
عراقی طالب درد است دائم	بهوی آنکه درمانش تو باشی

رباعی

بیدار چشم دل چو نوری داری ورز خویش بصد رنگ ظهوری داری
ای غافل کارگاه سر هستی خود را بشناس اگر شعوری داری

رباعی

سرمد غم عشق بوالهوس را ندهند سوز دل پروانه مگس را ندهند
عمری باید که یار آید بکنار این دولت سرمد همه کس را ندهند

رباعی

دانی که جهان چیست نمودی بود صورت موجود و معنیش نفی وجود
معنی دو حرف لاست هستی دو کون حق ست ولی منکر حق نتوان بود

رباعی

چشمی که جمال مصطفی را بیند شک نیست که عالم بقا را بیند
اینست کمال مرد حق بین بیقین وز هر چه نظر کند خدا را بیند

رباعی

دلی دارم که در روی غم نگنجد چه جای غم که شادی هم نگنجد
حدیث بیش و کم اینجا رها کن که اینجا وصف بیش و کم نگنجد

رباعی

سرمد که ز جام عشق مستش کردند بالا بردند و باز پستش کردند
میخواست خدا پرستی و هشیاری مستش کردند و بت پرستش کردند

رباعی

من از تو جدا نبوده ام تا بودم اینست دلیل طالع مسعودم
در ذات تو ناپدیدم ارمعدومم و ز نور تو ظاهرم اگر موجودم

رباعی

ای آنکه توئی حیات جان جانم در وصف تو گرچه عاجز و حیرانم
بینائی چشم من توئی می بینم دانائی عقل من توئی میدانم

رباعی

ای دوست ترا بهر مکان می جستم هر دم خبرت ز این و آن می جستم

دیدم بتو خویش را تو خود من بودی		خجلت زده ام کز تو نشان می جستم

رباعی

هر سو که دویدیم همه سوی تو دیدیم		هر جا که رسیدیم سر کوی تو دیدیم
هر قبله که بگزید دل از بهر عبادت		آن قبلهٔ دل را خم ابروی تو دیدیم

رباعی

آیت حسن تو در مصحف جان می بینم		مهرت اندر رخ هر ذره عیان می بینم
هر چه در کون و مکان در نظرم می آید		از تو در روی اثر نام و نشان می بینم

رباعی

مست توام از بادهٔ جام آزادم		صید توام از دانه و دام آزادم
مقصود من از کعبه و بتخانه توئی		ورنه من ازین هر دو مقام آزادم

رباعی

خواهم که همیشه در هوای تو زیم		خاکی شوم و بزیر پای تو زیم
مقصود من خسته ز کونین توئی		از بهر تو میرم و برای تو زیم

رباعی

او هست نهان و آشکار است جهان		هر عکس بود شهود اهل عرفان
پیداست همو ن چه آشکارا چه نهان		گر اهل حقی غیر سکے هیچ مدان

رباعی

جانان می نابم ده و جانم بستان		مستم کن و از هر دو جهانم بستان
با کفر و باسلام بدن ناچار نیست		تو در ا بنما و این و آنم بستان

رباعی

اسرار ازل را نه تو دانی و نه من		وین حرف معما نه تو خوانی و نه من
هست از پس پرده گفتگوی من و تو		چون پرده برافتد نه تو مانی و نه من

رباعی

آنکس زاهد است و تو خواهد قصورش بین		بجنت میگریزد از سر کویت شعورش بین
با این زهد و با این تقوی با این سالوس خود بالا		ز رحمت دور میسازد خداوند از غرورش بین

رباعی

باز آ باز آ ہر انچہ ہستی باز آ
گر کافر و گبر و بت پرستی باز آ
این درگہ ما درگہ نومیدی نیست
صد بار اگر توبہ شکستی باز آ

رباعی

عیب ست بزرگ ترکشیدن خود را
در جملہ خلق برگزیدن خود را
از مردمک دیدہ بباید آموخت
دیدن ہمہ کس را و ندیدن خود را

رباعی

چون بعض ظہورات حق آمد باطل
پس منکر باطل نشود جز جاہل
در کل وجود ہر کہ جز حق بیند
باشد ز حقیقۃ الحقایق غافل

رباعی

خواہی کہ شود دل تو چون آئینہ
دہ چیز برون کن از درون سینہ
حرص و غضب و بغض و دروغ و غیبت
بخل و حسد و کبر و ریا و کینہ

رباعی

با خلق آشنا نشود مبتلاے تو
بیگانہ باشد از ہمہ کس آشنای تو
میخواہم از خدا بدعا صد ہزار جان
تا صد ہزار بار بمیرم براے تو

جوہر در اشعار مفردات

نبری گمان کہ یعنی بخدا رسیدہ باشی
تو ز خود بر دن نرفتی بکجا رسیدہ باشی

فرد

کہ کشید دامن نظرت کہ بسیر و من آمدی
تو بہار عالم دیگری ز کجا باین چمن آمدی

ہلالی

مشتاق درد را بدوا چہ احتیاج
بیمار دوست را بمسیحا چہ احتیاج

ایضاً

ای نور خدا در نظر از روی تو ما را
بگذار کہ در روی تو بینیم خدا را

فرد

درین گرداب کار ناخدا نیست
امید ما بجز فضل خدا نیست

سعدی

بپایان آمد این دفتر حکایت ہمچنان باقی | بصد دفتر نشاید گفت حسب الحال مشتاقی

کنز پنجم

جوہر یا اللہ ہر کہ سہ روز بخواند و روزہ دارد و گرسنہ ماند اور اکرامت اولیا دست دہد واگر در ظرف سفالین مکرر بنویسد چندانکہ تواند و بآب بشوید و بر روی مصروع زند صرع زائل گردد وہر کہ در شبانروزی ہزار بار بگوید و مداومت نماید از اہل تحقیق گردد و آنچہ خواہد بر و کشف گردد

جوہر نود و نہ نام الٰہی مشہور باسمای حسنی در حدیث است کہ من احصہا دخل الجنۃ

ہو اللہ الذی لا الہ الا ہو الرحمن الرحیم الملک القدوس السلام المؤمن المہیمن العزیز الجبار المتکبر الخالق البارئ المصور الغفار القہار الوہاب الرزاق الفتاح العلیم القابض الباسط الخافض الرافع المعز المذل السمیع البصیر الحکم العدل اللطیف الخبیر الحلیم العظیم الغفور الشکور العلی الکبیر الحفیظ المقیت الحسیب الجلیل الکریم الرقیب المجیب الواسع الحکیم الودود المجید الباعث الشہید الحق الوکیل القوی المتین الولی الحمید المحصی المبدئ المعید المحیی الممیت الحی القیوم الواجد الماجد الواحد الاحد الصمد القادر المقتدر المقدم المؤخر الاول الآخر الظاہر الباطن الوالی المتعالی البر التواب المنتقم العفو الرؤف مالک الملک ذو الجلال والاکرام المقسط الجامع الغنی المغنی المعطی المانع الضار النافع النور الہادی البدیع الباقی الوارث الرشید الصبور شرح حضرت جی

جوہر نود و نہ نام الٰہی غیر آن نود و نہ نام کہ در حدیث نبوی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم وارد شدہ و در قرآن مجید آمدہ اگر کسی بآن دعا کند البتہ اجابت شود۔ روز خمیس روزہ دارد و در شب آدینہ قریب سحر دعا کند یا اللہ۔ یا رب۔ یا رحمن۔ یا رحیم یا مالک در سورۂ فاتحہ یا محیط۔ یا قدیر۔ یا علیم یا حکیم۔ یا تواب۔ یا بصیر یا واسع۔ یا سمیع۔ یا بدیع۔ یا کافی۔ یا رؤف۔ یا شکور۔ یا واحد یا غفور۔ یا حلیم۔ یا قابض۔ یا باسط۔ یا حی۔ یا قیوم۔ یا علی۔ یا عظیم۔ یا ولی۔ یا غنی۔ در سورۂ بقر۔ یا قائم۔ یا وہاب۔ یا سریع۔

ہو اللہ الذی لا الہ الا ہو عالم الغیب والشہادۃ ہو الرحمن الرحیم ہو اللہ الذی لا الہ الا ہو الملک القدوس الخ ۱۲

وجہ یا اللہ فتح وقتیکہ در اولیای موجودہ ۱۲

یا وکیل - در سورہ نسا یا حسیب - یا شہید - یا غفور - یا مقیت -
یا خبیر - در سورہ آل عمران یا رب - یا محیی - یا ممیت - سورہ اعراف - یا نعم المولی
یا فاطر - یا قاہر - یا قادر - یا لطیف - سورہ انعام یا محیی - یا ممیت - سورہ اعراف - یا نعم المولی
یا نعم النصیر سورہ انفال یا حفیظ یا قریب - یا مجیب - یا حمید - یا مجید - یا ذا العرش -
یا فعال لما یرید - یا ودود - سورہ ہود - یا کبیر - یا متعال - سورہ رعد - یا منان سورہ ابراہیم
یا خلاق - سورہ حجرات - یا صادق - یا وارث - سورہ مریم - یا باعث سورہ حج یا کبیر سورہ مومنون
یا حق - یا مبین - یا نور - سورہ نور - یا ہادی - سورہ دخان - یا فتاح - سورہ سبا - یا غفار -
یا قابل التوب - یا شدید العقاب - یا ذا الطول - سورہ مومن - یا رزاق - یا ذا القوۃ -
یا متین - سورہ ذاریات یا بر - سورہ طور - یا ملیک - یا مقتدر - سورہ قمر - یا رب المشرقین
یا رب المغربین - یا ذا الجلال والاکرام - سورہ رحمن - یا اول - یا آخر - یا ظاہر - یا باطن -
سورہ حدید یا ملک - یا قدوس - یا سلام - یا مومن - یا مہیمن - یا عزیز - یا جبار - یا متکبر
یا خالق یا باری - یا مصور - سورہ حشر یا مبدی - یا معید - سورہ بروج - یا احد -
یا صمد - سورہ اخلاص.

جوہر بدانکہ نزدیک ارباب تحقیق اسم مبارک اللہ اسم اعظم ست زیرا کہ اسم ذات است
باعتبار جمیع اسما و صفات و دیگر اسما اسماء صفات اند و مجموع اسماء صفات در تحت اسم مبارک اللہ
مندرج ست چہ ہر اسمی از اسما عبارت از ذات مسمی ست باعتبار صفتی کالعلیم باعتبار علم و
قدیر باعتبار قدرت و علی ہذا القیاس بخلاف اسم مبارک اللہ کہ ذات مسمی ست باعتبار جمیع
صفات و این اسم جامع ست در جمیع اسماء متضادہ و غیر متضادہ و این اسم کل ست و باقی اسما
اجزای او و جمیع اسماء الہی بوی مضاف ست و وی ہیچ اسمی مضاف نیست و اعظم اسما و اذکار ست
مثلا میگویند عزیز اسمی ست از اسماء اللہ تعالی و نمی گویند اللہ اسمی ست از اسماء عزیز اگر کافر گوید
لا الہ الا ہو ایمان از وی صحیح نبود زیرا کہ ہو برای اشارت ست پس شاید کہ باین کلمہ اشارت
بہ معبود خود میکند و جملہ صفات ہمین حکم دارد اما چون لا الہ الا اللہ گوید حکم باسلام وی کنند و مشتق
نیست اگرچہ بعضی مشتق گویند کہ لفظ مبارک اللہ در اصل الالاہ بود حرکت ہمزہ کہ مابین ہر دو لام
واقع است نقل کردہ بما قبل دادند و ہمزہ را برای تخفیف حذف کردند اللاہ شد بعدہ لام اول را
ساکن کردہ در دوم ادغام کردند اللہ شد و این اسم مبارک را خاصیتی ست کہ در ہیچ اسم نیست
و در ضمن این اسم شریف سریست کہ اعظم ہمہ اسرار ارغامضہ است سالک از مواظبت و مداومت مشغولی

این اسم اعظم عارف بحقائق اشیا کماہی و متخلق باخلاق جناب آلہی می شود و احکام و آثار حضرت خداوندی ہویدا میگردد و مردہ را زندہ کند و زندہ را مردہ و بدرجہ میرساند کہ فوق آن متصور نیست و مشاہدہ نماید چیزی را کہ ہیچ گوش نشنیدہ و ہیچ دیدہ ندیدہ و بر دل ہیچ بشر خطور نکردہ و ارواح اولیا و ملائکہ و صور جمیلہ ظاہر شوند و عجائب عالم مثال در بیداری بیند حضرت قدوہ اولیا شیخ جنید بغدادی ہمہ شب بشغل اللہ اللہ مشغول می بود آخر باین مرتبہ رسیدند کہ خود میفرمایند کہ سی سال ست کہ خدا یتعالی بزبان جنید با جنید سخن میگوید و جنید در میان نہ و خلق را خبر نہ باید کہ اسم مبارک اللہ باظہار ہمزہ و سکون ہا بعد و مجمل در ہر نفس سہ بار بدل گوید یا چہل بار یا دو صد بار یا زیادہ ازان از سر حضور و آگاہی و شب کمتر خواب کند الاحین غلبہ و شب و روز از تکرار این اسم مبارک باز نماند خصوصاً آخر شب تا طلوع آفتاب پس برین نہج آثار و خواص کلی مترتب شود و مداومت این اسم مبارک بوجہی کند کہ در ہیچ نفس ازوی ذاہل و غافل نباشد

جوہر بدانکہ در تفسیر اسم اعظم حضرت حق سبحانہ و تعالی اختلاف ست نزد بعضی اسم اعظم معین نیست ہر اسمی کہ معرفت حضرت خداوند تعالی حاصل شود اسم اعظم ست و نزد بعضی اسم اعظم بہ نسبت ہر فردی از افراد انسانی اسمی ست کہ در حضرت الوہیت مربی و واسطہ استفاضہ او ست و مرجع او بعد از انقطاع روح از بدن و نزد بعضی معین ست ہر کرا حضرت خداوند تعالی خواہد تعلیم فرماید و نزد بعضی حضرت جبرئیل علی نبینا و آلہ و علیہ السلام برای حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم آوردہ اند در ورق بہشت پیچیدہ و مہر از مشک اذفر بران نہادہ بران ورق نوشتہ اللہم انی اسئلک باسمک المکنون الطاہر المطہر القدوس (تیر بود خالص ۱۲) الحی القیوم الرحمن الرحیم ذی الجلال والاکرام و نزد بعضی اسم اعظم الرحمن ست و نزد بعضی السریع و نزد بعضی الظاہر و نزد بعضی الغفار و نزد بعضی القریب و نزد بعضی القیوم و نزد بعضی الوہاب و نزد بعضی اللہم و نزد بعضی رب و نزد بعضی خیر الوارثین و نزد بعضی سمیع الدعا و نزد بعضی الحی القیوم و نزد بعضی در آیہ سلام قولا من رب رحیم ست و آن رب رحیم ست و نزد بعضی اللہ الصمد و نزد بعضی لا الہ الا ہو و نزد بعضی حسبنا اللہ و نعم الوکیل و نزد بعضی لا الہ الا انت سبحانک انی کنت من الظالمین و نزد بعضی ذوالجلال والاکرام و نزد بعضی ارحم الراحمین و نزد بعضی اسم اعظم در حروف مقطعہ قرآنی کہ در اوائل سور واقع شدہ است و آن حروف اینست الم الم المص الر الر الر الر المر الر کہیعص طہ طسم طس طسم الم الم الم الم یس ص حم حم

جمعسق حم حم حم حم ق ن ومنقول ست کہ چون حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب اکرم اللہ تعالی وجہہ امری عظیم روی نمودی در دعوات حروف فرمودی یا کہیعص یا حمعسق ونزد بعضی اسم اعظم در ضمن اشکال سبعہ است وآن اینست آا ام ≡ ۱۱۱۱ ہ ی

وحضرت مقدسہ امیر المومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالی وجہہ در خواص اشکال سبعہ یازدہ بیت نظم فرمودہ اند وآن ابیات بتمامہا در شمس المعارف مسطور ست پس شکل اول دو مثلث متساوی الاضلاع ست درہم آمیختہ وشکل دوم سہ الف ست مدی بران کشیدہ وشکل سوم میم ست چشم پوشیدہ وابتر یعنی دنبالہ ندارد وشکل چہارم دو الف ست کہ سہ جا آنرا بہم پیوند کردہ بہ الف وآن نردبان ست سبب ترقی بجمیع مطالب وشکل پنجم چہار الف ست مثل انگشتان وشکل ششم ہاست کہ ہر دو چشم وی شگافتہ بود نہ پوشیدہ وشکل ہفتم واو ست کہ دنبالہ وی باز گردیدہ وبر سر او درگشتہ وحضرت مقدسہ امام ہمام محمد جعفر الصادق رضی اللہ تعالی عنہ از حضرت مقدسہ امیر المومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالی وجہہ مہتر قوام [۱۲] نقل کرد کہ آنحضرت صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودہ اند ہر کہ این اشکال سبعہ را در سفر بحر وبر با خود دارد ودر میان امتعہ ورخوت نہد از غرق وحرق وسرق ایمن وسالم ماند وحضرت امام ہمام علیہ السلام بعضی ارقام ہندسی در مثلثات جمع متاع [۱۲] جمع رخت [۱۲] ودر وسط این خاتم کہ شکل اول ست زیادہ کردہ اند وآنرا در حصول نتیجہ وظہور اثر اتم واکمل دانستہ وصورتش اینست وحضرت ذوالنون مصری قدس سرہ فرمودند کہ این اشکال سبعہ متضمن اسم اعظم ست وبغایت سریع الاجابت چون وی را در دعا شفیع سازند وبعضی از اکابر این اشکال سبعہ را امتحان کردہ میفرمایند کہ در ہیچ کشتی نباشد الا آنکہ سلامت بکنار آید ودر ہیچ خانہ نباشد الا آنکہ از سوختن ودزدان خانگی ایمن بود سوم آنکہ در میان ہیچ متاعی از تجارت نباشد الا آنکہ از سوختن وآفات سفر وتصرف قطاع الطریق بسلامت ماند

جوہر ہو بعضی از اہل تحقیق بر آنند کہ اسم اعظم اللہ تعالی اسم ہو ست پس اگر خواہد کہ بقوت باطن در اشیا تاثیر کند بر این اسم مداومت بر وجہی کن کہ در ہیچ نفس از وی ذاہل وغافل نباشد تا وقتیکہ باطن وی از انوار ہویت ذاتیہ مطلقہ روشن گردد وچون این اثر شود واین صفت راسخ گردد بقوت آن در ہمہ اشیا تصرف عظیم تواند نمود ودر ضمن این اسم سریست کہ اعظم ہمہ اسرار غامضہ است

جوہر الرحمن بعضی ذاتی گویند بجہت آنکہ اطلاق این اسم مبارک بر غیر حق سبحانہ وتعالی

بسیار مہربان [۱۲]

جائز نیست قل ادعوا اللہ او ادعوا الرحمن ایا ما تدعوا فلہ الاسماء الحسنی و بعضی برآنند کہ صفاتی ست کہ صفت اشتقاق دارد و بعضی ساکت اند و گفتہ اند کہ خاص اللفظ و عام المعنی ست و معنی او خداوند رحمت کہ رقت قلب ست و اینجا مراد غایت او کہ مہربانی ست و قیل بخشایندہ و قیل ظہور دہندہ حقایق و ماہیات علمیہ را در وجود خارجی - اگر بعد از نماز صبح بخواند صد بار غفلت و فراموشی از دل وی برود ہر کہ بعد از ہر نماز الرحمن گوید غفلت و فراموشی و سختی دل برود ہر کہ بعد از ہر نماز دویست و نود و ہشت بار بخواند جملہ مردمان او را دوست دارند و از اہل تحقیق گردد ہر کہ نون رحمن را در نشستن بسم اللہ الرحمن الرحیم و جاہای دیگر مد دہد روزی او فراخ گردد -

جوہر اسم الرحمن کہ بخشندہ و بخشایندہ است برای اہل محنت و بلا نزد اسم منتقم کہ داد دہندہ و انصاف ستانندہ است ہیچ شفاعت نفرماید الا بعد از انکہ شفاعت کنندگان از سید المرسلین صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ اجمعین و دیگر انبیا و اولیا و مومنان شفاعت کنند و اسم الرحمن جامع دیگر اسماست و بعد از اسم مبارک اللہ ہیچ اسم دیگر بروی مقدم نیست در روز قیامت اسم منتقم خواہد کہ در ہر مرتبہ خود را ظاہر کند و دمار از روزگار ہر گناہگار برآورد اسم الرحمن نزد وی شفاعت کند کہ گناہگاران را بمن بخش -

جوہر الرحیم شبوتے ست و معنے او خداوند رحمت کہ رقت قلب ست و اینجا مراد غایت او کہ مہربانی ست و قیل بخشندہ (بسیار بخشندہ) مومنان نہ کافران را و قیل رحمت کنندہ ببقاء وجود جمیع اشیا و قیل رحمت کنندہ بر ہر دو طایفہ استشہاد بآیہ کریمہ فمن تبعنی فانہ منی و من عصانی فانک غفور رحیم میکنند و قیل رحیم مقتضی شہود ست چنانکہ از اقتضای رحمن وجود ست چہ از فیض رحمانی موجودات و حقایق ظہور یابد از رحمت رحیمی اہل شہود وجود مطلق را در موجودات متعددہ مشاہدہ کنند و از روی مجاز بر ہر مہربان اطلاق می توانکرد خاصہ بر پیغمبر ما علیہ الصلوۃ والسلام لقد جاءکم رسول من انفسکم تا رحیم اگر بعد نماز صبح صد بار بخواند جملہ خلق بر و مشفق و مہربان گردند و دشمنان بر و مہربان گردند و او بر خلق و ہر کہ ہر روز بعدد حروف مکتوبہ یا مبسوطہ دوے بخواند قوے تر -

جوہر رحمن و رحیم ہر دو صفات حضرت خداوند تعالی اند مشتق از رحمت و رحمت در لغت رقت قلب باشد و آن از صفات حضرت خداوند تعالی نبود لہذا رحمت در صفت حضرت خداوند تعالی بمعنی ارادہ فیض و ارادہ انعام پندارند و نزد بعضی رحیم مرادف رحمن است

وبعضی رحمن را در دلالت بر رحمت ابلغ از رحیم دانند و نزد بعضی معنی رحمن آنست که بندگان را بروزی دادن وعده فرمود و بر طاعت خود امری فرود آورد اگر از بنده خلاف امر شود از حضرت خداوند تعالی در وعده تجاوز نرود و معنی رحیم آنست که بندگان را کار فرمود کم از طاقت و نعمت داد فزون از حاجت و نزد بعضی معنی رحمن آنست که رحمت کننده است بر ہمہ خلق بدنیا بروزی دادن و معنی رحیم آنست که رحمت کننده است بر ہمہ خلق خاصه بر مومنان بعقبی بآمرزیدن وعطا کردن ومیگویند که ہرچه در قرآن مجید بیان رحمت و روزی دادن ست ہمہ تحت معنی کلمہ رحمن است و ہرچه بیان مغفرت و تخفیف عذاب ست ہمہ تحت معنی رحیم ست و آورده اند که حضرت خداوند تعالی راسه ہزار نام ست ہزار نام فرشتگان دانند و ہزار انبیا و ہزار در کتب حضرت خداوند تعالی است سی صد در توریت وسی صد در انجیل وسی صد در زبور - و نود و نه در قرآن مجید که بعلم مومنان متصل شده و یکی مخزون و مکنون ست بعلم حضرت خداوند تعالی و معنی آن سه ہزار درین سه اسم مذکور ست و دعوت حضرت خداوند تعالی بدین سه اسم بمنزله دعوت بسه ہزار اسم مسطور ست و بعضی مشائخ بعد از نماز دیگر این سه اسم تا غروب آفتاب بخوانند -

جوہر الرحمن الرحیم این دو اسم پناه مضطرین و امان خایفین ست ہر که در امری مضطر شود بعد مجمل یا مفصل بر این دو اسم مواظبت نماید مقصود میسر شود و کسی که از ظالمی بترسد مداومت نماید ایمن گردد و ہر که این دو اسم را بر نگین فضه در ساعت آخر از نہار روز جمعه نقش کرده بآن تختم نماید ہیچ مکروہی بوی نرسد و ہر که این اسما را ورد ساز و حضرت خداوند تعالی در جمیع امور لطف خود را شامل حال وی گرداند -

جوہر الملک ثبوتے و معنی او بادشاه و قیل آنکه تصرف ملک و ملکوت در دست اوست و قیل آنکه بادشاه روز رستخیز ست اگر ہر روز نود بار گوید روشن ضمیر و تونگر گردد و ملوک مسخر و منقاد او شوند و اگر برای حرمت و عزت بخواند مجرب ست و اگر ہر روز دویست و شصت و دو بار بعدد مفصل وی بخواند دل او روشن شود و اگر بعد از ہر فریضه بعدد مذکور مواظبت نماید نور و صفا مضاعف شود و ہر که دائم نظر افگند برین حروف این اسم بعد از آنکه آنرا کتابت کند برین صورت ال م ل ک و باید که ازین جمله حرف وسط را که میم ست منظور دارد و در ہر روزی چهل بار نظر بر حرف میم گمارد و دران حال بر طهارت باشد و ہر بار قل اللهم مالک الملک تا بغیر حساب بخواند حضرت خداوند تعالی اسباب دنیا و آخرت را بر وی آسان گرداند - و ہر که

بادشاه ملک ظاہر و باطن ۱۲

حروف ملفوظی ۱۲

ہر روز الملک بخواند نوزدہ بار از خلق بے نیاز گردد۔ از خواص این اسم ست کہ سلاطین مسخر شوند
و روشن ضمیر و تونگر گردد

جوہر القدوس یعنی پاک از جملہ نقایص و این اسم تقدیسی ست و اکثر معنی او بطون راجع ست
و فرق میان تقدیس و تنزیہ و تسبیح آنست کہ تنزیہ ہر دو را شامل ست و تسبیح عام و تقدیس ہم از ینجہت
در ور ود متاخر ست سبوح قدوس و معنی تسبیح تنزیہ الحق عما لا یلیق بجناب عظمتہ من النقایص
و معنی تقدیس آنست کہ حق سبحانہ و تعالی منزہ است از چیزہای کہ لایق عظمت او نیست خواہ آن کمالات باشد
بہ نسبت غیر خواہ نقایص۔ و بعضی بر آنند کہ تقدیس عبارت از پاکی ذات و صفاتست در مظاہر و تعینات
و تسبیح عبارت از پاکی حق تعالی ست در مرتبہ ذات وی شاید کہ باعتبار تسبیح عقل مدرک حق تعالی
شود چنانکہ اہل حکمت و اہل کلام گویند و اما باعتبار تقدیس نہ عقل را بسراپردۂ عزت او گذر و نہ
نقل را از صفحۂ وجہش طاقت خبر۔ اگر بعد از نماز جمعہ بر سر زبان خود بنویسد و بخورد فرشتہ خوی گردد۔
موصوف بصفات ملکی ۱۲
و قیل ہر کہ ہر روز بعد زوال صد بار بخواند دل وی پاک شود و بجہت پناہ یافتن از خصمان وقت فرار
ہر چند کہ تواند بخواند و اگر در راہ مسافر مداومت نماید ہیچگاہ ماندہ و عاجز نشود و اگر سیزدہ
و نوزدہ بار بر شیرینی خواندہ بدشمن دہد مہربان شود القدوس ہر کہ بعد از زوال صد و ہفتاد بار بعد
مجمل یا سی صد و چہل و نہ بار بعد مفصل وی بخواند دل وی پاک شود و اگر ہر روز برین ذکر مداومت
حروف ملتوب ۱۱۰
کند صفائی تمام حاصل شود

جوہر السلام جمالی و تقدیسی ست اگرچہ بہ ثبوتی قریب ست و معنی او سلامت دارندہ و قیل
سلامت دارندہ ذات خود را از عیب حدوث و صفات خود را از وصمت زوال و
افعال خود را از شر محض و قیل سلامت دارندہ کسانی را کہ بسلامت ایمان رفتہ اند
از دوزخ و قیل سلام کنندہ مومنان را در بہشت سلام قولا من رب رحیم و اگر مداومت
نماید از ترس ایمن بود و اگر سی صد و نوزدہ بار بر شیرینی خواندہ بدشمن دہد مشفق گردد۔ و اگر
السلام را یکصد و سی و یکبار بر سر بیماری بخواند شفا یابد و اگر بہ نیت سلامتی از آفات
و امراض بود بعدد حروف ملتوبہ وی کہ صد و شصت و دو است یا مبسوط کہ پانصد و
ہفتاد و چہار ست ہر روز بخواند زود اثر عافیت و صحت پیدا شود السلام برای محبت
ہر روز یکصد و شصت و دو بار بعدد ملتوبہ وی یا پانصد و ہفتاد و چہار بار بعدد مبسوطہ
وسے بخواند۔

جوہر المومن جمالی و ثبوتی ست و معنی او امن دہندہ بندگان را در روز قیامت و قیل ایمن کنندہ از خوف اگر این اسم را نوشتہ با خود دارد ہر چیزی کہ داشتہ باشد در امان باشد و ہر کہ بسیار خواند خلق مطیع و منقاد او گردد۔ ہر کہ این اسم را بعدد مکتوبہ یا مبسوطہ وی مداومت نماید از ہرچہ ترسد امان یابد و ہر کہ صد و سی و شش بار بخواند یا ہمین عدد بنویسد و با خود نگاہدارد شک و شبہہ در امور مبہمہ از دل وی زائل شود و از ہرچہ ترسان بود ایمن گردد و اگر بشرائط کتابت کند و با خود نگاہدارد و بخواند از غارت و تاراج صوری و معنوی ایمن بود و ہر کہ در وقت دیدن انچہ موجب خوف اوست چہار بار گوید یا مومن از شر آن چیز ایمن گردد۔

جوہر المہیمن جمالی و ثبوتی ست و معنی او نگہبان بطریق خوب و صوب مرغوب و قیل آگاہ از نہان و آشکارا قال بعض من اہل التحقیق الہیمان شدۃ العشق و این صفت مقتضی ست کہ صاحب ہیمان را سکون و قرار نباشد در جہتی از جہات غیر محبوب خویش و این حالت در ملاء اعلی کہ ملائکہ مہیمنہ اند ہاموا فی جلال اللہ تعالی و جمالہ طاریست و مع ہذا امیدہ اند کہ در زمین مخلوق ہست یا نہ یا آدم لواء قبولیت بر سر دارد یا ابلیس گلیم شقاوت در بر و این حالت در عالم شہادت از انبیا بحضرت ابراہیم خلیل اللہ علی نبینا و آلہ و علیہ السلام لاحق بود کہ کوکب و قمر و آفتاب را بخدا یتعالی نسبت کردہ و ہذا ربی ہذا اکبر میگفت اگر بعد غسل صد بار بخواند بر دلہا مشرف و بر مغیبات مطلع گردد و اگر مواظبت نماید از جمیع آفات پناہ یابد و از جملہ بہشتیان گردد۔ المہیمن را بر نگین خاتم نقش کنند پنج بار در شرف قمر و وقت نقش کردن بخوانند این اسم اشتغال نمایند و آنرا با خود دارند از شر بادشاہ و ہم ظلمہ و ہم از شر جن محفوظ مانند۔

جوہر العزیز جلالی و تنزیہی و ستی او غالب ست و قیل آنکہ مثل او در وجود نیست و قیل لا یمکن احاطۃ اوصافہ و لا احد لذاتہ و صفاتہ اگر بعد نماز فجر چہل و یکبار تا چہل روز بخواند در دنیا و آخرت عزیز و مکرم شود و محتاج خلق نگردد و اگر مداومت نماید بعد از خواری عزیز گردد و درین اسم خاصیات عجیبہ و غریبہ است۔ از خواص این اسم ست کہ خوانندہ بسوال محتاج نگردد

جوہر الجبار جلالی و تنزیہی و معنی او صاحب غلبہ است و قیل قہر و قیل ترفہ کنندہ شکستہ چنانکہ یا جابر المتکبرین اگر بعد از مسبعات عشر لسبت و یکبار بخواند بدست ہیچ

خالی گرفتار نگردد و اگر مداومت نماید از غیبت و بدگوئی خلق در امان باشد و اہل دولت و سلطنت را
مداومت این اسم باید کرد و اگر بر انگشترین نقش کرده بپوشد مهابت و شوکت ایشان در دل خلق متمکن
گردد- این اسم را در دفع شر جباران و ظالمان اثرے تمام ست و برای مقهور سے
اعدا بعد از نماز جمعه سی صد بار بخواند و اگر از بادشاه بترسد الجبارُ برابر روی او دوازده بار
بخواند از شر وی امین گردد

جوہر المتکبر جلالی و تنزیہی ست و معنی او غالب و قیل آنکه غیر خود را حقیر داند و در حقیقت نیز
ہمچنین باشد و قیل بزرگ ای عزیز- رداء تکبر و ازار عظمت منحصر ست بر حق سبحانه و تعالی
که متکبر حقیقی اوست الکبریاء ردائی والعظمة ازاری فمن نازعنی فیه انحط اگر در ابتداء
حلال خویش پیش از دخول ده بار بگوید فرزند خدا ترس آید و اگر در ابتدای ہر کاری بسیار گوید
مراد او باتمام رسد

جوہر الخالق ثبوتی ست و معنی او پیدا کننده و قیل تقدیر کننده و معنی تقدیر خلقت اشیا
است ہر یک علی حسب الترتیب اگر در شب بسیار گوید دل و روی او منور گردد و در تمامے
کارہا قوی باشد و ثواب تا قیامت در دیوان وی نویسند- الخالق ہر که این اسم را
در مربع ۴ در ۴ بہیأت رقمی وضع کند بر زن سفید و بر ظهر وی ہمین مربع را بصورت حرفی
بنویسد چنانچه اضلاع و بیوت بر یکدیگر منطبق باشند بے تفاوتے و ارقام حرفی و عددی را
وقتی نهد که قمر قوی حال بود و زائد النور و ناظر بسعود و ساقط از نحوس حضرت حق تعالی وی را
بر وی اطلاع دہد بر علم اکسیر و اگر در ان فن صاحب وقوف بود مدد عظیم یابد در اعمال اکسیری

جوہر الباری ثبوتی ست و معنی او پیدا کننده و قیل پیدا کننده خطرات و معنی ثانی اقرب
می نماید و مناسب ست چه خالق تعلق بصور ظاہریه دارد و باری بمعنی باطنیه و تقدیم در کلام
کریم ہو اللہ الخالق الباری خالق بر باری ممکن ست که باین تقدیر بوده باشد اگر در ہفته
صد بار گوید او را در گور رنگذارند باآنکه در گور نماند و اگر طبیب برین اسم مواظبت نماید ہر علاج
که کند بر صواب آید و اگر بر گل خوشبو ہفتاد و پنج بار بخواند و در خواندن نالم ما و را و متصل گفته
بد مد و بدہد که ببوید مطیع شود- ہر که ہر جمعه الباری صد بار بگوید خداوند تعالی او را تنها نگذارد
و مونسی فرستد

جوہر المصور ثبوتی ست و معنی او نگارندهٔ صور ظاہری و نگاشت آن صورت خواه در رحم

خواہ در ہوا چنانچہ امر متنوعہ مختلفہ اگر عقیمہ ہفت روزہ دارد وہر روز وقت افطار بست ویکبار
خوانده ودمیده بخورد فرزند نرینه روزی شود وقیل ہرکہ بسیار بخواند کارہای دشوار بروی آسان شود
اگر وقت وضو بانگشت شهادت در پیشانی نوشته ہر جاکہ رود وہرکہ ملاقات کند دوست او گردد۔
جوہر الغفار ثبوتی ست ودر لغت معنی او بسیار پوشنده ودر عرف آمرزنده گناه اگر بعد از نماز جمعه صدبار
یاغفار اغفرلی ذنوبی بخواند مغفور گردد۔
جوہر القہار ثبوتی ست ومعنی او غلبه کننده وقیل ضایع کننده اگر برای ہر مہمی صد بار
گوید وقیل اگر مداومت نماید محبت دنیا از دل او برود وخاتمه او بخیر انجامد ومحبت وشوق حضرت
حق تعالی در دل او بیفزاید واگر درمیان سنت وفرض صدبار بگوید به نیت مقہوری دشمن مقہور
گردد واگر مسحور این اسم مبارک نوشته در آب گرم انداز دو سر بدان شوید صحت یابد به نیت قلع و
قمع اعدا ہر روز سی صد وشش بار بعدد حروف مکتوبه وی بعد از نماز بامداد بخواند واگر بعدد حروف
ملبوطه وی که چهار ونود ونه است قرأت کند دشمن عنقریب مغلوب ومقہور گردد وہرکہ این اسم را
بسیار گوید دوستی دنیا واہل دنیا از دل وی زائل گردد۔
جوہر الوہاب ثبوتی ست ومعنی او بخشنده بغیر غرض وعوض ومنت ایجاد نهنده بر جمیع وجودات
عینیه خارجیه اگر بعد از نماز چاشت آیه سجده خوانده وسر بسجده نهاده ہفت بار بگوید از خلق مستغنی
گردد واگر حاجتی دارد در میان شب در صحن خانه یا در مسجد سه بار سجده کند ودست برآورده
صد بار گوید حاجتش روا گردد واگر روز چهارشنبه غسل کرده دو رکعت نماز گذارد وبعده ہزار بار بخواند
دنیا بروی بسیار شود واسباب جمعیت فراوان ہرکہ بعد از نماز دست برداز د وہفت بار گوید یاوہاب
وحاجت خواهد برآید وبعضی گویند که در فضای وسیع که خالی بود دست بردارد وصد بار یاوہاب
گوید مہمات وی کفایت شود واگر صد وسی وسه بار بعدد حروف ملبوطه وی گوید اقوی واولی بود
برای وسعت رزق چاشت چهار رکعت بگذارد وبعد از سلام سجده کند ودران یکصد وچهار مرتبه
یاوہاب بخواند۔ بعد نماز بامداد ہفتاد بار یاوہاب برای معموری کار دینی ودنیوی بخواند واین
دعا نیز اللهم زد نورنا وزد سرورنا وزد حضورنا وزد معرفتنا وزد طاعتنا وزد نعمتنا وزد
محبتنا وزد عشقنا وزد شوقنا وزد ذوقنا وزد علمنا یا مولنا برحمتک یا ارحم الراحمین۔
جوہر الرزاق ثبوتی ست ومعنی او رزق دہنده وقیل پیدا کننده ارزاق خواه رزق
قوت جسم وقوت شہوانی باشد خواه قوت قلب وقوت روحانی باشد واگر پانصد وچهل وپنج بار

بخواند دشواری و درماندگی نه بیند و اگر ہزار بار در محل خالی بخواند با خضر علی نبینا و آلہ و علیہ السلام ملاقات شود و بعضی گفتہ اند کہ ہر کس کہ در چہار طرف خانہ خود در ہر کنجی صد بار گوید یا رزاق فقر و درویشی نیاید۔ الرزاق ہر کہ بامداد پیش از نماز صبح در چہار زاویہ خود دہ بار گوید و آغاز از دست راست کند و روی از قبلہ بگرداند و بجانب قبلہ رود از فقر و فاقہ و بے نوائی خلاص شود۔

جوہر الفتاح ثبوتی ست و معنی او کشایندہ و قیل حکم کنندہ و قیل کشایندہ خزائن رحمت بر انواع بریہ بعد نماز بامداد و دست خود برداشتہ بر سینہ نہد و ہفتاد بار گوید زنگ از دل او بزداید۔ و بعضی گویند کہ ہفتاد و ہفت بار بگوید نسیان دفع شود۔ ہر کہ روز بعد از نماز صبح ہفتاد و ہفت بار گوید یا فتاح و دست بر سینہ فرود آرد زنگ غفلت از دل او بیرون رود و اگر مداومت بر عدد مجمل وی کند کہ چہار صد و ہشتاد و نہ است یا عدد مفصل کہ شش صد و دو است اثر آن قوی تر بود

جوہر العلیم ذاتی ست و امام ائمہ صفات و معنی او دانندہ اوہام و بر دارندہ شکوک تمام و قیل بالغ در مرتبہ علم اگر بدل بسیار گوید از معرفت حق تعالی نصیبی وافر یابد و اگر شب جمعہ بعد نماز صد بار در سجدہ گفتہ بخواب رود کارہای پنہان بروی آشکارا گردد و اگر در صحرا دو رکعت بگذارد و مستقبل قبلہ نشستہ ہزار بار گوید حاجت بر آید۔ العلیم ہر کہ مداومت کند بذکر این اسم ظاہر شود بروی مخفیات علوم صناعت الٰہی کہ عبارت از علم اکسیر است و غیر آن از علوم غریبہ و فنون عجیبہ۔ و ہر کہ در دل این را بسیار گوید صاحب معرفت شود و ہر کہ بعد از فریضہ صد و پنجاہ بار کہ عدد مجمل اوست یا سی صد و دو بار کہ عدد مفصل اوست تکرار کند اثر قوی گردد۔ و نزد بسیاری از اکابر محققین این اسم امام ائمہ سبعہ است العلیم ہر کہ در دل خود بسیار گوید از علم لدنی بہرہ ور گردد۔

جوہر القابض ثبوتی ست و معنی او گیرندہ و قیل اسباب رزق تنگ کنندہ و قیل ارواح از اجساد بیرون آرندہ و قبض تعلق باین اسم دارد و بسط بباسط اگر چہار روز بر چہار لقمہ نان بنویسد و بخورد از عذاب روز و گرسنگی ایمن گردد و در بعضی چہل روز بر لقمہ نان بنویسد القابض سہ شب بہ نیت ہلاک دشمن ہر شب ہزار بار بخواند آن دشمن ہلاک شود یا از ان موضع آوارہ شود و بعضی گویند کہ ہر کہ چہل روز بر چہل لقمہ نان بنویسد و بہ ناشتہ بخورد از جوع و عذاب قبر ایمن بود

جوہر الباسط ثبوتی ست و معنی او فراخ کننده و قیل دہنده و قیل گسترنده۔ ہر کہ سحرگاہ با طہارت دست بر داشته ده بار بگوید یا باسط و بروی خود فرود آرد ہرگز محتاج نگردد و از غم خلاص یابد و از جائی کہ گمانش نبود نعمت یابد و روزی بروی فراخ گردد۔ و اگر بعدد حروف ملتوبہ یا باسط و ی مداومت نماید اثر قوی تر بود۔ و بعضی میفرمایند کہ این اسم را چون بخواند و با خود نگاہ دارد در توسیع رزق و تفریج کرب و تفریح نفس تاثیر عظیم کند پس باید کہ چہار روز متصل ہر روز چہار ساعت بخوحی لاینقطع بخواند بر مقصود فائز شود و اگر ہفتاد و دو روز ہر روز ہفتاد و دو بار بخواند حقتعالی دل وی را بطاعت و عبادت خود ثابت و راسخ دارد و روزی وی را از جائی برساند کہ گمان نداشته باشد

جوہر الخافض ثبوتی ست و اکثر معنی او بجلال راجع است و معنی او فرو نہنده و قیل آنکہ عدل و قسط در میان نہد و قیل گسترنده و قیل فرود آرنده اعدا را از نظر رحمت خود و از نظر دوستان خود۔ و بعضی گویند اگر سہ روز روزه دارد و در طی بلا انفصال کند و چہارم روز در مجلس واحد ہفتاد ہزار بار بگوید بر دشمن ظفر یابد و ہر کہ بہ نیت دفع ظالم ہفتاد ہزار بخواند کار کفایت شود۔

جوہر الرافع ثبوتی ست و معنی او بردارنده و قیل دور کننده و اگر در نیم شب یا در نیم روز صد بار بگوید از حجابہ خلق برگزیده و بے نیاز گردد۔

جوہر المعز جلالی و ثبوتی ست و معنی او عزت دہنده و قیل اعزاز حقیقی آن باشد کہ از ذل حاجت برون آید و قیل اعزاز حقیقی آن باشد کہ از ذل موجود کن بیرون خرامد و قیل از ذل حدوث و شہود محبت دست افشاند و قیل از ذل فنا خود را باز دارد و اگر در ہر شب دوشنبہ و جمعہ بعد نماز شام چہل و یکبار بگوید میان خلق با ہیبت و وقار باشد و جز از حقتعالی از ہیچکس نترسد۔ المعز ہر کہ شبہای جمعہ و دوشنبہ میان شام و خفتن اسم معز را صد و چہل و یکبار بخواند خوف خلق از دل او بیرون رود و نزد حکام و اکابر معزز باشد۔ و ہر کرا خصم قوی باشد دو رکعت نماز بگذارد و سر بسجده نہاده ہفتاد و پنج بار المعز را بتضرع بخواند و از خداوند تعالی نکبت آن خصم خواہد آن خصم ذلیل و خوار شود۔ المعز ہر کہ این اسم را چہل روز متصل ہر روز بعد از نماز بامداد چہل و یکبار بخواند در دنیا و آخرت عزیز و مکرم شود و ہرگز محتاج خلق نگردد۔

جوہر المذل جلالی و ثبوتی ست و معنی او خوار کننده و دور اندازنده از راه رحمت رحیمی و قیل ذل حقیقی آن باشد کہ راه راست گم کند و قیل ذل آن باشد کہ بتقلید آبا یا استاد غیر عارف محجوب ماند و قیل ذل آن باشد کہ اعمال و افعال خود بیند و قیل تا آنکہ سالک را معرفت

کماہی ارزانی نشدہ است ہنوز از رق ذلت کماہی نرستہ اگر از ظالمی یا حاسدی بیم دارد ہفتاد و پنج بار بخواند بعدہ سر بسجدہ نہد و بگوید الٰہی مرا از شر فلان در امان دار امان یابد۔

جوہر السمیع ذاتی ست و مشترک و در لغت معنی او شنوندہ و در عرف معنی او صفتی ست در حق سبحانہ و تعالیٰ کہ بدان منکشف شود مسموعات اگر در روز پنجشنبہ پانصد بار و بروایتی ہر روز صد بار بخواند و در ان حین سخن نگوید ہر دعائی کہ کند مستجاب شود و بعضی گفتہ کہ بعد نماز چاشت۔ بعد از نماز حاجت در روز پنجشنبہ پانصد بار سمیع گوید بعد از ان حاجتی خواہد روا گردد

جوہر البصیر ذاتی ست و مشترک و معنی او بینندہ و قیل صفتی ست بحق سبحانہ و تعالیٰ کہ بدان منکشف میگردد مبصرات اگر میان سنت و فرض صد و یکبار بخواند مخصوص بنظر عنایت حضرت حق تعالیٰ و محرم اسرار الٰہی گردد و بعضی در روز جمعہ گفتہ اند و نزد بعضی در میان سنت و فرض جمعہ صد بار گوید۔ روز جمعہ میان سنت و فرض فجر صد و یکبار البصیر بخواند از اہل مکاشفہ گردد

جوہر الحکم ثبوتی ست و مشترک و معنی او حاکم محکمہ قصاص و قیل استوار و راسخ و معنی عدل نیز دربن اسم ملحوظ اگر نیم شب چندان گوید کہ از خود لبشود باطن او معدن اسرار شود و محرم اسرار الٰہی گردد

جوہر العدل ثبوتی ست و مشترک و معنی او برابر است و قیل بسیار عدل کنندہ ہر کہ در شب جمعہ بر لبست لقمہ نان بنویسد و بخورد جملہ خلایق مسخر او شوند و بعضی گویند بر لبست لقمہ نان بر ہر لقمہ بدہد و بخورد

جوہر اللطیف ثبوتی ست و جمالی معنی او دانندہ خفیات امور و قیل لطف کنندہ بر بندگان اللہ لطیف بعبادہ یرزق من یشاء و ہو القوی العزیز و قیل باریک و دقیق تر از جزء لایتجزی کہ اصل موجودات ست و ہو الطف من کل شئی لا تدرکہ الابصار و ہو یدرک الابصار و ہو اللطیف الخبیر اگر برای کشادن بخت دختر و صحت امراض و کفایت مہمات بعد تحیۃ وضو صد بار مواظبت نماید بہتر۔ اللطیف در دفع ابر و آلام و ازالہ ہموم و اوہام اثر تمام دارد بر ذکر آن مداومت نماید و بعضی گفتہ کہ غسل کند و دو رکعت نماز بگذارد بعدہ صد بار بگوید یا لطیف۔ بہ نیت خاص کہ دارد روا گردد۔ اللطیف ہر کہ بمشک و زعفران و گلاب بر ظرف چینی یا زجاجی صد و ہفتاد و سہ بار بنویسد و بآب باران محو سازد و یا بآب عذب طاہر و بیاشامد جمیع امراض و اوجاع منرفع شود و اگر اسمای حروف مبسوطہ و یرا علیحدہ بالف و لام

تعریف بدو حروف هر اسمی کتابت کند بدین وجه الالف و آنرا صد و چهل و دو بار بنویسد اللام و آنرا صد و دو بار نویسد الطاء و آنرا چهل و یکبار الیاء و آنرا چهل و دو بار الفاء و آنرا صد و دوازده بار بنویسد پس یک شب در آب نقیع کند بعده بیاشامد از امهای درونی و بیرونی شفا یابد و از همه دردها خلاص شود اللطیف این اسم شریف از سائر اسما ممتازست بدین جهت که قریب النتیجه و سریع الاجابت و اثرست و در جمیع اوهام و آلام و اسقام و نوائب و مصائب تاثیر عظیم دارد و در آفات محن و شدائد نتائج و فوائد عجیب و غریب از وی بظهور می آید هر تعب و کرب و فرجی که عارض شود بفرح و سرور و امن و امان و اطمینان مبدل شود بشرطیکه بعدد حروف مبسوط وی که صد و هفتاد و سه است هر روز بخواند

جوهر الخبیر هر که بسیار گوید از شر نفس و شیطان و جور سلطان ایمن گردد- این اسم برای ادراک حقایق و معانی و اخبار غیبی و اخراج کنوز و دفائن مناسب ست هر که بر ذکر وی مداومت نماید اگر غایبی داشته باشد در خواب یا در بیداری از حال وی آگاهی یابد و خبر صحیح شنود و هر که هفت روز و رد سازد بعدد مفصل وی که هشت و صد و شانزده است روحانیت این اسم ویرا خبر دهد از اموری که دران سال حادث شود از احوال ملوک و انقلابات زمان و امور کلیه عالم و هر که بدست نفس گرفتار باشد بسیار گوید خلاص یابد

جوهر الحلیم هر که این اسم را بسیار گوید صفت حلم در وی حاصل شود و اگر هر روز بعدد مفصل وی که صد و هشتاد و یک ست بخواند اثر وی قوی شود- و الحلیم هر که وقت نشاندن درخت هشتاد و هشت بار که عدد مجمل اوست بخواند بیخ درخت در زمین محکم شود و نشو و نما تمام یابد و صاحب درخت از وی برخوردار گردد یا حلیم بر کاغذ نوشته و بآب شسته آن آب را بر کشت و نهال پراگنده کند بکمال رسد و حلیم برای کسے که از بلا خلاص طلب د…

جوهر العظیم تنزیهی ست و مشترک و معنی او آنکه بزرگ ست و در اصطلاح آنکه او در عظمت خود باقصی مراتب رسیده است و بران مستمر می باشد و قیل آنکه او در تصور عقل ممتنع الحصول ست و علم از ادراک کنه او عاجز و مجازا بر عرش هم اطلاق کرده شود اسأل الله العظیم و رب العرش العظیم و بر اجر هم اطلاق کرده اند من لدنا اجرا عظیما و بر گناه هم اطلاق کرده شده فانه لایغفر الذنب العظیم الا الرب العظیم و چون بنظر تحقیق نگری هر همه را ایکی یابی اگر بدل بسیار بگوید بر همه خلق عزیز و مکرم بود- هر که این اسم را بسیار گوید

عزیز و مکرم گردد۔ ہرکہ مداومت نماید عالی قدر گردد و درمیان مردم عزیز و مکرم۔

جوہر الغفور ثبوتی ست وجمالی ومعنی او پوشندہ گناہ در دنیا و آخرت و قیل غفور در حق عاصیان وغیور در حق مطیعان۔ اگر در درد سر یا زحمتی پیش آید یا اندوہی سہ بار بنویسد و بخورد شفا یابد و اگر بسیار گوید سیاہی از دل او برود و در حدیث صحیح وارد است ہرکہ سجدہ کند و در سجدہ یارب اغفرلی سہ بار گوید حضرت حقتعالی جرائم ما تقدم و ما تاخر او را بیامرزد۔ الغفور ہرکہ ہر روز ہزار و دو بیست وہشتاد وشش بار بعدد مجمل یا ہزار وسی صد پنجاہ و پنج بار بعدد مفصل این اسم بخواند ظلمت از دل وی زائل شود و روشنی و صفا در باطن وی پیدا گردد۔

جوہر الشکور ثبوتی ست وجمالی ومعنی او بسیار شکر کنندہ و در اصطلاح آنکہ جزای جزیل بر عمل قلیل میدہد و مجاز ابر آدمی ہم اطلاق کردہ میشود انہ کان عبدا شکورا بمعنی آنکہ کسی بزبان گوید یعنی ثنا و بدل راضی باشد و بجوارح عامل او را شاکر گویند و گاہی شکر بمعنی حمد ہم اطلاق می توان کرد و گاہی مقابلہ حمد اطلاق کردہ می شود زیرا کہ باعتبار مورد خاص ست و باعتبار متعلق عام و شکر باعتبار مورد عام ست و باعتبار متعلق خاص۔ و گاہی بمقابلہ کفر ہم گفتہ شود۔ ہرکرا تنگی معیشت یا تاریکی چشم و دل پیدا آید چہل و یکبار بر آب خواندہ بدمد و بخورد و بر چشم مالد شفا یابد۔

جوہر العلی سلبی ست ومعنی او اکثر بجلال راجع است و در لغت معنی او بلند مرتبہ اگر پیوستہ بخواند یا بخود دارد اگر خرد ست بزرگ شود و اگر بی نوا ست بنوا رسد و اگر غریب باشد بشہر خود بسلامت بمقصود رسد ہرکہ ہر روز صد و دہ بار بخواند خواہ بیا ندا و خواہ بالف ولام تعریف درجہ بلند یابد و اگر فقیر بود غنی گردد و اگر بغربت افتد زود بسلامت بوطن رسد۔

جوہر الکبیر تنزیہی ست وجلالی ومعنی او بزرگ وقیل بزرگی او از دو حال خالی نیست یا باعتبار آنکہ واجب بذات ست و اشرف و اکمل از جمیع موجودات یا باعتبار آنکہ بعید ست از مشاہدۂ حواس و ادراک عقول ونفوس و مجاز ابر گناہ ہم اطلاق کردہ می شود انہ کان حوبا کبیرا و بر اجر ہم گفتہ می شود فلھم اجر کبیر و بر کبیر کہ مقابلہ صغیر ست ہم اطلاق کردہ شود خواہ از جہت شرف خواہ از جہت عمر و بالجملہ در ہمہ حال از نکتۂ لطیف خالی نیست و آن آنست کہ حضرت شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ میفرمایند کہ اشیاء کونی

اسماء الٰہی اند و اسم عین مسمی باشد ہر کہ بسیار گوید بمرتبہ کبریائی رسد و اگر حکام و والیان مداومت نمایند
ہمہ کس از ایشان بترسند و مہمات نیکو پیش رود الکبیر ہر روز ہزار بار بخواند جاہ و مرتبہ و شان بلند شود۔

جوہر الحفیظ ثبوتی ست و مشترک و معنی او نگاہبان و لفظ حافظ کہ در کتاب مجید وارد
است ہم محتمل اینمعنی ست و در حدیث صحیح حافظ کم وقوع یافتہ و در بعضی ادعیہ
مثل حافظ یا حفیظ ورود یافتہ برای کسی کہ از دشمن ترسد و ایمنی طلبد۔ اگر در سفر در موضعی کہ
خوف بسیار باشد الحفیظ گوید از مکروہات محفوظ ماند۔ الحفیظ ہر کہ در روز جمعہ بعد از
نماز صد و نود و ہشت بار بخط باریک نویسد و آنرا تعویذ ساختہ بر بازو بندد از وسوسہ
شیطان و شر سلطان و خیالات فاسد و شر سباع و مار و کژدم محفوظ ماند الحفیظ بعدد
حروف مکتوبہ یا مبسوطہ وی بنویسد و بر بازوی راست بندد و مسافر ہمیشہ بر تکرار آن مداومت
نماید از خوف آب و آتش و دیو و پری و گفتار و نظر بد و از جمیع آفات محفوظ ماند و این
از مجربات صحیحہ است کسی کہ گم شود از وچیزی بخواند یا حفیظ صد و نوزدہ بار کم و زیادہ
نکند بعد ازان بخواند یابنی انہا ان تک مثقال حبۃ من خردل فتکن فی صخرۃ
او فی السموات او فی الارض یات بہا اللہ صد و نوزدہ بار رد کند حضرت حق سبحانہ
و تعالی گم شدہ او را و این صحیح و مجرب است

جوہر المقیت ثبوتی ست و جمالی و معنی او قوت دہندہ و آن قوت حلال باشد یا حرام
بخلاف معتزلہ کہ ایشان حرام را رزق نمیگویند و نزد بعضی معنی او پیدا کنندہ قوتہای جسمانیہ و
قوتہای روحانیہ اگر کسی را غریب بیند یا خود او را غربت پیش آید یا نقل از جای بجای کند و
صبر نتواند و یا طفلی بدخوئی کند و بسیار گرید ہفت بار بر کوزۂ خالی بخواند و بدمد بعدہ آب در کوزہ
کند و بخورد و دیگران را خوردن دہد و اگر روزہ دار را بیم ہلاکت بود بر گل خواندہ ببوید قوت
یابد و روزہ داشتن تواند۔ المقیت ہفت نوبت بر آب باران بخواند و بطفل دہد آن خوشخو گردد و ہر چہ
بشنود یاد گیرد۔ المقیت۔ ہر کہ بر مصائب صبر نتواند کرد یا طفلی داشتہ باشد کہ بسیار گرید این اسم
شریف را ہفت بار بر کوزہ آب نارسیدہ خواند پس پر آب کند و بیاشامد یا بخوردن طفل دہد
از سکسری خلاص شود و اگر بعدد مجمل کہ پانصد و پنجاہ است یا عدد مفصل کہ شش صد و ہشتاد
و سہ است عمل کند اولی و اقوی بود

جوہر الحسیب ثبوتی ست و جمالی و معنی او بسندہ است در امور و قیل حساب کنندہ

روز جزا و مجازا بر اہل شرف ہم اطلاق کردہ میشود کہ فلان کس حسیب و نسیب است اگر خوف
دزدی باشد یا ہمسایہ بد یا چشم زخم یا عدوی یا حاسدی باشد و ہر مشکلی کہ پیش آید و تدبیر آن
نداند ہر صبح و شام ہفت روز ہفتاد و ہفت کرت و بعضی ہشتاد بار گوید حسبی اللہ الحسیب
بخواند ہنوز ہفت روز تمام نشدہ باشد کہ مصالحش با تمام رسد و از پنجشنبہ آغاز کند و برای
خلاص شدن از بند۔ و بعضی فرمایند کہ اگر عمل قوی تر خواہد بعدد مبسوط وی کہ یکصد و چہل و
سہ است مداومت نماید۔

جوہر الجلیل تنزیہی ست و جلالی بلکہ جمیع اسمای جلالی ازین اسم ناشی شدہ اند و معنی
او بلند قدر و موصوف بجمیع کمالات و مجازا بر اہل عزت و حشم و خدم ہم اطلاق کردہ میشود
اگر بمشک و زعفران بنویسد و با خود دارد یا بخورد میان خلق بزرگ و موقر گردد الجلیل ہر کہ
این اسم را در ساعت سعید بعدد مجمل وی کہ ہفتاد و سہ است بمشک و زعفران و گلاب بر قدح
چینی بنویسد و آب باران یا آب عذب طاہر بشوید و بیاشامد در میان خلق عزیز گردد۔

جوہر الجمیل ثبوتی ست و جمالی بلکہ اسمای جمالی مظہر این اسم اند و در اکثر شروح این اسم
مذکور نیست اگر ہشتاد و سہ بار بخواند بجمالیت حق برسد

جوہر الکریم ثبوتی ست جمالی و معنی او بزرگ و قیل مفضل دہندہ و قیل دہندہ بغیر
سوال و قیل المقدس عن النقائص والعیوب و مجازا بر اجر ہم واقع است اجرا
کریما و بر سخی ہم وقوع یابد اگر در بستر خواب خود بسیار گوید تا بخواب برود فرشتگان راز آن
برسد کہ دعا اکرمک اللہ گویند تا آن زمان گویند کہ او مکرم و مشرف گردد۔ و گویند حضرت امیر المومنین
اسد اللہ الغالب کرم اللہ وجہہ بسیار میخواندند از آنجہت حضرت ایشان را کرم اللہ تعالی وجہہ
می گویند۔ ہر کہ الکریم بسیار گوید و ورد خود سازد نزد ہمہ کس معزز و مکرم شود۔ و برای کسی کہ
از بخیلی امینی طلبد

جوہر الرقیب ثبوتی ست و مشترک و معنی او نگاہبان و قیل مراعی اشیا و حافظ
موجودات و بحیثیتی کہ فلا یعزب عن علمہ مثقال ذرۃ فی السموات ولا فی الارض
و مجازا دربان و بر رفیق معشوق ہم اطلاق کردہ میشود و بر کرام الکاتبین ہم گفتہ شود
اگر در گرد عورتے یا پسرے یا مالے ہفت بار بخواند از خصمان سلامت ماند و بر نگہبانی
او را او وظایف مواظبت نماید و وقتی از اوقات فوت شدن ندہد تا شامت و ملامت نہ انجامد

واگرفوت شود مہما امکن قضا کند تا ببطالت نکشد - الرقیب را بردرسر انقش کند اہل سراز معصیت محفوظ ماند واگر بزنان بنویسند وبہ بندہ گریزپا دہند تا بخورد آن صفت از وزائل شود

جوہرالمجیب ثبوتی ست ومشترک ومعنی او جواب دہندہ ودرعرف مجیب فی عوات یعنے ہرکہ اورا بخواند بحکم ادعونی استجب لکم اورا مجیب گردد - واگر بسیار بخواند ہردعائی کہ کند مستجاب شود واگرنوشتہ باخود دارد یا ہمیشہ بخواند در امان حضرت حق تعالی باشد وعلمار اہل حدیث مثل ترمذی ومصنف صحیح مستدرک وقزوینی می آرند کلماتی کہ بدان کلمات دعا درحیطہ قبول حضرت حق تعالی درآید یا ذا الجلال والاکرام ویاارحم الراحمین ست وترمذی میگوید کہ کلمۂ اخیر سہ بار وقوع یافتہ ہرکرا مہمی دشوار پیش آید المجیب الواسع الحکیم بسیار گوید کفایت شود ودرآخر ہردعا بخواند مستجاب گردد-

جوہرالواسع تنزیہی ست وجمالی ومعنی او فراخ بجمیع جہات وقیل فراخ کنندۂ ابواب علوم وانواع ارزاق ودرہای مکنت وغنا وقیل وسیع ازجہت علم ورحمت بہرشے ہرکرا بانچہ حضرت خداوند تعالی دادہ قناعت نباشد این اسم شریف رابسیار بخواند ہم صفت قناعت وہم وجہ کفاف پیدا شود ومہمات وی کفایت شود بوجہ احسن واگر بعدد مجمل بلکہ مفصل بر ذکر آن مداومت کند اولی بود

جوہرالحکیم ثبوتی ست وجمالی ومعنی او خداوند حکمت ومجازاً بر طبیب ہم اطلاق کردہ میشود ومرد دانا وفہیم راہم میتوان گفت وبراہل علم ہم حمل توان نمود ودرعرف اہل اللہ عبارتست از کمال علم او بحیثیتی کہ اساس قواعد علم او درزمین فہم وعلم ہیچکس نگنجد بلکہ درمیزان دل وعقل ہیچ کس نسنجد ہرکرا مہمی پیش آید بسیار خواند بکفایت رسد ودرین عمل بقول بعضی عدد اطلاقی بود نہ حصری واگر عمل بطریق حصری کند ہرروز بعدد حروف ملتوبہ وی کہ ہفتاد وہشت است بخواند واگر ازین قوی تر خواہد بعدد حروف مبسوطہ وی کہ دویست ویازدہ است قرات کند الحکیم بجہت آسانی ہردشواری بسیار گوید- دروقت آب دادن درخت وکشت الحکیم برکاغذ نویسد وبشوید وآن آب بہرزمین کہ رسد محصول آن زیادہ شود واز آفت سالم ماند

جوہرالکافی ہرکہ برین مداومت نماید بر ہرمرادی کہ خواہد قادر شود ودرین عمل عدد اطلاقی بود واگر عمل بطریق حصری کند ہرروز بعدد حروف ملتوبہ وی کہ صد ویازدہ است بخواند واگر عمل قوی تر خواہد بعدد مبسوطہ وی کہ سی صد وچہار است قرات کند-

جوہر الودود ثبوتی ست وجمالی ومعنی او دوست دارنده وقیل مبالغ الوداد وقیل آنکہ جمیع خلایق را نیک خواہد و بنیکی آرد وقیل المحب لاولیائہ وبالجملہ از ہر دو صفت خالی نیست کہ فعول بمعنی فاعل ہم آمدہ است وبمعنی مفعول ہم یعنی محب ومحبوب چنانکہ کریمہ یحبہم ویحبونہ بدین شاہدست اگر برای محبت دو کس بر خوردنی خواندہ بدمد در طرفین محبت پیدا آید۔ ونزد بعضی یا ودود بتصور صورت محبوب بعد عشا سہ صد بار خواندہ و بر شیرینی دمیدہ بخوراند رام گردد الودود این در محبت اثر تمام دارد و وقتیکہ قمر در اسد باشد متصل بمشتری بنویسد بر قطع حریر سفید بست وپنج بار وباخود دارد در دل ہمہ کس مقبول ومحبوب گردد و اگر محبت الفت ازواج الودود ہزار و یکبار بر مویز یا بر طعام خواند و مرد وزن ازان بخورند میان شان الفت پیدا شود۔

جوہر المجید ثبوتی ست وجمالی وجلالی ومعنی او بزرگ از جہت کرم و انعام وقیل مبالغۃ الماجد المجید ہر کہ ہر روز نود ونہ بار بخواند و بر خود بدمد رفعت وجاہ او باعلی مرتبہ رسد۔ المجید ہر کہ بعد از نماز بامداد نود ونہ بار بخواند و بر خود نفث کند بصحت و عافیت ماند و در میان اقران مکرم شود۔ ہر کرا در ابنای جنس عزتی و حرمتی نباشد ہر صبح نود ونہ بار بخواند و بر خود بدمد المجید ہر کرا آبلہ فرنگ باشد یا جذام یا برص در ایام بیض روزہ دارد و بوقت افطار پنجاہ وہفت بار کہ عدد مجمل اوست یا صد وہشتاد ونہ بار کہ عدد مفصل اوست بخواند ونزد بعضی وقت افطار بسیار خواندہ بر آب دمد و بخورد شفا یابد المجید ہزار و یکبار بخواند حاجت برآید

جوہر الباعث ثبوتی ست ومشترک ودر لغت معنی او برآرندہ ودر عرف اہل شرع برآرندہ اموات را از زوایای قبور در یوم نشور وقت خواب دست بر سینہ نہادہ صد ویکبار بخواند دل مردہ زندہ گردد۔ ہر کہ بر فراش دست بر سینہ نہادہ این اسم را صد بار بگوید دل مردہ او زندہ شود و بعدد مجمل کہ پانصد وہفتاد وسہ است یا عدد مفصل کہ ہفصد وچہل وپنج است اقوی واولی

جوہر الشہید ثبوتی ست ومشترک ومعنی او حاضرست وقیل من الشہود وشہد اللہ انہ لا الہ الا ہو وقیل آنکہ داناست بظواہر اشیا وانچہ ممکن ست کہ مشاہدہ او حاصل شود ومعنی الخبیر آنکہ بواطن اشیا را میداند وانچہ احساس او ممکن ست. وقیل آنکہ شاہد است بروز رستخیز اگر پسر یا دختر بی فرمان باشد یا ہر کسی را کہ باشد وگستاخ و بدخلق بود ہر صبح دست بر پیشانی او نہد و روی سوی آسمان کردہ بست ویکبار بگوید جناب حق تعالی نیکبخت و فرمانبردار کند

بندہ یا فرزند کہ اطاعت نکند ہر صباح دست بر پیشانی او نہد و بست و یکبار بگوید یا شہید مطیع گردد۔ الشہید ہر کہ وقت صبح روی بآسمان کند و بست و یکبار یا شہید بگوید نافرمان فرمانبردار وی شود از اولاد و خدام و خواص و عوام و تکمیل این عدد بایست کہ ہر عدد حروف مکتوبہ وی کہ ش ھ ی د است و آن سی صد و نوزدہ است مداومت نماید و در اول طلوع ہر فجر بیاید خطاب تکرار کند بشرطیکہ در طریق کلامی مقرر شدہ و اگر تاثیر قوی خواہد بر عدد حروف مبسوط وی کہ ش ی ن ھ ا ی ا د ا ل ست و آن چہار صد و دوازدہ است بطریق مذکور مواظبت نماید

جوہر الحق ثبوتی ست و مشترک و معنی او ثابت ست و قیل معنی او محق ست یعنی مظہر حق ست و موجد اشیاست علی ما تقتضیہ الحکمۃ الایجادیۃ و شارح مصابیح می آرد کہ مقابل باطل اطلاق میکنند و لبید معنی ۵ الا کل شئی ما خلا اللہ باطل ای معدوم ست ہر کرا کالا گم شدہ باشد بر چہار گوشہ کاغذ این نام بنویسد و در میان نام کالا بنویسد و در نیم شب کف دست خود نہد و نظر بسوی آسمان کردہ این نام را شفیع آرد یافتہ شود و قیل اگر محبوسی در نیم شب سر برہنہ کردہ یکصد و ہشت بار بگوید خلاص یابد ہر کرا چیزی گم شود این اسم شریف را بر چہار گوشہ کاغذ مربع بنویسد و در نیم شب بر دست گرفتہ روی بآسمان کند و ساعتی نگاہدارد و در اثنای آن صد و نود بار بگوید آن گم شدہ پیدا شود بزودی الحق ہر کہ بعد از ہر فریضہ صد و ہشت بار بعد مجمل وی یا صد و نود بار بعد مفصل وی بخواند حضرت خداوند تعالی وی را علم فرقان روزی گرداند

جوہر الوکیل ثبوتی ست و مشترک معنی او آنکہ باو سپردہ شود امرے از امور اگر از صاعقہ یا باد یا آب یا آتش بیم باشد و رد خود سازد امان یابد و اگر در محل خوف لب یار گوید ایمن گردد۔ ہر کہ این اسم را ورد ساز د از ہمہ آفات ایمن ماند و این عمل اطلاقی است و اگر بر وجہ حصری عمل کند عدد مکتوبہ وی شصت و شش است و ملبوظ وی صد و نود و شش قاری آرد خمیر کند و ہزار و یک غلولہ سازد و بر ہر یکی آن بنویسد یا وکیل بہ نیت دشمن آنرا بر زمین پاک نہد تا مرغان بخورند دشمن مقہور و مغلوب گردد و اگر بعد ازین عمل بخواند و مداومت نماید دشمن ہلاک شود و چنین گویند کہ خواجہ نصیر الدین طوسی در آوردن ہلاکو بجہت خلفاء عباس این عمل کردہ تا آن زمان این آفتہا بظہور آمدند

جوہر القوی سلبی ست وجلالی ومعنی او باقصی مرتبۂ قدرت تامہ باشد و مجازاً قوت بر ملکہ ذہن وفہم اطلاق کردہ میشود وبمقابلہ فعل ہم میتوان گفت کہ زید کاتب بالفعل ست یا بقوۃ وہر مردی کہ در ہیچ یک باب ہمہ مہارتی داشتہ باشد نیز میگویند کہ فلان صاحب قوۃ است وبر ملائکہ ہم اطلاق میکنند خصوصاً بجبرئیل امین علمہ شدید القوی ذو مرۃ فاستوی ہر کرا دشمنان قوی باشند وتدبیر آن نداند ہزار ویک غلولہ از آرد بندد وبر ہر غلولہ یکبار بخواند وآنرا پیش مرغان نہد تا بخورند وبدل نیت دفع دشمنان کند ہمہ مقہور گردند واگر در ساعت دوم روز جمعہ بسیار گوید نسیان از دل برود

جوہر المتین سلبی ست وجلالی ومعنی او آنکہ استوار ومحکم ست طفلی کہ از شیر باز کنند وصبر نکند یا شیر دہندہ را شیر نقصان شدہ باشد نوشتہ بطفل خوراند تا صبر تواند کرد وشیر دہندہ را نیز شیر زیادہ شود وقیل اگر کسی از اعمال ملکی واشغال منصبی خواہد روز یکشنبہ در اول ساعت بدان نیت سی صد وشصت بار بخواند آن منصب یابد۔ ہر کہ خواہد کہ بر کسی ظفر یابد وکار ہای او را استحکام ومتانتی نباشد بسیار خواند مقصودش برآید۔

جوہر الولی ثبوتی ست وجمالی ومعنی او قریب ست وقیل دوست ہر کہ بسیار گوید از ضمائر خلق آگاہ باشد وقیل اگر زنے یا کنیزے بدکارہ باشد وقت دخول بدل بسیار گوید از کار بد باز ایستد در طلب نصرت وحصول درجہ ولایت این اسم را اثری تمام ست ہر کہ برای حصول دوستی بسیار گوید مقصودش حاصل شود

جوہر الحمید ثبوتی ست وجمالی ومعنی او ستودہ اوصاف وہم می شاید کہ ستایندہ باشد کہ فعیل محتمل ہر دو معنی ست پس آن ستایش خواہ بلسان قال باشد چنانکہ ہمہ اہل نطق میگویند خواہ بلسان عمیم باشد چنانکہ ہمہ حیوانات خواہ بلسان حال چنانکہ از جمیع اشیا و نباتات وجمادات ہر کہ زبان را از فحش گفتن نگاہ نتواند داشت بر قدح بنویسد ودائم ہم دران قدح آب بخورد امان یابد وقیل ہر کہ بسیار گوید پسندیدہ افعال واقوال گردد۔ وہر کہ زبان دراز باشد صد بار نوشتہ بخورد وانچہ گوید پسندیدہ گردد ہر کہ بذمیمہ گرفتار بود بسیار گوید از مذمومات خلاص شود۔

جوہر المحصی ثبوتی ست ومشترک ومعنی او شمارندہ وقیل شمارندہ کلیات وجزئیات کائنات ہر کہ شب جمعہ ہزار ویکبار بگوید از عذاب گور وحساب قیامت ایمن گردد وقیل ہر کہ

بسیار گوید در حساب غلط نکند

جوہر المبدئ ثبوتی ست وجلالی ومعنی او در وجود آرندہ اشیا ہر کہ زن او را حمل باشد وازسقوط آن می ترسد با آنکہ حمل دیر ماند شوہر او ہر سحرگاہ نود بار گوید و انگشت شہادت گرد بر گرد شکم او گرداند حق سبحانہ وتعالی از سقوط نگاہدارد وقیل ہر کہ مداومت نماید ہر چہ بزبانش جاری شود بصدق وثواب پیوندد۔ چون زنی بر المبدئ مداومت نماید وردل چنان گذرانیدہ باشد کہ حقتعالی فرزند صالح کرامت فرماید۔

جوہر المعید ثبوتی ست وجلالی ومعنی او باز گردانندہ ہر کرا غایبی باشد ہنگامی کہ خلق خفتہ باشد در چہار گوشہ خانہ بگوید در ہر گوشہ ہفتاد بار بعدہ بنام غائب چنین گوید یا معید فلان را بمن رسان بمدت ہفت روز خبر سلامتی او رسد یا خود بر ور رسد وقیل اگر کسے را چیزے گم شدہ باشد بسیار گوید بیابد ہر کہ بر معید مداومت نماید ہیچ چیز از و غائب نشود واگر ہر روز ہر چہار طرف خانہ خود یا معید بخواند حق تعالی آن خانہ را سالم دارد۔

جوہر المحي ثبوتی ست وجمالی ومعنی او حیات بخش است اگر برای دفع درد ہفت اندام تا ہفت روز ہر روز خواندہ بر اعضا بدمد شفا یابد وقیل اگر مواظبت نماید دلش زندہ گردد ودر بدنش قوتی پدید گردد۔ ہر کہ حیات دل خواہد بسیار گوید۔ ہر کہ خواہد قبر از ہم نریزد المحی ہزار و دویست وچہار بار بخواند سالم ماند

جوہر الممیت ثبوتی ست وجلالی ومعنی او قبض کنندہ روح وقیل میرانندہ مطلقا پس آن موت خواہ بجد تعلق دارد خواہ بعدم بصیرت قلب چنانکہ انک لا تسمع الموتی خواہ بعدم حرکت وحس موجود چنانکہ وکنتم امواتا فاحیاکم یعنی بودید شما مردگان یعنی نطفہ بودید پس حق سبحانہ در وجود آورد شمارا ثم یمیتکم ثم یحییکم پس بمیراند شمارا بموت صوری ومعنوی پس باز زندہ سازد شمارا صورتا ومعنی ثم الیہ ترجعون پس شمارا بالکلیہ باو باز گردانیدہ شود۔ ہر کہ بنفس امارہ خود مبتلا باشد در ہنگام خواب دست بر سینہ نہادہ این اسم گویان درخواب رود نفس وی فرمان مطیع گردد وقیل بجہت ہلاکے دشمن اول شب سہ شنبہ یا صباح روز سہ شنبہ چہار صد ونود بار بخواند

جوہر الحی ذاتی ست کہ در امہات صفات می شمارند ودر سلبی ہم معتبر دارند وجمالی ست ومعنی او خداوند حیات واز روی مجاز بر قبیلہ اطلاق می کنند و بر حیوان

زندہ ہم رنجور بسیار گوید صحت یابد یا بر بیمار بخواند صحت یابد و اگر یا حیّ حین لا حیّ دیمومتہ ملکہ و بقائہ بآب نبات و مشک و زعفران در کاسہ نوشتہ بخوراند صحت یابد یا حے اگر بر رنجور سے چشم پیش کردہ بسیار گوید صحت یابد و اگر ہر روز ہفتاد بار گوید عمر شش دراز شود و قوت روحانیت زیادہ گردد۔

جوہر القیوم ازلی و ابدیست وجمالی و در اسم اعظمیت او حدیث ناطق ست و معنی او پایندہ بخود و ہمہ موجودات باو پایندہ بلکہ ماہیات ممکنات نیز باو چہ او را وجود زائد بر ذات منیست بلکہ ذات او عین وجود نفس خود ست ہر کہ سحر گاہ بلند گوید متصرف دلہا شود و اگر بسیار گوید مہمات ش بموجب دلخواہ او ساختہ گردد و این را و اسم سابق را بایکدیگر منضم گفتن خواص بسیار وارد شیخ عبد الرزاق کاشی در شرح منازل السائرین میگوید کہ سالک را فہم اسرار حقائق و اطلاع بر غیوب و دقائق از حیات عقل حاصل مے شود و حیات عقل بگفتن کلمہ یا حی یا قیوم و اگر کسے را حاجتے و مہمے پیش آمدہ باشد بین العشائین چہار رکعت نماز بگذارد و در ہر رکعتے چہار قل بخواند بعدہ ہفتاد و یکبار یا حی یا قیوم برحمتک استغیث بخواند حاجت روا گردد۔ در طلب استقامت طریق این اسم را اثرے تمام ست ہر کہ استقامت حال خواہد این اسم بسیار گوید۔

جوہر الواجد ثبوتی ست و مشترک و معنی او یابندہ یعنے حق سبحانہ و تعالی انچہ میخواہد می یابد و قیل مشتق از وجد ست لقولہ تعالے اسکنوھن من حیث سکنتم من وجدکم و انیجا معنی وجد سعت قدرت ست اگر در ہنگام طعام خوردن ہر لقمہ گوید آن طعام در شکم او نور گردد و قیل ہر کہ بسیار گوید توانگر گردد و در موطاء امام مالک رضی اللہ تعالی عنہ حدیثے وارد ست کہ اگر کسے را چیزے گم شدہ است باید کہ تجدید وضو سازد و دو رکعت نماز کند و تشہد خواند و بگوید بسم اللہ یا ہادی الضال و راد الضالۃ اردد علی ضالتی بعزتک و سلطانک فانہا من عطائک و فضلک۔

جوہر الماجد ثبوتی ست و جمالی و معنی او بزرگ ست اگر این نام گویان در خلوت رود چنانچہ زود بیہوش شود انوار در دل او پیدا آید و اگر بسیار گوید در چشم خلق بزرگ شود۔

جواہر الواحد ازلی و ابدی ست و اکثر او راجع باحدست و مشترک و معنی او یگانہ

یعنی متعالی ست از انقسام و تجزی و ترکیب و مقادیر وچنانکہ ازینہا منزہ و متعالی ست بالفعل ہمچنین قابل اینہا ہم نیست اگر کسے را دل از خلوت ہراسان بود ہزار و یکبار بگوید خوف از دل او دور گردد و مقرب حق تعالی گردد۔ و اگر طالب فرزند دارد تنہا یا با یکدیگر نوشتہ با خود دارد فرزند زاید وبرائے دفع خوف از دل ہزار بار گوید ملائکہ را مشاہدہ کند۔ و در حصول درجہ توحید شہود این اسم را اثرے تمام ست ہر کہ خواہد کہ توحید غیبی او را حاصل شود بسیار گوید۔ ہر کرا مرضے صعب باشد ورد سازد ہر روز ہزار و یک بار یا واحد از مرض خلاص شود۔

جوہر الاحد ازلی و ابدیست و اکثر او بیطون و ازل راجعست و مشترک و معنی او یگانہ و تنہاست کہ اصلا شریک ندارد و قل ہو اللہ احد اگر در حالت تنہائی ہزار بار گوید ملائکہ را بعین معائنہ کند و اگر ہر سحر سر بسجدہ دہ بار گوید محتاج نگردد۔ این اسم را در اثبات وجود حق تعالے اثرے تمام ست ہر کہ این ہر دو اسم را بسیار بخواند او در توحید افعال و صفات و ذات یکتا گردد۔

جوہر الصمد گاہے در اسماء ثبوتی شمردہ میشود باعتبار معنی سید یعنی بزرگ و مشار الیہ و گاہی در سلبی کہ معنی صمد عدم احتیاج و عدم خوف ست و اینجا بزرگے فرمودہ است ہر کہ خوف ندارد او فوق ندارد و نہ تحت پس ناچار ست کہ ہمہ او باشد و در اسماء جمالی ہم شمردہ اند اگر ہر سحر گاہ یا نیم شب سر بسجدہ نہد و صمد و یازدہ بار گوید صادق الحال والقول گردد و بدست ہیچ ظالمی گرفتار نہ گردد و اگر بسیار گوید گرسنہ نشود و اگر در حالت وضو گوید از خلق بے نیاز گردد ہر کہ مداومت نماید برین ذکر آثار تجلی صمدانی ظاہر شود و او را از مرض جوع خلاص گرداند و اگر بعدد مجمل یا مفصل ہر روز تکرار کند اتم و اکمل بود و بعضے میفرمایند کہ مداومت این اسم بطریق اطلاقی یا حصری خلاص میکند از الم جوع۔ ہر کہ الصمد بسیار گوید گرسنگی و تشنگی نیابد و از احتلام محفوظ ماند۔ و برای دفع مشکل چہل و یکبار۔

جوہر القادر ظاہر این اسم ثبوتی مے نماید و بسلبی ہم قریب است لیکن بتحقیق نرسیدہ و اسم قدیر را از امہات صفات و اسماء ذاتی شمردہ اند و جلالی ہم شمردہ و معنی او خدا وند قدرت تامہ کہ ہیچ شئے از حکم او ابا نکند و قدرت کاملہ آن باشد کہ ہر ممکن کہ رسد او را در مرتبہ وجوب کشد از امکانیت او و شریک حق سبحانہ و تعالی کہ بعدم صرف متواری ست معدوم مطلق ست و ہم ازین جہت کہ در تحت قدرت ان اللہ علی کل شئی قدیر نیامدہ است اگر بوقت شستن

براعضا بخواند بدست ہیچ ظالمی گرفتار نشود و ہیچ دشمن بروظفر نیابد و اگر کاری مشکل پیش آید چہل و یکبار گوید۔ ہر کہ در حالت فروماندگی و عجز از حصول مطالب بسیار گوید مقصودش برآید۔ و ہر کہ در وقت وضو ساختن در شستن ہر عضوی سہ بار گوید یا قادر بر خصمان مظفر و غالب گردد و در حصول قدرت وظفر این اسم را اثری تمام است۔

جوہر المقتدر ثبوتی ست و جلالی و معنی او ضد او ند قدرت نہ فرق میان قادر و مقتدر آنست کہ قادر بالذات باشد و مقتدر باعتبار ممکنات و اسم قادر یقتضی عاد و عزتے باشد قل ہو القادر علی ان یبعث علیکم عذابا من فوقکم او من تحت ارجلکم الے آخرہ و اسم مقتدر یقتضی سوانست و الفت و عندیت فی مقعد صدق عند ملیک مقتدر ہر کہ از خواب بیدار شود بسبت کرت بخواند غفلت از دل او دور گردد و ہمہ کار رجق باز گردد و قیل ہر کہ بسیار گوید بجہت ہلاک دشمن دشمن او ہلاک شود

جوہر المقدم ثبوتی ست و معنی او تقدیم کنندہ ہر چیزے بر چیزے و آن تقدیم را پنج وجہ است یا تقدیم بالذات ہمچو تقدیم بسائط بر مرکبات یا تقدیم بوجود چنانچہ تقدیم اسباب بر مسببات یا تقدیم بشرف و قربت چنانچہ تقدم انبیا و صالحان بر ماعدای ایشان یا تقدیم بمکان چنانچہ تقدم اجسام علویہ بر اجسام سفلیہ یا تقدم بزمان چنانچہ اطوار و قرون بعضے بر بعضے ہر کہ در معرکہ یا در جاے خوف یا جاے خود بر جاے نتوانست داشت بخواند یا بر خود دارد دل او قوت گیرد و ہیچ نکبتے بدو نرسد و اگر بسیار گوید نفس در طاعت جناب الٰہی فرمانبردار شود۔

جوہر المؤخر ثبوتی ست و مشترک و معنی او تاخیر کنندہ است شی را از شی و آن تاخیر نیز پنج وجہ مذکور را محتمل ست کہ در اسم مذکور شدہ ہر کہ صد بار بخواند در درون وی جز محبت حق سبحانہ و تعالے چیزے دیگر قرار نگیرد و اگر چہل و یکبار گوید نفس مطیع وی گردد

جوہر الاول ازلی ست و مشترک و معنی او مبدا ہر شے کہ آن مبدا را مبدا نہ باشد اگر کسے را فرزند نباشد چہل روز چہل بار بخواند مرادش برآید و بعضے گویند چہل جمعہ ہر شب ہزار بار گوید اگر آرزوی فرزند یا غائبی یا حاجتے باشد ہمہ بکفایت رسد و اگر بسیار گوید دلش آرمیدہ گردد۔ و اگر چہل شب ہر شب ہزار بار گوید یا اول مقصود او حاصل گردد۔

جوہر الآخر ابدیست و مشترک و معنی او در بعضے شروح چنین یافتہ شدہ کہ الاول والآخر مبدء الوجود و منتہی السلوک و منہ بدء و الیہ یعود و قیل پایان ہر شے

یا واحد الباقی اول کل شئے و آخرہ پس باین اعتبار در ہمہ احوال و در ہمہ اشیا در ہمہ جا
جز حق تعالے موجود و مشہود نباشد۔ ہر کسے را کہ اجل رسیدہ باشد و اعمال نیک ندارد در رفع خود
ساز و عاقبت او بخیر گردد و اگر بسیار گوید بر دشمن ظفر یابد و وقت مجاہدہ بر خصم غالب آید۔ الآخر
چون کسے مداومت برین اسم کند او را صفائے باطن حاصل شود و اکم دل او خرم باشد
از ذوق ایمان۔

جوہر الظاہر ازلی و ابدیست و اکثر او بابد راجع است و مشترک و معنی او ظاہر ست بنفس
خود اگر بعد از اشراق پانصد بار گوید چشمش منور گردد و اگر خوف باد و باران و غیرہ باشد بسیار گوید
امان یابد و اگر بر دیوار خانہ بنویسد سلامت ماند و اگر ہر روز وقت استوا چہل بار گوید ہیچکس
چیزے از وے پوشیدہ ندارد یا ظاہر بعد از طلوع آفتاب ہزار بار بگوید حق تعالے
او را از نابینائے نگاہدارد

جوہر الباطن ازلی و ابدیست و اکثر او بازل راجع است و مشترک و معنی او آن کہ
باطن ست از نظر خلق و محتجب ست بجمیع حجب نورانیہ ظلمانیہ خود ہر کہ ہر روز بعد از
نماز بامدادی وسہ بار گوید صاحب سر آلہی گردد و اگر مداومت نماید ہر کہ او را بیند دوست
دارد و مطیع گردد۔

جوہر الوالی ثبوتے ست و مشترک و معنی او آنکہ والی ست در جمیع امور بادشاہی باتفاق
جمہور ہر کہ خواہد کہ خانہ او یا غیر او آباد و معمور باشد و ہیچ آفت بدان نرسد در کوزہ آب نارسیدہ
بنویسد و آب دران کردہ در دیوار خانہ زند و بہ نیت تسخیر کسے یازدہ بار بخواند۔

جوہر المتعالی تقدیسی ست و سہ جملہ اسماء مشترکہ و معنی او آنکہ رسیدہ است باعلی مرتبہ
علو و استعداد ہو الکبیر المتعال ہر کہ بسیار گوید ہر دشواری کہ پیش آید آسان گردد و ہر زنی کہ در مدت
حیض بخواند دوشیزہ گردد۔ وقت حیض و نفاس المتعالی بسیار گوید از ہمہ آفتہا ایمن
گردد خصوص از استحاضہ

جوہر البر ثبوتی ست و جمالی و معنی او نیکوکار و نیکی آموز پس غیر او نیکو نیست ان اللہ
جمیل و یحب الجمال ہر کرا طفلے بود ہفت بار بروے بخواند و او را بحضرت حق سبحانہ و تعالے
سپارد بکرم او سبحانہ و تعالے بکمال برسد و قیل اگر کسے بشرب خمر و زنا مبتلا باشد ہر روز
ہفت بار گوید دل وے سرد شود۔

جوہر التواب ثبوتی ست وجمالی ومعنی او آنکہ رجوع دہندہ است ودر عرف رجوع دہندہ مذہب را بسوے خود وتوفیق دہندہ وآسان کنندہ اسباب توبہ ہر تائب را ہر کہ بعد از چاشت سی صد وشصت بار گوید توبہ او قبول گردد وہر کہ بسیار گوید کار ہاے وے بصلاح باز آید ونفس او در طاعت رام گردد۔ التواب بہ نیت خود یا بہ نیت دیگرے بعد از نماز صبح سی صد وشصت بار بگوید حق تعالی او را توبہ کرامت فرماید

جوہر المنعم ثبوتے ست وجمالی ومعنی او نعمت دہندہ واسباب نعمت موجود کنندہ ہر کہ مداومت کند صاحب نعمت گردد وہیچ گاہ محتاج نشود۔

جوہر المنتقم ثبوتے ست وجلالی ومعنی او آنکہ براے عصاۃ اسباب قہر ومعاقبت آمادہ ساختہ است۔ یا منتقم در شب جمعہ سی صد وشصت وشش بار بگوید تا سہ جمعہ خصم با او صلح کند۔ یا مقہور گردد۔

جوہر العفو ثبوتے ست وجمالی ومعنی او ماحی یعنی محو کنندہ ہر کہ از بسیاری گناہان نومید شدہ باشد چند انکہ تواند بخواند حضرت خداوند تعالے گناہان او عفو فرماید۔ ہر کہ بر پارہ کاغذ بنویسد یا عفو سہ بار وبہ بیمارے دہد تا فرو برد شفا یابد وہر دل تنگ وغمزدہ کہ فرو برد از ان غم ودل تنگی خلاص یابد وہر غمزدہ کہ بر و مداومت نماید آن غم بشادی مبدل گردد و گنہگار کہ مداومت نماید در بہشت در آید۔ وہر کہ مداومت برین نماید اخلاق ذمیمہ واعراض ردیہ از ظاہر وباطن وے زائل گردد

جوہر الرؤف ثبوتے ست وجمالی ومعنی او بسیار مہربان واز الفاظ شارحان چنان معلوم مے شود کہ باین اسم شدت رحمت منسوب داشتہ اند اگر خواہد کہ مظلومے را از ظالمے وا رہاندہ بار خواند آن ظالم بشفاعت او راضی شود وقیل اگر مداومت نماید دل او مہربان گردد وہمہ کس او را دوست دارند۔ یا رؤف ہر کہ خواہد کہ مظلومے را از دست ظالمے برہاند در برابر او بایستد دہ بار بگوید یا رؤف آن ظالم شفاعت او را در حق مظلوم قبول کند

جوہر مالک الملک ذو الجلال والاکرام ثبوتی ست ومشترک ومعنی او آنکہ نافذ ست مشیت او وجاریست حکم او وخداوند بزرگے ست وہر عز وشرف وکمال کہ موجود ست یا متصور ست از بہ تو کمال عز وشرف اوست ہر کہ مداومت نماید تونگر گردد وذو جاہ

مہمات دارین او ساختہ شود۔ ہر کہ در سجدہ بست و یکبار یا ذا الجلال والاکرام گوید ہر حاجتی کہ دارد روا گردد۔ عند الحاجت ہزار بار گوید بسم اللہ الرحمن الرحیم یا ذا الجلال والاکرام۔

جوہر الرب ثبوتے است و مشترک و معنی او پرورش کنندہ اگر کسے از خویشان خود و بیگانگان دارد بر گرد خانہ خود خط بکشد و این نام بر زبان راند باحسن طریق پرورش یابد۔

جوہر المقسط ثبوتی ست و جمالی و معنی او استوار و راست کار و انتقام مظلومان از ظالمان ستانندہ ہر کہ از وسواس شیطان ایمن نتواند بود ہر روز صد بار بگوید ایمن گردد و ہر کہ ہفصد بار بگوید ہر مقصودے کہ داشتہ باشد محصل گردد۔

جوہر الجامع ثبوتی ست نہ سلبی نہ تنزیہی و نہ تقدیسی نہ ذاتی و نہ صفاتی و ہمہ را جامع ازین جہت نہ جمالی ست و نہ جلالی بلکہ مشترک ست و تفصیل جامعیت این اسم از جملہ ممتنعات و متعذر الحصول ست سبحان اللہ زہے لطیف ذاتی کہ با ہمہ و ہیچ یکے از و آگہ نہ علی ما ہی نہ نبی و نہ ولی ہر یک را فرمان میشود و قل رب زدنی علما ہر کہ خواہد کہ اہل و اتباع او جمع باشد روز یکشنبہ وقت چاشت غسل کند و روے سوے آسمان کند و انگشتان ہر دو دست را یگان یگان بار بہر نامے بہ بند و تا دہ شود و بعدہ بر روی فرود آرد و پریشانی آن جمع گردد و اگر جہت ہر مراوے روز جمعہ بعد اداے نماز جمعہ چہل و دو بار گوید ساختہ گردد۔

جوہر الغنی سلبی ست و مشترک و معنی او آنکہ بے نیاز ست از جمیع جہت چہ جہت ذات و صفات و چہ جہت اتصاف باعتبار ذات جا و منزل ہر کہ بہ بلاے طمع مبتلا باشد بہر عضوے از اعضاے خود دست فرود آرد و این اسم بخواند بمقصود حاصل شود و اگر ہر روز ہفتاد بار بگوید در مالش برکت شود و ہیچ گاہ محتاج نشود۔

جوہر المغنی ثبوتی ست و جمالی و معنی او رسانندہ بر کسے انچہ در بایست او باشد اما در بایستگی باعتبار سابقہ قدر باشد نہ لاحقہ قدر۔ برای وسعت رزق بعد از نماز پنج صد بار یا مغنی بخواند و اگر تواند یک ہزار و یکصد بار بخواند۔

جوہر المعطی ثبوتی ست و جمالی و معنی او دہندہ عطاے جمیل بر بندۂ ذلیل ہر کہ مستجاب الدعا نباشد یا معطی السائلین بسیار بگوید ہیچ سوالی محتاج نگردد۔

جوہر المانع ثبوتی ست و جلالی و معنی او بازدارندہ و در اصطلاح دفع کنندۂ اسباب ہلاکت و نقصان در معادن ابدان و جواہر ادیان ہر کرا با جفت محبتی نباشد وقت خفتن

دریکجا صد بار بخواند محبتی پدید گردد وقیل برای پریشانی اعدا چندانکه تواند بخواند۔

جوہر الضار ثبوتی ست وجلالی ومعنی او آنکہ از وضر رسد ودرشود واسباب ضر مہیا گرداند ہرکہ در ولایتے یا در مقامے افتادہ باشد کہ صاحب وے نباشد ہر شب ادینہ در ایام بیض صد بار بخواند بمرتبۂ اعلی رسد وبعضے می فرمایند کہ یا ضار تنہا نہ خواند یا ضار ویا نافع بخواند۔

جوہر النافع ثبوتی ست وجمالی ومعنی او نفع رسانندہ واسباب نفع پیدا آرندہ ہرکہ در سفر جہاز جہل ویکبار یا صد ویکبار بخواند یا صد کس ہر کسے ہزار بار یا دہ کس یا کمتر یا بیشتر از غرق شدن امان یابد واگر بہ ہدایت کاری بخواند ہمہ کارہا بموجب دلخواہ او باشد۔

جوہر النور ثبوتے ست وجمالی ومعنی او آنکہ ظاہرست بنفس خود ومظہر است مرغیر خود را ہرکہ در شب جمعہ ہفت بار سورۂ نور وہزار ویکبار این اسم بخواند در دل او نورے پیدا آید واگر در وقت صبح مداومت نماید دلش روشن شود۔ ہرکہ مبتلا بود بدرد معدہ ویا خفقان حروف اسم نور را برین صورت ن و ر پنج بار کتابت کند وحامل آن شود واگر این نوشتہ را بر عضوے از اعضاے دردناک نہد شفا یابد النور ہرکہ در موضع مظلمہ درد کند این اسم شریف را العبد وبفصل وے کہ سی صد وبست ست مشاہدہ انوار عظیمہ ویرا دست دہد در عالم حس وشہادت بواسطہ غلبہ آن انوار بر باطن وے وہرگاہ بر کسی امرے مبہم شود کہ خطا وصواب را در ان امر از ہم جدا نتواند کرد یا در سفرے راہ گم کند این اسم شریف را دولیست وپنجاہ وشش بار بعدد مجمل وے از روی صحت عزم ویقین تام بخواند طریق صواب وراہ راست بروی روشن شود واین اسم شریف را در ظہور نور عرفان وتوحید اثرے تمام ست پس برائے نور باطن بسیار خواند۔ واین اسم نور را کہ اسمے ست از اسمائے ذات الٰہیہ کہ ہم بر ضیا وہم بر علم وہم بر وجود اضافی اطلاق کنند از انجہت کہ ہر یکی ازین اشیاء ثلثہ مظہر شئے اند از اشیا اما اطلاق آن بوجود اضافی بنا بر آنست کہ اگر وجود اضافی نبودے اشیاء در ظلمت آباد عدم بماندے واطلاق آن بعلم از انست کہ اگر علم نبودے ہیچ کس ادراک ہیچ چیز نکردے واطلاق آن بر ضیا از انست کہ اگر روشنائی نبودے اعیان موجودہ در خارج ظلمت ساترہ بماندے ہیچ کس آنرا ندیدے پس ضیا آلۂ حس شد بمحسوسات وعلم آلۂ ادراک عقل شد در عالم معانی ومعقولات ووجود

اضافی نور گشت موجب مشاہدہ در عالم اعیان و ارواح۔

جوہر الہادی ثبوتی ست وجمالی ومعنی او آنکہ عطا کرد ہر چیز برا استعداد تام تا موجود شد ندو راہ راست یافتند ہر کہ روی سوی آسمان کردہ دو دست برداشتہ بسیار گوید دوست برروی چشم مالد بمرتبہ اہل معرفت رسد واگر بسیار گوید مرجع حاکم شود الہادی ہر کہ داعیہ حکومت وسلطنت داشتہ باشد ہر روز بعدد حروف ملکتوبی وی کہ بست ست یا بعدد حروف مبسوطہ وی کہ صد وشصت وسہ ست این اولی مواظبت نماید وہر کہ خواہد کہ بحضرت خداوند تعالے راہ یابد این اسم شریف بسیار گوید

جوہر البدیع ثبوتی ست مشترک ومعنی او نو پیدا کنندہ ونا دیدہ پیدا آرندہ۔ یا بدیع السموات والارض ہر کرا مہمی پیش آید ہزار بار گوید بروایتے ہفتاد ہزار مہم او کفایت شود وہر کہ در وقت دعا ہفتاد بار گوید یا بدیع دعاے او مستجاب شود

جوہر الباقی این اسم ازلی وابدیست وغایت او باباد راجع است ودر زمرۂ اسماء جمالی شمردہ اند ودر لغت معنی او آنکہ وجود او را فنا نباشد وعلما را در معنی این صفت اختلاف باقی ست۔ بعضی میگویند کہ بقا صفت حقیقی ذات اوست وبعضے میگویند کہ صفت عارضے بر ذات راست نیاید ہر کہ ہر شب صد بار گوید اعمال او مقبول گردد وہیچ نکبتے بدو نرسد وبراے دفع دشمن واکلام وانتقام بسیار گوید۔

جوہر الوارث ظاہر این اسم ثبوتے می نماید اما بمرتبہ تحقیق نرسیدہ ودر زمرۂ اسماء جلالی شمردہ اند ودر لغت معنی او آن کہ باقی ست بعد فنا ے عباد پس ہمہ چیز باو راجع گردد ہر کہ ہر روز وقت بر آمدن آفتاب صد بار گوید ہیچ نکبتے بدو نرسد وچون بمیرد حضرت حق سبحانہ وتعالی شانہ او را بیامرزد۔ وقیل ہر کہ بسیار گوید بر اقران خود فوقیت یابد۔

جوہر الرشید ثبوتی ست وجمالی وجلالی ومعنی او آنکہ جمیع افعال واحکام او در مرتبہ غایت رشد ونہایت سداد باشد وقیل آنکہ مرشد ست المظاہر انبیا واولیا ر کاملین خصوصاً مرشد وحضرت جبرئیل ومظہر اتم مرشد مکمل ہر کہ تدبیر کار خود نداند میان خفتن ہزار بار گوید تدبیر کار خود بداند واگر مداومت نماید مہماتش بے سعی وی ساختہ شود۔

جوہر الصبور ثبوتی ست وجمالی ومعنی او شکیبا وقیل آنکہ عاصیان را بزودی نگیرد وقیل آنکہ افعال خود را قبل آوان صدور از عجلت باز دارد وفرق میان حلیم وصبور آنست کہ صبور مشعر ست کہ عقاب روز حساب باقی ست واین اسم کہ آخرین اسماست باسم اول کہ

اسم مبارک اللہ ست می ماند چنانکہ اسم رشید بر حمٰن مشابہت دارد و چنانکہ اسم مبارک اللہ نزد اکثر جامد و غیر مشتق ست ہمچنین اسم صبور بمعنی جمود قریب ست المظاہر ہمہ چیز باعتبار تعین کہ آنہا باعتبار تعین بے حس و حرکت اند و خصوصاً فرد کہ تحت تصرف قطب نیست و موحد و مجذوب مطلق و زاہد خشک وغیرہ و مظہر اتم آنکہ از اسم مبارک اللہ یا بجمیع اسماء متصف شدہ و باسم صبور پیوستہ باشد ہر کرا رنجی رسد یا در وی و مشقتی پیش آید سی و سہ ہزار بار گوید اطمینان باطن یابد و اگر نیم شب یا روز مداومت نماید زبان حاسدان و دشمنان بستہ گردد و غضب سلطان بند فع شود از شرح اسماء حسنی علیہ۔

جوہر الوہاب الباسط الحی القیوم الفتاح العلیم البصیر العزیز الودود السمیع مداومت برین ذکر موجب کشف عظیم ست خصوصاً در نصف شب

جوہر العلیم العلام علام الغیوب المتکلم الخبیر الحافظ الرقیب المبین الہادی این اسماء از جملہ اذکار حضرت جبرئیل ست علی نبینا و آلہ و علیہ السلام ہر کہ مداومت کند برین اسماء مطلع شود بر اسرار غیبیہ و علوم لدنیہ لیس سعی کند و متخلق شود باین اسماء۔

جوہر الحفیظ العالم الرب الشہید الحسیب الفعال الخلاق المصور مداومت براین اسماء موجب کشف مقاصد کلیہ است ہر کہ در دل شبہا بذکر این اسماء قیام نماید عجائب علویات و سفلیات مشاہدہ کند و درین ذکر ست حفظ النفس و رفع الآلام و قہر اعدا

جوہر یا علام الغیوب ہر کہ مداومت نماید برین اسم تا وقتیکہ تاثیر کند این اسم در روے و بر باطن وی استیلا یابد دران حال امور مغیبہ بر لسان وی جاری شود و آنچہ در ضمائر ست بر وے منکشف شود و روح وی ترقی کردہ بر عالم علوی دوران نماید

جوہر العزیز ذو الطول ہر کہ ہفت ہفتہ متصل ملاحظہ لقمۂ حلال کند و چون شب شود بر طہارت کامل لفراش رود و این اسماء بعدد مجمل خواند پس خواب کند بر دست راست روی بقبلہ عجائب عالم روحانی بر وی منکشف شود

جوہر الحکیم العلیم مداومت برین اسما بعدد مجمل یا مفصل موجب فتح باب حکمت و صنعت جناب حق تعالے ست بر ہر کہ امر دینی یا دنیوی مبہم شدہ باشد کہ بقوت فکریہ ادراک و کشف آن متعذر بود بہ تکرار این اسماء مداومت نماید آن مشکل بر وی حل شود

جوہر مداومت السمیع العلیم بعدد مجمل یا مفصل موجب ظہور اسرار مکنونہ و فتح باب کنوز مخزونہ است و نزد بعضے این ہر دو اسم اعظم است

جوہر النور الہادی چون طریق صواب برکسے پوشیدہ شود و نداند کہ حق ست یا باطل باید کہ بر تکرار این دو اسم بعدد مجمل یا مفصل مواظبت نماید طریق صواب از خطا ممتاز شود و حق از باطل جدا گردد۔

جوہر خائفے و متوحشے و محبوسے کہ بر تکرار این اسمار مداومت نماید ایمن و خلاص شود

الرحمن الرحیم العفو المنان الکریم ذو الطول ذو الجلال والاکرام

جوہر یا علیم یا حلیم یا علی یا عظیم ہر کہ این اسمار العدد مجمل یا مفصل بخواند و بدریا نشیند بسلامت و عافیت بکنار آید

جوہر القائم القدوس بر موم نقش کند و بر سر مریض نہد سائر امراض را نافع بود خصوصاً صداع را و اگر این اسمار نقش کردہ با خود دارد و بذکر آن مداومت نماید قوت و شوکت وی بسیار شود ہر حیث کہ راہ دور رود ماندہ نشود و حامل این اسما ہمیشہ صحیح ماند۔

جوہر النافع النور این اسمار شفاست از ہر مرضے خاصہ امراض باردہ و دافع سموم عقارب و سائر سموم باردہ۔ چون این دو اسم را در مربع حاوہ وضع کند و در آب غسل کند و این آب را مریض بیاشامد نفع بین مشاہدہ کند و تکرار و تذکار این اسمار بعدد مجمل یا مفصل ہمین خاصیت دہد

جوہر القادر المقتدر القوی القائم مداومت نماید ہر ثقلے و تعبے کہ در نفس بود مرتفع شود و اگر حروف اوائل اسمار کہ ق م ق ق است روز یکشنبہ اول ساعت صد بار بنویسد و آنرا در زیر خاتم خود نہد و تختم آن مداومت نماید از ہر المے کہ داشتہ باشد خلاص یابد و اگر آن خاتم را زمانے در آب نہد و بیاشامد تپ مطبقہ زایل گردد و اگر بر نیت ظالمے صد بار بنویسد ہلاک شود

جوہر ہر کہ مداومت کند بر ذکر المہیمن المقیت بعدد مجمل یا مفصل مراد وی حاصل شود۔

جوہر الاول الآخر در لوح مثلث وضع کند وقتیکہ قمر در شرطین بود و با خود نگاہدارد مقاصد دنیا و آخرت بر وجہ احسن میسر گردد و با وجود حمل آن لوح باید کہ بعدد مجمل یا مفصل این اسمارا تکرار نماید تا وقتیکہ آثار آن در امور ظاہری پیدا شود۔

جوہر ہر کہ القادر المقتدر بر نگین نقرہ نقش کند و بآن تختم نماید و اکثر اوقات بدین ذکر مداومت نماید غالب شود بر ابنائے جنس و اگر از ان خاتم مُہری بر موم سیاہ نہد

دور موضع کہ ویرانی آن مطلوب ست از منازل فسقہ وظلمہ بر آتش نہد آن منازل خراب شود و این
صحیح و مجرب ست۔ و اگر در تکرار این عمل اہتمام فرماید ہمہ خلق مسخر وے شود
جوہر العلیم الحکیم بنویسد و بشوید کسے کہ او را سگ دیوانہ گزیدہ باشد بدہد شفا یابد و اگر
بر دیوار خانہ بنویسد کیک در انجا نباشد
جوہر یا مصور یا مبدئ یا معید یا محیی یا ممیت اگر طالب علم مداومت نماید عالم گردد
و ہیچ بر وے مشکل نشود و اگر چیزے مشکل افتد رجوع باین اسما نماید حل شود
جوہر القریب مداومت دری بعدد مجمل کہ سی صد و دوازدہ است یا بعدد مفصل کہ سی صد و
نود و شش ست موجب فتح باب مکاشفہ و اسرار ست و بعضے گویند اسم اعظم ست
جوہر العزیز الجبار المتکبر مداومت برین اسما موجب حصول عزت و عظمت ست و باعث
فتح و نصرت اگر ذلیل و حقیر برین اسما مداومت نماید عزیز و بلند مرتبہ گردد و مشغولے این اسما
کم از یک ساعت نباشد
جوہر المہیمن المقیت ہر کہ مداومت کند برین ذکر بعدد مجمل یا مفصل مراد وے حاصل
شود و علم بسیار و صفت استیلا بر ابنائے جنس در امور جزئیہ و کلیہ حاصل شود و عزیز و
بلند مرتبہ گردد۔
جوہر العلی العظیم ہر کہ تکسیر کند۔ این دو اسم را او بر نگین ذہب نقش نماید و بآن متختم شود
ہر کرا چشم بر وے افتد خاشع گردد
جوہر چون متوجہ شود بامرے بگوید یا قوے یا عزیز یا علیم یا قدیر یا سمیع
یا بصیر آن امر ہر چند کہ مشکل بود آسان گردد
جوہر ہر کہ ہر روز میان سنت و فریضہ بامداد چہل بار بخواند یا حی یا قیوم یا من لا الہ الا
انت برحمتک استغیث دل وے را حیات حاصل شود
جوہر حضرت امام ربانی قدس سرہ میفرمایند کہ بتجربہ اکابر محقق شدہ است کہ مداومت
بر یا حی یا قیوم موجب حیات قوت عقلیہ است و حضرت شیخ شمس الدین محمد بن ابراہیم التمیمی قدس
سرہ میفرمایند کہ این ہر دو اسم شریف را در حیات قلب و صفائی باطن اثر عظیم است
و نزد اکثر از علما و عرفا اسم اعظم حضرت خداوند تعالے این ہر دو اسم شریف ست و
بعضے میفرمایند کہ دعاء حضرت عیسی علی نبینا و آلہ و علیہ السلام در احیاء اموات یا حی یا قیوم بود

جوہر مداومت بر تذکار الاحد الصمد بعدد مجمل یا مفصل بعد از فرائض پنج وقتی موجب انکشاف
تجلی صمدانی ست و بعضی از آثار این تجلی آنکہ صاحب وی از اکل و شرب خلاص شود

جوہر الوہاب الرزاق مداومت برین موجب حصول ارزاق صوری و معنوی ست۔

جوہر الکریم الوہاب ذو الطول مداومت نماید باب رزق بر و مفتوح گردد و حاجت برآید
و این از مجربات صحیحہ است و ہر کہ نقش کند این اسما را و با خود دارد دشوار ہیچ باید وے
بنہایت آسان گردد۔ و ہر کہ تکرار کند این اسما را بعدد مجمل الشان در موضع خالی بر طہارت
کامل و حضور تمام و نیت صادق و صحیح و برین عدد نیفزاید و از وے نکاہد و بعد از اتمام
عمل دعا کند مستجاب شود

جوہر العزیز الجبار المتکبر مداومت نماید عزیز و بلند مرتبہ گردد۔

جوہر ہر کہ در شب جمعہ سی صد و شصت و شش بار یا منتقم بخواند و این عمل تا سہ جمعہ کند خصم ظالم
صلح کند یا مقہور گردد۔

جوہر السریع بعضے گفتہ اند کہ این اسم اعظم ست بوی ہر دعا کہ کند بعز اجابت مقرون شود
و این اسم را در سرعت اجابت دعوات مدخل تمام ست ہر کہ این اسم را دائم گوید ہر چہ از امور
خفیہ و اسرار بر وے ظاہر شود و ہر کہ خواہد کہ بجمال بزرگ مشرف شود این اسم را بہ ہر دو کف دست
خود نویسد و یک ہفتہ ہر روز شش صد و چہل و چہار بار بخواند و اگر السریع گوید با الف و لام تعریف
کہ عدد مفصل اوست یا پانصد و ہشتاد و چہار بار بگوید کہ عدد مفصل یا سریع است
با حرف ندا و ہر کہ خواہد مشاہدہ ارواح کند و با ایشان سخن گوید و از ایشان شنود بہ ہمین
عمل قیام نماید۔

جوہر برائے ستر عیوب یا ستار شصت بار بخواند و اگر سی صد و شصت بار بخواند تمام ست

جوہر الفعال ہر کہ مغلوب خاطر ردیہ و وساوس رذیلہ باشد باید کہ مداومت کند
برین اسم ہشتاد و یکبار بعدد مجمل وے یا سی صد و نود و سہ کرت بعدد مفصل وے
و بہ طہارت کامل بخواند و در میان قولے و فعلے اجنبی از وے صادر نشود جمعیت
باطن حاصل گردد

جوہر العزیز القادر القوی ذو القوۃ المتین المقتدر الجبار المتکبر الشدید القاہر
مداومت برین اسما موجب ازالہ ہر مرض و فتح و نصرت بر اعدا است و کسے کہ نزد جبار رود

ورد این اسما سازد واز شری ایمن باشد

جوہر بدانکہ نزد بعضی دعا اولے تر ست از سکوت ونزد بعضے سکوت فاضل تر از دعاست و تحقیق آنست کہ در بعضے احوال دعا فاضل تر از خاموشی ست وآن ادب ست ودر بعضے احوال خاموشی فاضل تر از دعاست وہو الادب پس اگر در وقت دعا در دل بسطی زیادہ یابد دعا اولے تر واگر قبضے یابد سکوت اولی تر واگر نہ بسطی زیادہ یابد ونہ قبضی اینجا دعا وسکوت ہر دو برابرست پس درین وقت اگر بروی علم غالب بود دعا اولی تر زیرا کہ دعا در نفس خویش عبادت ست واگر معرفت وحال غالب بود سکوت اولے تر ومعمول اکابر چنین بودہ است کہ دعا وسوال سہ بار کنند ودر افتتاح واختتام آنہا درود خوانند

جوہر بدانکہ دعا گاہی بزبان قال بود چنانکہ بزبان بطلبد حاجت خود را وگاہے بزبان حال چنانکہ عرض نماید حال خود را وگاہے بزبان تعرض چنانکہ مدح وثنا کند پروردگار خود را بصفات کرم احسان وجود وعطا این نیز در معنی دعاست زیرا کہ مدح وثنا در حضرت کریم تعرض بدعا وسوالست ومراد بسکوت از دعا فوق آنست کہ در وے مجرد رضا وتسلیم ست وبعضے از عرفا دعا بزبان استعداد نیز گفتہ اند واین فوق دعا بزبان حال ست ودر سکوت نیز حاصل ست ـ وشرائط وادب دعا اکل حلال وصدق مقال وجد وجہد وعدم استعجال وابتدا بحمد وثنا حضرت ذو الجلال وصلوۃ وسلام ویکے از آداب دعا رفع یدین ست وبسط آنہا مقابل وجہ ودر بعضے روایات خدا منکبین واین روایت اولیت دارد بر تفریق یدین وبسط آنہا نہ بر ہیئت اغتراف کذا فی المواہب واز ابن عباس آمدہ کہ چون می نگریدیم شنم میکرد وسر وکف خود را ومیگردانید بطون آنہا امقابل وجہ وگفتہ اند کہ ہرچند واقعہ صعب تر رفع یدین بیشتر تا آنکہ بر داشت در استسقا محاذی سر تا بالاے سر ومسح وجہ بیدین نیز از آداب ست در غیر حالت نماز ـ مدارج

جوہر حضرت محبوب سبحانی قدسنا اللہ تعالی بسرہ العزیز میفرمایند دعا سہ درجہ دارد تصریح وتعریض واشارت تصریح چنین ست کہ بآن تلفظ واقع شود وتعریض دعای ست مضمر در دعا وقولی مضمر در قول واشارت معنی ست مخفی در قول مثال تصریح قول حضرت موسی علی نبینا وآلہ وعلیہ السلام رب ارنی انظر الیک یعنی خداوندا تو خود را بمن بنما تا ترا ببینم ومثال تعریض قول نبی ما صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم لا تکلنا علی انفسنا طرفۃ عین ومثال اشارہ قول حضرت ابراہیم علی نبینا وآلہ وعلیہ السلام رب ارنی کیف تحی الموتی بنما مرا چہ طور زندہ میکردانی

مردہ را اشارت باین ست کہ خود را بمن بنما

جوہر التماس کردند بجناب مستطاب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کہ کدام دعا افضل ست فرمودند اللھم انی اسألک العفو والعافیۃ والمعافات فی الدنیا والآخرۃ

جوہر ملک العلما مولوی عبد العلی قدس سرہ در شرح مثنوی معنوی میفرمایند کہ دعا بر چند وجہ است گاہے باشتغال طبعی می باشد چنانکہ دعاء عوام وگاہے برای آن می باشد کہ داعے میداند کہ اگر مصادف بقضاء افتد مستجاب میگردد وشاید این وقت قضا باشد وگاہے بانکشاف آنکہ وقت قضا رسیدہ است آن زبان دعامی کنند مجاب میگردد وگاہے بانکشاف آنکہ وجود این کار معلق بدعاء داعی ست پس دعامی کنند براے شفقت بر خلق واگر دعا نمیکرد مسفرت مقدرہ میسر نمیشد وگاہی محض براے قیام بعبدیۃ کہ شان عبد تذلل ست واین داعی را از اجابت وعدم اجابت کاری نیست واین را اقسام ست یکی واجب ومامور بہ عموماً چنانکہ در صلوۃ فاتحہ اعت کردن آن فروری ست ودیگر آنکہ مسنون باشد عموماً چنانکہ دعاء استسقا رست ودر صلوۃ کسوف را ادعیہ مسنونہ صلوتیہ وامثال آن این ادعیہ نیز ضرور یست براے اقامت سنت کہ عارف را از انہم گریز نیست ودیگر ادعیہ سند وبہ آن گاہے مشتغل مے شوند وگاہی ترک میکنند ودیگر آنکہ مامور شود بدعا بخصوصہ در امر خاص پس بروے دعا کردن واجب ولازم ست چنانکہ ایوب چون مبتلے شدند بوقت رسیدن وقت دعا کردند ودعاء نوح علیہ السلام ودعاء موسی علیہ السلام وسائر انبیاء ودعاء آن سرور صلعم در روز بدر بنصرت پس قسم اول از دعا آنکہ باشتغال طبعی ست از عارف نمیتواند شد وہمچنین دعا باحتمال آنکہ شاید کہ وقت رسیدہ باشد وقسم اخیر از دعا کہ براے قیام بعبدیت است عارف را اشتغال باین ضروریست باقی ماندند دو قسم یکے بمعرفۃ رسیدن وقت کار ودیگر دعا براے شفقت بر عباد اللہ بعد علم بانکہ بلا مقتضے بر عباد اللہ از دعا زائل خواہد شد پس بعضے اولیا نظر بشفقت این چنین دعامی کنند زیراکہ در شہود این بزرگان آنست کہ اباء از دعا مقاومت باقہر آلہی ست وشفقت بر عباد اللہ ضروریست وچون علم بالیشان پیدا شد بانکہ از دعا زوال این مقتضے خواہد شد پس اباء از دعا مقاومت باقہر آلہی ست پس البتہ دعا باید کرد براے اظہار عبدیت وتذلل واین قوم نیز اعلی اند واما آن بزرگان کہ بمقام عبدیت رسیدند وظاہر بالوہیت در بوبیۃ اند پس بصرف ہمت خود مقتضے را رفع می سازند وایشان مشتغل بدعا گاہی بدون دعا صرف میکنند واین قوم انزل اند در مقام از قوم اول وبعضے اصلا دعا نمی کنند بانکہ اللہ مالک است ہرچہ

خواہد در ملک خود بکند و گردانیدن قضا مارا نیز سد وانہا میدانند کہ ہرچہ مقتضی ست بر طبق استعداد عباد ست و بعض را علم حاصل مے شود ببودن استعداد آن با حوال کہ بروے جاری مے شوند بعد تحقق آن احوال و بعض آنہانند کہ اعیان با استعدادات مکشوف و معلوم و سے ست و ظاہر ست کہ علم تمام اعیان علی التفصیل محال ست و الا مساوی باحق گردد بلکہ او را علم بعین معین است چنانکہ علم عین خودش اگر این جامع است مر جمیع اعیان را چنانکہ عین آن سرور ست صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ و اصحابہ وسلم پس علم این عین متضمن ست مر علم جمیع اعیان را و انچہ کہ اقرب بجامعیت ست علم او موافق آنست و این از عنایت آلہیہ است بآن عارف خواہ علم اعیان بکشف و عیان باشد و یا بوحی باشد پس این عارف کہ مکشوف الاعیان ست میداند کہ علم اللہ بآن احوال کہ دارد میشود بران آن احوال اند کہ اعیان بران بودند در حال ثبوت و سے قبل وجود وی و این نیز میداند کہ حق عطا نخواہد فرمود مگر آنرا کہ عطا کرد عین او و آن احوال اند کہ بودند این اعیان بران در حال ثبوت علمی او و این قسم اعلی ست از عارفان و عالم بسر قدر ست و فرمودہ کہ آن دعا را ترک مے کنند کہ بآن رفع مقتضے خواہد شد و ظاہر ست کہ مقتضے مرتفع نمی تواند شد بدعا مگر آنکہ در قضا باشد کہ عدم وقوع این مقتضے معلق بدعا است اگر دعا نکنند این مقتضے واقع گردد پس این دعا سادقضا را و شد پس بعض عارفان دعا را ترک می کنند و مقتضے حق را اختیار می کنند و دران متلذذ می شوند و ارتفاع الم مقتضے نمی خواہند مگر آنکہ حق بارادۂ خود آنرا مرتفع کند و اما اگر مامور شوند بدعا برائے رفع این مقتضے پس دعا میکنند برائے امتثال امر چنانکہ از ایوب واقع شد کہ او صبر کرد و ہرگز دعا نکرد تا اینکہ وقت ارتفاع آن بلا رسید و معلق بود بدعا ایوب و مامور گشت بدعا آنزمان دعا کرد رسول علیہ السلام فرمودند کہ دعا کنندہ و آمین گوئیندہ ہر دو در اجر و ثواب شریک اند۔ رسول علیہ السلام فرمودند کہ چون دعا کنید کفہائے ہر دو دست را کشادہ دارید و از دعا فارغ شوید ہر دو دست را بر روے فرود آرید چون دست بدعا بر داشتہ باشی چپ و راست ننگری و با و غیر حق تعالی در دل نگذاری و با آواز پست زاری بسیار کنی و کار بیہودہ نکنی و بدست بازی نکنی و بجائے نظر نکنی و چشم در پیش داری و ہر دو دست را برہنہ کنی و آواز بلند نہ کنی کہ بوقت دعا آواز بلند داشتن معصیت ست و در دعا الحاح کنی۔

جوہر بدانکہ وقت اجابت دعا وقت سحر و صبح ست و شب قدر و شب آدینہ و اول شب

از ماه رجب و درین ماه دعاها بسیار مستجاب شوند و چهار شب درین ماه بس بزرگ ست یکے
اول شب دوم شب آدینه اول سوم شب پانزدهم چهارم شب بست و هفتم که شب معراج ست
شب برات و شب عرفه و هر دو شب عیدین و در حدیث شریف وارد ست که چون نیم شب یا دو ثلث
شب می گذرد فرود می آید فرشته بحکم جناب خداوند تعالی و میگوید که هست خواهنده تا که داده شود
مر ویرا و هست خواهنده تا اجابت کرده شود مر ویرا و هست آمرزش خواهنده تا آمرزیده شود مر
ویرا همبرین نوع ندا میرود تا صبح و در روز جمعه و روز عرفه و روز عاشوره و بعد بانگ نماز و بعد از شنیدن
آن و بوقت اقامت گفتن و وقت خطبه خواندن و دعاے نزدیک ماه نو دیدن و دعاے نزدیک
آنکه دو سیاه روی بروی آرند و بوقت باران باریدن و در آخر فریضهاے نماز و در عقب
صدقه که به نیت صادق بود و وقتیکه آب در چشم آید که آن نشان اجابت ست و بیشتر اقوال بر نیست
که بعد از نماز دیگر تا غروب وقت اجابت دعاست و مرویست که حضرت سیدة النساء رضی الله تعالے
عنها در روز جمعه بعد از نماز دیگر وقتیکه آفتاب نیمی غروب کردے دعا فرمودے و حضرت ام المومنین
عائشه رضی الله تعالے عنها کسے را تعین کردے روز جمعه وقت غروب تا مرا خبر کند
همین که وقت غروب شدے خبر میکردند مشغول مے شدند و دعای برادر مر برادر را در غیبت رد
نشود و دعای بیمار و دعاء مادر و پدر و دعاے فرزند مر مادر و پدر را و دعاے مسافر و دعاے
امام عادل و دعای کسی که در سجده باشد و دعاے اندوهگین و دعاء غائب مر غائب را و دعای
بیچاره و دعای ستم رسیده حضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه و سلم می فرماید
بپرهیزید از دعاے کسے که او را فریادرسے نباشد بجز حضرت حق سبحانه و تعالے و مستجاب نشود
دعاے قومی که راضی باشند از زنان خود بدست کردن خلخال با آواز یا کسے را زن بدخلق
و بدکار باشد و توبه نکند و با وجود این او را طلاق ندهد یا در ذمه وی حق مسلمان باشد با وجود
قدرت یا بدهد مال بنادانان که اسراف کنند یا در خانه وی خمر باشد یا در عقب جنازه خنده کند
یا بدهد زکوة یا صدقه واجب بود و ندهد یا لقمه از حرام خورد یا مادر و پدر را آزار دهد و در
حدیث وارد ست که دعا مستجاب ست تا آنزمانیکه بقطیعه رحم نگفته باشد یا چنین گفته باشد
که دعا کردم و مستجاب نشد بلکه می باید که یکبار دعوت کند اگر مستجاب نشد بار دیگر دعوت کند
البته شود و اگر در کرت سوم هم مستجاب نگردد باید که سه روز روزه دارد و منتظر منقطع و دعوت خود
باشد و اگر هم نشد همان اسم را با اسم دیگر که مرکب آن حاجت بود او را دعوت کند شرح اسماء حسنی

جوہر در حصن حصین بیان احوال اجابت دعا ست عند النداء بالصلوٰۃ وبین الاذان والاقامۃ وبعد الحیعلتین لمن نزل بہ کرب او شدۃ وعند الصف فی سبیل اللہ وعند التحام الحرب بعضہا بعضاً ودبر الصلوات المکتوبات وفی السجود وعقیب تلاوۃ القرآن ولاسیما الختم خصوصاً من القاری وعند شرب ماء زمزم وبحضور عند المیت وصیاح الدیکۃ واجتماع المسلمین وفی مجالس الذکر وعند قول الامام ولا الضالین وعند تغمیض المیت وعند اقامۃ الصلوٰۃ بعضے مشائخ طریقت میفرمایند کہ روز چہارشنبہ میان ظہر وعصر وقت اشرف ومحل استجابت ست درینوقت مشغول باشد آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم روز جنگ خندق این دعا فرمود یا صریخ المکروبین و یا مجیب المضطرین اکشف ہمی وغمی وکربتی تری ما نزل بی وا صل الیہ مستجاب شد

جوہر بدانکہ در اجابت دعا کہ ان لبیک من اللہ است تاخیر نیست و اجابت دیگر ست وحاصل شدن مطلوب دیگر حضرت سید المرسلین صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم میفرمایند کہ چون بندہ زبان بطلب بکشاید ودر دعا گوید یا رب حضرت خداوند تعالیٰ بے تاخیر فرماید کہ لبیک یا عبدی ومعنی لبیک از حق تعالیٰ اجابت کردن ست وداون عطا لیکن ظاہر شدن آن موقوف وقت ست تا حق تعالیٰ را خواست آن نبودہ باشد کہ چیزے بہ بندہ دہد ور دل وے داعیہ آن طلب پیدا نکند۔ اجابت دو نوع ست یکی لبیک من اللہ وآن در مقابل گفتن یا رب بود وسکیے برآمدن حاجت کہ در عرف اجابت آنرا گویند اول داجب الوقوع ست بمقتضائے حدیث مذکور و فائدہ آن دہد کہ برآمد مراد عاجلاً وآجلاً مصدق او شود وثانی ممکن الوقوع اگر مجیب بلبیک مصلحت بندہ دران داند وبیند والا ممتنع الوقوع است وعین اجابت است کہ در رسانیدن آن بوے عین مضرت ست مر بندہ را و بندہ نمی داند۔ قائل را از خواست چارہ نیست یا بزبان قال یا بزبان حال یا بزبان استعداد کہ آن نزد عارف افصح ست از زبان قال وحال۔ بزبان حال چون ایستادن فقیر برابر غنی از برائے آن چیزے کہ او راست از متاع دنیوی یا مانند حاضر شدن گربہ خموش بر سر سفرہ بلکہ آنچہ لسان حال خواہد لسان قال نتواند خواست ودر حالت جوع وعطش وزبان استعداد چنانچہ در سوالات بہ اسمار الٰہی تامل کن کہ الخالق والرازق واللطیف والقہار وغیرہ ہر یکے بزبان استعداد خود ہر آن چیزے را کہ مقتضیات ایشان ست از حق تعالیٰ درخواست می کنند از کمالاتے کہ مارا دادۂ از بطون بظہور رسان خالق می طلبد کہ مخلوق پیدا کن ورازق می گوید

کہ مرزوق بمن رسان تا کمال من کہ آن خالقیت و رازقیت ست در وی بظہور رسد و ہمچنان سوالات
اعیان ثابتہ از حق تعالی کہ ما را بوجود ذات خارجیہ پیدا کن تا کمالاتے کہ بے واسطہ ما را اعطا
فرمودہ ظاہر گردد اگر سوالات حال و استعدادات نباشد ہیچ موجودے بوجود خارجی ظہور نکند
چہ حضرت ذات حق تعالی بذاتہ غنی ست از عالم و عالمیان۔

جوہر حضرت امام مسلم قدس سرہ روایت کردہ اند از حضرت انس رضی اللہ تعالے عنہ کہ
جناب مستطاب سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم عیادت کرد مردے را از مسلمین
درحالیکہ ضعیف گشتہ بود وشد مثل بچہ طائر پس فرمودند جناب نبوت مآب صلے اللہ تعالے
علیہ وآلہ واصحابہ وسلم آیا تو بودی کہ خواستی جناب مستطاب حق سبحانہ وتعالے را چیزی وسوال
میکردے جناب حق تعالے را بآن چیز التماس نمودآرے بودم کہ مے گفتم اے اللہ تعالی ہر چیزی
کہ عقاب خواہی کرد مرا بآن در آخرت تعجیل کن برائے من آنرا در دنیا پس فرمودند حضرت
باعظمت صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم سبحان اللہ تو آنرا طاقت نداری آیا چرا
نگفتے ربنا آتنا فی الدنیا حسنۃ وفی الآخرۃ حسنۃ وقنا عذاب النار ای رب ما را بدہ
در دنیا حسنہ و در آخرت حسنہ ونگاہدار ما را از عذاب آتش راوی گوید کہ او دعا کرد جناب مستطاب
حق سبحانہ وتعالے را بایں دعا پس شفا داد جناب خداوند تعالے آنرا بایں دعا پس در باب ازین
حدیث شریف کہ دعا بوقوع عذاب جائز نیست وظاہر ست کہ این مقاومت با قہر الہی وغضب
الہی ست بلکہ مقاومت با اوست پس باید کہ دعا بارتفاع عذاب کند

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالے
بسرہ المبارک فرمودند کہ بندہ وقت دعا ہیچ معصیتے کہ کردہ باشد پیش حاضر بدارد و نہ ہیچ طاعتی
زیرا کہ اگر طاعت پیش دل آرد آن عجب باشد و دعا مستجاب نشود و اگر معصیتے پیش دل آرد در اتفاق
دعا پستی آرد پس وقت دعا نظر خاص برحمت جناب حق سبحانہ وتعالے مے باید داشت و
موقن مے باید بود کہ البتہ این دعا مستجاب ست انشاء اللہ تعالے و فرمودند کہ وقت دعا
ہر دو دست کشادہ باشد و برابر سینہ و این چنین ہم آمدہ است کہ ہر دو دست متصل
یکدیگر باشد و نیک ملبند باید داشت ہمچنین کہ گوئی ہمین زمان در دست او چیزی خواہد انداخت
و فرمودند کہ دعا قبل از نزول بلا باید کرد و فرمودند کہ چون بلا نازل مے شود دعا از
فرود بالائے رود و ہر دو در ہوا یک جائے شوند بتعارف اگر دعا را قوتے باشد بلا را

باز گرداند و گرنہ بلا فرود آید و ملائم این حکایت فرمودند کہ در انچہ خروج کفار تاتار شد چون بدامغان و نیشاپور رسیدند بادشاہی کہ آنجا بود کسے نزد شیخ فریدالدین عطار قدس سرہ فرستاد کہ دعا کن جواب دادند کہ وقت دعا گذشت وقت رضا است یعنی بلائے جناب حق سبحانہ و تعالے نازل شدہ است رضا باید داد و بعد از ان فرمودند کہ بعد از نزول بلا ہم دعا باید کرد اگر بلا دفع نشود و صعوبت بلا کم شود

جوہر صاحب یقینی فرمود کہ جناب مستطاب خداوند عالم دعاء ابلیس اجابت فرمود قال رب فانظرنی الی یوم یبعثون ۵ قال فانک من المنظرین ۵ الی یوم الوقت المعلوم ۵ از ینجا امید ہا ست خداوندے کہ دعاء ابلیس اجابت فرماید چون مومن عاصی حضرت او سبحانہ را بخواند کے نا امید کند

جوہر عطای حضرت خداوند تعالے دو قسم ست ذاتیہ و اسمائیہ اگر مبداء آن ذات ست بے واسطہ عطاء ذاتی و فیض اقدس گویند چنانچہ حضرت خداوند تعالے از مقام احدیت از ذات خود بذات خود فیضی فرستاد کہ اعیان و استعدادات بان حاصل شدند و اگر منشاء آن عطا اسمی یا صفتے از اسماء و صفات حضرت حق تعالی باشد عطاء اسمائیہ گویند چنانچہ اسم منعم یا منتقم از حضرت خویش نعمتی یا نقمتے بکسے کہ مستوجب آن باشد برساند و تمیز میان این ہر دو عطا اہل اذواق میکنند و از عطایا بعضے آن باشد کہ بندہ آنرا بزبان خواہد در کار معین مثلاً گوید اللھم ارزقنی علما نافعا یا بزبان بخواہد غیر معین چنانکہ گوید اللھم ارزقنی خیر الدنیا و الآخرۃ یا طلب بزبان حال یا زبان استعداد باشد خواہ کہ عطایاء ذاتیہ باشد یا منح اسمائیہ۔ سوال معین یارب مرا فلان چیز بدہ و غیر معین یارب انچہ مصلحت من در انست بمن دہ و از بہر جزوے از ذات خود خواہ لطیف روحانی و خواہ کثیف جسمانی چون قلب و روح و عقل یا چشم و گوش و زبان سائلان بزبان قال از مالک ذوالجلال دو گروہ اند گروہے از حق تعالے چیزے طلبند و ملتمس خود بخواہند و حالانکہ ہنوز وقت رسیدن آن مطلوب بایشان نرسیدہ است و خواہندہ از سر امور ہنوز باوقات ہا غافل ست پس سوال او پیش از وقت بی حاصل و گروہے میدانند کہ در دفائن خزائن حضرت حق تعالی ایشان را ذخیرہ و روزی ست کہ رسیدن آن بایشان متوقف ست بخواستن ایشان یا آنکہ میدانند کہ در خزائن حضرت حق تعالے برائے طائفہ چیزے مدخر ست کہ بی خواست بظہور نخواہد رسید این علم باعث ایشان میگردد بسوال و طلب چنین سائل را سائل احتیاطی خوانند و چنان سوال را سوال احتیاطا گویند۔ اگر در علم حضرت خداوند تعالی مسئول او از ان قبیل باشد کہ وصول آن

بسائل موقوف سوالی ست و او را استعداد قبول آن راده باشد موجود گردد والا فلا۔ پیر طریقت حضرت
عبداللہ انصاری قدس سرہ فرمودند اگر نخواستے داد نداد وے خواست انتہی یعنی اگر سائل را استعداد
آن مطلوب ست کہ اگر نہ استعداد باعث سائل گشتی بسوال ہرگز سوال از وی بصدور ظہور نرسیدے
طائفہ اند از اہل حضور کہ نمی دانند کہ در ہر وقتی استعداد ایشان مقتضی چیست تا سوال بر منوال استعداد
کنند و طائفہ اند از اہل حضور در ہر وقتی مراقبہ بجہت دانستن استعداد خود کردند و برایشان مکشوف
گردد کہ حضرت حق تعالے دران زمان ایشان را چہ عطا فرمودہ است و این را استعداد
جزوی گویند در زمانی معین از بہر امرے معین و دانند کہ قابل آن چیز نگشتند الا بآن استعداد جزوی
دران زمان و اہل حضور دو گروہ اند طائفہ از قبول خود و آنچہ قابل آن گشتہ اند بدانند کہ استعداد
ایشان در ازل چہ بودہ و این از ان طائفہ کہ از اثر بموثر سفر کنند و طائفہ دیگر از استعداد خود
بدانند آنچہ قابل آن خواہد بود و بایشان خواہد رسید و این طائفہ از ان قبیل اند کہ از موثر بسوے
اثر آیند و این گروہ از استعداد خود بدانند کہ چہ چیز را قابل اند اتم و اکمل و اجل و افضل اند از گروہ اول
چرا کہ چنین کس را تا دو معرفت حاصل نگردد باین مقام واصل نشود یکے آنکہ معرفت عین ثابتہ خود
حاصل کند دوم آنکہ احوال خود در ہر زمانی بداند و چنین کامل تکمیل غیر مشغول تواند بود کہ اعیان غیر و
احوال غیر نیز ہم مطالعہ تواند کرد

جوہر بدانکہ احادیث در مذمت سوال کردن و گدائی کردن بسیار آمدہ و حضرت شیخ عبدالحق
محدث دہلوی قدس سرہ در مدارج النبوۃ مے فرمایند کہ حرام ست سوال کردن مر کسے را کہ نزد وے
قوت یوم ست اگر قوت یوم نداشتہ باشد یا چیزے ندارد کہ بدان ستر عورت کند حلال ست کہ سوال کند
و فقیرے کہ او را قوت یوم حاصل باشد یا قادر ست بر کسب حرام ست مراد از سوال و اتفاق دارند
علما بر نہی از سوال و اختلاف در انست کہ حرام است یا مکروہ بسہ شرط اول آنکہ خوار نہ کند نفس خود را
و الحاح نکند در سوال و ایذا نکند بر مسئول عنہ و اگر یکے ازین سہ شرط مفقود گردد حرام ست باتفاق و
منقول ست از حضرت ابن المبارک رضی اللہ تعالے عنہ کہ فرمودند خوش نمے آید مرا کہ سائل لوجہ اللہ
سوال کند و دادہ شود بوے چیزے زیرا کہ دنیا خبیث ست و چون لوجہ اللہ طلبید تعظیم کرد چیزی را
کہ تحقیر کردہ است او را حضرت خداوند تعالے پس دادہ نشود بجہت زجر و منع و اگر گوید بحق خدا و بحق محمد
صلے اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم واجب نمی گردد بر مسئول عنہ دادن و کسے کہ گرفت چیزے را
باظہار حاجت بدروغ مالک نمی گردد آنرا و ہمچنین کسے کہ گوید بدروغ کہ من علوی ام و اگر یکے را

جہت صلاح بدہد و وی در باطن ارتکاب معصیت کند و اگر بداند و را عطی نمید ہد نیز مالک نمیگردد و حرامست بروی واجب ست رد وے بر مالک ہمچنین چیزے کہ داده شود کسے را بجہت بدزبانی وے یا شر سعایت وے حرام ست بروی و اگر فقیرے بیاید براے سوال و خواہد کہ دست مسئول عنہ رابوسد تا چیزے بوی بدہد مکروہ است و افضل آنست کہ مسئول عنہ دست بوی ندہد بقصد منع و زجر نباید داد و سائلے را کہ طبل زده بدر رہا میگردد و مطرب از ہمہ اخس ست

جوہر اعمال دو قسم اند ظاہر چون صلوٰۃ و تلاوت و ذکر و باطنہ چون محاضرہ و مراقبہ و محاسبہ ترتیب اعمال چنانست کہ تا ممکن بود میان اعمال ظاہرہ و باطنہ جمع کند اول صلوٰۃ را مقدم دارد و پس تلاوت پس ذکر بشرط حضور دل و مراقبہ باطن و اگر جمع ممکن نبود بسبب کلالت و ملالت از عمل ظاہر بر عمل باطن اکتفا کند

جوہر در فزرع الحسنات مذکورست کہ دلائل الخیرات بغایت مقبول ست بجناب رسالت مآب صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم و علامت قبول آن کثرت قرارت ویست اکثر اوقات در اماکن بابرکات خصوصاً در حرمین شریفین و بجوار روضۂ منورہ سید الکونین و مولف کتاب قطب فلک فضل و کمال مرکز دائرہ شرف و اجلال سلالہ خاندان نبوی سید حسینی مولانا سید ابو عبداللہ بن سلیمان جزولی در شہر فاس کہ از بلاد مغرب ست تحصیل علوم کمالات نموده و دران شہر مقتدا بے اکابر و علما ر کرام بوده و درانجا دلائل الخیرات تالیف نموده و کسے از اہل عداوت ایشان را زہر داد پس رحلت فرمودند شانزدہم ربیع الاول سنہ ہشت صد و ہفتاد از ہجرت و در شہر سوس دفن کردند و بعد از ہفتاد و ہفت سال نقل نمودند بجانب مراکش و در ریاض العروس دفن کردند و چون برا ے نقل از قبر بیرون نمودند یافتند ہمچنانکہ دفن کرده بودند و مردم در مراکش براے زیارت قبر شریف ایشان ازدحام می نمایند و فیض ظاہر و باطن می یابند و ثابت شده است کہ از قبر مبارک ایشان بوی مشک می آید و مشام صلحا میرسد

جوہر منقول ست از حضرت شیخ ابراہیم تیمی قدس سره کہ روزی در پس خانہ کعبہ زادہا اللہ تعالیٰ شرفاً نشستہ بودم کہ حضرت خضر علی نبینا و آلہ و علیہ السلام تشریف آوردند و فرمودند مسبعات عشر کہ از جناب سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم بمن رسیده است ہر روز قبل از طلوع و غروب آفتاب بخوانی و الا ہمہ عمر خود یکبار ترا بسندست من از ثواب آن سوال کردم فرمودند کہ جناب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم ترا در خواب خواہند فرمود عرض کردم

که چیزے عنایت شود تا از شرف رویت مشرف شوم فرمودند که بعد از نماز مغرب با ہیچکس سخن نگوئی و بعد از
نماز خفتن دو رکعت بگزار و در ہر رکعت بعد فاتحه ہفت بار سورۂ اخلاص بخوان و بعد از سلام سجده کن و
دران ہفت بار بگوئی سبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله و الله اکبر و لا حول و لا قوت
الا بالله العلی العظیم بعده سر بردار و بگو یا حی یا قیوم یا ذا الجلال و الاکرام یا
ارحم الراحمین یا رحمن الدنیا و الآخرة و یا رحیمهما و یا اله الاولین و الآخرین
و الاول قبل کل شئ و الآخر بعد کل شئ یا رب یا رب یا رب یا الله یا الله
یا الله یا رحمن یا رحیم بعده برخیز و ہر دو دست برآر و آنرا که نشسته خوانده استاده
بخوان و بر پہلوے راست روی بقبله بخسپ و تا آنگاه که در خواب شوی درود بخوان من آنہمه
بجا آوردم در خواب دیدم که فرشتگان مرا بآسمان بردند و بہشت را نمودند در ان کوشکے[1] دیدم
از یاقوت سرخ و کوشکے از زمرد و کوشکے از مروارید و در ہر کوشکے کنیزکان حور العین[2] بے قیاس
نشسته اند و روبہاے ایشان از آفتاب تابنده تر است پرسیدم که این کوشکہا و حوران کراہستند
گفتند آنکس را که این عمل کند بعده مشرف شدم بشرف رویۃ حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه و
آله و اصحابه و سلم و التماس نمودم که حضرت خضر می فرمودند که مسبعات عشر از جناب سرور عالم
صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه و سلم شنیده ام فرمودند که ہمه حق است و صدق پس عرض کردم
که عامل این را چه ثواب باشد فرمودند که جناب مستطاب حق سبحانه و تعالی جمله گناه او را بیامرزد
و ببیند بہشت را و بردارد جناب خداوند تعالی از وی غضب خویش و بفرماید فرشته شمال را که
تا یکسال ہیچ گناه او ننویسد و عمل نکند این را مگر کسے که جناب خداوند تعالی او را نیکبخت آفریده
و ترک نیارد این را مگر کسے که بدبخت آفریده پس حضرت ابراہیم تیمی بعد از دیدن خواب چہار ماه
نزیستند حضرت ایشان را بطعام و شراب دنیا حاجت نشد از انکه طعام و شراب بہشت خورده بودند
و بعضے میفرمایند که تا در نشود برخواندن مسبعات عشر مگر کسے که او از اہل بہشت باشد و ہر که مدام
خواند در حفظ امان حضرت خداوند تعالی باشد و از دنیا نرود تا مقام خود در بہشت بخواب نه بیند
و نمیرد تا طعام بہشت نخورد و مسبعات عشر براے آمدن حاجات و مہمات دینی و دنیوی نیز آمده
است سوای آنکه مدام خوانند و مسبعات عشر ده چیز است که ہر یکے را مع تسمیه ہفت بار خوانند بدین
ترتیب اول سورہ فاتحه دوم سورۃ الناس سوم سورۃ الفلق چہارم سورۂ اخلاص پنجم سورۃ
الکافرون ششم آیة الکرسی ہفتم سبحان الله و الحمد لله تا علی العظیم بعده یکبار عدد ما علم الله

وزنتہ ما علم اللہ وملأ ما علم اللہ ثم اللھم صل علی محمد عبدک وحبیبک ونبیک ورسولک
النبی الامی وعلی آلہ واصحابہ وبارک وسلم ثم اللھم اغفرلی ولوالدی
ولمن توالد وارحمھما کما ربیانی صغیرا وکبیراً اللھم اغفر لجمیع المومنین والمومنات
والمسلمین والمسلمات الاحیاء منھم والاموات برحمتک یا ارحم الراحمین ثم اللھم
یارب افعل بی وبھم عاجلا وآجلا فی الدین والدنیا والآخرۃ ما انت لہ اہل و
لاتفعل بنا یا مولٰنا ما نحن لہ اہل انک غفور حلیم جواد کریم ملک بر رؤف رحیم
ودر شرح رسالہ مکیہ مذکور ست کہ حضرت شاہ مینا قدس سرہ میفرمودند کہ از عوارف واوراد حضرت
شیخ بہاء الدین قدس سرہ معلوم شد کہ بعد فاتحہ معوذتین خوانند وبعدہ اخلاص وبعدہ کافرون
وبعد ازان آیۃ الکرسی واز ارشاد حضرت شیخ عبداللہ یافعی قدس سرہ معلوم شد کہ بعد فاتحہ
آیۃ الکرسی خوانند بعدہ کافرون بعدہ اخلاص بعدہ سورۃ الفلق بعدہ سورۃ الناس وباقی
علی حالہ پس حضرت ایشان بجہت رعایت تولین بعد بامداد چنانچہ در ارشاد مذکور ست میخواندند
وبعد عصر چنانکہ در عوارف واوراد ست وطالبان را نیز ہمبرین طریق مے فرمودند ومیفرمودند
ہر کہ بعد مسبعات عشر بست ویکبار یا جبار گوید بردست ظالمے گرفتار نشود وحضرت سلطان المشائخ
قدسنا اللہ تعالے بسرہم بحکم حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم
درآخر مسبعات عشر شش شش بار این ہر دو دعا زیادہ می خواندند اللھم اہدنی برفعتک یا
رافع وتوفنی مسلما والحقنی بالصالحین وبعضے بعد مسبعات عشر سہ بار خوانند سبحان اللہ
الحنان المنان سبحان اللہ العلی الدیان سبحان اللہ الشدید الارکان سبحان اللہ
فی کل مکان سبحان من لایشغلہ شان عن شان سبحان من یذہب باللیل ویاتی بالنہار
ودر وقت غروب گوید سبحان من یذہب بالنہار ویاتی باللیل ویکبار گوید سبحان اللہ
وبحمدک علی حلمک بعد علمک سبحان اللہ وبحمدک علے عفوک بعد قدرتک
سبحان من لہ لطف خفی فسبحان اللہ حین تمسون وحین تصبحون ولہ الحمد
فی السموات والارض وعشیا وحین تظہرون یخرج الحی من المیت ویخرج المیت من الحی
ویحیی الارض بعد موتہا وکذلک تخرجون سبحان ربک رب العزۃ عما یصفون وسلام
علے المرسلین والحمد للہ رب العالمین فللہ الحمد رب السموات ورب الارض ولہ الکبریاء
فی السموات والارض وھو العزیز الحکیم والحمد للہ نحمدہ ونستعینہ ونستغفرہ ونومن بہ

در بعضے بعد الاوراد
این مجیب الدعوات یا
دافع البلیات یا قاضی الحاجات یا کافی المہمات
یا ارحم الراحمین ۱۲

ونتوکل علیہ ونشھد ان لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ ونشھد ان محمدا عبدہ المصطفے ورسولہ المجتبیٰ ارسلہ بالھدیٰ ودین الحق لیظھرہ علی الدین کلہ ولو کرہ المشرکون من یھدی اللہ فلا مضل لہ ومن یضللہ فلا ہادی لہ نعوذ باللہ من شرور انفسنا ومن سیئات اعمالنا۔ ہر کہ بعد مسبعات عشر ہفت بار این دعا بخواند اللھم احینی محبا لک واحشرنی تحت اقدام کلاب احبائک وبعدہ دوگانہ تحیت وضو این دعا بخواند اللھم احینی محبا لک وامتنی محبا لک واحشرنی تحت تراب اقدام کلاب احبائک حضرت خداوند تعالی وی را محبت خود اسیر گرداند

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالی بسرہ المبارک فرمودند کہ شبے حضرت شیخ الاسلام فرید الحق والدین قدس سرہ را در خواب دیدم مرا فرمودند کہ بعد از نماز عصر سورۃ النبا پنج بار بخوان چون بیدار شدم آن فرمان بجا آوردم در تفسیر دیدم ہر کہ بعد از نماز عصر ہر روز پنج بار سورۂ نبا بخواند اسیر حضرت حق سبحانہ وتعالے شود یعنی اسیر اللہ تعالی یعنی ہر کہ بمحبت کسے گرفتار شود گویند فلانی اسیر فلانے شدہ است اینجا ہم این معنی مراد وست یعنے اسیر محبت حضرت حق سبحانہ وتعالے شود وبعد از اتمام این فائدہ حاضران را فرمودند کہ شما ہم برین باشید

جوہر ہر کہ برائے محبت حضرت خداوند تعالے وقت صبح این سہ آیات سہ بار بخواند بمراد رسد فسبحن اللہ حین تمسون وحین تصبحون ۝ ولہ الحمد فی السموات والارض وعشیا وحین تظھرون ۝ یخرج الحی من المیت ویخرج المیت من الحی ویحیی الارض بعد موتھا وکذلک تخرجون

جوہر ہر کہ برائے محبت حضرت خداوند تعالے سورۃ النصر بست وپنج بار مداومت نماید بمقصود رسد

جوہر بعد ہر فرض یکبار آیۃ الکرسی تا خالدون متصل سلام بخواند ویکبار ومن یتق اللہ یجعل لہ مخرجا تا قدرا ویکبار سورۂ فاتحہ وسہ بار سورۂ اخلاص وسہ بار درود وبجانب آسمان دم کند جناب مستطاب حق سبحانہ وتعالی جان او را بے واسطہ ملک الموت قبض نماید وبجرد مردن داخل بہشت شود ودر دنیا روزے او فراخ باشد واز سکرات موت آسانی یابد ودر قبر راحت بیند

جوہر امام ابو القاسم قشیری قدس سرہ در رسالہ خود این دعا آوردہ اند اللھم

یا ودود یا ودود یا ودود یا ذا العرش المجید یا مبدئ یا معید یا فعال لما یرید اسالک
بنور وجہک الذی ملأ ارکان عرشک وبقدرتک اللتی قدرت بہا علی جمیع خلقک
وبرحمتک اللتی وسعت کل شئی لا الہ الا انت یا مغیث اغثنی یا مغیث اغثنی یا مغیث اغثنی
وشاہ کلیم اللہ دہلوی قدس سرہ این فوائد بران زیادہ کردہ اند اغثنی اغثنی اغثنی بفضلک
اغثنی بجودک اغثنی برحمتک اغثنی برافتک اغثنی بلطفک اغثنی بجمیع اسمائک
وصفاتک وجمالک وجلالک یا غیاث المستغیثین پنجاہ ویک بار در مجلس واحد
برائے کشف کروب ودفع ہموم نافع ست وتجربہ آمدہ

جوہر سورۃ النصر برائے سلامت ایمان ہر روز سہ بار بخواند یا سورۃ التکاثر سہ بار
سورۃ البقر ہم ہمین حکم دارد وقرأت سورۃ ق ہم ہمین حکم دارد وسورۃ مائدہ بجہت عاقبت
بخیر دویست وپنجاہ بار بخواند یا سورۃ ہود چہل وپنجاہ بار یا سورۃ والضحٰے ہزار بار یا سورۃ الزمر
صد بار واگر سورۃ الزمر در شب جمعہ بخواند از ہول قیامت امین بود

جوہر سورۃ الحدید برائے حفظ ایمان چہل ویکبار بخواند۔

جوہر سورۃ والنازعات بجہت آسانی موت بست ویکبار یا ہفتاد بار بخواند۔

جوہر سورۃ الجاثیہ برائے آسانی سکرات موت سہ بار بخواند یا سورۃ الدخان سہ بار۔

جوہر سورۃ الزمر بجہت عاقبت بخیر صد بار بخواند۔

جوہر ہر کہ سورۃ الجاثیہ بخواند حضرت خداوند تعالےٰ در روز قیامت وقت حساب
ہر عیب ہائے اورا بپوشد

جوہر سورۃ الملک برائے روشنائی قبر چہل ویکبار بخواند یا سورۃ عبس
بست ویکبار

جوہر چون میت را در گور نہند وپوشد سورۃ الملک بخواند حضرت خداوند تعالےٰ
جواب وسوال بروآسان فرماید

جوہر سورۃ الحاقہ بجہت آسانی سوال قبر ہفتاد ویکبار بخواند۔

جوہر تلاوت سورۃ واقعہ بر سر قبرے موجب خلاص از عذاب قبرست۔

جوہر ہر کہ سورۃ النبأ بعد از نماز عصر مداومت نماید از عذاب قبر خلاص یابد۔

جوہر سورۃ البلد بجہت آنکہ روز قیامت در امان جناب حق سبحانہ وتعالی باشد

چہل ویک بار بخواند

جوہر سورۂ والمرسلات بجہت آنکہ جناب مستطاب حق سبحانہ وتعالی فردا در زمرۂ صادقان برانگیزاند صد بار بخواند

جوہر سورۂ القیمہ برائے آسان شدن حساب روز قیامت ہر شب جمعہ سہ بار بخواند۔

جوہر گناہگار روز پنجشنبہ بست ویکبار سورۂ مزمل بخواند حضرت خداوند تعالے ورا بیامرزد۔

جوہر در صلوٰۃ گفتن بر حضرت سید عالم صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم خصوصاً در روز جمعہ ودر شب آن وعدہ ہا بسیار آمدہ است واندک آن درود گفتہ اند کہ ہشتاد بار بگوید چنانکہ حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند ہر کہ درود بگوید بر من در روز جمعہ ہشتاد بار حضرت حق سبحانہ وتعالے گناہ ہشتاد سالہ وے بیامرزد۔

جوہر ہر کہ در روز عاشورا بروح کسے چہار رکعت نماز بگزارد ودر ہر رکعت بعد از سورۂ فاتحہ سورہ اخلاص پانزدہ بار بخواند حضرت خداوند تعالے آن بندہ را بیامرزد وگور او پر نور گرداند وعذاب از وے برگیرد وگزارندۂ این نماز را ثواب صد شہید عطا فرماید پس بگزارد این نماز را بروح پر فتوح حضرت امیر المومنین امام حسن وحضرت امیر المومنین امام حسین علیہم السلام اجر عظیم یابد

جوہر سورۂ مجادلہ برائے کفارۂ گناہان چہل ویکبار بخواند۔

جوہر سورۃ التغابن برائے آمرزش گناہان در روز جمعہ چہل ویکبار بخواند۔

جوہر سورۃ الکوثر بجہت یافتن آب کوثر ہزار بار بخواند۔

جوہر در فوائد الفواد مذکور است کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالی بسر کتہم فرمودند کہ ہر کہ بعد از نماز عصر سورۂ حم وسورۂ والنازعات بخواند جناب خداوند تعالی اورا در گور نگزارد واو در گور نباشد مگر مقدار یک وقت نماز بعد از ان چشم پر آب کردند وفرمودند کہ کسے کہ در گور نماند چگونہ باشد۔ فرمودند آنچنان باشد کہ روح بکمال میرسد چون روح کامل شد قالب را جذب کند

جوہر در خبر است ہر کہ روغن در سر اندازد واول ابرو ہا را چرب کند از صداع ایمن شود۔

جوہر چون خواہد کہ نیکی دنیا وآخرت اورا بدہند واز آتش برہد این آیۃ بسیار خواند

ربنا آتنا فی الدنیا حسنۃ وفی الآخرۃ حسنۃ ط وقنا عذاب النار

جوہر چون خواہد کہ در ہمہ احوال صابر باشد قدمش در کارہا ثابت بود و دشمنان بر وے ظفر نیابد این آیۃ بخواند ربنا افرغ علینا صبرا وثبت اقدامنا وانصرنا علی القوم الکافرین

جوہر چون خواہد کہ با دوستان جناب حق سبحانہ وتعالی جمع شود این آیت بخواند ربنا انک جامع الناس لیوم لاریب فیہ ط ان اللہ لایخلف المیعاد

جوہر ہر کہ خواہد کہ اعمال او بشرف قبول آراستہ باشد این آیت بسیار خواند ربنا تقبل منا انک انت السمیع العلیم

جوہر ہر کہ این آیت بسیار خواند جناب خداوند تعالی او را با نیک مردان دارد و رنج در عرصات قیامت نہ بیند ربنا وآتنا ما وعدتنا علی رسلک ولا تخزنا یوم القیمۃ انک لاتخلف المیعاد

جوہر فرمودند حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ہر درد را دارو ہست و داروی گناہ نیست مگر استغفار و فرمودند ہر کہ استغفار نگوید روزی دو بار ظلم کردہ باشد بر نفس خود وحضرت عبد اللہ عمر رضی اللہ تعالے عنہ فرمودند کہ شمردیم کہ حضرت سید عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم صد بار فرمودند رب اغفرلی وتب علی انک انت التواب الرحیم ودر حدیث آمدہ است کہ حضرت خداوند تعالی عادت نگرداند بندہ را گفتن اللھم اغفرلی وتب علی مگر آنکہ نشان ست کہ او سبحانہ وتعالی میخواہد کہ او را بیامرزد و در حدیث ست ہر کہ بگوید استغفر اللہ واتوب الیہ بصدق از دل آمرزیدہ شود گناہان او اگرچہ رجوع کند باز بران گناہ ودر حدیث ست ہر کہ بگوید استغفر اللہ الذی لا الہ الا ہو الحی القیوم واتوب الیہ آمرزیدہ شود گناہان او۔

جوہر در حدیث ست ہر کرا نبود چیزے کہ بصدقہ بدہد پس او استغفار گوید مر مومنین ومومنات را کہ آن صدقہ است

جوہر سید الاستغفار ماحی ذنوب وجالب رزق ست و فرمودند حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کسی کہ بگوید سید الاستغفار را بطریق الیقان در روز و بمیرد پیش از انکہ شام کند در آید در بہشت وکسی کہ بگوید در شب و بمیرد پیش از انکہ صبح کند در آید در بہشت وحضرت ابن عباس رضی اللہ تعالی عنہ این استغفار در عقب ہر نماز فریضہ میخواندند بعد از نقل حضرت ایشان را در خواب دیدند پرسیدند کہ جناب حق سبحانہ تعالی با شما چہ کرد فرمودند کہ بیامرزید و بہشت روزی گردانید از برکت این استغفار و سید الاستغفار اینست اللھم انت ربی لا الہ الا انت خلقتنی وانا عبدک وانا علی عہدک ووعدک

ما استطعت اعوذ بک من شر ما صنعت ابوء لک بنعمتک علی وابوء بذنبی فاغفرلی
فانه لا یغفر الذنوب الا انت و در روایتے قول اعوذ بک من شر ما صنعت در آخر آمدہ۔
جوہر استغفر اللہ ذو الجلال والاکرام من جمیع الذنوب والآثام ہر کہ در ماہ رجب این
استغفار ہزار بار بخواند آمرزیدہ شود۔
جوہر حضرت شیخ عبد الحق محدث دہلوی قدس سرہ در مدارج النبوت می فرمایند کہ یکے از وردہائے
مشہور کہ بعد از نماز صبح و نماز مغرب آمدہ آنست کہ پیش از انکہ تکلم کند و در روایت پیش از انکہ
بگرداز نماز و دوتا کند پاہا را دہ بار بگوید لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ لہ الملک
ولہ الحمد وہو علی کل شئی قدیر در اثبات حسنات ومحو سیات ورفع درجات اثرے عظیم
دارد و حضرت شیخ سعد الدین قدس سرہ در شرح رسالہ مکیہ می فرمایند کہ در حدیث شریف ست
کہ ہر کہ بعد از نماز فجر کہ ہنوز حکایت نکردہ باشد و زانو بالا نکردہ دہ بار بخواند لا الہ الا اللہ وحدہ
لا شریک لہ لہ الملک ولہ الحمد یحیی ویمیت وہو حی لا یموت بیدہ الخیر وہو علی کل شئی
قدیر ثبت گرداند حضرت خداوند تعالے در نامہ اعمال او ہر بار کہ بگوید دہ نیکی و بردارد در بہشت
ہر یکے از ان برائے او درجہ و باشد مراو را ہر یکے از ان ثواب آزاد کردن بندہ و آن روز در
حرز وحفظ وعصمت حضرت خداوند تعالے باشد از مکر دیو و ہیچ گناہے بدو نرسد و در فوائد الفواد
مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ رضی اللہ تعالے عنہ فرمودند کہ من شبے حضرت شیخ الاسلام
فرید الحق والدین رضی اللہ تعالے عنہ را در خواب دیدم مرا فرمودند باید کہ ہر روز صد بار این
دعا بخوانی لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ لہ الملک ولہ الحمد وہو علی کل شئی قدیر
چون بیدار شدم این دعا را ملازمت کردم و در کتب مشائخ دیدم آنجا نوشتہ اند ہر کہ ہر روز این دعا
بخواند بے اسباب خوش باشد خوش نزید دانستم کہ مقصود حضرت شیخ این بودہ است و فرمودند کہ
در حدیث شریف آمدہ است کہ ہر کہ بعد از ہر نماز دہ بار این دعا بخواند چنان باشد کہ چہار بندہ آزاد
کردہ باشد و بعد از اتمام این فائدہ حاضران را فرمودند کہ شما ہم برین باشید۔
جوہر ور دیست کہ آنرا کیمیائے مشائخ نامند و مجرب ست بعد از سلام نماز جمعہ پیش از انکہ
بگرداند پاہا را از وضعی کہ در تشہد نہادہ است بخواند سورۂ فاتحہ ہفت بار و سورۂ اخلاص ہفت بار
و سورۂ الفلق ہفت بار و سورۃ الناس ہفت بار اینقدار در حدیث شریف واقع ست برای غفران
ما تقدم من الذنوب وما تاخر و مشائخ بعد از ان این دعا را کہ در آثار آمدہ است ہفت بار بخوانند

اللھم یا غنی یا حمید یا مبدئی یا معید یا رحیم یا ودود اغننی بحلالک عن حرامک و بطاعتک عن معصیتک و بفضلک عمن سواک

جوہر ہر کہ بعد از نماز فجر دست بدعا برداشتہ بست و ہفت بار بگوید اللھم اغفر للمومنین والمومنات اجر عظیم یابد

جوہر ہر کہ در روز عاشورہ ہفتاد بار بگوید حسبی اللہ نعم الوکیل نعم المولیٰ ونعم النصیر ثواب بحساب یابد

جوہر فرمودند حضرت سید عالم صلے اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ واصحابہ وسلم صحابہ را کہ بگیرید سپر خود را التماس نمودند کہ از برائے دشمنان فرمودند نے بلکہ از برائے آتش عرض کردند کہ چیست سپر ما از آتش فرمودند سبحان اللہ والحمد للہ تا آخر بگوئید

جوہر حضرت سید المرسلین صلے اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ واصحابہ وسلم فرمودند کسے کہ بگوید ہر روز و شب لا الہ الا اللہ الملک الحق المبین باشد اورا امان از فقر و انس از وحشت قبر و کشادہ شود بروے باب غنا و در بہشت و بعضے میفرمایند کہ ہر کہ صد بار بگوید حضرت خداوند تعالےٰ آنرا نگاہدار د از درویشی کہ در وی سفر ت دین باشد۔

جوہر سورۃ التحریم برائے قبول توبہ دہ بار بخواند۔

جوہر ہر کہ وقت صبح و وقت خفتن بسیار گوید ماشاء اللہ لا قوۃ الا باللہ ہر سعادتے کہ خواہد بیابد۔

جوہر اگر لفظ طہ بر قبر بنویسد میت مغفور گردد۔

جوہر اگر سورۃ النصر بعد نماز فجر پنجاہ بار مداومت نماید ابواب فتوحات اُخروی بروے مفتوح گردد و بمرتبہ اولیاء رسد و ہر کہ برائے محبت حضرت خداوند تعالےٰ بست و پنج بار مداومت نماید بمقصود برسد۔

جوہر فرمودند حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ واصحابہ وسلم ہر کارے کہ خداوند عظمت و شان ست آغاز کردہ نشود بہ بسم اللہ ناقص و قلیل البرکت بود و حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالیٰ وجہہ میفرمایند کہ بسم اللہ کشایندۂ مشکلہاست و آسان کنندۂ دشواریہا و دور کنندۂ شرہا و شفا و راحت دلہا و امان از فقیامت

جوہر ہر کہ یکبار بصدق دل بسم اللہ الرحمٰن الرحیم گوید حضرت خداوند تعالیٰ ہر حرفی چہار ہزار

نیکی در دفتر اعمال او ثبت فرماید و چہار ہزار بدی از دفتر وی محو کند و بعضے اہل معرفت میفرمایند کہ تسمیہ نوزدہ حروف ست و زبانیہ دوزخ نیز نوزدہ اند پس چون مومن تلفظ بہ تسمیہ کند حضرت خداوند تعالیٰ دفع کند بہر حرفے یک زبانیہ را ازو بعضے گفتہ کہ گناہ بر چہار نوع ست در روز یا در شب و ہر یک پنہان یا آشکارا و کلمات تسمیہ نیز چہار ست پس ہر مومن کہ تلفظ بہ تسمیہ کند از روے اخلاص حضرت خداوند تعالیٰ بیامرزد ہر چہار نوع گناہ او را

جوہر در ہر موضع و کارے کہ تسمیہ گوید شیطان را دران حظے و نصیبے نباشد و در خبر ست کہ چون یکے از شما در خانہ در آید شیطان ہم در آید چون بگوید بسم اللہ الرحمٰن الرحیم شیطان گوید مرا دخل نیست درین خانہ و چون طعام پیش آرند بگوید بسم اللہ الرحمٰن الرحیم شیطان گوید مرا درین طعام نصیب نیست و ہمچنین در آب خوردن و اگر لوقت خفتن بگوید بسم اللہ الرحمٰن الرحیم شیطان گوید مرا خوابگاہ اینجا نیست و اگر تسمیہ ترک آرد شیطان برابر او در خانہ در آید و طعام و آب برابر او بخورد و اگر در وقت جماع حلال خود تسمیہ نگوید شیطان برابر او جماع کند۔ و ہر کہ بنویسد بسم اللہ الرحمٰن الرحیم و ہر سہ میم و ہا کہ در اسم مبارک اللہ است با چشم بنویسد حضرت خداوند تعالیٰ بدہد ہزار نیکی و محو کند از وے ہزار بدی و بردار و برای او ہزار درجہ در بہشت۔

جوہر بسم اللہ الرحمٰن الرحیم شش صد بار و بقولے شش صد و چہل بار بنویسد و با خود نگاہدارد ہیبت وے در دلہا مستولی شود و این آیت اول چیزی ست کہ قلم اعلےٰ بر لوح کتابت نمود و چون این آیت نازل شد جبال بلرزید و ملایکہ مقربین زبانیہ دوزخ گفتند ہر کہ این آیت بخواند بآتش در نیاید و آن نوزدہ حروف ست بعدد زبانیہ دوزخ کہ موکل اند بر دوزخ و ہر کہ مداومت نماید بر قرات آن ہیبت آن در باطن اہل عالم علوی و سفلی پیدا شود۔

جوہر سبحان ربک رب العزۃ عما یصفون ج و سلام علی المرسلین ہ والحمد للہ رب العالمین ہ ہر کہ خواہد کہ مزد کار خود بروجہ صواب بگیرد باید کہ آخر کلام در ہر مجلس این آیات بخواند۔

جوہر ہر کہ این استغفار دو ماہ پے در پے ہر روز چہار صد بار بخواند حضرت خداوند تعالےٰ او را علم نافع عطا فرماید و مال کثیر استغفر اللہ الذی لا الٰہ الا ہو الحی القیوم الرحمٰن الرحیم بدیع السمٰوات و الارض من جمیع جرمی و ظلمی و اسرافی علےٰ نفسی و اتوب الیہ

جوہر از حضرت ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما آمدہ کہ فرمودند حضرت سید المرسلین صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ہر کہ لازم گیرد استغفار را بگرداند حضرت خداوند تعالیٰ او را از ہر ہمّ فرج و از ہر ضیق مخرج و رزق دہد او را از انجا کہ گمان ندارد۔

جوہر بسم اللہ الرحمٰن الرحیم ربنا انزل علینا مائدۃ من السماء تکون لنا عیدا لاولنا وآخرنا وآیۃ منک ج وارزقنا وانت خیر الرازقین بسیار خواندن این آیۃ باعث نزول رحمت و برکت وسبب فراخی رزق ست۔

جوہر این ہفت آیات را خواص بسیارست خصوصاً ایمنی از بلاہا و حضرت ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہ می فرمایند کہ بہتر ازین آیات سبع ہیچ دعاے براے کفایت مہمات دینی و دنیوی نیست ہر روز ہفت بار بخواند بسم اللہ الرحمٰن الرحیم ان تجتنبوا کبائر ما تنہون عنہ نکفر عنکم سیاٰتکم وندخلکم مدخلا کریماہ ولا تتمنوا ما فضل اللہ بہ بعضکم علی بعض ط للرجال نصیب مما اکتسبوا ط وللنساء نصیب مما اکتسبن ط واسئلوا اللہ من فضلہ ط ان اللہ کان بکل شیٔ علیماہ ان اللہ لا یظلم مثقال ذرۃ ج وان تک حسنۃ یضعفہا ویؤت من لدنہ اجرا عظیماہ ان اللہ لا یغفر ان یشرک بہ ویغفر ما دون ذلک لمن یشاء ج ومن یشرک باللہ فقد افتریٰ اثما عظیماہ ولو انہم اذ ظلموا انفسہم جاؤک فاستغفروا اللہ واستغفر لہم الرسول لوجدوا اللہ توابا رحیماہ ومن یعمل سوءا او یظلم نفسہ ثم یستغفر اللہ یجد اللہ غفورا رحیماہ ما یفعل اللہ بعذابکم ان شکرتم وآمنتم ط وکان اللہ شاکرا علیماہ واین بیت را برای کفایت مہمات سہ بار گوید

فسہل یا الٰہی کل صعب ✦ بحرمت سید الابرار سہل ✦

جوہر سورۂ واقعہ ہزار بار بخواند او را چندان مال شود کہ در حساب نیاید۔

جوہر یا الٰہنا واِلٰہ کل شیٔ الٰہا واحدا لا الٰہ الا انت ہر کہ باین دعا توسل جوید حضرت خداوند تعالیٰ بعز اجابت مقرون گرداند

جوہر ہر کرا خوفے یا مشکلے پیش آید و تدبیر آن نداند یک ہفتہ متصل ہر صبح و شام ہفتاد و ہفت بار بگوید حسبی اللہ الحسیب و روز پنجشنبہ شروع نماید و بعضے می فرمایند کہ اگر عمل قوی تر خواہد بعدد ملبوطہ وہی کہ یکصد و چہل وسہ است مداومت نماید

جوہر از حضرت امیر المومنین امام زین العابدین رضی اللہ تعالیٰ عنہ منقول است کہ

فرمودند کہ از حضرت خداوند تعالے درخواستم کہ تعلیم فرماید مرا آن اسم اعظم کہ چون بوے دعا کنم مستجاب شود پس در واقعہ دیدم کہ کسی مرا گفت کہ بگوئی اللهم انی اسئلک الله الله الله الذی لا اله الا هو رب العرش العظیم پس ہرگز دعا نکردم باین عبارت الا آنکہ یافتم آنچہ خواستم۔

جوہر قل لن یصیبنا الا ما کتب الله لنا ج هو مولنا ج وعلی الله فلیتوکل المومنون از سورۂ توبہ وان یمسسک الله بضر فلا کاشف له الا هو ج وان یردک بخیر فلا راد لفضله یصیب به من یشاء من عباده ط وهو الغفور الرحیم ه از سورۂ یونس وما من دابة فی الارض الا علی الله رزقها ویعلم مستقرها ومستودعها ط کل فی کتب مبین از سورۂ ہود انی توکلت علی الله ربی وربکم ط ما من دابة الا هو آخذ بناصیتها ط ان ربی علی صراط مستقیم ه از سورۂ ہود وکاین من دابة لا تحمل رزقها ق صلے الله یرزقها وایاکم صلے وهو السمیع العلیم ه از سورۂ عنکبوت ما یفتح الله للناس من رحمة فلا ممسک لها ج سلے وما یمسک لا فلا مرسل له من بعده ط وهو العزیز الحکیم ه از سورۂ فاطر ولئن سالتهم من خلق السموات والارض لیقولن الله ط قل افرایتم ما تدعون من دون الله ان ارادنی الله بضر هل هن کشفت ضره او ارادنی برحمة هل هن ممسکت رحمته قل حسبی الله ط علیه یتوکل المتوکلون ه از سورۂ زمر این ہفت آیۃ ست اگر آسمان بر زمین منطبق شود تارسے این محفوظ باشد ودر حدیث شریف ست کہ کسی این آیات بخواند یا نوشتہ با خود دارد اگر بروے عذاب مثل کوہ احد نازل شود نجات یابد

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا الله تعالے بسر کتہم فرمودند کہ اگر کسے برنجے وبلائے گرفتار شدہ باشد کہ بہیچ علاج دفع نگردد روز آدینہ بعد از نماز دیگر تا وقت غروب بہیچ چیز مشغول نشود مگر بذکر این سہ اسم واین را یک یک گوید وسہ اسم اینست یا الله یا رحمن یا رحیم بالقطع از ان رنج خلاص یابد۔

جوہر حضرت محبوب سبحانی شیخ محی الدین ابو محمد سید عبد القادر جیلانی قدسنا الله تعالے بسرہ العزیز فرمودہ اند ہر کہ در وقت رنج بمن فریاد کند اجابت نمایم ومحنت وصعوبت از وی بردارم وہر کہ در شدت نام من بخواند از بلا نجات یابد۔

جوہر ہر کہ بخواند آیۃ الکرسی وخواتیم سورۂ بقر نزد کرب فریاد رسی کند او را حضرت خداوند تعالے وفرمودند حضرت سرور عالم صلے الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم میدانم کلمہ اندوہ را کہ نگوید آنرا مکروب

مگر آنکہ کشادہ دید او را حضرت خداوند تعالے از ان و آن کلمہ برادرم یونس ست کہ ندا کرد در ظلمات لا الہ الا انت سبحانک انی کنت من الظالمین ونزد ترمذی آمدہ است کہ فرمودند حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم دعا نہ کند بآن مرد مسلمان در ہیچ چیز ہرگز مگر آنکہ استجابت کردہ شود مر او را۔

جوہر ہر کرا غمے والمے پیش آید بعد از وتر پنجاہ و یکبار سورۂ والضحٰے بخواند و این از مجربات صحیحہ است۔

جوہر حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم نزد کرب می فرمودند لا الہ الا اللہ العظیم الحلیم لا الہ الا اللہ رب العرش العظیم لا الہ الا اللہ رب السموات والارض ورب العرش الکریم

جوہر الودود اللطیف الواسع الشہید مداومت برین اسما باعث ازالۂ آلام است۔

جوہر ہر کرا غمے والمے روے نماید در امر دین یا دنیا شب جمعہ طہارت کامل سازد و در خلوتے نشیند. و با ہیچ احدے سخن نگوید تا وقتیکہ از خفتن بگذارد و در سجدہ آخر از نماز وتر بگوید یا اللہ یا رحمن یا حی یا قیوم بک استغیث یا اللہ پس از حضرت خداوند تعالی حاجت خواہد و اجتناب کند از انکہ در ہلاک مسلمے و یا مضرت مومنے سعی نماید کہ تاثیر این دعا در خیر و شر عظیم ست و از اسرار اولیاء اللہ است

جوہر حضرت شیخ کلیم اللہ قدس سرہ در مرقع میفرمایند کہ ہر کہ سی صد و سیزدہ بار آیۃ الکرسی بخواند حاصل شود او را از خیر آنچہ قیاس نتوان کرد و این عدد را عظیم اثر ست و عدد مرسلین از انبیا واصحاب تالوت و اہل بدر ہمین ست

جوہر از حضرت ابن عباس رضی اللہ تعالے عنہما آمدہ کہ فرمودند کسی کہ بسیار شود ہموم وی باید کہ بسیار گوید لا حول ولا قوۃ الا باللہ و در صحیحین آمدہ کہ وے کنزے ست از کنوز بہشت و ترمذی آوردہ کہ وے بابی ست از ابواب جنت و در بعضے آثار آمدہ کہ فرود نمی آید ہیچ فرشتہ از آسمان و بر نمیرود مگر بہ لا حول ولا قوۃ الا باللہ و در روایت است از انس بن مالک کہ فرمودند حضرت سید عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کسے کہ بگوید بسم اللہ الرحمن الرحیم ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم دہ بار پاک گردانیدہ می شود از گناہان ہمچو روزی کہ زائیدہ است او را و در عافیت دادہ می شود از ہفتاد بلا از بلاہای

دنیا کہ جذام و برص و جنون و سیح از انہاست و ترمذی از ابوہریرہ آوردہ کہ فرمودند حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم بسیار گوئید لاحول ولاقوۃ الا باللہ العلی العظیم زیرا کہ کنز جنت ست۔

جو ہر ہر روز بعد از نماز بامداد یا وقت دیگر ہر قدر کہ خواہد از قرآن مجید بخواند بعدہ درود باتسمیہ بنا بتا صد بار یا پنج بار بعدہ سورۂ فاتحہ باتسمیہ یکبار بعدہ آیۃ الکرسی تا خالدون باتسمیہ یکبار بعدہ سورۂ اخلاص باتسمیہ سہ بار خواندہ بگوید کہ ثواب این بجناب مستطاب سید الانبیا والمرسلین محمد مصطفےٰ صلی اللہ تعالےٰ علیہ و آلہ و اصحابہ اجمعین و جمیع انبیا و مرسلین و حضرت امیر المومنین ابوبکر صدیق و حضرت امیر المومنین عمر خطاب و حضرت امیر المومنین عثمان رضی اللہ تعالیٰ عنہم و حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب علی بن ابی طالب کرم اللہ تعالیٰ وجہہ و حضرت سید الشہدا امیر المومنین امام حسن و حضرت سید الشہدا امیر المومنین امام حسین رضی اللہ تعالےٰ عنہما و جمیع شہداء کربلاء معلا و حضرت خدیجۃ الکبریٰ رضی اللہ تعالیٰ عنہا و حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ تعالےٰ عنہا و حضرت سیدۃ النساء فاطمۃ الزہراء رضی اللہ تعالےٰ عنہا و جمیع ازواج مطہرات و اولاد کرام و اصحاب عظام حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالےٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم و حضرت خواجہ اویس قرنی رضی اللہ تعالےٰ عنہ و حضرت خواجہ حسن بصری و حضرت سلطان ابراہیم ادہم بلخی و حضرت شیخ عبداللہ شبلی و حضرت خواجہ معروف کرخی و حضرت خواجہ بایزید بسطامی و حضرت خواجہ ابوالحسن خرقانی و حضرت شیخ ابوالقاسم جنید بغدادی و حضرت غوث الصمدانی محبوب سبحانی شیخ محی الدین ابو محمد سید عبدالقادر جیلانی و والدین الشان و حضرت شیخ شہاب الدین سہروردی و حضرت شیخ بہاء الدین زکریا ملتانی و شیخ نجم الدین کبرےٰ و حضرت سید جلال الدین بخاری و حضرت مخدوم جہانیان و حضرت شیخ علاء الدولہ سمنانی و حضرت سید علی ہمدانی و حضرت خواجہ خواجگان خواجہ معین الدین حسن سنجری و حضرت خواجہ قطب الدین بختیار اوشی و حضرت فرید الدین مسعود گنج شکر و حضرت سلطان المشائخ سید نظام الدین محمد دہلوی و والد الشان و حضرت امیر خسرو دہلوی و حضرت مخدوم نصیر الدین چراغ دہلوی و حضرت سید اشرف جہانگیر سمنانی و حضرت مخدوم علاء الدین احمد صابر و حضرت شیخ عبدالحق ردولوی و حضرت خواجہ بہاء الدین نقشبند و حضرت خواجہ عبید اللہ احرار رضی اللہ تعالےٰ عنہم و جمیع اولیا و علما و شہدا و صالحین و جمیع مومنین و مومنات و مسلمین و مسلمات گذرانیدم

وہر کراکہ خواہد از اولیاء کرام ومرشدان عظام یا آباء واجداد واحبار خود نام ایشان گیرد وبعدہ بحضرت خداوندی ہرچہ خواہد دعا کند و مداومت این برائے کفایت مہمات دینی و دنیوی اکسیر اعظم تریاق مجرب است۔

جوہر الذین ینفقون فی السراء والضراء والکظمین الغیظ والعافین عن الناس ط واللہ یحب المحسنین ہ والذین اذا فعلوا فاحشۃ او ظلموا انفسہم ذکروا اللہ فاستغفروا لذنوبہم ص ومن یغفر الذنوب الا اللہ قف ولم یصروا علی ما فعلوا وہم یعلمون ہ اولئک جزاؤہم مغفرۃ من ربہم وجنت تجری من تحتہا الانہار خالدین فیہا ط ونعم اجر العاملین ہ از سورۂ آل عمران در شب جمعہ بعد از نماز خفتن بر کاغذ بنویسد و با خود دارد و صبح نزدیک بادشاہ یا حاکم رود چون نظر بادشاہ یا حاکم بروی افتد آتش غضب وی فرو نشیند و مہربان گردد

جوہر لا یحب اللہ الجہر بالسوء من القول الا من ظلم ط وکان اللہ سمیعا علیما ہ ان تبدوا خیرا او تخفوہ او تعفوا عن سوء فان اللہ کان عفوا قدیرا ہ از سورۃ النساء بر رطہا کامل بنویسد و جامہ پاک خوشبو بپوشد و این مکتوب را با خود نگاہدارد و نزدیک حاکم جابر رود از وے ہیچ ضرر نیابد۔

جوہر سبحن اللہ وتعالی عما یشرکون ہ وربک یعلم ما تکن صدورہم وما یعلنون ہ وہو اللہ لا الہ الا ہو ط لہ الحمد فی الاولی والآخرۃ ز ولہ الحکم والیہ ترجعون ہ از سورۃ القصص ہفت بار بشمار الکاوے تلاوت کند و بہ بادشاہ و حاکم در آید و در حالے کہ از غضب وی ترسان بود لیس سہ بار گوید واللہ غالب علی امرہ از شر وے محفوظ ماند و برائے دفع شر ظالمان نیز مفید است۔

جوہر ہر کہ وقت در آمدن بر بادشاہ قہار چند بار معوذتین بخواند یا سورۂ تبت از قہر و شر وے محفوظ ماند۔

جوہر کسی کہ وقت در آمدن بر بادشاہ ظالم از قہر او ترسان باشد سورۃ الزلزال ہفت بار بخواند خوف و رعب از دل وی زائل شود و آسیبے بوے لاحق نگردد۔

جوہر ہر کہ بر بادشاہ قہار یا حاکم ظالم رود و از قہر وے خائف بود یازدہ بار بگوید یا مالک یوم الدین ایاک نعبد وایاک نستعین ہیچ آسیبے بوے نرسد و اگر در سفر قاطع طریقے و یا سبعے سر راہ گیرد چون بعدد مذکور بخواند مانع از راہ برخیزد و این معنی بکرات و مرات

بحد تجربہ رسیدہ و بصحت پیوستہ

جو ہر ہر کہ در وقت در آمدن بر سلطان سورۂ والنازعات بخواند مراد و سے بر آید و در نظر سلطان بہیبت نماید و اگر کسے این سورہ را بروی دشمن تلاوت کند ہیچ از وی ضرر نیابد

جو ہر حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم چون ماہ نو مے دیدند این دعا میخواندند اللہم اہلہ علینا بالیمن والایمان والسلامۃ والاسلام والتوفیق لما تحب و ترضی ربی و ربک اللہ

جو ہر شب ماہ نو دو رکعت برائے استفادہ از شر و این ماہ جدید بخوانند و در رکعت اولے سورۃ الفلق سہ بار و در ثانیہ سورۃ الناس سہ بار و دو رکعت برائے استخارہ در رکعت اولے سورۃ الکافرون سہ بار و در ثانیہ سورۂ اخلاص سہ بار و صاحب مرقعہ قدس سرہ میفرمایند کہ مولف این رقعات در شب ماہ صفر ہفت ہفت بار میخواند و در باقی سہ سہ بار۔

جو ہر شب اول محرم شش رکعت بسہ سلام گزارد و در ہر رکعت سورۂ اخلاص پانزدہ بار و بقولے ہفت بار و بعد ہر شفعہ بگوید سبوح قدوس ربنا و رب الملائکۃ والروح و از حضرت عبد اللہ بن عباس رضی اللہ تعالے عنہ مرویست کہ حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم فرمودند کہ آخر ماہ ذی الحجہ و اول محرم ہر کہ روزہ دارد ختم کردہ باشد سال گذشتہ و شروع کردہ باشد سال آئندہ بروزہ و این روزہ مکفر گناہ پنجاہ سال شود و درین ماہ سہ روز بزرگ ست روزہ باید داشت غرہ و دہم و آخر

جو ہر ہر کہ غرہ محرم دو رکعت بگزارد و بعد از سلام ہفت بار این دعا بخواند اللہم انت اللہ الابد القدیم و ہذہ سنۃ جدیدۃ اسئلک فیہا العصمۃ من الشیطان الرجیم والامان من السلطان الجابر و من شر کل ذی شر و من البلایا والآفات و اسئلک العون والعدل علے ہذہ النفس الامارۃ بالسوء والاشتغال بما یقربنی الیک یا بر یا رؤف یا رحیم یا ذا الجلال والاکرام دو فرشتہ او را تا سال دیگر حافظ باشند۔

جو ہر ہر کہ زندہ دارد شب عاشورا مثل عبادت اہل ہفت آسمان کردہ باشد و صد رکعت بگزارد و در ہر رکعت سہ بار سورۂ اخلاص بخواند و بعد از فراغ کلمہ تمجید ہفتاد بار یعنے سبحان اللہ والحمد للہ ولا الہ الا اللہ واللہ اکبر ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم و ہفتاد بار استغفر اللہ ربی من کل ذنب و اتوب الیہ

جوہر شب عاشورا چہار رکعت بگزارد و در ہر رکعت سورۂ اخلاص پنجاہ بار پنجاہ سالہ گناہ گزشتہ و پنجاہ سالہ آیندہ مغفور شود ایضاً ہر کہ دو رکعت گزارد و در ہر رکعت سورۂ اخلاص سہ بار بخواند حضرت حق تعالےٰ تا روز قیامت قبر او روشن دارد ایضاً ہر کہ چہار رکعت بگزارد و در ہر رکعت بعد از فاتحہ آیۃ الکرسی و سورۂ اخلاص و سورۃ الفلق و سورۃ الناس دہ دہ بار بخواند در جسہ عظیم یابد ایضاً دوازدہ رکعت بگزارد و بعد سلام صد بار بخواند سبحان اللہ تا آخر ثواب عظیم یابد ایضاً چہار رکعت بگزارد نزدیک صبح و در ہر رکعت آیۃ الکرسی و سورۂ اخلاص سہ بار بخواند و بعد از سلام سورۂ اخلاص صد بار ایضاً ہشت رکعت بگزارد و در ہر رکعت بعد فاتحہ سورۂ اخلاص پانزدہ بار بخواند و بعد سلام سبحان اللہ تا آخر ہفتاد بار و درود ہفتاد بار

جوہر شب عاشورا سورہ فاتحہ و آیۃ الکرسی بخواند بعدہ سورۂ اخلاص صد بار بعدہ یا کریم من کل کریم و ارحم من کل رحیم و اجود من کل جواد اعطنی الامان و اغفر منی العصیان—

جوہر در حدیث شریف ست ہر کہ روز عاشورا وقت طلوع آفتاب دو رکعت بگزارد و در رکعت اولےٰ بعد فاتحہ آیۃ الکرسی و در ثانیہ آخر سورۂ حشر یعنے لا یستوی اصحاب النار تا آخر و بعد فراغ درود بخواند و بعدہ این دعا یا اول الاولین و یا آخر الآخرین لا الہ الا انت خلقت اول ما خلقت فی ہذا الیوم و آخر ما تخلق فی ہذا الیوم اعطنی فیہ خیر ما اعطیت انبیائک و اصفیائک من ثواب البلایا و اسہم لی مثل ما اعطیتہم فیہ من الکرامۃ بحق محمد علیہ السلام جناب خداوند تعالےٰ جمیع گناہان او بہ بخشد ایضاً شش رکعت بگزارد در اول بعد فاتحہ سورۂ والشمس و در دوم سورۃ القدر و در سوم سورۃ الزلزال و در چہارم سورۂ اخلاص و در پنجم سورۃ الفلق و در ششم سورۃ الناس و بعد سلام سر بسجدہ نہد و ہفت بار سورۃ الکافرون در سجدہ بخواند و حاجت خواہد روا گردد ایضاً چہار رکعت بگزارد و در ہر رکعت بعد فاتحہ سورۂ اخلاص پنجاہ بار بخواند جناب خداوند تعالےٰ گناہ پنجاہ سالہ او بہ بخشد ایضاً چہار رکعت بگزارد و در ہر رکعت بعد فاتحہ سورۃ الزلزال یکبار و سورۃ الکافرون سہ بار بخواند جناب خداوند تعالےٰ بعدد ہر رکعت گناہ پنجاہ سالہ او بخشد و از آتش دوزخ خلاص یابد ایضاً چہار رکعت بگزارد در اول بعد فاتحہ سورۂ اخلاص یکبار و در دوم سورۃ الکافرون سہ بار و سورۂ اخلاص

یازدہ بار و در سوم سورۃ التکاثر یکبار و سورۂ اخلاص پانزدہ بار و در چہارم آیۃ الکرسی سہ بار
و سورۂ اخلاص بست و پنج بار این نماز را صلوۃ رضا بر الخصمان گویند ہر کہ این نماز بخواند جناب
خداوند تعالیٰ دشمنان او را از و راضی کند ایضاً چہار رکعت بگزارد و در ہر رکعت آیۃ الکرسی
یکبار و سورۂ اخلاص دہ بار بخواند و بعد سلام مراد خواہد بے شک قبول شود ایضاً چہار رکعت
بگزارد و در ہر رکعت سورۂ اخلاص پانزدہ بار بخواند و ثواب این نماز بحضرت امام حسن و حضرت
امام حسین علیہما السلام ہدیہ کند این ہر دو شاہزادہ کونین در روز قیامت شفاعت او کنند و این نماز
منقول ست از حضرت شیخ شبلی قدس سرہ۔

جوہر اہل مکاشفات می فرمایند ہر کہ دہ روز اول محرم ہر روز دو رکعت بگزارد و بعد سلام
ہزار بار درود بخواند و نیاز حضرت امام حسین علیہ السلام کند اجر عظیم یابد۔

جوہر بدانکہ روز عاشورا نزدیک جناب خداوند تعالیٰ نہایت بزرگ ست و فرمودند
حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم ہر کہ بروز عاشورا دہ سنت بجا آرد گویا
دہ ہزار سال عبادت حضرت خداوند تعالیٰ کرد و این دہ سنت را حضرت اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالیٰ
وجہہ در نظم آوردہ اند و ترجمہ اش این ست روزہ داشتن و نماز خواندن و دست شفقت بر سر
یتیم فرود آوردن و غسل کردن و با یکدیگر صلح نمودن و برائے عیادت بیمار رفتن و وسعت طعام یعنے
عیال و مسکین و محتاج و گرسنہ را طعام دادن و زیارت علماء دین کردن و اکتحال و دعا خواندن و
لازم ست کہ درین نیت صالح محض اتباع سنت باشد و خیال تزئین نباید زیرا کہ این روز حزن
عظیم ست برای مومنین چنانچہ در بعضے ملفوظات حضرت مخدوم شیخ شرف الحق و الدین بہاری
قدس سرہ است کہ بروز عاشورا سیدی تشریف آوردند آنحضرت فرمودند کہ امروز یوم الحزن ست
و برائے شما مخصوص و ما طفیلے ہستیم۔

جوہر صاحب مرقعہ در آداب یوم عاشورا می فرمایند فراخ کردن طعام بر عیال و صوم و
صدقہ و سکوت از لغو و فحش و پیوستن رحم و بزیارت قبور رفتن و سلام بر برادر مسلمان گفتن و
مصافحہ کردن و تعطیر و لقمہ حلوا خوراندن و آشتی کردن و اکساء عور و مشایعت جنازہ و
ارواء ظماء و حلق راس و افطار کنانیدن و ہدایت ضال و قرآن مجید خواندن و تسبیح گفتن ہفتاد
بار و دست بر سر یتیم فرود آوردن و اصلاح ذات البین و فراش مادر و پدر راست کردن و
زیارت علماء دین کردن و گریستن از خوف جناب خداوند تعالیٰ و ارضاء الخصماء و اکتحال

خوشبو کردن ۱۲
برہنہ ۱۲ ... یاری کردن ... پیروی نمودن
آنچہ مقدمہ و معاملہ کہ میان دو کس باشد و بعضے میانجی ۱۲ ع

ودعای روز عاشورا خواندن انتہی ودعای روز عاشورا اینست اللھم اجعلنی ممن دعاک فاجبتہ وآمن بک فھدیتہ ورغب الیک فاعطیتہ وتوکل علیک فکفیتہ واقترب منک فاویتہ اللھم امدد لعیشی مدا واجعل لی فی قلوب المومنین ودا اللھم انی اسئلک الایمان بک واسئلک الفضل من الرزق واسئلک العافیۃ فی الدنیا والآخرۃ یا ذا الجلال والاکرام

جوہر ہر کہ روز عاشورا ہفتاد بار این تسبیح بخواند جناب خداوند تعالے او را ببخشد

حسبی اللہ ونعم الوکیل

جوہر فرمودند حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کہ ہر کہ روز عاشورا بگوید لا الہ الا اللہ العلی الاعلی لا الہ الا اللہ رب السموات والارض وما بینہما وما تحت الثری جناب خداوند تعالے آن بندہ را بنظر رحمت بیند واین دعا بخواند اللھم ارزقنی کمال الحسنی وسعادۃ العقبی وخیر الآخرۃ والاولی

جوہر ہر کہ یوم عاشورا ہفت بار این دعا بخواند دران سال نمیرد سبحان اللہ ملاء المیزان ومنتہی العلم ومبلغ الرضا وزنۃ العرش لا ملجاء ولا منجاء من اللہ الا الیہ سبحان اللہ عدد الشفع والوتر وعدد کلمات اللہ التامات کلہا واسئلہ السلامۃ برحمتک یا ارحم الراحمین لا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم وہو حسبی ونعم الوکیل ونعم المولی ونعم النصیر وصلی اللہ تعالی علی خیر خلقہ محمد وآلہ اجمعین

جوہر ہر کہ در روز عاشورا سہ بار این دعا بخواند دران سال از ہر آفت محفوظ ماند و مراد او بر آید بسم اللہ الرحمن الرحیم الہی بحرمت الحسین واخیہ وامہ وابیہ وجدہ وبنیہ فرج عما انا فیہ وصلی اللہ تعالی علی خیر خلقہ محمد وآلہ اجمعین

جوہر ہر کہ در روز عاشورا این دعا بخواند ہر مرادے کہ از جناب خداوند تعالی خواہد بیابد ودر آن سال از ہر آفت محفوظ ماند بسم اللہ الرحمن الرحیم اللھم یا قابل توبۃ آدم یوم عاشوراء یا مسکن سفینۃ نوح علی الجودی یوم عاشوراء یا جامع شمل یعقوب یوم عاشوراء یا کاشف ضر ایوب یوم عاشوراء یا فارج کربۃ ذی النون یوم عاشوراء یا غافر ذنب داؤد یوم عاشوراء یا سامع دعوۃ موسی وہارون یوم عاشوراء یا رافع عیسی ابن مریم یوم عاشوراء یا ناصر محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم

یوم عاشورا یا ولی الحسنات یا دافع السیات یا حی یا قیوم یا ذا الجلال والاکرام
یا مالک یوم الدین ایاک نعبد و ایاک نستعین وصلی اللہ تعالےٰ علی خیر خلقہ
محمد و آلہ واصحابہ اجمعین برحمتک یا ارحم الراحمین

جوہر ہر کہ روز عاشورا روزہ دارد ثواب ہزار حج وعمرہ وہزار شہید یابد و مفرد صوم گرفتن مکروہ
است بمشابہت یہود بلکہ تا عاشورا ختم نماید و اگر نہم ودہم و یازدہم روزہ دارد نہایت خوب ست وہر کہ
افطار کناند صائم را گویا کہ تمام امت محمد علیہ الصلوٰۃ والسلام را افطار کنانیدہ باشد۔

جوہر چون روز عاشورا غسل کند مہنوز خورد از پوشیدہ باشد آمرزیدہ شود وہفت بار
آب نوگیرد و بر سر مالد و این دعا بخواند حسبی اللہ وکفی سمع اللہ لمن دعا لیس وراء اللہ
منتہی من اعتصم بحبل اللہ نجا

جوہر ہر کہ در شب اول ماہ صفر چہار رکعت بگزارد و در ہر رکعت بعد فاتحہ سورۂ اخلاص
پنج بار بخواند جناب خداوند تعالےٰ از ہر بلا محفوظ دارد و بعد ہر بلا کہ در ماہ صفر نازل مے شود
بروے رحمت نازل فرماید۔

جوہر ہر کہ در شب اول و روز اول ماہ صفر چہار رکعت بگزارد و در اول سورۃ الکافرون
و در دوم سورۂ اخلاص و در سوم سورۃ الفلق و در چہارم سورۃ الناس پانزدہ پانزدہ
بار بخواند و بعد سلام ہفتاد بار بگوید سبحان اللہ والحمد للہ ولا الٰہ الا اللہ واللہ اکبر از
ہر بلا و آفت محفوظ ماند و ثواب عظیم یابد

جوہر ہر کہ بست و نہم ماہ صفر چہار رکعت بگزارد و در ہر رکعت سورۂ اخلاص پانزدہ بار
بخواند عمرش دراز گردد

جوہر در آخرین چہار شنبہ ماہ صفر قبل طلوع آفتاب غسل کند و بعد طلوع دو رکعت بگزارد
و در اول قل اللہم تا بغیر حساب و در دوم قل ادعوا اللہ او ادعوا الرحمن تا آخر سورہ
و بعد سلام درود بخواند و بعد این دعا اللہم اصرف عنی شر ہذا الیوم واعصمنی من شومہ
واجنبنی عما اخاف فیہ من نحوساتہ وکراہاتہ بفضلک یا دافع الشرور و یا مالک النشور
یا ارحم الراحمین

جوہر روز آخرین چہار شنبہ وقت چاشت چہار رکعت بگزارد دہم دران روز سورۂ الم نشرح
و سورۂ والتین و سورۃ النصر و سورۂ اخلاص ہفتاد ہفتاد بار بخواند جناب خداوند تعالیٰ

اورا صاحب دولت کند۔

جو ہر روز آخرین چہارشنبہ چہار رکعت بگزارد و در ہر رکعتے ہفدہ بار سورۂ الکوثر و پنج بار سورۂ اخلاص بخواند و بعد از سلام این دعا بخواند اللھم یا شدید القوی و یا شدید المحال و یا عزیز ذللت بعزتک جمیع خلقک یا محسن یا مجمل یا مفضل یا منعم یا مکرم یا لا الہ الا انت یا ارحم الراحمین جناب خداوند تعالےٰ اورا از بلاہا تا سال دیگر نگاہدارد۔

جوہر در سیر الاولیا مذکورست کہ حضرت سلطان المشایخ قدسنا اللہ تعالےٰ بسرہ العزیز میفرمودند کہ روز چہارشنبہ آخرین ماہ صفر قوی پابرکت ست ہرکہ ہست درین روز آنچہ مے تواند اطعام می کند (طعام دادن ۱۲) و چیزے از خود جدا می کند و بفقرا مید ہد

جوہر ہرکہ در اول شب ماہ صفر و شب پانزدہم و شب بست و نہم این دعا بخواند از بلاہا محفوظ ماند اللھم احرص بنفسک عینی و اہلی و مالی و دینی و دنیائی التی ابتلیتنی لصحبتھا بحق الابرار و الاخیار اللھم یا شدید القوی و یا شدید المحال و یا عزیز ذللت بعزتک جمیع خلقک یا محسن یا مجمل یا مفضل یا منعم یا مکرم یا لا الہ الا انت یا ارحم الراحمین

جوہر بدانکہ در ماہ صفر بسیار بلا نازل میشود پس باید کہ صدقہ ہا دہد۔

جوہر روز چہارشنبہ آخرین ماہ صفر این ہفت سلام بنویسد و بآب بشوید و بنوشد از بلاہا محفوظ ماند سلام قولاً من رب الرحیم سلام علیٰ نوح فی العالمین سلام علیٰ ابراہیم سلام علیٰ موسیٰ و ہارون سلام علیٰ آل یٰسین سلام علیکم طبتم فادخلوہا خالدین سلام ہی حتیٰ مطلع الفجر

جوہر ہرکہ اول شب و اول روز ربیع الاول چہار رکعت بگزارد و در ہر رکعت بعد فاتحہ سورۂ اخلاص ہفت بار بخواند فائدہ بسیار است

جوہر ہرکہ پنجم و شانزدہم و بست و ششم ربیع الاول روزہ دارد ثواب بسیار ست و ہرکہ دوازدہم این ماہ روزہ دارد ثواب ہزار سالہ عبادت یابد و در ماہ ربیع الاول صحابہ بست رکعت بہ ہدیہ جناب سرور عالم صلے اللہ تعالےٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم خواندہ اند در ہر رکعتی بعد فاتحہ سورۂ اخلاص بست و یکبار بعد از ان صد بار درود و سہ بار سورۂ یٰس بخواند و ثواب آن بحضرت سرور عالم صلی اللہ تعالےٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم بفرستد

جو ہر ہر کہ روز اول ربیع الآخر و شب پانزدہم و بست و نہم این ماہ چہار رکعت بگزارد و در ہر رکعت بعد فاتحہ سورۂ اخلاص پنج بار بخواند نوشتہ شود برائے او ہزار نیکی و محو شود ہزار بدی و پیدا شود بعدد ہر رکعت حور۔

جو ہر ہر کہ در اول شب و اول روز ربیع الآخر چہار رکعت بگزارد و در ہر رکعتے بعد فاتحہ سورۂ اخلاص نہ گان بار بخواند ثواب بسیارست و اگر پنج بار سورۂ اخلاص بخواند ہشتاد نیکی زیادہ کنند و ہشتاد بدی محو نمایند و ہر کہ روزہ دارد دہم و بستم و بست و ششم این ماہ ثواب بسیارست۔

جو ہر ہر کہ در شب اول و روز اول جمادی الاولے چہار رکعت بگزارد و در ہر رکعت بعد فاتحہ یازدہ بار سورۂ اخلاص بخواند جناب خداوند تعالے گناہ نود ہزار سال بخشد و برائے او عبادت نود سال نوشتہ شود۔

جو ہر ہر کہ در دوم و دوازدہم و بست و یکم جمادی الاولے روزہ دارد ثواب بسیارست۔

جو ہر ہر کہ در شب اول و اول روز جمادی الاخری چہار رکعت بگزارد و در ہر رکعت سیزدہ بار سورۂ اخلاص بخواند برائے او نیکی صد ہزار سال نوشتہ شود و محو کردہ شود بدی صد ہزار سال۔

جو ہر در شب اول ماہ رجب دو رکعت بگزارد و در ہر رکعت بعد فاتحہ آیۃ الکرسے سہ بار و سورۂ اخلاص ہفت بار و بعد سلام سورۂ فاتحہ و آیۃ الکرسی و سورۂ اخلاص و سبحان اللہ العظیم و استغفار روز ودہ دہ بار جناب خداوند تعالے او را بخشد و بعدد ہر موے بدن او ہزار ہزار نیکی بنویسد و ہزار ہزار بدی از و محو کند و برائے او ہزار خانہ در بہشت بنا فرماید۔

جو ہر ہر کہ غسل کند در اول ماہ رجب و درمیان و آخر آن بیرون آید گویا کہ دران روز پیدا شدہ پس در اول بعد بلند شدن آفتاب غسل کند و درمیان بعد دو پہر و در آخر بعد ظہر و بعد غسل اول دہ رکعت بگزارد و در ہر رکعت بعد فاتحہ سورۃ الکافرون یکبار و سورۂ اخلاص سہ بار بخواند و بعد سلام این دعا بخواند اللھم لا مانع لما اعطیت ولا معطی لما منعت ولا راد لما قضیت ولا ینفع ذا الجد منک الجد ثواب عظیم یابد

جو ہر در ماہ رجب و شعبان و رمضان تا روز عید الفطر بخواند سورۂ فاتحہ و آیۃ الکرسے

وسورۃ الکافرون وسورۂ اخلاص وسورۃ الفلق وسورۃ الناس وسبحان اللہ وبحمدہ
تا عظیم ودرود واللھم اغفرلے ولوالدے تا اموات

جو ہر ہر شب رجب سورۂ اخلاص وسورۂ فاتحہ وسورۃ الفلق وسورۃ الناس
یکبار بخواند جناب خداوند تعالیٰ بر وسکرات موت آسان کند ونجات دہد از عذاب قبر وہر کہ ہر
جمعہ از ماہ رجب سورۂ اخلاص صد بار بخواند نوری باشد او را در روز قیامت کہ در روشنی
آن در بہشت آید۔

جو ہر در ماہ رجب استغفار بسیار گوید وفرمودند حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ
واصحابہ وسلم ہر کہ در ماہ رجب استغفار گوید صد بار حضرت خداوند تعالیٰ محو فرماید از وی بدی وبنویسد
برائے او ہزار نیکی ودر سہ روز آخر این ماہ نیز استغفار بگوید۔

جو ہر در کلام قدسی ست کہ ہر کہ در ماہ رجب ہزار بار بگوید استغفر اللہ ذوالجلال والاکرام
من جمیع الذنوب والآثام جناب خداوند تعالیٰ او را بخشد

جو ہر ہر روز بخواند در ماہ رجب صد بار استغفر اللہ من کل ذنب کلھا سرہا وجہرہا صغیرہا
وکبیرہا وظاہرہا وباطنہا قدیمہا وجدیدہا اولہا وآخرہا واتوب الیہ اللھم
اغفرلے برحمتک

جو ہر صلوٰۃ لیلۃ الرغائب دوازدہ رکعت ست بشش سلام ودر ہر رکعت بعد فاتحہ
سورۃ القدر سہ بار وسورۂ اخلاص دوازدہ بار بخواند وبعد از فراغ ہفتاد بار بگوید اللھم
صل علی محمدن النبی الامی وعلی آلہ واصحابہ وسلم بعدہ سر بسجدہ نہد ودران ہفتاد بار بگوید
سبوح قدوس ربنا ورب الملائکۃ والروح بعدہ بنشیند وہفتاد بار بگوید رب اغفر و
ارحم وتجاوز عما تعلم فانک انت العلی العظیم وباز بعدہ سجدہ کند وہفتاد بار بگوید سبوح
قدوس تا آخر وسوم در سجدہ حاجت خواہد جناب خداوند تعالیٰ ہمہ گناہان او بخشد وحاجتش
بر آرد واین نماز را در اول شب جمعہ ماہ رجب بعد از نماز شام مے گزارند وبجماعت نیز
آمدہ وبعضے می فرمایند کہ اول پنجشنبہ کہ درین ماہ آید روزہ دارد وبعد از سنت نماز مغرب
شش رکعت بسہ سلام او این گزارد ودر ہر رکعت بعد از فاتحہ سورۂ اخلاص سہ بار
بخواند بعد ازان نماز لیلۃ الرغائب بگزارد ودر غائب عطاہائے کثیر وچیزہائے مرغوب
جمع رغیبہ است واہل اللہ را درین شب از حق تعالیٰ عطاہاست ودر فوائد الفواد مذکور ست

که حضرت سلطان المشائخ قدسنا الله تعالی بسره المبارک بر لفظ مبارک راندند نمازی که در لیلة الرغائب آمده هر که آنرا بگزارد و دران سال نمیرد

جوہر در لیلة الاستفتاح یعنی شب پانزدهم رجب ده رکعت بگزارد و در هر رکعت سه بار آیة الکرسی و پانزده بار سورهٔ اخلاص بخواند ثواب عظیم یابد۔

جوہر در یوم الاستفتاح یعنی پانزدهم رجب پنجاه رکعت بگزارد نزدیک بلند شدن آفتاب و در هر رکعت سورهٔ اخلاص و سورة الفلق و سورة الناس یک بار بخواند ثواب عظیم یابد

جوہر در شب معراج دوازده رکعت بیک سلام و شش قعده بگزارد و بعد سلام سبحان الله و الحمد لله تا آخر و استغفار و درود یک صد بار بخواند دعا کند حاجتش برآید و شب معراج نزد اکثر شب بست و هفتم رجب ست و نزد بعضے شب هفدهم رمضان المبارک و هم دران شب سورهٔ معراج بخواند ثواب عظیم یابد۔ سورهٔ بنی اسرائیل

جوہر شب بست و هفتم رجب شش رکعت بگزارد و در هر رکعتے بعد فاتحه سورهٔ اخلاص هفت بار بخواند و بعد از سلام حاجت خواهد یابد و از روے ثواب چنین باشد که بست حج گزارده باشد و سی برده آزاد کرده و کوه زر صدقه داده و روز قیامت از جمله رستگاران باشد و این شب رحمت ست هر که این شب را زنده دارد از رحمت و نعمت جناب خداوند تعالے با نصیب باشد هفتاد هزار فرشته مقرب از آسمان با طبق هاے نور درین شب فرود آیند و درخانهاے و ندکسانی که امشب زنده دارند و از معاصی دور طبق هاى نور را بر سر ایشان اثیار کنند۔

جوہر شب اول شعبان دوازده رکعت بگزارد و در هر رکعت سورهٔ اخلاص پانزده بار بخواند ثواب بسیار ست

جوہر چهاردهم شعبان بست رکعت بگزارد و در هر رکعت آیة الکرسی و سورة الکافرون یکبار و سورهٔ اخلاص سه بار و بعد از سلام کلمه تمجید و درود صد بار بخواند ثواب بسیار ست۔

جوہر در شب برات صد رکعت بگزارد و در هر رکعت سورهٔ اخلاص ده بار ایضاً سی رکعت بگزارد و در هر رکعت سورة القدر یک بار و سورهٔ اخلاص سه بار و از سلام کلمه تمجید و درود صد بار بخواند بعده سه بار آیة الکرسی خوانده دعا کند حاجتش برآید۔

جوہر در سنت نماز بامداد (فجر) سورۂ الم نشرح و سورۃ الفیل بخواند و این برائے دفع بواسیر و دمامیل نیز آمدہ و در چہار سنت نماز پیشین (ظہر) از کافرون تا اخلاص و در دو دو آیۃ الکرسی تا خالدون و آمن الرسول و در سنت نماز دیگر (عصر) از سورۃ الزلزال تا سورہ تکاثر یا در اولے سورۂ والعصر چہار بار پس سہ بار پس دو بار پس یک بار و در سنت نماز شام (مغرب) سورۃ الکافرون و سورۂ اخلاص و در سنت بعد از فرض نماز خفتن (عشا) آیۃ الکرسی تا خالدون و آمن الرسول و اگر چہار رکعت بخواند آیۃ الکرسی و آمن الرسول و شہد اللہ و قل اللہم تا بغیر حساب و در چہار سنت چہار گانی اول نیز ہمین قرأت ست و در نماز وتر سورۃ الاعلیٰ یا سورۃ القدر و کافرون و اخلاص

جوہر چہار آیۃ ست و در ہر آیتے دو قاف ست و آنرا آیات حرب گویند و خاصیت آن ظفر و نصرت ست بر اعدا و القاے رعب در قلوب ایشان چون خواندہ شود بروے دشمن او مغلوب و مقہور گردد و کفایت کند شر ہر ظالم را اول در سورۂ بقر الم تر الی الملاء من بنی اسرائیل الخ دوم در سورۂ آل عمران لقد سمع اللہ قول الذین قالوا ان اللہ الخ سوم در سورۃ النساء الم ترا لے الذین قیل لہم کفوا ایدیکم و اقیموا الصلوٰۃ و آتوا الزکوٰۃ الخ چہارم در سورۂ مائدہ و اتل علیہم نباء ابنیٰ آدم بالحق ۵ اذ قربا قربانًا الخ ہر کہ این آیات را بنویسد و در سر دستار نہد و نزد پادشاہ غیور و حاکم مغرور رود و یا با خصم قوی ملاقات کند ہیبت وے در دل ایشان استیلا یابد و دشمن زبون شود و چون بر علم لشکر نویسد در ہر سپاہ کہ آن علم را نصب کنند فتح و ظفر در ان جانب بود و بعضے می فرمایند کہ یک آیۃ دیگر باید افزود از سورۂ رعد قل من رب السمٰوات والارض تا القہار و چون این آیات را بر علم نویسد باید کہ در تحت ہر قافے کہ در ضمن کلمات ست علیحدہ یک قاف نویسد و در تحت آن برقم ہندسی عدد صد نیز رقم زند زیرا کہ این حرف و ارقام در حصول مقصود و مرام دخل تمام دارد

جوہر سورۂ طٰہٰ برائے نصرت بر اعدا البتہ و یکبار بخواند۔

جوہر ہر کہ سورۂ محمد یا سورۂ فتح در وقت مصاف چہل و یکبار بخواند منصور و مظفر گردد

جوہر اگر برائے فتح و نصرت یازدہ بار سورۂ یٰس بخواند مراد حاصل شود و بعضے بست و یکبار می فرمایند

جوہر چون کسے سورۂ فیل درمیان ہر دو صف لشکر چند بار بخواند خوف بر لشکر مخالف غلبہ کند پشت دہند و روے بہزیمت آرند و اگر وقت تقابل و تعارض دشمن بخواند دشمن مغلوب مقہور وے شود۔

جوہر قبضہ خاک از میان میدان محاربہ بگیرد و بخواند بروے سیہزم الجمع و یولون الدبر ۞ بل الساعۃ موعدہم والساعۃ ادھیٰ و امر ۝ از سورۂ قمر و آن مشت خاک را بر طرف دشمنان بریزد و اگر در ان محل باد بطرف دشمن رود بغایت مناسب و در چیدن خاک پاشیدن بجانب دشمن بگوید شاہت الوجوہ آن لشکر بشکند و رعب بر ایشان گماشتہ شود ہمہ فرار نمایند۔

جوہر سورۃ النصر براے نصرت بر اعدا شب دوازدہم ماہ رجب ہفتاد و یکبار بخواند بعدہ سجدہ کند و در ان بست و پنج بار یا فتاح گوید

جوہر اگر در معرکہ جنگ حاضر شود بخواند سورۃ الزلزال بر او و دست خود بر زمین زند و خاک بجانب خصم بنید از دو سر خود را از دست خود مسح کند پس بخواند فاضرب لہم طریقاً فی البحر یبساً لا تخف درکاً ولا تخشیٰ ۝ وجعلنا من بین ایدیہم سداً ومن خلفہم سداً فاغشینٰہم فہم لا یبصرون ۝ غالب آید بر دشمن و فیروزی نصیب او شود و این از اسرار است۔

جوہر سورۃ الفتح براے نصرت بر اعدا و کفایت مہمات تا شش روز بخواند روز اول شش بار و باقی ایام ہفت بار و شروع از شنبہ کند و ہر روز روزہ دارد و ہر روز بعد اتمام ورد ہفتاد بار درود بخواند و سورۃ النصر و سورۃ الاخلاص و معوذتین ہر یک سہ بار و سورۂ قریش ہفت بار و آیۃ الکرسی یک بار و وان یکاد الذین کفروا لیزلقونک بابصارہم لما سمعوا الذکر ویقولون انہ لمجنون ۝ وما ہو الا ذکر للعٰلمین کہ از سورۂ ن یکبار

جوہر لن یضروکم الا اذیٰ ۞ تا یعتدون از سورۂ آل عمران بر شمشیر نقش کند یا بر سنان نیزہ یا بر مغفر در روز دوشنبہ و نزد بعضے در ساعت ہفتم از روز یکشنبہ و نقاش بوقت نقش کردن صائم باشد و طاہر البدن و نظیف اللباس پس ہر کہ با آن آلہ روے بحرب دشمن آرد غالب گردد و شکست و ہزیمت بر خصم افتد

جوہر ہر کہ بہ نیت ہلاک دشمن سہ شب ہر شب ہزار بار القابض بخواند آن دشمن ہلاک شود یا از ان موضع آوارہ گردد۔

جوہر عوذتین برای دفع حاسدان و ظالمان بعد نماز دیگر سہ بار مواظبت نماید۔

جوہر ہر کہ برای دشمن بخواند یا سبوح یا قدوس یا غفور یا ودود دشمن مقہور شود۔

جوہر سورۃ الھمزہ بجہت دفع بدگویان و حاسدان ہفتاد بار بخواند۔

جوہر سورۂ والطور بجہت پناہ یافتن از دشمن در شبہای جمعہ سہ بار بخواند۔

جوہر اب ت ث ط ظ ف ک ل لا ی این صور یازدہ گانہ را خواص عجیبہ است و بعضے از ان اینست کہ اگر کسے را در عضوے از اعضا و روے پیدا شود مثل رمد و صداع و وجع صدر و بطن و ظہر و ید و رجل و غیر آن از اوجاع ظاہری و باطنی باید کہ حرف اول را از اسم عربی آن بگیرد و در میان این حروف یازدہ گانہ درج کند مثلاً رمد است و رعین وے ظاہر شد باید کہ حرف اول وی را کہ ع است با حروف مذکورہ بیامیزد بدین وجہ اع ب ع ت ع ث ع ط ع ظ ع ف ع ک ع ل ع لا ع ی ع و بعد از ان امتزاج مجموع حروف را ترکیب کند بدین وجہ اعبع تعثع طعظع فعکع لعلاعیع انگاہ این نوشتہ را صاحب رمد بیاویزد اگر فائدہ ظاہر شود فبہا و الا حرف دوم عین را کہ ی است بر ہمین اسلوب کہ مذکور شد با حروف یازدہ گانہ در ذیل معمول بیامیزد و صاحب رمد بجمل آن قیام نماید و اگر با آن نیز نہ شود حرف سوم عین را کہ ن است بہمان نوع امتزاج دہد و ترکیب کردہ در ذیل این دو نوشتہ رقم زند و با خود نگاہدارد رمد زائل شود و در سائر امراض و اعراض کہ بر بدن وارد شود عمل برین موجب است و در تحصیل بسیاری از مطالب و مقاصد این اعمال را می توان کرد مثلاً در اعمال محبت اسم طالب و مطلوب را بہمان کیفیت امتزاج دادہ ترکیب نماید بساعت سعد و با خود نگاہدارد یا در موضعے پاکیزہ محفوظ کند و در اعمال عداوت ملاحظہ ساعات نحس کردہ ترکیب کند بنام دشمن و در موضع تاریک یا در قبر قدیم دفن کند تا مقصود حاصل شود۔

جوہر ہر گرا در عضوے از اعضا مرضے عارض شود مثل رمد یا صداع یا غیر آن باید کہ حروف اسم عربی آن عضو بگیرد و مابین الف و ہا کہ حروف اول و آخر اسم مبارک اللہ است رقم زند مثلاً برائے دفع رمد بگیرد حروف عین را و در میان الف و ہا بطریق اتصال یا انفصال رقم زند اول برین وجہ اعہ ایہ انہ دوم برین وجہ اع ھ ای ھ ان ھ

پس نوشتہ را بیاویزد چنانکہ نزدیک بآن عضو بود مرض وے زود زائل شود وطریق دیگر در استنزاج آن حروف
انیست کہ حرفے را از حروف نام آن عضو معہ از الف وہا رقم زنند بطریق اتصال یا انفصال اول بر نوعجہ

اهع اهی اهن دوم برین وجہ اهع اه ی اه ن-

جوہر بر لوح طاہر ریگ طاہر اندازد دو چوبے در دست گیرد و نویسد ابجد ہوز حطی و چوب
بر حروف اول نہد و سخت گیرد و یک بار فاتحہ خواند و صاحب درد انگشت بر جائے درد دارد پس بپرسد
کہ شفا یافتی در درد خود اگر یافت فہو المراد والا نقل کند چوب را بجانب حروف ثانی و بخواند فاتحہ
دو بار و سوال کند کہ شفا حاصل شد اگر حاصل شد فہو المراد والا نقل کند بحروف ثالث
و فاتحہ سہ بار خواند و سوال کند ہمین طور و این مجرب ست برائے درد دندان و ریاح
وغیر ذلک-

جوہر کہ بمشک و زعفران و گلاب کتابت کند این حروف را در روز شنبہ کہ معروف ست
بسبت النور و آن شنبہ بود کہ یکے از ایام بیض افتد کہ سیزدہم و چہاردہم و پانزدہم ماہ است بر ظرف
چینی یا زجاجی پس محو کند و بیاشامد و قدرے از ان در چشم کشد در آن سال از رمد ایمن بود و آن
حروف انیست الم المص المر کہیعص طہ طسم طس یس ص حم عسق ق ن

جوہر چہل و یکبار سورہ فاتحہ بر درد چشم بخواند شفا یابد-

جوہر الشکور ہر کرا تاریکی چشم بود چہل و یکبار بر آب خوانده بدمد و بخورد و بر چشم مالد شفا یابد
نزد بعضے بر کف دست خود بدمد و دست در آب نہد و بر چشم بمالد-

جوہر برائے روشنی چشم و دفع درد الم اللہ لا الہ الا ہو الحی القیوم بگوید و بر سر انگشت
بدمد و بر چشمہا بمالد باز گوید الم اللہ لا الہ الا ہو الحی القیوم و ہمچنان کند و باز گوید و عنت الوجوہ
للحی القیوم و ہمچنان کند

جوہر بعد از نماز عشا دو رکعت برای روشنائی چشم بگزارد و در ہر رکعتے سورۃ الکوثر پنج بار
بخواند و بعد سلام سہ بار گوید اللہم متعنی بسمعی و بصری و اجعلہما الوارث منی و بعضے بعد از
نماز شام این نماز کنند و در ہر بار کہ دعا خوانند بر انگشت نر بدمند و بر چشم فرود آرند-

جوہر کہیعص حمعسق سہ بار گوید دہ حروف ست ہر حرفے گوید و عقد بندد و بعد بر
چشم فرود آرد صحت یابد

جوہر سورۂ والعصر بجہت دفع درد چشم ہفتاد بار بخواند-

جوہر چون چشم بر دارد آیۃ قرآن مجید بخواند۔

جوہر ہر کہ سورۂ اخلاص بخواند و بر چشم بدمد شفا یابد

جوہر اللّٰہ نور السمٰوات والارض ۃ مثل نورہ کمشکوٰۃ فیہا مصباح ۃ المصباح فی زجاجۃ ۃ الزجاجۃ کانہا کوکب دری یوقد من شجرۃ مبارکۃ زیتونۃ لا شرقیۃ و لا غربیۃ یکاد زیتہا یضیٔ ولو لم تمسسہ نار ۃ نور علیٰ نور ۃ یہدی اللّٰہ لنورہ من یشاء ۃ ویضرب اللّٰہ الامثال للناس ۃ واللّٰہ بکل شیٔ علیم ۃ ہر روز بامداد پنج بار بخواند و بر چشم بدمد ہر زحمتے کہ در چشم باشد دفع گردد

جوہر فکشفنا عنک غطاءک فبصرک الیوم حدید ۃ ہر روز بر ہر دو ظفر ابہام ہفت بار بخواند و ہر بار دم و لعاب تفل کند بر ہر دو ابہام و مسح کند با ہر دو ابہام ہر دو چشم را ہر دو چشم او از آفات محفوظ ماند

جوہر ان اللّٰہ یمسک السمٰوات والارض ان تزولا ۃ ولئن زالتا ان امسکہما من احد من بعدہ ۃ انہ کان حلیما غفورا ۃ از سورۂ فاطر اگر در چشم سرخ باد یا ناخنہ یا روشنائی کم باشد این آیۃ را بخواند و بر دست بدمد و بر روے فرود آرد و بر آب تازہ بدمد و بخورد و بدان چشم بشوید کہ قطرہ بزمین نیفتد

جوہر از اکثر مشائخ منقول ست کہ در دعوت سورہ و آیات قرآن مجید رجعت نیست و اداء نصاب و زکوٰۃ و غیرہ نیز نیست

جوہر بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم یا دلیل المتحیرین و یا غیاث المستغیثین و یا مجیب الدعوات المضطرین و یا الٰہ العٰلمین و یا خیر الناصرین بحق ایاک نعبد و ایاک نستعین وصلی اللّٰہ تعالیٰ علیٰ خیر خلقہ محمد و آلہ واصحابہ اجمعین وسلم تسلیما کثیرا کثیرا برحمتک یا ارحم الراحمین ہر کہ این دعا بخواند دیو و پری او را ایذا نرسانند۔

جوہر چون سفر کنی سہ بار سورۂ فاتحہ بخوانی و آیۃ الکرسی و سورۂ اخلاص با وے فہم کنی محفوظ باشی۔

جوہر سورۃ النساء را مداومت نماید از راہزنان و دزدان در امان خداوند تعالیٰ باشد۔

جوہر سورۃ الغاشیہ بجہت سلامتی در سفر سہ بار بخواند۔

جوہر اگر مسافر سورۂ والطور بخواند از ہمہ بدیہاے راہ ایمن گردد۔

جوہر طبرانی و ابن عساکر روایت کردہ اند کہ حضرت سید عالم صلے اللہ تعالےٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم فرمودند چون بہ بینید شما آتش را کہ درگرفتہ است تکبیر بہ آرید زیرا کہ تکبیر می میراند آنرا و این عمل از مجربات صحیحہ است

جوہر ہر کہ سورۃ المعارج یا سورۂ نوح یا سورۃ الطارق وقت خواب بخواند یا کلمۂ تمجید سہ بار بر سینہ بدمد از احتلام ایمن بود

جوہر براے جدائی در میان دو کس نان ماش را بروغن چرب نمودہ و بالائیش چہل و یکبار سورۂ مزمل خواندہ پیش سگ سیاہ بدارد

جوہر بر یکطرف پارچہ کاغذ بنویسد بسم اللہ الرحمٰن الرحیم خیرا من اللہ العزیز الحکیم و نام خود و نام مادر خود بنویسد۔ وطرف دوم ہمون پارچہ افعل بنویسد و در پارچہ کاغذ دوم نیز آیۃ مذکور و نام خود و نام مادر خود بنویسد وطرف دوم ان لاتفعل بنویسد انگاہ دو رکعت نماز گزارد و زیر مصلا ہر دو پارچہ مذکور نہد و بعد سلام ہفتاد بار در سجدہ بخواند اللھم اجعلنی خیرا فی جمیع اموری کلھا خیرا فی عاقبتی برحمتک یا ارحم الراحمین بعدہ سر از سجدہ بردارد و از گل پاک دو غلولہ سازد و ہر دو پارچۂ مذکور را در میان آن ہر دو غلولہ نہادہ در کاسہ آب اندازد و کلمۂ طیبہ مے خواندہ باشد۔ یک پارچہ کاغذ از غلولہ جدا شدہ بر روی آب آید اگر در ان افعل نوشتہ باشد کار کند۔ و اگر لاتفعل نوشتہ باشد نکند و درین میان با کسی سخن نگوید این استخارہ از مجربات صحیحہ است۔

جوہر سورۂ تبت براے دفع رہزنان و دزدان و چشم بندی عکاسان ہفت بار بے تسمیہ خواندہ جانب ایشان بدمد مقہور گردند

جوہر چون شیر را بیند تکبیر گوید محفوظ ماند۔

جوہر یا دائم بلا فناء و یا قائم بلا زوال و یا مشیر بلا وزیر نوشتہ با خود دارد شیر او را از یان نرساند و براے دفع دشمنان ہمیشہ بخواند

جوہر سورۂ فیل چند بار بخواند از بادہای عنیف و ریاح عاصفہ تسکین گردد۔

جوہر وقالوا الحمد للہ الذی اذہب عنا الحزن ط ان ربنا لغفور شکور ہر کہ این آیۃ بسیار خواند ہر غم کہ داشتہ باشد زائل گردد و ہر کس کہ او را ببیند دوست دارد

جوہر اجماع طائفہ از مشائخ ست کہ ہر کہ بسم اللہ الرحمن الرحیم شش صد و بست و پنج بار بنویسد
و با خود دارد در چشم عالمیان بہ ہیبت نماید و احدی بر دوست تصرف نیابد

جوہر سنراٰیولرزعیٰ جوسا منوغا عالما طیوسونا سلیخا ملیخا ملقوما یا قیوما بحق
کھیعص و بحق حمعسق و بحق لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ این دہ اسم را برائے دفع شر جن و
انس و بلیات و آفات خوانند و نیز برائے اخراج جنے کہ در خانہ و منزلے استکانت گزیدہ باشد
دہ بار بخوانند و در ہر جہت دم کنند و مراین اسمارا در دفع رجعت اثر عظیم ست بر آب
دم کنند و بخورانند۔

جوہر ہر کہ چہاردہ حروف نورانی را کتابت کردہ درمیان رخت نہد محفوظ ماند از ہر آفت
و حروف اینست ال م ص ر ک ہ ی ع ط س ح ق ن

جوہر ہر کہ خواہد کہ خزینہ نہد و آن از آفتے محفوظ بود از ابتدا ر تدفین تا وقت فراغت
سورۂ و العصر لا ینقطع بخواند۔

جوہر ہر کہ سورۃ الجن را بر مخزون خواند از ہر حادثے محفوظ ماند۔

جوہر چون بکشتی نشیند اول سورۃ الفتح بخواند از غرق شدن کشتی ایمن باشد و
خواندن سورۂ یٰس نیز ہمین خاصیت دارد۔

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم فاللہ خیر حافظا و ہو ارحم الراحمین فتبارک اللہ
احسن الخالقین استودع اللہ دینک و مالک و زوجک بر ریگ دریا بخوانند و آنرا
گرد خود اندازد ہمہ پشہ و غسق از ان موضع بروند۔

جوہر ہر کہ آیۃ الکرسی در سفال آب نارسیدہ نویسد و در انبار غلہ نہد کرم در ان
غلہ نیفتد و برکت پیدا شود۔

جوہر آیات حفظ برائے حفظ ہر چیز نافع ست ولا یؤدہ حفظہما و ہو العلی العظیم ہ
اللہ خیر حافظا و ہو ارحم الراحمین و حفظا من کل شیطان مارد و حفظا ذلک
تقدیر العزیز العلیم و حفظنا ہا من کل شیطان رجیم ان کل نفس لما علیہا حافظ
بل ہو قرآن مجید فی لوح محفوظ و یرسل علیکم حفظہ ان ربی علی کل شئے حفیظ لہ
معقبات من بین یدیہ و من خلفہ یحفظون من امر اللہ انا نحن نزلنا الذکر
و انا لہ لحافظون وکنا لہم حافظین و ربک علی کل شئے حفیظ اللہ حفیظ علیہم

وما انت علیہم بوکیل و عندنا کتاب حفیظ لکل اواب حفیظ وان علیکم لحافظین - مرتع

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم ہو الاول والآخر والظاہر والباطن وہو بکل شئی علیم ہو اللہ الذی لا الہ الا ہو الحی القیوم لاحول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم اللہم انی اسالک بان لک الحمد لا الہ الا انت یا حنان یا منان یا بدیع السموات والارض یا ذا الطول یا ذا الجلال والاکرام اللہم انی اشہد انک اللہ الواحد الاحد الصمد الفرد الوتر الذی لم یلد ولم یولد ولم یکن لہ کفوا احد یا قدیم الاحسان یا دائم المعروف یا نور السموات والارض ونور الانوار کلہا یا رب الارباب یا الہنا والہ کل شئی الہا واحدا لا الہ الا انت سبحانک انی کنت من الظالمین ربنا ربنا ربنا ربنا ربنا آتنا فی الدنیا حسنۃ وفی الآخرۃ حسنۃ وہب لنا من لدنک رحمۃ انک انت الوہاب واغفر لنا مغفرۃ من عندک وارحمنا انک انت الغفار واغوثاہ برحمتک استغیث یا مغیث اغثنی بحق الم المص الر المر کہیعص طہ طسم طس یس ص حم عسق ق ن یا رفیع الدرجات یا مجیب الدعوات یا سمیع الدعاء یا سریع الحساب یا خیر الوارثین یا ارحم الراحمین یا قریب یا لطیف انت حسبی ونعم الوکیل ہر کہ این دعاء العبد وکلمات دعی کہ ہمہ وہشت دست بخواند مقصود بر وجہ احسن میسر شود علماء دین سے فرمایند کہ این مستجمع جمیع اسماست و فوائد و منافع این دعاء زیادہ از انست کہ در حیز تحریر دحیطہ تقریر گنجد لاجرم تفصیل آن اقدام میسر ہر کہ این دعاء را با وجود قرائت عمل آن قیام نماید با طہارت در حصول نتیجہ ابلغ و ادخل باشد و این دعاء در انجاح مرادات و اجابت دعوات مدخل تمام است

جوہر ہر کہ ترسان بود از مری و در ان حال بگوید کہیعص حمعسق لاحول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم از انچہ می ترسد امین شود و این معنی بکرات و مرات آزمودہ شدہ و مجرب و صحیح است۔ ^[راہ وجاے کہ شخص دیجار گیرے سبب ۱۲]

جوہر انی توکلت علی اللہ ربی وربکم ما من دابۃ الا ہو آخذ بناصیتہا ان ربی علی صراط مستقیم ہ فان تولوا فقد ابلغتکم ما ارسلت بہ الیکم ط ویستخلف ربی قوما غیرکم ج ولا تضرونہ شیئا ط ان ربی علی کل شئی حفیظ ہ از سورۃ ہود ہر کہ ترسان باشد از چیزے کہ آدمی از ان سے ترسد باید کہ ہر صبح و شام و وقت خواب کردن و بیدار شدن مداوست نماید برین حضرت خداوند تعالے از ہمہ آفات وے را نگاہدارد و چون

کسی بر زمینے رسد کہ ددان و درندگان آنجا بسیار باشند بسیار خواند و ہر کہ سفر دریا کند برین مداومت نماید از سہ اہوال ایمن گردد و بسلامت و عافیت باز آید

جوہر سورۃ الفیل بجہت ہلاکی دشمن ہزار بار بخواند۔

جوہر برای ہلاکی دشمن بر ہفت خشت خام بر ہر خشتے ہفت بار سورۃ کوثر بخواند و آن خشتہا را در چاہے انداز د کہ آنجا مدخل مردمان نباشد و این را مجرب بلا غایت گفتہ اند و اگر این سورۃ را پانزدہ بار بر خاک خواندہ در خانۂ دشمن انداز د خراب گردد

جوہر سورۃ الفطرت برائے ہلاکی دشمن ہزار بار بخواند۔

جوہر ان اللہ لعن الکافرین و اعد لہم سعیرا ۞ خالدین فیہا ابداج لا یجدون ولیا ولا نصیرا ۞ یوم تقلب وجوھھم فی النار یقولون یلیتنا اطعنا اللہ و اطعنا الرسولا قدرے آب از چاہ معطل بگیرد و این آیات را بر کاغذ نوشتہ از ان آب بشوید و در منزل دشمن پاشد و شرط است درین کہ اول کسے را پیش او روانہ نماید و بگوید کہ باز گرد ازین شر و فساد و الا بلای عظیم متوجہ تو خواہد شد و سہ بار باین عمل کند اگر باز ایستد و توبہ کند فبہا و الا این عمل کند۔

جوہر برائے مقہوری اعدا روز یکشنبہ و دوشنبہ و سہ شنبہ روزہ دارد و ہر دم اختلاط کم کند و ہر شب سی صد و سی بار سورۃ التکاثر بخواند

جوہر سورۃ قریش بجہت ہلاکی دشمن تا نود و نہ روز ہر روز نود و نہ بار بخواند و نیز بہ نیت دفع شر اعدا ہر روز بعد نماز فجر یازدہ بار و یا یکصد و یکبار مع تسمیہ بخواند و اول و آخر پنجبار درود

جوہر سورۃ رعد برائے دفع خصم ہفت بار بخواند۔

جوہر ہر کہ سورۃ مجادلہ را بر مشت خاک خواندہ طرف دشمن انداز د مقہور گردد و از خواص این سورہ است کہ اگر کسے حق کسے را منکر شود ما بین مدعی و مدعا علیہ مصحف نہد و سوگند بخورد کہ بحق آن کسے کہ این سورہ و این کتاب را فرو فرستادہ حق فلان در ذمہ من نیست اگر بدروغ سوگند خورد کور شود و یا در ہمان روز ببلا و عقوبت گرفتار گردد مگر آنکہ اقرار نماید و توبہ کند و این سورہ را بجہت دفع اعدا سہ بار بخواند

جوہر سورۃ بروج برائے دفع دشمنان بست و یکبار بخواند۔

جوہر سورۃ الزلزال بجہت دفع دشمن چہل و یکبار بخواند یا ہزار بار یا چہل و یک ہزار بار۔

جوہر سورۃ تغابن برای دفع حاسدان در روز جمعہ چہل و یکبار بخواند۔

جوہر ہر کہ سورۃ النحل صد و ہشت بار بخواند دشمنان سرکش دوست و مطیع وے شوند دولت و سعادت وی روز افزون شود۔

جوہر اگر بر خاک گور کہنہ ہفت بار سورۂ مزمل خواندہ در خانۂ ظالم انداز د خانہ اش ویران گردد۔

جوہر سورۃ الطارق برائے متفرق شدن دشمنان سہ بار خواند۔

جوہر سورۂ تحریم برائے قادر شدن بر اعدا السبت و یکبار بخواند

جوہر سورۂ فاتحہ شفای ہمہ درد ہاست غیر موت ہر کہ بر سر بیمار باخلاص بخواند اگر در اجل وی تاخیر بود شفا یابد۔

جوہر مریض بر معوذتین مداومت نماید زود صحت یابد۔

جوہر حضرت ام المومنین عائیشہ رضی اللہ تعالے عنہا میفرمایند کہ حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم چون در تن مبارک خود رنجے میدیدند معوذتین میخواندند و بر کف دست خود میدمیدند و بر اندام مبارک خود می مالیدند

جوہر ہر کہ سورۂ والذاریات نزدیک بیمار بخواند صحت یابد و تلاوت سورۂ واقعہ نزدیک بیمار نیز موجب راحت بیمار ست و قرأت سورۂ مجادلہ بر سر بیمار ہم سبب تسکین او ست

جوہر سورۃ المنافقون بجہت شفاے مریض ہفت بار بخواند و سورۃ الغاشیہ بعدد مذکور نیز ہمین خاصیت دارد۔

جوہر مریض سورۃ الکافرون ہزار و یکبار بخواند صحت یابد۔

جوہر اگر درد سر بود یا درد دندان یا درد اعضا دست بران موضع نہد و پنج بار یا ہفت بار بگوید بسم اللہ الشافی ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم محمد رسول اللہ اسکن باذن اللہ تعالے ربی و ربک اللہ العزیز الحکیم

جوہر بنویسد بر رخساری کہ جانب درد ست بسم اللہ الرحمٰن الرحیم قل ہو الذے انشاکم وجعل لکم السمع والابصار والافئدۃ ط قلیلا ما تشکرون ہ یا اگر خواہد بنویسد ولہ ما سکن فے اللیل والنہار ط وہو السمیع العلیم و این مجرب ست ـــ

جوہر صاحب درد شدید روبروے عامل نشیند و از ہر دو دست جاے درد بگیرد و عامل روبرو استادہ سہ بار خواند بسم اللہ الرحمن الرحیم لا الہ کا کوٹ الا اللہ کی کھائی حضرت علی کی چوکی حضرت محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم کی دہائی

وانہتا سے ہنچ نزانگشت دست چپ تا سرخنصر سہ بار دم کند بعدہ دست راست را تا سر خود بہ دو اشتہ ہمہ انگشتان برکف دست چپ بزور سہ بار زند بعدہ مریض را گوید کہ سر را بگزارد بپرسد کہ شفا یافتی اگر شفا یافت فہو المراد والا جائے کہ درد باشد باز از ہر دو دست بگیرد و عامل باز ہمچنان کند۔

جوہر [شکل] در حلقۂ اول میخ آہنی زند اگر درد دندان ساکن شود بہتر والا در حلقہ دوم والا سوم و چہارم و این حلقہ در کاغذ باشد۔

جوہر لو انزلنا ہٰذا القرآن علی جبل تا آخر سورۃ الحشر سکن ہمہ اوجاع و قربات ست ہر کہ با وضو و طہارت لباس بر عضو دردناک بخواند شفا یابد۔

جوہر و ما لنا الا نتوکل علی اللہ و قد ہدٰنا سبلنا ط و لنصبرن علٰی ما اذیتمونا ط و علی اللہ فلیتوکل المتوکلون ہ از سورۂ ابراہیم بنویسد و بہر دو بازو در آویزد درد و دستہا زائل گردد۔

جوہر و ان یمسسک اللہ بضر فلا کاشف لہ الا ہو ط و ان یمسسک بخیر فہو علٰی کل شئی قدیر ہ و ہو القاہر فوق عبادہ ط و ہو الحکیم الخبیر ہ از سورۂ انعام وقت سحر بر کاغذ بنویسد و کسے کہ درد پہلو و درد دست دارد بہ بندد شفا یابد و اگر بر بالین غمزدہ کہ خفتہ باشد ہفت بار بخواند چون بیدار شود آن غم زائل شدہ باشد

جوہر سورۃ الحجرات بجہت دفع علتہائے شکم ہفت بار بخواند۔

جوہر در گوش مصروع بخواند بسم اللہ الرحمٰن الرحیم المص طسم کہیعص یٰس و القرآن الحکیم حم عسق ن و القلم و ما یسطرون ازان صرع اثری ہرگز پیدا نشود

جوہر سورۂ لقمان بجہت دفع درد دندان ہفت بار بخواند۔

جوہر سورۃ التکاثر بجہت دفع درد شکم نوشتہ سہ روز نہار بخورد و سورۂ و العصر نیز ہمین حکم دارد۔

جوہر سورۂ الم نشرح بر سینہ و دل بخواند درد دفع شود۔

جوہر شب آدینہ سہ بار سورۂ و الطور بخواند از علت جذام ایمن گردد۔

جوہر صاحب درد اندام دہ بار سورۂ مزمل بر روغن تلخ دم کند و بر اندام بمالد شفا یابد۔

جوہر برائے دفع نار و اللہ الشافی اللہ الکافی اللہ المعافی نافع ست۔

جو ہر بر سر بالین صاحب غشی و بیہوشی یا سمیع یا بصیر بعدد مجمل یا مفصل بخواند زود بہوش آید و نزد بعضے ہفصد بار بخواند

جو ہر کہ سورۃ الطارق بر کاغذ نوشتہ بندد و یا بر غذا یا دوا خوانده بخورانند سقے بند شود و این مجرب ست۔

جو ہر وقیل یا ارض ابلعی ماءک و یا سماء اقلعی و غیض الماء و قضی الامر واستوت علی الجودی وقیل بعدا للقوم الظلمین کسی کہ خون از بینی او بسیار رود بخواند۔

جو ہر کہ اسپ سفت دانہ بگیرد و بر ہر دانہ سہ بار سورۃ الکافرون خواندہ بدمد و در پارچہ بستہ بگلوے طفل بندد از دانہ آبلہ یعنے چیچک بروز نکند و اگر دستیاب نشود بر ہفت دانہ نخود سیاہ بدمد و در دانہا سوراخ کردہ و رشتہ دران انداختہ بگلوی طفل اندازد

جو ہر سورۃ الاعلی بجہت دفع سرخ باد او بادہاے مخالف بست و یکبار بخواند۔

جو ہر بسم اللہ الرحمن الرحیم یا فتاح یا فتاح یا فتاح یا وہاب یا وہاب یا وہاب یا کریم یا کریم یا رحیم یا رحیم یا رحیم نوشتہ بر پیشانی صاحب درد نیم سر بندد صحت یابد۔

جو ہر و اذ استسقی موسی لقومہ فقلنا اضرب بعصاک الحجر فانفجرت منہ اثنتا عشرۃ عینا بنویسد و محو کند و بنوشاند کمین بستہ بکشاید۔

جو ہر چون عطسہ آید فاتحہ بخواند و زبان را گرد و بگرد دندانہا بگرداند و اکثر ہمچنین کند تمام عمر درد دندانہا نباشد

جو ہر در گوشے کہ آواز آید سورۂ اعلی بخواند نیکو شود۔

جو ہر فلما جاء السحرۃ قال لہم موسی القوا ما انتم ملقون ۞ فلما القوا قال موسی ما جئتم بہ السحر ان اللہ سیبطلہ ط ان اللہ لا یصلح عمل المفسدین ہ یک سبوے آب از چاہے کہ معطل باشد بروز جمعہ بگیرد و ہفت برگ از ہفت درخت کہ میوۂ آن خوردنی نباشد گرفتہ درین سبو انداختہ باہم مخلوط کند و این آیات را در طاس نوشتہ باین آب بشوید و مسحور را شب بکنار دریا آرد تا پاے در آب دریا نہد و این آب را بر سر او ریزد و این عمل بجہت ابطال سحر مجرب ست

جو ہر کرا خوفے از دشمنان بود حسبنا اللہ و نعم الوکیل گوید از شر ایشان نجات یابد و در ادعیہ ماثورہ این کلمہ زیادہ آمدہ نعم المولی و نعم النصیر۔

جوہر ہر کہ بوساوس وخواطر ردیہ مبتلا شود دست خود را بر دل خود نہد و ہفت بار این اسما
بگوید سبحان الملک القدوس الخلاق الفعال واز عقب آن ہر بار این آیہ بخواند ان
یشاء یذہبکم ویات بخلق جدید وما ذلک علی اللہ بعزیز حضرت حق تعالیٰ دل
وے را از ہر وسوسہ پاک گرداند

جوہر ہر کہ سورۂ الم نشرح را چند بار بر سینہ خود یا غیر خود بخواند از تنگی سینہ خلاص شود و باطن
وے منشرح گردد۔

جوہر واذا قرأت القرآن تا تیوکلون از سورہ نحل و اذا قرأت القرآن
تا حجابا مستورا از سورۂ بنی اسرائیل بر خرقہ صوف کبود بنویسد یا بر کاغذے کہ بآن رنگ
باشد و بر بازوے راست طفل یا غیر وے بندد آن طفل از مرض ام الصبیان و شر دیوان
در امان باشد۔

جوہر ہر کہ در شب بخواند سلام قولا من رب رحیم حضرت خداوند تعالیٰ او را
از رحمتہا وغمہا خلاص گرداند و ہر چہ خواہد از حضرت خداوندی کرامت فرماید و این آیہ را
قلب القرآن گویند

جوہر سورۃ الکافرون بجہت دفع بلاہا سہ ہزار بار بخواند یا ہر روز سہ بار۔

جوہر کسے را کہ پاے از جا رفت علی الفور کسے را کہ دوست دارد یا دکند از آفت در امان
باشد عبد اللہ بن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ پاے بلغزید گفت یا محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ
وسلم محفوظ از آفت ماند۔

جوہر ہر صباح و ساعت بار بخواند الحمد للہ الذی خلق السموات والارض تا
یعدلون از اول سورۂ انعام و بر کف دست خود لفث کردہ بر ہمہ اعضاے خود مسح کند از
جمیع آفات واوجاع مامون و محفوظ گردد

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم بسم اللہ خیر الاسماء بسم اللہ رب الارض والسماء
بسم اللہ الذی لا یضر مع اسمہ شیئ فی الارض ولا فی السماء وہو السمیع
العلیم ہر کہ پیش از طعام خوردن این دعا بخواند آن طعام ہیچ زیان ندارد
اگرچہ زہر باشد

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم بسم اللہ علی نفسی ودینی بسم اللہ علی اہلی

ومالی وولدی بسم اللہ علی ما اعطانی اللہ اللہ ربی لا اشرک بہ شیئا اللہ اکبر اللہ اکبر اللہ اکبر واعز واجل واعظم مما اخاف واحذر عز جارک وجل ثناءک ولا الہ غیرک اللہم انی اعوذبک من شر نفسی ومن شر کل جبار شیطان مرید ومن شر کل جبار عنید فان تولوا فقل حسبی اللہ لا الہ الا ہو علیہ توکلت وہو رب العرش العظیم ان ولی اللہ الذی نزل الکتاب وہو یتولے الصالحین ہر روز بعد نماز صبح ہفت بار بخواند و یک بار ہم آمدہ قاری این دعا در حفظ و امان حضرت حق سبحانہ وتعالی باشد نہایت کثیر البرکت است و این دعائے ست کہ آموختہ است آنرا سید عالم صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بحضرت انس رضی اللہ تعالی عنہ

جوہر ہر کہ آیۃ الکرسی وقت خواب بخواند شیطان نزدیک او نیاید و مداومت بر تلاوت آیۃ الکرسی تا خالدون موجب دفع وساوس شیطانی وہواجس دیوانی و مانع تصرف انسانست و این از مجربات صحیحہ است۔

جوہر مردے بحضور سید عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بیامد و التماس نمود کہ کدام دعا افضل ست فرمودند کہ از حضرت حق سبحانہ وتعالے بخواہ عفو و عافیت در دنیا و آخرت روز دوم آن مرد بیامد و باز ہمین سوال کرد ہمین جواب فرمودند پس مدام بخواند بسم اللہ الرحمن الرحیم اللہم انی اسئلک العفو والعافیۃ والمعافات فی الدنیا والآخرۃ۔

جوہر ہر کہ بامید حاجتے نزد بادشاہ رود اول طہارت کامل کند و جامہ پاک بپوشد و دو رکعت نماز گزارد و بعد از سلام وقل رب ادخلنی مدخل صدق واخرجنی مخرج صدق واجعل لی من لدنک سلطانا نصیرا ؕ وقل جاء الحق وزہق الباطل ط ان الباطل کان زہوقا ؕ تا وقتیکہ بنظر بادشاہ در آید لا ینقطع بخواند۔

جوہر ہر کہ ہر شب سورۂ واللیل پانزدہ بار وقت رفتن الفراش خواند از خوابہائے پریشان امین بود

جوہر ہر کہ بعد از فریضہ بامداد سورۂ یٰس بخواند تا شام در فرح و سرور بود و ہر کہ شام بخواند تا صباح در فرح و سرور بود

جوہر ہر کہ سورۂ نوح بسیار بخواند ہر غمے والمے کہ داشتہ باشد زائل شود۔

جوہر ان لدینا انکالا وجحیما وطعاما تا فعصے فرعون الرسول فاخذناہ اخذا وبیلا بر چند قرص نان بنویسد و جمعے را کہ بر ایشان تہمت دزدی باشد بخوراند آنکس کہ دزد باشد

نان درگلوی او بند شود

جوہر اَخَذْ رَسَصَدْطَ عَکَلَ نُوهَلاَ ہر کہ این اسما کتابت کند نسبت ونہم ماہ یا وقت خسوف یا کسوف بر صحیفہ سرب سیاہ و آنرا در زیر نگینے وضع کند و با خود دارد آن عقد اللسان باشد کہ زبان ہمہ غمازان وحاسدان ومفسدان وبدگویان از غیبت وبہتان ونمیمہ نسبت بحامل آن کوتاہ کند وہیچکس را قوت آن نباشد کہ در حضور وغیبت نکوہش وی کند

جوہر ہر انکہ مداومت بر تلاوت معوذتین دافع وساوس شیطانی ومانع ہواجس نفسانی ست ہر کہ وقت خواب بخواند از جن واز وسوسہ الیشان ایمن ماند وہر کہ ہر صباح لبسیار بخواند از شر ہر ذی شر سالم ماند وچشم زخم وسحر بروی کار نکند

جوہر ہر کہ بر تلاوت سورۃ الناس مداومت نماید از ہمہ آفات سالم ماند واین سورہ افسون جمیع دردہاست

جوہر ہر کہ ہر روز بست وپنج بار بخواند استغفر اللہ العظیم الذی لا الہ الا ہو الحی القیوم الذی لا یموت واتوب الیہ در مال وولد او مکروہی نرسد

جوہر سورۂ تغابن برائے حفظ ملک ومال ہفت بار بخواند۔

جوہر سورۂ واللیل بجہت محافظت خود ومال خود ہفت بار بخواند وسورۃ الزخرف برای حفظ مال یکبار۔

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم ذلک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم بروز آدینہ نوشتہ در صندوق نہد در میان مال یا در خزینہ جناب خداوند تعالے دران برکت دہد واز آفت ہا نگاہ دارد۔

جوہر ہر کہ از کسے خائف باشد این آیت خواندہ پیش او رود واز دست وزبان او ایمن گردد اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم بسم اللہ الرحمن الرحیم عسی اللہ ان یجعل بینکم وبین الذین عادیتم منہم مودۃ ط واللہ غفور رحیم نصر من اللہ وفتح قریب وبشر المومنین واگر کسے از دشمن بترسد بخواند بسم اللہ الرحمن الرحیم لا تخاف درکا ولا تخشٰے وبر خود بدمد از شر دشمنان ایمن شود واگر ہمین آیہ را در میان دو گوش اسپ بسر تازیانہ بنویسد ودر مصاف رود ہیچ دشمن بگرد او نرسد۔ ہر کہ وقت سوار شدن کشتی بگوید بسم اللہ مجریہا ومرسٰہا ان ربی لغفور رحیم وچون از کشتی بیرون آید بگوید رب انزلنی منزلا مبارکا وانت خیر المنزلین ودر بعضے اللہم انزلنا از غرق شدن در امان باشد

جوہر روایت کردہ اند بخاری در تاریخ خود از عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ تعالے عنہما
کسی کہ بگوید ہنگامیکہ نہادہ شود طعام بسم اللہ خیر الاسماء فی الارض والسماء لا یضر مع
اسمہ داء اللھم اجعل فیہ رحمۃ وشفاء ضرر نکند او را ہیچ چیز
جوہر ہر کہ سورۂ قریش بخواند بر طعامیکہ بترسد از ان شفا یابد در ان از جملہ درد ہا۔
جوہر برائے دفع زہر کژدم عقرب گزیدہ را آیہ کریمہ بلا تسمیہ انھم یکیدون کیدا واکید
کیدا ہفت مرتبہ بخوانند واز چاقو یا شاخ درخت نیب بمقام گزیدہ از بالا فرو آرد و آیہ ملحقہ
آیندہ ہرگز نخوانند یعنے فمھل الکافرین امھلھم رویدا زیرا کہ زہر از خواندن آیہ آیندہ دفع نخواہد شد
تا وقتیکہ زہر دفع نشود آیۃ مذکورہ خواندہ عمل بالا کردہ باشند
جوہر ذالک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم ۝ در روز
جمعہ بر قطعہ صدف نقش کند و در میان مال ومتاع خود نہد برکت پیدا شود واز ہمہ آفات
در سفر وحضر محفوظ ماند۔
جوہر ان ولیی اللہ الذی نزل الکتاب صلے وھو یتولی الصلحین ج والذین تدعون
من دونہ لا یستطیعون نصرکم ولا انفسھم ینصرون ۝ وان تدعوھم الی الھدے
لا یسمعوا ط وتراھم ینظرون الیک وھم لا یبصرون ۝ خذ العفو وامر بالعرف واعرض
عن الجاہلین ۝ واما ینزغنک من الشیطن نزغ فاستعذ باللہ ط انہ سمیع علیم ۝
از سورۂ اعراف ہر کرا خوف قطاع الطریق باشد برین مداومت نماید۔
جوہر ہر کہ سورۂ مجادلہ مداومت نماید از ہمہ طوارق وحوادث لیل ونہار ور سفر
محفوظ ومصئون باشد وچون کسے داعیہ سفر کند وسورۂ والطور تلاوت نماید دران سفر
محروس ومحفوظ بود وہر کہ در ابتداء سفر ہفت بار سورۂ تغابن بخواند مال ومتاع وے
از تصرف وزوال سالم ماند۔
جوہر چون صحابہ اغنیاء رضی اللہ تعالے عنہم برسم تجارت بسفری رفتند اگر در راہ
دشمنے از قطاع الطریق یا سباع ضارہ پیش می آمد میخواندند اللھم احفظ امۃ محمد صلے اللہ
تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بالنصر والتائید بالمص وکھیعص وحمعسق وق
والقرآن المجید ونون والقلم وما یسطرون ضرر آن دشمن بایشان نمے رسید۔
جوہر فرمودند حضرت سید عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کہ امان است

امت مرا از غرق شدن چون بر کشتی سوار شوند بگویند بسم اللہ مجریہا و مرسہا ان ربی لغفور رحیم ۰ از سورۂ ہود وما قدروا اللہ حق قدرہ والارض جمیعا قبضتہ یوم القیمۃ والسموات مطویات بیمینہ سبحانہ وتعالی عما یشرکون ۰

جوہر انا جعلنا فی اعناقہم اغلالا فہی الی الاذقان فہم مقمحون وجعلنا من بین ایدیہم سدا ومن خلفہم سدا فاغشینہم فہم لا یبصرون ۰ ہر کہ این آیات را نزدیک دو کس کہ با یکدیگر خصومت کنند بخواند آنکہ ظالم بود مخذول گردد۔

جوہر ان کانت الا صیحۃ واحدۃ فاذا ہم خمدون ۰ یحسرۃ علی العباد چون دشمن را در راہ ملاقات کند در پیش روی وی بخواند بعد از ان بگوید اللہ الغالب اللہ القادر مذل کل جبار عنید ناصر الحق حیث کان بہ الحول و القوۃ آن دشمن مبہوت وخوار گردد۔

جوہر سورۃ الطارق بجہت دفع دیو و پری ستقابل آسیب زدہ سہ بار بخواند ودم کند۔

جوہر در خانہ کہ آسیب باشد سورۂ مزمل در انجا یازدہ بار بر آب دم نمودہ در ہر چہار گوشہ خانہ بیندازد۔

جوہر معوذتین بجہت دفع سحر و وسواس خناس بعد نماز دیگر سہ بار مواظبت نماید۔

جوہر ہر کہ سورۃ الناس نبولیہ و با خود دارد و یا ہر شب بخواند در خانہ امین بود از زیان و وسوسۂ شیطان

جوہر برای دیو و پری سورۃ الجن ہفت بار بخواند۔

جوہر ہر کہ بر تلاوت سورۂ مجادلہ مداومت نماید از شر آدمی و دیو و پری امین گردد۔

جوہر سورۃ الحجرات نبویسد و کسی کہ او را آسیب دیو باشد بہ بندد و امین بود از شر شیطان و دیو نزدیک او نیاید و اگر بدیوار خانہ دیو نیاید و امین بود از جملہ خوفہا۔

جوہر ہر کہ سورۂ جمعہ بسیار خواند از وسوسہ دیوان و مزاحمت ایشان امین گردد و مداومت برین نیز مانع وساوس شیطانی ست

جوہر سہ بار آیۃ الکرسی بخواند و سہ بار چہار قل و چہل و یک بار یا حفیظ تحفظت بالحفظ والحفظ فی حفظ حفظ اسما یا حفیظ و بر ہر دو کتف و بر کف دست نف زدہ بر تمام اعضا ہمہ بالا این بہترین حصار ہاست

جوہر اعتصمت باللہ فقیر و الی اللہ و توکلت علی اللہ و ما نصر الامن عند اللہ و ماتوفیقی الا باللہ حسبی اللہ ماشاء اللہ لاقوۃ الا باللہ تحصنت بذی الملک والملکوت واعتصمت بذی العزۃ والجبروت و توکلت علی الحی الذی لایموت و خلت فی حرز اللہ و فی امان اللہ و فی حفظ اللہ من شر البریۃ اجمعین بحق کہیعص و بحق حمعسق و لاحول ولاقوۃ الا باللہ العلی العظیم خوانده بر ہر دو کف دست نفث زدہ بر تمام اعضا بمالد و این حصار منقول ست از حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالی وجہہ و مجرب

جوہر بدانکہ مراد بمعوذات کہ در حدیث شریف واقع ست کہ حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم میدمیدند لنفس کریم خود را بمعوذات سورۃ الفلق و سورۃ الناس ست و بعضے سورۃ الکافرون و سورۃ اخلاص نیز مراد دارند یا ہر جا کہ در قرآن مجید آیات متضمن استعاذہ واقع شدہ مثل اعوذ بک من ہمزات الشیاطین و اعوذ بک رب ان یحضرون

جوہر حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم وقت خواب سورۃ الاخلاص و سورۃ الفلق و سورۃ الناس میخواندند و در ہر دو دست مبارک خود می دمیدند و مسح میکردند بہر دو دست مبارک تا آنجا کہ می توانستند دو دست مبارک می رسید و ابتدا میکردند از سر و رو و سینہ مبارک خود۔

جوہر حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم میفرمایند کسی کہ بگوید بسم اللہ الذی لایضر مع اسمہ شیٔ فی الارض ولا فی السماء وہو السمیع العلیم سہ بار وقت شام نرسد او را ہیچ بلای ناگہانی تا آنکہ صبح کند و کسے کہ بگوید آنرا وقت صبح نرسد او را بلاے ناگہانی تا شام کند و این رقیہ براے ہر رو و بلا از مجربات صحیحہ است۔

جوہر ال م ص ر ک ہ ی ع ط س ح ق ن ہر کہ این چہاردہ حروف نورانی را بخواند حضرت خداوند تعالے او را در پناہ خود دارد و امین بود از حرق و غرق و سرق و از ہر بدے۔ افسون ۱۲

جوہر ہر کہ وقت طلوع فجر سورۃ الفجر را پانزدہ بار بخواند تا طلوع فجر ثانی از آفتہا امین باشد

جوہر ہر کہ بر سورۃ القارعہ مداومت نماید در امان حضرت خداوند تعالے باشد۔

جوہر ہر کہ مداومت کند بر تلاوت سورۃ القیمۃ در شب محفوظ باشد از تعرض شیاطین و ہر کہ مواظبت نماید در روز محفوظ باشد از قہر سلاطین۔

جوہر ہر کہ سورۂ بروج را تلاوت کند وقتیکہ بفراش آید از شب تا صباح در امان حضرت خداوند تعالےٰ باشد و ہر کہ این سورہ اخصوصاً واللّٰہ من ورائہم محیط را تا آخر ہر روز سہ بار تلاوت کند و ہر شب سہ بار و بر اہل و عیال و خانمان و مال بدمد ہمہ از آفات و تاراج محفوظ مانند۔

جوہر بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم بر آب دم کند و صاحب حمّی بخورد شفا یابد۔

جوہر بنویسد بر سہ ورقہ لطیف بسم اللّٰہ فرت بسم اللّٰہ مرت بسم اللّٰہ قلت و ہر روز یک ورقہ در دہن بنہد از وے با آب فرو برد مجرب ست برائے دفع حمّی۔

جوہر سورہ جمعہ برائے دفع تپ میان عصر و مغرب سہ بار بخواند و بدمد۔

جوہر ربنا اکشف عنا العذاب انا مؤمنون ہ بر سہ پارہ کاغذ بنویسد و تا سہ روز بنا شتا فرو برد تپ زائل شود۔

جوہر بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم فلما تجلی ربہ للجبل جعلہ دکا وخر موسیٰ صعقا صاحب تپ لرزہ بر نان بنویسد و بخورد و یا بر دست راست جبرئیل بنویسد و بر دست میکائیل و بر پیشانی عزرائیل و بر گردن اسرافیل۔

جوہر حضرت شیخ ابو المعالی احمد بن مظفر بن یونس البغدادی حنبلی رضی اللّٰہ تعالیٰ عنہم بخدمت شریف حضرت محبوب سبحانی قدسنا اللّٰہ تعالےٰ بسرہ المبارک عرض کردند یا سیدی پسر من از پانزدہ ماہ بعارضہ تپ گرفتار ست ہر چند علاج میکنم دفع نمی شود فرمودند در گوش پسر خود بگو ای ام ملدم عبد القادر ترا میفرماید کوچ کن ازینجا و بسوی حلہ رو۔ و این پسر را مزاحم مشو حضرت ایشان ہمان ساعت پیغام آنحضرت بگوش پسر خود گفتند از ان وقت تپ زائل شد و بلدہ حلہ خبر رسید کہ اکثر مردم بہ آزار تپ گرفتار اند و آنجا آزار حمّی محیط گردیدہ۔
کیفیت تپ دائمی گردانا ذریعۂ است

جوہر سورۃ القارعہ بحبت سازواری میان زن و شوہر صد و ہفتاد بار بخواند۔

جوہر سورۂ جمعہ بحبت اصلاح شدن میان زن و شوہر ہفتاد و پنج بار بخواند و نزد بعضے پنج بار بخواند۔

جوہر ہر کہ سورۃ القارعہ بخواند نامہ اعمال او را بدست راست دہند اگر مداومت نماید در امان حق تعالیٰ باشد و اگر بنویسد و با خود دارد اسباب وصول معیشت بر و آسان باشد و اگر بر طشتے بنویسد و با آب چاہ بشوید و در خانہ بپاشد ہوام بگریزد

جوہر بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم واتبعوا ما تتلوا الشیاطین علے ملک سلیمان

تا حتی یقولا بیار وابریشم و ہفت گرہ دہد و بر ہر گرہ ہفت بار بخواند و در گلو بند دتب بند گردد
جوہر ہر کہ در شب وقت خواب این آیات بخواند ہر وقت کہ خواہد بیدار شود ان الذین آمنوا وعملوا الصّٰلحٰت تا آخر سورۂ کہف

جوہر ہر کرا امرے عظیم و مہلکہ خطیر پیش آید صد و چہل بار سورۂ مومن بر سبیل اتصال تلاوت کند و جز بضرورت اکل و شرب و طہارت بر نخیزد از ان مہلکہ بسلامت بیرون آید و ہر کہ بہ نیت خلاص از مہالک سہ بار سورۂ احقاف بخواند بسلامت و عافیت از ان خطرہ بیرون آید

جوہر سورۂ و العصر بر مال یا بر چیزے کہ دفن کند بخواند حضرت خداوند تعالیٰ آن را از آفت ہا نگاہ دارد سورۂ و العصر بر مال خواند و پنہان کند محفوظ ماند و اگر بر صاحب حمی بخواند شفا یابد و بجہت خرسندی و دفع علتہاے شکم دہ بار بخواند اگر سورۂ والعصر گناہان او آمرزیدہ شود و ختم کار او بخیر بود و روز قیامت با اہل خود باشد

جوہر الحمد للہ الذی خلق السمٰوٰت والارض وجعل الظلمٰت والنور ط ثم الذین کفروا بربہم یعدلون ۰ از اول سورۂ انعام ہر صباح و مساء ہفت بار بخواند و بر کف دست خود نفث کردہ بر ہمہ اعضاے خود مسح کند از جمیع آفات و اوجاع مامون و محفوظ ماند۔

در میدان و قصد چیزی از دوان اندازند ۱۲

جوہر سورۂ النور بجہت دفع تہمت بست و یکبار بخواند۔

جوہر محبوس بر تلاوت سورۂ یٰس یا سورۂ والطور یا سورۂ انفطار مداومت نماید یا سورۂ اخلاص صد ہزار بار بخواند یا چہار ہزار بار بگوید یا غیاث المستغیثین اغثنی و یا ناصر المظلومین انصرنی

جوہر سورۂ والذاریات بجہت دفع قحط ہفتاد و پنجبار بخواند بجہت دفع قحط و فراخی عیش ہشتاد و پنج بار بخواند و اگر نزد بیمار بخواند شفا یابد و بنویسد و زن حاملہ با خود دارد و فرزندش باسانی بر زمین آید

جوہر سورۂ مائدہ براے طلب باران ہفت بار بخواند۔

جوہر اگر خواہد کہ در کشتی باران بارد یرسل السماء علیکم مدرارا ۵ ویمددکم باموال وبنین ویجعل لکم جنت ویجعل لکم انھرا ط بر سفال آب نارسیدہ نوشتہ ببندد ازد۔

مزرعہ ۱۲

جوہر سورۂ والضحٰی براے دفع باران زبان کار باشارہ انگشت بجانب باران بنویسد و براے باز آمدن غائب دو ہزار بار بخواند و اگر بعد نماز خفتن بر پہلو راست تکیہ کند و ہفت بار والضحیٰ والم نشرح بخواند و بخوابد و در شب اول یا دوم کسے را بخواب بیند کہ با او بگوید کہ عاقبت کار تو چون است

جوہر بدانکہ حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم بیمار را عیادت میکردند و فی مستقل نزد سروی و دست مبارک می نہادند بر جبہہ وے وگاہے بر جای درد وی وے پرسیدند حال او را کہ چگونہ است و میفرمودند بسم اللہ و عیادت بعد از سہ روز ست و از فعل آنحضرت ست صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم و احادیث در فضل عیادت بسیار ست و ترک عیادت در روز شنبہ خلاف سنت ست و بعضے گفتہ اند کہ عیادت مستحب ست در شتا در شب و در صیف در روز

جوہر ولہ ما سکن فی الیل والنہار ط وہو السمیع العلیم ہ از سورہ انعام بجہت تسکین غضب و خشم و اضطراب نافع است وقت ظہور این صفات بسیار خواند آن صفت از وی زائل شود

جوہر چون عامل معزول شود باید کہ بر تلاوت سورۃ القارعہ مداومت نماید زود بمقصود رسد و مداومت سورۂ یوسف نیز ہمین خاصیت دارد و سورہ اخلاص نیز برائے ہمین صد ہزار بار یا چہل و یک ہزار بار خوانند

جوہر ناد علیا مظہر العجائب تجدہ عونا لک فی النوائب کل ہم و غم سینجلی بنبوتک یا محمد بولایتک یا علی یا علی یا علی سبب نزول این کلمات آنست کہ در غزوۂ تبوک چون لشکر اسلام شکستہ شد حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم در میان کشتگان پنہان گشتند جبرئیل علیہ السلام این کلمات آوردند و حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم فرمودند کل ہم و غم سینجلی بنبوتک یا محمد و بولایتک یا علی یا علی علی ہنوز سہ نوبت نفرمودہ بودند کہ جناب اسد اللہ الغالب حاضر شدند و با لشکر کفار محاربہ نمودند و بعضے را بقتل آوردند و بعضے ہزیمت کردند و لشکر اسلام از کفار غنیمت بسیار گرفتند و درین کلمات دو روایت ست یکی مظہر العجائب بفتح میم و ہا و برین تقدیر معنی چنین باشد کہ اے محمد بخوان علی کہ اظہار کنندۂ عجائب و غرائب ست و خواص این کلمات بسیار ست از انجملہ است کہ اگر کسے در میان جمعے گرفتار شدہ باشد ہفت بار بر خاک خواند و بجانب ایشان بباد دہد ہیچ ضررے بوے تواند رسانید و اگر کسے را از دشمن خوف باشد ہر روز ہفتاد بار بخواند دشمن مقہور گردد و اگر مسحور ہفت بار بر آب چاہ بخواند و از ان غسل کند و قدرے از ان خورد سحر باطل شود و مریض ہفتاد بار بر آب باران بخواند و بخورد شفا یابد اگر کسے مغموم شود ہزار بار بخواند اگر بادشاہ بر کسے قہر کند آن کس ہفت بار بخواند و چون در آید سہ بار آہستہ برابر او بخواند اگر در گوش رسول سہ بار خواند برای مہمے کہ رود زود ساختہ گردد و اگر در اول ساعت جمعہ چہل و ہشت بار بخواند با ہر کہ سخن کند محبّ او گردد اگر

کسے منہم شود ہر صباح چہل بار بخواند و برائے رفع بخوابی قبل از نماز جمعہ بست و پنج بار بخواند بخوابی از وی
رفع شود و اگر ہر بامداد پیش از تکلم نود و یک بار بخواند غنی گردد و برائے دولت ہر بامداد صد
بار بخواند و بجہت انقیاد اعدا ہفتاد بار ہفتاد روز و ہر روز صد بار برائے عقد اللسان
اعدا دہ روز ہر روز دہ بار و برائے تحصیل مرادات ہر روز بست و چہار بار و بجہت
شفائے امراض فرستہ دہ روز ہر روز ہفتاد بار و برائے چشم زخم و عقد اللسان سہ روز
ہر روز بست بار و برائے کشف کنوز ہر روز ہفتاد بار و بجہت رویت حضرت سید عالم صلی اللہ
تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم در مقام خود ہر شب سہ ہزار بار بجہت افتتاح ابواب اقبال
ہر روز پانصد بار در اسرار بروی بکشاید برائے خلاص محبوس ہر روز شصت بار بجہت برآمدن
مہمات ہر روز پانزدہ بار بجہت کشف کنوز و اسرار غیب چہل روز ہر روز شصت و ہفت بار و
برائے قتل اعدا و دفع ایشان ہفت روز ہر روز ہفتاد بار بجہت دفع دشمن و شر او ہفت روز ہر روز
ہفتاد برای تحصیل علوم ہر روز بنماز پیشین ہفتاد بار برائے مزید دولت و رفعت ہر روز
شانزدہ بار برائے رفعت درجات و قبول سلاطین شش روز ہر روز صد بار برائے شوکت و وقار
نزد خلق ہر روز دہ بار برائے بغض و عداوت میان دو شخص بست بار برائے اختلاف و عداوت
سی روز ہر روز بست و پنج بار و برائے مقہوری اعدا پنج روز صد بار برائے شجاعت
و دفع خوف بست روز ہر روز پنجاہ بار برائے ذل اعدا شش روز ہر روز صد بار برای دفع
مکر دشمنان دہ روز ہر روز ہزار بار بخواند

جو ہر ہر کہ سورۃ الاعلیٰ را بنویسد و با خود دارد ذہن وے صاف شود و قوت
حافظہ بیفزاید۔

جو ہر ہر کہ سورۂ فاتحہ بمشک خالص بر جام زجاجے بنویسد و بگلاب محو کردہ ہفت روز
متصل بامداد ناشتا بیاشامد ذہن ذکا و حافظہ وی بیفزاید۔

جو ہر سورۂ الم نشرح بنویسد و در آب محو کند و بنوشد در حفظ مدد بیند۔

جو ہر ہر کہ بر کف دست راست خود ہفت بار آیۃ الکرسی بنویسد بزعفران و ہر بار آنرا بزبان
بلیسد حضرت خداوند تعالیٰ ورا حفظ عطا فرماید کہ ہر چہ بشنود ہرگز فراموش نکند۔

جو ہر ولا تمدن عینیک تا والعاقبۃ للتقویٰ از سورۂ طہٰ بنویسد و با خود دارد
فراموشی او زائل شود۔

جوہر برای زیادت حافظہ ہر روز سورۂ مزمل بخواند۔
جوہر سہ چیز حفظ را زیادہ میکند و بلغم را کم میکند و غم را از دل می برد اول تلاوت قرآن مجید دوم روزہ داشتن سوم مسواک کردن و شستن سر نیز زیادت میکند حفظ را و ناشستن آن و ریم گذاشتن نقصان میکند و پنج چیز فراموشی آرد یکے سوموش دوم بول کردن مستقبل قبلہ سوم استادہ در آب بول کردن چہارم بول کردن بر خاکستر پنجم حرام خوردن
جوہر مداومت بر تلاوت لا تدرکہ الابصار و ہو یدرک الابصار و ہو اللطیف الخبیر از سورۂ انعام تسکین بادپاے مخالف دہد چہ در بر وچہ در بحر۔
جوہر در سنت نماز دیگر سورۂ بروج بخواند از دنبل و نار و محفوظ ماند
جوہر در اول رکعت سنت بامداد سورۂ الم نشرح و در دوم سورۂ الفیل بخواند بواسیر دفع شود۔
جوہر حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم بر مردی گذشتند کہ نماز مے گرد و میگفت اللہم لک الحمد لا الہ الا انت یا حنان یا منان یا بدیع السموات والارض یا ذا الجلال والاکرام فرمودند کہ پروردگار خود را بآن اسم اعظم یاد کردے کہ چون بوے دعا کنند اجابت کند و چون سوال کنند عطا دہد
جوہر یا قدیم یا دائم یا فرد یا وتر یا واحد یا احد یا صمد در ہر دعا کہ این ہفت اسما باشند بشرف اجابت مقرون شود و بعضے می فرمایند کہ حضرت عیسی علی نبینا وآلہ و علیہ السلام باین اسما مردہ زندہ میکردند و بعضے آن اسما اینست یا حی یا قیوم یا دائم یا فرد یا وتر یا احد یا صمد
جوہر ہر کہ وقت دعا ہفتاد بار بگوید یا بدیع دعاے او مستجاب شود۔
جوہر السمیع البصیر چون باین توسل جوید و دعا کند اجابت شود۔
جوہر یا حنان یا منان یا بدیع السموات والارض یا ذا الجلال والاکرام برای اجابت دعوت مقرر ست و در ہر دعا اللہ الہ احد صمد باشد آن دعا بعز اجابت مقرون گردد
جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم یا قدیم یا دائم یا فرد یا وتر یا واحد یا احد یا صمد یا حی یا قیوم یا ذا الجلال والاکرام ہر کرا حاجتے بود بعد از فریضہ بامداد پیش از انکہ از مصلا برخیزد و باکسے سخن گوید صد بار بخواند و دعا کند مستجاب شود و این از مجربات صحیحہ است

جوہر ہر کہ ہر روز سورۂ اخلاص باخلاص صد بار بخواند و بر خود بدمد غنی گردد

جوہر ہر کہ وقت خفتن ہفت بار سورۂ اخلاص خواندہ بمردگان بخشد حضرت خداوند تعالے اورا غنی گرداند۔

جوہر سورۃ القدر و سورۃ الکافرون و سورۃ الاخلاص ہر واحد دہ بار بخواند و بر ما ء طاہر بدمد و بپاشد بدان آب پارچہ جدید را مادام کہ لابس او باشد در عیش بسیار بود و اگر تنہا سورۂ قدر را سی و شش بار بر آب بخواند و آن بر ثوب جدید ریزد وسعت رزق گردد مادام کہ آن ثوب برو باشد

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم حتی اذا اتوا علی واد النمل لا قالت نملۃ یا ایھا النمل ادخلوا مساکنکم ج لا یحطمنکم سلیمن و جنودہ لا وھم لا یشعرون بر آب بخواند و در خانہ مورچہ بریزد ہمہ از انجا بروند

جوہر صاحب فوائد الفواد قدس سرہ میفرمایند کہ یکی بیامد و برائے انتظام احوال خویش استمدادی کرد حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالے بسرکتہم فرمودند کہ برائے دفع تنگی معیشت ہر شبے سورۂ جمعہ باید خواند بعد ازان فرمودند کہ وقتے مرا حضرت شیخ الاسلام فرید الدین فرمودند باید کہ تو و جملہ یاران صد ہزار بار سورۂ فاتحہ بخوانید و این معنی بیاران برسان و موزع کن من بیاران رسانیدم و بر ہر کسے توزیع کردم ہر یکے بمقداری قبول کرد یکی پنجہزار بار یکی کمتر یکے بیشتر من دہ ہزار بار خواندم در چند روز شمردہ بقیاس یک ہفتہ یا کم و بیش آن ختم تمام شد بندہ عرضہ داشت کرد کہ این ہمہ در حال مرض بود فرمودند کہ خیر بیش ازان بود تا حضرت ایشان را بجناب خداوند تعالے چہ درخواست بود۔ (پراگندہ کردن و بخشش کردن ۱۲)

جوہر اللھم اکفنی بحلالک عن حرامک و اغننی بفضلک عمن سواک برای اداے دین نہایت مفید۔ اگر بعد نماز جمعہ بخواند اللھم یا غنی یا حمید یا مبدی یا معید یا رحیم یا ودود اغننی بحلالک عن حرامک و بطاعتک عن معصیتک و اکفنی بفضلک عمن سواک خوانندہ غنی گردد و دین ادا شود

جوہر در خانہ کہ سورۂ ق را ہر روز تلاوت کنند صاحب آن خانہ دائم بدولت سعادت و عزت و کرامت بود و از نکبت و ذلت محفوظ ماند و بجہت افزونی دولت در ہر شب جمعہ سہ بار خوانند۔ (خواری ۱۲)

جوہر ہر کہ آیۃ الکرسی بعد از ہر فرض نماز بخواند غنی گردد و ہر کہ آنرا بنویسد و در خانہ نہد رزق

بروی فراخ گردد و چون از خانہ بیرون آید آیۃ الکرسی بخواند و چون باز گردد در خانہ آیۃ الکرسی بخواند در حفظ
جناب حق سبحانہ و تعالیٰ باشد و در گردد فقر او

جوہر در حدیث ست کسے کہ گوید لا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم ہر روز صد بار نرسد
اورا فقر ہرگز و نیز آمدہ است کسے کہ در تنگ کند بروے رزق باید کہ بسیار گوید لا حول ولا قوۃ
الا باللہ العلی العظیم

جوہر روایت ست از ابن عمر رضی اللہ تعالےٰ عنہم کہ آمد مردی نزد حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالےٰ
علیہ وآلہ واصحابہ وسلم والتماس نمود کہ پشت داد و روی گردانید دنیا ازمن فرمودند کہ بگو نزد طلوع
فجر سبحان اللہ وبحمدہ سبحان اللہ العظیم وبحمدہ استغفر اللہ صد بار و این را در سلسلہ کبرویہ
میان نماز سنت و فرض فجر می خوانند

جوہر روز سہ شنبہ وچہار شنبہ وپنجشنبہ روزہ دارد چون صبح جمعہ شود در اول وقت نماز گزارد و بعد
از سلام پیش از انکہ بشغلی از اشغال پردازد چہ قولے وچہ فعلی بذکر یا حی یا قیوم قیام نماید ومتصل بخواند
تا وقتیکہ آفتاب طلوع کند وبے آنکہ درمیان ساکت شود یا مکثی کند در عقب آن ذکر در اول طلوع
آفتاب بر کاغذ بنویسد یا حی یا قیوم وبر بخور لائق داشتہ درہم پیچید وبا خود دارد عجائب مشاہدہ کند از
برکت وجمعیت ووسعت رزق واین دو اسم را لوحی ست ۶ در ۶ اگر حامل آن شود عمل وے اتم
واکمل بود ودر حمل این لوح خواص بسیار ست چنانکہ در تذکار آن مثل دفع قساوت قلب و رفع
احتیاج بابنای جنس وخلاص از فقر وفاقہ وغیر آن و لوح اینست

لوح

م ۴۰	و ۶	ی ۱۰	ق ۱۰۰	ی ۱۰	ح ۸
ی ۱۰	ق ۱۰۰	م ۴۰	ح ۸	ی ۱۰	و ۶
ی ۱۰	ح ۸	و ۶	ی ۱۰	م ۴۰	ق ۱۰۰
ح ۸	ی ۱۰	ق ۱۰۰	ی ۱۰	و ۶	م ۴۰
ق ۱۰۰	م ۴۰	ی ۱۰	و ۶	ح ۸	ی ۱۰
و ۶	ی ۱۰	ح ۸	م ۴۰	ق ۱۰۰	ی ۱۰

جوہر المغنی ہر کہ ہر روز یک ہزار وصد بار بخواند یا یک ہزار و دو صد وشصت وہفت بار توانگر

وبے نیاز گردد واین اسم رالوحی ست مربع ہر کہ حامل آن شود ومداومت کند براین اسم لعبدد مجمل یا مفصل زود تر غنی گردد ولوح اینست۔
لوح

وہر کرا از خلق نومیدی باشد تا دو جمعہ ہر روز دہ ہزار بار بخواند از خلق بے نیاز گردد۔

ہا م	غ ۱۰۰۰	ن ۵۰	یا ۱۰
۱۱	۴۹	۳۹	۱۰۰۱
۹۹۸	۳۸	۱۲	۵۲
۵۱	۱۳	۹۹۹	۱۳۷

جوہر شروط دعوت اکل حلال وصدق مقال وحضور قلب عجز وخضوع وبکا واخلاص و کسوت حلال ورعایت اوقات صالحہ چون وقت افطار وسحر ورقت قلب وبعد اداے فرائض و درمیان سنت فجر وفرض آن وبعد صلوۃ جمعہ تا غروب وروز عرفہ ونصف شعبان وعیدین ورمضان وبعد تلاوت قرآن مجید ونزد نزول مطر ونزد فرض ومجالس علماء دین وجماعۂ مسلمین وغیبت مدعو لہ ونزد دعاء مظلوم ونزد دعاء والدین ومناسک الحج ومابینہا وبسط ہر دو دست وانفراج انگشتان ورفع ہر دو دست تا آباط ظاہر شود وبازو از دست کشادہ گردد وتہی گاہ از بازو وخفض سر در سجدہ وغیر آن ودرک معانی دعا وابتدا وختم بدرود وعدم ملال از عدم سرعت اجابت وتکرار دعا بالغا ما بلغ وتجدید توبہ واستغفار نزد دعاء اوے طہارت کاملہ یعنے بہ تثلیث ومسواک واستیعاب وصوم وصلوۃ نفل وتقدیم فعل خیر چون صدقہ ومانند آن واستقبال قبلہ واحتیاط درین کہ ایذا نرسانی بے وجہ وترک حیوانات جمالی وجلالی وترک اشیاء منہیہ چون بصل وثوم وکراث وخلوت مظلمہ بعیدہ از اصوات ناس وخلو معدہ از امتلا ومحافظت اوقات کہ تعلق بنجوم دارند وساعات معینہ وبخورات وعدم تجاوز بافراط وتفریط از عدد معین کہ آمدہ وکشف راس وقت دعا واستعمال عطریات وستر عورات وعدم حضور منکر وعدم شعور شغل بغیر وتہذیب اخلاق ظاہرہ واشعار ظالم بتصریح یا بکنایہ قبل از دعا بدبرو بہ نیت آنکہ شاید ترک کند وبعد دعا کلمہ یا عجیب سہ بار یا یکبار۔ مرقع۔

جوہر ارباب تحقیق می فرمایند کہ طالب پیش از شغل با عمال ملازمت استاد کامل اختیار کند وتلقین واجازت وی در اعمال شروع نماید وحسب المقدور بہ ملاحظہ شرائط ورعایت آداب سعی جمیل بتقدیم رساند تا نتیجہ تامہ وفائدہ کاملہ مترتب بے اجازت وتلقین استاد کامل

شروع نکند تا آنکه جمیع شرائط و ضوابط را کما ینبغی رعایت کردہ باشد ہیچ خاصیت و منفعت متفرع نہ گردد
از نحیبت گفتہ اند ۵ نخست اُستاد و باید انگہی کار

جوہر صاحب دعوت را شریعت و شرائط نگاہداشتن واجب ست و اعراض از سفیہان و غمازان
و دروغگویان و حاسدان و فاسقان و منکران و اسرار دعوت پیش نامحرمان چنانکہ کودکان و زنان
غلامان و کنیزکان نگوید اگر بیگانہ بر احوال صاحب دعوت مطلع گردد دعوت او مقرون باجابت نشود
و انچہ از سراپردۂ غیب جلوہ گر شود مخفی وارد و الابیم رجعت و ہلاکت باشد و ہرچند کہ عجائب بنیند
ملتفت نشود و از ظاہر شدن اشکال ارواح نترسد اگر آثار عجیب و غریب از صاحب دعوت ظاہر
شوند مغرور نشود و الابیم رجعت و ہلاکت ست و اعتقاد درست وارد و در دعوت بر ہوائے نفس مشغول
نہ گردد و از اختلاط و تکلم دنیوی محترز و مجتنب باشد

جوہر عامل در وقت مشغولی باعمال خلوت و عزلت اختیار کند و ترک اختلاط اہل رسم و عادت
نماید خصوصاً عوام و زنا و اطفال و اصحاب عقول ناقصہ و در خلوت ہمیشہ متوجہ قبلہ نشیند چہ
حضرت سید عالم صلے اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم در حین دعا روی بقبلہ مے آوردند و متوجہ کعبہ
می نشستند و دست ہاے مبارک بدعاے بر داشتند و چون دعا تمام می کردند ہر دو کف دست
مبارک بروی مقدس فرومی آوردند و در حین توجہ بقبلہ وقتے کہ بطریق کلامی عمل کند مربع نشیند
اکثر علمار این فن بر انند کہ در قرأت دعا و تلاوت قرآن بر وضع مربع نشستن در حصول
نتائج انفع است و بعضے دیگر اکابر دوزانو نشستن اختیار کردہ اند و مربع نشستن میان فریضہ
بامداد و طلوع آفتاب مخصوص شناختہ و بعضے گفتہ کہ صاحب خلوت باید کہ ہمیشہ در حالت جلوس
بر ہیأت قعود تشہد نشیند و تصور کند کہ حاضر خداوندیست و رسول آنجا حاضر اند

جوہر چون عامل آغاز تلاوت کند دل خود را حاضر گرداند و ہرچہ بزبان گوید معنی آن بدل
اندیشد و چیز دیگر بخاطر نہد و این وقتے ست کہ عالم باشد بمعنی انچہ مے خواند و اگر عالم نبود باید
کہ در تلاوت قرآن مجید اندیشہ کند کہ این کلام حضرت خداوند تعالے ست و در تکرار اسماء
جناب الٰہی ملاحظہ نماید کہ ذکر صفات کمال او سبحانہ است و در قرأت دعوات اندیشہ کند کہ مناجات
در رفع حاجات ست در حضرت رفیع الدرجات و اگر زبان وے باسما و آیات جاری بود
و دل از معانی آن غافل ہیچ فائدہ مترتب نشود و اوقات ضایع کردہ باشد بلکہ در بعضے عمل
خوف رجعت بود و بعضے از اکابر قلب قاسی آنرا می فرمایند کہ در اثنار ذکر از مفہوم آن غافل

ونداہل باشد۔

جوہر وقت قرأت باید کہ ہر حرف وکلمہ کہ بر زبان راند ملاحظہ تجوید آن کند یعنی ہر حرفے را از مخرج خود ادا کند چہ بسیار بود کہ بواسطہ قرب مخرج در یکے از کلمات حرفے را از غیر مخرج وی ادا کند وبدان سبب تغیر تمام معنی کلمہ را دہد یا بد عمل بے فائدہ شود بلکہ نتیجہ بالعکس دہد۔

جوہر باید کہ رعایت ترتیل را در تلاوت واجب داند و ترتیل آن بود کہ کلمات را حرف بحرف روشن وظاہر ادا کند بے سرعت تا کلمات والفاظ شکستہ نشود کہ از شکست لفظ شکست معنی را دریابد وحضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالے وجہہ می فرمایند کہ ترتیل حفظ وقوف ست وادائے حروف

جوہر عامل را باید کہ در اثنائے تلاوت آواز خود را فرود آورد ومیان نرم خواندن وبلند خواندن ودر خبر صحیح آمدہ کہ حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم از سفر مراجعت فرمودہ بمدینۂ منورہ تشریف می آوردند چون نظر صحابہ کرام بر سواد شہر افتاد بآواز بلند تکبیر گفتند آنحضرت صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند کہ ای مردمان شما کسے را میخوانید کہ اصم نیست بلکہ کسے را میخوانید کہ سمیع ست ونزدیکتر ست بشما از رگ گردن بر شما

جوہر تلاوت دو قسم ست حصری واطلاقی حصری آنست کہ نصاب قرأت معین کردہ باشد بعددے خاص تا عدد قرأت بدان نصاب نرسد فائدہ ونتیجہ بران مترتب نگردد واگر از ان نصاب گزرد ہم خاصیت واثر متفرع نشود چنانکہ کسے را بگنجے نشان دادہ باشند کہ از فلان موضع مثلاً چہل گام بفلان جانب رود وبسر گنجے رسد پس اگر وی تقصیری کردہ سی گام بردارد یا غلو کردہ پنجاہ گام برود ہرگز بمقصد نہ رسد وقسم حصری در ایصال منافع از قسم اطلاقے اتم واکمل ست خواص عدد وآثار منافع آن از تکلف شرح وبیان مستغنی ست وتلاوت اطلاقے آن ست کہ قرأت بعددی خاص اختصاص نیافتہ باشد بلکہ لا علے التعین چندانکہ خواہند بخوانند ومخفی نماند اما قسم اطلاقی نیز از روی حقیقت بحصری بازمے گردد زیرا کہ درین قسم نیز وقتے کہ اثر مترتب شود ہر آئینہ عدد آن بحدی معین رسیدہ باشد واین حد معین را غیر حضرت خداوند کسے نمے داند مگر بہ تعلیم والہام او سبحانہ ودر تلاوت اطلاقے روا بود کہ عند الضرورت در ان اثنا سخن اجنبی گوید بخلاف قسم حصری کہ بہیچ وجہ دران میان سخن گفتن جائز نبود ونہ بغیر ضرورت واگر بے اختیار اتفاق افتد آن عمل باطل شود ودر عمل خیر [illegible]

مترتب نشود و در عمل شر رجعت بود

جوہر قبل از افتتاح عمل خواہ در طریق کلامی و خواہ در طریق کتابی بخورات مناسب آن عمل بکار برد که برہر عملے روزی از ایام اسابیع و براے ہر کوکبے از سبعہ سیارہ بخورے خاص مقرر ست که دران روز که تعلق بدان کوکب دارد باید سوخت و اگرچہ اہتمام بلیغ در بخور سوختن مخصوص باعمال تسخیرات جن و کوکب ست اما در جمیع اعمال خیر سوختن عود و عنبر و عطرہاے خوشبو بکار داشتن مناسب ست و در جمیع اعمال شر سوختن کندر و سندروس و دارو ہاے گران بوی بر آتش نہادن لائق ست و در اعمال کتابی اگر از قبیل لطفیات ست بعد از اتمام بر بخورات خوشبو باید داشت پس در ہم پیچید و دیگر نباید کشاد و اگر از جنس قہریات ست بعد از اتمام بر بخورات بدبو باید داشت پس درہم باید پیچید

جوہر عامل را باید که وقت قرأت ہر حرف و کلمہ که بر زبان راند ملاحظہ تجوید آن کند یعنی ہر حرفے را از مخرج خود ادا کند و یکی از شرائط عمل در طریق کلامے ترک سجع و تکلف ست در عبارات دعوات و مناجات در مقامے که خشوع و خضوع و تضرع و نیاز مطلوب است تکلف در سجع و عبارت بغایت نامرغوب ست و تضرع منافی تکلف است و عامل ترک تفہیق و تشدق کند تفہیق کنایت از توسعت در کلام بنا بر اظہار فصاحت و دعوے بلاغت پس عامل در حین مناجات و عرض حاجات دعا و مدعا خود را باندک عبارتے دلاویز ادا نماید و از تطویل کلام و تفصیل مرام اجتناب نماید که بہترین کلام آن بود که الفاظ آن کم باشد و دلالت بر معنی بسیار و تشدق عبارت از لب و دہان کثر و برایت کردن ست در حین تلاوت و تکلم چنانچہ بعضے قرا بجہت مبالغہ در تجوید و اہتمام در ادای حروف از مخارج آن ملب و دہان حرکات کنند و آنحضرت صلعم متشدقین را مذمت فرمودہ و عامل بعد اتمام تلاوت حروف و اسما و آیات و سورہ و دعوات نفسی نرم در دمد و کیفیتش چنانست که از مخرج ثا ر مثلث با ضم شفتین بر وجہے که در حین تلفظ حروف واوے باشد نفسے نرم در دمد و از حضرت رسالت صلعم برین وجہ مرویست و در احادیث صحیحہ ثابت شدہ که آن حضرت صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم حین مرض اہل بیت را نفث میفرمودند بالمعوذات

جوہر بر عامل واجب ست که در حین تلاوت منزوی و منقطع بود از خلق و تا عمل باتمام نرسد قدم از خلوت بیرون ننہد مگر بضرورت اکل و شرب و وضو و طہارت و سعت خانہ آنقدر باشد

کہ بر پای تواند ایستاد و نماز تواند کرد و زیادہ بران نشاید و آن خانہ یک در داشتہ باشد و در وے روزنہ دیگر نبود کہ باد و راہ روشنی درانجا درآید و آنخانہ از ہر دم و غوغاے خلق دور بود و چون قدم در ان خلوت نہد بگوید رب ادخلنی مدخل صدق واخرجنی مخرج صدق واجعل لی من لدنک سلطاناً نصیرا و چون قدم بر مصلی نہد بگوید بسم اللہ و باللہ والحمد للہ والصلوۃ والسلام علی رسول اللہ اللہم اغفرلی وافتح لی ابواب رحمتک پس دو رکعت نماز گزارد و پیش از شروع در عمل از سر خشوع و خضوع در اول بعد از فاتحہ بخواند ومن یعمل سوءًا او یظلم نفسہ ثم یستغفر اللہ یجد اللہ غفورا رحیما و در دوم ربنا علیک توکلنا والیک انبنا والیک المصیر بعد ازان در عمل و تلاوت شروع کند

جوہر عامل در حین کتابت نیک متوجہ شود بصورت خطی و ہیات رقمی تا خطوط و ارقام و اشکال حروف بر طبق وضع اصلی خود واقع شود و نقصان بصورت حروف و ہیات ارقام و اشکال راہ نیابد یا چیزے بر وضع اصلی نیفزاید کہ ہر دو در حصول نتیجہ مضرست و مقصود ازین تاکید و مبالغہ توجہ نفس ست بشغل کتابت کہ اثر و خاصیت کلی بران متفرع است۔

جوہر عامل در وقت کتابت بحسب خیال و اندیشہ بشغل کتابت و تسطیر خطوط و تحریر ارقام مشغول باشد و ازان غافل و ذاہل نگردد و اگر در ان حین اندیشہ و خیال وے مصروف امر دیگرست و دست وی حرکت میکند و قلم بطریق عادت جاری میشود و لیکن دل ازان خبر ندارد و ہر چند چشم بران داشتہ و نظر بران گماشتہ ہیچ فائدہ مترتب نشود و در اعمال قہریہ خوف رجعت ست۔

جوہر چون کتابت عملی تمام شود اگر از اعمال لطیفہ است و شرط وے آنست کہ آنرا در خانہ ضبط کنند باید کہ بعد از انکہ بر بخور داشتہ باشد در شیشہ نو سفید پاکیزہ یا سبز روشن کند و اگر از اعمال قہریہ است در شیشہ لو کہ رنگ تیرہ وار و نہد و سر آنرا بموم و کرباس نو ضبط کردہ بر طاق بلند نہد کہ دست نسا و اطفال بآن نرسد و اصلاً آنرا نگشاید تا مقصود حاصل شود و چون کتابت باتمام رسد و شرط وے آن بود کہ آنرا در زمین دفن کنند باید کہ معمول را بعد از انکہ بہ بخور داشتہ باشد در کوزہ فخار نہد و سر آن را محکم بندد و اگر از اعمال لطیفہ باشد در موضع پاک روشن چون مساجد معمورہ و منازل نورانی و حوالی انہار جاریہ و باغات دفن کند و اگر از اعمال قہریہ است در مواضع خراب و منازل تاریک مثل مقابر قدیمہ و غیر آن از ویرانہ ہا مدفون کند بشرطیکہ آن موضع از نجاسات و قاذورات پاک بود و چون برظرفے کتابت کنند و

جامہ سپید معروف ۱۲

سفال پختہ و گل خشک ۱۲

آن بود کہ آنرا بآب بے یا روغنے محو کنند باید کہ آن آب اگر آشامیدنیست از باران نیسان گیرد و در شیشہ نو ضبط کردہ و اگر میسر نہ باشد آب زلال شیرین از جوے بزرگ جاری گیرد و اگر پاشیدنی است آب شور پاک نیز جائز ست بلکہ در اعمال قہریہ اولیٰ ست و اگر مکتوب از قبیل حروف و اسماء و آیات است آنرا جاے بپاشد کہ زمین وے پاک بود رہگذر نبود بلکہ دیوارہا و زاویہ ہاے خانہ باشد یا بر زمین پاک وطیب و اگر مکتوب بروغن محو کنند براے مالیدن بر جبین و جبہہ و سائر اعضا آنرا در شیشہ سبز نو کہ سروے تنگ باشد بنہد و سر آنرا بہیشہ بموم و کرپاس نو بستہ دارد و جز بوقت ضرورت نکشاید

جوہر چون عمل کتابت بر اوراق و صفائح و خواتیم باتمام رسد اگر شرط وے آن بود کہ باخود نگاہدارد اول اوراق و جلود را و انچہ قابل پیچیدنی ست بعد از اتمام کتابت بر بخور لائق و ارندتا بر لیکہ آن معطر و مطیب شود فی الحال ور ہم پیچیدہ در میان خرقہ پاک خوشبو نہد پس در موم کافورے پاک پیچیدہ باز در خرقہ پاکیزہ دوزند و باخود نگاہدارند بران وجہ کہ حمائل کنند یا در طاقیہ یا در گریبان جانب بیرونی دوزند و دائم بر وضوے کامل باشند و چون بخلاجا روند از گردن جدا کردہ یا طاقیہ و جامہ را از تن دور ساختہ در آیند و چون بیرون آیند و طہارت کنند باز در گردن کنند و اگر آن معمول مجردارقام ہندسی باشد باآن بخلا رفتن جائز بود و صفائح و خواتیم کہ باخود دارند و در انگشت کنند ہمین حکم دارد۔

جوہر ہر کہ بر لوح ذہب نقش کنند حرف طا و پنج حرف ہا بعد مجمل ایشان بدینصورت ط ط ط ط ط ط ط ھ ھ ھ ھ ھ ھ وقتیکہ آفتاب در شرف باشد یا در بیت خود مسعود بود بچیزے از وجوہ و این لوح را باخود دارد و بر جبار ور آید مقہور شوند و جن و انس مطیع گردند و اگر صاحب صداع این لوح را باخود نہد و شفا یابد و اگر رمانی این لوح را در میان آب یا شربت نہد و آنرا بیاشامد باطن وی منشرح گردد و لائق آنست کہ این کتابت در روز نہم کنند از ماہ یا ہیز و ہم یا بست و ہفتم حامل وے از ضرب ہوام و نہش حیات و لدغ عقارب محفوظ و محروس باشد و ہر کہ این لوح را حامل باشد بے طہارت بدن و نطافت لباس بمرض حمی و قتے مبتلا گردد و ہر کہ این حروف را بر ورق پاک نویسد و در موضعے کہ معیشت میکند جاے پاکیزہ باشد نہد حضرت حق تعالیٰ اسباب معاش وے را میسر گرداند و اگر در وقت خواب زیر سر خود نہد از خوابہاے پریشان و احلام رویہ امین باشد و گاہ حضرت سرور عالم را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ و اصحابہ وسلم در خواب بیند

جوہر عامل را باید کہ پیش از شروع در عمل وضو کامل سازد و اگر غسل کند اولیٰ بود بآب سرد و یا بآب گرم و بدن را ہمیشہ از اوساخ و نجاسات پاک دارد و در حین عمل جامہ پاک خوشبوے بپوشد (جمع وسخ یعنی چرک و ریم) ولباس از وجہ حلال بود و اگر یک رشتہ در ان نہ از وجہ حلال دوختہ باشد دعاء عامل دران لباس مستجاب نشود و منزلے کہ دران بعمل شغل گیرد از خس وخاشاک و نجاسات و روائح کریہہ پاک باید و ہیچ چیز از متاع خانہ و مصالح مطبخ وغیر آن در آنخانہ نشاید و اولےٰ آنکہ در اکثر اوقات خصوصاً در زمان عمل بخورات مطیب و معطر باشد

جوہر بدانکہ توجہ تام بشغل اعمال از اعظم شرائط ست عامل را باید کہ در ارتکاب عملے کہ براے جر منفعت ست نظر باستحقاق محتاج کند اعم از انکہ محتاج خود بود یا دیگری و در ارتکاب عملے کہ براے دفع مضرت ست ملاحظہ حقیقت مظلوم نماید اعم از انکہ مظلوم خود باشد یا دیگرے و اگر دران حق بجانب مظلوم نباشد ہرچند بحسب ظاہر ظلم نماید دفع آن موجب وبال و نکال عامل خواہد بود

جوہر ہر اسم را چون عدد گیری و آنرا بیفزاے تا سہ حصہ مجموع مربع شود مثلاً ودود عدد او بست و بیفزاے سہ حصہ برین بست کہ مجموعہ ہشتاد شود و ہر روز ہشتاد بار یا ہشتاد روز با شرائط دیگر بخوانی البتہ اثر ظاہر شود۔

جوہر بدانکہ رعایت وتر در ہمہ چیز عادت شریف آنحضرت بود صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم فرمودند ان اللہ وتر یحب الوتر۔

جوہر ارباب تحقیق میفرمایند کہ طالب باجازت و تلقین استاد کامل در اعمال شروع نماید والا ہیچ منفعت متفرع نگردد اگرچہ جمیع شرائط را رعایت کردہ باشد۔

جوہر عامل را باید کہ در جمیع اعمال کلامے و کتابی افتتاح و اختتام بذکر و تسبیح و صلوٰۃ کند ہرگاہ کہ حضرت سید عالم صلے اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم دعا می کردند اول می فرمودند سبحان ربی العلی الاعلی الوہاب و می فرمودند کہ چون از حضرت خداوند تعالےٰ حاجتے خواہد اول بر من صلوٰۃ فرستد و محققین میفرمایند کہ چون از خداوند تعالیٰ سوال کُنی ابتدا بصلوٰۃ کن پس حاجت خود را عرضہ داری و بعد از ان ختم بر صلوٰۃ کن کہ حضرت حق تعالیٰ بے شبہہ صلوٰۃ را قبول میکند و از کرم جناب خداوندی نسزد کہ سہ حاجت عرضہ کند اول و آخر را قبول نماید و آنچہ درمیان بود بگذارد۔

جوہر بدانکہ از شرائط کلیہ در اعمال ارتکاب ریاضات و مجاہدات ست و ریاضت دو قسم ست

یکی ریاضت بحسب ظاہر از تشبث باعمال ظاہری مثل صیام ایام وقیام لیالی وترک فضول کلام وطعام ومنام وعزلت از صحبت خواص وعوام وامثال آن ودیگرے ریاضت بحسب باطن از توسل باعمال باطن مثل نفی خواطر وتصفیہ محل از شواغل وتخلق باخلاق ربانی وتنزہ از صفات نفسانی وشیطانی تا در وقت شغل باعمال لطیفہ بمقتضائے نفس وہوا در معاصی وشہوات شروع نکند ودر زمان مشغولی باعمال قہریہ از روی غضب ونفسانیت در عداوت ودشمنی خلق خوض نماید بلکہ اعمال قہریہ را مرتکب نشود الا برائے دفع ظالمے کہ عامۂ خلائق از دست وزبان او بجان باشند واز قول وفعل او مضطر واگر کسے بخلاف این عمل کند وبہوائے نفس ومقتضای طبع در اعمال خیر وشر شروع نماید وبال عظیم ونکال جسیم بران متفرع شود ورجعت کلی نمودہ نفس ومال واہل وعیال وی تالف شوند وزیان زدۂ دنیا وآخرت گردد

جوہر عامل در خلوت بر زمین بی فرش نشیند واگر فرش باشد مثل بوریا وحصیر وبرا بر قبلہ بر ہیات قعود تشہد خصوصاً در وقت فراغت از شغل واگر در حین عمل مربع نشیند اولے بود بجز ہیب جمعی ودر خلوت غیر وی ہیچکس نبود وہیچ حیوانے کہ منع وی ممکن بود بآنجا نرسد ودر خلوت غیر ذکر ونماز وتلاوت وانچہ در عمل مقرر شدہ امری دیگر از وی صادر نشود واز اقوال وافعال اجنبی کہ در عمل ہیچ دخل ندارد ودر انجا پہلو بر زمین ننہد وخواب نکند مگر بے اختیار در حین غلبہ خواب ودرانجا چیزی نخورد ونیاشامد وہمیشہ باوضو بود واگر در حین جلوس از کثرت تکرار ذکر وتلاوت کلالی وملالی عارض شود ویا چشم وی بخواب گرم شود تجدید وضو کند وباز بر سر عمل رود .

جوہر در اجابت دعا یعنی را اثر عظیم ست کہ وقت خواندن بخیال گذارد کہ من پیش مالکے حاضرم کہ وی بر آرد مقصود من او را قدرت تمام است اگر نتواند اینقدر واجب ست کہ مقصود خود را از خاطر رفتن ندہد۔ ہر وظیفہ یا نماز کہ بغرض خاص تا ایام محدود خواندہ شود دران ایام از ترک حیوانات امید اجابت قوی ست ودر ترک حیوانات داخل ست گوشت ماہی شیر دوغ روغن زرد وآن چیزہا کہ اشیاء مسبوقۃ الذکر بدان آمیختہ باشند این ہمہ ماکول ومشرب متروک کند۔ بر عامل لازم ست کہ آن چنان ترک حیوانات نتواند کہ کند لابد ست کہ از گوشت گاو وماہی انگوزہ پیاز خام سیر خام پرہیز کند زیرا کہ از خوردن این چیزہا نقصان در تاثیر اورا می آید۔ برائے خواندن تعیین وقت ومکان از واجبات ست واختلاف وقت بے عذر جائز نے مگر در اختلاف مکان اینقدر جائز ست کہ بر ہمین یک مصلی خواند

ہر جا کہ اتفاق افتد

جوہر عامل پیش از شروع و بعد ازان چند روز خود را از لقمہ شبہہ نگاہدارد کہ کدورت وظلمت یک لقمہ بے وجہ تا چہل روز در باطن می ماند وضمیر را مکدر میدارد و با کدورت باطن دعا وتلاوت را ہیچ اثر نخواہد بود و بروایت صحیح ثابت شدہ کہ حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند کہ پاک وطیب گردان خوردنی خود را تا مستجاب شود دعای تو و بصحت پیوستہ کہ دعا از روبستہ می شود از رفتن بآسمان بسبب سوء طعمہ و ہر چند کہ لقمہ حلال بود باید کہ در تقلیل اکل آن کوشد چہ بسیار خوردن طعام حواس وادراکات را کلال وملال پیدا میکند و آن موجب کسالت و کدورت وغلبہ خواب می شود پس در روز عمل روزہ وار بود کہ روزہ را در اجابت دعوات وحصول مرادات مدخل تمام ست و در اخبار وارد شدہ کہ دعاء روزہ دار مردود نمی شود و باید کہ قبل از شروع در عمل تصدق کند کہ آنرا در انجاح مرامات اثر کلی ست

جوہر چون مرتکب عملی شود از اعمال کلی کہ دران اہتمام بلیغ وانستہ باشد ترک اکل حیوانے کند از لحوم وشحوم وانچہ از حیوانات حاصل شود مثل شیر وروغن وبیضہ وغیر آن و اگر بطعام چرب احتیاج افتد بدہن الحل اکتفا کند کہ آنرا با برنج یا ماش وامثال آن بیامیزد و در اثنا عمل خواہ کلامی وخواہ کتابی خصوصاً کلامے از تناول سیر وپیاز وگندنا روغن کنجد ۱۲ خام و ہر چہ بوی ناخوش دارد بکلی پرہیز د چہ ملائکہ نہایت ازان متاذی می شوند وارواح علوی وسفلی متنفر وامداد واعانت ایشان بدان واسطہ از عامل منقطع می شود و در احادیث صحیحہ وارد شدہ کہ حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند چون کسے ازین چیزہا خورد باید کہ آن روز بمسجد حاضر نشود کہ ملائکہ از بوی ناخوش کراہیت دارند واز کسی کہ ازو بوہا آید متنفر ومتوحش می شوند

جوہر ثبث جخذ زشص طغفت قنی ہر کہ این اسمار روز یکشنبہ وقت طلوع آفتاب بمشک وزعفران وگلاب نویسد و در زیر سر نایم نہد واین کلمات را بالحاح بگوید یا مکلم یا مکلم یا معجل یا معجل یا مستجبر یا مستجبر یا الدیالابہ یا لابہ یا جسابہ ومابہ دیاہا بہ وہابہ کلم آن نائم در خواب سخن گفتن آغاز کند وما فی الضمیر خود را بتمام اظہار کند و در انحال بیخبر کہ چہ میگوید

جوہر عامل این قاعدہ را بداند کہ زیادہ کردن بر عددی کہ مقرر شدہ است اسراف ست ونقصان کردن ازوے اخلال پس نیفزاید ونکاہد

جوہر ازمنہ دو قسم ست شرعی وحکمی ازمنہ شرعی دو نوع ست مطلق ومقید ازمنہ مطلقہ مقید

بشہور وایام ولیالی مخصوصہ نیست ونزد صاحب شریعت صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم برای اجابت دعوات ونیل مرادات مقرر شدہ مثل وقت سحر وہنگام طلوع فجر وطلوع آفتاب و وقت نزول باران ومیان اذان واقامت ووقت سجدہ تلاوت وبعد ازادای صلوٰۃ مفروضہ و ازمنہ مقیدہ لشہور وایام ولیالی متبرکہ مخصوص ست مثل ماہ حرام ورمضان وعیدین وعرفہ وعاشورا وروز جمعہ وپنجشنبہ ودوشنبہ وشب عید فطر واضحی وبرات وقدر وشب جمعہ وپنجشنبہ ودوشنبہ ومجموع این اوقات عمل را تاثیری دیگر ست وازمنہ حکمیہ عبارت از اختیارات منجمی ست از ساعات مسعودہ ومنحوسہ وآمکنہ متبرکہ کہ برای اجابت دعوات مثل میدان جہاد بعد از نفیر عام وصف اول از جماعت وعرفات ومشعر الحرام وحطیم ومقام ابراہیم ودرون خانہ کعبہ وبام خانہ مروہ وصفا ومسجد اقصی ومسجد حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم وسائر مساجد معابد

جوہر اگر اثر ظاہر نشود ملول نگردد وقطع امید نکند چہ شاید کہ بواسطہ تقصیر در شرائط تاخیر افتد و اگر شاہد مقصود بزودی جمال نماید ترک عمل نگیرد ودر کتمان عمل از محرم ونامحرم تخصیص زنان وکودکان واصحاب عقول ناقصہ دارد باب فسق وفجور سعی جمیل بتقدیم رساند کہ اخفای عمل موجب نیل مقصود یافتن واخفا از جملہ شرائط است۔

جوہر اجماع کردہ اند علما بر جواز رقیہ نزد اجتماع سہ شرط یکے آنکہ بکلام خدا واسما وصفات وی تعالے باشد بزبان عربی یا دیگر کہ می داند معنی آنرا وباعتقاد آنکہ موثر حقیقی خداے تعالی ست وتاثیر رقیہ بتقدیر اوست وہر رقیہ کہ متضمن شرک باشد جائز نیست وہمچنین دعوات واسما بزبان سریانی وعبرانی کہ معلوم نیست معانی آن نباید خواند مگر بعضے کلمات باشد کہ از ثقات معلوم شدہ است خواندن آن واز مشائخ متواتر آمدہ است چنانکہ در حرز یمانی ومانند آن ودر حدیث ابوداؤد وابن ماجہ آمدہ وتصحیح کردہ است آنرا حاکم از ابن مسعود کہ رسول اللہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمود انا وتمایم وتولہ شرک ست وتمایم جمع تمیمہ است واین حرزہ یا قلادہ است کہ در گردن بیاویزند وآنرا در جاہلیت براے دفع آفات می کردند وتولہ بکسر مثناۃ و فتح واو ولام چیزی ست کہ زنان برای جلب محبت مردان بکنند واین نوع از سحر ست ودعا وحزب ورقیہ کہ در کاغذ پارہ بنویسند وآنرا تعویذ گویند ودر گردن وبازو بہ بندند بعضے علما ازان نیز منع می کنند ولیکن آنرا از حدیث عبد اللہ بن عمر سندی ہست۔

جوہر صاحب مدارج النبوت قدس سرہ میفرمایند کہ رقیہا از حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالے

علیه وآله واصحابه وسلم در ہر باب مرویست و در جمیع امراض وآلام مشروع ومسنون ست

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم بخط نسخ بنویسد وبران نظر اجمالی دارد ونظر تفصیلی یعنی بر حرف تسمیه واول وآخر درود خوانده بعده سورهٔ فاتحه مع تعوذ وتسمیه بخواند بعده سورهٔ اخلاص مع تسمیه بعده نظر بر تسمیه دارد وبتصور معنے وتصور حاجت کند

جوہر اول درود خواند بعده سورهٔ فاتحه مع تعوذ وتسمیه بعده سورهٔ اخلاص مع تسمیه بعده یکبارہ نظر اجمالی بر تمام سوره فاتحه کند بعده نظر تفصیلے بعده فقط بر الحمد للہ رب العالمین نظر تفصیلی دارد وبتصور معنی وتصور حاجت کند

جوہر بدانکه عقد انامل نوعے از شمار مسنون است وتفصیلش اینست که براسے واحد خنصر دست راست فرو گیرد وجہت دو بنصر را وبراسے سه وسطی را وبرای چہار خنصر را رفع کند وبراسے پنج بنصر را وبراسے شش وسطی را رفع کرده بنصر را فرو گیرد وبرای ہفت نبصر را بر داشته خنصر را بر بند دست نهد وبراسے ہشت بنصر را وبراسے نه وسطی را وبراسے ده سر ناخن سبابه دست راست را بر باطن مفصل اول انمله ابہام نهد وبرای بست طرف عقده[گره] زیرین سبابه که متصل وسطی ست بر ناخن ابہام نهد وبرای سی ابہام را قائم دارد وسر سبابه بر طرف ناخن ابہام نهد چنانکه وضع سبابه با ابہام شبیه باشد بقوس ودوتر[زه کمان] وبرای چہل باطن انمله ابہام را بر ظہر[پشت] عقده زیرین سبابه نهد وبرای پنجاه سبابه را قائم دارد وابہام را خم داده بر کف نهد وبرای شصت ابہام را خم دہد وباطن عقده دوم سبابه را بر ناخن ابہام نهد چنانکه در شصت رمات[جمع رامی یعنی تیر انداز] معہود ست وبرای ہفتاد ابہام را قائم دارد وباطن عقده اول یا دوم سبابه بر طرف ناخن ابہام نهد چنانچه پشت ناخن ابہام تمام مکشوف باشد وبرای ہشتاد ابہام را منتصب دارد وطرف انمله سبابه را بر پشت مفصل انمله اولی نهد وبرای نود سر ناخن سبابه را بر مفصل باطن عقده دوم ابہام نهد وباید دانست که انچه در دست راست دلالت بر عقدے از عقود احاد کند از تا نه در دست چپ دلالت بر ہمان عقدی از عقود الوف کند از یک ہزار تا نه ہزار وہمچنین انچه در دست راست دلالت بر عقدی از عقود نهگانه عشرات کند از ده تا نود در دست چپ دلالت بر ہمان عقدی از عقود مات کند از یک صد تا نه صد پس باصابع ہر دو دست بدان صور ہیزده گانه مذکورة الصدر از یکی تا نه ہزار ونهصد ونود ونه ضبط توان کرد وبراسے عقده ده ہزار طرف انمله ابہام را متصل باید ساخت بطرف تمام انمله سبابه چنانکه سر ناخن ابہام

برابر باشد و طرفش بطرف آو۔ و بعضی گویند کہ انچہ در دست راست دلالت کند بر عقدی از عقود در دست چپ دلالت بر ہمان عقدی از عقود مات کند نماید و انچہ در دست راست دلالت بر عقدی از عقود دہگانہ عشرات کند و در دست چپ دلالت بر ہمان عقدی از عقود دہگانہ الوف کند

جوہر آیۃ الکرسی دہ وقف دارد بر ہر وقف انگشت عقد نماید و شروع از خنصر دست راست کند وختم بر خنصر دست چپ و سورہ الم نشرح سہ بار و سورہ اخلاص سہ بار و درود سہ بار خواندہ جانب آسمان دم کند باز بر ہر عقد یکبار سورۂ فاتحہ خواندہ بر ترتیب عقد بکشاید و چون بکلمہ من ذا الذی یشفع عندہ برسد بین العینین نیست خیر بخاطر آرد و چون بہ یعلم ما بین ایدیہم برسد بین الیمین نیست شر بخاطر آرد مقصود حاصل شود اینست ختم آیۃ الکرسی

جوہر اصحاب کہف یعنی صاحبان غار و ایشان ہفت تن بودند از دوستان جناب مستطاب حق سبحانہ و تعالی کہ از خوف دقیانوس نام بادشاہ ظالم از شہر گریختہ در غاری پنہان شدہ بخفتند و سگی بمعیت ایشان ہمراہ بود بحکم جناب خداوند تعالے بعد صد سال بیدار شدہ باز بخفتند باز بقیامت خواہند برخاست و نام ایشان باتفاق اکثر مفسرین اینست اول یملیخا دوم مکسلمینا سوم کشفوطط چہارم تبیونس پنجم کشافطیونس ششم ازرفطیونس ہفتم یوانس بوس و نام سگ ایشان قطمیر ست اگر دو رکعت نماز بگذارد بعدہ نامہای اصحاب کہف را بحضرت خداوند تعالی شفیع آرد و حاجت خواہد بر آید و اگر در سفر و حضر بخواند با خود دارد از ہفتاد بلا محفوظ ماند و چون در کشتی بخواند و بر خود بدمد یا با خود دارد از موج دریا ایمن شود و اگر نوشتہ در خانہ نہد از آتش محفوظ ماند و اگر در جامہ سفید بنویسد و در سنگ ریزہ بندد و در آتش اندازد آتش فرو نشیند و اگر نوشتہ در رخت و خزینہ نہد از دزدیدن و سوختن و غرق شدن سلامت ماند و اگر بر ران نہد ہر چند راہ برود ماندہ نشود و اگر بر سر چوبے کند و در میان کشت نہد ملخ دران زیان نرساند و اگر زن صاحب درد زہ بر ران چپ بندد در حال بار نہد۔

جوہر طریق ختم حضرت غوث الثقلین اینست کہ سہ روز روزہ دارد و ابتدا از چہار شنبہ کند و روز جمعہ دوگانہ گذارد و در ہر رکعت بعد از فاتحہ آیۃ الکرسی یکبار و سورۂ اخلاص یازدہ بار بخواند و بعد از سلام مستقبل قبلہ نشیند و ختم شروع کند اول درود یکصد و یازدہ بار بخواند بعدہ کلمہ تمجید یکصد و یازدہ بار بعدہ یا شیخ عبد القادر جیلانی شیئاً للہ یکصد و یازدہ بار بعدہ سورہ یٰس یکصد و یازدہ بار بعد سورہ الم نشرح یکہزار و یکصد و یازدہ بار بعدہ درود یکصد و یازدہ بار بخواند بعدہ فاتحہ خواندہ بگوید کہ ثواب این ختم بحضرت غوث الثقلین شیخ محی الدین ابو محمد

سید عبد القادر جیلانی رضی اللہ تعالی عنہ گذرانیدم بعدہ حاجت خواہد وحضرت ایشان را بحضرت خداوند تعالے شفیع آرد وتا سہ روز چنین کند واین ختم کبیرست وختم صغیر اینست کہ سورہ یٰس یکبار وسورہ الم نشرح یکصد وچہل ویکبار بخواند وباقی ترتیب ہمہ بحال خودست اگر بسیار ضرور باشد ختم کبیر کند والا از صغیر ہم کارہا آسان شود لعونہ وکرمہ —

جوہر ترتیب ختم حضرات نقشبندیہ اینست کہ شب دوشنبہ یا شب جمعہ شروع کند وبحسب ضرورت ہر شب کہ باشد وہر روز کہ اتفاق افتد دوگانہ وضو گذارد بعدہ دو رکعت بخواند در ہر رکعت بعد از سورہ فاتحہ آیۃ الکرسی ہفت بار وثوابش ہدیہ بارواح مطہرہ حضرات خواجہا گرداند بعدہ دہ بار این دعا بخواند بسم اللہ الرحمن الرحیم یا مفتح الابواب ویا مسبب الاسباب ویا مقلب القلوب والابصار ویا دلیل المتحیرین ویا غیاث المستغیثین توکلت علیک یا رب وافوض امری الی اللہ ان اللہ بصیر بالعباد ویا رب لاحول ولاقوۃ الا باللہ العلی العظیم بعدہ سورہ فاتحہ با تسمیہ ہفت بار بعدہ درود صد بار بعدہ سورہ الم نشرح با تسمیہ ہفتاد ونہ بار بعدہ سورہ اخلاص با تسمیہ یکہزار ویکبار باز سورہ فاتحہ با تسمیہ ہفت بار بعدہ درود صد بار بعدہ فاتحہ خواندہ بگوید کہ ثواب این ختم بارواح مطہرہ حضرات خواجہا گذرانیدم ودر تعین اسامی این اکابر اختلاف ست بعدہ از حضرت خداوند تعالی حصول مقصود وامداد واعانت بواسطہ این حضرات خواہد وتا حصول مقصود مداومت نماید تنہا یا زیادہ اما رعایت وتر اولی ست

جوہر در سورہ یٰس ذکر لفظ رحمن چہار جاست واسم مبارک اللہ سہ جا وہمچنین در سورہ ملک پس در یٰس بر لفظ رحمن ہر جا کہ آید عقد اصبع کند از دست راست وشروع از خنصر نماید وچون بلفظ مبارک اللہ رسد عقد اصبع از دست چپ کند ودر سورہ ملک چون بر لفظ رحمن رسد بکشاید بہمین ترتیب بعد ازان ہر حاجت کہ از حضرت خداوند تعالے خواہد روا شود وحضرت شیخ کلیم اللہ قدس سرہ در مرقع میفرمایند کہ مولف در خاتمہ سورہ ملک سہ بار اللہ رب العالمین می گوید ودعای عفو وعافیت ومعافات سے کند —

جوہر در فوائد الفواد مذکورست کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالی بسرہ المبارک فرمودند کہ امام ناصر الدین را سکتہ افتاد واقربا پنداشتند کہ بمرد اورا در گور کردند چون شب در آمد بہوش آمد ومعلوم کرد کہ مرا در گور کردہ اند یاد آمد کہ ہر کہ در حالت اضطرار چہل بار سورہ یٰس بخواند حضرت خداوند تعالی اورا از تنگی فرجے ومخرجی بخشد پس یٰس خواندن گرفت چون سی ونہ بار خواند اثر کشادگی

پدید آمد و آنچنان بود کہ نباشی بطمع کفن آمدہ گور را باز میکرد امام مجس علوم کرد و آہستہ خواند الغرض چون چہل بار تمام شد امام بیرون آمد نباش چون بدید زہرہ او ترقید و ہلاک شد امام بسیار تاسف خورد واندیشید کہ اگر مرا ناگاہ مردم خواہند دید خوف خواہند کرد پس در شب آہستہ در شہر می آمد و آواز میداد کہ من ناصر الدین ام مرا بسبب سکتہ در گور کردہ بودند و تفسیر بعد ازین واقعہ نوشتہ است۔

جوہر ہر کرا غمی پیش آید سورہ یٰس بخواند چون بسلام قولاً من رب الرحیم برسد ہفتاد و دو مرتبہ آنرا تکرار کند بعد ازان سورہ را تمام کند حضرت حق سبحانہ و تعالی آن غم را مرتفع گرداند و این عمل بکرات و مرات واقع شدہ و از مجربات صحیحہ است۔

جوہر ہر کہ بہ نیت حصول حاجتے سورۃ الانعام را تلاوت کند و چون رسل اللہ گوید پیش ازانکہ اللہ اعلم گوید درمیان این دو اسم کہ اسم اعظم کنایت از انست این دعا بخواند اللہم من ذا الذی استغاثک فلم تغثہ ومن ذا الذی استعانک فلم تعنہ ومن ذا الذی دعاک فلم تجبہ ومن ذا الذی سالک فلم تعطہ ومن ذا الذی استجارک فلم تجرہ ومن ذا الذی توکل علیک فلم تکفہ واغوثاہ بک استغیث اغثنی یا مغیث واشفنی شفاء عاجلاً فرج عنی فرجاً قریباً برحمتک یا ارحم الراحمین بعدہ حاجت عرض کند پس اللہ اعلم گفتہ سورہ را تمام کند حاجت وی برآید و این از جملہ مجربات صحیحہ است و اگر فرضاً نتیجہ ظاہر نشود از تقصیر عامل ست در رعایت شرائط مقررہ۔

جوہر ہر کرا مہمی پیش آید در گوش راست وی بانگ نماز گوید و گوش چپ وی اقامت خضرت خداوند تعالے آن مہم کفایت کند۔

جوہر ہر حاجتے کہ زود برنیاید سورہ اخلاص ہزار و یکبار بخواند زود برآید مجرب ست۔

جوہر بعد از نماز چاشت سورہ یٰس سہ بار خواند پس ہر حاجت کہ خواہد برآید۔

جوہر ہر کہ در یوم الاحد وقت طلوع آفتاب سورۃ الکافرون دہ بار بخواند و حاجت خواہد برآید

جوہر برای جمیع مہمات ہر روز ہزار بار اللہ الصمد بخواند۔

جوہر سورہ واللیل چہل و یکبار بخواند حاجت برآید۔

جوہر ہر کہ وقت ناخن چیدن و موی لب ستدن بگوید بسم اللہ وعلی سنۃ محمد و آل محمد صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ واصحابہ وسلم ہیچ بیماری مبتلا نشود۔ چون در ریش شانہ کند اول ابروان را شانہ کند از بلاہا دور باد و در عصمت دار خداوند تعالی و چون روغن در سر اندازد

اول ابرو ہا را چرب کند از صداع ایمن بود۔

جوہر ولاتمدن عینیک الی ما متعنا بہ ازواجا منہم زہرۃ الحیوۃ الدنیا لنفتنہم فیہ ط ورزق ربک خیر و ابقی ہ وامر اہلک بالصلوۃ واصطبر علیہا ط لانسئلک رزقا ط نحن نرزقک ط والعاقبۃ للتقوی ہ از سورہ طٰہٰ ہر کہ این بنویسد و برخود دارد اگر مردے کہ ویرا زن نباشد و یا زنی کہ ویرا شوی نباشد خداوند تعالے آنرا جفت روزی کند و کسی را کہ فراموشی بسیار بود یا مریض باشد شفا یابد و اگر فقیر باشد غنی گردد و اگر کسے در کاری و یا در چیزے نقصان باشد او را در ان کار اجتہاد شود۔

جوہر اگر در وقت خواب جامی پر آب کند و بر بالین نہد و سہ بار سورۃ الزلزال بخواند و ہر بار بران بدمد ہر کیک و پشہ کہ دران خوابگاہ بود خود را دران کاسۂ آب اندازد۔

جوہر ہر کہ خواہد کہ خشم خود یا تغیر خود فرو نشاند پس وقتیکہ آن صفت را از خود احساس کند باید کہ اگر استادہ باشد بنشیند و اگر نشستہ باشد برخیزد و بر تلاوت آیۃ ولہ ما سکن فی اللیل والنہار ہ وہو السمیع العلیم از سورہ انعام او مان نماید آن صفت از وی زائل شود

جوہر ہر کہ سورۃ الکوثر شب جمعہ ہزار بار بخواند بے آنکہ درمیان فعلی و قولے اجنبی در آید بعد ازان ہزار بار درود بخواند با کل حلال و طہارت بدن و نظافت لباس و پاکی فراش خواب کند آن شب بمشاہدہ جمال جہان آرای حضرت سید عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم مشرف شود۔

جوہر ہر کہ سورہ آل عمران بخواند از دنیا نرود تا حضرت خداوند تعالی را در خواب بہ بنید

جوہر ہر کہ سورہ طٰہٰ چہل شب جمعہ پیاپے بخواند حضرت خداوند تعالی را در خواب بہ بیند

جوہر ہر کہ سورہ مجادلہ بنویسد و درمیان حبوبات نہد از انچہ موجب فساد حبوبات است سالم ماند

جوہر ہر کہ سورہ والتین بر مخزن مطعومات خواند حضرت حق سبحانہ و تعالے از انچہ سبب تباہ شدن ست نگاہ دارد

جوہر ہر کہ را پشہ و مگس زیان رساند بگیرد قدحے از آب و بران ہفت بار بخواند بسم اللہ الرحمن الرحیم ومالنا الا نتوکل علی اللہ وقد ہدلنا سبلنا ولنصبرن علی ما اذیتمونا وعلی اللہ فلیتوکل المومنون فان کنتم آمنتم باللہ فکفوا عنا شرکم واذاکم و برخود ہم بدمد و آب را گرد خود بزند دران شب از شر ایشان ایمن بود۔

جوہر اگر سورۂ بروج بزعفران بنویسد وبطفل بندد گذاشتن شیر اورا آسان کردد۔
جوہر سورۂ جمعہ برای موافقت زن وشوہر پنجبار بخواند۔
جوہر اگر خواہی کہ زبان تو بصدق وصواب جاری شود واز کذب وخلاف ساکت گردد
سورۃ القدر بسیار بخوان
جوہر ہر کہ سورۃ الصف را بخواند فرزندان مطیع او شوند۔
جوہر بجہت دفع گریستن کودک سورۂ رعد دو بار بخواند یا سورۃ المطففین ہفت بار
جوہر ویل لکل افاک اثیم ۰ یسمع آیت اللہ تتلی علیہ ثم یصر مستکبرا کان لم یسمعہا
فبشرہ بعذاب الیم ۰ واذا علم من آیتنا شیئا اتخذ ہا ھزوا ط اولئک لہم عذاب مہین ۰
چون بکسی حاجت داشتہ باشد این آیت را برکف دست راست خود سہ بار بخواند ودست خود بہم
آورد چون پیش آن شخص رسد وبرابر او دست خود را باز کند مقصود حاصل گردد
جوہر بداومت والقیت علیک محبۃ منی تا فتونا از سورۂ طہ موجب جذب قلوب
وتوجہ نفوس است
جوہر من یحی العظام وہی رمیم تا تو قدون از سورہ یس بر ہفت قطعہ نمک پارہ از ہر چیز ۱۲
بخواند وبر ہر قطعہ یکبار نفث کند در دمیدن ۱۲ وہر بار بعد از قرأت آیۃ بگوید فلان بن فلان علی حب فلان بن
فلان پس یک یک قطعہ را در آتش انداز ود در محبت عامل بیقرار شود
جوہر اگر کسی را درد در بدن باشد جای درد بگیرد وعامل این نقش را بر زمین نوشتہ برین
نقش جفت بانہد درد دفع شود ۲۸ ۲ ۴

جوہر اگر سورۃ النصر بر لوح رصاص نقش کند وبر دام صیاد مرغان بندد مرغ بسیار
بدام افتد واگر بر شبکہ ماہی گیران ببندد فوج فوج ماہی بدام افتد
جوہر ہر کہ قطعہ رصاص کہ در دام صیاد ان سے باشد از ان لوح تنک سازد ووقتیکہ
قمر در منزل موخر باشد از منازل بست وہشتگانہ فلک البروج وبران لوح نقش کند
اللہ الذی سخر لکم تا تتفکرون از سورۂ جاثیہ ودرہم بہیچید وبر شبکہ بندد وہر گاہ آن شبکہ
را بدریا فرو گذارد ماہی بسیار پیرامن شبکہ درآیند واگر بر چوب گز نقش کند وبر دام صیاد
مرغان بندد مرغ بسیار بدام افتد۔
جوہر اگر جامہ نو بروز شنبہ پوشد زحمت بیند ودر یکشنبہ زود پارہ شود لیکن بخوشے ددر بیمار شود ۱۲

دوشنبہ سوختہ گردد یا در آب غرق شود وسہ شنبہ در خصومت پارہ شود وچہار شنبہ جامہ بجامہ رسد مال حلال یابد وپنجشنبہ عقل افزاید وجمعہ عمر دراز گردد۔ روز شنبہ جامہ نو قطع نمودن مبارک نیست و روز یکشنبہ مریض گردد ودوشنبہ مبارک وسہ شنبہ بسوزد وغرق شود وچہار شنبہ نعمت افزاید وپنجشنبہ علم نافع دہند وجمعہ طول حیات

جوہر اگر بروز شنبہ غسل کند بیماری دور شود ویکشنبہ بیمار گردد ودوشنبہ روزی فراخ گردد وسہ شنبہ عمر کم شود وچہار شنبہ دولت افزاید وپنجشنبہ در مال نقصان آید وجمعہ مال افزاید ودر احتیاج مضائقہ نیست۔ روز شنبہ حجامت کند وناخن تراشد غنی گردد ویکشنبہ عاقل گردد ودوشنبہ حرص دور شود وسہ شنبہ ساعتی چند شاد نباشد چہار شنبہ شیطان احتلام نکند پنجشنبہ ملال نباشد

۷۸۶

جوہر	بسم الله	رب العالمین	الرحمن	الرحیم	مالک	یوم الدین	ایاک نعبد	وایاک نستعین	
	رب العالمین	الرحمن	الرحیم	مالک	یوم الدین	ایاک نعبد	وایاک نستعین	اہدنا الصراط	
	الرحمن	الرحیم	مالک	یوم الدین	ایاک نعبد	وایاک نستعین	اہدنا الصراط	المستقیم	
	الرحیم	مالک	یوم الدین	ایاک نعبد	وایاک نستعین	اہدنا الصراط	المستقیم	صراط الذین	
	مالک	یوم الدین	ایاک نعبد	وایاک نستعین	اہدنا الصراط	المستقیم	صراط الذین	انعمت علیہم	
	یوم الدین	ایاک نعبد	وایاک نستعین	اہدنا الصراط	المستقیم	صراط الذین	انعمت علیہم	غیر المغضوب	
	ایاک نعبد	وایاک نستعین	اہدنا الصراط	المستقیم	صراط الذین	انعمت علیہم	غیر المغضوب	علیہم	
	وایاک نستعین	اہدنا الصراط	المستقیم	صراط الذین	انعمت علیہم	غیر المغضوب	علیہم	ولا الضالین	

این تعویذ برای چیچک ست در گلوے طفل بندد

جوہر اگر در روز جمعہ ناخن چیند توانگر گردد وغسل کند ثواب یابد وجامہ نو پوشد دولت یابد وبرتن روغن مالد رنج رسد وجامہ بسوزد بد بود وبعد نماز جامہ نو قطع کند از غم نجات یابد واگر بروز شنبہ ناخن چیند بیمار شود وغسل کند صحت یابد وروغن مالد دولت یابد وجامہ سوزد صدقہ دہد وجامہ پوشد بیمار شود وجامہ نو قطع کند پریشان گردد واگر بروز یکشنبہ جامہ نو قطع کند یا بپوشد اندوہگین ماند وجامہ سوزد خصومت بود وناخن چیند پریشان شود وغسل کند عمر کم شود وروغن مالد رنج شود واگر بروز دوشنبہ جامہ نو قطع کند یا بپوشد رنج بود وجامہ سوزد بہتر بود وروغن مالد یا ناخن چیند مبارک بود واگر بروز سہ شنبہ جامہ نو قطع کند یا بپوشد رنج بود وجامہ سوزد زیان بود وغسل کند یا ناخن چیند

یا روغن مالد اندوہگین شود اگر بروز چہار شنبہ جامہ نو قطع کند یا بپوشد مبارک بود جامہ سوزد آفت آید و غسل کند و ناخن چیند و روغن مالد مبارک بود و اگر بروز پنجشنبہ جامہ نو قطع کند یا بپوشد مبارک بود و جامہ بسوزد بد بود و غسل کند فقیر گردد ناخن چیند بہتر بود و روغن مالد بد بود اگر بروز پنجشنبہ و یکشنبہ و سہ شنبہ سر تراشد بہتر بود و شنبہ دوشنبہ و چہار شنبہ بد بود اگر اول ماہ سر تراشد عمرش کوتاہ شود و دوم بہتر سوم بد چہارم نیک پنجم نیک ششم بد ہفتم نیک ہشتم بد نہم نیک دہم نیک یازدہم بد و ازدہم نیک سیزدہم بد چہاردہم نیک پانزدہم نیک شانزدہم نیک ہفتدہم نیک ہژدہم بد نوزدہم نیک بستم بد بست و یکم بد بست و دوم بد بست و سوم بد بست و چہارم نیک بست و پنجم بد بست و ششم نیک بست و ہفتم بد بست و ہشتم نیک بست و نہم نیک سی ام بد

جوہر

الحمد للہ ۱۶	رب العالمین ۱۰	الرحمن الرحیم ۳	مالک یوم الدین ۱۳
ایاک نعبد ۱۰	و ایاک نستعین ۱۸	اہدنا الصراط ۶	المستقیم ۷
صراط الذین ۶	انعمت ۱۲	علیہم غیر المغضوب ۷	علیہم ۶
ولا الضالین ۱۱	آمین ۴	بسم اللہ ۷	الرحمن الرحیم ۴

این تعویذ آبلہ است پیش از انکہ علامت ان ظاہر گردد بنویسد و زیر بالین نہد۔

جوہر ۳۴ آتشی احبار اجل

۱	۱۴	۱۱	۸
۱۲	۷	۲	۱۳
۶	۹	۱۶	۳
۱۵	۴	۵	۱۰

خاکی احبار اجل

۱۴	۱	۸	۱۱
۷	۱۲	۱۳	۲
۹	۶	۳	۱۶
۴	۱۵	۱۰	۵

بادی احبار اجل

۱۱	۸	۱	۱۴
۲	۱۳	۱۲	۷
۱۶	۳	۶	۹
۵	۱۰	۱۵	۴

آبی احبار اجل

۸	۱۱	۱۴	۱
۱۳	۲	۷	۱۲
۳	۱۶	۹	۶
۱۰	۵	۲	۱۵

باسط			
۱	۵۲	۱۱	۸
۱۲	۷	۲	۵۱
۶	۹	۵۴	۳
۵۳	۴	۵	۱۰

بجو ہر طریق استمداد از رجال الغیب اینست بہر طرف کہ رجال الغیب باشند ہفت قدم بآنجانب رود و بہر دو دست با ادب و تعظیم تمام سلام کند بعدہ ہفت بار درود بخواند بعد ازان بگوید بسم اللہ الرحمن الرحیم السلام علیکم یا رجال الغیب و یا ارواح المقدسة اغیثونی بغوثة و انظرونی بنظرة یا رقباء و یا نقباء (سلام باد شما را) و یا نجباء (برسید مرا) و یا ابدال و یا اوتاد و یا غوث و یا قطب (بفریاد رسی و ببینید مرا) اعینونی فی ہذا الامر (بیک نظر) سلمکم اللہ تعالیٰ فی الدنیا و الآخرة بحق محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ (مدد کنید مرا) و سلم و زمانے بتوجہ تمام (سلامتی دارید شما را) بسوے ایشان باشد بعدہ پشت بطرف ایشان کند و پشت پناہ خود داند و بران اعتماد نماید و ہمچنین صبح و شام ملازمت کند اکابر طریقت مے فرمایند کہ رجال الغیب را بہر مہمے کہ شفیع آرد و بہر حاجتے کہ حضور ایشان در دل گمارد انشاء اللہ تعالیٰ حاجتش بر آید و در ہنگام سفر بمقابلہ ایشان نرود باید کہ پس پشت دارد و پشت پناہ خود سازد و سیر رجال الغیب ازین شعر معلوم کند شعر کنجغ بامش کنجغ بمش ؎ کنجغ بامش کنجغ امش ؎ مراد از کہ کنی و ن نیرت و ج جنوب و غ غروب و ب بائب و ا الیسان و م مشرق و ش شمال و کنی درمیان مشرق و جنوب را گویند و نیرت درمیان مغرب و جنوب و بائب درمیان شمال و مغرب و الیسان درمیان مشرق و شمال پس رجال الغیب بتاریخ اول در کنی باشند و دوم در نیرت و سوم در جنوب و چہارم در غروب و پنجم در بائب و ششم در الیسان و ہفتم در مشرق و ہشتم در شمال و بتاریخ نہم باز در کنی باشند و بتاریخ دہم در نیرت و علیٰ ہذا القیاس تا آخر ماہ و روز سعد و نحس از برای سفر ازین ابیات معلوم کند ؎

بیک شنبہ و جمعہ مغرب مشو مرو چارشنبہ سہ شنبہ شمال	بدو شنبہ و شنبہ مشرق مرو جنوب است در پنجشنبہ وبال

دیگر

شرق در شنبہ دو شنبہ جمعہ یکشنبہ غروب	سہ چہار آن در شمال و پنجشنبہ در جنوب

	دیگر	
ہفتم و چہاردہم بست ودوم بست نہم		جو کنی راسوی مشرق طالب ای صاحب فال
بست وہشتم ششم و بست و یکم در الیسان		ہشتم و پانزدہم بست و سوم سلخ شمال
پنجم و سیزدہم بستم اندر بائب		میتوان یافتن ای مکرم فرخندہ خصال
زانکہی چارم واثناعشر و نوزدہم		بست و ہفتم طرف غرب نماید جمال
بست و پنجم دہم و ہفدہم دوم نیز		سوی نیرت بود این طائفہ را میل خیال
سوم یازدہم و ہژدہم و بست و ششم		بجنوب است گذر کردن ایشان ہمہ حال
بست و چارم نہم و شانزدہم غرہ ماہ		سوی اگنی طالب انیست حساب ہمہ سال

از شرح سیفی عربی ۱۲

جواہر اورسے بدون استخارہ شروع نکند چہ در سفر وچہ در حضر بلکہ در سفر برای ہر منزل استخارہ کند واگر فرصت ادای دو رکعت استخارہ نیابد بر صرف دعا اکتفا کند و ہیچ خواب و رویا در استخارہ مسنونہ درکار نیست وانچہ مشائخ میکنند آن طور دیگر ست وطریق مسنون انیست کہ اولاً وضو کنند و دو رکعت بہ نیت استخارہ بگذارد و در اول بعد از سورۂ فاتحہ سورۃ الکافرون و در ثانیہ سورۂ اخلاص بخواند وبعد از سلام این دعا بخواند اللہم انی استخیرک بعلمک واستقدرک بقدرتک واسالک من فضلک العظیم فانک تقدر ولا اقدر وتعلم ولا اعلم وانت علام الغیوب اللہم ان کنت تعلم ان ہذا الامر خیر لی فی دینی ومعاشی وعاقبۃ امری فاقدرہ لی ویسرہ لی ثم بارک لی فیہ وان کنت تعلم ان ہذا الامر شر لی فی دینی ومعاشی وعاقبۃ امری فاصرفہ عنی واصرفنی عنہ واقدر لی الخیر حیث کان ثم ارضنی بہ بر لفظ ہذا الامر آن کار را در دل خود دارد۔

(حواشی بین السطور: طالب قدرت میکنم ۱۲ — فانک بگیر سیکنی ۱۲ — قادر ہستی ۱۲ — ومن قادر نیستم ۱۲ — اگر تو ۱۲ — میدانی ۱۲ — این کار را ۱۲ — بہتر ۱۲ — در زندگی من ۱۲ — بادا برکت دہ برای من ۱۲ — وانجام کار من ۱۲ — واگر تو ۱۲ — میدانی ۱۲ — در دین من ۱۲ — این کار را بد برای من ۱۲ — پس باز دار آن کار را از من ۱۲ — و باز دار مرا از ان کار ۱۲ — ہر کجا کہ باشد باز ۱۲ — برای من نیکی را ۱۲)

جواہر دو رکعت نماز بگذارد و در ہر رکعتی بعد فاتحہ یازدہ بار سورۂ اخلاص بخواند و بعد از سلام دہ بار سورۂ اخلاص و دہ بار سورۃ الفلق و دہ بار سورۃ الناس خواندہ بر دست راست تف زدہ دست را زیر سر نہادہ بخواب رود و ہیچ احدی سخن نکند اگر در خواب کسی چیز سفید بیند یقین داند کہ کار البتہ خواہد شد دران اقدام نماید واگر چیزی از دلبستاند بداند کہ کار نخواہد شد از ان مجتنب و محترز باشد

جواہر ہر کہ خواہد کہ در منام خود از خیر و شر کار خود خبر یابد باید کہ پیش از خواب و بعد از صلوٰۃ عشا ششش رکعت نماز بگذارد در اول بعد از فاتحہ سورۂ والشمس ہفت بار بخواند و در دوم سورۂ

والیل ہفت بار و در سوم سورۂ والضحی ہفت بار و در چہارم سورۂ الم نشرح ہفت بار و
در پنجم سورۂ والتین ہفت بار و در ششم سورۂ القدر ہفت بار و بعد از سلام درود بخواند بعد
این دعا اللھم یارب ابراہیم وموسیٰ ورب اسحٰق ویعقوب ورب جبرئیل ورب میکائیل
ورب اسرافیل ورب عزرائیل ویارب منزل الصحف ومنزل التورٰتہ والانجیل والزبور
والفرقان ارنی فی منامی ہذہ اللیلۃ من امری انت اعلم بہ واین استخارہ را ہفت شب کند

جوہر در نصف شب بیدار شود و وضو کند و بعد تحیت وضو بخواند سورۂ فاتحہ یازدہ بار و سورۂ
اخلاص یازدہ بار و درود یازدہ بار و کلمہ تمجید یازدہ بار و یا شیخ عبدالقادر جیلانی شیئاً للہ یازدہ بار
بعدہ دو رکعت بگذارد و در ہر رکعت سورۂ اخلاص بست و پنج بار بخواند و ثواب آن بحضرت
غوث الثقلین رضی اللہ تعالےٰ عنہ رساند و باز دو رکعت برای قضای حاجت خود بگذارد
و چون تحریمہ بندد ہر دو چشم بپوشد و خود را نرم دارد و پس شروع کند سورۂ فاتحہ و چون بایاک نعبد
وایاک نستعین برسد این ہر دو کلمہ را تکرار کند تا گردن بگردد پس اگر جانب راست گشت
کار کند و اگر بجانب چپ گردد کار نکند پس تمام کند فاتحہ را و سورۂ اخلاص یازدہ بار ضم کند و
رکعت ثانی را ہمچنین گذارد یعنے بعد فاتحہ سورۂ اخلاص یازدہ بار من غیر التکرار۔

جوہر چون خواہد کہ کارے کند اول رو بقبلہ استادہ شود و بخواند یکبار اعینونی یا عباد اللہ
المسلمین و استمداد کند بدل از عبادے کہ دران سمت اند بعد ازان جانب یمین بعد ازان
جانب یسار بعد ازان خلف و اصغا کند انچہ بزبان کسے بگذرد و بران عمل نماید و این از عالم
فال ست و در شرع شریف آمدہ و فال نیک گرفتن مشروع و مسنون ست۔

جوہر النور الباسط الطاہر ہر کہ ارادہ کند کہ چیزی را در خواب مشاہدہ کند و چیزی معلوم کند
از غائبی یا حادثہ از حوادث کونیہ کہ ہنوز اثر آن بظہور نیامدہ باشد باید کہ طہارت کامل سازد و
بفراش در اید و بامرے کہ مطلوب اوست یاد کرد این اسما شغل گیرد و آنقدر کہ تواند بخواند و اگر
بعدد مجمل این اسما بخواند اتم و ابلغ بود و آن ہزار و دویست و سی و چہار ست پس بخواب رود
انچہ مطلوب ست ظاہر شود

جوہر شب جمعہ در نصف شب صد بار استغفار کند و صد بار درود بخواند بعد ازان صد بار
بخواند و من قدر علیہ رزقہ فلینفق مما آتاہ اللہ ط لا یکلف اللہ نفسا الا ما آتٰہا ط سیجعل
اللہ بعد عسر یسرا ؏ از سورۂ طلاق بعدہ صد بار درود بخواند پس خواب کند

در خواب کیفیت خلاص از ضیق معیشت بروی ظاہر شود و ابواب رزق بروی مفتوح گردد۔

جوہر در نصف شب غسل کند یا وضو جدید و بعد ادائے تحیۃ الوضو دو رکعت بگذارد و در ہر رکعتے بعد فاتحہ سورۂ اخلاص سہ بار بخواند بعد ازان یک ہزار و یکبار آمنت باللہ العلی العظیم و توکلت علی الحی القیوم در روے بقبلہ دست راست زیر سر نہادہ در خواب رود انشاء اللہ تعالی مقصود در خواب بیند

جوہر طہارت کامل کند و لباس پاک بپوشد و چہل روز پیوستہ روزہ دارد و ہر شب از وجہ حلال روزہ کشاید و ابتدا از روز جمعہ کند و چون وقت خواب آید ہفت بار سورۂ والشمس بخواند و ہفت بار سورۂ واللیل و ہفت بار سورۂ والضحی و ہفت بار الم نشرح و ہفت بار قل اللہم مالک الملک تا بغیر حساب حضرت خداوند تعالے شخصے را مسخر وی گرداند کہ انچہ می طلبد در بیدارے و یا در خواب وی را بآن راہ نماید

جوہر برای انکشاف حال غائب شب جمعہ غسل نمودہ چہل و یکبار سورۂ مزمل بخواند در خواب حال منکشف گردد

جوہر جہت گم شدہ یا گریختہ در شب یا روز ہزار بار بخواند یا جامع الناس لیوم لاریب اردد علی ضالتی و بعد از دہ بار یا بست بار چون این دعا خواندہ باشد نام آن چیز بگوید مجرب است

جوہر گم شدہ را سہ بار گوید انا للہ وانا الیہ راجعون پس سورۂ یٰس بخواند۔

جوہر وقتیکہ گم شود سورۂ والعادیات بخواند۔

جوہر آیۃ الکرسی بر قدرے آرد گندم بخواند و ہر کسی راکہ وہد بگوید کہ بآب دہن در کف غلولہ کند آن کس کہ دزدیدہ است آب از دہن او بیرون نیاید و غلولہ نتواند کرد۔

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم لا الہ الا اللہ بر جانش محمد رسول اللہ بر زبانش عصاے موسی بر جگرش مہر سلیمان بر دہانش ہفت بار خواندہ بجانب ہر کہ دم کند مہربان شود و زبانش بستہ گردد

جوہر ہر کہ نزد بادشاہ ظالم و قہار رود یا ندہ بار گوید یا ملک یوم الدین ایاک نعبد و ایاک نستعین ہیچ آسیبے بدو نرسد و اگر در سفر قاطع طریق یا سبعے بروی سر راہ گیرد و چون بعدد مذکور بخواند مانع از راہ برخیزد یعنی بکرات و مرات بحد تجربہ رسیدہ۔

جوہر ان ولی اللہ الذی نزل الکتب وھو یتولی الصلحین والذین تدعون من دونہ لا یستطیعون نصرکم ولا انفسہم ینصرون وان تدعوہم الی الھدے

الا السمواطؕ وترٰھم ینظرون الیک وھم لا یبصرون ہ خذ العفو وأمر بالعرف واعرض عن الجٰھلین ہ واما ینزغنک من الشیطٰن نزغ فاستعذ باللّٰہؕ انہ سمیع علیم ہ
از سورۂ اعراف ہر کرا خوف قطاع الطریق باشد بر این مداومت نماید۔
جواہر بسم اللّٰہ الرحمن الرحیم انا جعلنا فی اعناقھم اغلالا فھی الی الاذقان فھم مقمحون ہ وجعلنا من بین ایدیھم سدا ومن خلفھم سدا فاغشینٰھم فھم لا یبصرون ہ یا حمید بفعال ذا المن علی جمیع خلقہ بلطفہ برائے رد دعوت و رد رجعت و رد سحر و مقہوری اعدا از ظاہری و باطنی چندانکہ میسر آید بخواند۔
جوہر اَرْبَا حُوَّ اُختُلاَ ہِنْدِیْ قِطَعْ وَ تَحَاوَ بعضے ذَعَا بذال معجمہ خوانند ہر کہ در سال یکبار بخواند اورا مار نگزد و اگر بگزد خود بمیرد
جوہر وُرْاَیْ وُاخدُا ذُاہدا ازحضرت شیخ محی الدین ابن عربی وا بعضے دُرْوو ذاخوانند و ہذا بہ تشدید دال مہملہ است و بعضے بالتخفیف خوانند بخوانند و بر مار گزیدہ بدمد و نوابسہ ہن خرد و بدمد کہ بر جائے گزیدگی مار بمالد و اگر اجازت دہد روز پنجشنبہ بر شیرینی و آب فاتحہ حضرت شیخ محی الدین ابن عربی قدس سرہ دادہ قدرے ازان خورد و پس خوردہ خود اورا بخوراند و بگوید کہ ترا اجازت این عمل دادم۔
جوہر سلام علی نوح فی العالمین ہر کہ ہر روز بخواند مار و کژدم اورا نگزد۔
جوہر بر لدغ مار و کژدم ہفت بار سورۂ فاتحہ بخواند و حضرت سرور عالم صلی اللّٰہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بر لدغ کژدم آب نمک می مالیدند و سورۃ الکافرون و معوذتین میخواندند و بعضے نمک بمالند و سورۂ اخلاص و معوذتین خوانند۔
جوہر قال القھا یٰموسٰی ہ فالقٰھا فاذا ھی حیۃ تسعٰی ہ قال خذھا ولا تخف سنعیدھا سیرتھا الاولٰی ہ ہفت بار بر نمک خواندہ مار گزیدہ را بخوراند شفا یابد۔
جوہر حضرت شیخ عبدالحق محدث قدس سرہ در مدارج النبوت می فرمایند کہ حضرت سرور عالم صلی اللّٰہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند العین حق یعنے چشم زخم و کار کردن آن موجود و ثابت ست در نفس الامر و حضرت حق تعالے این خاصیت در بعضے نفوس نہادہ است کہ چون نظر کنند بجانب چیزے بر وجہ استحسان ضرر یابد آن چیز چنانکہ در مرد فرمودند حضرت سرور عالم صلے اللّٰہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم اگر چیزے می بود کہ پیش دستی بیکرد و غلبہ

ای نمود قضا و قدر را ہر آینہ سبقت میکرد و آنرا عین واین مبالغہ است در تاثیر عین وجماعت از مبتدع مثل اہل اعتزال وہر کہ بر طریقۂ ایشان سیر د منکر شدہ اند آنرا و چون مخبر صادق بران خبر دادہ اعتقاد آن واجب و انکار آن باطل باشد و بعضے از اصحاب طبائع گفتہ اند کہ جواہر لطیفہ غیر مرئیہ منبعث می شود از عائن و متصل میگردد بمعیون و در می آید درون مسامات جسم وے پس پیدا می کند حضرت حق تعالے ہلاک را نزد آن چنانکہ پیدا می کند ہلاک را نزد نوشیدن زہر و بعضے کسانیکہ منسوب بودہ اند بعین می گفتند کہ چون سمے بینم چیزے را کہ خوش سے آید مارا می یابیم حرارتی کہ بیرون می آید از چشمان ما و بعضے می گویند کہ منبعث میگردد از عائن قوت سمیہ کہ متصل می گردد بمعیون کہ باعث ہلاک و فساد می گردد مثل زہرے کہ از افعی بلدیغ می رسد و از بعضے افاعی بوساطت نظر تیز زہر می رسد و بالجملہ بر مثال تیر چیزی از جانب عائن بجانب معیون روانہ میگردد اگر مانعی کہ حفظ و وقایہ وی کند در میان نبود وی رسد و کارگری افتد و اگر مانعے در میان بود کہ عبارت از حرز و تعوذ و دعاست و مانند سپر ست وصول و نفوذ نیابد و اگر سپر سخت و قوی بود تواند کہ ہم بجانب وی برگردد

جوہر اگر عائن بتر سد برسیدن ضرر چشم خود اللہم بارک علیہ گوید دفع چشم زخم کند و بزرگترین رقیہا برائے عین و تمامی بلایا و آفات و امراض قرأت سورۂ فاتحہ و آیۃ الکرسے و معوذتین ست و ازان جملہ است اعوذ بکلمات اللہ التامات من غضبہ و عقابہ وشر عبادہ و من ہمزات الشیاطین وان یحضرون

جوہر چون در عیال و اہل و مال خود چیزے خوش آید شتاب گوید ماشاء اللہ لا قوۃ الا باللہ از چشم زخم و آفت در امان باشد۔

جوہر ہر کہ از چشم بد متاثر شود سورۃ الہمزہ بروبخواند یا سورۃ الجن ہفت بار یا سورۃ القدر بست و یکبار یا سورہ والعٰدیت سہ بار

جوہر وان یکاد الذین کفروا لیزلقونک بابصارہم لما سمعوا الذکر و یقولون انہ لمجنون وما ہو الا ذکر للعالمین ۵ از سورۂ ن برای دفع عین نافع است

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم اعوذ بکلمات اللہ التامات من شر کل شیطان وہامۃ ومن عین لامۃ حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم برائے حضرت امیر المومنین امام حسن و حضرت امیر المومنین امام حسین علیہم السلام فرمودند کہ این تعویذ بنویسند و بربازو ببندند

جوہر برائے محفوظ ماندن از جمیع آفات وبلیات ومکروہات دنیوی سی وسہ آیۃ بعد از نماز شام باید خواند چہار آیۃ از اول سورۂ بقر تا مفلحون وسہ آیۃ از آیۃ الکرسی تا خالدون وسہ آیۃ آخر سورۂ بقر از للہ ما فی السمٰوات تا آخر سورۂ وسہ آیۃ از سورۂ اعراف از ان ربکم اللہ تا المحسنین ودو آیۃ از آخر سورۂ بنی اسرائیل از قل ادعوا اللہ او ادعوا الرحمٰن تا آخر وده آیۃ از سورۂ والصافات تا لازب وسہ آیۃ از سورۂ رحمٰن از معشر الجن تا فلا تنتصران وسہ آیۃ از آخر سورۂ حشر از لو انزلنا ہذا القران تا آخر سورہ ودو آیۃ از اول سورۂ جن از قل اوحی الیّ تا شططا

جوہر اللہ الذی خلق السمٰوات والارض وانزل من السمآء مآء فاخرج بہ من الثمرات رزقا لکم ج وسخر لکم الفلک لتجری فی البحر بامرہ ج وسخر لکم الانہار ۃ وسخر لکم الشمس والقمر دآئبین ج وسخر لکم الیل والنہار ۃ واٰتٰکم من کل ما سألتموہ ط وان تعدوا نعمۃ اللہ لا تحصوہا ط ان الانسان لظلوم کفار ۃ از سورۂ ابراہیم ہرکہ مداومت کند ہر صباح ومسا ودر وقت خواب ودخول بر اہل وعیال وحیوان واخوان از ہمہ حوادث زمان در امان باشد وہرکہ در ہر سفر خواہ بری خواہ بحری صبح وشام مواظبت نماید از ہمہ آفات محفوظ باشد

جوہر ہرکہ خواہد کہ او را حضرت خداوند تعالے فرزندی شایستہ و پارسا کرامت فرماید این آیۃ بسیار خواند رب ھب لی من لدنک ذریۃ طیبۃ ج انک سمیع الدعآء ۔

جوہر بسم اللہ الرحمٰن الرحیم یا ایہا الناس اتقوا ربکم الذی خلقکم من نفس واحدۃ وخلق منہا زوجہا وبث منہما رجالا کثیرا ونسآء ج واتقوا اللہ الذی تسآءلون بہ والارحام ط ان اللہ کان علیکم رقیبا ۃ در شب آدینہ در نیم شب چنانکہ کسے نہ بیند بگلاب وزعفران بر پارہ شکر بنویسد مرد خود نورد وزن را نیز علیحدہ نوشتہ بدہد وسہ شب ہمچنین کند زن عقیمہ حاملہ شود دختر نہ زاید فرزند نرینہ بزاید وشیر زیادہ شود ۔

جوہر اگر سورۂ مزمل دہ بار خواندہ بر آب دم کنند وزن وشوہر ہر دو روزہ بدان افطار سازند فرزند نرینہ شود

جوہر ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ این حروف ہژدہ را حروف متواخیہ گویند بجہت آنکہ در صورت مشابہ و مماثل یکدیگر اند ہمچون

اخوان وجز بمجو و اثبات نقطه از یک دیگر ممتاز نشوند هر که این حروف را بمشک و زعفران و شیر زنان بنویسد زن بر جامه بندد و همیشه با خود دارد خصوصاً وقت مباشرت شوهر پسر زاید و این حروف را در اعمال محبت و اخوت بغایت اثر است

جوهر اگر س را شصت بار بنویسد و بگردن طفل بندد زود بسخن آید و لکنت از زبان برخیزد۔

جوهر رشتهٔ کلاوه را تاب دهد و یک قفل بسیار خرد مع کلید بیارد و دران قفل کلید انداخته و رشته مذکور میان حلقه قفل انداخته سورهٔ یٰس مع تسمیه تا مبین اول خوانده بران قفل بدمد باز سورهٔ یٰس مع تسمیه تا مبین دوم خوانده بدمد باز یٰس مع تسمیه تا مبین سوم خوانده بر قفل دمیده بند کند تعلیق این قفل مع کلید در رشته مذکور در کمر زیر ناف برائے حفظ حمل از مجربات صحیحه است

جوهر ان الله یمسک السموات والارض ان تزولا ج ولئن زالتا ان امسکهما من احد من بعده ط انه کان حلیماً غفورا ع از سورهٔ فاطر اگر حامله را خوف سقوط حمل باشد بر حمل بندد

جوهر اگر زن حامله سورهٔ حجرات با خود دارد از خوفها محفوظ ماند۔

جوهر اذ قالت امرأة عمران رب انی نذرت لک ما فی بطنی تا بغیر حساب از سورهٔ آل عمران بمشک و زعفران بنویسد و در غلاف این تعویذ کند و بگلوئے طفل بندد از گریستن و ترسیدن ایمن بود و باندک شیر ما در سیر شود۔

جوهر سورة البلد بنویسد و بطفل نوزاده بندد ایمن بود از آفتها۔

جوهر سورة الناس بنویسد و بطفل بندد ایمن بود از آفات۔

جوهر برای وسعت رزق سورهٔ مزمل بعد از نماز عشا بست و یکبار بخواند و اگر فرصت نباشد هفت بار و اگر اینقدر هم فرصت نباشد یکبار لیکن چون باین آیه رسد رب المشرق والمغرب لا اله الا هو فاتخذه وکیلا حسبنا الله ونعم الوکیل بست و پنجبار بخواند بعد از ان سوره را تمام کند و بعضے می فرمایند که برائے مهمی که قابل بر آمدن نباشد روز پنجشنبه غسل کند و با هیچکس سخن نگوید و سه کرة سورهٔ مزمل بخواند و برای دفع نفس پنج کرة ورد سازد و تمام عمر از غلبات نفسانی محفوظ ماند و بعضے فرموده که برائے بر آمدن جمله حاجات چهل و یکبار بدین طریق بخواند که بعد نماز فجر هشت بار و بعد ظهر هشت بار و بعد عصر هشت بار و بعد مغرب هشت بار و بعد عشا نه بار و اول و آخر درود و حین خواندن با کسے سخن نگوید و بعضے فرموده که برائے کفایت جمیع مهمات

در مجلس واحد یازدہ بار یا بست و یکبار تا دو روز یا چہل روز یا در یک روز ہزار بار بخواند مقصود رسد و برای وسعت رزق تا چہل روز دہ بار خواند و ہر کہ نوشتہ باخود دارد محتاج نگردد و بہر جا کہ رود مستجاب شود و اگر بعد نماز فریضہ بخواند بدی او بہ نیکی مبدل گردد و اگر خواندہ میان دشمنان رود منقاد گردند و خواندہ سورہ مذکورہ از زہر مار و کژدم و سحر و جملہ بلاہا ایمن گردد و ہر کہ ہر شب مداومت نماید جناب سرور عالم را صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم در خواب بیند و بعضی فرمودہ کہ دو رکعت نماز بگذارد و در ہر رکعتی بعد فاتحہ سورۂ مزمل بخواند بخسپد مشرف برویت جناب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم گردد و اگر کسی را فرزند می شود و نمے زید ریسمان نیلہ چہار تار تا دو ہمچنین دہ رشتہ کردہ و یکجا کردہ تا دہد بران ریسمان چہل و یک گرہ دہد و بر ہر گرہ یکبار سورۂ مزمل بخواند و دم کند و آن ریسمان در گلوے آن کودک بہ بندد عمرش طویل گردد

واگر ہر سپاری بست و یکبار خواندہ دم کند و در گلوی کودک اندازد عمرش دراز شود

جوہر لا الٰہ الا اللہ الحلیم الکریم سبحان اللہ رب العرش العظیم الحمد للہ رب العالمین کانہم یوم یرون ما یوعدون لم یلبثوا الا ساعۃ من نہار ط کانہم یوم یرونہا لم یلبثوا الا عشیۃ او ضحٰہا ہ در جام سفید یا چیزے لطیف بنویسد و زن نوشد این رقیہ مجرب ست مرعسر ولادت را۔

جوہر اولم یر الذین کفروا ان السمٰوٰت والارض کانتا رتقا ففتقنٰہما ط وجعلنا من الماء کل شیٔ حی ط افلا یؤمنون ے از سورۂ انبیا در محل وضع محل نسا مکرر خواند و بر شکم آن ہر بار نفث کند یا زیر ناف یا بر ظہر و این مجرب است و بصحت رسیدہ۔

جوہر سورۂ انشقت بجہت آسانی در وزہ ہفت بار بر قند یا بر آب خواندہ بخوراند یا سورۂ اخلاص در مکان واحد سہ ہزار بار یا ہفت ہزار بار یا نہ ہزار بار بخواند۔

جوہر مراجای دہ کھر مراجای دہ زن وہ قن زرایا مزا تین ڈلی گڑ کی لیوے ہر ڈلی پر سات سات بار پڑھے اور ہر بار دم کرے اول ایک ڈلی کھلاوے اگر مفید ہو بہتر والا بعد ایک گھڑی یا گھنٹہ کے دوسری اور تیسری کھلادے یہ عمل واسطے وضع حمل کے مجرب اور صحیح ہے۔ مراجا و خر مراجا زن دہقان ہزایا مزا نوشتہ بندد۔

جوہر حروف دو قسم ست نورانی و ظلمانی نورانی کہ آنرا عالیات نیز گویند عبارت ست از حروف مقطعہ قرانی کہ در اوائل سور واقع شدہ است و وجہ تسمیہ انہا بنورانی آنکہ ہیچ اسمے از

از اسماء حسنی بی امتزاج اینہا نیست مگر یک اسم کہ الودود ست و حروف مقطعات قرآنی سی کلمہ و ہفتاد و ہشت حروف است الم الم المص الر الر الر المر الر الر کہیعص طہ طسم طس طسم الم الم الم یس ص حم حم حم حم حم عسق حم ق ن و این عدد درست مسلم ست کہ حم عسق را دو کلمہ اعتبار کنند چنانچہ بعضی از علماء این فن کردہ اند و اگر آنرا مثل کہیعص از قبیل خماسیات گیرند چنانچہ بعضے بران رفتہ اند پس عدد کلمات بست و نہ باشد و حروف نورانی بعد از حذف مکررات چہاردہ است ال م ص ر ک ہ ی ع ط س ح ق ن و مجموع آن علی صراط حق نمسکہ و حروف ظلمانی عبارت ست از چہاردہ حروف دیگر کہ غیر حروف مقطعہ قرآنی ست یعنی ب ت ث ج خ د ذ ز ش ض ظ غ ف و و حروف ظلمانی بدانجہت گویند کہ اصلا ازین حروف اسمی از اسماء جناب حق سبحانہ و تعالے مرکب نشدہ است بی امتزاج حروف نورانی غیر الودود۔

جوہر ہر کہ با وی حروف مقطعات قرآنی ہمراہ بود حضرت خداوند تعالے بواسطہ حمل این کلمات و برکات این حروف از ہمہ آفات او را محفوظ دارد و در رزق بروی کشاید و حاجت اوے انتظار بعز اجابت رساند و از دشمنان صیانت کند و از گزیدن مار و کژدم و از ضرر سباع و حشرات نگاہدارد و چون بسفر رود این کلمات را در وقت وداع اہل و اولاد بخواند حضرت خداوند تعالے او را بصحت زود بوطن رساند درین ہیچ شک و ریب را راہ نیست۔

جوہر ہر کہ مجموع حروف اوائل سورہ قرآنی را بر نگین نقرہ یا عقیق نقش کند بساعت سعد و تختم نماید مقبول و محبوب قلوب گردد و اگر نقاش روز پنجشنبہ و جمعہ روزہ دارد و در ساعت اول از روز جمعہ آن حروف را نقش کند و در انوقت غسل پاک کردہ باشد و جامہ پاک پوشیدہ و بخور لائق سوختہ تاثیر و قوت وے بیشتر شود

جوہر ہر کہ چہاردہ حروف نورانی را بر خاتم فضہ نقش کند بطالع ثور دقیقہ قمر در وے بود و بآن تختم کند جمیع مراد وی ساختہ شود و ہرگز کیسہ وی از زر خالی نبود و ہر کہ در دجلہ نشیند و این حروف را بر زبان راند محفوظ ماند از غرق و حرق و سرق و ہر کہ این حروف را نوشتہ در میان خرمن نہد محفوظ ماند و ہر کہ بخواند از ہر آفت محفوظ ماند۔

جوہر حروف حارہ و یابسہ مقطعات قرآنی براے لدغ عقارب عظیم نافع است بر جام زجاج یا قدح چینی نقش کند و بآب شیرین محو ساختہ بیاشامد و حروف حارہ مقطعات قرآنی

باعتبار جمل شارقہ چہار است ام ھ ق و باعتبار جمل مغاربہ پنج ام ھ ق س ا و حروف
یابسہ باعتبار جمل مشارقہ سہ است ث س ق و باعتبار جمل مغاربہ ہم سہ است ص ک ا
ق و این حروف حارہ و یابسہ بعد از حذف مکررات ہشت ست ام ھ ط س ک ص ا
ق و آنچہ معمول بہ است انیست و حروف باردہ و رطبہ مقطعات قرآنے برای نقش محبت ست
بغایت مفید ست چون ہمان وتیرہ عمل کند و حروف باردہ مقطعات قرآنی باعتبار جمل مشارقہ
سہ است ص ی ن و باعتبار جمل مغاربہ د ی ن و حروف رطبہ باعتبار جمل مشارقہ چہار ست
ل ر ع ج و باعتبار جمل مغاربہ ہم ہمین ست و حروف باردہ و رطبہ بعد از اسقاط مکررات

ہفت ست ص ی ن ل ر ع ج و معمول بہ انیست

جوہر ہرکہ دو حرف نورانے و دو ظلمانی یعنی ع غ س ش بر ناخن ابہام ایمن
نولیسد و مقابل دشمن شود امن یابد از بدی او۔

جوہر علماء این فن از حروف مقطعات قرآنی دقائق و حقائق و خواص و آثار بسیار
دریافتہ اند و از اسمائیکہ مرکب از این حروف و اعداد الشانست فوائد و منافع بیشمار معلوم
کردہ اما آنچہ از این حروف مرکب ست مثل اللہ و الرحمٰن و الرحیم و الحق و العلی و الکریم ست
و آنچہ از اعداد ماخوذ ست مثل اسم الصادق و الملک و المانع و الجواد و الوہاب
ست مثلاً کہیعص بحساب جمل صد و نود و پنج ست و از دے اسم الصادق حاصل شود و از
صاد کہ نود ست اسم الملک و از المص کہ صد و شصت و یک ست اسم المانع و از طہ کہ
چہاردہ است دو اسم الجواد و الوہاب و باقی برین قیاس

جوہر بدانکہ ہر حرفی را از حروف جمل مشارقہ بفلکی نسبت دادہ اند تا عامل حروف در اثنائے
عمل ملاحظہ آن فلک و منزل و کواکب وی کردہ شروع نماید پس ہر حرفی کہ بحسب عدد مرتبہ اول
دارد از احاد و عشرات و مات و الوف یعنی ا ی ق غ متعلق بفلک الافلاک ست و ہر حرفی
کہ مرتبہ دوم دارد از احاد و عشرات و مات یعنی ب ک ر متعلق بفلک البروج است و آنچہ
مرتبہ سوم دارد یعنی ج ل ش متعلق بفلک زحل ست و آنچہ مرتبہ چہارم دارد یعنی
د م ت متعلق بفلک مشتری ست و آنچہ مرتبہ پنجم دارد یعنی ہ ن ث متعلق بفلک مریخ
ست و آنچہ مرتبہ ششم دارد یعنی و س خ متعلق بفلک آفتاب ست و آنچہ مرتبہ ہفتم
دارد یعنی ز ع ذ متعلق بفلک زہرہ است و آنچہ مرتبہ ہشتم دارد یعنی ح ف ض متعلق

بفلک عطارد ست وانچہ مرتبہ نہم دارد یعنی ط ص ظ متعلق بفلک قمر ست

جوہر از حروف جمل مشارقہ ا ب ج د تعلق بزحل دارد ہ و ز ح تعلق بمشتری ط ی ک ل تعلق بمریخ م ن س ع تعلق بشمس ف ص ق ر تعلق بزہرہ ش ت ث خ تعلق بعطارد ذ ض ظ غ تعلق بقمر۔

جوہر نون و دال مہملہ و خاے معجمہ و قاف و کاف و ضاد معجمہ و غ معجمہ بزحل منسوب ست و ظای معجمہ بمشتری و الف و تاے مثناة فوقانیہ و میم و راے مہملہ بمریخ منسوب ست و حای مہملہ و ہا و غین مہملہ و یاے مثناة تحتانیہ بشمس و شین معجمہ و واو و طاے مہملہ و زا بزہرہ و باے ابجدہ و صاد مہملہ و ثاے مثلثہ و ذال معجمہ بعطارد و میم و لام و سین مہملہ و فا بقمر باید دانست کہ این قسمت حروف بر کواکب سبعہ اگرچہ از صیت شہرت درجہ قبول اول ندارد لیکن پیش محققان این فن بغایت معتبر است۔

جوہر نزد حضرت شیخ اکبر قدس سرہ حروف رطبہ اعطاے سہولت مطلوب می کند و حروف یابسہ بضد آن اثر ظاہر می گرداند و حروف حارہ اعطاے سرعت نفوذ می کند و حروف باردہ بضد آن عمل نماید۔

جوہر ہر حرفے از حروف تہجی بحسب مزاج خاص خود عملے خاص دارد مثلا حروف حارہ و اسمائیکہ ازان حروف مرکب شوند احداث حرارت کنند و حروف باردہ و اسمائیکہ ازان مرکب شوند اطفاء حرارت کنند و ایجاد برودت و اگر اسمی بود کہ حروف وی مشتمل بر چہار طبع بود ہر کدام کہ غالب بود حکم وی نافذ باشد و اگر ہیچیک را غلبہ نبود اثر اعتدال ظاہر شود پس عامل را باید کہ در جمیع اعمال کلیہ و جزیہ ملاحظہ طبائع حروف کند و مناسب ہر عملی از اعمال ناری و ہوائی و مائی و ترابی حرفے چند را کہ تعلق بآن عنصر دارد اختیار کند مثلاً در القاء نیران و احراق بیوت بلدان و سائر اعمال آتشکاری حروف ناری را غالب گرداند و در تحریک ریاح و تخریب دیار ظلمہ و عساکر اہل بغی بعواصف و سائر اعمالیکہ باد و ہوا را دران مدخل ست حروف ہوائی را غالب گرداند و در تحصیل امطار و ازدیاد آب در انہار و اعمالیکہ آب را دران مدخل ست حروف مائی را مستولی گرداند و در اصلاح اراضی و زراعات و عمارات و اخراج کنوز و دفائن و اعمالیکہ زمین را دران مدخل ست حروف ترابی را مستولی گرداند و این اصل کلی ست در اعمال

جوہر قرات حروف ناری و اسمائیکه ازان مرکب ست ازالۂ خلط بلغم کند و ہاضم طعام بود و مواظبت بران حنجره را پاک سازد و آواز خوش گرداند و دفع رطوبت و برودت کند و جمیع امراض بلغمی را نافع و کثرت قرات حروف ہوائی و اسمائیکه ازان ترکیب یافته دافع امراض شش و قلب ست و مداومت بران لبشره را صاف سازد و جمیع اعضا را قوت بخشد و کثرت قرات حروف مائی و اسمائیکه ازان ترکیب یافته اطفاء حرارت و عطش کند و حمیات محرقه را زائل گرداند و مداومت آن امعاء را پاک سازد و در امزجه حاره یابسه احداث رطوبت کند و کثرت قرات حروف ترابی و اسمائیکه ازان مرکب ست دفع جمله رطوبت کند از بدن و قوائے دماغی را تقویت دہد و مداومت آن ہمه اعضا و اعصاب را قوت بخشد۔

جوہر حروف ثمانیه و عشرون بحسب طبائع اربعه اعمال مختلفه دارند بعضے که بریک طبیعت اند و حیثیت بساطت در ایشان زیاده است یک اثر و یک قوت مناسب آن طبیعت از ایشان صادر شود و بعضے که مرکب القوی اند و حیثیت ترکیب در ایشان بیشتر ست قوت و اثر ایشان زیاده است پس بنا بر این قاعده حروف حاره یابسه مقوی حرارت حیاتیه اند که اطبا آنرا حرارت غریزی گویند و دافع امراض بارده رطبه مثل حمی بلغمیه و فالج و لقوه و غیر آن و حروف بارده یابسه برائے صاحب طمث و نزف الدم و رعاف و امثال آن لائق ست و حروف رطبه برائے حفظ صحت و ازدیاد قوت و تقویت قوائے طبعی و شہوے و حروف بارده رطبه نافع امراض حاره رطبه ۱۲ برای حمیات محرقه و اورام حاره و امثال آن مفید است

جوہر طبائع حروف غیر معروف انیست حروف ناری اب ت ث ج ح خ حروف ہوائی د ذ ر ز ط ظ ک حروف مائی ل م ن ص ض ع غ حروف ترابی ف ق س ش ه و ی و طریق امتزاجات آنست که حروف اول از حروف ہر عنصر گیرد و یکجا رقم زند و این امتزاج اول ست و حرف دوم از ہر عنصرے اخذ کند و این امتزاج دوم ست ہمچنین تا آخر پس امتزاج اول ا د ل ف ست و آن نافع است ازدیاد حرارت غریزی را پس این حروف بر جام زجاجی یا قدح چینی بمشک و زعفران و گلاب نقش کند و بماء العسل محو ساخته بیاشامد و امتزاج دوم ب ذ م ق ست برائے ازالۂ بلغم و دفع رطوبت از معده مفید است این حروف را بر لوح نقش کند و پیش سینه یا ویزد محاذی فم معده عاجل النفع بود و امتزاج سوم ت ر ن س برای طرد ہوام و حشرات ست این حروف بر شاخ گوزن بنویسد

دور کردن ہوام و حشرات لازمی جمیع یا مد ۱۲ باره سنگه ۱۲

وآنرا برآتش نہادہ بسوزاند ہرگزندہ کہ دران حوالی ونواحی بود فرار نماید وامتزاج چہارم ث ز ص
ش برای محبت وقبول قلوب ست این حروف را برصحیفہ نقرہ نقش کند بطالع جوزا
وقوت عطارد بشرطیکہ قمر در سنبلہ باشد وقوی حال بود ونوشتہ را باخود دارد مقصود واصل
شود وامتزاج پنجم ج ط ض ہ برائے اوجاع وتسکین آلام این حروف را برظرف پاک
نقش کند بقلم پولاد دائم ازان ظرف آب آشامد وازانجا طعام خورد اگر مریض باشد صحت یابد
واگر صحیح بود مریض نشود وامتزاج ششم ح ط ع د برائے جلب رزق ونیل خیرات و
برکات در زراعات برصحیفہ ذہب یا فضہ نویسد وقتیکہ قمر در دلو بود ودلو طالع باشد وامتزاج
ہفتم خ ک غ ی برائے خوف واطفاء غضب سلاطین وحکام ظالم برکف دست راست
خود نویسد واگر بہر دو دست نویسد بہتر بود ودر ساعت مشتری نویسد ونزد بادشاہ یا حاکم جبار
یا دشمنی قوی رود وچون نظر بران افتد از قہر نزول کردہ بلطف پیش آید

جوہر بدانکہ حروف جمل وتہجی نزد علماء مشارقہ ہمین ابجد واتہ شاست وقسمت حروف جمل و
تہجی برطبائع اربعہ کہ حرارت وبرودت ویبوست ورطوبت ست برین وجہ کہ حرف اول
خواہ از جمل وخواہ از تہجی حار ست(ناری) وحرف دوم بارد(ہوائی) وسوم یابس(ترابی) وچہارم رطب(مائی) باز حرف پنجم
حار ست ہمچنین تا آخر حروف ونزد علماء مغاربہ در تقدم وتاخر بعض حروف جمل وتہجی تفاوتے واقع
است پس حروف جمل ایشان برین ترتیب ست ا ب ج د ہ و ز ح ط ی ک
ل م ن ص ع ف ض ق ر س ت ث خ ذ ظ غ ش وحروف تہجی
ایشان برین ترتیب ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز ط ظ ک ل م ن ص ض ع غ
ف ق س ش ہ و ی وقسمت حروف جمل وتہجی برطبائع اربعہ نزد ایشان نیز
ہمان نوع ست کہ در قسمت مشارقہ گذشت پس بقول علماء مشارقہ ہفت حروف جمل حارہ
اند(ناریہ) ا ہ ط م ف ش ذ وہفت باردہ(ہوائی) ب و ی ن ص ت ض وہفت یابسہ(ترابی) ج
ز ک س ق ث ظ وہفت رطبہ(مائی) د ح ل ع ر خ غ وہفت حروف تہجی حارہ اند
ا ج ذ ش ظ ق ن(ہوائیہ) وہفت باردہ(مائیہ) ب ح ر ض ع ک و وہفت یابسہ(ترابی) ت
خ ز ض غ ل ہ وہفت رطبہ ث د س ط ف م ی ونزد علماء مغاربہ ہفت حروف
جمل حارہ(ناریہ) اند ا ہ ط م ف س ذ وہفت باردہ ب و ی ن ض ت ظ وہفت یابسہ
ج ز ک ص ق ث غ وہفت رطبہ(ہوائی) د ح ل ع(مائیہ) ر خ ش وہفت حروف تہجی(ترابیہ)

حارہ اندا ج ذ ظ ن خ ش ش وہفت باردہ ب ح ر ک ص ف ہ وہفت یابسہ ست ت خ ز ل ض ق و وہفت رطبہ ث د ط م ع س ی واختلاف ست در تقدیم ہا بر داود واد بر ہا و اولی التقدیم ہاست بر داو زیراکہ در جفر جامع ہا مقدم ست بر داو

جوہر در طبائع مرکبہ حروف دو قول ست اول قول شیخ بونی کہ نزد ایشان حروف ناری جمل مغاربہ یعنی اھطمفشذ مرکب ست از حرارت و یبوست و حروف ترابی نیان یعنی بو ینصتضظ مرکب از حرارت و رطوبت و حروف ہوائی ایشان یعنی جزکسقثغ مرکب ست از حرارت و رطوبت و حروف مائی ایشان یعنی دحلعرخش مرکب ست از برودت و رطوبت و نزد شیخ اکبر حرف از حروف بست وہشت گانہ مرکب القوی ست اول ہ و آن ترابی و ہوائی ست و تقدیم ترابی بجہت آنست کہ حیثیت ترابیت در وی اقوی ست دوم ح ہوائی و ترابی ط مائی و ہوائی و ناری ی ناری و مائی ل ناری و ترابی ش مائی و ہوائی ف مائی و ہوائی ق ناری و مائی خ ترابی و ناری

جوہر حضرت شیخ ابو عبد اللہ مغربی قدس سرہ میفرمایند کہ روحانیت ہر حرفے از حروف ثمانیہ وعشرون مظہر اسمی ست از اسمائے جناب الہی و تاثیر و تصرف حروف در عالم بواسطہ قوت آن اسماست پس عامل حروف در اثنائے شغل باعمال تذکران اسما باشد تا فائدہ تامہ بر عمل متفرع گردد و اسما بر ترتیب حروف جمل مشارٌ الیہ انیست ا و آرا پنج اسم ست اللہ الہ احد اول آخر - ب و آنرا نہ اسم ست باری باسط باطن باعث باقی بالغ امرہ بر بدیع بصیر سرح راہغت اسم ست جابر جاعل جامع جابر جلیل جمیل جواد - و را چہار اسم ست داعی دائم دلیل دیان - ہ را دو اسم ست ھو از حیثیت باطن و آن مناسب حال منتہی ست و ہادی از حیثیت ظاہر و آن لائق حال مبتدلیست و بعضے می فرمایند کہ اسم وے در اعمال خیر ہادی ست و در اعمال شر مہلک ست و را دوازدہ اسم ست واجد واحد وارث واسع وافی والی وتر و دود وفی وکیل ولی وہاب - ز را یک اسم ست زارع قال اللہ تعالی ام نحن الزارعون و بعضے میفرمایند کہ اسم وی مزکی ست و نزد بعضی زکی و نزد بعضی زامل سرح را نہ اسم ست حسیب حفیظ حکیم حاکم حمید حنان حی و بعضے حنان را داخل اسماء وے ندارند پس اسمای وی ہشت ست بعدد مجمل وی ط را یک اسم ست مطہر و بعضے غیر ازین سہ اسم دیگر آوردہ و آن طاہر و طالب و طالق ستا - ی را یک اسم است میسر و بعضی می فرمایند کہ اسم وی مخفی ست از غایت شدت تنزلے کہ وی راست لہذا در نہایت

حروف تهجی افتاده و بعد از حرف لا واقع شده که آن نفی ست بمذهب آنها که لا را یکے از حروف دانسته اند و بعضے می فرمایند که حرف یا را اسم اعظم ست بزبان عبرانی که یَهْوَه است بفتح یا و فتح واو مشدد و نبی اسرائیل تاویل وی تا این زمان ندانسته اند ک را چهار اسم ست. کافی کریم کبیر کفیل ل رایک اسم ست لطیف ـ م راده اسم ست ماجد مالک المالک مانع مبین مجید ملک ملیک ممیت منان مهیمن و بعضے می فرمایند که ویرا سی و سه اسم ست و هر اسمی که جزو اول وی حرف میم ست درین داخل ساخته ده اسم مذکور شد و بیست و سه اسم دیگر اینست بدیع متعالی متکبر متین مجیب محصی محی مذل مصور مقسط معطی معید مغنی مقتدر مقدم مقسط مقیت منتقم منزل منشئ موخر مومن مهلک ـ ن را چهار اسم ست ناصر نافع نصیر نور ـ س را پنج اسم ست ستار سریع سلام سمیع سید و بعضے سبوح را زیاده کرده اند ع را هشت اسم ست عالی عدل عزیز عظیم عفو علام علی علیم ـ ف راده اسم ست فائق فارج فارق فاصل فاضل فالق فتاح فرد فعال مفرق ـ ص را چهار اسم است صادق صانع صبور صمد ق را دوازده اسم ست قابض قابل التوب قادر قاهر قابل قائم قدوس قدیر قریب قهار قوی قیوم و بعضے گفته که قائم را برین وجه گویند قائم علی کل نفس بما کسبت و قدیم اسم دیگرست برای این حروف ر را ده اسم ست راز ق رافع رب رحیم رحمن رزاق رشید رفیع الدرجات رقیب رؤف ـ ش را چهار اسم ست شافی شدید شکور شهید و بعضی گفته که شاهد نیز اسم ست برای این حرف و شدید نگویند بلکه شدید العقاب گویند برین قیاس در حرف سین سریع الحساب گویند و در حرف فا فعال لما یرید گویند ـ ت رایک اسم ست تواب ـ ث رایک اسم ست مثبت ثبیت قال الله تعالی یثبت الله الذین آمنوا بالقول الثابت و بعضے گفته که اسم وی ثابت الوجود ست ثابت خ را سه اسم ست خافض خالق خبیر ـ ذ را نه اسم ست ذوانتقام ذوالبطش ذوالجلال والاکرام ذوالطول ذوالعرش ذوالفضل ذوالقوة المتین ذوالمعارج ذوالمن ـ ض رایک اسم است ضار ظ رایک اسم ست ظاهر و گویند مظهر نیز اسم دیگرست ـ غ را هفت اسم ست غافر غالب غفار غفور غنی غیاث المستغیثین اگرچه بعضے از اسماء مذکوره ازان قبیل است که در اطلاق شرعیه کمتر مستعمل ست لیکن چون اکابر این فن در کتب معتبره خود ایراد فرموده اند بذکر آن اقتدا رفته ـ

جوهر ارواح حروف از حقیقت اعداد او ایشانست و صور حروف ارقام اجساد آن اعداد۔

جوهر طریق استفاده از حروف و اسماء و آیات قرآنی منحصر در سه طریق است اول طریقه توجه بارواح و حقائق حروف و توسل جستن بصورت مثالی ایشان که در عالم برزخ دارند و آنرا طریق تخیلی خوانند دوم طریق تلاوت حروف و اسما و آیات که آنرا طریق کلامی خوانند سوم طریق کتابت آن در رقم زدن اشکال حرفی و هیأت رقمی ایشان که آنرا طریق کتابی خوانند۔

جوهر بدانکه هر حرف تهجی را جمل خواص است و شرح علیحده آنست هر که بامداد پیش از سخن گفتن هزار بار الف گوید یا نوشته باخود دارد ذو جاه شود و اگر پنجاه و هفت نوشته باخود دارد عزیز گردد و اگر مریض بر کاسه چینی از زعفران نوشته و شسته بخورد شفا یابد و در وقت نوشتن یا رحمن یا کریم گوید و اگر بر آستر جامه کسی هفت الف نقش کند آن کس از چشم زخم حاسدان امین و سالم بماند و اگر بر هر ناخن دست و پای حامله در وقت اشتداد وضع حمل یک الف رقم زند بعد از آنکه وضو ساخته باشد و دست و پا خشک ساخته باسانی بار نهد سبب محبوس پانصد بار گوید خلاص یابد بعضی یک هزار و پانصد بار گفته اند و اگر چهارشنبه وقت فرو رفتن آفتاب نوشته کودک بخورد حفظ بیفزاید و اگر چیزی فوت شده باشد نوشته در مصحف نهد باز یابد و اگر نوشته باخود دارد و از شر دشمنان امین بود و وقت نوشتن یا قیوم یا واحد گوید و اگر هر روز هزار بار گوید صاحب دولت گردد و اگر هزار نوشته باخود دارد عزیز شود و اگر روز سه شنبه وقت زوال پانصد و ده نوشته در دیوار خانه بیاویزد ثابت قدم گردد و اگر نوشته و شسته زن و شوهر بخورند محبت پیدا آید و در وقت نوشتن یا دائم یا حمید گوید ب اگر هر روز به نیت محبت بخوانند پیدا آید اگر تا را بعدد مجمل که چهارصد است نویسد و باخود دارد در نظر مردم عزیز شود و اگر بعدد مفصل که چهارصد و یک است بخواند اقبال بر وی گشاده گردد ف توجه با ب است اگر هر روز به نیت محبت بخوانند پیدا آید و اگر سی صد نوشته زیر سر طفل نهد نترسد و اگر روز سه شنبه وقت طلوع آفتاب پنجاه و سه نوشته باخود دارد معاندان مطیع گردند اگر ثا را هر روز بعدد مجمل که پانصد است بر زبان راند برای احداث محبت نظیر ندارد و اگر همین عدد نویسد و زیر گهواره طفل نهد در خواب و بیداری نترسد و پنجشنبه تعلق باین حرف دارد ج اگر هفت روز هر روز هزار بار گوید حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم را در خواب بیند و اگر رنجور بر قدح نوشته و شسته بخورد صحت یابد و اگر شب پنجشنبه در افزونی ماه هزار نوشته باخود دارد سحر و چشم زخم بر وی کار نکند و اگر مرد را در السحر بسته باشند هزار بار بطبقت پاک نو

یا قلعی داده نویسد باین صورت ح و بآب شیرین محو کرده بیاشامد قوت مباشرت وی عود کند و اگر
بست و چهار بار بر نبات مصری نویسد برین صورت ح و صاحب قولنج بخورد شفا یابد و اگر جیم
را بعد منفصل وے که پنجاه و سه است بر قدحے نویسد و محو ساخته بیاشامد دفع هر مرض کند و روز
جمعه تعلق به جیم دارد ح دو بیست بار خواند و بر مشت خاک پاک دمیده بر دشمن افشاند دوست
گردد و حا برائے دفع حیات مجرب و اورام حاره و جمیع امراض که ناشی از حرارت و یبوست
بود بغایت نافع ـ اگر کسے بر نگین خاتم خود هشت حرف حا نویسد برین صورت ح و صاحب
تپ آنرا در انگشت کند شفا یابد و اگر آن خاتم را در آب اندازد و صاحب تپ از آن آب
بیاشامد حرارت وی زائل شود و این عمل وقتی کند که قمر ناظر لسعود و بود و منصرف از نحوس و در ساعت
اول یا هشتم از روز دوشنبه یا جمعه نویسد و با خود دارد خ بعد از نماز جمعه بالائے بام هفتصد بار
خوانده بطرف غائب دمد و اگر طرف معلوم نباشد هفتصد بار نوشته زیر سر نهد غائب را در خواب
بیند خا را بعد و مجمل که شش صد است خوانده بطرف غائب دمد زود خبر یابد و اگر جانب معلوم
نباشد نوشته در زیر بالین نهد در خواب بیند و اگر شب چهارشنبه نیم شب بمشک و زعفران
سی پنج نوشته باخود دارد عزیز گردد و از دین خلاص یابد و وقت نوشتن یا حنان یا منان گوید
د وقت صبح پیش از سخن بالائے بام بمقابله ستارگان هفتصد بار گوید دشمن از شهر رود و اگر
هر روز هزار بار گوید بدولت برسد و اگر به نیت امانت مال در سه شنبه وقت طلوع آفتاب
هفتصد و سی و یک نوشته در مسجد جامع دفن کند در امان حق باشد وقت نوشتن یا دیان یا خالق
گوید د اگر دائم گوید با اہل خویش در امان حق باشد و اگر هفتصد نوشته باخود دارد و یا بر شیرینی
خوانده بخورد نزد مردم عزیز گردد و اگر شب دوشنبه دو صد نویسد و بر طغار تعویذ کرده باخود دارد
در میان خلق عزیز گردد و وقت نوشتن یا رحیم یا کریم بخواند ـ هر که ذال را ورد
خود سازد دولت او را زوال نرسد عزت و اقبال وی بیفزاید و اگر هفتصد بار بعد و مجملش بخواند
و بر نان و شیرینی نفث کند و بخوردن سگان دهد محبوب قلوب گردد ـ ر اگر دفینه نامعلوم باشد
هفتصد بار در گوش خروس سفید مرا و مرغ که در زبان عربی او را دیک گویند گوید و بدمد هر جا که
دفینه باشد آنجا قرار گیرد ز اگر پانصد مرتبه گوید از ترس ایمن گردد و اگر هزار ز نوشته باخود دارد
مهیب گردد و اگر در روز جمعه صد و بست نوشته باخود دارد زبان خلق از بدگفتن بسته گردد و وقت نوشتن
یا حلیم یا معید گوید س اگر در هر روز وقت پیشین هفتصد مرتبه ورد سازد خلق مطیع وی گردد و اگر نوشته بر گردن

طفل بند د در سخن آید و اگر بروز چهار شنبه سی صد و شصت بار در طاس و در میان حمام نوشته و شسته برسر
اندازد در نعمت بر وی کشاده گردد و وقت نوشتن یا حمید یا عزیز خواند بدانکه سین از میان حروف
تهجی باین صفت مخصوص و ممتاز ست که زبر او با بینات او مساویست چه س که از قبیل بینات ست
بعد و شصت ست و ی و ن که زبر اوست بعد و شصت ست و این از نوادر و غرائب ست اگر س
را هر روز وقت پیشین شصت بار بخواند صاحب کرامات گردد باید که س را بیای خطاب بخواند ش اگر دویست
بار خوانده در خواب رود نر یا ماده که در شکم حامله باشد در خواب ببیند و اگر بر نان نوشته خوردن دهد بآسانی زاید و اگر
مردی بسته باشد در روز جمعه نود و پنج بار بمشک و زعفران بر کاسه چینی نوشته و شسته بخوراند کشاده گردد و اگر زن
باشد شسته بر سر اندازد و برای هر نیتی که باشد در مصحف اندازد و وقت نوشتن یا قهار و یا قریب بخواند هر که
شین را سی صد بار بعد مجامعت بر طعام یا شیرینی بخواند و وقت وضع حمل حامله را بخوراند بسهولت بار نهد ص
اگر هفتصد و پنج نوشته در مصحف نگاهدارد عزیز گردد و وقت نوشتن یا منزل و یا نور بخواند ض برای دفع
جنون نود بار خوانده بدمد و نوشته بندد و بجهت محبت هفتصد بار گوید و اگر صد و نوزده در شب جمعه بامشک و
زعفران نوشته زیر سر نهد حضرت سرور عالم را صلی اللّٰه تعالیٰ علیه و آله و اصحابه وسلم در خواب ببیند و اگر شسته
بخورد دل او روشن گردد و اگر باخود دارد عزیز گردد و وقت نوشتن یا عالی و یا قدوس گوید۔ هر که
ضاد را هشتصد بار بر خوردنی خوانده مجنون را دهد یا کسی که ضعف دل دارد یا صاحب خفقان را دهد
شفا یابد۔ ط از جهت ترس ظالمی هر بامداد هفتصد بار گوید ایمن گردد و اگر در شب پنجشنبه نهصد
نوشته باخود دارد در هیچ کار درمانده نشود و در وقت نوشتن یا حی یا قیوم گوید هر که خواهد که از
میان اعدا از و د بسلامت و عافیت بیرون آید و ضرر بوی نرسد باید که بر هر ناخن خود هر روز یکبار
حرف طا را بنویسد و در آن اثنا ده بار بعد و مفصلش بیک نفس بر زبان راند پس قدم بیرون نهد
بسلامت از میان ایشان بگذرد۔ ظ برای محبت هفتصد بمشک و زعفران نوشته باخود دارد و اگر در
روز پنجشنبه صد و سی نوشته باخود دارد مشهور جهان گردد و در وقت نوشتن یا محمود یا کریم بگوید۔
هر که از ظالمی بترسد هر بامداد نهصد بار حرف ظا بخواند و بجانب وی و منزل وی نفث کند زود آن
ظالم دفع شود و اگر بهمین عدد بنویسد و بر مصروع بندد و شفا یابد و روز چهار شنبه تعلق باین حرف
دارد ع اگر بیست روز هر روز هفتصد بار بخواند دشمن هلاک گردد و اگر روز جمعه هزار نوشته باخود
دارد هرگز محتاج کس نشود و در وقت نوشتن یا عظیم یا عجیب گوید۔ ع اگر کسی را محبوب
سرکش بود هشتصد بار بمشک و زعفران و گلاب بنویسد و باخود دارد محبوب مطیع گردد و اگر بمقدار

حلوا خوانا سہین عدد محبوب را بخور اند دوست گردد ـ غ اگر ہر روز ہفتاد بار گفتہ بجانب دشمن دمد مقہور گردد و اگر در روز چہار شنبہ نود نوشتہ باخود دارد از جنس خلاص یابد و در وقت نوشتن یا مالک یا مہیمن گوید ـ غین را اگر کسے ہر روز ہزار بار بگوید و بجانب دشمن دمد نیست گردد ـ ف بجہت بر آمدن حاجات ہر روز چہل بار گوید ـ اگر کسے ہشتاد روز متصل ہر روز ہشتاد بار فا را بگوید و بجانب دشمن نفث کند نابود شود و روز شنبہ تعلق باین حرف دارد ـ ق اگر ہر روز بیست بار گوید اسرار باطنی بر و منکشف گردد ـ قاف را دو بیست بار بر کاغذ بنویسد و در زیر سنگ گران نہد بنام ہر کہ این عمل بکند خواب وے بستہ گردد تا کاغذ بیرون نیارد و نوشتہ را محو نسازد آنکس را خواب نیاید و آرام نگیرد ـ ک اگر نود و نہ روز جمعہ وقت بر آمدن آفتاب نوشتہ با خود دارد جملہ حاجات بر آید و اگر نوشتہ در باغ یا کشت بیاویزد موش و ملخ مضرت نرساند و در وقت نوشتن یا خالق یا محیط گوید ـ ہر کہ کاف را ہر روز دو بیست بار بخواند اسرار الوہیت بر دل وی منکشف شود ـ ل اگر بکسے طمع داشتہ باشد ہفتصد بار بگوید ـ اگر کسے خواہد کہ از چشم دشمنان پنہان شود باید کہ بوقت حاجت لام را دو بیست بار بخواند مقصود حاصل شود ـ م اگر ہفتصد بار در شب جمعہ گوید حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم را در خواب بیند و اگر روز سہ شنبہ سیزدہ نوشتہ در مصحف نہد حاجتش روا گردد و در وقت نوشتن یا شکور یا حکیم گوید ـ طبع میم حار ست و در وسط وی رطوبتے ست میان دو حرارت و آن حرف یا ست میان دو میم ہر کہ ہر روز چہل بار در شکل میم نظر کند و ہر بار بخواند قل اللہم تا بغیر حساب حق تعالے اسباب دنیا و آخرت را بر وی آسان گرداند و ہر کہ میم را چہل بار بر جامے نویسد و بآب پاک محو ساختہ بیاشامد حق تعالے در علم و فہم وی افزاید و زبان وی را بحکمت ناطق گرداند ـ ن اگر ہژدہ نوشتہ باخود دارد راز نہان آشکارا گردد و در وقت نوشتن یا عزیز یا جبار گوید ہر کہ نون را پنجاہ بار بنویسد و باخود دارد و ہر جانورے از موذیات کہ وی را بگزد درد نکند ـ و اگر چہار صد بار گوید زبان خلق از بد گفتن بستہ گردد ـ اگر ہا و را بنام دشمن دو بیست بار بر کاغذ بنویسد و از بازوی وی در آویزد آن دشمن سرگردان شود و اگر کسے را داعیہ سفر باشد و میسر نشود ہر صباح شصت بار این حرف را بخواند و بدان جانب دمد کہ مقصد اوست بزودی موانع مرتفع شود و آن سفر دست دہد ـ ہ اگر نہصد نوشتہ باخود دارد خلق مطیع او گردد ـ ہا حرف نور است نے سست و نزد جمعی از ارباب تحقیق اسم اعظم عبارت از وست و گویند بحقیقت

اسم الله این حرف است و الف و لام از برای تعریف و در اصطلاح صوفیه حرف ها عبارت از
مرتبه غیب هویت است یعنی ذات مجرد از ملاحظه اسما و صفات و این مرتبه فوق مرتبه الوهیت است
اگر هفتاد بار این حرف را بر خاک گورستان قدیم یا خاک وقت خوانده در خانه دشمن اندازد ویران
شود و خانه وی ویران شود و حضرت شیخ نجم الدین کبری در بعضی از رسائل خود آورده که ذکری
که چاره نیست بحسب دوام بر نفوس حیوانات که انفاس ضروریه ایشان است حرف ها از ان میکند

بی توسط آلتی از مخارج حروف و این حرف است که اشارت بغیب هویت است

کی اگر هفت هزار بار گوید از خلق بی نیاز گردد و اگر یا را صد بار بنام شخصی بخواند زبان وی از
غیبت و تهمت عاجز بسته شود و اگر کسی ده بار حرف ها را بعدد جمل وی برکاردی نویسد بنام شخصی

و آنرا در زیر خاک دفن کند خواب آن کس بسته شود

جوهر دو حروف است که آنرا حروف الجان گویند بجهت آنکه چهار اسم از ان حروف ترکیب
می یابد که آن اسما بر ناصیه بعضی از جنیان مکتوب است و آن حروف بعد از اسقاط مکررات
اینست و ذ س ی ن ص ن ا ق ک ل ا م ذ و از این حروف عشره در وقت ترکیب اسما اربعه سه
حروف که دال و لام و واو است مکرر می شود دال سه بار و لام سه بار و واو یکبار و آن اسما
اینست و اذل مدد همدد ققکل موولس هر که این حروف و اسما را با خود نگاه دارد از مضرت جن و
غائلت صرع و جنون و خوف و رعب و امثال آن محفوظ گردد و اگر بر طفلی بندند که در خواب می ترسد
و می هراسد آن ترس و هراس از وی زائل شود و اگر در دل کسی قلق و اضطراب بود چون

این حروف و اسما را با خود نگاه دارد آن دغدغه برطرف شود

جوهر الف چهار نوع است اول قائمه دوم مسطوحه سوم مسطوره چهارم معطوفه
الف قائمه برین صورت است ا بعضی گفته که حرف الف را در اعمال محبت و سائر اعمال خیر
مستعمل است و بعضی دیگر گویند که مخصوص بمحبت نیست بلکه در اعمال بغض و عداوت و سائر
اعمال شر نیز جاری است پس وقتی که قمر در حمل یا در ثور باشد و ناظر بسعود و ساقط از نحوس
دائره کند و در وی نام طالب و مادرش و نام مطلوب و مادرش بنویسد و بر دوران صد و یازده
الف بکشد و نزدیک آتشدان بیاویزد اثر عظیم از محبت در دل مطلوب پیدا شود و اگر
وقتی که قمر در وبال یا هبوط باشد و به نحوس متصل و از سعود منصرف و منقطع به لوح
سرب دائره نقش کند و در وی نام دشمن و مادرش بنویسد و بر دوران صد و یازده

الف نقش کند و آن لوح را در گورستان قدیم در قبر کہنہ کہ نام صاحبش معلوم کسے نباشد دفن کند آن دشمن بیمار و پریشان روزگار شود و ہر کہ بامداد پیش از آنکہ سخن گوید ہزار بار الف گوید صاحب ثروت شود و اگر ہمین عدد نویسد و با خود دارد ہمین خاصیت دہد و اگر بر سفال آب نارسیدہ بست و یک الف بکشد و آنجا نام دشمن ثبت کند و وقتے کہ قمر در سرطان یا عقرب یا حوت بود و آن سفال را سرنگون در آب انداز و زبان آن دشمن بستہ شود و اگر بر استر جامہ کسے ہفت الف نقش کند آنکس از چشم زخم حاسدان ایمن ماند۔ صاحب در مکنونہ بعضے حروف را کہ مشتمل ست بر یک الف و بعضے را کہ مشتمل ست بر دو الف و اخل حروف الف داشتہ و آثار بران مترتب ساختہ و بعضے گفتہ کہ الف چہار ست اول قائمہ و ذکر آن گذشت دوم الفات مسطوحہ یعنی گستردہ شدہ و آن شش ست اب ت ث ف ک ی سوم الفات مسطورہ یعنی صف کشیدہ و آن سہ است ط ظ ل و این الفات جامع است میان قائمہ و مسطوحہ چہارم الف معطوفہ یعنی دو نوشتہ و برگردیدہ و آن یک ست کہ لا ست و این بمذہب جمعی ست از علماے حروف کہ لام الف را علیحدہ حرفے اعتبار نمودہ اند پس الف را یازدہ صورت باشد مشتمل بر چہاردہ الف و آن یازدہ صورت انیست اب ت ث ط ظ ف ک ل لا ی این جملہ ک ل لا ہر یکے مشتمل بر دو الف باشد باقی ہر یک الف کہ مجموع چہاردہ بود۔

جوہر چون طالب صادق یکی از اعمال حرفے شغل گیرد باید کہ خلوت اختیار کند و پیش از شروع و بعد از شروع ہر اسمی و ذکری و آیتی کہ تعلق با آن حرف باشد مداومت نماید تا بزود بر مقصود فائز گردد و آن اسم و اذکار و آیات انیست ایک اسم ست و آن اللہ است و آیتش الم اللہ لا الہ الا ہو الحی القیوم و سورۂ اخلاص و آنچہ شامل معنی توحید و تقدیس و تنزیہ است ب را یک ذکر ست و آن بدیع ست و آیتش برای مبتدیان بدیع السموات والارض و برای منتہیان بسم اللہ الرحمن الرحیم ج را دو ذکر ست الجلیل و الجمیل و بعضے گفتہ کہ ذکروے الجبار ست و آیتش جاء الحق و زھق الباطل د را یک ذکر است الدائم ست و آیتش شہد اللہ الآیہ و عندہ مفاتح الغیب الآیہ و ہ را یک ذکر ست و آن ہو ست و آیتش ہو الاول والآخر الآیہ و را سہ ذکر ست الواحد الوالی الولی و آیتش ہو اللہ الذی لا الہ الا ہو الحی القیوم الآیہ اللہ نور السموات والارض الآیہ ز را یک ذکر ست مزکی و بعضے گفتہ کہ زکی ست و آیتش ان الدین عند اللہ الاسلام

ودر عمل انحرف صلوات لبسیار گوید ح راسہ ذکرست الحی الحفیظ الحکیم وآیتش وقل نفر لوہ
بعضھا الآیۃ ط را دو ذکرست سبوح قدوس وآیتش طہ ما انزلنا الی قولہ الحسنی ویٰسین
والقرآن الحکیم الی قولہ الکریم ی راذکرے ظاہر نیست وآیتش وما نتنزل الا بامر ربک الآیۃ
ک رادو ذکرست الکافی الکفیل وآیتش انما امرنا تا ترجعون ل رایک ذکرست اللطیف
وآیتش الم اللہ لا الہ الا ہو اے قولہ الفرقان م رادو ذکرست مالک الملک المجید وآیتش
قل اللھم مالک الملک تا قدیر ن رایک ذکرست النور وآیتش اللہ نور السموات
الآیۃ س راذکر انیست سبحان اللہ السلام سبحان السمیع العلیم وآیتش سلام قولا
من رب رحیم ع راسہ ذکرست العالم العلیم علام الغیوب وآیتش قد احاط بکل شئے
علما وانچہ از آیات مشتمل بر معنی احاطہ علمی ست ف رایک ذکرست الفتاح وبعضے گویند
کہ الفاطر وآیتش نصر من اللہ وفتح قریب وسورۃ اذا جاء نصر اللہ وانا فتحنا ص
رایک ذکرست الصمد وآیتش قل ہو اللہ احد اللہ الصمد ق رادو ذکرست القدیر القیوم و
آیتش وعنت الوجوہ للحی القیوم وآیۃ وہو علی کل شئ قدیر ر رادو ذکرست الرحمن الرحیم
وآیتش فاما ان کان من المقربین فروح وریحان وجنۃ نعیم ش رایک ذکرست الشہید
وبعضے گویند الشکور وآیتش شہد اللہ الآیۃ ودر اعمال خیر دکند لکن اخذ ربک اسے قولہ
تعالے الشدید در اعمال شر ت رایک ذکرست التواب وآیتش والیہ یرجع الامر
کلہ ث رایک ذکر مثبت ست ونزد بعضے الثابت وآیتش ربنا افرغ
علینا صبرا وثبت اقدامنا وانصرنا علی القوم الکافرین خ رایک ذکرست الخبیر و نزد
بعضے ویراسہ ذکرست الخالق الخافض الخبیر وآیتش انچہ منتہی باسم خبیر باشد ذ رایک ذکرست
وآن اللہ ست وعدد قرآت او ہر بار ہفصد نوبت ست وباید کہ ہر بار کہ عدد با تمام رسد از عقب
آن بگوید اللھم انی ذکرتک بصفۃ یقتضی فاذکرنی بکیا لک فانت خیر الذاکرین وآیتش
انچہ دلالت کند بر معنی توحید ض رایک ذکرست الضار وآیتش یضل اللہ الظالمین ویفعل
ما یشاء ظ راذکر انیست اللہ سعی اللہ ناظری اللہ شاہدی ونزد بعضے ذکروی الظاہر ست
وآیتش وہو معکم اینما کنتم غ رایک ذکرست الغنی وآیتش ہو الغنی الحمید وان اللہ
غنے عن العالمین لا رانسبت بحال مبتدی ذکر لا آلہ الا اللہ ست ونسبت بحال
منتہی لا آلہ الا ہو ـــ

جوہر بدانکہ نسبت وہشت ملک مقرب بر نسبت وہشت حروف جمل موکل اند پس عامل حروف را از دانستن اسماء ایشان چارہ نیست تا در عمل ہر حرف بملک وی تقرب و توسل جوید و از وے طلب مدد و معاونت کند ملک ا۔ اسرافیل ست و ملک ب جبرئیل و ملک ج کلکائیل و بقول بعضے عینائیل و ملک د اہراطیل و ملک ہ روذیائیل و ملک و رقتمائیل و ملک ز سرفیائیل و نزد بعضے شمسائیل و ملک ح تبکائیل و ملک ط اسماعیل و ملک ی تشراکیطائیل و ملک ک جبدرور او ملک ل طاطائیل و ملک م رویائیل و ملک ن جولالا و ملک س ہمراکیل و ملک ع لومائیل و ملک ف سرحاکیل و نزد بعضے حصقیائیل و ملک ص اہجکائیل و ملک ق عطرائیل و ملک ر ہمواکیل و ملک ش ہمواطیل و نزد بعضے جبرئیل و ملک ت عزرائیل و ملک ث میکائیل و نزد بعضے صرقائیل و ملک خ سہمکیائیل و نزد بعضے روقیائیل و ملک ذ ازدائیل و ملک ض عطکائیل و ملک ظ لوطا و نزد بعضے میکائیل و ملک غ لوخائیل و باید دانست کہ حرف اول ہر اسم معتبر ست در تعین موکل

جوہر بدانکہ بر بروج اثنی عشر دوازدہ ملک مقرب موکل اند کہ ممد و معاون روحانیت آن بروج اند پس عامل حروف چون بعملی شغل گیرد باید کہ ملاحظہ کند کہ آن حروف بکدام بروج و منزل منسوب ست پس بملکی کہ بران بروج موکل ست توسل کند و نام وے بتعظیم تمام بردہ از وی استمداد و استعانت جوید بر حصول مقصود کہ آنرا اثر ہاے عظیم ست در سرعت اجابت ملک حمل شراحیل ملک ثور عزرائیل ملک جوزا اسرائیل ملک سرطان نہفائیل ملک اسد شراطیل ملک سنبلہ شہاییل ملک میزان سہرائیل ملک عقرب صرصائیل ملک قوس سرلطائیل ملک جدی شمکائیل ملک دلو صہمکائیل ملک حوت فقبیائیل و ہفت ملک اند کہ ممد و معاون ارواح سبعہ سیارہ اند پس عامل حروف نظر کند کہ حروف معمول علیہ تعلق بکدام کوکب دارد آنگاہ بملک آن کوکب توجہ کند و از وی امداد و اعانت جوید از روے خشوع و خضوع اسماء ملائکہ سبعہ سیارہ با اسماء افلاک ایشان ملک زحل قومیائیل و فلک وی عجوبیا ملک مشتری سمخائیل و فلک وی بریقا ملک مریخ کاکائیل و فلک وی رتقا ملک شمس صاصائیل و فلک وی افاون ملک زہرہ شیذائیل و فلک وی ماعون ملک عطارد شنخائیل و فلک وی برفیدون ملک قمر اسماعیل و فلک وے برقیقا

ن۱۱ اہوائیل
ن۱۲ ہمرائیل
ن۱۳ ہمکائیل
ن۱۴ اہرائیل
ن۱۵ لوزائیل

جوہر قسمت حروف بر منازل بست وہشت گانہ عامل را باید کہ لاحظہ نماید کہ ہر حرفی تعلق بکدام منزل دارد از منازل سعد ونحس در اعمال خیر منازل سعد اختیار کند ودر اعمال شر منازل نحس وخواجہ نصیر الدین طوسی منازل نحس را در قطعہ نظم آوردہ ہرچہ غیر آنست سعدست ٭

از منازل کہ برین چرخ برین وارداہ	انچہ نحس ست ہمین ست کہ گفتم حاشاک
شولہ واجنبہ دنثرہ وطرفہ وبران	بلدہ وذابح واکلیل وزبانا وسماک

در قسمت حروف بر منازل دو قول ست اول قول شیخ شرف ابن بونی دوم شیخ اکبر واکثر علما اہل خاصیت در اعمال حروف بقول شیخ بونے عمل کردہ پس فرمودہ کہ حروف اصلیہ بست وہشت ست ومنازل فلکیہ نیز بست وہشت ست وہر حرفی تعلقی بمنزلے دارد وقسمت این بدو طریق کردہ اند یکے بطریق جمل مشارقہ کہ جمل مشہور ست دوم بطریق جمل مغاربہ کہ نزد بعضے از علما حروف عمل ازیادہ از جمل مشارقہ است وآن برینوجہ است کہ ا تعلق بشرطین دارد کہ دو کوکب ست ب تعلق بہ بطین دارد کہ سہ کوکب ست ج تعلق بثریا دارد کہ شش کوکب ست د تعلق بدبران دارد کہ یک کوکب ست ہ بہقعہ دارد کہ سہ کوکب ست و بہنعہ کہ دو کوکب ست ز بذراع کہ دو کوکب ست ح بہ نثرہ کہ دو کوکب ست ط بطرفہ کہ دو کوکب ست ی بجبہہ کہ چہار کوکب است ک بزبرہ کہ دو کوکب ست ل بصرفہ کہ یک کوکب ست م بعوا کہ پنج کوکب ست ن بسماک کہ یک کوکب ست ص مہملہ بغفر کہ یک کوکب ست ع بزبانا کہ دو کوکب ست ز باکلیل کہ سہ کوکب ست ض معجمہ بقلب کہ یک کوکب ست ق بشولہ کہ دو کوکب ست ر بنعائم کہ چہار کوکب ست س مہملہ ببلدہ کہ خالی ست از کوکب ت بذابح کہ دو کوکب ست ث ببلع کہ دو کوکب ست خ بسعود کہ دو کوکب ست ذ بہ اخبیہ کہ چہار کوکب ست ظ معجمہ بمقدم کہ دو کوکب ست غ معجمہ بموخر کہ دو کوکب ست ش معجمہ برشا کہ یک کوکب ست شیخ بونی گفتہ کہ چون قمر بیکے از منازل بست وہشت گانہ حلول کند روحانیت آن حرف کہ تعلق باین منزل دارد از درجات عالیات تجلی کند وتاثیر خود را در مراتب سفلیات اظاہر گرداند وشیخ اکبر فرمودہ کہ ارواح حروف از مالک منازل در ما تحت خود متصرف اند اما در فوق آن ذلک الیشان را تاثیرے نیست وشیخ بونی گفت کہ تصرفات وتاثیرات الیشان بطریق جمل مشارقہ برینوجہ است کہ چون قمر در شرطین بود قہر وغضب احداث کند وچون در بطن بود ب لطف ورحمت ایجاد کند وچون در ثریا آید ج سعادت متوسط بخشند ودر دبران د بلاد فتنہ انگیزد ودر ہقعہ ہ ممزوج بود

میان سعد ونحس و در بطن سعادت و دولت بخشد و در ذراع زہم سعادت احداث کند و در نثره ح
نحوست وشقاوت انگیزد و در طرفه ط بلیت ومحنت افزاید و در جبهه ی حرکت متوسط انگیزد و در زبره
ک خیر و برکت زیاده کند و در صرفه ل ممتزج بود میان خیر وشر و در عوا م مدد سفر دریا بود و سماک
ن شور وشر انگیزد و در غفر س سعادت کامله ایجاد کند و در زبانا ع ممتزج بود و خیر غالب و در
اکلیل ف نحوست وبلا انگیزد و در قلب ص سعادت بخشد و در شوله ق ممتزج ست وشر غالب
و در نعائم ر سعادت عظمی ایجاد کند و در بلده ش نحوست کبری احداث کند و در ذابح ت
ممتزج ست وشر غالب و در بلع ث نحوست وفتنه عظیم انگیزد و در سعود خ سعادت معتدله ظاہر
گرداند و در اخبیه ذ ہم سعادت پیدا کند و در مقدم ض سعادت تامه نماید و در موخر ظ ممتزج
بود میان خیر وشر و در رشا غ دولت وسعادت افزاید

جوہر بدانکه بر ہر روزی از ایام اسابیع دو فرشته مقرب موکل اند یکے علوی سماوی
و دیگر سفلی ارضی پس عامل حروف را لازم ست که اسما ایشان را تا در ہر روزے که بعمل
حرفی شغل گیرد بر زبان راند و از ایشان مدد و استعانت خواہد بر تحصیل مراد یوم الاحد ملک
علوی روفائیل بفا و بعضے بقاف گفته اند و ملک سفلی ابوعبدالله المذہب یوم الاثنین ملک
علوی جبرئیل و ملک سفلی ابوعبدالله الحارث و جبرئیل را خادم ست از ملائکه سماوی اسم
وی شمکائیل که وی را نیز یاد باید کرد و یوم الثلثا را ملک علوی سلسائیل بسین مہمله و در بعضے نسخ
بصاد آمده و گویند شمسائیل و ملک سفلی الاحمر یوم الاربعا را ملک علوے میکائیل و ملک سفلی
دو نام دارد زوبعه و برقان و میکائیل را خادمیست از ملائکه سماوی نام وے نوائیل
که وی را نیز یاد باید کرد یوم الخمیس را ملک علوی صرفیائیل بفا و گویند بقاف و ملک سفلی السید
شمہورش یوم الجمعه را ملک علوی عینائیل و ملک سفلی السید عبدالرحمن و لقب وی
ابیض یوم السبت را ملک علوے حصفیائیل بفا و گویند بقاف و ملک سفلے ابو
نوح میمون السحابی

جوہر حروف دو قسم ست علوی و دنی و مراد بعلوی آن حروف ست که قوام ایشان بالف باشد
و منتہاے ایشان ہمزه و آن یازده حروف ست با تا ثا حا خا را طا ظا فا
ہا یا و باقی حروف که آخر ایشان غیر ہمزه است ایشانرا دنی خوانند و آن ہفده است
الف جیم دال ذال زای سین شین صاد ضاد عین غین قاف کاف لام میم نون واو

وحرف زلے از قسم دنی ست نہ از قسم علی زیرا کہ آخر او حرف یاست نہ ہمزہ و آنکہ بجای حرف یا ہمزہ
نویسند غلط است ولفظی علی و دنی را وصفت ساختہ اند اعلی و علی و ادنی و دنی و نیز و ایشان
حروف اعلی ہفت ست ا ص ع ک ل ن ہ و حروف علی نیز ہفت ست ح ر س ط ق
م ی و حروف دنی نیز ہفت ست ب ت ا ج و ذ ض و و حروف ادنی نیز ہشت ست ث
خ ز ش ظ غ ف اگر اراده اعمال محبت و رفعت و سعادت کند توسل بحروف اعلی و علی
کند و ہرگاه داعیہ اعمال بغض و عداوت و ذلت و شقاوت کند توسل بحروف دنی و ادنی شود
و ہرگاه کہ حروف علی را با حروف اعلی امتزاج دہد فعل آن در اعمال لطیفہ اقوی و اکمل بود
ہرگاه حروف دنی را با حروف ادنی بیامیزد اثر آن در اعمال قہریہ اشمل و ادخل باشد
و ہرگاه حروف اعلی را با دنی و علی را با دنی مزج کند از ان صورت ہیات اعتدال
پیدا شود

جوہر بدانکہ حروف باعتبار وجود لفظ و عدم آن منقسم مے شود بدو قسم نواطق یعنے
منطوقہ کہ آنرا حروف معجمہ گویند و صوامت یعنی حروف غیر منطوقہ کہ آنرا مہملہ گویند و حروف
نواطق پانزده است ب ت ث ج خ ذ ز ش ض ظ غ ف ق ن ی و حرفے کہ
حجاب او زیاده است و اقرب ست بمراتب تنزلات نقطہ او زیاده است پس ہر حرفے کہ حجاب
او از حیثیت ظہور و عیان ست مخصوص ست بفوقیت اعجام و حروفے کہ حجاب او از حیثیت
تنزل و خفاست مخصوص ست بسفلیت اعجام و ازین جہت ست کہ در حروف علیہ بمذہب ادم
در علماء این فن حروف معجم نمی باشد الا قاف و نون و در حروف دنیہ بمذہب ثانی حرف مہمل
نمی باشد الا دال و راو و ازین حروف پنج اسم مرکب ست بتث جخذ زشض ظغف قنی و
حروف صوامت سیزده است و اگر لام الف را حرفے علیحده گیرند چہارده باشد ا ح د ر
س ص ط ع ک ل م و ہ لا و ازین حروف چہار اسم مرکب ست احدر سصطع کلمو ہلا

جوہر بدانکہ حروف باعتبار انفصال و اتصال ایشان بماقبل و مابعد منقسم مے شوند بدو
قسم اول مفاصلات کہ آنرا حروف خواتیم نیز گویند و دوم مواصلات و حروف مواصلات شش
شبت ا ذ ر ز و و نیز و بعضے کہ لا را علیحده حرفے داشتہ اند آن نیز از مفاصلات ست و بست
و دو حرف باقی از قسم مواصلات ست اگر در اول کلمہ افتند متصل می شوند بما بعد خود و اگر در آخر
افتند متصل می شود بماقبل بالیشان پس ہر امرے کہ انفصال در ان مطلوب ست توسل

بحروف مفاصلات جو یدو اگر اتصال مقصود ست متوسل بحروف مواصلات شود و ہر کہ حروف خواتیم را در چہار دہم ماہ بر دیوار خانہ رقم زند یا بر کاغذی نویسد و در خانہ محفوظ کند آنخانہ از سرق وحرق ایمن ماند و اگر بر چوب کشتی نقش کند غرق نشود و اگر بنویسد و در رخت نہد سلامت ماند و اگر بر صندوق نویسد یا بر بدنوسے محفوظ ماند و اگر بر خاتم فضہ یا ذہب نقش کند از ہمہ امراض سلامت ماند

جوہر اعداد تسمیہ باعتبار الف الرحمٰن ہفصد و ہشتاد و ہفت می شود و اگر تسمیہ ہمین عدد تا اینہ عدد رساند براے ہر کار بغایت موثر باشد

جوہر براى ہر حاجت دینی و دنیوی خصوصاً براے شفاے مریض بعد اداے نماز مغرب در شب چہار شنبہ وضو تازہ کند و دو رکعت بگذارد و در اول بعد فاتحہ سورۃ الکافرون و در دوم سورۃ الاخلاص بخواند بعدہ سر برہنہ کردہ ہفت بار درود بگوید بعد بسم اللہ الرحمٰن الرحیم ہفصد و ہشتاد و ہفت بار کہ عداد بسم اللہ الرحمٰن الرحیم باعتبار الف الرحمٰن ست تنہا یا باشتراک جماعت صالحین بخواند بعد ازان یا رب ہزار بار گوید بعد ازان ہفت بار درود بخواند بعد ازان دعا کند

جوہر ہر کرا مہمی پیش آید سورہ فاتحہ را با بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بضم میم بلام الحمد ہفصد و ہشتاد و ہشت بار کہ عدد تسمیہ بحساب جمل ست بخواند و الرحمٰن والرحیم را در فاتحہ سہ بار تکرار کند و در آخر آمین گوید آن مہم بکفایت رسد یا در میان سنت بامداد و فرض آن چہل و یکبار براے ہر مہمی کہ بخواند بکفایت رسد

جوہر ہر پیغمبرے را کارے پیش آمدے اسم مبارک محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بحضرت خداوند تعالیٰ شفیع آوردی

جوہر مومن را دو غم ست یکے کفایت مہمات و دیگرے کفارت سیأت و این ہر دو غرض از درود برمے آید

جوہر بعد از نوافل در گوشہ رود و بخلوت دست بالا کردہ سوے آسمان یا رب سہ بار بگوید ہر چہ از جناب خداوند تعالیٰ خواہد بیابد و اگر ہزار بار گوید اولی باشد

جوہر ہر کہ سورہ والشمس و واللیل ہر یکی ہفت بار و سی بار بسم اللہ الرحمٰن الرحیم تبارک اللہ رب العالمین ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم بخواند ہر مرادے کہ

داشته باشد باید

جوہر ہرکہ بعد نماز ظہر بر سورہ نوح مداومت نماید ہر مقصود وی زود حاصل شود و ہر کہ بسیار خواند غموم و ہموم وے دفع شود۔

جوہر عند الحاجت یوم الاحد نزدیک طلوع شمس دہ بار سورہ والضحیٰ بخواند و حاجت خواہد بر آید

جوہر بعد فرض بامداد پیش ازان کہ سخن گوید ہفت بار بخواند فسیکفیکہم اللہ وہو السمیع العلیم جناب خداوند تعالیٰ مہمات آن روز کفایت کند اگر آنرا ورد سازد بعد از ہر نماز فریضہ بہ ہیچ چیز محتاج نشود۔

جوہر بعد فریضہ فجر یکبار سورہ مزمل ورد دارد و در چہار موضع درین سورہ سہ سہ بار تکرار کند اول رب المشرق والمغرب لا الہ الا ہو فاتخذہ وکیلا دوم واللہ یقدر اللیل والنہار سوم یبتغون من فضل اللہ چہارم واستغفروا اللہ ان اللہ غفور الرحیم چون تمام شود حاجت خواہد بر آید۔

جوہر عند الحاجت ہفتاد بار بگوید یا شفیق یا رفیق نجنی من کل ضیق۔

جوہر طریق پر کردن ثلاثی دو بابی انیست کہ کل اعداد اسم را دوازدہ حصہ نماید و از دوازدہم حصہ شروع کند و در ہر خانہ یک حصہ اضافہ نمودہ تمام سازد چنانکہ باسط ہفتاد و دو عدد دارد دوازدہ بخش کردم حصہ دوازدہم شش آمد از شش شروع نمودم در ہر خانہ شش اضافہ کردہ تمام کردم بدین صورت

۱۸	۴۸	۶
۱۲	۲۴	۳۶
۴۲		۳۰

و موکل باسط جبرئیل ست و این نقش برای دست غیب و کشایش رزق بے نظر است بشرط اداے زکوٰۃ و زکوٰۃ ہر مثلث نوشتن آن یک لکھ و بست و پنج ہزار است و بعضے گویند ہر روز ہفتاد و دو نقش پر کند تا ہفتاد و دو روز عامل گردد ولیکن صحیح اول ست شخصے بعد زکوٰۃ نقش پر کردہ زیر مصلی می نہاد و ہفتاد و دو مرتبہ یا باسط میخواند نقش غائب می شد و دو درہم مے آمد۔

جوہر بسم اللہ الرحمٰن الرحیم اعوذ بکلمات اللہ التامات من غضبہ و عقابہ و شر عبادہ و من ہمزات الشیاطین و ان یحضرون برے دفع وحشت و پریشان خوابی خواندہ بر خود دم کند یا در کاغذ نوشتہ در گلو اندازد۔

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم اعوذ بکلمات اللہ التامات کلہا من شر ما خلق بسم اللہ الذی لا یضر مع اسمہ شئی فی الارض ولا فی السماء وہو السمیع العلیم ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم وصلی اللہ تعالے علی خیر خلقہ محمد وآلہ واصحابہ اجمعین

این تعویذ براے دفع ہر مرضی در بازو یا در گلو بندد

جوہر ہر کہ بر بادشاہ ظالم و چہاردہ یا دوازدہ بار بگوید یا ملک یوم الدین ایاک نعبد وایاک نستعین ہیچ آسیبے بدو نرسد واگر در سفر قاطع طریق دیا سبعی بر دوے سر راہ گیرد چون بعدد مذکور بخواند مانع از راہ برخیزد و این معنی بکرات ومرات بحد تجربہ رسیدہ —

جوہر دعوت در لغت بمعنی طلب ست و در اصطلاح ارباب دعوت عبارت است از طلب ظہور آثار اسمار آلہیہ مع رعایت شرائط مخصوصہ معہودہ کہ در میان اہل دعوت معروف ومشہور ست وشرائط اینست اکل حلال وصدق مقال کما قال النبی صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم للدعاء جناحان اکل الحلال وصدق المقال وقلت طعام وکلام ومنام وحضور قلب در اثنای خواندن دعا ودرد داشتن وخلوت وعزلت نمودن وتعیین کردن روز ووقت آن یعنی تجاوز نکند وقتے را کہ دران شروع کردہ مادامیکہ اتمام دعوت کند خواہ برای نصاب باشد خواہ براے حاجت وتعیین کردن ورد یعنی وقت دعوت جلالی اسم جمالے نخواند ودر وقت جمالے اسم جلالی مگر اسم مشترک با شرائط آن وباید کہ برای فتح ساعت مشتری ومانند آن اختیار کند وبراے قہر ساعت مریخ ومانند آن واجازت گرفتن از مرشد کامل وتعیین نمودن نیت نصاب یا حاجت مشروعہ وصادق داشتن اسم الٰہی واسم مرشد یا بمعنی کہ ہر اسمے را کہ بخواند اعتقاد کند تاثیر داشتن او را واعتقاد کند کامل بودن مرشد خود را واختیار نمودن حجرہ تاریک ومصفا تا اتمام دعوت وتعیین خادم وآزاد نمودن جانوران بغیر خواہش وصدقہ چیزے وطہارت ظاہر وباطن اما طہارت ظاہر پس ظاہر ست وطہارت باطن بر سہ انواع ست طہارت شریعت وآن عبارت ست از رفع اوصاف ذمیمہ مانند فحش وغیبت وکذب ومیل بسوے لہو ولعب وغیر ذلک وطہارت حقیقت نفی ماسوے اللہ تعالے وترک حیوانات جلالی مثل گوشت وماہی وشہد وبیضہ وخوشبو مثل مشک وعنبر ودیگر آن واستعمال ادہیم وترک جماع در وقت اداے نصاب وتسخیر جن وغیرہ وترک حیوانات جمالے مثل روغن وشیر وجغرات وعتق وشہد وچونہ صدف وعنبر ونمک جعلی

ولمس وبوس وترک محرمات احرامی قبل حلق وحجامت وصید کردن وجامہ دوختہ پوشیدن وترک آنچہ مکروہات ست شل سیر وپیاز وگندنا وترب وانگوزہ وغیر آن وادای نصاب زکوٰۃ وعشر وقفل ودور ومدور وبذل وختم مع رعایت تکرار لفظ اول از اسما چنانچہ در چہل ویک اسما واقع است باین طور یا اللہ المحمود فی کل فعالہ یا اللہ مثلا وخیال کردن معنی اسم را در وقت خواندن وروزہ داشتن سہ روز دوشنبہ سہ شنبہ چارشنبہ قبل از شروع دعا و داخل شدن در حجرہ تاریک در شب پنجشنبہ وگذاردن دو رکعت بہ نیت استخارہ وتوجہ بطرف حق سبحانہ وتعالے وگذاردن دو رکعت بنیت کشف ارواح بعد نماز فجر وبخواند در ہر رکعت بعد فاتحہ واللہ غالب علی امرہ ولکن اکثر الناس لایعلمون وبعد از سلام ہزار بار دعاء ملکیہ اعنی آہ آہ وآیہ بخواند بعد طلوع آفتاب غسل کند ودوگانہ تحیۃ وضو ادا نمودہ دو رکعت دیگر بگذارد بخواند در رکعت اول بعد فاتحہ شہد اللہ انہ لا الہ الا ہو والملائکۃ واولوا العلم قائما بالقسط لا الہ الا ہو العزیز الحکیم ودر ثانی وقال ربکم ادعونی استجب لکم ان الذین یستکبرون عن عبادتی سیدخلون جہنم داخرین ہفت بار وبعد سلام ہفتاد وہفت بار این آیہ بخواند واذا سالک عبادی عنی فانی قریب اجیب دعوۃ الداع اذا دعان فلیستجیبوا لی ولیؤمنوا بی لعلہم یرشدون پس ترا بخواہد حاجت خود را واین طریق کہ مذکور شد در جمیع دعوات رعایتش آن محفوظ دارد خواہ دعوت سیفی باشد خواہ غیر آن ودر بعضے طرق دعوت اینست کہ قبل شروع دعوت سہ روز روزہ دارد واز روز شنبہ شروع کند وقتیکہ ارادہ دعوت اسم جلالی داشتہ باشد واگر ارادہ دعوت جمالی دارد از دوشنبہ شروع نماید واگر ارادہ دعوت اسم مشترک ست از یکشنبہ شروع کند ودر شب چہارشنبہ وضو سازد ودر گوشہ حجرہ بنشیند ومشتغل بخواندن استغفار شود ودر آخر شب برخیزد ووضو سازد وبعد تحیہ وضو دو رکعت بہ نیت کشف ارواح بگذارد ونیت بانیطور کند نویت ان اصلی للہ تعالے رکعتی صلوۃ کشف الارواح متوجہا تا آخر بخواند در ہر رکعت عمل کند آنچہ در طریق اول مذکور شدہ بعد ازان دو رکعت برای ترویح روح حضرت سید المرسلین وشفیع المذنبین وسائر انبیا صلواۃ اللہ وسلامہ علی نبینا وعلیہم ودو رکعت برای جمیع صحابہ کرام ودو رکعت برای ترویح روح سید السند غوث الصمدانی قطب الربانی شیخ محی الدین عبد القادر جیلانی قدس سرہ ودو رکعت

دعوت سنی بود ۱۲ کراہت ۱۲ ... آن در حین خواندن ... برای جمیع صحابہ کرام ۱۲

برای ترویح روح شیخ شهاب الدین سهروردی قدس سره دو رکعت برای ترویح روح
مرشد و مرشد مرشد علیحده علیحده گزارد و طلب مدد از آنها کند پس تر بگذارد دو رکعت برای
محبت الله تعالے بخواند در هر رکعت بعد فاتحه اخلاص بست و یکبار و در بعضے اقوال چهل
و یکبار و بعد سلام هفتاد بار درود و ده بار استغفار بخواند و کلمه تمجید و کلمه شهادت ده ده بار بخواند
اگر اراده دعوت برائے قهر ست ساعت مریخ یا زحل و نزول قمر اختیار کند و برائے فتح
و اللطف ساعت مشتری یا زهره و عروج قمر و بخواند هر روز بعد اختتام ورد یا مفتح الابواب
و یا مسبب الاسباب و یا مقلب القلوب و الابصار و یا دلیل المتحیرین و یا غیاث المستغیثین
و یا مفرج المحزونین اغثنی اغثنی توکلت علیک یا ربی و فوضت امرے الیک یا
رزاق یا فتاح یا باسط و صلی الله تعالی علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین و وقت
دعوت اسم جلالی جمالی را نخواند و در وقت خواندن جمالی جلالی را مگر اسم مشترک با شرائط
هر دو چنانچه سابق هم مذکور شده و نشیند وقت دعوت در دائره حصار و طریق دائره حصار اینست
که بیارد کارد از فولاد و آن اولی ست و گرنه از هر آهن که باشد پس بخواند درود سه بار و هر چهار
قل هر یک سه بار و آیة الکرسی سه بار و سوره فاتحه هفت بار و یا حلیم یا کریم یا حافظ یا حفیظ
یا رقیب یا وکیل یا الله یا الله یا الله بحق کهیعص حمعسق هفت بار بعد ازان درود بران
کارد دم کند و ازان کارد گرد خود دائره بکشد و وقت کشیدن آیة الکرسی بخواند و آنچه مذکور
شده همه یا خوانده برخود دم کند و این حصار مخصوص بدعوت سیفی نیست بلکه در هر دعوت
کافی ست و بخورات از عود و قماری و زعفران و مشک و صندل و عنبر اشهب و طریق دعوت
که مخصوص بحزب سیفی ست اینست که بعد از غسل و ادائے دوگانها که سابق مذکور شده دو رکعت
برائے ترویح روح امام مومنان و امیر مسلمانان حضرت علے ابن ابے طالب کرم الله
وجهه و دو رکعت برائے روح حضرت خواجه خضر علیه السلام به نیت سلامتی و بطلب
معاونت و امداد او کند بعد ازان دو رکعت دیگر بگذارد و بخواند در رکعت اول بعد
فاتحه سوره یٰس تا سلام قولا من رب رحیم و در ثانے سوره مذکور تا آخر
و اگر سوره مذکور یاد ندارد سوره اخلاص چهل و یکبار در هر رکعت بخواند بعد ازان عود و
عنبر بسوزد و سر برهنه نموده بنشیند و بمواجهه خود خاتم سیفی و آئینه اگر حاجت دینی باشد
بنهد و اگر حاجت دنیوی باشد شمشیر و کمان نهد و بطرفیکه رجال الغیب باشند آن

طرف بر حسب تواریخ متوجہ شدہ بگوید السلام علیکم یا رجال الغیب و یا ارواح القدسۃ اغیثونی بغوثۃ و انظرونی بنظرۃ یا رقباء و یا نقباء و یا نجباء و یا ابدال و یا اوتاد و یا غوث و یا قطب اعینونی فی ہذا الامر سلمکم اللہ تعالی فی الدنیا والآخرۃ بحق محمد و آلہ بعد ازان حرز سیفی را بہ نیت نصاب اصغر چہل و یکبار و بہ نیت نصاب صغیر چہار صد و چہل و چہار بار و بہ نیت نصاب کبیر یک ہزار و یکبار ہر روز بست و پنج مرتبہ تاسی دنہ روز و در روز آخر از اربعین بست و شش بار بخواند و گوسفند ذبح کردہ بفقرا دہد۔ این قسم در عدد نصاب کبیر ستقیم مے شود اما در نصاب اصغر ہر روز یکبار و روز چہلم دو بار بخواند و برین تقسیم نصاب صغیر را قیاس کند در بست و چہار تاسی و نہ روز و در روز چہلم بست و شش بار بخواند و بز سرخ یا گاو سرخ ذبح نمودہ بفقرا تصدق کند و وقتیکہ از نصاب فارغ شود برائے حفظ عمل اگر میسر شود ہر روز سہ بار بخواند والا یکبار بخواند و ترک نکند در رجال الغیب در کدام جہت اند ازین الفاظہ معلوم می گردد ؎

کبخغ یاشں کبخغ بشم ⁂ تبخغ باشں بخغ امشں ⁂ و ازین اشعار فارسی نیز مفہوم می شود ؎

ہفتم و چاردہم و بست و دوم بست نہم	جو گنی را سوی مشرق طلب ای صاحب قال
بست و ہشتم ششم و بست و یکم در الیسان	ہشتم و پانزدہم بست و سوم سلخ شمال
پنجم و سیزدہم بستم اندر با ئیب	می توان یافتن ای مکرم فرخندہ خصال
انگہی چارم و اثنا عشر و نوز دہم	بست و ہفتم طرف غرب نمایند جمال
بست و یکم دہم و ہفدہم و دوم نیز	سوی نیرت بود این طائفہ را میل خیال
سوم و یازدہم ہیزدہم بست و ششم	بجنوب ست گذر کردن الیشان ہمہ حال
بست و چارم نہم و شانزدہم غرۂ ماہ	سوی اگنی طلب انیست حساب ہمہ سال

بدانکہ بعضے مشائخ گفتہ اند کہ ہر کس کہ این حرز را سال تمام ہر روز یکبار بخواند بلا فصل کفایت کند او را حاجت بشرائط دیگر نباشد مثل دوام صوم و ترک حیوانات بعدہ بہ نیت حاجت بحضور دل یکبار یا سہ بار یا ہفت بار یا چہل و یکبار بحرمت تمام بخواند و در وقت خواندن تکلم نکند بلکہ اشارہ ہم نکند بہتر آنست کہ وقت خواندن آواز زن و سگ بگوش قاری نرسد و ہم بدانکہ طریق خواندن حرز مختلف ست بحسب اختلاف مطالب پس اگر حاجت

نحس باشد پس اختیار کند برائے آن عدد ایام قراۃ از لفظ س ی ف ی باسقاط نہ کہ ہفت باقی خواہند ماند و اختیار کند عدد قراۃ از عدد اسم مطلوب و دو کوکب کہ متعلق باشند بروز و ساعت پس اخذ کند از ہر واحد مدخل صغیر را و جمع نماید مدخل کواکب را و اگر ان مدخل زیادہ از تسعہ است پس باید کہ عمل اسقاط تسعہ کند پس دران مدخل کواکب ضرب کند مدخل اسم مطلوب را و حاصل ضرب را بلا مرتبہ اعتبار کند پس بخواند دعائے سیفی را باین عدد در ہفت روز و اگر حاجت قتل باشد پس اخذ کند برائے آن عدد ایام دعوت را از حروف لفظ س ی ف ی و نقاط آن کہ نہ می شوند و عدد قرات را از عدد اسم مطلوب و کوکبین کہ متعلق بروز و ساعت اند بطریق مذکور یعنے باسقاط التسعہ و استخراجہا۔ و بخواند دعا سیفی را در نہ روز بآن عدد و مدخل صغیر و اسقاط تسعہ و بلا مرتبہ الفاظ مترادف اند و مراد باین الفاظ انیست کہ احاد از عشرات و مافوق آنہا اعتبار کنند مثلاً درین عدد ۱۲۸۳ کہ یک ہزار و دو صد و ہشتاد و سہ است از ہزار یک گیرد و از دو صد دو و از ہشتاد ہشت و از سہ کہ عدد چہاردہ می شود باز از دہ یک و از چہار چہار گیرد پنج می شوند و بران قیاس کند و مثال اول انیست کہ مثلاً اگر مطلوب رزق باشد بگیرد یوم مشتری و ساعت زہرہ و جمع کند مدخل مشتری را کہ پنج است با مدخل زہرہ کہ یک ست شش حاصل باشد باز مدخل رزق کہ یک ست درین شش ضرب کند پس بخواند حرز سیفی را بعدد حاصل آن ضرب کہ شش ست تا ہفت روز ازین یوم کہ یوم مشتری ست و اگر ہفت روز متواتر و متوالے بخواند ہم جائز ست لیکن اول اولے و اقرب بصواب ست و مثال ثانی انیست مثلاً اگر مطلوب قتل اعدا است پس بگیرد ایام مریخ و ساعت زحل را و جمع کند مدخل مریخ را کہ چہار ست با مدخل زحل کہ نہ است حاصل سیزدہ گردد نہ باز ازان ساقط کند باقی ماند چہار پس مدخل مطلوب را کہ چہار ست در مدخل کوکبین کہ آنہم چہار ست ضرب کند شانزدہ حاصل شد و آنرا بلا مرتبہ اعتبار کند یعنی ہفت پس بخواند حرز سیفی را ہفت روز از ایام ہائے مشتری۔

بجواہر اہل دعوت میفرمایند کہ دعا سیفی برارندہ دہ دارندہ ہزار حاجات دینی و دنیوی ست و دعوتش افضل و اکمل دعوات است و معروف ست میان ادعیہ ماثورہ و مجربۃ الاجابۃ و البرکۃ است و دعا سیفی بدانجہت گویند کہ در قطع مہمات و اجابت دعوات مانند شمشیر لیست قاطع اگر قاریش سیف یا قوس یا آئینہ را در خواب بیند یقین کند بحصول مرام خود و حرز یمانے بنا بر

(حاشیہ:) ۹۷ برائے نحس عدد ایام قرات عدد لفظ س ی ف ی باسقاط طریق استخراج عدد قرات عدد حروف اسم مطلوب و کوکبین کہ متعلق بروز و ساعت اند از مدخل صغیر و اسقاط تسعہ و بلا مرتبہ یکے اند

آنکه سلاطین یمن این دعا را برائے قضاء حاجات خود مواظبت داشتہ اند و حرز الاعظم و حرز البر و حرز البحر و حرز المرتضوی و حرز الصحابہ و حرز المحققین و دعاء قضاء حاجات و سیف اللہ و سہم اللہ و صمصام اللہ و عین اللہ و قدرۃ اللہ و ید اللہ و برہان اللہ نیز گویند و برائے این دعا جلائل کثیرہ و فضائل عظیمہ ست کہ از احصاء و بیان آن اذہان قاصر اند لا یعلمہا الا ہو و جناب حق سبحانہ و تعالے ہفتاد ہزار فرشتہ و ہفتاد ہزار جن برائے خدمت این دعا و محافظت قارئش مقرر ساختہ و نیز مقرر ست نزد اہل دعوت کہ دعاء سیفی کلام قدسی ست آوردہ اند او را حضرت جبرئیل علی نبینا و آلہ و علیہ السلام بسوی نبی ما صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ و سلم وقتیکہ عدو شاہ روم از ملکش بیرون کردہ پس آن شاہ بحضور سید عالم صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ و سلم حاضر شدہ التماس از حال خود نمود پس جناب مستطاب سید المرسلین صلے اللہ علیہ و آلہ و اصحابہ اجمعین این دعا را بحضرت امیر المومنین علی کرم اللہ وجہہ تعلیم فرمودند حضرت امیر المومنین برائے قضاء حاجت شاہ روم شروع نمود و بعد امضاء پانزدہ روز عدو آن شاہ ہلاک شد و او بر سریر سلطنت خود مستقر و مطمئن گشت و بعضے گویند کہ دعای سیفی اگرچہ نزد اہل دعوت منسوب است بسوے نبی ما صلے اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ و سلم و ترکیب و نظم و اسلوب آن مشابہ ترکیب ادعیہ ماثورہ است لیکن صحت نیست دران کہ اسنادش بسوے آن حضرت صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ و سلم برسد و دعاء سیفی را بعد از نماز فجر یا عشاء می خوانند و بہترین اوقات این دعا در شب وقت تہجد ست و در روز وقت اشراق و در اثناء قرأۃ او آواز زن و سگ و خوک در گوش نیفتد پس اولی آنست کہ در کوہستان یا بر لب دریا بخواند

جو ہر کسی کہ دعائے سیفی را پیوستہ بخواند راہ نیابد بر و عدو او و سحر و جن و غیر آن دعا لش بین الانام معزز و محترم ماند و برائے رویت جناب مستطاب سرور عالم صلے اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ و سلم یا نبی از انبیا علی نبینا و آلہ و علیہم السلام یا ولی از اولیا یا کسے دیگر چہل دیکبار بخواند و برائے کفایت مہمی نیم شب جمعہ یا روز جمعہ غسل پاک کند و جامہ پاک بپوشد و دو رکعت نماز گذارد و بعدہ صد بار درود و بعدہ سہ بار این حرز بخواند انچہ منقول ست از بعضے کہ حضرت شیخ بایزید بسطامی قدسنا اللہ تعالی بسرہ المبارک فرمودند کہ چون مرا حاجتے پیش آمدی روز جمعہ بوقت سحر دعا سیفی می خواندم ظاہر ا این ماجرا ابتدائے حالت حضرت ایشان

بوده باشد زیراکه در انتہاے حالت انچه بخاطر شریف حضرت الیشان می گذشت ہمان زمان ہمچنان
مے شده

جوہر بدانکه محل اشاره که موضع استجابت دعاست دو نوع ست اشاره اصل و اشاره حاجت
که آنرا اشاره فرع نیز نامند و مراد از اشاره اصل آنست که ہر حاجتے را دران محل مخصوص طلب
کند زیراکه اشاره اصل جامع جمیع حاجات ست خواه فتح باشد خواه قتل و اشاره اصل
در پنج مواضع است اول لا اله الا انت دوم انما امرک اذا اردت شیا ان تقول
له کن فیکون سوم الکبیر المتعال چہارم بالعز و العلا پنجم من جمیع خلقک پس وقتے که
درین مواضع برسد نظر بسوے آسمان کند و دست بدعا بردارد و بگوید اللهم بحق سر ہذه
الاسرار و بحق کرمک الخفی و بحق اسمک الاعظم ان تقضے حاجتے کن فیکون
کن فیکون کن فیکون الهی کفی علمک عن المقال و کفی کرمک عن السوال و حاجت
خواہد و بعد ازین مناجات در ہر موضع ازین مواضع اگر حاجت فتح باشد دعاء فتح خواند و بعد ازان
اسم فتح و اگر حاجت قتل باشد دعاء قتل و بعد ازان اسم قتل و دعاء فتح الٰہی بحق سر ہذه
الاسرار و بحق کرمک الخفی و بحق اسمک الاعظم ان تجعلنی من اہل عنایتک
اسالک ان تقضی حاجتی کلها بحق یا من امره اذا اراد شیأ ان یقول له کن فیکون
یا الله یا الله یا الله و اسم فتح یا فتاح تفتحت بالفتح و الفتح سے فی فتح فتحک یا
فتاح و دعاء قتل اللهم فرج ہمی و اکشف غمی و اہلک عدوے اللهم شتت
شمله و فرق جمعه و زلزل اقدامه و اقطع ارزاقه و اقصم ظہره و قلب تدبیره و بیض عینه و
سود وجہه و نکس اعلامه و خیب اماله و خرب بنیانه و بدل احواله و قرب اجاله و شغله
ببدنه و خسره اخذ عزیز مقتدر و اہلکه کاہلاک شداد و اغرقه کاغراق فرعون یا جبار
یا قہار و اسم قتل یا قہار تقہرت بالقہر و القہر فی قہر قہرک یا قہار و مراد از اشاره
حاجت اینکه چون محل حاجت مخصوص برسد ہمان حاجت مخصوص دران محل طلب کند و بعضے ازین
نیز حامل جمیع مرادات اند و اشاره حاجت دو نوع ست فتح و قتل و علامت فتح فاست و
علامت قتل قاف و علامت بعض حاجات که مخصوص بمحل اند حرف اول آنست پس علامت
صنعت ص ن و سلامت سفر س ل و شفاء مریض ش ا و دفع اعداء د و محبت م و تقرب
سلاطین ت و طلب رزق ر ه و طلب جاه ج و غناء غ و نجات از خوف خ و عقده لسان

ع ل و تکمیل مہمات ت ک و ہندسات کہ مکتوب اند بر حروفات علامات اند اشارہ بعدد
محل آن حاجات اند پس الف کہ مکتوب بر صاد و ن و سین و شین ست اشارہ است
باین کہ محل طلب حاجت صنعت و سلامت از سفر و شفاء مریض درین حرز محل واحد ست و برین
قیاس کن باقی ہندسہ را و نیز و یک بعضے در موضع قل اللھم موضع اشارہ است چون قاری
اینجا رسد حاجت طلب کند و صلوة الحاجت درین حرز در چہار مواضع است و علامات آن صلوست
اول در آخر یا شکور یا حلیم یا رحیم دوم در آخر تفکرہ متحیر اسوم در آخرہ ولا یملکون
الا ما ترید چہارم در آخر ما احاطت بہ قدرتک وقتے کہ درین مقامات برسد استادہ
شود و دو رکعت صلوة الحاجت بگذارد و بخواند در رکعت اول بعد فاتحہ قل اللھم
مالک الملک توتی الملک من تشاء و تنزع الملک ممن تشاء و تعز
من تشاء و تذل من تشاء بیدک الخیر انک علی کل شئی قدیر تولج اللیل فی النہار
و تولج النہار فی اللیل و تخرج الحی من المیت و تخرج المیت من الحی و ترزق
من تشاء بغیر حساب و در دوم و من یتق اللہ یجعل لہ مخرجا و یرزقہ من حیث لا یحتسب
و من یتوکل علی اللہ فھو حسبہ ان اللہ بالغ امرہ قد جعل اللہ لکل شئی قدرا و بعد
سلام سجدہ و سہ بار بخواند سبوح قدوس ربنا و رب الملائکة والروح و سہ بار درود و سہ بار
بسم اللہ الرحمن الرحیم و سہ بار یا فتاح و یکبار دعاء فتح بعدہ حاجت طلب کند و بخواند
دعاء فتح یا قتل ہر چہ خواہد و صلوة الحاجت در شرائط لازم نیست اگر حاجت فتح یا قہر باشد
آنزمان لازم داند و وقف در ہشت مواضع واقع است و علامات آن طاست اول وللعیوب
ساترا دوم فتکون للاشیاء المختلفة مجانسا سوم فی مجد جبروتک چہارم فی
تصاریف الصفات پنجم واعظم ما وعدتنی بہ علی شکرک ششم و شماتة کل
کاشح ہفتم انت الفاشی فی الخلق ہشتم بین العینین فی قولہ ولم تمنع عنی وقائق العصم
وقتے کہ درین مقامات برسد در دل خود حاجت طلب کند و بعضے گفتہ اند کہ درین حرز برای
منفعت چہار جا اشارہ خفیہ است

جوہر طریق سند قرأت حرز یمانی اینست کہ اول سہ بار درود بخواند بعد ازان دعاء
مغنی کہ بود ورد خواجہ اویس قرنی رحمة اللہ تعالے علیہ و اگر این دعاء قبل سیفی
مواظبت نماید غنی گردد و بدرجہ کمال رسد و اگر مجرد بدون سیفی بعد نماز فجر مواظبت نماید

عنقریب غنی گردد و بعد از دعاء مغنی اعتصامات بخواند بعد از ان دعاء حرز سیفی بعده حرز امیرین که بود ورد امیر المومنین حضرت ابو بکر صدیق و امیر المومنین عمر ابن خطاب رضی اللہ تعالےٰ عنہما و اگر براے برآمدن حاجت خود چہار رکعت گذارد و از قرآن ہر چہ خواہد بخواند بعد از ان حرز امیرین را صرف سہ بار بخواند قضا کردہ شود حاجت او و اگر در شب جمعہ چہل بار بخواند سریع الاجابت باشد بعد از حرز امیرین دعاء اختتام بخواند بعد از ان سہ مرتبہ درود بخواند و ورد اوراے نصاب حاجت باین انضمامات و تکرار قرآۃ اینہا براے حوائج نیست و بعضے مشائخ گفتہ اند کہ در ورد سیفی دعاء حرز امیرین را اول و آخر بخواند بعدہ دعاء مغنے بعدہ دعاء اعتصام عزمت علیکم یا اصحاب السحر و الوسواس الخ بعدہ اعتصام ثانے تحصنت نفسی بالحیّ القیوم تا آخر بعدہ دعاے وصل کبیر شیخ شہاب الدین مقتول یا الٰہی و آلہ جمیع الموجودات من المعقولات و المحسوسات بعدہ اعتصام ثالث ماشاءاللہ تلطفا الی اللہ تا آخر بعدہ دعاء سیفی بخواند

جوہر بدانکہ مداومت و مواظبت دعاء حزب البحر براى کفایت جمیع حاجات دینی و دنیوی مجرب ست و دعوت این دعا از ہمہ افضل ست بسبب آنکہ رجعت را درین دعا مدخل نیست و این دعا را حرز العصریہ نیز گویند یعنی ہر کہ بعد از نماز عصر بہر حاجتے کہ بخواند بر آید و بعد نماز صبح و مغرب نیز می خوانند۔

جوہر حضرت شیخ عبد الحق محدث دہلوی قدس سرہ در اوراد خود می فرمایند کہ حزب البحر کبریت احمر و تریاق اعظم براے سلامتی دنیا و آخرت و فتح ابواب سعادت و کرامات ست حضرت قطب الوقت و امام زمان خود شیخ ابو الحسن شاذلی قدس سرہ آنرا در وقت رکوب بحر از حضرت نبوت صلی اللہ تعالےٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم تلقن نمودند و شان ورود آن چنانچہ مشائخ شاذلیہ نوشتہ اند چنانست کہ وقتی حضرت شیخ در مغرب زمین کہ جاے بودن ایشان بود باصحاب خود فرمودند کہ امسال ما خود را در موقف عرفہ مے بینم تہیہ سفر حج باید نمود عرضہ داشتند کہ موسم تنگ شدہ و کشتیہا رفتہ و گنجایش عزیمت این سفر نماندہ باشے ہر چہ فرمایند فرمودند لابد ما را عزیمت این سفر باید کرد و بہر طریق خود در انجا باید رسانید پس کشتی یافتند شکستہ از ترسائی کہ بجہت شکستگی آن درماندہ بود و بجہت احتیاج خود و سطوت قہرمان از حضرت شیخ ابا نکرد کشتی را بحکم ایشان دریائی ساخت و شیخ با اصحاب خود در وی نشستند

کشتی بجہت تلاطم امواج وتدافع ریاح درہوا میرفت وحضرت شیخ راحالی قوی وارد شد واین
دعا از حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فائض گشت وبمنزل مراد رسانید
ودرین حزب رموز واشارات ست کہ اصحاب دعوات بدان کاربند ند ودر وقتی کہ این ضعیف
این حزب از خدمت حضرت شیخ تلقن نمود پرسید کہ این رموز واشارات کہ درین حزب اثبات کنند
چیست فرمودند کہ اسرار مشائخ ست چیزے خواہد بود اما حزب البحر نام ہمین دعاست آنہا خارج
اند وہر چہ ہست در انجاست شما ہمین را بخوانید زوائد حاجت نیست وشارحان این حزب کہ از
کبار مشائخ این سلسلہ اند نیز تعرض بدان نکردہ اند الا ہمین قدر کہ در حین خواندن سخر لنا
ہذا البحر تصور حاجت خود بکنند واین حزب بس عظیم ست نزد کبار اولیا وسری مکنون وحرزی
مصئون ست در حصول شفاء قلوب وتوسل بمطلوب وسلامت از آفات وحفظ از عاہات
واجابت دعوت وتفریج کربت ورفع قدر وشرح صدر وتسہیل امر وکفایت شر جن وانس
وامن از شر طوارق لیل ونہار وحوادث دہر ووقایہ شر جبابرہ وغنارہ قلب ودیگر اسرار وانوار
کہ شرح آن دراز ست باید کہ قرأت این حزب کریم درغایت ادب وتعظیم وطہارت ظاہر و
باطن وتصور حقائق ومعانی باشد ووقت خواندن آن بعد نماز صبح وعصر ست استنبطہ
وہر کہ ہر روز نزد طلوع آفتاب بخواند مستجاب کند اللہ تعالے دعوت او واگر کسے این حزب
را بخواند وبر کف ہر دو دست فف زند دست را بر سر وتمام اعضا فرود آرد از زبان
رسانیدن بادشاہ واعدا محفوظ ماند وفرمودہ اند اگر کسے ہر روز یا ہر شب این حزب را
بخواند ہمیشہ در عصمت حق تعالے باشد وخاتمہ او بخیر شود وبجہت خوف درندگان نیز باید خواند
کہ سبب امان ست واگر در کارے درماندہ باشد در مقام خالی ومصفا بعد دو رکعت نماز
بخبار یا ہفت بار بخواند وبجہت محبت چہل ویکبار بر گلاب خواندہ بدمد ہرگاہ بہ وہب لنا
ریحا رسد ہفتاد بار بگوید یحبونہم کحب اللہ والذین آمنوا اشد حبا للہ بعد ازان بگوید
الٰہی محبت ومودت فلان بن فلان را در دل فلان بن فلان ودر جمیع جوارح واستخوان
او پدید گردان کہ یک لحظہ بے او بودن نتواند بعدہ سہ بار آمین بگوید وبہر آمین کف
دست راست خود بر زمین زند وہمین طریق تا سہ روز بعمل آرد وآن گلاب را در شیشہ
نگاہدارد وہرگاہ مقابل مطلوب رود قدرے ازان گلاب بر کف دست خود مالد ودست
را بر روی خود فرود آرد وبراے عقد اللسان تا دوازدہ روز ہر روز سی وسہ بار بخواند وچون

به الخمس سے علے وجوہ اعدائنا رسد ہفتاد بار یا قاہر ذا البطش الشدید انت الذی لایطاق انتقامہ یا قاہر بعد ازین بگوید الٰہی چشم و گوش و زبان فلان را بستہ ساز فقطع دابر القوم الذین ظلموا والحمد للہ رب العالمین و برائے شفائے مریض تا دوازدہ روز ہر روز دوازدہ بار بخواند چون به الذی لایضر مع اسمہ شئی رسد ہفتاد بار و ننزل من القرآن ما ہو شفاء و رحمۃ للمومنین یا شافی شفا بخش فلان را از جمیع مرضہا بحق بسم اللہ الرحمن الرحیم و برائے تسخیر سلاطین و امرا تا دوازدہ روز ہر روز دہ بار بخواند چون به یا من بیدہ ملکوت کل شئی رسد ہفتاد بار یا عزیز عزیز گردان مرا در چشم فلان بن فلان گوید و سہ بار انا انزلناہ بخواند و بعد اتمام دعوت ہر گاہ بخانہ او رود این حرز یکبار بخواند و برائے ایمنی راہ و سلامت سفر پیش از انکہ مسافر شود سہ روز با صوم ہر روز دوازدہ بار خواند و چون بخواند کہ بحول اللہ لا یقدر علینا ہفتاد بار یا حفیظ احفظنی من جمیع البلیات یا ارحم الراحمین گوید و در وقت روان شدن و فرود آمدن و محل خوف یکبار خواندن لازم گیرد و پیش از سوار کشتی سہ روز ہر روز ہفدہ بار خواند و در خواندن سخر لنا ہذا البحر ہفتاد بار بگوید خداوندا خود را و مال و اسباب خود را بتو امانت می سپارم باخیریت بساحل رسان و تا در کشتی باشد ہر پنج وقت یکبار ورد سازد و در محل طوفان تا آن زمان بخواند کہ طوفان فرو نشیند و بجہت تونگری تا سہ روز ہر روز بیست بار و نیز و بعضے بست و ہفت بار بخواند چون به و انشر علینا من خزائن رحمتک رسد ہفتاد بار یا غنی اغننی و ارزقنی رزقا طیبا واسعا بغیر حساب گوید و باید کہ ہر روز ہفت درویش را نان با شیرینی بوسع خود بدہد تا ابواب فتوح بر وے کشادہ گردد و برائے انشراح صدر و زیادتی فہم تا سہ روز ہر روز یازدہ بار بر شیرینی بخواند و چون بحل بل ہو قرآن مجید فی لوح محفوظ رسد ہفتاد بار بگوید رب اشرح لی صدری تا آخر آیت بخواند و بعد اتمام دعوت ہر روز پارہ ازان بخورد و برائے سلامت ایمان از غارت شیطان تا سہ روز ہر روز دہ بار بخواند چون به حسبی اللہ تا عظیم رسد ہفتاد بار گوید اللہم انی اسالک ایمانا صادقا و یقینا کاملا و قل رب اعوذ بک من ہمزات الشیاطین و اعوذ بک رب ان یحضرون و یا قاہر ذا البطش الشدید انت الذی لایطاق انتقامہ یا قاہر بخواند و بجہت

اوار فرض تا دوازدہ روز ہر روز دو بار بخواند و بروایتی تا سہ روز ہر روز پانزدہ بار بخواند چون
بہ ارزقنا فانک خیر الرازقین رسد ہفتاد بار اللہم اکفنی بحلالک عن حرامک واغننی
بفضلک عمن سواک وبطاعتک عن معصیتک و بعد اتمام عمل بحسب مقدور
گاو یا گوسفند یا مرغ ذبح کردہ بفقرا تصدق نماید و اجازت این دعا بنا اہل ندہد و بعضے از
اجلہ نوشتہ اند کہ کیفیت قراءۃ حزب البحر بتبدا اول اول سورۃ الانعام الے
قولہ تمترون و آیۃ الکرسی الی قولہ خالدون و خواتیم سورۃ الحشر ثم یشرع فے
قراءۃ حزب البحر اللہ منور القلوب الرحمن کاشف الکروب الرحیم غافر الذنوب
اعوذ باللہ السمیع العلیم من الشیطان الرجیم یا علی یا علیم الی آخرہ بعضی از اسماء و الفاظ
کہ از غیر لغت عرب ست و معنی آن معلوم نیست مثل آفرونی اصباؤث نباید خواند در مقدمہ
اوراد شیخ عبد الحق دہلوی قدس سرہ از جملہ شروط ذکر آوردہ کہ بودن ذکر شرعی یا در معنے آن
بوجہے کہ صحیح و واضح باشد و ابہامی و اشتباہی نداشتہ باشد چہ ذکر بد انچہ موہم تشبیہ و حلول
و مانند آن بود یا معنی آن معلوم نبود جائز نباشد چنانچہ بعضے اسمار کہ در غیر لغت معہود بود امام
مالک فرمودہ باید ریک لعلہا کفر حکایت آوردہ اند کہ یکے عزائم سے خواند جماعہ
از نصاری بر سروی ایستادہ بودند می خندیدند و گفتند چہ شد این مرد را کہ سب خدا و رسول
خدا می کند انتہی و لفظ اہیا شراہیا را در قاموس بمعنی ذوالجلال والاکرام نوشتہ کذا قیل
و فقیر در قاموس در لفظ شرہ این عبارت دیدہ کہ اہیا بکسر الہمزۃ اسر اہیا بفتح
الہمزہ والسین یونانیۃ ای الازلی الذی لم یزل ولیس ہذا موضعہ لکن لان
الناس یغلطون ویقولون اہیا سراہیا وہو خطاء علے ما یزعمہ احبار الیہود
در ینجا حرفی ست کہ کم کسے را بران اطلاع ست و آن انیست کہ لفظ سدآ کہ در کریمہ واقع
در سورۂ یس ست و درین حزب ہم واقع شدہ در قراۃ بفتح سین ست و تلاوت و اعمال
متعلقہ باین سورہ شریفہ کہ بانواع متعددہ کثیرہ شہیرہ و غیر شہیرہ است ہمان قسم کہ قرات
ماست خواندہ می شود الا در اعمالے کہ باین حزب تعلق دارد کہ در انہا بضم سین باید خواند ازان
جہت کہ حضرت شیخ صاحب حزب سین را مضموم خواندہ اند زیرا کہ قرات ایشان ہمین
بودہ است و چون ہر دو قرات از قرات متواترہ است کہ نزد ائمہ مذاہب اربعہ ماخوذ
بہر کدام ازانہا کہ خواندہ شود حکم جواز دارد دران باب مضایقہ نتوان کرد و بہ ترک

بقرات الیشان ورین مکان مستجلب سرعت در حصول مراد است ـ شاہ خوب اللہ قدس سرہ

جوہر حزب البحر بدانکہ چون خواہد کہ عمل این بجا آرد باید کہ روز چہار شنبہ و پنجشنبہ و جمعہ روزہ دارد ہر روز بعد غسل و دوگانہ صد و بست کرت بہ نیت اجابت بخواند و نزدیک بعضی بہ نیت شرائط تا دوازدہ روز ہر روز سی و پنج بار بخواند بعدہ برای بر آمدن حاجات در افزونی ماہ غسل کند و دوگانہ ادا نماید بعد سلام دہ بار اوّیت الخ و دہ بار درود و اوّیت سوّیہ نستعین الاکرم منک فارجوہ ا ارحم منک فادعوہ اقرب منک فناجیہ اسمع منک فنادیہ یاکریم یارحیم یامجیب اجب دعوتی واقض حاجتی اللہم انی اودیت الیک ومن اوذی الیک فقد آوی الی رکن شدید و دہ بار درود و سہ بار اخلاص و یکبار فاتحۃ الکتاب وآیۃ الکرسی تا خالدون وسورۂ انعام وحشر خواندہ این حرز شروع نماید تا دوازدہ روز ہر روز سی بار بخواند در روز بہ وقت صبح وعصر وبین العشائین لگان لگان بار بخواند چون بہ وسخر لنا ہذا البحر رسد مراد خود در خاطر گذراند ـ سراج السالکین

جوہر در طریق خواندن حزب البحر اول این دو آیت کہ جامع جمیع حروف تہجی و محصل جمیع حاجات ست با فاتحہ بخواند کہ بمنزلہ اعتصام اند ثم انزل علیکم تا بذات الصدور ومحمد رسول اللہ والذین معہ تا اجراً عظیما بعدہ رب سہل ولیسر ولا تعسر علینا بعدہ حروف تہجی بعدہ اعوذ باللہ السمیع العلیم من الشیطان الرجیم بسم اللہ الرحمن الرحیم بعدہ حزب البحر تا لاحول ولاقوۃ الا باللہ العلی العظیم بعدہ یا اللہ یا نور یا حی تا آمین بعد آن اند مع درود وصلی اللہ تعالے بعدہ اعوذ بکلمات اللہ وصحبہ الطاہرین بعدہ یا حفیظ نہصد و نود و ہشت بار بعدہ این وسیلہ را بخواند الٰہی توسلت بہذا الحرز الاعظم ان تقضی لنا جمیع حاجاتی ومرادی وان تدفع شر جمیع اعدائے واحسادی الوحا الوحا الوحا العجل العجل العجل الساعۃ الساعۃ بحق احقنا اشراہیا برحمتک یا ارحم الراحمین یا مجیب یا مجیب یا مجیب ـ سراج السالکین

جوہر بدانکہ طریق خواندن دعا سیفی کثیر ست و منجملہ آن انیست کہ بروز جمعہ بعد ادا صلوٰۃ در مسجد جامع یا در مسجد دیگر نہ در خانہ اول دہ بار درود بخواند و بعضی قبل از و دو دو رکعت نماز گذراند بعدہ سورہ فاتحہ بعدہ الم ذلک الکتاب تا مفلحون والہکم الٰہ واحد تا یعقلون و آیۃ الکرسی بعدہ اعتصام اول اعنی عزمت علیکم یا اصحاب السحر والوسواس الی آخرہ

واعتصمت بک یا اللہ بحق الخضر والالیاس وبحق ططیج ططیج مھصیج طھلمھیج جوجوخ فرخوخ
فرمخوخ مھجوخ نمھیوغ وبحق ایخ زجر صیموغ طفعاج ازبرانجاسس وبحق
آدم ونوح واعتصمت بک من شر الجن والانس والاہرمن والشیاطین
والجنود والاتباع ومن کل آفۃ وعاہۃ واعتصمت بک من کل بلاء وبحق وایل
وبحق ایخ وارش وارش ونورش ونورشش وبحق احیا اشراہیا
اہی واشراہی اصبا غوثا وبحق عظمتک یا اللہ احفظنی من البلاء والآفۃ
والعاہۃ وبحق موسیٰ وعیسیٰ وبحق داؤد وزکریا وبحق اسمعیل ویحیی و
بحق ادریس وشیث وبحق محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم توکلت علی
حی الذی لا بدایۃ لہ ولا نہایۃ لہ واعتصمت بک من شر الجن والانس لقبراۃ
الیسفی واستجب دعائی یا غیاث المستغیثین اغثنی یا من لیس کمثلہ
شئی وہو السمیع البصیر وحسبنا اللہ ونعم الوکیل ونعم المولیٰ ونعم النصیر وصلی اللہ
تعالیٰ علی سیدنا محمد وآلہ اجمعین الطیبین الطاہرین والحمد للہ رب العالمین بعدہ
ہر دو درود اول اللہم صل علیٰ محمد وعلیٰ آل محمد بعدد کل معلوم لک دوم اللہم
صل علیٰ محمد وعلیٰ آل محمد باختلاف الملوان وتعاقب العصران وتکرر الجدیدان
واستصحب الفرقدان وبلغ روح محمد منا التحیۃ والرضوان برحمتک یا ارحم
الراحمین بعدہ اللہم طہر قلبی عن الشک والشرک والریاء وزین لسانی بالذکر
والشکر والحمد والثناء برحمتک یا ارحم الراحمین بعدہ اعتصام ثانی یعنے حصنت نفسی
بالحی القیوم ورفعت عنی السوء بلا حول ولا قوۃ الا باللہ بعدہ حرز یمانے بعدہ
بعدہ اختتام بعدہ دہ بار درود بعدہ سورۂ اخلاص بعدہ فاللہ خیر حافظا وہو ارحم الراحمین
ودر شش جہت فف زنند بعدہ ہفت بار سورۂ فاتحہ بعدہ دہ بار اللہم اغثنی یا غفور
بعدہ حرز ایمن بعدہ اگر میسر شود چہل ویک اسما بعدہ آیات سجدہ کہ چہاردہ اند بعدہ سجدہ
کند وحاجت خواہد بعدہ یازدہ بار اسم شریف جناب مستطاب قبلہ ایمان شیخ محی الدین
ابو محمد سید عبد القادر جیلانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ بخواند کہ حرز منیع وحصن حصین ست وبرا
دفع رجعت مجرب بدین عبارت الٰہی بحرمت قطب الربانی غوث الصمدانی شیخ محی الدین ابو محمد حضرت
شیخ عبد القادر الجیلی الحسنی الحسینی الشافعی الحنبلی۔ اثر شرح عربی وفارسی واز دعوت الحق۔

کنز ششم

جوہر در ذکر چہارده خانواده اوّل خانواده زیدیان که منسوب اند بخواجه عبد الواحد بن زید
وخواجهٔ مذکور مرید وخلیفه خواجه حسن بصری بودند وبخدمت خواجه کمیل بن زیاد نیز تربیت
وخرقهٔ خلافت یافته وزیدیان همیشه دربیابان خلوت داشتند وبعد از سه چهار روز میوه یا گیاه
افطار میکردند ودر شهر وقریه نمی رفتند وهیچ جاندار را نمی کشتند وفتوح نمی گرفتند چون وقت خواجه
عبد الواحد بن زید رسید خرقه که از خواجه حسن بصری یافته بود بخواجه فضیل بن عیاض داده وخرقه کمیل
بن زیاد را به ابو یعقوب السوسی عطا فرمود هر دو سلسله از ان دو بزرگ جاری گشته
دوم خانواده عیاضیان وخواجه فضیل بن عیاض خلیفه خواجه عبد الواحد بن زید بودند هر که
بخدمت او ارادت آورد خود منسوب بوی ساخت وعیاضیان همیشه مسافر وتنها ومجرد می بودند
وجامهٔ نو نمی پوشیدند جامه افتاده را با خرقه وصل میکردند وبا هیچکس سوال روا نمی داشتند هر چه
از غیب بی طلب میرسید خرج میکردند واکثر طعام با مهمان میخوردند وبا خلق آمیزش نداشتند
سوم خانواده ادهمیان منسوب گشتند بخواجه ابراهیم بن ادهم وخواجهٔ ابراهیم مدتها با خضر صحبت
داشت واز دست وی خرقه پوشید بعد از ان بخدمت خواجه فضیل بن عیاض رسید واز وی خرقه
خلافت پوشید بعد از ان بخدمت حضرت امام محمد باقر رسید وبدولت خلافت امام فائض گشت
وهر که در حلقهٔ ارادت ایشان آمد منسوب بدو گشت وادهمیان مجرد ومسافر باشند وذکر خفی
بسیار گویند وهر چه بی سوال از غیب رسد بخورند وآمیزش باهل دنیا نمیکردند یک شجره ادهمیان
بواسطه امام محمد باقر بحضرت امام حسین منتهی می شود ودوم شجره ایشان بواسطه خواجه فضیل بن عیاض بخواجه
حسن بصری میرسد چهارم هبیریان منسوب گشتند بخواجه هبیرة البصری وخواجه مذکور مرید وخلیفه خواجه
حذیفه مرعشی بود ووی مرید وخلیفه خواجه ابراهیم بن ادهم وهر که بخدمت وی ارادت آورد هبیریان
می گویانند وهبیریان در شهر وقریه مسکن نمیگیرند وشب وروز با وضو در بیابان مجرد می بودند ونماز
با حضور دل میکردند وبا خلق آمیزش نداشتند وفتوح نمیگرفتند وبعد از سه چهار روز با میوه ویا گیاه
خشکی افطار میکردند وهمیشه پاسبان دل می بودند پنجم خانواده چشتیان می پیوندند بخواجه علو دینوری
ووی مرید وخلیفه هبیرهٔ بصری ووی مرید وخلیفه خواجه حذیفه مرعشی ووی مرید وخلیفه خواجه ابراهیم ادهم
وخواجه ابو احمد ابدال چشتی که رئیس واشراف چشت اند مرید خواجه ابو اسحاق چشتی شد وچون وقت

خواجه باخر رسید خرقهٔ خلافت بخواجه احمد ابدال داد و جای نشین خود گردانید و چشت دو اند یکی شهریست
در ملک خراسان دوم چشت قریه در هندوستان میان ملتان واچ و این خواجگان از چشت
خراسان بودند در لطائف اشرفی میفرمایند هر که دعوی هواداری و لاف ارادت و دوستداری از
خاندان قدیم و دودمان کریم اهل چشت کند باید که در وی دو وصف باشد یکی ترک و ایثار
دوم عشق و انکسار و هر که را این دو وصف نباشد او را حظی از مذهب چشتیان و نصیبی از مشرب
بهشتیان نبود ششم خانوادهٔ عجمیان که می پیوندد بخواجه حبیب عجمی و خواجهٔ مذکور مرید و خلیفه
خواجه حسن بصری اند عجمیان اکثر در کوه ها سکونت داشتند و مجرد بودند و فتوح قبول نمی کردند
و جامه بقدر ستر عورت نگاه میداشتند و بعد از هفتم روز بیک خرما یا به سه خرما افطار می نمودند و وحوش
و طیور با ایشان الفت میگرفتند هفتم خانوادهٔ طیفوریان می پیوندد بسلطان العارفین خواجه
بایزید بسطامی و نام وی طیفور است هشتم خانوادهٔ کرخیان می پیوندد بخواجه معروف کرخی و بروایتی
خواجه داؤد طائی که مرید و خلیفه خواجه حبیب عجمی بود او نیز خرقهٔ خلافت بخواجه معروف کرخی داشت
کرخیان اکثر اوقات با ترک و تجرید در خلوت باشند و تلاوت قرآن مجید و ذکر بسیار میکنند و از
خوف جناب الهی بسیار گریه کنند و خود را از همه کمتر میدانند نهم خانوادهٔ سقطیان می پیوندد بخواجه
سری سقطی او مرید و خلیفه خواجه معروف کرخی بودند و سقطیان صائم الدهر و قائم اللیل بودند و
فتوح کسی قبول نمی کردند و بعد از سه روز از خلوت بیرون می شدند وقت شام از ده خانه دریوزه گری
کرده با یاران افطار می نمودند دهم خانوادهٔ جنیدیان می پیوندد بخواجه جنید بغدادی و او
مرید و خلیفه خواجه سری سقطی جنیدیان بر قدم توکل می رفتند و هر چه از غیب بی سبب خلق می رسید
از آن افطار می نمودند یازدهم خانواده گازرونیان می پیوندد بخواجه ابو اسحاق گازرونی مرید و خلیفه
خواجه عبدالله خفیف است و او مرید محمد رویم و او مرید خواجه جنید گازرونیان در میان خلائق با حق
مشغول باشند و اسماء اعظم و دعاء مائت القدرت بسیار خوانند دوازدهم خانوادهٔ طوسیان می پیوندد
بالشیخ علاء الدین طوسی او از اکابر طوس بود و شیخ نجم الدین کبری هر دو بخدمت شیخ ضیاء الدین ابو النجیب سهروردی
رسیده عرض داشت کردند که عمر بسر رسید و کار با بر نیامد شیخ فرمودند که ما نیز بدین داغ مبتلا ایم بیائید ما و شما
مرید شیخ وجیه الدین شویم پس هر سه کس باتفاق بخدمت شیخ وجیه الدین ابو حفص رسیدند شیخ وجیه الدین شیخ علاء الدین
و شیخ ابو النجیب ضیاء الدین را مرید کرد و خرقهٔ خلافت داده رخصت کرد و شیخ نجم الدین کبری خود از شیخ ابو النجیب
ضیاء الدین کرد طوسیان و فردوسیان یک روش داشتند سماع میکردند و مزامیر شنیدند و رقص و تواجد و ذکر جلی و در آن بسیار بود

وازجاکہ چیزی می رسد منجر و ند و چون وچرا میکردند و سلسلۂ طوسیان بہ ششم واسطہ منتہی میشود بخواجہ جنید سیز دہم خانوادہ سہروردیان می پیوند و بشیخ ضیاء الدین ابونجیب سہروردی وی مرید و خلیفہ شیخ وجیہ الدین ابوحفص بود و شیخ مذکور بچہارم واسطہ بخواجہ جنید پیوند د و شیخ ابونجیب خرقہ خلافت از شیخ احمد غزالی نیز داشت و شیخ مذکور بہ پنجم واسطہ بسید الطائفہ خواجہ جنید می پیوند و چہار دہم خانوادہ فردوسیان می پیوند و بشیخ نجم الدین کبری کہ باشارت شیخ وجیہ الدین ابوحفص ارادت بخدمت شیخ ابونجیب سہروردی آورد و خرقہ خلافت یافت شیخ فرمود کہ شما مشائخ فردوس ہستید و در نفحات مینویسد کہ شیخ عمار یاسر کہ از اصحاب شیخ ابونجیب ضیاء الدین سہروردیست شیخ نجم الدین کبری را از وی تربیت یافت و سلسلۂ ابونجیب بششم واسطہ بہ حضرت جنید بغدادی می پیوند و الغرض فردوسیان و سہروردیان و طوسیان و گازرونیان این چہار خانوادہ میرسند بخانوادہ جنیدیان و جنیدیان میرسند بسقطیان و سقطیان میرسند بکرخیان و جملہ مشائخ این خانوادہ می پیوند د بخدمت امام علے رضا ۔ مراۃ الاسرار

جوہر جناب امیر المومنین را خلیفہ حضرت خواجہ حسن بصری بود و ایشان را دو خلیفہ شیخ حبیب عجمے و شیخ عبد الواحد بن زید و ازینجا چہاردہ خانوادہ شد و از حضرت امیر المومنین بحضرت امام حسین از حضرت ایشان بہ امام زین العابدین علی و از ایشان بہ امام محمد باقر و از ایشان بحضرت امام جعفر الصادق و از امام جعفر الصادق بہ امام موسیٰ کاظم و از ایشان با مام علے موسے رضا و از ایشان بخواجہ معروف کرخی و نیز خواجہ معروف کرخی خلافت از شیخ داؤد طائی و ایشان از شیخ حبیب عجمی و ایشان از خواجہ حسن بصری یافتند

جوہر سلاسل کہ در دیار ہند و ایران و توران و ترکستان و بدخشان و بلخ و بخارا و سمرقند و خراسان و فارس و عراق و گیلان و بغداد و روم و ماوراء النہر و عرب ست ہمہ خود را بامیر المومنین علی میرسانند بعضے بوساطت ائمہ و بعضی بوساطت رئیس التابعین شیخ حسن بصرے و بعضے سلاسل دیار یمن خود را بوساطت کمیل بن زیاد نخعے میرسانند و در دیار مغرب و اطراف آن بلاد بعضی سلسلہا ہستند کہ نسبت خود را بہ بعضے خلفاء راشدین میرسانند و سلسلۂ شیخ ابوالحسن شاذلی بوساطت متعددہ بشیخ فتح السعود میرسد و وی بشیخ سعید فراوانی و وی بشیخ ابی جابر و وے بحضرت امام حسین و نیز سلسلہ مداریہ و نقشبندیہ ہر دو بہ امیر میرسد و نیز بحضرت ابا بکر صدیق ۔

جوہر ابتداء بر آمدن این تمام سلاسل از حضرت رسالت ست صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم و از ایشان بحضرت ابا بکر صدیق و عمر فاروق و حضرت عثمان و حضرت علی و از حضرت علی بحضرت امام حسین و از ایشان بحضرت خواجہ حسن بصری و نیز از حضرت رسالت پناہ صلی اللہ تعالی علیہ

و آلہ و اصحابہ وسلم بشیخ ابوسعید الحبشی رسید و ازوی حیدر را زوی امیر عبداللہ پدرش اما وی ازوی شیخ حاجی محمد الجوشانی ازوی شیخ عماد الدین فضل اللہ و نیز از حضرت رسالت صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم بہ امام حسین رسیدہ بہ حضرت اویس قرنی و نیز از حضرت ابا بکر صدیق بہ سلمان فارسی من اصحاب الصفہ رسید و ازوی بہ قاسم بن محمد بن ابی بکر صدیق و نیز بہ قاسم مذکور از خواجہ حسن بصرے رسید و از خواجہ حسن بہ عبدالواحد بن زید و حبیب عجمی و از شیخ حبیب عجمی بہ داؤد طائی و از ایشان بخواجہ معروف کرخی و از ایشان بہ سرے سقطے۔

جوہر از حضرت علی بہ امام حسن و از ایشان بہ حسن مثنی و ازوی شاہ عبداللہ محض و ازوے شاہ موسے و ازوے سید عبداللہ مورث ازوے سید داؤد و ازوے سید محمد مورث ازوے سید یحیی ازوے سید عبداللہ ازوے سید موسے جیلی دوست ازوے سید ابوصالح ازوے سید محی الدین عبدالقادر جیلانی ازوی سید عبدالرزاق و نیز از حضرت امیر بہ امام حسین و ازان بہ امام زین العابدین تا امام تقی و نیز از رسالت بہ اویس قرنی و ازوی بہ موسی ابن زین راعی ازوے ابراہیم بن ادہم بلخی شاگرد امام اعظم ازوے شقیق بلخی ازوے امام یوسف شاگرد ابوحنیفہ۔

جوہر خواجہ حسن بصری رضی اللہ تعالی عنہ گروہی کنیتش ابو محمد کنند و گروہی ابوسعید در اکثر کتب سلوک منقول ست کہ وی خلیفہ مرتضی علی بود کرم اللہ تعالے وجہہ و با امام حسین بن علی و خواجہ کمیل بن زیاد نیز صحبت داشت در آخر جلد روضۃ الاحباب می نویسد کہ پدر وے در سال یازدہم ہجرت بدست ابوبکر صدیق رضی اللہ تعالی عنہ مسلمان شدہ و چون خواجہ حسن متولد گشت ویرا پیش عمر بن الخطاب بردند فرمودند نام این حسن کنید کہ نیکو روی ست و مادرش از موالی ام سلمہ حرم محترم حضرت رسالت پناہ صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم بود روزی مادرا بکار مشغول بود خواجہ بے شیر میگریست ام سلمہ رضی اللہ تعالی عنہا ازروی شفقت سینہ مبارک خود در دہن او نہاد قطرہ چند شیر پدید آمد چندین ہزار برکات و کرامات کہ حق تعالی وری پیدا کرد ازان شیر بود ام سلمہ پیوستہ دعا کردی خداوندا این را مقتدا خلق گردان تا چنان شد کہ صد و سی صحابی را دریافت و فوائد اخذ نمود و در تذکرۃ الاولیا و دیگر کتب می نویسد کہ چون امیر المومنین علے کرم اللہ تعالی وجہہ در بصرہ آمدند و بخواجہ سوال کردند کہ تو عالمے یا متعلمی عرض کرد کہ من ہیچ نیم ہر چہ از پیغمبر بمن رسیدہ است آنرا بخلق میرسانم مرتضی علی او را منع نکردند و فرمودند کہ این

جوان شایسته سخن ست از امیر المومنین تربیتها یافت ودل از جمیع مرادات ماسوی الله سرد گشت ویرا فضائل بسیار ست ومناقب بشمار چندان خوف جناب الٰهی برو غالب بود که هرگز کسی اورا خندان ندید غره رجب سنه عشر ومائه وفات یافت مدة حیاتش هشتاد ونه سال بود مرات الاسرار

جوهر حضرت خواجه حسن بصری قدس سره ارادت با امیر المومنین علیؑ کرم الله تعالی وجهه داشتند وخلافت هم از حضرت ایشان یافتند وحضرت خواجه تقوی برکمال داشت مدت هفتاد سال وضوی حضرت ایشان جز در متوضا باطل نشد وحضرت خواجه چون خرقه جناب امیر المومنین پوشید آن خرقه گلیم بود که حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم جناب امیر المومنین علی مرتضی را پوشانیده بودند ونصیحت کرده بودند که ای علیؑ این خرقه فقر ودرویشی ست بپوش وفقر وفاقه اختیار کن وچون جناب امیر المومنینؑ این خرقه حضرت خواجه را پوشانید بفقر وفاقه وصبر وشکر نصیحت فرمود وچون حضرت خواجه خرقه خلافت از حضرت امیر المومنین دربر کرده بخانه خود در آمدند هرچه داشتند ایثار فقرا کردند چنانکه قوت یک وقت هم درخانه نداشتند بعد از سه روز افطار کردی وگاهی پنج وشش روز هم گذشتی وحضرت خواجه را خوف جناب خداوند تعالی بسیار بود چندان گریستی که در چشم مغاک افتاد واز بسیاری گریه بصارت کم شد انیس شمائل۔

جوهر خواجه عبد الواحد بن زید قدس سره مرید وخلیفه حضرت خواجه حسن بصری اند چهل سال پیش از ارادت مجاهده وریاضت می کشید علم برکمال داشتند ومجتهد کلان بودند شاگرد حضرت امام حسینؑ بن علیؑ مرتضی وخلق وتواضع بے حد داشتند کسے کمتر حضرت ایشان را اول سلام کرده است با هر که ملاقات شدی خواه خرد وخواه بزرگ نخست شیخ عبد الواحد اورا سلام گفتی وپیش مردمان باادب نشستی روزی در راهے می گذشتند دیدند که پیری ضعیف بیمار درمیان راه افتاده است و آفتاب گرم شده سایه می خواهد حضرت خواجه فرمودند ای ابر سایه کن فی الحال ابر پیدا شد وبرسر بیمار سایه کرد پیر گفت ای خواجه دعای کن حضرت خواجه کرد پیر صحت یافت وروزی براهے میگذشتند جماعت فقرا گرسنه نشسته بودند بعد زاری وگریه عرض کردند که ای خواجه دعاے تو مستجاب ست ما همه فقیران گرسنه وتشنه هستیم وزن وفرزند ما بگرسنگی هلاک مے شوند حضرت خواجه فرمودند بروید که امروز غنی خواهید شد فقرا بخانهاے خود آمده دیدند که زنان ایشان طعامهاے خوب ولذیذ پخته وبردست هریکے دینار هاے زر ست پرسیدند که این طعام از کجاست واین مال که داد گفتند آینده آمده درحلقه را جنبانید ما رفتیم او یک طبق پر از دینار هاے زر ما را داد

وگفت کہ شما ہر یک برابر قسمت کردہ بستانید چون شوہران شما آیند بگوئید کہ نفرے از دوست خواجہ عبدالواحد آمدہ مارا این دینار ہا داد حضرت خواجہ ہمیشہ از خوف جناب خداوند تعالے گریستی ودائم صائم بودی و دو دو سہ فاقہ کردی و بوقت افطار دو سہ نوالہ طعام خوردے و حضرت خواجہ چون ارادت آوردہفت تن غلام داشتند ہمہ را آزاد کردند وہرچہ درخانہ بود از مال واسباب ہمہ بدرویشان داد۔ از سبع سنابل

جوہر در ذکر حضرت حبیب عجمی رضی اللہ تعالی عنہ در ابتدا مالدار بودند روزے سائلے چیزی خواست بروی بانگ زدند کہ انچہ داریم اگر شما را دہیم توانگر نشوید وما درویش شویم سائل ناامید شدہ بازگشت زن ایشان خواستند کہ طعام درکاسہ کنند دیدند کہ ہمہ خون سیاہ گشتہ بود حضرت شیخ چون این حال دیدند چنان آتش در دل افتاد کہ ہرگز فرو نہ نشست فرمود کہ توبہ کردم روز دیگر بیرون آمدند کودکان بازی میکردند چون حبیب را دیدند فریاد برآوردند کہ حبیب رباخوار آمد دور شوید تا گرد او بر ما نہ نشیند کہ ہمچو او بدبخت شویم این سخن حضرت شیخ را بسیار سخت آمد روی بمجلس حضرت خواجہ حسن بصری نہاد از زبان حضرت خواجہ براند کہ یکبارگے حبیب را عارف کردند ہوش از ایشان زائل شد توبہ کردند چون از مجلس خواجہ باز گشتند کودکان بازی میکردند چون حضرت ایشان را دیدند گفتند دور باشید کہ حبیب تائب میگذرد تا گرد بر وے نرسد کہ عاصی شویم پس فرمودند کہ ہر کرا از حبیب چیزی باید داد بیاید وخط خود بازستاند خلق گرد آمدند و مالہا خود گرفتند وحضرت ایشان قرآن مجید درست نمی خواندند از نسبت عجمی گفتند زن از ایشان نفقات خواست ایشان بیرون آمدند چون شب بر زن باز آمدند از ایشان پرسیدند کہ کجا کار کردے کہ چیزے نیاوردی فرمودند آن کس کہ من کار او می کنم کریم ست از کرم او شرم می دارم کہ از و چیزے بخواہم چون وقت آید خود بدہد پس ہر روز میرفتند وعبادت میکردند بعد دہ روز جوانی با صرہ شش صد درم بدرخانہ حبیب آمدہ در زد زن بدر آمدہ جوان این صرہ حوالہ کردہ رفت چون شب در آمد حبیب خجل شدہ وغمگین روی بخانہ نہاد چون بخانہ در آمد زن این احوال گفت ایشان روی از دنیا بگردانیدند یک روز زنی بیامد وبگریست وگفت پسری دارم دیرگاہ ہست کہ از من غائب ست ومرا طاقت فراق او نماندہ پس دعا کرد وگفت برو کہ پسر تو باز رسد زن ہنوز بدر سرای خود نرسیدہ بود کہ پسرش آمد حضرت حبیب عجمی الحمد را لحمد میخواندند حضرت خواجہ حسن بصری فرمودند نماز در پی حبیب درست نیست شب حقتعالی را بخواب دیدند

عرض کردند کہ خدایا رضای تو چیست فرمود ای حسن رضای من دریافتہ بودی قدرش ندانستی گفت خدایا آن چہ بود فرمود کہ تو پس حبیب نماز میکردی رضای ما دریافتہ بود وے و آن نماز بہتر از تمام عمر تو بود۔

جوہر ذکر حضرت مالک دینار رحمۃ اللہ علیہ مصاحب حضرت خواجہ حسن بصری بودند روزے در کشتی نشستہ بودند اہل کشتی مزد کشتی طلب کرد حضرت ایشان سوے آسمان نگریستند ماہیان از دریا دینار در دہان گرفتہ سر برآوردند حضرت ایشان یک دینار گرفتہ دادند و بخاستہ بر روے آب رفتند و ناپیدا شدند۔ تذکرۃ الاولیا

جوہر ذکر حضرت شیخ محمد واسع رضی اللہ تعالیٰ عنہ مقدم زہاد و معظم عباد بودند عالم عامل عارف کامل بسیار از تابعین را خدمت کردہ و مشائخ متقدم را دریافتہ۔ تذکرۃ الاولیا

جوہر خواجہ عبد الواحد بن زید قدس سرہ مرید و خلیفہ حضرت خواجہ حسن بصری بودند و از دست خواجہ کمیل بن زیاد نیز خرقہ خلافت پوشیدہ او را کمالات و خوارق عادات بسیار است در ریاضات و ترک و تجرید و ذوق و عشق در عہد خود نظیرے نداشت چہل سال نماز فجر بوضوء عشا می کرد وفات وے در سنہ ست و سبعین و مائۃ در بصرہ واقع شدہ۔ مرآۃ الاسرار

جوہر خواجہ ابو یحیی فضیل بن عیاض مرید و خلیفہ خواجہ عبد الواحد بن زید کنیت ابو علی باصل از کوفہ اند و گفتہ اند کہ باصل از خراسان بود از ناحیہ مرو و گفتہ اند کہ بسمرقند زادہ است و بہا ورا بزرگ شدہ و کوفی الاصل اند و نیز گفتہ کہ بخارے الاصل اند در محرم سنہ یکصد و ہشتاد و ہفت رونق افروز بزم معانی شدند

جوہر حضرت سلطان السلاطین خواجہ ابراہیم ادہم کنیت وی ابو اسحاق و لقب وے ابراہیم بن ادہم بن سلیمان بن منصور البلخی و خرقہ خلافت از دست حضرت خواجہ فضیل عیاض پوشید در ترک و تجرید و زہد و ورع نظیر نداشتند از ابناء ملوک بلخ اند بسیار مشائخ کبار را دید و از امام محمد باقر نیز خرقہ خلافت یافتہ و با امام ابوحنیفہ کوفی صحبت داشت حضرت امام اعظم گفتہ سیدنا ابراہیم ادہم گفتند کہ وی سیادت بچہ یافت گفت کہ وے دائم در خدمت خداوند مشغول ست و ما بکارہای دیگر مشغولیم و حضرت جنید فرمودند مفاتیح العلوم ابراہیم ادہم خواجہ فرید الدین عطار گوید چون وفات وی نزدیک رسید خواجہ ابراہیم ناپیدا شد معلوم نیست کہ خاک پاک او کجاست و بعضی گویند در بغداد بپہلوے امام احمد حنبل و بعضے گویند در شام آنجا کہ خاک لوط پیغمبر ست و صاحب

نفحات گوید بشام وفات کرد در سنہ احدی وستین ومائۃ وبروایتی در سنہ ست وسبعین ومائۃ وبقولے غرۂ ماہ شوال سنہ سبع وثمانین ومائۃ۔ مرآۃ الاسرار

جوہر در فوائد الفواد مذکورست کہ حضرت سلطان السلاطین خواجہ ابراہیم بن ادہم قدسنا اللہ تعالیٰ بسرکتہم نہ سال در غاری ساکن شدہ اند دران غار چشمہ ساری بودہ حضرت ایشان دران چشمہ تقیم بودہ جناب مستطاب خداوند تعالے را طاعت کردی تا شبے عظیم سرما بود دست مبارک حضرت ایشان بہ پوستینے افتاد آنرا بالاے خود کشیدند چون روز بلند برآمد آن پوستین از خود دور کردند چون نیکو نگاہ کردند آن اژدہا بود چشما کشادہ وسری افراختہ در تحرک درآید حضرت ایشان در تحیر بودند کہ آوازی شنیدند کہ نجیناک من المتالف بالمتالف یعنے ترا از چیزی تلف کنندہ کہ آن سرما بود نجات دادیم باژدہا کہ آنہم تلف کنندہ بودہ است

جوہر خواجہ معروف کرخی کنیت ابو محفوظ ونام پدر او فیروز وبعضے معروف بن علے گفتہ اند استاد سری سقطی وپیشوای اولیا ہفت خانوادہ بود ومقدم طریقت صاحب نفحات گوید کہ پدر روی مولی امام علی موسی رضا بود وشیخ فرید الدین عطار گوید کہ مادر وپدر روے ترسا بودند اورا بمعلم فرستادند استاد گفت باب ما بہ گفت نی بل ہو اللہ احد اورا سخت بزد بگریخت مادر وپدر رش گفتند کاشکے او بیامدی وہر دینیے کہ خواستی با وی موافقت میکردم وی بخدمت امام علی بن موسی رضا رفت وبدست امام مسلمان شد وبدتہا درخدمتش بود وتربیتہا یافت وبشرف خرقہ امام مشرف شد وپیش مادر وپدر آمد کمالات او مشاہدہ نمودند بدست وی مسلمان شدند بعد ازان بخواجہ داؤد طائی صحبت داشت وفات در سنہ مائتین مدفن بغداد شریف۔ مرآۃ الاسرار

جوہر خواجہ حذیفہ مرعشی از کبار مشائخ روزگار خرقہ ارادت از دست حضرت سلطان ابراہیم بن ادہم یافتہ وفاتش چہاردہم ماہ شوال سنہ وصالش بنظر نیامدہ۔ مرآۃ الاسرار

جوہر خواجہ ہبیرہ بصری خرقۂ ارادت از دست خواجہ حذیفہ مرعشی پوشید صاحب خانوادہ بود مریدانش ہبیریان گویانند وفات بتاریخ ماہ شوال سنہ وصالش بنظر نیامدہ۔ مرآۃ الاسرار

جوہر خواجہ علو دینوری خرقۂ ارادت از دست خواجہ ہبیرہ بصری پوشید در مدت حیات خود در روز چیزی نخوردہ ودنیا نشامیدہ چون متولد شد شب شیر مادر بخوردی اورا دولت عرفان مادر زاد عطا کردہ بودند وفات چہاردہم محرم سنہ وفاتش جائی نظر نیامدہ۔ مرآۃ الاسرار

جوہر خواجہ ممشاد الدینوری از اصحاب جنید بغدادی بود اصل وے از دینورست وآن

شہر سیست از شہرہای کوہستان مغرب کرمان در بغداد نشو و نما یافت وفات سنہ تسع و تسعین و مائتین مرآۃ الاسرار

جوہر خواجہ ابو اسحاق چشتی بادشاہ عالم نیاز و سلطان دار الملک راز بود خرقہ ارادت از دست خواجہ علو دینوری پوشید بہ نیت ارادت از ولایت شام در بغداد رسید و مرید خواجہ علو دینوری شد خواجہ پرسید چہ نام داری گفت ابو اسحاق شامی خواجہ فرمودند از امروز ترا ابو اسحاق چشتی خوانند ہر کہ در سلسلۂ ارادت تو در آید آنہا را چشتی خوانند بعد از تربیت ایشان را بچشت فرستادند از ان روز خواجگان چشت پیدا شدند و سر حلقہ ایشان پنج تن بودند اول ابو اسحاق چشتی دوم خواجہ ابو احمد چشتی سوم خواجہ محمد چشتی چہارم خواجہ یوسف چشتی پنجم خواجہ مودود چشتی و قبر ابو اسحاق در عکہ است از بلاد شام چہاردہم ماہ ربیع الآخر ازین عالم نقل فرمود سنہ وفاتش در نظر نیامدہ مرآۃ الاسرار

جوہر حضرت ابو سلیمان داؤد بن نصر الطائی قدس سرہ در نفحات الانس مذکورست کہ حضرت ایشان از کبراے مشائخ و سادات اہل تصوف بودند شاگرد حضرت امام اعظم ابو حنیفہ و مرید حضرت شیخ حبیب راعی رضی اللہ تعالیٰ عنہما در سنہ یکصد و شصت و پنج زینت بخش عالم معانی شدند

جوہر حضرت ابراہیم بن سعد علوی الحسنی قدس سرہ کنیت حضرت ایشان ابو اسحاق ست از قدماء مشائخ بودند از اہل بغداد تشریف از انجا بشام تشریف بردند و متوطن شدند صاحب کرامات ظاہر بودند نظیر حضرت ابراہیم ادہم و حضرت ابو الحارث الاولاسی قدس سرہ اسم مبارک حضرت ایشان فیض بن خضر ست شاگرد حضرت ابراہیم سعد علوی قدس سرہ بودند و حضرت ابراہیم ستنبہ ہروی قدس سرہ کنیت حضرت ایشان ابو اسحاق صحبت ابراہیم ادہم یافتہ در اصل از کرمان بودند در ہرات اقامت فرمودند از ان ہروی گویند و قبر مبارک در قزوین ست و حضرت ابراہیم رباطی قدس سرہ مرید حضرت ابراہیم ستنبہ بودند و قبر مبارک بر در رباط زنگی زادہ است در ہرات حضرت ابراہیم طرطوسی قدس سرہ از متاخران اند و حضرت ابراہیم صیاد بغدادی کنیت حضرت ایشان ابو اسحاق ست با حضرت معروف کرخی قدس سرہ صحبت داشتند و حضرت ابراہیم آجری صغیر قدس سرہ کنیت حضرت ایشان ابو اسحاق ست یہودی از حضرت ایشان گفت کہ مرا چیزے بنماے تا از ان شرف اسلام و فضل آنرا بر دین خود بدانم و ایمان آرم حضرت ایشان رداے ویرا در میان رداے خود پیچیدہ در آتش انداختند رداے یہودی بسوخت و رداے آن حضرت سلامت ماند یہودی ایمان آورد و حضرت ابراہیم آجری کبیر قدس سرہ حضرت محمد بن خالد الآجری قدس سرہ از مشائخ بزرگ اند و حضرت ابراہیم بن سماس سمرقندی قدس سرہ مدتہا بغداد شریف مقام داشتند و لشکر ...

باز تشریف آوردند و قتے لشکری از کفار بدر سمرقند آمد شبی برخاستند و بانگ بران لشکر زدند جله بر هم افتادند و یکدیگر را کشتند و با مداد ہزیمت کردند از نفحات

جوہر حضرت خواجہ حذیفۃ المرعشی قدس سرہ از کبار مشائخ روزگار و مقتدر اولیا صاحب اسرار بود در حقائق و معارف کلمات عالی داشتند و خرقۂ ارادت از دست حضرت خواجہ ابراہیم ابن ادہم پوشیدہ و جمیع مشائخ وقت را دیدہ تاریخ چہاردہم ماہ وفات یافت و سال وصالش بنظر نیامدہ - مرآۃ الاسرار

جوہر حضرت خواجہ ہبیرہ بصری قدس سرہ قدوۃ الاولیا و زبدۃ الاصفیا بودند خرقۂ ارادت از دست حق پرست حضرت خواجہ حذیفہ مرعشی قدس سرہ پوشیدہ صاحب خانوادہ اند در ماہ شوال وفات یافتند ذکر غیر در مجلس شریف حضرت الیشان ہرگز نمی گذشت مرآۃ الاسرار

جوہر حضرت ابو ہاشم صوفی قدس سرہ و حضرت الیشان بکنیت مشہور اند شیخ بودند بشام و در اصل کوفی اند معاصر حضرت سفیان ثوری قدس سرہ و وفات حضرت سفیان ثوری در بصرہ است در سنہ یکصد و شصت و یک حضرت اسرافیل قدس سرہ از مغرب بودند حضرت ابو الاسود مکی قدس سرہ و حضرت ابو الاسود راعی قدس سرہ از مشائخ اند حضرت ابو یعقوب ہاشمی قدس سرہ معاصر حضرت ذو النون مصری قدس سرہ حضرت ولید بن عبد اللہ سقا قدس سرہ کنیت حضرت الیشان ابو اسحاق ست از اصحاب حضرت ذو النون مصری قدس سرہ بودند حضرت یوسف اسباط قدس سرہ از متقدمان اند حضرت ابو سلیمان دارانی اسم مبارک حضرت الیشان عبد الرحمن ابن احمد بن عطیہ و بعضے گفتہ عبد الرحمن بن عطیہ از قدما مشائخ شام بودند از دارا کہ دہی ست از دیہا ے دمشق و قبر مبارک نیز در انجاست استاد حضرت احمد بن ابی الحواری قدس سرہ بودند حضرت داؤد بن احمد دارانی قدس سرہ برادر و صحبت دار حضرت سلیمان دارانی قدس سرہ اند نفحات

جوہر حضرت خواجہ یوسف بن حسین قدس سرہ کنیت ابو یعقوب ست شاہباز کونین بودند از متقدمان مشائخ ری بودند و متفرد ای وقت عالم با نواع علوم ظاہر و باطن و صاحب حقائق بلند و معارف ارجمند و مرید حضرت ذو النون مصری بودند و مشرب ملامتیہ داشتند در سنہ سہ صد و چہل و سہ وفات یافتند - مرآۃ الاسرار -

جوہر ذکر حضرت خواجہ ابو عبد اللہ محمد بن اسمعیل مغربی قدس سرہ از قدمای مشائخ اند و استاد اکثر اولیا و اعتماد اصفیا در تربیت مریدان آیتی بودند در توکل و تجرید ظاہر و باطن نظیری نداشتند

ہیچ گیاہ بقدر حاجت بخوردی صاحب نفحات گوید کہ عبداللہ مغربی مرید خواجہ ابوالحسن از ین است والوالحسن مرید عبدالواحد بن زید والیشان مرید خواجہ حسن بصری وفات در سنہ تسع وسبعین ومائتین۔ مرآۃ الاسرار

جوہر حضرت خواجہ یوسف بن حسین قدس سرہ کنیت ابویعقوب مقتداے مشائخ ری بودند و عالم بانواع علوم ظاہر و باطن بسیار مشائخ را دیدہ و با ابوتراب نخشبی صحبت داشتند و مرید خواجہ ذوالنون مصری بودند مشرب ملامتیہ داشتند وفات در سنہ سی صد و چہل و سہ۔ مرآۃ الاسرار

جوہر ذکر حضرت سلطان العارفین و برہان المحققین خلیفہ جناب الٰہی محرم راز نامتناہی خواجہ بایزید بسطامی قدس سرہ اسم مبارک طیفور ست بن عیسے بن آدم بن سروشان جد حضرت ایشان گبرے بودند مسلمان شدہ حضرت سید الطائفہ جنید بغدادے قدس سرہ فرمودند کہ خواجہ بایزید درمیان ما چون جبرئیل ست۔ در ملائکہ صد و سیزدہ پیر را خدمت کرد و از ہمہ فائدہ گرفت و در خدمت امام جعفر الصادق افتادہ روزی اسنے انا اللہ لا الہ الا انا فاعبدونی گفت مردم روے از ایشان بگردانیدند حضرت شیخ فریدالدین عطار قدس سرہ میفرمایند کہ اینجا بایزید درمیان نبود بزبان وی حق تعالی سخن میگفت چنانچہ شجرہ موسےٰ طریقہ ایشان غلبہ و سکر بود ولادت حضرت ایشان در سنہ ستین و مائتہ و مدت حیات صد و سی سال و بقولے ہفتاد و سہ سال وفات حضرت ایشان در زمان خلافت ابوالفضل جعفر بن معتصم کہ متوکل لقب داشت و خلیفہ دہم از بنی عباس بود بتاریخ بست و ہشتم ماہ شعبان در سنہ اربع وثلثین ومائتین و بقولے در سنہ احدے وستین ومائتین واقع شدہ در بسطام مدفون گشتند۔ مرآۃ الاسرار

یکے بر در خانہ بایزید رفت و آواز داد گفت کرامی طلبی گفت بایزید را گفت۔ در خانہ جز خدا نیست دہم وی گوید کہ چہل سال دیدبان دل بودم چون نگہ کردم بندگی و خداوندگی از حق دیدم ہم

ہم وی گفت سی سال خدا را می طلبیدم چون نگہ کردم او طالب بود من مطلوب

جوہر خواجہ ابراہیم بن شیبہ قدس سرہ کنیت حضرت ایشان ابواسحاق است مصاحب حضرت خواجہ ابراہیم ابن ادہم قدس سرہ بودند و از اقران حضرت خواجہ بایزید قدس سرہ نیز گفتہ اند نقل است کہ روزی حضرت خواجہ بایزید بحضرت ایشان فرمود کہ در خاطر من آمد کہ باستقبال شما آیم و شمارا شفیع گردانم بخدای تعالی در حق خویش در اصل از کرمان ہستند و در ہرات اقامت نمودند از ان حضرت ایشان را ہروی گویند و قبر شریف حضرت ایشان در قزوین ست۔ مرآۃ الاسرار

جوہر خواجہ ابوعلی شقیق بن ابراہیم بلخی قدس سرہ یگانہ عہد و شیخ وقت بودند۔ و در زہد

قدمی راسخ داشتند و در انواع علوم کامل بودند و صاحب تصانیف و استاد خواجہ اصم در علم طریقت
و حقیقت بخدمت خواجہ ابراہیم بن ادہم گرفت و سبب توبہ او آن بود کہ بترکستان برای تجارت رفتند
بت پرستی را دیدند کہ بت را می پرستید و میگریست شقیق گفت کہ ترا پروردگار ہست زندہ و عالم او را
بپرست و شرم دار بت پرست گفت کہ اگر چنین ست کہ میگوئی پس او قادر نیست کہ ترا در شہر روزی دہد
کہ تو اینجا نیائی شقیق ازین سخن بیدار شد و روی ببلخ نہاد و در اصل کار مشغول گشت در بلخ
قحطے عظیم بود غلامے را در بازار خندان دید شقیق گفت این چہ جاے شادے ست گفت مرا چہ باک
خواجہ من چندین غلہ دارد و مرا گرسنہ نگذارد شقیق از دست رفت و گفت اسکے این غلام بہ انبار
خواجہ مے نازد من چون تو ملک الملوک دارم اندوہ چرا خوریم پس دل او از جمیع مرادات سرگشتہ
و قدم در توکل نہاد در نفحات مذکورست کہ در بعضے تواریخ بلخ مذکورست کہ خواجہ شقیق بن ابراہیم بلخی
در سنہ یک صد و شصت و چہل در ولایت ختلان شہید گردید و قبر مبارک نیز آنجاست

مرآۃ الاسرار

جوہر خواجہ ابو سلیمان دارانی قدس سرہ از قدماے مشائخ شام اند و کنیت عبد الرحمن بن
احمد بن عطیۃ العنسی و بعضے گویند کہ عبد الرحمن عطیہ از دارا کہ دہی از دہات دمشق ست و قبر شریف
ہم دران دہ است یگانہ وقت بودند حضرت ایشان را ریحان القلوب گویند پیر حضرت خواجہ خواری
بودند در سنہ دو صد و پانزدہ وفات یافت — مرآۃ الاسرار

جوہر حضرت خواجہ محمد سماک قدس سرہ صاحب کرامات ظاہرہ و خارقات باہرہ بودند کلامے
عالے و بیانے شافی داشتند خواجہ معروف کرخی را کشایش از سخن حضرت ایشان بود — مرآۃ الاسرار

جوہر حضرت خواجہ محمد بن اسلم قدس سرہ صاحب احوال عظیمہ و مقامات جلیلہ بودند حضرت ایشان
را لسان رسول و شحنہ خراسان مے گفتند از برکات نفس حضرت ایشان قریب پنجاہ ہزار کس براہ
راست آمدند و توبہ کردند آنحضرت پیوستہ وام کردے و بدرویشان دادی وقتے جہودے گفت
قرض بر تو دارم فرمود ہیچ ندارم قلم تراشیدہ بود فرمود این را بردار چون برداشت زر شدہ بود
جہودے مسلمان شد — مرآۃ الاسرار

جوہر حضرت حاتم بن اصم قدس سرہ کنیت ابو عبد الرحمن ست از قدماے مشائخ خراسان
و از اہل بلخ بودند و مرید حضرت شقیق بلخی قدس سرہ و استاد حضرت احمد خضرویہ روزے در مجلس
فرمودند اگر ہر کہ درین مجلس گناہگارتر ست بیامرزند نباشی حاضر بود چون شب در آمد بہ نباشے رفت

کفن دزد ۱۲

آوازے شنید کہ باز گرد شرم نداری کہ در مجلس حاتم اصم آمرزیدہ شدی آنکس توبہ نمود در سنہ دو صد و چہار دہ و بقولے دو صد و سے و ہفت رحلت فرمودند مرآۃ الاسرار

جوہر حضرت حاتم بن عفوان الاصم قدس سرہ کنیت ابو عبد الرحمن از قدمای مشائخ خراسان بودند از اہل بلخ با شفیق بلخی صحبت داشتند و استاد احمد خضرویہ حضرت احمد بن ابے الحوارے قدس سرہ کنیت ابو الحسن از اہل دمشق اند با ابو سلیمان دارانی صحبت داشتند حضرت عبداللہ بن خبیق بن سابق الانطاکے قدس سرہ کنیت ابو محمد است اصل وے از کوفہ بود و مقیم انطاکیہ شدند حضرت سہل بن عبداللہ تسترے قدس سرہ کنیت ابو محمد است از کبرائے این قوم و علمای این طائفہ اند امام ربانے کہ اقتدا را شاید در احوال قوے بودند شاگرد ذو النون مصرے و صحبت با خال خود محمد بن سوار داشتند حضرت عباس بن حمزہ نیشاپوری قدس سرہ کنیت ابو الفضل ست از متقدمان بودند با ذو النون مصری و حضرت بایزید صحبت داشتند و حضرت عباس بن یوسف الشکلی قدس سرہ کنیت ابو الفضل است از مشائخ قدیم بغداد شریف و عباس بن احمد شاعری الازدی قدس سرہ کنیت ابو الفضل یگانہ مشائخ شام بود شاگرد ابو المظفر کرناشاتی بود و حضرت ابو حمزہ خراسانے قدس سرہ اصل وے از نیشاپور بود با مشائخ عراق صحبت داشتند از اقران جنید بود۔ از نفحات۔

جوہر حضرت خواجہ سہل بن عبداللہ تستری سرہ کنیت ابو محمد ست از محتشمان اہل تصوف و از کبرای این طائفہ بودند و مجتہد و از علمای مشائخ و امام عہد و معتبر و در حقائق و معارف بے نظیر و مرید خواجہ ذو النون مصرے و در ابتدا از حال خود خواجہ محمد بن سواری نیز تربیت یافتہ و در تذکرۃ الاولیا مذکور ست کہ آنحضرت میفرمودند کہ یاد دارم آنکہ حق تعالے فرمود الست بربکم و من گفتم بلے صاحب مذہب اند و مذہب وے ریاضت و مجاہدہ است مجاہدہ را علت مشاہدہ فرمود بخلاف دیگران کہ مے گویند کہ وصول حق را علت نباشد ہر کہ بحق رسد بفضل وے برسد و فضل را با علت و فعل چہ کار بود پس مجاہدہ تہذیب النفس است نہ حقیقت قرب را در محرم سنہ دو صد و ہشتاد و سہ وفات یافت۔ مرآۃ الاسرار

جوہر حضرت شیخ ابوبکر بن ہوار بطائحی قدسنا اللہ تعالے بسرہ العزیز از عظمای مشائخ عراق بودند و از اکابر عارفان و مقتدای محققان مصدر کرامات ظاہرہ و مظہر خارقات باہرہ صاحب احوال علیہ و مقامات سنیہ و در کشف الآثار مرویست از حضرت شیخ ابو محمد شنبکی قدسنا اللہ تعالے

بسرہ المبارک کہ فرمودند کہ شیخ ما شیخ ابوبکر بن ہواز میفرمودند کہ با جماعت دزدان در بطائح
راہ میزدیم و سردار قاطعان طریق بودیم شبی آواز زنی بگوشم رسید کہ بہ شوہر خود میگوید کہ ہمین جا باش
و فرود میا میادا کہ بدست ابن ہواز گرفتار شویم پس گریستیم کہ مردم از من مے ترسند و من از جناب
خداوند تعالی نمی ترسم ہمانوقت توبہ کردم و ہمہ یاران من با من توبہ کردند در منام حضرت سید
عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم را دریافتم کہ حضرت امیر المومنین ابوبکر صدیق را
رضی اللہ تعالی عنہ میفرمایند کہ ہمنام خود را خرقہ بپوشان پس بموجب امر جلیل القدر خرقہ از دست
مبارک آنحضرت پوشیدم و در حالت بیداری آنرا بر بدن خود یافتم شیران و ماران بطائح ہمہ مطیع و
منقاد من بودند و از جناب خداوند تعالی عہد گرفتم کہ ہر کہ داخل مقبرہ من شود آتش او را نسوزد
و انمعنی بتجربہ رسیدہ اگر ماہی یا گوشت را دران مقبرہ کسی باخود مے برد و بعد ازان می پخت ہرگز پختہ
نمی شد و میفرمودند کسی چہل چہارشنبہ بزیارت من آید در قبر او برائت از نار حاصل شود و میفرمودند
کہ اوتاد عراق ہفت تن اند حضرت معروف کرخی و حضرت احمد بن حنبل و حضرت بشر حافی و حضرت
منصور بن عمار و حضرت سری سقطی و حضرت سہل بن عبداللہ تستری و حضرت سید عبدالقادر
جیلانی قدسنا اللہ تعالی بسرہم مریدان عرض کردند کہ سید عبدالقادر کیست فرمودند عجمی اند شریف ساکن
بغداد ظہور حضرت ایشان در قرن خامس خواہد شد یکے از اوتاد و افراد و اقطاب زمان خواہند
بود روزی زنی التماس نمود کہ یک پسر داشتم در دجلہ غرق شد و آنحضرت را بالای شط آورد و آنحضرت
در آب شنا فرمودند و پسر او را بردوش آوردہ بمادر سپردند عمر شریف دراز یافتند و در بطائح تشریف
فرمای عالم بقا شدند قبر شریف زیارتگاہ خلائق است۔

جوہر حضرت شیخ ابو محمد شنبکی قدسنا اللہ تعالی بسرہ المبارک از اعیان مشائخ عراق اند و از
علماء مقربان و واصلان صاحب احوال بدیعہ و مقامات رفیعہ در کشف الآثار مذکور ست کہ حضرت
شیخ تاج العارفین ابوالوفا قدس سرہ میفرمایند کہ پیر من شیخ ابو محمد شنبکی در بدایت حال با رفقاء
خویش قطع طریق میکردند آخر بر دست مبارک حضرت شیخ ابوبکر بن ہواز قدس سرہ توبہ کردند
و حضرت ایشان در سہ روزگار حضرت شیخ ابو محمد شنبکی را تمام کردند و اصل حضرت حق تعالی گردانید
روزی مشغول بحق تعالی بودند پرندہا زیادہ از صد گرد آنحضرت فرود آمدند و بصداہا خویش موجب
تشویش خاطر شریف شدند آنحضرت بطرف آنہا نگاہ کردند ہمہ بمردند فرمودند پروردگارا موت
اینہا نمی خواستم پس ہمہ برخاستند و پریدند آنحضرت از شنبک بودند و آن قبیلہ است از کرد در حدادیہ

وہی ست از بطایح اقامت فرمودند و رآوان کبر سن ہما نجا برحمت حضرت حق تعالے بپیوستند

جوہر حضرت خواجہ معروف کرخی قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ العزیز از قدماے مشائخ کبار و مقدم طریقت و مقتدای اولیا اند و ہمدم نسیم وصال و محرم حریم جلال کنیت ابو محفوظ ست و نام پدر ایشان فیروز و بعضے معروف بن علی گویند و صاحب نفحات قدس سرہ میفرمایند کہ پدر حضرت ایشان مولے بود دربان حضرت امام علی بن موسے رضا رضی اللہ تعالے عنہما و صاحب تذکرۃ الاولیا قدس سرہ میفرمایند کہ مادر و پدر حضرت ایشان ترسا بودند حضرت ایشان را بمعلم فرستادند استاد گفت کہ بگو خدا سہ است فرمودند کہ یک ست پس آنحضرت بگریختند مادر و پدر گفتند کاشکے او بیایدی و ہر دینے کہ خواستے با وسے موافقت میکردیم و آنحضرت بخدمت حضرت امام علے بن موسے رضا رضی اللہ تعالے عنہما رفتند و بدست مبارک آنحضرت مسلمان شدند و مدتہا در خدمت شریف تربیت یافتند و بشرف خرقہ مشرف گردیدند بعد ازان پیش مادر و پدر آمدند والدین بدست آنحضرت مسلمان شدند بعد ازان بحضرت خواجہ داؤد طائے قدس سرہ صحبت داشتند و ریاضتہا کشیدند و چون آنحضرت وفات یافتند مردم ہمہ ادیان دعوے کردند خادم گفت آنحضرت فرمودہ اند ہر قوم کہ جنازہ مرا بردارند من ازان قوم باشم پس ہیچ قوم نتوانستند الا اہل اسلام برداشتند و نماز جنازہ گذاردند در سنہ دو صد و دو نقد بخش عالم بقا شدند قبر مبارک در بغداد شریف ست و براے اہل حاجت

تریاق مجرب ست ہر حاجتے کہ آنجا دعا کنند مستجاب گردد

جوہر حضرت خواجہ سری بن مغلس سقطے کنیت ابو الحسن ست امام اہل تصوف بودند اول کسے کہ در بغداد سخن حقائق و توحید فرمود حضرت ایشان بودند مرید حضرت معروف کرخے اند و خواجہ حبیب اعجمی و خواجہ حارث محاسبے و خواجہ بشر حافی را دیدہ و خال حضرت جنید بودند و ہم پیر وے شیخ فرید الدین عطار فرمود کہ در بدایت حال سقط فروشے میکردند یکبار آتش در بغداد شریف افتاد از آنحضرت گفتند کہ دکان تو ہم بسوخت فرمود من نیز فارغ شدم چون نیک نگاہ کردند نسوختہ بود چون چنان دید ہر چہ داشت بدرویشان داد حضرت جنید گوید کہ ہیچکس را ندیدم در عبادت کامل تر از خواجہ سری کہ نود و ہشت سال بگذشت کہ پہلو بر زمین نہ نہاد مگر بہ بیماری مرگ بامداد روز سہ شنبہ سوم ماہ رمضان در سنہ دو صد و پنجاہ و سہ رحلت فرمود آرامگاہ بغداد شریف مرآۃ الاسرار

جوہر خواجہ جنید بغدادی کنیت ابو القاسم و لقب قواریرے و زجاج و خزاز است اصل وی از نہاوند ست و مولد و منشا وے بغداد مذہب ابو ثور داشت کہ شاگرد امام شافعے بود و بفتوے

مذہب سفیان ثوری داشت و مرید و خواہر زادہ خواجہ سری سقطی بود مدت چہل سال
در خلوت بنشست سی سال نماز خفتن بکردے و برپاے استادے وتا صبح اللہ اللہ میگفتے
بعد از چہل سال دانست کہ بمقصود رسید ہاتفے آواز داد کہ یا جنید گناہگار شدی عرض
کردند چہ گنہگار شدم باز ندا آمد کہ ہنوز ہستے خود را فراموش نکردہ پس نشست و ہمہ شب
باللہ اللہ مشغول مے بود بعد ازان کار خواجہ بسیار بلند شد گفت سے سال ست کہ خدا تعالے
بزبان جنید با جنید سخن میگوید و جنید در میان نہ و خلق را خبر نہ و گفت اگر فردا خدای تعالی
مرا گوید کہ مرا ببین نہ بنیم گویم چشم در دوستی غیر بود در دنیا بے واسطہ چشم میدیدم روزی حضرت
شبلی در مجلس وی اللہ گفت خواجہ فرمود اگر خدا غائب ست ذکر غائب غیبت ست و غیبت حرام
و اگر حاضر ست در مشاہدہ نام بردن ترک حرمت ست بسم اللہ الرحمن الرحیم گفت و جان بمشاہدہ حق
تسلیم کرد وفات سنہ سبع و تسعین و مائتین مدفن بغداد۔ مرآۃ الاسرار

جوہر خواجہ ابوبکر شبلی نام وی جعفر بن یونس وی مصری ست بہ بغداد آمد مرید خواجہ جنید شد
مذہب امام مالک داشت وفات در سنہ اربع و ثلثمائۃ مدفن بغداد۔ مرآۃ الاسرار

جوہر حضرت خواجہ ابراہیم ضیا بغدادی قدس سرہ کنیت ابوالحق ست فرد وقت بود مذہب
تجرید داشت و با خواجہ معروف کرخی صحبت داشتند۔ مرآۃ الاسرار

جوہر ابوحمزہ بغدادی نام محمد بن ابراہیم ست با بشر حافی صحبت داشت۔ حمزہ بن عبداللہ
العلوی الحسینی کنیت ابوالقاسم۔ ابوسعید خراز نام وے احمد بن عیسے ست و لقب وے
خراز از ائمہ این قوم و از اجلہ مشائخ ست شاگرد محمد بن طوسی ست با ذوالنون مصری و سری و سقطی و
بشر حافی و غیر ایشان صحبت داشتند و پیشین کسے ست کہ در عالم فنا و بقا سخن گفت حضرت حنف الہمدانی از کبار
مشائخ ہمدان بود حضرت ابوشعیب المقنع نام وی صالح ست در روزگار ابوسعید خراز بود ہفتاد حج گزارد بود
پیادہ۔ ابوعقال بن علوان المغربی از مشائخ معروف ست با ابوہارون اندلسی صحبت داشت۔ حماد قریشی کنیت
ابوعمر ست بغدادی بودند از بزرگان مشائخ۔ ابوالحسین نوری نام وے احمد بن محمد و گویند محمد بن احمد و احمد
درست ترست با سری سقطی و محمد علے قصاب و احمد ابوالجوزی صحبت داشت و ذوالنون مصری را دیدہ از اقران
جنید بودند در سنہ دو صد و نود و پنج و در تاریخ یافعی دو صد و ہشتاد و شش بعالم بقا رحلت
فرمودند۔ نفحات۔

جوہر حضرت فتح بن علی الموصلی قدس سرہ از بزرگان و متقدمان مشائخ اند در سنہ دو صد و بست

پیش از ہفت سال از بشر حافی قدس سرہ روز عید الضحے در کوچہا میگذشتند آن قربانہا دیدند کہ سکہ [illegible] التماس کردند کہ الٰہی دانی کہ چیزے ندارم کہ برائے تو قربان کنم من این دارم پس انگشت مبارک برگلو نہادند و بیفتادند و جان بجانان تسلیم فرمودند خطے سبز برگلو برآمدہ بود حضرت فتح بن شخرف المروزی قدس سرہ کنیت حضرت ایشان ابو نصر ست از قدماء مشائخ خراسان اند حضرت بشر بن حارث بن عبد اللہ الحافی قدس سرہ کنیت حضرت ایشان ابو نصر ست و گویند کہ اصل حضرت ایشان از بعض دیہای مرو ست در بغداد شریف مقیم گشتند و آنجا روز چہارشنبہ دہ روز از محرم گذشتہ در سنہ دو صد و بست و ہفت بدار البقا رحلت فرمودند حضرت قاسم حربی قدس سرہ و حضرت بشر طرانی قدس سرہ از مقدمان مشائخ طریقہ بودند و صاحب کرامات و حضرت شفیق بن ابراہیم بلخی قدس سرہ کنیت حضرت ایشان ابو علی ست از قدماء مشائخ بلخ بودند و شاگرد فرو استاد حاتم اصم و با حضرت ابراہیم ادہم صحبت داشتند در بعض تواریخ بلخ مذکور است کہ در سنہ دو صد و ہفتاد و چہار در ولایت ختلان بدرجہ شہادت رسیدند و قبر مبارک نیز آنجاست و حضرت داؤد بلخی قدس سرہ از قدمای مشائخ خراسان بودند حضرت حارث بن اسد المحاسبی قدس سرہ کنیت حضرت ایشان ابو عبد اللہ است از علماء مشائخ و قدماء ایشان اند جامع علوم ظاہر و باطن و صاحب تصانیف و اُستاد اہل بغداد شریف بودند و باصل از بصرہ اند در بغداد شریف در سنہ دو صد و چہل و سہ بدار القرار رحلت فرمودند — از نفحات —

جوہر حضرت خواجہ احمد حواری قدس سرہ کنیت ابو الحسن ست از اہل دمشق بودند و مرید خواجہ سلیمان دارانی و مقتدای وقت حضرت جنید ویرا ریحان شام میفرمودند در سنہ دو صد و سی وفات یافت — مرآۃ اسرار —

جوہر سید الطائفہ حضرت جنید بغدادی قدس کنیت ابو القاسم ست و لقب قواریرے و زجاج و خزاز ست قواریری و زجاج ازان گویند کہ پدر وی آبگینہ فروختی و در تاریخ یافعی خزاز بخاء معجمہ و زاء مشددہ مکرر و خزاز ازان گویند کہ کار خز می کردند اصل از نہاوند ست و مولد و منشاء وی بغداد و شیخ ابو جعفر حداد گوید اگر عقل مردی بودی بر صورت جنید بودی در دو صد و نود و ہفت بعالم بقا تشریف بردند کذا فی کتاب الطبقات و الرسالۃ قشیرہ و فی تاریخ الیافعی سنہ دو صد و نود و ہشت و قبل نود و نہ ابو جعفر بن الکربنی از اجلہ مشائخ بغداد بود عمر بن عثمان المکی الصوفی کنیت ابو عبد اللہ استاد حسین منصور حلاج بود عالم بود بعلوم حقایق اصل وے از یمن ست سخن باریک داشتند شاہ شجاع کرمانی از اولاد ملوک بودند و از رفیقان ابو حفص ویرا کتابی ست

رو بر یحیی معاذ رازی در فضل غنا بر فقر که یحیی کرده و وے آنرا جواب داد و فقر را بر غنا فضل نهاد چنانچہ ہست
شاہ چہل سال نخفتہ بود وقتے در خواب شد حق تعالی را دید بیدار شد پس ازان پیوستہ خفتی یا وی را خفتہ
یافتند یا در طلب خواب بودے روزے شاہ در مسجد نشستہ بود درویشے دو من نان خواست
کسے ہمہ داد شاہ گفت کیست کہ بنجاہ حج من بخرد بدو من نان و باین درویش دہد فقیہے آنجا نشستہ
بود آنرا بشنید گفت ایہا الشیخ استخفاف میکنی باشریعت گفت ہرگز خود را قیمت ننہادم کرد از خود را
چہ قیمت نہم - نفحات۔

جوہر حضرت سید الطائفہ ابو القاسم جنید بغدادی قدس سرہ منبع اسرار و مرجع انوار سلطان الطریقت
وشیخ المشائخ علی الاطلاق امام ائمہ جہان در مشاہدہ آیتے بودند و در مجاہدہ علامتے سخن حضرت ایشان در
طریقت حجت ست - سید الطائفہ ولسان القوم وطاؤس علما وسلطان المحققین در شریعت وطریقت
وحقیقت اقصے کمال داشتند و در زہد بے بدل و در عشق بے نظیر و مذہب حضرت سفیان ثورے
قدس سرہ داشتند خواہر زادہ و مرید حضرت شیخ سری قدس سرہ بودند وطریق حضرت ایشان صحو ست
در عہد دولت خود مرجع جملہ مشائخ کبار بودند و اول کسے کہ علم اشارت منتشر کرد حضرت ایشان بودند و
بسیار مشائخ را دیدہ بودند گفت بدانکہ بیشترین خلق کہ محجوب اند از غفلت محجوب اند و معنے غفلت آنست
کہ از خطر کار آخرت خبر ندارند و غفلت علتے ست کہ علاج بدست بیمار نیست و علاج بدست علما ست
و گروہے اندکہ از آخرت غافل نہ اند - گروہے آخرت را منکر اند و اعتقاد کردہ اند کہ آدمے چون بمیرد نیست
شود و باین سبب خوش مے زیند و پندارند کہ این کہ انبیا گفتہ اند بسبب صلاح خلق گفتہ اند از حضرت شیخ
سری سقطے قدس سرہ پرسیدند کہ ہیچ مرید را درجہ برتر از درجۂ شیخ باشد فرمودند بلے و برہان این
ظاہر ست کہ جنید را درجہ بالای درجہ منست بعد وصال غسال خواست تا آب بچشم مبارک رساند ہاتفے
آواز داد کہ دست از دیدہ دوست ما بدار کہ چشمش بنام ما بستہ شد جز بلقاے ما نکشاید - چون در توحید
سخن فرمودی ہر بار بعبارتے دیگر فرمودی کہ کس را فہم بدان نرسیدی روزی شبلی در مجلس شریف
اللہ گفت فرمودند اگر خدای غائب ست ذکر غائب غیبت ست و اگر حاضر ست در مشاہدہ نام بردن
ترک حرمت ست ہفت سالہ بودند کہ حضرت سری ہمراہ خود بحج بردند و در مسجد حرام در میان چہار صد پیر
مسئلہ شکر میرفت و در میان شکر چہار صد قول گفتند حضرت سری روے با وکردند فرمودند تو نیز چیزے بگوی
حضرت جنید بغدادی ساعتے سر در پیش افگند و گفت شکر آنست و نعمتے کہ خداوند تعالے ترا دادہ است
آنرا مائہ معصیت نسازی و بدان نعمت در و عاصے نگردے ہر چہار صد پیر گفتند احسنت

وہمہ اتفاق کردند کہ بہتر ازین نتوان گفت پس بہ بغداد آمدند و آبگینہ فروشے میکردند و ہر روز در دکان پردہ فروگذاشتے و چہار صد رکعت نماز کردے مدتے چنین کردند پس دکان رہا کرد و فرمودند حضرت خداوند تعالے سی سال بزبان جنید با خلق سخن گفت وجنید در میان نہ و خلق را خبر نہ و فرمودند اگر در نمازے مرا اندیشہ دنیا درآمدے آن نماز قضا کردمے و اگر اندیشہ بہشت درآمدے سجدہ سہو کردمے و گفت رضا رفع اختیار ست و رضا آنست کہ بلا را نعمتے شمرے و گفت توبہ را سہ معنے بود اول ندامت دوم ترک معاودت سوم خود را پاک کردن از مظالم و خصومت و گفت حقیقت ذکر فانی شدن ذاکر ست در ذکر و ذکر در مشاہدہ مذکور۔ و گفت مکر آنست کہ کسے بر آب میرود و بر ہوا سے پرد و ہمہ او را درین تصدیق کنند و گفت ایمن بودن از مکر ازکبائر بود و ایمن بودن و اصل از مکر کفر بود۔ و گفت سماع محتاج ست بسہ چیز زمان و مکان و اخوان۔ و گفت شفقت بر خلق آنست کہ بطوع بایشان دہے انچہ طلب کنند و بارے برایشان ننہے کہ طاقت آن ندارند و با ایشان سخنے نگوئے کہ ندانند۔ پرسیدند عزیز ترین خلق کیست گفت درویش راضے۔ بدانکہ اگر درویشان را نعمت نیست ہمت ست و اگر دنیا نیست آخرت ست۔

جوہر حضرت خواجہ احمد بن خضرویہ قدس سرہ کنیت ابو حامد بلخی ست و از بزرگان مشائخ خراسان اند از بلخ بودند با حضرت ابو تراب نخشبی و با حاتم اصم صحبت داشتند و خواجہ ابراہیم ادہم را دیدہ در سنہ دو صد و چہل وفات یافت قبر شریف در بلخ ست۔ مراۃ الاسرار

جوہر حضرت خواجہ ابو عبد اللہ محمدؐ بن فضل قدس سرہ از کبار مشائخ خراسان بودند بلخی الاصل اند مرید حضرت خواجہ احمد خضرویہ بودند و بحضرت محمدؐ بن علی حکیم ترمذی صحبت داشتند در سنہ سہ صد و نوزدہ در سمرقند وفات یافتند۔ از حضرت خواجہ ابو عبد اللہ محمدؐ بن فضل قدس سرہ سوال کردند کہ علامت شقاوت چیست فرمودند سہ چیز ست یکے آنکہ حق تعالی او را علم دہد واز عمل محروم گرداند دوم آنکہ عمل دہد واز اخلاص محروم کند سوم آنکہ صحبت صالحان روزے کند و از حرمت ایشان محروم گرداند مشائخ میفرمایند کہ اولیاء اللہ مختلف اند بعضے سے صفت اند وبے نشان و بعضے حقیقت اند و بعضے از صفات ایشان بہرہ مند گشتہ اند اہل معرفت یا اہل معاملہ یا اہل محبت یا اہل توحید اند و کمال حال و نہایت درجات اولیا را در بی صفتے و بے نشانے گفتہ اند و بے نشانے اشارت بکشف ذاتی ست کہ بس مقام بلند ست حضرت خواجہ علی جرجانی

فرماید کہ وے آن بود کہ از حال خود فانی شود و بمشاہدہ حق تعالے باقی سے کی بود خود زخود جدا
ماندہ + من و تو رفتہ و خدا ماندہ + حضرت بایزید قدس سرہ میفرمایند کہ صحو بر تمکین و اعتدال صفت آدمیت
صورت گیرد و آن حجاب اعظم بود از حق تعالی و سکر دوستی از کسب آدمی نباشد مگر موہبت جناب
الٰہی چنانکہ داؤد علیہ السلام در حال صحو بود فعلے کہ از وی بوجود آمد خداوند تعالی فعل او را بدو اضافت
کرد و گفت قتل داؤد جالوت و نبی ما در حال سکر بود فعلے کہ از وی بوجود آمد خداوند تعالی فعل وی را
بخود اضافت کرد و فرمود ما رمیت اذ رمیت ولکن اللہ رمی و جنیدیان صحو بر سکر فضل نہند
و گویند کہ موسی علیہ السلام در حال سکر بود کہ طاقت ظہور تجلی نداشت از ہوش رفت نبی ما در حال صحو بود
کہ از مکہ تا قاب قوسین در عین تجلی بودند و ہر زمان ہوشیار تر اینجا سخن بسیارست ہر دو گروہ دلائل
بسیار دارند و صاحب کشف المحجوب گوید کہ سکر بر دو گونہ است یکے بشرب مودت و دیگر بکاس
محبت سکر مودتے معلول باشد کہ تولد آن از رویت نعمت بود و سکر محبتے بے علت بود کہ تولد آن
از رویت منعم بود پس ہر کہ نعمت بیند بر خود بیند خود را دیدہ باشد و ہر کہ منعم بیند چون بوی بیند
خود را نہ دیدہ باشد اگر چہ اندر سکر بود و سکرش صحو باشد و صحو نیز بر دو گونہ است یکی صحو بر غفلت و دیگر
بر محبت و صحو کہ بر غفلتے بود آن حجاب اعظم بود و صحوی کہ بر محبتے بود آن کشف آئین باشد پس آنکہ
مقرون بغفلت بود اگر صحو باشد سکر بود و آنکہ موصول محبت بود اگر چہ سکر بود صحو باشد چون اصل متحکم بود
صحو چون سکر باشد و سکر چون صحو نے اصل بود ہر دو بیفایدہ بود فے الجملہ صحو و سکر در قدمگاہ
مردان بعلت اختلاف معلول باشد چون سلطان حقیقت جمال خود نماید صحو و سکر ہر دو طفیلے نماید۔
یکی بر در حضرت بایزید بسطامی رفت و آواز داد گفت کرا مے طلبی گفت بایزید را گفت در خانہ
جز خدا نیست حضرت بایزید در ابتدا اللہ اللہ بسیار گفتی وقت نزع نیز اللہ گفت و جان بمشاہدہ تسلیم
کرد۔ خواجہ احمد بن خضرویہ قدس سرہ بہ حضرت ابراہیم ادہم فرمود التوبۃ ہو الرجوع الی اللہ
بصفاء السر یعنے توبہ بازگشتن ست بجناب خداوند تعالی با دل صافی و خالص از ملاحظہ غیر یعنے
درین رجوع غیر ضا روی نبود۔ از حضرت بایزید از نماز پرسیدند فرمودند پیوستن است و
پیوستن نباشد مگر بعد از گسستن و پرسیدند راہ بخدای تعالے چگونہ است فرمودند غائب شدن

ازراہ پیوستن باللہ۔ مرآۃ الاسرار

جوہر حضرت خواجہ محمدؐ بن علی حکیم ترمذی قدس سرہ کنیت حضرت ایشان ابو عبد اللہ است از
محتشمان شیوخ و از محترمان اہل ولایت بودند و در جمیع علوم بہرہ تمام داشتند و حضرت ایشان را

تصانیف بسیار ست در بیان حقائق و معارف در دقت خود نظیرے نداشتند استاد حضرت ایشان خضر علیہ السلام اند تا مدت سہ سال ہر روز ایشان را انواع علوم تعلیم میفرمودند بعد ازان در ہفتہ یکبار حضرت ایشان را حکیم الاولیا نیز گویند۔ مرآۃ الاسرار

جوہر حضرت خواجہ علی جرجانی قدس سرہ اسم مبارک حسن بن علے ست از جوانمردان این طائفہ بودند و مرید حضرت خواجہ محمد بن علی حکیم ترمذی بودند۔ مرآۃ الاسرار

جوہر حضرت شیخ ابوتراب نخشبی قدس سرہ اسم مبارک عسکر بن الحصین وگفتہ اند عسکر بن محمد الحصین از اجلہ مشائخ خراسان بودند و استاد ابو عبداللہ جلا قدس سرہ چندین سال بر بالین و پہلو بہ بستر نہاد میفرمودند کہ میان من و حضرت خداوند تعالے عہد ست کہ چون دست بچیزے دراز کنم کہ دران شبہتی بود مرا ازان باز دارد در بادیہ مروے گفت کہ من تشنہ ام پای مبارک بر زمین زد چشمہ پدید آمد باز گفت کہ آب بقدح خورم دست مبارک بر زمین زد قدحے برآمد و صاحب تذکرۃ الاولیا قدس سرہ میفرمایند کہ وفات ایشان در بادیہ بصرہ بود بعد چندین سال جماعتی رسیدند دیدند بر پاے استادہ در وے بقبلہ نمودہ خشک شدہ و کوزہ در پیش نہادہ و عصا در دست گرفتہ و ہیچ سباعے گرد نا گشتہ بود و صاحب نفحات گوید کہ در بادیہ بنماز مشغول بود باد سموم بزد ہمچنان خشک شدہ بماند وفاتش در سنہ دو صد و چہل و پنج ست۔ مرآۃ الاسرار

جوہر حضرت خواجہ یحیے بن معاذ رازی قدس سرہ کنیت ابو زکریا ست لقب یحیے واعظ در لطائف و حقائق مخصوص چون جان بحق تسلیم کرد جنازہ ایشان بر سر کردہ در نیشاپور آوردند آنجا مدفون گشت وفاتش در سنہ دو صد و پنجاہ و ہشت — مرآۃ الاسرار

جوہر حضرت شاہ شجاع کرمانے قدس اللہ تعالے سرہ العزیز حضرت ایشان از ابناے ملوک بودند و شیخ دقت و مقتدای اہل طریقت و صاحب تصنیف مرآۃ الاحکام از حضرت ایشان ست بسیار مشائخ را دیدہ بودند و قباے پوشیدند چون بہ نیشاپور تشریف بردند شیخ ابو حفص حداد با آن عظمت خود چون حضرت ایشان را دیدند برخاستند و پیش حضرت ایشان رفتند و فرمودند وجدت فے القباء ما طلبت فے العباء یافتے در قبا آنچہ مے طلبیدم در گلیم نقل ست کہ حضرت ایشان چہل سال نخفتند و نمک در چشم مے کردند بعد ازان جناب حق سبحانہ و تعالے را در خواب دیدند التماس کردند خداوندا ترا بہ بیدارے جستم در خواب دیدم فرمود ما را در خواب از بیداری یافتے اگر آن بیدارے نبودی این خواب ندیدی بعد ازان ہر جا

تشریف بردی بالش زیر سر نہادی و بخفتی و فرمودی بود کہ دیگران خواب باز بہ بینیم و بسیر سے داشتند کہ بخط سبز بر سینہ ایشان اللہ نوشتہ بود در جوانی رباب زدن بیاموخت و آوازی خوش داشتند در رباب می نواختند و می گریستند شبے رباب زنان بحجلہ رسید عروسی از کنار شوہر برخاست و نظارہ ایشان آمد مرد بیدار شد زن را دید برخاست و حال مشاہدہ کرد گفت ای پسر ہنوز وقت توبہ نیست این سخن در دل ایشان کارگر آمد گفت آمد آمد آمد جامہ بدرید و رباب بشکست چہل روز نخوردہ پدر ایشان فرمودند آنچہ ما را بچہل سال دادند در چہل روز دادند

جوہر حضرت خواجہ ابوحفص حداد قدس سرہ اسم مبارک عمر بن سلمہ است از قریات نیشاپور بودند و از محتشمان این طائفہ در سنہ دو صد و شصت و چہار وفات یافت و بقول امام عبداللہ یافعی در سنہ دو صد و شصت و پنجاہ ۔ مرآۃ الاسرار

جوہر از حضرت احمد بن عاصم انطاکی قدس سرہ از اخلاص پرسیدند فرمودو قتے کہ عمل صالح کنی نخواہی کہ مرا آن یاد کنند و از برائے آن ترا بزرگ دارند و ثواب آنرا از غیر حق تعالے نطلبی و فرمود الصبر من اول الرضا ۔ و از محمد بن منصور طوسی پرسیدند از حقیقت فقر فرمود السکون عند کل عدم والبذل عند کل وجود شیخ ابوسعید خراز فرمود ریاء العارفین خیر من اخلاص المریدین جنید گفت تصوف آنست کہ ساعتی بنشینی سنے تیمار شیخ الاسلام گفت کہ بے تیمار چہ بود یافت سنے جستن و دیدار بے نگریستن کہ بہ بیند و در دیدار علت ست ۔ جنید گفتہ استغراق الوجد فی العلم خیر من استغراق العلم فی الوجد

جوہر حضرت خواجہ ابوبکر وراق قدس سرہ اسم مبارک محمد بن عمر حکیم ترمذی ست در اصل از ترمذ بودند و قبر شریف نیز آنجاست و مرید حضرت خواجہ محمد بن علی حکیم ترمذی اند مشائخ حضرت ایشان را مؤدب اولیا خوانند ۔ مرآۃ الاسرار

جوہر حضرت شیخ فریدالدین عطار نیشاپوری قدس اللہ تعالیٰ بسرہ المبارک مصدر کرامات ظاہرہ و مظہر خارقات باہرہ بودند و صاحب حقائق و معارف بلند و دقائق و لطائف ارجمند احوال عظیمہ و مقامات جلیلہ داشتند و افعال خارقہ و اشارات سینہ و معاملے قدسیہ و در بیان اسرار یگانہ بودند و در سوز و گداز شمع زمانہ سخن حضرت ایشان را تازیانہ اہل سلوک گفتہ اند و سبب توبہ حضرت ایشان آن بود کہ روزی درویشے چند بار شیئاً للہ گفت آنحضرت متوجہ بحال او نشدند درویش گفت چون خواہی مرد فرمودند چنانکہ تو درویش کاسہ چوبین کہ داشت زیر سر نہاد

واللہ گفت و جان بجانان داد حضرت ایشان را حال تغیر شد دکان بتاراج دادند و بر دست حضرت شیخ رکن الدین اکاف توبہ کردند و چند سال در حلقۂ درویشان حضرت شیخ بودند بعد ازان بہ بیت الحرام رفتند و لیسی مردان حضرت حق تعالی را دریافتند آخر خرقہ از دست حضرت شیخ مجد الدین بغدادی قدس سرہ پوشیدند و در بعضے کتب نوشتہ اند کہ اویسی بودند و در ملفوظات حضرت مولوی معنوی قدس سرہ مذکورست کہ نور حضرت حسین منصور بعد از صد و پنجاہ سال بروح حضرت شیخ فرید الدین تجلے کرد و مربے او شد و مولوی معنوی ہم بصحبت حضرت ایشان رسیدہ اند حضرت مولوی معنوی کتاب اسرار نامہ عنایت فرمودند و حضرت مولوی معنوی آنرا با خود میداشتند و در بیان حقائق اقتدا بحضرت ایشان میکردند در سنہ شش صد و بست و ہفت کہ عمر شریف بصد و چہاردہ سال رسیدہ شربت شہادت چشیدند و در نفحات ست کہ قبر شریف در نشاپورست

خواجہ ناصر الدین ابو یوسف چشتی بن محمد سمعان خرقۂ ارادت از دست خواجہ ابو محمد چشتی پوشیدہ خواہر زادہ خواجۂ ابو محمد بن احمد چشتی ست مدفن چشت مرادات ـ

جوہر خواجۂ حاجی شریف زندنی خرقۂ ارادت از دست خواجہ قطب الدین مودود چشتی پوشیدہ وفات سوم ماہ رجب ـ مرآۃ الاسرار

جوہر خواجۂ ابو احمد ابدال چشتی خرقۂ ارادت از دست خواجہ ابو اسحاق چشتی پوشیدہ در نفحات گوید کہ ابو احمد ابدال چشتی پسر سلطان فرسنافہ ست در سنہ خمس و خمسین و ثلثمائہ وفات کرد در قصبہ چشت کہ سی کروہ از ہراۃ است مدفون گشت ـ مرآۃ الاسرار

جوہر خواجۂ محمد چشتی خرقۂ ارادت از دست پدر خود خواجۂ ابو احمد چشتی پوشیدہ در عالم تحیر بودی سالہا پہلوی مبارک بر زمین نرسیدہ ـ مرآۃ الاسرار

جوہر حضرت خواجۂ قطب الدین مودود چشتی قدس سرہ شانی عظیم و مقامات عالی داشتند و شیخ نامدار و عارف محرم اسرار و سر قوم مقربین و ابرار بودند و جمیع مشائخ وقت بر کمالات علم صوری و معنوی او مقر بودند و حلقہ بگوش حضرت ایشان بودند در سن ہفت سالگی تمام قرآن مجید با قرارت حفظ کردہ لقب شریف حضرت ایشان قطب الدین ست و مرید و خلیفہ پدر بزرگوار خود حضرت خواجہ ناصر الدین ابو یوسف چشتی قدس سرہ ہستند چون بسن بست و شش سالگی رسیدند والد بزرگوار حضرت ایشان وفات فرمودند موجب وصیت پدر قائم مقام حضرت ایشان گشتند و بعد از پنج و شش افطار میکردند و ہرچہ کردی متوجہ بخدمت غریب شدی انچہ ہاتف آواز دادی بران کار کردی و ہر کہ

سہ روز در خانقاہ شریف حضرت خواجہ ماندی یکے از اولیا حضرت حق تعالے گشتی دہر کہ مرید حضرت خواجہ شدے اول روز حجاب ماسوی اللہ را برانداختی و از عرش تا فرش انوار تجلیات در منظرش آمدی سماع بسیار مے شنیدند و بارہا در سماع غائب شدے و بعد از ساعتے حاضر آمدے و در حالت سماع حیران گریستی کہ سینہ مبارک تر شدے و گاہ تبسم کردے درویشے سر این دو حالت از حضرت ایشان پرسید فرمودند کہ این از آثار مشاہدہ جلال و جمال ست و پدر بزرگوار حضرت خواجہ اسمے کہ از پیر خود یافتہ بود حضرت خواجہ را عطا فرمودند بمجرد کہ حضرت خواجہ آن اسم را یاد گرفت علم لدنی کشادہ شد ہر علمے کہ در جہان ست حاصل آمد توریت و انجیل و زبور و قرآن مجید را بیان مے فرمود و مدت عمر شریف حضرت ایشان نود و ہفت سال بود و بغرۂ رجب پانصد و بست و ہفت ہجری وفات فرمودند و بچشت در جوار آبای کرام خود آسودہ اند۔

جوہر حضرت خواجہ احمد چشتی قدس سرہ بعد از پدر بزرگوار خود خواجہ قطب الدین مودود چشتی بمقام وی نشستند شبے حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم را در واقعہ دید آنحضرت فرمودند کہ ای احمد اگر تو مشتاق ہستی ما مشتاق توام بامداد بزیارت حرمین شریفین زادہما اللہ تعالے شرفا متوجہ شدند و شش ماہ مجاورت روضہ مقدسہ کردند پس در سنہ پانصد و ہفتاد و ہفت رحلت فرمود۔ مرآۃ الاسرار

جوہر خواجہ عثمان ہارونی قدس سرہ قطب ارشاد امام ارباب طریقت و مقتدائے اہل بصیرت بود و از محتشمان این طائفہ و دائم بمقام مشاہدہ و در جمیع علوم صوری و معنوی بہرہ تمام داشتند و در ریاضات و مجاہدات بے ہمتا بودند و در کشف و کرامات و در بیان معنے و حقائق و توحید نظیرے نداشت خرقۂ خلافت از دست خواجہ شریف زندنی پوشیدہ مسکن در ملک خراسان است بقصبہ ہارون کہ در نواحے نیشاپور ست و بقولے آنکہ ہارون در دیار فرغانہ از ملک ماوراء النہر است اکثر اوقات در مسافرت کوشیدی و بغایت تجرید و تفرید بودی و جمیع مشائخ وقت را دریافتہ و صحبتہا داشتہ و در ہر فن منتہی بودند و تصرفے قوی داشتند۔ مرآۃ الاسرار۔

جوہر جناب مستطاب سر حلقۂ اقطاب قبلۂ اولیا کعبۂ اصفیا سلطان السلاطین قدوۃ الواصلین زبدۃ المحققین سید العاشقین سند المعشوقین مرشد الکونین غوث الثقلین محبوب سبحانی محی الدین ابو محمد سید عبد القادر بن ابی صالح جیلانی قدسنا اللہ تعالی بسرکتہم ونفعنا اللہ تعالی بمحبتہم ورزقنا الاقتداء بسیرتہم محی الدین لقب مبارک ست وابو محمد کنیت و عبد القادر اسم شریف وجیلان بالکسر نام ملکی ست و قریہ ست نزدیک بغداد شریف

وآنرا جیل نیز گویند وآن معرب گیلان ست و مولد شریف آنحضرت حضرت غوث الاعظم ونسب خود سید الطرفین ہستند از طرف والد بزرگوار حسنی ست سلسلہ ہکذا سید عبد القادر جیلانی ابن ابو صالح موسے جنگی دوست ابن سید ولی ابو عبد اللہ جیلی ابن سید یحیی زاہد ابن سید محمد بن داؤد ابن سید موسے ابن عبد اللہ بن موسی جون ابن سید مورث ابن سید موسی جون ابن سید عبد اللہ المحض ابن سید حسن مثنے ابن سید امام حسن واز طرف والدہ شریفہ حسینی سلسلہ ہکذا سید عبد القادر جیلانی ابن سیدہ فاطمہ ثانی بنت ابی عبد اللہ صومعی بن ابی جمال سید محمد بن ابی طاہر بن ابی عطا سید عبد اللہ ابن ابی کمال سید عیسے ابن ابی علاء الدین سید محمد بن سید امام علی العریض ابن امام جعفر الصادق ابن امام محمد باقر ابن امام زین العابدین ابن امام حسین آنحضرت در جیلان بہ بنہ ابو عبد اللہ صوفی مشہور بود۔ اسم شریف والدہ ماجدہ آنحضرت ام الخیر امۃ الجبار فاطمہ بنت ابو عبد اللہ صومعی۔ لفظ جون بفتح جیم لقب موسے ست بمعنی گندم رنگ وہم بمعنے سرخ رنگ آمدہ لیکن اینجا بمعنے اول ست زیرا کہ آنجناب گندم رنگ بودند لفظ مجل بضم میم وفتح جیم وتشدید لام بمعنے معظم ومکرم کہ در لقب عبد اللہ واقع است بنا بر بزرگی نسب از طرفین ست۔ ولفظ محض بمعنی خالص کہ در لقب عبد اللہ واقع است وجہش آنست کہ پدرش حسن بن علی ست ومادرش فاطمہ بنت حسین بن علی ست پس خالص ونجیب والدہ ماجدہ آنحضرت ام الخیر امۃ الجبار فاطمہ بنت ابو عبد اللہ صومعی قدس سرہ۔ والدۂ ایشان درباب ولایت قدم راسخ داشتند آنحضرت در رمضان شریف ہرگز پستان نمی مکید وشیر نمے خورد نذر وزے ہلال رمضان بسبب ابر غلیظ بر مردم متواری شد مردم نزد من آمدند وگفتند شب گذشتہ ماہ منظر نیامدہ امروز روزہ رمضان ہست یا نہ گفتم امروز پسرم شیر نمی خورد وبعد ازان ظاہر شد کہ آن روز روز ہای رمضان بود پس در بلدہ جیل دراں وقت مشہور شد کہ دختر عبد اللہ صومعی فرزندی زادہ است کہ در روز شیر نمی خورد

این روایت از والدہ آنحضرت ہست ۱۲

مولد شریف حضرت محبوب سبحانی جیلان ست شب ماہ رمضان در سنہ چہار صد وہفتاد ویک متولد شدند ودر سنہ چہار صد وہشتاد وہشت بعمر ہژدہ سالگی در بغداد تشریف ارزانی فرمود وآنحضرت را جیلی گویند نسبت بہ جیل بکسر میم وسکون یا دآخر الحروف وآن بلادی ست متفرقہ دراء طبرستان ودر قصبہ آن بلاد مولد حضرت شیخ ست وآنرا جیلان نیز گویند وگیل نیز قریہ است برکنارۂ دجلہ سر راہ واسط یک روزہ راہ از بغداد وآنرا جیل بجیم نیز گویند ولہذا گفتہ می شود گیل العجم وگیل العراق وجیل نیز قریہ است از قریہاے مدائن ودر روایتے آمدہ است کہ جیلانے نسبت بسوی جد شریفش کہ جیلان بود

ابو عبداللہ صومعی از جملہ مشائخ و زہاد و روسای کرام جیلان ست صاحب حالات و مقامات
و متعدد خارقات سنیہ بود صحبت بسیاری از مشائخ عجم دریافتہ ۔ آنحضرت نحیف البدن بود یعنی
فربہ نبودند و میانہ قد و سینہ مبارک پہن داشت و ریش مبارک گرامی پہنا بود و باندک طول گندم رنگ
پیوستہ ابرو بلند آواز روشن چہرہ ذی شان و مرتبہ و صاحب علم و معرفت در سنہ چہار صد و ہشتاد
و ہشت در بغداد تشریف آورد کمر اجتہاد در تحصیل علم بر میان جان بست و در طلب فروع و اصول
آن بمسارعت پیوست و صحبت فضلا و علمای اعلام و مشائخ دامیہ ذوی الاحترام اختیار فرمود
و شغل قرآن مجید در پیش نمود و فقہ تحصیل کرد و از کثیر محدثین سماع حدیث کرد و علم ادب و فنون
عربیت و آداب عرفا و علم طریقت تحصیل فرمود و خرقہ شریفہ از دست قاضی ابوسعید مبارک
مخزومی گرفت و در عجم و عراق بصحبت جمیع از اعیان زاہدان و عارفان نشست و اخذ علوم شرعیہ
و کسب فنون دینیہ نمودہ کہ بر جمیع اہل زمان خویش فائق آمد و نسبت بہ سائر اقران خود ممتاز
شد و صیت فضل و کمال او تمام اقطار عالم را در گرفت بر سخ آنحضرت را بہ ذو البیانین
و اللسانین لقب کردند زیرا کہ زبان عرب و عجم داشت و بعضی بکریم الجدین و الطرفین وصف
نمود و جماعتی صاحب البرہانین و السلطانین گفتند یعنی برہان ظاہر و باطن و قومی امام الفریقین
و الطریقین خواندند یعنی عرب و عجم و فرقہ تسمیہ شریفش بذو السراجین و منہاجین کردند یعنی چراغ دنیا
و آخرت یا شریعت و حقیقت پس مراتب علم از و بلند گشت و لشکر شرع باو نصرت گرفت ۔ در
کشف الآثار مذکور ست کہ از جناب تقدس مآب محبوب سبحانی سید محی الدین ابو محمد سید
عبد القادر جیلانی قدسنا اللہ تعالے ببرکتہم سوال کردند کہ وجہ لقب شریف محی الدین چیست
فرمودند بر شخصی بیمار گذر نمودم گفت بنشان مرا پس بنشاندم یکایک بدن او توانا شد و گفت
مرا می شناسی گفتم نہ گفت من دینم ہلاک شدہ بودم اکنون جناب حق سبحانہ و تعالے بذات
مقدس تو مرا زندہ گردانید تو محی الدینی پس از نزد او برخاستم و ہمینکہ بجامع بغداد در آمدم مردی
باستقبال من آمد و نعلین در پیش پای من گذاشت و گفت ای سید محی الدین و ہرگاہ از نماز
فارغ شدم مردم بر من ہجوم آوردند و دست مرا بوسہ میدادند و ہر یکی می گفت یا محی الدین ۔
حسن خلق و سخاء نفس و شفقت دل و ایفاء عہد و پیمان و حفظ محبت مہمان در ذات تقدس
سمات آنحضرت بود کہ با کمال وسعت علم و جلالت قدر و علو منزلت بہیبت خاطر طفل صغیر
استادہ می شد و کبیر السن را توقیری نمود و ابتدا بسلام میکرد و باضعیفان می نشست و بفقیران

تواضع میکرد و بر نخاست بجہت تعظیم علما و اعیان و فرود نیامد بدر وزیر و سلطان - برای قوت مبارکش
گندم از وجہ حلال مقرر بود کہ بعض از یاران وی ہر سال آنرا خود می کاشتند وبعض آنہا مے سائیدند
وبعض ایشان می پختند چہار پنج گردہ نان آخر روز پختہ پیش آنحضرت مے آوردند آنجناب پارہ پارہ
کردہ بحاضران قسمت میکردند و باقی برائے خود نگاہ نمیداشت و ہدیہ قبول مے فرمود
و نذر قبول نفرمود و از ان مینود غوث الثقلین میفرمایند کہ بمادر خود گفتم کہ مرا بخدای کریم
تسلیم کن و اذن دہ کہ بجہت تحصیل علم و زیارت صلحا بہ بغداد روم مادرم بگریست و ہشتاد دینار
کہ پدرم میراث گذاشتہ بود پیش من نہاد پس چہل دینار حصہ برادر گذاشتم و چہل دینار دیگر مادرم
در دلق من زیر بغل بدوخت و وقت رخصت عہد کرد کہ در ہیچ حال بجز صدق بزبان نیارے
وگفت پسرم حسبۃً للہ ذمہ ترا از خود فارغ ساختم در روز قیامت ترا خواہم دید پس ہمراہ قافلہ
بہ بغداد میرفت بر آمدم وقتی کہ از ہمدان درگذشتم سواران بر قافلہ ریختند و غارت کردند اما ہیچکدام
بحال من متعرض نشد مگر یک سوار از من پرسید ای فقیر باخود چیزی داری گفتم چہل دینار گفت کجا نگہداشتی
گفتم در دلق زیر بغل این سخن باور نکرد و بر استہزا حمل نمود پس سوار دیگر بر من گذشت و با وی نیز
ہمین مقولہ گفتہ شد پس ہر دو سوار این حرف را بسمع سردار خویش رسانیدند سالار کہ بر سر پشتہ
اموال قافلہ را قسمت می نمود مرا نزد خود طلبید وگفت ای فقیر چیزے باخود داری گفتم چہل دینار گفت
کجاست گفتم در دلق من زیر بغل دوختہ شدہ است پس دلق از من برگرفت و بغل آنرا بشگافت ہمان چہل
دینار یافت گفت ای فقیر اعتراف بہر چہ کردی و باعث اقرار چہ بود گفتم با مادر خویش عہد کردہ ام کہ ہیچ
حال جز براستے نگویم پس چگونہ از ان عہد تخلف نمایم مقتدم راہزنان باستماع این حرف بگریہ
در آمد وگفت اے عزیز تو از عہد مادر باز نمیگردی مدتہاست کہ ما از عہد پروردگار برگشتہ ام پس بر
دست من توبہ کرد یارانش بدیدن این حال گفتند اے سالار پیش ازین در قطع طریق پیشوائے
ما بودی اکنون در توبہ نیز مقتدائے ما باشی پس ہمہ ہا توبہ کردند وانچہ از قافلہ غارت کردہ بودند ہمہ را
بمالکان باز دادند اول جماعت کہ بر دست من توبہ کردند آن بود - پانصد ہزار از یہود و نصارے
بردست آنحضرت مسلمان شدند و صد ہزار از عیاران و سرکشان و فساقان بر دست آنحضرت
تائب گشتند و مشائخ زیادہ از صد ہزار - روز جمعہ کہ بمسجد جامع تشریف مے بردند مردم بازار باستادہ
می شدند و بجہت رفع حوائج خود ہا التماس میکردند و ذات شریفش را بحضرت خداوندی وسیلہ می گرفتند
شیخ ابو سعید قیلوی قدس سرہ میفرمایند کہ در مجلس سید عبد القادر رسول خدا را مکرر دیدم و دیگر

انبیا او وقت وعظ ارواح انبیا میان زمین و آسمان مانند باد جولان می نمودند و دیدم فرشتگان را
که فرقه فرقه آنجا حاضر می شدند و طائفه جنیان و رجال الغیب نیز مشاهده می گشتند و خضر نیز التزام حضور
محفل عالی داشت پس سبب التزام از و پرسیدم گفت کسی که خواہان فلاح باشد التزام این مجلس نماید
و در مجالس صلحا و جن نیز ذکر شریف ایشان واقع شد بلکه جماعت از جنیان به بیعت بر دست
شریف ایشان اسلام آوردند و توبه نمودند و آنحضرت را مقام فردیت حاصل شد بجهت
اظهار آن مقام مامور شد بگفتن این کلمه و مقام فردیت اگرچه دیگران را حاصل بود لیکن
مامور شد باظهار این مرتبه و همه اولیاے عظام که گردن خود را منحنی ساختند بجهت امر الٰہی
بود مثل سجده فرشتگان مر آدم را و بجانب خلیفه وقت رقعه نوشت عبد القادر بیضاوی چنین
میفرماید و امر ش بر تو نافذ ست و فرمانبرداریش بر ذمه نست واجب و اوست پیشواے تو حجت
الٰہی بر ذمه تو و چون رقعه شریف بخلیفه میرسید بوسه داد و می گفت آنچه حضرت شیخ
نوشته است حق ست ۔ در فوائد الفواد مذکور ست که مردے در خانقاه شریف جناب
تجلے مآب سر حلقه اقطاب راس الاولیا تاج الاصفیا محبوب سبحانی شیخ محی الدین ابو محمد سید
عبد القادر جیلانی نفعنا الله تعالے به بحتهم و رزقنا الاقتداء بسیرتهم در آمد یکی را دید بر در خانقاه
افتاده و دست و پای او شکسته آمده بیش آنحضرت رفت و حکایت آن افتاده التماس نمود فرمود
که او یکے از ابدالان ست و دوش باد و یار دیگر بحکم طیرانی که ایشان راست در ہوا می پریدند چون برسر
خانقاه ما رسیدند یک یار او از خانقاه منحرف شد و بر طریق ادب جانب راست شد و گذشت
و یار دیگر او نیز از خانقاه جانب چپ شده گذشت این خواست که بے ادب وار از بالای خانقاه بگذرد

هفتاد ۔

جواہر شیخ نور الدین علی بن یوسف بن جریر معضاد بن فضل شافعی لنوی نحوی مجاور حرمین الشریفین که از
مریدان مرید شیخ ابن فائده ادانی بوده در کتاب بهجة الاسرار باسناد مشائخ عظام میفرماید که شیخ
ابوبکر بن ہوار در مجلسے که حضور یاران خود ذکر احوال اولیاے نمود فرمود در عراق مردے از عجم
ظاہر خواہد شد عالی مرتبه نزد خدا و خلق و نام مبارک وے عبد القادر است مسکنش بغداد
متکلم شود باین کلام قدمی هذه علی رقبة کل ولی الله و همه اولیاے عصرش منقاد و
شوند او یگانه وقت خواہد شد و میفرماید که شیخ ابو محمد عبد الله بن علی بن موسے جونی الملقب
بخفی قدس سره میفرمود شاہدی میدہم بر اینکه که در زمین عجم پیدا خواہد شد مردی صاحب کرامات

عظیمہ و قبول تام نزد کافہ انام خواہد گفت قدمی ہذہ علی رقبۃ کل ولی اللہ و جمیع اولیای وقت گردنہائے خود را زیر پایے مبارکش نہند و زمانہ بوجود شریفش مشرف گردد و بینندگان جمال باکمالش بانواع انتفاع بہرہ مند شوند و میفرمایند کہ چون شیخ عبد القادر وقت شباب در شہر بغداد در قلیمینانہ بخدمت تاج العارفین شیخ ابو الوفا تشریف سے آوردند بمجرد دیدنش برمیخاست و بہ حضار مجلس خطاب میکرد برخیزید برای ولی خدا و گاہ بجہت استقبال او قدمے چند پیرفت و ملاقات سے نمود و ہموارہ تاکیدمی فرمود بجہت تعظیم وی رضی اللہ عنہ ہر کسے را کہ تقصیر سے کرد در تعظیم وے ہرگاہ اینہمہ اہتمام بشان شریفش بر مردم ظاہر شد یاران تاج العارفین از وجہ آن سوال کردند گفت مراین جوان را عروجے ست مقرری ہرگاہ وقت آن برسد ہمہ خاص و عام محتاج او شوند و گویا کہ سے بینیم اورا میفرماید در شہر بغداد علے رُوس الاشہاد قدمی ہذہ علی رقبۃ کل ولی اللہ پس اولیای زمانہ گردنہای خود زیر پای او میگذارند زیرا کہ وی قطب ہمہ خواہد بود پس ہر کہ دریابد آن وقت را لازم گیرد خدمتش را و میفرمایند کہ سوال کردہ شد از شیخ عقیل کہ قطب این وقت کدام ست فرمود کہ قطب این زمان در مکہ مختفے ست کسے ویرا نمے شناسد مگر اولیاے کمل و نزدیک ست کہ مردی عجمی شریف النسب در عراق ظہور کند و مردم بسیار از و مستفید شوند در بغداد و کرامات او آشکارا شود بر خاص و عام و آن قطب وقت خود باشد متکلم شود باین کلام قدمی ہذہ علی رقبۃ کل ولی اللہ پس اولیای زمانہ گردنہای خود ہا زیر قدمش نہند اگر دریابم من آن زمانہ را من نیز چنان کنم و آن مرد لیست ہر کہ کرامات او را تصدیق خواہد کرد نفع عظیم خواہد برداشت و میفرمایند کہ روزی از جماعت درویشان بخدمت علی بن وہب قدس سرہ رسیدند شیخ پرسید از کجا می آئید درویشان گفتند از عجم فرمودند از کدام شہر عرض کردند از جیلان فرمودند مقرر کردہ است خدایتعالی کہ روشن گرداند خدایتعالی عالم را بظہور شخصے از شما قرب و منزلت داشتہ باشد بوی عز اسمہ نامش عبد القادر خواہد بود مولدش عراق متکلم خواہد شد در بغداد باین قول قدمی ہذہ علی رقبۃ کل ولی اللہ و ہمہ اولیای زمانہ اعتراف نمایند بفضل وی رضی اللہ عنہ و میفرمایند کہ شیخ ابو النجیب عبد القاہر سہروردی قدس سرہ فرمود کہ شیخ عبد القادر روزی در صحبت شیخ حماد دباس قدس سرہ بدو زانوی ادب نشستہ بودند بعد برخاستن شنیدم شیخ حماد را کہ میفرمود مراین عجمی را قدمی خواہد بود کہ بالای گردن اولیاے زمانہ او نہادہ شود و مامور شود از جناب حق سبحانہ و تعالی کہ بگوید قدمے ہذہ علے رقبۃ کل ولے اللہ بمجرد گفتن این قول رقاب اولیای عصر

در زیر اقدامش گذاشته آید و میفرمایند که فرمود شیخ ابو العلاء بن عبد الوہاب و شیخ ابو الفتح نصر بن رضوان
بن مروان دارانے فردوسی حنبلے مقرے که خبر داد مرا ابو سعید عبد اللہ بن محمد بن ہبۃ اللہ بن
علی بن مطہر بن ابی عصرون تمیمی شافعی با ینکه در عنفوان شباب بشہر بغداد جہت طلب علم
در آمدم و در اشتغال علوم و زیارت صلحا ابن سقا را رفیق خود داشتم دران زمان عزیزے بود
ملقب بغوث بعض اوقات از نظر مردم مختفی مے شد و بازا حیان ظاہر مے گشت پس من و ابن
سقا و شیخ عبد القادر جیلی قصد زیارت آن غوث نمودیم و در اثنا ر راه ابن سقا گفت از غوث
مسئلہ مے پرسم که از جواب آن عاجز آید این ستمند بر زبان راند که از وے مسئلہ مے پرسم
ببینیم که چه میفرمایند شیخ عبد القادر گفت پناه میخواہم خدا را از ینکه سوء ادب تمام و در پیشگاه قدس
وی بسوالات پیش آیم بلکه انتظار برکات انفاس شریفش دارم و ہر گاه ہر سه در مکان آن غوث رسیدیم
ایشان را نیافتیم ساعتے انتظار نمودیم ناگاه دیدیم که بمکان خود نشسته اند بطرف ابن سقا نگاه
غضب آلود کرده فرمودند که افسوس ست مر ترا ای ابن سقا از من سوال خواہی کرد
مسئلہ که از جواب آن عاجز آیم مسئلہ که در خاطر داری اینست و جوابش چنین حیف که نار کفر در تو
شعله میزند پس ازان بمن خطاب کرد ای عبد اللہ از من سوال میکنی مسئلہ و میخواہے که جواب آن از
من شنوے مسئلہ منظوره تو اینست و جوابش چنین جزا ر سوء ادب تو ہمین است که ترا
غرق دنیای دنی ساختم پس تر توجه شیخ عبد القادر نمود و اکرام کرد و نزد خود نشاند و گفت
بحسن ادب تو خدا و رسول از تو راضی شد و چنانستی که مے بینم ترا در بغداد بالای کرسی بر ملا متکلم
باین کلام قدمے ہذه علی رقبۃ کل ولی اللہ و گویا مے بینم که ہمه اولیا گردنہاے خود را زیر
قدم تو نہاده اند پس آن غوث از نظر ما غائب شد من بعد ہیچکس او را ندید وانچه خبر داده بود
ہمچنان بظہور آمد امارات قطبیت شیخ عبد القادر آنا فانا افزودن شد بحدیکه خاص و عام بفضل
وی متفق گشتند و بکلام مذکور متکلم گردید و ابن سقا بفضیلت علوم ظاہری شہرهٔ آفاق گشت و
بحسن تقریر و قوت تحریر بر علما ر زمانه غالب آمد ہیچکس در ہیچ علم در مناظره با او برابر نشد خلیفه وقت
او را طلب داشته ایلچی خود کرده بطرف ملک روم فرستاد بادشاه روم بفصاحت
و بلاغت و جامعیت او متعجب شده ہمه علمای نصاری را حاضر گردانید و مناظره با او در میان
آورد عاقبت ہمه را ساکت گردانید درین اثنا بحکم قضا دختر زیبا ازان ملک روم بنظر ابن سقا
در آمد عاشق او شد و در پیشگاه ملک خطبه نکاح او نمود بادشاه گفت اگر دین نصارا قبول کنے

ونصرانی مشہوری چنان کنم ابن سقادین نصاری قبول کرد و دختر پادشاه را در نکاح خود در آورد
پس یاد کرد کلام غوث را و دانست که بلای ہمان سوء ادب ست و بنده مستمند بدمشق در ادم
سلطان نورالدین شہید بزبردستی مرا متولی اوقاف گردانید دنیا بمرتبه کمال بمن رو آورد
قول غوث را در حق خود مطابق یافتم۔ ومخفی نماند که صاحب بہجت الاسرار بسند متصل میفرماید
که بسیاری از مشائخ عراق در مجلس قول شریف حاضر بودند مانند شیخ علی بن ہیتی و شیخ بقا بن بطو
و ابو سعید قیلوی و شیخ موسے بن ماہین زدنے و شیخ ابو النجیب عبد القاہر بن عبد الله
سہروردی و شیخ ابو الکرم و شیخ ابو العباس احمد بن علی جوسقی صرصرے و شیخ ماجد کروی
و شیخ ابو الحکم ابراہیم بن دینار نہرواسنے و شیخ ابو عمر عثمان بن مرزوق قرشے و شیخ مکارم
اکبر و شیخ مطر و شیخ جاکر و شیخ خلیفه بن موسے اکبر و شیخ صدقه بن محمد بغداری و شیخ یحیے
بن محمد دوری مرتعش و شیخ ضیاء الدین ابراہیم بن ابو عبد الله بن علے جونی و شیخ ابو عبد الله
بن محمد دربانی قزوینی که اینهمه بزرگان ہمان روز در بغداد تشریف آوردند و شیخ ابو عمر عثمان
بن مردره بطایحے و شیخ قصب البان موصلے و شیخ ابو العباس احمد بقلے مشہور بیمانے
و شیخ ابو العباس احمد بن علی مغربے و شیخ عبد الله محمد بن احمد مشہور بخاص و شیخ ابو عمرو عثمان بن
احمد عراقے مشہور بشکوکے که ایشان را از رجال الغیب سے شمردند و شیخ سلطان بن احمد
مزین و شیخ ابو بکر بن عبد الحمید سمنانی مشہور بحتیارسے و شیخ ابو العباس احمد بن استاد
شیخ ابو محمد بن عسعسی مشہور رکوبیج و شیخ مبارک بن علے جیلے و شیخ ابو البرکات بن معدان عراقے
و شیخ عبد القادر بن حسن بغدادے و شیخ ابو المسعود احمد بن ابو بکر حریمے عطارے و شیخ
ابو عبد الله محمد بن ابو المعالی بن فائده اوانی و شیخ ابو القاسم عمر بن مسعود بزار و شیخ
شہاب الدین عمر بن محمد سہروردی و شیخ ابو الثنا محمود بن عثمان نقال و شیخ ابو حفص عمر
بن ابو نصر غزال و شیخ ابو محمد حسن فارسے بستر بغدادی و شیخ ابو محمد علی بن ادریس یعقوبسے
و شیخ ابو حفص عمر کیمانی و شیخ عباد بواب و شیخ مظفر جمال و شیخ ابو بکر حمامی مشہور مزین و شیخ جمیل
و شیخ ابو عمر عثمان و شیخ ابو الحسن جوسقے مشہور باسبے عرجا و شیخ ابو محمد عبد الحق حریمی
و قاضی ابو یعلی محمد بن محمد فراء و غیر آنها رضے الله تعالے عنہم حضرت شیخ عبد القادر بتوجه
قلب از راه صحو نه از راه گذر غفلت بحضور جماعت مذکورین میفرمود قدمی ہذه علے
رقبة کل ولی الله پس شیخ علے بن ہیتی برزینه کرسی برفت و قدم شریفش برگردن خود نہاد

وبحضار مجالس چنین کردند۔ وہم بسند متصل مذکورست ہرگاہ کہ این مقولہ شریفہ از زبان گوہر فشان
صادر شد درانوقت تجلی خاص پروردگار بر دل مبارک ایشان ظہور داشت و از جناب مقدس
حضرت رسالتؐ خلعتے خاص بر دست ملائکہ مقربین بجہت ایشان رسید و پوشانیدند خلعت مذکور
بحضور جمیع اولیاء متقدمین و متاخرین بعضے بارواح و جمعی باجساد و ہمہ فرشتگان و رجال الغیب صف
کشیدہ بودند در ہوا بحدیکہ ستر کردند افق را و سے بر روی زمین نماند مگر منحنی ساخت گردن خود را
جواہر در کشف الآثار مذکورست بہ سند متصل کہ حضرت محبوب سبحانی میفرمودند کہ در حالت سیاحی
بر قدم تجرید بست و پنج سال در صحراہا و ویرانہای عراق بعبادت مشغول بودم و چہل سال نماز صبح
بوضوء عشا گذاردم و بست و پنج سال بعد فراغ از نماز عشا بر یکپا استادم و دست خود را در میخے کہ
درون دیوار محکم ساختہ بودم مے آویختم تا خواب غلبہ نکند و شروع بتلاوت قرآن مجید مے نمودم
تا وقت صبح ختم کلام اللہ میکردم و در زمین حرم بکندی پانزدہ سال اقامت نمودم بنابران آن
برج ببرج عجمی ملقب گردید آنجا با جناب خداوند تعالی عہد کردم کہ چیزی نخورم تا آنکہ خورانده نشوم و نیاشامم
تا آنکہ آشامیده نشوم پس چہل روز برمن گذشت کہ ہیچ نخوردم و نیاشامیدم بعد ازین مردی با خود طعام آورد
و پیش من بگذاشت و از نظر غائب شد از سینہ خود آوازی شنیدم کہ کسی فریاد از گرسنگی میکند التفات نہ نمودم
درین اثنا شیخ ابوسعید مخزومی آواز مذکور شنیده برمی آمد پرسید یا عبدالقادر چہ آواز است گفتم این اضطراب
نفس ست لیکن روح باطمینان و وقار با مولی خود ست شیخ گفت بیا ہمراه من در رفتند بدل گفتم ازینجا بی امر الٰہی
بر نمی آیم درین حال خضر در رسید و گفت برخیز بخانہ ابوسعید مخزومی درآ روانہ گشتم دیدم شیخ ابوسعید بر سر دروازہ
خود استاده انتظار من میکشید مرا درخانہ برد آنجا طعام مہیا داشت بدست خود مرا سیر خورانید و خرقہ من
پوشانید و چندی بخدمتش مشغول ماندم و پیش ازین واقعہ در حالت سیاحی شخصے بر من نازل شد و
گفت آیا رغبت صحبت داری گفتم آری گفت اینجا بنشین تا کہ معاودت کنم پس یک سال غائب بود
بعد ازان تشریف آورد و ساعتی با من نشست و باز وقت رفتن فرمود کہ اینجا را نگذاری تا من بیایم
پس سال دیگر گذشت و در ہمان مکان پیش من آمد و لحظہ صحبت داشت و وداع شد و گفت
زنہار ازینجا نخواہی رفت پس بعد سال تمام معاودت فرمود و قرص نان و قدح شیر با خود آورد
و گفت من خضرم بموجب حکم جناب الٰہی ہمراہ تو میخورم پس با ہم تناول کردیم بعد ازان گفت برخیز
در بغداد درآ پس ہمراہ خضر داخل بغداد شدم مردم ازان حضرت پرسیدند کہ تا سہ سال وجہ
قوت مبارک از کجا بود فرمودند آنچہ مردم ناکارہ دانستہ بر زمین می انداختند آنرا برداشتہ قوت میکردم

جوہر جناب مستطاب متصرف فی الکونین غوث الثقلین ہمیشہ نماز صبح را بوضوء عشا میگذاردوے وہرگاہ وضوء می شکست ہمان ساعت راست میکرد و دو رکعت نفل می نمود و بعد از فراغ عشا بخلوت می نشست وہیچکدام را مجال آن نبود کہ آنجا رود و اول شب نماز کم میخواند تا گذشتن ثلث اول تسبیح و ذکر این اسامی نمود المحیط العالم الرب الشہید الحسیب الفعال الخلاق الخالق الباری المصور و در اثنا ذکر گاہے لاغر گشت و گاہے فربہ و برخے درہوا می پرید بحدیکہ از نظر غائب می شد بعد ازان بر دو پا می استاد و نماز می گذارد و تلاوت قرآن مے نمود تا ثلث دوم تمام مے شد و بود آنحضرت کہ طول میکرد در سجدہ وے چسپانید روی خود را بزمین پس متوجہ بقبلہ مے نشست و مراقبہ و مشاہدہ مے نمود تا نزدیک طلوع صبح صادق پستر بدعا و زاری و تذلل مشغول مے ماند و درین حال نور حضرت ذوالجلال سر و پای او در میگرفت بحدی کہ از نظر غائب مے گشت و دیدہ از دیدنش خیرگی مے نمود و آواز میرسید کسی میگوید السلام علیکم و آنحضرت می گفت وعلیکم السلام بعد ازان بجہت نماز صبح بیرون تشریف مے آوردند چنین مذکورست در بہجۃ الاسرار۔ بعد از نماز عشا شب شنبہ ہشتم یا نہم ماہ ربیع الآخر سنہ پانصد و شصت و یک ہجری وفات یافت پس مدت عمر شریف بنا بر اختلاف در سن ولادت یا نود سال و ہفت ماہ و نہ روز یا ہشتاد و نہ سال و ہفت ماہ و نہ روز ست و بعضے یازدہم ربیع الآخر و بقولے سیزدہم و بروایتے ہفدہم گفتہ چنانچہ در بغداد شریف روز عرس شریف ہفدہم ربیع الثانی و در ہندوستان یازدہم ماہ مذکور ست۔ جناب حق سبحانہ وتعالے با آنحضرت وعدہ کردہ است ہر کہ بہ بغداد در آید ز یارتش نکند مسلوب الحال گردد از انحضرت پرسیدند از سال مولد شریف فرمودند کہ بتحقیق یاد ندارم لیکن در بغداد سنہ وفات رزق اللہ تمیمی داخل شدم و عمرم دران آوان ہژدہ سال بود و وفات ابو محمد رزق اللہ تمیمی بن عبد الوہاب بن عبد العزیز بن حارث بن اسد در سنہ چہار صد و ہشتاد و ہشت ست پس سال تولد آنجناب باین حساب چہار صد و ہفتاد میشود در کشف الآثار

جوہر در بہجۃ الاسرار مذکورست کہ حضرت غوث الثقلین در مدرسہ شریفہ مشغول بوعظ بودند کہ باران شدید اقطار عالم را محیط شد و بر اہل مجلس تفرقہ رو نمود آنحضرت رو باسمان کرد و گفت من جمع میکنم و تو پراگندہ می سازی بمجرد فرمودن باران اندر مجلس وعظ منقطع گردید و ہمہ جاہا میبارید و در بعض سالہا آب دجلہ طغیانی نمود بحدے کہ نزدیک بود کہ بغداد غرق شود پس ساکنان شہر در پیشگاہ اقدس حضرت شیخ محی الدین استغاثہ نمودند پس آنجناب نیزہ بدست مبارک خود

گرفته بر سر دجله تشریف آورد و بر کنارهٔ آن بر منتهاے آب نیزه بزد و فرمود تا همین جا باش پس همانوقت آب
کم شد و بر حالت اصلی عود نمود- هرگاه جملهٔ اطبا در علاج مریضے بعجز و قصور اعتراف مے نمودند آنرا در
پیشگاه مقدس آنحضرت حاضر میکردند آنجناب دست مبارک بر بدنش می مالید و دعا میکرد فی الفور
بیمار بصحت بدن از پیشگاه بعافیت بخانهٔ خویش مراجعت مے نمود فرشتگان آسمان با آنحضرت در مقام اوب
آنحضرت عهد گرفته از اولیاء عصر خود که بے اذن شریف او تصرف در باطن و ظاهر هیچکس ننمایند آنحضرت
کسے ست که مراد است کلام در حضرت قدس باذن الله تعالے و آنجناب از جملهٔ آنست
که تصرف می کنند در اکوان بعد موت چنانچہ مے نمودند در اعیان بیش از موت خود- بدانکه حضرت
محبوب سبحانی قدسنا الله تعالے بسره العزیز کفیل گشته اند براے مریدان خویش
تا روز قیامت که هیچکدام یکے از آنها نمیرد مگر بر توبه و از جناب عزت در حق آنحضرت بشارت است
که مریدان ایشان و مریدان مریدان ایشان تا هفت واسطه داخل بهشت شوند مقصود آنست
که مریدان ایشان بلا واسطه و بواسطه تا روز قیامت داخل شوند و حضرت محبوب سبحانی میفرمایند
که من کفیل و ضامنم براے مریدان خود تا هفت واسطه اگر بحال مرید من نقصانی در مشرق راه یابد
من در مغرب جبر نقصان او کنم و از جانب پروردگار خود ماموم بانکه مریدان خود را از روی حال
و مرتبه نگاهبانے مے کنم و حافظ باشم پس خوشی باد مر کسی را که دیده است مرا یا دیده است کسے را که
او دیده است مرا یا دیده است کسے را که دیده است آن کس را که دیده است بیننده مرا و افسوس بر
کسے که نه دیده است مرا- و فرمودند محبوب سبحانی که نامه طویل بقدر مد نظر بمن عطا شد و در آن نامه
نامهای مریدان و منتسبان من تا روز قیامت ثبت کرده بودند و فرمان آمد که همه را بواسطه تو بخشیدم
و مالک که دربان دوزخ ست از و پرسیدم هیچ یکے از یاران من اینجا داخل ست گفت قسم بعزت
خداوند که دست من بمریدان تو هرگز نمے رسد و میان من و مریدانت بُعد زمین و آسمانست اگر
مرید من جید نباشد من جیدم قسم بخداوندی خدا که هرگز از پیشگاه عزت جدا نشوم تا آنکه مرا با همه مریدان
به بهشت نفرستند- و فرمودند هر که بمن منتسب شود حق تعالے قبول فرماید توبه او را هر چند بر سبیل
مکروه باشد از جملهٔ اصحاب من ست حق تعالے وعده کرده است که اصحاب ترا و محبان ترا و اهل مذهب
ترا داخل بهشت گردانم و فرمودند هر مسلمان که بر مدرسه من عبور نماید روز قیامت در عذابش تخفیف کرده شود
جو هر در کشف الآثار منقول ست از شیخ محمد بن ابو الفتح هروی سیاح که فرمود روزے در
خدمت شریف حضرت محبوب سبحانی استاده بودم که حاجت تف زدن بر من غلبه کرد آب دهن

برزمین انداختم وازین حرکت نہایت خجلت کشیدم حضرت محبوب سبحانی فرمود نداے محمد ترا باک نیست من بعد این حاجت بشری از تو منقطع گردید پس ہشتاد و سہ سال گذشت کہ حاجت تف زدن یا بینی فشردن بمن عارض نگشت واول کسے کہ خلعت خادمیت آنجناب در بر پوشیدہ آنحضرت بود۔

جوہر در کشف الآثار است روزے زنے بجناب محبوب سبحانی پسر خود را ہمراہ آوردہ عرض نمود کہ این پسر را سخت تعلق و نہایت شیفتگی با آنجناب ست آنجناب پسر را بمجاہدہ و سلوک طریق سنت مشغول نمود بعد چندے مادرش براے دیدن پسر آمد دید کہ نان جوے خورد و نہایت لاغر شدہ پس بآنجناب آمد دید ہمین زمان از تناول طعام فارغ شدند و استخوانہاے ماکیان بر طبق موجود ست زن فریاد برآورد آنجناب دست مبارک بر استخوانہا نہاد و فرمود برخیز پس ماکیان برخاست و آواز کرد پس زن را فرمود ہرگاہ پسر تو باین مرتبہ رسد ہرچہ خورد مضایقہ نیست و روزے غلیواز بالاے مجلس شریف می پرید و بآواز سخت فریادے نمود چنانچہ موجب تشویش جمیع حاضران مجلس عالی گردید فرمود اے باد سر این غلیواز جدا کن پس سرش در گوشۂ مجلس بیفتاد و بدنش در گوشۂ دیگر پس آنجناب از کرسی فرود آمدند غلیواز مردہ را بدست مبارک گرفت و گفت بسم اللہ الرحمن الرحیم غلیواز زندہ گشت۔

جوہر حضرت باعظمت خواجہ خواجگان وارث الانبیا والمرسلین نائب رسول اللہ فی الہند خواجہ معین الحق والشرع والدین حسن سنجری قدسنا اللہ تعالے برکتہم حضرت سلطان المشائخ می فرمودند چون حضرت خواجہ در اجمیر شریف تشریف آوردند پتھورا مالک ملک ہند در اجمیر شریف بود چون حضرت خواجہ در اجمیر شریف سکونت ساخت پتھورا و مقربان او را دشوار آمد و چون عظمت و کرامت حضرت خواجہ معائنہ کردند مجال دم زدن نبود مسلمانے بود از پیوستگان حضرت خواجہ پتھورا آن مسلمان را بسبی مضرت رسانیدن گرفت آن مسلمان بخدمت حضرت خواجہ التجا کرد حضرت خواجہ در باب او بر پتھورا الشفاعت سخنے گفت پتھورا فرمان حضرت خواجہ قبول نکرد چون این سخن بسمع مبارک حضرت خواجہ رسانیدند بر لفظ مبارک رفت کہ پتھورا زندہ گرفتیم و دادیم بلشکر اسلام ہمدران ایام لشکر سلطان معز الدین سام از غزنین رسید و پتھورا مقابل لشکر اسلام شد و بدست سلطان زندہ افتاد در مملکت ہندوستان ہمہ کافران دعوی انا ربکم الاعلی میکردند بوصول قدم مبارک حضرت خواجہ ظلمت این دیار بنور اسلام روشن و منور گشت آنجا کہ بود نعرہ و فریاد مشرکان اکنون خروش نعرہ اللہ اکبر است دران شب کہ حضرت خواجہ نقل خواہند فرمود چند بزرگ حضرت سید عالم

که سیفرمودند دوست خدا تعالی معین سنجری صلی اللہ تعالی علیه وآله واصحابه وسلم را درخواب دیده
خواهد آمد باستقبال او آمده ام وچون حضرت خواجه نقل فرمودند در پیشانی مبارک نبشته پیدا شد
حبیب اللہ مات فی حب اللہ ونقل حضرت خواجه در روضه تبرکه دراجمیر شریف ست
وخاک پاک مزار حضرت خواجه دوای دل دردمندان ست حضرت خواجه خواجگان معین
الحق والدین حسن سنجری قدسنا اللہ تعالی لبسر ہم مے فرمودند که علامت شناختن حق تعالی
گریختن از خلق است وخاموش بودن در معرفت ومے فرمودند که چون ما از پوست
بیرون آمدیم ونگاه کردیم عاشق ومعشوق وعشق یکے دیدیم یعنی در عالم ہمہ یکیست ومیفرمودند
که حاجیان بقالب گرد خانه کعبه طواف کنند فاما عارفان بقلوب گرد عرش وحجاز عظمت طواف
کنند ولقا خواهند ومیفرمودند مدتے گرد خانه کعبه طواف کردم فاما این زمان خانه کعبه گرد من طواف
می کند ومیفرمودند که مرید مستحق اسم فقر وقتے گردد که در عالم فانی باقے بماند پرسیدند که مرید تا بہت
کے گردد فرمودند آن زمان که فرشته زلت بیست سال بروہیچ گناہے ننویسد ومیفرمودند که نشان
اہل محبت آنکه مطیع باشی وترسی که نباید که برانند ومیفرمودند که علامت شقاوت آنکه معصیت کنی وامید
داری که مقبول خواہم شد ومیفرمودند در ہر که این سه خصلت باشد در حقیقت بدان که خدا تعالے
اورا دوست میدارد اول سخاوتی چون سخاوت دریا دوم شفقتے چون شفقت آفتاب سوم
تواضعے چون تواضع زمین ومیفرمودند که متوکل بحقیقت آنست که رنج ومحنت خودرا از خلق برگرد
جوہر حضرت شیخ سیف الدین باخرزی قدس سره محبوب ترین خلفاء حضرت شیخ نجم الدین کبری
بودند اکثر بسماع مشغول بودی صاحب نفحات قدس سره فرمود که حضرت الیشان بعد تحصیل تکمیل
علوم بخدمت شیخ نجم الدین کبری آمده تربیت یافت ودر اوائل حضرت شیخ الیشان را بخلوت
می نشاند در اربعین دوم بر در خلوت وی آمد وانگشت مبارک خود در خلوت وی زد وآواز داد
که ای سیف الدین منم عاشق مرا غم ساز وارست تو معشوقے ترا باغم چه کار ست + برخیز وبیرون آی ونگاه
دست وی را گرفت واز خلوت بیرون آورد وبطرف بخارا روانه گردانید وی صاحب ولایت آن دیار بود
امام عبد اللہ یافعی گفت که روزی حضرت شیخ با اصحاب بسماع مشغول بود که قاضی صدر الشریعت
قاضی شهر بخارا که بر سماع شیخ انکار داشت چوب در دست گرفته بمنزل شیخ در آمد شیخ بقوالان اشارة
فرمود ہمه ساکت شدند لیکن آلات سماع چون دف ونی نغمات بی مدد مغنی از آنها پیدا شد قاضی با
اصحاب خود بدست شیخ توبه کردند پاسے از شب گذشته بود که بزرگی صوفی پوشیده وسبب ست گرفته

بیامد روی برزمین آورد وسیب بدست شیخ داد واو آنرا بو کرد وجان بجانان تسلیم نمود ؎ در کوے تو
عاشقان چنان جان بدہند * کانجا ملک الموت نگنجد ہرگز * آرامگاہ بجار امرأة الاسرار

جوہر خواجہ قطب الدین بختیار کاکی قدس اللہ سرہ ابن کمال الدین احمد بن موسے قدس اللہ
سرہ ۔ اوش قصبہ ایست در ماوراء النہر وبعضے گویند کہ اوش در دیار فرغانہ است والقاب وی کاکی
وبختیار بود وی مرید واعظم خلیفہ خواجہ بزرگ معین الحق والدین چشتی ست رحمۃ اللہ علیہ وی قطب
عالم وپیشوا سے بنی آدم بود در مقام ترک وتجرید قدمے راسخ داشت ودر ریاضات ومجاہدات
بے نظیر وقت بود ودر بیان نکات حقائق وتوحید ہمتا نداشت ودر استغراق فنائے
احدیت میان مشائخ کبار ممتاز بود ودر سیر العارفین مے آرد کہ خواجہ قطب الاسلام در
قصبہ اوش متولد گشت یکنیم سالہ بود کہ پدرش خواجہ کمال الدین احمد از سر درگذشت مادرے
صالحہ پاک دامن داشت کہ پرورش مے نمود چون قریب بہ پنج سالگے رسید برا ہمسایہ پیش
معلمے فرستاد درمیان راہ پیری نورانے باوی ملحق گشت واز کمال شفقت ومہربانئے دست
خواجہ قطب الاسلام بگرفت وپیش شیخ اباحفص معلم برد کہ وے بکمالات انسانئے آراستہ بود
وباوے گفت کہ این کودک رانیک تعلیم کن کہ یکے از اولیاے کبار گردد ودر زمرۂ مشائخ نامدار
مشہور شود شیخ اباحفص بدل وجان قبول نمود چون آن پیر رفت معلم مذکور باخواجہ پرسید
کہ این پیرامی شناسی گفت نے فرمود این خضر علیہ السلام است کہ تعلیم ترا من حوالہ نمود شیخ
نصیر الدین محمود اودھی قدس سرہ در خیر المجالس میفرمایند کہ از برکت صحبت مولانا اباحفص رحمۃ اللہ
علیہ خواجہ قطب الدین را ببسے تہذیب اخلاق ظاہر وباطن وآداب شریعت وطریقت بحصول انجامید
وبہ معاملات دینی وحالات یقینے ظاہر وباطن او آراستہ گشت چنانکہ یک ساعت از ریاضات
ومجاہدات نیاسودی وشبانروزی دوبست وپنجاہ رکعت نماز بانیاز میگذارد وے دپیوستہ
بحق تعالے مشغول بودے بعد ازان در شہر بغداد بہ مسجد امام ابو اللیث سمرقندی حضور شیخ
شہاب الدین سہروردے وشیخ اوحد الدین کرمانی وشیخ برہان الدین چشتی وشیخ محمد اصفہانے
بشرف ارادت خواجہ بزرگ معین الحق والدین چشتی قدس سرہ فائز گردیدہ وبسبب کمال مہربانے
ولطف خواجہ بزرگ دراندک ایام سیر وسلوک را تمام کردہ بمقام ارشاد رسیدہ از شرف خرقہ
خلافت خواجہ بزرگ بہرہ مند گشت چنانچہ در اکثر کتب این سلسلہ ذکر افتادہ است کہ خواجہ
قطب الاسلام ہژدہ سالہ بود کہ بشرف ارادت خواجہ بزرگ درآمد ودر سن بیست سالگی مریدان

صادق الاخلاص را تربیت کما ینبغی مے نمود در سیر الاولیا از سلطان المشائخ نقل میکند کہ خواجہ
قطب الاسلام وقت خفتن ہر شب سہ ہزار بار صلوٰۃ گفتے بعد ازان خواب کردے چون در اوائل
متاہل گشت بسبب تزویج سہ شب صلوٰۃ نہ گفت یکے از مریدان وے احمد رئیس نام حضرت رسالت
پناہ صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم را بخواب دید فرمود سلام من بہ بختیار کاکی برسان و بگو کہ
ہر شب تحفہ کہ بر من میفرستادی میرسید این سہ شب ست کہ نمی رسد چون وے از خواب بیدار شد
پیغام بخواجہ رسانید خواجہ قطب الاسلام ہمان شب و زنان زنے کہ خواستہ بود پیش طلبیدہ و
مہر او بدو تسلیم کردہ او را بگذاشت بعد ازان متوجہ جانب ہندوستان گشت چون در ملتان رسید
شیخ بہاء الدین زکریا قدس سرہ را بخدمت وی محبتی وافر واقع شدہ و شیخ جلال الدین تبریزی
قدس سرہ نیز دران ایام در ملتان تشریف داشت میان ہر سہ بزرگ صحبت گرم با راحت واقع می شد
در سیر الاولیا از سلطان المشائخ نقل میکند کہ وقتے خواجہ قطب الاسلام و شیخ بہاء الدین زکریا و
شیخ جلال الدین تبریزی باہم در ملتان بودند کہ لشکر کفار زیر پاے حصار ملتان رسید چنانچہ قباچہ بیگ
والی ملتان بجہت دفع ملاعین بخدمت این بزرگان درخواست نمود خواجہ قطب الاسلام
تیرے بدست قباچہ داد و فرمود این تیر جانب لشکر کفار بیندازد ہمچنان کرد چون روز
شد ہیچکس از کفار نماندہ بود و حضرت گنج شکر اول مرتبہ در ملتان بخدمت خواجہ قطب الاسلام
بہرہ مند گشتہ است چنانچہ مفصل در ذکر حضرت گنج شکر نوشتہ است پس خواجہ قطب الاسلام بعد
از چند روز از ملتان متوجہ حضرت دہلی گشت چون در شہر دہلے رسید سلطان شمس الدین مقدم
او را سعادتمندی خود دانستہ از کمال اخلاص و ارادت صادق بخدمتش پیوست و در ہفتہ یکبار برای
زیارت می آمد و شیخ جمال الدین محمد بسطامی کہ دران ایام شیخ الاسلام دہلے بود چنانکہ کمالات
وے را سلطان المشائخ در کتاب فوائد الفواد ذکر کردہ است او را تمام اخلاص و اعتقاد
بخدمت خواجہ پدید آمد و حضرت شیخ محمد عطار المعروف بقاضی حمید الدین ناگوری را در خطہ
بغداد بخدمت خواجہ قطب الاسلام اتحاد و اعتقاد وافر بود در اینجا صد چندان بظہور پیوستہ
و قاضی حمید الدین ناگوری بکمال صدق و صفا اکثر اوقات و اغلب ساعات در صحبت خواجہ
می بود و بعضے اوقات ہر دو بزرگ باہم مسافرت نیز میکردند چنانچہ از خواجہ قطب الاسلام در سیر الاولیا
منقول ست کہ وقتے من و قاضی حمید الدین ناگوری مسافر بودیم چون بکرانہ دریا رسیدیم گرسنگی در ما
اثر کرد ناگاہ گوسفندی از عالم غیب دو نان جوین در دہن گرفتہ پیدا شد دو نان را پیش ما نہادہ

بازگشت ما آنرا تناول کردیم در اثنای این حال کژدمی کلان نزدیک دریا رسید دخود را در آب انداخت گذارا شد ما در تامل شدیم که درین حکمتی خواہد بود ما نیز دنبال وی گردیم پس دست بدعا بردیم بفرمان حق سبحانہ و تعالی دریا دو شق شد و زمین خشک پیدا آمد چون آنزوی دریا رفتیم زیر درختی مردی را خفتہ دیدیم و ماری قریب رسیدہ بود کہ او را ہلاک گرداند آن کژدم از جای برجست و مار را ہلاک کرد وازپیش ما ناپیدا شد ما نزدیک شدیم کہ آن مرد را دریابیم کہ بزرگ کسے خواہد بود دیدیم کہ مستی خراب قی کردہ افتادہ بود ما شرمندہ شدیم کہ این مرد چنین بی فرمانی میکند و حق تعالی چنین نگاہبانی می نماید ہاتفی آواز داد کہ ای عزیزان اگر ما ہمین صالحان و پارسایان را نگاہ بداریم مفسدان و گناہگاران را کہ نگاہ دارد ہمدرین بودیم کہ آن مرد بیدار شد کیفیت حال با وے گفتم شرمندہ گشت وازان فعل توبہ کرد و یکے از واصلان حق شد انگاہ خواجہ قطب الاسلام بر لفظ مبارک راند کہ ای درویش چون وقت درآید و نسیم لطف وزیدن گیرد صد ہزار خراباتے را صاحب سجدہ گرداند و اگر مباد انسیم قہاری وزد صد ہزار سجادہ نشین را براند و بخرابات افگند و ہم در سیر الاولیا ء و در سیر العارفین می نویسد کہ چون خواجہ قطب الاسلام در دہلی متوطن گشت تمام اکابر و اشراف و جمیع خلائق بیکبارگی عاشق و فریفتہ روش و سیرت او گشتند و ہمدران ایام شیخ بدر الدین غزنوی بشرف بیعت و خرقہ او مشرف گشت و عمر عزیز در خدمتش گذرانید چنانکہ پیشتر نوشتہ آید من بعد خواجہ قطب الاسلام عریضہ متضمن باشتیاق وانکمال حراق بخدمت سلطان الآفاق خواجۂ بزرگ معین الحق والدین قدس سرہ بجانب حضرت اجمیر ارسال داشت کہ اگر بہ بشارت اشارت بسرور فرماید شرف قدمبوس کہ سعادتمندی دارین نسبت حاصل نمودہ آید خواجہ بزرگ در جواب نوشت المرء مع من احب معتبرست قربت جانی را بعد مکانی مانع نیست خود بسلامت ہمانجا باشد انشاء اللہ تعالی بعد از چندگاہ بارادت حضرت آلہ ہمدران طرف توجہ نمودہ خواہد شد پس ناچار باشارت، آن پیر بزرگوار متوجہ بدان دیار نگشت و ہمدران ایام شیخ الاسلام جمال الدین بسطامی وفات یافت سلطان شمس الدین خواست کہ شیخ الاسلامے شہر و دیار دہلی بحضرت خواجہ قطب الاسلام تفویض نماید حضرت ایشان اصلا ملتفت نگشتند بعد ازان شیخ نجم الدین صغری را شیخ الاسلام گردانید او پیش از منصب شیخ الاسلامی روشے نیک و اخلاقے پسندیدہ داشت بعد ازانکہ دنیا ء دون بر و اقبال نمودہ از تنگی حوصلہ بحال خود نماند و سلطان شمس الدین را کہ مع جمیع اکابر و اشراف بخدمت قطب الاسلام

حلقہ بگوش اعتقاد دیدرگ حسد بجنبش آورد و اتفاقاً ہمان ایام خواجہ بزرگ معین الحق والدین از
اجمیر بدہلی تشریف آورد و در منزل خواجہ قطب الاسلام نزول فرمود دیرا دولت عظیم روے نمود دوگانہ
شکرانہ حضرت صمدیت ادا فرمود خواست کہ سلطان شمس الدین را خبر کند خواجہ بزرگ منع فرمودند کہ
من محض برای دیدن تو آمدہ ام از دو سہ روز بیش نخواہم ماند ولیکن جمیع خلائق شہر دہلی واطراف
آمدہ بشرف خدمت خواجہ بزرگ بہرہ مند شدند مگر شیخ نجم الدین صغرے بدیدن خواجہ
بزرگ نیامدہ باوجودیکہ پیش ازان در دیار خراسان بخدمت خواجہ بزرگ اعتقاد بسیار داشت
از انجاکہ کمال اخلاق و فروتنے شیوۂ بزرگان این خاندان ست خواجہ بزرگ خود بخانہ
شیخ نجم الدین صغرے رفت او در ساختن عمارت بے بنیاد مشغول بود بخدمت خواجہ بزرگ
نیک سرگرم ملازمت نبود آنگاہ خواجہ بزرگ فرمود کہ ای نجم الدین ترا چہ پیش آمد مگر این شیخ الاسلامی
ترا متغیر ساختہ است وی سر از شرمندگی فرو کردہ گفت کہ من ہمان مخلص و معتقدم لیکن شما
مریدے را در شہر گذاشتہ اید کہ شیخ الاسلامی مرا ہیچ نمی پرسد خواجہ بزرگ ازین کلمہ تبسم کردہ
فرمود کہ خاطر جمع دار من این مرتبہ با با قطب الدین را ہمراہ خود برم پس خواجہ از انجا برخاست
و بمنزل خواجہ قطب الاسلام آمدہ بعد از چند روز شیخ نجم الدین صغری از شیخ الاسلامے بر افتادہ
ہلاک شد چنانچہ تفصیل این ماجرا در ذکر شیخ جلال الدین تبریزی نوشتہ خواہد شد وہم آنجا نقل می کند
حضرت شیخ فرید گنج شکر کہ اندران ایام بخدمت خواجہ قطب الاسلام بود و بہ شرف خدمت
خواجہ بزرگ نیز بہرہ مند گشت خواجہ بزرگ از کمال مہربانے بکرر در باب گنج شکر بر زبان راند
کہ با با قطب الدین شاہبازے عظیم را بقید آوردہ کہ جز بسدرۃ المنتہے آشیانہ نگیرد واین فریدہ
شمعیست کہ خانوادۂ درویشان منور سازد چنانچہ خواجہ بزرگ را بہ از خواجہ قطب الاسلام مرید و خلیفہ
نبود ہمچنان ویرا بہ از گنج شکر مریدے و خلیفہ نبود الغرض خواجہ بزرگ بعد از چند روز از دہلے
متوجہ اجمیر گشت و خواجہ قطب الاسلام را نیز ہمراہ گرفت چون خواجہ قطب الاسلام برکاب
خواجہ بزرگ از شہر دہلے برآمد در ہر منزلے از شہر غوغا شد و ماتمے عظیم روے داد و تمام خلائق
شہر خاص و عام مع سلطان شمس الدین دنبال برآمدند و ہر جا خواجہ قطب الاسلام قدم
میگذاشت مردان از کمال صدق خاک آن زمین را بہ تبرک بر میداشتند و بر روے
مے مالیدند چون خواجہ بزرگ این حال مشاہدہ کرد فرمود کہ با با قطب الدین ہمدرین مقام
بباش کہ خلائق از بیرون آمدن تو در اضطراب و خراب اند روا ندارم کہ چندین دلہا خراب و کباب

باشند بر این شہر را در پناہ تو گذاشتم پس خواجہ قطب الاسلام را رخصت فرمودہ خود متوجہ اجمیر گشت
و خواجہ بزرگ بعد از مدت یک مرتبہ باز در دہلی تشریف آوردہ بود بجہت درست کنانیدن
فرمان سوضع ماند و بواسطہ فرزندان چنانچہ سابق در ذکر خواجہ بزرگ نوشتہ شدہ است
وہم در سیر العارفین سے آرد کہ سلطان شمس الدین التمش را از مدتی آرزو بود کہ قریب شہر
حوض بسازد تا خلق خدا را آسایش شود اتفاقاً حضرت رسالت مآب صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم
را بخواب دید کہ در جائے سوار ایستادہ است ومیفرماید کہ اے شمس الدین اگر میخواہے کہ حوض
بسازی تا خلق فیض گیرد پس ہمین جا بساز کہ من ایستادہ ام چون شمس الدین سلطان بیدار
شدہ آنجای کہ آنحضرت صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ایستادہ بودند در خاطرش نماند حیران
شد و خواص برا بخدمت خواجہ قطب الاسلام فرستاد کہ شب خوابے دیدہ ام اگر فرمان باشد
حضور آمدہ معروض دارم خواجہ فرمود آری من میدانم کہ حضرت رسالت پناہ صلے اللہ تعالیٰ علیہ
وآلہ واصحابہ وسلم برای ساختن حوض بسلطان اشارت فرمودہ است من ہمانجا میروم کہ آنحضرت
صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بر اسپ سوار ایستادہ بودند سلطان را بگوکہ زود بسرعت
ہمانجا برسد پس خواجہ قطب الاسلام در ہمان محل رفتہ بدوگانہ مشغول شد سلطان نیز بخدمتش پیوست
وانجای را کہ فراموش کردہ بود بشناخت ونشانہ از سم اسپ حضرت رسالت پناہ صلے اللہ تعالے
علیہ وآلہ واصحابہ وسلم دران زمین بر آمدہ بود ودران نشانہ سم اسپ اثر آبی پیدا شدہ بو
پس درانجا حوض ساختند وبالای آن نشان سم اسپ آنحضرت صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ
وسلم گنبذی بر آوردند سبحان اللہ عجب جای پر فیض واقع شدہ است کہ چندین اولیاے حق
درانجا خفتہ اند اکثر اوقات خواجہ قطب الاسلام وقاضی حمید الدین ناگوری آنجا مشغول می بودند
وباخضر علیہ السلام ودیگر مردان غیب صحبت میداشتند بزرگے خوش گفتہ است ؎ بر زمینے کہ
نشان کف پای تو بود ✝ سالہا سجدۂ صاحب نظران خواہد بود ✝ ودر سیر العارفین سے آرد کہ آخر وقت
خواجہ قطب الاسلام در دہلی متاہل شدند ودو پسر بوجود آمدند یکے شیخ احمد کہ قبری در پہلوی
خواجہ است صاحب جذبات عظیم بود ارادات غریبہ داشت واورا خلیفہ احمد تنہا ہے
نیز میگفتند رحمۃ اللہ علیہ واو بعد از انتقال خواجہ تا زمان سلطان المشائخ در قید حیات
بود ودوم شیخ محمد نام داشت کہ در ایام طفلے رحلت نمود در خانہ ایشان ہمیشہ تنگے معیشت بود
از سلطان المشائخ منقول ست کہ خواجہ بزرگ تا پانصد درم ایشان را اجازت فرمود کہ اگر ضرورت

باشد وام گرفتہ خرچ نمایند اگر دو سہ فاقہ متواتر گذاشتی آنزمان حرم خواجہ قطب الاسلام از شرف الدین
بقال کہ ہمسایہ ایشان بود مقدار آرد وام گرفتی و خرچ متعلقان نمودی روزی زن شرف الدین
بقال گفت کہ اگر من در ہمسایہ نبودی حال ایشان چہ میشد این سخن حرم خواجہ بخدمتش معروض
داشت خواجہ فرمود کہ از امروز ہرگز وام نستانی در حجرۂ وی طاقی بود بدان طاق اشارت کرد
کہ ہرچہ ترا درکار شود بسم اللہ گفتہ دست در طاق انداز بمطلوب خود خواہی رسید حرم خواجہ
ہر وقت کہ دست دران طاق می انداخت کاکہا گرم برمے آمدند قوت خود و متعلقان مے نمود
از انوقت خواجہ را کاکی خطاب شد و خواجہ بزرگ اورا از راہ مہربانے اکثر قطب الدین بختیار
گفتے ازانجہت ویرا لقب شد و از سلطان المشائخ منقول ست کہ خواجہ قطب الاسلام را استغراق
بسیار بود اگر کسے برای زیارت وی آمدی بعد از دیری خبر شدی و یک دو سخن بجہت خاطر آئندہ
فرمودہ زود رخصت کردی کہ مرا معذور دارید و بجدی در خیال احدیت مستغرق بود کہ بسیر وفات
یافت و او را ازان واقعہ خبر نشد و ہم در سیر الاولیا از سلطان المشائخ نقل میکند کہ روز عید بود خواجہ
قطب الاسلام از نمازگاہ بازگشت آنجا آمد کہ این زمان روضہ متبرک اوست آنجا زمین صحرا
او فتادہ بود آنوقت ہیچ قبری و گنبدی بنا نشدہ بود پس خواجہ بر سر آن زمین بایستاد و در تامل
شد عزیزان کہ ہمراہ بودند ہمہ عرض کردند کہ امروز عید ست و خلق منتظر ملازمت خواہد بود بہتر ست
کہ متوجہ خانہ شوند فرمود کہ مارا ازین زمین بوے دلہاے آید در ساعت خاوند آن زمین را
طلبیدہ برای مدفن خود زمین خرید نمود سلطان المشائخ برین سخن چشم پرآب میکرد کہ خواجہ
فرمودہ بود کہ ازین زمین بوی دلہاے سبحان اللہ کدام کدام بزرگان دران زمین آسودہ
اند و الی الآن فیض بخلق میرسانند و از کتاب دلیل العارفین معلوم مے شود کہ آخر وقت یک
مرتبہ خواجہ قطب الاسلام در حیات خواجہ بزرگ با جمیر رفتہ است و از آنجا رخصت شدہ
در دہلی آمد کہ بعد از بیست روز خواجہ بعالم بقا خرامید و خواجہ قطب الاسلام چند مدت
دیگر در قید حیات ماندہ نقل فرمودہ است حضرت گنج شکر در فوایہ السالکین مے نویسد کہ دفعے
دولت پای بوس خواجہ قطب الاسلام حاصل شد قاضے حمید الدین ناگورے و مولانا
علاء الدین کرمانی و سید نور الدین مبارک و شیخ شرف الدین و شیخ محمود موئنہ دوز
و ملا فقیہ خداداد کہ پیش نظر ہر یکے از ایشان از عرش تا فرش حجاب نبودہ در مجلس
حاضر بودند سخن در حج او فتاد خواجہ قطب الاسلام بر لفظ مبارک راند کہ حق تعالی را بندگانند

کہ در مقام خرابہ خود باشند خانہ کعبہ را قربان شود تا آنجا بیاید گرد ایشان طواف کند عزیزان کہ حاضر
بودند برخاستہ و استادہ شدند ہمہ در عالم تحیر مستغرق گشتند چنانکہ از خود خبر نداشتند و دعاگوے نیز
در عالم شوق مستغرق گشتہ خواجہ و این عزیزان و دعاگوی رقت تکبیر برداشتیم چنانچہ در طواف
کعبہ تکبیر میگویند انگاہ کہ بخود باز آمدم کعبہ را پیش خود معائنہ کردم بعد ازان ہر یکے آنچہ شرائط
طواف کعبہ بود بجا آوردیم پس ہاتف غیب آواز داد کہ اے عزیزان حج و نماز شما قبول کردم
بعد ازان ہر یکے بجاے خود بہ نشستند دعاگوے برخاست کہ روے بر زمین آورد کہ بجانب
قصبہ ہانسی روان شود چون نظر خواجہ قطب الاسلام بر دعاگوے افتاد چشم پُر آب
کرد و پیش ازان کہ من بگویم فرمود بابا فرید روان خواہے شد باز روے بر زمین نہادم کہ ہرچہ
فرمان شود فرمود بر و تقدیر چنین رفتہ است کہ وقت نقل خواجہ بزرگ معین الحق والدین قدس سرہ
من حاضر نہ بودم تو نیز در وقت سفر آخرت من بر من حاضر نہ باشے انگاہ روے سوی جمیع
یاران کرد کہ براے مزید نعمت دین و دنیاوی و فقر برین درویش یعنے گنج شکر فاتحہ اخلاص خوانید
ہر ہمہ خواندند بعد ازان مصلے و عصا بدعاگوے عطا فرمود و گفت دُگانہ بگذاردیم پس فرمود من
امانت ترا یعنے سجادہ و خرقہ و نعلین بقاضے حمید الدین ناگورے خواہم سپرد کہ آنرا بعد از
نقل من چہارم یا پنجم روز بتو خواہد داد آنرا اگر دارے مقام ما مقام تست چون خواجہ این سخن
بگفت نعرہ از مجلس برخاست انگاہ فرمود کہ مرید را باید کہ بر سنت پیران خود برود و ذرہ ازان
تجاوز نکند تا فردا از روے ایشان شرمندہ نگردد بعد ازان رو بسوے دعاگوے کرد
و گفت اے فرید تو مرا در دنیا و آخرت یارے دہ باش اما بشنو غافل نہ باشے کہ اہل سلوک
میفرمایند کہ راہ طریقت راہے مخوف است ہر کسے کہ درین راہ قدم نہادہ در منزلگاہ
نہ رسیدہ است مگر بدین طریق کہ اہل این فرمودہ اند کہ چون مردم بر در حق بمانند تا بدست
بلا این در نکوبند ہرگز کشادہ نگردد و تا ہر زبان ندامت اندوہ نخورند ہرگز بار نیابند و تا بقدم
دل نہ روند ہرگز بمنزلگاہ عزت نہ رسند انگاہ فرمود کہ سی سال آن بود کہ ہمہ از زبانہا باز خواستیم
ندادند و ہمہ دستہاے آن در بگرفتم نگشادند و ہمہ قدمہاے راہ او رفتم بمنزلگاہ عزت نہ رسیدم
ولیکن چون بدست بلا بگرفتم و بر زبان اندوہ باز خواستم بمقامے رسیدم خواجہ این فوائد تمام
کرد ہمہ عزیزان سر بر زمین آوردہ رخصت شدند چون نوبت بمن رسید مرا در کنار گرفت
فرمودند ہذا فراق بینی و بینک انگاہ فرمود بخدا سپردم و بمقامے رسانیدم پس دعاگوی

رو بر زمین آورده متوجه هانسی شد در سیر العارفین از سلطان المشائخ نقل میکند در خانقاه شیخ علی سجزی
قدس الله سره مجلس سماع بود درویشان صاحب حال و اهل کمال حاضر بودند خواجه قطب الاسلام
نیز تشریف داشت قوالان این قصیده شیخ احمد جام قدس سره مے گفتند ؎ کشتگان خنجر تسلیم را +
هر زمان از غیب جان دیگرست + خواجه قطب الاسلام را حال پدید آمد که مطلق از هوش برفت شیخ
محمد عطا عرف قاضی حمید الدین ناگوری و شیخ بدر الدین غزنوی خواجه را بخانه آوردند و
قوالان نیز بخدمت آمدند تا سه شبانه روز خواجه در همان حال مستغرق بود و قوالان را همون
بیت میفرمودند و تواجد مے نمود چنانچه استخوانها مبارک بجائے نمانده بودند سوم روز احوال
استغراق بسیار غلبه کرد قاضی حمید الدین ناگوری و شیخ بدر الدین غزنوی التماس کردند که از خلفای خویش کرا
اشارت میفرمائید که بجاے شما باشد فرمود که دستار و خرقه و مصلا و نعلین چوبی که از خواجه بزرگ معین الحق
والدین مرا رسیده است به شیخ فرید الدین مسعود رسانند که جانشین ما اوست این گفت و جان بمشاهده
حق تسلیم کرد شیخ بدر الدین غزنوی میگوید که شب وفات خواجه اندک غنودگی مرا رو نمود دران دیدم که
خواجه جانب بالا میرود و میفرماید که ای بدر الدین دوستان حق را مرگ نباشد چون بیدار شدم دیدم
که خواجه نقل کرده است وفاتش روز دوشنبه بتاریخ چهار دهم ماه ربیع الاول در سن ثلث و ثلثین
وستمائة در زمان سلطنت شمس الدین محمد التمش واقع شده و پنجاه ساله عمر داشت و بقولے
پنجاه و دو سال در دہلی قریب حوض شمسی مدفون گشت رحمة الله علیه

جوہر حضرت خواجه فرید الدین گنجشکر مسعود اجودهنی قدس سره مرید و خلیفه حضرت خواجه قطب الاسلام
بختیار اوشی اند صاحب سیر الاولیا سید محمد کرمانی میفرمایند که سلسله نسب شریف حضرت ایشان بفرخ شاه
عادل که بادشاه کابل بود میرسد جد حضرت ایشان حضرت قاضی شعیب از سبب حوادث در لاهور رسیدند
و نام پدر ایشان قاضی جمال الدین سلیمان ست و مادر حضرت ایشان دختر مولانا وجیه الدین خجندے
بودند و در سیر العارفین ست که حضرت گنج شکر در باب مجاهده بحضرت خواجه معروض داشت فرمودند که روزه
طے نگاه دار و بعد از سه روز هر چه از غیب برسد بدان افطار کنی سوم روز مردی چند نان آورد بدان
افطار فرمودند بعد از ساعتی آن نانها را بیرون انداخت و همچنین بحضور حضرت خواجه گذرانید فرمودند
سه روز دیگر طے کن روز سوم چون ضعف غلبه کرد دست بر زمین زد و چند سنگ ریزه برداشت
چون بدهن مبارک رسید شکر شد آنرا از دهن انداخت هر وقت که ضعف غالب میکرد سنگریزه بدهن مبارک
میرسانید و آن شکر مے شد آخر در خاطر عاطر آورد آنکه حضرت خواجه فرموده بودند که هر چه از غیب برسد

بدان افطار کن پس چند سنگریزہ بخوردند آن شکر شدند سنگ در دست تو گوہر گردد زہر در کام تو شکر گردد بحضور حضرت خواجہ باز نمود فرمودند نیکو کردی ہمچو شکر شیرین خواہی بود چون از انجا برآمدند ہر کہ بدید گنج شکر میگفت و صاحب سیر العارفین گفت کہ روزی بخدمت حضرت خواجہ می رفت از ضعف ریاضت بر زمین افتادند پارۂ گل بدہن مبارک رسید و شکر شد از انوقت گنج شکر گویند و صاحب اخبار الاخیار گوید کہ سوداگری بود چندین گاو شکر بار کردہ میرفت آنحضرت از وی شکر طلبید او گفت کہ این نمک ست آنحضرت فرمود کہ نمک باشد سوداگر چون بارہا بکشاد تمام نمک برآمد بخدمت شریف رسید و عجز اظہار نمود فرمودند کہ شکر باشد چون نگاہ کردند تمام نمک شکر شد و حضرت ایشان را صوم دوام بود و اکثر افطار بشربت میفرمودند چون شب ماہ محرم زحمت غلبہ کرد نماز خفتن بجماعت گذارد بعد ازان بیہوش شد چون بہوش آمدند پرسیدند کہ نماز عشا گذاردہ ام گفتند بلے فرمود یکبار دیگر بگذارم ہمچنین سہ کرہ نماز ادا کرد بعد ازان یا حی یا قیوم گویان جان بحق تسلیم فرمود روز سہ شنبہ بود دو پنجم ماہ محرم المکرم سنہ ثمان و ستین و ستمائہ و بقولے در سنہ تسع و ستین و ستمائہ و عمر شریف بہ نود و پنج سال رسیدہ بود آرامگاہ قصبہ پتن عرف اجودھن صوبہ پنجاب ست۔ مرأۃ الاسرار۔

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت شیخ بہاء الدین زکریا ملتانی قدس سرہ بخدمت حضرت شیخ الشیوخ شیخ شہاب الدین سہروردی قدس سرہ پیوستند و در خدمت حضرت ایشان ہفدہ روز بیش نبودند و در ہفدہ روز حضرت شیخ شہاب الدین نعمت بر حضرت ایشان ایثار کردند و در ہفدہ روز آن نعمت یافتند کہ یاران دیگر در سالہا نیافتہ بودند تا جائیکہ بعضے یاران قدیم مزاج متغیر کردند کہ ما چندین سال خدمت کردیم ما را چندان نعمت نرسید ہندوستانی بیامد و در زودت اندک شیخی یافت و نعمت فراوان این سخن بسمع حضرت شیخ الشیوخ رسید فرمودند کہ شمایان ہیزم تر آوردید و ہیزم تر کے زود آتش در گیرد اما زکریا ہیزم خشک آوردہ بود بیک نفخ در گرفت

جوہر حضرت خواجہ حسن افغان قدس سرہ در فوائد الفواد است کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ المبارک فرمودند کہ خواجہ حسن مرید حضرت شیخ بہاء الدین زکریا قدس سرہ بودند و صاحب ولایت و در غایت بزرگے چنانکہ شیخ بہاء الدین میفرمودند کہ اگر فردائے قیامت مرا گویند بدرگاہ ما چہ آوردے گویم حسن افغان را آوردہ ام وقتے این حسن افغان در کوے میگذشتند بمسجدے رسیدند موذن تکبیر گفت و امام پیش رفت و خلقے بجماعت پیوست خواجہ حسن نیز در آمدند و اقتدا کردند چون نماز تمام شد و خلق باز گشت خواجہ حسن آہستہ نزدیک امام رفتہ فرمودند ای خواجہ تو نماز شروع کردی من بتو پیوستم تو از ینجا بدہلی رفتی و بردگان خریدی و باز گشتی و آن بردگان را

بملتان بردی و فروختی و باز از ملتان اینجا آمدی و من در دنبال تو سرگشته شده می گشتم آخر این چه نماز ست فرمودند
که وقتی در موضعی مسجدی بنا میکردند خواجه حسن آنجا رسیدند اهل عمارت را فرمودند که محراب همچنین ست دانشمندی حاضر
بود نزاع آورد و گفت سمت قبله طرف دیگر ست خواجه حسن دانشمند را فرمودند که روی آنطرف کن که من میگویم و ببین دانشمند
روی آنطرف کرد کعبه را معاینه دید و فرمودند که خواجه حسن امی بودند و هیچ نخوانده خلقی می آمدند و کاغذی و لوحے
پیش ایشان میداشتند چند سطر دران نوشته بعضے نظم و بعضے نثر و بعضے عربی و بعضے پارسی و درمیان آن سطرها
یک سطر از آیت قرآن مجید هم می نوشتند آنگاه از ایشان می پرسیدند که درین میان آیت قرآن مجید کدام ست
حضرت ایشان اشاره بآیه قرآن شریف کردی بخدمت ایشان التماس مے نمودند که شما قرآن مجید را
نخوانده چه دانید که این آیت ست میفرمودند نوری که درین سطر می بینم در سطرهاے دیگر نمے بینم

جواهر در سیر الاولیا مذکور ست که آبا و اجداد حضرت سلطان المشائخ از شهر بخارا بودند و جد پدرین حضرت
ایشان حضرت خواجه علے بخارے اند و جد مادرین خواجه عرب و این هر دو بزرگ در لاهور آمدند و از لاهور
در بداؤن آمده سکونت ساختند و خواجه عرب مال و بندگان بسیار داشتند و خواجه عرب دختر خود را
بخواجه احمد بن علے تسلیم کرد حق تعالے ازان صدف پاک این درکان کرامت یعنی سلطان المشائخ
را پیدا آورد و آن رابعه عصر بے بی زلیخا که خاک پاک روضه متبرکه او امروز در شهر دهلے درمیان اهل دل
و کعبه حاجات درماندگان ست حضرت سلطان المشائخ در عالم صغر بودند که پدر سلطان المشائخ
خواجه احمد علے الحسینی بخاری را رحمت شد شبے والده حضرت سلطان المشائخ خواب دید که او را میگویند
از دو کس یکے را اختیار کن یا خواجه را یا پسران را آن پاکدامن سلطان المشائخ را اختیار کرد بعد چندگاه
خواجه احمد برحمت حق پیوست چون سلطان المشائخ قدرے بزرگ شدند والده در مکتب فرستاد
چون کتابے بزرگ نزدیک بود که تمام کنند اوستاد گفت که تو کتابے معتبر تمام میکنے ترا دستار
دانشمندے بر سر مبارک باید بست حضرت سلطان المشائخ بوالده ماجده خود گفت آن مخدومه
جهان بدست مبارک خود ریسمانے برشت و دستاری ازان ساخت چون سلطان المشائخ
آن کتاب تمام کرد والده ترتیب طعامے نمود و چند نفر از بزرگواران دین و علماء اهل الیقین را
طلب کرد دران مجلس خواجه علی مرید شیخ جلال الدین تبریزی بود چون طعام خرچ شد حضرت
خواجه علے یک سر دستار بدست مبارک خود کرد و دوم سر دستار بدست سلطان المشائخ داد و سلطان المشائخ
آن دستار کرامت بر سر بست اول سر در قدم خواجه آورد و حضرت دعا کرد که حق تعالے ترا از علماء
دین گرداناد بعده سر در قدم اهل مجلس آوردند میفرمودند که بست ساله بودم که مشرف به بیعت شدم

در سیر الاولیا مذکورست که حضرت سلطان المشائخ میفرمودند که در اثنای تعلم آرزوی پابوس حضرت
شیخ کبیر خواجه فرید الحق والدین قدس سره غالب شد در اجودهن رفتم چهارشنبه بود که سعادت پابوس
حاصل کردم نخستین سخن که حضرت شیخ شنیدم این بود ع ای آتش فراقت دلها کباب کرده ٭ سیلاب اشتیاقت
جانها خراب کرده. خواستم که شرح اشتیاق خدمت ایشان بازرانم دهشت حضور حضرت شیخ غلبه کرد همین قدر
گفتم که اشتیاق پابوس عظیم غالب بود بعد درین روز بیعت کردم فاما نیت حلق نداشتم دوم روز یکی
بخدمت حضرت کبیر ارادت آورد و مولانا بدرالدین اسحاق او را حلق کرد دیدم که در و نوری پیدا شد
بخدمت مولانا گفتم که من میخواهم که حلق کنم مولانا بخدمت حضرت شیخ کبیر عرضداشت من گذرانیدند
همان زمان فرمان شد که حلق بکن فی الحال حلق کردم بعده حضرت شیخ کبیر فرمودند که بجهت این متعلم
غریب در جماعت خانه کهٹ راست کنید چون در جماعت خانه کهٹ راست کردند من با خود
گفتم باری هرگز بر کهٹ نخواهم خفت زیرا چندین مسافران عزیزان و عارفان و عاشقان درگاه
رحمانی برخاک می غلطند من چگونه در کهٹ بغلطم این خبر بمولانا بدرالدین اسحاق رسانیدند مولانا
فرمودند که او را بگویید که تو گفته خویش خواهی کرد یا فرمان شیخ بجا خواهی آورد گفتم فرمان شیخ گفت
برو بر کهٹ بخسپ بعد ازان بخدمت حضرت شیخ عرضداشت کردم که فرمان شیخ چیست ترک
تعلم گیرم و باوراد و نوافل مشغول شوم فرمودند که من کسی را از تعلم منع نکنم آنهم کن تا غالب آید
درویشی را قدری علم باید و میفرمودند سه کرت بخدمت شیخ الشیوخ عالم رفته ام هر سال یکبار و بعد
ازان که نقل فرمود هفت بار دیگر رفته شده است یا شش بار اما غالب گمان اینست که هفت بار رفته ام
چنانکه در خاطر همچنین مقررست که در حیات و ممات ده بار رفته شده است و بعد ازان فرمودند که شیخ
جمال الدین هانسوی هفت بار رفته است از هانسی و شیخ نجیب الدین متوکل نوزده بار

جوهر در فوائد الفواد مذکورست که حضرت سلطان المشائخ قدسنا الله تعالی بسرهم فرمودند
که پیش ازین مدت مردی بود بس بزرگ چند بار مرا ملاقی شده است و سخنها گفته مرا از فرط شکوه نام
و لقب او پرسیده نشد هر وقت که مرا در راه پیش آمدی یک حکایت گفتی اول که مرا پیش آمد گفت
انشاء الله تعالی تو هم چنان شوی که اعتقاد خلق در حق تست حضرت سلطان المشائخ بعد از تقریر
این حکایت برین سخن بسیار استحسان میفرمودند و میفرمودند که تمام سخن ست این بعد ازان
فرمودند که آن مرد بار دیگر مرا ملاقی شد حکایت کرد که در لهاور مردی بود که او را شیخ زنده دل گفتندی
عظیم بزرگ بود در روز عید خلق از نماز گشته بودند آن شیخ روی بآسمان کرد و گفت امروز روز عید ست

پرسنده از خواجه خود عیدی بیابند مرا ہم عیدی بدہ چون این سخن بگفت خربزہ پارہ از آسمان فرود آمد
بدان بشنه که بانفس ترا از آتش دوزخ خلاص کردیم چون خلق آن حال معائنه کردند به تبرک دست
وپای او بوسیدن گرفتند واعزاز واکرام بسیار نمودند درین میان دوستی از دوستان آن شیخ
بیامد وگفت تو خود از حضرت عزت عیدی بیافتی مرا تو عیدی بده آن شیخ چون این سخن بشنید از آن
خربزہ پارہ بدو داد وگفت بر این عیدی تو باشد فردا من دانم و دوزخ۔

جوہر حضرت شیخ جمال الدین ہانسوی قدس سرہ از کمال علم وتقوی آراسته بودند در میان
مشائخ کبار بجمیع کمالات ممتاز صاحب لطائف اشرفی گوید که سلسله نسب او به امام اعظم ابوحنیفه
کوفی میرسد وآنحضرت مرید وخلیفه حضرت شیخ فرید الدین گنج شکر بودند صاحب سیر الاولیا گوید که
حضرت گنج شکر دوازده سال بصحبت او در ہانسی ساکن بودند در باب او کرات فرمودی که
جمال جمال ماست وگاہے میفرمودند که جمال میخواہم که گرد سر تو بگردم واین دلیل واضح ست
برکمال قرب ومنزلت او وہرکرا خلافت نامه عطا میفرمودند ورا وصیت میفرمودند که جمال را بنمای
روز عرس شریف دوازدہم شعبان است۔ مرآۃ الاسرار

جوہر حضرت امیر خسرو بن سیف الدین قدس سرہ از جمیع کمالات صوری ومعنوی نظیر نداشتند در
محبوب ترین مریدان حضرت سلطان المشائخ بودند در خلا وملا بخدمت آنحضرت محرمیت تمام داشتند
روزی که حضرت امیر خسرو متولد شدند امیر سیف الدین والد حضرت ایشان که از اتراک قوم
لاچین بودند حضرت ایشان را در جامه پیچیده بخدمت دیوانه صاحب نعمت بردند فرمود آوردی کسی را
که دو قدم از خاقانی پیش خواہد بود ولادت ایشان در قصبه مومنان باد عرف پٹیالی که در کنار گنگ
است واقع شده صاحب سیر العارفین قدس سرہ میفرمایند که حضرت امیر خسرو دران زمان ہشت ساله بودند
که پدر ایشان با سه پسر یکی اعز الدین علی شاه دوم حسام الدین احمد سوم ابوالحسن خسرو از پٹیالی
در شہر دہلی آمدند آنوقت ابتداء ظہور سلطان المشائخ بود امیر سیف الدین با ہر سه پسران مذکور
مرید آنحضرت شدند ودر ہشتاد سالگی شربت شہادت چشیدند بعد از پدر اعز الدین علی شاه پیش
بادشاہان دہلی بسیار رشد گرفتند واز منظوران ومحبوبان حضرت سلطان المشائخ بودند وفضائل
بسیار داشتند حضرت امیر خسرو ہر شعر که میگفتند اول بنظر مشکل پسند ایشان میگذرانیدند
بعد ازان حضرت امیر خسرو در خدمت آنحضرت چندان رشد گرفت که تمام عالم محتاج ایشان گشت
ودر ہر فن یگانه خود بودند داشتند در علم موسیقی بے نظیر بودند حضرت سلطان المشائخ میفرمودند که از

خود بر نجم اما از ترک الله تر نجم و مراد از ترک الله حضرت امیر خسرو اند حضرت سلطان المشائخ در جمیع امور مشورت
با ایشان کردی و ہر وقت کہ حضرت امیر خسرو خواستی پیش حضرت ایشان رفتی ہیچ وقت منع نبود و ہر شعری
کہ گفتی پیش آنحضرت گذرانیدی تا روزی حضرت سلطان المشائخ فرمودند کہ بطرز صفاہانیان بگو یعنی عشق انگیز
روزے شعرے در مدح حضرت سلطان المشائخ گفتہ بخدمت آنحضرت گذرانید فرمان شد کہ چہ میخواہی
شیرینی سخن خواستند فرمان شد کہ طاس شکر بیار و بر سر خود نثار کن و قدری ازان بخور حضرت امیر خسرو
ہمچنان کردند پس شیرینی سخن ایشان از شرق تا غرب عالم را گرفت و فخر شعرای سلف و خلف شدند اما
تمام عمر ازین درخواست پشیمانی خوردی کہ چرا آنوقت بہتر ازین چیزے نخواستم ہر شب وقت نماز تہجد
ہفت پارہ کلام الله خواندی روزی حضرت سلطان المشائخ پرسیدند کہ ترک حال مشغولیہا چیست
عرض داشتند کہ بوقت آخر شب گریہ مستولی می شود آنحضرت فرمودند الحمد لله کہ اندکے ظاہر شدن گرفت
وقتی آنحضرت با حضرت امیر خسرو فرمودند کہ مراد عا کن کہ بقاے تو موقوف ست بر بقای من ترا قریب
من دفن کنند و گاہے میفرمودند کہ اگر یک قبر دو کس را بود من و خسرو را ماندم و آنحضرت با امیر خسرو عہد
کردہ بودند کہ ہرگاہ در بہشت بخرامم خسرو را برابر خود برم روزے میفرمودند کہ شب برای تو نعمتے از
حق تعالے خواستم میدانم کہ دعا مستجاب شدہ است در تو آن حال پیدا خواہد شد و فرمودند کہ اشب
در سر دعا گو خواندند کہ خسرو نام در درویشان نیست خسرو را نام محمد کاسہ لیس خوانند و وصیت فرمودند
کہ کلمات مشائخ بسیار در نظر دارد این دو بیت در حق ایشان فرمودند

خسرو کہ بنظم و نثر مثلش کم خاست — ملکی ست کہ ملک سخن آن خسرو راست
این خسرو ماست ناصر خسرو نیست — زیرا کہ خدای ناصر خسرو ماست

الغرض حضرت امیر خسرو ہمراہ سلطان تغلق شاہ در لکھنوتی بود کہ حضرت سلطان المشائخ بجوار رحمت
حق تعالی پیوستند چون حضرت امیر خسرو ازان سفر باز آمد بر روی خود سیاہ کرد و پیرہن پارہ در میان خاک
غلطان پیش حظیرہ حضرت سلطان المشائخ افتاد و شش ماہ بزیستند و بقولی سہ ماہ پس روز چہارشنبہ در
سنہ ہفتصد و بیست و پنج برحمت حق تعالی پیوستند و در پایان روضہ مدفون گشتند۔ مرآۃ الاسرار

جوہر حضرت امیر حسن علاء سنجری قدس سرہ از جمیع فضائل انسانی آراستہ بودند و از مصاحبان و
مریدان حضرت سلطان المشائخ بودند و سبب توبہ ایشان صاحب سیر العارفین میفرمایند کہ روزے
حضرت سلطان المشائخ از زیارت خواجہ قطب الاسلام بختیار اوشی قدس سرہ بہرہ مند گشتہ بر لب حوض
شمسی رسیدند ناگاہ دیدند کہ خواجہ حسن علاء سنجری با جمیع یاران خود در کنار حوض مذکور شراب میخوردند

چون او را در ابتدای حال در قصبه بدایون بحضرت سلطان المشائخ آشنائی و صحبت گرم بود بپیش آمد و این رباعی بخواند ؎

سالها باشد که باہم صحبتیم	گر ز صحبتها اثر بودے کجاست
زہد تان فسق از دل ما کم نکرد	عشق ما ہل بہتر از زہد شماست

چون آنحضرت این ابیات از و شنیدند فرمودند از صحبت اثر ہاست این سخن چنان در و اثر کرد که فی الحال سر برہنه ساخت و خود را بر پای آنحضرت انداخت و توبه کرد حق تعالی از نظر رحمت حضرت سلطان المشائخ امیر حسن را در جمیع امور قبولیتی تمام بخشیده بود از ملفوظات سلطان المشائخ فوائد مے نوشت و عین تقریر آنحضرت را بقدر امکان رعایت کرد حضرت امیر خسرو بارہا گفتی کاشکے تمامی کتب که عمر دران صرف کرده ام برادرم امیر حسن را بودے و ملفوظات حضرت سلطان المشائخ مرا بعد از نقل حضرت سلطان المشائخ بطرف دیوگیر رفت و ہمانجا وفات یافتند و در دیوگیر عرف دولت آباد در جوار مرقد شیخ برہان غریب مدفون گشتند ہیچکس بر سر قبر وے نمے تواند ماند و اگر کسے چہل شب می ماند صورت شیر در نظر او ظاہر می شود — مرآۃ الاسرار

جواہر حضرت مولانا فخر الملة والدین زرادی قدس سره عالم ربانی و عاشق سبحانی بودند و بوفور علم و لطافت طبع و شدت مجاہده و ذوق مشاہده و ترک و تجرید و کثرت گریه میان یاران اعلی مشہور و مذکور بود و مرید و خلیفه حضرت سلطان المشائخ سریع البکا بودند یکے از واصلان حضرت خداوندی و در سلک بندگان سلطان المشائخ منسلک شدند در غیاث پور ساکن شد و تا غایت حضرت سلطان المشائخ در قید حیات بودند سر از آستانه دور نکرد و چون حضرت ایشان بصدر جنت خرامید خدمت مولانا را آرام و قرار نماند بیشتر حال در سفر بودی بزیارت آستانه خواجه بنده نواز بحضرت اجمیر حضرت اجودهن تشریف بردند در صحراہا و کوہ ہا و غارہا عبادت کردند چنانکه کسے بران مطلع نشود عمر عزیز بصحبت پیر گذرانید و از برکت نظر کیمیا اثر حضرت سلطان المشائخ قبولے عظیم یافت ہر کرا نظر بر روی مبارک حضرت ایشان افتادی سر بر زمین نہادی و اسیر محبت ایشان شدی و بعد نقل حضرت سلطان المشائخ صوم دوام برگرفت تا بصدر حیات بودند در روز افطار نکردند حضرت مخدوم عالم میفرمایند آنچه ما را در ترقی مقامات در یکماه و دو ماه دست دادی بہمت مولانا را در یک ساعت بدست آمدی مولانا کمال الدین سامانی که از مشاہیر علماء شہر بودند میفرمودند که روزے بحث سماع و محضر سماع تقریر افتاد دران محضر مولانا فخر الدین زرادی در اثنای بحث روے

بجانب علماء شہر کرد و فرمود کہ شما از دہ جنبہ یک جنبہ گیرند اگر جنبہ حرمت گیرید چنان ثابت کنم و اگر جنبہ حل گیرید حرمت ثابت کنیم خدمت مولانا کمال الدین این حکایت میفرمودند می گفت زہی وفور علم وے مے فرمودند کہ او از آنہا بود کہ بقوت علم خود مدعا خود ثابت کند و عجب خاصیتے بود کہ خدمت مولانا فخرالدین در بحث سماع بحث نکردی اگرچہ علما بسے علامہ عصر بودی تا او را ملزم نکردی باز نماندی و در رسالہ در اباحت سماع بتقریر خاص نوشتہ اسبب و مقدمات اباحت آن بر قواعد اصول فقہ تمام کردہ کمال علم و تبحر ایشان از انجا تحقیق می شود و فضائل دیگر از گریہ جگر سوز و ذوق و کمالات ظاہر و باطن چند انست کہ قلم از رقم آن عاجز آید زیارت خانہ کرد و حج گذارد از انجا عزیمت بغداد کرد علما و مشائخ بغداد استقبال کردند و قدوم حضرت ایشان را سعادتی دانستند و از انجا بقصد دہلے شریف در جہاز سوار شدند و آن جہاز غرق شد حضرت مولانا نیز بر مصلا مستقبل قبلہ نشستہ شدہ غرق شدند و بمرتبہ شہادت رسیدند۔ سیرالاولیا۔

جوہر حضرت مولانا علاءالدین نیلی قدس سرہ عالم علوم ربانی و حافظ کلام رحمانی جامع کمالات صوری و معنوی بودند و خلیفہ حضرت سلطان المشائخ اگرچہ حضرت ایشان از حضرت سلطان المشائخ مجاز مطلق بودند معہذا ایک مریدہم نگرفت در آخر عمر فوائد الفواد بخط مبارک خود نوشت و بیشتر حال در نظر خود میداشت و مطالعہ میکرد و اوراد خود ہمان ساختہ بود پرسیدند کہ چندین کتب معتبرہ از ہر علم کہ بخدمت ست ہیچ در ان رغبتے نمے نمایید مگر در ملفوظات حضرت سلطان المشائخ میفرمودند ای غافلان جہانی از کتب سلوک و جز آن بپرست فاما ملفوظات روح افزای مخدوم خود کہ بخات من بدانست کجا یابم آخر الامر چند روز ذات مبارک را زحمت شد و بجوار رحمت حق پیوست و در حظیرہ سلطان المشائخ در گنبد دہلیز درونی چبوترہ است متصل مقام یاران کہ در حیات خود خدمت مولانا عمارت کنانیدہ بود ہمدران چبوترہ مدفن یافت۔ سیرالاولیا۔

جوہر حضرت خواجہ ضیاءالدین برنی قدس سرہ صاحب تاریخ فیروز شاہے اند و مرید حضرت سلطان المشائخ قدس سرہ بعنایت و قرب آنحضرت مخصوص بود آرامگاہ در جوار روضہ مقدسہ حضرت سلطان المشائخ در پایان والدۂ خود۔ اخبارالاخیار

جوہر حضرت خواجہ شمس الدین قدس سرہ در اخبارالاخیار ست کہ حضرت ایشان خواہر زادہ حضرت سلطان العاشقین امیر خسرو دہلوی قدس سرہ بودند و از افاضل روزگار و غایت محبت بحضرت سلطان المشائخ داشتند در وقت تحریمہ بستن نماز تا جمال جہان آرائے حضرت سلطان المشائخ

نہ دیدی تحریمہ نہ بستی و از صف جماعت سر بیرون آوردی و بروی مبارک دیدی آنگاہ تحریمہ بستی چون رحلت فرمود حضرت سلطان المشائخ فرمودند الحمد للہ کہ دوست بدوست رسید آرامگاہ پایان قبر شریف حضرت امیر خسرو دہلوی قدس سرہ است

جوہر حضرت شیخ علاء الحق والدین بن اسعد لاہوری بنگالی قدس سرہ در اخبار الاصفیا مذکور است کہ حضرت ایشان عالم عامل و عارف کامل بودند و در ابتدا از مستی بادہ علم مشائخ وقت را بچشم استخفاف نگریستی و از اطوار و کردار آنہا کہ عبارت از وجد و سماع ست متنفر بودے روزے از روے امتحان بعبادتگاہ حضرت شیخ اخی سراج رفتند بمجرد دیدن آنحضرت کلاہ بزرگی بر زمین افگندند وطیلسان خدمت بر دوش کشیدند شرف خلافت بر گرفتند و ہموارہ دیگ طعام گرم بر سر گرفتہ ہمراہ حضرت شیخ میگشتند چنانچہ موی در سر مبارک نماندہ بود و این اثر از نفس حضرت سلطان المشائخ است کہ چون بحضرت شیخ اخی سراج خلافت عطا نمودہ رخصت وطن فرمودند حضرت شیخ التماس نمودند کہ در انجا شیخ علاء الحق کوس دانشوری وطبل دولتمندی میزند اقامت خود دشوارے بینم فرمودند نگرانی بخود راہ مدہ کہ از خادمان تست ہمچنان شد آرامگاہ پنڈوہ۔

جوہر حضرت شیخ نور الحق والدین مشہور بشیخ نور قطب عالم قدس سرہ فرزند و مرید و خلیفہ حضرت شیخ علاء الحق قدس سرہ اند و از مشاہیر اولیاء ہندوستان صاحب عشق و محبت و ذوق و شوق و تصرف و کرامت آرامگاہ پنڈوہ۔ اخبار الاخیار

جوہر حضرت مخدوم جہانیان در آخر عمر از حضرت شیخ نصیر الدین محمود چراغ دہلی خرقہ پوشیدہ چنانچہ شیخ عبد النبی شطاری در رسالہ چہار دہ خانوادہ میگوید کہ سبب رسیدن بخدمت حضرت شیخ آن بود کہ در مدینہ منورہ زادہا اللہ شرفاً و کرامۃ شبی از شبہا در واقعہ در مجلس سرور انبیا علیہ السلام بار یافتہ واتفاقاً حضرت شیخ وسید بپہلوی یکدیگر واقع شدند و حضرت سید نبوعی ایستادہ بودند کہ پشت سید بجانب حضرت شیخ بود سرور عالم فرمود سید جلال ہوشیار باش و بملاحظہ بایست کہ برادرم شیخ محمود استادہ است و حضرت علی فرمودند یا رسول اللہ اگر شیخ محمود را سے شناخت چندین سرگردان نمی شد چون صباح شد خدمت سید السادات احرام زیارت حضرت شیخ نصیر الدین چراغ دہلی بستہ قصد کرد کہ طواف شیخ کند و آب وضوی شیخ بجز و سر و پاے برہنہ متوجہ حضرت دہلی شد چون سلطان فیروز مرید حضرت سید بود ہر گاہ کہ حضرت سید از اچہ باین صوب تشریف سے آورد سلطان فیروز بدو منزل باستقبال میرفت درین مرتبہ بسلطان خبر رسید کہ حضرت مخدوم جہانیان تشریف سے آرند باستقبال

رفت چون حضرت سید را این وضع دید عرض کرد که حضرت این چه وضع است فرمودند که قصد احرام زیارت حضرت
شیخ محمود بسته ام سلطان اضطرار بسیار کرد که ما ہرگز شیخ محمود را شیخ تصور نکرده ام حضرت چه میفرمایند
حضرت فرمودند که حضرت شیخ محمود را از فرمودهٔ سرور عالم شناختم تو از کجا آن سلطان ممالک معرفت
را شناسے پیش ازین حرف مکن توبه کن و ہمان صورت بخدمت ایشان رسید و آنوقت نماز پیشین
بود حضرت شیخ آب براے وضو طلبید و فرمودند که کاسه بیار که سید زاده میر سید واو نذر کرده است
که آب وضو بخورد حضرت شیخ در کاسه آب وضو نگاه داشته و در شستن پای توقف کردند خدمت مخدوم
بدولت ملازمت رسید و طواف کرد و بعد از طواف آب وضو را طلب کرد و دید که حضرت شیخ پا ناشسته
عرض کرد که یا حضرت فقیر نذر کرده که آب وضو خورد و بی شستن پای وضو تمام نمی شود ہر چند که عذر
پیش آوردند خدمت مخدوم مبالغه نمودند بعد از مبالغه بسیار پا ناشستند بمجرد نوشیدن آب وضو خدمت
سید را حالت دگرگون شد و خدمت سید بعد از صحت و استفاده خرقه چشتیه از حضرت پوشیدند محبوب السالکین

جواہر حضرت شیخ سعد الدین قدس سره در شرح رساله مکیه میفرمایند که حضرت شاه مینا قدس سره
میفرمودند که روزی ترابے نام قلندر در حجره خاص حضرت مخدوم عالم خواجه نصیر الدین محمود بن یحیی قدسنا
الله تعالی بسره العزیز در آمد حضرت بعد نماز ظہر در عین مشغولے بودند که آن قلندر بر حضرت ایشان کارد
گرفت و یازده زخم زد در استغراق بودند تجاوز نفرمودند خون مبارک از ناودان بیرون آمد بعضے مریدان
آنرا دیده اندرون آمدند خواستند که آنرا ایذاے رسانند حضرت مخدوم عالم نگذاشت که اورا
کسے فراحم شود و بست تنگه اورا انعام فرمودند که شاید در وقت کارد زدن آزارے بدست وے
رسیده باشد بعد ازین معامله سه سال در حیات بودند ہژدہم ماه رمضان المبارک شب
جمعه خواستند که طائر روح را از قفس پرواز دہند حضرت مولانا زین الدین علے قدس سره عرض
نمودند که بشیتری مریدان اہل کمال انداز الجمله یکے را بشارت شود که بجاے حضور نشیند فرمودند بر
درویشان که حسن ظن داشته باشی نوشته بیار حضرت مولانا سه دفعه تذکره مرقوم داشت اعلی
و اوسط و ادنے بعد مطالعه فرمودند مولانا زین الدین ایشان را بگو که غم ایمان خود بخورند چه جای
آنکه بار دیگرے بردارند بعد ازان وصیت فرمودند که در دفن خرقه پیرہن بر سینه من بنهید از ید عصای
پیر من برابر من در لحد بخوابانید و تسبیح پیر بانگشت شہادت من بپیچید و کاسهٔ چوبین بجاے خشت
در زیر سر من نہید و نعلین چوبی نیز در آغوش من بنہید حاضران آن وقت بوصیت حضرت
ایشان عمل نمودند و حضرت سید محمد گیسو دراز قدس سره غسل دادند در لیسان بافته آن کهٹ

کہ بر آب بر تن مبارک ریختہ بود ند کشیدہ بگردن خود انداختند و فرمودند خرقہ ما ہمین بس ست

جوہر حضرت قاضی عبد المقتدر بن قاضی رکن الدین السید یحیی الکمندی رضی اللہ تعالے عنہما از علماء فحول مرید و خلیفہ حضرت مخدوم عالم خواجہ نصیر الدین محمود چراغ دہلی رضی اللہ تعالی عنہ اند صاحب کرامات ظاہرہ و خارقات باہرہ و انفاس قدسیہ و اشارات علیہ و مقامات سنیہ داشتند اکثر اوقات لفقر و فاقہ لبسر می بردند بتاریخ لبست و ششم ماہ محرم المکرم در سنہ ہفصد و نود و یک و لقولے ہفصد و ہشتاد و ہشت بعالم قدسی خرامیدند قبر شریف در دہلے ست مرقد متبرکہ او و قبر پدر او در مقام خواجہ قطب الدین بختیار اوشی ست جانب جنوب حوض شمسی کہ آنرا خانقاہ شیخ عبد الصمد گویند و شیخ عبد الصمد از فرزندان شیخ ابو الفتح جونپوری ست کہ از اکابر عہد سلطان سکندر لودی بود از جونپور بدہلے آمدہ مقبرہ اجداد خود عمارت کرد۔ اُستاد قاضی شہاب الدین دولت آبادی ست بغایت فصیح و بلیغ یکے از مریدان معتقدان ایشان کتابی نوشتہ است مسمی بمناقب الصدیقین مشتمل بر احوال جمیع مشائخ چشت دراںجا از احوال و کرامات او بسیار نوشتہ۔ اخبار الاخیار

جوہر حضرت شمس الدین محمد حافظ شیرازی قدس سرہ در نفحات الانس مذکورست کہ حضرت ایشان لسان الغیب ترجمان الاسرار اند بسا اسرار غیبیہ و معانی حقیقیہ در کسوت صورت و لباس مجاز باز نمودہ و ہر چند معلوم نیست کہ دست ارادت پیری گرفتہ و در تصوف بیکی ازین طائفہ علیہ نسبت درست کردہ اما سخنان حضرت ایشان چنان بر مشرب این طائفہ علیہ واقع شدہ است کہ ہیچکس را آن اتفاق نیفتادہ در سنہ ثنتین و تسعین و سبعمائۃ بعالم قدسے خرامیدند

جوہر حضرت شیخ صدر الدین طبیب و لہا قدس سرہ از اکابر مشائخ و صدر عارفان و ائمہ محققان بودند و صاحب حقائق و معارف بلند و دقائق و لطائف ارجمند و مرید و خلیفہ حضرت مخدوم عالم خواجہ نصیر الدین محمود چراغ دہلی اند در اخبار الاخیار ست کہ پدر حضرت ایشان سوداگر بودند و نسبت ارادت بجناب فیض مآب سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالے بسر کتہم داشتند و لغایت کبر سن رسیدہ ہیچ فرزندی نصیب نشدہ و اکثر احوال آرزوی داشتند روزی بحضور حضرت محبوب الٰہی آمدند حضرت قبلہ اولیا پشت مبارک خود بہ پشت ایشان مالیدند و لفرزندی بشارت فرمودند چون حضرت شیخ صدر الدین متولد شدند بحضور محبوب الٰہی آوردند جناب والا حضرت ایشان را در کنار گرفتند تا آنکہ در کنار بودند نظر بر جمال ولایت حضرت محبوب الٰہی داشتند بنوعی کہ اثر شعور از ان نظر ظاہر مے شد و حاضران مجلس ہمینی را معاینہ مے نمودند پس آنحضرت از جبہ خود پارہ جدا کردہ

وبرای حضرت ایشان بدست مبارک خود خرقہ بدوخت وحضرت ایشان را بحضرت مخدوم عالم خواجہ نصیر الدین چراغ دہلوی قدس سرہ سپرد وبعلو شان حضرت ایشان اطلاع فرمود پس چون حضرت شیخ صدر الدین بسن تمیز رسیدند بحضرت مخدوم عالم ارادت آوردند و تربیت یافتند وبمرتبۂ تکمیل وارشاد رسیدند وچونکہ آنحضرت دوای دل سالکان بوجہ احسن دانستہ از انجہت حضرت ایشان را شیخ صدر الدین طبیب دلہا گویند — مرآۃ الاسرار —

جوہر حضرت سید علاء الدین قدس سرہ مرید حضرت مخدوم عالم خواجہ نصیر الدین محمود چراغ دہلی اند وصاحب احوال عظیمہ ومقامات جلیلہ حضرت مخدوم عالم حضرت ایشان را بعد از تربیت بجانب سندیلہ رخصت فرمودند وسی صد بیگہ زمین در سواد قصبۂ مذکور بجہت خرچ خانقاہ بعالم پناہ بدست حق پرست خود بر پارہ سفال نوشتہ دادند آرامگاہ سندیلہ — مرآۃ الاسرار —

جوہر خواجہ اختیار الدین عمر ایرچی قدس سرہ آبا واجداد حضرت ایشان از کبرای خطۂ ایرچ بودند وبمنصب عہدہ داری متعین ومنصوب آخر الامر او را جذبۂ دست داد وبکلی ترک حطام دنیاوی نمود و در طلب علم وطریقہ زہد قدم صدق نہاد وبحضور قاضی محمد سادی قدس سرہ کہ از اساتذہ عہد خود بودند ومرید وخلیفہ حضرت مخدوم خواجہ نصیر الدین محمود قدس سرہ تحصیل علم کرد وبہ نعمت خلافت مشرف گشتند دہم محرم سنہ ہشت صد ونہ وفات یافت آرامگاہ ایرچ — اخبار الاخیار —

جوہر حضرت شیخ یوسف بدہ ایرچی قدس سرہ آبای کرام وے از خوارزم بوسائط بعضے حوادث روزگار در ممالک ہندوستان آمدہ در خطۂ ایرچ متوطن گشتند وآنحضرت شاگرد ومرید وخلیفہ خواجہ اختیار الدین اند واز خدمت سید جلال بخاری وشیخ راجو قتال نیز بہ نعمت خلافت مشرف گشتہ وتالیفات دارند مثل ترجمۂ منہاج العابدین امام غزالی وصاحب تاریخ محمدی مرید اوست چنین مے نویسد کہ روزی در خانقاہ عالم پناہ سماع میکردند ہمدران حالت جان بحق تسلیم فرمود در سنہ ہشت صد وسی وچہار — آرامگاہ صحن خانقاہ — اخبار الاخیار

جوہر حضرت مولانا خواجگی قدس سرہ در اخبار الاخیار است کہ حضرت ایشان مرید خلیفہ حضرت مخدوم عالم خواجہ نصیر الدین محمود چراغ دہلی رضی اللہ تعالے عنہ اند وشاگرد مولانا معین الدین عمرانی واستاد قاضی شہاب الدین جونپوری آرامگاہ بیرون شہر کالپی — مرآۃ الاسرار —

جوہر حضرت مولانا احمد تھانیسری قدس سرہ مرید حضرت مخدوم عالم خواجہ نصیر الدین محمود چراغ دہلی رضی اللہ تعالے عنہ اند در فضائل علوم ظاہری وباطنی ممتاز بود آرامگاہ کالپی اندرون قلعہ مرآۃ الاسرار

جوہر حضرت قاضی محمد ساوی قدس سرہ مرید و خلیفہ حضرت مخدوم عالم خواجہ نصیر الدین محمود چراغ دہلی بودند اول تحصیل علوم نمود و استاد عہد خود بود بعد ازان ارشاد یافت و بمرتبہ تکمیل رسید چہار دہم ماہ محرم در سنہ ہشت صد و نہ رحلت فرمود آرامگاہ ایرچ ۔ مرآۃ الاسرار ۔

جوہر حضرت مخدوم شیخ سلیمان ردولوی قدس سرہ مرید و خلیفہ حضرت مخدوم عالم خواجہ نصیر الدین محمود چراغ دہلی قدس سرہ بودند شانے عظیم و مقامات عالی داشتند جامع بودند میان علم ظاہر و باطن و صاحب کرامات ظاہرہ و خارقات باہرہ و سلسلۂ نسب او بخالد بن ولید ملقب بہ سیف اللہ منتہی می شود آرامگاہ ردولی ۔ مرآۃ الاسرار ۔

جوہر حضرت شیخ زین الدین قدس سرہ خواہر زادہ و خلیفہ حضرت مخدوم عالم خواجہ نصیر الدین محمود چراغ دہلی اند قبر شریف پایان گنبد شریف حضرت مخدوم عالم ست در صحن حظیرہ ۔ اخبار الاخیار

جوہر حضرت شیخ محمد متوکل کنتوری قدس سرہ مرید و خلیفہ حضرت مخدوم عالم خواجہ نصیر الدین محمود چراغ دہلی قدس سرہ اند مقتدار وقت خود بود و جامع علوم صوری و معنوی صاحب کرامات ظاہرہ و خارقات باہرہ ۔ آرامگاہ کنتور ۔ مرآۃ الاسرار

جوہر حضرت شیخ علاء الدین قریشی مشہور بگوالیاری زیراکہ اول وطن شریف گوالیار بود مرید و خلیفہ حضرت شاہ بندہ نواز سید محمد گیسو دراز اند تا آخر عمر شریف از خلق منزوی بودند شانی عظیم و حالے رفیع داشتند و حضرت ایشان را کمالات از ہر قسم بیش بود آرامگاہ کالپی ۔ مرآۃ الاسرار ۔

جوہر حضرت شیخ ابو الفتح علا قریشی قدس سرہ مرید و خلیفہ حضرت شاہ بندہ نواز سید محمود گیسو دراز قدس سرہ اند صاحب کمالات صوری و معنوی بودند و حضرت ایشان را مصنفات بسیار ست آرامگاہ کالپی و مزار فائز الانوار حاجت روائے خلق ست ۔ مرآۃ الاسرار ۔

جوہر حضرت سید شمس الدین طاہر قدس سرہ در اخبار الاصفیا مذکور ست کہ حضرت ایشان اگرچہ مرید حضرت شیخ نور قطب عالم قدس سرہ اند اما خود را از فدویان حضرت خواجۂ خواجگان خواجہ معین الدین حسن سنجری قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ العزیز میگرفتند و ہرگز باجمیر شریف سنگے و کلوخ دربنا مدند و خاک کوچہاش را بجوی بنالودند و ہموارہ بر در شہر سکونت داشتند عمر گرامی حضرت ایشان بصد و پنجاہ سال رسیدہ بود کہ آہنگ سفر عالم قدسے فرمود

جوہر حضرت خواجہ عثمان حرب آبادی قدس سرہ در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت ایشان مدتے از خلق قطع کردہ بودند بعد ازان در میان خلق آمدند حضرت ایشان را از عالم

غیب فرمان شد که خلق را دعوت کن اما بشرطیکه ہزار بار تحمل کنے بعد ازان حضرت ایشان در راہی روان می شدند یکے آمده دستی و رقفا فرودسے آورد و دیگرے دیگر فرودسے آورد حضرت ایشان ہمہ را می شمردند و عقد میکردند چون ہزار تمام شد در حضرت ایشان فرد خواندند که بر منبر برآ و خلق را دعوت کن عرض کردند که خداوندا من علم نخوانده ام و کمالی ندارم خلق را چگویم فرمان آمد که پای بر منبر نہادن از تو و عنایت از ما۔

جوہر در فوائد الفواد مذکورست که حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالے بسر کتہم بر لفظ مبارک راندند که شیخ حسین زنجانی و خواجہ علے ہجویرے ہردو مرید یک پیر بودند و آن پیر قطب عہد بوده است حسین زنجانے از دیرباز ساکن لہاور بوده است بعد از چندگاه خواجہ علی ہجویرے را پیر وی فرمود که در لہاور رو و ساکن شو بر پیر خود عرضہ داشت کرد که حسین زنجانی آنجاست پیر فرمود تو برو چون علی ہجویری بحکم اشارت در لہاور آمد شب بود بامداد جنازه حسین زنجانے را بیرون آوردند۔

جوہر حضرت مولانا کیتلی قدس سره در فوائد الفواد مذکورست که حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالے بسر کتہم فرمودند که مولانا کیتلی بیری بس با برکت بود اگرچہ باکسے پیوندی نداشت اما صحبت بسیاری از مردان جناب خداوند تعالے دریافتہ بود و در تقریر او و در ہیئت او معلوم شدی که یکے از واصلان ست چیزے در خاطر بود از وی پرسیدم جواب داد که آنرا این آید و آن اینچنین باشد حضرت سلطان المشائخ چشم پرآب کرده فرمودند که اگر آن مشکل از صد دانشمند مجتہد پرسیدی حل نشدی۔

جوہر در فوائد الفواد مذکورست که حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالے بسر کتہم در بزرگے حضرت امیر عالم ولوالجی قدس سره بسیار سخن فرمودند و در اثنائے محامد ایشان بر لفظ مبارک راندند که بزرگے بود صاحب نعمت که او بخشش از خواجہ اجل شیرازی قدس سره یافتہ بود وقتے آن بزرگ بر سر منبر برآمده و خلق بانبوه حاضر بود و امیر عالم ولوالجی نیز بعد ازان آن بزرگ بر بالای منبر آغاز کرد که ای مسلمانان بدانید و آگاه باشید که من نعمتے از خواجہ اجل شیرازی یافتہ بودم امشب میخواستم که آن نعمت به پسر خود بخشم فرمان شد امیر عالم ولوالجی را ده بعد ازان امیر عالم را بالای منبر طلبید و آب دہان مبارک خود در دہان ایشان کرد۔

جوہر حضرت شیخ جمال الدین بسطامی قدس سره در فوائد الفوادست که حضرت سلطان المشائخ

مراسم حضرت دہلی شیخ الاسلام شیخ جمال الدین بسطامی کہ بلفظ مبارک راندند برکتہم قدسنا اللہ تعالے
اہل صُفّہ و آداب ایشان نیکو دانستے ــــــ

جوہر حضرت خواجہ کریم قدسنا اللہ تعالی بسرہ المبارک یکی از مقدسان درگاہ خداوندی و از جملہ مقربان بارگاہ ایزدی بودند و حالات عظیمہ و مقامات فخیمہ و ہمم علیہ و انفاس قدسیہ و اشارات سامیہ داشتند و در فوائد الفواد مذکورست کہ حضرت سلطان المشائخ نفعنا اللہ تعالی بمحبتہم میفرمودند کہ خواجہ کریم در اول حال نویسندہ بودند و در آخر روی از اشتغال دنیا بگردانیدند و یکی از واصلان شدند و بعد از انکہ روی بجناب کبریا آوردند ہرگز بہمہ عمر شریف خود درم و دینار بدست مبارک خود نگرفتند و حال حضور نماز حضرت خواجہ بیان میفرمودند کہ وقت نماز شام پیش دروازہ کمال بنماز مشغول بودند کسی در انوقت نتوانستی بردن آمد و یاران آواز میدادند کہ زود ترد رون شہر دربائی و در بیان نیز غلبہ میکرد خواجہ کریم نماز خود بحضور تمام بگذارد انگاہ از انجا بازگشت گفتند کہ آواز ما نشنیدی فرمودند نے گفتند عجب با چندین غلبہا کردیم و نشنیدی فرمودند عجب از کسے کہ او در نماز باشد و غلبہ کس شنود و میفرمودند کہ خواجہ کریم بارہا فرمودی کہ گورمن در دہلی ست ہیچ کافری بروئے نیاید

جوہر حضرت شیخ لقمان سرخسی قدس سرہ در فوائد الفواد مذکورست کہ حضرت ایشان را مناقب بسیارست می آرند کہ جمعے از حضرت شیخ فوت شد باشعارے از ظواہر شرع و اللہ تعالی اعلم ائمہ آن شہر باحتساب بیرون آمدند بحضرت شیخ گفتند کہ ائمہ شہرے آیند تا باشما بحث کنند فرمودند کہ سوار یا پیادہ گفتند سوار آن زمان حضرت شیخ بر دیوار نشستہ بودند فرمودند کہ بفرمان جناب خداوند تعالی روان شو دیوار در حال روان شد

[margin: شہریست عظیم در خراسان ۱۲ — اوصاف حمیدہ ۱۲]

جوہر حضرت حیدر زاویہ قدس سرہ صاحب احوال بدیعہ و انفاس نفیسہ بودند و صاحب فوائد الفواد قدس سرہ میفرمایند کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالی برکتہم فرمودند کہ حیدر زاویہ ترک بچہ بودند درویشی صاحب حال و در انچہ خروج چنگیز خان شد و کفار روی بجانب ہندوستان نہادند دران ایام روی سوی یاران کرد و گفت از مغول بگریزید کہ ایشان غالب خواہند آمد پرسیدند کہ چگونہ گفت کہ ایشان درویشے را برابر خود می آرند و خود را در پناہ آن درویش ساختہ اند من در سر بان درویش کشتی گرفتہ ام او مرا برزمین زد اکنون متحقق ست کہ ایشان غالب خواہند آمد شما یان بگریزید بعد از ان خود در غار رفت و ناپیدا شد عاقبت ہمچنان شد کہ او گفتہ بود بعد از تقریر این حکایت بندہ عرضہ داشت کرد کہ این طوق دو دست کلہ آہنین کہ در دست و گردن میکنند متابعت اوست فرمودند آری ولیکن او را حالی پیدا شدہ بود دران حال آہن گرم تافتہ میگرفت و بدست خود گاہ طوق مے ساختہ و گاہ دست کلہ میکرد آہن بردست او

چون موم شدہ بود این طائفہ کہ ہستند طوق دوست گاہ می سازند اما آن حال کجاست

جوہر حضرت شیخ عثمان خیرآبادی قدس سرہ صاحب حالات عظیمہ وہمم فخیمہ بودند وانفاس قدسیہ و اشارات سامیہ داشتند ودر فوائد الفواد مذکورست کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالی بسرہ فرمودند کہ شیخ عثمان بس بزرگ کسی بود او را تفسیر لیست بعد ازان فرمودند کہ ساکن غزنین بود سبزی پختی وفروختی از شلغم وچقندر وامثال این ودر بیابان خفتی واگر کسے بیامدی ودرم قلب بدو دادی وازانچہ او پختہ بودی بخریدی او آن درم بستدی اگرچہ بدانستی کہ قلب ست وبہ بہای سرہ بدو دادی تا خلق را چنان معلوم شد کہ او درم سرہ وقلب را فرق نمیکند بیشتری می آمدند ودرم قلب می دادند واو بجاے سرہ می گرفت تا وقت نقل او شد روی سوی آسمان کردہ گفت خداوندا تو دانائی کہ خلق مرا درم قلب دادند ومن بجاے سرہ قبول کردم وبر روے ایشان رد نکردم اگر از من طاعت قلب در وجود آمدہ است بکرم خود بر روی من رد مکن بعد ازان فرمودند کہ وقتی درویشی صاحبدلی برآمد وطعام از دیگ او طلب نمود شیخ عثمان کفلیج در دیگ کرد چون برآورد ہمہ درم وارید بود آن درویش گفت من این را چہ کنم باز کفلیج در دیگ کرد ہمہ زر سرخ برآورد آن درویش گفت آن سنگریزہ بود واین سنگ ست چیزی بکش کہ من بخورم بار سوم کفلیج در دیگ کرد وبرآورد ہمان سبزی کہ پختہ بود بیرون آمد آن درویش چون این حال بدید شیخ را گفت اکنون ترا اینجا نمی باید بود وہم دران چند روز شیخ عثمان از دنیا نقل کرد

جوہر حضرت سید تاج الدین شیر سوار نارنولی قدس سرہ مرید حضرت شیخ قطب الدین منور ہانسوی قدس سرہ اند در اخبار الاخیار ست کہ چون میخواستند کہ بدریافت سعادت زیارت پیر خود بجانب ہانسی متوجہ شوند شیر نر را از بیشہ میگرفتند وبر وے سوار می شدند ومار بدست میگرفتند وچون نزدیک ہانسی میرسیدند شیر ومار را رہا می کردند وپیادہ می آمدند روزی حضرت شیخ قطب الدین منور بر دیواری نشستہ بودند وسید تاج الدین در حالت سکر وبیخودی ہمچنان بر پشت شیر سوار پیش حضرت شیخ درآمدند چون نظر حضرت شیخ برحضرت ایشان افتاد فرمودند ای سید این حیوان جان دارد مردان جناب حق سبحانہ وتعالے اگر بدیوار حکم کنند کہ جا دوست برفتار آید دیوار جنبیدن گرفت فرمودند ای دیوار من سخن بر سبیل فرض میگفتم تو بجای خود باش پس سید تاج الدین را حالی دگر پیش آمد دلفنای توحید مستغرق گشتند آرامگاہ بیرون نارنول نزدیک شہر ست۔ مرآۃ الاسرار واخبار الاخیار۔

جوہر خواجہ احمد محمد معشوق طوسی قدسنا اللہ تعالی بسرہ العزیز از محبوبان ومقبولان حضرت خداوندی بودند در نفحات الانس مذکورست کہ اسم مبارک حضرت ایشان محمد ست در شہر طوس بودند وقبر مبارک

ہم آنجاست حضرت عین القضات ہمدانی قدس سرہ دربعضی از رسائل خود نوشتہ اند کہ حضرت محمد معشوق نماز نکردی از حضرت خواجہ محمد حمویہ و حضرت امام احمد غزالی رضی اللہ تعالی عنہما شنودم کہ روز قیامت صدیقان راہمہ این تمنا بود کہ کاشکے خاکی بودندی کہ روزے حضرت محمد معشوق قدم بران خاک نہادہ بودی یک روز در جامع طوس تشریف آوردند و حضرت شیخ ابوسعید ابوالخیر قدس سرہ مجلس میداشتند حضرت خواجہ نہدی بر قبا زدند و حضرت شیخ را خاموش کردند بان حضرت شیخ بہ بست چون ساعتی برآمد حضرت شیخ فرمودند ای سلطان عصر وای سرور وجود بند واکشاے کہ بند بر ہفت آسمان وزمین نہادی و در فوائد الفواد ست کہ از حضرت سلطان المشائخ رضی اللہ تعالے عنہ پرسیدہ آمد کہ حضرت ایشان را محمد معشوق گویند یا احمد معشوق کہ از بیشتر خلق شنیدہ شدہ است کہ محمد معشوق گویند فرمودند کہ احمد محمد معشوق نام حضرت ایشان احمد ست و نام پدر حضرت ایشان محمد و فرمودند کہ وقتے حضرت ایشان در عین چلہ سرباد رآب روان قرار گرفتند والتماس نمودند الٰہی من ازینجا بیرون نیایم تا نفرمائی کہ من کیستم آوازی شنیدند کہ تو آنی کہ فردا ے قیامت چندین کسان از شفاعت تو از دوزخ خلاصی خواہند یافت عرض کردند کہ برین بسندہ نکنم آوازی شنیدند کہ تو آنی کہ فردا ے قیامت چند کس بعنایت تو در بہشت روند عرض کردند برین ہم بسندہ نکنم مرا می باید کہ بدانم کہ من کیستم انگاہ آوازی شنیدند کہ ما حکم کردیم کہ درویشان و عارفان عاشق ما باشند و تو معشوق ما باشی انگاہ حضرت خواجہ ازان مقام بیرون آمدند ہر کہ پیش می آمد میگفت السلام علیک یا خواجہ احمد معشوق و چون حضرت ایشان را جہد کردند و گفتند کہ چرا نماز نگذاری فرمودند باگذارم الا فاتحہ نخوانم گفتند این چہ نماز باشد کہ فاتحہ نخوانند چون الحاح بسیار کردند فرمودند فاتحہ خوانم ایاک نعبد و ایاک نستعین نخوانم گفتند این آیۃ نیز بخوان القصہ بعد از گفتگوی بسیار در نماز استادند و فاتحہ خواندن گرفتند چون اینجا رسیدند کہ ایاک نعبد و ایاک نستعین بر اعضای مبارک از زیر بن ہر موی خون روان شد انگاہ روے سوی حاضران کردند و فرمود من زن حائضم بر من نماز نیست ۔

جوہر سید صدرالدین راجو قتال قدس سرہ ارادت و خلافت از پدر خود سید احمد کبیر داشتند و از برادر خود مخدوم جہانیان سید جلال بخاری نیز دارند حضرت مخدوم جہانیان بارہا بر زبان مبارک میراندند کہ حق تعالی مارا بخلق مشغول داشت و شیخ راجو را بخودی پیوستہ در عالم استغراق بودی آرامگاہ اچہ ۔ اخبار الاخیار ۔

جوہر حضرت شیخ سعدالدین قدس سرہ در شرح رسالہ مکیہ سفر باید کہ مثال و اجازت نامہ کہ

بندگی شیخ صدر الدین راجو بخاری قدس سرہ بجانب بندگی زائر الحرمین الشریفین حضرت شیخ سارنگ پیر پیران فقیر فرستادہ بودند دران مذکور بود ملبس خرقۃ المشائخ الچشتیہ والسہروردی رضی اللہ تعالی عنہم اما بندگی شیخ اکثر و اغلب کلاہ چشتیہ میدادند و چون کسی مزاحم می شد و کلاہ سہروردی طلبید میدادند و در وقتی کلاہ دادن سہروردیہ تکیہ را و میکردند و می فرمودند کہ فرق میان کلاہ سہروردیہ و چشتیہ ہمین است

جوہر حضرت مخدوم شیخ احمد عبد الحق ردولوی قدس سرہ سلسلہ نسب شریف حضرت عالی الشان بچند واسطہ بحضرت امیر المومنین عمر فاروق رضی اللہ تعالی عنہ میرسد و اسم مبارک پدر آن حضرت عمر ست و جد آنحضرت شیخ داؤد از بلخ بممالک ہندوستان تشریف آوردہ در قصبہ ردولی سکونت اختیار فرمودند آنحضرت مرید و خلیفہ حضرت شیخ جلال الحق والدین پانی پتی قدس سرہ اند و مصدر کشف و کرامات ظاہرہ و مظہر حالات و خارقات باہرہ و صاحب احوال عظیمہ و مقامات جلیلہ بود و افعال خارقہ و انفاس قاطع داشتند و در ریاضات و مجاہدات وحید عصر بودند و در تجرید و تفرید فرید زمانہ و از جناب حضرت خداوندی مخاطب بخطاب عبد الحق گشتہ و چشم حق بین نمی کشودند الا وقت صلوۃ خمسہ و تہجد و تربیت طالبان و دیدن محبان و آنچنان بود کہ خادم سہ کرتہ حق حق حق می گفت و آن حضرت بدست حق پرست خود قبر راست کردہ و خادمان موافق وصیت آن حضرت را دفن کردند پس دران مشغول ماند بود شش ماہ قبر خود بشگافت رمقی از جان و جسمی موہوم ماندہ بود خادمان در لحافہا پیچیدہ بیرون آوردند و چون مردم نان از روغن چرب کردہ و پارہ شکر بران گذاشتہ بطریق نذر پیش آنحضرت می آوردند اول اندکی ازان تناول میفرمودند بعد ازان حاضران را قسمت میکردند و بلسان ترجمان الٰہی میراندند ہر کہ توشہ من بی اجازت من بخورد و از جان سیر آمدہ باشد پس بے اجازت فرزندان و مریدان آنحضرت نان توشہ نمیخوردند و برای مشغولی آنحضرت دو حجرہ بود یکے جلالی و دوم جمالی جلالی بر بام خانہ بود و جمالی در تہ آن ہر گاہ جلال منجلی میگشت بر بام خانہ تشریف می بردند درین وقت اضطرابی میان فرزندان و مریدان پدید می آمد زیرا کہ از قہر و لطف ہر چہ در خیال میگذشت در ساعت بظہور می آمد مغضوب ہلاک میگشت و بمجرد نظر لطف ہر کس بعلو درجات فائز می شد و باندک نظر قہر معدوم مطلق میگشت و آنحضرت راسہ پسر و چہار دختر بودند ہر پسری کہ متولد میشد بمجرد زادن حق حق حق میگفت آنحضرت می فرمودند کہ احمد شور اختیار نکرد و این بچہ میخواہد کہ در عالم شور اندازد و آن پسر در چند روز وفات می یافت و بعد از چند مدت حضرت شیخ عارف متولد گشتند و حق حق نگفتند فرمودند کہ این پسر لائق نگاہداشتن ست و ہر گاہ مریدان و طالبان آنحضرت را سفر آخرت پیش

می آمد بخدمت آن حضرت درخواست می نمود اگر اجازت می یافتند ازین عالم انتقال میفرمودند الا
چنانچہ حضرت شیخ عبدالقدوس قدس سرہ دراحوالات آنحضرت نوشته اند که مرید آنحضرت بود مخلص نام
که بمرتبه تکمیل وارشاد رسیده بود درین عالم اوراخوش نمی آمد روزی بخدمت آنحضرت التماس نمود که اگر
اجازت شود ازین عالم فانی انتقال کنم فرمودند چند روز صبر کن پس مخلص دریافت که آنحضرت رخصت
نخواهند داد پسر خود را گفت که من میخواهم که ازین عالم انتقال کنم باید که بعد از وفات زود مدفون سازی
بعد ازان بخدمت مخدوم خبر رسانی واین وصیت فراموش نسازی پس حضرت مخلص ردا بر سر کشید
وجان بجانان داد پسر سراسیمه پدر را همچنان مرده گذاشته بخدمت حضرت مخدومی عرض حال کرد آنحضرت
فرمودند که مخلص سبے رضای من رفت چه معنی دارد پس آنحضرت ردا از روی او برداشت وبرابر گوش
او باواز بلند مخلص مخلص گفتن گرفت قریب چهل وپنجاه بار مخلص مخلص فرمود حضرت مخلص برخاست و
سر در قدم نهاد آنحضرت بخانقاه عالم پناه خود تشریف بردند حضرت مخلص رو بفرزندان آورد وملامت نمود
بر وصیت من عمل نکردید الحال تو بحضور پیر دستگیر برو وبهر قسم ازراه عاجزی درخواست نموده اجازت
حاصل کن بهرام بخدمت حضرت مخدوم رسید مطلوب بعرض رسانید فرمودند با پدر خود بگو که چند روز دیگر باش
بهرام پیش پدر رفته پیغام رسانید حضرت مخلص فرمود باز بخدمت شریف برو والتماس کن که آمدن ورفتن
را جای نیست مگر انتقال از مقامی بمقامی واز جامه کهنه بجامه نو چون بهرام این مقدمه بعرض رسانید
آنحضرت اجازت دادند پس حضرت مخلص خوش حال شده ردا بے شریف بر سر کشید وبا دوست یکرنگ
شد پانزدهم جمادی الثانی در سنه سبع ثلثین وثمانمائه درعالم بقا خرامید آرامگاه ردولی مرار فائض الانوار
حاجت روای خلق است ـ شیخ اسمٰعیل پدر شیخ عبدالقدوس بچه بود بجهت دیدن حضرت مخدوم اولیا
صاحب الکشف والکمالات والکرامات شیخ عبدالحق رفتند حضرت مخدوم عالم شیخ اسمٰعیل
را طلبیدند وبر پشت شان بوسه دادند وفرمودند که در پشت این بچه پسرے می بینم که قطب وقت
شود ورجوع عالم بسوی وی باشد وتمامی رجوع وی بسوی ما باشد ویکے از خلفاء ما باشد ونعمت
ما بوے رسد عاقبة الامر تمامی رجوع حضرت عبدالقدوس بروح حضرت شیخ احمد عبدالحق شد
تا اند فیض روحی وپرورش باطنی از روح حضرت احمد عبدالحق بحضرت شیخ عبدالقدوس میرسید
واین تکمیل فیض روحی را اویسی می گویند چنانکه حضرت سید المرسلین لفیض روحی وتکمیل باطنی حضرت
اویس قرنی را پرورده بودند ـ از لطائف قدسے ملفوظ حضرت عبدالقدوس ـ
جواهر حضرت شیخ عبدالله شطاری قدس سره سیاح بیدای طریقت وغواص دریای حقیقت بودند

و در تلقین اذکار و اشغال وحید عصر و فرید زمانہ منادی میکردند کہ طالبی ست تا او را بحق تعالی رسانم واز حضرت ایشان رسالہ است در طریق شطاریہ کہ در آغاز آن نسب خود بشیخ الشیوخ شیخ شہاب الدین سہروردی درست کردہ و سلسلہ ارادت بہ ہیچ واسطہ بشیخ نجم الدین کبری رسانید آرامگاہ قاحہ ہندون اخبار الاصفیا

جوہر حضرت شیخ ابو عبد اللہ صومعی رضی اللہ تعالی عنہ در نفحات الانس مذکور ست کہ حضرت ایشان از اکابر مشائخ گیلان و رؤسا زہاد ایشان بودند ہر چہ کہ پیش از وقوع آن خبر کردی ہمچنان واقع شدی و وقتیکہ در غضب شدی جناب حق سبحانہ و تعالی از برای حضرت ایشان زود انتقام کشیدی و ہر چہ خواستی جناب حق سبحانہ و تعالی ہمچنان کردی جماعتے از اصحاب حضرت ایشان بقصد تجارت بسمرقند رفتہ بودند نزدیک بسمرقند سواران بغارت ایشان آمدند ایشان آنحضرت را آواز دادند دیدند کہ آنحضرت استادہ اند و میفرمایند سبوح قدوس ربنا اللہ دور شوید اے سواران از میان ما ہمہ سواران متفرق شدند بعضے بکوہہا در افتادند و بعضی بوادیہا۔

جوہر حضرت شیخ عبد الرحمن چشتی بن عبد الرسول بن قاسم بن شاہ عباسی العلوی رضوان اللہ تعالی حضرت ایشان در مرآۃ الاسرار می فرمایند ہر چند کہ این فقیر از اکثر سلاسل متعددہ بہرہ یافتہ اما بندہ پروردہ و از خاک برآوردہ خاندان چشت و دودمان اہل بہشت است و میفرمایند کہ بحسب ظاہر مذہب و مشرب صوفیہ ناجیہ از خدمت قطب الوقت حضرت شیخ حمید قدس سرہ و وی از پدر خود شیخ قطب الدین و وی از پدر خود حضرت شیخ پیر و وی از پدر خود شیخ بدہ و وی از پدر خود حضرت شیخ عارف و وی از پدر خود شیخ احمد عبد الحق و وی از حضرت شیخ جلال الدین پانی پتی و وی از شیخ شمس الدین ترک پانی پتی و وی از شیخ علاء الدین علی احمد صابر و بحسب باطن این نیازمند اویسی است کہ از ابتدای سلوک تا این زمان از آداب و تربیت و نوازش و نظر قبول بفرزندی از روحانیت خواجہ بزرگ معین الحق و الدین حسن سنجری یافتہ

جوہر حضرت شیخ امان اللہ پانی پتی قدس سرہ اسم مبارک عبد الملک ست و لقب شریف امان اللہ از علماء صوفیہ موحدہ اند و از تابعان شیخ اکبر شیخ محی الدین ابن عربی قدس سرہ در علم این طائفہ علیہ مرتبہ بلند و پایہ ارجمند داشتند و در تقریر مسئلہ توحید بیانی شافی و تقریری وافی حضرت ایشان را در علم تصوف و توحید کتب و رسائل بسیار ست و آثار تحقیق از تقریر او لائح و رسالہ دارند مسمی باثبات الاحدیۃ کہ بیان اطلاق حق و احاطہ او بحقائق کونیہ باحفظ درایتہ او در عین عینیت با عالم مطابق اذواق کمل و کلمات محققین اہل توحید کردہ بر لوائح مولانا عبد الرحمن جامی

قدس سرہ شرحی نوشتہ در غایت بسط و تطویل شبہا بیدار بودی و ہر بار برخاستی و وضو کردی و نوا جہد کردی و نعرہ ہا زدی و مرید شیخ محمد حسن اند و شاگرد محمد مودود لاری باکثر سلاسل ارتباط داشت و در شرب قلندریہ واسطہ بشاہ نعمت اللہ ولی میرسد و تعلق بسلسلۂ علیہ قادریہ غالب تر و محکم تر بود دوازدہم ربیع الآخر در سنہ نہصد و پنجاہ و ہفت رحلت فرمود اخبار الاخیار

جوہر حضرت شیخ سراج الدین عالم بن قوام الدین ملتانی قدس سرہ از اصحاب و خلفاء شیخ زین الدین خوافی اند عالم بودند بعلوم صوری و معنوی باصل از ملتان بودند و در ہراۃ نشو و نما یافتہ چون شیخ زین الدین از دار فنا رحلت فرمود شیخ سراج الدین را باجازت شیخ بجاے حضرت ایشان نصب کردند آرامگاہ نہروالہ کہ از بلاد گجرات است اخبار الاخیار

جوہر در روز و تاریخ وفات و ماہ وفات و سنہ وفات و جای مزار مبارک و اختلاف وفات حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم روز دوشنبہ دوازدہم و بقول محدثین دوم ربیع الاول سنہ ۱۱ ہجری ج مدینہ منورہ حجرہ حضرت عائشہ صدیقہ - ابوبکر صدیق شب سہ شنبہ ۲۲ جمادی الاخری سنہ ۱۳ و بقوے آخر روز دوشنبہ و بقوے بست و سوم ج روضہ آنحضرت علیہ السلام - سلمان فارسی دہم رجب شنبہ سنہ ۳۲ ہجری ج مداین - امام قاسم بن محمد بن ابی بکر بست چہارم جمادی الاولی سنہ ۱۰۱ ہجری و بقوے سنہ ۱۰۸ ہجری - امام جعفر الصادق دوشنبہ پانزدہم رجب بقولی شانزدہم شوال سنہ ۱۴۸ ہجری ج جنۃ البقیع در مقبرہ امام حسن - بایزید بسطامی چہاردہم شعبان سنہ ۲۶۱ھ و بقوے پانزدہم و ہفتدہم ج بسطام خواجہ ابوالحسن خرقانی پانزدہم رمضان سنہ ۴۲۵ ہجری و بقوے دہم محرم سنہ ۴۲۵ ہجری ج خرقان - خواجہ ابو علی فارمدی چہارم ربیع الاولی سنہ ۴۷۷ ہجری ج طوس - خواجہ یوسف ہمدانی بست ہفتم رجب و بقولی غرہ صفر سنہ ۵۳۵ ہجری ج مرو خواجہ عبد الخالق غجدوانی ۱۲ ربیع الاول سنہ ۵۷۵ ہجری ج غجدوان حضرت خواجہ عارف ریوگری غرہ شوال ج ریوگرے خواجہ محمود الخیر فغنوی ۱۷ ربیع الاول ج وابکنی - خواجہ عزیزان علی رامتینی ۲۷ رمضان سنہ ۷۱۵ و بقوے ۲۸ ذیقعدہ سنہ ۷۲۱ ہجری ج خوارزم خواجہ محمد بابا سماسی ۱۰ جمادی الاخر ج قریہ سماسے سید امیر کلال پانزدہم و نزد بعض ہشتم جمادی الاخری سنہ ۷۷۲ ہجری و بقوے ہشتم جمادی الاولی ج دیہ سوخار - خواجہ بہاؤ الدین محمد نقشبند سوم شب دوشنبہ ربیع الاولے سنہ ۷۹۱ ہجری ج بخارا خواجہ علاء الدین عطار شب چہارشنبہ بعد از نماز خفتن ۲۰ رجب سنہ ۸۰۲ ج دیہ خفانیان خواجہ یعقوب چرخی ۵ صفر ج ہلغتون - خواجہ عبد اللہ احرار شب شنبہ ۲۹ ربیع الاولی سنہ ۸۹۵ ج مرقند

مولانا محمد زاہد غرہ ربیع الاول مولانا درویش محمد ۱۹ محرم خواجہ محمد اماکنگی ۲۲ شعبان خواجہ عبد الباقی
باقی باللہ ۲۵ جمادی الاخری ۱۰۱۲ھ ج بیرون شہر شاہجہان آباد۔ حضرت امیر علی کرم اللہ تعالی وجہہ
شب دوشنبہ ۱۹ او بقولی ۲۱ رمضان ۴۰ھ ج نجف اشرف۔ حضرت امام حسین جمعہ ۱۰ محرم ۶۱ھ ج
کربلا و نزد بعض ۷۰ھ امام زین العابدین ۱۸ محرم ۹۴ھ جنۃ البقیع و نزد بعض ۹۵ھ امام محمد باقر دوشنبہ
۷ ذیحجہ ۱۱۴ھ و نزد بعض ۱۲۵ھ ج جنۃ البقیع حضرت امام موسی کاظم جمعہ ۵ رجب ۱۸۳ھ و نزد بعض
۱۵ او بقولے ۲۵ ج بغداد شریف حضرت علی بن موسی رضا جمعہ ۱۲ و نزد بعض ۹ رمضان ۲۰۳ھ
و نزد بعض ۹ صفر ۲۰۲ھ ج مشہد مقدس حضرت معروف کرخی ۲ محرم ۲۰۰ھ و نزد بعض ۱۰ او بقولی ۲۰۱
ج بغداد شریف حضرت سری سقطی بامداد سہ شنبہ ۳ رمضان ۲۵۳ھ و نزد بعض ۲۹ و سلخ رجب
۲۵۵ھ ج بغداد حضرت جنید بروز شنبہ ۶ و اصح ۲۷ رجب ۲۹۸ھ و نزد بعض ۲۹۷ھ و نزد بعض ۳۰۲ھ
ج بغداد حضرت ابوبکر شبلی وہم و نزد بعض ۲۷ ذیحجہ اصح ۳۳۴ھ و نزد بعض ۳۴۲ھ ج بغداد شریف
ابو القاسم نصیر آبادی ۱۱ شوال ۳۷۲ھ و نزد بعض ششم محرم ۳۶۷ھ ج مکہ معظمہ ابو علی دقاق ۵ ذیقعدہ
و بقولے بستم شوال ۴۰۵ھ ج نیشاپور حضرت ابو القاسم قشیری ۱۶ ربیع الآخر ۴۶۵ھ ابو علی
رودباری ۴ شوال ۳۲۱ھ و نزد بعض ۳۲۲ھ ج مصر ابو علی کاتب ۱۱ شعبان ۳۴۶ھ و نزد بعض
۳۵۶ھ ج مصر ابو عثمان مغربی ۹ شوال ۳۷۳ھ و نزد بعض ۱۱ رجب ج نیشاپور حضرت ابو القاسم
کرکانی ۲۳ صفر و نزد بعض ۵ جمادی الاول و نزد بعض ۱۰ رجب حضرت امام حسن غرہ و اصح ۵ ربیع الاول
۴۹ھ و نزد بعض ۵۰ھ و نزد بعضے ۲۹ صفر و سلخ و نزد بعض ۲۸ حضرت سید ابی صالح ۲۷ رجب حضرت محبوب
سبحانی شب شنبہ ۹ بعد نماز عشا ربیع الآخر ۵۶۱ھ و بقولے در بغداد بتاریخ ۱۷ ج بغداد شریف بعض
فرمودہ تاریخ وفات حضرت محبوب سبحانی نہم ربیع الاخر ست لیکن چون فاتحہ آنحضرت علیہ السلام
بتاریخ یازدہم ہر ماہ می نمود لہذا عرس آنجناب در ہندوستان بتاریخ یازدہم شہر مذکور اشتہار یافت

جواہر السلسلۃ للمشائخ الچشتیہ حضرت خواجہ حسن بصری ۴ و نزد بعض ۱۴ محرم
۱۱۰ھ و نزد بعض غرہ رجب و نزد بعض ۵ ج بصرہ عبد الواحد بن زید ۲۷ صفر ۱۷۶ھ و نزد بعض ۱۷۷ھ
ج بصرہ خواجہ فضیل بن عیاض ۳ ربیع الاول ۱۸۷ھ و نزد بعض ۷ و ۲۷ محرم ج مکہ معظمہ حضرت ابراہیم
بن ادہم ۲۶ جمادی الاولی ۱۶۲ھ و نزد بعض ۱۶ و نزد بعض ۲۶۱ھ حضرت حذیفہ مرعشی ۲۴ شوال
۲۵۲ھ و نزد بعض ۱۴ و نزد بعض ۲۴ ج شام قریب مزار حضرت لوط حضرت ہبیرہ بصری ۷ شوال
نزد بعض غرہ در سفینہ ۱ ج بصرہ حضرت ممشاد علو دینوری ۱۴ محرم ۲۹۹ھ و نزد بعض ۲۴ خواجہ ابی اسحاق شامی

چشتی ۱۴ ربیع الآخر ج عکہ از بلاد شام خواجہ ابی احمد چشتی غرہ جمادی الاخری سنہ ۳۵۵ و نزد بعض ۱۰ ج
چشت کہ از خراسان ست خواجہ ابی محمد چشتی غرہ و نزد بعض ۹ جمادے الآخر سنہ ۴۱۱ و نزد بعض سنہ ۴۱۵
و نزد بعض غرہ رجب سنہ ۴۲۱ ج چشت خواجہ ابی یوسف چشتی ۲۶ و در سفینۃ الاولیاء ۴ ربیع الاخر
سنہ ۴۵۹ و نزد بعض ۴ رجب ج چشت خواجہ مودود چشتی غرہ رجب سنہ ۵۲۷ ج چشت حاجی شریف زندنی
۱۳ رجب و نزد بعض ۳ و ۹ ج زندنہ کہ بلدہ ایست در بخارا خواجہ عثمان ۵ شوال سنہ ۶۰۳ و نزد بعض ۶ و ۱۲ ج
مکہ معظمہ حضرت خواجہ معین الحق ۶ دوشنبہ رجب سنہ ۶۳۳ و بقولے شب یکشنبہ سنہ ۶۳۲ ج اجمیر شریف خواجہ قطب الدین
بختیار کاکی دوشنبہ ۱۴ ربیع الاولی سنہ ۶۳۳ ج دہلی قریب حوض شمسی حضرت خواجہ فرید الدین شکر گنج سہ شنبہ
۵ محرم سنہ ۶۶۴ ج پاک پٹن حضرت علاء الدین بن احمد صابر ۱۳ ربیع الاولے سنہ ۶۹۰ ج کلیر سرکار
سہارن پور بوریہ حضرت شمس الدین ترک ۱۵ جمادی الاخری و نزد بعضے ۱۰ ج پانی پت
جلال الدین پانی پتی ۱۳ ربیع الاولی سنہ ۷۶۵ ج پانی پت حضرت شیخ عبد الحق ردولوی ۱۵ جمادی الاخری
سنہ ۸۳۷ ج ردولی شیخ احمد عارف ۱۲ شوال ردولی شیخ محمد بن عارف ۲۶ ربیع الآخر ردولی شیخ
عبد القدوس گنگوہی ۲۲ و نزد بعض ۲۳ جمادی الاخری سنہ ۹۴۴ و نزد بعض سنہ ۹۴۵ ج قصبہ گنگوہ حضرت
سلطان المشائخ چہار شنبہ ۱۸ ربیع الآخر سنہ ۷۲۵ ج قریب دہلی کہنہ موضع غیاث پور خواجہ نصیر الدین چراغ
دہلی جمعہ ۱۸ رمضان سنہ ۷۵۷ ج قریب دہلی کہنہ حضرت جلال الدین مخدوم جہانیان جہان گشت ۱۰ چہار شنبہ
وقت غروب آفتاب ذیحجہ سنہ ۷۸۵ ج اچہ ملتان حضرت حبیب عجمی ۳ ربیع الآخر سنہ ۱۵۶ و بقولے ۹
رمضان سنہ ۱۳۱ ج بصرہ حضرت داؤد طائی ۲۸ ربیع الاولی سنہ ۱۶۵ و بقولی ۸ ربیع الآخر ج بغداد
حضرت ممشاد دینوری ۱۴ محرم سنہ ۲۹۹ نزد بعض ۲۴ شیخ احمد دینوری ذیحجہ سنہ ۳۶۷ شیخ ضیاء الدین
ابو نجیب سہروردی شب شنبہ ۱۲ جمادی الآخر سنہ ۵۶۳ و نزد بعض شب پنجشنبہ ۱۰ رجب سنہ ۵۶۰
و نزد بعض ۱۰ رمضان ج بغداد شیخ شہاب الدین عمر سہروردی جمعہ غرہ محرم سنہ ۶۳۲ ج بغداد خواجہ
بہاء الدین زکریا ملتانی پنجشنبہ بعد نماز ظہر صفر سنہ ۶۶۱ و نزد بعض سنہ ۶۶۶ ج ملتان شیخ صدر الدین
سہ شنبہ مابین ظہر و عصر ۲۳ ذیحجہ سنہ ۶۸۴ ملتان حضرت رکن الدین شاہ رکن عالم شب جمعہ ۹ جمادی الاولے
سنہ ۷۳۵ و بقولے ۱۶ رجب یوم پنجشنبہ بعد نماز مغرب ج ملتان سید جلال الدین بخاری ۱۹ جمادی الاخری
اچہ شیخ احمد غزالی ۷ محرم سنہ ۵۱۷ ج قزوین حضرت عمار یاسر ۱۶ ربیع الآخر حضرت نجم الدین کبریٰ شنبہ
۱۰ جمادی الاولی سنہ ۶۱۸ در بعض شنبہ ۹ رمضان و ۲۹ ذیحجہ حضرت شیخ عبد الواحد بن عبد العزیز تمیمی
جمادی اخری سنہ ۴۲۵ ج مقبرہ حضرت امام احمد حنبل حضرت ابو الفرح طرطوسی ۳ شعبان ابو الحسن علی الہکاری

محرم ۹۶۲ھ حضرت ابوسعید مخزومی ۷۔ شعبان ۵۶۱ھ حضرت محبوب سبحانی ۹۔ شب شنبہ بعد عشا ربیع الآخر سنہ ۵۶۱ھ ج بغداد شریف امام عبداللہ علم بردار ۵۔ رجب حضرت طیفور شامی ۲۔ رجب حضرت بدیع الدین مدار شب جمعہ ۱۷۔ جمادی الاولی سنہ ۸۴۲ھ ع مکن پور از توابع قنوج و نزد بعض سنہ ۱۹۷ھ ہجری

جوہر حضرت خواجہ محمد باقی باللہ را اجازت طریقہ نقشبندیہ از حضرت مولانا خواجگی محمد امکنگی ست والیشان از دالد خود حضرت مولانا درویش محمد والیشان را از خال خود حضرت مولانا محمد زاہد والیشان را از حضرت خواجہ عبیداللہ احرار والیشانرا از حضرت خواجہ یعقوب چرخی والیشانرا از خواجہ بہاء الدین محمد نقشبند و دانستنی ست کہ حضرت خواجہ یعقوب چرخی بعد حضرت خواجہ نقشبند در صحبت حضرت خواجہ علاء الدین عطار فیوضہا برداشتہ تکمیل نسبت در خدمت ایشان نمودند لہذا گاہی وساطت حضرت خواجہ علاء الدین در شجرہ نوشتہ میشود

جوہر حضرت خواجہ بہاء الدین محمد نقشبند را اجازت این طریقہ از حضرت سید امیر کلال ست والیشان را از حضرت خواجہ محمد بابا سماسی والیشان را از حضرت خواجہ عزیزان علی رامیتنی والیشان را از حضرت خواجہ محمود ابوالخیر فغنوی والیشان را از حضرت محمد عارف ریوگری والیشانرا از حضرت خواجہ عبدالخالق غجدوانی والیشانرا از حضرت خواجہ یوسف ہمدانی والیشان را از حضرت خواجہ ابوعلی فارمدی والیشان را در تصوف انتساب بدو طرف ست یکی الشیخ ابوالقاسم کرگانی والیشان را الشیخ ابوعثمان مغربی والیشان را الشیخ ابوعلی کاتب والیشان را الشیخ بوعلی رودباری والیشان را حضرت جنید بغدادی و دیگر نسبت حضرت خواجہ بوعلی فارمدی را از حضرت خواجہ ابوالحسن خرقانی ست والیشان را از حضرت خواجہ بایزید بسطامی والیشان را از روح حضرت امام جعفر صادق والیشان را از دو جانب رسیدہ یکی از جانب آبائے کرام خود حضرت امام باقر و حضرت امام زین العابدین و حضرت سید الشہدا امام حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہم اجمعین و حضرت علی مرتضےٰ کرم اللہ تعالےٰ وجہہ والیشان را از جناب مستطاب سرور عالم صلے اللہ تعالےٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم و دوم از جد مادری ایشان حضرت امام قاسم بن محمد بن ابی بکر الصدیق و ایشان را از حضرت سلمان فارسی والیشان را باوصف شرف صحبت رسول علیہ السلام از حضرت صدیق اکبر والیشان را از رسول مقبول صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم

جوہر حضرت سید جلال الدین مخدوم جہانیان را اجازت طریقہ نظامیہ از مخدوم خواجہ نصیر الدین چراغ دہلی ست و اجازت طریقہ سہروردیہ از جد خود حضرت سید جلال الدین

بخاری والیشان را از رکن الدین شاہ رکن عالم والیشان را از پدر خود شیخ صدر الدین والیشان را از
پدر خود شیخ بہاء الحق والدین زکریا ملتانے والیشان را از شیخ الشیوخ شیخ شہاب الدین سہروردی
والیشان را از شیخ ضیاء الدین ابو نجیب عبد القاہر سہروردے والیشان را از پدر خود شیخ
ابو محمد بن شیخ عبداللہ معروف بعمویہ والیشان را از شیخ احمد دینوری والیشان را از شیخ ممشاد
دینوری والیشان را از ابو القاسم جنید بغدادی ۔ حضرت شیخ نجم الدین کبری را اجازت این
طریقہ از حضرت عمار یاسر ست وہو عن شیخ ضیاء الدین ابو نجیب سہروردی وہو عن شیخ احمد
غزالی وہو عن ابو بکر نساج وہو عن شیخ ابو القاسم گرگانی وہو عن ابو عثمان مغربی وہو عن شیخ ابو علی
کاتب وہو عن ابو علے رودباری وہو عن سید الطائفہ ہندہ زمرہ فادخلے فے عبادی شیخ
ابو القاسم جنید بغدادی ۔ وحضرت جنید را از خال خود سری سقطے والیشان را از معروف کرخی
والیشان را نیز انتساب در علوم باطنی دو طرف ست یکے بامام علی موسے رضا وامام موسے
کاظم وامام جعفر صادق تا پیغمبر خدای تعالے صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم وطریقہ الیشان طریقہ
ائمہ اہل بیت ست این طریقہ را از راہ نفاست سلسلۃ الذہب مے نامند دوم معروف کرخی را
از داؤد طائی والیشان را از حبیب عجمی والیشانرا از خیر التابعین خواجہ حسن بصری والیشانرا از امیر المؤمنین
علی کرم اللہ تعالی وجہہ والیشانرا از جناب رسالتمآب علی صاحبہا الصلوۃ والسلام ۔ ونیز حضرت غوث الثقلین
را اجازت از حضرت شیخ ابو سعید مخزومی است وہو عن شیخ ابو الحسن علی الہکاری وہو عن شیخ ابو الفرح
طرطوسی وہو عن شیخ عبد الواحد بن عبد العزیز تمیمی وہو عن ابی بکر عبد اللہ شبلی وہو عن شیخ جنید
بغدادی ۔ حضرت سید عبد القادر جیلانی را اجازت این طریقہ از پدر خود سید السادات السید ابی صالح
وہو عن ابیہ وشیخہ موسیٰ جنگی دوست وہو عن ابیہ وشیخہ السید عبداللہ وہو عن ابیہ وشیخہ السید
یحیے الزاہد وہو عن شیخہ وابیہ السید موسے مورث وہو عن شیخہ وابیہ السید داؤد المورث
وہو عن شیخہ وابیہ السید موسی الجون وہو عن شیخہ وابیہ السید عبد اللہ المحض وہو عن ابیہ
سید السادات جامع البرکات الحسن المثنی وہو عن ابیہ امام المومنین قدوۃ المتقین الامام الحسن
رضی اللہ تعالے عنہم اجمعین ۔ وہو عن ابیہ امام الہدی امیر المومنین علی المرتضی کرم اللہ تعالے وجہہ
وعن امہ سیدۃ النساء حضرت فاطمۃ الزہراء رضی اللہ تعالی عنہا وعن شیخہ وابیہ سید المرسلین خاتم النبیین
شفیع المذنبین احمد مجتبیٰ محمد مصطفے صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ۔ حضرت شاہ بدیع الدین
مدار را اجازت این طریقہ از طیفور شامی ست والیشان را از عین الدین شامی والیشانرا از یمین الدین شامی

والشان رااز امام عبداللہ علم بردار والشان رااز امیرالمومنین ابی بکر بن الصدیق ونیز الشان را از امیرالمومنین علی المرتضی۔ حضرت شیخ عبدالقدوس گنگوہی الغزنوی الحنفی مذہبا واورا اجازت این طریقہ از شیخ محمد بن العارف است وہو عن ابیہ الشیخ احمد عارف وہو عن شیخہ وابیہ شیخ عبدالحق ردولوسے وہو عن شیخہ الشیخ جلال الدین پانی پتی وہو عن شیخہ الشیخ شمس الدین الترک وہو عن شیخہ الشیخ علاء الدین احمد صابر وہو عن امام الاولیا الشیخ فرید الحق والدین مسعود المشہور بشکر گنج وہو عن قدوة الواصلین حضرت خواجہ قطب الدین بختیار الاوشی الکاکی دہلوی و ہو عن زبدة العارفین خواجہ معین الدین حسن سنجری الچشتی اجمیری وہو عن الشیخ عثمان الہارونی وہو عن شیخہ حاجی شریف زندنی وہو عن شیخہ الشیخ مودود چشتی وہو عن شیخہ ابی یوسف چشتی وہو عن الشیخ ابی محمد الچشتی وہو عن شیخہ ابی احمد الچشتی وہو عن الشیخ ابی اسحاق چشتی الشامی وہو عن الشیخ علو الدینوری وہو عن الشیخ ہبیرة البصری وہو عن الشیخ حذیفة المرعشی وہو عن السلطان ابراہیم بن ادہم وہو عن جمال الدین فضیل بن عیاض وہو عن الشیخ عبدالواحد بن زید وہو عن امام التابعین الحسن البصری وہو عن امیرالمومنین علی المرتضی کرم اللہ تعالے وجہہ وہو عن سید المرسلین حبیب رب العالمین النبی المصطفے والرسول المجتبی علیہ وعلی آلہ واصحابہ الصلوة والبرکات العلی ۔

جوہر سلسلہ قادریہ می پیوندد بحضرت شیخ الجن والانس غوث الثقلین شیخ محی الدین ابو محمد سید عبدالقادر بن ابی صالح بن عبداللہ الجیلی قدس اسرارہم از شاخ جنیدیہ اند وطریقہ قادریہ ذکر نفی واثبات کہ مسمی ست باورد بردو بدعوت اسماء عظام کہ چہل اسم گویند ودعای سیفی ودعای زلستہ ودعاے الشیخ ۔ وسلسلہ مداریہ بحضرت صدیق اکبر می رسد بدین طرق حضرت شیخ بدیع الدین عرف شاہ مدار از حضرت شیخ طیفور شامی ووی از شیخ امین الدین شامی ووی از شیخ عبداللہ علم بردار رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ووی از ابو بکر صدیق واول کسی کہ درہند کتاب عوارف وفصوص الحکم درس گفتہ شاہ مدار اند۔ دوم خلیفہ حضرت خواجہ حسن بصری عبدالواحد بن زید پنج خانوادہ بدو میرسد اول زیدیان دوم عیاضیان سوم ادہمیان چہارم ہبیریان پنجم چشتیان سلسلہ زیدیان می پیوندد بخواجہ عبدالواحد بن زید وایشان پنج تن بودند ابنای عبدالرحمن بن عوف دوم خانوادہ عیاضیان وشیخ فضیل عیاض مرید شیخ عبدالواحد بن زید ست مریدان ایشان خود را عیاضیان گویانند سوم خانوادہ ادہمیان وآن می پیوندد بسلطان ابراہیم ادہم والشان خرقہ از فضیل عیاض پوشند چہارم ہبیریان وآن می پیوندد بشیخ ہبیرہ بصری وایشان مرید وخلیفہ حضرت حذیفہ مرعشی و الشان بحضرت سلطان پنجم خانوادہ چشتیان وآن می پیوندد بشیخ ابواسحاق چشتی کہ او از چشت آمدہ در بغداد مرید شیخ علو دینوری

خاتمه

الحمد للہ کہ کتاب برکات نصاب جواہر غیبی بتائید ایزدی پیرایۂ اختتام پوشید وانچہ از ذخیره مدویہ حضرت باعظمت الٰہی بود ہمہ اش در شش کنز تقسیم یافتہ باترتیب تمام ہر کنزی بجای خود قرار گرفتہ فرض وقت ست کہ اکنون آن وعدہ کہ در دیباچہ رفت وفا کردہ آید دلختی از احوال سعادت اشتمال حضرت الٰہی قدس سرہ العزیز وفرزندان او ویاران او بطریق اظہار نہادہ آید وچون این احوال شرح مبسوط جداگانہ شکل رسالہ مستقل خواہد بود بنا برعایہ آنرا بنام تذکرۂ الٰہی موسوم گردانید والحمد للہ علی ذلک

بهین کنوز حقائق جواہر غیبی	کہ پر جواہر غیب ست چون معینی نامش
درون خاتم طبع آمد وبخاطر رفت	بهین جواہر غیبی سنین اتمامش

۱۲۰۴

تقریظ باتاریخ از شہسوار عرصۂ سخندانی سعید محمد مرتضی یزدانی رئیس شہر میرٹھ

بشری کہ درین زمانۂ تنگ	آمد در رغز رفراچنگ	فار التنور وخاست طوفان	از کشتیبان بحر عرفان
یکتای جہان زمہ بماہی	الٰہی خاصۂ الٰہی	اندر جسد زمانہ روحے	واندر طوفان فتنہ نوحے
شہدار کنوز آنجہانی	آگاہ رموز آسمانی	دخشور جہان کشای عرفان	دستور سخن سرای عرفان
صدر محفلگہ حقیقت	بدر منزلگہ طریقت	تا حسن رخش نظارہ کردہ	خرقانی خرقہ پارہ کردہ
یک حلقہ سعید در سجودش	یک دستہ جنید در جنودش	در معرکہ جہاد اکبر	منصور برا مد مظفر
از خانۂ تنہ بیرون نبردہ	واندر ملکوت نزل خوردہ	چون سیاح نگاہ ناظر	ہم خواجہ مقیم وہم مسافر
روسوی علا چو مہر بردہ	گوی سبق از سپہر بردہ	صد فیض نہان زنوک رسیدش	گنجینۂ دل وزبان کلیدش
صد کیسۂ جواہر نہفتہ	از نوک زبان خامہ سفتہ	قلبش زہدای اکبر آباد	قالب بقضای اکبر آباد
از تختگہ جلال اکبر	شد بہ در ذو الجلال اکبر	با حجلہ نشین ہفت پردہ	ہفتاد ودو سال صرف کردہ
من بعد رسیدہ از سروشش	آوازۂ ارجعی بگوشش	در روز رحلت خود بہ پیشش	بنشاند پسر خلیفۂ خویش
اصغر علی آن ولی عہدش	ہم یوسف وہم مسیح مہدش	یوسف بلی دید شکل ربوبید	الا ملک کریم گوید
آن کس راکہ جمال روی بنمود	باکف ابر ید یابسم سود	ازدانش وعلم آسمانے	پیراست بعالم جوانے
ہمتاش ندیدہ چشم آفاق	در حلم وحیا وجود واخلاق	این جلوہ بہار انجمن باد	فیض گل او چمن چمن باد
یارب این شمع بزم اوتاد	خورشید منازل جہان باد	من سنہ تشبدتی او ذرم حسیب	از عالم یؤمنون بالغیب

رجوع بمطلب

زر گنج دلی کہ در بغل داشت	گوہر محیط عزّ وجل داشت	از کنز خفی ساتر العیب	در کیسۂ او جواہر الغیب

از دُر که درست کرده دفتر / در تار نظر کشیده گوهر
قانونچه سازهای ناسوت / آئینهٔ رازهای لاهوت
بنمود جواهر مکرم / علامه ابوالحسن منظم
آری ز ابوالحسن نگهبان / آسان شده مشکلات عرفان
از نامه هر فنی که شورست / خود نامزد نولکشورست
تا بذل جواهر نهان کرد / اکلیل سعادتش توان کرد
اینک ز مرید او درین شهر / بردند ز همتش بسی بهر
بخاصه که محمد خلیل ست / کامروز ز عهدهٔ جلیل ست
آن عبد علی مهر سیما / ما را بجمل نموده ایما
هوش از آزار یاده گشته / اندوه جهان علاوه گشته
این ناله چند برکشیدم / دُر دانه بنظم درکشیدم
تا گوشهٔ دامنش گزینم / برگ از گل دامنش بچینم
تاریخ دگر خوش ست خوش بست / کاین رکان جواهر غیب ست

این نسخه زبور معرفت خوان / دُر منشور معرفت دان
از پردهٔ وحدت ارغنونی / وز پرده به پرده رهنمونی
آستاد افادهٔ معارف / صهبائی بادهٔ معارف
شد چاپ نمودنش ضروری / در کارگه نولکشوری
در کشور طبع نامه افروز / شد کار نولکشور فیروز
نوبت بوصال حق رسیدش / حق داده فر او بهر مریدش
اول منشی محمد اعظم / هم صفوت و هم صفا مجسم
در پایه نگر بلندیش را / در معرفت ارجمندیش را
خود گرچه نبود باب این کار / یزدانی ناستوده کردار
باری از بهر خاطرش را / آری از بهر خاطرش را
خیزم چون گرد رهگزاری / دنبال سمند هر سواری
در بحر فیض حق مدد آمد / دُر منشور بسر مدد آمد
یارب ز بنده دوده آهی / بپذیر بحق مرد راهی

قطعهٔ تاریخ از منشی محمد خلیل صاحب

شد مرتب جواهر غیبی / گوهری از محیط لاریب ست
بهر تاریخ طبع هاتف گفت / سال کنز جواهر غیب ست

قطعهٔ تاریخ از سید عبد العلی جعفری قادری چشتی اکبرآبادی مرید حضرت اللّٰهی قدس اللّٰه سره العزیز

می وحدت برای عارفانست / رموز این جواهر غیبی هردم
خوشا عبد العلی تاریخ طبعش / سروش غیب گفته ساغر جم

قطعهٔ تاریخ من نتائج طبع مولوی محمد رعایت الحق صاحب رئیس سهارنپور

از همت حضرت اللّٰهی واز حسن ضمیر خواجه حسن / گوهر عرفان داد جهان را گنج کتاب جواهر غیبی
غوطه زدم در بحر تفکر از پی سال طبع چهاپش / گفت سروش غیب بگوشم - لب لباب جواهر غیبی

قطعهٔ تاریخ از نتائج طبع شیخ احمد حسن صاحب زاهدی المتخلص قیصری دعاصے

بیا ای سالک راه طریقت / بمستان جهان لطف و کرم کن
به پهلویم نشین در کوی جلوت / دمی نظارهٔ باغ ارم کن
ببین از دیدهٔ دل جلوهٔ حق / نظر بر حالت دیر و حرم کن

درآید در نظر تا چیست اسرار	پس آنگہ گردن تسلیم خم کن
منزہ و مبرا ہست ذاتش	بہردم سورۂ اخلاص ضم کن
شریعت در حقیقت معرفت ہست	بجو راہ طریقت بحث کم کن
بخوان قرآن و ہم قرآن ناطق	چہ فرمودست وردش مبدم کن
بجو رجلے ز آب حوض کوثر	نظر ہرگز نہ سوئے جام جم کن
پئے تشنہ لبان چون چاہ شد آن	جواہر غیبے الٰہی رقم کن

۱۳۱۱ھ

قطعات تاریخ از نتائج طبع محمد اشارت علیخان صاحب کبود تخلص صدق رئیس شہر میرٹھ

زہے شان جواہر غیبے	نور جان جواہر غیبے
سبے سرداد صدق تاریخش	گفت کان جواہر غیبے

۱۳۱۱ھ

ولہ

زہی این نسخۂ اسرار غیبی	بہر حرفش ہویدا معنئے دین
ز اجمالش گل صد برگ غنچہ	ز تفصیلش شگوفہ باغ رنگین
ز تحریرش قلم برخویش نازید	گرفتہ طبع زو صد زیب و تزئین
بہر جائے کہ او حمد خدا کرد	پئے تحسین زبان بکشاد تحسین
اگر آمد ثنائے ایزد پاک	بر وصل علے برخواند یٰسین
بصد اصرار چون عبد العلی گفت	پئے تاریخ ادای صدق گلچین
ندایم از لب اسلے آمد	بگو۔ در کوزہ بحر معرفت این

۱۳۱۱ھ

ولہ

نشست الٰہی روزے دیدہ برہم	رسید آنجا کہ راہش ناپدید است
نمیدانم چہ در گوشش دمیدہ	کز و واقف نہ این گفت و شنید است
بدست آمد گہر از گنج اسرار	کہ این نسخہ برائے او کلید است
قلم از بہر تحریرش گرفتہ	ببین گوہر چہ در رشتہ کشید است
بہار عمر او تا گل فشان بود	گلی از گلشن او کس نچید است
کنون از طبع آن صورت گرفتہ	کہ شانش در تصوف کس ندید است
از و پس بو الحسن ترتیب او کرد	خدا اجر ش دہد او را مرید است

پے تاریخ او عبد العلی گفت ــ بمن ای مصدق کان از لبس سعید است
سر از افکار بر کرده بگفتم ــ زہے در پردہ قرآن مجید است
۱۳۰۴ھ

قطعه تاریخ از نتائج طبع مولوی ابو محمد صادق علی صاحب مداح رئیس قصبه گڈھ مکٹیسر ضلع میرٹھ تلمیذ حضرت غالب جنت مکان که چندی بمقام اکبرآباد در سنه ۱۸۶۱ع بخدمت فیضدرجت جناب حضرت باعظمت اللّٰهی قدس سره العزیز بسر برده و از نهال یافن فیضش برخورد و دید انچه دید و شنید انچه شنید

نسخه از شاه مولانا مظفر با علی ــ رہنماے جادہ پیماے طریق معرفت
طبع گشت و طبع مداح از پی تاریخ طبع ــ گفت ـ زیبا موج دریای عمیق معرفت
۱۳۰۴ھ

الضاً

فخر فقرا شاه مظفر بعلی کرد ــ توثیق شریعت مع تطبیق حقیقت
شد طبع از و نسخه و مداح رقم زد ــ تاریخ که ـ اندازهٔ تحقیق حقیقت
۱۳۰۴ھ

قطعه تاریخ از نتائج طبع حافظ امداد حسین صاحب تخلص ظهور رئیس شهر میرٹھ

بارک الله جواهر غیبی ــ هست خمخانهٔ شراب کمال
کیف او کیف محو استغراق ــ لذتش لذت وصول و وصال
لفظ لفظش نجوم تابنده ــ معنیش معنی اداے جمال
طور اسرار و از سراپایش ــ جلوه افشان فروغ مهر جلال
وصف پاک جناب اللّٰهی ــ برترین از قیاس و وهم و خیال
پے تاریخ طبع دوش ظهور ــ داشت فکری برنگ سحر حلال
ساغر پاک بے بها گفتم ــ گلشن فیض واهب آمد سال
۱۳۰۴ھ ــ ۱۳۰۴ھ

الضاً در نثر

جواهر آبدار سالکان طریقت ــ دریاے کرامت وحدت
۱۳۰۴ھ ــ ۱۳۰۴ھ

قطعه تاریخ از نتائج طبع حکیم محمد مقرب حسین خانصاحب غنی رئیس شهر میرٹھ

چو اللّٰهی این نسخهٔ بے بدل ــ زالقاے غیبی علم ساخته
پئے یاد تاریخ طبعش غنی ــ زہے سر غیبی ـ رقم ساخته
۱۳۰۴ھ

قطعہ تاریخ از حافظ ہدایت علی صاحب رئیس قصبہ کٹھور ضلع میرٹھ

پیر و مرشد اولیاء اللہ ارباب کمال | قطب عالم حضرت اللہی فی لیت ہا | دہ چہ تصنیفی کہ از ہر نکتہ پید علم و افضال | از جواہر غیبی تو منکشف شد نصیبت
تاریخش چو کردم فکر از راہ خفی | ملہم غیبی بگفتا جام عشق معرفت

۱۳۰۴ھ

قطعہ تاریخ از مولوی کفایت علی صاحب رئیس قصبہ کٹھور ضلع میرٹھ برادر خرد حافظ ہدایت علی صاحب

ہمدرین روزہای فرخندہ | طبع چون شد جواہر غیبی | ای کفایت برای تاریخش | گو محیط جواہر غیبی

۱۳۰۴ھ

قطعہ تاریخ از شیخ عزیز بخش صاحب عزیز پسر اکبر شیخ قادر بخش صاحب رئیس لعلکورتی میرٹھ
و تلمیذ محمد اشارت علی خانصاحب صدق رئیس شہر میرٹھ

طبع شد ای عزیز این نسخہ | گل شگفتہ در روز آگاہی | آمد آواز از سر اسرار | چہ بہار ریاض اللہی

۱۳۰۴ھ

قطعہ تاریخ شیخ غلام غوث صاحب غوث پور اوسط شیخ صاحب ممدوح و تلمیذ صدق صاحب موصوف

زہی این نسخہ کہ مثلش نیست | گوہر گشت کان آگاہی | بگو ای غوث بہر تاریخش | عجب اسرار خاص الٰہی

۱۳۰۴ھ

قطعہ تاریخ از شیخ غلام احمد جیلانی صاحب جیلانی پسر خرد شیخ صاحب ممدوح و تلمیذ صدق صاحب موصوف

زہی این نسخہ از رموز نہان | تا نہ نکتہ در و ز سر عجیب | گفت جیلانی از سر انصاف | بہر تاریخ او عجیب و غریب

۱۳۰۴ھ

تاریخ طبع از سید مومن حسین صاحب صفی متوطن امروہہ نائب محافظ دفتر کلکٹرے آگرہ۔

تا چہ تالیفات خاص حضرت اللہی ست | کش نمایان شد از ین غیبی جواہر گنج طبع | حق پژوہان فیض یابند از شیوع این کتاب | نعمت حق مرکسی را گو نمود ہنگام طبع
خوش بخوان مصرع سال انطباعش ای صفی | حالیا کان جواہر گشت گویا سنگ طبع

۱۳۰۴ھ

تاریخ طبع از محمد ذاکر علی صاحب متوطن شاہ پور ضلع فتح پور محافظ دفتر کمشنرے آگرہ۔

فدا جانم برین فرخ کتابے | کہ تماشد و دیدہ چشم اہل دین کم | دُر نایاب یکتا مومنان را | برای صوفیان اکسیر اعظم
دلم میداشت فکر سال طبعش | کہ آواز سروش آمد بگوشم | بگو این مصرعہ تاریخ ذاکر | شعاع نیر اسرار عالم

۱۳۰۴ھ

تاریخ طبع از شیخ صادق علی صاحب صادق اکبر آبادی

این کتابست این و سلیمن | کار ما آمدہ دم بخشش | کرد صادق چو فکر سال طبع | گفت ہاتف بتن تیم بخشش

۱۳۰۴ھ

تاریخ طبع از سید محمد حسن صاحب قمر متوطن داعی پور ضلع فرخ آباد امین کلکٹرے آگرہ

بنگر بدار چشم باطن صوفیان صاف دل | رو شن ست از معنی نور این اشارات حق | سال طبع این صحیفہ بخت از کلک قمر | دُرِ درج آرزو معدن عرفان حق

۱۳۰۴ھ

تاریخ طبع از منشی فقیر محمد خانصاحب انور اکبر آبادی

چہ بی بہاست کتاب جواہر غیبی | کہ در دفینہ اسرار غیب پنہان بود | ز حسن فیض افاضت جناب اللہی | پی افادت پاکان بین نعم فرمود
تمت | خجستہ مصرع تاریخ طبع گفت انور | ز مخزن دل سالک جواہر مقصود | بالخیر

ان هذه تذکرة فمن شاء اتخذ الی ربه سبیلا

حمد و سپاس مر خدای تقدس و تعالی را که این رساله مشتمل بر احوال خیریت اشتمال حضرت باعظمت سید مظفر علی شاه الٰهی قدس الله سره العزیز و یاران طریق خاندان قادریه چشتیه المسمی به

تذکرهٔ الٰهی

۱۸۹۶ء

تصنیف سوانح نگار حقایق احوال و خدمتگذار ترتیب جواهر غیبی محمد ابو الحسن فریدآبادی دهلوی با مناقبات و کلام معجز نظام حضرت بابرکت و یاران طریقت او که جامع حمد و نعت و مناقب و غزلیات

در مطبع نامی گرامی مشهور نزدیک و دور کارخانهٔ منشی نولکشور زیب انطباع یافت

بسم اللہ الرحمن الرحیم

بعد حمد و ثنای جناب الٰہی جل شانہ و نعت حضرت رسالت پناہی عظم برہانہ میگذارد بندہ ابو الحسن بن محمد حسن غفر اللہ لہما کہ این اوراق چند مشتمل ست بر احوال کرامت اشتمال حضرت مرشدی ہادی سید مظفر علی شاہ الٰہی قدس سرہ العزیز و یاران طریق او و کلام برکات التیام او و مریدان او تا خوانندگان کتاب مستطاب جواہر غیبی را اطلاع بران دست دہد و طالبان را رشد بیفزاید و بتذکرۂ الٰہی موسوم شد سید السادات متمکن بکرامات حاضر اسرار طریقت آشنای معرفت و حقیقت عاشق اللہ حضرت سید مظفر علی شاہ قدسنا اللہ بسرہ العزیز مولود مسعود ش بتاریخ بست و یکم جمادی اول سنہ یکہزار و دو صد و بست و ہفت ہجری در دار الخلافت اکبر آباد حویلی خواجہ نور بخش عالم ظہور گردید و نسب نامہ بای حضرت باعظمتش اینست حضرت سید مظفر علی شاہ وہو ولد سید منور علی شاہ وہو ولد سید امجد علی شاہ وہو ولد مولوی سید احمد اللہ الجعفری وہو ولد مولوی سید امام اللہ الحسنی الجعفری وہو ولد سید خلیل اللہ وہو ولد مولوی سید فتح محمد وہو ولد سید ابراہیم قطب المدنے وہو ولد مولوی سید حسن المدنے وہو ولد سید حسین الطائفی وہو ولد مولوی سید عبد اللہ المکی وہو ولد مولوی سید معصوم التیانے وہو ولد سید حسن المدنی وہو ولد مولوی سید عبد اللہ النجفی وہو ولد مولوی سید حسن المدنی وہو ولد مولانا سید جعفر المکی وہو ولد مولانا سید مرتضے الیمنے وہو ولد سید مصطفے الحمید المکی وہو ولد سید عبد القادر المکی وہو ولد سید عبد الصمد الکاظم المدنی وہو ولد سید عبد الرحیم المدنی الطائفی وہو ولد سید مسعود الیمنی وہو ولد سید محمود الیمنی وہو ولد سید احمد المدنی وہو ولد سید محمد العراقی المشہور برضا وہو ولد سید عبد اللہ العراقی وہو ولد سید محمد النجفی وہو ولد سید حسین العسقلانی وہو ولد سید علی الکحل الجوانی وہو ولد سید عبد الرحیم الیمنی وہو ولد سید محمود السعد الطائفانی وہو ولد سید احمد سعد اللہ الطائفی وہو ولد سید مقصود الکربلائی وہو ولد سید عبد الحلیم الہمدانے وہو ولد سید رضا الہمدانے وہو ولد سید جعفر الگیلانے وہو ولد سید ابو طالب النجفی وہو ولد سید حمزۃ النجفی وہو ولد سید عبد الکمل الکربلائی وہو ولد سید نقی المکی وہو ولد سید علی المدنی وہو ولد سید محمد اسد اللہ المکی وہو ولد سید محمد یوسف المکی وہو ولد سید یعقوب المکی وہو ولد سید اسحاق المدنی وہو ولد سید امام جعفر الصادق المدنی وہو ولد سید امام باقر وہو ولد سید امام زین العابدین وہو ولد سید الشہدا امام حسین وہو ولد حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب علی مرتضے کرم اللہ وجہہ وہو ابن عم النبی صلے اللہ تعالے علیہ وسلم علے آلہ واصحابہ اجمعین

جد امجد حضرت عارف کامل عالم عامل مولانا سید امجد علی شاہ رحمۃ اللہ علیہ شیخ وقت خود بودہ اند و در علم ظاہر و باطن مشہور و معروف سلسلہ قادریہ داشتند و بسے از مردم شہر و دیار را نسبت ارادت و عقیدت با اوشان درست بود گویند کہ از حضرت مقتدائے عالم عمدۃ الاولاد غوث اعظم سید عبد اللہ بغدادی قدس اللہ سرہما خرقہ ترک یافت باجملہ فضائل علمی شعر گفتندی دیوان فارسی وارد و از آنحضرت یادگار ست در سنہ یکہزار و دو صد و سے و دو متوجہ عالم بقا شدند و در صحن مدرسہ عادل مشہور آسودہ تاریخ کندہ بالین مزار ایست

عارفِ کامل ولی ابنِ ولی قطبِ دین	عالمِ علمِ نبی کاشفِ رازِ علی
چونکہ بجنت رسید جملہ ملایک بگفت	واقفِ رازِ خدا سید امجد علی

و والد ماجد حضرت سید منور علی شاہ را قبولیت تمام بحضرت باعظمت متصرف فی الکونین جناب غوث الثقلین قدس اللہ سرہ العزیز بود یکسے علم خاص روضہ مقدسہ بغداد از دست جناب سید عبد اللہ بغدادی یافتہ بودند کہ ثانی اثنین علم ریاست گوالیار ست و برکت آن قبول ہمہ عمر با جذب گذرانیدہ در شہر اکبر آباد خاص میوہ کٹرہ عمارتے بنام متصرف فی الکونین حضرت غوث الثقلین قدس اللہ سرہ بنا کردہ ہر سال بتاریخ یازدہم شہر ربیع الثانی مجلس بزرگ ترتیب مے یافت وجوہ آن از محاصل موضع بودلہ است کہ از سرکار سیندھیہ بطور معافی دوام بپیشکش سید ناگردیدہ و تا حال بحال و برقرار ست ۔ حضرت بدولت سلسلۂ آبائی داشتند و محتشمانہ زیست میکردند در سنہ یکہزار و دو صد و سی و پنج ہجرے رو بہ نقاب بطون نہفت تاریخ وصال نبشتہ است

سیدِ عالی نسب شاہ منور علی	نور نبی و علی قدوۂ اہلِ یقین
چون کہ ز باغ جہان رفت خزان شد بہار	بلبلِ قدسی بگفت سرو بہشت برین

در نہ سالگی این ابر نیسان از سر آن گوہر شاہوار در گذشت و مانند در یتیم در ترقی نور و بہا درخشیدن گرفت اندک مدتی در اکبر آباد بکسب علوم گذرانید در سیزدہ سالگی سید فضل علی برادر حکیم سید اسد علی کہ جد مادری حضرت ایشان بودہ اند و در جماعت مقربان دولت راو سیندھیا اختصاص داشتند حضرت را در لشکر گوالیار زیر ظل عاطفت خود آوردہ تعلیم و تربیت ہا نمودند و با دختر خود پیوند دادند حضرت باعظمت ہشت سال در اینجا اکتساب علم حقائق و تصوف فرمودند کہ ناگہان حضرت مخدرات محمل حیات بسوی منزل آخرت راندند ہمین کہ سلسلہ تعلق انقطاع یافت حضرت الٰہی را دل از اینجا بر گرفت ہر چند بزرگان آن دیار التجا آوردند کہ چندی دیگر این خطہ را برکات قیام ارزانی دارند بشرف قبول نرسید و از اینجا ترک تعلقات نمودہ و دست از ہمہ افشاندہ تنہا پیادہ پا برخاستند و در باطن پاک دریای شوق موج میزد کہ ہم امروز وصول بحق میسر شود و دران زمان ریاضت ہا بحدی کشیدہ بود کہ ہر شب شش دہ ہزار ضرب میزدند و استغراق تام داشتند و کیفیت بغایتے متعدیے بود کہ چون

تبسم برلب حضرت اللهی مے آمد حضار مجلس همه بخنده می آمدند و چون گریه در چشم روی می آورد همگنان بیخود
میگریستند درین عالم مستی آزادانه قدم برگرفتند و رو بجانب اجمیر شریف نهادند شامگاهان بمقامی که نزول
دولت میفرمودند اهل آن دیه و قریه جمع می آمدند و گرد راه و غبار سفر از دست و پای مبارک حضرت اللهی بریخ افشاندند
و آب برده می شستند و ماحضر ترتیب داده پیش مے آوردند حضرت ایشان نیز التفات بسیدر مق میفرمودند
و در ترویح دلهای شان پای کم نمی آوردند از انجا که پیش ازین گاهی اتفاق سفر نیفتاده بود و از راه و منزل
اجنبیت محض بود اتفاقاً جانب قادر گنج گذر افتاد که مسکن حضرت ریتا شاه مجذوب بود و این سلطان وقت
ثانی شیخ بوعلی قلندر معروف بود و عادتی داشت که هر بامداد برخاستے و دریا یا نهار ورکرده سوختنی ها گرد آوردے
و چون گاه برداشت شدی هر کسے را که دیدی امر فرمودی و تصرف حضرت او آنچنان بود که اگر او هر چند صاحب
لوا و علم می بود از سر باری آن تن نزدیدی و پشتاره لبسر همراه شدی گویند که یکے وزی دریای طغیان نمود
و کلبه حضر تش در ربود خشم در گرفت و بحالت جذب عصا بر سر آب زدن گرفت و دریای گنگ از بالا نشیب
سیر فت تا آنکه بجای خود قرار یافت و حضرت نشیمن خود برلب آب ساخت و دیگر آب دریا از ان مقام تجاوز نکرد
فی الجمله حضرت اللهی بر سر کلبه چپان چپان قدم زدند خدمتیان حضرت که در انجا حاضر بود گفتند که لحظی توقف
فرمائید مقاصد که در دل باشد همه بر آید حضرت اللهی را که طلب غیر حق پیش نهاد خاطر خاطر نبود گفتن این مردم
گران آمد همانزمان خدمت ریتا شاه با دو تن دیگر از مسافران بار خس و خار بر سر فرا رسیدند حضرت اللهی سنت
سلام بتقدیم رسانیدند خدمت آن شاه بے تخت و کلاه جواب داد که ٹھهرو میان یعنی خواجه توقف کنید حضرت اللهی
مکث فرمودند چون آن برداشت را نوبت فرو داشت رسید خدمت ریتا شاه یک سلطان وقت می نمودند
و این دو تن همراهی مزدوران بنظر مے آمدند و بجنبان راه خود ها گرفتند از ان بعد خدمت با کرامت دریا
رفتند و غسل کرده باز آمدند و بجای خود نشستند و قلیان کشیدن آغاز نهادند درین حالت خدمت ریتا شاه
نظری بر حضرت اللهی انداختند که حضرت با عظمت گم شدند از ان بعد نظر دیگر گماشتند چنانکه حضرت اللهی از
سرتا پا از خود رفتند و این عزیمت در دل راه یافت که همین جا رخت اقامت باید انداخت درین اثنا شراب
بر دم پیش خدمت ریتا شاه آوردند آنوقت حضرت اللهی را بخاطر گذشت که اگر خدمت ایشان شراب بمن دادند
و از شراب ابا کنم این حضرت مجذوب مرا از بیخ و بن بر اندازند من نیت اجمیر شریف دارم چگونه بود بمجرد اشراف
بران خاطر خدمت ریتا شاه دست بر داشتند و گفتند که همین ست راسته اجمیر شریف پس پنج تا دانه انبه برد
دست گرفتند و برسم تعظیم بنیم خم برخاسته حضرت اللهی را دادند و اعاده فرمودند که همین ست راسته اجمیر
شریف حضرت اللهی شرط ادب بجا آوردند و ان دانه های انبه را از غایت نیازمندی بهر دو دست ستیده

کہ خدمت ریاست شاہ اشارت بدان کردہ بودند راہ اجمیر شریف گرفتند در اثنای این سفر وسیلة الظفر بہر منزلے و مقامے کہ
حضرت الٰہی فرود کش مے شدند مردم آبادی گرد آمدندی تواضع و نیازمندی نمودہ ہمہ یکزبان گفتندی مگر بندگان
حضور شاہزادۂ ستید یا خواجۂ بزرگ چنان مے نماید کہ حضرت شما از دولتخانہ بیدماغ شدہ تن بسفر در دادہ اند
و چگونہ است کہ بہ نسیان جریدہ دل بر غربت نہادہ اید بارے ازین واقعہ اندکے شرح باید داد کہ این ہیئت
گدائے دیدہ دل ما مردم بدرد مے آید تا آنکہ این دو مصرع را داد معنی میدادند ؎ اگر شاہی ترا آخر
چہ نامست + دگر ماہی ترا منزل کدامست + انچہ از سامان و ساز و برگ سفر بایست بود مہیا کنیم تا این کربت
غربت آسان شود حضرت الٰہی غیر ازین بر لب نمی آوردند کہ مارا ہیچ نباید اجمیر شریف منزل مقصود ماست الغرض
حضرت الٰہی ہر منزلی و ہر مقامی ہمبرین نسق طے سفر مودند ہر کجا کہ شب آمدی ہمانجا آسودندی چون بامداد
شدی طریق خود سپردندی تا آنکہ بعد از قطع بوادی و مراحل باجمیر شریف فائز شدند ؎ تشنہ کامی لب
فرات رسید + کام جان انچہ بود آنجا دید + بالجملہ حضرت الٰہی خود را بر آستان دولت خواجہ خواجگان شہنشاہ
دو جہان حضرت خواجہ معین الدین چشتی غریب نواز انداختہ شرف التثام عتبہ علیہ دریافتند و حضرت
شاہنشاہی آنقدر از نعمتہای باطنے و مواہب لدنے کہ حوصلہ دیگر آنرا برنتابد بحضرت الٰہی ارزانی داشتند
حضرت با عظمت الٰہی ہمین کہ خلعت قبول در بر و کلاہ دولت بر سر کردند یک شبے دران بارگاہ عالی حاضر
ماندہ صباح آن مراجعت باکبرآباد نمودند استغراق تمام در وجود باجود حضرت الٰہی راہ یافتہ بجز از ملک
ہستی میگذراندند چندے برین حالت برامدہ بودند کہ بحکم احدی الروائتین رو بجانب بانس بریلی نہادند
و بر دست مبارک سلطان معرفت و توحید شہنشاہ حقیقت و تفرید حضور پر نور شاہ نظام الدین حسین دام ظلال کمالہ
علی رؤس الطالبین خلف الصدق و سجادہ نشین قطب عالم مدار اعظم اعلے حضرت شاہ نیاز احمد قدس
اللہ سرہ العزیز بیعت کردند کہ ملک ہندوستان و نواحیش از صیت کمالات و آوازہ کرامات حضرت
ایشان مملو ست و خاندان قادریہ و چشتیہ نظامیہ از شمع ذوات شان روشن و دلی حاضر خانقاہ ملائک
اشتباہ بودہ باذکار و اشغال چنانکہ تلقین یافتہ بودند اشتغال داشتند از انجا کہ استعداد باطن حضرت
الٰہی بر کمال بود در اندک فرصتے جمیع مراتب سلوک را طے نمودہ بدرجہ کمال و تکمیل فائز شدند و خرقہ
خلافت و اجازت بسلسلۂ خاندان قادریہ و چشتیہ نظامیہ از حضرت باہدایت یافتہ رجعت قہقرے
باکبرآباد فرمودند و تا مدت سی سال ہمانجا در عالم تجرید قیام ورزیدہ ابواب ہدایت و ارشاد بر روے
طالبان حق مفتوح ساختند و روز و شب تعلیم و تلقین ہر یکے را بقدر استعدادش میکردند در آن زمان
گروہ گروہ مردم چہ از میان شہر و چہ از احوال و اطراف شہر گرد آمدہ دست بہ بیعت میدادند و از ان بجز خار

معرفت بهرهٔ وافی برسید اشتند- حضرت الیشان رامعتاد بود که بعد ادای صلوة مغرب در مجلس خانه که به کمرهٔ
کلان معروف بود تا ساعت یازده و دوازده می نشستند و آن مکانی مربع و وسیع و نفیس ست مصفا و نورانی
که سپیدهٔ صبح در برابرش سپید نمی توانست شد بهر طرف فانوسهای سپید روشن و از کثرت روشنی شب روز
می نمود و بیک جانب فتیله اگر مثل عود می سوخت و نفحهٔ دودش دماغ جانها را معطر ساخت و راحتی
بجان اهل مجلس میرسانید فرش سپید بودی و در موسم سرما قالین های پشمین بر آن افزودی احیاناً اگر مردی اجنبی
حاضر آمدی و فرش سفید از پای او داغدار شدی علی الحال خادم و ملازم پاکش میکردند بالجمله ارباب ارادت
واصحاب سعادت هر روز بعد از نماز شام حاضر آمدندی و همگنان پهلوی یکدیگر دو زانو نشستندی
در مجلس خانه حضرت اللهی قبله رو جلوس میفرمودند و مردم در صف های یمین و یسار و چندی در
محاذ صف پائین جای گرفتندی دران بارگاه از موالی و خدم و آقا و نوکر هر که داخل شدی هر کجا که جای
خالی یافتی نشستی و هر کس را اجازت نشستن بود نه آنکه موالی و آقا نشیند و خادم و نوکر برپا ایستاده ماند
این ادب در درویشانه پیوسته مرعی بود چون مجلس بدین صفت مرتب می شد عجب نوری و برکتی نمودار می گشت
که هرگز دل برخاستن راضی بود آنگاه حقائق و معارف و مسائل فقر و سلوک و تذکره بزرگان سلف از زبان
فیض ترجمان با عذوبت و لطافت تام مثل دُرّ و گوهر میریختند و تشنه لبان طلب را از زلال بیان شافی
حضرت اللهی تسکین حاصل میشد و گاه بودی که از تاثیر تقریر صاحب استعدادان حاضر وقت شده
هر یکی بمقام و حال خود آمدندی و بعضی را کیفیت مثل سماع روی دادی عجب مجلسی بود و شگرف صحبتی
که دران جز زبان کمتر ازین نوع نشان میدادند و جمعی که طالب حق بودند آنها را اجازت ارزانی داشته
اند که در خانقاه بیک طرفی دور از منظر مردم نشسته بذکر خفی مشغول میبوده اند دو سه ساعت دران
مصروف می ماندند چون برمی خاستند صورت حال شان دیدنی بود سرشار چشم نیم باز و دل بیدار گوگوئی
هم ایدون از خلوت یار با حسرت بکنار بیرون خرامیده اند چیزی میخواستند و چیزی دیگر از زبان میراندند
یاد دارم که شبی این جماعه برکنار بالاخانه که موسم تابستان بود مشغول بودند و مهتاب طبقهای نور
برسرشان نثار میکرد ناگهان یکی را از انمیان آسیبی به پشت رسید و یکبارگی غریو از نهادش برآمد
معاً از همگنان نعره های بیخواست بلند شد چنانکه اهل خانقاه و سکنهٔ محلت را دل از دست رفت
حضرت اللهی قدس سره کس فرستاد تا دریابد که معامله چیست چون تفحص رفت هویدا گشت که میمونی
از کنار بام گذشت و تن اولین را گذر او جنبش داد چون این ماجرا بسمع حضرت الیشان رسید فرمودند
که لاحول ولاقوة الا بالله آنوقت راقم این حروف شریک آن جماعه بود- درماه صیام که بعد افطار

مشغول بے بیسر نمی شد یکسال موسم تابستان افتادہ سفر رشد کہ بعد نماز بیشین حضرت ایشان بنفس نفیس چشم بند کردہ نشست میفرمودند وتنی چند از مخصوصان بارگاہ حاضر آمدہ بشغال بذکر مے نمودند چون وقت نماز دیگر می شد ادای صلوۃ کردہ رخصت می گشتند یکے روزی کہ راقم این حروف ہم شریک جلسہ میبود صدای فغان خاست ہمہ را اتفاقت دست داد دیدیم کہ مجیبہ حافظ عبد الصمد مرحوم ازان حلقہ افتادہ اند شاید کہ از شاغل ہم پہلو مستے رسیدہ باشد اما آنقدر استغراق خدمت حافظ ما را دریافتہ بود کہ با وصف سقوط شعور میسر نیاید وہمچنان افتادہ ماندند یکی خواست کہ ازان حالت بیرون آرد حضرت ایشان منع فرمودند بعد از دیر خدمت حافظ ازان غیبت بخود آمدند و باز سلسلہ اشتغال ہمچنان جاری ماند وجلسہ بوقت معہود برخاست یاد دارم در یک زمان معدودی از یاران خاص مشورت کردند وقرار دادند کہ یکشنبہ روز تعطیل ست بیائید تا شب یکشنبہ کہ روز تعطیل ست بمشغولی سحر کنیم جملہ رضا دادند چنانکہ ہمہ بران قرار داد ہر آن شب را زندہ میداشتند وحضرت ایشان نیز بذات خاص شریک این جلسہ می شدہ اند راقم این حروف نیز داخل آن حلقہ بود عرض دارد کہ برکت حضرت ایشان شب معہود درچشم با کار سرمہ می نمود ونماز بامداد گذاردہ ہر یک بخانہ خود ہا رخصت می شدیم روزی حضرت الٰہی را بسمع رسید کہ یکے از شب زندہ داران کشفا این امر نمودہ است برخاطر نازک گران آمد ودیگر این سعادت میسر نشد ازین ماجرا قالتفت کہ یاران شبینہ رسید عظیم بود تلقین را وقتی معین نبود ہر جا وہر گاہ کہ خوش آمد فرمودند وگاہ گاہ مصلحتے بودہ باشد کہ متواتر تعلیم را التزام مے نمودند و بعضے از یاران اعلیٰ را اجازت میدادہ اند کہ طالبان مبتدی را تلقین کنند ہر چند کہ تلقین یکے از دیگرے مخفے بود چہ در خلوت وتنہائی معمول میداشتہ اند فاما ہر قدر کہ ازان بوجہ صحبت وقربت آگہی دست داد استنبط گردید کہ ہر طالبی را تلقین جداگانہ بود ویک شغلے را طریق تعلیم دیگر چنان می نمود کہ مردم در استعداد مختلف و قابلیت باطن شان بانواع متعدد بود لاجرم انکار واشغال نیز بمناسبت طبائع میفرمودند درین زمان کہ سال ہجری بہ یکہزار وسیصد وچار رسیدہ وبحکم صحیح خیر القرون قرنی ثم یالیہم ثم یالیہم الیٰ آخرہ مردم خدا طلبی را ترک دادہ مدارس وخانقاہ از تدریس وتعلیم خالی افتادہ اینہمہ مشغولی تعلیم وتلقین از عجائب وغرائب بنظرے آید وحضرت الٰہی را کہ شغف تام درین کار بود یک آیتی از آیات رحمانی تصور توان نمود بنا بر آن کمتر از باریافتگان بودہ باشند کہ دامن دولت گرفتہ بشرف تعلیم ودولت تلقین نارسیدہ مخصوص ہمین بارگاہ ومقصود ہمین خانقاہ توان گفتن کہ پیوند ارادت مشتمل بر ثمرہ سلوک وطلب بود محض اسم ورسم ازین ست کہ اہل این خانقاہ عالی صاحب احوال مالک مراتب ومقام بودہ اند چنانکہ کشف انیمعنی از دادہ بید مجالس سماع وواقعات ومعاملات برای العین مشاہدہ میرفت بعضے ازین عزیزان غائبات

استیلا داشت کہ در مجلس حاضر اند و بیخبر تا اگر نامش گرفتندے و خطاب باو کردندی قرع سماع او را مقرعہ شدے
و ازان حالت بر آمدی یکی را کیفیت در گرفتی و دیگری بخود آمدہ متوجہ متکلم گشتی و جواب سخن دادی و این جملہ منحصر
بر خواص تعین بود انشاء اللہ تعالیٰ بعد ازین تذکرہ ہر یکے ازین طبقہ بجای خود آید۔ از زبان یاران سابق
و ملازمان حاضر بالاتفاق مسموع شد کہ در عنفوان عہد کہ عین وقت شباب این صحبت بود حضرت ایشان
را بسماع رغبت تمام بود تا بحدیکہ آلات نغمہ را نوبت بہ غلاف نمی رسید و سماع وقتی معین نداشت سبب
ظاہر آنکہ ذوق بدرجہ کمال در طبیعت حضرت ایشان مضمر بود و لطافت و نفاست بران مزید تا کہ
شغف تمام بآن داشتند و ہیچ تقریب نبود کہ مجلس از سماع خالے بودی تا آنکہ مدت دہ سال اندی کم در
خدمت حضرت ایشان راقم این حروف را گذشت اما حق گواہ ہست و کفی باللہ شہیدا کہ در ہیچ مجلس
سماع ندیدہ ام کہ حضرت ایشان در عالم وجد قیام برپا فرمودہ باشند و نہ از ہیچ کسی شنودہ غایت آن بود
کہ در حالت غلبہ ذوق نعرۂ اللہ اکبر بیخود از زبان بلند می شد یا در وجود اقدس جنبشی سہل بے اختیار پیدا گردی
و اگر ذوق استیلا یافت گاہی یک دست مبارک و گاہی ہر دو دست بجنبش مے آمدند و ہر کہ در اینچنین مجلس و
وقت حاضر بودی نیکو داند کہ چہ قدر تاثیرش برارباب مجلس مے افتاد حق اینکہ ہیچ از عام و خاص نبودی کہ او را
ذوق نگرفتی آنگاہ مجلس گرم می بود و از اصحاب سلوک ہر یکے را حظے کافی نصیب مے شد۔ خوشا بخت
کسانے کہ در مجالس سماع حضرت ایشان حاضر بودہ و عیش صافی و بہرہ وافی ازان یافتہ باشند بخدا می یکتا
کہ جان من در قبضہ اوست اینچہ در تعلیم و تلقین و سماع و احوال دران بارگاہ عالیجاہ بود ہمہ اش صحیح و صادق
یافتم و ہیچ چیزے ازان دست زدہ وہم و گمان نبود۔ یکی از مریدان جوان عمر را در سماع تصورات از
قبیل وساوس پیرامون خاطر میگشت او را حضرت ایشان بترک سماع امر فرمودند ازان بار دیگر بہ مجلس سماع
بار نیافت۔ در یک ماہ دو مجلس معمول بودند یکی بتاریخ ہفتدہم و آن بتقریب فاتحہ جناب سلطان المشائخ
محبوب الٰہی حضرت سید نظام الدین دہلوی قدس اللہ سرہ العزیز و دوم غرہ ہر ماہ بتقریب فاتحہ جمیع مرشدان عظام
خاندان قادریہ و چشتیہ در مجلس ہفتدہم سفرہ پُر الوان نعمت بودی و در فاتحہ غرہ نان و گوشت با دال
نخود دبختہ شدی خواص و عوام درین تقریب ہا جمع آمدندی و عجب تر آنکہ منعمان و متمولان شہر آگرہ در
فاتحہ ماہانہ بہ تمنای آن طعام درویشانہ ہجوم می آوردند و منصب داران عدالت صدر ازین دندانش میخوردند
چون اخلاق حضرت ایشان را بسط تمام بود یکی از ایشان یاد دارم کہ التماس نسخہ ترکیب چاہ نمود و بر زبان مبارک
رفت کہ نسخہ اش عسر ندارد لیکن این لذت خاص کہ در چاہ خانقاہ می یابند سبب آنست کہ ذاکران و شاغلان
با وضو و طہارت تمام آنرا ترتیب مے دہند۔ وقتے بود کہ راقم الحروف بمحلہ راجہ منڈی نزدیک مدرسہ شاہی

کہ مرا بدان تعلق بود سکونت داشتیم و از خانقاہ شریف فی الجملہ مسافتے داشت اندے کہ از وقت معہود دیر
رسیدم ہمین کہ پیش نظر کیمیا اثر شدم بر سفرہ طعام چیدہ بود این ناچیز را دیدند فرمودند بلطف و تبسم ع دیر آمدہٴ
ز راہ دور آمدہٴ ٭ ذوق آنوقت در کام جان دارم و امید کہ تا دم واپسین از دل نخواہد رفت۔ در مجلس مفتدیہم
جناب سلطان المشائخ قدس سرہ اہتمام بلیغ بودی از غایت صفائی مکان و کثرت فانوس و چراغان تا بش
نور در دیدہ می نمود اہل مجلس آراستہ ہمہ با طہارت دوزانو نشستہ و قوالان غزلہای نیکوے سرودند بعد از آن
کہ دور جای مجلسیان را چہ از عوام و چہ خواص سیراب میکرد عجب راحتی و شگرف منحتی دران مجلس بود کہ لبہای
حاضرین میرسید آن عیش صافی و آن حظ دلخواہ کہ طالبان خدا آگاہ و سالکان مرتاض را نصیب
می شد می توان گفت کہ غیر از جنت الفردوس میسر نشود۔ وقتی کہ گویندگان غزلیات قدما مملو از مضامین
توحید و عشق گفتندی و دلہا را جنبش آوردندی نسبت حضرت با عظمت جملہ اصحاب مجلس را محیط گشتی
و ہر کسی بقدر استعداد خود با بہرہ ازان گرفتی۔ انچہ از آثار و اخبار صاحب سیر الاولیا و دیگر حضرات
در ملفوظات نسبت مجالس سماع بعہد دولت جناب سلطان المشائخ محبوب الٰہی قدس اللہ سرہ العزیز
نوشتہ اند برای العین در مجلس حضرت الیشان مشاہدہ می رفتند تو گوئی نقشبندان قضا و قدر درین زمان
شبیہ آن صحبت بید قدرت کشیدہ اند بسکہ حضرت الیشان را التفات بجید جانب یاران عزیز بود کہ بازار
آن اقارب نسبے طرف مقابل نمودہ اند در موسم تابستان و ہم فصل باران گاہ بودی کہ بہ تاج روضہ
لب دریای جمن با اعتماد الدولہ و گاہی باغ سکندرہ یا معافی بود لہ تفریحاً با اصحاب طریق توجہ میفرمودند
و گاہی بزیارت حضرت سید ابو العلا قدس سرہ یا شیخ علاء الدین مجذوب تیر گامیرفتند و در انجاہاے
پر نزہت و برکت مشغولیہا داشتندی و خوانندگان و یاران خوش الحان طرح مجلس سماع انگندے
کمتر اتفاق بودی کہ مجلس از وجد و حظ خالی رفتی یاد دارم کہ وقتی سید امیر علی شاہ مرحوم برادر علاے
حضرت الیشان التماس دعوت و سماع بمقام سکندرہ کہ مقبرہ محمد جلال الدین اکبر شاہ دو کروہے از
اکبر آباد است نمودند چون حضرت الیشان قبول فرمودند خود با جہیز بایستہ سکندرہ رفتند و از ہر جنس
سامان فراہم کردہ صباح آنجا آغاز پخت شد و در خانقاہ یاران بتہیہ روانگی جمع آمدند موسم برشگال بود
باران باریدن گرفت و آنقدر کہ حساب ازان نتوان گرفت و از دیدن ابر محیط و بارش شدید ہیچگونہ
قیاس نمی توانست شد کہ امروز آب از ریزش باز ماند یاران مشوش شدند و حسرتہا میخوردند کہ درینوقت
چگونہ شود و چندی از خاصان بارگاہ یکدل شدہ حضوری حضرت الیشان دریافتند راقم انجیروف نیز
ہمراہ بود ہمگنان بنشستند و از ہر دری سخن پیوستند آخر الامر بعرض رسانیدند کہ باران میوقت آمد ہر لحظہ سے افزاید

وسکندره از ینجا دو کروه بیش ست از یاران چه راکب و چه پیاده هر یکی بجای خود متامل ست حضرت
ایشان بمغز سخن رسیده فرمودند که سید امیر علی شاه را وعده کرده ایم وفا بر آن واجب ست ما خود میرویم دیگران را
اختیار ست گفتن همان بود و رفتن همان علی الحال سوار شده در عین شدت باران تشریف بردند یاران که
این معامله دیدند بی آنکه انتظار چیزی کنند چه سوار و چه پیاده راه سکندره گرفتند راقم این حروف نیز شریک
حال بود نمیتواند که از آن کیفیت دم زند و شرح آن دهد ه سلطان خوبان میرود سر هر سو هجوم عاشقان ٭
چابک سواران یکطرف مسکین گدا ها یک طرف ٭ دیدم که هر یکی در راه بقدم سعی قطره زن بود آنانکه سوار
بودند جلوریز عقب حضرت ایشان نگذاشتند و آنانکه پیاده بودند پای افراز در دست میدویدند و
بزبان حال العجل العجل می گفتند و مطایای شوق آنهمه را بمنزل مقصود رسانیدند الغرض چون همگنان
بمیقات معهود فائز شدند و از نفس سوز بیا بیا سودند مجلس سماع ترتیب یافت و ابر همچنان آب از دیده
میریخت و رعد نعره ها میزد قوالان و خوانندگان که از پیشتر حاضر بودند گفتن آغاز کردند همین که شنیدی
چند از حمد و نعت بر خواندند سید امیر علی شاه بزبان این غزل را فرمایش کردند ه

بگذار تا بگریم چون ابر در بهاران	کز سنگ گریه خیزد روز وداع یاران
با ساربان بگوئید احوال آب چشمم	تا بر شتر نبندد محمل بروز باران

دلها گرم بودند و وقت موافق فیض باطن حضرت ایشان چون ابر مطیر باریدن گرفت اهل مجلس را شوری
پیدا شد که در بیان راست نیاید کیفیت گریه همگنان را در گرفت و نعره های جگر شگاف از دلها بلند شدند هیچ
متنفسی دران صحبت نبود که بحال خود مانده باشد یکی دست فراز میکرد و دیگری پای بر زمین میکوفت یکی بر خود
سیلی زدی دیگری همچو شیدا میخروشید ه یکی غائب از خود یکی نیم مست ٭ یکی شعر گویان برافشانده دست ٭
حظی که دران مجلس حاصل شد امروز نقش بر دل ست این مجلس تا دیر برقرار ماند و زحمت راه مبدل براحت
گردید الحمد لله علی ذلک همچنین در موضع معافی بود که آنجا قدم رسول زیارتگاه عام و خاص است بارها
اتفاق صحبت شد و سید امیر علی شاه مرحوم متکلف و مستدعی آن می شده اند یکباره که منشی محمد حسین وکیل
راجستان معتقد حضرت ایشان حاضر بوده این دو غزل متاع هوش مجلسیان بتاراج برد ه

بناز برشکن چون نیاز مند توام	ترحمی که اسیر خم کمند توام
متاز اسپ جفا بر من ای شه خوبان	که رو نهاده بخاک سم سمند توام

ه

چهره را صبح تجلی زآتش می ساخته	خبر از خویش نداری که چه پرداخته

نیست یک سرو درین باغ برعنائی تو	بسکہ گردن بتماشاے خود افراختۂ
بر سر کوی تو چندانکہ نظر کار کند	دل و دین ست کہ بر یکدیگر انداختۂ

ویہدران مقام جنت نشان کہ مشہور بہ باغ بود دیکبار این غزل با اہل مجلس کرد انچہ کرد ؎

آدم تا مست حیرانت کنم	ہمچو زلف خود پریشانت کنم
علم بخشم تا کہ معلومت شود	از سر معلوم ناوانت کنم
گر تو افلاطون و لقمانے نعلم	من بیک تعلیم ناوانت کنم
شمس تبریزے بمولانا بگو	واقفِ اسرار یزدانت کنم

واین غزل ؎

ہواے سیر گل دیدن ندارم	چو گل بیہودہ خندیدن ندارم
نگہ آسا رو م بر اوج افلاک	زجای خویش جنبیدن ندارم
بگرد خویش میگردم چو گردون	برون از خود خرامیدن ندارم

ودیکبار ہمدران باغ اتفاق طبیعت چنین افتاد کہ سید امیر علی شاہ مولوی جعفر علی میر منشی راجستان خلیفۂ حضرت مولوی محمد ظریف رحمۃ اللہ علیہ ہم خرقہ حضرت الیشان را در باغ مہمان کردند وجملہ یاران طریقت را نیز خوانده بعد از نماز عشا مجلس ترتیب یافت از قوالان متعدد ہیچ کی حاضر بودند یکے بعد دیگری غزلہا میگفت گویندگان از گفتن بس نکردند وشنوندگان از شنودن علی الرغم روزگار تا درین کار بودیم کہ از مسجد بانگ نماز بامداد برخاست ومؤذن کوس اللہ اکبر بر گوش شب زنده داران فرو کوفت انگاہ مجلسیان آگاہ شدند کہ سحر پدید آمد وندانستند کہ شب کجا رفت راقم انیحروف نیز شریک بود اگر راست خواہی حق انیست کہ انہمہ حریص سماع ومولع وجد گرد آمده بودند واز ہمہ بالاتر مہمان عزیز دالہ سماع بود واین صحبت را بسیار دوست میداشت بحکم ضرورت ہمہ از جا برخاستند و از طہارت وسنت فراغ کرده بجماعت الیستادند امام فی الجملہ خوش گلو بود چون اللہ اکبر گفت جماعۂ مقتدیان کہ در سماع شب را بروز آورده بودند ودلہای شان از صحبت شبینہ گرم بود وسینہ پر جوش بیخود نعرہ ہا برآوردند وہیجا باخروشی وہای ہوی در مسجد افگندند وبسمل وار از ان اللہ اکبر طپیدن آغاز کردند العظمۃ للہ آن تماشا دیدنی میخواست اما ہر یکے بحال خود گرفتار بود واین دیوانگان لائق را فتوے تعزیر کہ دہد فی الجملہ بعد از توقف افاقت میسر آمد وہمگنان مستغفر شده مکرر تحریمہ بستند وفرض وقت ادا کردند چون از نماز فارغ شدیم یافتیم کہ دیگہا سرد شده بود طعام را حلاوت باقی نمانده

ہرچند استغنای تام در خاطر اقدس حضرت ایشان بود و در ہیچ تقریبی و حیلتی شریک ابنای زمان نمی گشتند و نه بخانهٔ ہیچ یکی از یگانه و بیگانه میرفتند اما با خاطر آزادِ دار الحزن یاران طریقت را آبادی ساختند و از راه دلداری غریبان دلداده را بقدوم ہمایون می نواختند۔ روزی بعادت مالوف خانهٔ مولانا بدر الحسن رحمة الله علیه را که از یاران اعلیٰ بودند رونق بخشیدند جماعه از مریدان مخلص ہمراه شدند مولانا مجلس سماع را طرح انداخت و قوالان مناسب وقت غزلها به نغمات دلکش سرودن گرفتند چون این غزل را گفتند

بردہ خیال روی تو از دیده خواب را * برداشت از میان من و تو حجاب را *
جنبشی در دلها پیدا شد و ہرگاه به این بیت رسیدند

آباد ساخت درد تو ویرانهٔ دلم * تعمیر کرد عشق بنای خراب را *
گوی آتشی بیفروخت از سوز دلها و التفات حضرت ایشان دامن بر و نیز داہل مجلس در وجد آمدند برادر بزرگ شیخ منصب علی را که امیر خسرو ثانی در ینوقت بودند کیفیت بالا گرفت و از فرط ذوق برخاستند و برقص درآمدند و دران حالت شعله جوالهٔ می نمودند و ہر دم و ہر لحظه ترقی در ذوق بود اہل مجلس بادب برپا شدند وحضرت ایشان نیز موافقت نمودند آخر دران بیخودی و بیتابی عنان ادب از دست شان رفت و بی اختیار با حضرت ایشان درآمیختند وحضرت ایشان نیز در کنارش گرفتند تو گوئی دو محب و محبوب بی مزاحمت اغیار در لذت وصال بودند و تا دیر ہمچنان سینه بسینه ماندند درین مجلس احدی از شوق و وجد خالی نبود و شور و غلغله از نهاد مجلسیان برآمده بوالعجب وقتی و شگرف حالتی روی داد که چشم فلک مثل این در زمان سلف دیده باشد۔ یاد دارم که روزی در موسم برشگال نزہتگاه تاج روضه را زینت تشریف بخشیدند و در برجی پہلوی مسجد که برکنار دریای جمن واقع است با یاران طریق جلوس فرمودند باران آمد و گویندگان از نغمه ہای غریب و غزلیات عجیب جلسهٔ شاہانه را خوشنود کرد ہوای خوشگوار و ترانه ہای جان نواز در انوقت روح تازه در قالب اہل مجلس میدمید ذوق تمام و حظ ما لاکلام حاصل گردید۔ گاه بودی که بباغ فرزانه بپاس خاطر احمد علی خان مرحوم تشریف می بردند آن جای پرفضا روان آسا بود و گاہی این مسکین راقم الحروف را در ان زمان که قریب مدرسهٔ سرکاری راجه منڈی بگذر نیم سرفراز بیار ارزانی میداشتند و تنها برادران طریق دران مقام که کنارهٔ شارع عام و از آبادی برکنار و ہواگیر لطیف بود فراہم آمده داد سماع میدادند آری احتراز حضرت ایشان از اغنیا و دنیا بود و بر ہیچ چیزی از ینہا مائل نبودند اگر کسی حاضر آمدی روی از ان نمی تافتند و باخلاق کریمانه خاطرش نگاه میداشتند لیکن با انہمه بارہا مشاہده رفت که حضرت ایشان بنظر استکراه می نگریستند و کناره میفرمودند

برنگ شمع شورم آشنای عالم کثرت * که رو در محفل و جز رفتن از محفل نمیدانم *

بتقریب این سخن یادم آمد که از وکلای وعمال عدالت صدر دیوانی یکے درخواه کرده بود که بس مشتاق
حضوری درمجلس حضرت ایشان بوده ام اگر از راه کرم بروز مجلس اطلاع یابم زہی سعادت باشد که بهره
ازان بردارم حضرت ایشان قبول فرمودند طبقهٔ اصحاب صدر را که اکثری منعم و مترف بودند ہر سال
درموسم برشکال قرار داده بود که دو سه روز کشتیهای ہمدیگر بسته و آراسته برآب دریاے جمن بصحبت و
عشرت میگذرانند قضارا یک تقریب مجلس عرس در اثنا آن سه ایام معینه واقع شد حضرت ایشان
پیام فرستاده واکتفا نه براطلاع رسمی فرمودند بلکه مولانا بدر الحسن را که ہم سلسله شان در عدالت صدر
بودند و از یاران ممتاز برسم رسالت فرستادند که مجلس فاتحه امروز ہست اصرار شما بود که شریک مجلس شویم
تشریف آرند آن مرد دنیا حریص ہوا و ہوس نیارست که صحبت معهود را خیرباد گفته حاضر آید عذرہا خواست
و بلطائف الحیل درگذرانید درین عرض مدت که پیام رفت و جواب آمد راقم الحروف حاضر بودم دیدم
که حضرت ایشان تبسم میفرمودند و بسیار خوشنود بودند که خاطرش نگاه داشته آمد و خودش نیامد۔
بسکه لطافت و نفاست برکمال بود حضرت ایشان باوصف متانت و رزانت گاہی مزاح روا
داشتندی شبے بعادت معهود حضرت ایشان با جمیع از یاران درجماعت خانه رونق افروز بودند شیخ محمد جعفر مرحوم علاقه بند
که از مریدان حاضرباش بود غنودگی بروغالب آمد مظنه آنکه غذای شام بکار برده است حضرت ایشان
را نظر برو افتاد فرمودند که شیخ محمد جعفر خواب بر شما استیلا دارد جواب داد که خیر باز ہمان حالت
پیدا شد حضرت ایشان اندکے توقف کردند و فرمودند که شیخ محمد جعفر پس ترک باشید او پنداشت
که بر وفق حدیث سوّوا صفوفکم حکم کرده اند و گذشته از خاطرش رفت اندکے از جاے خود جانب
پس جنبش کرد متمکن گشت که دیوار کمره پشت او را تکیه شد و نفیر خواب از و بلند شد آنگاه تبسم میفرمودند
و بسوی ما ہمه بندگان میدیدند۔ حضرت ایشان را عادت معهود بود که نام ہیچکس از یاران طریق بی انضمام
القاب بر زبان نیاوردندی اگرچه فرد ترین پایه می بود و گاه بودی که با نام لفظ صاحب و غیر آن فزودندی
و این افزایش وقتی تفریحاً بودی چنانکه با احمد علیخان لفظ بهادر شامل کردندے حقا که حسن معاشرت
بر ذات قدسی صفات حضرت ایشان نازش میکرد ہیچکس در صحبت نبودے که در قول و در فعل
مدارا باوی نفرمودندی اگر شکایتے یا زحمتی میدیدند دلداری و تشفی میدادند اگر ہرج در کار کسی
پیش آمدی در رفع آن بذل توجه رفتی ۔ یاد دارم که دستے راقم این حروف را آواز گرفته شد
و نمی توانستم سخن گفت با انیہمه بنا دوگاه وانفر بخانقاه حسب عادت شدم و باد ب نشستم حضرت ایشان
پرستش کردند و غمخواری نمودند بالا آواز برسمے آمد و طاقت سخن نداشتم اما حضرت ایشان مکالمت

یا بندہ علی التواتر فرمودند ہر چند در گذارش تکلف مے شد لیکن از جواب بر عایت معاف نداشتند
دانستم کہ اینہمہ برای آنست تا محرومے از شرف مخاطبت موجب شکستہ دلی این بیچارہ نشود حضرت
ایشان آنقدر رمز شناس باریک بین دقیقہ سنج و نکتہ آفرین بودند کہ حیرت پیدا می شد پروای آن نبود کہ حالت
دیگر چہ باشد۔ شبی از شبہا با یاران طریق حاضر خدمت بودم قضارا تسبیحے کہ باتفاق در دست اندیک
دانہ اش بر دانہ دیگر برخوردہ آوازکے نرم داد چون محل قربت بفرط عنایت داشتم باوجود نزاکت تا سمع
مبارک رسید خطاب شد کہ چیست عرض کردم کہ تسبیح۔ بمجرد آنرا خواستند و در دست مبارک آوردہ
ملاحظہ فرمودند اتفاقاً رشتہ دران تسبیح کہنہ بود۔ یکے از مریدان علاقہ بند را کہ حاضر وقت بود آن تسبیح حوالت
کردند کہ این تسبیح را با رشتہ ابریشمین و شمسہ زرین مرتب کند و بیارد بندہ را اینقدر حیا آمد و انفعال
دست داد کہ از شرم نمے توانستم سر بردارم تا دیر آنچہ ازین حالت بر من گذشت شرح آن دشوار
است و عجب شکلے صورت نمود کہ نہ مجال معذرت بود و نہ یارای گفتن کہ این دانہ تسبیح نہ تنہا یک
من غمازے کرد و نہ مرا آنچہ از نزاکت خیال دریافت بخاطر بود از نیست کہ خاصان بارگاہ و
مقربان با اخلاص پر حذر زیستہ بودہ اند و در ہر کاری و ہر مقامے احتیاط بلیغ می داشتند حضرت الٰہی
و مولائی قدسنا اللہ بسرہ العزیز را جمال ظاہری با کمال باطنی از بارگاہ خداوندی عطا شدہ بود صبیح الوجہ
کشادہ پیشانی خوش ابرو نیکو چشم وسیع الصدر معتدل القامت مرسل الشعر مرتفع الکتف قوی العضد
عریض الساعد فسیح الکف حسن الانامل مستقیم الرجلین حسن المنظر طلیق اللسان فصیح البیان ہمیشہ
دو زانو با ادب تشہد نشستندی و سخن را با صوت معتدل گفتندی غیر از تبسم شیرین کمتر ضحکت بر دہان
آمدی راقم حروف را مدت دہ سال در صحبت گذشت ہیچ گاہ قہقہہ در خلاء و ملاء مشاہدہ نیفتاد امری غیر مرضی را
اگر کسے مصدر شد جز چین بجبین نیاوردندی شدت در غیظ نبود و سخنان لطیف ہمچو گوہر آبدار از درج دہن
ریختندی حسن ادا و خوبی گفتار خداداد بود گاہی غمز و اشارت یا جنبش چشم یا ابرو نفرمودندی غایت ادب
و نہایت تہذیب در ذات مقدس منطوی بود چنانکہ از برکت صحبت تمامی حاضران مجلس بکمال اخلاق حسنہ
آراستہ می نمودند در تکلم پاس تمام بود کہ حرفے فضول یا سخنی لاطائل از زبان برآید کہ من حسن اسلام المرء
ترک ما لا یعنیہ و اگر لفظے مشتبہ بے قصد برآمدی در تصحیح آن کوشیدندی و تمہید معذرت کردندے
صادق القول صادق الوعد کریم النفس مرضی الشمائل بودند دست از ہمہ ابنای زمان اقربا و اخوان پاک
افشاندہ و با یاران طریق و طالبان رفیق شبانہ روز حرف موانست راندہ خاطر پاک را اگر پروا بود
ہمین و مسافران و دل پر استغفار اگر میلے بود ہمین بہ مسکینان دیگرے در عالم تجرید و تفرید گذر نداشت

واز جملہ عالم فارغ وبرکنارے روزی خلاف معہود ساعت سہ ناگاہ حاضر شدم دیدم کہ خود بدولت در صحن مجلس خانہ تنہا میخرامیدند واین بیت را بآواز معتدل سکرانہ میخواندند ؎ دنیا و دین میں یار و آباد ہیں تو ہم ہیں تعمیر دو جہان کی بنیاد ہیں تو ہم ہیں + نائل رضیہ کہ در ذات مقدس حضرت الیشان جمع بودہ اند بخثے ازان برادر طریق سید اکبر زمان در مکتوب خود نوشتہ و راقم این حروف را بران اتفاق ست در اینجا نقل کردہ مے آید مے نویسند کہ حضرت الیشان صاحب ادب بودند و اہل ادب را پسند میفرمودند بسے از امرا و عمائد دیدم وصحبت ایشان ورزیدم اما ادب از مجلس حضرت الیشان آموختم حضرت الیشان صاحب تمکین و وقار بودہ اند وصاحب حیا ولبس غیور حمیت اسلامی گو یا تشریفے بود کہ بر قامت حضرت الیشان دوختہ اند وحضرت الیشان قانع وگوشہ نشین بود ہیچگاہ بدیدن امیرے یا وزیرے قدم نزدہ و نہ در ہیچ تقریب دنیاوی قرابت ریاست را ملحوظ داشتہ اند حضرت الیشان صاحب مال و منال نبودند لیکن سیر چشم و غنی۔ گاہ گاہ یاران طریقت خود را بر سفرہ خواندندی و بمزید شفقت انچہ از طعام خوش ولذیذ یافتندی او شان را ارزانی داشتندی و خوشنود و شادمان گشتندی۔ حضرت الیشان صاحب شریعت بودند و در مسائل فقر و سلوک کلامے منافے شرع از انحضرت مسموع نشدہ حضرت الیشان را ہیچ یکے از امور دنیاوی التفات نبود و نہ رغبت چیزی داشتند و نہ ذکر معاملات دنیا را در مجلس خود می پسندیدند۔ حضرت الیشان را مزاج نفیس بود ہر نفیس طبع با ادب وسلیقہ شعار لتشرف خطاب برگزیدندی وانچہ موزون و نیکو وضع وخوش ظاہر و باطن بودی پذیرفتندی بلکہ از خود چیزہا ایجاد فرمودندی کہ در نظر ہمگنان پسندیدہ ومستحسن نمودے حضرت الیشان صدیق بودند وصادق الوعد بودند باکسے انچہ میفرمودند وفا ایش قبل از وقت موعود کردندی حضرت الیشان صافی باطن و پاک طینت بودند اگر احدی از معاملات دنیا سخنے بیچیدہ پیش حضرت الیشان بعرض رسانیدی او را در کلام او راست باور کردندی واگر دیگرے نقض یا تکذیب او بعد ازان کردی حضرت الیشان ناخوش گشتندی کہ شما برادر خود را غیبت میکنید۔ حضرت الیشان را در مسائل علم سلوک فقر آنقدر معلومات وقدرت بیان بودہ است کہ اہل منطق را در مسائل فن خود حاصل نبود آنانکہ بہرہ ازین علم نداشتندی و عامیانہ در اثنار بیان حقائق ایراد میکردند حضرت الیشان بقوت بیانے و طلاقت لسانی معنے مقصود را ہر گونہ لباس دادہ خاطر نشین مخاطب خود کردندی کہ بعد ازان ہیچ شکے وشبہے او را نماند و تسکین خاطر وتشفی باطن روی میداد۔ حضرت الیشان کتب حدیث وفقہ وتصوف علے الدوام پیش نظر میداشتند وانچہ میخواستند تلخیص میفرمودند صحبت حضرت الیشان را خاصیتے بود کہ ہر کہ شرف حضور می یافت ہوا جس نفسانی وخیالات دنیاوی بر دلش گذر نمیکرد بلکہ یکسوئے وفراغ خاطر

و ذوق شوق الٰهی غلبہ مے نمود حضرت ایشان ہر یکے را از وابستگان دامن دولت آنجناب زیر نظر تربیت
می داشتند چنانکہ والدین اطفال خود را دارند پیکر عنصری حضرت ایشان را ہر چند از ریاضت شاقہ و
لطافت مستلزمہ نزاکت تمام دریافتہ اما ہیچگاہ بالای بستر و بالش نرم نیاسودندی و در موسم سرما جامہ خشن
مثل کمل بکار آوردندی - حکایت سفر اجمیر شریف و زیارت مجذوب رتنا شاہ از زبان مبارک استماع افتاد
و گاہ گاہ بغرض ترغیب حضرت ایشان از مجاہدات و ریاضات خود سخن راندندے کہ سالہا بر برگ و بار
اشجار قانع بودہ ایم و در یک شب دوازدہ ہزار ضرب وظیفہ خود نمودہ تا آنکہ خون از سینہ بر آمدن گرفتی
انتهی کلامہ - حضرت الٰهی و مولائی را خوارق و تصرفات عظیم بود با آنکہ توجہ بصرف ہمت کمتر داشتند
چنانکہ ہر یکے از یاران طریق بالانفراد و بالاتفاق روایت کردہ نقلے و حکایتے ازان بر زبان دارد
ہر چند ذات مقدس حضرت ایشان مستغنی تر ازانست کہ حرفے ازان بر نگاشتہ آید لیکن اگر خاطر
یاران طریق و رفیقان راہ توفیق بذکر بعضے ازان نگاہداشتہ آید ہمانا از جادہ اقتضای مقام انحراف
نباشد وقتی شیخ بندہ علی مختار راج ڈمراؤن کہ از مریدان با اخلاص بود مبتلا بعارضہ ضیق شد علاج
از حد گذشت و زر خطیر صرف شد سودی نداشت لاجرم بخدمت حضرت الٰهی قدس سرہ گذارش رفت
حضرت ایشان بعضے را از اہل سلوک اشارت فرمودند کہ ہر شامگاہ بخانہ اش رفتہ مشغول بطریقے
باشند کہ تلقین بود چندی برین بر آمد آن یار بیمار دیگر بار پیام ادب فرستاد کہ زحمت از من دست
بر نداشت ساعتے راقم الحروف نیز بعادت مالوف حاضر مجلس بود حضرت ایشان تفحص کردند
واز یگان یگان پرسیدند بالآخر ہویدا شد جماعہ کہ مامور بودند التزام خدمت بوجہ تمام نکردہ اند موانع عوائق
دنیاوی سد راہ شان گشتہ است حضرت ایشان را تنغص بمزاج راہ یافت و ہمانوقت از جماعت خانہ برخاستہ
فرمودند و مجلسیان را قبل از وقت معہود رخصت دادہ خود بہ نفس نفیس داخل حجرہ خاص گشتند بوقوع
این معنی جملہ حاضران علے الخصوص مسترشدین مامورین مشوش و خائف بخانہ خود ہا رفتند ہمین کہ
صبح بر آمد یاران از ہر طرف جوش کردہ بخانہ مریض خود ہجوم آوردند بندہ درگاہ نیز ازانہا بود
دیدیم کہ شیخ بندہ علے صحیح و سالم نشستہ و بمشاغل معمولی در پیوستہ است ہیچ اثری از مرض و شبہ
او پیدا نبود نشستیم و پرسیدیم کہ چگونہ ہستید و چہ حال دارید گفت الحمد للہ کہ مرض از من دور شد و الکنون تندرست
ہستم ہمگنان را حیرت در گرفت و تعجب ہا میکردند کہ شب را چنین حالت بود و صباح را چنان
جمیع یاران حاضر و مریض صحت یافتہ اقرار کردند کہ اینہمہ تصرف قوی مر حضرت ایشان راست - یاران لختی
توقف کردہ شادان و فرحان بخانہ خود ہا مراجعت کردند - دیگر در اکبرآباد میوہ کٹڑہ محاط دولتخانہ

آستانہ شریف ست کہ عمارتی بلند برآوردہ جناب جلالت مآب سید منور علی شاہ والد ماجد حضرت ایشان ست
واز تبرکات خاص آستانہ شریف جناب غوث اعظم قدس سرہ العزیز یک علم عطیہ حضرت بابرکت سید عبداللہ
بغدادی قدس اللہ سرہ العزیز پیر سلسلہ قادریہ دران مودع ومشہور بآستانہ شریف ست در انمقام پاک
ہر سال مجلس یازدہم شریف بماہ ربیع الاول می بودہ مہین برادر علاتی حضرت ایشان قدس سرہ سید امیر علی شاہ
مرحوم بصرف منافع دیہ معافی دوامی کہ نذر گذرانادہ مہاراجہ گوالیار برای آستانہ شریف ومجلس یازدہم
منیف پیشکش حضرت سید منور علی شاہ علیہ الرحمۃ است اہتمام وانتظام آن می داشتند خیمہ وخرگاہ
باآلات روشنی در صحن آستانہ می افراشتہ وفرشہای مکلف گستردہ جملہ عمائد شہر ورؤسا واہل مناصب
شریک این مجلس می بودہ اند وحضرت ایشان در سایۂ علم رونق می بخشیدہ اند قوالان وگویندگان
شہر وبیرون شہر جمع آمدہ مجلس را گرم می ساختند وسماع آن ارباب قلوب را از جا می بردہ بکشادہ
پیشانی اہل مجلس ومردم انبوہ را تقسیم شیرینی وتبرک میکردید یکبارہ سید صاحب بتقریبی مجلس در آستانہ
شریف ترتیب دادند واز کثرت روشنی فانوس وشیشہ آلات ہانڈی وجھاڑ شب جلوۂ روز می نمود ومردم
در مجلس آمدن آغاز کردند حضرت ایشان در جماعت خانہ باچند مریدان تشریف میداشتند راقم این حروف نیز
حاضر بود کہ ناگاہ باد صرصر برخاست وآنقدر شدت در ہوا بود کہ حواس مردم بجا نماند قریب بود کہ جملہ آلات
وادوات روشنی از ہانڈی وجھاڑ وفانوس برہم خوردہ بشکنند وبریزد بمجرد معائنہ این حال سید مرحوم بخدمت
بابرکت حضرت ایشان التجا آوردند واز آسیب باد وتصادم آلات وانطفاء روشنی وبرہمی مجلس امان
خواستند حضرت ایشان بنفس نفیس بالای بام جماعت خانہ قدم رنجہ فرمودند وآن ہمہ خرابی وخستہ حالی کہ
پیش نظر بود ملاحظہ نمودند ہمت صرف کردند وطناب سایبان مجلس آستانہ شریف را کہ بکنگرۂ جماعت خانہ
مربوط بود بدست مبارک خود گرفتند ونگذاشتندش تا آنکہ باد صرصر روکجی نہاد آنگاہ کہ طوفان باد فرونشست
از مجلس خبر آمد کہ ہیچ نقصان بسامان تجمل نرسید وجملہ آلات روشنی ہمچنان برجا ماند تماشائیان را حیرت
فرو گرفتہ بود ونظارگیان را انگشت بدندان ماند۔ دیگر زیر دیوار جماعت خانہ حویلی بود مولانا محمد عسکری کہ
از مریدان حضرت ایشان وخویشان سید میر علی شاہ نائب سررشتہ دار عدالت فوجداری ضلع بودند دران
حویلی می ماندند یکبار حسب عادت کاغذات کچہری بخانہ آوردند تا بروز یکشنبہ کہ تعطیل انگریزی بود بہ کار منصبی
پردازند یکشنبہ بعد ساعت چار نائب سررشتہ دار در خانہ نبود ہنوز نہ آمد بستہ کاغذات کچہری گرفتہ
باخود برد شور وغوغا برخاست راقم این حروف نیز حاضر بود حضرت ایشان خادم خاص فرستادند کہ
معاملہ چیست رسندہ باز آمد وحقیقت حال عرض داشت حضرت ایشان برخاستند وبعجلت بالای بام

جانب بازار رفتند بنده درگاه همراه بود دیدند که بوزنه آن لقچه را پیش خود گرفته بر سقف دکانی نشسته است
و نزدیکیست که آن لبته را بکشاید آنوقت حضرت ایشان را دیدم که نگاه برو گماشته اند لحظه بران نرفته بود
که یک بوزنه کلان و قوی از جانب جنوب پیدا شد و از بامهای دکانات ملحقه جوشان و خروشان جست
کرده در رسید و حمله آور گشت بوزنه سابق از هیبت او دست و پا گم کرده لقچه همانجا گذاشت و جانب
شمال بی تحاشا گریخت و بوزنه دوم در عقبش گرم همچنان می دوید چون لقچه تنها ماند آدم بحکم اشارت رفت
و آنرا بدست آورد دیدمش که هیچ آسیبی بدان نرسیده بود و جمله کاغذات بسلامت ماندند دیگر روایت
از برادر بزرگ سیدنا میر تراب علی که روزی ربارام هندوئے بخدمت حضرت ایشان حاضر آمد و مجلس
معمور بود گفت که ایندم در مجلس خدائی می بینم و از خود رفته ام مرا مسلمان فرمائید حضرت ایشان بر
لفظ مبارک راندند که مسجد رفته مسلمان باید شد باز عرضداشت که بارگاه حضرت خواجه بنده نواز اجمیر شریف
عزیمت دارم ارشاد شد که همانجا مسلمان شو چون معاودت کنی به بیعت گیریم روز دوم متوجه اجمیر شریف شد
بعد چندی مسلمان شده از اجمیر شریف باز آمد و بخدمت بابرکت بیعت نمود و به خواجه بخش موسوم شد
یک روز رسالداری شرف خدمت دریافت و عرض نمود که برادر من در ملک پنجاب مبتلای بلا جبری
ماخوذ است که در پاداش آن خطر جانست امید که خلاص شود حضرت ایشان ساکت بودند رسالدار
حاضر ماند بعد از ساعتی التماس بیعت نمود حضرت ایشان فرمودند که هرگاه برادر شما رهائی یابد۔ رسالدار
گوهر این لفظ را آویزه گوش کرده مرخص شد مدت یک ماه براین بر آمد که رسالدار اطلاع فرستاد که برادر
من خلاص یافت و دیگر مولوی احمد حسن تحصیلدار که مرید حضرت ایشان بودند از خورجه باکبرآباد رسیده
دولت حضوری داشتند خبر رسید که اسپ سواری شان از دروازه یله شد مولوی را تشویش پیش آمد
بنام کوتوال شهر رقعه نبشت که مگر اسپ را بدست آورد پس متامل شد و آن رقعه را چاک نمود حضرت
ایشان فرمودند که این چه بود مولوی دست بسته عرضداشت که مرکب از پیش در دولت رفته است
بسر خودش باز آید حضرت ایشان این لفظ بر زبان مبارک آوردند که آنچه کردید و آنچه گفتید اینهمه را خوش اعتقادی
شما باعث است ساعتی گذشته باشد که آن مرکب بجای خود باز آمد۔ و دیگر میر محمد علی نام مرید حضرت ایشان بود
نوکری پیشه وقتی تعطل داشت پریشانی در واثر کرده و سراسیمه بدرگاه حضرت سیدنا امیر ابو العلا رحمة الله
علیه حاضر شد و وظیفه خواندن آغاز نهاد چون اربعینش را وقت اختتام رسید حضرت بامکرمت در خوابش
نمودند و فرمودند که همانجا برو و مقصود از ان خدمت حضرت ایشان بود میر بخدمت شتافت و آنچه
گذشته بود بعرض رسانید حضرت ایشان تعریض کردند که آیا شما باجازت ما رفته بودید میر این

حرف شنودہ بگریست و معذرت خواست و التجا آورد کہ تقصیر کردم عفو میخواہم حضرت ایشان از خطای او درگذشتند سہ یا چہار روز بسر آمدہ بودند کہ بہیر بر سرکار رشد و بخدمت حضرت ایشان حاضر آمد و از کامیابی خود خبر داد حضرت ایشان فرمودند کہ این عنایت حضرت سیدنا امیر ابوالعلاست قدس اللہ سرہ العزیز امروز کہ ہژدہم شہر محرم الحرام ۱۳۱۰ ہجری ست و راقم بہ تسوید اینحروف اشتغال داشت مولانا محمد حسن وکیل ضلع مین پوری با برادر خود مولوی محمد احسن صدر اعلی بر سر وقتم رسیدند و ازین باب سخن راندند کہ روزی در اکبرآباد قصد خدمت حضرت ایشان کردم چون داخل در دولت شدم در دل خود گرفتم کہ چہ خوش بود اگر حضرت ایشان شربت چای بمن دہند بعد ازان کہ مشرف بخدمت شدم حضرت ایشان مشرف بر خاطر من شدند و فرمودند کہ عادت چای خوردن دارید گفتم ہر روز کہ خیر لیکن اکثر اوقات بکار برم شیخ منصب علی را خواندند درینمیان خطرۂ دیگر گذشت کہ تحریک نزلہ دارم اگر شیر در چای نباشد خوبست شیخ منصب علی حاضر آمد حضرت ایشان امر بآوردن چای کردند و فرمودند کہ شیر و چای جداگانہ آرید تا انچہ مرغوب خاطر باشد بدان میل کنند شیخ حکیم اللہ مکی از مریدان نبشتہ کہ من مدت چل سال ملازم خدمت حضرت ایشان بودہ ام در اکثر از اوقات حضرت ایشان بطلب مکی فرستادند روندہ باز آمد و عرض داشت کہ در تلاش جہد کردم نیافتم لختی سکوت ورزیدند بعد ازان فرمودند کہ فلان مقام برو و بیار قاصد آنجا رفت و ہمراہ خود آن کس را آورد حال آنکہ کرت اول آنمقام از و خالی بود و دیگر حضرت ایشان کہ تا ساعت دوازدہ مجلس سیداشتند یک شبی ساعت دہ ہمین کہ از استنجا فارغ شدند و من بخدمت ایستادہ بودم خلاف معمول مرا ارشاد رفت کہ الحال خانہ برو من خانہ رفتم دیدم کہ نفیر گریہ و زاری بلند ست از آنکہ دختر ہفت سالہ ام اینجہان را پدرود کردہ بود و دیگر آنکہ در سفر گڈھ مکتیسر مامور بودہ ام کہ رخت از پالکی فرود می آوردم چون بمنزل می رسیدند و باز آنرا بہ پالکی می نہادم چون روان می شدند صندوقچہ کہ ہمراہ بود بار نداشت و از ہمان صندوقچہ آنقدر خرچ می شد کہ مثلش اگر چار تا صندوقچہ خالی گشتی عجب نبود و دیگر یکبارہ حضرت ایشان را مرض شدید دریافت و خدمتگاران نیز ناخواستہ موافقت کردند من خستہ تنہا بر خدمت قیام کردم و شب و روز حاضر می ماندم وقتی در کیسہ خرچ پنج فلوس بیش نبود درین میان آہن ساز سرپوش آفتابہ و اگردان نو ساختہ آورد حضرت ایشان اشارت کردند کہ اجرتش حوالہ کنید عرض کردم کہ اینقدر نقد در کیسہ موجود نیست فرمودند کہ بروید و کیسہ را دریابید اندرون رفتم و دیدم کہ کیسہ پر از فلوس است و دیگر آنکہ حضرت ایشان چون متوجہ عالم معنی شدند و مدت یک سال و شش ماہ بر آن گذشتہ بود مرا ضرورت استفسار در شغل

پیدا شد و بیا و آن ہادی گم کردہ راہان دلم بگرفت و آہ حسرت از دل پر درد بر می آوردم کہ کجا روم
و از کہ پرسم و کجا یابم و سہ روز ہمین کیفیت بر من طاری ماند آخر الامر شبی گریان گریان بخواب رفتم دیدم کہ
حضرت ایشان باہمون صورت و شان بر سر این خستہ جان جلوہ کردند و بکمال شفقت و لجوئی از لب لسان
گفتند باین لفظ کہ گوش کن ہر چہ بتو سپردہ ام یاد گیر و ہوش دار ذکر آنست کہ نہ بزبان تعلق دارد و نہ بقلب
و نہ بنفس دمی خود را گم کن تا پیدا شوی و بس اینقدر ترا بس ست انتہی - از برادر سید عبد العلی روایت است
کہ حضرت ایشان چون از بانس بریلی وارد میرٹھ شدند و بخانہ منشی محمد اعظم سررشتہ دار فرود آمدند ہمزاد
سید اصغر علی شاہ را کہ اکنون صاحب سجادہ حضرت ایشانند تپ محرق دامن گرفت و حضرت ایشان را با عث
تنغص گردید در ظاہر رجوع باطبای شہر قرار دادند و حضرت ایشان در باطن بجانب حضرت سلطان المشائخ
محبوب الٰہی قدس اللہ سرہ العزیز متوجہ شدند و این بیت القا شد و بزبان مبارک رفت ؎ یا نظام الاولیا
و الدین صدر اصفیا ؛ قرۃ العین نبی شان علی مرتضیٰ + از ہمانوقت صاحبزادہ را خفت در مرض راہ
یافت و بتدریج آن گرانی سر بفرو نہاد حضرت ایشان بشاہزادہ مخاطب شدند کہ دہلی رفتن دل می خواہد
عرضداشتند کہ بلی درین میان منشی محراب علی سررشتہ دار حج حاضر آمد پسر کی داشت بیمار جان بلب حالت او را
بگذارد و التماس قدم رنجہ نمود حضرت ایشان معذرت کردند و شربت آب میدہ ارزانی داشتند بمجرد آنکہ
طفلک بیمار فرو خورد چشم بکشاد و شیر از پستان مکیدن گرفت و بہ شد - برادر بزرگ غلام عبد القادر الدنی کہ بار
طریق اجازت یافتہ حضرت ایشانند کتابت کردہ اند کہ برادر بزرگ مولانا بدر الحسن مرا بی تہمتی از قبیل ارتشا
در ابتلا افتادند و از حضرت ایشان مامور صبر و رضا بقضا شدہ مدتی معاد و بمراد آباد در زندان را آباد داشتند
مرافعہ ہا را کار بستند اما از کار بستہ گرہ نکشود چون از ہر طرف یاس رو نمود روی نیاز بسوی حضرت ایشان
آوردند و عرضداشتی مشتمل بر احوال پریشانی و بیکسی و نا امیدی مرتب کردہ بہ پیشگاہ حضرت ایشان ابلاغ
نمودند شرف برادران شیخ منصب علی کہ مقرب بساط دولت بودند آنرا بادب پیش کردند و بعد حصول
اجازت کشود و خواندن گرفت عنوان عرضداشت این بیت بود ؎ مکن تغافل ازین بیشتر کہ می ترسم
گمان برند کہ این بندہ بی خداوند ست ۃ حضرت ایشان اول این بیت کہ خواندہ شد چشم برہم نہادند
شیخ منصب علی ساکت ماندند و لحظہ توقف شد حضرت ایشان چشم مبارک وا کردہ بر شیخ منصب علی خطاب
کردند کہ چہ نوشتہ است شیخ من ہمان بیت را بادب باز خواند حضرت ایشان باز چشم بند کردند بعد لمحہ ارشاد شد کہ چہ
نوشتہ است شیخ ہمان بیت انشاد کرد و حضرت ایشان استماع نمود و بر کرت چہارم کہ این معاملہ رفت
دریای رحمت بجوش آمد و بی آنکہ عرضداشت تمام شود فرمودند کہ برو ید و بسر بدیر روز دوم علی الصباح

شیخ منصب علی حسب عادت و قاعدۂ خود حاضر آمدند و کورنش بجا آوردند حضرت ایشان ارشاد فرمودند که
بروید و برادر خود مولوی بدر الحسن را همراه خود آرید چون صادق العقیده و کامل الیقین بودند همانوقت عازم
کول عرف علی گڈھ شدند و بمنزل مقصود رسیدند هماندم مولانا را از محبس خلاص میکردند همه حاضران اقرار برین
بیت کردند ع اولیا را هست قدرت از اله تیر جسته باز گردانند ز راه و حکایت دیگر نیز آورده اند که
سبق ذکر یافت از ترتیب مجلس در صحن آستانه شریف و برخاستن باد صرصر تند و محفوظ ماندن شیشه آلات جهاڑ و
هانڈی و فانوس که در شامیانه آویز بودند- و دیگر مولوی احمد حسین تحصیلدار که در جوار خانقاه حضرت
ایشان مقیم بودند زن برادرش احمد حسن آسیب زده شد دران ایام که آبستن بود و نوبت بدان
رسید که جان از دست خلل بیرون بردن دشوار می نمود چون وضع حمل کرد مضغه بیش نبود مشاهدۂ
این واقعه حیرت روی نمود و جمله اهل خانمان را هیبت تمام در گرفت انگاه رجوع بخدمت بابرکت
حضرت ایشان آوردند آنحضرت خذف ریزه چند خط کشیده دادند که ازان مرض صعب دور شد و
مریضه شفا یافت- دیگر حکایت یله شدن اسپ سواری تحصیلدار از پیش دروازه خانقاه شریف و باز
آمدنش بسر خود نبشته اند که پیش ازین مفصل بتحریر آمده- دیگر وقتی فرحت علی برادر شیخ منصب علی مهتمم مهام
خانقاه را زحمتی پیدا شد از آسیب پری یا جنون که از هر پنج انگشتانش خون روان می شد و بحالت
بیخودی گونا گون درد و الم او را مضطرب میداشت شیخ خاکستری ازان گردان جماعت خانه گرفته فرستاد
و آن بیچاره ازان رنج باز رست و بیار مید- و حکایتی دیگر بقلم آورده اند که یکبار پیر زنی بخدمت حضرت
ایشان حاضر شد و التجا نمود که فرزند من از من جدا شده و بطرفی سر نهاده و تا ایندم خبرش باز نیامده
است مترصدم که ازان بیاگهم حضرت ایشان فرمودند که بدربار حضرت خواجه بزرگ غریب نواز
قدس الله سره العزیز حاضر شو ترا ازانمقام آگهی حاصل گردد- پیر زن انکار ارشاد نموده روان شد و بامیر شریف
خود را افگند و پیش بلند دروازه بخواب رفت بشارت دادند آن پسر گم کرده را که فرزند تو در شتر خانه والی تونک
است برو با خود آر- چون بیدار شد راه ٹونک گرفت و چون برسید فرزند خود را نیافت لاجرم ازانجا برگشت
و بدرگاه عالیجاه اجمیر شریف حاضر آمد و بمقام بشارت خیز دیگر بخواب رفت کرت دوم بگوشش در دادند
که پسرت از ٹونک غیر حاضر بود اکنون بجای خود باز آمده است و ترا خواهد پیوست پیر زن از ٹونک پسر را همراه
خود گرفته باکبر آباد سالما و غانما رسید و شکر بجا آورد که همین توجه حضرت ایشان فرزند من بمن پیوست
و این قصه سر آن نسبت خصوص را کشف می کند که حضرت ایشان را بخدمت حضرت خواجه بزرگ قدس سره العزیز بود
و دیگر واقعه شیخ خورشید علی کوتوال بلند شهر نگاشت که در زمان بغاوت عام هند ۱۸۵۷ع مجرم قرار یافته

بمجبس مرادآباد افتاد واز منصب تحصیلی معزول گردید همین پسرش که کرامت علی نام داشت بعلت بغاوت زیر مواخذه
آمد وبنوعی از انجا درگریخت وخود را به بریلی که قرارگاه جمله بغات بود افگند ودر هنگامه شورش بیاسا رسید
خورشید علی که از روزگار اینچنین چشم زخم دید واز تهیدستی وبی جمعیتی کارش باستخوانش رسیده بود با مولوی
احمد حسین گڑهمکتیسری تحصیلدار اترولی طرح مراودت انداخت از انکه هر دو مرید حضرت ایشان ویار طریقت
بودند درانوقت که بخت کوتوال بر سر مساعدت بود از مشیت آلهی اتفاق چنان افتاد که حضرت ایشان را
جانب دهلی بزیارت آستانهای متبرکه سفر پیش آمد چون مهانسرای قصبه کول بورود همایون شرف یافت تحصیلدار
بضرورت کار حاکم درانجا رسیده بودند وباسیدی میر تراب علی که خاص ملتزم رکاب سعادت بودند برخوردند واز این
آمد دولت عزّ آگاهی یافتند بخدمت باعظمت حضرت ایشان فخراندوز حضوری گشتند وکوتوال معزول یار طریقت
خودرا نیز برخواندند کوتوال باحال زار افتان وخیزان حاضر شد وچون نظرش برجمال مبارک افتاد دلش هم
برآمد وبی اختیار بهای های گریست ویاد مصائب زمانه وسرگذشت دردآلود بر وی هجوم آورد وعنان اختیار
از دست او برد حضرت ایشان را بدیدن این حال رحمت آمد چیزی از وظیفه ارزانی فرمودند وخود بدولت
دهلی روان شدند هفته بیش نگذشته که خواجه احمد حسن سهارنپوری سپرنٹنڈنٹ پولیس در مقدمه سید مهربان علی که بیش
از یک لک روپیه مال ونقدش بدزدی رفته بود پیش حاکم درخواه نصب خورشید علی کوتوال معزول کردند تا مگر
بهمدستی وپشتی او کار تحقیق سرقه وگرفتاری دزدان بانجام رساند کوتوال بمنصب تهانه داری کلاوٹی از پیشگاه
حاکم وقت بشرط اتمام این خدمت نامزد گردید خورشید علی چون این معامله بوقلمون دید عرایض نیاز یکی بعد دیگری
متوالی فرستاد تا این مهم آسان شود واز این کار بسته گره بگشاید از پیشگاه حضرت ایشان ارشاد شد که
خورشید علی را هو بس ست معزول نخواهد گشت اعلام کنید وهمچنان بظهور آمد که شیخ خورشید علی تادم واپسین بر
همان منصب کوتوالی بلندشهر قائم وکامران ماندند - وهمرنگ این قصه قضیه مولوی احمد حسین تحصیلدار
مسبوق الذکر ست که تحصیلدار دو ماه قبل از بروز بغاوت فوج رخصت حسب قاعده حاصل کردند
وباعیال واطفال بموطن مامن خود اقامت گزیدند ودر آنزمان پرآشوب از تمام مکاره وحوادث
محفوظ ومصئون ماندند چون هنگامه بغاوت فرونشست وامن وامان پدید آمد تحصیلدار باجازت
حضرت ایشان درصدد حصول معاش شدند وبرمنصب خودکه تحصیلداری اترولی بود فائز گشتند
باآنکه هیچ قاعده وقانون مقتضی نبود که نوکری تا دو سال از کار خود بازایستد ودیگر بار تشریف همان
منصب گیرد جمله ارباب قانون وضوابط بران اتفاق کردند که ما هیچ معامله نظیرش نیافته ایم و
بیرون از دیدن وشنیدن ست واین نیست مگر از تصرفات حضرت ایشان قدس الله سره

مولوی غلام عبد القادر الدنی زیدی این ہم نبشتہ اند کہ روزی حضرت ایشان حسب عادت با جماعت
طالبان حق حقایق و معارف و تذکرہ بزرگان سلف از زبان گہر بار میفرمودند و من نیز حاضر مجلس بودم
زنی ازان فرقہ کہ بطوایف موسوم ست نیز درانجا سماعت می نمود گریستن آغاز نہاد و عرض داشت کہ من
از پیشہ خود توبہ میکنم و زندگی خود چنانکہ باشد بسر نمایم بمعائنہ این حال عبرتی تمام بر خاطر حاضرین زدو بیقین
پیوست کہ اینہمہ برای نصیحت گرفتن حضارست ماہمگنان متاثر ازان شدہ دست بدعا شدیم کہ حق سبحانہ
و تعالی مارا از مناہی و ملاہی بر کنار داشتہ در ظل عاطفت حضرت ایشان دارد۔ محمد عبد اللہ خان جلیسری
مرید حضرت اللٰہی قدس سرہ نبشتہ اند کہ شبی بحالت شدت مرض مرا زیارت جناب امام حسین سید الشہدا
علیہ السّلام و حضرت اللٰہی در عالم رؤیا نصیب شد ارشاد فرمودند کہ بہ شدی بامداد آن از مرض وارستم چون
این واقعہ بخدمت باعظمت پیر و مرشد عرض کردم فرمودند کہ دیگران ہم مراکعیت حضرت سید الشہدا
رضی اللہ عنہ دیدہ اند غالباً وصال من بشہادت انجامد و ہمچنین بوقوع آمد کہ در آخر وقت مرض اسہال
لاحق شد و متوجہ عالم قدس گشتند۔ مولوی طفیل احمد مرید حضرت اللّٰہی قدس سرہ بقلم آوردہ اند
کہ در زمان بغاوت ہند مرا تا چہل روز تپ لرزہ نگذاشت روز آخر بعد لرزہ و ظہور تپ حالت غشی طاری شدیدم کہ
حضور اقدس عصا در دست تشریف آوردند و آثار مسرت بر چہرۂ مبارک عیان بود ہمین کہ افاقت ازان
حالت دست داد از بستر شادان برخاستہ این واقعہ بخدمت والدہ ماجدہ گذاردم کہ حضرت بابرکت بقدوم
میمنت مرا از مرض خلاص کردند و ہمچنان شد و بعد ازان مرا لرزہ نگرفت۔ دیگر بتقریب مکتب شاہزادہ عالی
گوہر سید اصغر علی شاہ سلمہ اللہ تعالی حاضر آمدہ تا آخر رمضان ملازمت کردم یک روزی بعد نماز مغرب
شرف حضوری یافتم حضور اقدس را دیدم کہ تنہا در کمرۂ خورد تشریف داشتند مخاطب بمن شدہ
فرمودند کہ این وقت طاہر شاہ مندراسی را کہ در عرس حضرت خواجہ سلیم چشتی قدس اللہ سرہ العزیز بہ
فتحپور سیکری رفتہ است معاملہ پیش آمد و روی جانب مغرب فرمودند کہ آن سمت فتحپور سیکری است
کرت دوم متوجہ بمن گشتند و بزبان مبارک راندند کہ این وقت طاہر شاہ مبتلا بہ بلائی گردید امروز چہ
تاریخ ست عرض کردم کہ شب بست و ہفتم ماہ رمضان شریف ست بر لفظ مبارک رفت امشب
شب قدر ست یاد دارید چون طاہر شاہ از فتحپور سیکری باز آمدند از احوال عرس شریف پرسیدم گفتند
کہ آنجا مشغول بودم ناگاہ مادرم از مندراس رسیدہ دستم بگرفت و گفت کہ تو در غیبت من قصد اینجا
کردی اکنون با خودت مندراس برم بمعائنہ این معاملہ اضطراب تمام روی داد حضور اقدس را یاد
کردم آن صورت از چشم من غائب شد و من ہمچنان مشغول ماندم مرتبہ دوم مادر بایک دردیشی

سر برہنہ موی دراز باز آمد و آن درویش دستم بگرفت و گفت برخیز تا ببندر راست برم من تا سبب این درشتی
نیاورده باز حضور اقدس را یاد کردم یا سید مظفر علی شاه خبر گیرید بمجرد این لفظ آن اشکال ناپدید گشتند
تعالی اللہ ذات برکات حضرت الٰہی قدس اللہ سره العزیز چه قدر مشکل کشا بود - دیگر وقتی علت زکام و
حرارت بر من استیلا کرد چنانکه فرض و سنن نماز شام ادا نمودم و دیگر تاب وظایف معمولی نیاورده اندرون
خانه شدم و لحاف بر سر کشیدم دیدم که حضور اقدس عصا در دست تشریف ارزانی داشتند علی الفور حرارت
و زکام فرو شد صحت رو نمود و بیرون از خانه آمده وظایف معمولی خواندم دیگر یکبار دخترم را در پہلو
برخاست که از شدت آن ہوش در باخت سبحه عطیه حضور اقدس در آب بر آورده قطرات چند در
دہانش انداختم ہمان دم بہوش آمد و گفت که حضور اقدس تشریف آوردند و دست شفا بر سینه ام فرود آوردند که
از آن صحت یافتم - دیگر مولوی غلام سبطین وکیل سرکار در اکبرآباد بجرم تغلب ماخوذ و سپرد عدالت سشن جج شد
و مقدمه اش بدو سال کشید وکیل از ین ماجرا به تنگ آمده التجا بحضور اقدس آورد آنوقت که تاریخ اختتام
مقدمه و حکم تعزیر نزدیک بود بر زبان الہام ترجمان رفت که برو ید و نظر بخداوند تعالی دارید نیکو خواهد کرد
چون تاریخ معهود در رسید حاکم عدالت وکیل را اجازت بکرسی نشستن داد و بجانب جنٹ که منصب داری فوجداری ا...
رو آورد و گفت که این مقدمه حساب فہمی ست رجوع بعدالت دیوانی بایستی کرد نه به فوجداری و شما که
در عدالت زیرین ترتیب این مقدمه کرده اید و مقدمه را سپرد بعدالت سشن نموده پس آمدن شما درین
عدالت بغرض تقویت و اثبات مقدمه خارج از ضابطه قانون ست باز گردید و کار عدالت خود کنید و
بوکلا و مولوی غلام سبطین گفت من از شما خورسندم که شما طریق ہمدردی با برادر ہم پیشه خود سپرده اید و دست
از اجرت شسته شما را احتیاج بگفتگو نیست بعد از ان دو سه شهادت از جانب مدعی گرفته مولوی
غلام سبطین را رہا کرد و بکار و کالتش مشغول داشت این سرگذشت عدالت بود و اینجا حضور
اقدس از حجره شریف برآمدند و با من مخاطب شدند که امروز مقدمه غلام سبطین پیش گردید دیر نبود
که مولوی غلام سبطین حاضر آمدند و آنچه بر سرش گذشته بود بعرض رسانید دیگر سالی که بممالک اودھ
حضور اقدس را اتفاق سفر افتاد و در دہمنت بمقام رودلی بزیارت باعظمت شیخ عبد الحق
قدس اللہ سره العزیز شد شاه مسعود احمد که از اولاد شیخ و مہتمم درگاه شیخ قدس سره بودند این خبر
جان بخش را یافته در مطبخ حکم فرستادند که قیمه با میتھی ساگ ہم بر خوان باشد و آن مرغوب خاطر حضور اقدس
بوده است چون بندگان حضور نزول فرمودند و از زیارت شیخ قدس سره بیاسودند و نوبت بطعام رسید
صاحبزاده درگاه شاه التفات احمد که سجاده نشین حضرت شیخ قدس سره اند آنرا پیش حضور اقدس

بدست خود کشیدند ہمانوقت اشک گوہر نثار از چشم مبارک جاری شد و بار بار این کلمہ بر زبان فیض ترجمان میرفت مہمانداری چنین باید کہ حضرت شیخ قدس سرہ فرمودہ ماندروز دوم سجادہ نشین بس بس خواستند کہ امروز ہم قیام شود لیکن حضور اقدس معذرت کردند باین لفظ کہ ہر کرا مہان بودم رخصت نمود دیگر توقف نتوان کرد۔ دیگر در اثنار سفر باظفر ملک اودھ ہرگاہ کہ حضور اقدس بمقام نوبا وان درگاہ فروکش بودند روزی سید سجاد حسین بہرائچی از سادات بارہہ کہ تھانہ دار ضلع گونڈہ بود بزیارت حضور اقدس حاضر شدند و ساعتی چند اکتساب شرف حضوری کردند چون از انجا برخاستند عرق آلود از بالای بام فرود آمدند و اشک از دیدہ می ریختند و میگفتند کہ دنیا بہ برکت اینچنین اہل اللہ قائم ست ورنہ عمال را مہلت یک روزہ نمیداد۔ دیگر روزی از زبان مبارک حضور اقدس سرہ سماعت کردم فرمودند کہ از حقیقت تعالیٰ شانہ اجازت بیعت گرفتن ہر سلسلہ کہ بتاریخ دوم جمادی الثانی ۱۲۹۳ھ ہجری قدسی الہام شد باین لفظ ست ہر کرا دستگیر شوی این بیعت ست مانند بیعت دیگران۔ دیگر مرزا اکبر بیگ اثنا عشری کبیر السن بحضور آمد بنشست و گفتن آغاز نہاد کہ ما از دوستان والد بزرگوار شما جناب سید منور علی شاہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ ہستم و بندگان حضور را در کنار پروردہ و حضرت الٰہی قدس اللہ سرہ کہ علم آن داشتند لختی سکوت ورزیدند و متوجہ گشتند دیر نبود کہ مرزا را کیفیتی بگرفت و از پای برخاست و خود را بر قدم حضرت باعظمت انداخت کہ بہ بیعت مراد ستگیر شوید حضور پر نور این لفظ بزبان آوردند کہ حضرت مرزا این چہ خیال ست ما کنار پروردہ بقول شما ہستم نیکو باشد کہ بر دست پیری سالخوردہ بیعت کنید مرزا گریہ و زاری در آمد و عرض نمود کہ من بر دست حضور توبہ کنم حضرت باعظمت تعلل میفرمودند و مرزا را قلق و اضطراب می افزود چون اصرار مرزا از حد گذشت التماس او پذیرائی یافت خود مرید شد و جملہ عیال خود را بحلقہ ارادت حضور پر نور آورد و مرزا از جہان در گذشت خدا لش بیامرزد فرزندش نواب جان نام لباس گوناگون در بر کردہ از شہری بشہری و از ملکی بملکی آمدن و رفتن دارد ــــ

منامات حضرت الٰہی قدس اللہ سرہ العزیز کہ از زبان مبارک بسماعت رسید

قال مولانا و مرشدنا قد خطر ببالی مرۃ ان المصائب التی وقعت علی امام الکونین حسین بن علی رضی اللہ تعالیٰ عنہ فی دشت کربلا ما فعل بوالدیہ و جدہ المصطفیٰ صلوٰۃ اللہ علیہم اجمعین فاذا انا بنائم فرایت فی المنام کہ جناب علی مرتضیٰ کرم اللہ وجہہ تشریف میدارند من از خدمت ایشان استفسار کردم حضرت ایشان اشارت بجناب رسالت مآب صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

گرفتند چون بحضور اقدس عرض کردم فرمودند از سیدہ عالم باید پرسید بموجب ارشاد حاضر بجناب خاتون جنت سلام اللہ علیہا شدم از سوگواری و الم انچہ در بندگی ایشان مشاہدہ کردم در گفتن نیاید گریہ در من افتاد و سخت بی اختیار گریستم چنانکہ چشم من بکشاد بعد ازان در دل گذشت کہ چون حال چنین ست خود بر حضرت امام حسین علیہ السلام چہ رفتہ باشد ہم در خواب دیدم کہ خدمت امام ہدی صاحب تسلیم و رضا یعنی جناب امام حسین ابن علی مرتضی سلام اللہ علیہما با خاطری آسودہ در جائی متمکن ہستند بمشاہدہ جمال باکمال حضرت ایشان آنہمہ اندوہ من فرونشست و تسکین تمام حاصل گردید الحمد للہ علی ذلک

قال مولانا و مخدومنا رایت فی المنام مرۃ کہ من طوف روضۂ مقدسہ جناب سید الانام علیہ و آلہ الصلوۃ والسلام بکمال ذوق و شوق میکنم و چیزی بر زبان من جاریست چون نیکو تامل کردم این دو بیت بودند ع

بلغ العلی بکمالہ		کشف الدجی بجمالہ	
حسنت جمیع خصالہ		صلوا علیہ و آلہ	

قال سیدنا و مولانا رایت فی المنام مرۃ کہ من اندرون روضہ مقدسہ نزدیک مرقد معلی جناب سید الشہدا حسین ابن علی مرتضی علیہما التحیۃ والسلام گریان ایستادہ ام چون نظر بیک جانبی افتاد دیدم کہ جناب سید المرسلین علیہ الصلوۃ والتسلیم تنہا بنفس نفیس رونق افروز ہستند آنسو روان شدم خواجۂ دو عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم بسرعتی کہ در بیان راست نیاید متوجہ بمن شدند و ہر دو بازوی من بدست مبارک گرفتہ مرا بجائی خود نشاندند و خود بذات اقدس از نظر من پنہان گشتند

الحمد للہ علی ذلک

قال سیدنا و مولانا رایت فی المنام کہ از ہر شئی آواز انی انا اللہ بگوش خود می شنیدم و آنوقت عجب عالمی طاری بود کہ در بیان نیاید الحمد للہ علی ذلک

قال سیدنا و مولانا رایت فی المنام مرۃ کہ من بجائی رفتہ ام حضرت قدوۃ الاصفیا سید ابو العلا رحمۃ اللہ علیہ را دیدم کہ در لحدی آرمیدہ اند و چادری برنگ گلابی بر سر کشیدہ نزدیک تر رفتم و انگشت پای حضرت ایشان گرفتم بیک ناگاہ از جای خود برخاستند و نشستند و دست مبارک بجانب من کردند و این لفظ بر زبان مبارک راندند ہمنے دین بھی دیا اور کچھ دنیا بھی دی -

الحمد للہ علی ذلک

کلام سراپا الہام حضرت بابرکت سید مظفر علی شاہ مدون کتاب مستطاب جواہر غیبی متخلص بالٰہی قدس اللہ سرہ العزیز

متضمن حمد و نعت و مناجات و مناقب ست با تقریظ منثور و منظوم از محمد ابو الحسن متخلص به حسن فرید آبادی و تقریظ منثور دیگر از منشی محمد عمر دراز خان منصبدار سررشتۂ مراکب دخانی اکبر آباد غفر اللہ ذنوبہما و ستر عیوبہما

تقریظ محمد ابو الحسن متخلص بہ حسن رحمہ اللہ و غفر لہ

درین آوان کہ دامن تعلق از ہمہ برچیدہ با دل فارغ صحبت داشتم و نقوش کثرت از لوح خاطر فرو شستہ خویشتن را از زحمت این و آن فراتر می پنداشتم - نہ از نسیم پیشین اثری بود و نہ از تنزل آخرین خطری روزہا بکسب مالابد میگذرانم و شبہا بہ تیغی نفس میرانم - نہ رفیقی بود د مساز کہ با او دل خوش کردمی و نہ جلیسی ہمراز کہ صحبت او را غنیمت شمردمی - و در غیبت گاہ گاہ ناحق بدل فرو می بردا اما موافقت بقضا و قدر آنہمہ را از سینہ می سترد - طایفہ گمان برند کہ بباطل پایہ ہا بر خود می چینید و گروہی در شک افتادند کہ بہ نگاہ استغنا درہمہ کس می بیند اگر صاحب نیاست پس از صحبت ابنای جنس نفور چراست و اگر از حلقۂ فقر است باری عزلتش کجاست اما چون در باطن خود نظر می کردم ذوقہا ازین ابیات می بردم ؎

آنکہ مست بادۂ یکتائی است	بی نیاز از ساغر مینائی است
دوستان دارید از من دست خویش	عافیت در گوشۂ تنہائی است
تو ز خود غافل غلام ہر خسے	شہریاری در خودت دارائی است
از نظر غائب مشو کین ہیچ نیست	چشم پوشیدن ز خود عنقائی است
عشق مولی دان صراط مستقیم	کفر و دین خود ملت آبائی است
ہر سر و سودائی او دیگر حسن	طالب الٰہی و مولائی است

آگاہ دلان نیکو دانند کہ لبسی بر نیامد کہ تغیر تام در وضع روزگار راہ یافت و طرز تمدن و حسن معاشرت کسوت دیگر بر قامت خود بافت آن السنہ قدیم و آن علوم مشرقی کہ پیش ازین روز بازار داشت خود را چون جنس ہیچ میرز در گوذہول انباشت و نوبت کار تا بہ اینجا رسید کہ لفظ مولوی با نام ہیچمدانی ملصق گردید مقام ملال است و تاسف نہ جای تعصب و تقشف درین وقت اگر دانندۂ از صحبت کنار گیرد معذور ست و اگر شناسائی در گلیم حسرت بمیرد مجبور - حالتی چنین بود کہ این کس فرانمود درین میان آرندہ ڈاک کاغذی بمن داد چون نیکو نظر کردم یافتم کہ جوہر شناس قدردان محمد عمر دراز خان کہ سلسلۂ عمرش دراز باد و دولت خوانی را چشم بر دلش باز چندی از اشعار در رشتار

فراهم آورده ونبذی از نشور خود دران تعبیه کرده علی الحال سر بگریبان فرو بردم واین دو بیت را ترجمان حال خود شمردم ؎

فلو قبل بکاها بکیت صبابةً	بسعدی شفیت النفس قبل التندم
ولکن بکت قبلی فهیج لی البکا	بکاها فقلت الفضل للمتقدم

نثرش نثری رنگت بود و فقراتش جوزا منزلت سخندان سعنی شناس رمز آشنا حقیقت اساس تربیت از فحوای کلامش آشکارا بود واحب از سیاق مرامش نمودار باینهمه دماغ جانش از روایح ارادت لبریز وسویدای دلش از نور صداقت موج خیز۔ صاحب دلی ست در زی ارباب دنیا و آزاد طبعی ست بی ریب وریا شگفتها دارم واز غرائب ها می شمارم که درین زمان هیچ صاحبدل فصاحب زبان در عرصهٔ وجود اند که هم در دنیا مسعود اند وهم در عقبی محمود۔ بعد از نثر چندین از اشعار جواهر نثار که برصفحه قرطاس رقم بود نتوانم که از مدیحش دم زنم چندی بصورت غزل داند کی بلباس نعت ومنقبت اما اگر بنظر امعان مشاهده رود فی الحقیقت دفتری بود از حقایق ومعارف هر بیتی ازان ابیات معانی یک کتاب در برداشت وخط نسخ بر نسخ نو وکهن می نگاشت عذوبت کلامش لسان الغیب را چاشنی تازه می بخشید وشیرینی زبانش مثنوی معنوی را شکر برشکر می پاشید عطار را دماغ جان از بوی دلاویزش معطر بود وروح سنائی از نور جان فزایش منور۔ هر بیتش خزینه ایست از اسرار آلهی وهر شعرش کنز بیت از رموز آگاهی۔ حقایق بلند از شرح مبینش صورت تصویر بسته ومعارف ارجمند از آب تبیانش گرد خفا از رو شسته۔ غزالان معانی اطلاق در کمند ترکیب الفاظش بند وآهوان اشارات غیب هویت در سلسله امواج تعینش مستمند گاهی تفسیر کنت کنز امخفیا را داد کماحقه داد ووقتی سر لولاک را بر منصهٔ شهود نهاد اگر جای خمخانه توحید را در کشود تشنگان بادیه طلب را سیراب نمود وچون در مقامی آتش عشق ومحبت افروخت مشتاقان جمال را پروانه صفت پاک بسوخت نیاز دست بگریبان ناز انداخته وسوز نرد محبت باساز باخته تلوین باکام دل هم آغوش وتمکین را بیم مزلت از دل فراموش بیرنگی را از معانیش ناز برناز بود واطلاق با مضامین بادهاش دمساز وحدت از پردهٔ کثرت رو نما وکثرت در نقطهٔ وحدت چهره کشا اجمالش کنه حقیقت را وا می نمود وتفصیلش مراتب سته را گره از کار می کشود غیبت از بادهٔ مفهومش مخمور وشهود از وضاحت مصداقش سراپا ظهور۔ بالاتر آنکه تلقین در فیض برروی طالبان کشوده وتعلیم از سنادق الفاظش رو نمود وشکر را روش مستانه در کار وصحو را از بیانش گرم بازار۔ در حقیقت

این نہ اشعار اند کہ برسم معہود ترکیب از الفاظ مانوس یافتہ و معانی آبدار مثل گوہر شاہوار ازان تافتہ بلکہ آئینہ حقیقت اند و مرآت معارف و دقایق کہ عارفان حقیقت آگاہ صورت مقصود دران مشاہدہ میفرمایند و واقفان اسرار معرفت چشم تمنا بر روی او میکشایند و چرا نبود کہ این کلام در ر نظام تراویدہ لب و زبان حق ترجمان شاہنشاہی ست کہ امروز در دار الملک فقر بر تخت کامرانی جلوس میمنت دارد و منبر خلافت و نیابت از خطبۂ ہدایتش جلوۂ سعادت یعنی قطب ارشاد قبلہ ابدال و اوتاد آفتاب حقیقت رہنمای طریقت بحر عرفان لاہوت گوہر عمان ہاہوت مقرب درگاہ الٰہی مظہر انوار نامتناہی حامی دین مبین حافظ ارکان شرع متین جامع معقول و منقول حاوی فروع و اصول صاحب ہدایت و ارشاد مالک مقامات و اجتہاد درۃ التاج سیادت قرۃ العین نجابت امام طبقات انام مقتدای ہر خاص و عام گوہر درج نبوت اختر برج فتوت مولی العرب و العجم سلطان الموالی و الخارم سید السادات مفخر الکائنات حضرت ظل اللہ سید مظفر علی شاہ لا زال شمس ہدایتہ طالعۃ ؎

در خاندان فقر کہ شمع منوری	در ملک باطن آمدہ شاہ مظفری
علم سلوک را توئی استاد باہنر	در طبقۂ مشائخ دین شیخ اکبری
بر آسمان فقر و فنای چو آفتاب	در معدن شریعت و ناموس گوہری
نازد بذات پاک تو بس شجرۂ نسب	نور دو چشم حیدر و روح پیمبری
از صلب آدم آمدہ نی چون تو در وجود	شد سالہا کہ دور کند چرخ چنبری
خواہد شرف ز نسبت پای تو تخت ماہ	کسب سعادت از تو کند بخت مشتری
دلہا ز فیض تربیتت یافت رنگ و بو	مانا کہ چون سہیل درخشندہ اختری
ہر کس کہ در ازل ز حقیقت نصیب یافت	بخشش کند بسوی جناب تو رہبری
زانگونہ نسبت تو بلندست کز علو	ختم ست بر تو سلسلۂ چشت قادری
آنرا کہ بہرۂ ز رشادت نہادہ اند	آموزد از حضور تو آئین سروری
ذات تو چونکہ مظہر نور نبوت ست	تعمیر شد برای تو این قصر ششدری
چون قامت تو بہر عبادت گرفتہ خم	بگذاشت سرو در چمن دہر عرعری
گر دست من بہ تہ خورشید وارسد	بر پای تو نثار کنم زر شمش سری
مدح چو تو شاہ فلک جاہ گشتہ ام	در زیر خاک می طپد از رشک انوری

مطلع ثانی

آدم گذاشت بہر تو تشریف مہتری | حوا گرفت از پی تو مہر مادری
انوار حق ز روی تو رخشان سپہر اگر | نور از تو اقتباس کند مہر خاوری
تا خطبہ را بنام تو خوانند قدسیان | طوبی شگفته نیست رود گر بمنبری
فرزند مرتضای و صاحب ولایتی | فخر منست گر بنہم سر بقنبری
مانا نقاب نیست ازان رہ بسطح باغ | شکل عروس یافته شکل صنوبری
سازی مہندسانه نظر پیش تو فلک | خود را کرہ صفت فگند از مدوری
ادراک کی شود خط سر ترا مماس | مرکز کجا رسد بمحیط از فراتری
تفریق کی رسد بمقامی که جمع تست | ہان قسمت وی است بضرب مکسری
جبر است و نی مقابله لیکن معادله است | در مجلست که نفی ز اثبات شد بری
شد خط استوا ز طریقت طریق شمس | خط مقوس آمده در کار محوری
جوزا بود ز نعرهٔ توحید تو دو نیم | میزان کند ز عدل تو قصد برابری
ای مصدر حقایق و ای عارف رفیع | معروف را تو آمر و ناہی ز منکری
جمع ست و جمع جمع مرادم ز لطف تو | مجہول و علیل نظر فہم چه بنگری
نحوی برفع جاہ نصب گشت عین من | کان شد بنا بکسره ترکیب عنصری
مشغول سفسطه شده تصدیق میکنم | نوعی نماند یاد ز جنس تصوری
فصل بعید سلب سلوک از دلم نمود | محصور جزئیات شدم در توانگری
موضوع علم من نبود جز وجود تو | محمول باد حد دگر رسم آزری
امروز جزء لایتجزی ز جود تو | با من ہمان کند که باعراض جوہری
صورت دگر ندیده ہیولای جسم را | بر اصل مطلق آیم اگر نیک بنگری
باب السلام من حرم خانقاہ تست | شوق طواف و بسته ام احرام اکبری
شوطی زنم بفرق و مناسک ادا کنم | بر کوہ رحمت آیم و لبیک را حری
نص اصول دین متشابه نشد من | امر تو محکم است و مفصل ز برتری
از استعارهٔ کرمت بخت من بکام | تشبیه در بیان چه دہم از سخنوری
تعقید نیست و ز غرابت تنافر است | در شعر من که نظم فصیح ست از دری

مطلع ثالث

صدر ہدی و بحر ہمم طور سروری	بدر الدجی و ابر کرم نور شستری
پای مبارک تو دو تا تاج فتح باد	زاثار انتقاد و ترادف به نگذری
برنا خنت اگر سر مشکل رود حلست	مشکل کشاست اسم تو گر نیک بنگری
ظرف دل بست مهر زده از سوی مقال	آن به که در سکوت باسم تو پی بری
تنصیص اسم در همه شرط ادب نبود	بر دم بکار تعمیه زان سحر سامری
دیگر کنایه هست بلیغ از صراحتی	داند کسی که یافت مذاق هنروری
هر چند عروض و قافیه داند طبع من	نی خاطرم پسند کند نام شاعری
سالم ز حشو و هم ز زحافات نادرست	هر بیت من که هست نمونه ز عنصری
ارکان اوست بسته با وتاد معرفت	اسباب اوست فاصله دار از مزوری
بحر طویل شد سخنم قصه مختصر	قصر ملال و حذف خلل به که داوری
لبیک میزند بدعای توام لبید	احسنت میکند به ثنای تو بهتری

آبای علوی را نظر شفقت بر زمین که ہیچ خلف الصدق از بطن او بوجود آمد و امهات سفلی را فرق نازش بر آسمان که ہمچنین فرزند رشید از صلب او بشهود ـ اجرام سماوی چشم حیرت دوخته که ہیچ صاحب مثل او ندیده و اجسام طبعی از تهنیت مایه ہا اندوخته که در خانواده اش چنین صاحب حشمتی نیا فریده ـ آفتاب چندین جواهر شاهوار از معدن بر آورد اما تاج شاهیش نظر قبول بر و نینداخت و دریا بسی لالی آبدار از صدف بیرون داد خرقهٔ قناعتش دست رغبت بسوی او نیفراخت استغنا در جبین مبینش مانند نور از ماه پیدا و حیا در دیدهٔ شرمگینش چون آب از گوهر رونما صبر در خلوتگاه دلش آرمیده و سکون از دامن ضمیرش گاه بیرون نه دویده رخسار ازسیرابی کلامش آب در رجود تسلیم لینت مقالش را در جستجو اخلاق در صورتش موج خیز و تواضع را از سیرتش جام لبریز ابروی اشارتش آبروی بشارت و پیشانی کشاده اش آئینه صدارت چشم حق بینش را نور معرفت سرمه سا و دل حقیقت آگاهش را نقطهٔ وحدت سویدا لب معجز بیانش دلهای مرده را حیات تازه بخشید و زبان حقایق ترجمانش نکته توحید در لوح خاطرها نقش گردانید ـ صفای سینه اش مظهر آئینه و جلای قلبش را مهر در گنجینه دست سخایش باران کرم و کف همتش مستغنی از دینار و درم پای قناعت در گوشهٔ عزلت کشیده و پایه توکل باوج کیوان رسانید و ترک در جبین جنبش مثل رنگ در گل آشکار و تجرید در طی کلامش

مانند نکہت در نسیم بہار کہ او منعم در مجلس او بہلوی ہمد گرنشسته و حسن معاشرتش گرد غم از خاطر کہ و مہ فرو شستہ یاران طریقت را شہر یک رنج و راحت و ارباب سلوک را زنگ زدای کلفت شبہا در شغل طالبان حق برو ز آوردن و روزہا در تلقین صاحب ارادتان شام کردہ القای پر تاثیرش مشغولان حق را از عالم کثرت بمقام وحدت می رباید و فیضان بنیشش طالبان خدا را نقش ہستی از لوح خاطر می زداید اوستادی ست در مکتب الٰہی و آموزگاریست در رموز آگاہی طبیب دلہاست و راہبر منزلہا صورتش در معنی برزخ کبری ست و صحبتش در حقیقت بہتر از کیمیا سلم عروجش را اولین پایہ عالم مثال و حریم مقصودش را تتق عزت مرتبہ اجمال نظر بلندش مقام روح را جلوۂ شہادت داد و ہمت ارجمندش چشم ہرا د جز بشہود مرتبہ اطلاق نکشاد غلبہ مقام احدیت ہر تعین کونی و آلہی را از نظر پاکش برداشت و خاصیت غیب ہویت سکہ حیرت بر سراپای وجودش گماشت عجب نبود کہ از قید تعین وارستی و سلسلہ تعلق را از ہم گسستی اما از انجا کہ در دیوان مشیت انجاح بسی از مہام حکمۃ بنام او نبشتہ اند و اعلان ہدایت عام مصلحتا بطینت پاک و سرشتہ لاجرم کارکنان قضا و قدر سبب ہا انگیختند و لقای بہ بنیہ عنصری او در از نگہار ریختند. ازین ست کہ آن عارف کامل اکثری از اوقات در مطالعہ صحائف تصوف و دیگر علوم حقیقی دل بی آرام را مشغول میداشت و در بعضی از احیان در نزہت آباد تاج روضہ و باغ سکندرہ با یاران طریق و اصحاب سلوک توجہ بسماع و احتظاظ می گماشت یاد دارم کہ وقتی مسئلہ توحید یا تجدد امثال بیان میفرفت و بوجہ بدایت سلوک و اجنبیت از معارف شبہات دلم را میگرفت حجت ہا انگیختم و ایراد ہای خصمانہ بدامن تقریر بیختم و تا سہ چہار روز این بحث در میان ماند شرح عوارف المعارف و شروح مثنوی معنوی پیش بودند اما آن کوہ حلم و وقار چین در جبین نیاورد و بہر لباس کہ امکان بود در تفہیم آن میکوشید و گاہ میدیدم کہ دست از کتاب باز داشتی و از استدلال ظاہر چشم پوشیدہ و بحتی در عالم باطن در آمدہ توقف کردی و جواب صاف ترگفتی تا آنکہ بعد از دقت تمام طمانیت میسر آمد آنگاہ صفحہ از شرح بحر العلوم بکشاد و پیش من بنہاد دیدہ دیدہ نگاہ من برین جملہ افتاد کہ اعتراض بر مرشدان کردن حرامست آنگاہ آنچہ از خجالت کشیدم بیارم گفت و ہنوز اثرش در باطنم باقیست دیگر از قبیل ہمان جبلہاست کہ از حمد و نعت و از مناقب و غزل شعر ہا موزون می سازد و نبذی ازان منظوم ست کہ بمن رسید حقیقت اینکہ ذوق این اشعار آن کسی تواند دریافت کہ ہم ظاہر و ہم باطن وی آراستہ باشد۔ در دہلی کہ در سگاہ من ست گاہ گاہ بہ تکلیف احباب چیزی میگفتم چہ فن شاعری متہم ست سیما درین زمان کہ ہر یکی شاعر و اوستاد شعر ست پس دماغ را پراگندن و خویشتن را

درین طبقہ شمردن خود را از منزلت خود فرود آوردنست زحمتی ست بی منفعت بل مضرتی با حسرت بناءً علیہ ترکش گفتم و در سلک بلید طبعان منسلک گشتم دہ سال بیش در آگرہ بصحبت این حق آگاہ ملازمت کردم باین فن کمترک پرداختم لیکن مرا اعترافست کہ اکنون اگر گفتہ من ذوق دہد برکت ہمان صحبت ست و حاصل ہمان ملازمت۔ تقریباً درین مقام چندی از ابیات خود بر میگذارم

مقام راحت جان گوشۂ خراباتست	کہ ہیچ دیست دروی ریا نہ طاماتست
غلام ہمت آن رندمی کشم کہ مدام	پی سلامت او شیخ در مناجاتست
ہوش خدمت رندان کن و شراب بنوش	کہ این وسیلہ تلافی جملہ آفاتست
مپوش چشم بصیرت درین جہان غافل	کہ ذرہ ذرہ پی ہوشیار آیاتست
اگر خدا طلبی از خودی خود بگذر	کہ از خودی بخدائی بسی منافاتست

حسن سپاس خداوند نعمت خود کن
کہ در کلام تو از لطف خاص برکاتست

ای داور داد داد ران پناہی	خستہ جگرم بمن نگاہی
سلطان نکند گذر بدرویش	آری چہ بود کہ گاہ گاہی
تا چند نظر دریغ داری	زین بندۂ خستہ تباہی
کس دید چو من گدای قلاش	فی مثل تو شاہ کجکلاہی
فریاد ز دست ہجر فریاد	با کوہ کند چہ برگ کاہی

تا کی پرسی کہ این فغان چیست ❖
مسکین حسن ست داد خواہی

پارسال کہ بدیدن جشن قیصری دہلی رفتم و در راہ بہ آگرہ مرا عید قربان شد این ابیات بحضور دوش رہ آورد ساختم خوش کردند و تحسین بلیغ فرمودند

عیدست جان و دل سر ساقی فدا کنم	پیمانہ ہا کشم پی مستان دعا کنم
خود را ز نم بحلقۂ رندان پاکباز	وز درد دل ترانۂ دلکش ادا کنم
خود میروم بکوی خرابات پای کوب	ہر چہ پاس منت باد صبا کنم
عمریست کز خمار مرا درد سر گرفت	خمہای می ز پیر مغان التجا کنم
عزم زیارتست و عجب نیست کز طرب	در پیرہن نگنجم و جامہ قبا کنم

دیدار تست حاصلم از عمر انچه هست
دولتسرای پیر مغان جای راحتست

کافر شوم اگر بطریقت ریا کنم
سر بر درش نهاده نه دیگر چه اکنم

دانی حسن که از مدد بخت سازگار
در بارگاه گر برسم من چها کنم

چون حال درین ابیات اشتمال داشت اثری تمام در حضار مجلس پیدا کرد و من در پیراهن خود نمی گنجیدم روزی چند بران گذشت که یکی از یاران طریق بمن نوشت که حضور عالی در بعضی از اوقات این ابیات میگویانند و خوشوقت می شوند الحمد لله علی ذلک آمدم برین که مجلس سماعش دیدم خدا ایش نصیب هر طالبی فرماید اهل مجلس همه دو زانو با دب نشسته و لب از سخن فرو بسته چشم بند و گوش بر آواز قوالان مقام شناس غزلهای نیکو چه از شمس تبریز و مولانای روم و چه از واقف و حافظ شیرازی می خوانند و بتکرار الفاظ شایسته و ادای بایسته هوش مستمعان می ربایند یکی را از مسرت وصل قهقهه کبک دری بر لب و دیگری را از سوز هجر دست بر سینه و جگر در تاب و تب یکی از بادهٔ وحدت سرمست و مدهوش و دیگری را شاهد مراد در آغوش یکی پروانه صفت خود را باتش داده و دیگری مثل بلبل زبان بنالهای زار کشاده چنان می نمود که ملائک از آسمان طبقهای نور بر فرق مجلسیان می ریزند و مقدسان ملا اعلی تعظیم این حق پرستان را بر میخیزند بسوگند گویم که در مجلس سماعش هیچ کسی را ندیدم که جامه بر تن دریده یا طپانچه بر سر و زانو رسانیده باشد جوانی در حلقه مریدانش بود که در سماع او را اختلاط نفسانی رو می نمود چون شیخ بران مشرف شد او را از سماع منع فرمود - در یک مجلسی مرا یاد ست که این بیت در سماع هنگامه قیامت برپا کرده بود

ع آباد ساخت درد تو ویرانه دلم * تعمیر کرد عشق بنای خراب را * و در دیگری این اشعار

بر سر کوی تو چندانکه نظر کار کند
نیست یک سرو درین باغ برعنائی تو

دل و دین ست که بر یکدگر انداخته
بسکه گردن بتماشای خود افراخته

روزی در موضع معافی میر منشی میو ا در را که نسبت باین سلسله درست میداشت مدعو و بعد از عشا یاران سماع کردند تا آنکه موذن بانگ صبح بر داشت ندانستند که شب کجا رفت و چون بنماز برخاستند و امام الله اکبر گفت خروش از نهاد مقتدیان برآمد دلها گرم بودند و سینه ها پر از آتش - یکی بیخود نعرهٔ الله اکبر میزد و دیگری از قیام بر زمین افتاد حالتی عجیب بود که در بیان راست نیاید چون افاقه دست داد مکرر تحریمه بستند و ادای فریضه خواستند ازینگونه ماجراها بچشم دیدم کرد

سلف از اکابر قدما مشہور اند - دیگر از ہمان عالم ست کہ آن عارف ربانی بہ تکلیف برادر علاتی آمدہ در شہر آگرہ
رئیس اعظم و معافیدار ست متاہل شدہ و خداوند کریم فرزندی عطا فرمود کہ در صغر سن
آثار رشد و سعادت از دیدار پر انوارش تابان ہستند و محبت و اخلاق در طبیعت آن پاک نژاد
نمایان خوشرو نیک زبان نیک خو و شیرین لب کہ در ظل عاطفت خاص پرورده و تربیت خاص
در دو اثر کرده در معقول و منقول از کتب درسیہ متوسط بالا گذشت و امید واثق ست کہ از تحصیل
علوم ظاہر فراغ حاصل کند و بعلوم حقیقی موروثی متواصل شود خداوند بزرگ عمرش دراز کناد و بمقاصد
کونین کامیاب بحق النبی و آلہ الامجاد

تقریظ منشی محمد عمر دراز خان

چونکہ طبیعت حق طویت این عقیدت کیش ہموارہ مقتضی آن می باشد کہ خاک قدوم میمنت لزوم درویشان
سرمۂ چشم عبودیت گرداند و بہ یمن ملازمت کیمیا خاصیت ایشان سعادت دارین دریابد روزی
برہبری بخت و بیاوری طالع بملازمت بہرہ اندوزان ملائک نشان سیدی احمدی جناب مولوی
سید مظفر علی شاہ صاحب شرف اندوز شدم دیدم کہ آثار کمال بر جبینش پیدا و انوار اجلال بر
پیشانیش ہویدا کشف اسرار غیبی واسطہ تنگ بیانی او و صراحت حقایق لاریبی شعار لینت لسانی
او پیشقدمان معرکۂ معرفت درماندگان کوی رسائیش و فرو ماندگان کوی تحقیق برہنمائی او مقتدای
مراحل الوہیتش تصوف و ورع پیشہ در اشارات ابروان معرفتش و معرفت تصوف کیش از ایمای
چین بر جبین عرفان طرازیش دلش مورد ملائکان باطنش مصدر کرو بیان رسائی و ہمش بمرز شناس
وحدانیت و صفای عقلش دقایق شناس حقیقت زہی پاکذاتی کہ شب بہ بندگی میگذارد و خہی
خورشید صفاتی کہ روز بصلا پردازی می برآرد دمی نیست کہ دم از یاد الٰہی زند و نفسی نیست کہ
یک نفس از بندگی ایزد تعالیٰ بسر برد و گم گشتگان طریق ضلالت از پیراستگی او بپیرایہ راستی در بروسیہ مستان
خواب غفلت از آراستگی او کلہ بیدار بختی بر سر بار یافتگان زیارت بتاثیر صحبتش از دل خود فراموش و
فیض یابان دیدار فیض آثارش سماع وجدان وحدت در رہ گوش صحبتش مقناطیس قلوب احباست
شیرین کلامیش ہمنشینان را اثر کیمیا حبذا حامی دین و کاشف شرع متین ناظم سررشتہ نظم و نثر
مقتدای فاضل عصر زبانم را چہ یارا کہ لفظی از توصیف ذات و صفاتش بگوید و خامہ ام را چہ توانا
کہ حرفی از توصیفش برطراز د وجودش از خاندان قادریہ نظامیہ چشتیہ ست و تخلصش در تصانیف
کلام حق اللہی ظہور کلام معجز نظام با عرفان دمساز و مقصود التیام قال بحقایق قرآن ہمراز بے فہم

رسائی نیست کہ تا در بحر حقیقت غوطہ زند گوہر پر معنی مضامینش از صدف فہمید بدست نیارد
و نہ عقل آرائی ست کہ تا شہپر دل در ہوای معرفت نپرد فہم از ادراک تصنیف معانیش بال و پر
نکشاید اگر درین زمان ظہوری می بود تا از ادراک کلامش داد ظہور می داد و اگر نوری می بود تا از
مضامین متینش نوری بر می افشاند۔ ابیاتی چند کہ من تصنیف خود زبان الہام بیان فرمودہ اند
بفیض رسانی ہر خاص و عام بجلوہ تشہیری آرم و نشیدہای چند کہ از تہ دل صفا منزل بمنصۂ ظہور
رسیدہ بموقف اعلان بہ بہرہ اندوزی عوام الناس بحیطۂ تسطیر میدہم

کلام فیض نظام خاص حضرت الٰہی قدس سرہ العزیز

قل الحمد للہ نعم المعین	غفور رحیم ارحم الراحمین
منزہ از ان ہر چہ دانم ترا	مقدس از ان ہر چہ خوانم ترا
محال ست باخود ترا یافتن	معلی ست ذاتت ز دریافتن
بری ذاتش از تہمت ماسوا	لہ الحمد و المجد و الکبریا
وجود بلندی و پستی توئی	بخود ہستی و ہست ہستی توئی
وجود ست اصل حدوث و قدم	کہ غیر وجود ست بیشک عدم
بہر رنگ و بو جلوہ فرما توئے	ہمہ خوبی و حسن زیبا توئی
تو معبود و مسجود عالم توئی	تو محبوب و مقصود عالم توئی
شہنشاہ اعلیٰ و ادنے توئی	خداوند ادنی و اعلی توئی
گدا را کنی بادشاہ جہان	دہی عزت و دولت جاودان
چہ عذری بدرگاہت ای بادشاہ	کہ ہست عذر من بدترین از گناہ
بدرگاہ سلطان چہ آرد فقیر	کہ جز فقر چیزی ندارد فقیر
من از معصیت سخت شرمندہ ام	تو بندہ نوازی و من بندہ ام
خداوند و پروردگارم توئی	گنہگارم آمرزگارم توئے
گدای دعا گوی درگاہ تو	سر افگندہ افتادہ در راہ تو
کسی نیست جز تو مرا دستگیر	خداوند و مولای من دستگیر
کرامت ز تو ہم عنایت ز تو	دعا از من ست و اجابت ز تو
بہ الٰہی آمد ندای قبول	طفیل نبی انت و آل رسول

ولہ

من ندانم جز تو دیگر داوری | جز تو مولائی ندارم دیگری
ظاہر و باطن ندارم غیبہ تو | غیر ظاہر من نہ بینم مظہری
از تو میخواہم صراط مستقیم | نفس دارم سرکشی غارتگری
من نمیخواہم خلاص از بند تو | زانکہ سودای تو دارم درسری
حسن تو پیداست در ہر ذرۂ | گر ببیند چشم عالی منظرے

نیست جز تو در وجود و در شہود
جز تو اے اللّٰہی ندارد دیگری

صلوٰۃ وسلام

الصلوٰۃ ای رحمتہ للعالمین | والسّلام ای مقتدای مرسلین
الصلوٰۃ ای بوشاہ انبیا | والسّلام ای رہنمای اصفیا
الصلوٰۃ ای سید خیر الانام | والسّلام ای سرور عالی مقام
الصلوٰۃ ای صاحب ام الکتاب | والسّلام ای شافع یوم الحساب
الصلوٰۃ ای گوہر درج صفا | والسّلام ای ماہ برج اصطفا
الصلوٰۃ ای قبلۂ ارباب دین | والسّلام ای کعبۂ اہل یقین
الصلوٰۃ ای آفتاب رہبری | والسّلام ای حجت پیغمبری
الصلوٰۃ ای فرش تو عرش برین | والسّلام ای چاکرت روح الامین
الصلوٰۃ ای معدن فضل و کرم | والسّلام ای مخزن جود اتم
الصلوٰۃ ای جلوہ حسن ازل | والسّلام ای نور ذات لم یزل
الصلوٰۃ ای اسم اعظم اسم تو | والسّلام ای جان عالم جسم تو
الصلوٰۃ ای قبلۂ جانم توئے | والسّلام ای نور ایمانم توئی
الصلوٰۃ ای مقصد و محبوب ما | والسّلام ای مطلب و محبوب ما
الصلوٰۃ ای سر اللّٰہی توئی | والسّلام ای شان مولائی توئی

نعت

حسن ازل جمال کمال محمد ست | نور ابد کمال جمال محمد ست

وحدت عبارتست ز نور محمدی — قرب خدا از قرب وصال محمدست
ذاتی کہ عقل و وہم نیابد ازو نشان — آن ذات چیست معنی حال محمدست
احسان فضل و رحمت حق ذات مصطفی ست — لا تقنطوا بیان خصال محمدست

ایضا

خیر الوری صدر التقی نجم الهدی نور العلی — شمس الضحی بدر الدجی یعنی محمد مصطفی
آن کاروان سالار دین وان رحمة للعالمین — آن مقتدای مرسلین وان پیشوای انبیا
جنت نشان کوی تو والشمس ایماسوی تو — واللیل وصف موی تو خوبی رویت والضحی
اسم تو اسم اعظمی جسم تو جان عالمی — ذات تو فخر آدمی شان تو شان کبریا
در ولایت را صدف برج نبوت را شرف — ایجاد عالم را سبب مقصود و محبوب خدا
آن سرور عالی همم وان صاحب سیف و قلم — عز العرب فخر العجم بحر کرم کان سخا
ذکر تو در هر منزلی چون شمع اندر محفلی — ذوق تو اندر هر دلی چون مشعل ظلمت ربا

مدعو ما هم داعی تو ئی هادی و مولائی تو ئی
مقصود اسم الٰہی تو ئے یا مصطفےٰ یا مجتبیٰ

ایضا

رشک حور و ملکی حسرت مهر ماهی — رونق یثربی و زینت بیت اللٰهی
جلوهٔ نور قدم باعث خلق آدم — سرور عالمی و سید عالی جاهی
عارفان را بود از ذات تو وحدت مقصود — نیست غیر از تو خدا دانی و حق آگاهی
دستگیر همه بنده نواز اشاها — سر رشتے شان خداوندی و شاهنشاهی
ذکر محبوبیت از ملک بود تا ملکوت — فکر مطلوبیت از ماه بود تا ماهی
غیر امداد تو ام طی مراحل مشکل — وقت آنست کہ لطف تو کند همراهی

ذات والای تو والله درین ملک وجود
محض فضل ست و تمامی کرم اللٰهی

ایضا

یا رسول الله کریمی سیدی — انت مولائی حبیبی مرشدی
یا جمال الله یا نور الهدی — یا حبیب الله یا خیر الورے

مشفقی یا رحمۃ للعالمین — یا شفیع الاولین والآخرین
یا محمد مصطفےٰ یا مجتبیٰ — مقصد والشمس نور والضحیٰ
ای محیط فضل و احسان و کرم — ای شہ عز العرب فخر العجم
یا ملاذی یا معاذی یا حبیب — مستغیثم مستغیثم مستغیث
لطف فرما شان رحمانی توئی — دستگیر ای فضل ربانی توئی

اسے ز درگاہت مسیحائی دہند
قرب اللّٰہی و مولائی دہند

ایضاً

قبلۂ حاجت خود روی شمامی بینم — اندرین آئینہ من ذات خدامی بینم
دین و ایمان و دلم گشتہ فدای راہت — جان خود سوی تو چون قبلہ نمامی بینم
کثرت آئینۂ وحدت شد و وحدت کثرت — این عطائیست کہ از لطف شمامی بینم
مرشد و ہادی و مولای دو عالم ہستی — در گہت قبلۂ و محراب دعامی بینم
مستغیثم بدر دولت شاہنشاہی — روزگاریست کہ از چرخ جفامی بینم
دستگیرم بخدا جز تو مددگارم نیست — مظہر ذات خدا ذات ترامی بینم

قرب اللّٰہی و مولائی و شاہنشاہی
در گدایان تو این فضل و عطامی بینم

ایضاً

دلا طریق حق اینست بی ریامی باش — بگیر مختصر از ہر چہ با خدامی باش
اگر تو دولت جاوید آرزو داری — گدای درگہ والای مصطفےٰ می باش
اگر ز دوست جفا میرسد وفامی کن — ترا نصیب ہمین ست در رضامی باش

بیا بیا کہ تماشای حسن اللّٰہی
ببین در آئینۂ خویش و خود نمامی باش

منقبت حضرت امیر علیہ السلام

بندہ ام از بندگانت یا علی مرتضیٰ — از غلامانت غلامم یا وصی مصطفیٰ
من چہ گویم در ثنایت یا امیر المؤمنین — صاحب طٰہٰ و یٰسین ست مدح شما

حیدر کرار و صفدر حامی دین متین ۔ شاہ مردان شیر یزدان و امیر لافتی
لافتی الا علی لا سیف الا ذوالفقار ۔ میکنم ورد زبان تا دفع گردد ہر بلا
سرور عالی ہم مولای تو فضل و کرم ۔ در شریعت پیشوا اندر طریقت مقتدا
مرشد و مولای من اندر طریق حق پسند ۔ ہست کامل رہنما مخصوص ذات حق نما
کامیاب از آستانت یا امام المسلمین ۔ ہر گدا و بادشاہ و اولیا و اصفیا
دستگیرم از برای رحمۃ للعالمین ۔ رحم فرما بر من از بہر شہید کربلا

ورد اللّٰہی ست یا مولا علی مولا علی ؏
یا علیؓ مشکل کشا مولا علی مشکل کشا ؏

ایضاً

من نہ از غیر تو واللہ تمنا دارم ۔ چشم امید کرم سوی تو شاہا دارم
حلقۂ شاہ ولایت ز ازل در گوش است ۔ خواجۂ ہر دو سرا مرشد و مولا دارم
زاہدا از چہ کنم توبہ کہ از روز ازل ۔ ساقی ماہ وش و ساغر و مینا دارم

در شان حضرت امام حسین علیہ السلام

قرۃ العین مصطفیٰ مددے ۔ راحت القلب مرتضیٰ مددی
قبلۂ جان اولیا مددے ۔ نور ایمان اصفیا مددی
محرم راز کبریا مددے ۔ صاحب سر مصطفیٰ مددی
رونق بزم مصطفیٰ مددے ۔ زینت خانۂ خدا مددی
قوت بازوی امام حسن ۔ ہمت شاہ لافتی مددی
روح زہرا و نور چشم علی ۔ ای دل و جان مصطفیٰ مددی
چشمۂ فیض فضل رحمت حق ۔ ہادی خلق رہنما مددے

لطف فرمائے حال اللّٰہی
ای مددگار دوسرا مددے

در ثنای حضرت غوث پاک رضی اللہ عنہ

غوث اعظم مددے یا شہ جیلان مددے ۔ شاہ شاہان مددے مرشد پاکان مددے
شاہ والا حسبی سید عالی نسبی ۔ راز دار ازلی کاشف پنہان مددے

گوہر درج صفا شمع شبستان ہدی — معدن لطف و عطا چشمۂ احسان مددی
قبلۂ اہل کرم کعبۂ ارباب ہمم — صاحب جود اتم نائب حمان مددی
بادشاہ دو جہان قبلۂ اہل عرفان — نور یزدان مددی مہر درخشان مددی
چشم امید کرم سوی تو دارم شاہا — از گدایان توام فضل نمایان مددی

مرشد و ہادی اللّٰہی و مولاہستی
لطف فرمای سوی حال مریدان مددی

در منقبت حضرت خواجہ بزرگ رضی اللّٰہ عنہ

ای تاج بخش شاہ و گدا ہر گدای تو — آئینۂ جمال الٰہی لقای تو
مشکل کشا و قبلۂ حاجات عالم است — مخصوص آستانۂ دولتسرای تو
مولا و مرشدی و خداوند نعمتی — دیگر شفیق حال ندارم سوای تو
از یمن ہمت تو رسیدم بکام دل — شد دستگیر دست کرامت نمای تو
ای مظہر جمال و کمال محمدی ہا — ایمان اسیر تو دل و جانم فدای تو

اللّٰہی ست حاضر حضرت بصد نیاز
مشتاق لطف منت وجود عطای تو

در منقبت حضرت محبوب الٰہی رضی اللّٰہ عنہ

یا نظام الاولیا والدین و صدر اصفیا — قرۃ العین نبی شان علی مرتضی
حجت حق ست سوی خلق ذات پاک تو — ای امیر کشور فقر و امام اولیا
آستانت قبلہ و حاجت روای عالم است — رحمت عام تو مبذول ست بر خلق خدا
ہست سلطان المشایخ مرشد و مولای من — آنکہ محبوب الٰہی ہست و ذاتش حق نما

کمترین از بندگانت بندۂ اللّٰہی ست
یا نظام الاولیا والدین و صدر اصفیا

در توحید

در پردہ عیان ہستی و بی پردہ نہانی — ہم نام و نشان داری و بی نام و نشانی
گہ شاہ جہانی و گہی شکل گدائی — از کون مبرائی و ہم کون و مکانی
گہ عشوہ نمائی و گہی ناز و کرشمہ — گہ فتنہ و آشوب گہی راحت جانی

مولای دو عالم شده در شکل محمدؐ
جانان جهان هستی و هم جان جهانی

گه عابد و گه زاهد و گه عارف کامل
در صورت اللٰهی و هم سیرت آذر

نقاب از روی خود بردار و بنمای رُوی زیبا را
مکن پنهان باسما و صفات خود مسمّی را

ز اسم و رسم خود بگذر نظر سوی مسمّی کن
بجز آبی نه بینی قطرهٔ و امواج دریا را

ز صورت سوی معنی شو ز معنی سو صورت آی
که بعد از رفت و آمد میتوان دانستن اشیا را

ز خود رستن بحق پیوستن است این رمز صفا کن
خلاص از بند هستی شو اکن این سر و بارا

من از حُبّ تو مستم من از عشق تو مدهوشم
ندارم کار با ساقی نخواهم جام و مینا را

خبر از خود نمیدارد بجز عشقی نمیداند
ز اللٰهی مپرس احوال دنیا را و عقبیٰ را

از برای حل مشکل یاد کن الله را
حرز جان خود کنی نام رسول الله را

نسبت هستی بخود هرگز مکن گر طالبی
تا بدانی سر لا موجود الا الله را

راه سوی حق نمود محض از فضل و کرم
بر صراط مستقیم آوردی این گمراه را

ای جمال باکمالت هست نور لم یزل
عکس حسن روی تو نور است مهر و ماه را

عزم سفر چرا تو سوی بحر و بر کنی
خود را بحق رسانی و از خود سفر کنی

حُسن ازل بصورت و معنی ست جلوه گر
غیرش کجا که دیده بسوی دگر کنی

آئینهٔ حقایق و مرآت حق توئے
خود را بخود نمائی و بر خود نظر کنی

چون رویت حق ست بحق معنی شهود
حق را بحق به بینی و با حق بسر کنی

غافل مشو ز یاد حق اندر طریق حق
اسمش بگیر تا بمسمّٰی گذر کنی

نسیان غیر گر کنی از یاد حق بکن
خود را بدین طریق یقین بهره ور کنی

اللٰهی عرض حال تو با هیچکس مکن
ور می کنی بحضرت خیر البشر کنی

نام خدا بحسن و جمالی رسیدهٔ
در گلشن وجود گل نو دمیدهٔ

ای نو بهار گلشن هستی جمال تست
خود را ببین چرا تو بهر سو دویدهٔ

دانی که هست قرب خدا محض هوست — اندر طلب اگرچه تو محنت کشیدهٔ
محتاج شرح نیست که گویم بسال دل — ای شمع خود تو حالت پروانه دیدهٔ
ای گل کجا ز نالهٔ بلبل ترا اثر — گرچه هزار ناله ز بلبل شنیدهٔ

اللهی عرض حال خود از ما مکن دریغ
روی که دیدهٔ که تو از خود رمیدهٔ

زکوی دوست مرو دل ترا شفا اینجاست — که درد تو هم از اینجاست هم دوا اینجاست
بخاک پاک در دوست می نشینم و بس — که عز و جاه من اینست و فخر ما اینجاست
عبادتی که در و ذوق بندگی نبود — هزار حیله درین ست و صد ریا اینجاست
نه اعتماد برین چرخ سفله پرور کن — که جور و ظلم و ستم مکر و هم جفا اینجاست
رضا بحق بدهی گر رضای حق خواهی — مدار کار برین ست و مدعا اینجاست
جناب پیر مغان جای فیض و ارشاد است — هزار مکرمت و رحمت خدا اینجاست

ببین در آئینهٔ خویش حسن اللهی
بیا بمیکده جام جهان نما اینجاست

جانرا فدای دلبر جانانه کرده ام — این کار دولتست که مردانه کرده ام
زاهد برو که کار تقوی و زهد نیست — خود را حواله ساقی و پیمانه کرده ام
دارم کلاه خسروی اندر لباس فقر — این حاصل از گدائی میخانه کرده ام
نه حق حجاب خلق و نه خلق ست حجاب حق — من سیر جمع و تفرقه شاهانه کرده ام

اللهی آنچه دوست بگوید قبول کن
من این ترا نصیحت شاهانه کرده ام

محصول عمر خود بخرابات داده ایم — در بندگی پیر مغان ایستاده ایم
ما ترک زهد و خرقهٔ سالوس کرده ایم — روی نیاز بر در ساقی نهاده ایم
ساقی بیا که شاهد ما در کنار ماست — زاهد برو که در طلب جام و باده ایم
سکر محبت ست که هرگز نمیرود — سرمست و بیخودیم که از عشق زاده ایم
بیرنگیست اصل همه رنگهای ما — ما یک حقیقتیم که بیرنگ و ساده ایم
اللهی ایم و بندهٔ درگاه دولتیم — بر آستان سرور دین اوفتاده ایم

گوہرم لیکن زنیسان نیستم
محض نورم مہر تابان نیستم

چشم واکن سوی من تابنگری
ظاہرم در خلق پنہان نیستم

حق نمایم مید ہم از حق نشان
من خدا گویم غزلخوان نیستم

سرّ من حق ست و سرّ حق منم
راز دارم راز جویان نیستم

ہستی من صرف شد در ذات حق
بیخودم گریان و خندان نیستم

گرچہ من پیدا و پنہانم و لے
مطلقم در بند عرفان نیستم

نی بہار و نی خزانم در جہان
گلستان و گل بدامان نیستم

ستیم از حبّ مولای منست
ہمنشین می پرستان نیستم

درد من حق ست و درمانم حق ست
غیر حق خواہان درمان نیستم

چشم من سوی خداوند من ست
گرد خلق و سوی شاہان نیستم

صورت اسے لٰہی و مولائی ام
من نیم درویش و سلطان نیستم

طالبان را دین و ہم ایمان منم
عاشقان را درد و ہم درمان منم

عالم علوی و ہم سفلی منم
صورت و ہم معنی قرآن منم

نیست جز من در وجود و در شہود
ہم قدیم و محدث و امکان منم

حسن عالم پرتو حسن من ست
عالمی را جان و جان را جان منم

چیست عالم مظہر اسمای من
کاندر و ہم ظاہر و پنہان منم

او منم یا من و یم یا من منم
ہرچہ گوئی بالیقین و آن آن منم

ذکر و ہم مذکور و ہم ذاکر منم
عارف و معروف و ہم عرفان منم

ظاہر و ہم باطن اللّٰہیم
صورت و ہم سیرت پاکان منم

ہستیم چون حباب می بینم
این نمایش سراب می بینم

من کہ مشتاق دیدن آیم
عین دریا حباب می بینم

عین دریاست قطرہ و امواج
جملہ آب ست و آب می بینم

نسخہ نامہ اسے لٰہے ام
ذات خود را کتاب می بینم

بیخودی ہست قرب اللّٰہی
خود نمائی حجاب مے بینم

در حجاب آن جمال می بینم	بے نقابش محال می بینم
گاہ پیدا و گاہ پنہانم	ہر دمی طرفہ حال مے بینم
نیست مہجور از حقیقت خود	جملہ اندر وصال مے بینم

صورت حق نماست اللّٰہی
در جمالش کمال مے بینم

تاریخ طبع اول از نتائج طبع شاعر فصیح زبان منشی غلام محمد خان رہا اکبر آبادی

رہا گفت تاریخ طبعش چنان	کہ دیدم غزلہای معجز بیان

۱۲۹۴

قطعہ و رباعی از مولوی محمد یحییٰ عظیم آبادی کہ مشتمل بر تاریخ طبع اول ست و حضرت اللّٰہی و مولائی سفارش بالحاق آن نبشتہ بودند ضمیمہ این کلام در نظام میگردد و از مطالعش قیاس توان کرد کہ حضرت اللّٰہی را در حسن اخلاق وسعت تا چہ غایت بود راقم الحروف حسن را حسن ادب بر آن آورد کہ نقل عبارت مکتوب مرسلہ تکملہ آن کند

باسمہ العلی الاعلی

کو تیغ کہ تا فرق فلک را لشگافیم	تا چند مرا از توحد او اشتہ باشند

بحضور پر نور حضرت شاہ صاحب قدوۂ ارباب توحید اسوۂ اصحاب تفرید موصل اہل تقلید بسر منزل تحقیق بہر دفتر سیاحان مراحل تدقیق ملاذ المتصوفین عمدۃ الموحدین لا زالت شموس کمالاتہم بارقۃ و اقمار افاداتہم شارقۃ

تسلیمات نیازمندانہ رسانیدہ نقاب کش خفا از وجنہ شاہد مدعا می شوم کہ دیروز اشعار آبدار بذریعہ مشفقی حافظ محمد جان صاحب سامعہ افروز و باصرہ نواز این ذرۂ بمیقدار گردید الحق کہ بمنطوق کلام السادۃ سادۃ الکلام چہ قدر موافق مذاق جرعہ کشان خمخانہ توحید و بمطابق ذائقہ سرمستان بادہ تفرید افتاد ہر بیتش دفتر معرفت و ہر مصراعش کاشف رموز حقیقت ؎ راست میگویم و یزدان نہ پسند د جز راست ؎ لسان الغیب حافظ شیراز یا از زبان حقیقت ترجمان و ارادت خود میگویذ و بسرود نغمات درد انگیز مستمعان را بوجد می آرد بندہ کہ مخلص دیرینہ و منظر بخصوصیتی کہ آن عالی جناب را با حضرت سیدنا و مولانا امیر ابو العلا سلام اللہ علیہ

وعلی آبائہ الطاہرین حاصل ست نزد ارادت می بازدیک قطعہ ویک رباعی مشتمل بر مادۂ تاریخ گفتہ بر قرطاس پارہ نوشتہ بنوردِ این نمیقۃ الضراعۃ میفرستد امید کہ بقبولش افتخار بخشند وگاہ گاہ بعنایت کلام محققانہ سرفراز فرمایند واگر در آگرہ اخبار این ابیات فقیر مطبوع شود جا دارد وبعد ملاحظہ خدمت حافظ صاحب ممدوح فرستادہ آید تا بمعائنہ اش خوشوقت شوند وہمین کہ موسم شکرال می آید برای زیارت مزار پر انوار مولائی خود حاضر می شوم زیادہ نیاز نست و ادب صاحبزادہ والاتبار سلام و دعا قبول فرمایند۔ الحقیر محمد یحییٰ ابو العلائی از عظیم آباد پٹنہ محلہ املی اسحاق

قطعہ

شہی کز نسبت پیران پیر دستگیر ما	رسانندہ طالبان حق تعالی را بمنزلہا
درین عالم عبور بحر وحدت آن یکی گردید	جہانی خشک لب مردند بر اطراف ساحلہا
بود کامل ترین اہل تحقیق اندرین دوران	اگرچہ در جہان بسیار افرادند کاملہا
بمود آسان بزور ہمت مردانہ خویشش	براہ طالب تحقیق اگر افتاد مشکلہا
فرستاد از کرم سویم غزلہا آن ولی حق	بیان فرمود سر وحدت خالص بمحفلہا
کلامش دیدم و سنجیدم و از جان پسندیدم	زہی قول و زہی قائل ہمہ حق ضد باطلہا
زمستانہ سخنہائیش شدم مست و ہمی گفتم	الا یا ایہا الساقی ادر کاسا وناولہا
صبا در خدمت آن پیر کامل خوان ہمین مصراع	کجا دانند حال ما سبکساران ساحلہا
یکی ہیچون دو دی باشد یکی بگذار و تاریخش	مذاق اہل وحدت کن رقم بر لوحۂ دلہا

۱۲۹۴ھ

رباعی

از شاہ مظفر علی اسرار بجو	توحید باشعار چہ خوش گفت نکو
تاریخ چو بنگری غزلہای او	واللہ سخن اہل حق این باشد گو

۱۲۹۴ھ

قصیدہ در مدح عالم اسرار الٰہی و مفتی مسند شاہی قاضی ایوان معرفت حاکم دیوان حقیقت خلاصہ خاندان مصطفوی و نقاوہ دودمان مرتضوی سیدی سندی حضرت مولانا سید مظفر علی شاہ صاحب اللّٰہی قدس سرہ العزیز کہ راقم بحسن ظن خویش زانوی ادب بخدمت آن برگزیدۂ حق تہ کردہ بود۔

قصیدہ

راقم میرزا خادم حسین المتخلص برئیس ولد میرزا زین العابدین مرحوم رئیس اکبرآباد

ای ز نور کشف تو روشن زمین و آسمان	رہبر و راہ شریعت رہنمای گمرہان

ای زلع نور تو روشن چراغ آفتاب ‌ ای فروغ حسن تو شمع شبستان جهان
مظهر زهد و عبادت مصدر فیض و کرم ‌ مرکز کاف کرامت قدوه کون و مکان
خالق ارض و سما چون ذات پاکت آفرید ‌ گنج اسرار حقیقت بر همه گشته عیان
بیعت دست تو بیعت هست از دست نبی ‌ ظل پاکت سایهٔ شیر خدا ای دو جهان
چون همای اوج کشفت کرد پرواز بلند ‌ طائر سدره و بسیر عرش بر دوش میهمان
کج نظر کی باریاب بارگاهش میشود ‌ دیده بکشا از خم محراب در کن امتحان
در علو مرتبت مرغ تصور پر شکست ‌ چرخ هفتم زیر پایت ای شهنشاه جهان
گوهر الفاظ تو مردم بدامن می کشند ‌ ماهی بحر لطافت در دهن داری زبان
از بهار بوستان روی تو گیرد سبق ‌ بلبل سدره سرآید در گلستان جنان
ای سپهر مهتری مهر فلک را افسری ‌ منبر عرش معلی ای مسیحای زمان
سینهٔ پر نور تو گنجینهٔ اسرار غیب ‌ راز علم معرفت گوئی عیان را چه بیان
خضر ره گم گشتگان را تشنگان را سلسبیل ‌ دامن صبر و رضا تسلیم حق را پاسبان
سایهٔ دامان چشم فیض تو بر سر کشید ‌ می نگنجد از تکلف در قبا جسم جان
خاک پایت چشم اعمی را شود کحل البصر ‌ کیمیا را گرد سازد این غبار آستان
در مدح شکر تو هردم زبان شکر را ‌ در ثنا رحسن فیضت فیض گشته سبحه خوان
بلبل گلزار معنی نغمه سنجم ای رئیس ‌ شاعر نازک خیالم طوطی هندوستان

ذکر بعض اسفار حضرت الٰهی قدس الله سره العزیز

یار محرم جلیس همدم سید تراب علی اکبرآبادی سلمه الله تعالی که از وقت ارادت خود تا دم والپسین ملازم بارگاه و حاضر خدمت بابرکت بوده اند روایت کنند که چون حضرت الٰهی قدس سره العزیز از بریلی شریف تشریف خلافت از پیشگاه قبلهٔ دین و دنیا مقتدای اولیا و اتقیا شهنشاه ملک فقر و فنا مالک رقاب اهل تمکین و بقا قطب معرفت آفتاب حقیقت مسند طریقت را زیب و زین حضرت شاه نظام الدین حسین دام ظل هدایتهم علی رؤس الطالبین حاصل کرده مراجعت باکبرآباد فرمودند مدت بست و پنج سال اندکے کم و زیادہ بعالم تجرید و تفرید گذرانیدند و سلسلهٔ حضرت باعظمت پیر و مرشد خود را رواج میدادند و درین عرض مدت یکبار متوجه دهلی شدند و بزیارت بزرگان عظام خاندان چشتیه و نظامیه دل خود را آرامش بخشیدند و دامن دامن فیض باطنی ذخیره جیب و کنار گردانیدند بعد ازان در فرید آباد مسکن این

مسکین راقم حروف را بورود همایون سعادت ابدی ارزانی داشته معاودت باگره نمودند مسرتی و مفاخرتی
که دران نزول اجلال نسبت این ذره بمیقدار شرح داده اند حق بجانب سید من است چون مدتی برین
بگذشت ناگاه بر زبان مبارک رفت که زیارت آستانه حضرت خواجه غریب نواز قدس الله سره العزیز کنیم و
بی توقف عزم مصمم شد دران سفر سید امیر علی شاه مرحوم مهین برادر حضرت بابرکت نیز رفیق طریق گشتند و پانزده
پانزده شانزده کسان از خدام حاضر باش خانقاه سعادت همرکابی دریافتند اعنی سیدی میر تراب علی
واحمد علی خان بهادر و شیخ غلام محی الدین و حکیم رحمت علی فرزند حکیم رجب علی و کریم خان و امیر بخش
و شیخ محمد جعفر و خادم خاص شیخ الٰهی بخش وغیرهم بودند چون بمنزل مقصود یعنی اجمیر شریف فائز شدند
دو منزل خانه قریب لنگر خانه درگاه عالم پناه بغرض قیام کرایه گرفتند یکی ازان مختص بذات بابرکات
حضرت اللهی قدس الله سره العزیز شد و بخانه دیگر همراهیان دولت بیار میدند بعد ازان چون حضرت
اللهی به نیت آستان بوسی حاضر درگاه ملائک آرامگاه شدند نوبت خانه حضرت خواجه غریب نواز به نواختن
و مروحه طاؤسی بر فرق مبارک بجنبیدن درآمد درآنوقت انچه از عنایات خاص حضرت خواجه هند الولی
و کیفیت نیازمندی حضرت سیدی اللهی ظاهر بود در بیان راست نیاید و تا قیام بود در روزانه سه و چهار
کرت حاضری درگاه عرش اشتباه میسر می شد- روزی شامگاه چهوٹی طوائف که دوازده ماه ساعت دوازشب
بدرگاه شریف حاضر آمده می سرائید و در اجمیر شریف و قرب و جوار آن دیار شهرت تمام داشت حاضر آمد
و بصد منت و الحاح التجا نمود که دعوت این کنیز شرف قبول یابد بندگان حضور توقف نمودند چون
اسرار او از حد گذشت و کار بگریه و زاری کشید شکستگی او دریافته باجابت مقرون کردند او رخصت شد
و حضرت ایشان رو بهمراهیان دولت نموده فرمودند که این دعوت دعوت خاندان چشت است اگر
داعیه عرض سماع کرد مقبول و گرنه همچو دیگر دعوتها بحساب آید بامداد طعام دعوت حاضر آورد بعد
از فراغ اولش برداشت و برفت چون نماز پیشین گذاردند بار دیگر آمد و گفت میخواهم که چیزی
بسرایم حضرت ایشان فرمودند که بدرگاه عالم پناه سماع کنیم آنوقت که معین و معمول اوست-
آن بیچاره بگریه درآمد و هر دو دست جانب زینه درگاه شریف برآورده قسم خورد که مرا از جانب خواجه
بنده نواز حکم و اشارت است که همین جا بخوانم حضرت ایشان خاموش ماندند پس مجلس سماع ترتیب یافت
و حظ تمام اهل مجلس را حاصل شد این معامله در اجمیر شریف شهرت گرفت که فلان مجرائی درگاه شریف
که هیچ گاهی بمجلس دیگر نمیرفت امروز بمنزل حضرت اللهی سرائید چون تاریخ عرس شریف نزدیک آمد و
قریب بود که زائرین از هر طرف جوق جوق برسند و بعرف هند آنرا میدنی گویند حضرت مولائی و اللهی

قدس اللہ سرہم باستقبال آن گروہ سعادت پژوہ از اجمیر شریف بیرون آمدند اہل میدے نے حضور
پرنور را دیدہ باہمدیگر مے گفتند کہ ہم ایشان ہستند نبیۂ حضرت خواجہ و ازین قبیل آنچہ بخاطر شان
فرو مے آمد بر زبان مے آوردند و مثل این دیگر معاملات نیز پیش آمدند۔ چون عرس شریف
اختتام یافت خاطر حضرت الٰہی سے نے خواست کہ از درگاہ شہنشاہے مفارقت گزینند بلکہ حاضری
در دولت روز و شب مکنون خاطر بود۔ یک شبے از شبہا ساعت سہ حضور لامع النور حضوری
آستانہ ملک آشیانہ دریافتند و بعد تقبیل عتبۂ علیہ تختی بیاسودند دید بنود کہ فرمودند رخصت از زائے
شد سرے درین خواہد بود و چیزے دیگر پدیدار خواہد آید بمجرد وقوع این معاملہ حضرت با عظمت ازانجا
متوجہ آگرہ گشتند و ہمانجا رخت اقامت انداختند۔ مدت بست و چہار سال بسر آمد۔ وآنزمان سن
شریف بہ پنجاہ و دو رسیدہ باشد کہ سید امیر علی شاہ مہین برادر علاتے حضرت ایشان را جہت
نکاح ثانے دادند بہمارا اولاد کہ خودش نداشتند چون مشیت ایزدے مقتضی شد حضرت با
برکت قدس سرہ العزیز رضا دادند و بعد دو سال از نکاح یوم چہار شنبہ پاس سوم بست و ششم
شہر محرم سنہ ہزار دو صد و ہشتاد و دو ہجرے سید اصغر علی شاہ طال عمرہ کہ امروز سجادہ نشین ہموست
ولادت باسعادت یافتند و شیخ محمد زمان رسالدار اکبرآبادی مادہ تاریخ افتخار یافت (۱۲۸۲ھ) موزون
نمود۔ و بتاریخ ہفتم شوال سنہ یکہزار و دو صد و ہشتاد و پنج ہجرے فرزند دوم سید فراست علی بوجود
آمدہ سے و ہشت روز زندہ ماند و بتاریخ چاردہم ذیقعد ۱۲۸۵ھ رجوع بعالم معنے نمود ازان بعد
بست و سوم جمادے الثانی ۱۲۸۹ھ ہزار دو صد و ہشتاد و نہ ہجرے یوم چہار شنبہ وقت شب ساعت
دختر نیک اختر کنیز فاطمہ طال عمرہا کہ بے بے عرف ست خانہ دولت را نورانے ساخت سپس
بست و دوم ذیقعد ۱۲۹۱ھ ہزار و دو صد و نود و یک ہجرے دختر دوم سعید بیگم متولد شدہ بعد چندی
مہد عدم را آرامگاہ خود ساخت و این دو واقعہ ناگزیر حضرت مخدرات را بتقاضاے بشرے
متالم ساخت و ہمانا در اصل صورت بشرے بود قال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم
لایموت لاحد من المسلمین ثلثة من الولد فیحتسبھم الا کانوا لہ جنة من النار قالت امرأة
عند رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم او اثنان قال او اثنان۔ و حق سبحانہ و تعالے
بقدرت خویش نعم البدل عطا فرمود کہ بتاریخ بست و چہارم شہر ذیقعد ۱۲۹۴ھ ہزار و دو صد
و نود و چہار ہجرے یوم جمعہ وقت نماز صبح سید عبد العلے طال عمرہ تولد مسعود یافت ازانروز کہ حضرت
با عظمت الیشان سنت نکاح را برگرفتند بحکم ہن لباس لکم وانتم لباس لہن

سکون وسکونت بہ محلسرا اختیار فرمودند چون آیندہ می آمد بیرون از کاشانہ دولت تشریف آوردندی وہیچکس را محروم از نیل مقصود نگذاشتندے وعادت آن شد کہ صبح وشام بالمرہ از محلسرا در کمرہ بیرونے نشست می نمودند حقائق ومعارف از زبان گوہر افشان مے تراوید وحاضران مجلس را تمامی فیض وبرکت می بخشیدند چنانچہ برین عادت مدت دراز بسر آمد وباب افادہ واستفادہ مفتوح بود وسلسلہ بیعت وارادت وطریق ارشاد وہدایت دراز۔ از برادر طریق سید عبد العلی جعفرے حاضر باش وملازم بساط دولت روایت ست کہ یک سال در آخر زمان بایام عرس اجمیر شریف این مقطع بحالت کیفیت از زبان فیض ترجمان بر آمدے الٰہی است حاضر حضرت بصد نیاز؛ مشتاق لطف ومنت وجود وعطاے تو؛ بر زبان الہام بنیان رفت کہ بر آستانہ دولت حضرت خواجہ غریب نواز قدس سرہ العزیز رفتن ناگزیر ست چہ از زمان دراز گذشت کہ این مناقب ذو مطلع ے اے تاج بخش شاہ گدا ہر گداے تو؛ آئینہ جمال الٰہی لقاے تو؛ بدون مقطع ہدیہ بارگاہ دولت شدہ بود وبعد از مرور سال وماہ امروز مقطعش موزون شد اسرارے دران خواہد بود این بفرمود وعزم زیارت اجمیر شریف مصمم نمود وتصرفے سخت پیدا آمدہ بود کہ ہر کہ خبر این تہیہ شنود بے اختیار آمادہ این سفر میمنت اثر گردید واجازت ہمراہے حاصل نمود وآخر بقدر چہل کس ہمرکاب دولت روانہ اجمیر شریف گشتند سید اصغر علی شاہ فرزند جانشین حضرت ایشان با سید کرامت علی شاہ خال خود سید تراب علی خلیفہ عبد القادر الدنے حافظ محمد جان۔ خواجہ وزیر شاہ سید وزیر علی۔ مرزا وزیر بیگ۔ ومرزا منیر بیگ ومحمد عبد اللہ خان وعبد الرسول خان مختار و منشے محمد عمر دراز خان صاحب تقریظ کلام حضور وڈاکٹر امام الدین وشیخ غلام محی الدین مع فرزند ومنشی خورشید علی برادرے سید عبد العلے وغیرہم منسلک یاران ہم سفر بودند وانتظام مرکب دخانے ہمہ بر دست ڈاکٹر امام الدین بود در اثناے راہ یک شب بمقام سجے پور آسودند میر قربان علی کہ رکن مجلس ریاست سجے پور وصاحب بخت وسعادت ست حاضر آمدہ التماس دعوت نمود ومحول برمراجعت شد چون مرکب دخانے اجمیر شریف رسید سید امام الدین صاحبزادہ درگاہ عالم پناہ کہ سلسلۂ ارادت با حضرت بابرکت درست دارد وچند عزیزان بامراکب بر ریلوی اسٹیشن حاضر بودند جملہ مردم این کاروان سعادت را بر سوار مہیا ہمراہ بردہ بمکانے مناسب فرود آوردند وبہ سامان بایستہ دعوت نمودند درین میان حضرت متولی درگاہ عالی بارگاہ واقف شدہ تنے چند فرستادند کہ مکان مشہور کچہرے خواجہ صاحب قدس سرہ مکان حضرت ست کرم کنید و

ہمین جا اقامت نمائید حضرت الٰہی قدس سرہ العزیز خاطر شان نگاہداشتند و بہ کچہری نزول دولت فرمودند و بسے از بزرگان آنجا بر سر وقت رسیدہ بدیدار ہمدیگر مسرور و محظوظ گشتند وقتے کہ حضرت مولائے والٰہی قدسنا اللہ بسرہ العزیز بہمراہے ہمراہیان سعادت براے استیلام عتبہ پر رفعت حاضر درگاہ شریف شدند حافظ محمد جان و مرزا منیر بیگ کہ مریدان خوش آواز بودند این مناقب خواجہ خواجگان بآواز بلند خواندن گرفتند ؎ اے تاج بخش شاہ و گدا ہر گدائے تو ۂ تا آخر وہر یکے بہ کیفیتے گرفتار بود چون مقطع رانوبت خواندن رسید چہرۂ نورانے حضرت با عظمت چون دانہ انار احمرار دریافت وگریہ باحجم بشدت بر حضرت الٰہی افتاد چنان کہ نتوان بعبارتش آورد و کیفیت بجائے تاثیر داشت کہ ہر کرے دید بے اختیار میگریسیت بعد از ختم اندکے حضور پر نور دست بستہ چشم بند الیستادہ ماندند و ما مردم نیز شرط متابعت بجا آوردند پس حضرت ایشان مرخص شدہ بقیامگاہ متمکن شدند و روزانہ حاضرے درگاہ شریف تا قیام آن مقام دستور معمول ماند شبے در مجلس سماع شریک گشتند صاحب سجادہ و متولے درگاہ شریف حضور بدولت را با عزاز تمام صدر نشین نمودند ہر چند خود دل آن نبود کہ ادب بجد غایت مرعے بود و از ین ست کہ حضرت الٰہی گاہے در ہیچ درگاہے بالائے چبوترہ رفتن جرات نفرمودہ اند لیکن در انوقت المامور معذور بحکم ضرورت و اشارت و قبول فرمان صدور بارگاہ عالم پناہ در صدر نشینے ادب شمروند لختے توقف فرمودند و معاودت نمودند بار دیگر در مجلس قل شریف حاضر شدند و بطریق اول اندکے تقاعد نمودہ باستعانہ فیض حضرت خواجہ غریب نواز رجوع آوردند و آنوقت استغراق تمام روے نمود و آنچنان تصرفے کامل و عنایتے شامل بود کہ ہر کہ حاضرے شد قدمبوس حضرت الٰہی میسکرد و بعد ازان سید امام الدین صاحبزادہ و وکیل و مرید حضرت ایشان منجانب حضرت خواجہ خواجگان قدس اللہ سرہ العزیز دستار تبرک درگاہ شریف برسم مشائخ عظام بر فرق مبارک حضرت ایشان و فرزند دلبند سید اصغر علے شاہ نہادہ علے الاعلان بآواز بلند نداکرد کہ مرا از جانب حضرت خواجہ غریب نواز براے سید اصغر علی شاہ خطاب چشت کے دولھا لقا شدہ است باستماع این سخن جملہ حضار درگاہ شہنشاہے رسم تہنیت بجا آوردند و اظہار مسرت نمودند و آندم حضور پر نور را استغراق تمام شدہ بود و دل از جا رفتہ کہ بگفتن در نیاید بعد از ساعتے کہ افاقت دست داد بزبان مبارک فرمودند کہ این ہمہ بندہ نوازے و غایت عنایت و کرم حضرت خواجہ غریب نواز ست و را اشارت شد کہ ہمان مناقب را دیگر بخوانید چنانچہ آنرا

بخواندم وحالتے رفت کہ جوشش وغلبہ وجد راپایان نبود بعد از ختم لختی توقف کردند ورخصت شدہ بمقام خود آمدند دارشنا وبمودند باظہار مسرت نسبت لفرزند ارجمند سید اصغر علی شاہ سلمہ اللہ تعالےٰ کہ این چنین خطاب تاامروز ہیچ کسے رانصیب نبودہ است واین دولت بیدار بنام این فرخندہ بخت بودانجملہ بندہ نوازے حضرت خواجہ ونشان قبول بارگاہ جناب ایشانست واکنون کشف اسرار حاضرے گردید کہ ہمین ست راقم حروف عرض دارد کہ تصدیق وتائید این حکایت از فرمان دستخط خاص حضرت الٰہی قدس سرہ العزیز مے شود کہ بنام این غلام درآنزمان وردیافت ونقل آن گذاردہ مے شود۔

سید وارجمند ازمے سلمہ اللہ تعالیٰ۔ تاریخ بست ونہم جمادی الآخر از نیجا روانہ شدہ ودرجے پور یک مقام کردہ تاریخ دوم رجب مع ہمراہیان کہ قریب چہل کس از یاران طریق بودند حاضر حضرت خواجہ بندہ نواز شدم وچند ابیات کہ نذر حضور والا کردہ بودم حافظ محمد جان ومرزا منیر بیگ وسید عبد العلی بحضور والاسرائیدند آنوقت مجمع کثیر بود واز ہر زبان بلکہ از ہر در ودیوار صداء مرحبا وجذا برخاست وشور قیامت بپاشد ابیات انیست ۔

اے تاج بخش شاہ وگدا ہر گدائے تو	آئینۂ جمال الٰہی لقائے تو
مشکل کشا وقبلۂ حاجات عالمست	مخصوص آستانۂ دلکشائے تو
مولا ومرشدے وخداوند نعمتے	وبگیر شفیق حال ندارم سوائے تو
از یمن ہمت تو رسیدم بکام دل	شد دستگیر دست کرامت نمائے تو
اے مظہر جمال وکمال محمدے	ایمان اسیر تو دل وجانم فدائے تو

الٰہی ست حاضر خدمت بصد نیاز
مشتاق لطف ومنت وجود وعطائے تو

بعد ازان عرض کردم کہ این بندگانند والبستہ دامن دولت مشتاق احسان وکرم حضرت خداوندے اند روز دیگر سید تراب علے را بحضور مزار شریف خطاب مقبول خواجہ برائے میان شد وسید امام الدین راکہ وکیل ومرید فقیر اند خطاب چشتی کا دوطا عطاشد ہزار جان گرامے نثار این لفظ مبارک چشتی باد ومخصوص باین ترکیب کہ عطاشد۔ تاریخ ششم رجب بعد ختم مجلس حاضر حضور والاشدم سید امام الدین بحضور مزار شریف بآواز بلند گفتند کہ از خواجہ غریب نواز صاحبزادہ راخطاب چشتی کا دوطا عطاشد خدام کہ دران ہنگام حاضر بودند ہمہ

مبارکباد دادند و دستار بر سرش بستند و آستان بوس کنانیدند در انوقت میان را دیدم کہ رنگش زرد بود و چشمش
مست اثر فیضان چشت از سر تا پای او متعدیے بود و اثر آن ہنوز از چشمانش ہویداست ے
شیر مادر بقایا شراب کہن ٭ جھلکتا ہے یہ خمار آنکھوں میں ٭ و حال فقیر انیست ے

نا سایۂ مبارکت افتاد بر سرم	دولت غلام من شد و اقبال چاکرم
درد مرا طبیب نداند دوا کہ من	بی دوست خستہ خاطر با دوست خوشترم
ہرکس غلام شاہی و مملوک صاحبست	حافظ کمینہ بندۂ سلطان کشورم

تاریخ ہفتم در جے پور رسیدم و دو مقام کردم خلقے گرد آمد بضرورت تاریخ دہم باکبرآباد رسیدم صدمہ
جدائے آستانہ شریف و عنایت بنہایت حضرت خواجہ بندہ نواز مرا نمے گذارد ے اکنون از من
طمع صبر دل وہوش مدار ٭ کان تحمل کہ تو دیدے ہمہ بر باد آمد ٭ خط ہذا بضرورت بصد مشکل نوشتہ ام
نمے توانم کہ جدا جدا نویسم نقل ہذا بشیخ عنایت احمد و شیخ منصب علی و مولوے بدر الحسن ارسال
دارند و از خیر و عافیت شیخ منصب علی نیز مسرور الوقت نمایند۔ انتہے کلامہ بعد اختتام عرس
شریف یک روز دیگر قیام کردہ از درگاہ شریف رخصت و بدرگاہ جناب مولانا ضیاء الدین قدس سرہٗ
بہ جے پور فائز شدند و فاتحہ خواندند میر قربان علے شرط خدمت بجا آوردند و ہمانروز مراجعت
بہ آگرہ فرمودند چون مدت ہفتہ یا عشرہ بسر آمد طعام عظیم ترتیب دادہ بعد فاتحہ جناب خواجہ
بندہ نواز بمردم یگانہ و بیگانہ دادند۔ و اظہار مسرت و شادیانے تمام نمودند والحمد للہ علے ذلک

مدح شاہزادہ عالم سید اصغر علی شاہ از راقم الحروف حسن غفرلہ

دیدار تو جلوۂ الٰہے	ظاہر شدہ مرآت حق کماہے
خورشید نزول بر زمین کرد	شوریست ز ماہ تا بماہے
اے ذات مقدس تو در شخص	لا تینا ہے ست در تناہے
بر فرق مبارک تو زیبد	تاج فقر و کلاہ شاہے
اللّٰہی را تو سر مکتوم	روح شمسے و نور ماہے
ہم خواجہ و خواجہ راست مقبول	ذات پاکت دگر چہ خواہے

عمر تو دراز باد یارب
چندانکہ حساب سال و ماہے

در تہنیت عطای خطاب بادشاہزادہ عالم سید اصغر علی شاہ از فکر بلند جناب منشی عبد الحیؔ صاحب عرشی رئیس کاکوری سلمہ اللہ تعالے

ساقی نامہ

بیا ساقیا ساقیا ہان بیا
باند از ابر بہاران بیا

بدہ آب چون آتش مشتعل
کہ باغ بن آذر برویید زول

صبا چون عروس سبا در رسید
چمن شد بصرح ممرد ندید

بلہ پایچہ سرو بالا زدہ
سلیمان گل خندہ صدہا زدہ

بیاد پرے ریز در ساتگین
زبط قطرۂ چون زماہی نگین

کہ گویم بہ دیو خرد خیر باد
زند ہوش من تخت بر دوش باد

زمین پر طاؤس بین از شفیق
چو منقار طوطے بیا در رحیق

کہ خون کبوتر شلائین شود
پیالہ از و چشم شاہین شود

کند ز ورے خود چمانیگرے
چگانہ چمد ہمچو کبک درے

خرامان رسد تا فراچنگ من
ہمائے کند طائر رنگ من

بہ گلگون[1] گلبن کہ ہرا بہ بست
نواے عنادل نکیسائی است

تامل بہ دریا دلے یادہ گیر
بناشدے خسروی جوی شیر

کزان قوت مریم بہ پیمانہ در
بہ بنیم مہ ارمنے در شمر

صراحے شود گردن حور از و
بزم کشود شمع کافور از و

درآید قدح مہر مانا بہ سیر
فروزد جہان چون زقندیل دیر

زسر جوش پر جوش دہ کام کام
کہ بیرون جہد چون شرر از مسام

صد فہا لآلے سبد ہا سمن
چمنہا ریا حین فلکہا پرن

سرت گردم اے سرو محشر خرام
بکین سیاوش[2] دہ آن خون ناب

شفق گون فلک پہنہ دشت کین
خود این طارم سبز تا کے کند

زصافت غضنفیر رزان نجسم
بکن مجمر از نار زردشت جام

کہ گیتی چو چشم تو گردد خراب
جگر گاہ سہراب روے زمین

شعاع ستارہ ستاکے کند
صبوحے زند دہر ہر صبحدم

[1] گلگون: نام اسپ شیرین ۱۲

[2] بکین سیاوش: نام لحنے از لحنہاے موسیقی ۱۲

تو پیر مغانے بہ ترویج ہم | مے کہنہ تر دہ ازین خرقہ ام
بخون ریز زہدم نہ زیبد دریغ | زموج مے و جام کن طشت و تیغ
چہ پیچی بدین عیب دستار و دلق | خود از دامنم خشک تر ہست خلق
دل و دین گردگان بدہ می بدہ | ہلا ہان بدہ ہین بدہ ہے بدہ
باندازہ بیشین اگر دل سہے | تو داد و دہش کن فریدون توئی
زخم خونبہاے فلاطون بیار | زرہ کاسۂ راس مجنون بیار
بیا تا ہمہ دوستگانے زنیم | زعقل و جنون دم عیانے زنیم
کہ برگشت اوراق این انجمن | نخواند کسے خط ساغر چو من
بیا ساقی انداز انعام کن | خرابات بفشار و در جام کن
خم خمکدہ را بپالا ہمہ | بنجشاے بر قطرہ یم کشم
بقبانے چشم کار آز ماے | طلسم مے و میکدہ برکشاے
مغنے بیا گل بدستار زن | بیا در میان زخم برتار زن
بہ بے خرقہ ہا رانمازی کنان | گریبان چون من درازی کنان
بیائید در بزم نوشاہ چشت | کہ در خور مے گوے بر واز بہشت
بمقبول خواجہ نیاز آورید | نویدے زبندہ نوازے آورید
بدلہا رسد زان پس آگاہے | کز اللّٰہی آمد انا اللّٰہے

حضرت عرشی حیف کہ آخر رمضان ۲۹ سنہ ۱۳۰۲ ہجری ازین خاکدان ظلمانے بعالم نورانے متوجہ شدند انا للہ وانا الیہ راجعون درین دیار عدیل خود در سخن پارسی نداشت وصفات عالیہ ظاہر و باطن در ذات ہمایونش جمع بود راقم حروف را با او سرے خوش بود از الوقت کہ محبتے حضرت حافظ عبد الصمد یوسفی مہین برادرش مفارقت جاودانے گزید ہمین یگانہ وقت مونس خاطرم بود کل من علیہا فان ویبقی وجہ ربک ذو الجلال والاکرام۔ خدمت حافظ مرحوم تا زمانے کہ در اکبر آباد مقیم بودند خدمت حضرت اللّٰہی قدس سرہ العزیز از دست بمیداوند و عقیدت تام و موانست و احترام داشتند حضرت عرشی مرحوم رانیسے نیز تتبع وافتند ابو اللہ تعالے فرزندان کامگار آن برادران فرخندہ کردار را بمراتب علیا رساند۔

و نیز مرویست از سید عبد العلی جعفری کہ مدت ہشت یا نہ سال گذشت بندہ از حسن اتفاق وارد لشکر گوالیار بودم کہ حضور پر نور حضرت اللّٰہی قدس سرہ العزیز بدیدن والدہ حکیم سید اکبر علی رضی اللہ عنہ کہ علالت داشتند بگوالیار تشریف ارزانی داشتند و بندہ بقصد رفتن آگرہ واپس آمد و بعد چندے خود بدولت نیز مراجعت نمودند و قصہ حاضرے مہاراجہ گوالیار و تفرج پھول باغ و ترتیب مجلس یازدہم شریف از زبان بندگان عالی مقام مسموع گشت دو سال بر آن گذشت کہ حضرت الیشان عزم بریلی شریف فرمودند و ہمرکاب دولت شاہزادہ سید اصغر علی شاہ و نیازمند و یک دو خادم دیگر بودند چون بخانقاہ عالم پناہ فائز شدند شرف زیارت و قدمبوس حضرت باعظمت و قبلہ ادام اللہ ظلہم العالی میسر آمد و شیرینے بر مزار فائض الانوار جناب شاہ نیاز بے نیاز قدس اللہ سرہ العزیز پیش کردہ فاتحہ خواندہ آمد بعد ازان بحکم اشارت این ابیات حضرت اللّٰہی قدس اللہ سرہ خواندم ؎

در پردہ عیان ہستے و بے پردہ نہانے ٭ ہم نام و نشان دارے و بے نام و نشانے ٭ ہرگاہ کہ ابیات باسرہا گفتہ شد ند حضرت باعظمت قبلہ دام ظلال کمالہم مسرور شدند و جانب حضرت الیشان مخاطب گشتہ داد تحسین دادند و لختی باہم مکالمت روح افزا درمیان ماند بعد ازان حضرت الیشان مرخص شدہ بقیامگاہ خاص تشریف آوردند و بیاسودند و با مداد حضرت باعظمت قبلہ دین و ایمان بفرط اخلاق و رسم مہمان نوازے بفرودگاہ حضرت الیشان برکات ناعتنا ہے ارزانے داشتند و شاہزادہ عالم حضرت معین احمد سلمہ اللہ تعالے سجادہ نشین خود طلب نمودند و تا دیر دران صحبت فیض موہبت سلسلۂ سخن جارے ماند بعد ازان حضرت باعظمت قبلہ دام ظلہم العالے بخانقاہ معاودت نمودند و روز دوم حضرت بابرکت اللّٰہی قدس سرہ العزیز از پیشگاہ بندگان عالے اعزاز رخصت یافتہ بمرکب و خانے میرٹھ رسیدند و بخانہ یاران طریق حضرت منشی محمد اعظم سررشتہ دار دیوانے و منشے محمد خلیل خلف شان سررشتہ دار کلکٹرے فروکش شدند کہ از مدت دراز تمنائے قدوم میمنت لزوم داشتند میزبانان جان نثار را جان تازہ بقالب آمد و بدرجہ کمال شادمانیہا کردند چہار یا پنج روز قیام بود کہ شاہزادہ سید اصغر علے شاہ تپ کردند و حضرت الیشان را تشویش پیرامون خاطر گردید چنانچہ این حکایت پیش ازین گذشت و ازانجا سوار مرکب و خانے شدہ بدہلی خانہ سید اکبر زبان کہ مرید حضرت اند نزول دولت نمودند علے الصباح شاہ کمال الدین صاحبزادہ و امام مسجد درگاہ جہان پناہ جناب محبوب الٰہے قدس اللہ سرہ العزیز کہ مرید حضرت نیز بودند حاضر خدمت شدند و حضرت باشوق و محبت از دہلے بآستانہ ملائک آشیانہ حضرت

سلطان المشائخ محبوب الٰہی سید نظام الدین زرے زر بخش رحمۃ اللہ علیہ رسیدہ زیارت عتبہ علیہ
نمودند و مناقب حضرت محبوب الٰہی قدس سرہ العزیز کہ در میرٹھ القا شدہ بود بحکم اشارت خواندم
و حظ وافر و لطف کامل حاصل شد بعد ازان حضرت ایشان مرا تنبیہ بایستہ آنجا اوا فرمودہ بدرگاہ
عرش اشتباہ حضرت خواجہ قطب الدین بختیار اوشے حاضر آمدند و حسب قاعدہ مراسم زیارت
و ادب موسے نمودہ بدار الخلافہ اکبرآباد تشریف شریف ارزانی داشتند و خود را در تعلیم
و تلقین انداختند راقم حروف گوید کہ شاہد این روایت فرمان حضرت الٰہی قدس اللہ سرہ العزیز است
کہ بنام این غلام صادر شدہ بود و اینجا ایراد مے یابد - بسم اللہ الرحمن الرحیم عزیز دے سعید وارجمند
از پیے سلمہ اللہ تعالےٰ حقیقت حالم انیست کہ دل من در ینجا نمے آساید و چگونہ چسپید یاران کہ باعث
ماندنم دراینجا ایشان بودند بعضے از ایشان دور افتادند و بعضے مسافر ملک معنے شدند این شعر
در بیان حقیقت حال این غریب ست ؎ کدھر کو چھوڑ گئے مجکو ہمرہان تنہا ؛ پھرون ہون وحشت
یہن جون گرد کاروان تنہا ؛ مضطرب الحال بہ بریلی رسیدم حضرت قبلہ مد ظلہم عنایت بمرتبہ کمال
مبذول حال این نیاز مال داشتند و بسے اصرار در قیام من فرمودند غرضکہ بعد دو سہ روز رخصت
شدہ بمیرٹھ رسیدم زیرا کہ منشی محمد خلیل سررشتہ دار و والدشان منشی محمد اعظم سررشتہ دار
صدر الصدورے ہمہ داخل طریقت ہستند و ہمیشہ در ایام تعطیل مے آمدند دو روز بمکان شان
مقیم شدم میان کہ ہمراہ بودند مبتلاے تپ و لرزہ شدند و نوبت سرسام رسید و حال غیر شد ہمان وقت
چند شعر در شان حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ بسرہم بے اختیار از زبان من برآمد اشعار
گفتن ہمان بود کہ صحت یافتن ہمان گویا کہ مبتلاے ہیچ عارضہ نبودند و این واردات باعث حیرت
تمام حاضرین شدہ غرض معلوم شد کہ این نیازمند را بآستانہ خود حاضر کردن منظور ست و انیہمہ سفر
وغیرہ بہانہ بود پس میان را ہمراہ گرفتہ حاضر آستانہ مولاے خود شدم و یکے از ہمراہیان کہ خوش
آواز بودند این اشعار بحضور خدام عالی مقام خواندند حال عنایت و شفقت قدیمانہ و شکر آنرا
بکدام زبان ادا سازم و قبل از یک روز عید الفطر باکبرآباد رسیدم و مبتلاے عارضہ تپ و لرزہ شدم
و بعد افاقہ بغرض درستی گوالیار رفتم و بعد دو شب و یک روز باز باکبرآباد آمدم نمیدانم کہ در اکبرآباد
چہ کار دارم با وجود آنکہ ازین شہر نفرت تام دارم و ترک آن نمیخواہم زیادہ ازین افسانہ است
دہمورا وسے ست کہ شش یا ہفت سال گذشت کہ ابوالحسن تحصیلدار ضلع ہردوئی ممالک اودھ
یعنے راقم حروف عرائض چند بحضور فیض معمور ارسال داشت و ملتجے گردید کہ آب و ہواے

این مقام ہر دو لی خوش ست اگرچہ ذرے مشرف شوم موجب افتخار ماست چون اصرار والحاح بحد کشید و جذب باطن کار کرد بندگان حضرت اللّٰہی قدس اللہ سرہ جانب ہر دوئی التفات کردند و رانوقت شاہزادہ سید اصغر علی شاہ سجادہ نشین و سیدے میر تراب علی و حاجی محمد علی و شاہ عنایت احمد و حاجی نگینہ خاتم خدمتگذار شاہزادہ و من بندہ عبدالعلی بسعادت ہمرکابی مخصوص گشتند و روانہ لکھنؤ شدند۔ راقم الحروف عرضداشت کہ بہ پذیرائی این التماس دستخط بدین الفاظ در یک فرمانی شد۔ تمنار دیدار و شوق مجالست آن عزیز محرک قلب مے ماند اگر در روانگی گلبرگہ توقف زیادہ شد انشاء اللہ تعالیٰ نزد عزیزے رسم آن عزیز بسبب کار ضرورے و نیوے از سفر معذور اند لیکن فقیر معذور نیست زیرا کہ درینجا کارے ندارم کہ مانع سفر و غیرہ شود انتہی۔ بعد ازان بسبب شدت سرما توقف پیش آمد امام زاحم سفر نشد و کاغذ از برادر طریق رفیق شاہ عنایت احمد رسید کہ البتہ حضور پر نور بہ تشریف ارزانی خواہند فرمود و تشویش نکنند و خاطر مطمئن سازند جواب آن کہ بتاریخ ۱۱۔ جنوری ۱۸۹۱ء نبشتہ آمد اینست سے۔

اے برادر بر تو لطف احمد ست	زان سبب نامت عنایت احمد ست
نامہ ات کہ مخزن اسرار بود	نفحۂ از طبلۂ عطار بود
بوئے جانے سوے جانم میرسد	بوے یار مہربانم مے رسد
چارۂ درد دل بیمار کرد	جز تو کہ تا اند چنین تیمار کرد
شکر تان اے محرمان بارگاہ	دہ دہے زر کردہ مس را از نگاہ
بود نومیدے لبے امید ہاست	از پس ظلمت لبے خورشید ہاست
سروے و سرما غریبان را نحست	بر سر آمد آفتاب آنرا شکست
گرچہ سرما در سفرہا ناخوش ست	لیک با خورشید نیکو دلکش ست
گرمئے خورشید و سردے زمین	مے دہد فصل بہاران راتزین
تا بود گرمے و سردے را قیام	خوش خوش و فرخندہ باشید السلام

انتہی۔ راوے نویسد کہ چون کوکبۂ دولت بہ لکھنؤ رسید خدمت منشی عبدالحئی عرشی رئیس کاکوری با فرزند سعادتمند عبدالقیوم و عزیزان دیگر حاضر ریلوے اسٹیشن برائے استقبال بودند بمجرد نزول اقبال از مرکب و خانے ہمراہ بودہ در قیصر باغ فروکش کنانیدند و یک شب در وزران مقام پر فضا آثار برکات نمایان بود اہتمام بلیغ برائے دعوت بکار بردند و نیز مشاہدۂ مقامات

مشہور از امام باڑہ آصف الدولہ و حسین آباد محمد علی شاہ و زیارت مزار مبارک حضرت شاہ مینا قطب لکھنؤ قدس اللہ سرہ العزیز نمودند بعد ازین ہمہ استدعا بر توجہ جانب کاکورے کردند از انجا کہ حضرت الٰہی قدس اللہ سرہ العزیز را خیال انتظار تحصیلدار ابوالحسن یعنی راقم الحروف و در رفتن جانب ہردوئی عجلت بود لاجرم درخواست شان بحالت باز آمدن از ہردوئی مقرون باجابت شد و ازینجا بندگان حضور ایشان مع ہمراہیان سعادت متوجہ ہردوئی و شاہ عنایت احمد روانہ وطن شدند و بہ اسٹیشن ہردوئی رسیدہ آمد عرض دارد اینجا راقم حروف کہ این بندہ بارگاہ عزت با ساز و سامان بایستہ بمقام ریلوے اسٹیشن برائے استقبال حاضر و چشم انتظار بر شاہ راہ کشادہ بود کہ کوکبۂ دولت مثل خورشید از جانب مشرق نمودار گردید آن وقت آنچہ از مسرت و اعزاز دنازش و امتنان از انجا لازم بود نتوانم کہ بر زبان آرم چہ از مدت ستّے سال کہ راقم درین ملک او وقتیکہ تعلق با سرکار انگریزی برائے اقامت دارد گاہے بندگان عالی حضرت الٰہی قدس اللہ سرہ بجز این طرف نفرمودہ بودند لیکن از ارادتمندان با اخلاص و دولتخواہان بصاحب اختصاص نخواستند کہ زحمت قدم بدین دیار دہند امابا استغفار خداداد و بے تعلقیہائے از حد زیاد و گاہے زحمت نداد خود بدولت از مرکب و خانگی نزول اجلال فرمودند سعادت قدمبوس دریافتہ کوٹھے خود را کہ بہ سامان بایستہ آراستہ بود منزل سعادت از لے نمود لحظہ گذشت کہ برادر یگان برابر سید عبدالعلی جعفری کہ مقام شناس مجالس بود این غزل راقم الحروف را بالحان خوش گفتند

عید ست جان و دل سر ساقے فدا کنم ⁂ پیمانہ کشم پئے مستان دعا کنم ⁂

حال من متغیر گشت و نتوانستم خود را نگاہ داشت گریہ بر من افتاد و شور از نہاد م برخاست ہژدہ روز بقیام پر برکات خانہ محزونم را رو کش جنت الفردوس داشتند حالتے بود کہ بجز وقت کچہرے حاضر خدمت مے ماندم روزانہ یا روزے درمیان یک غزلے موزون مے شد و پیش میگردید بلطف ملاحظہ میفرمودند و صحبتے کہ بعد از نماز شام مقرر بود و برادر سید عبدالعلی آنرا با دیگر غزلہا مے خواندند حظہائے بحساب حاصل میشد عجب صحبت صافی و عیش بغش دران روزہا میسر بود کہ صحبت ہائے قدیم و یاران گذشتہ علی الخصوص حضرت شیخ منصب علی و میر امداد حسین رحمۃ اللہ علیہما یاد مے آمدند و بہ زخمہائے یاد آمد این مجلسیان محبوب و محرمان جان نثاران جشن طرب و سور پیر در نقش شیون خانہ غم و ماتمکدہ الم میگرفت چنانکہ یک شبے غزل راقم حروف کہ عزم مصمم است کہ از خود سفر کنم ⁂ خواندہ میشد چون این بیت عرض شد

عمر عزیز و صحبت اغیار اید ریغ و فرصت

دراز باد که درخود نظر کنم چندان گریه با حضور پرنور در آمیخت که در بیان نیاید واثر آن کیفیت مجلسیان را از جا بر داشت بعد از دیر بسیار افاقه شد به پاس ادب التماس ه بر گذاردم که این بیت فرمودند که خیره اگر سے از ایام قیام هر دو بندگان حضور التماس راقم بابت تفریح و هوا گرفتن شامگاه قبول فرمودند و گاه بود که وقت فرصت شاهزاده عالم راسلمه الله تعالے برون هر دو همراه خود لشکار طیور بردے و خاطر عاطر شان شگفته و ریان از وے شدمرا در تمامی مدت عمر خود اینچنین وقت خوشی و کامرانی یاد دارم که گاهی حاصل نشده است و حضرت دولت اللهی و مولائے قدس الله سره العزیز بغایت فارغ البال و آسوده خاطر با همراهیان بوده اند چون شهرده روز برآمد عزم جانب شرق نمودند بامر ورانیقا. رایام که هرگز امید قیام مرا نبود تشریف بردے ملازمان حضور سخت ناگوار بود و همین دلخواه بود که چند روز دیگر درینجا بیاسایند که مقام خوش و موسم دلکش هوائے لطیف و صحبت عزیز بود و مردم آنجا از دکانداران و عمال سعادت حضور رسے و فوائدے اندوختند و هر آنوقت که حضور پرنور بر شوارع گردنگاه نشے نمودندے هر که از آیندو روند دیدے هما نجا توقفے کردے بے شائبۂ تکلف و بے مبالغه تمام رفتار حضرت باعظمت باد صف وقار روش سکران داشت و بینندگان را دل از دست مے ربود شاهزاده عالم را التماس داشتم که مختصر کتب خانه ام که هست آنچه از کتب معقول و منقول پسند آید برگیرید که مصرفے به ازین نباشد از شرم سر فرو نیاوردند شکایت انیمعنی بحضور مولائے بردم حضرت باعظمت شاهزاده عالم را پیش خود خواندند دالمارے کتب را کشاده بکمال خوشی دخترے انتخاب کتب از صحیح بخارے و تاریخ یمنے وغیره وغیره کرده پانزده جلد انمودند تا ولم پیاسود و سعادتم افزود بامداد که روز الوداع بود شب را ابیات ذیل موزون کردم اما ادب رخصت نداد وقتیکه حضور پرنور بخوابگاه خویش که هما نجا شب زنده میداشتند تشریف بردند برادر عبد العلی را در کمره خوابگاه شاهزاده آن ابیات حواله نمودم آن برادر بجان برابر ابیات را باهنگ خوش خواندن گرفت ؎

بلبل بچمن هست فرو بسته دهان را	آیا که رسیدش خبر از فصل خزان را
قمرے نزند نغمۂ کوکو عجبے نیست	نشگفت که جنبش نبود سرو روان را
وا مانده ز حسرت نگران دیدۂ نرگس	سوسن نکشاید ز سر طیش زبان را
آسیمه سر ست از سر غم کاکل سنبل	تسکین ندهد قلب صنوبر خفقان را
صافت طرب از درد می غم گشته مبدل	نعمد ز خمۂ حسرت بنه در روان را
بگذار که از سوز نهم در جگر آتش	وز دیدۂ پر گریه دهم سیل روان را

نتوانم گذارد کہ این ابیات چہ ہنگامۂ شیون بپا کرد و کیفیت گریہ ہجر آنقدر ہجوم آورد کہ تا دیر دلہا از دست
رفتہ بودند و چشمان سیل ہائے سرشک پی در پی بردن میدادند۔ آخر مجلسیان برنجبت خود ہا اقتناع نمودہ
بر بستر خواب غلطیدند ہر چند این قصہ بپایان آمد دل نمیخواہد کہ از سخنان آن زمان بس کند بارہا
ساعت یک و ساعت دو و سہ چشم بکشاد و آواز سماع از آرامگاہ خاص بگوش خورد سپے تحاشا
میرفتم و شریک صحبت میگشتم نازم بآن شفقت مرشدانہ کہ ہیچگاہ از رفتن بیگاہ من بیناز روند شبے
از ان شبہا حسب عادت ساعت دو از بستر خود برخاستہ رفتم و بیرون دروازۂ آرامگاہ کہ کشادہ می بود
ایستادم حضور پرنور محو سماع بودند نظر بسوی بندہ نیفتاد و من نتوانستم کہ بے اجازت اندرون داخل شوم
بعد از افاقت اجازت شد و داخل شدم۔ دران ایام خجستہ چہ قدر از یاران غیر حاضر یاد می آمد و تاسف
از جدائی شان میخوردیم کہ بگفتن در نیاید برادرم شاہ عنایت احمد از آگرہ ہمرکاب سعادت تا لکھنؤ ماندند
چون ہردوئی عزم شد خانہ خود شتافتند سیدی میر امداد حسین راز نوکری مہلت نشد یاران میرٹھ خود
بر سر کار دور بودند۔ ملازمان و نوکران من مرا میگفتند کہ حضور پرنور خواب نمیکنند گفتم چگونہ گفتند کہ ما از
روزن درگاہ و بیگاہ در وقت شبہا می بینیم گاہ بر زمین و گاہ بر بستر پلنگ نشستہ و مشغول مے یابیم
ہرگز خواب در چشم حضرت نمیگردد۔ و فے الحقیقت حضور پرنور روز دل را باین و آن مشغول میداشتند
و شب چون صحبت برخاست داخل کمرۂ خاص شدہ باحق مشغول مے بودند کہ ازان مشغولی افاقہ نبود
و در حالت سکر و محویت و فنا مستغرق مے بودند و ہیچ ساعت ازان باز نمے ماندند۔ چنانکہ دلدادگان
مجاز بے تصور دلارام نمے آسایند۔ ہر دو وقت دور چاے گردش میکرد ارباب جلسہ و ہمراہیان
سیر شدہ میخوردند اگرچہ خود بدولت کم رغبت میفرمودند دو سہ چمچہ گرفتند و باین بندہ پیالہ از زاے
میداشتند یا در نوشانیدن چاے ہمراہیان و اہل جلسہ مبالغہ میفرمودند و میگفتند کہ غنیمت شمریدآہ۔
و بندہ ہم درین ایام حسرت ہائے دل از تآکل و مشارب و سماع و تلقین تمام برآوردم و کوتاہی دران
راہ نیافت برادران ہمسفر شریک این ذوق و لذت بودہ اند خداے شان سلامت دارد کہ
ازان صحبت باقے ہستند الغرض بامداد کہ روز قرار داد بود بر مرکب دخانے این قافلۂ دولت سوار شد
چون باسٹیشن کاکوری رسیدہ راوی من درین سفر برادر عبد الغنی می نویسد کہ بہ اسٹیشن منشی عبد الحی صاحب
مع سامان سوارے موجود بودند و از اسٹیشن بر کوٹھی عظیم الشان خود بردہ فرد کش ساختند۔ و بدرجۂ غایت
حسن ادب را نگاہ داشتہ بہ نیازمندی تمام پیش آمدند و فے البدیہہ این ابیات گفتہ پیش حضور پرنور
بخواندن دادند۔

شمع بزم مہوشان آمدہے
دلربائے دلبران آمدہے

خلق نشناسد وگردست از ترنج
یوسف کنعان جان آمدہے

انجمن را داد ے ایمن نمود
چون تجلی ناگہان آمدہے

ہرکہ اندر بزم بود از خویش رفت
کس چہ داند تا چہ سان آمدہے

آفتاب آسا نگہ راخیرہ کرد
چون عیان آمد نہان آمدہے

الصلا اے مے پرستان الصلا
ساقی دُردی کشان آمدہے

بخت مستان را جوانی مفت وقت
ہان وہان پیر مغان آمدہے

آنکہ برجاے ست آمد از کجا
آمد و شد در گمان آمدہے

باہمہ اطلاق عرشے نام شد
لامکانے در مکان آمدہے

برادرم سید عبد اللطیف نوشتہ اند کہ من آنرا بالحان خوش خواندم وحظ عظیم دست داد اکثر از روسار کاکوری باوب حاضرے آمدند و نذرہا پیش مے کشیدند اما خدام غیور بندگان حضور بجز آنکہ حسب دستور دست رضا بر نہادند نذر ہیچ یکے نہ پذیرفتند و دو روز در انجا مقام شد و میزبان مہربان بکمال احتشام خوان دعوت بیار استند وطعامہاے گوناگون پیش کردند۔ یک روزے در انمقام حضور پرنور مزار حضرت شاہ تراب رحمۃ اللہ علیہ رفتند و فاتحہ بران و مزارات دیگر برخواندند پس صاحب سجادہ مولانا محمد اکبر سلمہ اللہ تعالےٰ را دیدند مولانا تبرک و یک جانماز قالین ولایتے کہ بس عمدہ بود بنظر حضور گذرانیدند ازان بعد حضرت الٰہی قدس سرہ بامنشے عبد الحی مرخص شدہ واپس آمدند از خدمت منشے عبد الحی مرا مسموع ست کہ حضرت باعظمت نخستین از قبول تبرک وجانماز توقف نمودند و بعد ازان این سخن فرمودہ کہ از حضرت شاہ تراب قدس سرہ اشارت ست قبول کردند راقم را انجا طرے آمد کہ این توقف و قبول بر تقاضا ادب بودہ است پس دیر نبود کہ بندگان حضور از انجا رخصت شدہ براہ راست بسوارے ریل اسٹیشن ردولی رسیدند آنجا شاہ عنایت احمد حاضر بودند استقبال نمودہ باخود ردولے بردند و حضرت باعظمت زیارت شاہ عبد الحق قدس اللہ سرہ العزیز حاصل نمودند و بعد ازان شاہ مسعود احمد غفر اللہ لہ و حضرت شاہ التفات احمد سجادہ نشین سلمہ اللہ تعالےٰ را دیدند و این حضرات باکمال اخلاق و محبت و مہمان نوازے درویشانہ بہ نیاز مندے پیش آمدند کہ مزیدے بران نباشد و یک شبانہ روز در انجاے پاک

قیام شد و ہر یکے از مزارات متبرکہ آنجارا زیارت فرمودند حضرت جانشین سلمہ اللہ بار بار اعادہ ہمین لفظ می نمودند کہ حضور والا مہمان حضرت شیخ عبدالحق قدس اللہ سرہ ہستند مارا وران چیست روز دیگر حضرت اللٰہی قدس اللہ سرہ ازانجا مرخص شدند و شاہ التفات احمد سجادہ نشین مشایعت تا اسٹیشن ردولی نمودند ازانجا کاروان دولت سوار شدہ گذر بر فیض آباد کنان بمقام گونڈہ خاص فائز گردید شب درانجا گذراند بامداد بمقام نوباوان درگاہ مولد و موطن برادر شاہ عنایت احمد تشریف ارزانے فرمودند آنروز توگوئی کہ خانہ شان روز عید بود و ماہ ربیع الاول بود وہم درین ماہ زیارت دستار مبارک جناب رسول مقبول صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم تاریخ دوازدہم ربیع الاول از مدت دراز معمول بودہ است و آثار الطور مستند شہرت ست بتاریخ مذکورہ اول حضرت بارفعت باہمراہیان زیارت آن فرمودند پس تبرکاً آن دستار مبارک بر فرق فرقدان سای حضرت اللٰہی قدس اللہ سرہ وجملہ ہمراہیان گذاشتہ آمد و قریب پانزدہ روز دائرۂ دولت درہمان مقام نزہت ماند درین مدت متواتر غزلہاے فلان یعنی راقم الحروف مالامال از حسرت و فراق رسیدند من آنہمہ را بحضور پر نور دست بستہ عرض می نمودم درینجا بتقاضاے موقع گذاردہ مے آید

سر من دامن کشان وامیروے	تا چہا دیدے کہ ازما میروے
از خدا با صد دعایت خواستم	توکجا از من خدارا میروے
برکہ نالم من زبخت بے اثر	ناشکیبم تو شکیبا میروے
دیدۂ اہل نظر فرش رہ اند	نرگستانیست کانجا میروے
عالم جا مہا نثار مقدمت	دور چشم بد کہ زیبا میروے
تاکہ گوید با تو از من این پیام	دیر مے آئے و در وا میروے
خانۂ ویران دگر آباد کن	ہمچو دل کہ از بر ما میروے

میروے و میروے تا کے حسن
رفتم کے آید ہمانا میروے

ایضاً

شہ طناز ملک ناز گردے	ز خوبان جہان ممتاز گردے
درآید آب رفتہ باز در جوے	اگر روزے بسویم باز گردے
مرا با قیست بس افسانۂ ہجر	چہ باشد گر شبے دمساز گردے

ورودم خلوتے خالیست از غیر — مرت گردم اگر ہمراز گردے
الا اے طالع برگشتۂ من — خوشستے گر بکامم باز گردے
مروا اے بوے سوز از سینہ بیرون — کہ ترسم عشق را غماز گردے

بدنیسان گر حسن را نے سخن را
عجب نے بلبل شیراز گردے

ولہ

وَلے گنجینۂ آگاہے آمد — کہ اندر ظل شاہنشاہے آمد
زیان کے یافت نورِ لیغش او — اگر یونس ببطن ماہے آمد
حضوری ہست فرض مدت العمر — سجود سہو اگر دل ساہے آمد
بزر سرخ خورشیدش خریدار — کہ رنگ چہرۂ او کاہے آمد
غلام صورت آن رند فردم — کہ منت بر لا تیناہے آمد
مرا گلبانگ نوشا نوش ساقے — حدیث دولت جم جاہے آمد
الا عبداے لعلے یار طریقم — بگو بارے کہ دیگر خواہے آمد

خوشا بخت حسن ثانے کہ نظمش
قبول حضرت اللٰہے آمد

ولہ

حضور عشق دیدم اوستادے — کہ او را میرسد ہر اجتہادے
مقام وحدت آمد جاے راحت — حلولے نے ورودے نے اتحادے
رفیق راہ من درد محبت — ترا اے صبر از من خیر بادے
برو از پیش من عقل زیانکار — کہ از تو ہیچ دل دیدم نہ شادے
حرام آمد بر و اسم فداے — کہ از تو جز تو نخواہد مرادے
بگیتے ہر چہ از مفہوم و محسوس — بجز عشق تو افسانہ ست و بادے

بیا و خوش ببین دیگر حسن را
کزین پس زد بنا بے جز ربادے

حضرت الٰہی قدس سرہ العزیز را اینہمہ کلام بسیار پسند مے آمد تا آنکہ یکبار در غزلے نبشتہ آمد

	بگو بارے کہ دیگر خواہے آمد	الا عبد اعلیٰ یار طسم تقیم	

شنیدن ہمان بود کہ دریاے رحمت بجوش آمد حضرت با مرحمت قدس سرہ العزیز فرمودند کہ بہرائچ رفتن دیگر خواہد شد ازانجا کہ بہرائچ شریف از قیامگاہ نزدیک بود و زیارت حضرت سید سالار مسعود غازی رحمۃ اللہ علیہ واجب لاجرم بہرائچ رسید۔ و دولت آستان بوسے بدست آوردہ شد و زیارت جبہ شریف نیز میسر آمد چنان سعے نمود کہ حضرت سید سالار قدس سرہ را غایت عنایت و رعایت برین طبقۂ زائرین بود و آن مقام پاک مظہر ہیبت حق سے نمود و انتظام صفائے نیکو و عمدہ بنظر آمد یک روز اتفاق مبیت افتاد و بامدادان حضور مولائے قدس سرہ العزیز ازانجا سوار شدہ براہ راست روانہ ہردوئے شدند و ظل دولت بر سر فلان یعنی این مسکین کاتب الحروف انگندند و برادرم شاہ عنایت احمد۔ با خاطر رنجیدہ و گریہ کنان مراجعت بخانہ نمودند۔ استدعا عرض دارد بندہ ابو الحسن کاتب الحروف کہ چون مژدۂ دلنواز مراجعت بندگان مقدس حضرت مولائے والاتے قدس سرہ بمن رسید۔ این چند ابیات موزون شد و ہماندم ہدیہ بکوکبۂ دولت نمودم ؎

	درتن افسردہ جان آید ہمے	بوسے یار دلستان آید ہمے	
	این صدا از آسمان آید ہمے	روزگارِ محنت و سختے برفت	
	خوش بکام دوستان آید ہمے	من فدائے آنکہ از لطف و کرم	
	کان حریف مہربان آید ہمے	ساقیا برخیز و پر کن جام را	
	خندہ بر رغم خزان آید ہمے	خیمہ زد در صحن باغستان بہار	
	کاندرو سرو چمان آید ہمے	حبذا الجنت سعید آن چمن ؎	
	شکر کن صد شکر کان آید ہمے	بے نیاز ست از ہمہ آن نازنین	

گر ندیدستے تماشا کن حسن
ماہ بر فرش کتان آید ہمے

وازآن روز وقت در انتظار میگذشت تا آنکہ تار برقے بشارت جان بخش رسانید و بوقت معین حاضر اسٹیشن ہردوئے باسامان بایستہ براے استقبال شدم وشادان و فرحان آن دولت دوجہان را باکمال ادب و احترام و عظمت و اکرام بخانۂ خود آوردم وبے اختیار از ہر در و دیوار این بیت بگوش دل میرسید ؎ امروز شاہ شاہان مہمان شدست مارا

جبریل با ملائک دربان شدہ ست ما را؛ و دیگر بار ہمان مجلس عیش و ناز ترتیب یافت غزلہائے تازہ موزون میشد و شام بعد نماز مغرب بخواندن مے آمد و حظہائے وافر نصیب روزگار ما بندگان میگردید این مرتبہ دوازدہ روز داد کامرانے دادہ آمد و وقت خوش گذشت کہ تا آخر عمر آنچنان میسر آمدن محال ست ہمین کہ فاتحہ دوازدہم شریف ربیع الثانی فرا آمد و بہ نیکو روشی سرانجام یافت حضرت اللّٰہی و مولائے قدس اللہ سرہ العزیز بدولت و اقبال از ہردوئی باکاروان خود عزم اکبرآباد فرمودند و این مسکین حزین با دل اندوہگین واپس خانہ آمد و نتوانم عرض کرد کہ ازین روانگی چہ بر سر گذشت چگونہ دل پاسوز و ساز پرداخت ؎

حیف در چشم زدن صحبت یار آخر شد	روئے گل سیر ندیدیم و بہار آخر شد

ذکر وصال حضرت اللّٰہی قدس سرہ العزیز

از برادر عبد العلی سلمہ اللہ روایت ست کہ چون حضرت باعظمت اللّٰہی قدس اللہ سرہ العزیز از سفر شرقے باکبرآباد رسیدند تندرست و باعتدال مزاج مقرون بودند و ہیچ گونہ تفاوت در صحت نبود اما ازین عالم فانے برداشتہ خاطرے بودہ اند مدت شش ماہ گذشتہ بود کہ تباریخ چہارم یا پنجم ماہ شوال ۱۲۹۵ھ ہجرے اولاً تپ لرزہ آمدن گرفت و روز بروز شدت ورآن تپ و لرزہ پدید آمد بندہ و دیگر اصحاب حاضر حضور مے بودہ اند اما ہیچ یکے ہیچ وقتے جسم اطہر را باینہمہ شدت متحرک ندیدہ بود ؎ تحمل چند صد چندان تحمل؛ روزے چند ہمبرین نسق گذشت و ہیچ معالجے نخواست چون این مدت ہم بسر آمد حضرت حکیم سید مہر علے و حکیم سید اولاد علے سلمہما اللہ تعالے کہ قرابت قریبہ با حضرت باعظمت دارند و مرجع ظاہرے و باطنے اہل آگرہ اند برائے رفع حجت معالجت آغاز کردند و ہرگونہ دوا و علاج بکار بردند تا آنکہ افاقت از بخار دست داد لیکن مرض پیچش لاحق گردید و ہمان طور معالجہ ہم تبدیل یافت بعد چندے ازان مرض ہم خلاص حاصل شد برادر بجان برابر سید عبد العلے مے نویسد کہ در مدت تمام مرض غزلیات این کاتب حروف علے الاتصال میگو یانیدند کہ بحد غایت پسند خاطر بودند و من بالحان خوش لہجہ و دلکش ادائے کردم و حضرت اللّٰہے قدس سرہ العزیز را حظ وافر و وجد کامل پیدا مے شد و تصرفے عظیم بر حاضرین وقت جارے مے گردید و از جملہ غزلہائے این سہ بیت نہایت مرغوب بود و سماع میفرمودند ؎

بہار ست و چمن پرجوش ساقی روبستان کن	تبسم زیر لب فرما و تاراج گلستان کن

بیا در روے زیبای تو بشکستند جام جم | لب بام آ تماشاہای وہوی می پرستان کن

حسن را گردش ایام فرقت خوش نمے آید
ترحم اے فلک مہر خدا بر زیر دستان کن

وزبان زمان این مصرع برزبان مبارک جارے بود ع اثر عشق ہی یہ گردش ایام نہین ۂ
دران حالت نیز اگر احبابے بزیارت حاضر مے شد بے آنکہ لب کشاید خود بدولت متوجہ مے گشتند
ودلداریش مے نمودند وآیندہ را رقت پیدا مے شد وحاضرین را دل بہ درد مے آمد وسخت متاثر
مے شدند بسے ازمردم دیار دور دست بدیدن حضرت باعظمت مے آمدند چنانکہ منشے محمد اعظم پنشندار
پیشین سررشتہ دار سلمہ اللہ کہ مرید سابق ورفیق وے ہستند از میرٹھ حاضر آمدند و دران صحبت سفارش
گزین فرزند خود منشی محمد خلیل سررشتہ دار کالکٹرے کردند برلفظ مبارک رفت کہ شمارا خبرے ہست
منشے محمد خلیل را سپرد حضرت خواجہ بندہ نواز نمودہ ایم بعد ازان منشی محمد اعظم را بابدرقۂ خواجہ
وزیر بزیارت آستان خواجہ خواجگان قدس اللہ سرہ العزیز متوجہ اجمیر شریف کردند واین ہر دو یار
وفادار شرط خدمت وزیارت بجا آوردہ باز آمدند وباین تقریب فاتحہ حضرت خواجہ غریب نواز
بعمل آمد درین فرصت حضور پرنور را افاقتے حاصل شد ومنشے محمد اعظم روانہ ومنشے محمد خلیل
حاضر آمدند وشرف زیارت دریافتند وبازگشتند روزے چند برین بسر آمد کہ دیگر بار مرض اسہال
دریافت واز غذا نفرت کلے شد ہر چند معالجت رفت اما فائدہ بران مترتب نشد مرض شدت گرفت
وطاقت رازوال بود عاقبۃ الامر رجوع بہ ڈاکٹر مکندلال آوردند کہ درفن طبابت انگریزے
معروف ومشارالیہ بودند ڈاکٹر روزانہ مے آمدند واز ہر گونہ دواہاے انگریزے بکار بردند
کہ ازان لختے بیاسودند واز زحمت اسہال قدرے براءت روے نمود درین فرصت حضرت
سید مہر علے سلمہ اللہ تعالے مشورت دادند وحضرت باکرامت قبول کردند کہ مہین فرزند ارجمند
سید اصغر علے را جانشین خود فرمایند بنابرآن شرفا ومشائخ آگرہ را آگاہے دادند کہ ہفتم ماہ
ربیع الاول سنہ ۱۲۹۹ روز جمعہ بعد از زوال مجلس سجادہ نشینے ترتیب یابد چنانچہ عمل بران رفت
وانبوہ کثیر از یار واغیار جمع آمد آنگاہ حضرت باعظمت قدس اللہ سرہ العزیز نشستند وسید اصغر علی
را پیش خود نشاندند وحضرت حکیم سید مہر علی ممدوح وسید کرامت علے خال سید اصغر علے را
نزد خود جا دادند ونیز حکیم سید اولاد علے وسید اولاد حسین وسید قدرت علے وسید اختر زمان و
سید عاشق علے وسید معصوم علے وسید تصور علے وسید برکت علے اعزہ خاندان را با حکیم رجب علی

وجمت علی و سید احمد خان صوفی و سید اکبر زمان در قرب خود نشانده آنچه از کلمات تعلیم و تلقین طریقۂ خاندان قادریہ وچشتیہ نظامیہ وصابریہ وسہروردیہ ونقشبندیہ کہ مشائخ سلف بجانشینان گفتہ اند سید اصغر علی جانشین خود را ارشاد فرمودند تا دیر از نصائح دلپذیر و مواعظ ناگزیر بسیاد جانشین خود دادند آن زمان چہرۂ نورانی سجادہ نشین راستین سرخ تمام گردید وکیفیتی طاری گشت وگریۂ رقت بر وافتاد کہ اثرش بر اہل مجلس متعدی بود تصرف قوی اخاذ کرد واز مجلسیان ہیچ یکی از ان کیفیت خالی نبود بعد از ان خوانہای شیرینی پیش کشیدند وحضرت الٰہی قدس اللہ سرہ العزیز دست مبارک بر داشتہ فاتحہ خواندند واوش خود بدہن سجادہ نشین نہادند بار دیگر خواندند ودستار سجادہ نشینی بر سرش بستہ در خاندان قادریہ وچشتیہ وسہروردیہ ونقشبندیہ سجادہ نشین خود گردانید واجازت ہر چہار خاندان ارزانی داشت ومبارکباد فرمود بمجرد این معاملہ از ہر جانب صدای مبارکباد برخاست واز طرف مریدان ومعتقدان سلسلہ نذرہا پیش شدند چون این رسم بعمل آمد حضور پرنور قدس اللہ سرہ العزیز حضرت سید مہر علی سلمہ اللہ تعالیٰ را مخاطب کردہ فرمودند کہ من این را اشارت بجانشین کردند بشمار سپارم پس شیرینی تقسیم یافت ومجلس برخاست مولوی محمد اکبر ابو العلائی رئیس دانا پوری باین تقریب بیتی چند موزون کردند کہ آن اینست ؎

شاہ اصغر علی ستودہ صفات	باد بافیض او درین دنیا
راز دار رموز فقر شدہ	بعنایات ونسبت آبا
بادمیمون خلافت پدرش	بطفیل رسول ہر دو سرا
در ربیع نخست دہفتم وجمعہ	شد بجای پدر قیام ورا
پدرش کو علی مظفر شاہ	قادری چشتی ست او بخدا
متقی ابن متقی باشد ؛	آن مہ آسمان فقر وفنا

سال سالش از روی اصطفا اکبر
گفت حقا خلافت اولا ؛

گویم در نقل تاریخ سہو رفتہ است۔ بعد اختتام مجلس جانشینی بار دیگر مرض اسہال عود نمود تا آنکہ در یک روز پنجاہ وشصت بار اجابت می شد ضعف استیلا یافت وقوت مسلوب گشت وغذا با طبیعت موافقت نمیکرد وہیچ علاج موثر نمی آمد دران حالت سماع می نمودند واین معرعہ

وردزبان بودے اثرعشق ہے یہ گردش ایام نہیں - درین مہلت درضمن سخنان وصیت جملہ امور از تجہیز وتکفین وغسل ونماز وقبر وغیرہ برزبان مے آوردند وشوق وصال وتمنار لقا از کلمات عالیات مے تراوید گویا کہ ترجمہ اللھم بالرفیق الاعلیٰ بود کہ قول رسول مقبول علیہ الصلوٰۃ والسلام بوقت آخر برزبان معجز ترجمان جارے بود باانیہمہ حضرت باعظمت قدس اللہ سرہ العزیز میفرمودند کہ من نمیرم تعین رہا شود ویک دوروز قبل از وقوع واقعہ تاگزیر کل من علیہا فان ویبقی وجہ ربک ذوالجلال والاکرام انیہم برزبان میرفت کہ روز یکشنبہ کے بشود ودوشنبہ کے آید بالآخر وقت نصف شب دوشنبہ نہم ربیع الاول ۱۲۹۹ھ بود کہ حضرت اللّٰہی قدس اللہ سرہ العزیز خادم خاص را کہ بشیر ومبشر وقت ست ارشاد نمود واو بجا آوردش وخواندن گرفت سے یارسول اللہ کرسیے سیدی: وحضرت بابرکت سماع فرمودند ودرحالت ذوق اللہ اللہ برزبان جارے شد درین یکبارگی ہردودست آنچنان دراز کردند کہ گوئی باکسے معانقہ راوست برآرند ونوبت آخر باآواز بلند اللہ گفتہ جان بجانان سپردند انا للہ وانا الیہ راجعون درانوقت نتوان گذارد کہ چہ قدر صدار گریہ وزارے بلند بود چون سحر آمد در شہر آگرہ قیامتے قائم بود واز ہرطرف صدائے ماتم وآہ ونالہ ہنگامہ عظیم برپا کردہ بود خدمت غسل تجہیز وتکفین ونماز جنازہ وقبر حسب وصیت بجا آوردند وہیچ دقیقہ نامرعی نگذاشتند مولانا فیض احمد مدرس مدرسہ اسلامیہ وامام مسجد اکبرے خدمت غسل بجا آوردند وتبرکاً جملہ اہل خاندان شریک گشتند چون غسل برآوردہ شد من بندۂ عبدالعلی از تخت فرود آوردم جسد اطہر ہمچو گل بود ہرگاہ کہ جنازہ روان شد ہزار ہا بندگان خدا چہ از مسلمان وچہ از ہنود وانگریزان ہرکرا باحضور پرنور نسبت نیازمندے درست بود معیت جنازہ نمود گریہ وزارے بحد کشید کہ بعضے ازان جم غفیر بیہوش شدہ برزمین افتادند وحالتے برشہریان طارے شد کہ بگفتن درنیاید ہرطرف کہ جنازہ بران گذارہ شد دوکانداران از دکانہا فرود آمدہ برپا ایستادہ ماندند وبسے از راہیان وروندگان کہ کیف ماالتفق پیش آمدند بے آنکہ متنبہ کنند ہمراہ جنازہ شدند ودرافواہ عوام افتاد کہ اکنون خیر وبرکت از اکبرآباد برخاست قطب آگرہ رحلت نمود باید دید کہ چہ مے شود الغرض تاریخ دہم شہر ربیع اول سنہ ۱۲۹۹ ہجرے روز دوشنبہ ساعت نہ یا دہ درمحلہ مدرسہ شاہے کہ مسجد عظیم ومزار ومرقد اہل خاندان حضرت اللّٰہی قدس اللہ سرہ العزیز دران واقع شدہ جنازہ مقدس را باآئین نیکو بردند وہمانجا مولوے فیض احمد موصوف نماز جنازہ کردند وہمراہیان اقتدا ایش نمودند بعد از نماز مابین مرقد شریف حضرت سید امجد علے شاہ جدامجد وحضرت سید منور علی شاہ والد ماجد رضے اللہ عنہما دفن نمودند ودو قطعہ تاریخ کہ انتخاب بودہ بہ سنگ بالین کندہ شدہ است

از راقم این حروف سلمہ

شاہ مظفر نصف شب از عاشر اول ربیع	آسودہ در قرب اله اہلاً و سہلاً و مرحبا
سال وصالش از سر اللہ اکرامے حسن	شمس الہدے بذر الدجے نجم اے لطلے نور العبا ۱۲۹۹ھ

از شیخ محمد زمان رسالدار رئیس آگرہ

مظفر علی شاہ عالی جناب	ہمیب صفت رحمۃ العالمین
دُر احمدے گوہر مصطفیٰ	ز سادات اکرم نگہبان دین
سراپا بزرگ از بزرگانہ فخر	سر اولین امجد آخرین
بصد عزت و شان بصد افتخار	نشستند بر صدر خلد برین
بدان از سر ہوش سال وفات	منور شد از نور پاکش زمین ۱۲۹۹ھ

چون قریب چہل روز برین بگذشت بتقریب چہلم عرس ترتیب دادند بروز معین جملہ اعیان شہر واراکین اہل مہر حاضر آمدند مجلسی عظیم ترتیب یافت مریدان وعقیدتمندان از ہر اطراف و جوانب ہجوم آوردند قوالان وگویندگان جمع آمدند ویک روز ویک شب جمعیت کثیر دران مقام بود چادر از کمخواب کہ از پیشگاہ درگاہ حضرت خواجہ غریب نواز قدس سرہ العزیز مقام اجمیر شریف عطا شدہ بود آنرا باعزاز تمام سید امام الدین صاحب زادہ درگاہ شریف باکبر آباد آوردند ودر مقامے محفوظ فرود آمدند شامگاہ کہ آغاز شب عرس شریف بود گروہے بزرگ از منتسبان حضرت وارادتمندان باعقیدت رسم استقبالش بجا آوردہ صاحبزادہ را با چادر شریف باخود آوردند وہمراہ این گروہ سعادت پژوہ قوالان خوش الحان غزلہاے مناسب دردانگیز میگفتند راقم حروف ہمراہ وشریک این آورد بود وچون بمدرسہ مقام مقصود رسیدند باحتیاط تمام واعزاز واعظام فرود آوردہ بر مزار شریف نہادند وسماع آغاز شد حالتے کہ درانوقت رفت از گفتن بیرونست نعرہ ہاے جگر شگاف از ہر طرف بلند بود وہنگامہ وجد مجلسیان را درگرفتہ سید اصغر علے شاہ سلمہ اللہ را از شدت بکا ورقت دل از جا رفتہ بود وہیچگونہ افاقت روئے نمود وہر قدر کہ مردم شہر گردہ پیشکش نیکہا با سامان شایستہ آوردند ونذر کردند شمار آن نتوان نمود بعد ازان شب را فاتحہ وبامداد وقرآن خوانے بعمل آمدہ این تقریب باختتام رسید مہمانان را از ہرگونہ سامان آسایش کردہ آمد وسید حکیم اکبر علے برادر خالہ زاد حضرت باعظمت قدس اللہ سرہ صاحبزادہ موصوف را بکمال اعزاز وتعظیم مرخص نمود وبعد ازان

مہمانان را بلطف تمام شرف رخصت ارزانے داشتند ازان بعد ہر سال شب دہم ربیع اول در روز و تاریخ مذکور عرس حضرت باعظمت بکمال احتشام و رونق تمام سرانجام مے یابد واز حضرت خداوند تعالے عز اسمہ توقع عظیم ست کہ این تقریب علے الدوام سرانجام نیکو یابد بمنہ وکرمہ۔

ذکر حضرت سید اصغر علی شاہ سجادہ نشین سلمہ اللہ تعالے

ہمین شاہزادہ کامگار سید اصغر علے شاہ با حداثت سن از علوم ظاہر عربیہ معقول و منقول حظے وافیے بر داشتہ واز نسبت باطن چشم بدوور بہرہ عظیم دریافتہ وچرا چنین نبود کہ حضرت باعظمت الٰہی قدس سرہ العزیز تربیت کامل فرمودہ اند ہم در ظاہر وہم در باطن۔ باانیہمہ اخلاق پسندیدہ واوصاف حمیدہ در ذات والایش فراہم آمدہ باآنکہ بعد از وصال حضرت الٰہی قدس سرہ العزیز مکارہ ودنیاروے نمود اما باستقلال تمام تحمل فرمود حق تعالی حضرات مخدرات دوام ظلہا را بر فرق ہمایونش سلامت دارد

تذکرہ بعض یاران طریق حضرت الٰہی ومولائی قدس سرہ

غریق دریاے وحدت وحریق آتش محبت صاحب مقامات علیہ مالک احوال سینہ مقبول بارگاہ کردگار حضرت حیدر خان عطار اکبرآبادے اول کسی کہ سعادت ابدے ودولت سرمدے از شرف بیعت حضرت الٰہی دریافت ہمین نختیار کامگار سید بخت بیدار بود دران زمان کہ حضرت باعظمت الٰہی ومولائے قدسنا اللہ بسرہ العزیز تکمیل مراتب وجود تحصیل دولت کشف وشہود نمودہ باکمالات ظاہر وباطن خرقہ خلافت وفرمان اجازت یافتہ از بانس بریلے معاودت باکبرآباد نمودند شب وروز از ذکر الٰہی نمے آسودند وآنقدر غلبہ مقام تجرید وتفرید بود کہ ہرچند برارشاد وتلقین مامور بودہ اند لیکن باوجود التجا والحاح التفات بہ بیعت وارادت خلق نمے فرمودند واین کار را مثل خار در راہ خود فہمیدہ مدام خود را ازین کار دبار برکنار مے داشتہ اند اما ازانجا کہ در مشیت ازلے ہدایت بسی از بندگان خدا وتکملہ نفوس بے منتہا از دست بابرکت مقدر بود لاجرم باطن مقدس را میل این طرف پدید آمد وسرچشمہ فیض آن دریاے خاموش رو بجانب این طالب یگانہ نہاد ودست بیعت او گرفت بسکہ آنزمان عنفوان شباب این طریق بود وسحاب ہدرار طبیعت بلند برسر جوش درا ندک فرصت آنچنان تعلیم وتربیت اثر کرد کہ غبار کثرت از فضاے خاطرش برخاست وصفاے وحدت در سراپایش نشست کیفیت این برگزیدہ درگاہ خدا ومقبول حضرت کبریا در سماع آنقدر بلند بود

کہ نظارگیان را دیدنش دل از دست مے ربود۔ حضور عالی حضرت اللّٰھی و مولائی شبی در معاملہ دیدند
کہ آن مقدمۃ الجیش یاران طریق را جماعۂ سواران با خود ہمراہ مے برند بادشاہ ملک معنی یعنی حضرت
اللّٰھی و مولائے امتناع ازان نمودند کہ با این جماعہ رفاقت مکن اما آن رہرو سبک سیر التجا آورد
کہ مرا رفتن دہید حضرت با کرامت سکوت ورزیدند و او بار فقار خود راہ گرفت چون بامداد شد حضرت
با عظمت قبل ازانکہ خبرے بسمع ہمایون رسد حاضرین وقت را خطاب فرمودند کہ حیدر خان نخواہد ماند
ازین جہان خواہد رفت کہ شب این واردات گذشتہ است دیر نبود کہ خبر انتقال آن مسافر ملک معنے
رسید حضرت اللّٰھی و مولائے را وقوع این واقعہ گران آمد و رنج مفارقتش دامن خاطر کشید چنانکہ خود
بہ نفس نفیس جنازہ اش را مشایعت فرمودند درین میان منشی سراج الدین لکھنوی پیشکار صدر دیوانے
کہ سوارہ میرفتند جنازہ را دیدہ از پالکے فرود آمدند و گفتند کہ با این جنازہ جبروتے غریب ہست ہمراہ
شدند چون بر حضور اللّٰھی نظر افتاد عرض داشت کہ این جنازہ را دیدم ہیبتی بر من زد و بخود از مرکب فرود
آمدم ارشاد شد کہ این جنازہ حیدر خانست و بزمین کربلایش سپردند۔ بعد چندروز مقتدائے اہل اللہ حضرت
مولانا عبید اللہ قدس سرہ العزیز کہ خلیفہ جناب مستطاب شاہ نیاز احمد قدس اللہ سرہ العزیز و مہتمم خانقاہ
شریف حضرت شاہ نیاز بے نیاز بودند از حسن اتفاق وارد اکبرآباد شدند و بزیارت حضرت سیدنا
امیر العلاء رحمۃ اللہ علیہ حاضر آستانہ دولت گشتند ساعتے دران مقام راحت بخش چشم بستہ گذرانیدند
چون افاقت دست داد سمت کربلا دست برداشتہ بہ شیخ منصب علے و سید تراب علے خواص
حضرت اللّٰھی فرمودند این طرف زیارت کیست کہ کششش تمام وار دو ایشان برگذارند کہ ہیچ
الا یکے از یاران ما درین طرف خفتہ است حیدر خان نام داشت حضرت مولانا فرمودند کہ برخیزید
این کشش ہم او وارد پس برخاستند و بر قبر فاتحہ خواندند و بنشستند بعد ازان فرمودند کہ این شخص را
عجب آتش عشق ہست کہ شعلہ اش از زمین تا آسمان بلند میرود پس معاودت ازان مقام نمودہ تحسین
بلیغ در حق آن سوختہ آتش محبت بحضرت اللّٰھی و مولائے فرمودند مخفے مباد کہ این حضرت مولانا
عبید اللہ قدس اللہ سرہ ہمان ہستند کہ جناب شاہ نیاز قدس اللہ سرہ العزیز وقتے فرمودہ بودند
کہ عبید اللہ اگر تو فقیر نباشے فقیر نباشم۔ انتہے انچہ از یاران خاص ثقات مسموع شد و این روایت نیز
از یاران خاص حاضر وقت بگوش رسید کہ وقت وفات این یگانہ عہد را کیفیت مسرت غلبہ داشت
بعد ازان کہ تعین رہا کرد اثر تبسم بر لب او عیان بود و دریغ کہ من او را ندیدم کہین برادرش مچھو خان
مشہور کہ برادر طریقت باسینہ گرم صاحب کیفیت است یادگار او باقے است۔

شہباز ہوائے عشق عنقائے قاف توحید. واقف رموز طریقت شاہد اسرار حقیقت سرآمد یاران طریق
مونس طالبان صاحب توفیق مصدر عنایات حضرت الٰہی منبع معرفت و آگاہی ستودہ یار و اغیار
شیخ منصب علی مختار مولدش قصبہ یوسف پور در ضلع غازیپور زمینیان ست تعلق معاش وجذبہ
آب ودانہ اش در بلدۂ اکبرآباد مسکن ساخت بعد ازانکہ در سنہ ۱۲۶۰ ہجری ارادت بحضرت الٰہی آورد
در روز بروز شوق طلب تقاضا کرد رخت اقامت در خانقاہ انداخت از سرتا پا مایۂ عشق و محبت بود
و عقیدت تمام با حضور پر نور الٰہی پیر دستگیر خود میداشت و در اطاعت و رضاجوئے دقیقہ از دقائق
فرو نمیگذاشت لاجرم حضرت باعظمت الٰہی و مولائے را نظر شفقت و تربیت در حق شان بدرجۂ غایت بود
وقتیکہ بلطف باطن جوش میکرد حضرت الٰہی بلفظ شیخ منصب علے صاحب خطاب فرمودندی سعادتے
و قبولیتے کہ در ذات آن گزیدہ صفات مجتمع بود اندازہ اش نتوان کرد از بندگان درگاہ و طالبان مقام
خانقاہ در زمان خود واحدے را باین صفت کمتر یافتم کہ کیفیت عشق و توحید در و برابر باشد ہمانا
این خاصہ ہمین عزیز بود - یاد دارم کہ در اکثر مجالس سماع کہ مملو از مردم خاص و عام و مشحون از پختہ
و خام مے شد قوالان را فرمائش کردندے ؎ سزد آنکہ دم زنم من ز کمال کبریائے ؛ کہ سوائے
حق ندیدم بوجود نے قبائے ؛ و دیگر ابیات شیخ شمس تبریز و حضرت احمد جام کہ قرین معنے این بیت بودے
با آنکہ یاران طریق وگاہے خود حضور پر نور فرمودندے کہ در چنین مجالس عام پر غوغا باز دحام فرمائش
ہمچو ابیات را ملاحظہ دارند اما آن سرشار بادۂ توحید در وقت خود بے اختیار بودے و در ابیات
عاشقانہ و اشعار محبت خیز شورش و ولولہ بدرجۂ اقصے میرسید چنانکہ ذکر کیفیت خدمت او در مجلس سماع
مولانا بدر الحسن برین بیت ؎ آباد ساخت دورت تو ویرانۂ دلم ؛ تعمیر کرد عشق بنائے خراب را ؛
گذشت در طبقہ یاران طریق مثل او سماع دوست کمتر بود و دیگرے را در وجد نوبت رقص و در برابرش
کم رسیدے و از نیست کہ اکثر اوقات از کیفیت دیگران متاثر میگشت ہمین کہ احدے را حال وارد شد
و در دم اثرش مے افتاد و گرفتار کیفیتش میگردید تا آنکہ سخنے از زبان مبارک حضرت پیر و مرشد خود شنید
تغیر درو پیدا مے شد و نعرہ ہائے جگر شگاف مے زد و دران زمان کہ حضور الٰہی قدس سرہ را شغف تام
بسماع بود و در جماعت خانہ کہ مجلس گاہ بالائے چھتہ بود و کمرہ کلان ادرا گفتندے ہر شبے کہ مجلس
سماع ترتیب مے یافت و تا ساعت دہ میکشید از شورش این عزیز دلہا و یاران ہم صفیرش خواب
از چشم و قرار از دل ہمسایگان و باشندگان میوہ کٹرہ میگریخت چون حضورے و منزلت او فراتر از
ہمہ بود و یاران دیگر بدو توسل کردندے واد برادرانہ شریک رنج و راحت و مستعد سفارش و انجاح

مرام یاران گشتے از بسکہ محبت و عقیدت شیخ درویش جاگرفتہ بود بی شایبہ ریب مرتبہ فنا سے فی الشیخ اورا حاصل بود و کار بجدی رسیدہ کہ غالب اوقات ہر کرا در راہ برمیخورد مرموص از یار و اغیار خدمت اورا حضور اللہی پنداشتہ تعظیم وادب بجا آوردندی ہمانا امیرخسرو عہد خود بود ہر گاہ کہ طریق سلوک بقدم ریاضت طے نمود از پیشگاہ حضرت اللہی شرف اجازت بیعت وہدایت خلق عطا شد و بقیام غازیپور زمینان کہ وطن مالوف او بود ماموں شد و رخصت ارزانے داشت بسی از خلائق آن دیار دست بہ بیعت او دادند وسلسلۂ خاندان حضرت اللہی جارے شد و ثمرۂ اینہمہ کاروبار آن یافت کہ عاقبۃ الامر دران نواح بحضور اقدس ملقب ومشہور شدند مدت شانزدہ سال منقضے شد کہ روزے حضرت اللہی در معاملہ دیدند کہ شیخ منصب علی بلباس شاہانہ جلوس برتخت دارند حاضرین آنوقت را ازان واقعہ خبر دادہ فرمودند کہ خیر باد چنان مے نماید کہ شیخ منصب علے ازینجہان پدرود شدند روز دوم از غازی پور نوشتہ آمد کہ شیخ موصوف متوجہ عالم معنی شدند حضرت اللہی و مولائے را باستماع آن رنج عظیم روے داد و یاران طریق را ملالت تمام دامن گرفت۔ دران ایام فرمانے کہ بنام این راقم حروف از جانب حضور اللہی و مولائے قدس سرہ صدور یافت عبارت مشعر این واقعہ ازان نقل مے شود و ہو ہذا۔ خط شیخ لیاقت علے مختار مقام یوسف پور پرگنہ محمد آباد سے آیا تھا اُس سے معلوم ہوا کہ شیخ منصب علے تاریخ ہفدھم ماہ جمادے الاخرے روز چہارشنبہ بعد نماز ظہر ۱۲۹۵ہجری مسافر ملک معنے ہوے اور لکھا تھا کہ وقت انتقال غلبۂ محبت حضرت سلطان المشائخ بدرجۂ اتم تھا اور اُنپر ایک حال عجیب وغریب وارد تھا اور عجب کیفیت پیدا تھی اور آثار قبولیت اسقدر نمایان تھے کہ دیکھنے والون کو تمنا تھی کہ ایسی موت ہمکو نصیب ہو اور بہت کچھ لکھا تھا مین مختصر کہتا ہون اور مین نے بھی خواب مین دیکھا کہ مزار حضرت سلطان المشائخ اکبرآباد مین ہے اور مین حاضر ہون پھر دیکھا کہ شیخ منصب علی غسل کیے ہوے اور لباس سفید نہایت عمدہ پہنے ہوے میرے پاس آئے اور نذر کی اور کہا کہ حضور اقدس کی عنایات اور کرم سے مجکو صحت کلی ہوگئی اب مین آستانہ حضور کبھی نہین چھوڑونگا اور یہین رہونگا اور چند بار دیکھا غرضکہ دنیا مین خوش رہے اور خوش گئے اور خوش رہینگے چند عزیز اسی طرح سفر کر گئے مین فقط بے لطف زندہ ہون اور اُنکے رنج مفارقت مین پراگندہ اور پریشان رہتا ہون انتہی۔ از خلیفہ غلام عبدالقادر الدانی زاہدی یار طریق منقولست کہ روزی قاضی حمید الدین میرٹھی و شیخ صادق علے مداح گڈھ مکتیسری کہ ہر دو نسبت مصاہرت با مولوی احمد حسین تحصیلدار خورجہ سے داشتند وارد بمقام آگرہ و مہمان شیخ منصب علی شدند ازان ہر دو قاضی مردے طالبعلم و مقلد مولوی محمد اسمعیل کہ

در عهد خود شهرت تمام در مخالفت طبقه صوفیه داشت واز باطن بے بهره و منکر وجد وسماع بود درین اثنا قوال بچۂ از در در آمد دف بدست شیخ او داد گفت که امروز برادرم را که اشارت بقاضی بود از الحان خود مست و بیخود گردان قاضی گفت که ازین چه خیزد اگر صاحب کمالی توجه برگمارد عجب نیست شیخ با کمال فرمود امروز شما را همین گوینده مست خواهد کرد که آن قوال بچه سرود را آغاز نهاد قاضے را سماع در گرفت و آن قدر وجد بر سراپایش غلبه نمود که قاضے از خود رفت و سراز پائے نشناخت آنگاه قاضے اعتراف آورد که آرے این معنے اصل دارد و حق بجانب اوست انتهی۔ خدمت شیخ با راقم حروف لطف بسیار داشت شام هر شنبه که از عدالت صدر برخاستے بخط مستقیم در مسکن این مسکین در راجه منڈی تشریف بردے واز انجاے هردو بحضور حضرت اللهی قدس الله سره شرف قدمبوس حاصل نمودندے یک شنبه در خانقاه بفراغ بال مے گذشت با مداوش راقم باز بمقام خود بازمے آمد و خدمت شیخ بمهام خودمے پرداخت و درانزمان که راقم الحروف قیام راجه منڈے داشت بارها خدمت شیخ با یاران دیگر قدم رنجه میکرد و قوالان شاه گنج حسب قرار داد حاضر بودندے مجلس سماع ترتیب مے یافت و کیفیت وجد یاران را غایت نبود تا آنکه دلها از استماع نغمات نے آسودند آن عیش صافے و آن صحبت یاران موافق هرگز از دل نرفته است و نخواهد رفت۔

مسابق میدان ارادت سیاح دریای ریاضت سرمست رحیق فنا مربع نشین مقام بقا حضرت سید تراب علی اکبرآبادی سلمه الله تعالی۔ در عنفوان شباب با سید امیر علی شاه مرحوم رابطهٔ مودت داشت در سنه یکهزار و دوصد و شصت و هجرے بحلقه ارادت حضرت اللهی قدس الله سره در آمد از ان باز دیگر از حضورے تقاعد نکرد نماز شام آمدن و وقت رخصت رفتن معمول ماند ظلمت شب تیره و تار و بارش ابر مدرار و شدت گرما و حدت سرما هیچ یکے راهزن این ملازم درگاه نبودے از شام تا نیم شب لحظهٔ از خدمت بنیاسودے چون طبعے پسندیده و بهره از علم موسیقے داشت گاه گاه حضرت اللهی قدس سره را بگفتن ابیات وقت خوش نمودے حضرت با عظمت را کمال رافت و نظر شفقت بود و اعتماد تمام بروے داشتند و همواره در سفر و حضر رفیق طریق بوده بالجمله از یاران طریق بارها بنظر به تربیت مورد عتاب حضرت باکرامت مے شده اند لیکن خدمت سید را اکثر درین حالت مبتلا یافتم ازنیست که خدمت سید صاحب کشف و شهود و مالک همت و کشو مسلم است از ابتدا تا انتها هیچگاه از خدمت شان قولے و فعلے خلاف مرضے حضور پرنور بوقوع نیاید و سراسر عمل برین قول نمود

ع اگر شه روز را گوید شب ست این ٭ بباید گفت اینک ماه و پروین ٭ خوشا بخت مستند

سعادت پژوہ کہ قبلہ ہمت اور رضاے مولیٰ باشد چون جماعت یاران طریق عظیم بود لاجرم معاملات کثیر پیش آمدے و ضرورت سفارش بحضور حضرت اللہی لاحق گشتے یاران خدمت سیدی رانیز خواستندے کہ با ایشان شریک باشد اما آن دلدادہ رضاء مولے ازان برکنار بودے واگر کسے دران استبداد کردے خدمت سیدے گفتے کہ زمین میان کی زبان ہون) ازانجا کہ سید موصوف در باطن مرتبہ بلند داشت از نارضامندے حضور پرنور سخت لرزان و خائف بودہ است بارہا دران تقریب کہ براے سپارش ترتیب یسبافت خدمت سیدے نیز حاضر بودہ انچہ از حضور پرنور حرف رد یا قبول شنودے ہمون را تائید کردے و ہمزبان حضرت بابرکت گشتے آنوقت دل یاران سفارش اندیش بہم برامدے و غیر ازانکہ در صورت آن سید اصحاب نظر کنند چارہ دیگر نبود و چون معاملہ راست میشد ہمگنان انصاف دادہ سید موصوف را معذور میداشتند - ہمین سید عزیز دلہاست کہ ہرگاہ کسے درخواہ انجاح مرام درواے حاجت می نمود حضرت اللہی و مولائے او را مامور بصرف ہمت میفرمودند ہیچکس را محرم بارگاہ و رفیق گاہ و بیگاہ چہ در سفر وچہ در حضر مثل سیدے در حضرت اللہی ندیدہ ام شب اگر کسے را بار خاص در حضور پرنور بودہ ہمین مقبول برگزیدہ است - در سماع گاہے نیافتم کہ سیدے را غیر از کیفیت وصل و قہقہہ و مسرت باشد مانا کہ مقامے خاص عطا شدہ است وبا آنکہ آمی محبت ست اما ابیات پارسے زبان راہمچو دانندگان فہم میکند روزے بحضور پرنور حسب منظلہ نخود گلذار دم کہ سید مارا مگر علم وہبے ست فرمودند کہ خیر مزا اولیت استماع بلکہ فہم دادہ است از وسعت اخلاق احدے را ندیدم کہ از سیدے رنجہ یاخستہ باشد بعد ازانکہ حضرت اللہے تعین رہا فرمودند و در بساط قرب الہی بیاسودند تقریب عرس شریف از چہلم قرار یافت راقم حروف نیز حاضر شدم دیدم کہ سید مہجور را عجب حالتے روے دادہ بود کہ در بیان راست نیاید و تا ایندم بر ہمان طریق ثابت قدم یافتم کہ شامگاہ حاضر خانقاہ و بعد برخاست جناب شاہزادہ مراد دل و دیدہ سلمہ اللہ تعالے معاودت بخانہ میکند درین زمان کہ قافلہ یاران گذشت و بساط صحبت درنوردید وجود خدمت ایشان غنیمت ست و راقم حروف را اگر دلاویزے در آگرہ است با خدمت سید موصوف ست اللہ تعالے برکت در عمر شریفش فرماید -

مستغرق بحر شہود و مستہلک وحدت وجود عالم باعمل برگزیدہ سادات مبجل طبیب دلہا حبیب فقرا مقبول بارگاہ سبحانے مولانا سید بدر الحسن موہانے صورت مقدس او یاد از صحابہ کرام میداد و سیرت پاکش غنچہ خاطرہاراے کشاد تہذیب اخلاق جامہ بود کہ برقامتش بریدند و حسن آداب

تشریفی بود کہ بسرا پالیش پسندیدند قصبہ موہان مولدش از مضافات لکھنؤ ست جدامجدش خلیفۂ حضرت سید حسن رسول نما دہلوی بودہ نخستین در حلقہ ارادت مولانا عبد الواسے لکھنوی بسلسلہ خاندان حضرت شیخ عبد الرزاق قادری بالنسوی در آمدند چون تعلق صدر دیوانی بمنصب مسلمخوانے در آگرہ انداخت ہر روز بمجلس حضرت الٰہی و مولائی مراودت می نمود از سید تراب علی محرام اسرار خفی و جلی استماع است کہ روزے مولانا را در مجلس با برکت کیفیتے طارے شد و مولانا را بران آورد کہ التماس بیعت بحضرت با عظمت کردند و روایت دیگر انیست کہ والد مولانا در رویا اشارت باین ارادت فرمودند بزبان حضرت الٰہی و مولائی قدس سرہ یافت کہ نجات چیست چون اصرار مولانا از حد گذشت مشرف بہ بیعت نمودند وانچہ از تلقین بود تعلیم کردند از انروز مولانا در خانقاہ با جماعت یاران طریق مشنوے ورزیدند در حق مولانا قول سید تراب علی سلمہ اللہ تعالے انیست کہ مولانا بغایت پاکیزہ صورت و نیک سیرت فرشتہ خصلت صاحب علم و عقل و خوش عقیدت بودند و حضرت الٰہی قدس اللہ سرہ العزیز ہم شفقت و عنایت اتم مبذول حال شان داشتند در ہنگامے کہ حاکم فوجدارے مراد آباد بہ سنہ ۱۲۶۹ یک ہزار و صد و شصت دہشت ہجرے مولانا را با دیگر عمال و وکلار عدالت صدر ماخوذ کردہ مراد آباد برد قبل از روانگی مولانا بخدمت حضور پرنور قدس اللہ سرہ العزیز حاضر آمدند و دست بستہ عرض داشتند کہ مراد آبادی برند حضرت الٰہی لختے سکوت نمودہ فرمودند کہ بروید من باشما ہستم و بطفیل شما انیہمہ مردم ماخوذ رہا خواہند شد بالجملہ بعد تحقیقات آنہمہ محبوس گشتند باستماع این واقعہ حضرت الٰہی را بغایت ملال روے داد دران مقام پر آلام ہمگنان التماس بیعت بخدمت مولانا کردند اما قبول نیافت بعد چندے مولانا با رفقا ازان کورہ ابتلا ہمچو زرناب بیرون آمدند و در اکبر آباد مثل باہے بدریا رسیدہ آرمیدند و پیش از وصال حضور پرنور بزبان حال طرقوا گویان راہ عالم معنے گرفتند

رضے اللہ تعالے عنہ

سعید با صدق و صفا یادگار آل مجتبٰی غواص بحر محبت غرقاب لجہ عقیدت صاحب فقر و فنا سالک طریق بقا فارغ از رنج و شادے سید امداد حسین شکوہ آبادے ابتدا از طریق شیعہ داشت اکر عاشر حضور پرنور شدے روزے بتصرف حضرت الٰہی قدس اللہ سرہ العزیز روے دل از مذہب قدیم تافت و توفیق بیعت حضرت مولائے دریافت سید زمانے دراز تعلیم و تلقین از پیشگاہ حضرت با عظمت حاصل نمود بعد ازان ولولۂ شوق و محبتش با جمیر شریف رسانید و مدتے دران مقام پاک قدم مجاہدہ در ریاضت بیفشرد چون از تصفیہ و تزکیہ پرداخت مراجعت بآگرہ نمود و بدرگاہ

حضرت اللّٰہی قدس اللہ سرہ شرف حضوری دریافت چندروز بر آمدہ بود کہ حضور پرنور سید موصوف را صاحب اجازت فرمود وارشاد شد کہ بہ ہمو دلفرخ آباد شتافت وتعلق نوکرے را ذریعہ تعمیل امر ساخت امابفرط عقیدت ومحبت پیوستہ حاضر بارگاہ می گشتی تا آنکہ حضرت اللّٰہی را مرض موت لاحق شد سید پاک راہم مرض موت رو نمود ودرہمان حالت شوق قدمبوس غالبہ کرد وباکبر آباد حاضر خدمت شد چون حضرت اللّٰہی یافتند کہ مرض شان بر شدت است بفرخ آباد رخصت نمودند وسید مجد باصد گریہ وزارے وداع یافتہ فرخ آباد رسیدہ دوازدہ روز قبل از وصال حضرت اللّٰہی ومولائے راہے ملک معنی شد رضی اللہ تعالیٰ عنہ سید ما عزیز دلہاے یاران بود در اخلاق کریمہ وموانست ہمتا نداشت تادر خانقاہ مے بود خدمت حضور پرنور ویاران طریق را گرمی لبست وآستین جہد برے چیداز کار وبار ہمنشینان ننگ وعار نداشت گوئی کہ برین بیت راقم عمل می نمود ؎

بہوش خدمت رندان کن وشراب بنوش		کہ این وسیلہ تلافے حملہ مافات ست

مست بادۂ محبت مخمور نشۂ عقیدت محو رضاے حضور اللّٰہی مورد انظار الٰہی مقدم مریدان نیکو کردار مولوے احمد حسین تحصیلدار گدھ مکتیسرے مدت چل سال شد کہ بتقریب تعلق نوکرے قیام بآگرہ میداشت ودر مجلس حضرت اللّٰہی ومولائی می نشست تا آنکہ روزے توفیق یار شد ودست بہ بیعت داد وتحصیلدار بفرط محبت وعقیدت کہ باحضور پرنور داشت پیوستہ شرف حضورے کسب مے کرد تا آنکہ از اکبر آباد بمقام خورجہ رخت اقامت افگند وبمنصب تحصیلدارے فائز شد حکایت باز آمدن شان بشہر اکبر آباد وباز یافت اسپ یادہ شدہ سابق ذکر یافت وہمین تحصیلدار نامدار است کہ درہنگام بغاوت معزول از منصب خود شدہ بعد چند سال بران مقرر شد یکبار بندگان حضور را بتقریبے خانہ خود بردو رغبت تمام بشیرنیے داشت وقتے چند خوان شیرنیے پیش حضور پرنور نہادہ آمد چون فاتحہ خواندند ہمہ اش بجاے خود نگاہداشت مردمان گفتند کہ مولانا این چہ کردید شیرنیے فاتحہ حق ہمہ بود گفتند ازین شیرنیے پارہ ندہم دیگر از بازار خریدکردو تقسیم نمود حاضرین را عجب آمد واز فرط عقیدت ومحبتش معذور داشتند چون اجل مسمے دررسید بروضۂ رضوان خرامید رضے اللہ تعالے عنہ خلیفہ غلام عبدالقادر والدنے مے نویسند کہ تحصیلدار در اکبر آباد بجوار خانقاہ سکونت داشت وعقیدتش ازان پیداشد کہ درخانہ خلل آسیب پدید آمد وبتصرف حضرت اللّٰہے رفع گردید چون در دہلی منصب اسسٹنٹ پرمٹ یافت خواستگار بیعت شد لیکن حضرت اللّٰہی آنوقت بیعت را بمصلحتے قبول نفرمودند وگاہ رخصت اینقدر بر لفظ مبارک رفت نہ دست پیر از غائبان کوتاہ نیست ؛ دام

بزیارت درگاہ حضرت دہلی نمودند از تحصیلدار منقول ست کہ مرا در مجالس آن عتبات عالیہ قبل از حصول بیعت ہمچنان کیفیت روے میداد کہ ارباب سلوک و طریقت را و بمقام خورجہ بپایہ تحصیلداری رسید بعد ازان کہ داخل سلسلہ شدہ اند و دران زمان کہ حضرت اللّٰہی قدس سرہ العزیز بزیارت خواجہ قطب الاقطاب قدس اللہ سرہ العزیز عزیمت دہلی فرمودند در مقام خورجہ خانہ تحصیلدار نزول نمودند ہمدران جا خورشید علی کوتوال بلندشہر و شیخ محمد اعظم ناظر کلکٹرے و شیخ رحیم الدین جمعدار و دیگر مردم داخل سلسلہ عالیہ گشتند انتہی۔ راقم حروف نیز مولوے احمد حسین را در اکبرآباد بخانقاہ شریف دیدہ است ادب و اہلیت عقیدت و محبت او با حضور پرنور ہمچنان یافت کہ یاران قدیمش ذکر کردہ اند بندہ دران وقت حاضر بودم کہ از پیشگاہ خدمت حضور پرنور رخصت گرفتہ روان شدند درین اثنا بار بار در عقب می نگریستند و با ہر یکے از یاران التجا میکردند کہ مرا بیاد حضور پرنور خواہم کہ آوردہ باشید و سلب حواس از بشرہ آن محب صادق مے نمود رحمہ اللہ تعالےٰ۔

مقبول صاحب صدق و صفا مستغرق گریہ و بکا دلدادۂ محبت واسطۃ العقد عقیدت واقف رموز آگاہے مورد الطاف حضرت اللّٰہی یار معظم منشے محمد اعظم سلمہ اللہ تعالےٰ از قدیم یاران طریق اند در اکبرآباد ۱۲۳۹ھ بواسطہ یکجائے مولوے احمد حسین و شیخ منصب علی بار در مجلس عالے یافتہ در ۱۲۴۵ھ کہ حضور پرنور راگذر در بلندشہر مسکن شان افتاد شرط مہمانداری بجا آوردند و در حلقہ ارادت آمدند و ہموارہ در ایام تعطیل آخر سال انگریزے حاضرے اکبرآباد وظیفہ شان بود چنانکہ در فرمانے از فرامین معلےٰ است بندگان حضور در آخر زمان کہ از بانس بریلی علیگڈھ واپس تشریف آوردند از انجا بدیدن آن یار طریق متوجہ میرٹھ شدند و بار دوم مہمان آن عزیز گشتند در مرض الموت کہ تعطیل سالانہ رسید حسب عادت حاضر خدمت گردید حکم زیارت حضرت خواجہ غریب نواز قدس اللہ سرہ ارزانے داشتند و آداب و مناسک آن روضہ مقدسہ تعلیم کردہ باخواجہ محمد وزیر سلمہ اللہ تعالےٰ رخصت فرمودند بعد احراز این دولت عظمیٰ کہ آگرہ حاضر شدند منشے محمد خلیل فرزند سعید آن یار وفادار را یاد کردہ فرمودند کہ او را بحضرت خواجہ غریب نواز قدس اللہ سرہ العزیز سپردہ ایم اگر خدا تعالےٰ خواست از عمر و اقتدار تمتع خواہند یافت منشے محمد اعظم کہ این حکایت کردند میفرمایند کہ خود مرخص شدہ بمیرٹھ باز آمدم و منشی محمد خلیل را بخدمت علیا روانہ کردم کہ بعد حصول قدمبوس واپس آمد بعد چندے از اکبرآباد نبشتہ آمد کہ حضرت باعظمت متوجہ عالم بقا شدند انا للہ وانا الیہ راجعون انتہے۔

گوہر دریاے نجابت یادگار خاندان ولایت جرعہ کش جام سرمدے خلیفہ غلام عبد البقا در الدنی زاہد

نبیرہ حضرت مخدوم فخرالدین شاہ زادہ شاہ ولایت میرٹھی سلمہ اللہ تعالےٰ چنانکہ نبشتہ اند بوساطت مولوی احمد حسین و شیخ منصب علی دولت قدمبوس حضرت الالٰہی دریافتند روزے چند نقش عقیدت درست نداشتند روزے بعالم رویا دیدند کہ دریاے عظیم برسر طغیانست و از مردم بعضے آب ازان دریا میخورند و بعضے ماہے خورد و بعضے بزرگ میگیرند دران حال خود را دام بدوش یافتند و با مردم گفتند کہ طالب ماہے کلان ہستم و سبقت برآنہا نمودہ اندرون دریا ماہیان بزرگ بزرگ بدام آوردند چون تعبیر این خواب از زبان فیض ترجمان حضرت الالٰہی قدس سرہ العزیز شنودند عقیدت راسخ شد باآنکہ از پیشتر نسبت بسلسلہ چشتیہ داشتند بنظر استفادہ در سلسلہ عالیہ قادریہ شرف طلب بردست حضرت الالٰہی و مولائی قدس سرہ العزیز حاصل نمودند و بمقاصد دلی فائز گشتند حضرت الالٰہی و مولائی قدس اللہ سرہ اجازت بیعت ہردو سلسلہ عالیہ ارزانی داشتند و ہرانگاہ کہ طواف کعبہ مکرمہ و زیارت مدینہ طیبہ در عالم رویا نصیب میشد در تعبیر آن خواب دولت قدمبوس حضرت الالٰہی قدس سرہ العزیز میسرے آمد و یکبار در ترکیب عقد انامل بدعاء حزب البحر در ماندہ بودند با لقاء فیض انتما حل مشکل شد و بارہا در عالم رویا تلقین یافتند حضرت خلیفہ ما مامہ ابتلاء مولانا بدرالحسن رضی اللہ عنہ و واقعۂ محفل سید امیر علی شاہ مرحوم و دزدیان با و صرصر کہ سابق مذکور شدہ اند ہردو راز عالم خوارق عادات رقم نمودہ و در مدح سرحلقہ یاران شیخ منصب علی رضی اللہ عنہ حکایتے در ارادت آوردن منکرے نگاشتہ ذات حضرت خلیفہ مغتنم است اللہ تعالےٰ سلامتش دارد

پیر باطن و ظاہر طریق سلوک را ماہر سرتاب از دنیا پاے بند رضاے مولے رند پاکباز دست افشان از شرہ و آز آزاد از ہر پست و بلند خواجہ وزیر علاقہ بند اکبر آبادے عمرش بصد سالگی رسیدہ از چل سال بخدمت باعظمت آرمیدہ وارستہ مزاج در ابتدا بود چون پنجہ سال برآمد میل بطائفہ فقرا نمود اما سرکسے فرو نمے آورد و سواسے چند داشت کہ مدار عقیدت برجوابش بود شیخ حسین شمشیر ساز رہنمونے کرد و در حضرت الالٰہی روے نیاز آورد و کام دل یافت و بیعت نمود بعد ازان صحبت یافت و اذکار و اشغال را تلقے کرد تا آنکہ صاحب اجازت گردید و مردم را جانب حق دا عے گشت خواجہ را معقولات نسبت ہرگاہ کہ یاد میکنم حضرت باکرامت را در مے یابم و تن ہر شب بردستے خود مے خوابم۔ یاران خواجہ را عزیز دارند و حضرت الالٰہی را قدس سرہ العزیز التفات تمام بسوے خواجہ بود اکنون خواجہ را معمولے ست کہ در شب دہم ربیع اول بہ عرس شریف چاے شیرین سبیل میکند و خلقے انبوہ ازان سیراب میگردند برکت در عمرش باد

گوہر درج عقیدت اختر برج محبت سرمست بادۂ ذوق سرآمد اصحاب شوق مورد عنایات حضرت اللہی جامع رموز طریقت و آگاہے مقبول بارگاہ صمد شاہ عنایت احمد سلمہ اللہ تعالے مولدش نوباوان ضلع گونڈا از مضافات صوبہ اودھ است عم بزرگوارش شیخ امام بخش در اکبرآباد پیشۂ وکالت بصدر دیوانے داشت و در میوہ کٹرہ مقیم بود بوجہ قرب مسکن در بارگاہ حضرت اللہی قربتے پیدا کرد و حاضر حضور مے بود روزے درخواہ بیعت کرد چون شیخ معمر بود بر لفظ مبارک رفت کہ شما صحبت فقرا بر داشتہ اید و گرم و سرد روزگار آزمودہ از ما چہ دیدہ اید کہ میل بہ بیعت دارید شیخ گفت کہ آرے لیکن این چنین نفاست و استغنا در طبیعت ہیچ یکے ندیدہ ام از نیست کہ بیعت میکنم خدمت حضور قدس سرہ را این سخن سادہ خوش آمد دست بیعت داد و تلقین فرمود یاد دارم کہ چون اجلش فرا رسید روز جمعہ بود حسب عادت در مسجد نماز آدینہ گذارد و باز آمد چون نماز دیگر رسید بنماز پرداخت و در سجدہ جان بجان آفرین سپرد رضے اللہ عنہ راقم حروف دیدہ است صورت بزرگانہ و وضع قدیمانہ داشت در ظل عاطفت این بزرگ صورے و معنوے شاہ عنایت احمد سلمہ اللہ تعالے تربیت مے یافت و چون صغیر السن بود بتعلم علم ظاہرے مے پرداخت درین میان یا عم بزرگوار خود آمد رفت خانقاہ گرفت و منظور نظر حضرت با عظمت گردید و یک ماہ بعد از بیعت عم خود مشرف بہ بیعت گشت حضرت مولائے را نظر خاص با او بود و رابتدا از صحبت تعلیم بکار او بر دند در نوباوان خانہ اش زیارت موی شریف ست بنام آن موضع نوباوان درگاہ شہرت یافتہ حضرت اللہی قدس سرہ العزیز در سفر شرقے چندے مہمان او بودہ اند و زیارت موے شریف فرمودہ برکات موفور ارزانے داشتہ اند و ہم حضرت بابرکت اوشان را اجازت بیعت بخشیدہ اکنون صاحب سجادہ آن درگاہ ذات حمیدہ صفات اوشانست و مردم آن دیار برکت انفاس لہ استفادہ کنند اللہ تعالے بعمر طبیعے رساند و ترقی مراتب نصیب روزگارش گرداند۔

سیاح فیاسفے شوق شہرۂ شہرستان ذوق جاذب قلوب خاص و عام طالب مرضات انام واقف منازل سوز و ساز حافظ محمد جان زلنگار ساز سلمہ اللہ تعالے در عنفوان شباب مشرب رندانہ داشت چون طالعش یار بود برہنمونے خال بزرگوار شیخ محمد جعفر شرف بیعت مولائے قدس اللہ سرہ العزیز یافت و دیگر بقول خودش حفظ قرآن نمودہ تشریف حفاظ بر قامت خود یافت در اوائل شوق میلاد خوانے در دماغش پیچید یاران طریق در خانقاہ شریف مشغول ذکر بودندے و حافظ نادر اکثر اوقات بلاد شرقی وغیرہ ہی سیما بماہ ربیع الاول سفر کردے کہ الے الآن معمول و معتاد ست لبکہ حنجرۂ مناسب والحان خوش از واہب بے منت عطا شدہ و طرز خواندگے میلاد شریف دلکش افتادہ

چنانکہ گویند از مولانا غلام امام شہید یاد گرفتہ خلقی در مجلس او ہجوم آوردندے و دلہا اسیر ادائے او گشتے
چون حافظ خوش الحان و خوانندۂ میلاد حبیب رحمٰن بود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ستمانرا دل از دست
رفتے لاجرم مردم ہر شہر و دیار رجوع آوردند و دست بہ بیعت دادند حضرت الٰہی قدس سرہ العزیز مستکرہ
بودند عاقبۃ الامر چون مدتے برین برآمد یاران بشفاعت برخاستند حضور پر نور نیز اجازت بیعت ارزانی
داشتند و یکبارہ مجلس میلاد شریف راحکم ترتیب دادند و بوجود با جود خود زینت افزودند از حافظ
مارا روایت ست کہ بست سال ست مرا اجازت بیعت ست و ہزار در ہزار مردم بحلقہ بیعت درآمدند و نیز
مرویست کہ یکبار اجازت رفتن بگوالیار شد۔ وقتیکہ بست و ہفت روز دران مقام برمن گذشت مرا کیفیتے
پیدا شد کہ دران حالت بدان غایت خندیدم و گریستم کہ در مدت العمر ہیچگاہ خندہ و گریہ نکردم و تاثیر شدے
بود ہر کہ خندان دید خندان شد و ہر کہ گریان دید بگریہ درآمد۔ انتہی پنج سال ست کہ حضرت الٰہی و مولائے
قدس اللہ سرہ العزیز متوجہ عالم معنی شدند امسال حافظ موصوف را شریک عرس شریف دیدم و بدیدار خجستہ اش

مسرت اندوختم برکت در عمرش باد

صاحب ایمان و یقین متشبث دین متین معتقد خاص و مقبول حضرت الٰہی جرعہ کش جام وحدت
و آگاہے محو رضائے حضور مرشد و ہادے احمد علے خان بہادر اکبر آبادے او خانہ اللہ بجوبۃ جہانہ در
نزاو یکدش بود بیرون شہر سکن داشت کہ نامزد و بہاغ فرزانہ بود بعد ازانکہ بشرف اسلام و بیعت حضور
قدس اللہ سرہ مشرف شد ہر چند اہل ملت قدیم بخودش خواندند و اطماع بلیغ درکارش کردند از جادۂ
مستقیم خود برنگشت و بر مال و دولت دنیاوے پشت پائے خوزد و روزانہ شامگاہ حاضر خانقاہ بودے
و باہمہ شہریان رخصت یافتہ بخانہ معاودت نمودے باآنکہ چند میل درمیان بعد مسافت بود حضرت
الٰہی قدس سرہ العزیز راوقت خوش مے بود خطاب بہ احمد علے خان بہادر فرمودندے و این
مخاطبت با تبسم شیرین بغایت نیکو و مستحسن نمودے حضرت مولائے گاہ گاہ بیت الحزن آن ستودہ
منش را بقدم ہمایون افتخارے بخشیدند و دران مقام بعضے از مسیحیان بزیارت مے آمدند
و از ہر درے سخن میراندند مردے مرتاض قناعت کیش و فاشعار بود و صاحب کیفیت بارہا
در سماع حظ برداشتے و وجد صحیح اورا دریافتے عزیز یاران بود و خوشخوے مہربان در سال ۱۳۲۴ھ ہجرے

رحلت نمود رضی اللہ تعالے عنہ۔

واثق الاعتقاد و المحبتہ مرزا وزیر بیگ علاقہ بند اکبر آبادے سلمہ اللہ تعالے در ریعان شباب آواز خوش
داشت بعضے از ہورے وٹھمری خوب میخواند حضرت الٰہی را بدان رغبت بود و ذوق نیکو نصیب اوست

من غیر از کیفیت مسرت دیگر از و کمتر دیدم ہموار با یاران مشغول ذکر ماندہ خدمت بندگان حضور قدس اللہ سرہ نصب العین او فے الجملہ مقبول بارگاہ حضرت اللّٰہی قدس اللہ سرہ است مرا بدیدار او وقت خوش میشود برکت در عمر و قبولیتش روز افزون باد۔

محب متانت پیوند شیخ غلام محی الدین علاقہ بند اکبر آبادے مرید نیکو سیرت صاحب ذوق بود خدمت پخت چائے و طعام خانقاہ شریف تعلق با و داشت تمیز و سلیقہ در کار او نمودار بود حضرت اللّٰہی قدس سرہ العزیز را نظر التفات بروز گارش بود پیوستہ حاضر خدمت و شریک کاروبار خانقاہ ماند سالی چند شد کہ ازین عالم فانی در گذشت غفر اللہ لہ۔

دستار بند خواجہ پیکہ شیخ محمد جعفر علاقہ بند اکبر آبادے مرید حضرت باعظمت بود مردے باوضع مردم آمیز گاہ بودے کہ حضرت اللّٰہی قدس سرہ العزیز با او طیبت فرمودندے او در ہر جلسہ خود را شریک میداشت لاجرم یاران طریق را نیز با او سر خوش بود وقتے یاران خانقاہ گفتندش شیخ محمد جعفر بادیہ خلان چای بکن اگر خدا تعالٰے فرزندت نصیب کند و با او شرط کردند کہ بحضور پر نور اطلاع نکند آن یار قبول کرد در خانقاہ بحویلی زیرین این تقریب قرار یافت جملہ سامان مہیا کرد و چائے برسم معہود پختہ شد بعضے از یاران این ماجرا بعرض حضور پر نور رسانیدند دران شب قبل از معمول رخصت خواستند پذیرائے یافت جملہ یاران بحویلی جمع آمدند دور چائے جارے شد راقم این حروف شریک این صحبت بود چون از چا نوشیدن فراغ یافتند ہمگنان دست بدعا بر داشتند کہ فرزند نصیب محمد جعفر شود لطف آن صحبت نتوانم کہ بر گذارم پس از ہمدیگر رخصت شدند و خانہ ہا رفتند روز دیگر بوقت معہود یاران حاضر خدمت شدند حضرت اللّٰہی و مولائے قدس اللہ سرہ بشیخ محمد جعفر غفر لہ فرمودند کہ شب در حویلی خانقاہ چہ تقریب بود حالتے کہ بر شیخ محمد جعفر رفت در بیان راست نیاید یاران مجلس اگرچہ ساکت بودند اما نفس در سینہ شان نگنجید شیخ قصۂ خود باز گفت و معذرت خواست حضور پر نور تبسم فرمودند حق تعالٰے آن عزیز را بیا مرزد۔

پاک اعتقاد نیک نہاد سید وزیر علے ساکن اکبر آباد سلمہ اللہ تعالٰے شبے حضرت بابرکت را در خواب دید و با ڈاکٹر امام الدین کہ مرید صاحب عقیدت وارادت است شرف حضورے یافت و بسفارش مولوی یعقوب خان داخل سلسلہ گردید و ملازم خدمت ماند چون حضرت باعظمت را مرض الموت دریافت پیش طبیب مراودت مے نمود بعد ازان شریک غسل و تدفین شدہ سعادت دارین یافت۔

خلف دودمان سیادت سر آمد اہل رشادت صاحب دانش و تمیز عقیدت سرشار محبت خیر مقبول

بار گاہ یزدان سید اکبر زمان اکبرآبادی سلمہ اللہ تعالی در زمان غدر بعلت بغاوت در جزیرہ انڈمان مدتے دراز گذرانید ازان بعد کہ میعاد معین سپرے شد بوطن مالوف بازگشت و بخدمت حضرت الٰہی قدس سرہ العزیز درپیوست چندے صحبت یافت و مورد الطاف و منظور نظر گردید ازانجا کہ کار و بار تجارت در ممالک شرقیہ بجالست جلاوطنی پیدا کردہ بود اکثرے از اوقات ہمانجا میگذراند و ہمدران خورسند برنامی صاحب رشد و صلاح دلدادہ استصواب و فلاح موتمن ارادت ولی سید عبد العلی اکبرآبادی سلمہ اللہ تعالی از ایام خوردسے با پدر خو گرفتہ حضوری شد بعد از رحلتش بحلقہ ارادت درآمد و حاضرباش وزائر گردید در اکثرے از اسفار رکاب سعادت ماندہ آواز خوش و حنجرہ موزون دارد بنابرآن غزلہای نیکو چہ در سفر و چہ در حضر بحضور پرنور میخواند درجہ قبولیت بحضرت باعظمت داشت و ہموار بخدمت کمربستہ می بود در آن سال کہ حضرت الٰہی و مولائے قدس سرہ العزیز توجہ بسفر شرقے فرمودند این عزیز نیز ہمراہ بود و بمقام ارکو کہ بندگان عالے مقام مسکن این مسکین راشرف افتخار بخشیدند غزلہاے روان آسامی گفت و حاضران را حظ عظیم رومیداد و بے تکلف در انوقت مجالس زمان گذشتہ بیاد مے آمد باوصف قلت استعداد کلام موزون برسے آرد و باجامع این اوراق مانوس ہر قدر کہ از گفتۂ من یافت در بیاضے باخود از دو داد دلش ضنت میکند و در یک غزلے کہ این بیت در ایام سفر شرقے بحضور پرنور فرستادم خیلے محظوظ و مفتخر شدہ الا عبد العلی یار طرتقیم ؂ بگو بارے کہ دیگر خواہے آمد ؂ خدایش خوش دارد و بیشہا حضرت الٰہی قدس سرہ العزیز خود رانگاہ میداشت بعد از انکہ حضرت باعظمت در مہمانخانہ قرب وصال آسودند باطنش سمت ظہور یافت و اکنون در مجلس سماع کیفیتش متجاوز الحد ست باجامع این اوراق در جمع احوال یاران از زبان سیدی میر تراب علے سلمہ اللہ ہم آہنگ شد و از میر کھٹیے از قطعات و تواریخ خاتمہ این کتاب مستطاب فرستاد خدایش در عمر و سعادت ترقے بخشد۔

خاکپاے یاران طریقت پس ماندہ کاروان دولت خدمت گذار جواہر غیبی ابو الحسن بن محمد حسن فرخ آبادی غفر اللہ ذنوبہ و ستر اللہ عیوبہ در حضرت وہلے از علوم رسمے پرداختہ بخاک پاک اکبرآباد افتادم و مبدر این جنبش مشیت ازلے بود کہ بصورت تعلق بمدرسہ سرکار انگریزے بروز کرد و بشرف ارادت و بیعت ظل الٰہی حضرت باعظمت الٰہی قدس اللہ سرہ العزیز درپیوست الحمد للہ علے ذلک روزان نفس بکسب معاش میراندم و شبان در خدمت پیر دستگیر خود میگذراندم مدت دہ سال پیش ہمبرین النسق گذشت بعد آزان در اضلاع ممالک اودھ بسر بردہ اکنون بوظیفہ پنشن و تعلق بہ نولکشور پریس انفاس باقی ماندہ را می شمرم می توانم گفت کہ مرا با یاران طریق جز این نسبتے نیست کہ در سلک این طائفہ علیا منسلکست ہستم حضرت باعظمت الٰہی

قدس سرہ العزیز در مظاہر و مجالی دعیان یک آیت الٰہی بودند و کامل و مکمل و رہنماے حق و استاد طریقت
واز نیست کہ تربیت یافتگان این بارگاہ عالم پناہ صاحب احوال و مقامات بودہ و بمرتبہ ہدایت وارشاد
رسیدہ اند و شہادت انیمعنی از سوانح و آثار این تذکرہ پیداست اما ہر یکے را نصیبے و قسمتے ازلیست کہ دیگریرا
بآن شرکت نیست و نداکم از یاران گذشتہ کہ بسے ازین طائفہ سفر عالم معنی نمودہ در خلوتخانۂ لقا آرمیدہ اند
چہ قدر معاملات و اسرار ناگفتہ با خود بردہ اند و انچہ از قلیل افراد موجود اند دم ازان کشیدہ اند و فی الواقع
لب باظہار آن کشودن کشف عورات نمودنست واز نیست کہ درین تذکرہ راقم ازان مہر
سکوت بر دہان ماندہ اما ازین واقعہ نتوان تصور کرد کہ انچہ از احوال و معاملات درینجا مذکور شد
ورائے آن بر منصۂ شہود نیامدہ باشد حاشا و کلا یکے از یاران طریق کہ ہمدم و ہم سرمن بودہ گوید کہ
درانوقت کہ در ظل ہمایون پرورش مے یافتم و مشغولیہا سر فرو بردہ حالتے داشتم کہ قبل ازانکہ یکے از
وردِ آید مثالش بخاطرم مے گذشت و باآنکہ ریاضتے مزید نبود شبے در خواب بودم کہ این بیت از
مثنوے مولانا روم برزبانم جارے شد و ذوق مرا در گرفت گریہ در من افتاد و اشک از دیدہ جوش
میزد تا آنکہ چشم من باز شد و اثر آن ہنوز در دل باقی ست ؎ غرق عشقے ام کہ غرق ست اندرین ؛ عشقہاے
اولین و آخرین ؛ دیگر یک روزے بمکان شیخ بندہ علے مختار کہ از یاران ممتاز بود صداے سماع درداد
و یاران طریق گرد آمدہ گویندہ این غزل میگفت ؎ لائے اُس بت کو التجا کر کے ؛ کفر توڑا خدا خدا
کر کے ؛ ذوق غلبہ کرد و در حالت وجد این بیت وارد شد ؎ نرگس مست دیکھتی ہی رہی ؛ جیب چمن
مین چلے حیا کر کے ؛ خوانندہ آن بیت بر داشت و حظ وافر ویداد ؛ دیگر بست ہفتم ماہ ربیع اول
سنہ ۱۲۹۸ ہجری بخواب بودم این بیت وارد گشت و برزبان جارے گردید ؎ در ازل وقتے ظہور
ما واو ہر دو نگاشت ؛ سجدۂ ما بر زمین و سجدہ او بر عرش داشت ؛ و ذوق تمام مرا در یافتہ بود کہ
چشم باز شد و این بیت بیاد ماند دو وقتے در خواب این مصراع برزبان میرفت زد وقہا ازان میرانندم
تا آنکہ بیدار شدم و اشک ہمچنان از چشم جارے بود ع دراہ۔ از کجا خار نگردد دل ؛ دیگر شبے بخواب
بودم بیرون شہر کہ جامے سپید از بالا فرود آمد معلق و آن پُر از شیر سرد شیرین و خوشبو بود آنرا نوشیدم
اندکے ازان باقے بود کہ بیکے از برادران خود حوالت نمودم ہرگز آن ذائقہ را فراموش نکنم ۔ دیگر
یکبارہ خود را بحرم محترم مکہ معظمہ یافتم بصورت مسجدے و در صحن آن مسجد نماز برگزاردم و بحالت
سجود آن ذوق پیدا شد و گریہ تمام استیلا یافت و بار دیگر کہ در خواب حاضر حرم کعبہ شریفہ شدم
ہر طرف میرفتم و نظارہ میکردم چون بر لب زمزم آمدم چیزے دیدم کہ ہیچ گاہ نشنیدہ بودم مرا بایک

حضرت حاجی غفر اللہ لہ موانست بود این قصہ بر خواندم او تصدیق کرد کہ ہمچنا نست - دیگر یک شبے بر جہاز سوار مکہ معظمہ رسیدم و از جہاز فرود آمدم چند قطعات مکتوب از طرف مادر و دیگر عزیزان آنجا یافتم و خواندم از انجملہ انچہ بیاد ماند بحضور پرنور نوشتہ روان کردم تعبیرش کہ بقلم ہمایون آمدہ انیست - بسم اللہ الرحمن الرحیم و دولت دارین غلامے کنا و خیریت نامہ رسید مشعر بر واردات عظیم پس فضل و احسان حضرت خداوند یرا یاد کردم و دران حال انچہ برمن گذشت گذشت زبان و قلمم در بیان آن محض بیکارست اکنون انچہ بخاطر فقیر میرسد مختصر میگویم کہ خواب شما در روز جمعہ بعد زوال وارد واقعہ ست پس عظیم و این واردات در صورت خواب در ظاہر ہم منزلتے عالے دارد چہ ظاہر ست کہ اینچنین سعادت عظمی و عطیہ کبری نصیب ہر کس نیست الا ماشاء اللہ تعالے و درین اخبار غیبی و اسرار لاریب ست شما ہم درین فکر کنید و من ہم مختصر میگویم کہ مراد از کعبہ دل باشد و رسیدن بآن مراد از قرب حق تعالے و نشستن دران مراد از مرتبہ تمکین و مراد از پیش شدن صحائف از ارباب وطن انکشاف حقائق و مراد از وطن وطن اصلی یعنے حقیقۃ الحقائق و مراد ازین قول کہ از مفارقت شما ہیچ مالے نیست باکہ بنہایت خوش ہستم کہ شما سفر کعبہ کردید مبارکباد آنست یعنے مفارقت شما از مادر کہ اصل ست چندروزہ بود اکنون کہ بکعبہ یعنے بمقام دل رسیدید مبارکباد و غرضکہ این مبارکباد و فقرات تہنیت از مادر کہ اصلست بشارتے ست از حق تعالے کہ اصل ہمہ کائنات ست و ظاہر این وعدہ الیست واثق و بشارتے ست باصل خود رسیدن خداوند تعالے راست آرد انتہی - و دیگر شبے از شبہاے عشرۂ محرم محترم در خواب این لفظ بر زبانم جاری شد کہ مجھے نفرت ہے اور بہت نفرت ہے فلانے صحابہ یعنی معاویہ سے حیرتم زد کہ این نہ لفظ من ست و نہ گاہی لب آشنائے اینچنین حرف گشتہ کہ ناگاہ بر دلم ریختند کہ جناب امیر المومنین حضرت علی مرتضے بودند کرم اللہ وجہہ کہ قائل این قول بودند چون بیدار شدم ازین معاملہ جز این نہ برداشتم کہ امیر معاویہ از صحابہ بودند و حضرت شاہ ولایت امیر المومنین علی مرتضے کرم اللہ وجہہ را نفرت کلی بودہ است - دیگر یک شبے بخواب دیدم کہ بحر لیست زخار ناپید اکنار و در قعر آن دریا یافتم کہ من و چند یاران دیگر بجماعت مشغول بنماز ہستیم و حضور پرنور حضرت اللہی قدس اللہ سرہ العزیز امام آن جماعت ہستند - و شبے از شبہا در عالم رویا خود را در یک باغے یافتم کہ بنہایت سرسبز و شاداب بود و من در میان آن باغ خرامان میرفتم و خوب بودم انچہ بودم انتہے آمدم بر انیکہ از یاران من ببرکت تعلیم و تربیت حضرت باعظمت اللہی قدس اللہ سرہ العزیز ہر یکی صاحب وقت و صاحب دولت بودہ اند و انیعنے نہ از عصبیت و عقیدت باشد بلکہ در واقع و حقیقت بودہ است شبے در خدمت حضرت اللہی قدس اللہ سرہ باجماعہ یاران حاضر بودم حقائق و معارف بر زبان مبارک میرفتند

ناگہان نعرۂ بنحو ازمن برآمد چنانکہ تا بجائے رسید کہ برادر بزرگ شیخ منصب علی رحمۃ اللہ علیہ بالای کمرہ خود بودند چون مجلس برخاست بعضے خانہا رفتند ومن ودیگر بعضے باشیخ محتشم صحبت کردم یکے از میان گفت کہ درین صحبت خاص نعرہ بلند از کہ سرزد فرمودند کہ از منصب علی ثانیے این قول مرا موجب افتخار است ومباہات شیخ منصب علی معظم یاران وسرحلقۂ حاضران بودہ اندشبے از خدمت حضرت الٰہی قدس سرہ العزیز رخصت یافتہ روان شدیم مولنا بدرالحسن رحمۃ اللہ علیہ فرمودند کہ بیائید تا شیخ منصب علی را ببینیم شب زیادہ رفتہ بود ومرا ہدایت ورحاضرے بود از زبانم بے اختیار برآمد کہ آیا شیخ منصب علی مرشد ہستند مولنا فرمودند کہ بلے شیخ منصب علی مرشد خود ہستند من از گفتۂ خود پشیمان شدم وبا مولنا شریک صحبت گردیدم سرگروہے یاران اورا مسلم بود باہمہ رفق ومدارا ورزیدندے وشریک رنج وراحت گردیدندی ضلع غازے پور با اطراف وجوانب آن پرآوازہ از صحبت کمال اوست ومردم بیشمار از مائدۂ فیضش بہرہ یافتہ گشتہ اللہ تعالےٰ درروضۃ الفردوس قربش جاے دہاد بندگان حضور پرنور الٰہی را قدس سرہ العزیز انچہ از التفات مبذول این شکستہ بود بنیارم کہ دم از بیانش زنم بالکم استعدادی وبے ریاضتی نظر لطف برمن بود کہ اداے شکرش را زبان ندارم حیف کہ آن صورت از نظر نہان شد وآن صحبت ومعاشرت از دست رفت آہ ازان صحبت گذشتہ ویاران رفتہ کہ یکے بعد دیگرے ہمچو دانہاے مروارید کہ رشتہ نظامش از ہم گسستہ باشد از ہمدگر جدا شدند وآن کاروان با کاروان سالار ازین آشوب گاہ کوس رحلت زدہ بمنزل مقصود ومقام راحت بیاسودند چون آنہمہ یاران ہمدم وہم قدم حضرت با عظمت الٰہی بودند قدس اللہ اسرارہم ظن من آنست کہ دران عالم برمثل این عالم صحبت ہم داشتہ محظوظ بودہ باشند وبمناسبت روحانے وصول یکے با دیگرے میسر آمد وشبے بعد از وصال حضرت الٰہی ومولائے قدس اللہ سرہ العزیز در عالم رویا دیدم کہ سرالبتانے ہست کہ مردم انبوہ جوانبے آن گرد آمدہ اما احدے را دران بار نیست من بیجا باندرون رفتم حضور پرنور وحضرات مخدرہ را در صحن خانہ جلوہ افروز یافتم ہمین کہ فرا رفتم حضرت با عظمت قدس اللہ سرہ العزیز مرا بسینہ خود آمیختند بشفقتے تمام کہ پدر را با پسر باشد چون ازان معانقہ جدا شدم حضرات مخدرہ سلمہا اللہ تعالےٰ درکنارم گرفتند بامہرے والتفاتے کہ مادر انرا با فرزند بود چشمم باز شد وقلق آن ہنوز دردل دارم درخبرست کہ کما تعیشون تموتون وکما تموتون تبعثون صاحب ترجمہ عوارف درفصل دہم آداب تقیدات نفس آوردہ کہ وقتے امیرالمومنین علی رضی اللہ عنہ امیرالمومنین عمر را رضی اللہ عنہ گفت ان اردت ان تلقی صاحبک فرقع قمیصک واقصر املک وکل دون الشبع ودر مشکوٰۃ المصابیح باب مناقب حضرت ابی بکر وعمر

رضی اللہ عنہما از صحیحین آوردہ وعن ابن عباس قال انی لواقف فی یوم فدعوا اللہ لعمر
وقد وضع علی سریرہ اذا رجل من خلفی قد وضع مرفقہ علی منکبی یقول یرحمک اللہ انی
لارجو ان یجعلک اللہ مع صاحبیک لانی کثیرا ما کنت اسمع رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم یقول کنت وابوبکر وعمر وفعلت وابوبکر وعمر وانطلقت وابوبکر وعمر و
دخلت وابوبکر وعمر وخرجت وابوبکر وعمر فالتفت فاذا علی ابن ابی طالب
متفق علیہ۔ اکنون تنے چند از یاران قدیم باقی ہستند کہ دیدار شان بس غنیمت ست و یادگار
آن صحبت عزیزاند خدائے شان سلامت دارد واز لطف آگہی وکرم نامتناہی حق عزوجل امیدوارم
کہ بعد رہائے ازین تعین شریک صحبت دران عالم شوم و مرا در حلقہ یاران من جا دہند. و دیدہ
نادیدہ را از جمال باکمال حضرت الٰہی قدس اللہ سرہ العزیز منور گردانند۔
قال عزوجل وتعالٰی انا عند ظن عبدی بی فلیظن بی ما یشاء۔ امیدے بے غایہ رب
ست کہ حضرت باعظمت الٰہی و مولائے را رضی اللہ عنہ وعنا باین غلام التفات خاص بود ولطفہا
فرمودندے و مراعات ہا نمودندے یاد دارم کہ شبے از شبہا ساعتے دہ حسب معمول با یاران از خدمت
مرخص شدم وقتیکہ از بالا فرود آمدم خادم خاص از بالا آوازم داد بازگشتم و مشرف بحضور سے
شدم و باادب نشستم فرمودند کہ بنگر این بیت را کہ گویندہ چہ نیکو گفتہ است و آن این بود ع ماندہ ام
از یار دور و زندہ ام ؛ زین گنہ تا زندہ ام شرمندہ ام ؛ آہ آن بیت را اکنون مصداق بودہ ام حیف
کہ ہیچ یکے را از یاران توفیق جمع ملفوظات و مکتوبات و منامات نصیب نشد ورنہ امروز یک
دفترے از ہدایت وارشاد پیش ماے بود فرامینے چند کہ باخود دارم بعضے ازان نقل کنم بسم اللہ
الرحمن الرحیم دولت ابدے وسعادت سرمدے نصیب باد نامہ خیریت مشحون پیرامون مسرت
گردانید الحمد للہ علی ذلک در تعبیر مختصرے گویم ۔ از آبے کہ درراہ بود برسفینہ نشستہ مع الخیر بگذشتم
یعنی درکشتے بساحل رسیدم وازگرداب بلا نجات یافتم وازتفرقہ بواسطہ سفینہ یعنی مرشد بمرتبہ جمع رسیدم
وجمع مشاہدہ حق ست بے خلق و باز از انسو باین طرف آمدم یعنی بمقام جمع الجمع رسیدم وجمع الجمع
شہود خلق ست قائم بحق واین بقا باللہ ہست این مقام را فرق بعد الجمع و فرق ثانی وصحو بعد المحو
گویند ازین اعلی تر مقام کامل را نیست و شراب خوردم یعنی بمقام جمع رسیدم واز قیامگاہ
طیار ہمراہ رفتن بمسکن مالوف خود شدہ ام یعنی از برکات صحبت پیر طریقت مستعد تجلی حق
شدہ ام و آنوقت دل را فارغ از غم و مملو شادمانی یافتم یعنی از عنایت وہدایت پیر طریقت

از غم ہستی موہومہ فارغ شدم و مملو شادمانی یافتم یعنی کامیاب شدم وہنگام رخصت نماز در مسجد گذاردم یعنی از دنیا ایمان بسلامت بردم ومشاہد حق درین عالم نمودم وبزرگی دستار بر سرم نہاد یعنی پیر طریقت اجازت ہدایت خلق اے الحق عطا فرمود وعزیز دیگر تبرکا تسبیح بدستار گذاشت یعنی اجازت ہدایت بحضرت خداوندی مقبول شد وفرمان سبحان اللہ گفتن رسید یعنی شکر این نعمت بحضرت خداوندے بجا آر ومستغرہ شو یعنی رجوع بہ تنزیہ کن وخلق را ہدایت بسوے حق نما نیست مجمل پاکباز شیراز قدس سرہٗ بیفرمایند ؎ اے خوش آندم کہ خراب از مے گلگون باشی ـ بے زر و گنج بصد حشمت قارون باشی وا این سرمست خمخانہ الست چنین مے سراید ؎ اے خوش آندم کہ دمے بیخود و با حق باشے + لی ہمہ شوکہ خلاص از غم مطلق باشے + شکر ومنت ساقے ازل انچہ کہ در صحبت ما نشیب باطن شما شدہ برائے ہدایت خلق کافی است بزرگے را از درگاہ خداوندے فرمان رسید کہ خلق را بسوے حق ہدایت کن عرض کرد کہ من خود را لائق ہدایت نمے دانم حکم شد کہ ہدایت از تو وعنایت از ما ازینجا ست کہ حضرت خواجہ بہاؤالدین نقشبند قدس سرہ حضرت خواجہ یعقوب چرخی را پیش از کمال اجازت ہدایت دادند ـ انسان تمام روز در کار نفس خود مے ماند اگر دو ساعت برائے خداوند خود دہد چہ نقصان بلکہ این سعادتے ست عظمیٰ وعطیہ ایست کبرے و ذلک فضل اللہ یوتیہ من یشاء واللہ ذوالفضل العظیم یاد دارید کہ شمارا اجازت ہدایت دادہ ام واکنون از غیب حکم تعمیل آن رسید پس در تعمیل آن حتے الامکان قصورے نرود و در مشغولے فتورے و ماعلینا الا البلاغ والسلام

بسم اللہ الرحمن الرحیم نخل مراد تا یوم التناد سرسبز باد ـ خیریت نامہ رسیدہ خیلی مسرور گردانید خواب ایشان خبر مید ہد از ترقے دارین شما ؎ دولت فقر خدایا بمن ارزانے دار ـ کین کرامت سبب حشمت وتمکین من ست + اطلاع حال ظاہر و باطن خود ناگزیر دانند و حال ما انیست کہ علاوہ مصائب دیگر گاہ بیمار مے شویم وگاہ شفا مے یابیم بہر حال شکر گذاریم ؎ مرا گدا اے تو بودن ز سلطنت خوشتر ـ کہ ذل جور وجفاے تو عز وجاہ من ست ـ نگہ بہ تیغ اجل خیمہ برکنم ورنہ ـ رمیدن از در دولت نہ رسم وراہ من ست ـ ازان زمان کہ بران آستان نہادم روے ـ فراز مسند خورشید تکیہ گاہ من ست

نہ از حیرانے خود شکایت ست ونہ از پریشانے یاران حکایت ست ؎

ارباب حاجتیم وزبان سوال نیست	در حضرت کریم تمنا چہ حاجت ست	
جام جہان نماست ضمیر منیر دوست	اظہار احتیاج خود اینجا چہ حاجت ست	

از جمیع محبان سلام باشوق تمام خوانند

بسم اللہ الرحمن الرحیم عافیت وجمعیت قرین حال فرخندہ مال باد۔ خیریت نامہ رسیدہ خیلی مسرور گردانید الحمد للہ علیٰ ذلک۔ خواب عزیز دار واقعے ست کہ خبر میدہد از ترقی دارین سے دیدم بخواب خوش کہ بدستم پیالہ بود + تعبیر رفت کار بدولت حوالہ بود + باید کہ از ذکر غافل نباشند کہ این دولتے ست آبدے و منزلتے ست سرمدے واللہ المستعان بشرط فرصت از حقائق بلند و معارف ارجمند خبر میدہم ازین رہگذر خاطر جمع دارید کہ فقیر را از عالم خداوندے از سر وجود و عدم کماہے خبر دادہ اند واین تصدق حضرت سید عالم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ست سے

ما از ازل بخانۂ خمار آمدیم	دُردے کشان میکدۂ یار آمدیم
در خلوت عدم می ہستے زجام دوست	کردیم نوش و مست ببازار آمدیم

خرد و کلان سلام ودعا میرسانند خصوصاً سید تراب علی بعد شوق سلام و نیاز عرض مے کنند۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم عنایت ازلے وہدایت لم یزلے مبذول حال فرخندہ مال باد ودوام آگاہے بران مستزاد۔ ورود نامہ خیریت آمود باعث مزید نشاط وانبساط گردید الحمد للہ علے ذلک خوابہا کہ درین روزہا دیدہ نہایت خوب و مناسب حال و مشغولے شما ست ونزد فقیر این کمال عنایت وہدایت ست کہ از عالم خداوندے بشما ارزانی داشتند بیانش بسبب ضیق فرصت در معرض التوا ست مگر حرفی چند حوالۂ قلم سے

ساقے بیار بادہ کہ ماہ صیام رفت	دردہ قدح کہ موسم ناموس و نام رفت
وقتے عزیز رفت بیا تا قضا کنیم	عمرے کہ بے حضور صراحی و جام رفت
مستم کن آنچنانکہ ندانم زبیخودے	در عرصۂ خیال کہ آمد کدام رفت

مراد از دیدن کعبہ ورسیدن بآن سوائے حصول سعادت و شرافت دارین دیدن مرد کامل است ورسیدن بخاصت آن ومستفیض شدن ازان یا مشاہدہ حق ست بصورت کعبہ دآئندہ بشارت از وصول بحق سے

روزہ یکسو شد وعید آمد و دلہا برخاست	مے بمیخانہ بجوش آمد و می باید خواست
نوبت زہد فروشان گرانجان بگذشت	وقت شادے وطرب کردن رندان برخاست

از جمیع محبان سلام شوق خوانند خصوصاً از سید تراب علے

بسم اللہ الرحمن الرحیم ارجمند ازلے سلمہ اللہ تعالے بعد دعاے عافیت دارین واضح باد کہ خیریت نامہ رسید سابق ازین انچہ کہ نفس الامر براے تشفی نوشتہ ام زیادہ ازین چہ نویسم لیکن چہار و پنج روز شد

کہ وقت سحر در فکر ایچنین امور متوجہ حضرت خداوندی شدم خود را بر کنار دریاے عظیم استادہ یافتم و آنوقت
گریہ برمن مستولی ست و ہر دو دست را بسوی آسمان کشادہ ام و در خواست شفاعت میکنم بحضرت شفیع الاولین
والآخرین صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کہ از آسمان دو دست پیدا شد و ہر دو دست مرا گرفت من دستہا را
ندیدم لیکن دانستم کہ این خداوند من ست کہ دستگیر من شدہ است چون ازین واردات افاقہ شد حالے
برمن طارے شد کہ خارج از بیان ست و ہر وقت کہ این عنایت وفضل خداوندم یاد مے آید حال
دگر پیدا مے شود اظہارش موقوف بر وقت ست این قدر بس ست کہ ازینجا حال ما و وابستگان ما
قیاس باید کرد والسلام

بسم اللہ الرحمن الرحیم سعادت ابدے و دولت سرمدے نصیب باد۔ نہفتہ مباد کہ حضرت مولوے معنوے
وحضرت احمد جام وحضرت مغربے وحضرت شیخ فریدالدین عطار وحضرت نظامے وحضرت سعدی
وحضرت حافظ شیراز وحضرت امیر خسرو دہلوے وحضرت شیخ حسن اعلاے سنجرے وحضرت
شیخ فخرالدین عراقے وصاحب گلشن راز و دیگر اکابر طریقت در بیان حقایق ومعارف شانے عظیم و
مرتبہ عالے داشتند وہر یکے در عہد دولت خود یگانہ عصر بودند وکلام ایشان در حسن وجمال وخوبے
وکمال بمرتبہ رسیدہ است کہ بیانش متجاوز التحریر والتقریر ست وفہم معنے آن بجز اہل کمال متعذر است
کہ ظاہر آن بعلم آراستہ باشد وباطن بمعرفت حق پیراستہ لیکن طرز بیان ہر یکے علحدہ است در اکثر
و در بعضے موافق یکدیگر مگر انداز پاکباز شیراز در الفاظ ومعانے رنگے دیگر دارد ولہذا حضرت ایشان را
لسان الغیب میگویند ومن بنیت اول برائے شما چند اشعار بطرز حضرت شیراز بنظم آوردم ومیخواہم
کہ کلام شما را اول بدین طرز بیاریم بعد ازان باندازِ دیگر اکابر واکنون بملاحظہ اشعار شما معلوم شد
کہ بعض اشعار شما مثل حضرت حافظ جلوہ میدہد وانشاء اللہ تعالے بعد چندے در ہر شعر شما وحضرت
ایشان امتیاز نخواہد ماند وامر اختیارے خواہد شد عرصہ یک ماہ یا زیادہ ازان گذشتہ کہ مے بینم
با شما یکجا ایستادہ ایم و شما رخسار راست خود را بر رخسار راست من سہ بار مالیدید وآن رخسار شما
پر از موے ست مثل خط نو دمیدہ بکمال حسن وخوبے بعد از افاقہ بخاطرم رسید کہ طرف راست
مقام روح ست وآن مرتبہ استقامت ست وطرف چپ مقام قلب واین مرتبہ تلوین وقلب
ست وازموے شعر تعبیر نمودم حاصل اینکہ باطن شما از مرتبہ تقلب وتلون گذشتہ ومناسبت
بروح من پیدا کردہ فیض مے گیرد زیادہ ازین فکر نکردم شما نیز فکر کنید وازان اطلاع
دہید والسلام

ہمہ جو یای زن و جفت خود از ماہ بماہے
ہمہ خواہان خور و خفت ز در یوزہ و شاہے
تو برے از ہمہ علت کہ شہ خلق پناہے
تو زن و جفت بجوئی تو خور و خفت بخواہے

احدا بے زن و جفتے ملکا کامروائے

ملکی خود نہ ترا تخت ضرورست نہ تاجے
نہ نگین ملک ترا باید و نی سکہ رواجے
ہمہ را خلق تو کردے تو کنی با کہ سماجے
نہ نیازت بولادت نہ بفرزند تو حاجت

تو جلیل الجبروتے تو امیر الامرائے

گنہم بید و ترسم کہ اگر تنگ بگیرے
نتوانم کہ خلاصم بود از بند اسیرے
مگر از لطف تو امید کہ عذرم بپذیرے
تو کریمے تو رحیمے تو سمیعے تو بصیرے

تو منزہ تو مقدس ملک العرش بجائے

تو شہنشاہ معظم کہ تو خلاق جہانے
ہمہ دانے و نگیرے ہمہ بینے و بمانے
ہمہ لطفی ہمہ جودے ہمہ فضلی ہمہ شافے
ہمہ را عیب تو پوشے ہمہ را عیب تو دانے

ہمہ را رزق رسانے کہ تو با جود و عطائے

تو قدیمے کہ ہیولے و صور جملہ تراشے
نہ عرض رہ بتو دارد نہ جواہر ز تلاشی
غنے از بود و نبود ہمہ غیر تحاشے
نبود سے خلق تو بودی نبود خلق تو باشی

نہ تو خیزے نہ نشینے نہ تو کاہے نہ فزائے

نہ بلندے کہ بکنہ تو رسد علم حقائق
نہ قریبے کہ بود لمس با دراک تو شائق
غرض آنی کہ تو بر علوی و سفلی شدہ فائق
نہ سپہرے نہ کواکب بروجی نہ دقائق

نہ مقامے نہ منازل نہ نشینے نہ بپائے

برون از فہم و ذکائی برون از نقش و طرازے
بدون از شکل و شمائل برون از عشوہ و نازے
برون از ہر چہ ستاید بجے مردم و تازے
برے از چون و چرائے برے از عجز و نیازے

برے از صورت رنگین بری از عیب و خطائے

احدا رہ نتوانم بسوے ذات تو بردن
صمد احد لشہر نیست صفات تو شمردن
ہمہ جمعند برین قول سنائے کہ تو فردا
برے از خوردن و خفتن برے از تہمت مردن

برے از بیم و امیدے برے از رنج و بلائے

ملکا تائبم از جرم و خطائے کہ تو دیگرے
بپذیر عذر من و جلوہ بدہ شان نذیرے

بکہ نالم بکہ فریاد کنم گر نہ پذیرے — تو علیمے تو حکیمے تو خبیرے تو بصیرے

تو نمائندۂ فضلے تو سزاوار خدائے

بنود ہیچ عدیل تو و ہم صاحب عدے — بنود ہیچ شریک تو و نہ نظیرۂ جدے
متفرد بوجودی ہمہ جودی ہمہ بذلی — احدیس کمثلی صمدیس کفضلے

لمن الملک تو گوئے تو سزاوار خدائے

ہمہ کس ششدر و حیران کہ درین واسع رونجی — نہ نشان تو کسی یافت نہ بر چرخ ترنجی
نتوان گفت چہ لیک تو مخفی شدہ گنجے — نتوان وصف تو گفتن کہ تو در وصف نگنجی

نتوان شرح تو گفتن کہ تو در شرح نیائے

ملک و انس ز تہلیل تو افروختہ رو بند — فلک و ارض ز تکبیر تو لرزند و بموبند
نہ دل و جان حسن مغفرت خود ز تو جویند — لب و دندان سنائے ہمہ توحید تو گویند

مگر از آتش دوزخ بودش زود رہائے

فی التوحید

دران خلوت کہ معمور از صفا بود — حدیث غیر لب نا آشنا بود
بعلم خویشتن فرزانۂ عصر — نہ محتاج کتاب و دستا بود
سخن میگفت یا ور لب و دندان — نہ پیدا صوت ورنہ صدا بود
نہ وحدت کامران بود از وجودش — کہ بیرنگی بذاتش خود نما بود
ز محبوبے بجوشش ناز بر ناز — کہ خوبے را جمالش انتہا بود
غنے از رنگ و بو پاک از خط و خال — کہ حسن سادہ اش بس بے بہا بود
ز بے جہتے نظر ہر سو ہمے کرد — نگہ غیر وجود او کجا بود
بکرد از دست خود آئینہ راز — کہ نور چل صباحش در حنا بود
چو شد عرض امانت امتحانرا — ہم آئینہ پذیرفت و سزا بود
خوش افتادش در آئینہ تماشا — کہ ہم خود بود و ہم از وی جدا بود
برون آمد ز خلوتخانۂ خاص — کہ چشم آئینہ را از دیر وا بود
برفت از چشم اعیان خواب شیرین — کہ مہد صم را آن اقتضا بود
تعالے شانہ اللہ اکبر — خدا کے بندہ بندہ کی خدا بود

دوئی خاصیت حرف غلط داشت — ز یکتائی کتاب ناز وا بود
نظر در کار دلی پروای چشمش — نہ در مد نگاہش منتہا بود
کلام خویش را خود بود شنوا — مخاطب غیر در خلوت کجا بود
تجلی بر تجلی ذات او داشت — نقابی گر برخ بودش حیا بود
لطافت در اوایش موج در موج — صرافت را ضیا اندر ضیا بود
لقای او قیامت وعدہ میداد — کہ بر دیدار او چشم وفا بود
بنود و بود حسنش در تقاضا — نمود آخر کہ رمز مدعا بود
بنود آئینۂ ہم صورت خویش — ہما تا یک تجلی را ضیا بود
بصورت نازک و برداشت بارے — کہ بیرون از حد ارض و سما بود
ندید و دید اگر ہم صورت خویش — بنود و بود اگر ناز و حیا بود
بہر جانب کہ از جلوہ نظر کرد — ظہور افگندہ شوری از انا بود
ز وحدت گشت این کثرت ہویدا — مگر در حد ذات خود جدا بود
چو زد بانگ الست اسرار وحدت — ز ہر سو خاستہ شور بلیٰ بود

امین راز دار مظهر خاص | همان آئینه بود خوش لقا بود
الا ای چشم بینا نور خود بین | که آن در تست و کی از تو جدا بود
تعین عرفان زخواب کرد بیدار | برو شکری ادا کن گر قضا بود
ترا نزدیک تر از وی دگر نیست | تو باشی دور از وی کی روا بود
احد اصل است در عشق ہست آحاد | زیک شمعی مکان را صد ضیا بود
تعین صفر باشد در مراتب | گرو یک ده شد اما خود خدا بود
وجود اصل تمامی کائنات است | عدم باشد تعین کان سوا بود
تعین را وجود ہر دم مدد کرد | وگرنه خود تعین در فنا بود
عصاے موسوی گردید ثعبان | بهر صورت وجود اندر نقا بود
تمر پروانه کے دارد کہ گاہے | ہماے بود یا بدروجے بود
حجاب اکبر است این علم ہر دو کے | کہ صاحب علم را دو در قفا بود
تراہم نور وہم ظلمت حجاب است | مپندار این ضلالت آن ہی نی بود
ز نور آن نور مقصود است اینجا | کہ ہم از نور وہم ظلمت ورا بود
تعین را تو نتوانی زدودن | زدود گر بجاے یاد دو تا بود
تصوف چیست تصحیح خیالات | نہ حکمت کاندرو چون و چرا بود
تذکر غیر را محکم کند تر | اگرچہ نفی او حل آشنا بود
دگر باشد مراد از نفی اثبات | نہ الا استغنا واز حرف لا بود
تو موجودے خود استثنا چہ باید | کہ نفی غیر درج اثبات او بود
حقیقت دان کہ شد معروف ناکرہ | نہ پنداری کہ اثبات ادعا بود
بہ نشناسے کہ تا گہ آید پیش | مگر آنگہ کہ اثبات و ندا بود
دگر خود ادعا باشد چہ باکست | خجل آنکس کہ دعوایش خطا بود
نتابد ہیچ در دنیا جفا را | براے کار دین و لحب غبا بود
پے اکبر مجو با حیلہ ہا سر را | اگر فتحت ضم بکسر این وغا بود
شہید راہ حق ہرگز نمیرد | کہ او زندہ ست و از حقش غذا بود
دگر گوئی مسلم گشتہ ممنوع | درین برہان نہ ثابت مدعا بود

شده در چشم او چون نور پنهان | مگر ظلمات را آب بقا بود
حیات و کار و بار است از نور | گرش نشناختی عین عمی بود
مباش اعمی که ہستی عین عرفان | مزن کہ ہفت پردہ در خفا بود
تو دانے خویشتن را حاضر او | کہ دارد پردہ و نورش ازو بود
حباب خامہ از جنبش باد | کہ نے در قبہ او غیر ما بود
فراتر شو ازین تحقیق و تمثیل | اگر نہانے یکے عقدہ کشا بود
تعین ہر کجا بینی حدوث است | بر سر آنکہ از تعین خود رہا بود
وجود ہرگز عادم گردو محال است | رو دگر یک تعین او بجا بود
تغیر در وجود آمد نہ ہرگز | تو اے درنسور گرچہ قضا بود
رسد تا علم تو ہست آن تعین | مقام لا تعین زان فرا بود
برو علم تعین راست بردار | کہ نورت را اگر بود این غطا بود
نگردان نور تابان مقصد خویش | اگرچہ نور خود ظلمت زدا بود
نتابد نور وحدت این دو آنرا | کہ ضد وند صفات ماسوا بود
چو بشکستی دو تا را چار تا شد | مرض افزود و مطلب از شفا بود
فزاید در تصور غیر را نفی | نہ یاد کاروان بانگ درا بود
زہے مشکل گرہ افتاد در تو | کہ اظہار است ہم را اختفا بود
مگر تائید بخشد فیض تلقین | کہ اثبات آمد و این عقدہ وا بود
تو حاضر باش تا غیبت نیابد | ہمین اصل است و بس غیبت خطا بود
عزیزے را کہ از وی دور باشی | اگرچہ از دل و جانت آشنا بود
اگر گوئے منم من ادعا نیست | بلے صادق ترا زقولت بہا بود
نہ بینے غصب با حق کردند اغیار | رسد دعوے اگر جائی خفا بود
حدیث ثابت است از نبی نحن بہ احیا | تہا ادا صغر و اکبر چہا بود
شہادت مدعی را فتح باب است | فدا شو کین فنا باب بقا بود
بقا خواہے فنا شو در رہ حق | کہ حق حقست و باطل را فنا بود
زہی بشنو کہ معروف از ہمان نیست | نعمد در فنائش از دیگر چرا بود

ز من هرگز شنیدم در همه عمر | اگر حکم شاه در دست گدا بود
الا آئینه واکو سر گذشتے | اگر چون هستی چسبانت ماجرا بود
نبودے راز دار و محرم خاص | نه چشمت بر رخش هر لحظه ابود
سروشی نشنوی کز سر وحدت | پیاپے ازپئے تو در ندا بود
گسستے از من و آمیختی غیر | همانا این نه فحوائے صفا بود
تو بودی چشم من من نور دیده | ز دیده نور کے هرگز جدا بود
نبودے در ترا آوردم از غیب | ز من غیبت ترا هرگز روا بود
نه من هستم تو و تو نیستے من | چرا با هستے من این انا بود
حجاب ناز کست اندیشه نایاب | که گر قلبش کنی رویش قفا بود
نبودے در خلوت من نیست محرم | که خود غیرت دیارش کم سرا بود
مرا خواهے فدا کن خویشتن را | که غیر خود مرا کم رو نما بود
علیمم حے وقیومم بصیرم | سمیعم قادرم حقم ثنا بود
لطیفم از قدر دور است شانم | تقدس پرده ام عظمت ردا بود
احد هستم شریک خود ندارم | سلامم مومنم نورم پدے بود
قضا نامست چیزی را که خواهم | قدر اندازهٔ من در قضا بود
بهشت از لطف من باشد نمونه | جهنم قهر را صورت نما بود
همه از من منم مستغنی از غیر | همه محتاج و ذاتم را غنا بود
وجودم را همه ذرات وا بر | نظام شمس بر صلتش بپا بود
نه جنبد بے رضایم برگ کاهی | نه بے اذنم سکون در کوه ابود
همه علمم بود علم حضورے | حصولے مر حوادث را نه بود
حکیم حاکم ملک وجودم | عزیزم شان من از کبریا بود
نفس در سینه آئینه بشناست | نظر پرواز عرض مدعا بود
توئی در هر دو عالم هر چه هستے | توئے ظاهر توئی باطن ابود
رشیدے منتہی ستار مائے | حفیظے مثل تو جز تو کجا بود
بخواب نیستے آسوده بودم | ز رنج و راحت گیتی فرا بود

نه ظلمت را بود تا بندگی نور | نه جبل ادراک را هم اقتضا بود
بجا گم کردهٔ آن یوسف خویش | که رویش چشم اعمی را ضیا بود
چه نسبت است انیکه داری بقایش | مگر حیرت سپئے درد دوا بود
بیا آئینه دمساز دیرین | کجا بودے نه این عهد وفا بود
جدا از تو نبودم روز نی شب | نه یابی گر مرا این خطا بود
من از مهر توام چون جان ز تن را | ترا از غیر فرصت خود کجا بود
نه حب من ربود از چشم خوابت | نه چشمت بر رخ اغیار روا بود
برو در هستیم گم کن انا را | که حاجب در من و توان انا بود
قفا لیش هم افق باشد بی غیر | ازانم چون او ادا همی را بود
ز خود بر دار بیشتر که خویش | که بیخود در حریم من رسا بود
من آن هستم که هستم انچه هستم | ترا چون نیستے وصلت فنا بود
قدیمم نیست حادث شد ز من راه | وجوبم کے به ممکن آشنا بود
مپرس از من که بیچون بیچگونم | مگو از من که نے در من چرا بود
برے ملکم ز آسیب ز الست | برون جاه من از قید حصا بود
بیک حرفم دو عالم شد پدیدار | نه حرف من بانگشت آشنا بود
حجابات سته را من منتهایم | ز من سبعه سموات ابتدا بود
منم اصل همه اشیا که کونے | منم باقی و آن جمله فنا بود
سکون دارم نه جنبش لیک ذرات | همه جنبان و هم ساکن بجا بود
بدان هژده هزار عالم چو شخصم | که ذاتش اندرون فرمانروا بود
تامل فی مرا فکر و تدبر | روان حکمم چو جانرا در سوا بود
حیات و موت عالم در کف من | نه جبارم بمن شرکت کرا بود
بگوئیم ربنا انا ظلمنا | جسارت گر نجنبید مرا بود
مجیب واسع رب رؤف | غفورے بر تو ابے ترا بود
ضعیفم من جهولم هم ظلومم | عجولم تا چه کار من بجا بود
نه چرخ چنبرے بوده ست کبری | نه این نطع زمین گیرے بپا بود

نه زنجیر عناصر کشمکش داشت — نه قید ششجهت وحشت فزا بود
ظهورت غلغلے در عالم افگند — که شور محشرش کمتر صدا بود
کنون بینیم درین بازار هستی — که از چون و چرا صد ماجرا بود
ز درد و غم تپم بیخواب و آرام — خوشا وقتی کزین دردم شفا بود
دم گرمم اگر سوز دو عالم — عجب نے سینهٔ پر درد را بود
درین عالم نه بینم محرم خویش — که دیدم هر کرا غیر آشنا بود

فراغ خاطر از تثلیث و تربیع — قمر در عقرب اندر شکل لا بود
رمید از دیده ام آنخواب راحت — که چشم خفتگانرا سرمه سا بود
کجا دزد او فتادم از وطن آه — که نے محرم در ونی آشنا بود
نیارم دم زدن در درد و نیز — که آهنگش شکیب از دل ربا بود
نخواهم راز دل از لب برون را — که ترسم گوش اغیار از قفا بود
الاصبح وطن برکش علم را — رخت شام غریبان را خفا بود

هر چند در مظاهر ظاهر بهر شیونے — بیچون و بیچگونے بے شبه و بی نمونی
حرفی من از ولیے گویم اگر نگیرے — در حسن بی نظیری در عشق رهنمونی
تا دیده بهر بائے در پرده می نمائے — بیمثل در خدائی یکتاے ذوفنونی
نیرنگ تست ظاهر شد هر که دید کافر — ناید چنین ز ساحر نی سحر و نی فسونی
موجود بے نشانے پیدا و هم نهانے — هم صورت عیانے هم سر هر بطونی
ظاهر توئی و باطن هستی توئے ولیکن — غیر تو نیست ممکن بیرون هم درونے
بی رنگ و بی نگاری در صورت آمیزی — هر رنگ و هم نگاری لیکن برون چونے

در شان او چه گوئے هر سو حسن چه پوئے
بیرون ز خود چه جوئے بنگر که تو هوئے

فی المناجات

درد ما را نیست درمان یا الهی استغیث — مانده ام در کار حیران یا الهی استغیث
ای خدای دو جهان و ای پناه بیکسان — غرقه ام در بحر عصیان یا الهی استغیث
کوس رحلت میزند هر دم تجلی بطون — چون سفر را نیست سامان یا الهی استغیث
نفس را هم میزند شیطان بسوی خود کشد — الامان از نفس و شیطان یا الهی استغیث
انچه از طاعت بظاهر کرده باشم اندرو — بود کید نفس پنهان یا الهی استغیث
بر سر بازار عقبیٰ هر کسے دارد هوس — ما تهیدستیم و حرمان یا الهی استغیث
تو کریمے تو رحیمے تو عزیزے تو قوے — من ز جرم خود پشیمان یا الهی استغیث
دولت جمع ست مقصودم خدایا کن عطا — تفرقه دارد پریشان یا الهی استغیث
تفرقه ظلمت نماید جمع آب زندگے — وه ز ظلمت آبحیوان یا الهی استغیث

تفرقه عادت فتاده سے طبیعت تو مرا
بر طبیعت باز گردان یا الهی استغیث

طفل چون باگرگ باشد عادتش بروی زند
طفل را از گرگ برهان یا الهی استغیث

خود منم من لیک نتوانم کہ من خود من شوم
این چه مشکل گشت آسان یا الهی استغیث

علم شے برانچه باشد عین حکمت گفته اند
گنج حکمت بر من افشان یا الهی استغیث

گر مرا در خانهٔ خود ره نباشد وین عجب
چون شوم با خواجه مهمان یا الهی استغیث

آبرو دارد کسے کو خانهٔ خواجه رود ؛
آبرویم رفت پنهان یا الهی استغیث

آب دارد گوهر غلطان و در تاجش نهند
گوهرم بے آب و غلطان یا الهی استغیث

غلطم و صد بار غلطم گر مرا آبے دهند.
گوهرم روشن بگردان یا الهی استغیث

اے صدف دا گو کہ نیسان زا نیستم قطرهٔ
چون یتیمم کیست آبان یا الهی استغیث

گوهر من بود نور و چشم روشن را عزیز
اشک شد بر خاک ریزان یا الهی استغیث

کیست مر افتادگان را دستگیر اے دستگیر
بیکسان را کیست پرسان یا الهی استغیث

مستمندم بے سر و پا ناتوانم بیوطن
اے مغیث دردمندان یا الهی استغیث

المدد شمس حقیقت برفگن از رخ نقاب
الکرم اے مهر رخشان یا الهی استغیث

شبنم تر دامنم افتاده در خاک و خجل
الغیاث اے مهر تابان یا الهی استغیث

یک نظر فرماے اے شاهنشه ملک وجود
مانده ام سوے تو نگران یا الهی استغیث

هان سرت گردم بده رخصت شعاع شمس را
تا کند جذبم بخویش آن یا الهی استغیث

قطرهٔ شبنم اگر گردد فناے آفتاب
شان او را نیست نقصان یا الهی استغیث

اے خوشا وقتے کہ برخیزد من و تو از میان
بعد عین قرب گردان یا الهی استغیث

نیکوان خود نیک باشند ای کریم دادرے رحیم
بابدان دحق غفران یا الهی استغیث

ایمن از دوزخ کن و فارغ ز جنت و ز کرم
محو ذات خویش گردان یا الهی استغیث

نعمتے خوشتر ز دیدارت نباشد در بهشت
گر همه روح ست و ریحان یا الهی استغیث

باب فیضان تو مفتوح ست و در دنیا هنوز
هم صفات تست تابان یا الهی استغیث

بنده ام من بندهٔ درگاه تو اے ذوالجلال
لطف فرما لطف شاهان یا الهی استغیث

بے نیاز سے ذات تو از طاعت ما بے نیاز
ما همه محتاج و ترسان یا الهی استغیث

فی الخطاب مع القلب

دل من چہ حالتست این کہ بخویشتن نیائی | چہ فسون دمید نفست کہ مژہ نمی کشائی
ہمہ ہای وہوی مستان چکد از لبت پریشان | ہمہ شور خود پرستان کہ ز وجد می سرائی
قدحی زمی کشیدی کہ ز خویشتن رمیدے | تو ز بیخودی چہ دیدی کہ بہوش در نیائی
نشود ز نشہ ات کم مگرت گزید ارقم | چہ ہلاہل ست در سم کہ افاقہ را نشائی
مرضی نہ بنیت خود کہ ترا اگر پرے زو | کہ گذشت علاج از حد نہ بخواہش شفائی
تو گذرگہ جلیلی بن کعبہ خلیلی | تو سبیل سلسبیلی گہرے نہ کہربائی
تو بخانہ شبچراغے ز فروغ در فراغے | چہ شدت کہ سوز داغی تو باین صفت چرائی
سر راحت جہانے کہ تو سر جسم و جانے | تو وانیت سرگرانے کہ امیدگاہ مائی
غم دو جہان و شادے ہمہ را توئی مبادی | تو معاش و ہم معادے تو مرا انجستہ رائی
ہمہ از پیت مشوش بکش از من بروی خوش | بر ہانم از کشاکش کہ بکار من سزائی
غم غیرنے و خلوت دم فرصتے غنیمت | نفسے نشین براحت کہ تو خستہ می نمائی
گرہ از جبین و خاطر بکشا چو یار شاطر | کہ نباشد از تو نادر رہ و رسم بیریائی
سخنم بگوش گیرے کہ بگویم از دلیرے | چہ بود اگر پذیرے سر تو کہ لب نہ خائی
بجہان تو دُر تاجے شب داج را سراجے | تو چو شمع در زجاجے کہ دہندۂ ضیائی
ہمہ کار و بار انسان ز تو یافت ساز و سامان | تو مدبرے چو لقمان تو بحکمت آشنائی
ز معارفے خزینہ ز حقائقے دفینہ | کہ سنے ز تست سینہ ز تو تافتہ صفائی
تو لطیفۂ الٰہی تو منزہے کماہے | تو نہ فلسفے اکہی رش نور کبریائی
بچنین صفات انور کہ بعالم ست برتر | چہ جنون تراست در سر چہ شدت کہ در بلائی
رہ عقل و دین زفتے پئے وام و دو گرفتے | تو ؤ زیر دام افتے کہ بزیرکے ہمائی
ہمہ روز بند شہوت ہمہ شب بخواب غفلت | ز خدائے باد شرمت کہ چہ سخت بیحیائی
نگہت بمال دنیا ز نظر فتادہ عقبے | اسفا علیک آہا سر واز چو تو جدائی
نہ نمازنے سجودے نہ قیام نہ قعودے | نہ ترحمے نہ جودے مگر ایمن از خدائی
نہ خلوص در عبادت نہ خلاص از بطالت | چہ تفاوت از شقاوت کہ درو تو منتہائی
حذرت ز نفس باید کہ بداست صحبت بد | تو خراب گشتے از حد و ہدت خدا رہائی

بگذار شرک و عصیان که ترا از وست نقصان
بر انچه هست فرمان که ترا بود رهائی

بقضا ء حق رضا ده که هر انچه کرد آن به
قدم از حدش برون نه چو تو منکر رضائی

مکن اضطراب چندان پی بسط رزق و نان
تو ز فتنه باش ترسان پس ازان که بر سر آئی

وگرت نه نفس دشمن بگذار و عطف دامن
بطلب ز عقل روشن رهِ دے ز رهنمائی

منگر به نفس بدخواه که به ظلمت بر در راه
بنزد عقل با تو آگاه که دید زر روشنائی

همزات نفس و شیطان همه غفلت ست و عصیان
تو ز دین و عقل بستان رهِ طاعت و رهائی

ز فریب نفس غافل مشو ار تو هستے عاقل
ته آب اوست آن گل که گر افتی بر نپائی

حذر از مکائد او بخدا اینست ره از وجو
که عدو تست و برزو بنماید آشنائی

تو مراد نفس را بین که چگونه دادش آزین
هله خیز و عیب او بین که بکام خود در وائی

لعت تو بتو فرد هل ز رخش که بینیے ایدل
کف مار پر هلاهل ته مهرهٔ خطائی

ز خطا نست مهرهٔ او ز عراق مهر بر رو
مے مهر و زهر در بو بفسونش تا نیائی

عرقے که بر تو ریزد به جگر چه درد خیزد
ز کفش بناه ایزد ز دمش بگیر پائی

عجب اوفتاده مشکل شده عقل پای در گل
که عدو ست نفس مائل هم از دغرض روائی

نظری با عتدالش گه فعل و انفعالش
بگمار کز کمالش بتمتع اندر آئی

وگرت قبول انهم نبود که گفتم این دم
تو مقر خود جهنم شمر و ورا سزائی

عجب از درایت تو اسفے کفایت تو
نکنم حمایت تو پس ازین که سفسطائی

تو بکار و بار دنیا که دو روزه است و کم پا
نه پسندے غبن خود را بچه عاقبت زدائی

ز منافع و مضرت که رسد ترا العبرت
ز مسرت و ز حسرت همے کاهے و فزائی

نه نظر کنے بعقبے که تراست خلد ماوا
چه فراست ست ای واکه نه فرق می نمائی

فی النعت

اے بادشاه انس و جان خیل ملائک در حشم
بطحا و یثرب تخت تو زیر نگینت ملک جم

ذات تو مرظل احد پاکست از زنگ جسد
هستے بتو نازش کند چندانکه بر سایه علم

شمس حقیقت از علا افگنده پرتو بر ملا
نور است عین و هم جدا فرق مراتب لیک هم

سلطان معنے را نظر افتاده بر اعیان نگر
خورشید را چون بر قمر یا شمع را چون بر ظُلَم

لولاک شوری ازالست افگندہ در بالا و پست
آندم کہ در نطع زمین بود آدم اندر ماء و طین
در یتیمے بے کاف بنا رکعبہ چون صدف
دین تو از نور ہوی بگرفت عالم در ضیا
تو پردہ دار کبریا تو محرم راز خدا
مہ پرتو رخسار تو صبح آئینہ بردار تو
صبح ازل سیما سے تو طوبے قد رعنای تو
اے سید خیر الورا وسے شافع روز جزا
چون عمر خود کردم تباہ اندر ہوا اندر گناہ
تو جوہرے عالم عرض تو مقصدے در ہر غرض
فرمود سبحان الذی اسری بعبدہ در بے
شوق زیارت ہست بس و ل درقلق مثل جرس
لاخیر آہا فی العمل راس من الشیب اشتعل
فقرست تاج بندگی شاہی کن اندر بندگے
تو تو نہٗ اسے بے ہنر از ہستے خود بے خبر
یارب بدرگاہ رسول این ہدیہ ام یابد قبول
اذن شفاعت دہ ورا لی عندک یوم الجزا

نقش تو چون صورت بہ بست آمد اجب القلم
بودے نبے اولین اسے انبیار مختتم
بلکہ ز تو بیت الشرف اسے نور مصباح حرم
تا از در کن خفا بنہادہٗ بیرون قدم
قوسین او ادنیٰ ترا سر نیست چون جاز جسم
روسے پر از انوار تو شمع شبستان قدم
لبہا ی شکر خای تو از حوض کوثر خوردہ نم
بر حال این مسکین گدا کن یک نگاہے از کرم
گیرم شہا از تو پناہ ای کہف سلطان و خدم
سے فی الدین حبک فرض من لا یبالی فی ندم
تا کیست مثل این نبی صلوا علیہ و سلم
این میکند تنگی نفس ای روضہات باغ ارم
ما و اغدا الا الال یا لیتنے کنت العدم
مر بندہ راز یبندگے بالا ازین ترنیست ہم
کن راندنے از گہر نشناسی ہستی از عدم
تا این گنہگار فضول گردد بدحش متہم
از لطف و فضل خود مرا آمرزدہ باغ ارم

صلوات علیہ والسلام بر آل و اصحاب کرام
بر امتش خیر اختتام والحمد للہ الحکم

فی المناقب

خدایا نقش دل گردد محے الدین جیلانی
نہ جیلانست تنہا زندہ از نامش کہ می سازد
محی الدین جیلانی ست جان بخش تن و دین را
دل و دین زندہٗ جاوید شد از نام پاک او
زہے مقبول حق زیبد لقب محبوب سبحانی

حیات تازہ می بخشد محی الدین جیلانے
دل ما زندہٗ سرمد محی الدین جیلانے
ازان نامش ز غیب آمد محی الدین جیلانے
سزد گر وردما باشد محی الدین جیلانے
شد از احیاسے دین حد محی الدین جیلانے

اگر حبِ خدا خواہے بخوان محبوب سبحانے　　وگر دل زندگی خواہد محی الدین جیلانے
حیات دل بود حب خدا اہل حقیقت را　　بہ نقش حبِ حق ماند محی الدین جیلانے
پے ارشاد توحید خدا شد قطب ربانے　　تعین داشت خود بیچد محی الدین جیلانے
ظہور او ہدایت را مگر خاصہ تعین بود　　کہ شد اقطاب را ارشد محی الدین جیلانے
چرا بغداد بنود مرکز اقطاب عالم را　　کہ او را ساختہ مرقد محی الدین جیلانے
ہالکم میکنند ورد جدا سئے ز استان تو　　خدا را یک نگاہ خود محی الدین جیلانے
گنہگارم پریشان روزگارم دل خستہ　　اگر گوید ہے گوید محی الدین جیلانے
ئمے گنجد نفس در سینۂ من از جواد شہا　　چہ باشد دستم ار گیرد محی الدین جیلانے

نہ دین دارم نہ دنیا رائیگان ہستم درین ہستے
اگر ما را بنا شئے خود محے الدین جیلانے

نام خدا نام شما یا غوث اعظم دستگیر　　اسم اعظم مشکل کشا یا غوث اعظم دستگیر
تو نور عین مصطفےٰ تو شمع دین مجتبےٰ　　تو چشمۂ شرع وہدی یا غوث اعظم دستگیر
بر فرق تو چون فرق دین سایہ فگن حسن حسین　　ہم عین نور و نور عین یا غوث اعظم دستگیر
محبوب درگاہ خدا ہم صفت شدہ با انبیا　　سرخیل جملہ اولیا یا غوث اعظم دستگیر
نام تو عبد القادر ست حقا کہ از قدرت پرست　　خاک درت چون گوہر ست یا غوث اعظم دستگیر
ہستے محے الدین لقب محبوب سبحانی عجب　　تو قطب ربانے برب یا غوث اعظم دستگیر
پاے تو از عز و علا بگرفتہ جملہ اولیا　　برگردن صدق وصفا یا غوث اعظم دستگیر
در ملک فقرے بادشا بر اوج وحدت رہنما　　وادی وصول حق صلا یا غوث اعظم دستگیر
من بندۂ از آن تو سر بر خط فرمان تو　　دست من و دامان تو یا غوث اعظم دستگیر
ہستم غلام بے درم فریاد رس چون مضطرم　　یا شیخ عبد القادرم یا غوث اعظم دستگیر

گشتم ز دست چرخ دون پس خستہ و حالت زبون
غرق من و قدمت کنون یا غوث اعظم دستگیر

گر بدرگاہ معلاے تو غوث الصمدے　　صبحگلے ہمچو نسیمے گذر من فتدے
صبحگاہے روضۂ قدس از مژہ ام رفتہ شدے　　چشم فوارہ شدے خاک صفا آب زدے
سائبان ز ابک سودا دلم بر تندے　　دیدہ و مردمکم فرش ضیا گستردے

اخگرے از جگرم مجمر دل افروزدے — سوز دے عود صفت بوز سویدا دہدے
ولکم نغمہ کشیدے رگ جاں را کشدے — غم دورے دہدے عرضہ داز خود رہدے
طوق فلکے گرد مزارت کندے چرخ زدے — ہمچو پروانہ کہ بر شمع دل از جاں کندے
چہ شدے دستکش ار دامن دولت رسدے — دل شوریدہ بپایت فتدے نعرہ زدے

غوث اعظم مددے یا شہ جیلاں مددے
شاہ شاہاں مددے مرشد پاکاں مددے

از کہ خواہم پے درد دل حیراں مددے — مرتضے خود عجبے وز کفت حیراں مددے
آمدم پیش تو دست طلب و ہاں مددے — غوث اعظم مددے یا شہ جیلاں مددے

شاہ شاہاں مددے مرشد پاکاں مددے

منعمے نیست مرا غیر تو در ہر دو سرا — نہ پسندم کہ شود دست درازم بسوا
توئے مولائے من و ہست طمع از تو مرا — چشم امید کرم سوئے تو دارم شاہا

از گدایان توام فضل نمایاں مددے

در رہ فقر و فنا از ہمہ بالا ہستے — نتواند حسنت گفت کہ آنجا ہستے
آیت شان خدا روح معلے ہستے — مرشد و ہادے اعلے و مولا ہستے

لطف فرمائے سوئے حال مریداں مددے

مناقب

اے خواجۂ خواجگان چشتے — ہر بندہ بندہ ات بہشتے
در سلسلہ ات اولیاء کامل — بار آور گشت انچہ کشتے
ہستند سراب جملہ سیراب — آنجا کہ تو از کرم گذشتے
افراخت علم چو صبح صادق — آن شب کہ ز رخ نقاب ہشتے
شد ہر کہ مرید سلسلہ تو — مانا کہ درو صفا سرشتے
از بیعت تو بہشت رضوان — ہر چند کہ کافر کنشتے

کن یک نظرے ز لطف حسن را
تا وارہد از تمام زشتے

مرا باز آن خیال قامت شمشاد می آید — حدیث بادۂ گلرنگ و ساقی یاد می آید

چہ سازم چارۂ درد فراق آن بت ترسا — کہ یاد صحبت او در دل ناشاد مے آید
حریفان رخت بربستند و بزم عیش شد خالی — کنون از ہر در و دیوار صد فریاد مے آید
نباید بست عاقل را دل خود اندرین دنیا — کہ بوے صد خرابے زین خراب آبادی آید

حسن جان و دل خود کن فدای آنکہ برگوید
کہ اینک پیر دیر ما پے ارشاد مے آید

مناقب حضور پرنور قدس سرہ

جمال اولیا شاہ مظفر — کمال اصفیا شاہ مظفر
منور کرد دین جد امجد — ز آل مصطفٰے شاہ مظفر
نمودہ واصل حق طالبان را — مثال مرتضٰے شاہ مظفر
حبیب حضرت محبوب سبحان — زہے قطب ہدے شاہ مظفر
محب شان محبوب الٰہی — زرے زر بخش ما شاہ مظفر
ز عبد اللہ بغدادے سیادت — گرفت آن مقتدا شاہ مظفر
ز مولانا ے فخر الدین دہلے — ضیا و رہنما شاہ مظفر
نیاز احمد کہ شاہ بے نیاز ست — از و مشکل کشا شاہ مظفر
نظام الدین حسین آن قطب ارشاد — طریقت اوستا شاہ مظفر
فنا فے اللہ و ہم باقیست باللہ — عدوے ماسوے شاہ مظفر

ز احسانت کہ فرمودے حسن را
دلم ممنون ست یا شاہ مظفر

ابر آمد و زد سائبان یا لیتنی عند الحضور — بارانست خوش قطرہ فشان یا لیتنی عند الحضور
ہر قطرۂ کز آسمان ریزد زمین را ہر زمان — یادم دہد از لطف تان یا لیتنی عند الحضور
بارش دہد دل را سرور چون بارش راز تو حضور — فریاد ہستم از تو دور یا لیتنی عند الحضور
گر در حضورت باندمی حنظلہا ہی وافر اندمے — دست از ہمہ افشاندمی یا لیتنی عند الحضور
مستانہ مے سازد ہوا دل را لگد کوب جفا — یا ویلتا یا حسرتا یا لیتنی عند الحضور
فصل بہاران دلکشی وز مہر شوقست آتشے — میگشتمے ہم دلخوشے یا لیتنی عند الحضور
یا من لدیہ حاضر یا من الیہ ناظر — ہنیت انفے قاصر یا لیتنی عند الحضور

این موسم و مسکین حسن مہجور خستہ پرحزن
دارد ہمین بر لب سخن یا لیتنی عند الحضور

قبلۂ ارباب عرفان نور سیمای شماست
تاج فرق طالبان نقش کف پای شماست

مقصدی کان در دل ارباب حاجت عقدہ گشتہ
حل آن در گوشۂ ابرو می ایمای شماست

در جہاد اکبر از صدر فت بذل جد و جہد
نفس امارہ چو ذمی گشتہ ترسائی شماست

ظلمت ہستی کہ اندر نور حق گردید گم
آفتاب عالم آرا پرتو رائی شماست

ہر کہ اندر ظل رحمت طالب مقصود گشت
بی ریاضت کامیاب از فیض لقای شماست

فارغ از دنیا و آزاد از غم عقبیٰ حسن
بندۂ دلدادۂ لطف تو لائے شماست

اے خوشتر از ترحم و تشمن جفاے تو
افتادہ ام بکنج دور از لقاے تو

سالے تمام شد بہ تمنائے سجدہ ات
واکنون جبین سودہ نہ بینم زپاے تو

شد آن زمان کہ زمزمہ ہا بر کشیدمے
در گلشن شگفتہ حقائق نماے تو

اکنون جز این نماند مرا چارۂ دگر
کز فرقت تو گریہ کنم ہاے ہاے تو

داد مرا گر نرسد جز تو اے شفیق
درد مرا نہ بہ کند الا دواے تو

پیوستہ دیدہ ام نگران سوی مکرمت
از من خطا و از در دولت عطاے تو

میخوان بر آستان کرم زین سپس مرا
خوشتر بود ہزار ز سلطان گداے تو

پروردہ شد ز نفحۂ لطفت دماغ من
تا زندہ ام سر من و یارب ہواے تو

شاہنشہے و امر تو بر خلق نافذ ست
اے من فداے ہمت حاجت رواے تو

بارغمے کہ خاطر مسکین حسن بجست
برگیر وش شہا کرم غم زداے تو

چہ مولاست سید مظفر علے شاہ
شہ ماست سید مظفر علے شاہ

بہ تلقین و ارشاد مر طالبان را
بیاراست سید مظفر علے شاہ

ہمہ روز و شب محو فے الذات بودہ
حذاراست سید مظفر علے شاہ

پناہ غریبان و کہف مساکین
ہمانا ست سید مظفر علے شاہ

بعلم حقائق بستر معارف چہ
معلے است سید مظفر علے شاہ

بہ کشف صحیح و بوجدان صادق چہ یکتاست سید مظفر علی شاہ

ز دنیا و عقبیٰ بود انچہ کافی
حسن راست سید مظفر علی شاہ

شہ ملک بقا شاہ مظفر اکبرآبادی فنا اندر فنا شاہ مظفر اکبرآبادے
بعرفان مظہر ذات و صفات خاص اللّٰہی رہے ظل خدا شاہ مظفر اکبرآبادے
طریقت راہبین اوستا حقیقت راہبین دانا شریعت آشنا شاہ مظفر اکبرآبادے
سحاب رحمت یزدان شہاب ثاقب عرفان قباب کبریا شاہ مظفر اکبرآبادے

حسن با خاطر ناشاد و مشتاق لقا از دل
غلام تست یا شاہ مظفر اکبرآبادے

زبدۂ آل نبے شاہ مظفر علی قرۃ عین علی شاہ مظفر علی
درۂ درج نجف دری برج شرف فر خلف تا سلف شاہ مظفر علی
فاتحہ الکاملین خاتمہ الواصلین آیۂ للغافلین شاہ مظفر علی
وارث علم رسول جامع فرع و اصول ہادے راہ وصول شاہ مظفر علی

مدح شہ واین دہن باش و بگوای حسن
مرشد من پیر من شاہ مظفر علی

بند نقاب از روی خود بکشاد قربان کن مرا مانند چشم آئینہ در خویش حیران کن مرا
زلف سیہ کارت ربود از دست من تقوی و دین گر کافر دیرینہ ام باری مسلمان کن مرا
از باد صرصرہای ہجر افتادہ ام دور از چمن چون بوی در گل ای صنم در خویش پنہان کن مرا
عمریست کاندر کوی تو نقش قدم گردیدہ ام روزی خدارا یک نظر انداز و سلطان کن مرا
نار فراقت در جگر زد شعلہای چرخ سوز ہمچون خلیل از وصل خود آتش گلستان کن مرا
در چاہ تاریک غمت ہاروت سان افتادہ ام بنمائے روئے خوبتر پر نور زندان کن مرا

بیچارۂ مسکین حسن این التجا دارد کہ من
از درد دل ہستم بجان اے خواجہ درمان کن مرا

ہر ہوسناکے نتابد بادۂ سرجوش را ہیچ خامے در نبازد بادہ نقد ہوش را
کسب کن از موج خود را داشتن بی اختیار بحر نکشاید بپیش ہر آشنا آغوش را

کام جان خواہی ز صورت سوئے معنی گام زن
گوش کے دانند شنودن نکتۂ خاموش را

ذوق باید تا شناسد مرد تر نیک و بد
میکند از ہم جدا کام تو زہر و نوش را

در طریقت مردہ را از تعلق زحمتست
تا توانی بار خود افگن مہتی کن دوش را

تا نیابی لذت طاعت مکن ہرزہ خروش
تیر حق حاصل نگرد و ہیچ باطل کوش را

جنبش جمشید ار گذشت امید بگذار ای حسن
عید فردا خوش بود بگذار خواب دوش را

ہر ذرہ ظہور عجبی را سببی ہست
دیر و حرم از یکد گرے بوالعجبی ہست

گر قرب شہنشہ طلبی دور ز خود شو
زانروے کہ از ہر مقامی ادبی ہست

از روضۂ رضوان بطلب آمدہ آدم
قلبے کہ در و عشق نباشد حلبی ہست

یک دو قدمے بیشتر ک غیرہ بدیرآ
تا کہ اگر سیر کنی بو لہبے ہست

چندانکہ کنی طے مراحل ز ندامت
ہر آبلہ در پای رہرو عنبی ہست

طیران تو باید کہ رساند بسکونت
پرے زن ازان بام کہ میل ہر سببے ہست

کفرست حسن پاس ز درگاہ الٰہی
تا منزل مقصود رسے گر طلبے ہست

روز مارا آفتاب دیگرست
گلشن مارا سحاب دیگرست

جلوہ گر ہر جاست حسن لم یزل
لیک تابان در نقاب دیگرست

تا تو اسے خویش رامے کن فنا
علم تو بر تو حجاب دیگر است

چشم دل را پاک کن از قذر
گوہرم را آب و تاب دیگرست

اے فقیہ وقت از من درگذر
جان پاکم سر ناب دیگر است

زندواوستاد را سبق گیرم ز مغ
بو حنیفہ را کتاب دیگر است

شیب سوئے من اگر آوردرو
ہر دم از عشقم شباب دیگرست

زاہدا بنشین بکش یک جرعۂ
کاندرین خمہا شراب دیگرست

گنج اسرار الٰہی را حسن
غیر اسرار الٰہی نہ باب دیگر است

مقام راحت جان گوشۂ خراباتست
کہ ہیچ دلیست درونی ریانہ طاماتست

غلام همت آن رندمی کشم که مدام ‌‌ ‌ پئے سلامت او شیخ در مناجاتست
زکوے پیر مغان رفتنم نصیب مباد ‌ ‌ شنیده ام که دعا مغز جمله طاعاتست
بهوش خدمت رندان کن و شراب بنوش ‌ ‌ که این وسیله تلافیِ جمله مافاتست
مپوش چشم بصیرت درین جهان غافل ‌ ‌ که ذره ذره پئے هوشیار آیاتست
اگر خدا طلبی از خودیِ خود بگذر ‌ ‌ که از خودی بخدائی بسی منافاتست

حسن سپاس خداوند نعمتِ خود کن
که در کلام تو از لطف خاص برکاتست

آنکه مست بادهٔ یکتائے است ‌ ‌ بے نیاز از ساغر مینائے است
دوستان وارید از من دست خویش ‌ ‌ عافیت در گوشهٔ تنهائے است
میدهم جان از برائے یک نگاه ‌ ‌ دلبرِ من محو خودآرائے است
یاد احسان منتم بر جان منهد ‌ ‌ رحمت حق باد بر صهبائے است
توز خود غافل غلام هر خسے ‌ ‌ شهریارے در خودت دارائے است
(مولوی امام بخش اوستاد پارسی ۱۲)
از نظر غائب مشو کین هیچ نیست ‌ ‌ چشم پوشیدن زخود عنقائے است
عشق موے وان صراطے مستقیم ‌ ‌ کفر و دین خود ملت آبائے است

هر سرو سودائے او دیگر حسن
طالب اللّٰہے و مولائے است

اے آنکه دلم کشد بسویت ‌ ‌ تا چند نهان ز دیده رویت
آ بر سر بام خود که خلقے ‌ ‌ رفتند ز جان در آرزویت
گر کشته شوم چه باک جانان ‌ ‌ جان دمبدم آیدم زبویت
از در نروم اگر برانے ‌ ‌ دانم بسرت که حلست خویت
چون یار بمن شدے دگرها ‌ ‌ بهر چه کنند گفتگویت
گو دست قضا تنم بریزد ‌ ‌ آویخته جان من بمویت

خاموش حسن که آمد آواز
تنگ آمده ام زهاے وهویت

گلزار دهد جلوه سرو و سمن خود ‌ ‌ تا عرضه کنم بر بت سیمین بدن خود

گر سایۂ دولت فگند بر من درویش
دل پیش کنم ہدیۂ شاہ زمن خود

پنہان ز نظر مست ز بویش ہمہ عالم
نازم بر مرم آہوے دشت ختن خود

گر پردہ ز رخ بر فگنی ای جگر آشوب
ہر مردۂ صد سالہ بدرد کفن خود

ارباب نظر دوختہ بر روی تو چشم اند
افشان در شہوار ز درج دہن خود

از ناز فرود آئے کہ بینے شہ خوبان
آن یوسف مصری تہ چاہ ذقن خود

تا چند بکنے بند دل خستۂ مارا
بکشائے ز زلف شکن اندر شکن خود

با بادۂ کہنہ سر تو شیخ نیرزد
مہر چہ برے مصطبہ و دلق کہن خود

چون در غریبی نہ ہر روز و شب آرام
خوش آیدم از جملہ حدیث وطن خود

الٰہی من ہست شناسندۂ نقدم
ہرگز نہ برم پیش دگر کس سخن خود

اے یار دل افروز اگر جرعہ بریزے
یاد آر بحق کرمت از حسن خود

ہمائے دولتم در دام افتاد
کہ عکس روے او در جام افتاد

ندارم بعد ازین پروای ناموس
کہ پیدا طشت من از بام افتاد

لب ساغر بمن این راز وا گفت
کہ ہیچکس را بخیر انجام افتاد

مئے گلگون بخاوت جوش میزد
ازان یک قطرہ ام در کام افتاد

نیابد غیر بار اندر حریمش
رقیب اندر خیال خام افتاد

نہ بر دارم نظر تا روز محشر
اگر چشمم بر آن خود کام افتاد

منادے میزند عشق جہان سوز
کہ محروم آنکہ در آرام افتاد

بعالم فتنہ ہا چشم تو انگیخت
کہ نامش گردش ایام افتاد

منہ دل بر فلک ہرگز کہ مہرش
سحر بالا گرفت و شام افتاد

حسن ہر جا مقام جلوۂ اوست
کہ دیر و خانقاہش نام افتاد

دل با غم جانسوز تو خو کرد نکو کرد
پروانہ سر شمع غلو کرد نکو کرد

آن نقد گرانمایہ کہ زاہد بہ بغل داشت
صرف گہر جام و سبو کرد نکو کرد

تا سجدۂ شکرانہ بر و پیش تو عاشق
با خون دل خویش وضو کرد نکو کرد

سحر ہست کہ دلدار بیک چشم کہ انداخت
بیمار زبیمار نکو کرد نکو کرد

بر سینۂ من دست بہادہ پی تسکین
آتش کہ بہ دل بود فرو کرد نکو کرد

تار نگہِ مہر فزائے تو پرے رو
چاک جگر ریش رفو کرد نکو کرد

مستانہ زخود مے بروایں قول حسن را
آنکس کہ زخود سوئے تورو کرد نکو کرد

ز دیدار تو جان در قالب آمد
جمالت قبلۂ ہر طالب آمد

مسلسل کرد آن زلف چلیپا
دلم در دیر ترسا راہب آمد

دہد جانِ دگر ہر دم نگاہش
شہادت عاشقان را واجب آمد

تعین نیست جز امر اضافے
وجود آخر حقیقے غالب آمد

اگر بر صورت او نیست آدم
حقیقت را چگونہ نائب آمد

نہد سر زر ناب آن آہنے را
کہ مقناطیس اورا جاذب آمد

خرابات از حسن گردید آباد
ز مستورے ہما نا تائب آمد

زلف پیچان تو در تاب ہمانست کہ بود
چشم فتان تو در خواب ہمانست کہ بود

میکشانند زخود رفتہ خرابات آباد
گردش جام مئے ناب ہمانست کہ بود

سجدۂ شکر کنم ساقئے دوران کہ ترا
گوشۂ چشم بارباب ہمانست کہ بود

کے بود کے گذرت بر سر ما بادہ فروش
ذکر خیر تو بآداب ہمانست کہ بود

از در کعبہ سفر کردہ رسیدم تا دیر
خم ابروئے تو محراب ہمانست کہ بود

عشق خواہم کہ بروہتے موہوم زراہ
خانہ ام چشم بسیلاب ہمانست کہ بود

لب او داد نشان گفت طبیب ال من
شکر و شربت و عناب ہمانست کہ بود

اے لبا نامور دہر کہ شد زیر زمین
چرخ را گردش دولاب ہمانست کہ بود

گر جفا ہائے فلک آب زحم ریخت حسن
سخنم گوہر شاداب ہمانست کہ بود

دلے گنجینۂ آگاہے آمد
کہ اندر ظلِ شاہنشاہے آمد

زبان کے یافت نو بخشِ او
اگر یوسف بہ بطن ماہے آمد

حضورے ہست فرض مدت العمر
سہو و سہوا اگر دل سا ہے آمد

بہ زر سرخ خورشیدش خریدار
کہ رنگ چہرہ او کا ہے آمد

غلام صورت آن رند فردم
کہ مست سر لا تینا ہے آمد

مرا گاسبا تاک نو شانوش ساقی
حدیث دولت جمجا ہے آمد

خوشا بخت حسن ثا نے کہ نظمش
قبول حضرت اللہے آمد

باز در حضرت میخانہ مرا بار دہید
محرمانہ گذر خلوت اسرار دہید

خدمت پیر مغان دولت جاوید بود
زودم از صومعہ گیرید و بخمار دہید

تا کجا از در میخانہ حریفان رفتند
یک صلائے کرم از بادۂ گلنار دہید

خوبرویان جہانند سراپا مغرور
جلوۂ از رخ او بر سر بازار دہید

کفر و دین چون رحقیقت ہمہ احول و ورد
آتش اندر بنۂ خرقہ و زنار دہید

ای مقیمان سراپردۂ ظل اللہے
شمۂ از نفس رومی و عطار دہید

عیش صافی گرہ بیخودی و آزادیست
تن بمستے و بخوشی مردم ہشیار دہید

در طریق ادب اسرار نہفتن شرطست
وانکہ خارج بود آہنگ سر دار دہید

بندۂ خاص حسن ہست دعاگوے شما
بو کہ یک ذرّہ ز درد دل بیمار دہید

چشم بوصال پر نم آمد
زمزم بطواف چشم آمد

چون لعل لبت زروح دم زد
عیسے بکنار مریم آمد

ابروے مقوّس تو چون دید
محراب زد آہ و در خم آمد

شد آب حیات در لبت خشک
نوش تو بحق او سم آمد

دیدم زبتان سادہ بسیار
مانند تو دلربا کم آمد

مہر تو ہمے کشد دلم را
خورشید بجذب شبنم آمد

عشق تو گرفت جاے تقوے
تا محرم رفت و محرم آمد

شادے بر لبت رخت از دل
تا ہمدم جان من غم آمد

برخیز حسن زجان شیرین
کان خسرو ماہ پرچم آمد

مرا باز آن خیالِ قامتِ شمشاد می آید
حدیثِ بادۂ گلرنگ و ساقی یاد می آید

چه سازم چارۂ درد فراق آن بت ترسا
که یاد صحبت او در دل ناشاد می آید

حریفان رخت بربستند و بزم عیش شد خالی
کنون از هر در و دیوار صد فریاد می آید

نباید بست عاقل را دل خود اندرین دنیا
که بوی صد خرابی زین خراب آباد می آید

حسن جان و دل خود کن فدای آنکه برگوید
که اینک پیر دیر ما پی ارشاد می آید

عیدست جان و دل بسر ساقی فدا کنم
پیمانہ ها کشم پی مستان دعا کنم

خود را زنم بحلقۂ رندان پاکباز
وز ورد دل ترانۂ دلکش ادا کنم

خود میروم بکوی خرابات پای کوب
هرچه پاس منت باد صبا کنم

عمریست کز خمار مرا درد سر گرفت
خمهای می ز پیر مغان التجا کنم

عزمم زیارتست عجب نیست کز طرب
در پیرهن نگنجم و جامه قبا کنم

دیدارتست حاصلم از عمر آنچه هست
کافر شوم اگر بطریقت ریا کنم

دولت سرای پیر مغان جای راحتست
سر بر درش نهاده نه دیگر جدا کنم

دانی حسن که فرد و تجنب کارساز
در بارگاه گر برسم من چها کنم

دردیست پنهان یارب بجانم
اظهار نتوان یارب بجانم

خواهم که افتد طشت من از بام
تا کی ز کتمان یارب بجانم

در عشق از من گشتند بدظن
گبر و مسلمان یارب بجانم

از درد فرقت شبها طپیدم
صبر و نه درمان یارب بجانم

هرگز ندیدم دیگر ز وصلت
دشوار و آسان یارب بجانم

دشمن نه بیند حالی که دارم
نی جان نه جانان یارب بجانم

حسن تو فارغ کرده حسن را
از بار احسان یارب بجانم

عزم مصمم ست که از خود سفر کنم
شبگیر باز نم که بموطن سحر کنم

چون دشمنان من بکمینها نشسته اند
پنهان روم چنانکه نه خود را خبر کنم

اغیار گر مزاحم راہم شوند باز از دور باش ہو ہمہ را منتشر کنم
ہر گہ غم تو مایۂ آرام و زندگیست درد ترا چگونہ من از دل بدر کنم
عمر عزیز و صحبت اغیار را یدریغ فرصت دراز باد کہ در خود نظر کنم
در صومعہ چو سر حقیقت پدید نیست خاک در مغ آرم و کحل بصر کنم
پیر مغان بگوش دلم انچہ راز گفت دیوانہ ام کہ گویم و آنرا سمر کنم
آنجا کہ دور بادۂ گلگون بدست تست رائے صواب نیست کہ از مے حذر کنم

از نور فیض حضرت روح القدس حسن
نظم کلام رد کش سلک گہر کنم

صوفی بیا و بادۂ گلرنگ نوش کن وانگہ سروش غیب ز میخانہ گوش کن
در خلوتے کہ سر معانی دہند عرض گویا اگر دل ست زبانرا خموش کن
تا ہوش ہست یار مجو در حریم وصل گر طالبے نخست وداع از تو ہوش کن
گر بہرۂ ز صدق و محبت بود ترا دل را بگیر و خدمتے میفروش کن

امروز گر بود سر راحت ترا حسن
خاطر فراغ از غم فردا و دوش کن

بہارست و چمن پر جوش ساقی رو بمستان کن تبسم زیر لب فرما و تاراج گلستان کن
بیاور و ی ز بیباے تو نشکستند جام جم لب بام آ تماشاہای ہوی می پرستان کن
بامید قدومت روزگار من بسر آمد منور از رخ چون ماہ خود ایجان شبستان کن
نباشد سخت جان چون من درین مشہد بسے جستم خجل از قوت بازوی خود دستان کن

حسن را گر دش ایام فرقت خوش نمی آید
ترحم اے فلک بہر خدا برزیر دستان کن

صوفے صباح عید صبوحی ز بادہ کن خرقہ ز دوش برکن و بیعت اعادہ کن
دستے بدہ بدست کریمانہ پیر دیر دستے دگر بگردن مینا می بادہ کن
در کوزہ کوزہ قطرۂ آب حیات دان در قطرہ قطرہ عمر گذشتہ زیادہ کن
خواہے کہ بہرۂ ز سعادت برے بدیر قد کشیدہ از پے خدمت کبادہ کن
دل میکشد بجانب منصور و اربان لختے دگر ز سر انا الحق اعادہ کن

دیر مست حلقۂ در میخانہ میزنم
بخشای و باب رحمت یزدان کشادہ کن

بگذر حسن زنقش و نگارے کہ بستہ اند
میلے بسوے آن بت سیمین سادہ کن

اے کہ در شوخی نداری ہمسرے
سے بہانے ہر دمے از منظرے

بے محابا برفگن از رخ نقاب
تا نماند در جہان یک منکرے

دست قدرت صد ہزاران رنگ ریخت
مثل تو صورت نہ بستہ پیکرے

وادا ے سلطان خوبان از غمت
میزند در ہر رگے یک نشترے

در زمین مثل تو کے باشد پرے
بر فلک چون تو نتابد اخترے

خانۂ دل را تماشا کن کہ ہست
پنبہ زارے و ندر و یک اخگرے

مصرع دلکش بود ورد حسن
غیر الٰہی ندارم دیگرے

نقاب از رخ کشیدستے چہ بودے
قرار دل ربودستے چہ بودے

ہزاران موسے عمرافست مشتاق
تجلی گر نمودستے چہ بودے

قیامت وعدۂ وصلاست فردا
اگر امروز بودستے چہ بودے

دعاے باگدایان را اثرہاست
شہ من گر شنودستے چہ بودے

غم پر لذتش جان کاہد اما
خوشستم گر فزودستے چہ بودے

دلم گنجینۂ اسرار وستم
گلوکیم سرمہ سودستے چہ بودے

حباب نازکست این ہستے من
نگاہش آزمودستے چہ بودے

پراگندم ازین چشم جہان بین
اگر لختے غنودستے چہ بودے

حسن از دست خود فریاد دارد
نمودے گر نبودستے چہ بودے

بوے یار دلستان آید ہمے
در تن افسردہ جان آید ہمے

روزگار محنت و سختی برفت
این صدا از آسمان آید ہمے

من فداے آنکہ از لطف و کرم
خوش ابکاسم دوستان آید ہمے

ساقیا برخیز و پرکن جام را
کان حریف مہربان آید ہمے

خیمه زد در صحن باغستان بهار — خنده بر رغم خزان آید همے
حبذا الجنت سعید آن چمن ؟ — کاندرو سرو چمان آید همے
بے نیازست از همه آن نازنین — شکر کن صد شکر کان آید همے

گر ندیدستے تماشا کن حسن
ماه بر فرشش کشان آید همے

حضور عشق دیدم اوستادے — که او را میرسد هر اجتهادے
مقام وحدت آمد جاے راحت — خلوے سنے درونے اتحادے
رفیق راه من درد محبت — ترا اے صبر از من خیر بادے
برو از پیش من عقل زیانکار — که از تو هیچ دل دیدم نه شادے
حرام آمد بر واسم فدائے — کر از تو جز تو میخواهد مرادے
بگیتے هر چه از مفهوم محسوس — بجز عشق تو افسانه ست و بادے

بیا و خوش ببین دیگر حسن را
کزین پس زو نیابے جز رمادے

شه طناز مالک ناز گردے — ز خوبان جهان ممتاز گردے
در آید آب رفته باز در جوے — اگر روزے بسویم باز گردے
مرا باقیست بس افسانهٔ هجر — چه باشد گر شبے دمساز گردے
در دلم خلوتے خالیست از غیر — بسرت گردم اگر همراز گردے
الا اے طالع برگشتهٔ من — خوش استے گر بکامم باز گردے
مرا اے بوے سوز از سینه بیرون — اگر ترسم عشق را غماز گردے

بدنیسان گر حسن رانے سخن را
عجب نے بلبل شیراز گردے

سرو من دامن کشان وا میروے — تا چها دیدے که از ما میروے
از خدا با صد دعایت خواستم — تو کجا از من خدارا میروے
برکه نالم من ز بخت بے اثر — ناشکیبم تو شکیبا میروے
دیدهٔ اهل نظر فرش رهند — نرگس مستا نیست کانجا میروے

عالمے جانہا نثار مقدمت ‌ دور چشم بد کہ زیبا میروے
تا کہ گوید باتو از من این پیام ‌ دیر مے آئے و دردا میروے
خانۂ ویران دگر آباد کن ‌ ہمچو دل گر از برما مے روے
گر نمے آئے میا اے دل شکن ‌ میروم من میروم تا میروے
مجلس رندان مدہ از دست شیخ ‌ آمدے ہشیار و شیدا میروے

میروے و میروے تا کے حسن
رفتہ کے آید ہمانا میروے

ہر چند در مظاہر ظاہر بہر شیوئے ‌ بیچون و بیچگونے بے شبہہ بے نمونے
حرفے من از دلبرے گویم اگر نگیرے ‌ در حسن بے نظیرے در عشق رہنمونے
نادیدہ میربائے در ہر دہ می نمائی ‌ بے مثل در خدائے یکتائے ذوفنونے
نیرنگ تست ظاہر شد ہر کہ دید کافر ‌ ناید چنین ز ساحرئے سحر و نے فسونے
موجود بے نشانے پیدا و ہم نہانے ‌ ہم صورت عیانے ہم سر بطونے
ظاہر توئے و باطن ہستی توئی و لیکن ‌ غیر تو نیست ممکن بیرون و ہم درونے
بے رنگ و بی نگاری در صورت آشکارے ‌ ہم رنگ و ہم نگاری لیکن برون ز چونے

در شان او چہ گوئے ہر سو حسن چہ پوئے
بیرون ز خود چہ جوئے بنگر کہ تو ہمونے

اے حور بہشتے ملکے روح امینے ‌ ہاروت دمے زہرہ جبین سحر مبینے
مومن بجرم جوید و راہب بہ کلیسا ‌ شیاد عظیمے کہ در آنے نہ در اینے
در صد خرابات کشے بادۂ احمر ‌ با اہل مناجات ہمے گوشہ نشینے
پیدائے واز چشم خلائق ہمہ پنہان ‌ خود بوالعجبے کہ ہمانے و ہمینے
حسن ہمہ از حسن تو آموخت نمایش ‌ پیش تو کرا گفت توانم کہ حسینے
بوے تو کند تازہ دل و جان جہان را ‌ گلدستۂ نورستۂ فردوس برینے
آنکس کہ ترا یافت رخ از قبلۂ خود تافت ‌ اے آفت جان فتنۂ ایمانے و دینے
نیرنگ تو صد شعبدہ در کار خرد کرد ‌ مہرے ہمہ با دشمن و با دوست بکینے
مانا کہ وجود تو بود نور دمشانش ‌ مصباح ز جاج آمد و مشکوۃ یقینے

در عقل نمے آئے و در وہم نہ گنجے — در بحر ہویت دُر شہوار ثمینے

یا رائے حسن نیست کہ وصف تو شمارد
بالاتر از آنے کہ توان گفت چنینے

نباشد چون تو سرو سرفرازے — جہان را جان و جانرا چارہ سازے
سرت گردم نشین در دل کہ برخاست — میان جان و جانان امتیازے
نباشے سرگران ہرگز کہ زیبد — ز تو نازے و از من صد نیازے
دلم پامال خیل غمزہ ات شد — نصیب کس مبادا این ترکتازے
مسلمانان حذر مہر خدا را — ز چشم مے پرستے نیم بازے
بت پندار من بشکن چو محمود — ہزاران اے ترا چون من ایازے

نکو شد گر حسن گردید بدنام
حریفے بادہ خوارے عشقبازے

اے داور داوران پناہے — خستہ جگرم بمن نگاہے
سلطان نکند گذر بدرویش — آرے چہ بود گہ گاہے
تا چند نظر دریغ دارے — زین بندہ خستہ تباہے
کس دید چو من گدائے قلاش — نے مثل تو شاہ کج کلاہے
فریاد ز دست ہجر فریاد — با کوہ کند چہ برگ کاہے

تا کے پرسے کہ این فغان چیست
مسکین حسن ست دادخواہے

نباشد فارغ از خشنودت وجودے — ترا زیبد بہر ملت سجودے
بسوے تست روے جملہ ذرات — ظہور ہر یک از تو در شہودے
بیاد تست صوفی مست و رقاص — بشوق تست رند کف زن بر سرودے
برہمن بردہ زود در دیر ناقوس — بمسجد مومن آوردہ قعودے
ہمہ حاضر تو غائب از نظرہا — ہمہ غافل تو در شانے نمودے
بہار گلشن ہستے وجودت — برے حرفت ز انگشت جحودے
ظہور تست ہر علوے و سفلے — وجود ہر یک از تو ہست جودے

حسن از خویشتن گردید پدرود	گر گوید بر روانش یک درودے

خاتمہ تذکرۃ اللّٰہی

شکر ست کہ آرزو برآمد	کاین تذکرۃ الٰہی سر آمد
چہ تذکرہ مجلسے پر از نور	زالٰہی واہل اللہ معمور
الٰہی را صدارت او	اہل اللہ در زیارت او
مانا کہ مصوّرے ز ہر رنگ	مانے صفت آوریدہ ارژنگ
آنکس کہ نہ مجلسش بدیدہ	زین تذکرہ گو فروز دیدہ
یاران طریق یکدل وجان	انداختہ طرح عیش شادان
پہلو زدہ ہم بیکامرانے	چونانکہ بعہد زندگانے
لب بستہ زبان حال گویا	زان مربطون شان ہویدا
کاے ہمنفسان محفل انس	وی ہمقدمان منزل قدس
یاد آن ایام عشرت وناز	وان صحبت دوستان ومساز
آن مہر وسریشم اختلاطے	خون گرمے وباہم ارتباطی
گہ بجسر حقائقے در جوش	گہ مُہر بلب زدہ کہ خاموش
مشغولئے ذکر حق شب وروز	بودے ظلمت زوال افروز
گہ غلغلۂ سماع در گوش	گہ ہستئ خویشتن فراموش
آنراز وصال خندہ برلب	وانراز فراق گریہ وتب
اسکندرہ بود گہ نشیمن	گہ گلشن تاج روضہ مامن
گاہے قدم رسول بر سر	گہ حوض ابو العلا میسر
گہ جذب علاء دین مجذوب	بر وسے بسوے فضائی مرغوب
زد بانگ غراب بین ناگاہ	عنقا سئے مغرب ہیم باللہ
از برزخ مغربے زمانہ	انداخت حجاب درمیانہ
اکنون بس بُعد مغربین ست	غربت راہ دراز حین ست
حین ست پل وصال محبوب	قانے شوکر بقاست مطلوب
خوشتر بود آن جہان کہ مائیم	از زحمت این وآن درائیم

نے چرخ بلند ہست سرکوب | نے نطع زمین ست خاطر آشوب
نقطہ است مربع عناصر | صفر ست ز شش جہت معبر
بالا و نہ زیر نے چپ و راست | نی پیش و نہ پس کہ جملہ برخاست
نے قرب نہ بعد و قف نے سیر | نے کعبہ نہ خانقاہ نے دیر
طوبے سپئے آنکہ جاودانہ | زنیگو نہ سر آورد زمانہ
خوشتر بود آنکہ جملہ یاران | گلدستۂ صفت بروز باران
فارغ ز دو کون خوش نشینند | دل خواستہاے خویش بینند
این ست مراد خاطر ما | پس باقی داستانست فروا
ور داکہ بسے ز غمگساران | رفتند چو موسم بہاران
یک یک چو گہر ز سلک افتاد | چون دانۂ اشک گشتہ برباد
نے سلک گہر زمانہ بگسیخت | کش واسطۃ العقود ہم ریخت
یاد آیدم ہر یکے ازان جمع | ریزم ز پے شان ز دمع چون شمع
چشمم چو ید یگان یگان را | آن کو کر دہد نشان خدا را
آوخ کہ ازین بساط شطرنج | رفتند چو مہرہاے شطرنج
وین شاطر روزگار ہیہات | شہ بر شہ داد و مات بر مات
راندند سوے عدم جلوریز | دیدند نہ بر قفا در انگیز
کس داند غیر عالم الغیب | دانند کہ ہر چہ ہست بی ریب
آن جملہ کزین جہان گذشتند | ہستند کجا فسانہ گشتند
یارب بحبیب خود کہ چون من | آزاد شوم ز محبس تن
ہمساے مرا جمال یاران | کن داخل خیل غمگساران
دوزخ بود ار بہشت جاشان | مگذار ز بو الحسن جدا شان

خاتمۃ الطبع از جانب کارپردازان مطبع

الحمد للہ کہ کتاب فیض انتساب مملو از زواہر لاریب موسوم بہ جواہر غیبی با خاتمہ مسمی بہ تذکرۃ الٰہی حسن اختتام یافت ارباب ذوق و تصوف را بخت بیدار و طالع یار بود کہ اینچنین نسخہ جدید جامع مسائل طریقت و شریعت بار دوم در مطبع نامی منشی نولکشور لکھنؤ بوالی ہمتی جناب منشی پراگ نراین صاحب مالک مطبع موصوف بماہ فروری ۱۸۹۸ء مطابق ماہ شوال ۱۳۱۵ھ از حلیۂ طبع آراستہ گردید

شرح مثنوی مولانا روم - کامل در دو جلد حامل المتن
ہر شش دفتر از مولوی ولی محمد اکبر آبادی حامل المتن

جواہر الاسرار شرح مثنوی مولانا روم - دفتر
اول و دوم و سوم مصنفہ حضرت مولانا حسین بن
حسن سبزواری -

تذکرۃ اللّٰہی - احوال شاہ مظفر علی قدس سرہ از مولانا
ابو الحسن صاحب فرید آبادی -

فتوح الغیب - مع شرح از حضرت غوث الاعظم
جیلانی مع شرح فارسی از شاہ عبد الحق محدث
دہلوی ارشادات فقر و تصوف مین -

دلیل العارفین - ملفوظات حضرت سلطان
معین الدین چشتی جمع کردہ حضرت قطب الدین
بختیار کاکی -

مثنوی ہجر رنگ - از حضرت خواجۂ خواجگان
قطب الدین بختیار کاکی قدس سرہ -

مثنوی بزم وصال - معرفت کے مذاق مین
عمدہ مثنوی -

رسالۂ حق نما - از شاہزادۂ داراشکوہ مرحوم -

مجموعۂ نکات فقر - چار رسالہ النظم از مولوی مظہر علی
العلائی -

لوائح جامی - از مولانا عبد الرحمن جامی -

اخلاق و تصوف اردو

جامع الاخلاق - ترجمۂ اخلاق جلالی -

تہذیب النفوس - از سید فخر الدین حسین -

باب دانش - مولفۂ مولوی محمد کریم بخش -

اوقات عزیزی - از سید غلام حیدر خان -

ترجمۂ عوارف المعارف - کامل دو جلد مین ترجمۂ
مولانا ابو الحسن فرید آبادی -

خزینۂ دانش - ہوشمندی کی تعلیم از مولوی محمد کریم بخش

بستان تہذیب - جامع اخلاق و ادب مرتبۂ
نواب حاجی محمد عمر علیخان بہادر فیروز جنگ -

بحر الحقیقت - اصلاح نفس مین -

آبحیات - اخلاق و موعظت مین مصنفہ منشی کامتا [illegible]

کیمیائے حکمت - حصہ اول بیان شرائط علم و [illegible]

نجات المومنین - ذکر کرامات حضرت شاہ
نجابت اللہ مطبوعہ مطبع پٹیالہ -

تہذیب الاخلاق - مولفۂ مولوی نجم الحق -

پیراہن یوسفی - اردو ترجمۂ مثنوی مولانا روم
کا نظم نثر ہر دو اور حاشیہ پر اردو مین حاصل مطلب
مع فوائد تصوف - کامل دو جلد مین -

بوستان معرفت شرح اردو مثنوی مولوی [illegible]
کامل مولفۂ حضرت مولوی عبد المجید خان مولف

ریاض التحقیق شرح اردو سکندر نامہ

اخلاق رضی - مصنفہ قاضی محمد رضی -

شجرۂ معرفت محشی - منتخبات مثنوی مولانا روم
مترجمۂ سید غلام حیدر صاحب -

تحفۂ سروری - نظم آداب عبادت جملہ اعضا
از منشی غلام سرور -

کنز الاسرار - ترجمۂ اردو مثنوی شاہ بو علی قلندر
قدس سرہ ہموزن مثنوی از مولانا سید غلام حیدر خان -

چشمۂ فیض۔ نظم ترجمۂ اردو پندنامۂ عطار کلام عارف کامل حضرت شیخ فریدالدین قدس سرہ از مولوی منشی عبدالغفور خان بہادر۔

مذاق العارفین۔ ترجمۂ احیاء علوم الدین عربی ہر چہار جلد کامل در دو جلد۔

گلشن سروری۔ نظم میں تہذیب و اخلاق کا بیان مولفہ مفتی غلام سرور لاہوری۔

اکسیر ہدایت۔ ترجمۂ اردو کیمیاے سعادت جامع شریعت و حقیقت مترجمہ مولوی فخر الدین احمد

ترجمۂ رشحات۔ مترجمہ مولانا ابوالحسن فریدآبادی۔

تہذیب احسانی۔ مولفہ حکیم احسان علی۔

مجموعۂ توحید۔ از شاہ عبدالصمد عرف ان مست خان شامل چار رسالہ (۱) الف۔ بے وجہن (۲) جہجن (۳) مثنوی اللہ نام چوسرے (۴) پریم نامۂ شاہ دلی

تحفۃ العاشقین۔ رموز تصوف از شاہ عبدالصمد قدس سرہ

اسرار الحروف ہندی۔ از شیخ علیشاہ قادری بطور تصوف۔

رہبر راہ حق۔ مجموعہ فراہم کردہ حاجی زردار خان صاحب سیزدہ رسالہ (۱) رہبر راہ حق (۲) رسالہ مرغوب القلوب از حضرت شمس تبریز (۳) مثنوی شاہ بوعلی قلندر (۴) مثنوی بے سر نامہ عطار (۵) مثنوی چشتیہ نکشاد (۶) پریم نامہ شاہ دلی (۷) مثنوی اللہ نام (۸) جہجن از حضرت شاہ عبدالصمد۔ (۹) الف۔ بے وجہن۔ (۱۰) تحفۃ العاشقین (۱۱) مثنوی حضرت شیخ بہلول (۱۲) رموز الحقیقت (۱۳) ترجیع بند عارف

اردو ترجمہ ریاض رضوان۔ شرح گلستان فارسی یہ شرح مشہور و معروف از تصنیفات مولانا ریاض علی مروج درس و تدریس طلبا ہے جسکا ترجمہ مولانا ابوالحسن صاحب فریدآبادی نے بعبارت فصیح فرمایا۔

پندنامۂ وحید۔ مصنفۂ منشی واحد علی وحید۔

مجموعۂ تصوف۔ تصنیف حقائق آگاہ شیخ برہان صاحب

مخزن الانوار۔ ترجمۂ گنج الاسرار از مولوی محمد یوسف علی شاہ۔

لال چندریکا۔ مشتمل بر مضامین پند سودمند مولفہ منشی لال سنگھ صاحب۔

منہاج السالکین۔ ترجمۂ جوگ بششٹ مترجمہ مولانا ابوالحسن فریدآبادی۔

بودھ پرکاش۔ مصنفۂ منشی شیودیال سنگھ۔

فیوضات منظوم۔ عربی یا ترجمۂ اردو نثر و نظم از شیخ احمد بن علی۔

گلشن فیض۔ ترجمۂ بھوج پربندسار تذکرۂ راجہ بھوج و نصائح مفیدہ۔

گلدستۂ جنان اردو۔ شرح بسیط گلستان سعدی از سید رزاق بخش۔

مثنوی سر حق۔ رموز تصوف از سید شاہ عطا حسین۔

پندنامۂ حبیبی۔ نصائح واندرز از محمد حبیب علی خان۔